UT AUSTIN - GEN LIBS WAREHOUSE
00783939

1102603727
054.85 N129 1869 PALM MAIN

Class Book

THE PALM LIBRARY
DONATED TO THE
UNIVERSITY OF TEXAS
BY
SIR SWANTE PALM,
1897.

054.85
N129
1869

6963

Johan Hellqvist
BOKBINDARE
Stockholm.

Digitized by Google

054.85
N129
1869

910.5
N129

Digitized by Google

Digitized by Google

MÅNADSSKRIFT FÖR RESEBESKRIFNINGAR.

SKILDRINGAR UR KULTURLIFVET M. M.

EFTER UTLÄNDSKA KÄLLOR UTGIFVEN AF C. A. SWAHN.

Första årgången.

Med 55 illustrationer och 2:ne kartor.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Digitized by Google

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI. 1869.

Digitized by Google

Innehåll.

Resebeskrifningar och reseskizzer.

Pag.
Dr Hayes Nordpolsresa 1860-61 (med 2:ne kartor) 1, 25, 49.
Från Agra i Hindostan till Amarkantak i Central-indien af R. v. Schlagintweit ... 11, 41.
Madrid af A. Fabricius ... 61.
Skizzer från Kochinkina af E. Suenson ... 73, 97.
Nordvestpassagen öfver land efter Milton och Cheadle 122.
Resebilder från Nubien af Sam. Baker ... 145, 169.
Valencia, reseskizz af A. Fabricius ... 163.
En dag i Compiègne efter "London Society" ... 193.
Moskva efter "Around the Kremlin" ... 200.
Skizzer från Japan af Suenson ... 217, 249.
Scillyöarne af Alphonse Esquiros ... 237.
Hågkomster från Sollerön af F. R. Arosenius ... 241.

Uppsatser af naturhistoriskt innehåll.

Regnet af Proctor ... 18.
Om kaffet efter M. Bouchardat ... 34.
Vattengasens verkningar ur "All. Fam.-Zeitung" ... 58.
Om meteoriterna efter F. Dellman ... 80.
Om laxodling och laxfångst efter Bertram ... 157.
Golfströmmen ur "Fra Alle Lande" ... 212.
Från fågelverlden ... 230.

Uppsatser af kulturhistoriskt och blandadt innehåll.

Jernvägarnes historia efter Perdonnet ... 7.
Engelska klubbar efter "London Society ... 67, 89.
Franska banken efter "Revue des Deux Mondes" 110, 134.
Suezkanalen förr och nu af Böggild ... 115, 129.
Pompeji efter "Quarterly Review" ... 139, 152.
Bidrag till spelets historia af Th. Winkler ... 160.
Drag ur lifvet vid ett skotskt fiskläge af Bertram ... 184.
Om mumierna af J. Petersen ... 187.
De fem sista dagarne ur konung Theodors af Abyssinien lif 180.
Pag.
Det turkiska badet efter "Cornhill Magazine" ... 206.
Hinduernas firande af Pongolfesten efter "Cornhill Magazine" ... 209.
Äldre och nyare förslager till en kanal genom Panamanäset ur "Fra Alle Lande" ... 226.
Taranteldansarne ur "Allg. Fam.-Zeitung" ... 234.
Sidentillverkningen i Frankrike efter "Cornhill Magazine" 245.
Den franske soldaten i Sahara efter "Revue des Deux Mondes" ... 265.
Hårhandeln och hårindustrien efter "London Society" 270.
Om ädla stenar ur "Fra Alle Lande" ... 273.
Strutsen såsom europeiskt husdjur af W. Baer ... 277.
En modegalenskap i fordna tider af W. Baer ... 279.
Om sömnen och drömmen efter E. Hecker ... 106.

Förteckning på illustrationernas text.

Algiers arkader ... 142.
Australien:
"Lost in the bush" ... 240.
Strid mellan infödingar ... 240.
Berlins börs ... 216.
Bourke-gatan i Melbourne ... 215.
Brünn ... 281.
Bukarest ... 168.
Cadix ... 21.
Charing-Crossbron i London ... 283.
Cölns domkyrka ... 72.
"Daibuts" eller Buddhastatyn vid Kamakura ... 264.
Dortrecht ... 167.
Fyrtornet på Molo nuovo vid Genua ... 282.
Gottorps slott ... 282.
Hyères ... 192.
Imatrafallet ... 23.
Javanska fågelbosamlare ... 239.
Korfu ... 215.
Kröningskyrkan i Kreml ... 201.
Leipzigs nya teater ... 144.

Digitized by Google

Pag.
Likprocession i Venedig ... 284.
Makarief-marknaden i Ninji-Novgorod ... 281.
Marseille, dess inlopp ... 283.
Meteorstenar ... 81, 84, 85.
Mogador ... 16.
Monte Rotondo ... 48.
Moskva ... 200.
Nokia fors ... 119.
Peterhofs lustslott ... 141.
Rendsburg ... 284.
Salzburg ... 240.
Santorin (vulkaniskt utbrott 1866) ... 95.
Slädfart i Nordpolstrakterna ... 52.
Skälfångst i Ishafvet ... 22.
Spisinrättningen "Californien" i Paris ... 167.
S:t Denisporten i Paris ... 24.
S:t Helena ... 191.

Pag.
S:t Markusplatsen i Venedig ... 93.
S:t Thomas (orkanen 1867) ... 68.
Suezkanalen:
Gräfningsarbetet, Transportbåtar ... 129—134.
Svampdykare på Kreta ... 191.
Tammerfors ... 71.
Tanger ... 28.
Themsen vid Gravesend ... 143.
Theodor af Abyssinien ... 70.
Titlisberget ... 168.
Triest ... 192.
Valamo kloster ... 119.
Verona ... 96.
Vesuvii utbrott 1867 ... 47.
Vinterpalatset i S:t Petersburg ... 45.
Zante ... 215.

Digitized by Google

1:sta häftet, Januari 1869.

MÅNADSSKRIFT FÖR RESEBESKRIFNINGAR.

Skildringar ur Kulturlifvet m. m.

Efter utländska källor utgifven

af

C. A. SWAHN.

Första häftets innehåll:

D:r Hayes Nordpolsresa 1860—61. I. Melvillebugten och Smiths Sund. Med 2:ne kartor öfver Smithsundet och Nordpolstrakterna.
Jernvägarnes Historia i sammandrag hufvudsakligen efter Perdonnet's les chemins de fer.
Från Agra i Hindostan till Amarkantak i Central-Indien. Reseskizz af Robert v. Schlagintweit.
Regnet af Proctor.
Cadix (med illustration).
Skälhundsjagt i Norra Ishafvet. (Efter en af Hallas förd dagbok, med illustration).
Vattenfallet Imatra i Finland (med illustration).
Porte Saint-Denis i Paris (med illustration).
Menniskan behandlad som ett bref.
Djurens instinkt.
Amerikanska tidningskolportörer.
Talförheten på Paris' gator.
(Smärre artiklar på omslagets innansidor.)

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Prenumerationspriset för hela årgången 6 R:dr.

Subskribenter betala 60 öre för häftet, men erhålla häftena 11, 12 gratis.

Digitized by Google

Menniskan behandlad som ett bref.

För några månader sedan kom en engelsman in på ett af postkontoren i Paris och anhöll, att han skulle blifva vägd och vidare få veta, hur mycket han i postporto skulle betala för att personligen, såsom ett bref, blifva befordrad till London. Hans begäran var visserligen af något ovanlig beskaffenhet, men som Albions söner äro kända för att vara i större eller mindre mån excentriska, så togo posttjenstemännen saken för ett lyckadt skämt, trodde kanhända också, att här vore fråga om något vad, då ju engelsmannen ej kan lefva, om han icke får hålla vad om allt i himmel och på jord. Utan att låta sig förargas, villforo derför tjenstemännen hans önskan. De vägde vår man, som hade en rätt försvarlig korpulens, och uträknade en summa 8,000 och några hundrade francs, som han i postporto skulle betala för ett bref af hans egen vigt. Men då den tjocke John Bull helt beställsamt tog fram plånboken, uppräknade beloppet i banknoter och med den allvarsammaste min i verlden bad, att man skulle påsmeta honom de erforderliga frimärkena och ofördröjligen med brefposten expediera honom till England, då insåg man, att mannen ej hade alla sina skrufvar i behåll och bad engelska beskickningen i Paris taga honom om händer.

Så hafva tidningarne berättat. Vi lemna derhän, huruvida denna händelse verkligen egt rum, eller om den tillverkats af någon fyndig notisjägare, som funnit sig strandsatt på faktiska notiser, och vilja nu för egen del berätta att den idé, som utkläcktes i den sinnesrubbade engelsmannens hjerna — tanken att behandla menniskan som ett bref — nu i England blifvit på fullt allvar och af en fullkomligt redig person förordad att utföras. Förslaget förefaller vid första påseendet något egendomligt, men förtjenar likväl i högsta grad att uppmärksammas och tagas i öfvervägande.

En herr Rafael Brandon har nämligen i en af honom författad flygskrift, »Jernvägarne och allmänheten», framkommit med ett förslag, som går ut på ingenting mer eller mindre, än att helt och hållet omkullkasta den princip, hvarpå samtliga jernvägars taxor för personbefordring grundar sig. Brandon föreslår, att äfven vid personbefordring på jernvägar bör tillämpas det af den berömde Rowland Hill uttänkta, s. k. pennyportsystemet, som i nästan alla hyfsade stater skapat en ny æra för postväsendet. Han påyrkar, såsom vi nyss omtalat, att den resande skall betraktas alldeles såsom ett bref och, utan afseende på vägens större eller mindre längd, för ett bestämdt lågt pris befordras inom de förenade rikenas hela område. För en 3-pence-polett skall den resande i tredje klassens vagnar befordras från London till kristallpalatset i Sydenham, liksom till Skottlands nordligaste udde. Den som begagnar sig af andra klassens vagnar får skaffa sig ett 6-pence-märke, och den som har lust att bestå sig lyxen af att fara i första klassens får betala nöjet med 1 shilling.

Till en början skulle man nästan vara färdig att utan vidare pröfning hänföra denna idé till samma kategori som vår lords i Paris, men för hvarje blad, vi omvända i den förut anförda flygskriften, uppgifva vi denna tanke och finna, att förslaget är någonting annat och bättre än en fantastisk förslagsmakares tomma hugskott. Med skärpa, klarhet och lugn visar förf., att hans system är fördelaktigt för alla intressenterna — bolagen, staten och allmänheten — och dessutom kommer att gifva handelsfliten på alla dess olika områden en mäktig lyftning. Derjemte grundar han sin bevisning på det positivaste vi känna — på siffror. Vid 1865 års slut utgjorde det i Storbritanniens och Irlands jernvägar nedlagda kapitalet 443½ mill. pund sterling, hvilken summa endast gaf i afkastning 4⅝ proc., således en ganska måttlig ränta.

»Framför allt», fortfar Brandon, »är det nödvändigt, att staten tager alla jernvägar utan undantag om hand, såsom fallet är med post- och telegrafväsendet; derigenom skulle redan en mängd dryga förvaltningsomkostnader försvinna, och endast genom åtskilliga sportlers upphörande den lilla summan af inemot ½ mill. pund sterling inbesparas. Men detta är emellertid endast en småsak vid en så omfattande plan som Brandons. Hufvudsaken är att söka erhålla en så lätt och billig kommunikation som möjligt, ty då kommer persontrafiken att stegras till en hittills icke anad höjd. Liksom det billiga brefportot har hundradubblat korrespondensen, så resa redan nu, sedan kommunikationsmedlen blifvit förbättrade, tusentals personer, då deremot endast några dussin resande begagnade sig af diligenserna och skjutsen. I allmänhet kommer man ännu på lång tid icke att resa så mycket, som man skulle göra, om jernvägstaxan, i likhet med brefportot, nedsattes till ett enda medelporto. Man läser, hur under perioder, då stockningar i affärsverksamheten inträda, inom vissa distrikter massor af brödlösa arbetare hopas och falla kommunerna till last, emedan de höga biljettprisen på jernvägarne göra det för dem omöjligt att begifva sig till aflägsna orter, der det för tillfället är brist på arbetare, och arbetslönerna följaktligen stiga. Så snart vi få en billig taxa, motarbetas fattigdomen. När det kostar nästan ingenting att resa, skall hvar och en göra det. Men detta blir först då möjligt, när jernvägarne uteslutande förvaltas af staten».

Det af Brandon föreslagna passagerareportot — så kallar han det — tyckes vara så lågt, att man vore färdig att skratta deråt, men stannar likväl, öfverhufvud taget, icke så långt efter de nuvarande jernvägspriserna som man möjligen skulle kunna tro. I runda tal färdades 1865 i England öfver 71 mill. eng. mil 3½ mill. persontåg, hvilka befordrade 252 mill. passagerare och i fraktpenningar inbringade en summa af 14,724,000 pund sterling. Detta gör, i medeltal, på hvarje tåg inemot 29 eng. mil och 73 passagerare, således ungefär 3½ passagerare på milen, hvaraf vidare framgår, att hvarje särskild färd efter den nu gällande taxan betalas af hvarje person med 14 pence.

»Gifven mig nu», fortfar vår förf., »vid hvarje resa en afgift af 3 pence för hvarje person, och jag lofvar er, att trafiken skall blifva 6 gånger större än hvad den nu är, så att de engelska jernvägarnes totalafkastning skall ökas med 4 mill. pund sterling, utan att driftkostnaderna derigenom komma att i någon nämnvärd grad ökas. Men nu kan man med all sannolikhet antaga, att icke alla passagerare för 3 pence fara i tredje klassens vagnar, utan att kanhända en sjundedel färdas i första klassens för 1 shilling och två sjundedelar i andra klassens för 6 pence. Härigenom uppgår den årliga inkomsten af jernvägarnes personbefordring till en summa af 32 mill. pund sterling, under det den nu, som vi hafva sett, ej öfverstiger 14¼ mill.»

Det kan vara möjligt, att Brandon öfverlemnar sig åt en något sangvinisk förhoppning, då han förutsätter, att genom hans nya system persontrafiken på jernvägarne skall blifva 6 gånger större än hvad den nu är; men låtom oss endast antaga hälften, eller en tredubbelt förökad trafik, hvilket visst icke är någonting öfverdrifvet, så återstår i alla fall en tillökning af två millioner i den nuvarande afkastningen, då vi ej medtagit i räkningen den besparing, som genom jernvägsförvaltningens förenkling ofelbarligen kommer att göras.

Ehuru dessa data och siffror grunda sig på engelska förhållanden, och sjelfva förslaget tillkommit med afseende fästadt å det engelska jernvägsnätet, så kunna vi likväl icke inse, hvarför ej Brandons idé skulle kunna förverkligas i andra länder med ett utbildadt kommunikationssystem. Utan tvekan torde man snarare kunna påstå, att hans plan är kärnan af framtidens jernvägsväsende. Att han redan för fyra år sedan för engelska parlamentet framlade hufvudinnehållet af sin nu utgifna flygskrift, och att man då helt enkelt lade hans förslag *ad acta*, kastade dem i den stora papperskorgen, der så mången genialisk tanke funnit sin graf — detta förmår ej på minsta sätt förneka hans idés lifskraftighet. Gick det ej på samma sätt med Rowland Hill? Då denne man för 31 år sedan förelade Englands lagstiftare och vederbörande sin *»Post office Reform»*, affärdade dåvarande chefen för det engelska postväsendet, lord Lichfield, densamma såsom den befängdaste af allt hvad däraktiga och fantastiska planer heter, och nu är likväl hans tanke den ledande grundsatsen i vår tids hela postväsende. Det torde derför icke böra anses för djerft, om man i Rafael Brandon ser en jernvägarnes Rowland Hill.

Djurens instinkt.

Vid en eldsvåda, som under den korta tiden från kl. ½ 11 f. m. till kl. 3 e. m. förledet år, rasade i den lilla staden Auerbach i Oberfalz och lade mer än 108 boningshus och 137 uthusbyggnader i aska, var hettan så stor, att porslin, stenkärl och glas, liksom de sex stora, nära 150 centner tunga metallklockorna i ett närbeläget kyrkotorn smälte, och att på omkring 450 stegs afstånd från det ställe, der elden som värst härjade, några ladugårdar och boningshus inom få ögonblick stodo i ljusan låga och nästan omedelbart derefter sammanstörtade. Alldeles i närheten af den punkt, der elden var våldsammast, och utsatt för lågorna, som drefvos åt detta håll af vinden, reser sig från stadsmuren ett omkring 80 fot högt, alltigenom af tegelsten bygdt torn, der högst upp ett storkbo funnits sedan många år tillbaka, hvarför tornet också blifvit kalladt Storktornet. I boet lågo, när elden utbröt, trenne ungar, hvilka, ännu icke flygfärdiga, matades af föräldrarne. Då, såsom bekant är, storkboen byggas af halm, risqvistar och andra eldfängda ämnen, som den under Maj månad rådande hettan ännu mer förtorkat, så var det i hög grad fara värdt, att boet och på samma gång tornet skulle antändas af de tusentals gnistor och brinnande ämnen, som drefvos upp i höjden genom eldens raseri och kringspriddes åt alla håll. Oaktadt den förskräckliga hettan öfvergaf icke det gamla storkparet ungarne; oupphörligt flögo de till en utanför staden belägen dam, uti hvilken de doppade sig och fyllde kräfvan med vatten, hvarefter de, utan att bry sig om röken och de rofgiriga lågorna, återvände till boet, utgjöto vattnet öfver ungarne, som lågo der med vidt uppspärrade näbbar, under det föräldrarne med de utspända, våta vingarne sökte skydda både ungar och bo. På detta sätt fortforo de intill sent på aftonen, då elden var släckt. Ensamt står nu Storktornet qvar bland förödelsen — ett vältaligt vittnesbörd om dessa djurs endrägt, kärlek till sina ungar och om menniskoförnuftet påminnande instinkt.

Det är en gammaldags tro, att byggnader, i hvilka storkar hafva byggt sitt bo, skonas af elden; i förevarande fall har denna tro eller — rättare sagdt — vantro vunnit en tillfällig bekräftelse.

6963

Digitized by Google

Bilaga till Tidskriften När och Fjerran 1869 1sta häftet

Digitized by Google

Dr Hayes Nordpolsresa 1860—61 *).

Efter L. Zinks bearbetning i tidskriften

"Fra alle Lande."

(Med 2:ne kartor.)

I.

Melvillebugten och Smiths Sund**).

Hayes nordpolsresa är en fortsättning af de försök, som hafva blifvit gjorda att utforska Franklins och hans olyckskamraters öde.

Bland de många expeditioner, som i detta ändamål utrustades, var också en, som utgick från Amerika och leddes af dr Kane. Han framträngde norrut genom Smiths sund, och medan skeppet låg infruset, nådde löjtnant Morton på en slädfärd längsefter grönländska kusten 81:sta graden och såg här framför sig ett öppet haf, som vräkte sina långsvallande vågor mot land. På denna färd medföljde Hayes. Begagnande sig af en släde, undersökte han äfven en del af Grinnells land på andra sidan om sundet, utan att likväl se någon skymt af det öppna hafvet. Af hvad han nu sett kom han till den slutsatsen, att, i fall de lärdas påstående om ett öppet polarhaf vore riktigt, Smiths sund vore den väg, hvarpå man kunde uppnå och utforska detta haf, genom att med ett skepp framtränga till 80° och sedan derifrån vid vårens inbrott på en släde transportera en lätt båt ännu längre mot norr.

Genomträngd af denna tanke, hemkom han 1855 och började genast, intagen af lust att våga försöket, att arbeta på genomförandet af sin plan. Men tiden förgick och ingen ville lyssna till hans ord. Ingen kände den tjugofyraårige Hayes, och den öfvertygelsen var allmänt utbredd, att hvarje upprepadt försök att framtränga till nordpolen skulle vara en onyttig uppoffring af menniskolif. Hayes var emellertid outtröttlig samt lyckades så småningom få de mest ansedda vetenskapliga sällskaper att låna örat åt hans föreställningar, och sedan han användt en god del af vintern 1857 på att genom föredrag göra sin plan bekant, hade han slutligen på våren 1858 den tillfredsställelsen att se det amerikanska sällskapet för vetenskapernas befrämjande, taga saken om hand och tillsätta en komité för att åvägabringa en polarexpedition.

Medlen dertill anskaffades genom frivilliga gåfvor, förnämligast från Newyork, Boston och Philadelphia. Emellertid förgick hela året 1859, och först i början af 1860 kunde man tänka på sjelfva utrustningen. Det hade varit Hayes plan att begagna två fartyg, hvaraf det ena borde vara en ångare, som skulle användas endast för att tränga in bland isen; men medlen räckte icke till, och hellre än att längre uppskjuta saken, beslöt han nöja sig med ett segelfartyg.

En skonert på 130 tons blef således inköpt och utrustad samt erhöll namnet Unites States. Dess sidor bekläddes med tvåtums ekplankor och bogen bepansrades med svåra jernplåtar, för att bättre kunna motstå isen, hvarjemte fartyget invändigt försågs med tjocka tvärbjelkar. Besättningen utgjordes af inalles 15 man, Hayes sjelf inberäknad, och bland dessa flere frivilliga. En god hjelp fick Hayes i en af sina kamrater från förra resan, en ung tysk astronom, Aug. Sonntag, som slöt sig till expeditionen och blef underbefälhafvare. Besjälad af ett oegennyttigt intresse för vetenskapen, hade han genast skrifvit till Hayes från Mexiko, der han var sysselsatt med vigtiga vetenskapliga undersökningar, och erbjudit honom sin hjelp. Ehuru Sonntag vid sin återkomst till Förenta Staterna utnämndes till föreståndare för Dudleyobservatoriet i Albany, lemnade han likväl denna plats för att följa sin vän och offra sitt lif i vetenskapens tjenst; ty han återsåg aldrig mer sitt fädernesland.

*) "The Open Polar Sea. A Narrative of a Voyage of discovery towards the North Pole". London 1867.

**) I Februari 1868 höll den för sitt lefvande intresse för nordpolsexpeditioner bekante kapten Sherard Osborne i kungliga geografiska sällskapet i London ett intressant föredrag om vägarne till nordpolen. Då detta föredrag torde kunna tjena som inledning till Hayes resa, så meddela vi här dess innehåll i största korthet.

Efter några allmänna betraktelser öfvergår Osborne till de tre vägar, på hvilka man hittills sökt framtränga till nordpolen: den öfver Spetsbergen, den genom Behringssundet och den genom Baffinsviken och Smiths Sund. Gendrifvande den berömde, tyske geografen Petermanns påstående, att ett fartyg, genom att följa den i polarhafvet utmynnande, varma Golfströmmen, skulle kunna finna en segelbar passage mellan Nova-Sembla och Grönland, visar Osborne, huru alla försök — äldre som yngre — i denna riktning misslyckats, då dessa trakter antingen äro uppfyllda af tätt sammanpackad is eller af ogenomträngliga drifismassor, i hvilka under ett gynnsamt år väl kunna bildas öppningar, som emellertid icke räcka långt mot norr. — Rörande vägen genom Behringssundet inskränker sig Osborne till att omnämna, att man med säkerhet vet att norr om Heraldögruppen land finnes. — Detta land sågs af kapten Kellet, som i sin rapport af den 17 Augusti 1849 säger sig med 65 vittnen kunna bestyrka tillvaron af ett vidtutsträckt land, dit han likväl icke kunde framtränga. Kellet ansåg detta land sannolikt vara en fortsättning af den kust, som infödingarne på sibiriska kusten för baron Wrangel hade omtalat såsom ibland synligt från Cap Jakan. Ej mindre än 4 amerikanska hvalfångare hafva sedermera, under loppet af 1867, sett landet och bestämt dess läge till 70° 46″ N. B. och 178° 30′ V. L. Detta land, som Wrangel först hörde omtalas, och som efter honom blifvit uppkalladt samt först sågs af Kellet, ligger omkring 11 sv. mil från sibiriska kusten och kan med all säkerhet anses vara bebodt. — Deremot anser kapten Osborne, att vägen genom Baffinsviken, Smiths sund och Kanes kanal skall lättast föra till målet, emedan man här upptäckt land, som ligger nordligare än Spetsbergen, emedan det animaliska lifvet och tillvaron af eskimåer under denna höga breddgrad, der Kane öfvervintrade, gifva ytterligare säkerhet för resenärernas välbefinnande, och slutligen emedan man från Smiths sund, med tillhjelp af slädar, kan stå i oafbruten förbindelse med den danska kolonien Upernavik, hvarifrån post befordras till Europa.

Digitized by Google

Skonerten blef rikligen utrustad med alla slags lifsförnödenheter och redskap, och de första dagarne af Juli åtgingo att få allt instufvadt. Slutligen var man färdig, och efter att hafva mottagit skeppspapperen, som gjorde honom till ensam egare af fartyg och last, lättade Hayes ankar.

På aftonen den 6 Juli 1860 lade skonerten ut på strömmen och lemnade följande morgon Bostons hamn för att styra kurs mot norr. Efter tre dagars segling kom den in i en tät dimma, som lägrat sig omkring Newfoundland, under flera dagar såg man hvarken sol eller måne och hade ingen känning af land, förrän det förfärliga ropet: "bränning förut" en vacker morgon slog alla med fasa; endast på ett pistolhålls afstånd framskymtade hotande ur dimman en hög, mörk klippvägg.

Det var Cap Race, Newfoundlands yttersta udde. Under kanonsalut passerades polkretsen den 30 Juli, och klockan 12 på natten kastade solen sina strålar in i kajutan. Dagen förut hade man mött det första isberget, och alla kände nu att resan börjat på fullt allvar. Straxt efter det skonerten dubblerat Cap Race, uppväxte en sydlig storm, och det gick således raskt undan genom Davissundet, ja, nästan alltför raskt, ty halft öfver, halft under vattnet drefs det lilla fartyget af stormen åstad längsefter grönländska kusten. Himlen var betäckt af moln och dimma, och ehuru man ej var mer än några få mil från land, kunde man ej upptäcka minsta spår af kusten. Skeppet hade sålunda nästan hunnit till den lilla kolonien Pröven (72° N. B.) då vinden mot aftonen den 2 Augusti saktade af och solstrålarne genombröto dimman. Der låg nu det fabelaktiga landet framför dem i allt sitt stränga majestät, med sina breda dalar och djupa klyftor, imponerande bergmassor, nedhängande klippor och sin dystra enslighet. "Alltefter som dimman rullade ihop sig som ett kläde och drog bort öfver hafvet mot vester, framträdde isbergen, det ena efter det andra, som om de varit förtrollade slott. Hafvet var blankt som en spegel och ej en enda vindpust krusade dess yta. De mörka landmassorna aftecknade sig skarpt mot himmelen, och vatten, skyar, klippor och berg glödde i en utomordentlig färgprakt, badade i guld och purpur."

"Solen gick ned och stod vid midnatt tätt öfver horisonten i norr, men det var nästan lika varmt som under en sommarnatt hos oss. Isbergen hade mistat sitt kyliga utseende, och der de nu lågo, gnistrande i solljuset, föreföllo de, sedda på afstånd, som eld eller glänsande metall, under det de på närmare håll liknade block af renaste marmor, inlagda med jättestora perlor och opaler. Isynnerhet var det ett som erbjöd en storartad anblick. Till formen påminde det om Colosseum och låg så långt bort, att dess undre hälft gömdes bakom horisonten af det blodröda vattnet. Solen passerade långsamt bakom det, och småningom förvandlades den gamla ruinen till ett eldhaf. I skuggan af isbergen var vattnet mörkgrönt, och man kan icke tänka sig någonting skönare än det färgspel, som frambragtes, då vågorna rullade in mot den utspringande sluttningen af ett isberg i vår närhet. Der isen hängde ut öfver vattnet, fick detta en kraftigare färg; inne i en djup håla sken det i djupaste mörkgrönt, men var likväl genomskinligt som glas. Ej mindre skönt var det att se de tusende vattenfallen, som från de simmande ismassorna störtade sig ned i hafvet och bildade aflopp åt de små sjöarne i klyftorna deruppe."

En båt utsattes för att hemta lotsen ombord, och den 6 Aug. förkunnade ett ljudligt hundskall och en viss, obeskriflig lukt, att de närmade sig en grönländsk koloni; inom kort fällde också skonerten ankar i Prövens hamn. — Olyckligtvis hade samma år på Grönland dödligheten ibland hundarne varit stor, då öfver hälften hade dött, och hvarken för penningar eller lifsmedel kunde Hayes förskaffa sig så många hundar han behöfde. Utrikesministèriet i Washington hade visserligen anmodat den danska regeringen att genom dess embetsmän på Grönland gifva expeditionen all den hjelp man kunde, men först året derpå hann befallningen härom upp till Grönland. Hayes förlorade emellertid ingenting härpå, ty faktorn i Upernavik, hr Hansen, gick honom välvilligt till mötes i alla afseenden, ställde, oanmodad, sina egna slädhundar till hans förfogande och afsände till Upernavik och andra bebodda ställen ett bud med uppmaning till en hvar, som hade en hund till öfverlopps, att med den inställa sig antingen i Pröven eller i Upernavik.

De danska innevånarne på sistnämnda ställe mottogo de resande med dansk gästfrihet och hjertlighet. Någon slags betalning ifrågakom icke, och ville Hayes visa sin erkänsla genom en gåfva af en tunna mjöl eller någonting dylikt, så svarade man: "ni torde behöfva det der bättre än vi". Hr Hansen gaf honom ett vackert hundspann, och då Hayes med anledning deraf skickade honom en gengåfva, lät Hansen föra den ombord igen.

Hayes hade beräknat sin vistelse på Grönland till en dag, men fjorton dagar åtgingo, innnan han blef klar att fortsätta resan. Faktor Hansen förskaffade honom tre infödda jägare och en tolk, en dansk vid namn Jensen, som genom en tioårig vistelse på Grönland icke blott kunde språket, utan äfven var en ypperlig jägare och körsven. Då man måste afhemta honom och hans hundar vid hans bostad, som låg 15 mil högre upp på kusten, så förorsakades ett nytt uppehåll. Två danska matroser och tre grönländare fullständiggjorde listan på de nya deltagarne i expeditionen.

Till ära för honoratiores i Upernavik, kristendomens yttersta förpost mot norden, var ombord anordnad en stor frukost. Till densamma voro inbjudna damer — ej mindre än tre; — hofmästaren och kocken hade gjort sitt bästa, skålar utbragtes för Fredrik VII, presidenten och damerna, då man anmälde, att alla hundarne voro ombord och att vinden var sydlig. Härmed var signalen till uppbrott gifven; ankaret lättades, seglen tillsattes, "och då sista skymten försvann af de från kullens höjd vinkande näsdukarne, brast sista leden i den kedja, som ännu förenade oss med menniskoverlden — den soliga, gröna jord, der kärlek bor."

Då Upernavik är det civiliserade lifvets yttersta gräns, så är också all seglats norr om detsamma ett oberäkneligt vågstycke. Innan den lilla kyrkans hvita gaflar alldeles försvunno i fjerran, sköt skonerten in mellan isbergen, hvilka spärrade vägen så långt ögat nådde; några af dem voro ofantligt stora, ett par hundrade fot höga och $\frac{1}{4}$ mil långa, andra deremot icke större än skeppet. De visade sig högst olika så till form som storlek: än voro de breda, massiva klippor med branta väggar och forsande vattenfall, än sågo de ut som en samling väderdrifna götiska torn, hvilkas klara spiror och skarpa kanter sammansmälte med den blå himmelen. De tycktes aldrig vilja taga slut och lågo så tätt tillsammans, att de på ringa afstånd liknade en enda sammanhängande massa.

Genom denna labyrinth arbetade de sig mödosamt fram under fyra dagar; ibland förmärktes en liten vindpust, men så var det åter lugnt igen. Ställningen var allt utom behaglig. Ofta dref skeppet närmare någon af sina farliga grannar, och då måste de antingen sätta ut båten och taga skonerten i släp, eller också föra en lina ut till ett annat berg och hala skeppet till ett säkrare ställe. Ibland förtöjde de det vid någon af de simmande kolosserna, medan de väntade på vind, och ofta voro de i den mest öfverhängande fara. Hayes berättar: "En dag upptäckte vi, att strömmen hade vändt sig och lömskt dref oss ned mot en massa isberg i lä. Ibland dem fanns ett af det slaget, som besättningen kallade "Rör

Digitized by Google

mig icke," och hvars taggiga och urhålkade yttre vittnade om hög ålder. Ett sådant berg är en farlig granne: förlorar det endast på minsta sätt jemnvigten, så kan hela massan störta tillsammans, och då ve det skepp, som befinner sig i närheten! Det tycktes emellertid som om vi skulle få erfara detta, ty strömmen ryckte oss bort med en oroväckande hastighet. Så fort som möjligt utsattes en båt för att föra en lina öfver till ett berg, som stod på grund omkring hundrade famnar ifrån oss. Men innan man hann utföra befallningen, skrapade skeppet mot ett isberg, som sköt hundrade fot upp öfver våra master, och gled derpå in under ett annat af mindre storlek. Genom att stöta ifrån med våra ishakar lyckades vi gifva skonerten en något förändrad kosa, men just som vi trodde oss hafva kommit undan, förändrade ånyo en hvirfvel i strömmen vår kurs och dref oss på sida ned emot samma ismassa".

"Skonerten törnade emot på styrbordssidan, och så svag stöten än var, lossnade likväl några väldiga block, af hvilka ett enda skulle hafva varit tillräckligt att krossa skeppet, om det träffats, och ett regn af små isstycken föll ned öfver oss, lyckligtvis utan att skada någon. I en hast klarade vi akterdäcket. Ängsligt riktades allas blickar ut till båten, då berget i detsamma började vackla och luta öfver oss; allt tätare föllo isstyckena, och båten var det enda ställe, der vi kunde vara i säkerhet. Slutligen räddade sjelfva berget oss från undergång. En ofantlig ismassa, 10—12 gånger större än skonerten, lossnade under vattenytan och sköt på några få alnars afstånd ifrån oss upp med en sådan fart, att skum och vatten stodo högt i vädret. Sålunda befriadt från en del af sin tyngd, kom berget för en stund åter i jemnvigt, hvarefter det började luta åt andra sidan. Men nu uppstod en ny fara. En lång istunga sköt inunder skeppet; redan hördes kölen skrapa mot isen, och vi väntade, att fartyget skulle blifva kastadt upp i luften eller åtminstone omkullvältadt. Att stöta ifrån med båtshakarne tjenade till ingenting; men i detsamma hördes en väldig knall, åtföljd liksom af en dof, ihållande åska. Den motsatta sidan af berget hade gått i stycken, och med ett bedöfvande larm störtade de väldiga ismassorna ned i hafvet, medan berget åter vacklade öfver åt vår sida. Denna gång var rörelsen häftigare, isstyckena började redan falla, och vi väntade hvart ögonblick, att isväggen som en lavin skulle störta ned öfver oss, då slutligen ropet: "hal' in!" hördes från båten. Vi halade af alla krafter för att rädda våra lif, sekunderna föreföllo oss som minuter, och minuterna som timmar, men slutligen sköt skonerten fart. Långsamt böjde sig isberget ned öfver oss, krossade skonertens storbom och skrapade hårdt mot akterstäfven, och då vi hunnit på hundrade alnars afstånd, störtade hela sidoväggen ned med ett väldigt brak, så att skummet stod omkring oss som en sky, under det att skeppet rullade tungt i den svåra dyningen. Vi voro nu utom all fara och kunde lugnt se oss om efter vår förfärlige granne. Som ett lefvande väsende låg isberget der och vaggade fram och tillbaka, hvarvid lösrycktes nya stycken, medan den sjudande vattenmassan återkastades från dess sidor. Då det slutligen efter flere timmars förlopp kom till ro igen, återstod af det stolta slottet endast en liten ruin".

"Antingen det kom sig af sjögången, som framkallats af den nyss beskrifna sammanstörtningen, eller af solvärmen, eller af bäggedera — kan jag ej säga; men hela dagen igenom genljöd luften af braket från de sammanstörtande isbergen. Knappt hade vi kommit i säkerhet, innan ett annat stort fjäll, hvars form erinrade om engelska parlamentsbyggnaden, en fjerdingsväg längre bort, började ramla. Först rasade ett af de smäckra tornen, hvarvid en tallös svärm af skrikande måsar flaxade upp från det ogästvänliga taket, derpå instörtade hela ena sidan, och nu kantrade vraket, af hvilket efter få timmar endast återstodo några spillror. Ett annat simmande isberg, som var åtminstone en fjerdingsväg långt och 100 fot högt, remnade itu med ett förfärligt brak, som om hundradetals kanoner på en gång blifvit affyrade. Äfven det berg, hvarunder vi lågo, instämde i den djefvulska konserten, och ett hörn af detsamma, mycket större än S:t Paulskyrkan, störtade med ett förfärligt brak ned i hafvet".

"Det var som om den gamle Thor hade tagit sig ferier och lemnat Thrudvang, för att med sin hammare krossa dessa frostens jättar."

Dessa explosioner inträffa sällan på andra tider än i Juli och Augusti månader och äro sannolikt en följd af den olika temperaturen i isbergens inre och yttre, af solstrålarne uppvärmda delar. Ofta remna isbergen i en vågrät linie, och explosionen åtföljes af en sky ånga, som utan tvifvel framkallas derigenom, att den kalla isen inne i fjället plötsligen kommer i beröring med den varmare luften. "Jag klättrade upp på det berg, vid hvilket vårt fartyg låg förtöjdt, och från en en höjd af inemot 200 fot hade jag en utsigt, som var väl värd den möda jag gjort mig. Hvad som isynnerhet väckte min förvåning, var vattnets genomskinlighet. Redan då jag var i båten, ådrog sig denna vattnets klarhet min uppmärksamhet; såg man ner i detsamma, kunde ögat följa isen på ett ofantligt djup, och såg man sig tillbaka, afspeglades skonerten så skarpt och fullständigt, att man trodde sig se två skepp simma i luften med köl mot köl. I sydost kastade ett högt isberg sin mörka skugga öfver vattnet, och så skarp var gränslinien mellan solljuset och skuggan, att man hade svårt att lösrycka sig ur den illusionen, att solstrålarne spelade på branten af en oändligt djup afgrund. Det var alldeles omöjligt att räkna isbergen; då jag hade kommit till 500, afstod jag från försöket. På nära håll framträdde de i hela sin skarpa och spetsiga vildhet, men alltefter som afståndet ökades, sammansmälte de med den gråa luften, tills de hvita och blåa massorna långt bort på det silfverglänsande hafvet för fantasien antogo de mest olika former. I öster var hafvet beströdt med små öar, och de dem åtskiljande sunden voro uppfyllda med stora och små isberg, och långt i fjerran uppsteg bakom dem en snöbetäckt slätt, som vid horisontens yttersta rand förlorade sig i en matt blåhvit strimma. Denna linie, som, så långt ögat nådde, sträckte sig mot norr och söder, var det stora "Mer de Glace", som upptager hela den inre delen af Grönland".

Den 21 Augusti uppnådde skeppet det ställe, der Jensen bodde, och gick för ankar i en liten hamn, som beherrskades af en sluttande bergås. Byn Tessissuak bestod af några få skälskinnstält och två eller tre mossbelupna vinterhyddor; i den största af dem bodde Jensen. Det var ämnadt, att uppehållet skulle blifva så kort som möjligt — några timmar; men de i trakten kringspridda hundarne anträffades först efter mycket sökande, och drifisen hade under tiden spärrat inloppet till hamnen. Sommaren närmade sig med stora steg sitt slut, is bildade sig om nätterna, och inom högst 14 dagar skulle det vara förbi med seglatsen; det föll derför liksom en sten från Hayes hjerta, då strömmen följande afton dref isen till sjös; och med däcket öfverfyldt af 30 glupande hundar, utaf hvilka några stodo och gnällde i burar längsefter relingen, under det andra fritt sprungo omkring och slogos utaf hjertats lust, styrde skonerten åter kosan norrut. Nästa morgon såg Hayes från fockrån Mellvillebugten framför sig. Med undantag af ett och annat kringdrifvande berg kunde man ej upptäcka någon is. I vester tillkännagaf isblinken *), att man ej hade långt till packisen, men midtför skonerten utbredde sig det ändlösa hafvet så långt ögat nådde.

*) Återskenet från isen.

Digitized by Google

På kartan visar sig Melvillebugten såsom en temligen obetydlig inskärning i den grönländska kusten; men med densamma förstår sjömannen, d. v. s. hvalfångaren, något långt mera: med Melvillebugten tänker han sig hela den utsträckning af Baffinsviken, som i söder börjar med mellan-isen *) och i norr slutar med "North-Water", hvilket man ibland når vid Cap York under 76°, men oftast först ännu högre upp, under det mellan-isen ofta möter en vid polkretsen. Den består af kringdrifvande isbräden, hvilkas storlek vexlar från fot till mil, och hvilkas tjocklek varierar från tum till famnar. Ibland äro dessa massor tätt sammanpackade, ibland äro de spridda rundt omkring, allt efter vindens och strömmens riktning; men i rörelse äro de alltid. Att genombryta denna skiljemur är ett företag, hvartill åtgå veckor och månader, och som vanligen är förenadt med stora faror. Sedan Baffin 1616 först framträngde till dessa farvatten med Discovery, ett fartyg om 50 tons, har en hel flotta af hvalfångare årligen gifvit sig ut på dessa äfventyrliga färder, ty ehuru faran visserligen är stor och månget skepp **) krossas af packisen, återvända likväl alltid de öfriga fullastade. Äfven om vintern är packisen mer eller mindre i rörelse, så att ångaren Fox kunde intränga bland den mot slutet af hösten. Då fartyget slapp lös följande vår, hade det drifvit ned till polkretsen.

I samma mån sommaren framskrider, går isen småningom upp, och det kompakta isbältet längsefter kusten,som är bekant under namnet "den fasta" isen eller "landisen," blir då allt smalare. Vanligtvis finnes likväl vid sommarens slut en remsa qvar deraf, och vid denna haka sig hvalfångarne fast, för att kunna gifva sig in i den sista öppning sommaren frambragt. I den fasta ismassan tillreda de åt sig en liten säker hamn, der de öfvervintra och finna skydd mot packisen, för hvilken de hysa en välberättigad fruktan.

Den stora polarströmmen, som kommer ned från hafvet omkring Spetsbergen, stryker längsefter Grönlands östra kust och är uppfylld med ofantliga ismassor och något drifved från de sibiriska floderna, vänder sig vid Cap Farväl mot norr och fortsätter genom Baffinsviken sin kurs till Cap York. Här böjer den sig åter mot vester och sedan mot söder, sedan den i sig upptagit de isuppfyllda strömmar, som utlöpa genom Smiths-, Jones-, Lancaster- och Hudson-sunden. Efter att hafva passerat Labrador och Newfoundland skärer den sig in mellan Golfströmmen och kusten, förser badorterna Newport och Long-Branch med friskt vatten och förlorar sig slutligen vid spetsen af Florida. Nu utvisar en blick på kartan, att denna böjda ström måste framkalla en svag strömhvirfvel der mellan-isen finnes, och det är väl denna hvirfvel man förnämligast måste tillskrifva, att isen endast långsamt drifver mot söder.

Augusti är den för seglingen i dessa farvatten gynnsammaste årstiden, ty då har sommarsolen gjort isen glansk och skör, men då står också vintern för dörren, och om isen hopar sig omkring skeppet, så fryser det fast vid första nattfrost och kan icke komma lös under de följande tio månaderna.

Då Hayes uppnådde Melvillebugten, återstod af Augusti endast åtta dagar. Isblinken i luften öfver vestra horisonten tillkännagaf, att packisen icke var långt borta; af den ihållande östliga vinden hade den blifvit drifven mot vester, men kunde också lika fort komma tillbaka. En sydlig storm, åtföljd af en så tjock snöyra, att man icke kunde se framför sig på 200 alnar, gjorde tvärt slut på Hayes betraktelser och nödgade honom att fatta sitt beslut: antingen att sätta skeppet upp i vinden och styra vidare norrut eller att begagna sig af det gynnsamma tillfället att ligga stilla. I bägge fallen måste man vara beredd på att möta isberg eller ismarker, utan att hafva någon synnerlig utsigt att undgå en sammanstötning. Hayes hade snart tagit sitt parti, och jagad af stormen, styrde skonerten kurs på Cap York.

Då och då klarnade det upp, och under det mörka skytäcket öfver isbergen, som här och der framstucko ur mörkret, kunde man på många mil se långt ut öfver hafvet, men straxt derefter insveptes åter allt i en tät sky af snö och hagel, under det stormen tjöt genom tacklingen, och bakom skeppet vågorna upptornade sig, som om de ville störta öfver sitt offer och begrafva det i djupet. Ett par timmar hade förflutit då i detsamma förut hördes ropet: "bränning!" Innan man ännu hunnit öfvertyga sig om hvar faran hotade, framskymtade midtför ett isberg ur dimman. Det var omöjligt att upptäcka hur stort det var — man såg endast någonting hvitaktigt och en linie af skummande brottsjöar. — Man kunde ingenting göra, ty i nästa ögonblick var skeppet så nära kolossen, att fockrån skrapade mot isväggen och skummet från bränningen vid dess fot sprutade upp öfver däcket. Några ögonblick derefter var berget åter försvunnet i dimman. Mot aftonen saktade stormen af, snöyran upphörde och solen visade sig åter. Af packis syntes ej ett enda spår, men isberg summo i tusental omkring på det föröfrigt isfria hafvet. För god vind länsade skonerten undan mot norr, och i en storartad procession följde isberg efter isberg. Omsider framskymtade vid horisonten bakom Cap York det snöbetäckta höglandet, hvarefter inom kort sjelfva udden med sin mörka och branta fjällvägg uppdök ur djupet.

En af deltagarne i dr Kanes expedition, en inföding från södra Grönland, vid namn Hans, hade, intagen af kärlek till en ung flicka, på detta ställe öfvergifvit sitt ressällskap, för att bosätta sig bland eskimåerna på Baffinsvikens nordligaste kust. I tanke att de förflutna sex åren möjligen gjort honom trött vid den frivilliga landsflykten, styrde Hayes tätt in under kusten, hvarifrån också en hop menniskor sågos gifva tecken åt skeppet. Det var mycket riktigt Hans och hans familj, som bestod af hustrun med ett litet barn på ryggen, svärmodern och en halfvuxen svåger. Då man frågade honom om han ville följa med, svarade han straxt ja. Otåligt hade han år från år väntat att ett skepp skulle komma i närheten, och hans högsta önskan var nu att så snart som möjligt få lemna Grönland. Då man ej hade rum för hela familjen, qvarlemnades den gamla qvinnan och gossen bland eskimåerna, och sedan man utdelat några nyttiga gåfvor bland dessa, fortsatte skonerten sin färd.

Kusten vid Cap York har att uppvisa en rad väldiga och ödsliga klippor med djupa klyftor, hvarur talrika isströmmar utgjuta sig i hafvet. Omkring tio mil söder om inloppet till Smiths sund var skeppet nära att komma in ibland packisen. Det var stark tjocka och hög sjö, och de resande tillbragte en högst oangenäm natt med att lyssna till dånet af bränningarne, som bröto sig mot isen, under det att det hjelplösa skeppet redlöst dref för strömmen. Faran var öfverhängande, men i det afgörande ögonblicket slog vinden om, och skeppet aflägsnade sig långsamt från sin farliga granne. Då morgonen inbröt, syntes åter land på bägge sidor; på grönländska kusten dök Cap Alexander med sina väldiga klippmassor upp ur hafvet, och midtemot framskymtade Cap Isabella. Dessa två punkter beteckna inloppet till Smiths sund, som här är nio mil bredt.

Hittills hade resan varit ganska lycklig, men nu först voro de vid gränsen af den obekanta verld de ville upptäcka. Den största och besvärligaste delen af arbetet återstod, och hvad som hittills varit en lek med döden skulle snart blifva en förtviflad kamp, som dag efter dag, timme efter timme, skulle sätta deras mod och krafter på allt större prof. Lyckan syntes ännu vilja gynna dem, då de för fulla segel ge-

*) Mera allmänt känd under namn af packisen.

**) Förut uppgick antalet af de försvunna fartygen till mer än 100, men på senare tider har det nedgått till endast 10.

Digitized by Google

nom Smiths sund satte öfver mot Cap Isabella; men snart upptäckte de att vägen var spärrad. ”Så långt ögat kunde nå låg isbräde vid isbräde och förhindrade hvarje framträngande mot vester. På många ställen sköto dessa isbräden inemot tio fot upp öfver vattnet. Hade i isen visat sig någon öppning, så att vi kunnat hoppas genomtränga densamma, så skulle jag hafva vågat försöket, men sådana förhållandena nu voro, skulle ett sådant företag hafva varit en galenskap”. Man fick ej heller lång tid att besinna sig, ty i detsamma blåste det upp till en orkanaktig storm, hvarvid ej återstod någonting annat än att söka skydd under kusten. — Den 28 Aug. skrifver Hayes i sin dagbok: ”Det blåser förfärligt. Vi hafva lupit in under kusten och ligga någorlunda i lä under densamma, medan vi söka finna en lämplig ankarplats. Vi äro omkring ¾ mil från ön Southerland, straxt utanför Cap Alexander; kunde vi blott komma dit, skulle vi vara i säkerhet, men dertill ha vi endast föga utsigt, då vi icke kunna sätta till ett enda segel”. — Den 29 utanför Cap Saumarez kl. 2 e. m.: ”Stormen rasar nu värre än någonsin. Då vi i dag på morgonen icke kunde komma in under Southerland, nödgades vi hålla ned längsefter kusten, i hopp om att finna skydd i den djupa bugten söder om ön, men stormen, som otygladt rasade omkring udden, dref oss tillbaka, och vi sökte nu lägga oss för ankar i en liten närbelägen vik, för att laga våra sönderblåsta segel. Vår belägenhet är ytterst pinsam, och det af skummet öfverspolade skeppet är betäckt af en isskorpa. Långa istappar nedhänga från relingen och tacklingen, vanterna äro tjocka som en man omkring lifvet, och för att kunna gå på däcket hafva vi måst beströ det med aska. Vinden kastar sig i byar öfver oss; lyckligtvis gå de snart öfver, ty i annat fall skulle ej en enda tråd finnas qvar af seglen. Klipporna öfver oss äro omkr. 1,200 fot höga; både de och höjderna bakom dem äro betäckta med nyfallen snö, som af vinden drifves högt upp i luften och sedan vräkes ned öfver oss i tjocka massor”.

På aftonen samma dag: ”Vi hafva icke kommit närmare kusten, än vi voro det vid middagen. Stormen fortfar att rasa. Det är omöjligt att tänka sig ett vildare skådespel. Mot norr är himlen betäckt af kolsvarta skyar, som praktfullt kontrastera mot Cap Alexanders hvitklädda afsatser. Vinden sopar snön ut öfver bergen och genom klyftorna, eller hvirflar den högt upp i luften. Den i klyftorna neddrifna snön förvandlar isströmmarne till kolossala, skumbeklädda vattenfall. Solen går ned mellan svarta skyar, men hafvet erbjuder likväl den hemskaste åsynen. Utanför udden fräser bränningen vidt omkring. Vattnet vräkes högt upp i luften och öfverspolar de höga isbergen; skyarne jaga hvarandra öfver himlahvalfvet, och luften genljuder af klagande toner; det tjuter och hviner, som om afgrundens andar drefvo sitt spel omkring oss.” — Den 30 Aug. kl. 1 på morgonen: ”Vinden har slagit öfver till östlig, och byarne följa allt tätare efter hvarandra. Vi slungas fram och tillbaka; kastas vi längre ut från kusten, så är jag rädd för, att vi komma till sjös med bara master. Skeppet är utan styre, i lä ha vi packisen och tusentals isberg”. Samma dag kl. 10 på morgonen: ”Inemot kl. 3 på morgonen nådde vi stranden och kastade ankar på tre famnars djup. Med det svåraste kabeltåg vi hade fastgjordes aktern vid en klippa, men en minut derefter kastade sig en by med sådan häftighet öfver skeppet, att tåget brast som om det varit segelgarn, hvarför vi måste fälla ännu ett ankare”. Samma dag kl. 8 e. m.: ”Uppifrån klipporna hade jag en vidsträckt utsigt öfver hafvet, ehuru jag ej kände mig synnerligen glad vid åsynen af de sammanpackade ismassorna i norr. Jag är emellertid fast besluten att begagna mig af första gynnsamma vind för att komma till dem. Sceneriet häruppe var alldeles detsamma som det jag förut beskrifvit, men synkretsen var vidsträcktare. De sista spåren af sommaren hade ännu icke blifvit utplånade; i dalarne sågos några med gräs och mossa bevuxna fläckar, från hvilka snön blåst bort, så att jag kunde plocka en liten bukett af vallmo och Saxifraga flagellaris. — En ofantlig ismassa har drifvit förbi oss; men vi ligga så långt in under land, att de större styckena icke kunna nå oss. Tre små berg hafva emellertid råkat på grund, och lösryckas vi från vår ankarplats, så drifvas vi rakt på dem. Som en lavin störtar vinden ned öfver oss från klipporna, och då den förr kom stötvis, är den nu envist ihållande. Termometern utvisar — 2° R.”

Den 31 Aug. på aftonen: ”En Tycho Brahedag, som icke bådar någonting godt. Min stackars lilla skonert är förfärligt illa åtgången. Sedan jag i går afton lagt mig för att hemta några ögonblicks hvila, väcktes jag af den underrättelsen att ankartågen sprungit. Man lyckades dock berga det ena ankaret, men det andra gick förloradt, och vi drefvo nu ned mot de isberg jag förut omtalat. Sammanstötningen åstadkom en förfärlig ödeläggelse ombord. Båten i aktern splittrades i små stycken, skansbeklädnaden på styrbordsidan krossades, och då skeppet svängdes omkring med stor våldsamhet, afbröts klyfvarbommen och bogsprötet, hvarjemte råna på fockmasten knäcktes; härmed sluppo vi undan och drefvo nu med bara master undan för stormen. Vinden har lyckligtvis saktat af, och vi hafva nu åter arbetat oss in i Smiths sund.”

Ännu en gång drefvos de af stormen tillbaka och nödgades söka skydd bakom Cap Alexander; men ännu en gång upptogo de stridshandsken och arbetade sig fram, tills de åter möttes af packisen. I norr syntes öppet vatten, och fast besluten att göra sitt yttersta för att nå detsamma, styrde Hayes genom första någorlunda vida öppning in bland isen. Sedan de framträngt två eller tre mil mot norr, stängde isen fullständigt vägen för dem, och de vände sig nu mot öster för att söka komma fram längs efter grönländska kusten, der det ännu var öppet vatten mellan ön Littleton och Cap Hatherton; men strömmen var så stark, att de icke kunde hålla kurs, ehuru alla seglen voro tillsatta, och på samma gång kom isen i stora massor nedåt sundet och började spärra farvattnet. Slutligen kunde en sammanstötning ej längre undvikas. Ett väldigt isbräde, väl ¼ mil bredt, dref ned emot dem, och att komma förbi detsamma var omöjligt. Roret lades derför upp, och med förstäfven vänd mot isen, emottog skeppet stöten. ”För mig,” säger Hayes, ”som hade tagit plats uppe i fockmasten för att hålla utkik, var ställningen dubbelt obehaglig; ty då masten redan var ganska illa åtgången, var det högst sannolikt, att den vid sammanstötningen skulle gå öfverbord. Den höll lyckligtvis, men jernbeklädnaden på bogen upprefs, som om den varit karduspapper.”

Hayes kunde likväl icke förmå sig att gifva spelet förloradt; så länge skeppet ännu kunde hålla sjön, ville han ej afstå från hoppet att uppnå Cap Hatherton. För ett ögonblick tycktes det äfven som om deras ansträngningar skulle krönas med framgång, ty straxt efter det de kommit lös från isbrädet, fingo de öppet vatten; men snart samlade sig isen i sådan mängd, att de åter måste börja kryssa. På detta sätt förgingo många timmar, utan att de kunde komma vidare. Emellertid blef farvattnet allt trängre och trängre, och slutligen voro de alldeles innestängda. En timma sednare kunde man från däcket ej upptäcka något öppet vatten, med undantag af den lilla sjö, hvari skeppet låg; men äfven denna blef med hvarje ögonblick allt mindre. Hvarje utväg var stängd, och för ögonblicket kunde de ingenting annat göra än att med så stort lugn som möjligt afvakta hvad som komma skulle. ”Scenen omkring oss var lika storartad som oroväckande. Med undantag af ett jordskalf eller ett vulkaniskt utbrott, finnes ingen naturkraft, som kan jemföras med polarisen, när vind och storm drifva den tillsammans. Isfälten

Digitized by Google

törna emot hvarandra med ett tryck af många millioner tons, förödelsen och braket äro förfärliga. Tre väldiga isbräden bildade liksom en docka, hvaruti skonerten tycktes ligga väl skyddad; men småningom blef kretsen omkring oss allt trängre, och med förfäran lyssnade vi till isens brak. Omsider nådde den skeppet, som tycktes, bäfvande och darrande, vrida sig som i en dödskamp och söka undgå sin fiende, hvarvid det stönade och jämrade sig, som om det varit ett lefvande väsende, stadt i lifsfara. Sidorna tycktes gifva efter och däckets fogningar skiljdes åt. Jag trodde att det var ute med oss, men den lilla skutan höll tappert stånd, och sedan isen småningom arbetat sig in under skonertens babordssida, lyftades skrofvet plötsligen upp ur vattnet med en fart, som var nära att kasta omkull oss, och burna af isstyckena, som sammanpressades under och rundtomkring fartyget, lyftades vi långsamt upp i luften. I denna ställning förblefvo vi under åtta qvalfulla timmar och befarade, att skeppet skulle falla omkull på sidan, eller att isen, som sköt upp öfver fartyget, skulle störta ned öfver däcket och krossa oss".

"Då vinden slutligen slog om och strömmen tog en annan riktning, skingrades isen småningom. Vatten syntes här och der titta fram, och slutligen började isstyckena, af hvilka vi hållits fängslade, röra på sig. Underlaget, hvarpå främre delen af skeppet hvilade, gaf efter, och skonerten hängde för ett ögonblick med fören i vattnet och bakstammen högt uppe i luften. I detsamma riktade ett annat isbräde en så väl måttad stöt mot den andra delen af underlaget, att fartyget inom ett ögonblick låg och gungade i vattnet, medan isstyckena vältrade sig fram och tillbaka åt alla håll för att komma i jemnvigt."

Efter en dust sådan som denna kunde skeppet icke tåla vid flere dylika knuffar. En del af kölen flöt bredvid på vattnet, rodret var splittradt, akterstäfven illa åtgången och kölrummet fylldes snart med vatten. Alla man skyndade derför till pumparne, och medan vinden dref isen åt vester, smög sig skonerten försigtigt ut ur trängseln och styrde in under grönländska kusten för att reparera.

Vid närmare påseende befanns, att skadan icke var större, än att den till en del kunde afhjelpas; alla plankorna voro hela och däcket hade slutit sig tillhopa igen, men att möta isen ännu en gång, dertill var skonerten synbarligen icke i stånd.

Medan fartyget så fort som möjligt reparerades, företog sig Hayes att i en båt undersöka isen längsefter kusten. Resultatet häraf blef, att han alldeles måste uppgifva hvarje tanke på att uppnå den vestra kusten, hvarifrån han hoppats få, i början af följande vår, begynna sina slädfärder. Under den grönländska kusten var det deremot temligen öppet vatten, och innan Hayes gick i vinterqvarter, ville han derför söka på denna väg framtränga så långt som möjligt åt norr. Men seglationstiden var förbi; då de efter två dagar ånyo satte till seglen för att uppnå ön Littleton, var farvattnet nästan spärradt. En fullkomlig vindstilla hade inträdt och skonerten måste bogseras. Termometern utvisade 10° under fryspunkten, den nya isen började bilda sig med oroväckande hastighet, och efter två dagars fruktlöst arbete måste Hayes erkänna, att han icke hade någonting annat att göra, än att vända om för att icke frysa in bland isen.

Hayes beslöt att under 78° 18′ öfvervintra i en liten, af några små öar skyddad hamn, som han, till minne af sin aflidne vän, William Foulke, kallade Port Foulke. Stället var lämpligt derigenom, att isen efter all sannolikhet ej skulle hålla dem inspärrade der alltför långt inpå sommaren, och emedan den omgifvande trakten tycktes hafva öfverflöd på vildt. Deremot dref den sydvestliga vinden hafvet mot land, hvilket till en början för dem medförde någon olägenhet, tills den nya kustisen blef så stark, att den kunde motstå vågorna. Skeppet inrättades emellertid, så godt sig göra lät, till en ändamålsenlig och angenäm vinterbostad; rår och stänger nedtogos, däcket försågs med ett tak af bräder och tjäradt papp, hvarigenom åstadkoms ett fyra alnar högt hus, der fyra fönster insläppte ljus och befordrade luftvexlingen. Laddningen lossades och fördes upp på stranden, hvarest ett magasin uppbyggdes, och lastrummet förvandlades till en rymlig och treflig bostad åt manskapet. Midt på golfvet under storluckan inrättades köket. Medan en del af manskapet var fullt sysselsatt med dessa förändringar, sörjde Jensen och de två grönländarne, Hans och Petter, på bästa sätt för provianteringen. Renar ströfvade omkring i trakten i flockar af 50 stycken, och jägarne kommo aldrig tomhändta hem. I vanterna hängde redan ett halft tjog renar och bredvid dem knippor af harar och räfvar, och ändå låg en mängd skjutet villebråd qvar i land och väntade på att blifva transporteradt ombord på skeppet. Sonntag och hans medhjelpare förestodo emellertid de vetenskapliga arbetena. På den terrassformiga kusten hade blifvit upprest ett litet nätt observatorium, och här uppställdes de olika instrumenten. Under de första åtta dagarne hade termometern icke visat under nollpunkten, och sjön hade då och då bragt skonerten i en nära, obehaglig beröring med isbergen; men slutligen lugnade det af, och kölden slog hurtigt en landbrygga, som gjorde båtarne öfverflödiga. Nu framtogos slädarne, och vid skeppets sida byggdes af flata isstycken en bred trappa, och då kort derefter föll mycken snö, omgafs skonerten med en tjock vall, som bidrog att utestänga kölden. Den 1 Oktober invigdes vinterbostaden med en festlig måltid, och "i känslan af att vi hade nått gränslinien mellan sommarens solsken och vintrens mörker, gingo vi framtiden tillmötes med det fasta beslutet att, som modiga män, lugnt blicka den in i ögat och se sakerna från den ljusaste sidan. Vårt samfund var sammansatt af så goda och olika elementer, att det alltid skulle finnas någon motvigt mot ledsnaden, och alla voro vi genomträngda af samma goda anda, som var mig en borgen för att harmonien icke skulle störas."

Den 15 Okt. gick solen ned i söder bakom kullarne, för att icke mer visa sig under de påföljande fyra månaderna. "Den aftonen vände sig samtalet nästan uteslutande derom. Utan svårighet läste jag i mina kamraters ansigten, att deras tankar följde solen på dess färd mot söder, och för ett ögonblick gled liksom en skugga af tungsinthet öfver vårt lilla sällskap. Under de förflutna fem veckorna hade så mycket annat sysselsatt oss, att vi knappt lagt märke till att dagsljuset gradvis aftog. För första gången ingaf oss den mörka natten, som nu aflöste skymningen, känslan af att vi voro ensamna och öfvergifna i denna snö- och isöken."

(Forts.)

Digitized by Google

Jernvägarnes Historia.

Hufvudsakligen efter Perdonnet's Les chemins de fer.

I.

Jernvägarnes historia utgör ett af de intressantaste bladen i menniskoslägtets tideböcker. Den lärer oss, att de utomordentligaste och välsignelserikaste uppfinningar haft att kämpa mot fördomar, från hvilka ej ens de mest upphöjde andar varit fritagne; men den lärer oss derjemte, att menniskan slutligen måste böja sig för och erkänna en af henne i början missaktad sanning.

De flesta menniskor tro, att vi hafva vårt århundrade att tacka för jernvägarnes uppfinning, men deruti misstaga de sig. För mer än tvåhundrade år sedan anlade man i närheten af Newcastle den första jernvägen, på hvilken stenkolen skulle transporteras från de berömda grufvorna i stadens grannskap; men medgifvas bör också, att den tidens jernvägar voro högst ofullkomliga och föga öfverträffade de vanliga farvägarne.

Ehuru man sålunda redan tidigt känt till vägar af jern (= jernbanor), så är det först i en sednare tid, nämligen från år 1829, man tagit sig för att med lokomotiver befara dessa vägar. Man använde visserligen lokomotiver redan i början af detta århundrade, men de voro mycket ofullkomliga och hade med vår tids lokomotiver ingenting annat gemensamt än namnet. De rörde sig trögt på sina hjul, hade en mycket ringa hastighet och kunde icke draga betydligare tyngder. Först i den gestalt lokomotivet framstod 1829 var det i stånd att utföra de underverk af hastighet och kraft, som vi nu dagligen beundra, samt att kunna begagnas till personbefordring. Äran af denna uppfinning tillkommer engelsmannen *George Stephenson.*

När man tänker tillbaka på förra tiders kommunikationsmedel, t. ex. de långsamma diligenserna, skulle man vara böjd att tro, det den nya uppfinningen blifvit mottagen med hänförelse. Men det var så långt derifrån, att man i England, som likväl fått namn af "uppfinningarnes paradis", framkom med alla slags invändningar mot jernvägarne. Först och främst påstod man, att de skulle bringa alla de stackars postiljonerna, kuskarne och färjkarlarne till tiggarstafven, och att man ej visste hvad man skulle göra med hästarne, hvilkas användning genom den nya uppfinningen skulle betydligt inskränkas. Dernäst framhöll man lokomotivernas farlighet, då de kunde explodera och derigenom döda en mängd resande. Gnistorna från dem skulle antända gräset, skogarne, ja, äfven qvinnornas kjortlar. Vidare menade man, att jernvägar — dock icke långa — endast kunde bära sig i närheten af de stora städerna, der det fanns ett stort antal resande att befordra; men på större afstånd skulle de alldeles icke kunna ega bestånd. Härtill kom vidare, att de endast kunde anläggas på slättmark, då de, der terrängen var kuperad, ej längre kunde göra sina företräden gällande. Slutligen ville man icke tro, att varor skulle kunna forslas på jernvägarne, om de på samma gång begagnades till personbefordring, och betviflade, att de skulle kunna täfla med godstransporten till sjös och den på de allmänna landsvägarne.

Alla dessa och många andra invändningar framkastades mot jernvägarne, men erfarenheten visade snart huru ogrundade de voro. Vi vilja nu något närmare pröfva dessa invändningars halt.

Jernvägarne hafva ruinerat hvarken postiljoner, kuskar eller färjkarlar, ty det är genom statistiska undersökningar bevisadt, att ännu i denna dag finnas lika många sådana som före jernvägarnes tillkomst. Hvad nu angår, att kanalerna skulle vara långt bättre transportvägar och derför blifva mer anlitade än jernvägarne, så visar sig äfven, att så icke är förhållandet; och likväl hafva kanalvägarne ingenting förlorat, då deras godstrafik tvärtom ökats.

Deremot är det en sanning, att trafiken minskats på de landsvägar som gå jemnsides med jernvägarne, men till ersättning har den ökats på de bivägar som föra till stationerna, så att dessa bägge omständigheter upphäfva hvarandra. Icke heller hafva hästarne, som man först trodde, blifvit mindre använda, sedan jernvägarne kommit i bruk; tvärtom hafva de stigit betydligt i värde. Maskinerna explodera högst sällan, ehvad man än i detta hänseende må hafva att förtälja. Det är genom statistiska undersökningar bevisadt, att på en dag inträffa flera olyckshändelser med de vagnar som befara Paris gator, än under fem år på en enda af de franska jernvägarne. Detta gäller emellertid endast om passagerarne, då det deremot måste medgifvas, att antalet af offer bland jernvägsbetjeningen icke är obetydligt. Banvaktare, konduktörer m. fl., som oförsigtigt gifva sig in på banan, omkomma ofta under lokomotivet.

Genom jernvägarne hoppades man undgå ett ondt, som under många år förföljt diligenserna, nämligen anfallen af stråtröfvare. Men häruti misstog man sig. Sålunda blef en gång i Spanien ett tåg, som medförde betydliga penningesummor, öfverfallet af dessa illgerningsmän. En af röfvarne förskaffade sig banvaktens lykta, ställde sig med denna vid banan och gaf signal att stoppa, när tåget for förbi. Då så skedde, kastade sig bandets öfriga medlemmar öfver konduktören och hans medhjelpare, bemäktigade sig penningarna och försvunno med dessa. I Ungern skall äfvenledes något dylikt hafva inträffat.

Medgifvas bör äfven, att gnistor från lokomotiver en och annan gång satt eld på några skogar och höstackar, men dessa olycksfall hafva varit så enstaka, att man icke har någon anledning att oroa sig deröfver. Icke heller har det visat sig vara en sanning, att endast små banor bära sig; tvärtom är just så förhållandet med långa linier. Jernvägar kunna också mycket väl byggas i andra än slättländer; derpå har man talrika bevis i hela Europa, och för närvarande arbetar man, såsom bekant är, på att draga en jernväg fram genom Mont Cenis, samtidigt med att i Juli 1867 öppnades den s. k. Brennerbanan, som leder dels öfver, dels igenom samma berg. På ett ställe (Isel vid Innsbruck) har tunneln till och med en längd af 2,100 fot. Och att jernvägarne, med hänsyn till godsbefordring, kunna täfla med andra kommunikationsmedel, synes bäst deraf, att godstransporten på Frankrike stora linier utgör 60—70 proc. af totalsumman.

Icke destomindre måste det erkännas, att jernvägarne, oaktadt sina stora företräden, endast långsamt vunnit insteg, och att allmänheten, till och med i England, först efterhand

Digitized by Google

vänjt sig vid dem. Så otroligt det än förefaller, dröjde det hela tolf år efter det man öppnat jernvägen mellan Liverpool och Manchester — den första jernvägsanläggningen — innan drottning Victoria och hertigen af Wellington vågade anförtro sig åt ett lokomotiv.

I Frankrike funno i början jernvägarne ännu färre anhängare än i England. Det var icke allenast trögtänkta borgare, utan äfven medlemmar af de lagstiftande församlingarne som voro emot dem. Ja, till och med ministern för de allmänna arbetena, som 1834 gjorde en resa till England för att taga kännedom om jernvägen från Liverpool till Manchester, som då var i hvar mans mun, sade från talarestoden i lagstiftande församlingen: "Mine herrar, jag har nyligen noga undersökt jernvägarne i England, och kan försäkra er, att de äro långtifrån att ega den betydelse, som man tillskrifver dem. Jag anser det vara fullt tillräckligt, om man i Frankrike bygger 2 mil om året." — För ögonblicket är det icke 2, utan 80—100 mil man i detta land årligen anlägger. — En annan minister, finansministern, påstod, att jernvägarnes framgång i England måste tillskrifvas den omständigheten, att jernet der var billigt. Han nämnde ingenting om, att det vid jernvägsbyggnader vanligtvis icke är skenorna som kosta mest, utan jordarbetena, hvilka arbeten, i följd af lägre arbetslöner, äro billigare i Frankrike än i England. — En deputerad bekämpade förslaget om jernvägars anläggning i Frankrike på den grund att, enligt hans åsigt, terrängen vore bergigare der än i England, och emedan deraf blefve en följd, att jorden skulle glida ned utför bergens sidor. Den hedervärda mannen var från departementet Hautes-Alpes och trodde, att alla Frankrikes departementer liknade hans hemort. — Ja, äfven den berömda Arago var emot jernvägarne, emedan man då måste bygga tunnlar och viadukter, och emedan folk under färden genom dem skulle blifva plötsligen afkylda och återigen varma, hvarigenom de skulle ådraga sig bröstinflammationer! Man kan i Monitören finna bevis för att detta är rena sanningen, och ej något skämt.

Allt detta oaktadt vinna jernvägarne icke destomindre fotfäste, och i våra dagar var det måhända i hela den civiliserade verlden endast en enda man, som aldrig begagnade sig af dem. Denne man var Rossini, den nu aflidne, berömde kompositören. Lokomotivets gälla hvissling var säkerligen alltför oharmonisk för hans musikaliska öron.

År 1825 var i hela verlden ännu icke byggd en enda mil jernväg, och nu utgör jernvägarnes totallängd omkr. 19,000 geogr. mil, eller $3\frac{1}{2}$ gånger jordens omkrets, hvartill kommer att en mängd nya byggas. Anläggningskostnaden uppgår till 20 milliarder rdr rmt. I Frankrike belöper sig det på jernvägsbyggnader nedlagda kapitalet till 4 milliarder rdr rmt, hvaraf det rörliga materialet, vagnar och lokomotiver, utgör 260 mill. rdr, då deremot hela värdet af de fordna diligensbolagens vagnar och hästar endast uppgick till 16 mill. rdr.

För 25 år sedan voro jernvägarne mycket illa anskrifna hos den stora massan af folket. Då man år 1840 invigde jernvägen till Versailles, fanns ej en enda menniska vid stationen för att mottaga tåget. Såsom vanligt stodo gatorna i Versailles tomma, och i stället för att blifva bjudne på en storartad festmiddag, måste deltagarne på egen bekostnad intaga sin middag på en källare. Under de följande tjugo åren hafva förhållandena mycket förändrats. Nu för tiden inviges ingen jernväg, utan att befolkningen, som komma att draga nytta af den, anordnar en stor fest. Städerna visa en festlig uppsyn, fanorna svaja, alla slags föreningar paradera, tal hållas, och dagen slutar med en middag, på hvilken vanligtvis följer en bal. *Tempora mutantur!*

II.

I få, allmänna drag hafva vi tecknat jernvägarnes historia. Vi gå nu att skildra deras öden i de olika länder, der de blifvit anlagda, och tillse hur de så småningom utvecklat sig.

Vi börja med *England*, som tagit första steget, och som äran af att först hafva byggt jernvägar tillkommer. Samtliga jernvägarnes längd utgör der omkring 3,000 geogr. mil, således nästan dubbla summan af hvad Frankrike eger, och likväl är Englands areal blott hälften så stor som Frankrikes. Om man betraktar en jernvägskarta öfver England, förefaller det som om en spindel hade utspunnit sina trådar öfver hela landet så fint och tätt, att man ej är i stånd att upptäcka någon ledig plats för nya. Och likväl bygger England årligen omkring 8 mil jernvägar, som öfverlemnas åt samfärdseln; och när man ej längre får rum på den af jernvägar alldeles betäckta marken, så förlägger man dem upp i luften på pelare och arkader, eller under jorden i tunnlar.

De på arkader hvilande jernvägarne, såsom t. ex. Blackwallbanan, gå i jemnhöjd med husens första, andra och tredje våningar, så att hyresgästerna måste vara betänkta på att hålla sina fönster väl tillslutna, såvida de icke vilja, att man skall kasta en blick in i deras husliga angelägenheter. Hvad nu angår de underjordiska jernvägarne, är det icke så längesedan man började bygga sådana. För några få år tillbaka anlade man den berömda underjordiska bana, som går från Londons ena ända till dess andra och förenar den stora vestra bangården med den nordvestra. Då syntes framgången tvifvelaktig, men nu trafikeras denna led hvar femte minut af nästan alltid fyllda tåg. De underjordiska gångarne, som hafva en längd af 6,000 fot, upplysas med gas, och för att passagerarne icke skola besväras af röken, äro lokomotiven så konstruerade, att de nästan alldeles icke utstöta någon sådan. Trots dessa jernvägsföretag hafva omnibusarne, som befara gatan ofvanför, likväl icke mistat en enda passagerare. Detta förhållande måste visserligen tillskrifvas det bekanta ordspråket "tid är pengar", men den väsendtligaste orsaken till den stigande samfärdseln bör otvifvelaktigt sökas i den oerhörda tillväxten af Londons befolkning, som på de sednare åren så tilltagit, att man måste anlita alla möjliga utvägar för att underlätta trafiken. Derför har också tillstånd blifvit gifvet att bygga underjordiska jernvägar.

I Paris har under Boulevard de Strasbourg, efter en plan af ingeniörerna Flachat och Brame, blifvit byggd en underjordisk jernväg, som hvarje morgon förser de stora hallarne med de olika slag af födoämnen, som der försäljes.

Men det är icke allenast det egentliga England, som är försedt med ett jernvägsnät. Hos engelsmännen är det ett utmärkande karaktersdrag, att de förstå sig på att i synnerlig utsträckning anlägga kolonier, och derför hafva de äfven insett, hvilka fördelar genom jernvägsbyggnader kunde tillskyndas deras kolonier. De hafva derför öfver Indien dragit ett jernvägsnät, som redan har en utsträckning af nära 800 mil, som beständigt utvidgas och bidrager till att utbreda civilisationens välsignelser till aflägsna trakter. Det sätt, hvarpå dessa anläggningar utföras, är ganska karakteristiskt. Man nöjer sig icke med att från England öfverföra skenor och lokomotiver, utan hemtar äfven derifrån de metallbroar, som erfordras vid byggnadsföretagen. Bropelarne bestå nämligen af en mängd små leder, som äro så inrättade, att de under transporten kunna tagas sönder. Der pelarne skola användas, sammanfogas på några få dagar deras särskilda delar, hvarefter det är en lätt sak att öfver dem utlägga plankorna, som likaledes tagas från England.

Äfven på den unga kontinenten Australien, vårt århundrades barn, i Kina, ja äfven på Nya Zeeland bygger man

Digitized by Google

jernvägar, och i Japan lär man också vara betänkt på att skaffa sig sådana.

Från England öfvergå vi till *Belgien*. Detta land har, med hänsyn till sina jernvägsbyggnader, följt England tätt i spåren. Det var visserligen England som först insåg, hvilka stora fördelar handeln kunde skörda af jernvägarne, men det var konung Leopold I och hans minister Roger, som först fattade deras stora betydelse i politiskt afseende.

Den berömde statsekonomen, Michel Chevalier, uttalar sig på följande sätt om de belgiska jernvägarne: "Konung Leopolds regering insåg, att den, för att betrygga sin framtid, måste ställa sig i spetsen för några af de stora sträfvanden, som stå i samklang med vårt århundrades anda. På samma gång den drog till sig de inflytelserikaste männen af det gamla partiet och grundade sin sak på den gamla ordningens elementer samt betryggade den inre freden, som är första vilkoret för den stora massans välbefinnande, på samma gång tog den derjemte beslutsamt och kallblodigt de nya initiativer, som kräfdes af en tillbakahållande, men likväl framåtsträfvande politik. På den tiden ådrogo sig jernvägarne den allmänna uppmärksamheten; regeringen trodde sig säker om att genom dem blifva populär, och denna dess tro förskaffade Belgien en framstående rang bland Europas andra stater. Alla regeringens förhoppningar gingo icke allenast i fullbordan, utan öfverträffades äfven. I det Belgien sålunda befästade sin inre makt, väckte det äfven utlandets beundran och tog 1834 genom sina jernvägsbyggnader försteget långt framom de stora europeiska makterna".

De nordamerikanska Fristaterna fingo sina jernvägar kort efter England. I förstnämnda land hafva de nya befordringsmedlen spelat en helt annan roll än i Europa. På den europeiska kontinenten hafva de bidragit till att underlätta och utveckla handeln och industrien på de orter, der en liflig omsättning redan förut förefanns. I de nordamerikanska Fristaterna har man deremot byggt dem der, hvarest ännu icke funnos några vägar, samt betraktat dem såsom verksamma medel att skapa omsättning och trafik. All intill jernvägarne stötande jord har blifvit uppodlad, skogarne uppröjda och stora städer anlagda i närheten af stationerna. De bolag, som byggt dem, hafva på samma gång spekulerat i jorden, som stiger i värde, och i befordringen af personer och varor.

Frankrike har uti sina jernvägsbyggnader låtit sig öfverflyglas icke allenast af England och Belgien, utan till och med af det eljest så långsamma Tyskland. I början talades, innan man skred till verket, vidt och bredt om hvem som skulle bygga jernvägarne, och man funderade om det borde ske af staten eller enskilda bolag; men på senare tider, i synnerhet under Napoleon III, har man sökt taga skadan igen, då kejsaren insåg de fördelar, som lågo i konkurrensen mellan flere stora bolag. Såsom i Frankrike ofta händer, har man, med afseende på jernvägsbyggnaderna, öfvergått från den ena ytterligheten till den andra. År 1830 ville man alldeles icke veta af några jernvägar, men nu måste man hafva dem öfverallt.

Romarne försäkrade sig om de eröfrade provinsernas undergifvenhet genom att i dem anlägga proviantvägar. Fransmännen betrygga sin makt i Algier genom att der bygga jernvägar. Men dessa äro icke allenast nyttiga i militäriskt afseende, utan gagna äfven handeln och industrien; de sprida välstånd omkring sig, på samma gång de kunna användas till trupptransporter.

Hvem vet, om icke en gång en linie kommer att förena Senegal och Algier? Denna linie skulle då komma att gå genom Sahara, hvilket torde förefalla som en omöjlighet; men af hvad orsak? Hvarför skulle öknen vara ofarbar? Månne derför att den saknar vatten? Men detta skäl skall förfalla. På många ställen har man ju vid företagna gräfningar funnit vatten. I samma mån de artesiska brunnarnes antal ökas, skall landet blifva uppodladt, och då möta inga hinder att bygga jernvägar derstädes.

Spanien är ett land, som eger riklig tillgång både på åkerbruksalster och på metaller. Men för att kunna draga nytta häraf behöfver det goda kommunikationsmedel. Den nu störtade regeringen insåg detta och meddelade derför åt flera bolag tillåtelse att bygga långa jernvägslinier, som snart torde vara fullbordade. Men dessa anläggningar hafva icke gifvit de resultater, man var berättigad att af dem vänta sig. Orsaken härtill ligger deruti, att man hade glömt bort att anlägga tvärvägar till stationerna — man hade, med andra ord, byggt huset, men glömt bort trappan.

Italien har, efter sin befrielse från det österrikiska oket, sökt att på allt sätt fullkomna sitt jernvägsväsende. Man kan hoppas, att anläggandet af jernvägar i detta land skall bidraga till att utveckla samfärdseln och derigenom befästa endrägten mellan dess särskilda stater, som så länge varit sinsemellan splittrade.

Man har påstått, att *Schweitz's* bergförhållanden ej medgåfve byggandet af jernvägar, då dessa icke skulle kunna dragas genom bergen och i dalarne täfla med de ångbåtar, som befara de schweitziska sjöarne. Men oaktadt protesterna från de små, mot förslaget fientliga kantonerna, blefvo jernvägar der byggda, och den lilla fristaten har i nuvarande stund ett jernvägsnät af omkring 190 mil, ett hedrande förhållande för ett land, hvars areal ej är större än 735 geogr. qvadratmil.

Hvad Tyskland angår, så kan man just icke säga, att jernvägarne der befordrat enigheten, men icke destomindre hafva de i alla fall bidragit till att utveckla samfärdseln.

Det gifves likväl icke något land, för hvilket jernvägarne skulle kunna blifva till större nytta än för *Ryssland*, ett rike, som, i följd af dess ofantliga utsträckning, knappt är möjligt att styra. "Då genom ångkraftens användning kommunikationsmedlens hastighet blifver fyra gånger större, än hvad förhållandet är vid de vanliga befordringsmedlen — säger Michel Chevalier — så kommer den verkan, som af jernvägarne frambringas i ett af dem öfverallt genomskuret land att blifva densamma, som om landet, — antaget att kommunikationsmedlen icke förändrades — hade blifvit sammandraget till en 16 gånger mindre areal". Detta kommer sig deraf, att cirkelns omkrets förhåller sig som qvadraten af radien, och när den sednares längd växer från 1 till 4, så tilltager arealen från 1 till 16. Nu torde man lätteligen inse, af huru stor betydelse jernvägarne måste vara för ett så ofantligt rike, som det ryska *).

Byggandet af jernvägar är således, efter hvad man ser, någonting ganska allmänt, och den tid torde komma, då hela jordklotet omslutes af ett jernvägsnät, som skall bidraga till att allt innerligare förbinda de olika folken med hvarandra.

*) Ehuru antagligtvis våra egna jernvägsförhållanden äro förut kända af svenska läsare, anser sig dock öfvers. böra komplettera franska förf:s uppsats med följande tillägg.

Det dröjde ganska länge innan man i Sverige vågade begynna jernvägsbyggnader. Outtröttligt arbetade under många år grefve Ad. v. Rosen för att uppmuntra härtill och lyckades slutligen få till stånd ett *bolag*, det s. k. Köping-Hultska, som omsider den 5 Mars 1856 kunde öppna sin första bansträcka (Örebro-Nora). Kort dessförinnan hade *staten* äfven, under Nils Ericsons ledning, börjat sina jernvägar, hvaraf den 1 Dec. 1856 samtidigt öppnades en kort bit på Södra och Vestra Stambanorna. Sedan framskredo dessa arbeten med en relatift så hastig utveckling, att man 10 år sednare (1866) redan räknade 100 mil af statens stambanor och 65 mil jernvägar tillhöriga privata bolag. Fastän konjunkturförhållanden under de allra sista åren betydligt inskränkt denna raska utveckling, kan man dock utan tvekan uttala den mening, att ännu högst betydliga sträckor jernvägar komma att hos oss anläggas.

Danmarks första jernväg (Kjöbenhavn-Roeskilde) öppnades den 26 Juni 1847 och har detta land omkr. 65 mil jernvägar.

Norge fick sin första jernväg (Kristiania-Eisvold) den 1 Sept. 1854 och eger omkr. 27 mil jernvägar.

Digitized by Google

III.

Jernvägarnes nytta är synnerligen mångfaldig. För det första hafva genom dem de resandes antal betydligt förökats. På några linier har passagerarnes antal blifvit två, fem, ja till och med tio gånger så stort som förr. I Amerika hafva de, såsom vi nyss omnämnt, skapat trafiken. Men jernvägarne erbjuda dessutom den resande en mängd andra fördelar, emedan genom dem vinnes en stor tidsbesparing, då medelhastigheten, som tillförene var endast 1 mil i timmen, nu på jernvägarne blifvit 4 mil, alltså 4 gånger större än diligensernas. Man kan med lätthet beräkna de besparingar, som passagerarne på de franska jernvägarne gjort under år 1867, i följd af den ökade hastigheten, om man till grund för kalkylen lägger den tid*) som blifvit inbesparad. Denna tid uppgår till en summa af 225 millioner timmar om året. Antager man nu, att hvarje timma är värd i medeltal 0,36 rdr för hvarje resande, så kommer man till det resultatet, att den besparing, som genom jernvägarne kommit de resande till godo, utgör öfver 80 mill. rdr. Men detta är icke den enda vinst, som allmänheten har att tacka jernvägarne för, då man nu derjemte betalar sin plats mindre dyrt än förr. Man har likaledes beräknat, att den härigenom uppkommande besparingen kan anslås till en summa af omkring 80 millioner rdr. Inalles hafva således dessa banor åt de resande besparat en summa af omkr. 160,000,000 rdr. Härtill kommer ytterligare, att man, oaktadt resan kostar mindre både tid och penningar än förr, äfven färdas mycket beqvämare. I vagnarne har man större utrymme och friskare luft, hvaraf blir en följd, att resan är långt mindre ansträngande.

En annan fördel, som jernvägarne erbjuda den resande, äro de bestämda afgångstiderna, hvarigenom man icke behöfver vänta så länge på att begifva sig af, och detta är en sak, som ej bör underskattas.

Vidare kan man som ett stort företräde hos jernvägarne tillägga, att de äro en i högsta grad demokratisk inrättning. Den simple arbetaren reser i våra dagar mycket fortare, billigare och beqvämare, än den store konungen Ludvig XIV, till och med då denne stod på höjden af sin makt. Det är icke de högre samhällsklasserna, som draga mesta nyttan af jernvägarne, utan tvärtom de lägre; ty man kan beräkna, att af 100 resande 70 fara i tredje klassens vagnar.

Äfven vid godsbefordringen erbjuda jernvägarne ofantliga fördelar, och såsom ofvan uppgafs vid personbefordringen, kan man anslå den summa, som 1867 i Frankrike inbesparades i ifrågavarande fall, till omkr. 160 mill. Läggas dessa till de förut omnämnda 160 mill., så fås en summa af 320 millioner rdr, som för ett helt år angifver besparingarne vid person- och godstrafiken på de fransyska jernvägarne.

Men utom dessa omedelbara fördelar, som kunna åskådliggöras genom siffror, erbjuda jernvägarne äfven medelbara förmåner, som likaledes äro af stor betydelse, men långt svårare att beräkna, ty tillökningen i person- och godstrafiken står i bestämdt förhållande till handelns och industriens utveckling. En lärd schweitzisk statistiker, Risler, har ungefärligen beräknat de fördelar, som jernvägarne hafva tillskyndat hans fädernesland genom det stegrade priset på jorden, den ökade produktionen inom de olika industrigrenarne o. s. v., och han har funnit, att de schweitziska jernvägarne, som lemna sina anläggare den anspråkslösa behållningen af 2¼ proc., gifva landet å samma kapital en ränta af 20 proc.

Regeringarne handla derför mycket klokt, då de understödja jernvägsbolagen, som så mäktigt bidraga till ländernas utveckling. "Staten bör vara bolagens medintressent," sade en gång Napoleon III; men bolagen böra äfven vara entreprenörernas, och dessa åter sina arbetares medintressenter. Först genom allas förenade arbete utvecklar sig den rätta andan. I Frankrike är det derför en mycket förnuftig förordning, som tillhåller entreprenörerna att gifva de sjuka arbetarne understöd. Man skall möjligen invända att det vore bättre, om de gjorde detta af egen-drift, hvilket också ingen vill bestrida, men sålänge de icke äro nog upplysta att sjelfva inse detta, så måste staten genom ett lagbud komma arbetarne till hjelp.

Jernvägarne hafva likaledes utöfvat ett ofantligt inflytande på åkerbruket, industrien och handeln.

I närheten af Bordeaux ligga "les Landes", hedarne vid Gascognebugten. De bestå uteslutande af sand, som från hafvet årligen ökas med nya massor, hvarunder förqväfves all växtlighet. En af mensklighetens välgörare, ingeniören Bremontier, föll på den tanken att der plantera granträd, och dessa hindrade sandens utbredning, på samma gång de för befolkningen blefvo en inkomstkälla genom den kåda, som framsipprar ur trädstammarne. En stor förändring inträdde nu, men en ännu större skulle likväl följa efter, framkallad af jernvägarne och ostronfisket. Denna trakt, som tillförene endast beboddes af fattiga bönder och arma fiskare, producerar nu årligen inemot 16 millioner ostron, som föras till jernvägarne, hvarigenom de förut fattiga arbetarne nu blifvit välbergade. Samtidigt dermed hafva, isynnerhet genom handelshuset Pereires' medverkan, blifvit byggda vackra byar och kyrkor, der förr endast sågos några hyddor, samt vid Arcachonan anlagd en badort, som om sommaren besökes af de förmögna innevånarne i Bordeaux, hvarjemte jernvägarne ditföra en mängd personer, som vilja begagna sig af traktens blidare vinterklimat och stärka sig genom att inandas granträdens uppfriskande doft.

Jernvägarne förekomma i hög grad de farliga följderna af missväxtår. När förut någonstädes inträffade missväxt på t. ex. säd, kunde på ett annat ställe i samma land vara öfverflöd derpå; der dog man af hunger, här fråssade man i öfverflöd. Nu för tiden kan deremot spanmålen transporteras med ringa kostnad, så att den kan säljas till nästan samma pris öfver hela landet. Dessutom hafva jernvägarne äfven gynnat in- och utförseln: införseln i händelse af dålig skörd, utförseln i motsatt fall. Men de bidraga icke allenast till att säden kan öfverallt säljas till nästan samma pris, utan föröka äfven produktionen.

I Frankrike uppgick år 1840 hela spanmålsqvantiteten till omkr. 60 mill. tunnor, och nu har den stigit till omkr. 84 millioner tunnor.

Jernvägarne hafva bidragit till att befordra en mängd produkters afsättning, då antingen förbrukningen af dem tilltagit, eller de vunnit tillträde till nya marknader, der de förut icke varit kända. Härpå kunna anföras talrika exempel. Under det att på den för kort tid sedan öppnade franska östra jernvägen varor försändes endast en gång i veckan, transporteras de nu ej mindre än sex gånger inom samma tid. På samma sätt är det med frukter, af hvilka förut en stor mängd gingo förlorade, då de icke kunde förtäras på platsen, men nu försändas årligen en ofantlig mängd körsbär, äpplen och päron. Likaledes förhåller det sig med transporten af boskap och fisk, hvilken sednare, infrusen i is, ofta transporteras på jernvägen. Nötkreatur, som förut med stort besvär måste utefter landsvägarne drifvas till torgs, dit de ankommo utmagrade och öfveransträngda, kunna nu forslas på jernvägarne, hvarvid man begagnar sig af särskilda kreatursvagnar, hvari de fortskaffas utan att lida någon skada.

Äfven slagtad boskap är en mycket vigtig transportartikel. Vissa dagar hafva på en enda af de franska jernvägarne blifvit befordrade icke mindre än 6,000 harar och 500 råbockar. På de sednare åren hafva skickats från Schweitz eller

*) Härvid har man ändå icke tagit med i räkningen snälltågen, som på de franska och tyska banorna hafva en hastighet af inemot 8 mil i timmen.

Digitized by Google

Baden betydliga qvantiteter kött till Frankrike*). Ibland ankomma dessa försändningar så sent, att slagtarne icke kunna använda dem, och i dylika fall säljas de vid stationerna till ett mycket lågt pris, hvarvid således de fattiga kunna se sig tillgodo.

Äfven i krig äro jernvägarne af en ofantlig betydelse. Napoleon I har sagt, att konsten att föra krig ligger deruti, att med minsta möjliga tidspillan kunna på ett ställe sammandraga ett så stort antal soldater som möjligt; och att lösa denna uppgift bidraga jernvägarne kraftigt. Trupperna anlända dessutom utan att vara utmattade, och proviant kan på jernväg med största lätthet anskaffas. Bristen på jernvägar, som satte Sebastepol i förbindelse med Rysslands centralpunkter, var måhända en af de väsentligaste orsakerna, att det orientaliska kriget gick så som det gick; ty medan de allierades trupper på jernväg fortskaffades ända till Medelhafvet, omkommo inemot $\frac{9}{10}$ af de ryska soldaterna på landsvägarne.

Då vissa länder äro öfverbefolkade, blir utvandringeg för dem en nödvändighet, som icke kan i större utsträckninn afhjelpas utan jernvägarnes bistånd.

*) Under boskapspesten i England 1865 fyllde man på samma sätt landets köttbehofver, genom att på jernväg hemta kött från Ungern.

Den stora verldsutställningen i Paris 1867 skulle, om jernvägarne ej funnits, förlorat mycket af sin betydelse, då ett stort antal af de besökande i sådant fall skulle hafva uteblifvit. Endast jernvägarne och de nedsatta biljettprisen gjorde, att då så många menniskor reste till Paris. Hur skulle väl de stora massor af arbetare, som tillströmmade från alla länder, hafva kunnat komma dit, om icke jernvägarne funnits?

Den stora reform, som åstadkoms inom postväsendet af Rowland Hill för några år sedan, och hvarigenom brefportot undergick en så betydlig nedsättning samt korrespondensen växte så i omfång, skulle med de gamla befordringsmedlen hafva varit en omöjlighet.

I sjelfva verket är det icke en enda gren af mensklig verksamhet, uti hvilken icke jernvägarne hafva kraftigt ingripit. Och det oaktadt hörer man ännu alltjemt personer beklaga sig öfver och beskylla dem för att krossa de andliga intressena under det materiella framåtskridande, som följer dem i spåren. Men när man ser, hur de öfverallt vinna allt större insteg, så får man väl trösta sig med, att den tid en gång skall komma, då de gamla fördomarne skola försvinna och de missbelåtnas klagan förstummas.

Från Agra i Hindostan till Amarkantak i Centralindien.

En reseskizz

af

Rob. v. Schlagintweit.

Under det att några delar af Indien, i synnerhet Bengalen och de nordvestligaste provinserna — dessa fruktbara och talrikt befolkade landskaper, som Ganges och dess bifloder genomflyta — redan i flere årtionden kunnat beresas med en nästan otrolig lätthet och säkerhet — ett förhållande, som på sednaste tiden ännu mer eger rum genom anläggandet af jernvägar — och medan den resande i dessa trakter rikligen finner allt hvad han behöfver, så är deremot tillträdet till andra provinser i detta vidsträckta land i högsta grad svårt, såväl på grund af terrängförhållanden, som ock derigenom att dess befolkning är rå och otillgänglig. Ingenstädes uppställa sig mot en europé större svårigheter än vid försöket att intränga i Centralindien, en nejd, som jag åtagit mig att utforska och beresa under den kalla årstiden 1855—56.

Mitt hufvudsyfte var att i Centralindien uppnå de vattendrag, som finnas ibland Vindjabergen i närheten af bergsplatån Amarkantak eller, som den på engelska kartor kallas, Omerkuntuk eller Umerkuntuk, der talrika och intressanta floder hafva sina källor. Likväl var det mer än tvifvelaktigt om min plan skulle lyckas, i synnerhet af den orsaken att dessa regioner hittills endast mycket sällan hafva blifvit besökta af européer, af hvilkas erfarenhet jag kunde hemta någon vägledning, men också af andra skäl, som genom det följande skola inses. Jag hade endast att tillgå några anteckningar af engelsmannen Spilsbury, som år 1818 bereste Amarkantak. Spilsburys anteckningar löste emellertid icke de många motsägelserna i hinduernas yttranden, och dessa äro de enda auktoriteter man hittills haft att vända sig till. Ty då källsprången på Amarkantak, liksom en mängd andra naturfenomener, äro heliga i hinduernas ögon, så vallfärdar årligen dit en liten skara, som företrädesvis utgöres af fanatiska fakirer. Men de återvända icke alla från denna mödosamma pilgrimsfärd, ty många sönderslitas af tigrar och andra vilda djur, under det att andra dö af giftiga ormars bett, och de flesta duka under för febrar och smittosamma sjukdomar. Förut blefvo de till största delen mördade af indiska röfvarband, som just i Centralindien med största framgång utöfvade sitt skändliga handtverk och som, i det de synnerligen gerna slöto sig till de resande och bemötte dem med en ovanligt förekommande artighet, endast afvaktade ett gynnsamt tillfälle att utplundra dem på ett vanligtvis förut bestämdt ställe, hvarefter de strypte sina offer med tillhjelp af ett långt hopvridet tygstycke.

De jemförelsevis få hinduer, som återvända från en sådan farlig pilgrimsresa till Amarkantak, äro i hög grad medtagna i följd af dålig, ofta otillräcklig föda, öfveransträngning och sitt upphetsade själstillstånd, samt lida alla i mer eller mindre mån af feber. De hafva då vanligen otroliga saker att berätta om resans öfverståndna faror och besvärligheter, som de öfverdrifva och på österländningens vanliga sätt skildra i ett af de mest fantastiska bilder nedtyngdt språk.

Utgångspunkten för min resa var Agra, en af det egentliga Hindostans största städer och belägen vid floden Djamna. Till en början styrde jag kosan rakt åt söder och befann mig redan efter två långa dagsmarscher inom provinsen Bandelkand.

Under min färd genom detta landskap hade jag tillfälle att lära känna en af de egendomligaste och på samma gång oskyldigaste villfarelser, som hinduismen eller Brahmas lära har att uppvisa. Min uppmärksamhet fästades vid den stora mängd af apor, alla tillhörande samma art, som icke allenast gungade fram och tillbaka mellan trädgrenarne, utan äfven anträffades på alla gator, der de, utan att

Digitized by Google

förföljas af någon, njöto en fullkomlig frihet och rullade sig på marken, alldeles som hundarne hos oss. Men också anses aporna af hinduen såsom heliga och oantastliga. Det är strängt förbjudet att döda dem, och mer än en europé, som nyligen kommit till Indien från den aflägsna vestern och, obekant med landets seder och bruk, dödat en apa, har härigenom råkat ut för så allvarsamma obehagligheter, att han endast med största möda kunnat draga sig ur spelet, och detta vanligtvis först med bistånd af de på platsen bosatta européerna.

Men ingenstädes i Indien visas aporna en så stor vördnad som just i Bandelkand. Här finnes i hvarje tempel en hel mängd sådana, som på det bästa underhållas och fodras genom testamentariska dispositioner, hvilka datera sig från äldre tider och dagligen ökas med nya. I Bandelkand eger hvarje rik hindu åtminstone några sådana djur och anser det som en stor förtjenst att vårda och uppföda dem — ja, i Djansi, en af de betydligaste städerna i denna provins, har jag äfven bevistat ett verkligt apbröllop. Denna löjliga ceremoni, hvarunder hinduerna iakttogo det största allvar och värdighet, då jag endast med största möda kunde hålla mig från att skratta, egde rum i en pagod med stor prakt och i närvaro af brahminer, af hvilka några uppläste långa böner och formulärer ur de heliga böckerna.

I första dagarne af December hade jag hunnit in i provinsen Malva, som ligger uti det egentliga Centralindien och utbreder sig sydost om Bandelkand. Hittills hade min resa varit mycket lycklig, om jag undantager, att redan i början hände någonting, som uppfyllde mig med icke ringa förskräckelse. Då jag nämligen en morgon, derför att vi den dagen skulle rasta, längre än vanligt njöt en välförtjent hvila, märkte jag vid uppstigandet, att min ena arm var betäckt af en mängd fläckar och blemmor, och vid närmare undersökning fann jag, att utslaget hade utbredt sig öfver en stor del af min kropp. Ehuru jag icke erfor några plågor, kände jag mig likväl något orolig, emedan det påkommit så hastigt. Jag skickade straxt efter min infödde läkare ("den svarta doktorn", som han kallas i Indien) och berättade hvad som händt mig. Utan att gifva mig något svar ropade han leende på några af mitt folk, som befunno sig i närheten af tältet, och bad dem skjuta upp sina snedskurna ärmar, och till min stora öfverraskning varseblef jag, att de hade råkat lika illa ut som jag. Det funnes knappast någon i lägret, menade läkaren, som det icke gått på samma sätt som med mig, men utslaget vore alldeles oskadligt och kom sig deraf, att vi de sednaste dagarne haft våra tält uppslagna under stora, skuggrika tamarindträd, som just nu blommade och derför framkallade denna egendomliga hudprydnad. Så osannolik denna förklaring i början än förekom mig, var den likväl den rätta. Ty då jag sedermera endast valde öppna platser till hviloställen, försvann utslaget på en natt lika plötsligt som det kommit.

Icke blott i botaniskt, utan äfven i många andra hänseenden fick jag erfara mycket nytt och intressant. Isynnerhet ådrogo sig de meteorologiska förhållandena min uppmärksamhet, då i dessa delar af Indien temperaturen under loppet af 24 timmar visar högst oväntade öfvergångar. Ty fastän termometern i norra och mellersta Indien, äfven under vintermånaderna November, December och Januari, vid middagstiden — till och med i skuggan — stiger till 28° ja, ibland till 32° C., så äro likväl aftnarne kyliga och nätterna till och med kännbart kalla. Efter en ren och klar natt är vanligtvis temperaturen straxt före soluppgången så låg, att en tunn isskorpa bildar sig i ej för högt vattenfyllda kar, och rimfrost betäcker grässtråna; men denna låga temperatur viker likväl för solens första strålar. I sin uppgång förefaller solen som en ofantlig, glödande projektil och tyckes först mot middagen sakta sitt lopp. Temperaturen stiger märkbart från minut till minut, ofta, på mindre än 5 timmar från fryspunken till 28°, ja ibland till 32° C. Centralindiens klimat kan jemföras med luftstrecket i några trakter af Afrika, der likaledes stora ytterligheter beröra hvarandra.

Den skönhet, som hos oss så ofta utmärker solens uppgång och som blifvit besjungen af våra största diktare, återfinnes aldrig i Indien. Der förgyller ingen morgonrodnad landskapet; endast en smal, smutsgul strimma i öster bebådar den uppstigande solen, och plötsligen framträder eldklotet för att med otrolig hastighet sprida sina strålar åt alla sidor.

För resande är denna egendomlighet hos klimatet i hög grad obehaglig. Stiger man upp före soluppgången, darrar man af köld inne i tältet och måste svepa in sig i varma kläder, som inom en knapp timma äro öfverflödiga, och straxt derefter besväras man åter i sin lätta indiska drägt af hettan. Jag beklagade i synnerhet dem af mitt folk, som i den kalla natten måste i förväg begifva sig till nästa lägerplats med största delen af packningen, de hästar och kameler, som jag måste begagna mig af. Det är nämligen detta sätt att resa, som ännu är det i Indien företrädesvis rådande och som desto hellre kan behöfva en närmare beskrifning, som det i väsentlig mån skiljer sig från hvad i Europa härvidlag är förhållandet.

Bland de olika resesätt, som numera begagnas på de indiska vägarne, om hvilkas otroligt dåliga beskaffenhet man hos oss icke kan göra sig någon föreställning, är följande det vanligaste.

Man köper sig ett par hästar, icke dyra arabiska springare eller eldiga hingstar, som till och med i Indien kosta 1,000—1,500 rupier stycket (en rupi ung. 2 rdr rmt), utan små, inom sjelfva landet uppfödda djur, som kosta 60 — 80 rupier stycket och som kunna hafva alla möjliga fel och lyten, men likväl äro uthålliga, äfven om de få dåligt och otillräckligt foder. Packningen bäres af kamelerna, som kosta 160—250 rupier stycket. Men till stor lycka för kassan, som i alla fall får sitta emellan, behöfver man icke köpa dessa lastdjur, hvilka, antingen för en bestämd tur eller på månad, kunna få hyras af månglare, som här öfverallt anträffas i stor mängd. Vid ett dylikt tillfälle upprättas alnslånga hyreskontrakter, hvilket yttrande icke får tagas i figurlig utan i bokstaflig bemärkelse, då infödingarne aldrig skrifva på papperets bägge sidor, utan blott på den ena och slutligen hopklistra de särskilda bladen, som sålunda ofta bilda alnslånga rullar. Dessa kontrakter uppsättas af sockenfogdarne i de olika trakterna, hvarefter jag skref under mitt namn, förlitande mig på deras ärlighet, ty då handlingen var affattad på indiska språket, kunde jag icke läsa en enda bokstaf. Enligt indiskt bruk skrifver man likväl icke sitt namn under dokumentet, utan i stället straxt öfver texten, så att man icke *under*tecknar utan *öfver*tecknar detsamma.

I ett sådant kontrakt äro naturligtvis hyresvilkoren fastställda. För hvarje kamel betalar man omkring 10—12 rupier i månaden. Egaren måste för hvart tretal kameler hålla en karl för att tillse dem, och för hvart femtal lastade, en ledig, dels i fall något af djuren skulle blifva sjukt, dels äfven för att den vid behof må kunna öfvertaga en del af de andras bördor. Då under mina resor i Indien packningen, i stället för att, som man skulle kunna tro, minskas, tvärtom tillväxte i betydlig grad i följd af mina under vägen gjorda samlingar, bland hvilka i synnerhet de geologiska och mineralogiska föremålen tyngde mycket, så inträffade, att de kameler, som i början voro lediga, mot slutet af färden pustade under sina tunga bördor. Egaren måste äfvenledes sjelf anskaffa foder åt djuren, liksom de tåg och säckar, hvilka behöfvas vid lastningen.

Digitized by Google

Hur mycket en kamel kan bära, står i noggrannt förhållande till den väglängd han dagligen måste tillryggalägga. Äro afstånden och dagsmarscherna korta och kunna göras på 6 timmar, så kan man på hvarje kamel lägga 6 centner; men vill man färdas större sträckor på kort tid, alltså göra långa dagsmarscher, så får man endast lasta kamelen med 4, högst 4½ centner. Ju fortare man derför vill framåt, desto flera djur och menniskor behöfver man, och desto större blifva derför utgifterna. Äfven om man reser långsamt, behöfves för större resor ett stort antal tjenare: nämligen till hvarje ridhäst en karl (3—4 hästar för hvarje person är alldeles icke för mycket), åtminstone två kockar, två vattenbärare, 6—8 personer att uppslå och nedtaga tälten, och dessutom en som sköter tvätten. Alltefter tjenarnes mängd erfordras ett motsvarande antal kameler, på hvilka dessa rida eller, rättare sagdt, bäras. Det sätt, hvarpå infödingarne i dylika fall begagna sig af kamelerna, är högst egendomligt. Sedan djuret blifvit lastadt med delar af tälten till en tyngd af omkring 2 centner, lägger man öfver dess rygg två korgar, som sammanhållas af breda remmar. I hvarje korg tager nu plats en person, och då korgarne hänga fritt öfver kamelryggen, så hålla de hvarandra sålunda i jemnvigt.

Då man under dylika resor måste tillbringa största delen af sin tid i tält, så bör man vara försedd med många och goda sådana. Äfven om den icke är ny, kostar en sådan tältuppsättning åtminstone 600—800 rupier. Men också förfärdigas i Indien tälten med en sådan fullkomlighet, ändamålsenlighet och lyx, att man hos oss icke kan göra sig någon föreställning derom. Jag har till och med sett tält, som voro försedda med trägolf.

Med denna mängd af tjenare, kameldrifvare och all slags packning åstadkommer den i Indien resande en ganska ansenlig karavan. Mer än en gång har jag för forslingen af mina tält, verktyger, samlingar och all annan packning behöft 40 kameler.

En resande europé utsätter sig för en oändlig mängd obehag och förtretligheter af värsta slag, om han icke som en fältherre vakar öfver tukten och ordningen inom sin karavan. Mer än en gång såg jag mig till min stora ledsnad nödsakad att på det kraftigaste begagna min långa engelska ridpiska, icke blott mot de tröga kamelerna, utan äfven mot de envisa pådrifvarne, hvilket var både till deras och min fördel.

I lägret, hvilket, som jag redan antydt, var organiseradt på militäriskt vis, tillgick det på följande sätt:

Klockan 7 eller 7½ på aftonen, då solen gått ned och jag hade intagit min tarfliga qvällsmåltid, voro alla kamelerna, undantagandes tre, lastade, och utom de få tjenarne, som passade upp på mig, voro likaledes alla de andra färdiga att bryta upp. Härefter lät jag tillkalla kameldrifvarne och 3 eller 4 af de raskaste tjenarne samt bestämde det ställe, der vi härnäst skulle slå läger. Tiden, då jag meddelade denna befallning, var alltid ett ögonblick, som af mitt folk afvaktades med icke ringa spänning och som gaf mig tillfälle till att göra intressanta fysionomiska studier. Var nämligen lägerplatsen ej långt aflägsen, så gåfvo mina tjenare sin tacksamhet tillkänna genom djupa bugningar och talrika utrop: "bra, mycket bra, käre herre!" Men gällde den förestående marschen ett mera aflägset mål, så herrskade en ljudlös tystnad och uteblefvo alla bifallsyttringar.

För öfrigt torde det knappast väcka någons förvåning, då jag säger, att det alldeles icke är en så lätt sak som man i allmänhet, ehuru orätt, tror att på förhand bestämma en lägerplats, som man ej har den minsta kännedom om. Härtill fordras åtskilliga beräkningar, som mången gång kostade mig flere timmar. Det är alldeles nödvändigt, icke allenast att studera kartorna, som, tack vare den stora indiska landtmäterikommissionens rastlösa sträfvanden, finnas att tillgå i nästan hvarenda provins i Indien, utan man bör äfven rådföra sig med myndigheterna i den stad, der man för tillfället befinner sig, och med andra bildade personer i orten, för att vinna noggrann kännedom om vägens tillstånd, om de trakter och floder man måste passera, hvarefter man slutligen bör skaffa sig pålitliga vägvisare. Men oaktadt alla vidtagna förberedelser hände det upprepade gånger, att mitt folk i den mörka natten togo miste om vägen, så att jag, vid ankomsten till den af mig bestämda lägerplatsen, icke kunde upptäcka något spår af dem och derför under flere timmar befann mig i en högst obehaglig belägenhet.

Under ledning af en eller flere vägvisare och några fackelbärare sätter sig karavanen i rörelse på den dåliga vägen. Om också denna är än aldrig så bred och öfver allt lika jemn, så gå likväl kamelerna icke parvis vid sidan af hvarandra, utan alltid den ena efter den andra, hvarvid de sinsemellan äro förenade genom långa tåg. Utan afbrott marscherar karavanen hela natten, tills den uppnått den förut bestämda lägerplatsen. De lastade djuren gå med mycket långsamma steg och tillryggalägga på en timma endast en half mil. En väglängd af 4—5 mil är derför också en ganska försvarlig marsch.

Då kamelerna kommit till en ny lägerplats, så aflassas de genast. De resande taga sig den nödvändiga hvilan tills solen går upp, i det de sträcka ut sig på sina simpla, endast af mattor och täcken bestående läger, som tillredas i det fria i midten af den i cirkelform uppställda packningen. Den uppgående solens första strålar jaga dem upp från bädden, och skyndsamt begifva de sig till arbetet. Tälten uppslås ånyo, hvilket på grund af stor öfning sker med en öfverraskande noggrannhet och snabbhet; maten kokas, djuren fodras och vattnas vid någon bäck eller dam i närheten, och allt förberedes att emottaga husbonden, som, alltefter den väglängd han har att tillryggalägga, bryter upp en eller två timmar före soluppgången och framkommer till lägerplatsen kl. 9 eller 10. Tältet, i hvilket han legat, föres af de qvardröjande tjenarne och kamelerna under dagens lopp efter till lägret, dit de vanligen framhinna först långt in på eftermiddagen. Ty i den under förmiddagen rådande hettan gå de belastade kamelerna ännu långsammare än om natten; äfven djurens pådrifvare utmattas mera på denna tid än om natten, under hvilken råder större svalka. Hafva tjenarne genom egen försumlighet icke försett sig med ett tillräckligt vattenförråd, så kan det inträffa, att de råka ut för solstygn och andra olyckshändelser. Efter den erfarenhet, jag upprepade gånger gjort med mitt eget folk, synes den i Indien allmänt utbredda åsigten vara fullkomligt riktig, att en inföding, äfven i den mest brännande hetta, ej behöfver befara att få solstygn, om han har en någorlunda god hufvudbonad och, hvad som är mycket vigtigt, tillräckligt med vatten, hvarutaf han begagnar sig långt mera för att stilla sin törst än att, såsom man skulle vara böjd att tro, afkyla pannan, tinningarne, håret och nacken.

På alldeles samma sätt som jag nu beskrifvit har jag rest, icke blott i Centralindien, utan äfven flere tusen mil i andra delar af detta vidsträckta land; men ingenstädes har jag gjort så många sidoutflykter från min hufvudväg som just här. Vid dylika tillfällen skickade jag under dagens lopp till det ställe dit jag ämnade mig ett mindre tält och den oundgängligaste delen af packningen, hvarefter jag först dagen derpå anlände till hufvudlägret, dit mitt folk i förväg begifvit sig.

Ju närmare jag kom de distrikter, som nästan uteslutande bebos af landets urinnevånare, desto noggrannare upplysningar sökte jag inhemta om deras seder och bruk, samhällsinrättningar och förhållanden, för att sedan kunna afgöra hur jag bäst skulle ställa till för mig. Då de upplys-

Digitized by Google

ningar jag från olika håll fick ofta voro dunkla, orediga och stridande mot hvarandra, till och med i saker af vigt, så styrktes jag ännu mer i mitt beslut att vidtaga sådana åtgärder, att jag blef så litet som möjligt beroende af den glesa och råa befolkning jag kunde hoppas anträffa. Ett ypperligt tillfälle att sätta denna plan i verkställighet fick jag i Djahalpur, en af Centralindiens största och mest betydande städer, som ligger vid Narmada, och der hela året om uppehåller sig en stor mängd europeiska embetsmän och militärer.

Djahalpur är i hela Indien berömdt för en särskild industrigren, som på intet annat ställe utvecklat sig till en sådan höjd, fullkomlighet och betydelse. Här förfärdigas nämligen de bästa tälten, och då förbrukningen af denna artikel är otroligt stor i ett land, der icke allenast européerna, utan äfven infödingarne på sina resor måste begagna tält, hvilka äro långtifrån så starka som man tror, så har Djahalpur fullt upp att göra med att fylla landets behof. Engelska regeringen har äfven upprättat en af de största tältfabrikerna här på platsen och sysselsätter der arbetare af af ett slag, som endast Indien kan uppvisa, och som man, till lycka för menskligheten, nu icke träffar annorstädes, nämligen de så kallade *tager's*, d. v. s. medlemmar af de beryktade indiska röfvarband, som i hela sitt lif använda den största skarpsinnighet på att uppfinna medel att mörda menniskor och lefva af det sålunda vunna bytet. Dels ibland fria och sjelfständiga arbetare, dels ibland förbrytare arbeta de återstående af dessa förr så talrika *tager's*, hvilka den engelska regeringen nu genom kraftiga åtgärder lyckats nästan helt och hållet undertrycka. Deras söner erhålla här af fria arbetare undervisning i att tillverka de olika slagen af arméns behofver i fält. Ty den engelska regeringen tillåter icke allenast att dessa barn sysselsättas vid dess fabriker, utan uppmuntrar dem äfven genom en ganska hög dagspenning att verksamt deltaga i arbetet, då den utgår från den riktiga åsigten, att hos afkomlingarne af en stam, hos hvilken den afskyvärda vanan att mörda och plundra sedan århundraden slagit rot, det i deras tidigaste ungdom utsådda fröet till det onda kan endast derigenom förqväfvas och de sjelfva bildas till nyttiga medlemmar af det menskliga samfundet, att man genom passande sysselsättningar vänjer dem vid en regelbunden verksamhet.

Genom att uppföra dessa fabriker, i hvilka ursprungligen endast *tager's* sysselsattes, men der nu, sedan dessa blifvit undertryckta och småningom utrotade, äfven andra förbrytare, ja till och med fria arbetare användas, har den engelska regeringen öfver en stor del af Centralindien utbredt en verklig välsignelse och derigenom förvärfvat sig desto större anspråk på erkänsla, som den vid deras anläggning ingalunda tänkte sig, att företaget skulle blifva så vinstgifvande som det nu, ledt af en följd utmärkta och dugliga män, blifvit.

I Djahalpur rönte jag visserligen från den engelska befolkningens sida ett högst vänligt mottagande, men derjemte sökte man allmänt förmå mig att afstå från min tillernade resa till Amarkantak. Såsom ett varnande exempel och för att afhålla mig från att framtränga till denna farliga och osunda trakt, som det dessutom icke lönade mödan att undersöka, meddelade man mig med stor utförlighet hvad som händt två engelska officerare, hvilka, ehuru de voro på bästa sätt utrustade och någorlunda förtroliga med urbefolkningens endast obetydligt kända språk, likväl i det eländigaste tillstånd vände tillbaka från ett ströftåg, som de endast för en tid af fjorton dagar, för ett år sedan, företagit till Amarkantak. Efter en svår feber, som i början af resan angrep dem bägge, föll den ene i ett tillstånd, som upprepade gånger framkallade utbrott af vansinne, hvarifrån en snar död befriade honom, och den andre blef så medtagen, att han, för att återfå sin förlorade helsa, straxt måste återvända till Europa. Dessutom var det endast genom ett underverk de bägge officerarne blefvo räddade från tigrars och andra rofdjurs anfall.

Dessa rysliga skildringar afskräckte mig likväl icke från mitt beslut, ehuru de understundom, det måste jag ärligt tillstå, förorsakade mig många sömnlösa nätter. Jag tog med allvar ihop med mina omfattande förberedelser, som först och främst bestodo uti en noggrann öfversigt af min packning. Så maktpåliggande det å ena sidan var mig att medtaga allt, som kunde bidraga till min och mitt folks helsa och trefnad, så fast besluten var jag äfven å andra sidan att icke belasta mig med någon öfverflödig packning. De samlingar, som jag gjort under vägen, blefvo omsorgsfullt inpackade och under öfverinseende af en pålitlig tjenare skickade till Bombay. Dessutom blefvo vid den noggranna undersökningen föremål af åtminstone 3 centners vigt utgallrade, då de, utan att just kunna betraktas som onyttiga, likväl blifvit af mitt folk medtagna som en obehöflig barlast, hvilken endast förökade mina utgifter under resan, ty man kan ej föreställa sig hvilken massa gammalt och onyttigt kram de indiska tjenarne, trots husbondens förbud, släpa med sig i den fasta öfvertygelsen, att den ena eller andra af dessa saker förr eller sednare skall kunna användas.

De erfarenhetsrön, jag gjort under en för några månader sedan företagen resa till de högre belägna delarne af Himalaja, kommo mig nu väl till pass vid mina förberedelser. Under loppet af några få dagar hann jag mycket väl skaffa mig dugliga hästar, kameler och tält samt dessutom förse mig med de mest olikartade lifsmedel för en tid af sex veckor. Till min stora glädje lyckades det mig äfven att komma öfver en elefant, hvarigenom mitt bekymmer att öfverraskas af tigrars anfall i väsentlig mån förminskades. Jag hade icke allenast försett mig med åtskilliga gåfvor åt höfdingarne öfver urbefolkningens olika stammar, utan äfven med läkemedel. Jag medförde ett välförsedt husapotek, och bland de många olika medikamenterna fanns det godt om kinin, kalomel, opiepiller, laudanum, ricinolja och kräkmedel i parti.

Då jag var som bäst sysselsatt med mina förberedelser, uppstod ett obehagligt och högst oväntadt uppträde mellan mig och mitt folk, som eljest var mig så tillgifvet, i det att större delen af tjenarne till min stora bestörtning anhöllo om sitt afsked, sedan de i bazaren hört de vidunderligaste rykten om de faror, som voro oåtskiljaktligen förenade med den förestående resan. Det var endast genom att använda hela min öfvertalningsförmåga jag lyckades förmå dem att afstå från deras föresats, som, om den blifvit satt i verkställighet, skulle hafva bragt mig i en högst kinkig belägenhet. Till stor nytta för mig voro en mängd yttranden, i hvilka jag uppträdde som försvarare af hinduernas religion ända derhän, att jag i bjerta färger för mitt folk skildrade de fördelar, som de till sina själars frälsning skulle vinna genom att besöka de heliga ställen, dit vi nu stodo i begrepp att begifva oss. Min uttryckliga befallning, att de icke skulle utan mitt tillstånd få gå till bazaren, syntes likaledes vara af god verkan.

Den egentliga orsaken till mitt folks första vägran var för öfrigt, som jag sedermera fick veta, icke allenast fruktan för de förestående farorna, utan snarare afsky för att komma i beröring med stammar, som i hinduernas ögon äro orena, ja, af dem anses nästan som ett mensklighetens afskum: umgänget med dem kunde måhända hafva till följd, att de toge skada till sina själar och utstöttes ur sina kaster. Men till all lycka segrade hos mitt folk den öfvertygelsen, att de kunde rena sig från den ondska, de i detta hänseende utsatte sig för, genom flitiga tvättningar på de heliga ställen, vi skulle besöka, och genom att förrätta sina böner och religiösa ceremonier, hvarigenom de till på köpet skulle få ett

Digitized by Google

rikligt öfverskott till sina själars frälsning. För att fullständigt öfvervinna deras betänkligheter och invändningar begagnade jag mig äfven af ett öfverallt — så i Europa som i Asien — verksamt medel, nämligen att gifva dem dubbel aflöning så länge resan varade.

För att stärka mitt folks mod förság jag dem allesammans med vapen, hvarmed jag på det bästa äfven utrustade mig sjelf. Utom en mängd bössor, hvilkas konstruktion lemnade mycket öfrigt att önska, utdelade jag i rikligt antal patroner bland dem; dessutom fick hvar och en en *talvar* (indisk sabel) och en *bartsji* (ett 5—6 fot långt jernspjut, som är tillspetsadt i bägge ändarne och derigenom blir ett fruktansvärdt vapen, hvilket, äfven under de mest ogynnsamma förhållanden, kan brukas i alla riktningar och ställningar). Förstår man att någorlunda försvarligt handtera en bartsji, så kan man med den, icke blott med lätthet döda ormar, utan äfven afvärja en tigers första anfall. Då vidare vapnet kan stötas ned i jorden, så har man det alltid till hands, utan att deraf besväras, om man har någonting för händer.

Efter en veckas ansträngande arbete var jag slutligen färdig med mina förberedelser och hade det nöjet att se min karavan defilera förbi mig. Sjelf dröjde jag qvar några timmar, hvarefter jag tog ett hjertligt afsked af mina vänner i Djahalpur, satte mig upp på elefantens rygg och följde efter. Jag hade med mig 15 kameler, som, för att lättare kunna tillryggalägga vägen genom det bergiga landet, voro så lätt lastade, att det i jemnare trakter ej skulle hafva behöfts tio djur att bära deras bördor.

Den terräng vi under de första dagarne genomreste — vi hade nu vändt oss åt öster — bestod af 2—3000 fot höga platåer, hvilka inneslutas af bergsryggar, som i alla riktningar utlöpa från Centralindiens hufvudbergskedja Vindja. Svårt är det att här vinna någon kännedom om de orografiska förhållandena, ty så stora sammanhängande kedjeformationer, som man anträffar i Himalaja, Alperna och Kordillerna, finnas här alldeles icke. Höjdpunkterna äro för det mesta oregelbundna bergsträckningar, som ofta hafva breda platålika ryggar, öfver hvilka endast undanstagsvis resa sig toppar, som knappt uppnå en höjd af 4,000 fot. Afsatserna mellan platåerna och låglandet äro merändels utomordentligt branta.

Under det vi i långa dagsmarscher färdades öfver dessa platåer, träffade vi endast här och der på några byar, som utgjordes af eländiga hyddor, uppbyggda på några nakna fläckar midt ibland den rika och praktfulla vegetationen. Ty här utbreder sig öfver stora sträckor den egendomliga slags småskog, som i Indien kallas *Djangal*, på engelska "jungle." Om också ordet djangal i Indien har en dubbel bemärkelse, då det ursprungligen blott betecknar en öde, långt bort från bebyggda ställen liggande trakt, så har det likväl endast i den betydelsen vunnit insteg i Europa, enligt hvilken det betecknar en för Indien egendomlig vegetation, hvarom det må förunnas mig att säga några ord.

Från en skog i Europa skiljer sig en djangal i Indien väsentligen derigenom, att den endast undantagsvis har stora, resliga trädstammar, hvaremot buskar, snår, småskog, rörartade gramineer, och stora bamburör äro till den grad förherrskande, att det knappt finnes en enda fläck, som saknar vegetation. I en indisk djangal söker städse den ena formen undantränga den andra; der kan intet träd uppnå sin fulla storlek och utveckling, ty mellan stammarne sno sig tillhopa väldiga klängväxter i de mångfaldigaste former. Stora ormbunkar och en mängd parasitväxter skjuta upp öfverallt och slingra sig — intagna af afund mot trädet — omkring detsamma på alla kanter, beröfva det dess bästa safter och inkräkta det rum, som det ovilkorligen behöfver för att till alla delar kunna utveckla sig. I en indisk djangal söker man förgäfves upptäcka något spår af regelbundenhet; der är allt tvärtom ett kaos, en fullkomlig förbistring af träd, buskar, alla slags gräs och klängväxter. Ögat tröttas af den starka färgblandningen samt bladens mångfaldiga och osymmetriska former. Då vi i Europa under varma somrar med förkärlek uppsöka platser, der väldiga träd högt upp i luften hvälfva sina rika kronor, emedan vi veta att rena och uppfriskande vindar spela igenom dem, så undviker man i Indien på alla tider af året i möjligaste mån en djangal, ej så mycket af fruktan för de blodtörstiga vilddjur man der råkar ut för, som af en naturlig motvilja för de der rådande, mot vår organism i hög grad fiendtliga förhållandena, gentemot hvilka vi, oaktadt allt vårt vetande, stå värnlösa, då vi deremot nästan alltid med framgång kunna afvärja vilddjurens anfall.

Kan man också genom iakttagandet af åtskilliga försigtighetsmått i viss mån värna sig, så är det i alla fall omöjligt att i längden motstå den skadliga atmosfer, som under hela året råder i dessa djangaler. En längre vistelse i dem har mer än en gång, om man låtit den minsta oförsigtighet komma sig till last, hos de starkaste och mest blomstrande kroppskonstitutioner utsått fröet till långsamt tärande och dödande sjukdomar.

Vistelsen i en djangal är redan från första ögonblicket oangenäm för en europé. Luften är mättad af kolsyra, tryckande och qvalmig samt dessutom förpestad af de giftiga utdunstningarne från en mängd ruttnande organiska ämnen. Marken är alltjemt fuktig och betäckt med ett ofta tumstjockt lager af till hälften förruttnade växter, blad, grenar och bark. Under allt detta rinna en mängd bäckar, som, då de under den heta årstiden ofta bestå af enstaka vattensamlingar utan något synbart inbördes sammanhang, lätt undfalla den resandes uppmärksamhet. Vattnet i dem, liksom i de djupare dammarne, skänker icke någon vederqvickelse; det är varmt och snarare ökar än släcker törsten, ja, framkallar äfven, njutet i större mängd, qväljningar och understundom farliga febrar. Man kan endast då utan skada för helsan dricka det, när det blifvit kokadt och underkastadt en längre filtrering.

I hela verlden vet jag ingenting, som framkallar ett så tröstlöst, sorgligt, kropp och själ nedslående intryck som en indisk djangal. Der naturen ligger stelnad och liflös, finnes alltid hos densamma någonting storartadt och upphöjdt, som fyller menniskan med häpnad och beundran: höga bergskedjor, hvilka äro betäckta af en bländande hvit snö, erbjuda onekligen ett upplyftande skådespel, liksom svårligen ingen torde glömma det obeskrifligt hänförande intryck, som framkallas af ett månbelyst ökenlandskap. Men när växtverlden, såsom förhållandet är i Indiens djangaler, så utvecklar sig, att ädla och fulländade former undanträngas, medan låga och oädla utbreda sig, och när denna växtverld icke blott trotsar harmoniens och skönhetens lagar, utan äfven på mer än ett sätt uppträder fientligt mot menniskan, då kan ett sådant förhållande ej annat än inom oss framkalla den önskan, att det en gång måtte lyckas den outtröttliga, visserligen hittills nästan förgäfves kämpande menniskan att fullkomligt göra sig till herre öfver denna mot henne så fientliga verld.

Det är nämligen intet tvifvel underkastadt, att fordom ännu större sträckor af Indien varit betäckta med djangaler, men att dessa i tidernas längd blifvit inskränkta af den ihärdiga menniskoanden. Ju färre djangaler det kommer att finnas i Indien, desto mer skall landet vinna derpå, ty deras utrotande får icke anses vara detsamma som skogarnes ödeläggning. Denna sistnämnda har ingenstädes medfört något gagn, utan tvärtom skadat, hvilket förhållande kan, ehvad man än deremot må invända, på mångahanda sätt bevisas. Genom djangalernas utrotande skola deremot stora sträckor förvandlas till fruktbara åkerfält, som kunna

Digitized by Google

lifnära millioner menniskor; i nu obebodda och obeboeliga trakter skola uppstå folkrika städer och stora byar; de vilda djuren skola blifva allt färre eller kanhända utrotas; i dagsljuset skola framdragas många för menniskan högst vigtiga mineralier och metaller, hvilka hittills, som nedgräfda skatter, legat gömda under den allt betäckande, ofta ogenomträngliga vegetationen; de nu bestående meteorologiska förhållandena skola helt och hållet omskapas och klimatet blifva varmare och torrare, men derjemte helsosammare, samt nyttiga träd och växter utbredas. Genom allt detta skall landets väl befordras och innevånarnes lefnadsvilkor förbättras.

Vid färden genom dessa djangaler måste vi iakttaga den största försigtighet, ty till den egendomliga, ofvanför beskrifna vegetationen sluter sig en mot menniskan fientlig djurverld. Djangalerna äro icke allenast öfverbefolkade af de glupskaste kattarter, såsom tigrar och leoparder, utan der anträffas äfven enstaka hjordar af vilda elefanter och en mängd giftiga, högst farliga kräldjur. Äfven med iakttagande af den största försigtighet är man ej alltid tillräckligt skyddad mot de likaså djerfva som oväntade anfallen af dessa djur, hvilka, der de hålla sig gömda mellan det tjocka löfverket och de täta buskarne, ej kunna genast upptäckas af det mest skarpa och vana öga. Till ett bevis härpå må anföras följande tilldragelse.

En gång skulle ett kompani *sipoys* — infödda soldater som anföras af europeiska officerare — på en smal gångstig tåga genom en djangal, som man visste under de sednaste veckorna varit uppfylld med tigrar. Då man kom till djangalen, lät den befälhafvande officeraren soldaterna göra halt och skarpladda gevären. Denna befallning föreföll de öfrige officerarne öfverflödig, då de ansågo det vara löjligt att befara, det en trupp af nära 100 man skulle kunna öfverfallas af vilddjuren. Utan att akta på kamraternas skämt fordrade anföraren att den gifna befallningen skulle efterkommas, samt lät dessutom manskapet under ihållande trumning marschera i tätt sluten kolonn, såvidt detta lät sig göra. Redan nalkades man slutet af djangalen, utan att hafva sett någonting misstänkt; men då rasslar det plötsligen i buskarne, och med ett väldigt språng framstörtar en tiger, kastar sig öfver en flygelman och ilar med sitt byte tillbaka in i den tjocka skogen. Alla grepos härvid af en fasa, som under de första ögonblicken förlamade deras verksamhet. Derigenom gingo flere dyrbara sekunder förlorade, innan man hann hemta sig från sin förskräckelse och skicka några kulor efter tigern; men ej en enda af dem nådde målet, då de inträngde dels i jorden, dels i trädens stammar och grenar. En förföljelse började nu, som fortgick i flere timmar, utan att likväl leda till något resultat. De enstaka blodfläckar, man här och der anträffade, voro icke efter tigern, utan efter den olycklige bortsläpade soldaten. Detta exempel på en djerfhet, som sällan visar sig hos andra rofdjur än tigern, är icke allenastående, såsom synes af följande händelse.

I en liten i det inre landet belägen koloni, som låg på en af låga, tätt bevuxna höjder omgifven platå och hade europeisk befolkning till ett antal af 30—40 menniskor, uteblef en dag posten, som brukade fortskaffas med ett gående bud. Men i Indien är man så van vid smärre oordentligheter i postbefordringen, att ingen härvid fäste någon synnerlig uppmärksamhet: man trodde, att det dåliga väglaget eller någon försumlighet vore orsaken till dröjsmålet, och lugnade sig derför. Men då posten uteblef äfven den tredje dagen, började man frukta att en olycka hade inträffat, och oron ökades, då icke heller den fjerde dagen något postbud hördes af. Nu utskickades flere personer att inhemta underrättelser om postens oförklarliga uteblifvande, och dessa funno, då de kommo i närheten af ett litet pass, som af posten måste passeras, stycken af brefväskan, blodfläckar och icke långt derifrån, söndorkrossade menniskoben. Gåtan var således löst, ehuru på det sorgligaste sätt man kunde tänka sig. En tiger, som lagt märke till att en menniska hvarje morgon besteg passet, hade begagnat sig af detta gynsamma tillfälle och dag för dag dödat det ena postbudet efter det andra. Att det förhöll sig så och icke annorlunda, visade sig snart tydligen, ty några oförfärade européer, som om natten, väl beväpnade, hade begifvit sig till passet och der gömt sig, sågo nästa morgon tigern närma sig och nedlade den då.

Af de talrika och egendomliga föreställningar, som om tigern finnas allmänt utbredda bland de infödda och för dem bära trovärdighetens stämpel, vill jag här blott nämna de vigtigaste.

Enligt infödingarnes mening dö hvarje år flere hundrade tigrar, som, oaktadt de uppnått en hög ålder, likväl aldrig smakat menniskokött, då tigern af naturen har en stor, liksom medfödd fruktan för att angripa menniskan. Men har den väl en gång, rasande af hunger, kommit öfver en menniska, så får den från det ögonblicket en farlig förkärlek för denna spis, så att den, äfven om tillfälle lätteligen erbjudes att nedlägga andra djur, likväl nästan uteslutande eftertraktar denna föda. Förtärandet af menniskokött har likväl för tigern till följd, att den snart åldras och betäckes med hvita hår.

Vidare tro hinduerna allmänt, att hvar och en kan genom vissa, endast af några få invigda kända trollformer förvandla sig till en tiger, men att han sedan kan endast derigenom återfå sin menniskogestalt, att en annan invigd ställer sig midtemot honom och uttalar vissa besvärjelseformler.

Efter hvad jag nu nämnt torde det icke väcka någons förvåning, att jag under min färd genom dessa djangaler icke allenast måste använda den största försigtighet för att icke blifva oförberedt anfallen af rofdjuren, utan äfven på allt möjligt sätt söka aflägsna och försvaga det skadliga inflytande, som den feberdrägtiga luften utöfvar på den menskliga organismen. Att både jag och mitt folk blefvo alldeles förskonade från feber och andra sjukdomar torde i väsentlig mån hafva varit en följd af de omfattande försigtighetsmått jag i detta afseende vidtog. Mer än en gång lät jag mitt folk åter nedtaga tälten, om de blifvit uppslagna på ett ställe, som föreföll mig mindre lämpligt. Det är i synnerhet i dalsänkningarne och lägre liggande ställen djangalluften utvecklar sig, under det att en närbelägen, men endast några få fot högre plats är nästan alldeles fri från de skadliga dunsterna. Vidare tillsåg jag alltid, att mina följeslagare fingo lifsmedel af god beskaffenhet, förbjöd dem att förtära frukter, som de ej kände till och ej tyckte vara riktigt mogna. Vidare gjorde jag dem uppmärksamma på de skadliga följder, som en omåttlig njutning af vatten medförer, och varnade dem för att dricka sådant, såvida det icke förut blifvit kokadt. Hvarje afton undersökte jag deras lägerställen och sofplatser samt var synnerligen noggrann med, att dessa valdes så omsorgsfullt och fördelaktigt som möjligt. Dessutom hade jag försett hvar och en af mitt folk med ett ordentligt och varmt täcke. Sjelf förde jag ett tarfligt, men högst regelbundet lefnadssätt, förtärde icke gammalt uppvärmdt kött och afhöll mig nästan helt och hållet från att dricka vatten; några koppar varmt, men tunt thé och några glas sherry voro nog att släcka min törst. Öfverhufvud taget är det otroligt, hur lätt man, till och med i det heta Indien, vänjer sig af med att dricka vatten, och för många menniskor är ett beständigt bruk häraf icke en nödvändighet, utan en vana, som måste tillfredsställas.

De menniskogestalter, som vi under vårt tåg genom dessa djangaler då och då anträffade, voro icke blott infödingar, utan äfven fakirer och fromma pilgrimer, som dels voro på väg till Narmadas heliga källor på Amarkantak, dels återvände derifrån. Det var en sorglig anblick: de afmagrade gestalterna förefollo oss som vandrande skeletter

Digitized by Google

och sågo i synnerhet derför så afskräckande ut, att deras kroppar, som för det mesta voro betäckta af aska och bjerta färgstoffer, tydligen trädde i dagen genom den dåliga och knapphändiga beklädnaden. Man kan knappt göra sig en föreställning om, hur vidskepliga och förblindade dessa stackars menniskor äro. Jag såg en af fakirerna knäfalla för ett af de större fikonträden i en djangal och af detsamma utbedja sig förmågan att kunna spå. Mannen var fullkomligt genomträngd af den öfvertygelsen, att hans bön af gudarne skulle blifva hörd med anledning af hans pilgrimsfärd, och väntade nu med visshet på, att "Udenas bok" för honom skulle blifva upplåten till belöning för hans utomordentliga ansträngningar.

En afton, då jag, åtföljd af endast en tjenare, företog en liten promenad, hörde jag på knappt några hundrade stegs afstånd från lägerplatsen ett besynnerligt, doft ljud, hvartill hvarken jag eller min följeslagare kunde finna någon orsak. När jag försigtigt närmade mig stället, hvarifrån ljudet tycktes komma, såg jag en fakir sysselsatt med att kasta förtorkade trädgrenar på en svagt brinnande eld. Den plötsligen klart uppflammande lågan upplyste en nästan halfdöd varelse, som med glasartade ögon stirrade omkring sig, och hvars ben endast betäcktes och sammanhöllos af den omgifvande huden. Under inflytande af en häftig feberfrossa satt fakiren der med skallrande tänder och utslaget hår, som nådde ända ned till jorden. Då mannen tycktes vara försjunken i öfverjordiska betraktelser och derför icke hörde någonting, fick jag ej ett enda svar på mina vänliga och deltagande frågor. Han yttrade ej ett enda ord, och det matta eldskenet föll på en varelse, som tycktes vara nyss uppstigen ur grafven. När den olycklige en gång, efter en längre frånvaro, lyckligen nådde sitt hem, skulle hans afskräckande yttre gifva en klarare bild af de umbäranden och vedermödor, han under sin besvärliga pilgrimsfärd måst utstå, än alla de rysliga skildringar, han måhända sjelf skulle deraf kunna göra.

Hittills hade vi endast helt obetydligt kommit i beröring med dessa djangalers egentliga innebyggare, de olika stammarne af landets urbefolkning. Det intryck, man vid första sammanträffandet med dem erfar, är allt utom gynnsamt, och äfven en närmare bekantskap förmår icke utplåna det frånstötande i deras råhet, vildhet och brist på hyfsning.

Innevånarne i dessa trakter gruppera sig i tre stora stammar, som visserligen äro sinsemellan olika, men i alla fall gemensamt utmärkas af flera karakteristiska och etnografiska kännetecken. Dessa hufvudstammar kallas Gonder eller Konder, Koler och Biler, hvartill sluta sig de längre bort åt öster boende Santalerna.

I ansigtsuttrycket, i den ovanligt breda, på sned dragna munnen, i de något tjocka läpparne och den platta näsan med dess stora näsborrar, liksom för öfrigt i hela deras sätt, ligger någonting ofantligt rått, djuriskt och frånstötande. Vid första ögonkastet skulle man vara desto hellre benägen att sammanställa dessa stammar med negrernas och papuas vildaste typer, som de med dem hafva den mörka hudfärgen gemensam. Men likväl skilja de sig i väsentlig mån från negrerna och Australiens urinnevånare genom den något bättre hvälfda pannan, den något mindre underkäken, den långt svagare kroppsbyggnaden, och derigenom att de icke hafva ulligt hår. Deremot eger deras fysik i hög grad förmåga att utstå alla slags besvärligheter.

Då de från barndomen äro vana vid att, endast beväpnade med pil och båge, genomströfva de tjocka skogarne och låta sig nöja med en föda, som utgöres af råa växter, ormar, apor, fåglar, ödlor och andra slags djur, på hvilka de anställa en lifsfarlig jagt, så har deras kroppskonstitution vunnit denna sega uthållighet, som är egendomlig för de vilda, på hyfsningens trappa lägst stående folkslagen. I synnerhet genom den ringa vård, de egna sina barn, och genom bristande kännedom om medel att skydda sig mot pestartade sjukdomar är dödligheten långt större bland dem än hos de civiliserade folken.

I bildning intaga de en mycket låg ståndpunkt; deras språk, som skiljer sig från alla andra indiska munarter, torde inom kort vara fullkomligt utrotadt i följd af hinduernas städse växande utbredning. Endast med stor svårighet lyckades jag, genom att samtala med de äldsta bland dem, tillegna mig någon kunskap i deras egendomliga idiom. Något skriftspråk hafva de icke, och helt säkert är, att de, i likhet med Afrikas råaste folkstammar, endast hafva svaga historiska traditioner, hvarigenom man likväl skulle kunna vinna många intressanta upplysningar om de etnografiska förhållandena. Deras historia torde derför också aldrig blifva bekant.

Liksom deras seder och bruk skilja sig från de dem omgifvande folkslagens, så har äfven deras religion bevarat sin sjelfständighet och eger ingenting gemensamt med hinduernas, buddhaisternas och muhamedanernas. Den är den krassaste, mest utbildade fetischdyrkan, som någonsin varit förenad med sådana högst barbariska bruk som menniskooffer, hvilka den engelska regeringen först under de sista årtiondena lyckats genom enträgna bemödanden fullkomligt afskaffa.

Det är icke i tempel eller framför afgudabilder dessa råa folkslag tillfredsställa sitt andliga behof af att, såsom förhållandet är med alla andra menniskor, hafva någonting att vörda och tillbedja. Mörka, skuggiga ställen i djangalerna, ett vattenfall, ekot samt, ännu oftare, en sällsamt formad sten, en gammal knölig, omkullfallen grof trädstam äro de enda föremål, som inverka på deras endast för naturfenomener känsliga sinnen. Det är icke blott hos de enskilda individerna, utan äfven hos de särskilda stammarne inbillningskraften på olika sätt påverkas, och lika skiljaktliga äro de föremål, hvilka af dem anses såsom tillbedjansvärda eller tros tjena till hemvist åt osynliga andar och dämoner.

Dessa urinnevånare föra ett slags nomadlif. Utan fasta bostäder irra de omkring i djangalerna. Hos dem finnes ingen kärlek till hem och härd, och derför har man lätt lyckats i de på sednare tiden anställda försöken att göra dem hemmastadda i andra trakter och der använda dem som arbetare.

Boskapsskötseln står hos dessa stammar på en ytterst låg ståndpunkt, och afkastningen af några enstaka uppodlade jordlappar är mycket knapp. Deras beklädnad är högst tarflig, då kroppen endast skyddas af ett långt, omkring höfterna slingradt tygstycke. Träsandaler, hvilkas bruk ingalunda är allmänt, fullborda männens beklädnad.

Deras ytterst simpla och smaklösa vapen utgöras dels af bambubågar, som ej spännas med senor, utan med hopvridna palmträdstågor, dels af små yxor af godt jern, hvaraf de med stor färdighet begagna sig, icke allenast mot de vilda djuren, utan äfven till att fälla träd och iståndsätta sina anspråkslösa boningar.

På grund af det intresse, som i vetenskapligt afseende är fästadt vid dessa folkstammar, har jag icke nöjt mig med att afmåla en mängd individer, utan äfven sökt skaffa mig gipsaftryck af deras ansigten. Efter att hafva kämpat mot svårigheter, som jag nästan kan kalla obeskrifliga, lyckades jag samla inemot 275 aftryck af flera olika menniskotyper. I mina samlingar äro alla åldrar och kön representerade; der finnas gossar om 20 och gubbar om 70 år, samt äfven 38 gifta qvinnor och flickor.

Det kan visserligen synas svårt att taga ett gipsaftryck af en lefvande menniskas ansigte, men saken är likväl i verkligheten ganska lätt, när man vunnit någon färdighet.

Digitized by Google

En något utförligare beskrifning, hur man härvid går till väga, torde måhända icke vara utan intresse.

Till en början binder man ett sammanviket tygstycke så omkring hufvudet på den person, af hvars ansigte man vill taga ett aftryck, att gipsen ej kan rinna in i öronen. Den på detta sätt begränsade ansigtsytan ingnides nu, så väl man kan, med olja, under det att håret och skägget insmörjas med helst hjorttalg, eller något ännu starkare fettämne. Vid denna ingnidning förekom vanligtvis den första lilla svårigheten, då hinduerna och muhamedanerna, af fruktan för att vi skulle använda något af de fettämnen, som i deras ögon äro orena, alltid envisades att sjelfva få välja fettet, som då sällan blef så ändamålsenligt som det af oss valda. Man måste noga tillse, att icke blott ögonbrynen, utan äfven ögonhåren blifva väl ingnidna, samt att ansigtet ingenstädes blir oberördt af fettet.

Den ingnidne lägger sig nu raklång ned på ett solbelyst ställe, sedan man först åt honom tillredt ett läger af mattor eller madrasser och lagt en kudde under hans hufvud. Härpå insticker man i patientens näsborrar antingen en i båda ändarne öppen gåspenna eller en af styft papper hopvriden strut, så att han kan draga andan, medan gipsen betäcker ansigtet. Pappersstrutar äro att föredraga framför gåspennor, då dessa genom sina skarpa kanter skada näsans slemhinna och sålunda förorsaka blödning. Det hände mig äfven olyckligtvis en gång, att en man så häftigt drog efter andan, i samma ögonblick jag applicerade den flytande gipsen i närheten af hans näsa, att en smula deraf for in i ena näsborren, som nu blef så igentäppt, att karlen sedermera endast kunde andas med den andra.

Emellertid kastar man efterhand små portioner gips i en med vatten fylld skål — vattnets temperatur är likgiltig — och rörer deri med handen, tills massan upphört att vara tunnt flytande. Så snart den vunnit tillräcklig fasthet, hälles den ut öfver ansigtet, hvarvid ögon och mun måste hållas igen. Att hårdt sammandraga ögonlocken behöfves icke, ty gipsen skadar icke ögonen, äfven om de äro mindre hårdt tillslutna. Många bland dem, af hvilka vi togo aftryck, i synnerhet qvinnorna, tillslöto krampaktigt mun och ögon och sågo efter gipsens borttagande högst komiska ut, då de icke kunde röra en enda muskel.

Gipsen måste pågjutas till en sådan tjocklek, att den skjuter åtminstone en half tum upp öfver näsan. För att få aftrycket så tydligt som möjligt bör man upprepade gånger med insidan af händerna tillplatta gipsen.

Derpå väntar man tills massan stelnat fullkomligt, hvilket vanligtvis inträffar efter 15—20 minuter. En gång tog jag en ganska oskyldig hämnd på en kinesisk polisbetjent, som förorsakat mig många bryderier under mina resor i Gnari Korsum, i det jag lät gipsen qvarligga på hans ansigte en god halftimma, hvarigenom visserligen aftrycket blef synnerligen tydligt, men endast med största svårighet kunde borttagas från ansigtet, då gipsen nästan alldeles insugit oljan och satt liksom fastlimmad vid huden.

I alla fall är gipsaftryckens borttagande från ansigtet icke utan sina svårigheter och lyckas sällan fullkomligt. Mannen reser sig nu upp i sittande ställning, och man söker borttaga masken. Om några hårstrån fastnat i gipsen, hvilket ofta inträffar, så afklipper man dem helt enkelt med en sax. Från pannan, såväl när den är slät som fårad, lossnar gipsen lätt; men vanligtvis, och nästan för det mesta, klibbar den på ett eller annat ställe fast vid ögonbrynen. Då man härvid lätt kan skada ögonen, bör något instrument icke användas. Man har då ingen annan utväg än att ännu en gång trycka masken mot ansigtet och sedan häftigt draga den tillbaka, hvilket förorsakar patienten en lindrig smärta. Mustascherna, som icke godvilligt vilja lossna, lösgöras med tillhjelp af en sax eller knif, och på samma sätt förfar man äfven med hakskägget.

Nu har man ett helt, fast, konkavt och noggrannt aftryck af ansigtet. Alla de personer, af hvilka vi härvid begagnade oss, förklarade, män som qvinnor, att de ej vidare ville underkasta sig en dylik operation, hvilket också ej heller behöfdes.

För fullständighetens skull må omnämnas, att man icke kan taga aftryck af döda personer i en enda, hel form, då nästippen på aflidna är styf och orörlig.

Man gör icke straxt en positiv bild med tillhjelp af det tagna gipsaftrycket genom att fylla detsamma med gips, ty det konkava aftrycket kan, långt bättre än en positiv mask, skyddas mot skada. Gipsfyllningen eller, hvad som är samma sak, åstadkommandet af den positiva bilden kan verkställas sedermera, äfven efter flere års förlopp, och utföres bäst af en skicklig gipsarbetare. Sådana positiva bilder kunna naturligtvis tagas i hur många exemplar som helst.

Att gipsbilder återgifva en menniskas anletsdrag långt mera troget än ett fotografiporträtt, kan med fullt skäl påstås.

(Forts.)

Regnet

af

R. A. Proctor.

Det finnes knappast någon naturföreteelse, hvilken i så ringa grad som regnet leder tanken på de ofantliga krafter, som stå naturen till buds; till och med det häftigaste slagregn, vi i våra trakter äro i tillfälle att se, gör icke i detta hänseende något intryck på oss. Icke desto mindre äro de krafter, som måste sättas i verksamhet, för att regn skall kunna falla, några af de mest gigantiska, vi ega kännedom om. En något noggrannare undersökning af saken skall lätt tydliggöra detta.

Det hörer ingalunda till sällsyntheterna, att det regnar oafbrutet i tjugofyra timmar öfver en sträcka af 20 qvadratmil, och att den då nedfallna regnmassan kan antagas kunna betäcka ofvannämnda yta till en höjd af en tum. Frågan är nu att utfinna, hur stor kraft det behöfves för att framkalla detta fenomen. Regnets fallande är, så till sägandes, fjederns utlöpande, men hur stor kraft har det erfordrats att spänna denna fjeder? Fördunstningen af den behöfliga vattenmassan från hafvets yta och den fuktiga

Digitized by Google

jorden är icke det enda arbete, vi här böra taga med i räkningen, ty vattengasen måste uppskaffas i de högre luftlagren och af vindarne, som i och för sig sjelfva representera mäktiga krafter, föras bort till de trakter, öfver hvilka den skall utgjutas i form af regn. Men låtom oss stanna vid sjelfva fördunstningen och tillse, hur stor kraft det behöfves att åstadkomma densamma.

Genom en helt enkel kalkyl kan man finna, att 960 millioner kubikfot vatten åtgå för att, till 1 tums höjd, betäcka 20 qvadratmil; hvarje kubikfot vatten väger åter omkring 62 ℔. Det är klart, att en motsvarande värmeqvantitet behöfves, för att denna ofantliga vattenmängd skall kunna fördunsta; det erfordras icke mindre än en ½ million tons*) kol, för att förvandla dessa 960 millioner kubikfot vatten till ånga. Låtom oss nu antaga, att vi med denna ångqvantitet skulle kunna drifva en ofantlig maskin; derigenom skulle vi då kunna få uttryckt, hur stor mekanisk kraft det erfordras till denna oerhörda process. Medelst en beräkning, som vi nu icke kunna inlåta oss på, finner man, att genom denna kraft en tyngd af tusende millioner tons kan lyftas till en höjd af omkring 5,000 fot.

Hade samma vattenqvantitet nedfallit i regnform, så skulle kraftförbrukningen hafva blifvit ännu större. "I Alperna," säger en berömd engelsk vetenskapsman, professor Tyndall, har jag sett de vilda fjällskreden, rykande och dånande, nedstörta utför bergsluttningarne med en fart, som nästan förstenar åskådaren. Jag har äfven sett snön nedfalla så sakta, att ej en enda af dess fina kristaller skadades; och likväl skulle det, i fall man ville af vattengas åstadkomma endast så mycket snö, som ett barn kan hålla i sin lilla hand, erfordras en kraft, som vore tillräcklig att lyfta alla, af det största fjällskred lössryckta block och stenar till en höjd, dubbelt så stor som den, hvarifrån de hade fallit."

Men först då lära vi oss till fullo uppskatta regndroppens betydelse, när vi betrakta regnet som ett terrestriskt fenomen, som en process, hvilken oafbrutet fortgår öfver stora sträckor af jordens yta, en process, hvarvid ofta resultatet af de krafter, som öfver en viss nejd varit i verksamhet, först på tusentals mils afstånd gifver sig tillkänna. — Allt det kol, som menniskan under årtusenden vore i stånd att uppskaffa ur jorden, skulle icke kunna frambringa så mycken värme, som erfordras för att till vattengas förvandla den vattenmassa, som åtgår till att under ett enda år förse jorden med regn. Det är solstrålarne, som åstadkomma fördunstningen och derigenom äfven regnet.

Den egentliga och närmaste orsaken till regnet känner man emellertid icke; man är ännu ej fullt ense om molnens och dimmans natur, och det är således lätt förklarligt, att man sväfvar i ovisshet om ett fenomen, som, att jag så må uttrycka mig, har dessa bägge sistnämnda meteorologiska företeelser till föräldrar.

Man antager allmänt, att skyarne bestå af mycket små vattenblåsor, men meteorologerna äro långt ifrån att vara eniga härom. Professor Tyndall fäster vår uppmärksamhet på ohållbarheten af detta antagande. Snön måste nämligen bildas af vattenpartiklarne i molnen, antingen under eller omedelbart efter sjelfva förtätningen; nu är emellertid snön kristalliseradt vatten, och kristallisationsförmågan tillskrifves eljest endast molekulerna**); men då de små blåsorna måste vara aggregater af dessa molekuler, så kunna de icke besitta denna förmåga.

Hur nu partiklarne i molnen än må vara beskaffade, så är det likväl säkert, att nederbörden är beroende af en förtätning. De orsaker, som kunna framkalla en sådan förtätning, har man uppställt på följande sätt:

1) Molnens afkylning genom värmeutstrålning från deras yta.

2) Af vinden förorsakade sammanstötningar mellan moln med olika temperatur.

3) Molnens uppstigande mot kallare luftlager.

4) Molns och dunsters sammanstötning med förtätande föremål (berg).

5) Öfverförandet från eqvatorn till polerna af stora luftmassor, som äro mättade med fuktighet af den öfre sydvest- eller nordostvinden.

Dessa äro på långt när icke alla de orsaker, hvaraf regnet framkallas; men de äro likväl tillräckliga att visa, det fenomenet icke är så simpelt som man tror. En mängd lokala orsaker göra sig äfven gällande, såsom ställets latitud, dess höjd öfver och dess afstånd från hafvet, de förherrskande vindarne, de kringliggande ländernas naturliga beskaffenhet o. s. v. Nu torde det utan svårighet inses, att meteorologen lätt kan misstaga sig, då han skärskådar dessa orsaker. Endast med hänsyn till de allmängiltiga lagarne råder ingen osäkerhet, och vi vilja derför i det följande något närmare betrakta de vigtigaste af dem.

Den första af dessa lagar är då den, att luften är vid eqvatorn starkast mättad med fuktighet, som småningom minskas, ju mer man närmar sig polerna, emedan den kalla luften kan i sig upptaga endast en mindre qvantitet vattengas än den varma. — Det inses lätt, att luften i de varmaste trakterna måste vara rikast på atmosferisk fuktighet, då det ju är värmen, som gör att vattnet öfvergår i gasform; men mindre klart kan det likväl vid första påseendet synas, att de häftigaste regnfallen just inträffa i dessa trakter. Man skulle ju nämligen kunna tro, att den värme, som kommer vattnet att fördunsta, äfven borde kunna qvarhålla detsamma i dess gasformiga tillstånd. Att så icke är förhållandet förklaras emellertid deraf, att vattengasen är lättare än den atmosferiska luften, så att den bildar uppåtstigande strömmar öfver det ställe, der afdunstningen försiggår, och dessa strömmar förstärkas i hög grad af värmens utvidgande påverkan. Derför stiga vattenångorna och den uppvärmda luften hastigt uppåt; men i de högre luftregionerna förefinnas många omständigheter, som kunna framkalla förtätning med åtföljande nederbörd. Luften häruppe är sålunda tunnare och kan derför icke innehålla så mycken fuktighet; den är derjemte kallare, och slutligen kan värmeutstrålningen från molnen försiggå mera obehindradt i den fria rymden. Resultatet blir, att dessa af solen föranledda, uppåtstigande strömmar af vattengas i eqvatorialländerna regelmessigt åtföljas af häftigt regn. — Under för öfrigt lika förhållanden skall derför regnymnigheten minskas, ju längre bort man kommer från eqvatorn, och värmen sålunda förminskas, dock icke så regelmessigt som fuktigheten i atmosferen aftager.

De vindar, som blåsa mot eqvatorn, äro vanligtvis torra, men de som komma från eqvatorn och gå till polerna, äro deremot fuktiga och mättade med regn; denna, den andra stora lagen, vi skulle betrakta, är endast en omedelbar följd af den föregående, men bör af särskilda orsaker anvisas sin egen plats. — De vindar, som komma från polerna, medföra stora luftmassor från kallare till varmare trakter; då nu den kalla luften endast kan innehålla en jemförelsevis ringa mängd fuktighet, så måste dessa vindar, äfven om de i början af sin färd voro mättade med fuktighet, genom värmen blifva torra, hvarvid de sålunda sättas i stånd att i sig upptaga en långt större mängd fuktighet. — Motsatta förhållandet eger rum med de varma vindar, som från eqvatorn blåsa mot polerna; i början innehålla de en mängd vattengas; men när de nu afkylas, så kunna de ej längre behålla vattnet i gasform, utan en förtätning eger rum, och regn

*) En ton = 2,240 ℔.

**) De enklaste ämnen, hvaraf kropparne tänkas vara sammansatta.

Digitized by Google

nedfaller. Detta är det allmänna förklaringssättet, som likväl icke är så alldeles riktigt. Man kunde nämligen lika gerna säga, att de kallare polarvindarne borde i de heta regionerna afkyla den varma, med fuktighet mättade luften och derigenom åstadkomma regn, — liksom omvändt, att en eqvatorialvind måste vara torr, emedan den genom att uppvärma den kalla luften, sätter densamma i stånd att i sig upptaga mera vatten. — Men denna lag låter sig lätt förklaras på ett mycket enkelt sätt: de mot eqvatorn blåsande, kalla vindarne äro nämligen torra af den orsaken, att de öfver sträckor, som äro fattiga på fuktighet, stryka till trakter, som äro rika derpå, och så tvärtom. Naturligtvis måste vi likväl härvid erinra om hvad som ofvanför blifvit sagdt: att en fuktig vind, som blåser mot en varm trakt, icke medför regn, och att en jemförelsevis torr, men varm vind, som drager mot en kall trakt, kan frambringa regn; men derjemte bör också framhållas, att den relativa fuktigheten hos den i rörelse satta luften är det väsentligaste.

Samma lagar för åstadkommande af regn gälla äfven för de vindar, som öfverfara stora kontinenter och oceaner. En vind, som från hafvet blåser öfver ett fastland, medför vanligtvis regn, såvida icke det sednares värme är större eller åtminstone icke mindre än det förras. En sådan vind måste ofelbart framkalla regn öfver ett högt liggande fastland, när detta icke är skyddadt genom en vall af höga berg. Den vind deremot, som från fastlandet drager öfver hafvet, medför oftast icke något regn.

I smått utöfva sjöar, träsk och floder en liknande verkan på dem tillstötande landsträckor.

Ländernas kustbildning, deras höjd öfver hafvet, jordmånens beskaffenhet, skogarnes mängd eller, i saknad deraf, den relativa rikedomen eller bristen på träd o. s. v. äro omständigheter, som visserligen icke kunna mätta atmosferen med fuktighet, men väl befordra dess förmåga att i gasform innehålla densamma.

När en varm och fuktig luftström kommer i beröring med en bergskedja eller en landsträcka, som höjer sig tillräckligt för att framkalla en hastig afkylning, så måste luftströmmen nödvändigt afbörda sig en del af sin fuktighet i form af regn. Derför äro vindar, som hafva passerat en bergskedja eller ett högland, torra, såvida icke dessa nejder hafva varit så rika på fuktighet, att vinden ej kunnat gifva ifrån sig något regn. I sådant fall kommer den nedstigande vindens inflytande att variera efter omständigheterna: vanligtvis är den torr; men då den är afkyld, verkar den förtätande och frambringar lokala regnbyar.

Skogen är af stor vigt med afseende på regnets frambringande. Orsaken härtill är att söka i synnerhet hos trädens och växternas olika värmeutstrålningsförmåga: den jordmån, som är betäckt af vegetation, mottager ingen värme direkte från solen och endast litet från den uppvärmda luften. Det kan förefalla som en motsägelse, att vegetationen, som sjelf är beroende af regnet, skulle kunna vara verksam vid dessammas frambringande; men härvidlag träda orsak och följd till hvarandra i ett förhållande af vexelverkan. Regnet befrämjar vegetationen, och denna framkallar i den omgifvande atmosferen ett tillstånd, hvarigenom förtätning och nederbörd lättare åstadkommas.

Torra trakter hindra genom sjelfva sin torrhet och i synnerhet genom jordmånens och den omgifvande luftens intensiva värme det regn att falla, som skulle befordra växtligheten. Det är derför mycket svårt att förvandla en torr nejd till en fruktbar, äfven om jordmånen i och för sig vore dertill lämplig, då bristen på fuktighet utöfvar ett menligt inflytande på träd och växter. Å andra sidan är det jemförelsevis lätt att förbättra en trakt, der fuktigheten, i följd af en alltför rik växtlighet, är öfvermåttan stor; genom en förnuftig utgallring af träden torde man säkerligen uppnå det åsyftade målet.

Återstår ännu att omtala årstidernas inflytande på regnets fördelning öfver jordytan, hvilket inflytande återigen är olika i de olika jordbältena. Under tropikerna äro lagarne för regntidens inträffande långt bestämdare än annorstädes. På oceanen hafva vi en klar himmel, der passadvindarne ständigt blåsa, och häftiga, dagligen inträffande regnbyar i det mellanliggande bältet, der vindstilla råder. På land hafva vi deremot i tropikerna regelmessigt återkommande regntider, mellan hvilka himmelen är klar och luften torr. I dessa trakter finnas egentligen icke någon sommar och vinter, men benämna vi så de delar af året, då dessa årstider hos oss herrska, så kan man säga, att vintern är torr och har klar himmel, att våren är fuktig, och att regntiden sammanfaller med sommaren, när solen står i zenith, då passadvindens regelbundenhet i så hög grad rubbas af de starka uppåtstigande luftströmmarne. Då det är en betydlig tiderymd mellan hvarje gång solen passerar zenith, såsom förhållandet är på orter, som ligga straxt bredvid eqvatorn, så finnas der tvänne regntider, som bägge inträffa om sommaren.

I de länder, der monsunerna herrska, är omvexlingen mellan de torra och fuktiga årstiderna beroende af dessa vindar. När således den med fuktighet mättade sydvestmonsunen blåser öfver Indien, regnar det icke på östra kusten, under det den vestra har regn i öfverflöd; då monsunen är nordostlig, blir förhållandet omvändt. — Man torde lätt inse, att alla de omnämnda vexlingarne af årstider inom tropikerna äro beroende af de ofvan anförda, allmängiltiga lagarne.

Utom tropikerna är förhållandet mindre regelbundet: om det regnar här, beror på, huruvida de regnförande vindarne äro förherrskande. Då dessa vindar ej blåsa på bestämda tider, så kunna ej heller regntiderna med säkerhet angifvas. I länderna omkring eqvatorn råder om sommaren en ihållande torka, emedan passadvindarne då stryka fram öfver dessa regioner och förorska brist på nederbörd. Ehuru nordostvindarne om sommaren kunna vara förherrskande i länder, som ligga längre mot norr, så inträffar detta förhållande likväl icke så allmänt, att deraf framkallas någon synnerlig skillnad i regnqvantiteten under sommaren och vintern.

Ett högst väsentligt inflytande utöfvar Golfströmmen på de länder, som beröras af denna varma hafsström. Luften öfver denna ström är icke blott varmare än den omgifvande atmosferen, utan derjemte mättad med vattenånga. När de vestliga och sydvestliga vindarne börja blåsa in öfver de angränsande länderna, måste dessa med fuktighet mättade vindar afbörda sig densamma i form af regn, så snart de komma i beröring med den kallare luften öfver landet; men sättet hvarpå detta sker är mycket olika alltefter årstiden. Om vintern hålla sig de fuktiga vindarne närmare jordytan och gifva derför tidigare från sig fuktigheten (såsom regn eller dimma); om sommaren gå molnen högre upp och komma derför längre in öfver landet, innan de afbörda sig regnet. Detta förhållande visar sig tydligt på den skandinaviska halfön: Norges vestra kust beröres af Golfströmmen, och här faller också regn ymnigast om vintern, under det Sverige, som ligger öster om Dovrefjället, får mera regn om sommaren än om vintern.

Dessa äro de vigtigaste lagar, som inverka på regnqvantiteten i olika länder under olika årstider. Men ännu återstår att omtala ett märkligt förhållande. För att kunna bestämma en orts regnqvantitet, begagnar man sig af en s. k. regnmätare, d. v. s. en fyrkantig blecklåda, som betäcker en yta af en qvadratfots storlek. Nu har man gjort den iakttagelsen, att regnmängden aftager betydligt, ju högre man ställer regnmätaren öfver jordytan. Man har sökt förklara detta feno-

Digitized by Google

Cadix.

Digitized by Google

Digitized by Google

men på följande sätt: regndroppen kommer från molnen och har derför en lägre temperatur än den nedanför befintliga luften. Under sitt fall måste den derför förtäta vattengasen i den luft, hvarigenom den passerar, och således blifva allt större, ju närmare den kommer jordytan. Regndropparne måste derför vara desto mindre, ju högre upp i luften vi uppsamla dem. Någonting liknande kan man iakttaga i djupa grufvor: här ser man nämligen de från högre ställen i grufvan nedfallande dropparne under sitt fall ned i djupet uppnå en ofantlig storlek.

Det kan regna äfven då himmelen är klar; det är ett välbekant, ehuru långtifrån vanligt fenomen, att regn faller, utan att förut hafva i de högre luftlagren varit tillstädes i molnform. Vatten måste således kunna i förtätadt tillstånd förefinnas i atmosferen, utan att inverka på densammas genomskinlighet. Betraktar man uppmärksamt under en häftig regnby de särskilda dropparne, så skall man här och der upptäcka små,! glänsande punkter, hvilka fara fram och tillbaka mellan de stora dropparne; vid noggrannare undersökning visa de sig vara små vattenpartiklar, som icke kunna hafva tillkommit genom sammanstötning mellan de stora dropparne, då dessa alltid falla paralellt; men de äro med all säkerhet bildade i sjelfva luften, så att det derför under en sådan skur regnar icke blott från sjelfva molnen, utan äfven från hela den derunder liggande luftmassan.

Cadix.

(Med illustration).

På norra ändan af den långsträckta och sandiga ön Leon, hvars sydliga del genom ett mycket smalt sund skiljes från södra Spaniens fastland, ligger staden Cadix. Den är en bland de äldsta i Europa eller, rättare sagdt, en ättling af forntidens Gades, som byggdes af fenicierna redan före Roms grundläggning.

Spanjorerna likna Cadix vid en på vattnet flytande silfverskål. De hvitmenade glänsande husen, kyrkorna och fästningsverken, hvilka höja sig från den låga, i hafvet nästan försvinnande landtungan, taga sig från sjösidan ut som ett ur böljorna uppstigande jätteslott. När man söderifrån närmar sig Cadix, stryker skeppet först längsefter stadens yttermurar, mot hvilka vågen bryter sig, svänger sedan om fyrtornet, hvilket reser sig från en liten klippa vid udden, far förbi Alamedan, som sträcker sig ut till sjelfva inloppet, och ankrar slutligen i den rymliga hamnen, som famnas af ön och fastlandet. Innan man satt foten i land, har man således sett staden från nästan alla håll och deraf fått det hufvudintrycket, att den i förhållande till sin utsträckning är ovanligt hög. Denna omständighet är lätt förklarlig: fästningsverken hafva, i förening med hafvet, satt en gräns för stadens utvidgning, och derför har denna sökt utveckla sig i höjden. Endast i närheten af Alamedan äro husen låga. På de flesta byggnaderna reser sig från det släta taket ett litet fyrkantigt torn, hvarifrån köpmannen kan speja efter sitt skepp, som från kolonierna medför en dyrbar laddning.

I hamnen, eller snarare i viken som bildas af ön och fasta landet, mötes man af det rörliga lifvet i en stor handelsstad: skepp, hvilkas storlek antyder att de äro ämnade för långresor, bära högt de resliga masterna, ångfartyg väsnas vid bålverket, brokiga båtar korsa hvarandra, och längs Molon *) hvimlar vid landstigningsplatsen en sådan mängd farkoster i de mest skrikande färger, att man för att komma i land måste hoppa från den ena till den andra. Så ofta man närmar sig denna flotta af båtar, erbjudes man från alla håll att blifva satt öfver till åtskilliga sevärda ställen, och isynnerhet till Santa Maria. Detta heliga namn bäres af en midtemot Cadix belägen smånätt stad, som flitigt besökes af sherryns trogna dyrkare, då den är en upplags- och utskeppningsort för allt det vin, som i den kringliggande nejden produceras. De omnämnda farkosternas roddare hafva, såsom öfverhufvud alla matroserna i viken, förvärfvat sig ett visst rykte för sin godlyndthet och gemytliga sång — de äro Spaniens neapolitanare.

*) Förskansning vid inloppet till en krigshamn.

Vid Cadixviken är fästadt minnet af en verldshistorisk händelse: här var det nämligen den franske amiralen, Villeneuve, och hans spanske medbroder, Gravina, instängdes af engelska flottan. Då Villeneuve, sedan han här legat inspärrad under åtta månader, kom underfund med att Napoleon, missbelåten med hans overksamhet, ämnade skicka honom en efterträdare, beslöt han sig för att våga en dust med Englands sjöhjelte; men straxt sydost om Cadix vann Nelson i Trafalgarviken en lysande seger, som likväl kostade honom lifvet. Hans motståndare öfverlefde honom icke länge. Gravina dog kort derefter af de sår han hade fått i striden, och Villeneuve föredrog, efter det han blifvit lössläppt ur en kort tids fångenskap, att gifva sig sjelf döden, för att sålunda undgå att möta sin stränge herrskare.

Har man öfver mängden af båtar lyckats arbeta sig i land, så råkar man der i händerna på de spanska tulltjenstemännen, som föröfrigt äro ganska medgörliga, om man obemärkt låter deras öron smekas af silfvermyntens klang. Sedan man passerat genom ett par stora, hvälfda portar, beröras ens luktorganer oangenämt af de genom värmen stegrade utdunstningarne från ett fisktorg, och nu äro resans besvärligheter öfverståndna. De långa, något stela gatorna hafva alla ungefär samma fysionomi; men med all aktning för Danmarks älskligaste diktare *), kunna vi icke upptäcka denna prägel af tråkighet, som han funnit hvila öfver hela staden. Vi deremot erforo ett angenämt intryck vid åsynen af de grönmålade balkongerna, som, försedda med strimmiga förhängen, antingen sträcka sig längsefter hvarje våning, eller också som små glashus skjuta ut framför fönsterdörrarne. Bakom hvarje sådan balkongs rutor återfinner man alltid Floras blyga barn, och mellan blad och blommor framskymtar då och då andalusiskans bleka ansigte med de brännande, svarta ögonen. Hennes mjuka former äro vanligtvis gömda under en sjal, ty när spanjorskan är ensam hemma, undviker hon gerna att vara "påklädd". Det inre af dessa till yttre skenet europeiska bostäder hafva ofta en österländsk anstrykning; moriska pelargångar omgifva den stenlagda gården, i hvars medelpunkt befinna sig inbjudande grupper af lager-, granat- och oleanderträd. Här och der påträffar man i staden finbladiga akasieträd och förtjusande, med vattenkonster försedda trädgårdar, som inbjuda till hvila. Under det man der njuter af svalkan, har man ett ypperligt tillfälle att studera de karakteristiska folkdrägterna, som i Spanien — tvärtemot hvad förhållandet är i andra länder — bibehållit sig temligen oberörda af de ögat tröttande, all omvexling utplånande moderna. Kommer man från landsidan till Cadix, och har man gjort sig förtrolig med Spaniens egendomligheter eller besökt det af de historiska minnenas glans förherrligade Sevilla, då torde Cadix förefalla tomt och fattigt; men sjömannen finner här nyhet, friskhet, lif och omvexling. Och likväl torde det för mången sjöman som varit i Cadix blifva svårt att berätta hur staden tager sig ut, ty för honom har Alamedan varit hela Cadix — den har utplånat intrycket af allt det öfriga. Alamedan är emellertid ingenting annat än en långsträckt hamnpromenad; men det är hvarken de förkrympta palmerna, de af bränningen sönder-

*) C. H. Andersens: »I Spanien».

Digitized by Google

piskade träden eller det herrliga hafvet, som i sjömannens minne bevarat den berömda platsen — nej, det är de stora, mörka, oaflåtligt spelande ögonen, som, verksamt understödda af mantillan och solfjädern, hos honom tändt denna outsläckliga eld, hvilken af Byron beskrifves i Childe Harold.

De gamles Gades har visserligen under tidernas lopp erhållit ett helt annat utseende: dess praktfulla marmorslott ha fått gifva rum för de, oaktadt höjden, långt anspråkslösare stenhusen, och på monumentala minnen från flydda tider är staden till och med långt fattigare än mången yngre; men handeln är ännu, såsom i fordna dagar, dess lifgifvande element, och dess qvinnor hafva ingenting förlorat af det rykte för skönhet och behagsjuka, som de allaredan i den aflägsna forntiden hade förvärfvat sig.

Då Cadix är hufvudstationen för den spanska örlogsflottan, ligger det i sakens natur, att staden måste spela en framstående rol i den nu pågående revolutionen, som är i synnerhet derigenom karakteristisk, att det var marinen som nästan samtidigt höjde upprorsfanan i de tre örlogshamnarne Cadix, Ferrol och Carthagena. Man hade inom marinen länge varit missbelåten med de sednaste odugliga sjöministrarne, hvaribland befunnit sig en kavallerigeneral, och hvad som förmådde den att obetingadt sluta sig till insurgenterna var, att hvarken befäl eller manskap fått ut sin sold. Att den i Cadix förlagda örlogseskaderns uppresning lyckades, anse spanjorerna allmänt böra tillskrifvas den nuvarande sjöministerns, Topetes, kloka och energiska uppträdande. Såsom hamnkapten i Cadix hade Topete haft tillfälle att förskaffa sig noggrann kännedom om förhållandena. Då Prim, efter att hafva landstigit i Gibraltar, ankom till örlogseskadern, var derför allt förberedt. Prim och Topete uppmanade nu guvernören att gifva sig, hvarpå denne likväl icke ville ingå. Några behjertade män, som om natten lyckats vinna en del af garnisonen, underrättade derom Prim och Topete, hvilka följande morgon inryckte i Cadix, der de emottogos med allmänt jubel. Detta var början till revolutionen, som hade till följd, att drottning Isabella nödgades lemna landet den 30 September 1868. Några månader derefter utbröt emellertid ett nytt, allvarsamt upplopp i Cadix. För att qväfva några smärre oroligheter i Puerto Santa Maria måste man blotta staden på trupper. Några högst obefogade befallningar utfärdades derför af guvernören — såsom att milisen inom tre timmar skulle afväpnas, att endast fem personer finge tillsammans visa sig på gatan, och att inga tidningar skulle få utgifvas. I 4½ dagar var Cadix skådeplatsen för en gatustrids alla ohyggligheter. Barrikader uppkastades, och insurgenternas antal växte inom kort från några hundrade till flere tusende. Striden rasade från tak och fönster, och sedan artilleriet bortskjutit sin ammunition, voro insurgenterna herrar på platsen, hvarefter ett stillestånd afslöts på 48 timmar och man började underhandla. Upploppet slöts med att insurgenterna måste underkasta sig, och den provisoriska regeringen i Madrid förblef herre öfver platsen.

Skälhundsjagt i norra Ishafvet.

(Efter en af S. Hallas förd dagbok.)

(Med illustration).

Efter åtta dagars uppehåll vid Färöarne lättade tidigt på morgonen den 19 Mars 1867 skrufångaren Thomas Roys ankar för att styra kosan till norra Ishafvet, der man skulle jaga skälhundar. För att göra besättningen fulltalig hade fartyget anlupit Färöarne. Ehuru luckorna snart voro fyllda, var uppskofvet visserligen temligen långt, men också synnerligen angenämt, då vi öfverallt bemöttes med den mest förekommande gästfrihet. Redan tre gånger hade vi lättat ankar för att styra kurs mot norr, men ihållande motvind och våldsam sjögång hade nödgat oss att åter söka skydd emellan nämnda öar. Äfven den 19 Mars fingo vi motvind, men sjön var icke så hög, och nu skulle vi på fullt allvar taga farväl af Färöarnes pittoreska och häpnadsväckande klippor. Emellertid var man ombord fullt sysselsatt med att göra båtarne i ordning till skälfångsten, undersöka skjutvapnen och högt upp på fockmasten fastgöra utkikstunnan, der fiskmästaren vid jagtens början skulle hafva sin plats; insvept i en dugtig pels och försedd med en god kikare, skulle han sitta deruppe större delen af dagen och speja efter byte.

Vi arbetade oss fram med maskinen — seglen kunde icke användas — och tillryggalade något mer än en mil i timmen. Dagen derpå befunno vi oss under 64° N. B. Det var knappt två grader kallt, men icke destomindre bildade sig likväl isblommor på kajutfönstren. Inemot aftonen blåste det upp till rak motvind, och då temperaturen under nattens lopp sjönk till —12° R., så var den 21 på morgonen Thomas Roys öfverdragen med en tunn isskorpa. Manskapet fick full sysselsättning med att hugga undan isbetäckningen, och då sjögången var häftig, var det ganska svårt att stå på benen. Vi seglade dag och natt samt befunno oss den 23 under 68° N. B. och 5—6° V. L. Här möttes vi af den första isen — väldiga, hvitblå berg af de sällsammaste formationer. Än föreföllo oss isblocken som jättestora svampar, än liknade de isbjörnar och svanor, då de, sedda genom fantasiens synrör, vexlade gestalt i oändlighet. "Sjön suger" — det måste isen medgifva — men också har den derigenom fått sitt vackra utseende. Litet emellanåt måste vi falla undan för kolosserna, hvilka ström och vind drefvo mot fartygets förstäf, och trots utkikens vaksamhet törnade vi understundom ihop med dem. Den 24 fingo vi ett herrligt väder och 9° kallt. Nu omgåfvos vi af lösa isstycken och ilade rastlöst fram mot den fasta isen, som borde anträffas midtför oss, och på hvilken skälhundarne gerna uppehålla sig. Mot middagen varseblefvo vi en skälunge, som låg och solade sig på ett isblock samt stirrade på oss med de stora, utspärrade ögonen. Fartyget gled tätt förbi den, kaptenen lät stoppa maskinen, och på isen nedhissades en matros, som, försedd med en påk, skulle skaffa det första bytet ombord. Skälen tog emellertid det förnuftigaste partiet: då mannen närmade sig honom, gled han ned i det våta elementet — den enda utväg han hade att undgå en säker död. En båt måste nu sättas ut för att hemta tillbaka matrosen, som med isen hade kommit ett godt stycke bort från skeppet. Att den första jagten misslyckades ansågs som ett gynnsamt förebud: de ombord varande Bornholmarne, som redan flera gånger varit ute på skälfångst, uttydde nämligen händelsen på detta trösterika sätt. Snart hördes åter ropen: en skäl, en skäl! Icke långt från skeppet såg man verkligen flere stycken, såväl unga som gamla. Båtarne nedfirades, manskapet gick ut på isen och förde den gången tillbaka med sig flere skälhundar. Skinnet och späcket flåddes genast af dem, hvarefter lefvern, njurarne och tungan öfverlemnades åt kocken, som på förhand lofvat servera oss dessa godbitar.

Så slutades den dagen. Ett makalöst skådespel erbjöd oss solnedgången. Horisonten brann ännu länge af en gulröd eld och bådade oss derigenom en vacker morgondag. Den följande morgonen fortsattes färden med ihållande nordostlig bris; termometern utvisade —5° R., men vinden var bitande kall. Under loppet af förmiddagen dödade vi några ungar af Grönlandsskälen eller Svartsidan, ombord kallad Sadelmakare — ett mycket betecknande namn, som skälen fått med anledning af den svarta, sadellika teckningen öfver ryggen och nedåt sidorna på den eljest gråa pelsen. Det var denna skälart, med hvilken vi nu skulle göra närmare be-

Digitized by Google

Robbefångst i Ishafvet.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

kantskap. Grönlandsskälen lefver aldrig ensam och fortplantar sig på isen i stora flockar, hvarvid parningstiden vanligen inträffar från slutet af Mars till medlet af April. De nyfödda ungarne hafva gul, långhårig pels och kunna icke söka sin föda i vattnet, innan de bytt om skinn, hvilket i allmänhet sker under loppet af fjorton dagar. Under denna tid gifver modern, liggande på isen, ungarne di; de gamla skälarne äro då mycket tröga, sätta sig sällan till motvärn, och gifva endast vika för den mest öfverhängande fara, hvarvid de taga till flykten genom runda öppningar i isen, som af den sig i närheten uppehållande hanen hållas fria från is. Ungarne skrika mycket; deras klagande stämma har en motbjudande likhet med små, varnartade barns skrik. Skälhundsjagten bedrifves på olika sätt: antingen skjutas djuren på längre håll, eller också dödas de derigenom, att man slår dem i hufvudet med påkar, i hvilkas ena ända är anbragt en jernhake. Skinnen och späcket afflås genast och föras ombord, der de nedläggas i stora rymliga jernkittlar. På bästa sätt fördelas jagten, afflåningen och de dödade djurens forsling till fartyget mellan manskapet. Hvar och en af besättningen är försedd med en påk, som tillika tjenar honom till stöd på isen, och dessutom med ett flere alnar långt rep, hvarmed skälarne släpas till fartyget.

Den dagen funno skjutvapnen och påkarne icke mycken användning; här och der såg man visserligen en och annan skäl, men det lönade knappt mödan att för dessas skull stanna fartyget. Isen hade nu blifvit tyngre och tätare, och kryssningen fram och tillbaka mellan de stora isblocken var förenad med mycken svårighet, men vi måste ju söka bana oss väg fram till det ställe, der skälarne helst uppehålla sig. Kl. 7 på aftonen befunno vi oss något öfver 71° N. B. och hade den obebodda ön Jan Mayen på ett afstånd af inemot 15 mil vester om oss samt kunde genom kikaren tydligt urskilja Burenberg, den högsta punkten på ön. Mat framsattes, och man gick sedan till hvila för att hemta krafter till de förestående mödorna. Tidigt följande morgon anmälde fiskmästaren från sin tunna, att flere seglare syntes förut. Vi styrde kurs på dem, och inemot middagen kunde vi med blotta ögonen se, hur manskapet derborta var som bäst sysselsatt med jagten. Vi arbetade oss in mellan isen och voro snart på alla sidor omgifna af skälar, både gamla och unga, hvilka sednare höllo ett evinnerligt skrik. Besättningen spridde sig nu åt alla håll på isen samt började den blodiga leken, och i flere timmar underhölls en liflig eld, som gaf alla ombord full sysselsättning.

Jagten inbragte oss inemot ett par hundrade skälar, af hvilka de flesta voro gamla, då man ännu skonade de unga. Emellertid hade skeppet tagit icke så liten skada af isen. Tidigt följande morgon purrades besättningen; jagten gaf god behållning, och den outtröttlige fiskmästaren var redan så hes, att han med en signalpipa måste utdela sina befallningar. Mot middagen skiljdes isen plötsligen åt, och vi måste sätta ut båtarne för att hopsamla manskapet på de åt alla håll kringdrifvande isstyckena. Thomas Roys hade nu öppet vatten, och flera af de andra fartygen satte till maskinen och seglen samt styrde kurs mot nordost; men vi höllo norrut och uppnådde iskanten efter några timmars färd genom öppet vatten. Under vägen påträffade vi en otalig mängd skälar; de lekte och tumlade lustigt om i vattnet, betogos af förvåning öfver ångpipans hvissling och hade visst icke någon aning om hvad som förestod dem. Det mötte mycken svårighet att komma in mellan den täta och famnstjocka isen. I norr syntes på isen stora skaror af skälhundar — vi måste dit. Först efter det maskinen rastlöst arbetat i fem runda timmar, lyckades det, så att vi om aftonen, först af alla, framkommo till den egentliga parningsplatsen, der det rundtomkring oss hvimlade af skälar. Morgonen derpå vidtog jagten åter, lifligare nu än någonsin. Det dröjde icke länge förrän till oss slöto sig flere andra skepp, som efter oss arbetat sig fram genom isen, som låg i lösa, flata stycken af olika storlek, blandade med högst få isberg. Hvarthän man vände ögat, såg man menniskor sysselsatta med skjutning, skälarnes afflåning och bortsläpande till skeppen. Inpå eftermiddagen räknade vi 21 fartyg, och beständigt hördes skott, rop och skälhundars skri, ja, till och med det välbekanta ljudet af en förbisusande kula från våra grannar till höger eller venster — månhända såsom en varning att icke draga oss för långt åt sidorna. Utan olyckshändelser slutades dagens jagt, som hade inbringat oss inemot 1,000 skälar, ett oväntadt, men kärkommet byte. Om aftonen undfägnades manskapet med punsch, och ombord rådde den gladaste sinnesstämning. Dagen derpå var det —16° R. Att vistas ofvan däck utan sysselsättning var icke rådligt: några af besättningen anmälde sig som sjuka, men vid en noggrann undersökning nedgick deras antal till en obetydlighet. Dagens fångst var nästan lika stor som den föregåendes, och så fortgick det i ytterligare två dagar. Måndagen den 1 April hade emellertid skälarnes antal betydligt förminskats. Fartyget, som under de tre sista dagarne legat stilla mellan isen, hvarvid det fasthölls af ankarena, hade nu drifvit bort ett långt stycke med ismassan, som slutligen skiljdes åt så mycket, att båtarne måste användas vid de följande jagterna. Vi befunno oss vid ungefär 71° N. B. och hade således drifvit en breddgrad mot söder. Båtjagten lyckades öfver all förväntan, ehuru fångsten icke kunde blifva så rik, som då jagten egde rum från sjelfva skeppet, der det nu gick mycket lifligt till. Kolrummet måste nämligen tömmas för att lemna plats åt skälhundarne, hvarför kolen fylldes på säckar och fördes upp på däcket. Arbetet gick raskt undan, och i hvarje ögonblick tillförde oss båtarne nya laster. Jagten fortsattes till den 6 April, ehuru med mindre framgång, men Thomas Roys kunde knappt rymma mer inom sina plankor. Vid middagen räknade vi 69° 20′ N. B. och 4° V. L. samt ropade an en stor engelsk ångare, hvars kapten välvilligt lofvade oss att öfver England fortskaffa bref från oss till hemmet. Sedan vår post blifvit förd ombord på den engelska ångaren, styrde vi kurs på Island för att der börja hvalfångsten, och efter två dagars lycklig färd emellan isbergen hunno vi under 66° N. B. öppet vatten, men tvingades af storm att begifva oss in i Seydisfjorden på Islands östra kust. Den 10 April anlände vi, med fullastadt fartyg och utan att någon af oss var sjuk, till vår station Djupavog i Berufjorden.

Vattenfallet Imatra i Finland.

(Med illustration).

Hvad den resande mest saknar i Finland är något mera spår af menniskohand; men den sköna naturen kommer honom likväl snart att glömma detta missförhållande. De stora och mörka skogarne, de klara sjöarne med sina tusentals holmar, de brusande vattenfallen, de pittoreska höjderna och dalarne — allt andas den renaste poesi och eger hos sig någonting omvexlande och storartadt skönt, under det, att den djupa, ostörda ensamheten och stillheten på menniskosinnet göra ett egendomligt intryck. Den som vill skåda en äkta nordisk natur i all dess imponerande storhet, bör ej glömma bort att besöka ”de tusen sjöars land, der sång och trohet byggt”.

Skalden är icke så noga med några hundratal; men statistiken säger oss, att Finland har 650 sjöar, och en enda blick på kartan visar, att Saimen är den största af dem. När man från dess strand ser ut öfver den stora, blåa vat-

Digitized by Google

tenytan, ur hvars hvitfradgande vågor dyka upp en mängd skogbeklädda öar, så skulle man nästan kunna tro sig stå vid hafvet. Genom den breda och bugtiga Vuoksen, som går till Ladogasjön, och genom Saimakanalen, som börjar vid Villmanstrand och slutar vid Viborg, afbördar sig Saimen den vattenmassa, som der samlas från det finska sjönätet. Då Saimen ligger omkr. 250 fot öfver hafvet, så är naturligtvis Vuoksen mycket strid och uppfylld af forssar och fall. Bland dessa är *Imatra* Finlands berömdaste vattenfall och med afseende på vattenqvantiteten ett af de väldigaste i Europa. Vattenmassan, som ofvanför fallet är omkr. 1000 fot bred, hoppressas här plötsligen mellan branta klippväggar till en bredd af endast 140 fot och nedstörtar med ett fall af omkr. 110 fot, som likväl upptager en ganska lång sträcka, i en så svindlande fart, att skummet kastas flere famnar upp i luften och dånet lär kunna höras på en mils afstånd. Då man står i närheten, är det som om klippan skälfde under ens fötter. Väldiga, på sidorna uppvräkta stenmassor, och djupa, liksom svarfvade hål i klippan vittna ännu om, hvilken förfärlig kamp i fordna tider här måste hafva rasat. Rundtomkring finnas äfven mindre stenar, de s. k. *Imatra-stenarne*, som af vattnet hafva blifvit slipade i allehanda besynnerliga former, och som allmogen plägar bjuda ut åt de resande. Detta ställe är mycket besökt af utländningar, i synnerhet af rika ryssar och laxfiskande engelsmän, hvarför också ett hotell blifvit uppbygdt straxt invid fallet, till venster om vår plansch. Fastän naturligtvis ingen afbildning är i stånd att återgifva hela detta fasansfullt storartade skådespel, så bör likväl läsaren i någon mån kunna föreställa sig hvad det häpna ögat här skådar. Af Vuoksens öfriga fall är det en mil nedanom Imatra befintliga Kyrö det vackraste.

Porte Saint-Denis i Paris.

(Med illustration.)

Man har liknat bulevarderna i Paris vid en ofantlig jättebåge med Seinens vattenband till sträng och gatorna Saint-Martin, Saint-Denis och Sebastopolbulevarden till pilar.

Af alla de anmärkningsvärda enskildheter, som denna sköna och storartade båge, hvartill man i hela verlden ej finner något motstycke, har att uppvisa, vilja vi nu endast för ett ögonblick dröja vid en punkt, som helt säkert är en af de lifligaste i hela Paris.

Omkring halfvägs i bågen throna tvänne af stadens äldsta och intressantaste minnesmärken: *Porte Saint-Denis* och *Porte Saint-Martin*. Qvarteret är ett af de bullersammaste i verldsstaden, och husraderna på bägge sidor om bulevarderna, som blifvit uppkallade efter de två triumfbågarne, bestå så till sägandes af glasskåp, i hvilka köpmännen utbreda sina varor med en smak och prakt, som endast parisaren vet att åstadkomma. Genom de tillstötande gatorna samlar sig trafiken hit från alla håll, och ett mellan de bägge triumfbågarne befintligt omnibuskontor gör sitt till att af de olika strömmarne af åkande, ridande och gående här bilda en ofantlig hvirfvel, och det behöfs verkligen mod att våga sig ut i denna Malström, som från tidigt på morgonen till sent på aftonen frambrusar mellan de gamla “portarne“. Lätt på foten och med ögonen omkring sig gäller det att söka uppnå den motsatta trottoaren, der man åtminstone är säker för hästhofvarne, såvida man icke vill blifva denne *en*, som enligt de statistiska beräkningarne dagligen öfverköres på Paris gator.

Saint-Denisporten ligger vid slutet af bulevarden med samma namn, i närheten af Saint-Martinporten. Saint-Denisporten har likväl icke alltid stått der den nu står. Under Filip Augusts regering stod den mellan Mauconseil- och Petit-Liongatorna; men i samma mån Paris utvidgade sig, flyttades också portarne längre bort. Under Carl VI upprestes den vid hörnet af Deux-Portesgatan (nu Blondelgatan), och först under Ludvig XIV fick den sin nuvarande plats.

Der den nu står uppbyggdes den år 1671—72, efter ritning af François Blondel, med anledning af sistnämnde konungs lyckliga fälttåg i Flandern och Franche-Comté, och kostade Paris 500,122 livres — en på den tiden ofantlig summa.

Saint-Denisporten är något öfver 23 meter hög och lika bred. På bägge sidor om den stora hvalfgången voro för fotgängarnes räkning anbragta tvänne mindre portar, men dessa äro nu stängda genom galler. Skulpturprydnaderna bestå åt Saint-Denisgatan af två i muren inpassade obelisker, i en ganska vacker stil dekorerade med troféer och antika vapen. Nedanför hvar och en af dessa obelisker sitter en kolossal figur: den ena (den venstra) framställer det besegrade Holland under bilden af en förkrossad qvinna, och den andra (den högra) återgifver Rhen i skepnad af en kraftfull man, som stödjer sig på ett styre och i ena handen håller ett ymnighetshorn. De bägge figurerna äro utförda efter ritningar af Lebrun. Ofvanför hvalfvet är anbragt en basrelief, som framställer Ludvig XIV i grekisk drägt med en ofantlig peruk, och i befallande ställning lugnt stående midt uti slagtningens hvimmel. På frisen läses: *Ludovico magno*. Vid denna inskrift är fästadt minnet af en ganska pikant tilldragelse. Under republikens tid hade man utplånat denna inskrift, liksom de andra som funnos öfver de små sidoportarne. År 1807 befallde kejserliga regeringen, att triumfbågen skulle restaureras, hvilket arbete uppdrogs åt herr Cellerier. Då Napoleon hemkom från något af sina fälttåg, ville han taga i närmare betraktande de olika arbeten, som då utfördes i Paris. Kommen till Saint-Denisporten föllo hans blickar genast på de nyförgyllda orden: *Ludovico magno*, hvarvid han intogs af en häftig vrede. Napoleon den store ville ej veta af någon Ludvig den store. Den honom åtföljande inrikesministern fick uppbära häftiga förebråelser och skyllde på arkitekten, som åter vältade skulden på en annan. Hur skulle man nu göra med den förargliga devisen? Slutligen hittade man på en medelväg: man bronserade den. Nu fanns der, åtminstone för närsynta personer, ej längre någon Ludovicus magnus.

Triumfbågens andra sida är dekorerad på ungefär samma sätt, om man undantager, att basreliefen framställer Maastrichts intagande, och att skulptören under obeliskerna anbragt lejon i stället för menniskofigurer.

Oaktadt en obestridlig formens smakfullhet gör Saint-Denisporten endast ett medelmåttigt intryck. Obeliskerna erinra om Père-Lachaise’s grafmonumenter och äro långt ifrån att frammana de jublande tankar, som åsynen af en triumfbåge borde hos åskådaren uppväcka. Skulle möjligen konstnären velat antyda, att hvarje krigisk triumf för sin tillvaro har att tacka död och sorg.

Saint-Martinporten, som uppfördes två år sednare, utmärker sig äfven genom smakfulla proportioner, men dess bildhuggeriarbeten anses icke vara af stort värde och framställa Besançons och Limburgs intagande samt tyskarnes nederlag. En latinsk inskrift underrättar åskådaren om, att triumfbågen är upprest åt minnet af “Ludvig den store, som två gånger intog Besançon, eröfrade Franche-Comté och slog de tyska, spanska och holländska härarne“.

Digitized by Google

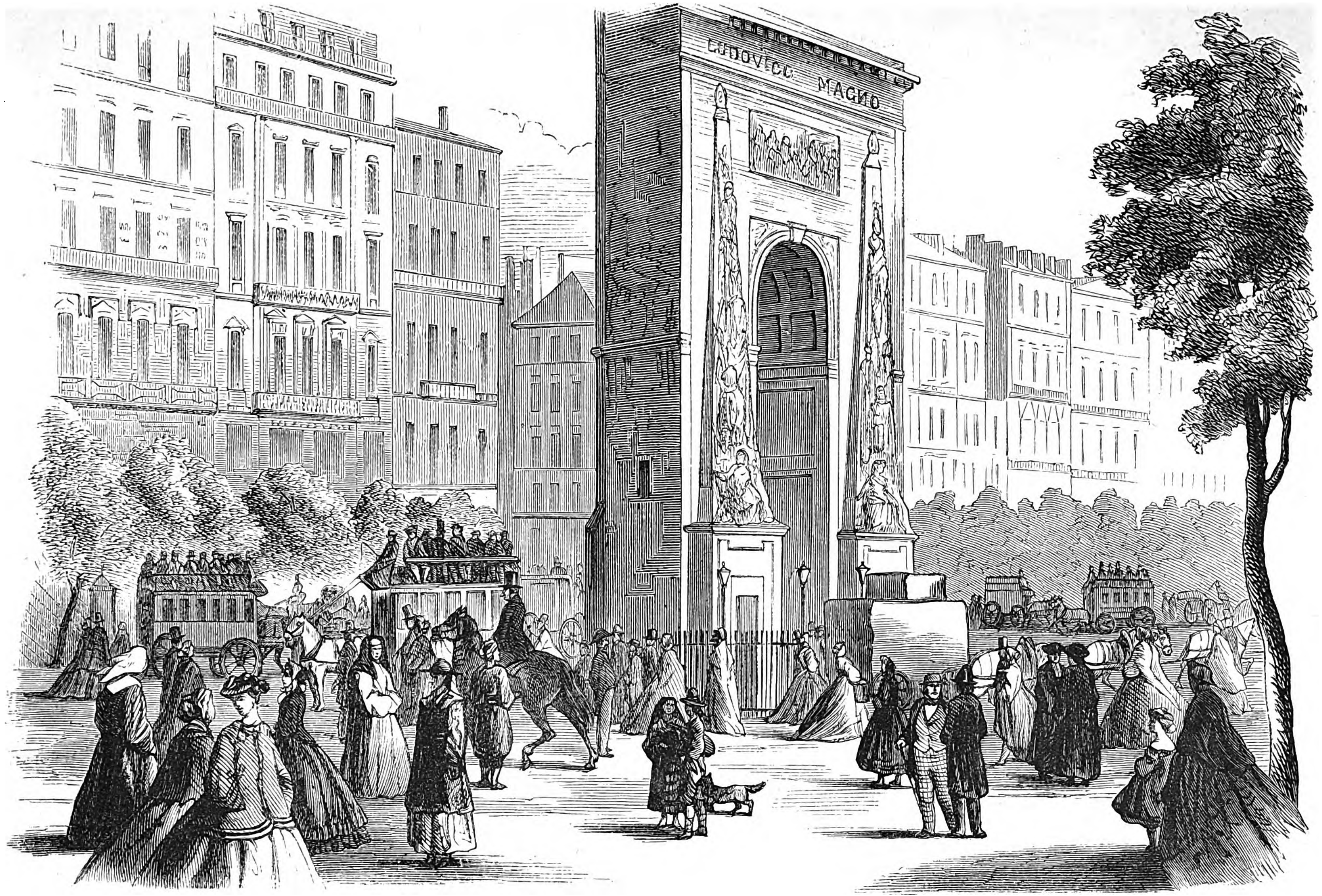

Porte S:t Denis i Paris.

Digitized by Google

Talförheten på Paris gator.

I en verldsstad som Paris är det mycket lättare att ega en viss talang, än att göra densamma gällande. Här uppsökes man af ingen, här måste hvar och en i mer eller mindre mån armbåga sig fram och göra sig bemärkt. Den som ej förstår den konsten, når mycket sällan sitt mål. Att så är, synes bäst af det sätt, hvarpå man i Paris utbjuder sina varor på gatorna. Den som bäst kan prisa deras förträfflighet, blir också fortast af med dem. Men utan att ega en viss färdighet i talarekonsten, lyckas det icke. Gatuvältaligheten i Paris kan uppvisa mången Demosthenes, mången Cicero. Låtom oss ett ögonblick stanna bredvid en ung man, som obemärkt vexlar några ord med en annan. Den förre är klädd i svart bonjour och har på hufvudet en svart hatt; den sednare begagnar blus, och en lefnadstrött mössa sitter på sned öfver det mörka håret. Sedan de några ögonblick hemlighetsfullt samtalat med hvarandra, aflägsnar sig blusmannen, under det den andre ur fickan upptager ett stycke krita och med mycken skicklighet på asfalttrottoaren ritar en grupp fantastiskt formade fiskar.

»Mina herrar och damer, eller rättare mina damer och herrar», börjar han, »för menniskoanden är ingenting förborgadt. Dessa fiskar, som jag haft den äran att för er teckna med största naturtrohet, hafva gjort sig all möjlig möda att dölja sig undan menniskoögat, helt säkert emedan de visste, att de för vetenskapsmannen äro i högsta grad intressanta och för läckergommen ytterst smakliga, och emedan de icke ville figurera i ett aqvarium eller på Café Anglais' matsedel. Nå, deruti hade de ju inte så orätt, ty hvar finns väl den, som vill förlora sin frihet eller tycker om att blifva uppäten? Men hur gick det väl med dem? Jo, man fick slutligen reda på dem i de Siamesiska vattendragen. Men hvem kunde väl vara så obarmhertig och beröfva de stackrarne friheten? — En fransos, mina herrar och damer! *Gloire a la France!* Jag är stolt öfver att det var en af mina landsmän, som gjorde den märkvärdiga upptäckten. Ja, jag är stolt deröfver, ty under denna slitna väst (med en teatralisk åtbörd) klappar likväl patriotens hjerta«.

Emellertid hafva inemot 50 personer samlat sig omkring honom, och nu börjar han ånyo, i det han ur fickan drager upp några små paketer, som han visar de församlade:

»Hvad kunna väl de här små paketerna innehålla? Denna fråga läser jag tydligen i edra ögon, och den är helt naturlig. Nå, jag vill tillfredsställa er vetgirighet, om J godhetsfullt behagade skänka mig er uppmärksamhet. Jag inbillar mig visst icke, att jag är ett stort snille. Jag är hvarken någon stor poet, ej heller en stor målare; lika litet är jag en stor fältherre, och allra minst någon stor finansier. Ack, det är ej allom gifvet att vara en Victor Hugo, en Horace Vernet, en Napoleon, eller en herr von Rotschild. Inte heller är jag, såsom I nu kunnen öfvertyga er om, någon stor talare; hvarför det också icke kan falla mig in att vilja täfla med herr Jules Favre eller med akademiens ledamöter. Men jag känner mitt värde, och deruti ligger ju ingenting ondt. Så hör då — när jag för ungefär 14 dagar sedan stod på samma ställe — alldeles här der jag nu står — och befann mig omgifven af ett talrikt och bildadt auditorium — just ett sådant, som nu i detta ögonblick gör mig den äran att lyssna till mina ord med den spändaste uppmärksamhet — ser jag en mager, blek, svartklädd man, hvars blickar oaflåtligt följa hvarje min minsta rörelse, hvars öra hänger vid mina läppar. Jag höll just då — i förbigående sagt — på med att bjuda ut dessa af mig uppfunna klockkedjor, som så verksamt bidraga till helsans bevarande. Det förstås af sig sjelft, att en vara med sådana egenskaper är ytterst lättsåld. Jag aflägsnar mig, och min publik skingrar sig. Jag skyndar bort, den hemlighetsfulle mannen rusar efter mig. Slutligen hinner han upp mig på rue Valois utanför Richards restauration, slår mig vänligt på axeln och säger: »Unge man, ni har talang! Ni förstår konsten att draga folk till er och fängsla deras uppmärksamhet. Derför har jag utvalt er framför alla de andra. Tag detta (pekande på de små, blåa paketerna). Betrakta det noga. Er lycka är gjord!»

»Han försvann? Hvem var då denne man? Det är min hemlighet, och det torde ej väcka ert missnöje, att jag i detta hänseende iakttager den djupaste tystlåtenhet. Varen icke så enträgna, jag kan och får icke säga hans namn. Men de här paketerna — hvad finns det väl i dem? Denna fråga vill jag gerna besvara. Nå, mina herrar och damer, eller snarare mine herrar — ty nu vänder jag mig uteslutande till er — mina herrar, I förstån mig; I ären nog skarpsinniga att gissa, hvad jag har här. Kom hit och köp — ah, der ser jag en poliskonstapel. Skynden er, ty på ögonblicket är jag min kos.»

Åtskilliga manspersoner närma sig och köpa med mycken brådska några paketer. Det är obehöfligt att omnämna, hvarför de köpte dem, men det säkra är, att de blefvo fullkomligt besvikna i sin förväntan.

De individer, som med större eller mindre talförhet på trottoarerna i Paris utbjuda sina varor, kallar man *»Camelots»*, och sjelfva varan *»Camelotte»*, ett ord, som bäst återgifves med vårt »skräp». En Camelot är aldrig ensam, utan åtföljes alltid af en kamrat, som på något afstånd håller utkik och gifver sin kompanjon ett varnande tecken, då en poliskonstapel kommer i närheten. Det är nämligen förbjudet att utbjuda varor på trottoarerna eller att förorsaka folksamlingar, då härigenom trafiken hämmas. Polisen ser emellertid ofta genom fingrarne med dessa Camelots. Läsaren torde kanhända vilja veta, hvarför ifrågavarande Camelot ritade fiskarne på trottoarens asfaltbeläggning. Han ville genom sin färdighet i ritkonsten locka folk att stanna omkring sig. De braskande tal, genom hvilka Cameloterna och annat folk, som på Paris gator utbjuda sitt kram eller förevisa sina konststycken, söka ådraga sig allmänhetens uppmärksamhet, kallas *»Boniment»*. Ordet har visserligen icke vunnit burskap i franska akademiens ordbok, men begagnas icke desto mindre inom alla samhällsklasser i dagligt tal, till och med af akademikerna sjelfva.

Amerikanska tidningskolportörer.

Desse beskrifver den talangfulle tyske författaren, Fr. Gerstäcker, på följande sätt:

»Nordamerikanarens spekulativa karakter visar sig hos honom redan i unga år, och ett slående bevis härpå äro tidningskolportörerna inom Unionens alla stater. Dessa kolportörer spela en icke obetydlig roll, i följd af den oerhörda utsträckning gatulitteraturen på sista tiden vunnit i Amerika, samt utgöra vid upplopp och andra oroliga uppträden till och med en makt i staten. Vid en negerkravall, som för några år sedan egde rum i Neworleans, höllo de till och med under flere timmar landgången till en ångbåt besatt, och ve då den stackars neger eller *coloured gentleman*, som visade sig inom ett stenkasts afstånd. Synnerligen intressant är den skicklighet, hvarmed de afyttra de dem anförtrodda tidningarne och flygskrifterna. Denna färdighet kan man bäst beundra på de stadens gator, der bantåg, dragna af hästar, framrulla, och till hvilka de hafva obehindradt tillträde.»

»I något gatuhörn framstörtar en sådan gosse, med en väldig tidningsbundt under armen och utropar, hvilken eller hvilka tidningar han kolporterar. Ett exemplar aflägger han likväl för egen räkning, ty aldrig ser man en riktig yankee utan åtminstone en tidning i handen, hvilken han från början till slut studerar i omnibusen, på ångbåten eller gatujernvägarne. Hafva nu kolportörerna ingenting vidare att göra i en waggon, så hoppa de ned på gatan och kasta sig in i en annan, utan att kusken på minsta sätt bryr sig om dem. Se de en person stå på gatan och söka någonting — ty utan orsak stannar i Amerika ingen på trottoaren — så äro de i ett nu vid hans sida och förfela sällan sitt mål. Man ser dem öfverallt: vid rodd- och ångbåtarne, vid jernvägsstationerna, på gatorna, vid kyrkdörrarne, på restaurationerna, på börsen, utanför banker och teatrar — man kan, med ett ord, icke undgå dem. Men de äro dessutom lefvande bevis på det oaflåtliga intresse, hvarmed i Amerika hvar och en följer, icke blott affärernas gång, utan äfven de politiska frågorna. Amerikanaren sitter ej, såsom tysken i flere timmar i ett »Bierhaus» och politiserar, ty han läser och ser sjelf samt bildar sig derigenom ett eget omdöme, hvilket han förblifver trogen, såvida han icke kan förtjena pengar på att hysa en annan åsigt.»

»Högst intressant är det mången gång att se, hur dessa kolportörer afyttra sin vara. Träffa de en person och hafva ej alltför brådtom — ty i sistnämnda fall bry de sig icke om någon — som ej ännu blifvit ense med sig sjelf, om han skall köpa sig en tidning eller icke, så kan man vara öfvertygad om, att de snart förmått den tveksamme att fatta sitt beslut till deras förmån».

»En gång satt jag, i S:t Louis, och skref vid fönstret, som vette utåt gatan. I hörnet midtemot stod en kolportör med tidningsbundten under armen och såg sig missmodigt omkring. Utsigterna voro klena för honom, i synnerhet som det var söndag, och gatorna derför voro folktomma. Först då gudstjensten var slutad, kunde han hoppas finna någon marknad».

Kolportören stampade otåligt med foten, ty i den förbirullande omnibusen sutto endast några fruntimmer. I detsamma kom utför gatan en gammal neger, som tycktes vara obeslutsam, om han skulle vika af åt höger eller venster. Gossen närmade sig honom, men negern skakade på hufvudet. Han kunde ju icke läsa, hvad skulle han då med en tidning? Men detta hjelpte honom till ingenting; kolportören visste nog hvad han gjorde. Jag kunde visserligen icke höra hvad gossen sade, men jag såg honom fatta negern i armen, hvarefter han ur en öppnad tidning uppläste någonting, som tycktes intressera den svarte. Denne lyssnade en liten stund, och då kolportören plötsligen afbröt läsningen och lade ihop tidningen, stack negern genast handen i byxfickan och köpte numret — han måste veta slutet på hvad han nyss hört. Kolportören sålde under den följande qvarten sju eller åtta tidningar; då straxt derefter en fullsatt omnibus for förbi, och gossen såg att der ej fanns någon konkurrent, var han i en handvändning inne i åkdonet, som med honom rullade vidare nedåt gatan . . .»

Digitized by Google

ANMÄLAN.

NÄR OCH FJERRAN.

Månadsskrift för resebeskrifningar och skildringar ur kulturlifvet m. m.

Bland kunskapsämnen, som ega en mäktig förmåga att intressera alla åldrar och stånd, torde obestridligen de geografiska intaga ett ganska framstående rum.

Skildringar af upptäcktsfärder och besök i främmande länder, bilder ur aflägsna folkslags lif, seder och bruk — allt sådant är af naturen synnerligen egnadt att lifligt anslå allas sinnen; och att ega en något mer omfattande kunskap i dessa ämnen, torde äfven numera anses som en nödvändighet för hvarje person med anspråk på bildning.

Äfven hos oss och i vårt land äro åsigterna härom längesedan stadgade, och vi ega säkerligen, icke mindre än de öfriga kulturfolken, ett lefvande intresse för denna gren af mensklig odling. Det måste derför kunna anses vara en ren tillfällighet, att vår litteratur ännu hittills varit i saknad af en periodisk skrift, som fått till uppgift att meddela sina läsare ett urval af det rika material, utlandet dagligen frambringar i nämnde ämnen; och vi skulle derför våga tro, att den anspråkslösa tidskrift, som vi härmed vilja börja, icke skall blifva ovälkommen eller kunna anses vara alldeles öfverflödig.

I denna förhoppning är det derför vi nu gå att i den kunskapsälskande allmänhetens välvilliga åtanke anbefalla vår månadsskrift, som kommer att i öfversättning och bearbetning hufvudsakligen meddela

Nyare resebeskrifningar, skildringar af de olika folkens seder och kulturlif samt uppsatser öfver intressantare företeelser inom djur- och växtverlden.

Att texten må blifva så innehållsrik, omvexlande och till framställningssättet så angenäm som möjligt, skall blifva redaktionen en uppgift, som den vill bemöda sig om att, efter bästa förmåga, lösa till allmänhetens belåtenhet.

Bland artiklar, ämnade att inflyta i de nästa häftena, må här nämnas: fortsättning och slut på de i 1:sta häftet började intressanta reseskildringar från **Nordpolen** af Hayes och från **Centralasien** af Schlagintweit; vidare Reseskizzer från **Nubien** af Baker, från **Cochin-Kina** af Suenson, från **Söderhafsöarne** af Pritchard. — **Pompeji** (efter Quarterly Review). — **Atlantiska Telegrafkabelns historia.** — **Om Kaffet.** — **Laxodling och Laxfångst.** — **Från Stjernhimmelen**, m. fl.

Vi inbjuda, att börja med, till prenumeration på en årgång, bestående af 12 häften. Hvarje månad skall utkomma ett häfte, innefattande 3:ne tryckark i högt qvartformat, med tillsammans 24 spaltsidor. Hvarje dylikt häfte kommer att åtföljas af 4 större illustrationer, tryckta på särskilda blad, och dessutom ibland förses med mindre illustrationer inne i texten samt understundom någon karta.

Med fästadt afseende på den delen af allmänheten, för hvilken vi hufvudsakligen beräknat vårt företag, och för att bereda tidskriften en vidsträcktare spridning, hafva vi satt priset så lågt som möjligt, nämligen vid prenumeration (förutbetalning) **för helt år 6 R:dr.**

För subskribenter, som föredraga att betala hvarje häfte för sig då det utkommer, blir priset **60** öre för häftet, dock erhåller hvarje subskribent, som uttagit årgångens första tio häften, de 2:ne sista (häftena 11, 12) *gratis*, hvarigenom de följaktligen äfven erhålla årgången för **6** R:dr.

Beställningar emottagas i alla boklådor, samt på rikets alla postkontor med ett tillägg af 50 öre i postförvaltarearfvode för hel årgång.

ALBERT BONNIER.

Stockholm. Alb. Bonniers Boktryckeri, 1869.

Digitized by Google

2:dra häftet. Februari 1869.

MÅNADSSKRIFT FÖR RESEBESKRIFNINGAR.

Skildringar ur Kulturlifvet m. m.

Efter utländska källor utgifven

af

C. A. SWAHN.

Andra häftets innehåll:

D:r Hayes Nordpolsresa 1860—61. II. Öfvervintring i Port Foulke.
Om kaffet efter M. Bouchardat.
Från Agra i Hindostan till Amarkantak i Central-Indien. Reseskizz af Robert v. Schlagintweit. (Slut.)
Handel och vandel i S:t Petersburgs bazarer.
Vinterpalatset i S:t Petersburg (med illustration).
En gata i Mogador [Marocko] (med illustration).
Vesuvii utbrott i slutet af år 1867 (med illustration).
Monte Rotondo i Kyrkostaten (med illustration).
Specialtelegrafer.
Friseringskonsten i Paris.
Djurens instinkt.
Romerska fornlemningar.
(De fyra sista:) Smärre artiklar på omslagets innansidor.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Prenumerationspriset för hela årgången 6 R:dr.

Subskribenter betala 60 öre för häftet, men erhålla häftena 11, 12 gratis.

Digitized by Google

Specialtelegrafer.

Hvilken omstörtning genom telegrafien framkallats inom tidningspressen behöfver ej omordas; en tidning utan den elektriska gnistan och ledningstråden till medarbetare är någonting lika otänkbart som ett sätteri utan sättare. Den roll, telegrafien spelar inom vår tidningspress, liksom inom den franska och tyska, är en obetydlighet vid sidan af de tjenster, den gör de engelska och amerikanska tidningarne. Exempel härpå lemna Newyorksbladen, isynnerhet vid tidpunkten för kongressens sammankomster. När dessa pågå, öfverbringar telegrafen från Washington till Newyork de förnämsta talen under debatterna, bref från de olika korrespondenterna och redogörelser för alla olyckshändelser, brott, rykten och öfriga anmärkningsvärda nyheter. Dessa dagliga telegrammer utgöra 10—12 tätt tryckta jättespalter.

England stannar likväl härutinnan efter Amerika; men de anstalter, de stora skottska och irländska tidningarne hafva vidtagit för att med största möjliga skyndsamhet kunna meddela sina läsare alla vigtiga tilldragelser i London, äro likväl i och för sig sjelfva tillräckligt anmärkningsvärda och intressanta. I London, såsom medelpunkten för de förenade rikenas andliga och materiella lif, hafva tre irländska och fyra skottska tidningar från London till Dublin liksom till Glasgow sina s. k. specialtrådar eller telegraflinier, hvilka mellan kl. 7 på aftonen och kl. 3 följande morgon uteslutande stå till dessa tidningars förfogande. För detta ändamål uthyra telegrafbolagen sina linier mot ett bestämdt pris åt tidningarne, hvarjemte de anskaffa de erforderliga tjenstemännen, men likväl icke ikläda sig någon ansvarsskyldighet.

I London underhålla tidningarne sjelfva en hel kår af tjenstemän. Notisjägare, underredaktörer, personer som skrifva ledande artiklar, specialkorrespondenter — alla dessa hafva i London sitt hufvudqvarter, och hvar och en sina särskilda åligganden, och hvad de uppsnappa flyger hvarje natt utefter telegraftråden till Skottland eller Irland, så att allmänheten följande morgon kan inhemta det i tidningarne. Då parlamentet är församladt, lemnar, såsom man kan föreställa sig, Westminster förnämsta anparten till detta nattarbete. Vid vigtigare förhandlingar återgifvas talen till och med ordagrannt genom telegrafen, och mer än en gång har det inträffat att, medan Gladstone eller Disraeli höll på med slutet af ett tal, sättarne i Edinburgh och Glasgow lade dess första del i formen. Då år 1866 Russells reformbill förevar i parlamentet, skrefvo de edinburgska redaktörerna sina ledande artiklar i underhusets sessionsrum och afsände dem per telegraf under natten till den skottska hufvudstaden, så att deras »ledare» stodo att läsa i morgontidningarne.

Man kan således säga, att de skottska och irländska tidningarnes vigtigaste innehåll skrifves och redigeras i London. Hvilken ofantlig verksamhet här utvecklas, kan den läsande allmänheten icke göra sig en föreställning om, ty allt måste gå med blixtens hastighet. Tidsbesparingen är härvidlag en lifsfråga. Ofta äro minuterna afgörande; i första daggryningen löpa tiden och telegrafen liksom i kapp med hvarandra. Den kritiska perioden infaller mellan midnatt och kl. 2 på morgonen: vid denna tid sammanströmmar det under dagens lopp hopsamlade materialet till telegrafrummet, och tjenstemännen få nu ej tillfälle att en enda minut lemna apparaten. — Premierministern har måhända hållit ett långt tal vid Lord-Mayorns fest, elden kommit lös i någon teater efter föreställningens slut, eller har Bright mot slutet af ett långt aftonsammanträde anfallit Disraeli, eller hafva några husrader blifvit lågornas rof och innevånarne under sin lugna sömn innebrända — allt detta är tilldragelser, som under Londonersaisonen inträffa i hvarje vecka och så färska som möjligt böra inberättas till Edinburgh eller Glasgow, så att allmänheten vid frukosten kan få del deraf. Hvad som till telegrambyrån inlemnas efter midnatt är endast saker af vigt, ty mindre anmärkningsvärda uppgifter emottagas icke efter kl. 11 e. m.

Eger telegrafisten vederbörlig rutin, så befordrar han på 60 sekunder 120 ord, och på en minut är den 400 engelska mil långa vägen mellan London och Glasgow tillryggalagd. Korrespondenten, hvilken det åligger att återgifva ett i parlamentet sent hållet tal, att omnämna den eller den eldsvådan, någon hjertslitande olyckshändelse eller annan pikant nyhet, sitter bredvid telegrafisten och skrifver sina rörande eller hårresande meddelanden med högtryckshastighet. Så snart han fått en sida färdig, kastar han den åt telegrafisten för att expedieras, så att sidan 1 redan har uppnått bestämmelseorten medan sidan 2 uppsättes, och så fortgår det tills hela posten är expedierad. I Glasgow hålla tidningarne medarbetare, hvilka mottaga telegrammerna allt efter som de anlända och skicka dem till tryckeriet. Sålunda äro inom fyra minuter efter det londonerreferenten slutat sitt arbete, i Glasgow telegrammerna omskrifna, en timme sednare tryckta, och med morgontågen gå de ut i vida verlden. Är det mycket brådtom, så dikterar referenten sin artikel omedelbart för telegrafisten och medelbart för sin kollega, hvilken 400 engelska mil derifrån i Glasgow eller Edinburgh vakar vid arbetsbordet.

Af det anförda vill det möjligen synas, som om redaktionerna i Skottland och Irland ej hade någonting annat att göra än att till tryckeriet aflemna de från London till dem ingående manuskripten samt tillse, att de i vårdadt skick öfverlemnas åt allmänheten. Men den som så tror, misstager sig i högsta grad. Hur omsorgsfullt de olika artiklarne än författas i London, så befinna de sig mestadels vid ankomsten till Edinburgh eller Dublin i ett tillstånd, hvarför man i England begagnar det tekniska uttrycket *pie* (pastej). I följd af den långa färden äro de ofta blandade om hvarandra, hvarigenom sammanhanget afbrytes, satser utelemnas, öfverskriften eller rubriken felas, hvarjemte skiljetecknen saknas. I London expedieras visserligen sats efter sats, men till Edinburgh eller Glasgow anlända de i vild oordning, och man måste då använda den största möda och hela sin skarpsinnighet för att reda detta kaos och återställa sammanhanget. Börsnotiser, en walesisk kyrkoherdes hjertlösa handlingssätt, en kabinettsministers död, ryktet om premierministerns afgång, en lista på fastlagspredikanterna, instörtandet af en del af kajen vid Themsen, ett oerhördt gaturån, ett skeppsbrott i Cornwallis, en afrättning i Preston — allt om hvartannat och måste af den beklagansvärde medarbetaren, der han utanför sätteriet sitter vid sin pulpet, redas inom en knapp halftimme!

Arbetet blir ännu mera försvåradt och invecikladt derigenom att, tid efter annnan, isynnerhet från framstående politiska personligheter, inflyta meddelanden, hvilka man ej gerna kan underlåta att införa. Så händer det understundom att Gladstone eller Bright, midt under en debatt i parlamentet, hos den eller den londonerreferenten anhåller, att för hans räkning måtte lemnas tomma två spalter, då han önskade få införa åtskilligt angående en just i ögonblicket häftigt ventilerad fråga, hvarigenom tidningens redigering fördröjes, tills hans meddelande ankommit. Anlända till den londonska telegrafbyrån notiser af ovanligare intresse, så läggas åsido de telegrammer, med hvilkas expedierande man är sysselsatt, och de vigtigare meddelandena befordras först. Häraf blir då en följd, att underrättelserna om en ministerkris eller en olyckshändelse, hvarvid 20 menniskor hafva tillsatt lifvet, eller om någon furstlig persons död, komma midt in i ett referat öfver väderleken eller bomullsskörden.

Under parlamentssammankomsterna hafva specialtelegrafledningarne otroligt brådtom. Ganska ofta måste, efter ett aftonsammanträde i Westminster, ett stenografieradt referat omskrifvas och sedermera skickas till Threadneedlegatan i City, vid hvilken ligger Englands bank och telegrambyrån, der det telegraferas till Glasgow eller Edinburgh, hvarest det åter omskrifves, sättes, ändras och tryckes samt slutligen följande morgon i läsbart skick står i tidningen. Under denna tid är telegrambyrån en skådeplats för den största ångest, oro och villervalla. »Husets» förhandlingar hafva t. ex. dragit långt ut inpå natten, och på borden ligga högar af manuskripter med de oläsligaste kråkfötter. Budet, som medför talets första del, är drumligt och anländer en timma efter det, som kom med den andra delen af talet; tre de vigtigaste sidorna af anförandet fattas: nya bud måste afsändas, och under tiden regnar det från Edinburgh och Glasgow telegrammer, som meddela den hugnesamma underrättelsen, att sättarne der stå och vänta.

Tjenstemännen vid de trettio telegrafapparaterna arbeta i sitt anletes svett, korrespondenterna springa förtviflade om hvarandra, röda i ansigtet af värme och förargelse, med en bundt manuskripter i ena handen och aftontidningarne i den andra, med pennknifven i munnen och blyertspennan bakom örat, fram och tillbaka mellan telegrafisterna, stryka här ett par meningar och göra der några tillägg, låta plötsligen afbryta telegraferingen för att befordra någon nyss inlupen notis, och med apparaternas knackning och ringklockornas oljud blanda sig deras förbannelser öfver telegrafen såsom en afgrundens uppfinning. Så fortgår det till morgongryningen, då de arma telegrafisterna, utan att egna en enda tanke åt de underverk de åstadkommit, dignande af trötthet begifva sig till hvila.

Är parlamentet hemförlofvadt, jaga dess medlemmar i land de skottska torfmossarne eller utsträcka sig makligt vid sjöstranden med metspöet i handen och står Belgravia öde, då hafva tidningstelegraferna några månaders lugn. Då börjar ebben inträda i nyhetsfloden, — ett förhållande som kan förefalla något besynnerligt, då man vet hvad lif och rörelse måste hela året om råda i en så stor stad som London. Det oaktadt förunnas likväl icke telegrafen fullkomlig hvila; äfven den mest anspråkslösa nyhet ur aftontidningarne måste expedieras till Irland och Skottland, och sålunda inträffar, att notiser, som helt enkelt skulle försvinna i papperskorgen, om de i Edinburgh eller Glasgow inlemnades till redaktionen utan att någon betalning för dem äskades, nu skickas hundratals mil och åtnjuta äran af att tryckas. Men hvad gör det? — man har ju i alla fall sin specialtelegraf!

Statistiskt. Hela verldens samtliga telegraflinier hade vid slutet af år 1867 en utsträckning af 47,255 geogr. mil. I Europa funnos vid sagde tidpunkt omkring 8,000, i de öfriga verldsdelarne omkring 4,000 telegrafstationer. Ledningstrådarne vägde tillsammans 1,300,000 centner, och underhållskostnaderna uppgingo till en summa af mer än 157,200,000 rdr rmt.

Digitized by Google

Dr Hayes Nordpolsresa 1860–61.

Efter L. Zinks bearbetning i tidskriften "Fra alle Lande."

(Forts. fr. föreg. häfte.)

II.

Öfvervintring i Port Foulke.

Det långa vintermörkret hade inbrutit, men ännu herrskade om dagen nio timmars skymning, af hvars sparsamma ljus man begagnade sig för att göra kortare slädfarter i den omgifvande trakten. Hundarne befunno sig förträffligt, hade god matlust och voro snabbfotade. Det gick derför undan på den släta isen, och profresan lemnade det tillfredsställande resultatet af $1\frac{1}{2}$ mil på 28 minuter och samma väg utan uppehåll tillbaka på 33 min. Hundarne voro spända för släden medelst hvar sin lina, som var tio alnar lång och så fastgjord, att djuren sprungo i rad bredvid hvarandra. Derigenom att linorna äro så långa, vinner man både att de yttersta hundarne komma att draga mera jemnt på släden, och att den eller de, som sitta i densamma, hafva bättre tillfälle att kasta sig ur och undgå ett bad, i fall isen skulle vara så tunn, att hundarne springa ner sig.

Djuren styras af kusken endast med piskan och kommandorop. De starkaste hundarne få sin plats ytterst i spannet, som vändes åt höger eller venster, alltefter som pisksnärten faller på snön på den ena eller andra sidan eller träffar de yttersta hundarne, som styra hela spannet, hvilket den alltid gör, om de icke ögonblickligen hörsamma lystringsropet. På kuskens färdighet att begagna piskan beror derför i väsentlig mån, hur stort välde han har öfver dragarne. Snärten är omkring fyra fot längre än draglinorna och ytterst försedd med en knut af så hårda senor, att kusken dermed kan tillfoga djuren svåra sår, om han vet att rätt handtera sin piska.

Den långa snärten består af en tunn remsa ogarfvadt skälhundsskinn och är fästad vid ett skaft, som är endast något öfver en aln långt. Den obarmhertiga gisseln måste oupphörligt vara i verksamhet, och man får icke lägga fingrarne emellan, ty hundarne märka genast, om kusken är vuxen sin befattning, och rätta sig derefter. Veta de icke med sig, att han genom en släng med piskan kan göra deras öron kortare, så springa de efter sin egen smak. Få de en räf i sigte, uppspåra de en björn eller känna lukten af en skälhund, så spetsa de öronen, sätta den lurfviga svansen i vädret och rusa efter villebrådet med en ursinnig fart, utan att akta på hvarken snödrifvor eller isknubbar. Gifver dem nu pisksnärten en liten kittlande påminnelse om deras skyldighet, så sloka de svansen och öronen och gå dit de skola; men ha de väl kommit i farten, är det omöjligt att få bugt med dem. — Under de första slädfarterna var det endast med största möda man kunde styra de vildsinta djuren, och kusken sattes härvid på svåra prof. En gång rusade de efter en räf åt ett håll, der isen synbarligen icke var säker; vid detta tillfälle sutto Jensen och Hayes i släden. Den förre körde och måste använda hela sin färdighet för att bringa spannet till lydnad, ty det blåste så starkt, att pisksnärten ibland drefs af vinden tillbaka i ansigtet på de åkande. Först sedan Jensen genom upprepade piskslängar fått hvar och en af de tolf hundarne att utstöta ett tjut af smärta, började de besinna sig, och midtför räfvens näsa och endast på några få alnars afstånd från den förrädiska isen saktade de farten från ursinnigt fyrsprång till ett helt fogligt lunk, hvarefter de tvärstannade och slokade öronen. Att de voro vid dåligt lynne inses lätt, och deras missbelåtenhet gaf sig nu luft i ett vildsint inbördes slagsmål, som inom en handvändning öfvergick till allmän strid och slutade först då, när kusken blandade sig i leken och slog omkring sig till höger och venster med det hårda piskskaftet.

En annan gång hade Hayes ensam företagit en slädfart i ändamål att försöka, om han skulle kunna styra hundarne. Så länge han hade medvind, gick allt förträffligt, men då han skulle vända om, ville djuren icke lyssna till hans lystringsrop, ty de skulle då hafva fått blåsten rakt emot sig, hvilket icke föll dem i smaken. Kanhända voro de också hågade att pröfva på, hur handfast den nye kusken var. Till utseendet kände de visserligen Hayes ganska väl, ty han hade ofta visat sig frikostig och vänlig mot dem, men ännu hade de icke frestat hans armstyrka. Med mycket besvär lyckades Hayes slutligen få släden vänd, men endast genom att tidt och ofta anlita piskan kunde han förmå dem hålla kurs, och då blåsten flere gånger dref pisksnärten tillbaka i ansigtet på honom, så kunde han ej hålla ut i längden, och snart hängde högra armen kraftlös vid hans sida. Hundarne märkte genast, att det icke stod rätt till. Nyfiket sågo de sig om, och då de märkte, att den fruktade gisseln icke längre var i rörelse, försökte de till en början med en liten svängning åt ena sidan. Ännu förmärktes intet motstånd från Hayes sida, och allt fortare bar det åstad; slutligen gjordes helt om, och i vildaste fyrsprång rusade nu hundarne i väg, under det de skällde af förtjusning öfver att hafva återvunnit friheten. Då Hayes ändtligen så pass återfått krafterna, att han kunde föra piskan, lyckades han få de oregerliga djuren in mellan en mängd uppstående isblock och snödrifvor, hvarefter han hoppade ur släden och omkullvältade densamma, så att medändarne borrades djupt ned i snön, hvarigenom farten stoppades.

Bredvid skeppet hade blifvit uppbyggd en hundkoja, d. v. s. man hade uppkastat en snövall, bakom hvilken dju-

Digitized by Google

ren i elakt väder kunde finna skydd; men vanligtvis föredrogo de att sofva ute på isen, hvarvid de kröpo tillsammans på ett ställe, der de ofta begrofvos under den kringyrande snön, så att man icke kunde se en skymt af dem.

De grönländska hundarne äro märkvärdiga djur, och Hayes observerade dem med stort intresse. Såsom förhållandet är i hvarje väl inrättadt samhälle, fanns också ibland dem några som styrde, och andra som läto sig styras. De sistnämnda måste nöja sig med de rättigheter man godhetsfullt består dem, och deras fyrbenta herrar hålla dem städse inom vederbörliga skrankor för att förekomma alla slags oroligheter och få i frid och ro njuta af sitt angenäma lif. ”Ett sådant hundsamfund”, säger Hayes, ”är tydligen grundadt på alldeles samma principer, som menniskan i förevarande fall har antagit”. Den styrande viljan inom hans spann representerades af en herrsklysten krabat med förfärliga tänder, iklädd en smutsröd uniform med tobaksfärgade uppslag. Dess styrka var ofantlig, och hvarje dess minsta rörelse vittnade om ett obegränsadt sjelfförtroende. Med ett enda ögonkast kom den alla de andra hundarne att skälfva och tycktes i synnerlig grad hafva af naturen fått förmågan att upptäcka och tillintetgöra alla slags sammansvärjningar och anslag mot det stränga regementet. Undersåtarne afskydde sin herrskare, men de vågade icke knysta, ty då hade det varit ute med dem. Usisoak, så hette tyrannen, hade en medtäflare i en stor, svart hund med hvit halskrage, som med anledning af sin svarta färg fått namnet Karasuk. Han var ännu större än Usisoak, men icke så vig och förslagen. Litet emellanåt kommo de i lufven på hvarandra, men den svarte drog alltid det kortaste strået, och hans anhängare blefvo sedan obarmhertigt tilltygade af deras röde bödel. Usisoak och Karasuk hade fått sin plats i hvar sin ända af spannet. På samma sätt beherrskades Sonntags spann af en hund, som kallades Erebus och näst efter Usisoak var den starkaste i hela sällskapet. ”Under beständiga strider”, säger Hayes, ”måste sålunda Usisoak söka bevara sin makt; och att han sitter vid styret, torde för det allmänna bästa och för mig vara fördelaktigast, ty om tyrannen blefve störtad, skulle han helt säkert gå i landsflykt och dö af grämelse eller brist på sysselsättning, hvarefter hela samhället skulle råka i en kaotisk förvirring genom de blodiga strider, i hvilka Karasuk med Erebus skulle kämpa om den lediga thronen.

Usisoak hade utvalt sig en följeslagarinna genom lifvet, som skulle dela thronen, hans fröjder liksom hans sorger, och slicka hans sår, då han, badande i sitt blod, återvände ur de vilda striderna. Detta föremål för hans ömmare känslor, Arkidak, hade i spannet sin plats bredvid honom och vek aldrig från hans sida, äfven i stridens vildaste tummel. Till belöning för denna hängifvenhet fick hon göra nästan allt hvad hon ville. Hon kunde taga benet ur munnen på sin gemål, och vanligtvis släppte han det då med en högst komisk, halft sur, halft kärleksfull grimas; men var han mycket utsvulten, lunkade han tätt efter sin idol, och när han tyckte att hon hade fått nog af kalaset, lät han höra en misslynt gläfsning, som kom henne att genast släppa benet. Var den gamle herrn vid dåligt lynne, då en ren kastades ut åt hundarne, så ställde han sig med frambenen på renen och började, morrande och visande tänderna, taga för sig af sidorna, utan att någon annan än hans drottning fick närma sig honom; och hon tordes då icke nalkas framifrån, utan kröp försigtigt in mellan hans framfötter, och började äta på samma ställe, der han sjelf höll på att spisa.

På helt obetydligt afstånd från det ställe, der skonerten låg i vinterqvarter, sträckte sig en liten vik omkring halfannan mil in i landet. När man hunnit längst in i denna vik och kommit öfver remnorna, som mellan den simmande isen och kustisen framkallas af den vexlande ebben och floden, står man vid ingången till en bred, pittoresk dal, som på bägge sidor inneslutes af höga klippor och längst in stänges af en väldig, glänsande skridjökel (glacier). Midtuti dalen ligger en liten sjö, som får sitt vatten från skridjökeln och de många, små bäckar, som, af sommarsolen uppväckta till lifvet, lustigt neddansa utför bergssluttningarne. Dess stränder infattas af mossor, hvilkas undre lager förvandlas till ett slags torf, som vid närmare undersökning befinnes utgöra ett ganska godt bränsle. Dalen är renarnes älsklingsplats, då marken här och der är betäckt med en tät och fin grönska; och när vinden på dessa ställen undansopat snön, kan man der träffa ända till hundratals betande renar. Men hvad som i synnerhet gjorde stället för Hayes så tilldragande, var den stora skridjökeln, som är ett af de många afloppen för det ofantliga ishaf, som uppfyller hela det inre landet. Allt emellanåt hade Hayes och hans folk från de Port Foulke omgifvande höjderna sett denna skridjökel, och då det nu blef slädföre, kunde de tillfredsställa sitt begär att närmare undersöka densamma. Sonntag var den som först besteg glacieren och hade vid detta tillfälle varit nära att tillsätta lifvet, då han föll ned uti en af de många klyftor, som betäckas af den fallna snön. Klyftan var lyckligtvis icke bred, och Sonntag hejdades i fallet af en stor barometer, som han bar i ena handen. Ett par dagar derefter återvände han i sällskap med Hayes för att genom anställda mätningar få veta, om isen flyttade sig eller icke, och hur stor dess rörelse var, i fall den gick framåt.

Det var icke någon lätt sak att bestiga skridjökeln. Sedd nedifrån dalen, såg den ut som en kompakt, omkring hundrade fot hög och ¼ mil bred ismassa med samma skröpliga, remnade yttre, som de simmande isbergen, och i likhet med dessa, genomfårad af klyftor, som frambringas af sommarsolen och det nedströmmande vattnet. Till en början reser sig skridjökeln mycket brant, men sedan med oupphörligt aftagande stigning, tills den slutligen förlorar sig i det stora ishaf, som, så långt ögat når, uppfyller östra Grönland. Längsutmed jökelns fot ligger en mängd stora och små isblock, som tid efter annan nedrasat från densamma. Flere af dessa block hålla många fot i genomskärning, och då Hayes och hans vän stodo nedanför och sågo uppåt höjden, lossnade och nedstörtade ett sådant block, hvarvid de öfversköljdes af en glittrande störtskur isbitar och isskärfvor.

På sidorna är skridjökeln skiljd från klippsluttningarne genom en djup, tvärbrant afgrund, hvilken der och hvar spärras af ofantliga sten- och isblock. Endast från detta håll kunde man bestiga skridjökeln, som var alldeles otillgänglig från dalsidan; men vandringen blef i högsta grad besvärlig, i synnerhet som snöskorpan var skör och ofta brast under deras fötter, hvarvid de ofta stötte sig på de under densamma dolda, skarpa stenarne och isstyckena. Efter en half mils vandring uppnådde de emellertid ett ställe, hvarest de lyckades stiga uppåt genom att i isen med sina yxor uthugga trappsteg, och utan att vidare råka ut för några olyckshändelser, uppnådde de skridjökelns rygg, en fullkomligt jemn yta af genomskinlig is.

För att erfara om isen var i framåtskridande rörelse och, ifall så var förhållandet, hur stark denna rörelse var, neddrefvos midtefter isslättens längdlinie två stänger, hvarefter afståndet mellan dem noggrannt uppmättes; sedermera anbragtes halfvägs mellan dem och ismassans utkanter två andra stänger, och slutligen uppmättes, med tillhjelp af theodoliten *), vinklarne mellan de olika stängerna och vissa fasta punkter på bergssidorna: vid en inemot sommaren förnyad mätning skulle då visa sig, hur mycket isen under tiden skridit framåt.

*) Theodoliten är ett vinkelmätningsinstrument, som uteslutande användes till horisontalvinklars och zenithdistansers uppmätning, och är för detta ändamål försedd med tvänne cirklar, af hvilka den ena, som kallas höjdcirkel, är lodrät, och den andra, som kallas horisontalcirkel, är vågrät.

Digitized by Google

Vid denna sysselsättning, liksom vid hvarje annat tillfälle, der försigtighet och noggrannhet måste användas, tillskyndade dem vinden många obehag. Kölden brydde de sig icke om, men den skarpa blåsten plågade dem, isynnerhet då de, som nu var fallet, måste stå stilla och syssla med sina apparater.

Det var Hayes afsigt att öfver skridjökeln göra en längre resa mot öster inåt landet för att använda tiden på bästa sätt, ty i norr var det omöjligt att framtränga. Bugten, hvars innersta del utgjordes af Port Foulke och den tillstötande viken, var visserligen tillfrusen, men i norr och söder rullade hafvet sina böljor in mellan Littletonön och Cap Alexander; det öppna vattnet räckte synbarligen långt mot söder, ty när vinden kom ifrån det hållet, gick isen upp långt in i bugten. Dessutom visste Hayes af egen erfarenhet, att isen icke skulle frysa till förrän vid mörkrets fullständiga inbrott, äfven om sundet lade sig; och då en längre slädfart på sjön var förbunden med många vedermödor, ville han icke utsätta sitt folk derför, då de behöfde alla sina krafter för att motstå det skadliga inflytande, som det långvariga vintermörkret utöfvar på helsan.

Helt annorlunda blifver förhållandet vid en resa till lands, då man icke utsätter sig för att blifva våt. Denna olägenhet, som för den resande i de arktiska regionerna är den värsta, kan man visserligen icke alldeles undgå, då snön smälter under den sofvande genom dennes egen kroppsvärme.

Den 22 Oktober uppbröt det af sex personer bestående sällskapet. För den gången lemnades hundarne hemma, då Jensen menade, att man ej skulle kunna hafva någon nytta af dem under färden, och de resande drogo derför sjelfva sin släde, som var lastad med ett litet lärftstält, två buffelhudar till sängkläder, en koklampa, lifsmedel för åtta dagar, hvarjemte hvarje karl fick ett par pjäxor, en tennkopp och en jernsked. Vid ankomsten till skridjökeln slogo de läger vid dess fot. Termometern utvisade —19°, och de hade endast så mycket bränsle, som behöfdes för att laga maten och koka kaffet, och ingen af dem fick en blund i sina ögon. De sågo sig nödsakade att uppslå tältet på en bergssluttning och hade dertill utvalt ett ställe, der stenarne bildade så få ojemnheter som möjligt. Då det blef månljust, bröto de åter upp för att fortsätta färden. Samma dag nådde de jökelns rygg, men ett ansträngande arbete var det, ty manskapet måste på många ställen bära packningen, då släden skulle skaffas öfver klippstyckena och isblocken. Sedan de hade uppnått det ställe, dit Hayes och Sonntag vid sitt förra besök uppklättrat, gjordes halt.

Platsen var i hög grad pittoresk. De befunno sig i en liten trekantig dal med en sjö i midten. Till venster om dem reste sig den stora skridjökeln, och till höger framvällde en liten isström ur en djup klyfta. I förgrunden upptornade en röd sandstensklippa sina väldiga massor, och då strömmen, innan den utmynnade i sjön, omflöt berget, stod det der som en ö i ett haf af is. Den lilla sjön hade mot slutet af sommaren varit fylld med vatten, som nu tillfrusit, innan strömmen stannat sitt lopp. Vattnet hade sedan runnit bort under det sex tum tjocka istäcket, så att detta, som på många ställen svigtade under sin egen tyngd, nu endast uppbars af de sjön omgifvande klipporna. Deras första försök att komma upp på höjden var nära att taga ett olyckligt slut, ty då den främste i sällskapet förlorade fotfästet och åkte ned utför den branta sluttningen, satte han krokben för dem som befunno sig bakom honom, så att hela raden hufvudstupa rullade ned igen, hvarvid de lyckligtvis icke skadade sig mot de många isstycken och stenar, som vid jökelns fot stucko upp ur snön. Nästa försök gaf ett bättre resultat, och sedan släden blifvit upphissad, fortsattes färden öfver det väldiga isfältet. "Vi hade emellertid icke hunnit långt, förrän det gick med mig på samma sätt som med Sonntag. Jag höll mig litet framför de andra, som drogo släden, då snön plötsligen gaf efter under mina fötter och jag sjönk ned. En dugtig påk, som jag medtagit, emedan jag gissade att den nog kunde komma väl till pass, räddade mig, då den nådde tvärsöfver remnan, hvarigenom jag blef hängande. Möjligt är att klyftan icke var mycket djup, men då jag åter kom på benen, kände jag mig ganska belåten med att få till en annan gång uppskjuta lösningen af den intressanta vetenskapliga frågan om dessa klyftors egentliga djup."

Då de voro midt på skridjökeln, blef ytan mera glatt och hel; de stora ojemnheterna vid dess sidor böra otvifvelaktligen tillskrifvas motsvarande oregelmessigheter i bergsbildningen inunder. Efter att hafva tillryggalagt fem fjerdingsväg, uppslagit tältet och stillat sin törst och hunger, föllo de i en djup sömn, utan att bry sig om kölden, som nu var ännu skarpare än under den föregående natten.

Dagen derpå färdades de 7—8 mil, hvarvid vägen gick alltjemt uppåt, och nu kommo de från den glatta isen upp på en jemn och fast snöslätt. Vid anställda gräfningar, till ett djup af 3 fot, funno de, att snön blef alltmera fast och sammanfrusen, men den verkliga, hårda isen kunde de icke uppnå. Färden var ytterst besvärlig, ty snön bildade öfverst en skorpa, som i hvarje ögonblick brast under deras fötter. Dagen derpå tillryggalade de ytterligare sex mil, men de hade nu blifvit så utmattade, att Hayes måste tänka på att vända om. Termometern utvisade —28° R., och vinden blåste rakt emot dem. Alla ledo de i mer eller mindre mån af kölden, och på två af dem var ansigtet illa svullet och ömt. Om natten sjönk termometern till —30° (under deras frånvaro hade det i Port Foulke ej varit under —19°). De Hayes åtföljande karlarne beklagade sig öfver kölden och kunde icke sofva; en af dem var nära att duka under och undgick döden endast derigenom, att han sprang sig varm utanför tältet. Stormen tilltog emellertid alltjemt i styrka, och slutligen måste hela sällskapet begifva sig ut i fria luften och söka sätta blodet i omlopp genom att springa. Emot vinden kunde man icke färdas, och intet skydd fanns på den vidsträckta ytan, hvarför man således icke hade någon annan utväg än att begifva sig hem, så gerna Hayes än skulle hafva förlängt sin resa med ännu en dag.

Det var endast med stor svårighet de kunde nedtaga tältet och instufva det i släden, ty det blåste förfärligt, och karlarne voro så förfrusna, att de endast med största möda kunde rulla ihop tältduken. Deras fingrar voro alldeles bortdomnade, och de fingo vara glada, om de kunde någorlunda hindra blodet att stelna i ådrorna. Någon ordentlig inpackning ifrågakom icke; allt kastades i släden huller om buller.

"De förhållanden, under hvilka vi här befunno oss, voro lika storartade som farliga. Vi voro nu på en höjd af mer än 5,000 fot öfver hafvet och hade trängt omkr. tjugo mil i in landet, der vi på alla sidor omgåfvos af en ofantlig stelnad isöken, och vårt lilla stackars tält, som vacklade under stormbyarne, var det enda föremål vi kunde upptäcka. Vilda, fantastiska skyar svepte förbi månen, som stod i begrepp att gå ned, hvarvid den skimrade genom den öfver ismarkerna framyrande, hvirflande snön, som för ögat böljade i mjuka linier, men för känseln var bitande och hvass. Vår enda räddning låg nu i en skyndsam flykt, och jägtade af stormen, störtade vi utför sluttningen för att berga lifvet. Efter att hafva tillryggalagt tio mil, stannade vi slutligen omkring 3,000 fot längre ned. Termometern hade stigit fem grader, och vinden var här icke så genomträngande; men icke desto mindre var det endast med största möda vi kunde hindra tältet att blåsa bort."

Då de hunno ned till foten af skridjökeln, var det alldeles lugnt nere i dalen, under det hvirflande snömassor på de

Digitized by Google

omkringliggande höjderna tillkännagåfvo, att stormen fortfor att rasa i de högre regionerna. "Månen lyste klart, och ej ett enda moln förmörkade himmelen. Stjernorna speglade sig i sjöns blanka yta, och skridjökeln gnistrade i månskenet. Hela dalen lyste och sken, under det klipporna kastade sina mörka skuggor utmed dess sidor. Längre ut slingrade sig den hvita, iskalla viken fram mellan öarne och de branta uddarne, tills den sammansmälte med det vidsträckta hafvet, och i fjerran hägrade vid synranden de höga bergstopparne på sundets vestra kust. Öfver vattenytan hade lägrat sig en tjock dimma, och då den långsamt vexlade gestalt, framdöko de spöklika konturerna af ett isberg. Ett svagt norrsken färgade den yttersta kanten af den mörka dimkappan, och som ljungeldar foro uppåt det stjernklara himlahvalfvet skarpa strålar fram och tillbaka bakom den kolsvarta skyn." Hemfärden gjordes på två dagar, och då de åter befunno sig i Port Foulke voro de alldeles tillintetgjorda af trötthet, men hade likväl icke ådragit sig någon ohelsa. Hayes kände sig ganska nöjd med resultaterna af sin resa, som dessutom var det första lyckade försöket att öfver det stora "Mer de Glace" intränga i det inre af Grönland.

På Grönland tillverkas isen i en storartad skala, och hela dess inre är blott en enda ofantlig isreservoir. På de väldiga höjdsluttningarne förvandlas de dunlika snöflockarne till hård kristall, och under årens och århundradenas lopp har slutligen ett väldigt täcke af frusna vattenångor fullständigt betäckt landet, och rundtomkring på den vidsträckta kusten söka sig tusentals isströmmar ett utlopp i hafvet.

Vid förklaringen af dessa intressanta förhållanden påpekar Hayes, att vi här hafva en paralell till isbildningen i Alperna*). En del af den på bergen fallande snön förvandlas till vatten, som söker sig ned till isfloden och med den går till hafvet. Den öfriga delen af snön förvandlas till is; man har sålunda beräknat att på Alpernas toppar bildas årligen en 58 tum tjock ismassa. Härigenom skulle Mont Blanc under loppet af 100 år blifva 400 fot högre, i fall isen icke småningom undanskaffades. Detta sker också: ty skridjökeln är i sjelfva verket en flod, en frusen flod, hvarigenom isen utefter bergssluttningarne får ett aflopp ned till dalarne, hvarifrån den sedan i smält tillstånd föres vidare ut i hafvet.

Jemnvigten i naturen är grundad på en evig cirkulation; det är i följd af denna lag vattnet i gasform drages upp från hafsytan, för att sedan åter nedfalla på jorden såsom dagg, regn eller snö och sålunda återföras till den gemensamma urkällan. Denna lag gäller i lika mån för den lilla bäcken eller den väldiga floden, hvilka i varmare nejder söka sig en väg till hafvet, som för de stelnade ismassorna, antingen de uppfylla det inre af Grönland, eller betäcka Alpernas och Himalajas bergstoppar. I bägge fallen äro orsak och verkan desamma.

Den på bergen fallande snön förvandlas till is, och hela denna massa skrider oupphörligt vidare nedåt mot dalen eller hafvet, hvarvid jättinnan tyckes vara i besittning af en öfvernaturlig förmåga att byta om form efter de olika lokalerna, så att hon än sammankrymper, än utvidgar sig i samma mån den omgifvande terrängen så fordrar. Denna dess framåtskridande rörelse kan icke hejdas af några hinder. Den frusna strömmen glider ned i dalen, som den alldeles uppfyller; den framtränger genom hvarje öppning mellan höjderna, och får den ej tillräckligt utrymme, så växer den, tills den kan stiga öfver hindren och allt är begrafvet under dess vågor. Gnisslande af raseri och krossande allt, skrider den alltjemt, både vinter och sommar, framåt öfver klipporna, tills kusten omsider är uppnådd. Men ändå stannar isen icke: vattnet måste draga sig tillbaka för den, och ismassan bildar nu sin egen kustlinie, i det den fyller viken och begrafver öarne, tills den når sjelfva öppna hafvet och småningom försvinner bland vågorna — likväl icke för beständigt: ty då is är lättare än vatten, emedan detta i fast form utvidgar sig och sötvattenis till och med väger betydligt mindre än saltvatten, så måste det ögonblick inträda, då den främsta delen af ismassan kommer att ligga djupare ned i vattnet än den skulle göra, om tyngdlagen finge obehindradt göra sig gällande, och på samma gång måste äfven isen sträfva att höja sig till vattenytan och komma i jemnvigt. För någon tid hålles den nere genom sin egen massas kohesionskraft, men slutligen blir denna kraft öfvervunnen, och ett stycke, som kan vara en half eller hel mil i omkrets och många hundrade fot tjockt, lössliter sig och söker sig upp till hafsytan, der det rullar och vaggar sig tills det kommit i jemnvigt, hvarefter den skinande kolossen såsom ett simmande isberg långsamt drifves till sjös med strömmen. Nu först har skridjökeln spelt ut sin roll i det stora omgestaltnings- och cirkulationsarbetet.

"Och detta isberg är en ännu mera storartad företeelse än den väldiga ström, som skridjökelns broder der nere i Södern, den breda Amazonfloden, förer ut till hafvet från sluttningarne af Anderna och de brasilianska bergen. Högtidligt och majestätiskt, i stormen som i lugnet, glider det med högburen hjessa fram öfver djupet, hvars larmande böljor bryta sig mot dess skinande väggar. Ogenomskådliga dimmor insvepa det om morgonen; upplyst af middagssolens klara strålar, skimrar det i sin silfverglänsande rustning; mot aftonen kläder det sig i guld och purpur, och om natten spegla sig stjernorna i dess blanka yta. Yrande snömoln omhvirfla det under vintern, och måsar kringsvärma det, då sommaren inbryter. Dagens sista strålar förgylla dess höga spiror, och när det långa mörkret är förbi, uppfångar det den första glimten af det återvändande ljuset, och bebåda dess förgyllda kupoler morgonens annalkande. Elementerna täfla om att hylla dess skönhet. Dess mäktiga stämma föres af vinden in mot land, och jorden kastar den från klippa till klippa mellan de genljudande höjderna. Solen stjäl sig genom vattenfallets skimrande slöja, som för sommarvinden fladdrar omkring det, och regnbågen på dess bleka kind förråder dagens konungs varma kyss. Vinden smeker det med ljumma fläktar, och till dess ära kläder sig vattnet vid dess fot i smaragdens och safirens färger. För att fylla sin bestämmelse rör det sig fram på den blåa vågen; långsamt, som det i för länge sedan svunna tider uppdök ur hafvet, sjunker det åter ned i djupet. Det är i sanning en ädel symbol af den stora naturlagen, ett vittnesbörd om tidens långsamma vexlingar, ett minnesmärke, äldre än Egyptens pyramider eller obelisken vid Heliopolis. Dess iskristaller voro daggdroppar och snöfjun, långt innan Gud satte Adam i paradisets lustgård".

Den skridjökel, längsefter hvilken Hayes hade trängt upp till det stora "Mer de Glace", afgaf ett talande vittnesbörd om teoriens riktighet*). I en fortlöpande ström hade den från det stora, bakom densamma liggande "ishafvet" glidit ned i dalen, som den uppfyllde på en sträcka af 3½ mil — ännu en half mil till, och den har nått hafvet. Genom att efter nio månader anställa nya mätningar öfvertygade Hayes sig om, att jökeln skred framåt med en hastighet af omkring 100 fot om året. Det skall således behöfvas mer än ett århundrade innan dess främre rand uppnår stranden, och då den dessutom måste tillryggalägga ännu 1½ mil för att

*) Med stor förtjenst belyst af Rendy, biskop i Annecy, som i sin bok, *Theorie de Glaciers de la Savoie*, nedlagt resultaterna af ett helt lifs undersökningar och iakttagelser.

*) Doktor Rink i södra Grönland är den som, framför alla andra, äran af att hafva framställt dessa förhållanden i deras rätta dager tillkommer.

Digitized by Google

komma till djupt vatten, så skola åtminstone 500 år förflyta innan den blir i stånd att bilda ett isberg af större omfång. Straxt söder om Port Foulke upprepas samma fenomen, då isen här banat sig väg ut till hafvet på båda sidor om Cap Alexander; men ehuru dessa skridjöklar äro en half mil breda, så kunna de likväl endast betraktas som bäckar, då de jemföras med sådana jätteströmmar som Humboldts glacierer längre mot norr, hvilkas bredd efter en löslig beräkning uppgifves vara 15 mil.

Vid sin återkomst till skeppet fann Hayes allt hafva sin gilla gång, och voro alla vid god helsa och godt lynne. Riklig tillgång på färskt kött är ett verksamt medel mot skörbjugg, "men" — skrifver Hayes i sin dagbok — "i detta hänseende förlitar jag mig icke uteslutande på jägarne; hellre då sämre föda och god sämja än den bästa oxstek och dåligt lynne, när det gällar att bekämpa skörbjuggen." Lyckligtvis led det lilla sällskapet ingen brist hvarken på lekamliga eller andliga medel att bibehålla helsan. Endast den befälhafvande officeren, Mac Cormick, hade ådragit sig en lätt öfvergående halsinflammation genom att äta snö för att släcka törsten, och några af dem, som deltogo i den stora utflykten, hemkommo med svullna näsor. En lång näsa är alltid en förarglig sak, men är det isynnerhet under dessa höga breddgrader, emedan den sticker fram och liksom utmanar frosten att bita uti sig, och binder man om den, så är det lika rasande, ty den varma andedrägten förvandlar inom få ögonblick den skyddande bindeln till en isklump.

Utanför rasade stormen så häftigt, att man från skonerten kunde se, hur vågorna kastade boll med isen, tills det på en knapp half mils afstånd blef öppet vatten; men ombord var allt lugnt och hemtrefligt, och i officersmessen stod termometern nästan aldrig lägre än $+12°$, men steg ofta till $19°$. Ingenstädes såg man något spår af fukt, och hela skeppet var förträffligt ventileradt. En del af storluckan, som befann sig midt öfver besättningens kabyss, var alltid borttagen, hvaraf blef en följd att det aldrig var kallt i huset på däcket, och temperaturen bildade här en behaglig öfvergång från kölden utanför till värmen i mellandäcket. I detta hus utfördes allt gröfre arbete, och vid det mildrade skenet från den under storbommen hängande signallampan kunde man här alltid se ett brokigt, på olika sätt sysselsatt sällskap. I fören är Hans' tält uppslaget i ena hörnet. Lampan kastar sina matta strålar genom tältöppningen, och man hör tonerna af en dämpad sång: det är eskimåmodern, som vyssjar sitt barn i sömn. Midtemot befinner sig slagtarboden, der en del af ett stelfruset rendjur ligger och väntar på de två grönländarnes, Markus och Jakobs, yxor och knifvar. Straxt bredvid har Cormick uppsatt en smedja, der han hela dagen i ända hamrar på — hvad? Ja, derom vet man ingenting, men ett qvickhufvud påstår, att han hamrar ihjel tiden. Midskepps står under fönstret hyfvelbänken, der de i konsten att föra piskan förfarne männen, Jensen, Kristian och Petter, laga sina slädar och jagtredskaper, under det en grupp sysslolösa, utan afseende på rang eller stånd, med pipan i munnen, söka på bästa sätt roa sig utan alltför stor ansträngning. Ett muntert ljusskken synes nerifrån under storluckan, och ett hjertligt skratt låter litet emellanåt förnimma sig från kabyssen inunder. Rundtomkring stormasten stå gevären uppställda på en ställning, och straxt bredvid har Cormick uppslagit en klädhängare, der alla pelsarne hafva sina platser, då den i dem ihängande fuktigheten skulle åstadkomma en alltför stor förändring i mellandäckets temperatur.

Ombord sker allt på klockslaget. Kl. $7\frac{1}{2}$ stiger man upp, en timme derefter ätes frukost, kl. 1 står lunchen på bordet, kl. 6 intages middagen och kl. 11 släckas ljusen. Mellan frukosten och lunchen förrättas det nödvändiga dagsarbetet, hvarefter man tager sig en dugtig promenad, ty det är en bestämd regel, att hvar och en, som icke arbetat i två timmar, måste för helsans skull taga sig två timmars motion. Söndagsförmiddagen gör öfverbefälhafvaren en rund genom hela skeppet för att tillse, att allt är som det bör vara, och derefter samlas alla i officersmessen, der ett kapitel ur bibeln eller en god predikan uppläses.

Det lilla samfundet utgjordes af mycket olika elementer. Der funnos några ytterst originella storheter, bland hvilka kocken John William i Hayes dagbok intager en framstående plats. Han var en gammal man och svensk till födseln, som, oaktadt ödet kastat honom så vida omkring i verlden, likväl både kroppsligen och andligen rörde sig inom så trånga gränser som det gerna var möjligt. För öfrigt var han en enfaldig, ärlig själ, som ingenting kunde bringa ur jemnvigten. Då sålunda under en ursinnig storm i Melvillebugten skonerten var nära att blifva öfverseglad af ett isberg, och gubben ropades ut ur kabyssen för att hjelpa till på däck, hörde man honom mumla mellan tänderna:

— Jag begriper inte hur jag skall få gentlemännens middag färdig, då man på det här viset ropar ut mig för hala och dra i tågstumparne.

Mannen tycktes alldeles icke hafva någon aning om, att det såg föga troligt ut, det "gentlemännen" vidare skulle behöfva hans kulinariska talanger. Vid ett annat tillfälle sade han, då kom han ned i kajutan till Hayes med kaffet:

— Jag har trillat omkull en gång, men kaften ser, att jag ej tappade bort kaffet; det är varmt och starkt, så att det känns ända ner i stöflarne.

— Dåligt väder på däcket i natt, kock — eller hur?

— Usch ja, ett jämmerligt väder. Aldrig i lifvet har jag sett det blåsa så grymt, och ändå har jag nu varit till sjös i fyrtio år. Och så kallt se'n! Min kabyss är full med is, och vattnet fryser.

— Här, kock, har du någonting, som nog skall hålla dig varm.

— Tusen tack, kaften!

Han ämnade just gå sin väg, men uppmuntrad af Hayes vänliga sätt, stannade han tvärt.

— Skulle kaften vilja vara så god och säga mig, hvar vi äro? Gentlemän drifva med mig.

— Jo, det går för sig, kock. Landet derborta är Grönland, det stora berget der är Cap Alexander, och bakom ligger Smiths sund; vi äro för öfrigt endast 200 mil från nordpolen.

— Nordpolen — hvad är det?

Hayes gaf honom, så godt han kunde, en förklaring häröfver.

— Mycken tack, kaften. Men hvarför ha vi kommit hit — för att fiska?

— Nej, inte för att fiska, kock — det är för vetenskapens skull.

— Jaså. Man har eljest sagt mig, att vi kommit hit för att fiska. Tackar så mycket, kaften.

Derpå gick han sin väg, nästan lika klok som han var då han kom. Gubben var synbarligen icke född till sjöman, men icke desto mindre hade han aldrig satt foten i land.

— Hvad skulle det tjena till att gå i land? sade han en dag till några af officerarne, då de berättade för honom om alla de underbara saker man der finge se. — Jag gå i land! Landbacken kan vara mycket bra ställe för att sätta grönsaker i, men är inte något ställe att vara på. När jag kan slippa, så sätter jag aldrig min fot i land, och med Guds hjelp hoppas jag aldrig komma dit.

Utan att på minsta vis ställa den hederliga kocken i bakgrunden, lemnade likväl innevånarne i eskimåtältet det rikaste stoffet till nöje och iakttagelser. Utom Hans' familj inhyste det de två jägarne, Jakob och Markus, ett par löjliga figurer, som efter många försök befunnos vara alldeles odugliga

Digitized by Google

till allt annat än att roa besättningen och draga huden af villebrådet. Sistnämnde arbete utförde de med odeladt intresse och största förnöjelse, då de dervid alltid voro i tillfälle att se sig sjelfva till godo. Bägge voro de väldiga storätare, och i synnerhet kunde Jakob stoppa i sig ofantliga qvantiteter kött, sak samma om om det var kokt eller rått. Han tog sig ingenting af att matroserna drefvo med honom och sade att han, om han höll på som han börjat, snart skulle komma att likna de stackars djur, han så glupskt slukade i sig. Jakob skrattade endast häråt och fortfor att äta, tills han slutligen blef så fet, att han endast med svårighet kunde gå. En bjelke nere i kabyssen, som endast var tre fot från golfvet, förorsakade honom synnerligt besvär, då han skulle krypa under den, hvilka försök bland matroserna framkallade ljudliga skrattsalfvor. Han var, med ett ord, nästan ur stånd att hjelpa sig sjelf och förnötte tiden med att äta och sofva. En dag hade den vakthafvande officern skickat honom upp för att flå tvänne renar, men då Jakob kommit halfvägs med arbetet, kunde han ej motstå frestelsen, och när man såg efter hur långt han hunnit, fann man honom, försänkt i en ljuflig slummer, ligga mellan de bägge renarne med den sista köttbiten mellan tänderna.

Damen i tältet måste nöja sig med Hayes vittnesbörd, att hon var det mest egensinniga fruntimmer, han någonsin råkat ut för, och till på köpet i högsta grad maklig. "Hon kan omöjligen förmås att taga ett enda nålstygn och anser sig vara fullkomligt oberoende af allt och af alla. Får hon icke sin vilja fram, så blir hon surmulen och förklarar beständigt hvar fjortonde dag, att hon vill för alltid vända Hans och de hvite männen ryggen och återvända till eskimåerna". En gång gjorde hon verkligen allvar af sina hotelser och skyndade med sitt barn på ryggen bort åt Cap Alexander. Det hade varit en huslig scen derinne. Hans kom ut ur tältet, med pipan i munnen, som om ingenting händt, och såg likgiltigt efter sin bortilande äkta hälft. Då man gjorde honom uppmärksam på, att hon tog vägen åt söder, svarade han:

— Inte springer hon sin väg — vi ha henne snart här igen; för resten ska' hon hålla munnen på sig.

— Men hon fryser ihjel.

— Nej bevars, hon är straxt här igen.

Sedan lät han höra ett skrockande skratt, som utvisade, att han nogsamt kände till sin älskade hälfts nycker, och fortfor att röka i allsköns lugn. Efter några timmar kom hon också ganska riktigt tillbaka, mycket ödmjuk och frusen, då hon hela tiden haft vinden rakt i ansigtet.

Men Hans sjelf var just icke stort älskvärdare än hans gemål och upptog mycket illa, om Hayes visade sig gifmild mot någon af de andra. Derför betraktade han också Jakobs broder, Petter, med allt annat än blida ögon. Denne sednare var nämligen en flink och godmodig gosse, som städse var villig att göra allt hvad man bad honom om; och på grund af sin tjenstvillighet och öppna karakter blef han snart allas förklarade gunstling. Denna Hans afundsjuka skulle tyvärr snart medföra högst sorgliga följder.

"Det oupphörligt tilltagande mörkret", skrifver Hayes i början af November, "tvingar oss att alltmer vistas inomhus. Vi ega nu intet annat ljus, än det månen och stjernorna bestå oss. Vi hafva visserligen icke upphört med jagten, men det är nu ljust endast så kort tid, att det ej lönar mödan att göra sig besvär. Nattens mörker har lagt sig öfver dalarne, allt högre stjäl det sig uppför de ödsliga höjderna, och vi ha nu ej annat att göra än att söka hålla modet uppe och afvakta vårens inbrott för att då taga i med friska krafter."

I de första dagarne af November, då det var fullmåne, försökte Sonntag att med två slädar längsefter kusten framtränga Rensselaer Harbour, der Kane 1854 hade öfvervintrat. Sonntag ville bestämma detta ställes läge, men på hvarandra hopade isstycken, snödrifvor, öppna remnor i isen och en bitande kall vind lade härför oöfverstigliga hinder i vägen, och efter två dagars ansträngande arbete måste han vända om.

Straxt norr om Cap Hatherton sågo de spår efter två björnar, hvilka hundarne, utan att afvakta tillåtelse, började förfölja. Det var en lång och mödosam jagt; men då villebrådet, en stor björnhona med sin unge, begaf sig ut på den hala isen för att nå en öppen vak, blef det upphunnet. Hundarne lössläpptes nu, och en strid på lif och död uppstod. Honan försvarade sin unge med rörande ömhet. Hon hade kunnat rädda sig, men då hon såg, att ungen icke orkade följa med, gjorde hon front mot fienden; men striden var för ojemn, ty hon hade att kämpa mot tjugo hundar och tre bössor. Förgäfves sökte björnhonan skydda sin unge; denne blef ihjelsliten af hundarne, och slutligen föll den gamla för Sonntags kula, sedan hon likväl först under sina ramar krossat tre af hundarne. Skottet träffade henne just då hon stod i begrepp att på samma sätt handskas med Hans, som med sitt spjut gick henne inpå lifvet. Segrarne slogo nu läger på valplatsen, pelsen afflåddes de fallna, och sedan de resande tagit för sig något af björnungens kött, fingo hundarne tillåtelse att se sig tillgodo af resten. Efter tre dagars frånvaro återkommo de till skeppet vid god helsa, om man undantager att Jensen och Hans fått näsan och kindbenen något skadade af kölden. Termometern utvisade —21°, och den starka nordoststormen ref hastigt upp isen i bugten, så att man från fartyget kunde höra bränningens dån.

"I dag (den 8 Nov.) har stormen någorlunda saktat af, hvarför jag med skeppsskrifvaren Knorr begaf mig ut till kanten af den fasta isen. Tunga hängde molnen öfver hafvet, simmande ismarker drefvo fram öfver det mörka djupet och stötte med förkrossande kraft tillsammans, under det skummet glittrade i månskenet. Här och der hägrade ett isberg, som hvarken stormen eller de rytande böljorna kunde bringa ur jemnvigten."

Två dagar sednare skrifver Hayes:

"Termometern utvisar —9½°, och vi ha töväder. Genom den starka kölden i Oktober månad hafva väggarne i huset på däcket blifvit öfverdragna med ett tjockt islager, som uppkommit af den från mellandäcket uppstigande varma och fuktiga luften; nu droppar vattnet ned så tätt, att vi måste öppna fönsterna och så mycket som möjligt undvika att hafva eld upptänd."

Samma fenomen visade sig också utanför, ehuru på ett annat sätt; ty fastän qvicksilfret ständigt varit under frys-punkten, hade en mängd vatten samlat sig i understa snölagret närmast isen, som nu hade en tjocklek af tre fot. De undersökningar, Hayes med anledning häraf anställde, bidrogo icke till att förklara fenomenet; ty på 2 fots djup var isens temperatur —5°, och i öfverskorpan —6°, då deremot det understa snölagret hade en temperatur af —6½°. En annan omständighet, som i lika hög grad väckte Hayes förvåning, var att den jemförelsevis blida väderleken höll i sig, ehuru vinden slog öfver till nordostlig och således efter all anledning måste antagas medföra kyla från de ofantliga ismassorna inne i landet.

Sedan naturen sålunda under några dagar drifvit gäck mad alla teorier, sjönk termometern plötligen ånyo till —23°, hvarvid luften gnistrade af köld och töet upphörde. Samtidigt blef det lugnt, och kölden slog åter sin bro, hvarigenom man efter några dagars förlopp, så långt ögat nådde, ej kunde upptäcka öppet vatten.

Inom det lilla sällskapet gick emellertid tiden sin jemna gång. Cormick hade öppnat en navigationsskola i kabyssen förut, och i kajutan satt en af de unga frivillige, Knorr,

Digitized by Google

och studerade danska, medan Jensen utvidgade sina kunskaper i engelska språket och Sonntag slog sig på eskimåiskan. Vid samma tid utkom första numret af "The Port Foulke Weekly News", som utgafs af Knorr, med benäget understöd både från för och akter, samt var rikligen försedt med korrespondenser, telegramer och illustrationer. Bladet, som först upplästes i kajutan och sedan vandrade för-ut, helsades naturligtvis med allmänt jubel, studerades om igen dagen derpå, hvilket upprepades tredje dagen, och gjorde, som man ser, nytta för sig, så länge det fanns en bit qvar af detsamma. Det var ett förträffligt påhitt, hvaråt Hayes synnerligen gladde sig, då han ansåg ett godt skratt som den bästa medicinen mot skörbjuggen. Men hans glädje blef ej lång, ty en förmiddag, några dagar derefter, berättade man honom, att Petter, den grönländske gossen, sprungit sin kos. Han hade ej legat i sin koj om natten och var ingenstädes att finna. Ingen kunde lemna något annat besked om honom, än att han föregående afton varit ombord och, efter hvad man kunde tycka, väl till mods. Hans' ovilja och afundsjuka mot den stackars gossen ledde naturligtvis allas misstankar på honom, men Hans hade ej någon annan förklaring att meddela, än att Petter varit rädd för att manskapet skulle göra honom något ondt. Försedda med facklor, begåfvo sig nu alla ut för att leta, och då de kommit en half mil åt söder, påträffades vid foten af en brant höjd en påse med några klädespersedlar, som tillhörde den stackars gossen. Efterspaningarne fortsattes den följande dagen, men man lyckades icke upptäcka flyktingen. I tjocka mörkret, utan lifsmedel hade han sprungit sin väg, och fruktan var den enda tänkbara bevekelsegrunden till ett så förtvifladt steg. Man ansåg allmänt, att Hans hade ett finger med i spelet, och att han inbillat den enfaldige gossen, att de hvite männen hade ondt i sinnet mot honom, samt att hans lif var i fara. Utom sig af förskräckelse hade Petter då tagit med sig det lilla han egde och flytt; vid åsynen af facklorna hade han sannolikt kastat ifrån sig påsen för att kunna springa fortare. Allt detta var emellertid endast gissningar, och sanningen kom aldrig i dagen, ty Hans aflade en dyr och högtidlig ed på att han ej visste det minsta och visade sig derjemte synnerligen ifrig att återfinna den stackars gossen. En snöstorm gjorde emellertid slut på efterspaningarne, och då på våren eskimåerna söderifrån kommo till Port Foulke, berättade de, att de funnit Petters döda kropp i en öfvergifven hydda vid viken söder om Cap Alexander. Gossen hade omkommit af hunger och köld.

Mot slutet af November försvann alldeles det sparsamma ljuset. Höstens skymning var förbi, och midvintern hade inträdt. "Från skolåren veta vi alla, att det vid polerna finnes endast en dag och en natt; detta låter ju mycket lättfattligt; men det är emellertid ganska svårt att göra sig förtrolig med sjelfva verkligheten; ty medan sommarens eviga ljus eggar fantasien och sporrar till verksamhet, så lägger sig vintermörkret som en tung mara öfver förståndet och förslöar viljekraften. Derför motser man också längtansfullt det ögonblick, då månen skall gå upp för att vandra sin bana rundt om horisonten under de nästföljande tio dagarne, och här skiner den med en klarhet, som knappast återfinnes annorstädes. Så länge den är uppe, förrätta infödingarne sina vanliga göromål och gå på jagt, alldeles som de göra om sommaren."

Väderleken fortfor alltjemt att vara stormig, och oaktadt den framskridna årstiden såg man hela tiden från skeppet det öppna hafvet och befarade litet emellanåt att blifva i redlöst tillstånd drifven till sjös med isen. Det syntes otvifvelaktigt, att den ostadiga väderleken, de tätt på hvarandra följande stormarne och den jemförelsevis låga temperaturen stodo i sammanhang med det öppna hafvet. I sista dagarne af November steg termometern till fryspunkten för att sedan lika så hastigt sjunka till —21°, och till deras stora häpnad aflöstes snöyran en dag af ett häftigt regn. Nederbörden var öfverhufvud taget förvånande stor.

Med undantag af Petters sorgliga försvinnande hade hittills ingenting inträffat, som stört det lilla samfundets trefnad; men snart derefter infunno sig åtskilliga olyckor, som allvarsamt hotade hela expeditionen och kullkastade alla Hayes planer. Samma sjukdom, som föregående året bortryckt öfver halfva antalet af hundarne i södra Grönland, utbröt nu oförmodadt bland Hayes djur. En dag i början af December anmälde Jensen, att en af de bästa hundarne blifvit sjuk, och på hans tillstyrkan blef djuret genast skjutet; men efter ett par timmar visade sig samma symptomer hos en annan hund. Den sprang flere gånger oroligt omkring skeppet, än åt den ena än åt den andra sidan, med en viss osäkerhet i sina rörelser, i det den än höjde än sänkte hufvudet och svansen, hvarefter den plötsligen, ursinnigt skällande, rusade bort mot hafvet, som om den varit förföljd af en osynlig fiende. Då hunden straxt derefter kom tillbaka, var den ännu vildare än förut. Anfallen upprepades allt tätare, ögonen blefvo blodsprängda, fradga stod om munnen, och djuret nafsade efter allt som kom i dess närhet. Slutligen var det alldeles utmattadt och ragglade omkring, som om det varit blindt, hvarefter det slutligen störtade till marken och vred sig krampaktigt. Förgäfves sökte Hayes utgrunda sjukdomens orsak; det enda han lyckades upptäcka var att det icke var vattuskräck, då de sjuka djuren drucko med begärlighet. Ingenting ville hjelpa, och med förfäran såg Hayes den ena hunden dö efter den andra, ty på dem hade han satt hela sitt hopp att, när våren inbröt, kunna företaga slädfarter mot norr. Sju hundar dogo på en enda dag, och efter tre veckor funnos endast nio qvar af hela den utmärkta samlingen.

Nu återstod ingenting annat än att söka ersätta förlusten. Vid Hvalsundet bodde åtskilliga eskimåfamiljer, och man borde derför träda i förbindelse med dessa menniskor och, om möjligt, förmå dem att draga uppåt Port Foulke. Hayes erbjöd sig föda och bekläda dem, om de ville låna honom sina hundar. Den 20 December foro Sonntag och Hans söderut med de öfverblifna hundarne för att utföra detta värf. Med tungt hjerta såg Hayes sin vän anträda denna farliga resa, men det gafs ingen annan utväg, ty om man dröjde tills våren inbröt, skulle eskimåerna sannolikt redan hafva begifvit sig ned till Cap York, der de om sommaren jagade och fiskade. De resande medförde endast ett par madrasser och buffelhudar, då de måste tillbringa natten i snöhyddor, och lifsmedel för fjorton dagar, ehuru resan icke kunde antagas erfordra så lång tid. När släden i månskenet lemnade vinterqvarteret, uppgåfvos tre kraftiga hurrarop.

Sonntags och Hans' afresa hade uppväckt manskapet ur den dåsighet, som, oaktadt alla gjorda ansträngningar, började få makt med det, "ty", skrifver Hayes, "medan tiden förgår och vi söka stöka öfver vintern, börja vi också få erfara verkningarne af densamma. Med hvarje flyende timma suger mörkret litet mer färg ur blodet, förlorar gången alltmer i spänstighet, blifver ansigtet längre, leendet mattare och det muntra skrattet sällsyntare, och ehuru vi icke öppet vilja tillstå det, nödgas vi likväl inom oss sjelfva bekänna, att vår lömske fiende då och då får makt med oss."

Dubbelt välkommen var dem derför julen, hvarför den också fyllde skeppet med ljus och glädje. Alla fingo fullt upp att göra: hemlighetsfulla lådor framkommo ur alla hörn och skrymslen, och bordet i kajutan svigtade under högar af konfekt och julbullar af alla slag med de grannaste deviser, helsningar från hemmet och från de kära, hvilkas tankar nu flögo mot norden till det ensliga skeppet

Digitized by Google

i isöknen. Det bästa som fanns i visthusen var icke för godt, och ingenting sparades att göra högtiden så festlig som möjligt; och så kom julmorgonen. Skeppsklockan hade blifvit upphissad i masttoppen, och dess klara toner ljödo öfver land och haf i den mörka, tysta vinternatten. Derefter samlades alla till gudstjenst i kajutan, och sedan grep sig hvar och en an med det värf, som blifvit honom ålagdt och naturligtvis stod i sammanhang med julhögtiden. Skonerten var illuminerad från fören till aktern. Två väldiga ljuskronor, strålande af guld och silfverpapper, upplyste kajutan, hvars väggar betäcktes af flaggor, manskapets kabyss var blankskurad, och uppe på däcket var allt i ordning till dansen. Till och med i den hedniska grönländskans tält var idel ljus och festlighet dagen till ära, om hvars betydelse hon icke hade den minsta aning. Den lille Pingasuk log och sög med förtjusning på en bit skälhundsspäck, under det den tjocke Jakob satt i ett hörn och grinade af belåtenhet vid tanken på det förestående läckra kalaset; för att få god matlust och hemta krafter till dagens ansträngande arbete, hade han om morgonen på fastande mage förtärt en räf, som Jensen fångat i en räfgrop. Nere på isen sysslade man flitigt omkring två tennkittlar; man höll på att tillaga glace och ispunsch — en lätt sak, då termometern utvisade —30°. Derefter satte man sig till middagsbordet, der man höll tal, sjöng och glammade, och sedan kom dansen. Ända upp till näsan insvept i en pels, spelade Knorr upp på sin violin. Der dansades både polska och vals, och till och med fru Hans måste upp på golfvet och tråda en *serieux pas de deux* med en af de uppsluppne fyrarne. Den gamle kocken hade kraflat sig uppför trappan, och smittad af den allmänna glädjen, gaf han sin belåtenhet ljudligen tillkänna, men snart kommen på allvarligare tankar, ville han just anträda återtåget, då han hejdades af ett halft tjog röster, som ropade:

— Hållah, kock! Kom hit och få dig en sväng!

— Hvad, skall jag dansa, när det inte finns något fruntimmer här?

— Vi ha ju fru Hans här, kock.

— Uff! grymtade han och försvann under däcket.

Det gamla året ringdes ut, och det nya helsades med kanonsalut och fyrverkeri, men ännu hade Sonntag och Hans icke kommit tillbaka. Man undrade öfver, att resan drog så långt ut på tiden.

Den 6 Januari skrifver Hayes i sin dagbok:

"Det förvånar mig, att vi sett norrskenet så sällan; först i dag har jag bevittnat denna företeelse i all dess prakt. I morse gick jag ut mellan isbergen vid mynningen af hamnen och trefvade mig i mörkret fram mellan isstyckena, då plötsligen en klar ljusring steg upp bakom den af mörka skyar betäckta synranden; ljuset försvann sedan lika hastigt som det kommit, men straxt derefter slog det åter en bro öfver himmelen och tilltog småningom i fullhet och styrka; de darrande strålarne sköto högre och högre upp på fästet, tills de slutligen samlade sig till ett kompakt ljusknippe, som förvandlade hela himmelen till ett flammande eldhaf, som glänste och spelade i regnbågens alla färger och genomkorsades af ljungande blixtar. Det obestämda färgskimmer, som detta mångfärgade ljus meddelade åt föremålen, var af en utomordentlig skönhet."

Den 13 Januari fortsätter han:

"Den stormiga väderleken håller i sig; det hviner och tjuter nu värre än någonsin. Sedan November ha vi icke haft något större snöfall. Blåsten sopar ikring snön eller packar den så fast tillhopa, att vi kunna gå på den lika säkert som på isen."

"Under vinterns lopp har jag anställt en mängd experimenter, hvilka kommit mig att draga den slutsatsen, att en fördunstning här eger rum, till och med när temperaturen är ganska låg, och att nederbörd ofta inträffar, äfven då luften synes vara mycket klar. Om fördunstningens tillvaro har jag öfvertygat mig genom att i fria luften uthänga några tunna isskifvor och våta flanellstycken. Efter några dagar var flanellen alldeles torr, och isskifvorna hade så småningom försvunnit genom fördunstning. Vårt linne upphängdes, sedan det blifvit tvättadt, i tacklingen, der det torkade inom en vecka, oberoende af kölden."

Den 20 i samma månad:

"Morgonen börjar gry, ty vid middagen har i söder visat sig ett svagt ljusskimmer, vid hvars åsyn vi alla intogos af en liflig glädje."

"Man må tänka hvad men vill om hvars och ens sinnesstyrka — säkert är i alla fall, att den arktiska natten sätter menniskan på hårda prof. Har man ett godt bord och ett förträffligt lynne, så kan man skratta åt skörbjuggen. Jag är min egen skeppsläkare, men några patienter har jag icke sett till; deremot försvagas och förslöas själskrafterna af det eviga mörkret och den hemska, djupa stillheten. Och likväl har den arktiska natten sin stora, egendomliga skönhet, men den talar sitt eget tungomål, som är sträft och hårdt. Ofta har jag i nattens mörker gått ut för att betrakta den arktiska verldens vexlande företeelser: jag har lyssnat till de vilda utbrotten af dess raseri, bevittnat dess lekar och sett den försänkt i dödstystnad; jag har vandrat i mörkret, när stormen tjöt mellan fjällen; jag har stått vid stranden, då det dofva braket från isen, som höjdes eller sänktes af ebben och floden, var det enda ljud, som störde den ödsliga tystnaden rundt omkring mig; jag har begifvit mig långt ut på det tillfrusna hafvet och lyssnat till isbergens klagan öfver deras fångenskap; jag har klättrat ned i dalarne, der allt var dödt och stilla som i grafven. Här är det i synnerhet vinternatten strängast herrskar och uppenbarar sig i sin rätta gestalt. Himlen öfver mig och jorden under mina fötter — allt sammansmälter till en enda i dödsdvala försänkt öken. Ensam står jag bland de väldiga höjderna, hvilkas afsatser trappvis resa sig öfver hvarandra som en ofantlig amfiteater. Ögat finner der ingen hvilopunkt och söker derför den vida rymden, men äfven här är allt tomhet och kyla. Stjernorna skina och lysa, men tindra icke. Förgäfves söker mitt öra uppfånga ett enda ljud, som afbryter den hemska tystnaden. — Intet; icke ens ett vilddjurs läte, en mås' skri — mitt hjertas slag är allt hvad jag förnimmer! Nu upphör stillheten plötsligen att vara ett intet: den smyger sig öfver mig, jag tycker mig se, höra och känna den, i det den framträder som ett fruktansvärdt spöke, hvilket hotar allt lefvande med död och undergång. Förfärad springer jag upp från stenen, och då min fot krossar den frusna snöskorpan, förjagas spöket af det derigenom framkallade ljudet."

Tiden förgick och en hel månad hade förflutit sedan Sonntags afresa. Då Januarimånskenet infann sig, och de bortresta ännu icke hördes af, var det uppenbart, att de antingen blifvit träffade af någon olycka, eller uppehållna af eskimåerna eller någon annan oförklarlig anledning. Hayes började derför uttänka några medel, hvarigenom han kunde erfara deras öde. Först skickades Dodge ned till Cap Alexander, för att se efter hvilken väg de hade tagit, om de följt sjövägen eller rest öfver glacieren. Han följde spåret efter släden halfannan mil ut på isen, hvarefter det upphörde, då isen der gått upp och gifvit sig i drift, sedan de passerat densamma. Då han ej kunde upptäcka några spår efter dem vid skridjökeln, var det klart att de ej tagit den vägen. Hayes beslöt nu att sjelf begifva sig ut med några karlar och undersöka, om spåren åter visade sig på den fasta isen söder om Cap Alexander; var så icke förhållandet, så måste de hafva omkommit, och han nödgades då sjelf företaga en resa till eskimåerna.

Digitized by Google

Af resan blef emellertid ingenting, ty just som man skulle bryta upp och Hayes hade meddelat Cormick sina befallningar, anmälde den på däcket postande matrosen, att två eskimåer stodo nedanför fartyget. Ett par minuter derefter visade sig Jensen, som inlåtit sig i samtal med dem. Då Hayes varseblef hans sorgsna uppsyn, bortdogo orden på hans läppar: hvad han anat var tyvärr alltför sannt: Sonntag fanns ej mer.

De två grönländarne kände Hayes sedan gammalt. Den ene, Utinah, hade 1854 gjort honom några vigtiga tjenster; den andre var en lustig ture, som hoppade omkring på ett träben, hvilket han för många år sedan fått till skänks af läkaren på en nordpolsseglare, då han haft den oturen att krossa sitt ena ben. Hayes hade sedan lagat det åt honom, hvarför de också voro goda vänner. Utan att rasta hade de från sitt hem på Hvalsundets södra strand gjort resan på en af fem hundar dragen släde. Sedan de stillat sin hunger och törst, meddelade de, att Hans skulle komma efter med sina svärföräldrar. Som några af hundarne dött för honom, hade han icke kunnat färdas så fort som de. Två dagar derefter anlände Hans, utmattad och genomfrusen, men åtföljdes endast af sin svåger. De gamla och hundarne hade han måst qvarlemna i närheten af skridjökeln, då de varit så uttröttade, att de ej kunde taga ett enda steg vidare.

Några matroser utskickades genast för att hemta dem. De gamla anträffades, halfdöda af köld, i ett hål, som de gräft åt sig i en snödrifva, och hundarne lågo hopkrupna i en hög och voro så medtagna, att de icke kunde gå, hvarför både menniskor och djur lades på en medförd stor kälke och drogos till vinterqvarteret. Sedan eskimåerna blifvit inburna i Hans' varma tält samt der fått äta och dricka, började de återvinna krafterna; men hundarne, af hvilka nu endast återstodo fem, lågo som döda på däcket, utan att hvarken kunna äta eller röra sig. De voro återstoden af den en gång så utmärkta samlingen, och sådan blef utgången af denna resa, hvarpå Hayes satt hela sitt hopp om expeditionens lyckliga utgång.

Då Hans hemtat sig efter resans ansträngningar, aflade han sin sorgliga berättelse. Utan svårighet hade Sonntag och han passerat Cap Alexander, då isen der var fast och god, och stannade icke förr än de kommit till ön Southerland, der de byggde sig en snöhydda och hvilade ut några timmar. Sedan hade de längsefter kusten begifvit sig ned till Sorfalik (i viken norr om Cap Saumarez), men der funnos icke några eskimåer, och dessas snöhyddor lågo i ruiner. De byggde sig derför en hydda, och sedan de hvilat sig tillräckligt, styrde de kosan mot ön Northumberland, då de ansågo det ej längre löna mödan att leta efter eskimåerna på norra sidan om sundet. Sedan de hunnit en mil ut på fjorden, hoppade Sonntag, som kände sig frusen, ur släden och sprang framför hundarne, för att få någon värme i kroppen. Olyckligtvis hade draglinorna kommit i olag, så att Hans måste stanna några ögonblick; men då han åter skulle köra efter Sonntag, såg han denne sjunka. Han hade oförvarandes kommit öfver en remna, som endast var betäckt af en tunn isskorpa. Hans skyndade till hans hjelp, och drog upp honom, hvarefter de vände om till snöhyddan. Det var endast svag nordostlig vind, och derför ville Sonntag icke stanna och byta om kläder. I början sprang han vid sidan af släden, men satte sig derefter upp i den, men då de framkommo till Sorfalik, upptäckte Hans, att hans följeslagare var stelfrusen och hade förlorat målet. Han bar genast in Sonntag i hyddan, afdrog hans våta kläder, stoppade in honom i sofsäcken och gaf honom litet bränvin, hvarpå han tillslöt ingången och tände eld på spritlampan för att uppvärma rummet och koka kaffe; men alla hans försök tjenade till ingenting: Sonntag låg der sanslös och stum samt dog mot aftonen.

Sedan Hans väl tillslutit hyddan, så att den döde icke skulle kunna blifva björnarnes och räfvarnes rof, styrde han åter kosan mot söder och uppnådde, utan att vidare råka ut för några olyckshändelser, Northumberland, men blef bedragen i sitt hopp att sammanträffa med infödingarne, då dessa kort förut hade öfvergifvit sina bostäder på ön. Han lade sig att sofva i en af de öfvergifna hyddorna, der han under en stenhög fann så mycket hvalrosskött, att hundarne kunde få sig ett godt mål. Den följande dagen uppnådde han de närmaste hyddorna på fjordens södra strand, men äfven dessa voro obebodda, och först 5-6 mil längre bort mot öster påträffade han slutligen en liten koloni, hvars innevånare bodde i sten- och snöhyddor, der de lefde i öfverflöd, tack vare de talrika hvalrossarne.

Då Hans berättade, att ett fartyg låg infruset i närheten af deras gamla hem Etah (några öfvergifna hyddor på norra sidan af Foulkefjorden), spände Utinah och mannen med träbenet sina hundar tillsammans för en släde och beslöto göra honom sällskap på hemvägen. Men den listige Hans hade helt andra planer, ty i stället för att återvända till fartyget, lyckades han förmå tvänne eskimåer att begifva sig söderut med hans hundar till Cap York, för att, som han försäkrade, locka stammen upp till Port Foulke genom att låta den veta att der låg ett skepp; men Hayes torde icke hafva haft så orätt i sin förmodan, att en viss dam hade någon del uti denna resa, och att Hans egentliga afsigt med den var att föra sina svärföräldrar med sig till skeppet. Resan var lång och besvärlig, hundarne blefvo öfveransträngda och uthungrade, och då Hans kom hem, hade han endast fem qvar af nio; de andra lågo qvar på vägen.

Hayes kunde icke riktigt fatta, att det förhöll sig så som Hans sade, och i synnerhet förvånade det honom, att Sonntag, som han eljest visste vara så försigtig, icke straxt bytt om kläder — och detta desto mer, som han hade med sig en infödd jägare, väl bekant med hvad vid dylika tillfällen är att göra, ty med tillhjelp af släden och ett öfver den utbredt stycke segelduk skulle han hafva kunnat skydda sig mot blåsten; men å andra sidan måste han äfven för sig sjelf tillstå, att det var både orimligt och orättvist att misstänka Hans för ett förräderi mot Sonntag, som städse beskyddat och vårdat sig om honom.

Den 2 Februari lemnade de bägge eskimåerna Port Foulke, med löfte om att komma tillbaka, sedan de sörjt för sina familjers uppehälle. Medelst rika skänker förmådde Hayes dem att underrätta alla, som de råkade, att han vore i stort behof af hundar och rikligen skulle belöna enhvar, som ville afstå eller låna honom sina hundar. Men djuren voro sällsynta, ty många jägare kunde icke göra sig af med dem de hade, och flere hade ej en enda hund. Hayes frikostiga anbud kunde sålunda icke fresta hans gäster att skilja sig från ett enda af de för dem så nödvändiga djuren, då de icke kunde undvara dem på jagten, af hvars afkastning de skulle lefva. Då Hayes såg, att han icke var i stånd att öfvertala eskimåerna, gaf han dem frikostigt en mängd gåfvor, ty när han icke kunde få någonting för dessa saker, hade de för honom intet värde; men för de stackars eskimåerna voro de af största gagn. Dessutom hoppades han, att de andra grönländarne, vid åsynen af skänkerna, möjligen skulle förmås att infinna sig hos honom. Huru svag denna förhoppning än var, kunde han icke annat än haka sig fast dervid, ty den var den enda, som nu återstod honom.

Den nya tillökningen i Hans' familj var Hayes och hans kamrater till mycken nytta och stort nöje. Gossen hette Angist (snapphanen) — ett namn, som, efter hvad kocken fick erfara, passade sin egare förträffligt. Matroserna intogos snart af välvilja för honom, tvättade, kammade och

Digitized by Google

klädde den lille, så att han såg ut som en kristen menniska; sålunda omhuldad, visade han sig snart så full af skälmstycken som en apa, och så tjufaktig som en skata. Han var rent af en plåga för hofmästaren och kocken, och då man icke kunde komma till rätta med den lille hedningen, tog Dodge slutligen sin tillflykt till katekesen, som han hoppades skulle föra honom på bättre tankar, då deremot kocken svor på, att han vid första lägliga tillfälle skulle skålla honom.

— Glöm inte bort, kock, varnade honom Hayes, att man blir hängd för mord.

— Nå, så slår jag ihjel honom bara en liten smula, svarade den förslagne köksbjörnen.

Angists moder, Kablunet, var en flitig qvinna, och af hennes nål drogo de stor nytta vid förfärdigandet af alla slags skinnkläder. Sitt namn, som betydde "barnet med hvita skinnet," hade hon fått med anledning af sin ljusa hy; men var hon hvit, så var hennes man, Tscheitschenguak, desto svartare. Deras klädedrägt var nästan en och densamma. Den utgjordes af sex klädespersedlar: stöflar, strumpor, handskar, benkläder, en underklädning och en yttertröja. Mannens stöflar voro af björnskinn och nådde honom upp till knäet, och af samma ämne voro hans benkläder. Qvinnans stöflar voro deremot förfärdigade af garfvade skälskinn och mycket högre; strumporna voro af hund- och handskarne af skälskinn. Underklädnaden bestod af sammansydda fågelskinn, hvilkas dun voro vända inåt kroppen. Pelsen, som var öppen framtill och drogs öfver hufvudet som en skjorta, var gjord af räfskinn och slutade uti en hufva, som skyddade hufvudet.

Det gamla paret tyckte, att det blef för varmt i Hans tält, hvarför de slogo sig ned på land i en snödrifva, der de funno sig förträffligt, då man från skeppet rikligen försåg dem med lifsmedel. En sådan snöhydda är den anspråkslösaste boning, man gerna kan tänka sig, men också tager dess uppförande icke heller i anspråk någon stor ansträngning och lång tid. När den gamle Tscheitschenguak i en klyfta hade funnit en passande drifva, gräfde han sig in i snön. Sedan han kommit så långt in han ville, utvidgade han det inre, så att han kunde stå upprätt, och då rummet var till hans belåtenhet, jemnade han taket och väggarne, gjorde dörröppningen endast så stor, att man med knapp nöd kunde krypa in genom den på alla fyra. Derefter belades marken med stenar, som täcktes med renhudar, hvarefter väggarne bekläddes med samma slags hudar, hvarmed äfven dörröppningen stängdes, och nu var bostaden färdig.

Då Hayes ett par timmar derefter besökte familjen i dess nya hem, upplystes det af två lampor; temperaturen hade stegrats till fryspunkten, och det gamla folket befann sig särdeles väl. Qvinnan sydde, mannen lagade en harpun och unga herr Angist hade munnen och händerna fulla med rensteksbitar, som han sannolikt hade "funnit" i hofmästarens skafferi. För att visa Hayes sin erkänsla förärade de honom en fullständig uppsättning af deras olika redskaper: en lans, en harpun, en lina, en harsnara, en lampa och en kittel. Lansskaftet var af trä, som förmodligen kom från dr Kanes öfvergifna skepp, och slutade med en fastbunden jernudd; i dess andra ända var fastsatt ett stycke af en hvalrosstand, med en spets af jern. Harpunens skaft bestod af en narhvalstand, 3 alnar lång och ganska jemn, samt liksom lansen försedd med en jernudd.

Tscheitschenguak hade brådtom, ty han och Hans skulle den följande dagen jaga hvalrossar, som i stort antal uppehöllo sig i bugten utanför. Det är af detta djur eskimåerna hufvudsakligen lefva; för dem är hvalrossen detsamma som risen för hinduerna, och bisonoxen för indianerna på de stora slätterna vester om Missisippi.

Jagten aflopp lyckligt. Krypande på händer och fötter närmade de sig iskanten, der de fingo i sigte en talrik samling hvalrossar, som tumlade om uti vattnet. Genom att härma djurens skri lockade de dem ända intill iskanten, och i det de plötsligen sprungo upp, slungade Hans sin harpun mot den största hvalrossen; den gamle höll i linans ända, och då han såg att djuret blifvit träffadt, fastgjorde han tåget vid lansen, som förmedelst jerndobbskon var nedstött i isen. Djuret arbetade våldsamt, men linan höll, och lansen och bössan gjorde snart slut på dess lif. Iskanten var emellertid så tunn, att de först den följande dagen vågade sig ut för att afhemta sitt byte.

Dagarne förgingo, och medan Hayes sörjde sin förlorade vän samt med bekymmer tänkte på medel att fortsätta sin resa till det öppna hafvet, blef dagsljuset allt starkare.

Den 10 Februari skrifver han i sin dagbok:

"Nästan alldeles ljust vid middagen; jag kan läsa hvad jag nu skrifver på eftermiddagen kl. 3."

Efter Hayes beräkning skulle solen komma att visa sig den 18, och med feberaktig otålighet spejade alla efter den. Sjelfva kocken lemnade sina pannor och kastruller för att kika mot söder; han tyckte "att det varit en mycket lång natt och längtade efter att få återse den välsignade solen." Styrmannen ville icke lemna solen i fred ett enda ögonblick.

— Tror kapten verkligen att vi ha den här den 18, frågade han Hayes; är det inte tänkbart att kunna få se den den 16 eller 17?

Man hade väntat så länge, att man slutligen förlorat tålamodet. Omsider randades den efterlängtade dagen, och med hjertat uppfyldt af tacksamhet skref Hayes i sin dagbok:

"Gud vare lofvad; jag har återsett solen!"

(Forts.)

Om kaffet

efter

M. Bouchardat.
Med. prof. och led. af med. akademien i Paris.

Nästan alla folkslag begagna sig af ett eller flere ämnen, genom hvilkas inverkan på nerfsystemet själsförmögenheterna lifvas och understundom rubbas i sin verksamhet.

Sålunda har man i Europa spritdryckerna, i Peru och Bolivia coca'n, i Kina opium och i Mindre Asien hatschisch. Menniskan tyckes finna ett visst behag i att göra ett dagligt bruk af ämnen, hvilka omtöckna hennes sinnen — liksom om icke dessa ofta vore mer än nog opålitliga.

Bland de på nerfsystemet inverkande ämnen, af hvilka man i alla verldsdelar begagnar sig, erbjuda några, så-

Digitized by Google

som spritdryckerna och tobaken, fördelar, hvilka måste köpas med många obehag, då deremot andra, såsom theet och kaffet, framkalla nästan endast lyckliga resultater, om man njuter dem förståndigt.

Det är angående sistnämnda dryck vi nu ämna säga några ord. Vi nödgas äfven inlåta oss på åtskilliga medicinska detaljer, som måhända skola förefalla läsaren torra, men vi anföra till vår ursäkt följande yttrande af Henrik IV: "en förståndig menniska bör för sin själs frälsning vara försvarligt hemmastadd i teologien, hvarjemte hon, för att rätt sköta sina affärer, måste skaffa sig någon kännedom om juridiken, liksom om medicinen för sin helsas bevarande."

Kaffet är en dryck, som tillredes af fröen af *Coffea arabica*, en beständigt grönskande buske, hvilken, alltefter de olika ländernas luftstreck, uppnår en höjd af 9—18 fot och tillhör slägtet Coffeaceæ inom familjen Rubiaceæ. Den till sina egenskaper från kaffebusken högst skiljaktiga växten Ipekakuanha är en art af Cæphaëlis, som är beslägtad med Coffea.

Araberna kalla den af kaffebuskens frön beredda drycken *buun*.

Kaffebusken var tidigt känd af hebreerna och araberna; den växer ännu vild i Etiopien samt måhända äfven i Abyssinien och Arabien. Enligt Abdalcader har man i Etiopien druckit kaffe sedan urminnes tider.

Om ursprunget till bruket att dricka kaffe sväfvar man ännu i ovisshet. Naironi (*Usage du café* 1671) påstår, att man har en getvaktare och en klosterprior att tacka för denna upptäckt. Getvaktaren beklagade sig nämligen för munkarne, att hans getter, mot hvad eljest var förhållandet, vakade och sprungo omkring hela natten. Priorn gaf derför akt på djuren en natt, och då han såg, att de åto frukterna af vissa buskar, lät han koka dessa frukter i vatten. Efter att hafva druckit denna dekokt, kunde han med lätthet genomvaka en hel natt. Han lät derför sina munkar dricka samma dekokt för att hindra dem att somna under deras natt-tjenst.

Vi meddela här en berättelse, som kan vara oss till nytta vid försöket att lära känna när kaffet först upptäcktes och hurudana dess verkningar äro, hvilken berättelse är hemtad ur ett arabiskt manuskript af Abdalcader Algerizi.

I medlet af nionde seklet af Hegira eller muhamedanernas tideräkning (15 seklet enl. den kristna) företog muftin Gemal-eddin-Muhamed-Dhabhani, som bodde i Aden (Lyckliga Arabien), en resa i Persien, der han påträffade landsmän, som drucko kaffe. Då han, efter sin hemkomst till Aden, kände sin helsa försvagas, föll han på den tanken att dricka kaffe och fann sig synnerligen väl deraf.

Vidare märkte han, att kaffet förjagade den tyngd i hufvudet, som förorsakas af tobaksröken, lifvade hjernan till större verksamhet, muntrade sinnet, befordrade matsmältningen och en lugn sömn. Han lät derför sina dervischer vid nattens inbrott dricka kaffe, och nu förrättade de under natten sina böner, utan att derunder känna sig sömniga. Muftins föredöme följdes af de rättslärda, handtverkarne, resande och alla innevånarne i Aden.

Från Aden öfverfördes kaffet till Mecka (Steniga Arabien) mot slutet af nionde seklet (Hegira), och var det pilgrimerna som först drucko det i Meckatemplet, för att bättre kunna sköta sin nattliga andakt. Detta kaffe bereddes af från Lyckliga Arabien hemtade kaffebönor. Af dessa pilgrimer lärde sig innevånarne i Mecka att begagna kaffedrycken i hvardagligt bruk.

Vidare må omnämnas, att äfven abyssinierna sedan urminnes tider begagnat sig af kaffebuskens blad och *frukter*, men deremot bortkastade sjelfva *fröen* eller bönorna.

Det var sannolikt fröen man i Egypten använde, när kaffet från Arabien infördes till detta land. I Kairo lärde man i början af tionde seklet känna kaffet genom en dervisch från Jemen.

Se här den väg, hvarpå kaffet kommit till Europa. Från Egypten fördes det in i Syrien, till Damaskus och Aleppo, och derifrån till Konstantinopel. År 962 (1554 eft. Kr. föd.) anlände under Soliman II:s regering tvänne män, Hekem från Aleppo och Schems från Damaskus, till Konstantinopel, der de öppnade hvar sitt kaffehus, som blef mycket besökt. Det dröjde icke länge förrän en mängd konkurrenter uppträdde på platsen. År 1583 var kaffet kändt i östra Europa. En tysk läkare, Leonard Rauwolf, är den som i sin Levantiska resa 1583 först talar om kaffet. Prosper Alpin (*Plantes d'Egypte 1591* och *Médicine des Egyptiens 1592*) kallar det *bon*, *ban* och *calaf*. Han säger, att egyptierna och araberna af kaffebuskens frön tillaga en dryck, som de kalla *caova*, att denna dryck stärker magen, underlättar inelfvornas funktioner och har nästan samma smak som cikoriedekokten, ehuru den är angenämare. År 1587 omnämner Dalechamps växten i sin *Histoire des Plantes* och säger, att Garcias i sin *Histoire des Indes et de l'Amérique* har beskrifvit den under namnet *mungo*.

Ludvig XIV var den förste som år 1644 drack kaffe i Frankrike; 500 grammes (1 gramm = 23,5 korn) kostade då 140 francs. I London började man dricka kaffe 1652*), i Italien 1645. I Paris infördes bruket af kaffe 1669 af Soliman Aga. År 1690 flyttade holländarne kaffebusken från Mocka till Batavia, hvarifrån de sedermera öfverförde några stånd till botaniska trädgården i Amsterdam. De planterade den på Java, i Batavia och Surinam. För kaffebuskens införande i Frankrike ha fransmännen att tacka generallöjtnanten vid artilleriet och blomsterälskaren Besson, hvilken åt Jardin Royal afstod ett af de stånd han förskaffat sig från Holland. År 1714 sände Amsterdams borgmästare, Pancras, Ludvig XIV ett exemplar, som planterades i kungl. trädgården, der de Jussieu såg det blomma och bära frukt. Två år derefter skickades flere kaffebuskar, som erhållits af detta stånd, till Antillerna, der de likväl gingo ut. Kapten Desclieux fick 1720 i uppdrag att föra tre andra buskar till Martinique; under öfverfarten, som var lång och farlig, gingo tvänne förlorade, och den tredje hade för sitt lif att tacka endast kaptenens trägna omsorger och att han med den delade sin vattenration. Från detta stånd härstamma alla kaffeplantagerna i Amerika, hvars luftstreck var för växten så gynnsamt, att den inom några få år vann en ofantlig utbredning. Mellan åren 1715—1726 införde fransmännen kaffeodlingen på Antillerna, Martinique, S:t Domingo, Guadeloupe och Cayenne. På Jamaika infördes kaffebusken först 1756.

År 917 (1511 eft. Kr. föd.) såg guvernören Kaïr Beg personer i Meckatemplet dricka kaffe; då han ännu icke hört talas om denna dryck, trodde han att de drucko vin, hvarför han förbjöd dess bruk.

Dagen derpå lät han sammankalla embetsmännen, de rättslärda och förnämsta personerna i Mecka och rådfrågade dem, om han skulle tillåta bruket af kaffe. Församlingen ansåg, att man borde inhemta läkarnes mening. Tvänne sådana tillkallades, af hvilka den ene hade skrifvit en afhandling mot kaffet, emedan, efter hvad man berättar, denna dryck förminskat antalet af hans patienter. Läkarne försäkrade, att kaffet var skadligt för helsan. En rättslärd invände, att den berömde arabiske läkaren Ben-Giazlah skrifvit raka motsatsen; en annan rättslärd påstod, att kaffet hade samma rusande verkan som vinet, hvilket yttrande kom hela församlingen att brista ut i skratt, då hans ord till-

*) Till Sverige infördes kaffet 1670, men vann först på 1700-talet någon större spridning.

Digitized by Google

kännagåfvo, att han sjelf hade druckit vin och sålunda brutit emot muhamedanska religionens föreskrift, hvarför han ådömdes en bastonad af 80 käppslängar. Församlingen förklarade kaffet för en förbjuden dryck; domen underskrefs af de rättslärde och läkarne, och all kaffeförsäljning belades med stränga straff. Man fick icke dricka kaffe hemma hos sig, och en muselman, som härmed blifvit ertappad, bestraffades och fördes på en åsna genom gatorna, androm till skräck och varnagel. År 930 (1520 eft. Kr. föd.) ville i Kairo en rättslärd förbjuda kaffets bruk såsom varande menligt för helsan, men de andra juristerna drefvo gäck med honom, då det var allmänt bekant att kaffet icke hade de verkningar, han tillskref det. År 941 (1534 eft. Kr. föd.) utropade predikanten i en moské, att de som drucko kaffe icke voro rätttrogna muselmän. Efter predikans slut störtade de fanatiska åhörarne in i kaffehusen, der de sönderslogo kaffekokarne och kopparne samt misshandlade gästerna.

I Konstantinopel inträffade 1565, att kaffehusen voro öfverfyllda af folk, då deremot moskéerna stodo tomma under bönestunderna. Presterna påstodo då, att kaffet var ett slags kol, och att allt som stod i något sammanhang med kol var förbjudet af lagen. De fingo rätt, och muftin lät stänga kaffehusen och förbjöd bruket af kaffe hemma i husen. Men då den förbjudna frukten alltid är den mest lockande, drack man icke desto mindre i smyg den farliga drycken. Någon tid derefter förklarade en annan mufti, som bättre kände till dryckens egenskaper, att kaffet icke var kol, och således ej af lagen förbjudet. Nu drack hela verlden kaffe från och med storviziren ända ned till den ringaste gatsoparen. Sedermera gjorde sig storvizirerna vackra inkomster af kaffehusen, ty de inrättade sådana i stor mängd och hade af hvart och ett en daglig inkomst af 2 sekiner.

Innan vi sluta denna korta historik, anhålla vi få säga ett ord om denna vigtiga växts botaniska studium. I Hezarfen Hosain Effendis arabiska krestomati finner man en summarisk beskrifning af densamma. "Kaffebusken", säger han, "liknar körsbärsträdet; dess frukt är röd, rund och söt, samt så lik körsbären, att, om man lägger den bland dessa bär, den endast igenkännes om man äter den, genom sin lukt och sin kärna, som kan klyfvas i två delar. Frukten har en syrlig smak, som är mycket angenämare än körsbärets."

År 1587 kallar Dalechamp växten *buna* och säger, att den liknar mungon (*Ophiorhiza mungo, rubiaceæ*).

Prosper Alpin berättar, att han i Kairo i Ali Beys trädgård sett en kaffebuske: han kallar den *ban* och *calaf* samt beskrifver den, ehuru orätt, såsom alstern (*Evonymus europæus* *).

De Jussieu (*Memoires de l'Académie royale des sciences 1715*) ger en beskrifning af kaffebusken efter det exemplar, som fanns i den kungliga trädgårdens drifhus, och kallar den, med hänsyftning på dess blommor, "den arabiska jasminen med lagerträdets blad."

Men det var i alla fall de Jussieu, som först gaf en tillfredsställande beskrifning öfver kaffebusken och iakttog de olika sidorna af dess utveckling, från groningen till fröredningen.

Man har länge trott, att den torkade kaffebönan icke skulle kunna gro, men deruti har man misstagit sig: med iakttagande af vissa försigtighetsmått kan man komma de konserverade fröen att gro, men ihågkommas bör likväl, att vissheten om att härvid lyckas blir mindre, ju längre kaffefröen legat konserverade, och gäller detta i större mån om kaffefröen än om största delen af andra slags frön.

*) Alstern har grönaktiga blommor, fyrkantiga bär och vidrig lukt. Fröen äro giftiga och blotta utdunstningen från den hårda, till svarfning och finare snickeriarbeten tjenliga veden, förorsakar stundom äckel hos dem som arbeta den.

Kaffebusken fordrar, för att kunna trifvas, sitt eget klimat: temperaturen får sällan stiga öfver + 25—30 ° och ej sjunka under + 10 °. Liksom vinstocken, dess europeiska rival, trifves den på skyddade höjdsluttningar. Nyuppodlad jord är för den synnerligen gynnsam. Fröen utsås i trädskolor eller bänkar, och efter 5—6 veckor skjuta hjertbladen upp i dagen. Man vårdar de späda plantorna under 12—15 månader, hvarefter de kunna utflyttas på kalljord, der de nedsättas i omkr. 1 fot djupa hål på omkr. 9 fots afstånd från hvarandra, sedan först allt ogräs blifvit bortrensadt. Efter 3—4 år börja de bära frukt. Sedan aftoppar man buskarne för att derigenom tvinga safven att gå ut i sidogrenarne och för att bättre kunna verkställa skörden. Kaffebusken tycker om vatten, och uti mycket torra trakter bör man derför genom plantagerna anlägga vattningskanaler.

Kaffebusken bär frukt under 30—40 år. I Frankrike kan den skyddas endast i varma drifhus; sålunda odlad ger den sällan frukt, hvilken dessutom blir knapp och af dålig beskaffenhet.

Såsom många växter i trakterna mellan vändkretsarne, blommar kaffebusken hela året, men det är företrädesvis om våren och hösten så är förhållandet. Frukterna mogna omkr. fyra månader efter blomningstiden. Drufvan mognar i Frankrike först tre månader efter blomningstiden; då vinskörden eger rum endast en gång om året, fortgår deremot kaffeskörden hela året om.

Nu återstår att befria fröen från det omgifvande, köttiga omhöljet eller bäret; och härvid förfar man på flere olika sätt. Det som synes bäst åt kaffet bevara dess arom, är det som användes i Arabien, Abyssinien, Zanzibar och på Bourbon. Härvid förfar man sålunda, att frukterna under natten läggas i en hög, hvarefter de om morgonen utbredas för solen till fullständig torkning och sedan läggas i stora trämortlar, der de stötas, tills fröen äro fullkomligt befriade från sina omhöljen, hvarefter de sållas och rensas.

Det andra sättet, som användes på Martinique, består uti att *rifva* kaffet. För detta ändamål begagnar man en afskalningsqvarn, kallad *grage*, som skiljer fröen från det omgifvande köttet, utan att likväl borttaga den tunna hinna, hvilken närmast omsluter fröen. Dessa få sedermera torka i solskenet och antaga då en grönaktig färg.

Den sista och enklaste metoden ger det sämsta kaffet. Den består uti att utlaka hela frukten i vatten under 3—4 dagar, att genom tvättving befria fröen från sitt omhölje och från hinnan, hvarefter de torkas. Detta sätt användes i Brasilien, och de så behandlade kaffesorterna kallas *tvättadt kaffe*.

De förnämsta orterna för kaffeodlingen äro: Brasilien, Java, Antillerna, Zanzibar, Indien, Egypten och Arabien. De särskilda kaffesorterna är af mycket olika beskaffenhet: främsta rummet intager mockan från Jemen, som i Frankrike ersättes af zanzibarkaffet. Priset varierar mellan 1,50 —3 rdr för kilogr. (1 kilogr. = 2 ℔ 35 ort).

I handeln förekomma många slag af kaffe; vi vilja derför omnämna de förnämsta och börja med det berömdaste.

Mockakaffet — Detta är det mest värderade och kommer från Arabien. Bönan är liten, till färgen gulaktig och ofta nästan rund. Denna dess runda form kommer förnämligast deraf, att ett af fröen blifvit missbildadt. Mockakaffet utmärker sig, då det blifvit väl brändt (rostadt) och tillagadt, genom sin doftande arom och ytterst angenäma smak. Man bör noga akta sig att bränna det för mycket. Bränningen bör ske vid ej för stark eld och öfvervakas af ett erfaret öga. Af mockakaffet finnes flere sorter; det bästa odlas i Jemen och förbrukas hufvudsakligen i Arabien, Syrien och Egypten. Till Europa införes deraf endast en mindre qvantitet, som dessutom är af sämre beskaffenhet.

Digitized by Google

Innan kaffebalarne komma till hamnarne Alexandria och Jaffa, hvarifrån de vidare försändas, undersökas de noggrannt, böna för böna, och vana fingrar hafva omsorgsfullt bortplockat alla de halfgenomskinliga, mörkt grönaktiga bönorna, som äro de enda, af hvilka erhållas en helsosam och angenäm dryck. Detta förfaringssätt tillämpas så regelbundet, att en uppmärksam granskare skulle utan svårighet kunna iakttaga alla de förändringar, kaffet undergår på sin väg från produktionsorten till Europa. Till och med i Arabien är kaffets beskaffenhet mycket olika, allt efter som man närmar eller aflägsnar sig från Jemen.

"Jag har", säger Palgrave i sin resa genom Arabien, "flere gånger varit ögonvittne till den rensning, det arabiska kaffet underkastas, och kan försäkra, att man härvid går tillväga med samma minutiösa noggrannhet, som diamantvaskarne ådagalägga, då de i sanden leta efter de dyrbara stenarne."

Palgrave påstår, att det är endast en ringa qvantitet äkta Jemenkaffe, som kommer till Konstantinopel, och att det mocka, som utskeppas till Europa och Amerika, står i samma förhållande till det verkliga mockakaffet, som kampeschträdsinfusionen till vinet från Oportoträdgårdarne. Efter Jemenkaffet kommer, ehuru på långt afstånd, det som odlas i Abyssinien, samt efter detta, det ifrån Indien och Réunion, och det amerikanska sätter österländningen i sista rummet. Liksom risen och theet, försämras kaffet, då det från den gamla verlden öfverföres till den nya.

Zanzibarkaffet. — Denna kaffesort säljes i Frankrike under namn af mocka. Liksom den från Jemen, är bönan liten, har samma, ehuru något blekare färg och är mera oregelbunden till formen. Zanzibarbönan är liksom mockabönan rund, men äfven understundom tillplattad såsom bourbonbönan. I synnerhet efter rostningen närmar sig zanzibarkaffet i lukt och smak till de goda mockasorterna.

Martiniquekaffet. — En ganska god kaffesort med stora, aflånga bönor, hvilka hafva en isittande grönaktig färg. Fröen skyddas af en silfverfärgad hinna, som lossnar vid rostningen; deras längdfåra är mycket tydlig och djup, och lukten angenäm.

Haitikaffet. — Bönorna hafva en ljusgrönare färg, äro af något oregelbundnare form och sällan försedda med någon hinna. Denna sort är, så till smak som lukt, mindre behaglig än den föregående.

Bourbon- eller *Réunionkaffet.* — Detta liknar äfven mockakaffet, men fröen äro större och mindre runda, ehuru de hafva samma gulaktiga färg; aromen är mindre utsökt, men i alla fall behaglig. Bourbon producerar äfven en uti handeln icke förekommande kaffesort, som är känd under namn af kastanjekaffe och fås af *Coffea mauritana;* dettas böna är aflång, hvass och i ena ändan något uppböjd, till smaken bitter och ansedd som ett kräkmedel.

Det fordras stor öfning för att kunna säkert igenkänna de goda kaffesorterna. Genom att uppmärksamt under en längre iakttaga deras fysiska karakter och organoleptiska*) egenskaper kan man visserligen blifva kännare, men för att ens omdöme skall vara fullt tillförlitligt, bör man ej afgifva det, förrän bönorna blifvit väl rostade, och man smakat sjelfva drycken. Äfven bör ihågkommas, att godt kaffe, liksom vinet, genom en ej för lång konservering vinner i godhet.

Kaffebönan har blifvit analyserad af ett stort antal kemister, bland hvilka må omnämnas Seguin, Robiquet, Plaff, Rochelder och Payen. Se här de ämnen, som ur densamma blifvit utdragna af den sistnämnde:

Adstringerande syra och kaffein	5.
Fri kaffein (thein)	0,8.
Olja i fast form, som kan i vatten upplösas	0,001.
Aromatisk olja, i vatten löslig, äfvensom mindre löslig	0,002.
Qväfvehaltiga ämnen	13.
Sockerartade ämnen	15,5.
Fettämnen	13.
Cellulösa ämnen	34.
Pottaska, kalk, magnesium, fosforsyra, svafvelsyra, klor	6,697.
Vatten	12.
	100.

Den adstringerande syran hör till de s. k. garfsyrorna; den sväller och undergår någon förändring vid rostningen, samt meddelar åt kaffeinfusionen en svartgrön färg, då den, bemängd med några droppar ammoniak, utsättes för fria luften.

Kaffeinen är den anmärkningsvärdaste beståndsdelen i kaffebönan. Kaffeinen upptäcktes af Runge och har sedermera blifvit studerad af Robiquet, Boutron, Mulder m. fl. Den är en alkaloïd med mycket svagt verkande alkaliska egenskaper. Robiquet och Boutron hafva funnit, att i 500 grammes af olika kaffesorter kaffein finnes i följande proportioner:

Martinique	kaffe	1,79	gramm.
Alexandria	»	1,26	»
Java	»	1,26	»
Mocka	»	1,06	»
Cayenne	»	1,00	»
Domingo	»	0,89	»

Kaffeinen ingår äfven uti flera andra ämnen, hvaribland må omnämnas theet, guaranan och Paraguaytheet.

Man är ännu icke rätt ense om den roll kaffeinen spelar i kaffe-infusionen. Om man å ena sidan påstår, att den förflygtigas och till största delen förändras under rostningen, så kan man å andra sidan svara, att så är fallet med alla ämnen, som innehålla kaffein. Jag hade i en grupp sammanfört alla dessa ämnen och kallat dem kaffeartade, innan det blef kändt att de innehöllo kaffein; och härtill förmåddes jag genom en uppmärksam jemförelse af deras fysiologiska egenskaper. Det skulle verkligen vara besynnerligt, om kaffeinen icke egde en stor del af dessa gemensamma egenskaper. Men hur vill man då förklara denna sömnlöshet, som genom thedrickning framkallas hos en vid kaffe van person, hvilken sofver sedan han druckit det, om det är kaffeinen som förlänar theet och kaffet dessa verkningar?

Man känner vidare icke kaffeinens öfriga fysiologiska egenskaper. Dr Stuhlman i Triewald har med kaffeinen anställt en mängd experimenter på allehanda djur och deraf dragit följande slutsatser:

1:o) Kaffeinen är ett *gift* och icke ett närande ämne.

2:o) Intagen äfven i relatift små doser, förorsakar den döden hos de mest olika djur.

3:o) Den medför döden, icke genom att verka på och skämma blodet, utan genom att föranleda lamhet, då den kommer i beröring med nerfsystemet.

4:o) De fenomener och anfall, som kaffeinen framkallar hos djuren, variera, alltefter som dessa äro i större eller mindre mån mottagliga för giftets verkningar, dosernas storlek och sättet, hvarpå det ingifves.

Jag har alltid trott, att kaffeinen var ett ämne, hvars fysiologiska verkningssätt det vore af stor betydelse att närmare bestämma. Dr Stuhlmanns påståenden torde det dock icke vara så farligt med. Låtom oss icke glömma — och det är af största vigt — att en stor del ämnen, som afficiera nerfsystemet, verka mycket olika hos menniskan och djuret; man bör således i ifrågavarande hänseende iakttaga deras verkan på menniskan.

Kaffets bränning eller rostning är för dryckens godhet af största vigt; man kan dervid begagna sig af ugnen eller — ännu bättre — af kaffebrännaren. Härvid bör iakttagas:

*) Organoleptiska kallas de egenskaper, genom hvilka kropparne inverka på våra sinnen.

Digitized by Google

1:o) Att elden ej får vara för stark.

2:o) Kaffet får icke vidbrännas, utan bör hafva en röd färg samt en frisk och behaglig lukt.

3:o) De olika kaffesorterna böra brännas särskildt; mocka- och zanzibarkaffet behöfva icke undergå så lång bränning som martiniquebönorna.

Galland förtäljer, att i Konstantinopel finnes ett visst monopol på att bränna kaffe. Vid ett midt i staden beläget etablissement är ett stort antal arbetare sysselsatt med att bränna mockakaffet och stöta det i stora marmormortlar. Härifrån utdelas det som ett ytterst fint pulver till kaffehusvärdarne och de turkiska köpmännen i staden, i så stor mängd det af dem beställes. Den enskilde har äfven rättighet att ditföra sitt kaffe samt få det brändt och stött mot en låg afgift. De som hafva gjort till sitt yrke att koka och stöta kaffe stå högst i anseende af alla Konstatinopels handtverkare; de måste äfven åtfölja sultanens krigshär i fält, så att den ej må lida brist på den värderade drycken, ty denna ingår också i krigshärens proviant och kan af ingen muselman umbäras. I de förnämsta husen i Konstantinopel är en särskild person anställd för att koka kaffet.

Kaffet ökas i volym under bränningen, då genom denna åtskilliga af bönans beståndsdelar utvidga sig. Coulier uppgifver orsaken härtill vara, att i fröen bildas kolsyra vid denna process. Kolsyran frigör sig äfven, då malet och brändt kaffe lägges i kokande vatten, och häraf kommer sig, att det malna kaffet så lätt qvarstannar ofvanpå vattnet. Då kaffet, före eller efter malningen, länge varit utsatt för luftens inverkan, blifver den sig frigörande gasmängden mycket mindre. Ur cikorian utvecklar sig i kokande vatten icke någon kolsyra.

Kaffets pulvrisering utföres antingen genom att sönderstöta bönorna i en mortel, eller genom att begagna sig af kaffeqvarnen. Bådadera sätten äro lika lämpliga, såvida kaffet blir fullkomligt krossadt och några främmande ämnen icke inmängas bland detsamma. Det malda kaffet bör förvaras i en hermetiskt tillsluten burk; men ännu bättre är det att först då mala kaffet, när det skall användas.

Det lämpligaste tillagningssättet är att i en porslinskaffepanna med silhål vid mynningen inlägga något öfver en half kopp finmalet kaffe, som likväl icke får samlas i en hög. Härpå slår man sedan en half kopp 100-gradigt vatten, och vidare tillsättas tre fulla koppar kokande vatten, hvarefter kaffet drickes vid en temperatur af 55—60°.

Några dricka kaffet kallt; då man uppvärmer det, förlorar det sin arom, som äfven försvinner, då det länge förvaras.

Österländningarne, våra mästare i konsten att koka kaffe, gå tillväga på ett helt annat sätt. Palgrave berättar, hur han såg en svart slaf härvid förfara.

Sedan denne bredvid en koleld satt en ofantlig, till ¾ med ljumt vatten fylld kaffepanna, tog han, tre eller fyra gånger, handen full med kaffe, som han omsorgsfullt rensade, hvarefter han lade det i en stor metallslef. Vidare satte han slefven öfver elden och förde den sakta fram och tillbaka, tills bönorna antogo en rödaktig färg samt gåfvo ifrån sig ett sprakande ljud och något rök; han aktade sig noga att bränna eller svärta dem, såsom man gör i Europa. Efter att hafva låtit dem svalna ett ögonblick, sönderstötte han dem i en stenmortel; inom några minuter voro de krossade och hade då den röda sandstenens utseende och ej minsta likhet med det kollika grus, som hos oss utgifves för kaffe samt har förlorat all arom och smak. Efter dessa operationer, hvilka utfördes med en noggrannhet och ett allvar, som om hela Arabiens väl och ve hade berott derpå, fyllde slafven en annan panna till hälften med kokande vatten, nedlade deri kaffet, hvarefter han satte kärlet på elden och rörde litet emellanåt om innehållet, så att kaffet icke genom vattnets kokning skulle föras upp till ytan. För att föröka den doftande lukten stötte han vidare något saffran och andra aromatiska frön, hvaraf man äfven på pyreneiska halfön allmänt begagnar sig. Att lägga socker i kaffet anses i orienten som en profanation. Slutligen silade slafven kaffet och satte kopparne på ugnshällen för att uppvärmas. I harem brukar kaffet försättas med ambra-, löfkoj- och anistinktur, men man hyser starka misstankar, att dessa tillsatser snarare tillkomma för att parfymera de skönas andedrägt, än för att stegra den jemenska mockadryckens förträfflighet; vi tro att man härigenom profanerar den på samma sätt, som då man i Europa slår rhum eller brännvin deri.

De författare, som studerat kaffets fysiologiska verkningar och sökt utröna dess inflytande på blodomloppet, näringsorganerna och nerfsystemet, hafva icke kommit till öfverensstämmande resultater; men dryckens olika verkningar torde bero af dosernas storlek och de förhållanden, under hvilka den förtäres. När dess beskaffenhet är god och mängden ej för stor, samt kaffet intages straxt efter måltiden, då matsmältningen är i sitt första stadinm, kan man som regel antaga, att pulsslagens antal ökas med 5—10 i minuten. Enligt Trousseau höjer sig pulsen 75—82 gånger i minuten. Enligt dr Jomand, som på sig sjelf gjort åtskilliga intressanta försök, förminskar kaffe, intaget i större mängd, pulsens hastighet: Jomands puls slog normalt 84 slag i minuten, men då han förtärde kaffe i större mängd, gjorde den endast 75 slag.

Kaffets förnämsta verkan, känd af alla, som dagligen begagna sig af denna dryck och veta att uppskatta dess värde, är, att det genom sin angenäma arom behagligt afficierar både smaken och lukten; men denna verkan är mycket olika den, som framkallas af en kraftig buljong. Denna sednare retar matlusten, hvilken deremot genom kaffet synes minskas. På grund af intressanta iakttagelser påstår Jomand, att bruket af kaffe försvagar matsmältningen; för vår del anse vi, att kaffedrycken, under vanliga förhållanden, snarare ordnar den, i synnerhet om man, utan att dock gå till öfverdrift, förtärt spritdrycker i större mängd. Kaffet underlättar matsmältningsarbetet. Intaget efter en god måltid, förminskar det den känsla af tyngd i underlifvet, som härvidlag brukar förnimmas. Men kaffet icke allenast döfvar hungern, utan sätter oss äfven i stånd att för någon tid undvara mat och dryck.

Se här hvad Jomand iakttagit på sig sjelf: "120 grammes finmalet kaffe och en 3 litres' infusion, gjord af 200 grammes af olika kaffesorter, satte mig i stånd att alldeles fasta i sju dagar å rad, hvarunder jag ej afbröt mina vanliga sysselsättningar. Jag ansträngde mig i fysiskt afseende under denna tid mera än jag eljest brukar göra, men erfor derför icke några andra obehag, än att jag kände mig något utmattad och magrade obetydligt."

När man druckit kaffe, blifver man mera vig och rörlig, mera i stånd till kroppsarbete.

Kaffedryckens inverkan på nerfsystemet är en bland de intressantaste punkterna i dess historia. Dess egenskap att förjaga sömnen är allmänt känd. Hvem har icke genomvakat en del af natten, sedan han, utan att likväl hafva vant sig dervid, druckit en kopp godt kaffe efter aftonmåltiden? Hvad som förtjenar anmärkas är, att den af kaffet framkallade sömnlösheten ej medför någon känsla af olust eller trötthet. Allmänt bekant torde äfven vara kaffets verkan, då man vant sig dervid: under de första nätterna störes sömnen, men vid ett upprepadt bruk af kaffe infinner den sig åter, och man sofver som förut. På grund af denna iakttagelse hafva några läkare, som älska kontraster, prisat kaffets egenskap att fördrifva sömnlöshet. Edra nätter äro oroliga — ni dricker kaffe, och oron ökas; ni fortfar dermed några dagar — och så småningom inställer sig åter den naturliga sömnen.

Nu några ord om de fördelaktiga verkningar kaffet medför, då det njutes på passande tid och måttligt. Straxt

Digitized by Google

efter dess förtärande, omkring tio minuter, får tanken större omfång och klarhet, blifva orden lifligare och mera lyckligt funna, hvarjemte minnet, som utan dess välgörande mellankomst skulle vara osäkert, vinner i styrka. Man förvärfvar en öfverraskande lätthet för själsarbete, och derjemte lifvas till större verksamhet de delar af hjernan, som framkalla minnet, uppfinningsförmågan och uttrycket, hvarför också några fransyska skriftställare kallat kaffet *une boisson intellectuelle.* En gynnsam revolution infinner sig, hvilken ingalunda liknar ruset, som framkallas af alkoholiska drycker, hallucinationer, föranledda af opium och hatschisch. Dessutom har kaffet äfven den fördelen, att det ej såsom spritdryckerna gör menniskan grälsjuk.

Kaffet har varit högt värderadt af många store män. När J. J. Rousseau en gång gick genom Tuilerierna, kände han lukten af kaffe och yttrade då till den honom åtföljande Bernadin de Saint-Pierre: "se der någonting som jag tycker om; bränner man kaffe i huset der jag bor, stänga grannarne straxt sina dörrar, men jag öppnar min på vid gafvel; de enda öfverflödsartiklar, som jag gillar, äro speglar och kaffe." Voltaire, Fredrik II, Napoleon och andra namnkunnige män voro ända till öfverdrift begifna på kaffe. Då Napoleons helsa började försvagas, sade han till sin läkare: "starkt och ymnigt njutet kaffe lifvar upp mig; det sätter mitt blod i svallning, framkallar inom mig en gnagande känsla, som likväl icke medför några plågor. Jag tycker mer om att lida, än att icke alls känna någonting." Mirabeau drack flere koppar kaffe, innan han uppträdde i tribunen.

Hvad inflytande har ett dagligt bruk af kaffe på lifvets längd? Då en mot denna dryck fientligt sinnad läkare sökte öfvertyga Fontenelle om att kaffet var ett gift, fick han till svar: "är kaffet ett gift, så måste man medgifva, att det är ett mycket långsamt, ty under åttio år har jag druckit flere koppar om dagen, och min helsa har ändå icke lidit någonting deraf". Voltaire, hvilken var en så passionerad kaffevän, hade lika litet som den hundraårige Fontenelle, skäl att klaga öfver en för kort lifstid.

Det ligger mycken öfverdrift i de beskyllningar, som mot kaffet framkastas af dess vedersakare; låtom oss derför i korthet undersöka de skäl, hvilka man härvid åberopar, hvarvid vi likväl först villigt medgifva, att kaffet, intaget i alltför stora doser, kan framkalla svåra olyckor. Giacomi påstår (i therapeutisk mening), att kaffet är ett gift för hönsen och papegojorna, men deremot icke för korpen och sparfven; kaffeinen verkar starkt på grodorna, och det är ganska sannolikt, att så äfven är förhållandet med ett stort antal andra djur.

I Frankrike är det i synnerhet kaffet, blandadt med mjölk eller grädda, *café au lait,* som man förföljer. Åberopande sig på talrika iakttagelser, hvilkas betydelse ej kan förnekas, påstår man, att det hos ett stort antal qvinnor förorsakar en allmän förslappning i näringsfunktionerna.

Men härvid kan inträffa, att kaffet verkar endast medelbarligen. Säkert är, att det, blandadt i mjölken, framkallar förändringar i den sednares ystning och assimilering med blodet, då de nyttiga beståndsdelarne i mjölken ofta icke fullkomligt upptagas i blodmassan. Vidare bör ihågkommas, att i de stora städerna, der man företrädesvis har bemärkt dessa kaffets menliga verkningar, vid dryckens tillagning användes dålig mjölk, och att der för många qvinnor denna dryck är allt hvad de på hela dagen förtära. Att helsan försvagas genom bristen på tjenliga näringsämnen, är en sak för sig sjelf, hvarför man icke derför bör kasta skulden på kaffet.

Bland personer, som hafva skrifvit mot detsamma, framhåller man i synnerhet en engelsman, dr Colette, men anmärkas bör, att han på samma gång anfaller theet och kaffet. "Kaffe- och theinfusionen", säger han, "njuten ofta och i stor mängd, icke allenast framkallar ett slags enervering, utan gör derjemte menniskan mera mottaglig för sjukdomar. Straxt efter deras förtärande känner man i underlifvet en obehaglig känsla af tomhet, ett illamående, liknande det af hunger, som för hvarje ögonblick tilltager och slutligen blifver olidligt. Denna känsla förnimmes efter måltiderna och åtföljes så småningom af ett slags frossa, en rysning i bröstets högra sida och en besvärande tyngd öfver bröstet, hvarefter infinna sig andtäppa samt djupa och ofta upprepade suckar. Slutligen förmärkes en allmän öfverretning, ansigtet blifver rödt, ögonen lifligare än vanligt, och patienten försättes i ett tillstånd, liknande det började rusets, hvarvid pulsen blir mycket häftig och påskyndad. Snart vissnar hyn och ögonen blifva ihåliga, hvarefter pulsen åter visar sig svag och slutligen mycket långsam. Gör man ett upprepadt bruk af dessa drycker, blir det allt värre: händerna och fötterna genomträngas af en isande kyla, betäckas med kallsvett och återfå värmen endast genom att neddoppas i varmt vatten, hvarjemte en obehaglig kyla erfares i bakre delen af hufvudet.

Känslan af en ytterlig matthet i underlifvet ofvan nafveln, och frossan i bröstets venstra sida hålla envist i sig. Orsaken härtill anses allmänt vara en dålig matsmältning. Dessa symptomer tillhöra sjukdomen i dess första början.

I sjukdomens andra stadium åtföljes tyngden och bedöfningen i hufvudets bakre del af en krypande och stickande känsla i hårfästet, hvarefter infinna sig svår hufvudvärk, försvagad synförmåga, vacklande gång samt svag och ojemn puls. Känslan af tyngd i bröstet och omkring nyckelbenet öfvergår till den af qväfning, hvartill ofta sluta sig konvulsioner och känslolöshet.

Plågorna i underlifvet förorsaka häftiga krampanfall; hjertslagen förorsaka smärta och blifva allt häftigare; men understundom upphöra de, och dåninger följa. Den sjuke blifver ytterst retlig, knarrig och kinkig."

Det är klart att här endast är fråga om verkningar, som omåttliga doser af the och kaffe framkalla.

Zimmermans ogynnsamma dom öfver kaffet gäller likaledes endast den öfverdrifna användningen af denna dryck. Se här hvad han säger:

"Missbruket af kaffe är mycket skadligt, äfven för personer med stark helsa, och vid många sjukdomar förderfligt. Jag dricker kaffe två gånger om dagen, dock endast en kopp hvarje gång, och har deraf ej erfarit någon olägenhet. Dricker jag två koppar till, blir jag mjeltsjuk, erfar rysningar i hela kroppen, svindel och en slags skygghet, som är i högsta grad pinsam. Ett upprepadt missbruk af kaffe medför allehanda nerfsjukdomar, i synnerhet hos qvinnan, och föranleder utslag i ansigtet. Det drifver blodet till näsborrarne, lungorna och hemorrhoidalkärlen samt framkallar olidlig hufvudvärk, envis hosta och tvinsot." Zimmerman tillägger, att kaffet är mindre olycksbringande i de länder, der ölet är en allmän dryck. "Jag har", säger han, "i Göttingen sett mången tysk förtära tjugo koppar kaffe, utan att deraf känna sig illamående." Villrådig om han bör tillstyrka eller afråda från bruket af kaffe, säger han, att det, måttligt njutet, är för helsan icke så skadligt som theet, äfven om detta sednare förtäres måttligt, men han anser det farligare att missbruka kaffet än theet och medgifver äfven, att många goda egenskaper finnas hos kaffet, hvarför han skulle kunna gå in på att anbefalla det åt dem, som ej äro fallna för häftiga sinnesrörelser.

Den genom ett omåttligt kaffedrickande framkallade nervösa öfverretningen bör uppmärksammas. Alla på nerfsystemet inverkande ämnen, som intagas i stor mängd och dagligen, rubba organismens verksamhet och kunna förorsaka en mängd olägenheter; de hallucinationer, hvilka frambringas af alkohol och hatschisch äro allmänt kända. Ehuru kaffet

Digitized by Google

är mycket mindre skadligt än dessa ämnen, kan det dock åstadkomma liknande verkningar, om man begagnar det till öfverdrift.

Dr Horring anser, att ett omåttligt kaffedrickande skulle kunna gifva anledning till delirium tremens. Härtill svara vi obetingadt nej. Dr Slare försäkrar sig hafva blifvit lam i följd af en omåttlig njutning af kaffe; men sedermera tillstod han, att han plägat berusa sig med spritdrycker samt gjort sig skyldig till andra utsväfningar. Linné säger, att i Sverige kaffet framkallat en mängd plötsliga dödsfall, att det, intaget i för stor qvantitet, framkallar svindel, kramp och konvulsioner, och att derför åtskilliga personer hafva ansett det som en orsak till händernas darrning och betraktat det som ett verkligt gift. Den vidtberömde örtkännaren borde hellre hafva skrifvit alla dessa olyckor på brännvinets räkning, som i hans hemland förtäres i omåttlig mängd.

Slutligen torde böra tagas i betraktande kaffets välgörande inflytande under de olika helsotillstånden. — Låtom oss till en början tala om dess närande förmåga. Kaffet upplifvar krafterna, men om det ej spänner musklerna i samma grad som spritdryckerna, måttligt njutna, så är likväl dess verkan varaktigare. Vid att iakttaga kaffets inverkan på nutritions- och matsmältningsorganerna, finner man dess förnämsta egenskap härvid vara att förminska de organiska afsöndringarne, på samma gång det stärker musklerna. Att så förhåller sig kan till en början förefalla som en paradox, men detta resultat, som bekräftas af erfarenheten, liknar det som framkallas af coca'n och spritdryckerna.

Kaffet sätter den menskliga organismen i stånd att utstå långa och mödosamma resor, utan att den derunder behöfver mera föda än vanligt.

Låtom oss nu tala något om kaffets inverkan på åldrarne. Endast i några undantagsfall, bland hvilka vi längre fram skola omnämna ett, bör kaffet ingå i barnens föda. Hos dem är hjernans och musklernas verksamhet tillräckligt utbildad för att behöfva ytterligare stegras, och då i denna ålder de organiska förvandlingarne fortgå långsamt, är det ej lämpligt att ännu mer sakta deras gång. De qväfvehaltiga ämnena åtgå för tillväxten, och detta måste så vara; både teori och erfarenhetsrön visa också, att kaffet för ungdom kan vara ohelsosamt.

Qvinnorna förbruka mycket kaffe. Jag för min del anser, att de böra begagna sig måttligt deraf eller ännu bättre alldeles afhålla sig derifrån. Utan att kunna beskyllas för elakhet, skulle jag kunna såsom skäl för min åsigt anföra, att talförmågan är hos dem ganska utvecklad. Vidare har qvinnan egentligen icke fått på sin lott det intellektuella arbetet, som endast kan verkställas förmedelst en stegrad hjernverksamhet.

Med männen är deremot förhållandet annorlunda; för dem kan ett måttligt bruk af kaffe blifva helsosamt. Åt den fullväxte arbetaren, som går till sina ansträngande göromål, gifver det nya krafter; hos den svage gubben framkallar det en lifighet, som tillåter honom att fullfölja nästan alla de sysselsättningar, som lämpa sig för ålderdomen: hjernan och musklerna arbeta bättre, och genom att slita på sina krafter bevarar han dem.

Kaffet är, kan man säga, för tankens arbetare lika nyttigt som brödet; denna lyckliga dryck upplifvar den slappade inbillningskraften och utsträcker dess förmåga till verksamhet öfver de af naturen utstakade gränsorna.

Men kaffet är nyttigt icke blott för personer, utrustade med utmärkta förståndsgåfvor, utan kan äfven och i ännu högre grad blifva gynnsamt för idioterna eller kretinerna, dessa naturens vanlottade barn. Här torde vara rätta stället att omnämna ett bland de undantagsfall, då kaffet är att anbefalla åt barndomen. Man bör ej underlåta någonting att söka för dessa unga vanlottade öppna den andliga synkretsen. Kaffet kan härvidlag spela en betydande roll, om det användes med urskiljning.

För personer, som befinna sig på bättringsvägen efter hjernsjukdomar, hvarunder hjernan varit dömd till en längre tids overksamhet, kan kaffet, intaget i rätt tid, vara mycket helsosamt; men härvid, såsom i alla andra fall, måste man begagna sig af den genom detsamma framkallade öfverretningen och söka medelst ökade doser återuppväcka de insomnade själsförmögenheterna; en andra uppfostran måste vidtaga, och kaffet kan påskynda och befordra densamma.

Linné, hvilken, såsom vi redan hafva antydt, ej var någon särdeles stor kaffevän, medgifver likväl, att det hos många individer kraftigt bekämpar hufvudvärk.

Flerstädes i de varma länderna och i synnerhet i Algerien är kaffet nyttigt från tre synpunkter:

1:o) Besitter det, såsom förut nämndt är, egenskapen att stärka krafterna, på samma gång likväl organismen behöfver endast en ringa qvantitet födoämnen.

2:o) Medför det den fördelen, att vattnet användes såsom dryck först då, när det blifvit kokadt. Uppkokning är det bästa medlet att rena vatten af tvifvelaktig beskaffenhet, och i de varma länderna är så förhållandet med allt vatten.

3:o) Uti de länder, der febrar grassera, är kaffet nyttigt i tvänne hänseenden, då det renar dricksvattnet, och härdar den menskliga organismen mot de skadliga utdunstningarne från träsken. Kaffet får härvid likväl icke vara starkt. Utan denna dryck skulle flera delar af Algerien nu vara obeboeliga för de fransyska nybyggarne.

Näst efter ammoniak är kaffe det bästa medlet att motarbeta rusets följder; häraf har man velat draga den slutsatsen, att det skulle hafva en kontrastimulerande verkan, motsatt den som frambringas af alkoholen, hvilken man anser som ett företrädesvis stimulerande ämne; men af den omständigheten att ett ämne bidrager till att bekämpa ett annat följer likväl icke, att det besitter motsatta dynamiska verkningar.

Låtom oss för tillfället inskränka oss till att konstatera hvad erfarenheten gifver vid handen: kaffe, the och ammoniak bidraga till att återställa hjernans ädlaste, genom alkoholen störda funktioner. Tobaken visar sig icke modifiera rusets följder; har man vant sig vid cigarrökning, fattar man ofta smak för starka drycker.

Kaffet har sedan långt tillbaka varit kändt som en för opium farlig medtäflare och kan vid opieförgiftningar användas som ett motgift. I dylika fall bör kaffet intagas i mycket stora doser och ofta förtäras, så att den sjuke hålles vaken under 24 timmar. Kaffet prisas dessutom såsom ett verksamt motgift mot bolmört, giftiga svampar, biskopsblomma och strychnin, äfvensom mot qväfning genom kolos; men dess verkningar i förevarande fall äro mindre påtagliga än vid opieförgiftningar.

Många läkare förbjuda sina gikt- och stenpatienter att begagna kaffe och starka drycker; hvad de sednare beträffar, så hafva de rätt, då man alla dagar har tillfälle att iakttaga alkoholdryckernas förderfliga följder, men hvad kaffet angår, bevisar ingenting dess skadlighet. Äfven vid åtskilliga febrar kan det med fördel användas, liksom i de sista stadierna af kikhosta, vid skörbjugg, kallbrand och bråck.

Vi afsluta denna korta uppsats med den berömde läkaren Trousseau's ord: "vi önska på det varmaste, att läkarekonsten mera än nu är förhållandet betjenade sig af kaffet såsom ett verksamt och på samma gång oskadligt läkemedel, och att läkarne använde det i synnerhet på patienter, som ej vant sig vid dess bruk."

Digitized by Google

Från Agra i Hindostan till Amarkantak i Centralindien.

En reseskizz

af

Rob. v. Schlagintweit.

(Forts. och slut fr. föreg. häfte.)

Visserligen undsluppo vi många obehag, som jag på förhand hade befarat, men fingo likväl en mängd oväntade hinder och stora lokala svårigheter att bekämpa, hvarför det endast sällan lyckades mig att på bestämd tid hinna fram till det ställe, jag dagen förut, efter mogen öfverläggning och ett noggrannt skärskådande af alla omständigheter, hade utvalt till lägerplats. Då på långa sträckor de ihopflätade slingerväxterna hindrade kamelerna att komma fram, äfven om djuren icke skulle hafva burit någon packning, så blef det nödvändigt att hugga ut en väg åt dem. Packningen måste då aflassas och bäras af mitt folk, hvarigenom naturligtvis förorsakades mycken tidspillan. Hur ofta dessa små besvärligheter till min stora förargelse än upprepades, så voro de likväl ingenting i jemförelse med de ansträngningar, som mötte oss, då vi skulle färdas öfver de många bäckar, hvilka i alla riktningar genomstryka dessa platåer.

Botten i dem var nämligen för det mesta betäckt med breda trappstensflisor, som återigen doldes af en mängd alger, hvilka understundom voro en half fot tjocka samt så glatta och slippriga, att vi ofta behöfde omkring 2—3 timmar för att, med iakttagande af den största försigtighet, skaffa de femton kamelerna öfver bäckar, som knappt voro 100 fot breda och2 —3 fot djupa samt dessutom runno utomordentligt långsamt. Oaktadt all möjlig varsamhet föllo likväl mer än en gång några af mitt folk omkull på de glatta stenarne; men den skada, de härvid ledo, var likväl mindre än den förskräckelse, de vid dylika tillfällen erforo. Då kamelerna alltid skada sig, när de halka omkull, så var faran störst för dem — för att nu icke tala om packningen, som i dessa fall blir mer eller mindre illa åtgången. På det hela taget är den indiska kamelen, som, till skillnad från den tvåpuckliga, kallas dromedar, icke lämplig att användas i bergiga trakter. Från tidigaste år vandt vid att långsamt färdas öfver med sand och lera betäckta slätter, snafvar djuret i bergstrakter oupphörligt på hvarenda sten i dess väg och stupar då nästan alltid. Jag talar härvid af egen bitter erfarenhet, och vill derför på det enträgnaste varna alla, som ämna beresa Centralindien, att icke låta sig missledas af kamelernas vackra utseende; mycket bättre är det då att i stället begagna bufflar, hvilka här finnas att tillgå i stor mängd. Dessa äro visserligen ännu långsammare i sina rörelser än kamelerna, men gå deremot mycket säkrare och hafva dessutom framför kamelerna, i jemförelse med hvilka de äro småväxta, den icke ringa fördelen, att de med större lätthet kunna komma igenom djangalerna.

En stor förlust för mig var, att jag måste skjuta två af mina kameler, som hade brutit ett ben, då de skulle öfvervada en liten bäck. Emedan det var omöjligt att här anskaffa några andra, såg jag mig nödsakad att fördela packningen på de öfriga, redan nu utmattade kamelerna, tills jag kunde komma öfver fyra bufflar. Vidare söndersargade många af djuren sina fötter på de hvassa stenarne, som till största delen utgjordes af trapp och diorit. Dessa stenar kunde vi icke undvika, då de för det mesta doldes under en antingen lefvande eller död växtlighet; ja, sjelfva elefanten var efter åtta dagar högst illa tilltygad, ehuru han med största försigtighet kände sig för med foten och mycket behändigt med sin snabel skaffade ur vägen de förargliga stenarne.

Detta väldiga djur bar, då vi lemnade Djahalpur, *hauda'n* — en liten, för tre personer afsedd vagn, som i någon mån liknar den öfversta delen af en liten *char-à-banc* — vidare föraren, hvilken satt på dess nacke, och slutligen i en stor säck några centner mjöl och ris, som var dess foder. Efter några dagars förlopp var likväl hela förrådet uttömdt, så att elefanten sedermera fick tills vidare nöja sig med bambublad, gräs, trädrötter och bark. Det var öfverraskande att se, hur behändigt han, för att komma åt det saftiga bastet, förstod att skaffa bort den bittra barken från de afslitna grenarne.

En riklig ersättning för denna knappa och magra kost fick djuret, då vi sedermera kunde undfägna det med sockerrör. På flere kärror anskaffades inemot 1,000, visserligen endast 2—3 fot höga, men likväl friska sockerrör, hvilka sedan lades i en hög, som var hälften så stor som mitt tält. Elefanten sträckte genast ut sin snabel efter den läckra måltiden och gjorde sig ett godt mål. Till min stora förvåning funnos efter ett par timmar endast några få gröfre rör qvar.

Min elefant, som var synnerligen väl dresserad, roade oss ibland med en mängd konsstycken, hvilka den utförde med ganska stor färdighet. Ett af de mest komiska var följande. När man ropade åt djuret: "lägg dig ned och sof, elefant!" så lade det sig raklångt ned på marken, efter att likväl först hafva undanskaffat all småsten, sträckte från sig de klumpiga benen, drog in snabeln och började snarka. Dervid plirade det listigt med ögonen, för att se hvad intryck denna manöver skulle göra på åskådarne. Ju mer vi skrattade, desto värre snarkade djuret, hvilket utförandet af detta konststycke tycktes förorsaka lika stort nöje, som det de omkringstående erforo.

En natt uppskrämdes vi deraf, att elefanten öfverfölls af en plötslig oro, som snart meddelade sig äfven åt kamelerna och hästarne. Det syntes tydligen, att djuren vädrade någon fiende i närheten. Men just den dagen hade vi uppslagit vårt läger på en bergssluttning, hvarför vi ansågo oss vara på bästa sätt skyddade mot vilddjurens anfall. Icke heller hade vi underlåtit att iakttaga våra vanliga försigtighetsmått: vakter voro utställda, och för att hålla vilddjuren på så långt afstånd som möjligt, hade eldarne blifvit upptända straxt före skymningen, så att de flammande lågorna med sitt sken upplyste hela nejden. Men förrän vi hade hunnit utforska orsaken till djurens oro, och innan patrullen, som skulle göra en rund omkring lägret, hunnit laga sig i ordning, träffades våra öron af ett hemskt vrålande läte, som antydde, att en tiger befann sig på endast några hundrade stegs afstånd från stället.

Mitt folk grepo skyndsamt till sina bartsjier, som de alltid hade nedstuckna i marken vid sina sofplåtser och nu började jagten. Tigern höll oss vakna hela natten, ty hvarken med skott eller larm kunde vi fördrifva honom. I vilda språng anföll oss odjuret än på den ena, än på den andra sidan af lägret. Elefanten var ytterst orolig, och vi hade all möjlig möda att föra den till de ställen, der vi trodde att tigern var. Från hauda'n, som jag i största hast

Digitized by Google

hade låtit sätta upp på elefantens rygg, underhöllo jag och två karlar en oafbruten eld, under det att mitt folk till fots uppmuntrade hvarandra och aflossade sina skott åt det håll, der tigerns tjut hördes, så fort de hunno ladda — ty vid den tiden funnos i Indien hvarken tändnåls- eller bakladdningsgevär. Mörkret hindrade oss dessutom att anställa en ordentlig jagt.

Vid morgongryningen voro vi visserligen mycket utmattade efter den föregående nattens häftiga sinnesrörelser, men ifvern att nedlägga tigern hade derför icke minskats, ty vår förmodan att vi sårat honom, bekräftades af stora, straxt utom lägret befintliga blodfläckar, som äfven anträffades på andra sidan af floden, hvilken tigern på sitt återtåg till djangalen måtte hafva öfversimmat så tyst och stilla, att vi icke märkt det. Blodspåren förlorade sig snart i den täta djangalen, och våra ihärdiga bemödanden att få reda på odjuret blefvo till vår stora förargelse fruktlösa.

Då man har en så väl dresserad och uppmärksam elefant som den jag hade, är en tigerjagt om dagen icke förbunden med några större faror, ty elefanten märker genast hvarom fråga är, men tappar likväl icke derför modet. Den visar sig tvärtom vid ett dylikt tillfälle liflig och munter samt ådagalägger en stor försigtighet genom att noga gifva akt på allt och speja åt alla sidor. Hufvudsaken är nämligen att jägarne i hauda'n eller elefanten sjelf får sigte på tigern, och att man då genast går lös på fienden. För att icke snabeln, som är elefantens ömtåligaste lem, skall blifva skadad, lyfter han den då ögonblickligen högt upp i vädret. Vanligen reser sig nu tigern upp från sitt gömställe och störtar med ett förfärligt tjut lös på elefanten, som dervid skjuter fram pannan, i hvilken tigern hugger sig fast med klorna och sålunda sväfvar några fot öfver marken. Elefanten lyfter sedan upp hufvudet, ruskar detsamma fram och tillbaka, tills tigern genom sin egen tyngd störtar till marken, hvarvid han i elefantens panna lemnar efter sig två längre eller kortare, häftigt blödande skråmor. I detsamma aflossa jägarne från hauda'n några skott på tigern. Ligger nu denne och kämpar med döden, så sätter elefanten, innan man nedstiger från dess rygg, på ett gifvet tecken den ena af de väldiga framfötterna på tigerns kropp eller vanligen på dess hufvud, och har denna tyngd legat endast några minuter på odjurets hufvud, så kan man vara öfvertygad om att det fått nog. Att närma sig tigern, innan elefanten gjort ifrån sig sin sak, är alltid farligt, då han äfven i de sista dödsryckningarne är nog stark att tillfoga sin fiende svåra sår.

Äfven om man har att tillgå en elefant, aflöper jagten ej alltid lyckligt, ty icke alla elefanter möta tigerns anfall. Många söka tvärtom att undgå odjuret genom en skyndsam flykt, hvarvid de i hauda'n befintlige jägarne utsättas för de största faror. En för tigern flyende elefant störtar bort i ursinnig fart midtigenom småskogen, hvarvid han med sin snabel afslår de hindrande grenarne. En elefant, som blott enda gång flytt för sin fiende, vågar man aldrig mera använda vid dylika jagter.

Understundom lyckas det tigern att med ett väldigt språng bakifrån svinga sig upp på elefanten, hvilket kan ske desto lättare som elefanten baktill är något lägre byggd. Tigerns hvassa klor intränga då i det mjuka köttet, och elefanten söker nu, utom sig af smärta, att under oerhörda ansträngningar nedskaka sin fiende. Han lyckas nästan alltid, men tillsammans med tigern störta också hauda'n och de deri varande jägarne till marken. Ett fall från en sådan höjd af 8—9 fot är i och för sig sjelft farligt, men blir det vid ett dylikt tillfälle i ännu högre grad, då efter all sannolikhet tigern genast kastar sig öfver jägarne, innan de, mer eller mindre bedöfvade af fallet, hinna sätta sig till motvärn.

Att utan elefant jaga tigrar är alltid ett stort vågstycke, som lätt kan få en olycklig utgång, äfven om flere dristiga män förena sig om ett dylikt äfventyr. En sådan jagt företages vanligtvis endast då, när man förföljer tigern omedelbart efter det han gripit något rof. Det är blott med största möda man lyckas bana sig väg genom de täta, af alla slags slingerväxter uppfyllda busksnåren, der det är mycket svårt att återfinna tigerns spår; säkra tecken har man endast i blodsdropparne, som antingen hänga på bladen eller rödfärga trädgrenarne. Vanligtvis stöter man på odjuret i ett ögonblick, då man minst är beredd derpå. Förlorar man i denna kritiska belägenhet endast för några ögonblick själsnärvaron, och handlar man icke med den största kallblodighet och snabbhet, så är man antingen ohjelpligen invigd åt döden, eller tillfogas i lyckligaste fall sår, som göra en till krympling för hela lifstiden.

Tigerns nattliga anfall tillskyndade mitt folk åtminstone den fördelen, att jag medgaf dem att få rasta den dagen, ehuru vi ännu hade flere dagsresor qvar till Amarkantak, än vi trott.

Ju mer vi närmade oss vårt mål, desto större blefvo svårigheterna. Hvad som mycket ofta hände och tillskyndade mig många olägenheter var att, alltefter som jag kom i närheten af urbefolkningens usla, af bamburör och stora blad uppförda hyddor, deras innevånare med de få husdjur de egde, i vild flykt störtade sig in i de ogenomträngligaste busksnåren.

Ofta syntes det omöjligt att få de vägvisare, vi oundgängligen behöfde, för att kunna färdas genom de för oss alldeles obekanta trakterna. Drifna af nyfikenhet, vände likväl redan efter några få timmar de modigaste flyktingarne tillbaka. Genom gåfvor, vänliga ord och löften om hög betalning lyckades jag omsider öfvertala dem att den följande dagen visa oss vägen. Den fruktan, hvarmed de undfly alla främmande, i synnerhet européer, bildar en iögonenfallande kontrast mot det oförfärade mod, de vid alla tillfällen ådagalägga under den farliga jagten.

Då ofta inträffade, att vägvisarne, oaktadt deras en gång afgifna löften, likväl, gripne af fruktan, hemligen flydde om natten, så återstod oss ingen annan utväg än att bevaka dem som fångar.

Då jag från säkert håll fick veta, att en visserligen längre, men i stället bättre väg utmed kanten af en stor djangal förde till Amarkantak, så lät jag största delen af min karavan följa denna, hvarefter vi sedermera skulle fortsätta vägen tillsammans. För att kunna färdas så mycket fortare inskränkte jag i möjligaste mån min packning. Jag medtog hvarken stol eller bord, men försåg mig väl med skjutvapen, instrumenter, matvaror och läkemedel. Såsom bord tjenstgjorde en icke synnerligen stor, men tätt packad kista, hvarvid jag, sittande på ett öfver marken utbredt täcke, arbetade, åt och rökte. Kistan hade hela natten sin plats i mitt tält, som upplystes af en på densamma stående lampa.

På aftonen af den femte dagen frågade jag af en händelse mina tjenare, då de inburo två brinnande ljus, som sattes i halsarne på tvänne tomma buteljer och sedan ställdes på kistan, hvad den egentligen innehöll. Till min stora förskräckelse svarade de mig med största kallblodighet och lugn, att de, då jag alltid befallt dem väl akta kistan, der krutet och skjutvapnen förvarades, hade burit in den i mitt tält, såsom det säkraste stället i hela lägret. Jag hade således i fem hela dagar arbetat, ätit och rökt vid en krutdurk och sofvit i dess omedelbara närhet. En gnista från ljusen eller den brinnande cigarren skulle hafva kunnat spränga mig och mitt folk i luften. Detta märkvärdiga förfarande med krutkistan hade likväl icke sin grund i någon

Digitized by Google

elak afsigt hos mitt folk, utan härledde sig från en högst besynnerlig begreppsförvirring.

I närheten af Amarkantak sammanträffade jag åter med mitt folk, som lyckligtvis icke hade råkat ut för någon olycka. Några få dagar derefter uppnådde vi vårt mål.

Amarkantak ligger på en platå, som icke blott i höjd, utan äfven i hydrografisk vigt öfvergår alla andra platåer i Centralindien. Nu finnes här endast en obetydlig, mestadels blott af brahminer bebodd by, som nästan helt och hållet e..er bestånd genom den stora mängd af pilgrimer, som årligen vallfärda dit. Förut måtte förhållandena i Amarkantak hafva varit helt olika mot nu. Redan i fordna tider synes platåns i geografiskt hänseende förträffliga läge hafva varit kändt och upp skattadt. Vidsträckta ruiner tillkännagifva, att redan för flere århundraden sedan här stått ett stort buddhaistiskt tempel; nu har hinduernas rika, mytologiska fantasi med dess många gudar här återuppbyggt en af dess största helgedomar; ty Narmadas källa, som ligger alldeles i närheten af det gamla buddhaistiska templet, är föremål för en synnerlig tillbedjan. Äfven det gammalindiska sanskritnamnet betecknar tydligen Amarkantak som en ort, der de odödliga gudarne hålla sina sammankomster (Amar = odödlig, Kantak = församlingsställe), och vid detsamma knyter sig en mängd af dessa vidunderliga myther, som brahminerna med lika stor talang som lefvande fantasi förstå att uppdikta om alla deras heliga platser. För mina hinduer var allt hvad de sågo heligt och betydelsefullt; ingen af dem ångrade nu, att han följt med mig, då allt aflupit så lyckligt, och den största faran obetingadt var öfverstånden. Jag delade, på det hela taget, mina följeslagares känslor, ehuru visserligen på ett annat sätt.

För att anställa meteorologiska och fysiska undersökningar hade jag näppeligen kunnat välja en lämpligare plats än just Amarkantak. Medan mina hinduer förrättade sin tidsödande andakt och sina långsläpiga ceremonier, hvarmed äfven var förbunden en så stor mängd ofömuftiga tvagningar, att de flesta bland mitt folk häraf ådrogo sig allvarsamma förkylningar, sökte jag genom långa färder till fots och häst först och främst skaffa mig en öfverblick af platån. Då jag ämnade uppehålla mig här en längre tid, var det mig angeläget att åt mig och mitt folk finna en ändamålsenlig lägerplats, hvilket, såsom jag förut omnämnt, i allmänhet icke är så lätt, som man skulle kunna tro. Här fann jag emellertid ett passande ställe. Majestätiska mangoträd, hvilka förekommo mig desto vackrare, som jag under min hitfärd från Djahalpur icke sett ett enda, anträffades omkring platåen i enstaka grupper. Under deras lummiga och skuggrika grenar uppslogo vi nu våra tält.

På det hela taget företedde växtligheten egendomliga förhållanden. De många, små platåer, jag hittills passerat, hade endast varit betäckta af olika slags höga gramineer, som understundom uppnådde en höjd af 6—7 engelska fot och alldeles undanträngde träden. På platåsluttningarne trifvas de stora träden endast då bland gräsen och klängväxterna, när de blifva odlade.

Amarkantaks topografiska förhållanden framställde sig för mig helt olika mot hvad jag, på grund af hittills inhemtade upplysningar, var berättigad att vänta mig. Synnerligen karakteristiskt är det, att platåkanten är betäckt med ett bergbälte, som reser sig 30—40 fot öfver den egentliga platån och under namnet Mekal fortsättes i nordlig riktning emot Gangesdalen.

Till min stora öfverraskning fann jag, att platån, der den var som bredast, höll i genomskärning endast 1¼ eng. mil, och således var betydligt mindre än hvad jag, efter hvad man förut berättat mig, hade anledning att tro. Det förefaller mig, som om man gifvit det egentligen endast lokala namnet Amarkantak en alltför allmän, nästan provinsiell betydelse och under detsamma, ehuru orätt, inbegripit alla de små dalar, slätter och platåer, som omgifva hufvudplatåns fot. Men endast denna är det infödingarne kalla Amarkantak.

Narmadas källor ligga i dammen Pansjkund, som på ett högst oregelbundet sätt omgifves af ett högt, solidt murverk och några små tempel. Ned till dammen leder en mängd trappsteg. Hufvudkällan uppbrusar ur dammens midt ofvan vattenytan och öfver den är uppbygdt ett litet, af pelare uppburet tempel. Dammen har ett aflopp, som just bildar Narmada; vattenmängden belöper sig här till icke mer än 2 kannor i sekunden. Men inom kort förena sig andra källor med denna lilla bäck, och på några få mils afstånd från källsprången är Narmada redan en ganska stor flod, tillräckligt vattenrik för att bilda ett vackert, omkr. 70 fot högt vattenfall.

På Amarkantakplatån uppspringer endast Narmada, då deremot Sonfloden framväller omkr. 1200 fot längre ned mot öster vid platåns fot, på en öppen, temligen odlad plats, och liksom Narmada ur en dam bredvid byn Pendera. Äfven denna dam omgifves af en qvaderstensmur. Tempel saknas här, men ett stort pipalträd, ett slags fikonträd, pryder de närmaste omgifningarne.

Djohilla, den tredje, mera betydande floden, som kommer från Amarkantak, har likaledes sin källa i en dam, som är 33 fot lång och 25 fot bred. Den ligger 5 eng. mil norr om Narmada och är endast något djupare än denna. I dess närhet hafva fakirer uppslagit sina usla hyddor.

De källor, som bilda Ajrap, hvilken flyter åt söder och är en biflod åt Mahanadi, ligga i de sumpiga trakter, som i ringa utsträckning omgifva Amarkantaks fot på södra sidan.

Från de utflykter, jag företog till dessa närbelägna källor, vände jag om aftonen tillbaka till mina tält på Amarkantak, der jag uppställt mina instrumenter till ständigt bruk och inrättat ett meteorologiskt observatorium.

I de tropiska nejderna af Indien är himmelen under den kalla årstiden, eller de månader, som motsvara vår vinter, nästan alltid ren och molnfri. Men här på Amarkantak erinrade de stora molnmassorna ganska mycket om en europeisk himmel och voro oss synnerligen kära, då de hindrade solstrålarne att verka med deras fulla kraft. Molnen försvunno likväl i solnedgången, och stjernorna lyste då med en glans, som man endast återfinner i tropikerna.

Jag hade väntat mig, att vi skulle få svalare nätter och kallare morgnar än vi hittills haft. Men fastän stället efter min beräkning låg 3,580 eng. fot (inemot 3,680 sv. fot) öfver hafsytan, öfverraskades jag likväl, då jag om morgonen såg termometern utvisa 9—10° C.; det var således varmare här än på slätten, som lågo 1,—2,000 fot lägre, och der rimfrost ofta anträffades på grässtråna. I öfverensstämmelse med de allmänna fysiska lagarne, enligt hvilka temperaturen blir desto lägre, ju högre upp man kommer, var det om morgnarne alltid kallare än hvad förhållandet vid samma tid var i dessa lägre trakter. Det högsta termometerståndet, jag under en enda, alldeles molnfri dag i Januari iakttog, utvisade 24° C., hvilket var 3 grader mer än under de öfriga dagarne.

Hittills hade jag ingenstädes i Indien, långt bort från kusterna, funnit det lägsta termometerståndet under den kalla årstiden så högt om morgonen. Liksom öfverhufvud ofta är fallet vid ovanliga temperaturförhållanden, så synas äfven här flera omständigheter sammanstöta för att framkalla detta fenomen. En starkt uppåtstigande luftström från de omgifvande slätterna fortfar ännu någon tid efter solnedgången och träder i stället för de luftlager, som sänka sig ned från platåns öfre delar, sedan temperaturen genom värmeutstrålningen börjat sjunka i närheten af jordytan. Äfven luftdraget från de platån omgifvande Mekalbergen, hvilkas stenmassor om dagen starkt upphettas, bidrager till att minska nattkylan.

Digitized by Google

Bland mina många utflykter vill jag endast i korthet omnämna min färd till Radjmirgar, den högsta punkten på Mekalkedjan.

Vi kunde icke taga den närmaste vägen utmed bergskammen, utan måste utefter det branta Penderagat, som af lastade kameler icke kan passeras, nedstiga till foten af Amarkantak. Der qvarlemnade vi hästarne och började genast den branta uppstigningen. Men endast långsamt kunde vi komma framåt, ty det var ett mödosamt och tidsödande arbete att bana sig väg genom djangalen, som i storlek och täthet öfverträffade allt hvad jag dittills sett. Jag måste verkligen beundra Gonderna, hvilka gingo i spetsen med en likgiltighet, som om de hvassa törnena gjorde dem alldeles ingenting. Mina kläder voro inom kort alldeles sönderslitna. Mina hinduer tycktes minst finna något nöje i denna färd, ehuru deras fruktan för ett oväntadt möte med någon tiger kom dem att glömma de många svidande sår, som törnena tillfogade dem.

Efter två timmars mödosam klättring nådde vi höjden, der jag till min stora öfverraskning fann en alldeles jemn yta af en mils bredd. Utsigten gaf mig visserligen en lärorik öfverblick af de orografiska förhållandena, men landskapets karakter var i högsta grad enformig, emedan en tät skogsregion i alla riktningar sträckte sig ut till synranden, utan att uppvisa några tydligt framträdande former och utan att i de närmaste delarne erbjuda någon omvexling. Inga boningsplatser, inga uppodlade marker kunde urskiljas mellan de allt betäckande djangalerna, ur hvilka endast här och der reste sig ett och annat ofantligt, förvittradt stenblock. Sjelfva bergens former kunde endast framstå obestämdt och förvirradt, i följd af vegetationen och de ur de fuktiga djangalerna uppstigande dimmorna. Man såg här, icke en öken, utan en vid zon, der klimatet och vegetationen synes hindra menniskan att fatta fotfäste, ehuru äfven dessa nejder genomströfvas af enstaka, vilda horder.

Hvarje större, obebodd jordsträcka har sin bestämda karakter. Hur olika äro icke de intryck, som framkallas af de vilda landskapen i de högre delarne af Himalaya! Ty fastän de ligga afsides från menniskoboningar, äro icke de närmaste omgifningarne, såsom här är förhållandet, insvepta i ett ogenomträngligt mörker, utan kan man tvärtom, äfven på långt afstånd, urskilja de otaliga bergsspetsarnes finaste enskildheter. Denna bild, som ännu tydligare framstår genom kontrasten mellan den bländhvita snön, de mörka stenarne och den blåa himmelen är så storartad, att den fyller oss med den lifligaste beundran.

Ur den allvarliga sinnesförfattning, hvari jag befann mig på återvägen, rycktes jag snart af den brådskande verksamheten i lägret, ty vi hade utsatt afresan till följande dag.

Handel och vandel i Petersburgs bazarer.

”Sätt honom med en penningpung på en sten, så skall han nog veta föda sig” — säger ett ryskt ordspråk. I den ryska nationalkarakteren upptäcker man också en öfvervägande benägenhet för handel och schackreri, och historien berättar, att då några polska judar af Peter I begärde tillåtelse att drifva handel i hans rike, denne svarat: ”här behöfvas inga judar: jag känner mina ryssar; de förstå konsten bättre än ni.” För att gifva läsaren en föreställning om denna ryssens merkantila förmåga, bedja vi få skildra ett besök, som några finnar aflade i ett magasin för färdiggjorda manskläder i Apraxin-Dvor.

I den rymliga och med ett rikhaltigt varulager försedda butiken påträffade de en välklädd medelålders man med förståndig och allvarsam fysiognomi och skarpa anletsdrag, som höll på att handla en paletå. I butiken fanns, utom finnarne, tre eller fyra spekulanter.

Sedan medelåldersmannen noggrannt betraktat tvänne af köpmannen framlagda paletåer, stannade han vid en tredje, och följande samtal uppstod:

”Hvad är priset på den här?” frågade han köpmannen.

”Fyrtio rubel,” svarade denne, inställsamt småleende, och slätade sitt yfviga skägg — ”utan öfverdrift, fyratio rubel; behagar ni se på varan, prima qvalité” — bifogade han, häftigt svängande för köparens ögon såväl räta som afviga sidan af paletåen.

”Jag ser, jag ser alltsammans, min gubbe lilla, men ni kan väl ändå jemka en smula på priset.”

”Omöjligt; jag begär endast så mycket den är värd. Så sannt mig Gud hjelpe, så begär jag ej en kopek för mycket! Fyrtio rubel — utan öfverdrift.”

”Nå, nå, — utan öfverdrift, jag känner ert ”utan öfverdrift”. Tala rent ut; jag tycker icke om onödigt prat och önskar med ens uppgöra handeln.”

Köpmannen fixerade den talande noga. Dennes ansigtsuttryck och bestämda ton tillkännagåfvo, att han verkligen var van att i ett nu uppgöra en affär.

”Trettiofem, var så god, jag förlorar redan derpå,” sade köpmannen och svängde ånyo paletåen framför kundens ögon.

”Jag har ju redan sagt, inga finter, utan fram med priset,” fortsatte denne och magnetiserade köpmannen med ögonen.

”På ära och samvete, icke en kopek billigare, jag förlorar redan på varan. Men hvilket är ert pris?”

”Mitt pris,” sade köparen, sedan han ett ögonblick besinnat sig, ”är femton rubel; det är då åtminstone icke öfverdrifvet.”

”Hur vore det väl, i Guds namn, möjligt att sälja paletån för femton rubel! Den kostar mig sjelf öfver trettiotvå.”

”Som ni vill, jag betalar ej mera.”

Och köparen begynte långsamt draga sig mot dörren, men vände sig då och då om och fixerade köpmannen listigt.

”Trettio rubel, var så god och tag den, jag må gerna förlora en smula.”

”Femton!”

Köparen påtog ena handsken.

”Tjuguåtta och en half får ni den för, men, vid Gud, till min nackdel.”

”Femton!”

Köparen påtog andra handsken och beredde sig att lemna magasinet.

”Hör på, herre! Tjugofem, men endast för att i dag få sälja något” (klockan var redan två).

”Femton,” sade köparen, långsamt aflägsnande sig och i förbigående beseende en kapprock, som hängde på väggen.

”Var så god, var så god ... se då på den,” skrek köpmannen, ”hvilket är ert allra sista pris?”

”Femton,” svarade herremannen, utan att vända sig om, och tog i dörrvredet.

”Hör på, herre, för tjugutvå och en half skall ni få den?”

”Femton!” svarade köparen, i det han öppnade dörren.

Köpmannen kunde ej härda ut längre, utan sprang framom disken och hejdade kunden.

Digitized by Google

Vinterpalatset i S:t Petersburg.

Digitized by Google

Digitized by Google

"Tjugu rubel, mitt sista ord, var så god."

"Sexton, mitt sista ord," svarade köparen långsamt och öppnade ånyo dörren.

"Nå, som ni behagar," sade bodegaren, "för mindre än tjugo kan jag, Gud hjelpe mig, ej sälja varan, och jag säljer den då likväl med stor förlust, men jag gör det för att i dag få sälja något."

Köparen gick ut ur butiken.

Köpmannen stod nu med ett språng vid dörren.

"Hör då på, herre?"

"Nå, hvad då?"

"Var så god!"

Denne vände sig om.

"Tag paletån för aderton."

"Sexton och icke en kopek derutöfver," sade herremannen bestämdt, tog några steg framåt och betraktade de framför närmaste butik uthängda plaggen.

"Kom och köp hos oss," skreko i korus grannarne till höger och venster.

Vår köpman blef förtviflad. Han såg, att man höll på att undanrycka honom hans offer.

"Herre, var så god, ni skall få den," skrek han, i det han sprang fram till kunden.

"Sexton," svarade denne kallblodigt.

"Var så god, ni skall få den."

Sedan han först begärt fyrtio rubel för paletån, sålde han nu för sexton rubel plagget, som *på heder och samvete* kostat honom mer än trettiotvå.

"Jag vill nedfalla död här på stället," sade köpmannen, "i fall jag ej sålt paletån med stor förlust. Så står det nu för tiden till med handeln här; ja, Gud skall veta, att jag de flesta dagar handlar med förlust.

"Handlar med förlust, hvad är det du pratar, — du skulle sälja dina varor med förlust?" sade herremannen försmädligt. "Nej, bror lilla, allt hvad du säljer, säljer du med vinst, men nu grämer det dig, att du ej lyckats lura och skinna mig."

"Förlåt mig, min herre, hvilket skinneri eller bedrägeri kan väl komma i fråga, då varan ligger under edra ögon?"

"Hör då på, du begärde af mig för paletån fyrtio rubel; antages nu, att jag ej kände till priserna och gaf dig trettio rubel; på hur mycket skulle du då ha lurat mig? Naturligtvis på fjorton, min gubbe lilla. Dessa penningar skulle du, oss emellan sagdt, ha tagit ur min ficka liksom en ficktjuf. Förstår du det?"

"Förlåt mig, min herre, ni går orättvist till väga mot er nästa. Hvari består väl handeln om ej i sådana operationer? Varan ligger för köparens ögon, jag uppger mitt pris och han sitt, och vi söka sedan att jemka det så godt sig göra låter. Deri har ju handeln sedan urminnes tider bestått, och att dervid tala om bedrägeri, kan ju ej komma i fråga; jag smyger mig ej i er ficka; ni gifver mig godvilligt penningarne.

"Det är fåfängt att söka bringa honom till förnuft," sade herremannen och vände sig till finnarne. "Tillegnar jag mig ej främmande tillhörighet, i fall jag för en vara tager mera än den är värd? Det är enligt det allmänna föreställningssättet stöld — öppet offentligt bedrägeri. Säg mig nu, mine herrar, om han ej skulle hafva erhållit fjorton rubel för mycket, i fall jag gifvit honom trettio rubel för paletån. Och skulle jag ej kännt prisen, hade jag ovilkorligen gifvit honom om ej trettio, så åtminstone tjugofem rubel. På långt när icke alla ega kännedom om varuvärdena. En utländning t. ex. I hans hemland är allt på förhand värderadt, och man vet der blott af bestämda priser; då han behöfver något, nödgas han ej spilla många ord vid handeln, och allt hvad han derpå kan förlora, utgör endast en half eller på sin höjd en procent."

"Så handla äfven här åtskilliga köpmän," sade en ung man, klädd i paletå och hatt.

"Sällan; här uppgifver man nästan öfver allt ett öfverdrifvet pris, så väl i *Gostinnoi-Dvor* som i magasinen. Giftet har inträngt i den ryske köpmannens kött och blod, och det fordras tid och bildning för att röka ur honom denna pestsmitta. Hur mycken moralisk uselhet döljer sig icke i detta sätt att bedrifva handeln? För att komma åt några usla kopek samt för att bestyrka sanningsenligheten af sina uppgifter svär och åkallar han Guds namn, och emellertid ljuger och bedrager han offentligt, hela Guds långa dagen, ja, hela lifvet igenom. Hvilket förtroende kan man väl sätta till honom och hans eder? Skulle jag få råda, antog jag aldrig till vittnen vid domstolar sådana herrar", försäkrade den af sitt ämne upphettade köparen, "och hur mycken tid förslösas ej äfven under allt detta."

"Hvad betyder väl tiden för dem," anmärkte den unge mannen. "Hafva de vinsten väl en gång i fickan, så tänka de ej derpå."

"Och likväl är tid penningar: medan han nu en hel timme stått och prutat med mig, hafva tvänne personer gått sina färde, utan att köpa något; jag har enkom gifvit akt derpå."

"Han räknade troligen på, att ni skulle ersätta honom hvad han på de andra förlorat."

"Det torde blifva svårt för honom att få mig derhän. Jag vet hvarifrån han tager sina tyger, känner prisen på dem vid fabrikerna och i handeln och har reda på hur mycket arbetet och tillbehören kosta. Ni må väl inte tro, att jag köpt det här plagget för egen räkning? Jag ämnar det åt min betjent, hvars namnsdag det är i morgon." Herremannen var verkligen klädd i en drägt, hvars snitt föga påminte om Apraxin-*dvor*.

Han betalte paletån och lemnade butiken.

"Jo, se den var präktig, den," sade köpmannen, som nu först tyckte sig kunna gifva fritt lopp åt sitt tillbakahållna raseri. "Han skällde ju som en galen hund. Lycka för honom, att han bar en orden på bröstet, eljest hade jag nog snart visat honom hvar han hade dörren."

"Men hvad behagas," sade han och vände sig till finnarne.

En af dem uppgaf hvad han önskade, och köpmannen framlade det begärda.

Och det gick med finnen alldeles på samma sätt som med den förste köparen. Köpmannen begynte handeln med att begära sex rubel och slutade med att helt belåten emottaga två rubel och femtio kopek för sin vara.

Vinterpalatset i S:t Petersburg.

(Med illustration).

Rom byggdes icke på en dag; tvärtom dröjde det århundraden, innan af de italienska flyktingarnes och kolonisternas nybygge blef den stora och mäktiga verldsstaden. Helt annat var förhållandet med de ryska Cæsarernas nybygge, som uppstod nästan på en vink af sjelfherrskaren och fortare än någon annan af Europas hufvudstäder har uppnått äran af att vara en af de största och praktfullaste bland sina jemnlikar. Der förr, på gränsen mellan Karelen och Ingermanland, vid Nevas utfall i Finska viken endast stod en helt obetydlig stad, der thronar nu, sedan långt tillbaka, det ryska rikets nya hufvudstad, Nordens Palmyra, det strålande S:t Petersburg.

Despotismens hänsynslösa vilja förmådde likväl icke göra allt färdigt på en natt, hur mycket än, såsom det tyckes, czarerna, Asiens representanter i Europa, på allt sätt söka ef-

Digitized by Google

terlikna den österländske Aladdin, när det blir fråga om att inom ett ögonblick framtrolla underverk af glans och prakt; också är det i en icke så ringa mån S:t Petersburg har att tacka de sednaste kejsarne för sin glans. Sålunda förskrifver sig från de sista regenternas tid dess två största arkitektoniska jätteverk: den fullbordade Isakskyrkan och Vinterpalatset, sådant det i våra dagar framstår för betraktarens öga.

Det nuvarande Vinterpalatset intager samma plats, som förr innehades af ett äldre, om hvars oerhörda storlek och invecklade inre man kan göra sig en föreställning, då man får veta, att en slottsförvaltare eller hofmästare, som under tolf år haft anställning i kejserliga familjens tjenst, var långtifrån att känna till alla dess rum och gångar. I December 1837 nedbrann hela den praktfulla kolossen genom en eldsvåda, hvarvid endast räddades det värdefullaste af alla dess dyrbarheter. Från denna brand har man att berätta en mängd anekdoter, af hvilka vi här vilja anföra en.

Vid detta tillfälle, då otroliga ansträngningar gjordes att rädda så mycket som möjligt, såg kejsar Nikolaus I några karlar långsamt släpa sig fram, vacklande under tyngden af en jättestor spegel. Då kejsaren märkte, att deras lif var i fara, upptog han ur fickan en teaterkikare och slungade den med sådan kraft mot spegeln, att glaset splittrades i tusen stycken. Karlarne afstodo nu från sitt räddningsförsök och undgingo sålunda en qvalfull död bland lågorna.

Tyvärr visade Nikolaus icke samma menniskokärlek, när slottet skulle återuppbyggas. Snarare fäster sig då vid detta företag minnen, som erinra om despotisk hänsynslöshet, otygglad sjelfherrskarevilja, lättsinnigt slöseri med menniskolif — för att nu icke tala om de ofantliga penningesummor, som härvid förslösades. Czaren hade fått i sitt hufvud, att det nya Vinterpalatset skulle vara färdigt till storfurstinnan Marias giftermål med hertigen af Leuchtenburg, Eugène Beauharnais' son. Bröllopet firades den 14 Juli 1839, och byggnaden var då också fullbordad; men hur många offer hade det icke kostat att inom den korta tiden af ett och ett halft år framtrolla det nya jätteslottet ur den nedbrunna labyrintens grushögar? Det var ej nog med att tusentals menniskor arbetade på att uppföra detsamma; ty utan att bekymra sig om deras helsa, sökte man på allt möjligt sätt få byggnaden färdig till förmälningshögtidligheterna. När murarne skulle torkas, uppdrefs värmen i rummen till 30 grader, då vid samma tid termometern i fria luften utvisade ett lika stort gradtal under fryspunkten; ej en gång ryssens bröst och lungor kunde motstå inverkan af en dylik temperaturskillnad. Då det var nästan omöjligt att i denna hetta arbeta på rummens inredning och dekorering, så påsatte man handtverkarena med is fyllda hufvudbonader. En hel mängd dogo visserligen af kuren, men de bortgångne ersattes straxt med nya, och slottet blef färdigt till den utsatta tiden.

Att uppräkna Vinterpalatsets alla herrligheter skulle blifva ett alltför tröttande företag; om dess dimensioner kan äfven siffrornas språk gifva endast en svag föreställning. Låtom oss hellre säga, att det är så stort som Louvren och Tuilerierna tillsammantagna, att det rymmer omkring 6,000 menniskor, och att vid slutet af dess aflägsna gångar, högt upp under takåsen, i obegagnade bostäder finnes mer än ett hushåll, hvarom kejsaren icke har mera kännedom, än man i Amerikas vestra trakter vet någonting angående de spridda nybyggare, som nedsatt sig ytterst på gränsorna af ens ouppmätta jordsträckor. Naturligtvis har på sednare tider inträdt en större sakernas ordning än förr, då i en och annan undangömd vrå mången underordnad betjent fann ett obemärkt hem för sig sjelf, hustru, barn, fjäderfän — ja äfven för sin boskap.

På den resande, som får tillträde till Vinterpalatset, gör den långa raden af praktfulla rum och ödsliga salar ett tröttande intryck. Hvad som i synnerhet förtjenar omnämnas är Georgskapellet, 140 fot långt och 60 fot bredt, i hvilket czaren gifver de högtidligaste audienserna, och som genom sin asiatiska prakt på den besökande utöfvar ett öfverväldigande intryck. Bland de många gallerierna förtjenar äfven omtalas ett, der en tallös mängd ryska krigares porträtter finnas — en samling af vackra, men föga tilltalande och dåligt individualiserade taflor. Vidare bör ses den ofantliga "hvita salen", der hoffesterna firas, vid hvilka tillfällen utefter väggarne — rätt betecknande — bruka uppställas tredubbla soldatleder. Vi få ej heller glömma bort "diamantrummet", i hvilket kronjuvelerna förvaras. Bland dessa intages främsta rummet af spiran med den berömda diamanten, måhända den största i hela verlen och af kejsarinnan Kaharina II för 540,000 rubler inköpt af en grekisk slaf, som på köpet erhöll en årlig lifränta. Kejsarinnans våning är synnerligen smakfullt inredd; men ej mindre intryck gör kejsarens anspråkslösa, men trefliga arbetsrum, utanför hvilket finnes en särskild telegrafinrättning, som sätter envåldsherrskaren i förbindelse med det ofantliga rikets alla telegrafstationer, och förnämligast med dem i Peterhof och Kronstadt.

I storlek och prakt öfverträffar Vinterpalatset alla andra furstliga boningar; intet kan mäta sig med detsamma i öfverflöd på massivt guld, marmor, malakit och andra dyrbarheter. Den sköna konsten är här representerad icke blott genom många dåliga och medelmåttiga taflor, utan äfven genom flere mästerverk af Rafael, Murillo, Berghem m. fl. Vinterpalatset är likväl en alltför trogen bild af det ryska sjelfherrskaredömet, sådant det i all sin glans och med alla sina ståtliga omgifningar thronar vid Nevas kyliga vatten, för att på åskådaren kunna göra ett behagligt intryck.

En gata i Mogador (Marocko).

(Med illustration.)

Med läsarens tillåtelse förflytta vi oss till en af de förnämsta gatorna i den marockanska sjöstaden Mogador, som i sin skinande skrud höjer sig från en i atlantiska oceanen utskjutande halfö af norra Afrika, omkring hvilken bränningarne rasa.

Då européen tänker sig en gata, ingår uti detta begrepp vanligtvis föreställningen om två husssträckor med deras fönsterrader och prydnader, rymliga portar eller dörrar, och mellan husraderna stenläggning, rännstenar och trottoarer — men i Marocko får man i detta hänseende betydligt nedstämma sina anspråk. Der ombesörjes makadamiseringen nästan öfverallt af trafiken, hvarigenom nedtrampas all slags orenlighet och afskräden till en vägbeläggning, som, då det regnar, upplöser sig i den förfärligaste dy; trottoarer och rännstenar äro här öfverflödiga saker, och förgäfves letar man efter några fönster, "ty det är endast sådana fräcka och otrogna hundar som kristna och judar, hvilka kunna hitta på att i husen hafva en mängd öppningar utåt gatan, i hvilka till och med deras blygsammaste qvinnor prisgifva sig åt männens blickar." Hos de "rättrogna" är det endast qvinnans närmaste omgifning, som det är förunnadt att glädja sig åt hennes tjusande leende och varma blick, och ljus och luft får hon derför hemta blott på den midt i huset befintliga gården; endast "den otrogne" kan gemensamt med hvilken gatstrykare som helst fägna sig åt hennes anblick. Hvad husprydnaderna angår, så inskränka de sig för det mesta till en smula hvit eller ljusgul kalkfärg, och ingången är med svartsjuk beräkning gjord så låg och smal, att det är endast med nätt nöd de välfödda matronorna kunna tränga sig genom den. Vid hufvudgatorna, der handeln uppslagit sina bopålar, äro dessa små, låga och

Digitized by Google

En gata i Mogador.

Digitized by Google

Digitized by Google

Vesuvii utbrott år 1867.

Digitized by Google

Digitized by Google

fönsterlösa byggnader i sjelfva verket ingenting annat än en rad af stenruckel, försedda med en liten glugg, som befinner sig inemot tre fot från marken. Tröskeln i denna öppning tjenstgör som boddisk, och det inre af huset, hvilket oftast icke bebos, begagnas till magasin och kontor. Köpmannen sitter i sin glugg och bortjagar maskinmässigt med en liten qvast flugorna från sina varor; handlar han med smör, olja, dadlar, fikon och andra lifsmedel, så äro profver af dessa utlagda på ett bräde, som utåt gatan förökar diskens bredd, och hvarpå ofta hans nakna fötter i kärlig endrägt sällskapa med matvarorna. I några af rucklen ligger tröskeln i nästan rät linie med gatan; i så fall är det en kaffeutskänkare, smed, barberare eller svarfvare som der har sin lokal. Barberaren har alltid brådtom, ty ett välrakadt hufvud spelar bland marockanerna en lika stor roll, som en välrakad haka gör det bland européerna. Kaffeutskänkaren serverar sin grumliga dryck allt efter gästernas drägt — den turbanklädde får den mörkaste röran, den trasige det ljusaste dricksvattnet, men så betalar man ju också efter "behag."

Såsom öfverallt i norra Afrika är det i synnerhet på torgdagarne lif och rörelse råder på hufvudgatan. De knapphändigt skylda och trasige kameldrifvarne göra då halt midt på gatan; med några käpprapp och svordomar få de "öknens skepp" att knäfalla på framfötterna och sedan lägga sig ned på marken, utan att likväl djuren på minsta sätt förändra det uppstående hufvudets ställning; ett tygstycke utbredes framför hvarje kamel, och härpå kastas dess foder, som djuret tuggar under en mängd osköna munvridningar, hvilka erinra om en med en hård skorpa arbetande, tandlös gammal gumma. Med ved, grönsaker och andra varor lastade åsnor stå med lutande hufvuden och hängande öron och nicka sömnigt. Orka de ej längre stå, så lägga de sig ned midtpå gatan och endast med sparkar, käpprapp och oqvädinsord öfver deras far och farfar kunna pådrifvarne få dem på benen igen. Fiskrarne infinna sig med sin fångst, och det är icke sällsynt att se två man hjelpas åt att bära en enda af de stora fiskar, som här fångas vid kusten. Här sitter en neger och klirpar på en tresträngad zittra, under det han i en snörflande ton och med inställsamma åtbörder sjunger de välklädda vandrarnes lof. Judar och araber hvimla om hvarandra. Judarne gå i mörka kaftaner och hafva omkring hufvudet ett blått, under hakan knutet bomullstyg, hvilken hufvudbonad de måst anlägga, då den svarta, förut af dem använda kalotten oupphörligt rycktes af dem af mohrerna, med hvilka de ligga i beständiga tvister. Araberna ser man än i sina draperade, vackra haiker och burnusar, med turbanen på det högburna hufvudet, än i mörk ylle- kamelhårsdrägt, än i trasor. Men för att kunna fatta, hurudana dessa trasor äro, måste man hafva sett dem med egna ögon. Den ljusa burnusen går i arf från far till son, styckas och lappas samt blir slutligen, sedan den hållit åt ett par slägtleder, en kostlig sammansättning af bitar och stycken i alla möjliga färger och från alla tidsåldrar, hvartill kommer, att den — nästan aldrig tvättad — icke har någon synnerligt behaglig lukt. Dessa lappningskonstens mästerverk framträda i all sin glans, då de begagnas af "de heliga" d. v. s. sinnessvaga personer, som lefva af allmosor, och af de vanliga, öfverallt sig uppehållande, ofta blinda tiggarne, hvilka det alltid är godt om på ställen, der trafiken är liflig. Här i porten, genom hvars mörka hvalf man kommer in på en af de trånga gränderna, hafva tvänne tagit plats; deras hvita skägg på det mörka ansigtet tager sig förträffligt ut mot den hopflickade drägten och de amuletter, som de sälja åt en vantrogen "troende." Straxt bredvid dem utbjuder en vedervärdigt ful negrinna de flata, runda bröd, som spela en vigtig roll vid den gödningskur, som i synnerhet judinnorna måste underkasta sig för att blifva gifta; ty skönhet utan fetma låter i Marocko icke tänka sig. Här kommer en åsna med en dubbelkorg öfver packsadeln, som allmänt begagnas vid varors forsling. I ena korgen sitter en liten negergosse från landsbygden — han skall in och för första gången få hufvudet rakadt i moskén — i den andra ligger geten, som är bestämd att slagtas och uppätas med anledning af denna högtidliga ceremoni. Insvepta i sina yllemantlar, så att blott ena ögat och fötterna äro synliga, då deremot judinnorna dölja sina, skynda mohrinnorna med lätta steg utför gatan, då deremot Israels döttrar gömma sina yppiga former under ett öfver hufvudet framdraget, tunnt tygstycke. En europeisk dam uppväcker infödingarnes häpnad och förvåning, då hon genom att anlägga jägardrägt visar sin fullkomliga likgiltighet för hvad de anse "barbariskt." Ingenting fattas i hennes utstyrsel — hvarken damaskerna, blusen och den befjädrade hatten; hon har till och med bössan kastad öfver axeln, då hon går på jagt med sin broder, som är tolk vid ett af konsulaterna.

Ehuru midt i vintern är det likväl så varmt som under den varmaste sommardag i Europa. Solen ger en kraftig belysning åt den lifliga taflan; allt är här stoj, buller och skrik, ty ingen affär kan komma till stånd, utan att en massa vittnen skall tillkallas, varans förträfflighet lofprisas och med de mest olika eder bekräftas, och hvarje försäkring, hvarje ord och ed beledsagas af ett uttrycksfullt minspel och de lifligaste åtbörder. Det är eld i luften, eld i blicken, eld i stämman liksom i hvarje rörelse — det är en glöd i hela den af söderns sol belysta, skiftande taflan, som ej kan med pennan återgifvas.

Vesuvii utbrott i slutet af år 1867.

(Med illustration.)

Nästan intet år förgår utan att Vesuvius uppfyller den omgifvande trakten med förskräckelse. Sedan i December 1861 har det likväl varit nästan lugnt, om man undantager ett och annat mindre utbrott af de i jordens inre arbetande krafterna. År 1866 gaf berget ånyo luft åt sitt raseri, hvarvid uppstodo tvänne nya käglor. Sedermera bildade sig under natten mellan den 12—13 November 1867 en ny krater, hvarjemte vid den stora käglan åt Bosco-Realesidan öppnade sig en annan, ur hvilken sistnämnda en lavaström utflödade. Ur två mindre, sedermera tillkomna öppningar slungades ytterligare massor af små stenar upp i luften, och den stora käglans topp remnade på flera ställen. Utbrotten tilltogo med hvarje dag i häftighet, och eldtungor uppskjöto ur kratern, under det en smal lavaström nedsipprade i riktning mot Ottajano, som ligger vid bergets sydöstra sida. Den mindre käglan, hvilken knappt var synbar öfver de den stora kratern omgifvande vallarne, hade under tiden tillväxt ansenligt och utsände nu en ofantlig qvantitet lava, som förvandlade den omgifvande kratern till en sjö af eld. I början hölls lavan inom skrankorna af de höga vallarne, men småningom steg den öfver bräddarne och utgöt sig i alla riktningar — hufvudströmmen hade en bredd af 20—30 fot — nedför bergets sidor, hejdlöst medsopande allt, som sökte hämma dess fart. Det dånade och brakade i vulkanens inre, och marken rundtomkring densamma skakades som af en jordbäfning. Eldmassor och stenar uppslungades med mellanstunder från 1—5 sekunder 1,000 fot upp i luften. Man kunde följa stenarnas lopp med ögonen, så länge de behöllo sin glödröda färg, men när de nalkades jorden, svartnade de, och då kunde endast örat uppfatta hvad det var som slog ned och borrade sig in i marken rundtomkring. Mot slutet af November saktade sig i någon mån bergets raseri. Det dånade ej längre i dess innandömen, men ur kratern upp-

Digitized by Google

stego oupphörligt flammor, hvilka genomkorsades af mörka rökstrimmor, som gåfvo lågorna utseende af att vara ännu högre; himmelen glänste af en högröd färg, och väldiga stenar nedföllo som myriader stjernor på toppen af berget, hvilket vid foten var insvept i tjockt mörker.

I första dagarne af December var Vesuvius ända upp till käglan betäckt af bländande hvit snö, hvilket äfven var förhållandet med de omkring Neapelviken liggande bergen, hvarigenom det blef nästan omöjligt att betrakta detsamma. Men ur den gigantiska, omkring 700 fot vida kratern flammade och rökte det beständigt, under det att det att de nedrusande lavaströmmarne tecknade svarta linier på bergets glittrande, hvita mantel. Ibland var vulkanen insvept i moln och mörker, under det att himlen upplystes af det röda skenet från kratern. Ett egendomligt fenomen visade sig, då en fullkomligt regelbunden liten ring af eld ofvan kratern steg högt upp i luften och der förblef en stund alldeles stilla. Den 7 December uppkastades ur kratern endast aska, den 8 framkom ingenting annat än rök, och den 9 bildade sig en ny kägla, hvarur blott stenar uppslungades. Från olika öppningar i berget nedflöto icke mindre än 13 lavaströmmar, af hvilka några, nedstörtande utför vulkanens afsatser, erbjödo den storartade anblicken af lika många kaskader af eld. Den 10 upphörde lavan att flyta, och i dess ställe uppslungades väldiga stenar, hvilket tycktes kosta berget större arbete, emedan dess inelfvor sålunda söndersletos och utkastades, hvarjemte jordskalfven blefvo mera oroväckande, och dundret hördes på minst 20 eng. mils afstånd. Följaktligen urskiljdes det mycket tydligt i Neapel, och då det under nattens dödstystnad träffade ens öron, uppväckte det, om icke fruktan, så åtminstone en känsla af vördnad. I bergets omedelbara grannskap var oron stor, och innevånarne i Torre del Greco, upplagsplatsen för de oarbetade korallerna, gjorde allt för att rädda den dyrbara varan. De fyra påföljande dagarne började lavan ånyo i stora massor slingra sig ned utför vulkanens sidor; en ström vältrade sig ned emot ofvannämnde stad, som redan lidit så mycket och står på minst fem andra städer, hvilka allesammans antingen uppslukats af jordbäfningar eller begrafvits af lavaströmmar. Under de följande dagarne minskades bullret något, och den 18 och 19 December kunde man från Neapel ej varseblifva Vesuvius. Om natten upplystes de öfver berget hvilande molnmassorna af det högröda skenet från kratern. Mellan den 20—28 uppstego ofantliga rökpelare i hvarenda minut högt i luften, hvarefter de af vinden drefvos bort åt Caprisidan. Efter denna tid fortfor berget att inpå det följande året omvexlande utkasta rök- och stenmassor, hvarefter dess raseri småningom lade sig — för att förr eller sednare upprepa samma storartade och hemska skådespel.

Den medföljande planschen framställer den nya kratern, sedd från Sommasidan, det enda ställe, der lavan var så pass afkyld, att man derifrån kunde betrakta vulkanen på närmare håll.

Monte Rotondo i Kyrkostaten.

(Med illustration.)

Man berättar, att en italienare vid något tillfälle skall hafva sagt: "hvilken skada, att det icke är syndigt att dricka friskt vatten, ty då skulle det bestämdt smaka mycket bättre!"

Då berättaren lägger dessa ord i en italienares mun, kan man ej annat än föreställa sig, det han måste hafva hyllat den åsigten, att italienarne i större mån än något annat folk äro lystne efter den förbjudna frukten. Af hvad som på den italienska halfön timat under de sista åren känner man sig nästan frestad att gilla ofvan antydda åsigt. Men hvilket högt och skönt mål eftersträfvade icke det mäktiga romarefolkets ättlingar? De kämpade ju för ingenting mindre än friheten och återvinnandet af rikets gamla hufvudstad, detta kunskapens träd, hvilket vaktades af en främmande örtagårdsmästare med den väldiga stafven, Septembertraktaten, som han den 3:dje November 1867 vid Mentana med sådan segrande kraft svängde öfver de för friheten kämpandes hufvuden, att deras anförare måste med hela sin här gripa till flykten och rymma fältet med ofantlig förlust.

Då man från Apenninerkedjans afsatser nedstiger till den romerska Campagnans dalsänkning, varseblifver man, en dagsresa ofvanför Rom, att bergskedjan på högra Tiberstranden viker tillbaka. En vågformig stepp utbreder sig i vester ända ned till hafskusten, och talrika, små vattendrag slingra sig med trögt lopp genom detta ödsliga, sparsamt bebyggda och befolkade kustland. De små höjderna äro trädbevuxna, och vattendragen, som ofta bilda vidsträckta, osunda träsk, framkalla en ganska frodig växtlighet, men ingenstädes träffar man någon egentlig, sammanhängande skog. Det är en mark liksom af naturen danad till slagfält för större härafdelningar, men högst olämplig för det lilla kriget, med hänsyn till den skottvidd, som nutidens fullkomligare eldvapen hafva. Desto gynnsammare för guerillakriget med dess små, rörliga truppmassor äro skogsdungarne i sabinerbergen, som på venstra Tiberstranden följa vandraren till Teverones mynning och på andra sidan om denna fortsättas i de kullar, hvilka uppbära det stolta Rom. Der, på Tiberns venstra strand, sluta sig dessa enstaka höjder till branta bergåsar, genom hvilka de träda i omedelbar förbindelse med den nästan otillgängliga centralkedja, som stryker fram längs halfön. Här var från uråldriga tider, eller öfverhufvud så långt tillbaka som historien kastar sitt ljus öfver denna intressanta vrå af verlden, det lilla krigets förlofvade land, och just det lilla krigets om besittningen af Rom, allt ifrån sabinernas och volscernas dagar till Garibaldis strider för sitt fäderneslands sjelfständighet och oberoende.

Här ligger den lilla staden Monte Rotondo, omkring 4½ mil från Rom och en half mil från valplatsen Mentana, der Garibaldi blef besegrad. Staden, som var Garibaldis hufvudqvarter under det olyckliga fälttåget, är belägen på en höjd, hvarifrån man har en vidsträckt utsigt öfver Tiberdalen och den från Rom till provinsen Umbrien gående landsvägen, som i fordna tider kallades Via Salara, samt öfver den vid sidan af samma väg på sednare tiden anlagda jernbanan. Ännu mera omfattande är utsigten från det höga tornet på prins Piombinos slott, som reser sig högt öfver den lilla staden: i sydvest utbreder sig Campagnan med den stolta Romastaden, och i norr och öster resa sig de umbriska och sabinska bergen. Monte Rotondo omgifves af en mur, som likväl icke är nog stark att hålla stånd mot nutidens krigskonst.

Garibaldi intog den 25 Oktober 1867 Monte Rotondo med 3,000 man; staden försvarades så tappert af några hundrade man påfliga trupper af Antibeslegionen, att garibaldisterna, ehuru de efter en häftig strid lyckades sätta eld på en af portarna, likväl först efter en hårdnackad kamp, som varade i tre timmar, kunde intränga i staden, vid hvilket tillfälle de förlorade 200 man. I Monte Rotondo lät Garibaldi, efter hvad man berättar, arkebusera sju af sina följeslagare, emedan de hade förolämpat några fruntimmer i staden; deremot kunde han ej förhindra, att några af kyrkans heliga kärl försvunno. Medan frihetshjelten uppehöll sig i staden, samlades omkring honom en här af omkring 7,000 man, hvaribland befunno sig många adelsmän och borgare från Rom, då deremot stadens innevånare icke visade någon benägenhet att deltaga i befrielsekriget.

Digitized by Google

Monte Rotondo i Kyrkostaten.

Digitized by Google

Digitized by Google

Friseringskonsten i Paris.

Paris har ej endast sitt universitet med dess fyra fakulteter samt åtskilliga akademier och lärda samfund; det har äfven en högskola och en akademi för hårfrisörer. Liksom lärda och författare hafva svårt för att blifva medlemmar af de akademiska samfunden, så har det sig för hårfrisörerna icke så lätt att vinna rykte och ära bland sina otaliga kolleger. Man har emellertid beredt dem tillfälle att offentligen gifva prof på sin talang. I *Salle Molière* eger nämligen hvarje år rum en allmän täflingsstrid, efter hvilken segraren öfverhöljes med hedersmedaljer. Inträda vi i nämnda sal, så varseblifva vi i dess midt ett långt, med en hvit duk betäckt bord, hvarpå befinna sig två rader toalettspeglar. Vid hvarje spegel står en prydlig ask, som innesluter hårfrisörens verktyg. Framför hvarje spegel sitter en dam, insvept i en vid puderkappa, och till venster om henne står en hårfrisör. På ett gifvet tecken göra sig alla hårfrisörerna i ordning. Askarne öppnas, och damernas hår upplöses genast, och nu börjar ett förtvifladt kammande, flätande och krusande. Hvar och en af dessa hårkonstnärer har sin egen metod, sin egen stil och sina egna konstgrepp, såsom damernas frisyr sedermera utvisar. Så snart arbetet är fulländadt, nedfälles puderkappan från den skönas skuldror. Hon föreställes nu af sin frisör för de närvarande, hvilka skänka hårtoaletten sin beundran, allt efter som den är mer eller mindre lyckad. Då alla damerna blifvit friserade, och *séancen* sålunda är slut, fördelas de i grupper, och prisdomarne granska med kännareblick deras hårklädsel. Man håller sedan ett tal öfver friseringskonstens närvarande ståndpunkt, och åt den frisör, som mest utmärkt sig, tillerkännes högtidligen prismedaljen.

Frisörerna gifva hvarje år, till förmån för sin understödskassa, tre stora soiréer, som vanligtvis ega rum i *Salle Valentino* och förete en högst egendomlig anblick. På en upphöjning i salen sitta några dussin damer, af hvilkas hårklädsel man kan studera friseringskonstens historia. Här ser man frisyrer från Perikles', Augusti, Frans I:s och Henrik IV:s tid, frisyrer från revolutions-, kejsare- och restaurationstiden. Dessa äro »*Les Coiffures Historiques*». Men här ser man äfven fantasifrisyrer, »*Coiffures de Fantaisie*», vid hvilkas frambringande konstnärerna utvecklat hela sin uppfinningsförmåga. Valentinosalen är vid dessa soiréer praktfullt upplyst, en förträfflig orkester spelar de mest omtyckta styckena för dagen, och de besökandes blickar äro oaflåtligt fästade vid de på estraden sittande damernas hufvuden. Största uppmärksamheten ådrog sig isynnerhet vid en dylik soirée för någon tid sedan »de fyra årstiderna». »Våren» bar en hufvudprydnad af gullvifvor och auriklar, mellan hvilka man såg ett litet fågelbo, der modren låg och matade sina ungar; »sommaren», som föreställdes af en ung vacker blondin, hade på hufvudet en med blåklint blandad sädeskärfve, hvarur framstack en gyllene skära; »hösten» tilldrog sig allas blickar genom sina sköna frukter, mellan hvilka drufklasar framskymtade, och hvad slutligen »vintern» angick, så var hela dess hufvud öfversålladt med rimfrost och små istappar. Men det största underverket hade frisören Charensol åstadkommit. Den af honom »skapade» hårklädseln kallades på programmet »*Coiffure Internationale*». Dess egarinna bar i håret alla de stora nationernas fanor, och på hennes hjessa hade en zuav planterat den fransyska trikoloren.

Namnen på de konstnärer, som tillskapat dessa underverk, blefvo högtidligen uppropade, och sedan följde en konsert, vid hvilken flere sångare och sångerskor läto höra sig. På aftonen anställdes bal, och de artister, som visat sin talang på de praktfulla frisyrerna, kördes, öfverhopade af ärebetygelser, på sällskapets bekostnad hem i präktiga ekipager.

Djurens instinkt.

I en tysk tidskrift lemnar en person följande intressanta bidrag till kännedomen om djurens andliga lif.

I min för kort tid sedan anlagda trädgård blommade de unga äppel- och päronträden hvarje år, men gåfvo likväl endast sällan fullkomligt mogen frukt, och för det mesta inträffade att blommorna föllo af, utan att efterlemna några frukter. Det kunde ej undgå min uppmärksamhet, att på dessa träd befann sig en ytterst talrik befolkning af myror, hvilka beständigt vandrade upp- och nedför stammen. Jag visste äfven, att dessa små djur besökte de på bladen bosatta bladlössen, och att vidare bladlössen äro myrornas kor, som förse dem med mjölk. Dessutom var mig äfven bekant, att hvarken myrorna eller bladlössen voro den egentliga orsaken till trädens ofruktsamhet, hvilken framkallades af safternas stockning, som förorsakas dels genom torka, dels i följd af plötsligen inträffande köld. Myrornas företag förargade mig likväl, och jag beslöt att åtminstone söka bringa dem i förlägenhet. Jag hemtade till stället något tjära och drog dermed omkring trädstammen en ring af ett fingers tjocklek. Då nu myrorna kommo ned från grenarne och stötte på tjärringen, försökte de bana sig väg genom densamma, men då de snart insågo att deras bemödande ej ville lyckas, så begåfvo de sig åter upp i höjden. Inom en stund nedkommo myrorna åter, hvar och en på ryggen bärande en bladlus, som nedtrycktes i tjäran, och på detta sätt fortforo de små djuren, tills de fått färdig en brygga öfver ringen, som de nu torrskodda öfvervandrade.

Ännu ett annat exempel må anföras på djurens instinkt:

I Belgien tilldrog sig för någon tid sedan, att en ingeniör, vid ett besök hos föreståndaren för kolgrufvorna utanför Lüttich, varseblef några runda små hål uti en sockerbit, som satt mellan ståltrådarne i en på väggen upphängd bur, hvilken beboddes af en kanarifågel. Ingeniören ämnade just fråga sin värd, hur hålen tillkommit, då händelsen gjorde att han fick tillfälle att sjelf se hur härmed förhöll sig. Kanarifågeln ryckte nämligen lös en liten bit af papperet, som man för att akta tapeten hade satt mellan buren och väggen, doppade densamma i sin vattenkopp och lade den sedan på sockret. Sedan det lilla djuret upprepade gånger gjort på detta sätt, hade sockerbiten blifvit tillräckligt uppmjukad för att medgifva näbbets inträngande. Af sin värd erfor ingeniören vidare, att kanarifågeln under flere år användt denna utväg att, utan för stor ansträngning, tillfredsställa sin smak för socker.

Romerska fornlemningar. Utom det vid Hildesheim gjorda fyndet af sällsynta antika silfverkärl från den romerska konstens bästa tid har man äfven i Köln gjort en intressant upptäckt i detta hänseende. Då nämligen derstädes grunden skulle läggas till en biblioteksbyggnad, fann man på ett djup af 12 fot *spår efter romerska grafvar*, bestående uti krukor, askurnor, graflampor, en dryckesskål med åtskilliga djurafbildningar, en oskadad glasflaska och en grafsten af marmor med tydlig inskrift, som utvisade, att stenen förskref sig från den romerskt-kristna perioden.

Äfven i England har man nyligen på flere ställen, vid gräfningar, efter romerska villor påträffat lemningar, hvilka tydligen bestyrka den föreställning man gjort sig om romarnes sätt att inreda sina bostäder. Sådana lemningar från romrarnes vistelse i Britannien har man upptäckt i Cirencester och Chadworth. Det sista och vigtigaste fyndet i denna väg har man anträffat på Highfield Farm, i närheten af Painswick, på sluttningen af den s. k. Cotswoldskullen, der genom plogkörning upptäcktes de första spåren af en efter all anledning ganska stor villa. Byggnaden synes vara från samma tid som Uriconium, Englands Pompeji, och i de hittills utgräfda delarne af villan äro de inre väggarne i bottenvåningen beklädda med blå, glaserade och figurprydda tegelskifvor, hvilka i någon mån erinra om de spanska byggnadernas s. k. *azulejos*.

Bomullsodlingen har i Egypten utomordentligt tilltagit och torde inom en icke så aflägsen framtid blifva en orsak till detta så afsigkomna lands pånyttfödelse. År 1867 uppgick bomullsskörden derstädes till 250,000 balar, hvilken siffra år 1868 växte till 400,000 balar.

Om Rothschild har man att berätta otaliga anekdoter, bland hvilka de polska skulle ensamt kunna bilda en hel liten anthologi, ty Polens israelitiska söner brukade gerna begifva sig till Paris för att klappa på sin rike trosbroders dörr. Rothschild, som i yngre år var mycket förekommande af sig, lät likväl sedermera afvisa dessa supplikanter, då han fick erfara många prof på sina stamförvandters mindre grannlaga och ärliga handlingssätt. Men en fintlig polsk jude visste likväl skaffa sig tillträde till den otillgänglige penningfursten. Vår supplikant begaf sig nämligen till Rothschildska palatset i Paris och bad att få tala med husets chef; men man fästade naturligtvis icke något afseende vid hans anhållan.

— Jag vill blott säga honom ett enda ord, bad juden.

— Låter sig icke göra, ljöd svaret.

— Nå, så gif då åtminstone hr baronen den här papperslappen, vidhöll den förslagne juden och framräckte ett litet hopviket papper, hvarpå stodo att läsa bokstäfverna G. M. J. R. med hebreisk skrifstil. Den besynnerliga skriften uppväckte millionärens uppmärksamhet, hvarför han från sitt arbetsrum gick ut till den sig djupt bugande juden och frågade honom hvad dessa bokstäfver betydde.

— G. M. J. R. betyder: god morgon, James Rothschild! svarade den polske juden.

— Hvad vill detta säga? fortfor den lyckligen framlockade bankiren.

— G. M. J. R. vill säga: gif mig, James Rothschild.

Skrattande öfverräckte Rothschild en sedel åt den förslagne tiggaren. Men denne tummade gåfvan mellan fingrarne, plirade med ögonen, spetsade munnen och sade för tredje gången:

— G. M. J. R. betyder också: gif mera, James Rothschild.

— Der har ni en banknot till, utropade Rothschild, men ni behöfver icke göra er besvär med att ytterligare afgifva någon förklaring öfver bokstäfvernas betydelse, ty då skulle ni måhända med de fyra bokstäfverna kunna stafva ifrån mig hela min förmögenhet.

Digitized by Google

ANMÄLAN.

NÄR OCH FJERRAN.

Månadsskrift för resebeskrifningar och skildringar ur kulturlifvet m. m.

Bland kunskapsämnen, som ega en mäktig förmåga att intressera alla åldrar och stånd, torde obestridligen de geografiska intaga ett ganska framstående rum.

Skildringar af upptäcktsfärder och besök i främmande länder, bilder ur aflägsna folkslags lif, seder och bruk — allt sådant är af naturen synnerligen egnadt att lifligt anslå allas sinnen; och att ega en något mer omfattande kunskap i dessa ämnen, torde äfven numera anses som en nödvändighet för hvarje person med anspråk på bildning.

Äfven hos oss och i vårt land äro åsigterna härom längesedan stadgade, och vi ega säkerligen, icke mindre än de öfriga kulturfolken, ett lefvande intresse för denna gren af mensklig odling. Det måste derför kunna anses vara en ren tillfällighet, att vår litteratur ännu hittills varit i saknad af en periodisk skrift, som fått till uppgift att meddela sina läsare ett urval af det rika material, utlandet dagligen frambringar i nämnde ämnen; och vi skulle derför våga tro, att den anspråkslösa tidskrift, som vi härmed vilja börja, icke skall blifva ovälkommen eller kunna anses vara alldeles öfverflödig.

I denna förhoppning är det derför vi nu gå att i den kunskapsälskande allmänhetens välvilliga åtanke anbefalla vår månadsskrift, som kommer att i öfversättning och bearbetning hufvudsakligen meddela

Nyare resebeskrifningar, skildringar af de olika folkens seder och kulturlif samt uppsatser öfver intressantare företeelser inom djur- och växtverlden.

Att texten må blifva så innehållsrik, omvexlande och till framställningssättet så angenäm som möjligt, skall blifva redaktionen en uppgift, som den vill bemöda sig om att, efter bästa förmåga, lösa till allmänhetens belåtenhet.

Bland artiklar, ämnade att inflyta i de nästa häftena, må här nämnas: fortsättning och slut på de i de första häftena började intressanta reseskildringar från **Nordpolen** af Hayes och från **Centralasien** af Schlagintweit; vidare Reseskizzer från **Nubien** af Baker, från **Cochin-Kina** af Suenson, från **Söderhafsöarne** af Pritchard. — **Pompeji** (efter Quarterly Review). — **Atlantiska Telegrafkabelns historia.** — **Om Meteorstenar.** — **Laxodling och Laxfångst.** — **Från Stjernhimmelen**, m. fl.

Vi inbjuda, att börja med, till prenumeration på en årgång, bestående af 12 häften. Hvarje månad skall utkomma ett häfte, innefattande 3:ne tryckark i högt qvartformat, med tillsammans 24 spaltsidor. Hvarje dylikt häfte kommer att åtföljas af 4 större illustrationer, tryckta på särskilda blad, och dessutom ibland förses med mindre illustrationer inne i texten samt understundom någon karta.

Med fästadt afseende på den delen af allmänheten, för hvilken vi hufvudsakligen beräknat vårt företag, och för att bereda tidskriften en vidsträcktare spridning, hafva vi satt priset så lågt som möjligt, nämligen vid prenumeration (förutbetalning) **för helt år 6 R:dr.**

För subskribenter, som föredraga att betala hvarje häfte för sig då det utkommer, blir priset **60** öre för häftet, dock erhåller hvarje subskribent, som uttagit årgångens första tio häften, de 2:ne sista (häftena 11, 12) *gratis*, hvarigenom de följaktligen äfven erhålla årgången för **6** R:dr.

Beställningar emottagas i alla boklådor, samt på rikets alla postkontor med ett tillägg af 50 öre i postförvaltarearfvode för hel årgång.

ALBERT BONNIER.

Stockholm. Alb. Bonniers Boktryckeri, 1869.

Digitized by Google

3:dje häftet. **Mars 1869.**

MÅNADSSKRIFT FÖR RESEBESKRIFNINGAR.

Skildringar ur Kulturlifvet m. m.

Efter utländska källor utgifven

af

C. A. SWAHN.

Tredje häftets innehåll:

D:r Hayes Nordpolsresa 1860—61. III. Slädfart till det öppna polarhafvet. — Hemresan.
Vattengasens verkningar inom våra hem. (Ur "Allg. Familien-Zeitung").
Madrid, af A. Fabricius.
Engelska klubbar, i synnerhet i äldre tider, efter "London Society".
Orkanen på och omkring S:t Thomas den 29 Okt. 1867 (med illustration).
Theodor II, konung af Abyssinien (med illustration).
Tammerfors i Finland (med illustration).
Domkyrkan i Cöln (med illustration).
Parisiska auktioner.
Säkerhetslikkistor.
Jernångfartygen och våra skogar.
Statistiskt.
} Smärre artiklar på omslagets innansidor.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Prenumerationspriset för hela årgången 6 R:dr.

Subskribenter betala 60 öre för häftet, men erhålla häftena 11, 12 gratis.

Digitized by Google

Parisiska auktioner.

I Paris finnes en inrättning, der man har tillfälle att studera komparatif konst- och antiqvitetshistoria, psykologi och fysiognomik samt att göra sig bekant med ett stort stycke ur pariserlifvet. Denna inrättning är *Hôtel Drouot*, der de offentliga auktionerna försiggå, hvarför den också kallas *Hôtel des Ventes* (försäljningshuset). Detta hus är en massiv byggnad, som kostat sina uppbyggare, de s. k. *commissaires priseurs*, inemot en half million francs. I Paris finnas sådana commissaires priseurs eller värderingsmän till ett antal af åttatio. I likhet med vexelagenterna bilda de en sluten korporation, utan hvars förmedling ingen offentlig försäljning kan ega rum. De erhålla 5 proc. af bruttoinkomsten, hvartill komma 5 andra proc. af säljaren, äfvensom samma belopp af köparen. Då nu vid de offentliga auktionerna i Paris saker försäljas till en summa af mer än trettio mill. francs om året, och i följd af befolkningssiffrans tillväxt de offentliga försäljningarne blifva allt flera, så äro naturligtvis dessa värderingsmäns befattningar mycket eftersökta, men derjemte synnerligen svåra att erhålla, då de äro mycket dyra. Bland de parisiska commissaires priseurs finnas många som ej vilja afstå från sin plats för 300,000 francs. Men ej nog härmed. Sökanden måste vända sig till justitieministern, och fullmakten undertecknas af kejsaren. Kandidaten måste ega ett fläckfritt rykte och ett visst kunskapsförråd; han är tvungen att undergå särskild examen och sedermera aflägga ed inför en komité, som är sammansatt af några bland hans blifvande embetsbröder. Då nu les commissaires priseurs äro blott åttatio till antalet, så är det endast sällan någon ledighet inträffar, och när så sker, är det vanligast i följd af dödsfall.

Korporationen räknar sin tillvaro från 1816. Dittills hade auktionerna varit anförtrodda åt *les huissiers* (rättstjenarne), hvilket föranledde åtskilliga olägenheter, då dessa personer begingo underslef och auktionssakerna ej sällan skadades.

Auktionslokalen består af ett enda hus; på nedra botten försäljas endast tunga och simplare föremål, under det i öfra våningen, som innefattar en mängd större och mindre salar, dyrbara möbler, smycken och konstsaker gå under klubban. På nedra botten utgöras de köplystne af medlemmar ur de lägre samhällsklasserna, då deremot första våningen uteslutande besökes af rikt folk och millionärer. I Hôtel Drouot samlas emellertid icke blott köplystna, utan äfven fattiga och rika lättingar och personer, som icke hafva eller icke behöfva skaffa sig någon sysselsättning.

I hvarje sal tronar på en tribun auktionsförrättaren med sin elfenbensklubba i handen, och bredvid honom sitter protokollsföraren. I salarne, der pretiosa och konstverk försäljas, befinner sig äfven en sakkunnig person, som bestämmer lägsta priset. Det följer af sig sjelf att hvarje sal har sin egen publik alltefter de olika föremål som der afyttras. Besöktast äro de rum, der husgerådssaker gå under klubban. Här är det framåtsträfvande unga läkare, advokater, tjenstemän och annat folk, hvilkas förmögenhet ligger inom förhoppningarnes rike, förskaffa sig ett nödtorftigt bohag. Huru många betraktelser tvinga sig icke på besökaren, när han vid inträdet i denna sal varseblifver alla dessa speglar, mattor, kronor, lampor, kandelabrar, divaner och ländstolar. Om dessa föremål kunde tala, hvilka underbara saker skulle man då ej få höra. I Paris råka personer och ting ut för de sällsammaste öden, och ingen poet kan ega så mycken fantasi som det verkliga lifvet i denna hufvudstad.

Låtom oss inträda i en af salarne, der konstföremål bortauktioneras. Liksom varorna, så är äfven publiken här mycket intressantare. Allt hvad i Paris finnes af konstkännare och konstvänner i verkligheten och inbillningen återfinner man här, liksom i denna sal stämma möte personer, som vurma för alla möjliga samlingar. Den enes passion består i att hafva en rik dolksamling, den andres i att skaffa sig märkvärdiga snusdosor, och andra åter svärma för kinesiska thekoppar. Jag känner en föröfrigt mycket förståndig karl, som har en samling fetischer och som under en tid af omkring 50 år dagligen besökt Hôtel Drouot och Paris' alla lumpbodar, för att kunna upptäcka några af detta slags gudomligheter och dermed rikta sin samling. Hans bostad är ett verkligt Pandämonium. Det menniskan medfödda besittningsbegäret gifver sig tillkänna på otaliga sätt och öfvergår ej sällan till den besynnerligaste mani. Hvarje äkta samlare anser naturligtvis sin samling för den vackraste. Han älskar den ända till galenskap och grälar på enhvar, som ej delar hans smak. För flere år tillbaka lärde jag känna en spanjor, som jag nästan dagligen mötte i trappan, då vi bodde i samma hus. Man kan ej gerna tänka sig en löjligare figur än denne man. Han var mager som en skrika, hade en lång, hvass näsa, och under de tofviga ögonbrynen framblixtrade ett par små, gråaktiga ögon. Hans drägt var ännu egendomligare. Han visade sig alltid insvept i en sliten mantel och bar en bredskyggig, spetsig hatt, som säkert sett många slägten komma och gå. Ingen kunde upplysa om hvar han åt. Hvarje morgon hemtade han sjelf en spilkum mjölk och ett bröd, och man påstod att detta var allt hvad han på hela dagen förtärde. Af dem som bodde i huset kallades han *l'adorateur de Vénus*, Venusdyrkaren, och då jag gjorde mig underrättad om orsaken till detta öknamn, svarade man mig, att spanjoren hade en samling af antika konstverk, bland hvilka befann sig en Venus, som han egnade den största beundran. Man berättade mig dessutom, att den besynnerlige mannen, som ej nändes äta sig mätt, var mycket rik, men att han hade nedlagt hela sin förmögenhet i sin samling.

Då jag någon tid derefter stod försänkt i stum beundran framför den i Louvren befintliga Venus från Milo, kom han fram till mig, tillkännagaf sin belåtenhet öfver att i mig lära känna en konstvän och bad mig följande morgon taga i betraktande hans samling. Han afvaktade icke mitt besök, utan infann sig tidigt dagen derefter hos mig. Jag följde honom till hans bostad, som i ordets egentliga bemärkelse var en skräpkammare, der en mängd brons- och marmorfragmenter lågo kastade om hvarandra. I en alkov varseblef jag en på golfvet liggande madrass, hvilken utgjorde den besynnerlige mannens sofplats. Då han aldrig öppnade fönsterna, var luften i rummet så tryckande, att jag endast med svårighet kunde andas. Ett litet haltande bord och en trasig rottingsstol utgjorde rummets hela möblering. Stolen stod gentemot den midti rummet uppställda skönhetsgudinnan, som var till hälften insvept i ett trasigt stycke rödt siden. Spanjoren bad mig sitta ned på nämnde stol, och sedan jag efterkommit hans uppmaning med iakttagande af all möjlig försigtighet, tog han bort omhöljet från statyen. Den var verkligen ett vackert arbete, hvilket jag egnade all skyldig beundran. Men spanjoren tyckte likväl att min förtjusning var alldeles för matt. Han räckte mig derför en kikare, gjorde mig uppmärksam på konstverkets enskildheter och sökte öfvertyga mig om att det icke hade sin like. Han uppräknade sedan alla de Venusbilder, som framgått ur Greklands klassiska verkstäder och nu voro, i mer eller mindre fragmentariskt skick, kringspridda i museer och samlingar, hvarefter han ännu en gång kastade en öfverlycklig blick på *sin* Venus och åter omhöljde bysten med det röda, trasiga sidenstycket. Jag såg honom sedermera flere gånger. Då han en morgon mot vanligheten ej hemtade sin mjölk och sitt bröd, började portvakten ana oråd. Man klappade på hans dörr, men fick intet svar. Då dörren nu bröts upp, såg man spanjoren ligga utsträckt på golfvet framför Venusbilden. Läkaren förklarade, att den olycklige dött i följd af bristande föda.

Men låtom oss återgå till auktionerna. Vid dem är det aldrig brist på personer, som infinna sig endast i den afsigten att uppjaga anbuden. Dessa kallar man »*chauffeurs*» (uppvärmare). Dessa chauffeurs äro vid auktionerna hvad *les claqueurs* äro på pariserteatrarne. Går t. ex. en vacker tafla under klubban, så betraktar le chauffeur densamma så länge som möjligt och synes knappt kunna tillbakahålla utbrotten af sin förtjusning. Han bjuder med en ifver, som växer i samma mån de medtäflandes anbud stegras, och när köplusten är starkast, d. v. s. när han ser att priset blifvit så högt som möjligt uppdrifvet, skakar han med förtviflad uppsyn på hufvudet, drager sig tillbaka och öfverlemnar fältet åt motståndarne, hvilka ej så sällan få ångra sin seger. Man torde inse, att en sådan »uppvärmare» noga aktar sig att förråda sin egentliga afsigt, liksom att han ej alltid vinner sitt mål. Den publik, som besöker *Hôtel des Ventes*, består af slugt och genomlistigt folk, hvilket ej låter narra sig; men det händer dock någon gång att en eller annan går i fällan. Så är i synnerhet fallet med dem, hvilka äro konstkännare endast i sin egen inbillning och taga på sig en uppsyn, som om de allenast af ett penseldrag kunde skilja den ene mästaren från den andre. Såsom ofta är fallet här i lifvet, blir vanligtvis den grundligast lurad, som genom sin egen klokhet tror sig bäst skyddad för hvarje misstag.

Såsom ett bevis på hur försigtig man måste vara i Hôtel des Ventes, må här anföras följande tilldragelse. Då en gång en af mina landsmän satt med katalogen i hand vid det långa bordet, som befinner sig framför tribunen, i hvilken les commissaires priseurs hafva sina platser, frågade en bakom honom stående dam med aristokratiskt utseende, om han förstod engelska. Då min landsman bejakade hennes fråga, bad hon honom på engelska språket, att han skulle ropa på en tafla, som just i detsamma skulle gå under klubban. Såsom en verklig gentleman förklarade sig min landsman genast beredd att uppfylla den skönas önskan. Inom några ögonblick finner han sig inkastad i en häftig strid med en mängd köplystna, och efter några minuter har han öfverbjudit alla sina medtäflare. Nu faller det honom in, att han möjligen låtit föra sig allt för långt af sitt galanteri, att den obekanta sköna möjligen kunde vara taflans egarinna, och att han nu ofrivilligt råkat blifva taflans egare. Hans artighet råkade i strid med hans farhågor, och han kände sig för en stund tvåhågsen, om han borde fortsätta striden. Men den förtjusande damens förstulna blickar blefvo allt svårare att emotstå, och liksom gripen af en ljuf förtrollning, stegrar han sina anbud, tills han slutligen blir egare af taflan — ett ganska medelmåttigt landskapsstycke — för ett öfverdrifvet högt pris. Han ser sig om, men damen är redan försvunnen som ett midnattens spöke. Den lurade skämmes att nödgas för sig sjelf tillstå, att han blifvit narrad. Han betalar och aflägsnar sig, förföljd af de närvarandes speglosor.

Vid konstauktionerna varseblifver man ej sällan en eller annan fru i sorgdrägt. De föremål, som skola gå under klubban, utgöra hennes

Digitized by Google

Dr Hayes Nordpolsresa 1860—61.

Efter L. Zinks bearbetning i tidskriften

"Fra alle Lande."

(Forts. och slut fr. föreg. häfte.)

III.

Slädfart till det öppna polarhafvet. — Hemresan.

Den 18 Februari inbröt, och efter intagen frukost skyndade enhvar till någon af de kringliggande höjderna, hvarifrån man kunde se solen gå upp. Endast kocken blef hemma och beklagade sig öfver att han ej skulle få se det herrliga skådespelet; men då han icke kunde förmå sig att gå i land, måste han gifva sig till tåls ännu i fjorton dagar, innan han fick se solen stiga upp öfver de hamnen omgifvande höjderna.

I sällskap med Dodge och Jensen hade Hayes begifvit sig längst ut på den norr om viken befintliga udden; färden var besvärlig, men det panorama, som här visade sig för deras ögon, kom dem att förgäta både köld och trötthet. I söder och öster utbredde sig det öppna, med talrika isberg öfversållade, men föröfrigt isfria hafvet. Till venster aftecknade sig mot den blåa himmelen de höga bergen på kusten, och mellan dem framskymtade den hvita skridjökeln, mot söder skarpt begränsad af Cap Alexander med dess ur hafvet brant uppstigande klippväggar, men bakom dem och öfver hela södra horisonten förkunnade de rodnande dimmorna, att solen snart skulle visa sig. Under spänd väntan sågo de, till höger om udden, den första ljusstrålen genombryta töcknen, förvandla dem till en glödande eld och upplysa isbergens högresta tinnar. "Närmare och närmare kom den, allt bredare blef purpurhafvet, och de gnistrande istinnarne blefvo allt flere. Snart färgades höjder, berg och klippor bakom oss af det rosiga skenet, långt ute glänste och glittrade böljorna i solskenet, och nu kunde vi se uddens skugga, då solen rann upp bakom den. Vi helsade den med jubelrop, och då jag under 126 långa dagar saknat dess lifvande ljus, kunde jag nu fatta, att der finnas menniskor, som knäböjande tillbedja den som Guds öga."

Våren var kommen. Inom kort hade de flere timmars dag, och Hayes fick brådt med att träffa anstalter till den förestående resan norrut. De få hundar, som ej dött efter Hans' resa, hade visserligen återvunnit krafterna, men voro för få till en längre slädfart. Eskimåerna hade icke, såsom Hayes hoppats, kommit till Etah, och det tycktes nu icke återstå någon annan utväg än att låta matroserna draga slädarne, då oförmodadt Hayes i sista dagarne af Februari fick besök af tre eskimåer, som sedan gammalt voro bekanta med honom. Den förnämste af dem, Kalutunah, var stammens skickligaste jägare, hvilken egenskap tillskyndade honom den dubbla äran af att vara stammens både *nalegak* (höfding) och *angekok* (prest). Han var väl utrustad med jagtredskaper och förfogade för egen räkning öfver ett ypperligt hundspann. Kalutunahs följeslagare sågo deremot temligen torftiga ut. Tattarat, som körde den andra släden, egde två af hundarne; den tredje tillhörde hans kamrat Myouk, och den fjerde hade de lånat. Djuren sågo magra och utsvultna ut, seldonen voro här och der lappade, och släden tycktes knappt vilja hänga ihop. De hade gjort resan från Iteplik nästan utan att rasta och ej smakat en bit mat, sedan de begifvit sig hemifrån. Då de stillat sin hunger och törst, drogo de sig tillbaka till Tscheitschenguaks tält för att der hvila ut.

Kalutunah hade sin races egendomliga utseende: ansigtet var bredt, kindbenen utstående, näsan platt och något krokig, ögonen små och munnen stor. På kindbenen och den långa öfverläppen syntes några små, borstlika skäggstrån. Men oaktadt hans drag voro grofva och ansigtet smutsigt, kunde man egentligen icke påstå att han var ful, då förstånd och ärlighet framlyste ur hans ögon. Hans ansigte strålade af glädje, då Hayes dagen derpå förde honom med sig ned i kajutan och lät honom berätta om hans hustru och äldsta son, som nu kommit så långt, att han kunde fånga fåglar, och börjat lära sig konsten att köra en släde. Kalutunah talade sedan om sin gamle medtäflare Sipsu: denne fanns ej mer, ty han hade gjort sig så hatad, att man en natt hade öfverfallit och mördat honom i en enslig hydda; dödligt sårad, hade han sedan blifvit utsläpad och begrafven i snön, der kölden snart gjorde slut på hans lif. Under de fem år, som hade förflutit sedan Hayes sist träffade Kalutunah, hade åtskilliga svåra olyckor hemsökt eskimåstammen. Många hade dött och samma sjukdom, hvars sorgliga verkningar Hayes iakttagit hos sina hundar, hade äfven bortryckt största delen af deras dragare. Icke desto mindre lofvade Kalutunah att anskaffa några hundar, och till en början tillbytte sig Hayes fyra af dem han förde med sig.

Äfven Myouk hade sin historia att berätta. Lyckan hade icke varit honom blid, men han var i alla fall vid godt mod och hoppades på bättre tider. Hans släde hade gått sönder och han kunde icke laga den, alla hans hundar hade dött, undantagandes en, som Hayes hade köpt af honom, hans jagtlina hade sprungit itu, en hvalross tagit hans harpun med sig, och sin lans hade han förlorat — Myouk hade, med ett ord, haft fullkomlig otur i allt hvad han företagit sig. I denna sin nöd, som var så stor, att han icke visste hur han skulle lifnära sin familj, hade han med hustru och barn tagit sin tillflykt till Tattarats hydda. Då denne sjelf var en fattig man, betraktade han emellertid sina objudna gäster med oblida ögon, och den stackars Myouk hade nu i sinnet att pröfva sin lycka hos Kalutunah, när

Digitized by Google

denne kom hem. Kalutunahs hydda inhyste visserligen redan tre hushåll, men Myouk trodde i alla fall, att der kunde finnas rum för ännu ett till. Och hans hustru sedan! Hon var så lat och ville ingenting göra; det var hon som kältat på honom, att han skulle ge sig ut på den långa resan för att skaffa henne några nålar och en knif, som hon sedermera ej skulle göra något bruk af. "Och när jag nu kommer hem utan hunden", slutade han, "då får jag nog veta af att hon har någonting här!" Härvid fattade han uti sin tunga och drog den så långt ut ur munnen som möjligt, för att på ett slående sätt tillkännagifva, hvilket mäktigt anfallsvapen hans äkta hälft hade i denna lem.

Efter att hafva qvarstannat några dagar anträdde eskimåerna hemresan, synnerligen belåtna med den afslutade handeln, och lofvade vid affärden, att de så snart som möjligt skulle återvända med folk och hundar. Hayes följde dem ett stycke till vägs. Då han tagit afsked af eskimåerna och kommit ett stycke på återvägen, såg han, att Myouk sprang ur släden och tog upp någonting som han tappat. Glad öfver att hafva blifvit qvitt sin besvärlige snyltgäst, piskade Tattarat på sina hundar. Myouk gjorde visserligen sitt bästa att hinna upp kamraten; men då Hayes förlorade honom ur sigte, var han långt efter och fick efter all sannolikhet tillryggalägga den långa hemvägen till fots.

Samma dag infunno sig två andra grönländare vid fartyget. De kommo från ön Northumberland. Under vägen hade de jagat en hvalross, hvarför de vid framkomsten voro genomvåta och illamående. I flere dagar lågo de allvarsamt sjuka i Tscheitschenguaks hydda, och den ene af dem — fader till den andre — kände, att han ej hade många timmar qvar att lefva. Hayes botade dem emellertid inom kort tid, och för att härför visa sin erkänsla gåfvo eskimåerna honom af deras fyra hundar en till skänks och sålde åt honom en annan, hvarefter de, mycket belåtna med handeln, återvände hem. Men belåtnare var likväl Hayes, som nu såg sitt hundspann börja tillväxa i antal.

Derför var det också med stor tillfredsställelse han, några dagar derefter, såg Kalutunah med hela sin familj göra sitt intåg i Port Foulke. På en med sex goda hundar förspänd släde hade denne lastat hela sin egendom — tältet, d. v. s. ett halft dussin skälskinn, familjesängen, som utgjordes af två hvita björnskinn, två lansar och harpuner, några jagtlinor, ett par lampor och kökskäril, några materialier och de till slädens lagning allra nödvändigaste redskapen, en liten skälskinnssäck, som innehöll familjens klädförråd eller, rättare sagdt, hvad de behöfde att laga detsamma — ty de hade inga andra kläder än dem i hvilka de stodo och gingo — vidare några knippor torrt gräs, som eskimåen inlägger i sina stöflar, i likhet med vårt bruk af korksulor, och slutligen något torkad mossa till lampvekar. Ofvanpå flyttningslasset, som betäcktes af ett skälskinn, satt familjen, medan Kalutunah sjelf gick bredvid och manade på hundarne. Främst satt hans hustru, som var en ansenlig matrona, och i kapuschongen på hennes räfskinnspels slumrade, tryggt och godt, ett litet barn. Bredvid henne satt den förstfödde, fadrens stolthet, och bakom hade man fastbundit en liten, i flere skinn insvept flicka på sju år.

Då barnen varseblefvo skeppet och de främmande ansigtena, intogos de i början af fruktan, men smålogo sedermera rätt godt. Den långa resan hade icke bekommit dem illa, ehuru det var 32° kallt, och först sedan de blifvit förda omkring i skeppet och fått tillfredsställa sin nyfikenhet, föll det dem in, att det icke kunde skada att värma upp sig litet.

Det blef öfverenskommet, att Kalutunah skulle bo i den gamla stenhyddan på vikens norra sida — dessa hyddor äro gemensam egendom — sköta sin jagt, så godt han utan sina hundar kunde, och för öfrigt från skeppet förses med hvad han behöfde. Der uppslog han nu sina bopålar, och med honom delade helt ogeneradt Myouk och dennes familj hans öfverflöd. Liksom polarräfven följer isbjörnen tätt i spåren och lefver af de smulor, som falla från dennes bord, så hade Myouk med hustru och son till fots från Iteplik följt efter Kalutunahs släde, ehuru vägen var 35—40 mil lång.

Nu förfogade Hayes åter öfver sjutton hundar och beslöt derför att under Mars månad, som i de arktiska regionerna är den kallaste årstiden, företaga några mindre utflykter; först då väderleken blef blidare, kunde han tänka på att med hela sitt manskap söka framtränga till det öppna polarhafvet. Men först och främst var han angelägen om att hemta Sonntags döda kropp och begrafva den. Sedan Dodge, Kalutunah och Hans med stor svårighet i den frusna jorden tillredt en graf, nedlade Hayes i densamma sin olycklige väns lik. Öfver grafven uppkastades en stenhög, på hvilken restes en minnessten med följande korta inskrift: "August Sonntag. Död i December 1860, 28 år gammal."

I medlet af månaden hade termometern sjunkit så många grader som ännu aldrig varit fallet under hela vintern, och då det derjemte blef lugnt väder, frös hafvet snart till. Detta var just hvad Hayes hade önskat, och inom ett par timmar var han i ordning att bryta upp med två slädar, utaf hvilka Jensen körde den ena och Kalutunah den andra. Hans afsigt med denna utflykt var att söka upptäcka ett ställe, der det var lättast att framtränga mellan isen, och sålunda afgöra, om han skulle taga vägen längs utmed den grönländska kusten eller från Cap Hatherton styra kosan rakt öfver sundet till Grinnells land, hvilket han från första början velat taga till utgångspunkt för sina slädfarter.

Då de uppnådde den yttersta udden på Foulkevikens norra sida, hade ebben under natten gjort en bred remna i isen straxt utanför udden. Remnan hade nu varit isbelagd endast några timmar, men för att komma vidare måste de öfver den. Jensen körde först; vid kanten af remnan stannade hundarne, men kusken lät sin piska dansa öfver deras hufvuden, och nu bar det åstad vidare — dock endast för ett ögonblick, ty straxt derefter brast den tunna isskorpan, så att släde, kusk och hundar lågo i vattnet mellan isstyckena. Hayes hann med yttersta nöd kasta sig ur släden, innan den drogs ned i vattnet, och Kalutunah och han hjelptes nu åt att draga den upp igen. Då allt hvad som fanns på släden blef genomblött och skeppet ej var långt borta, så vände de om i ilande fart. Hvarken Jensen eller hundarne hade badet bekommit illa, hvarför man en timme derefter åter anträdde färden. Längsefter norra kusten var vägen jemn och fast, och äfven der isstyckena lågo hopade om hvarandra, hade blåsten så hårdt drifvit in snön mellan dem, att deras spetsiga kanter blifvit förvandlade till vågformiga kullar. Det gick derför raskt undan, och på aftonen slogo de läger vid Cap Hatherton, fodrade djuren och gräfde in sig i snön, der Kalutunah snart lät höra ljudliga snarkningar, då deremot Jensen och Hayes för köldens skull icke kunde få en blund i sina ögon. Öfvergången från den i kajutan rådande värmen var för tvär, ty nu utvisade termometern —32°.

Dagen derpå uppnådde de den nordligaste udden, Cap Cairn, hvarifrån den grönländska kusten viker tillbaka mot nordost till Humboldts glacierer. Utsigten från udden öfver hafvet var allt annat än lofvande. På alla sidor, undantagandes i söder, hvarifrån de hade kommit, utgjorde hafvet ett kaos af på hvarandra uppstaplade och sammanpackade isstycken. Hayes beslöt emellertid att i hvad fall som helst göra Cap Cairn till utgångspunkt för sin förestående resa, och derför gömde han i en klyfta så mycket han af lifsmedlen kunde undvara, hvarefter han den följande dagen fortsatte resan för att längsefter grönländska kusten undersöka isen. Vägen var ytterst svår, och man fick vara glad om

Digitized by Google

hundarne kunde framsläpa släden, ty om att åka kunde i egentlig mening här icke blifva fråga, och de voro således mycket belåtna med att efter nio timmars ansträngningar få göra halt. Under vägen hade Hayes uträknat, att man genom att gräfva snöhyddan på annat sätt skulle kunna göra den rymligare och beqvämare, hvarför nu ett försök anställdes. I en tillräckligt stor snödrifva utgräfdes genast en 3 alnar lång och 2 alnar bred graf, hvaröfver lades den ena släden, som betäcktes med segelduk, och öfver detta tak uppskottades sedan ett tjockt snölager. Derpå genombröto de väggen, införde i hålan deras sofmadrasser och lifsmedel åt sig sjelfva och hundarne, hvarpå de kröpo in och omsorgsfullt tillslöto öppningen med några enkom för detta ändamål tillformade snöblock. Nu tändes spritlampan, theet och den af oxkött och potates bestående qvällsvarden tillagades, och efter måltiden rullade hvar och en in sig i sin buffelhud och sökte sofva så godt han kunde. Men någon sömn blef icke af. Termometern hade i Kalutunahs hydda utvisat —14°, men här angaf den —24°. Hayes sökte härför kasta skulden på Jensen och påstod, att denne ej hade tillräckligt väl tillslutit hålet i taket. Jensen måste derför ut och kasta upp ännu mera snö, men på samma gång han kröp ut, bortgick också den smula värme man hade inom hus, och då man sedan stängde dörröppningen, hade temperaturen sjunkit till —30°. Sjelfva Kalutunah gnuggade sig i ögonen och slog fötterna mot hvarandra med en mycket uttrycksfull grimas. Om morgonen blef det klart hur härmed förhöll sig. Då de kröpo ut genom öppningen, var det alldeles lugnt och solen sken så varmt och klart, att Hayes utbrast: "taket måste bestämdt hafva varit otätt; ni skall få mitt bästa buffelskinn, Jensen, om det inte är varmare här ute än i den fördömda hålan." Men då man tog ut termometern, sjönk den allt lägre och utvisade slutligen —45°.

"Det öfverraskade mig genast", skrifver Hayes, "att denna oerhörda köld alldeles icke inverkade på oss; men hade det icke varit så lugnt, så skulle vi nog hafva fått veta af annat, ty äfven den obetydligaste blåst är under dylika förhållanden plågsam, ja, till och med farlig. Lika märkvärdigt var det äfven, att solstrålarne, ehuru de tycktes skänka så ringa värme, likväl voro i stånd att framkalla blåsor på huden."

Efter att hafva tillryggalagt tre dagsresor fick Hayes från spetsen af ett isberg i sigte Humboldts skridjökel, och då vägen blef snarare sämre än bättre, uppgaf han hvarje tanke på att åt detta håll kunna framtränga mot norr och vände derför om, i synnerhet som hans afsigt med resan endast var den att undersöka förhållandena. På hemresan besökte han Rensellaer Harbour, der dr Kane hade qvarlemnat sitt skepp. Hela hamnen var uppfylld med ofantliga på hvarandra upptornade ismassor, och af fartyget syntes ej minsta spår. Eskimåernas uppgifter om dess öde öfverensstämde icke med hvarandra, då några sade att det blifvit uppbrändt, andra att det med isen drifvits till sjös och slutligen sjunkit.

Vid Cap Cairn öfverföllos de af en våldsam storm, som gjorde hemfärden allt utom behaglig; men då hundarne fått hvila upp sig och blifvit rikligen matade, gjorde de sitt bästa och tillryggalade 7—8 mil på $4\frac{1}{2}$ timmar.

De följande dagarne åtgingo att till Cap Cairn skaffa upp de lifsmedel, som behöfdes under den förestående resan. Kalutunahs ifver att tjena "den store höfdingen" hade märkbart afsvalnat efter den sista utflykten, som hade fört honom till den slutsatsen, att han på dessa färder ej kunde vinna någon särdeles rik skörd af ära och fördelar, emedan Hayes hade tillräcklig erfarenhet att råda sig sjelf och fullfölja sitt mål, då nämligen detta mål ej stod i förbindelse med björnjagter och dylika idrotter. Hayes lät derför eskimåernas släde öfvertagas af den unge Knorr, som under vintern lärt sig sköta hundpiskan, och på hvars nit han ansåg sig fullkomligt kunna lita. De bägge parterna voro mycket belåtna med denna anordning, och Kalutunah njöt derför med stort välbehag af den förgängliga lyckan att hafva fullt upp med mat och dryck, få lefva i ro och icke behöfva sörja för morgondagen. Mac Cormick vidtog emellertid med sin vanliga energi alla nödiga anstalter till afresan, och innan Mars månads utgång var allt färdigt, och för att bryta upp väntade Hayes endast på att väderleken skulle blifva något blidare.

Vid denna tidpunkt mistade den lilla kolonien i den händiga Kablunet, som förestod hela hushållet i snöhyddan, en af sina flitigaste och nyttigaste medlemmar. Hon hade nämligen ådragit sig en lunginflammation och dog efter några få dagars sjukdom. Hayes anseende såsom *narkosak* var vid detta tillfälle nära att få en svår stöt, men lyckligtvis fick Jensen det infallet att ställa Kablunets död i samband med norrskenet, som visade sig just samma dag, och sökte öfvertyga eskimåerna om, att de hvite männens läkemedel ej kunna verka så länge norrskenet räcker. Innan den döda kroppen hade kallnat, insyddes den i ett skälskinn och fördes på Hans' släde till en närbelägen klyfta, der den begrafdes mellan klipporna och betäcktes med stora stenar. Sedan alla de andra lemnat grafven, qvardröjde Kablunets dotter, som nu började vandra omkring modrens hvilorum, under det hon sakta frammumlade den dödas lof. Innan hon aflägsnade sig, lade hon mellan stenarne vid likets hufvud den knif, de nålar och senor, som den aflidna i lifstiden begagnat sig af, och dermed voro begrafningshögtidligheterna afslutade. Dagen derpå kom den gamle Tcheitschenguak med bedröfvad uppsyn till Hayes och bad honom om tillåtelse att få flytta öfver till Hans' tält, emedan det nu var kallt i hans egen hydda, då han icke längre hade någon som skötte om lampan. Gammal och utsliten i kampen mot den arktiska naturen, nödgades han nu taga tillflykt till ett yngre slägte, som ej vårdade sig synnerligen om honom; hon, den enda som förmildrat hans sorger, hade gått förut till de aflägsna öar, dit den store anden Torngasoak sänder de lyckliga själarne, att i öfverflöd lefva på de evigt grönskande stränderna vid det stora haf, öfver hvars aldrig isbelagda yta solen städse skiner.

Den 3 April mönstrade Hayes sitt folk. Det var hans afsigt att anträda resan vid nattens inbrott; vid midnatt var solen visserligen icke synlig öfver horisonten, men nätterna voro i alla fall ganska ljusa. Härigenom utsattes manskapet icke så mycket för kölden, när de skulle sofva, och deras ögon ledo mindre af det från snön återkastade starka solskenet. För att ytterligare försvaga detsammas verkan fick hvarje karl ett par blåa glasögon. Främst i raden befann sig Jensen med sin släde "Hoppet", och väntade lika otåligt som hundarne på signalen till uppbrott. Näst i ordningen kom Knorr; från ena stolpen på hans släde svajade en liten blå flagg med hans valspråk: "alltid redo", och så kom en stor, af åtta man dragen släde, hvarpå hade blifvit instufvad en 24 fot lång räddningsbåt af jern, med hvilken Hayes hoppades kunna befara det öppna polarhafvet. Masten var uppsatt, seglen utspända och flaggan svajade från masttoppen. Solen sken herrligt och alla voro uppfyllda af ifver och hopp. Då Hayes från skeppet lät affyra en kanon, uppgåfvos starka hurrarop, Cormick kommenderade "framåt" och den lilla karavanen satte sig i rörelse.

Påföljande dag skrifver Hayes i sin dagbok: "Jag ligger begrafven i en snödrifva och är alldeles icke belåten med gårdagens tilldragelser. Termometern har sjunkit till —30°, och efter två timmars förlopp visar den inne i hyddan —13°. Allt gick väl, tills vi hade uppnått den yttersta udden vid viken, der isen var mycken ojemn, så att vi måste arbeta i två hela timmar för att fortskaffa den stora

Digitized by Google

släden med båten. Vi fingo då en liten försmak af hvad som väntade oss, då vi skulle öfver sundet. Sedan dessa vedermödor voro öfverståndna, gjorde vi halt för att smälta något snö, då mitt folk var mycket varmt och törstigt; men olyckligtvis sprang vinden i detsamma upp, och ehuru vi nästan dröpo af svett, trängde dess isande kyla genom märgen och benen på oss. Med detsamma det blåste upp var också manskapets mod alldeles försvunnet, och det var märkvärdigt att se hur sinnesstämningen förändrade sig. Några sågo ut som om de gingo en säker död till mötes, och en matros hade ej nog viljekraft att hålla sig i rörelse, utan hukade ned sig bakom en snödrifva; hade jag upptäckt honom en half timma sednare, skulle han säkert hafva varit ihjälfrusen. Då jag kom till honom, voro hans tår och fingrar alldeles stelfrusna och hvita: genom att genast gnida dem dugtigt lyckades jag få ned blodet i dem och lät sedan två af hans kamrater rulla honom på marken, så att blodet kom i rörelse. Mannen ansåg sig sjelf förlorad, då jag anträffade honom, och sade helt likgiltigt: ”Jag dör af köld.”

farenhet, som de för kölden mest ömtåliga gjort, hade redan lärt dem att utan uppmaning taga till skofveln, och man täflade derför med hvarandra i att så fort som möjligt få en snöhydda i ordning. Svårigheterna att fortskaffa båten öfver den ojemna isen voro emellertid så stora, att Hayes ansåg det omöjligt att på samma gång föra den och lifsmedlen öfver sundet, hvarför han beslöt att till en början lemna båten qvar, tills vägen blifvit närmare undersökt, och sedan för detta ändamål begifva sig till Grinnells land med tre slädar, hvarpå skulle lastas så mycket lifsmedel de kunde rymma. Först måste han likväl slå sig ned i ro der han var.

”Man kan icke tänka sig någonting mera ostadigt än väderleken vid Smiths sund”, skrifver Hayes i sin dagbok. ”Den plågar mig dag ut och dag in och är till alla mina planer en fiende, hvilken jag aldrig vet hvar jag har honom.” Det var fullkomlig vindstilla, då de slogo läger, men om natten vaknade nordanvinden till lif, och hr Bore blåste som han aldrig förr i sitt lif gjort det, och ville riktigt visa hvad han dugde till. Hela den följande dagen lågo de

Hayes' och Jensens slädfart med hundspann.

Utan att förlora ett ögonblick lät jag manskapet gräfva en snöhydda till skydd mot blåsten, men att få karlarne till arbetet blef ganska svårt, då några af dem formligen tycktes vara besjälade af den heroiska tanken att hellre lägga sig ned och dö med detsamma, än att taga till skofveln och söka berga lifvet. Ehuru således början af resan var allt annat än uppmuntrande, vill jag likväl icke säga att jag öfverraskades af matrosernas uppförande, ty af hvad jag förut erfarit, visste jag hur lätt kölden bringar folk att tappa modet, när man icke är van vid den. Nu är det värsta öfverståndet: ingen är sjuk, qvällsvarden intagen, lampan tänd, öppningen stängd och hela sällskapet har gått till sängs. De mera härdade röka sina pipor, de andra skälfva af köld; men att höra tänderna skallra mot hvarandra är just icke någon ljuflig musik.”

Sedan denna dust var öfverstånden, fortsattes resan; och den 3 uppnådde de vid god helsa Cap Cairn. Den erinstängda i hålan och kunde knappt få någonting att äta. Hayes måste sjelf vara kock och lära sina ovana följeslagare att bygga en snövall till skydd för dem sjelfva och deras koklampor, ty då de som bränsle använde späck, måste de för den vedervärdiga luktens skull laga maten i fria luften. I två dygn rasade stormen, åtföljd af en så tjock snöyra, att man ej kunde se framför sig på en alns afstånd. Hundarne voro nästan helt och hållet begrafna under snön. De hade krupit tillsammans i en hög, och då Hayes gick ut för att se efter, om icke några af dem frusit ihjäl eller sprungit tillbaka till skeppet, fann han endast fjorton svarta nosar, som stucko upp ur drifvan, i hvilken de lågo.

”Jag skrifver”, heter det i dagboken, ”för att fördrifva tiden, medan mina kamrater spela kort om champagne, ostron och dylika andra läckerheter, som skola utbetalas, då vi komma hem till Boston. Jag roar mig med att läsa och skrifva, hvilket ej kostar mig något besvär, då temperaturen

Digitized by Google

nu är nära fryspunkten. Jag vill derför beskrifva vår håla. Den är en aderton fot lång, åtta fot bred och fyra fot hög graf. Öfver den äro lagda årorna till båten för att uppbära släden, som ligger tvärsöfver och betäckes af segelduken, hvarpå vi hafva uppskottat lös snö. I ena ändan af vår bostad är ett hål, hvarigenom vi krypa in, och hvilket nu är tillstoppadt med ett snöblock. Golfvet är belagdt med buffelskinn och mattor, mellan hvilka vi krypa in, när vi skola sofva. Hedersplatsen befinner sig midtemot ingången, längst fram i hålan, men är långt ifrån att vara afundsvärd, ty mina tolf sängkamrater veta alltid att på ett eller annat sätt få täckena af mig. Vi gå till sängs utan att aflägga kläderna, om jag undantager att vi draga af våra stöflar och strumpor, hvilka sednare utbytas mot ett par s. k. sofstrumpor af renskinn, hvarefter de förstnämnda plaggen begagnas som hufvudkudde. Jag har en dunkel föreställning om att jag en gång legat bättre och sofvit lugnare än hvad jag gjort under de fyra sista nätterna, men sinnesstämningen inom vårt samfund har likväl på intet sätt varit tryckt. Harris är sysselsatt med att stoppa ett hål på sina skälskinnsbenkläder för att utestänga blåsten, en annan lagar sin ena pjäxa; några andra tänka endast på att roa sig med hvarjehanda kortspel, medan Carl, som har en vacker tenor, underhåller oss med en soldatvisa."

Då stormen saktade sig, återtogs arbetet, och sedan de hade fört all provianten upp till Cap Cairn — en del hade de måst qvarlemna vid Cap Hatherton — styrde de kosan norrut öfver sundet till motsatta kusten. Genom att än begifva sig ett stycke åt höger och sedan åt venster, än vända om igen, när det var omöjligt att komma fram, tillryggalade de endast omkr. en mil ut på sundet, men sedan blef det dem nästan alldeles omöjligt att komma längre. Isen utgjorde här en otalig mängd isstycken, som lågo uppstaplade på hvarandra och förenade sig till ändlösa höjdsträckningar, så att det knappast fanns en slät fläck af en qvadratfots storlek. Man nödgades klättra öfver de än tio, än hundrade fot höga isblocken, och tomrummen mellan de tätt sammanpackade ismassorna voro till en del fyllda med snö. Läsaren kan nu göra sig en föreställning om resans besvärligheter. Än störtar släden ned i en afgrund, än går den sönder eller vältar omkull. Här måste man bana sig en väg med skofveln och hackan, der vända om igen och söka en bättre väg. Ofta går den hårda snöskorpan sönder vid hvarje steg, ofta kommer man till en förrädisk snödrifva, som endast döljer en klyfta, och i samma ögonblick man gläder sig åt att hafva funnit en jemn snöslätt, nedsjunker en ända till midjan, en annan till halsen och en tredje försvinner alldeles. Släden har kommit djupt ned och flere timmar åtgå att få upp den igen. Derför inträffar icke så sällan, att de resande efter en hel dags mödosamma ansträngningar kunna från höjden af ett isblock se sitt förra nattqvarter på knappt ett långt bösshålls afstånd.

En blick på kartan visar oss Smiths sund såsom pipen af en tratt, hvarigenom strömmen pressar drifisen ned från polarhafvet; betänker man nu, att en stor del af denna drifis räknar sin tillvaro från hvarken i dag eller i går, utan består af gamla, ofantligt tjocka och stora isflakar eller ismarker, som strömmen med oemotståndlig kraft för med sig nedåt sundet, tidigt på vintern, när den nya isen redan bildat sig, så kan man lätt förstå, att packisen måste vara ovanligt starkt sammanpressad i detta trånga farvatten. Hayes beskrifver en sådan isflotte, hvilken han uppmätte på sin färd öfver sundet. Den reste sig omkr. tjugo fot öfver vattenytan (hela dess tjocklek var sålunda 180 fot) och hade en utsträckning af 1—1½ mil; dess yta var mycket ojemn och visade sig för ögat såsom en sträcka af med hvarandra sammanhängande, inemot 80 fot höga backar, mellan hvilka slingrade sig djupa dalar. Rundtomkring ismassan hade den lösa fjolårsisen upptornat sig, så att den liknade en bergskedja, hvars högsta toppar sköto åtminstone 120 fot upp öfver vattenytan.

Det måtte hafva erfordrats många sekler, innan denna ismassa kunnat uppnå så väldiga dimensioner. Sannolikt har den bildat sig i en eller annan vik och der blifvit liggande, tills den uppnått en sådan tjocklek, att solen ej hunnit smälta den till vinterns inbrott. Den har sålunda tillvuxit på samma sätt som skridjöklarne — d. v. s. upptill, derigenom att den fallna snön efterhand förvandlats till is; ty i vattnet uppnår isen endast en viss tjocklek, som naturligtvis betingas af temperaturen och de lokala förhållandena, och när denna tjocklek är uppnådd, kan luften ej längre suga mer värme ur vattnet. Under första natt, då hafvet lägger sig, är isens tillväxt större än under den andra o. s. v. Vid Port Foulke var isen nio fot tjock, men ehuru, såsom förut blifvit sagdt, Mars månad i de arktiska regionerna är den kallaste årstiden, hade den från medlet af Februari växt endast två tum. Vid de mätningar Hayes anställde fann han isens största tjocklek vara aderton fot vid omedelbar frysning. "Utan denna anordning af en allvis Försyn skulle dessa haf långt för detta hafva blifvit förvandlade till en ofantlig ismassa.

Den 24 April skrifver Hayes i sin dagbok: "Vi äro nu omkr. 7—8 mil från Cap Cairn, så att vår resa går mycket långsamt. Kölden har för hvarje dag aftagit, men det är likväl kallare här än vid Port Foulke förra vintern. Det lägsta termometerståndet har varit i dag, då vi haft ett klart väder och en strålande vårsol."

Den 25: "Släden hafva vi på morgonen lyckats laga efter mycket besvär, men den gick likväl snart sönder igen. Den sist fallna snön har blifvit hopad i stora massor af blåsten, så att det är mycket svårt att få fram slädarne. Mina kamrater hafva råkat illa ut: en har förlyft sig, en annan vrickat foten, en tredje har fått gasteritis och en fjerde har förkylt tårna; alla äro de i hög grad utmattade. Jag börjar nu inse, att vi hafva klena utsigter att på detta sätt komma öfver till sundets vestra kust, ty det är fara värdt att mitt folk ej orkar bära så mycket lifsmedel, som behöfves för resan fram och tillbaka."

Den 26: "Jag märker, att vår belägenhet blifver allt kinkigare. Mina kamrater äro alldeles tillintetgjorda och modlösa. Med hvar dag som går blifver det mig allt klarare att vi icke kunna uppnå Grinnells land, och alla officerarne äro af samma åsigt. — "Lika gerna", menade Dodge, "kunde man försöka sig på en promenad öfver taken hemma i Newyork." — Jag vill likväl i morgon våga ännu ett försök; vi måste göra vårt yttersta."

Den 27: "Det blir allt värre! Vi kunna icke komma vidare. Samma svårigheter, som reste sig mot dr Kane, spärra nu vägen äfven för mig. (De två afdelningar han*) då (1854) utsände måste vända om. Slutligen lyckades jag framtränga öfver sundet efter att hafva kämpat med så stora svårigheter, att min kamrat, i sin förtviflan öfver att se den vissa hungersdöden för ögonen, beslöt att med sin bössa göra ett slut på sina lidanden. Kulan hven emellertid förbi mitt öra, jag nådde målet, upptäckte Grinnells land och bereste kusten på en sträcka af femtio mil). Isen är nu mycket värre än den då var, och jag tvingas att afstå från försöket, men hoppas att längre in på sommaren kunna med skonerten komma öfver till Cap Isabella och derifrån arbeta mig upp längsefter kusten. Jag skickar derför hem Cormick med matroserna för att klara fartyget tills isen går upp. De hafva hjelpt mig halfvägs öfver sundet med 800 ℔ proviant; det är allt hvad de kunna göra. Sjelf fortsätter jag med mina hundar resan, hur föga hoppgifvande den än må

*) Berättelsen om denna färd läses i dr Kanes »Arctic explorations».

Digitized by Google

vara, och medtager Knorr, Jensen och Donald. I morgon återupptaga vi stridshandsken, ty ännu är spelet icke förloradt."

Den följande morgonen skiljdes de åt. Hufvudafdelningen begaf sig på hemvägen, "och", säger Hayes, "jag har aldrig sett några menniskor i så jämmerligt tillstånd som deras." Han följde dem ett litet stycke tillvägs och tog med tungt hjerta afsked af dem. Då han såg sig om efter de aftågande, märkte han, att de också hade stannat och sågo efter de qvardröjande kamraterna, uppenbarligen i den afsigten att uppgifva tre hurrarop till afsked; men modet och hoppet hade öfvergifvit dem; tysta aflägsnade de sig och försvunno mellan ismassorna, hvarefter de fyra qvarblifne vandringsmännen fortsatte sin resa.

Denna färd kan i få ord skildras, om vi meddela med hvilken utomordentlig uthållighet och obetvinglig energi de trängde framåt trots alla hinder och motgångar. De måste ofta tillryggalägga samma väg två till tre gånger, då hundarne på en gång ej kunde forsla mer än hälften eller tredjedelen af packningen; och sålunda inträffade, att de måste tillbringa nätterna i den under förliden natt begagnade snöhyddan, då hundarne voro så utmattade, att de ej orkade inhemta sina husbönders sofsäckar. Natten var åtminstone de stackars djurens enda tröst. Kommer vidare härtill att Jensen först tappade sina glasögon, i flere dagar var snöblind och sedan vrickade ena benet, som han några år förut hade afbrutit, att slädarne litet emellanåt vältade omkull och gingo sönder, att hundarne uppåto alla seldonen och skinnet på ena släden, som man glömt att sätta undan — för att nu icke tala om att de flere gånger måste gå hungriga till hvila, så kan läsaren göra sig en föreställning om hvad de hade att utstå. En afton, då de hade gjort halt, påträffade Hayes Knorr till hälften afsvimnad bakom ett isblock, der han lagt sig för att ej förråda sitt utmattade tillstånd. Likväl förnams ingen klagan och hvar och en deltog villigt i arbetet. Nästan till hälften blind och halt, uppförde Jensen en snöhydda och sökte hålla modet uppe med att, såsom dödgräfvaren i Shakspeares "Hamlet", sjunga en melankolisk sång, medan Knorr och Dodge sågo efter hundarne. De stackars djuren sleto lika ondt som menniskorna och förtärde sina knappt tillmätta matportioner med en förfärlig glupskhet. En qväll snafvade Knorr, medan han fodrade hundarne, och hade icke Donald drifvit dem tillbaka, så skulle de rasande djuren hafva sönderslitit den förstnämnde. Allt slags skinn, såsom stöflar, strumpor, linor o. s. v., försvann mellan deras tänder, om de kunde komma åt det; samma väg gick en tobakspung och ett stycke såpa, ja, till och med en sjöskumspipa föll dem i smaken, då den var insydd i skälskinn.

Omsider kunde Hayes den 11 Maj skrifva i sin dagbok: "Ändtligen hafva vi uppslagit vårt läger alldeles inunder kusten; då Donald med ögonen mätte den branta udden, sade han i en halft allvarsam, halft komisk ton: månne detta verkligen *är* land och icke något "*Cap Fly-away*?"

Vägen öfver denna del af Smiths sund, i rät linie från kust till kust, är omkring trettio mil, och de hade behöft trettioen dagar för att tillryggalägga densamma. De sista tio milen hade upptagit fjorton dagar, ehuru denna sträcka under gynnsamma förhållanden skulle hafva kunnat tillryggaläggas på fem timmar; men den grönländska hunden drager också hellre hundrade skålpund på jemn is, än en fjerdedel deraf då han nödgas färdas långsamt.

Längs utmed kusten gick det nu åter framåt mot norr, men ehuru de svåraste hindren voro öfvervunna, fingo de likväl ännu många svårigheter att bekämpa. På somliga ställen hade blåsten sammandrifvit snön till små, en aln djupa snöfält, och endast genom att spänna sig sjelfva för slädarne — Jensens ben hade återigen blifvit dåligt så att han måste åka — lyckades de arbeta sig fram. På andra ställen, i synnerhet vid de utskjutande uddarne och klipporna, hade hafvet pressat stora ismassor upp på landet. Många block, som voro 30—60 fot tjocka och af mycket större bredd, lågo högt upp på fasta landet. På ett ställe sökte de kringgå hindren genom att köra längre ut, men der var ebben så stark, att yttre kanten af den fasta kustisen bildade en hög, lodrät mur; endast genom att nedhissa hundarne och packningen och hopfästa slädarne, så att dessa bildade ett slags stege, kunde de komma ut på sundet, der isen på många ställen, oaktadt sin tjocklek, var så osäker och skör, att de måste hålla sig inåt land, sedan likväl först det ena hundspannet sprungit ned sig och endast med stor ansträngning blifvit bergadt. Detta inträffade i södra delen af Kennedykanalen. Här var isen mindre sammanpackad, och det var tydligt att hafvet här först nyligen hade lagt sig, och på många ställen funnos öppna vakar. Mot norr var himlen mörk och molnbetäckt, hvilket bevisade att der var öppet vatten. Väderleken hade blifvit mild, nästan väl mild för en resa i pelskläder; men å andra sidan blef häraf en följd, att de på sina slädar kunde sofva i fria luften. Det lägsta termometerståndet om dagen var —6°, och en gång nådde qvicksilfverpelaren fryspunkten. Jensen, som af egen erfarenhet visste hur fort isen under denna årstid kan gå upp vid Upernavik, höll derför sitt öga städse fästadt mot söder, så att de icke oförberedt skulle blifva afskurne, ty det var ej tvifvel underkastadt att våren nalkades med stora steg. En dag varseblefvo de ett mås-par, som flög mot norr, och under en längre tid gjorde en korp de resande sällskap för att skaffa sig ett godt mål af hvad de vid lägerplatserna lemnade efter sig.

Kusten, längsefter hvilken de färdades, utgjorde en rad af stora sand- och kalkstensklippor, som utåt sundet voro mycket förvittrade genom frostens och solvärmens inflytande, medan deremot den terrassformiga kusten inne i vikarne, här liksom på hela grönländska kusten norr om Cap York vittnade om landets långsamma höjning. Bakom uppsteg detta som en väldig, snöbetäckt bergmassa med höga toppar; men ehuru Grönlands inre delar och det på andra sidan sundet belägna Ellesmerelandet äro isbetäckta, kan man, besynnerligt nog, utefter hela kusten af Grinnells land icke varseblifva en enda skridjökel. Deremot upptäckte de resande på många ställen spår, som utvisade, att landet förut varit bebodt af eskimåerna.

Sålunda hade de rest i fyra dagar, då Jensen ännu en gång skadade sitt ben och, till råga på olyckan, vred ryggraden ur led genom att förlyfta sig. Denna händelse gjorde Hayes mycket afbräck, då Jensen var den, på hvars styrka och erfarenhet han mest förlitade sig. Här kunde icke blifva fråga om huruvida den sjuke skulle kunna gå; ty nu gällde det endast att föra honom den långa vägen tillbaka till skeppet. De hade inemot fyrtio mil till Port Foulke och väglaget var så dåligt man gerna kunde föreställa sig. Då Hayes följande morgon fann, att Jensen icke var bättre, beslöt han att låta Donald stanna qvar hos honom med en släde och fem hundar, och befallde dem att i fem dagar vänta på honom och Knorr och sedan oförtöfvadt styra kurs mot Port Foulke. Sjelf begaf han sig vidare mot norr för att, om han också icke kunde uppnå det öppna polarhafvet, framtränga så långt som lifsmedlen medgåfvo. Under tre dagar arbetade sig de oförfärade männen framåt med sin släde, och sålunda nådde de omsider det mål, som de så oförtrutet fullföljt i 46 dagar efter deras afresa från Port Foulke.

De hade kommit till en bred bugt, norr om hvilken, på fem mils afstånd, skönjdes ett ansenligt högland. I sin ifver att uppnå detta styrde Hayes kosan rakt öfver bugten; men han hade icke kommit långt, förrän den gamla kustisen

Digitized by Google

oförmodadt upphörde och isen utanför denna blef så osäker, att det var honom omöjligt att komma vidare. Sedan de i några timmar förgäfves letat efter ett säkert öfverfartsställe, måste de vända om och hålla inåt under kusten. Medan hundarne hvilade ut, företog Hayes en rekognoscering uppefter kusten och gjorde då den mindre behagliga upptäckten, att viken sträckte sig minst fem mil in i landet, så att det ej kunde blifva fråga om att kringgå den. Utmattade af ansträngningarne under dagen, hvilade de sig nu, och den följande morgonen klättrade Hayes upp på en närbelägen klippa, der han hoppades få en vidsträcktare utsigt och, om möjligt, varseblifva någon farbar väg. Från klippan upptäckte han nu hvad det var som hade hejdat honom. Isen var öfverallt af samma beskaffenhet som der han hade försökt att komma öfver den; men midtute i bugten gapade en bred remna, som sträckte sig långt ut öfver hafvet i öster, hvarest den förenade sig med andra remnor och utvidgade sig, tills den bildade liksom ett ofantligt delta och slutligen förlorade sig i det öppna hafvet, som i nordost begränsade synkretsen. Längs i fjerran mot norr — efter Hayes antagande, vid ungefär 82° 35′ N. B. — kunde man skymta den hvita kammen af ett ansenligt högland, och något närmare framskymtade en annan stor udde, och ännu närmare höjde sig majestätiskt ur hafvet det bergland, dit Hayes den föregående dagen sökt framtränga. Den hvita ytan nedanför var öfverallt betäckt med mörka fläckar, som voro ställen, der isen antingen hade försvunnit eller var på väg att gå upp; ju längre bort ögat irrade, desto större och mörkare blefvo dessa fläckar, tills de slutligen sammansmälte i ett enda mörkblått bälte. De gamla solida isflakarne och kammarne, som lågo uppstaplade mellan och omkring dem, voro de enda qvarblifna spåren efter den stränga vintern. ”Allt häntydde på att jag stod vid randen af den stora polaroceanen, att den lilla isremsan utmed kusten var nära att försvinna och att hela hafvet efter en månads förlopp skulle vara alldeles öppet, med undantag af den rörliga packisen. Att framtränga längre var följaktligen omöjligt.”

Resan var till ända, och sedan de tvänne vandrarne planterat sin flagga d. v. s. på en pisksnärt upphängt den mellan två höga klippstycken samt i en flaska under en stenhög nedlagt en skrifven berättelse om deras resa, anträdde de återtåget, förföljda af en våldsam storm, som snart tvingade dem att söka skydd bakom en hög isvägg. De hade ännu åtminstone tolf mil qvar till det ställe, der deras kamrater väntade på dem, och sedan de gifvit hundarne det sista af lifsmedlen, begåfvo de sig åter den följande dagen på väg, oaktadt det snöade och blåste. Ehuru släden var tom, blefvo hundarne snart så utmattade af att vada genom den djupa snön, att det endast var med största möda de kunde drifvas framåt, och så snart Knorrs piska hvilade, lade de sig genast ned. Men lifsmedlen voro slut, och det återstod dem ingenting annat, om de icke ville omkomma, än att söka härda ut och uppnå Jensens läger.

Slutligen anlände de till bugten norr om det ställe, der den andra släden hade blifvit qvarlemnad, men nu voro också deras krafter uttömda. ”Denna del af resan”, skrifver Hayes, ”står för mitt sinne som en elak dröm; jag kan ej rätt erinra mig hur vi kommo fram, men minnes likväl, att hundarne kastade sig ned och sedan jagades upp, att det var ett ändlöst vadande och klättrande genom snö och öfver iskammar, att vi oafbrutet måste draga upp släden och skjuta på bak, att vi mot slutet af färden oupphörligen frestades att lägga oss ned och sofva, tills vi slutligen genom snöyran skymtade land och hörde Jensens hundar skälla. Utan att vänta på att blifva matade, kastade hundarna ned sig, så snart vi nådde kusten; vi följde deras föredöme och föllo i en dödslik sömn. Då vi uppvaknade, hade ovädret gått öfver. Donald hade tagit vård om hundarne samt lagat i ordning kaffe och frukost åt oss; han behöfde minsann ej truga oss länge, ty på 34 timmar hade vi icke ätit någonting.”

Jensen var bättre, men hade svårt för att gå; han måste således åka, och all packning, som numera endast bestod af deras sofsäckar och buffelskinn, en lodbössa och Hayes instrumenter, instufvades i Knorrs släde. Provianten var slut.

Hur långsamt de än färdades, var deras hemresa likväl en kapplöpning med tiden, ty hvarje dag gällde det att uppnå de på en dagsresas afstånd från hvarandra belägna ställen, der de under bortresan magasinerat proviant för hemfärden; och dessutom måste de äfven befara att blifva fullständigt afskurna från skeppet, ty de mörka moln af vattengas, som angåfvo tillvaron af det öppna polarhafvet, ryckte allt närmare. Lyckligtvis hade snön icke utplånat de gamla spåren, och endast på ett ställe hade björnarne upptäckt och uppätit deras lifsmedel; men då de i förväg hade inbesparat provianten för en dag genom en starkt påskyndad färd, så var förlusten icke så kännbar.

Och sålunda kämpade de sig fram, tills de fingo Cap Cairn i sigte; men de mörka molnen voro redan der före dem, och de måste göra en lång omväg mot norr för att kunna nå land. En fjerdingsväg från kusten stötte de på en remna, som dock icke var bredare än att de lyckades komma öfver den. Vinden blåste hårdt från norr, och då de närmade sig stranden, varseblefvo de med förskräckelse, att isen hade gått upp äfven vid kusten, och att de drefvos nedåt sundet på en isflake. Dess fart hejdades lyckligtvis af ett isberg, som stod på grund ett stycke från land, och omkring hvilket isflaken, hvarpå de befunno sig, långsamt fördes af strömmen, så att den stötte mot land. Detta ögonblick, som de under spänd väntan afvaktat, lemnades icke obegagnadt; med lättadt hjerta sprungo de upp på kusten, hvarifrån de nu sågo sin bräckliga farkost drifvas vidare.

Resan öfver sundet kostade dem fyra hundar, som omkommo af öfveransträngning och mattighet. Söder om Cap Hatherton hade all is, till och med den fasta kustisen, gått upp och blifvit drifven till sjös, hvarför de måste qvarlemna slädarne och färdas på landet. Då hundarne spändes från, sprungo de till största delen bort och gömde sig, så att man icke kunde få reda på dem. Endast tre stannade qvar, deribland den herrsklystne Usisoak och hans drottning Arkadik; tre andra hundar återvände sedermera, men de öfriga, fyra till antalet, voro och förblefvo borta; de hade sannolikt lagt sig ned för att dö. Hayes skickade ut sitt folk för att leta efter dem, men djuren stodo icke att finna.

Den 3 Juni uppnådde de oförskräckta resenärerna deras skepp, som de ej sett på två månader. De hade med sina slädar tillryggalagt omkr. 325 sv. mil.

Sedan vi nu ledsagat Hayes på hans oförvägna färd, må vi kasta en blick på kartan och söka göra oss en klar föreställning om hvad som egentligen menas med uttrycket ”det öppna polarhafvet.” Vi finna då, att omkring nordpolen utbreder sig ett vidsträckt haf, som är minst 500 mil bredt. Med undantag af Grönlands norra kust och Grinnells land, har man lyckats utstaka hela den kustlinie, som begränsar detta haf, och om man afser från de två nämnda länderna, är denna linie nästan öfverallt lika långt aflägsen från polen, hvarjemte alla punkter inom densamma ligga innanför den eviga köldens råmärken. Dessa kusters innevånare utgöra en särskild race. Jorden lemnar inga bidrag till deras uppehälle; för att lefva äro de uteslutande hänvisade till jagten och fisket; de uppehålla sig derför antingen vid sjelfva stranden eller vid de i Ishafvet utmynnande floderna.

På tre ställen är emellertid den långa kustlinien genombruten af öppningar, som förena Ishafvets vatten med Stora oceanen och Atlantiska hafvet, nämligen Behringssundet, Baf-

Digitized by Google

finsviken och farvattnet mellan Grönland och Nova Sembla. När man nu på kartan följer den varma Golfströmmens lopp mot norr och ser den öster om Spetsbergen intränga i Ishafvet och på motsatta sidan af denna ö drifva det kalla vattnet ut genom Davissundet, så inser man, att det är denna ström som gör, att vattnets temperatur vid nordpolen städse håller sig öfver fryspunkten; och då detta haf sannolikt är lika bredt och djupt som Atlanten mellan Europa och Amerika, så torde man vidare finna, att denna oerhörda vattenmassa meddelar hela polarregionen långt mera värme än hvad man skulle, enligt naturens ordning, förvänta sig under så nordliga breddgrader. Det är således endast hafsytan som afkyles så mycket, att den kan förvanlas till is, och då de afkylda vattenpartiklarne genom vattnets vågrörelse ständigt komma i beröring med det varma vattnet inunder, så kan is bildas endast på sådana ställen, som äro skyddade, eller der djupet icke är större, än att vattnet kan afkylas ända till hafsbotten; det öppna hafvet kan deremot endast då tillfrysa när fullkomlig vindstilla råder.

Men vindarne spela lika lustigt fram öfver polarhafvet som på något annat ställe i verlden, hvarför det till en ringa del är isbetäckt endast i närheten af det skyddande landet. Isen hakar sig fast vid Siberiens och norra Amerikas kust, uppfyller de smala sunden i Parrys öflock, sträcker sig derifrån öfver till Grönland, från Grönland till Spetsbergen och derifrån till Nova Sembla, så att den utgör ett mer eller mindre fast och sammanhängande bälte.

Ehuru menniskan hittills icke lyckats genomtränga detta bålverk, har man likväl på många ställen banat sig väg in mellan isen, då sommarsolen hunnit verka på den, eller också har man längsefter dess södra rand arbetat sig fram utmed kusten, der Asiens och Amerikas floder hålla en ränna öppen. Det var på detta sätt Mac Clure löste frågan om en genomfart i nordvest, då han först följde kustlinien från Behringssundet till Bank-land och sedan arbetade sig fram genom packisen, tills han måste lemna efter sig sitt skepp och på slädar fortsätta resan öfver det tillfrusna hafvet. På samma sätt framträngde Collinson från vester åt öster, tills han kom i närheten af det ställe, der Franklin, som från motsatta sidan arbetat sig in genom isen, hade omkommit. Äfven på detta sätt var det ryssarne undersökte Siberiens kuster, då isen endast på två ställen lade i vägen oöfverstigliga hinder för seglatsen från Atlantiska till Stilla oceanen: nämligen från Cap Jakan, som Behring förgäfves sökte passera och vid Cap Severo-Vostochnoi hvilket trotsade löjtnant Prondtschikoffs öfvermenskliga ansträngningar.

Försök att genomtränga isbältet hafva blifvit gjorda af många och på många ställen; för det mesta har man anställt dessa försök vester om Spetsbergen och på denna väg hunnit närmast polen. Scoresby kom härvid till 81° 30'*).

Hvad man icke kunde uträtta med skepp sökte man vinna genom slädfarter, och i detta hänseende hafva ryssarne gjort det mesta. Många oförfärade ryska officerare hafva tidigt om våren dristigt begifvit sig ut på Ishafvet med infödingarnes hundslädar; men först och främst bör nämnas amiral Wrangel, hvilken, då han ännu var en ung löjtnant, under flere år fullföljde dessa undersökningar, som utvisade, att norr om Siberien isförhållandena oförändradt äro desamma hela året om. De resande hejdades oupphörligt af öppet vatten, och tillvaron af ett öppet haf norr om de nysiberiska öarne blef ett lika välgrundadt faktum som att de siberiska floderna utmynna i Ishafvet.

Parry begagnade sig af samma utväg norr om Spetsbergen, endast med den skillnaden att han använde menniskor i stället för hundar och medförde räddningsbåtar, i händelse isen skulle gå upp. Han fortsatte resan norrut, tills isen, i följd af den framskridna årstiden gick upp och, fortare än han kunde resa, i motsatt riktning dref mot söder; slutligen skiljdes den åt under honom och förde honom ut på det öppna hafvet. Han uppnådde 82° 45'.

Liknande försök hafva bifvit anställda i Smiths sund af kapten Inglefield och sedermera af dr Kane, som på en af sina slädfarter hejdades af det öppna hafvet, och till dem sluter sig också Hayes, som uppnått det nordligaste land man ännu känner.

Då Hayes kom tillbaka till sitt skepp i Port Foulke, fann han den lilla kolonien i full verksamhet och vid god helsa. Cormick hade icke slagit sig på latsidan. Skjulet öfver däcket hade blifvit nedtaget, tacklingen iordningställd och skeppet synadt både in- och utvändigt. För detta ändamål hade man rundtomkring fartyget ända ned till dess köl huggit upp isen, så att skrofvet låg liksom i en docka, och nu visade sig, att den skada United States tagit af isen förra hösten var långt större än hvad man hade trott. I synnerhet voro för- och akterstäfven så illa åtgångna, att Cormick endast med största möda lyckades reparera fartyget så att det kunde hålla sjön; deremot kunde man lätt se, att det vid första allvarliga sammandrabbning med isen skulle sjunka.

Under sådana förhållanden började Hayes inse, att det bästa han kunde göra var att begifva sig hem, anskaffa en liten stark ångbåt och sedan återvända så fort som möjligt. I samråd med Jensen och Kalutunah uppgjorde han en plan, hvilken gick ut på att lägga det ena skeppet i qvarter vid Port Foulke, dit sammandraga hela eskimåstammen och der grundlägga en af Jensen styrd koloni, som, efter en storartad måttstock, skulle bedrifva jagten, medan det andra skeppet borde framtränga mot norr.

Kalutunah blef förtjust öfver förslaget, och tanken på att kunna bispringa de stackars eskimåerna gjorde att Hayes med dubbelt intresse omfattade planen, ty under sin vistelse bland dessa ödsliga trakters innebyggare hade han intagits af ett varmt deltagande för dem, som, afskiljda från hela den öfriga verlden, måste för sin tillvaro kämpa en så hård kamp. År efter år sammansmälter också stammen alltmer, och om icke kristlig menniskokärlek räcker dessa enslingar en hjelpsam hand, skola de inom femtio år vara försvunna från jorden.

Planen var god nog, men sålänge skeppet låg infruset, var det i alla händelser för tidigt att fatta ett afgörande beslut. Våren hade redan inbrutit, då Hayes vände tillbaka från sin slädfart, och med hvar dag som gick försvann isen; öfverallt brusade och sorlade vattnet, de små pilbuskarne började knoppas, mossor och växter uppspirade och otaliga fåglar fyllde luften med sitt skri. Klipporna hvimlade af alker, flockar af ejdergäss ströko fram öfver hamnen och liksom sväfvade i villrådighet om hvilken af öarne de skulle utvälja till sommarbostad, tärnorna tumlade om hvarandra i luften, stora måsar och falkar seglade majestätiskt genom rymden och långa tåg af snattrande gäss drogo norrut till deras ännu längre aflägsna häckningsplatser. Mellan klipporna qvittrade sparfvarne, medan snäpporna samlades omkring de små sötvattensjöarne. Utifrån de simmande ismarkerna förnams hvalrossens djupa skri, och hela sundet och viken voro liksom öfversållade med skälhundar, som badade sig i det varma solskenet. I en storartad procession seglade isbergen nedåt sundet — korteligen, allt utvisade att Hayes hade kommit tillbaka i sista laget.

Kalutunah bodde tills vidare i hyddan vid Etah. Hans hade uppslagit sitt tält helt nära den lilla sjön i dalen bred-

---

*) Icke utan berättigad stolthet kunna vi här tillägga att det i allra nyaste tiden blef förunnadt den svenska nordpolsexpeditionen under ledning af professor Nordenskiöld att med kronoångaren Sofia (befälhafvare kapten von Otter) framtränga ännu litet längre norrut eller till 81° 42', der detta fartyg befann sig den 19 September 1868.

vid skridjökeln för att idka fågeljagten, och de andra eskimåerna hade gjort honom sällskap. Här besökte Hayes dem, då han företog en färd till skridjökeln, för att se hur mycket isen under vinterns lopp hade flyttat sig. Dalen företedde ett lifligt, sommargrönt utseende. Snön hade till största delen smält bort, vattnet sjöng- och sqvalpade öfverallt, talrika flockar af renar betade på sjöns stränder och en otalig mängd fåglar hade bosatt sig mellan klipporna för att utkläcka sina ägg i remnor och klyftor, der de voro i säkerhet för räfven.

Tidigt en morgon kom Kalutunah för att taga Hayes med sig på fågeljagt. Han hade försett sig med ett litet nät, som var knutet af tunna skälskinnsremmar och fästadt i ändan af en fem alnar lång stång. Då de kommit halfvägs upp på den nedersta klippafsatsen, som utgjordes af nedstörtade block och stenar, kröp Kalutunah bakom ett block och bad Hayes göra sammaledes. Fåglarne hade nyss återkommit från hafvet, der de intagit sin frukost, och voro nu i liflig rörelse. De ströko alldeles öfver afsatsen, der Kalutunah låg på lur, och då en ovanligt stor flock kom förbi, behöfde han endast sätta upp nätet för att få 5—6 fåglar i detsamma. Innan dessa kunde komma ut igen, hade han låtit stången glida ned mellan händerna, och medan han fattade nätet med ena handen, drog han med den andra ut fåglarne, krossade deras hufvuden mellan sina tänder och sammanknöt deras vingar, hvarefter han fortsatte jagten, efter att på sin följeslagare hafva kastat en triumferande blick.

Men sommaren var vid Smiths sund lika nyckfull som vintern varit det, och Hayes vistelse vid skridjökeln fick ett tvärt slut, då en häftig snöstorm dref hela sällskapet på flykten. Först fattades Hans' tält af blåsten, fördes som en luftballong genom dalen och nedkastades slutligen af en hvirfvelvind i sjön. Utan att gifva sig tid att beklaga denna olyckshändelse, begaf sig hela eskimåsällskapet på väg till Etah. Då de passerade Hayes tält, stannade Kalutunah ett ögonblick och sade, utan att akta på den bitande blåsten, hjertligt skrattande: "Du skulle hafva sett Hans' tält! Men det blir väl ännu värre, och snart kommer turen till er." — Mannen hade blott alltför rätt, ty straxt derefter förkunnade ett brakande och klangen af krossade glas, att det lilla tältet, der Hayes hade sina fotografiska instrumenter, var nedblåst, och då man sprang ut för att rädda hvad som räddas kunde, tog blåsten det större tältet, hvari de bodde, och förde det med sig, så att de skyndsamt nödgades vända om till skeppet.

Den 21 Juni inbröt; solen hade nu nått högst upp på himlahvalfvet och det var en utomordentligt klar sommardag. Termometern utvisade i skuggan +8° och i solen +14°. De föregående dagarnes starka regnbyar i förening med värmen och den häftiga stormen hade gjort isen i hamnen skör, och den 11 Juli gick den upp omkring skeppet. För att detta icke genast skulle sönderbrytas och fortare blifva flott, hade Hayes låtit såga remnor rundtomkring det, och efter ett förfärligt knakande och brakande gungade det åter efter några minuter på böljorna. Den följande dagen hade alla isstyckena drifvit till sjös, och för första gången efter tio månader måste de sätta ut barkassen, då de skulle i land.

Det var icke utan djup rörelse Hayes skiljdes från sina eskimåiska vänner, som varit honom så trogna och efter bästa förmåga, ja, med verkliga uppoffringar bistått honom genom att afstå sina hundar, hvilka de likväl hade svårt att undvara. Hayes lofvade dem att återvända så snart han kunde, och dermed tröstade de sig. Sorglös likgiltighet för framtiden är ett gemensamt drag i deras karakter, och Kalutunah var den ende, som tycktes verkligen sörja öfver att deras stam efter all sannolikhet snart skulle dö ut. Då Hayes vid afskedet tryckte hans hand, runno tårarne utför Kalutunahs kinder, och med djupt allvar sade han: "Vänd tillbaka och fräls oss!" — "Ja, frälsa dem", skrifver Hayes, "det vill jag, om det är mig förunnadt att vända tillbaka, och jag är öfvertygad om, att kristlig kärlek och välgörenhet ingenstädes i verlden kunna finna ett värdigare föremål än dessa olyckliga menniskor."

Den 14 Juli lyfte skonerten åter ankar. Infödingarne hade församlat sig på stranden, och från däcket såg Hayes dem stirra efter det bortilande skeppet, tills det försvann i fjerran. I öfverensstämmelse med sin plan styrde Hayes kurs på Cap Isabella för att se, om det var möjligt att tränga upp utmed kusten af Grinnells land; men en enda blick var tillräcklig att öfvertyga honom att det var omöjligt.

"Jag kunde", skrifver han, "lika gerna använda en af Hudsonflodens ångare till isbrytare, som "United States" med dess svaga bog. Jag har emellertid, med hänsyn till mina kommande undersökningar, vunnit följande vigtiga resultater, med hvilka jag tills vidare måste nöja mig:

1:o) Jag för manskapet hem igen vid god helsa och har således visat, att det icke är sjelfva den arktiska vintern, som framkallar skörbjugg och spleen.

2:o) Jag har visat: att man till och med vid Smiths sund kan föda sig, oberoende af proviantering hemifrån;

3:o) att en vid Port Foulke upprättad koloni, som kan sörja för sig sjelf, kan tagas till utgångspunkt för kommande expeditioner;

4:o) att en undersökning af hela denna trakt måste kunna härifrån åvägabringas, då jag sjelf från denna punkt utsträckt mina undersökningar mycket längre än någon annan af mina föregångare, och detta har skett under högst ogynnsamma förhållanden, och utan att jag haft den minsta stödjepunkt eller under vägen fått den obetydligaste handräckning;

5:o) att det finnes en förnuftig grund för mitt påstående, att man med ett starkt skepp kan befara Smiths sund och uppnå det öppna hafvet norr om samma sund;

6:o) Och slutligen har jag bevisat tillvaron af ett öppet polarhaf.

Jag vänder derför nu om till Boston, får min skonert reparerad, anskaffar en liten ångare och återvänder nästa vår så tidigt som möjligt. Skonerten vill jag då qvarlemna i Port Foulke, och när jag fått eskimåerna samlade och ordnat förhållandena inom den lilla kolonien, styr jag med ångbåten öfver till Cap Isabella och beger mig derifrån vidare norrut. Kan jag icke då uppnå det öppna polarhafvet, så får jag väl bättre tur ett annat år. I alla händelser skall kolonien kunna förse mig med kött och pelsverk, och jag har der ett skepp, som kan skaffa lifsmedel öfver till Cap Isabella. Behöfver jag hundar, kan jag då få så många som erfordras, och skulle slutligen penningarne ej räcka till, skulle expeditionen blifva öfverlemnad åt sig sjelf, så skall hvad som kan inflyta genom försäljning från kolonien af tran, pelsverk, hvalrosständer och ejderdun vara tillräckligt att betäcka en stor del af omkostnaderna, ty trakten omkring Port Foulke öfverflödar på vildt, och en god jägare kan mata åtminstone tio munnar, då hafvet hvimlar af hvalrossar, skälar och narhvalar, då landet är uppfyldt af renar och räfvar, då öarne och klipporna om sommaren bebos af myriader fåglar, och ute på isen björnar ströfva omkring i alla riktningar."

Framtiden visade sig sålunda för Hayes i den fördelaktigaste dager, och full af förtröstan och hopp styrde han kurs mot söder. På vägen undersökte han äfven ännu en gång Hvalsundet och lemnade sedan Smiths sund. I Upernavik erfor han, att krig utbrutit mellan de amerikanska nord- och sydstaterna och fortsatte derför genast resan, jagad genom Davissundet af en orkan, lika våldsam som den, hvilken året förut öfverföll honom på bortresan.

Det var likväl först vid ankomsten till Boston Hayes erfor, hur omfattande den olycka var, som hade hemsökt hans fädernesland. Den första person han på gatan mötte var en gosse, som sålde små tidningsblad, innehållande nyheter

Digitized by Google

från krigsteatern. Han läste nu beskrifningen öfver en häftig strid, hvaruti många unge män från staden hade stupat, och gripen af ögonblickets allvar fattade han genast sitt beslut att uppgifva sina egna planer och erbjuda fäderneslandet sin tjenst. Redan samma afton skref han till krigsministern och anhöll om anställning, hvarjemte han öfverlemnade sitt fartyg till hans förfogande, och dermed var det för den gången slut på hans nordpolsexpedition.

Sin plan har han emellertid icke uppgifvit, och ehuru han icke längre förfogar öfver de medel, som förut stodo honom tillbuds, närer han likväl ännu hoppet, att han en gång skall lyckas utföra sitt påbörjade arbete att vid Smithsundet grundlägga en koloni och göra densamma till utgångspunkt för förnyade undersökningar, som kunna leda till en närmare och fullständigare kännedom om det öppna polarhafvet.

Vattengasens verkningar inom våra hem.

(Ur "Allg. Familien-Zeitung".)

Alla känna vi hvilken stor betydelse vattengasen har för vår industri, men många torde finnas som ej veta, att vattnets fördunstning är en af de mest storartade processer, hvilka i naturen försiggå i allsköns tysthet. För att vattnet skall förvandlas till ånga, behöfves ingen konstlad värme; äfven vid vanlig temperatur, ja, till och med i den strängaste köld, pågår detta arbete. Lägger man t. ex. om vintern ett stycke is i det fria, så att det ej omedelbart träffas af solstrålarne, så är det efter någon tid spårlöst försvunnet; det har upplöst sig i vattenånga och stigit upp i luften. På samma sätt tillgår äfven med alla vattendrag på jordytan. Af denna storartade företeelse märka vi ingenting, då vattengasen är lika osynlig som luften, med hvilken den blandar sig. Men af andra företeelser lära vi känna verkliga förhållandet, såsom af det nyss anförda förfarandet med isbiten, äfvensom af en i fria luften uthängd tvätts torkning. Att de våta kläderna torka kommer sig likaledes endast deraf, att vattnet går upp i luften såsom vattengas.

Vattengasen utgör sålunda öfverallt en i luften städse ingående, i större eller mindre mängd befintlig beståndsdel, ty med temperaturen stegras äfven luftens förmåga att i sig upptaga vattengasen, eller — med andra ord — ju högre värmegrad luften besitter, desto större qvantitet vattengas kan den i sig upptaga — dock likväl endast till en viss grad. Sjunker således atmosferens temperatur, och öfverstiger vattenmängden, hvilken luften i följd af sin förra högre värmegrad hade upptagit, de gränser, som vid luftens lägre temperatur äro för vattenqvantiteten uppdragna, så förtätar sig vattenöfverskottet och nedfaller på vår jord såsom befruktande regn. I denna lag finna vi orsaken till att den klara himmelen ofta plötsligt förmörkas och inom kort från de svarta molnen nedskickar stora vattenmassor, då, högt öfver oss, de båda hufvudluftströmmar, hvilka beständigt, från polen till eqvatorn och tvärtom, draga fram öfver vår jord, råka i kamp med hvarandra, ty den varma luftströmmen förer städse med sig mycket vattengas, då den ju kommer från en trakt, der solvärmen är starkast och fördunstningen följaktligen ymnig, och dess väg till oss går öfver oceanen.

För hela det organiska lifvet är vattengasen i luften af största betydelse, då den är källan till den kostbara väta, ur hvilken lifvet framväller; men i våra hem förorsakar den ofta olägenheter, ja, gör oss äfven ej sällan betydlig skada, emedan man skänker den oansenliga fienden för liten uppmärksamhet. Låtom oss tala något om de små obehag, den i det dagliga lifvet tillskyndar oss. Hvem vet icke, hur oläglig den i luften befintliga vattengasen om vintern är för personer, som begagna glasögon! Inkommer en sådan person i ett rum, blir han ögonblickligen liksom slagen med blindhet, och sålunda inträffar, att han, vid inträdet i ett sällskap, gör djupa bugningar för personer, som han alldeles icke känner, men ej helsar på sina bekanta. Af hvad vi ofvan sagt är det lätt att härtill förklara orsaken. Då den varma luften i rummet kommer i beröring med de kalla glasen, måste den af sitt vattengasförråd afgifva en del, hvilken nu såsom små droppar sätter sig på glasögonen och gör dem ogenomskinliga.

Någonting dylikt händer också husmödrarna ganska ofta, om de vid sina vinterbjudningar ej ihågkomma att gifva vinglasen samma värmegrad som rummet har. Inbäras glasen genast i det varma rummet från ett kallare, så blifva de oklara och få ett utseende, som om de ej vore riktigt väl torkade. Detta inträffar i synnerhet, när herrn i huset vill till en ny vinsort hafva andra glas. Då "skapelsens herrar" vanligen äro snara att fälla sin dom, så kasta de på sin hustru en mörk blick, emedan de tro att glasen icke äro rena. Ehuru erfarenheten lärer, att den på kalla föremål bildade vattengasen snart försvinner, när dessa antagit rummets temperatur, och herrn i huset nu finner sig hafva haft orätt, så upprepas dylika obehag nästan dagligen. Vill man undgå dem, så bör man endast tänka sig för en smula.

De långa, hängande lockarne och det konstfullt friserade håret hafva i den uti luften befintliga vattengasen en afsvuren fiende. Vårt hår besitter nämligen den egenskapen att draga till sig fuktighet; i ju större mån detta inträffar, desto mer uttänjer sig håret, och derigenom råka naturligtvis de omsorgsfullt upplagda lockarne i oordning. Och just der man vill göra effekt med denna herrlighet — på kalasen — är faran störst, ty här förefinnes vattengasen i luften i betydligt större mängd, än under vanliga förhållanden. Sjelfva bidraga vi till att öka gasqvantiteten. Vi icke allenast oafbrutet utandas vattengas, utan afgifva äfven genom porerna i vår hud en ännu större mängd, äfven om vi icke äro i svettning. Sålunda har fysiologen Valentin på sig sjelf gjort den erfarenheten, att han genom porerna gaf från sig omkr. 2 lod vatten i timmen, men utandades blott hälften så mycket. På samma gång medverkar äfven den rika belysningen, ty vid hvarje förbränning bildas vatten. Det bör sålunda icke väcka vår förvåning, att ur en med fuktighet så rikt mättad atmosfer ett snöfall uppstår, då t. ex. genom några fönsterrutors krossande en kall luftström inträger i rummet. I Petersburg skall på en bal detta hafva inträffat.

Ej så sällan äro de olägenheter, som den i luften befintliga vattengasen tillskyndar oss, af allvarsammare beskaf-

Digitized by Google

fenhet. Man tänke sig t. ex. att en herrlig vinterdag lockar till en slädfart. Det är ju ganska naturligt, att frun tager fram en vacker sidenklädning till denna utflykt, som ej erbjudes hvarje dag; då hon nu äfven är hushållsaktig och noggrann, utbytes sidenklädningen vid hemkomsten mot hvardagsdrägten och hänges in i klädkammaren. En andra slädfart har ej blifvit af, och något tillfälle att taga fram plagget har icke heller yppat sig. Det hänger således på sin spik; men nästa vår inbryter, och en vacker dag, då frun tager fram sidenklädningen för att begagna den på promenaden, är det vackra tyget öfversålladt med hvitgråa fläckar. Den förtviflade unga frun inser genast, att hon har fuktfläckar framför sig; men hvar i all verlden ha de kommit ifrån? Saken är och förblir en gåta, hur mycket man än bråkar sitt hufvud, ty skulle man också ha slädfarten i minnet, så kan det ej falla någon in att gifva den skulden till olyckan. Låtom oss dock söka lösa gåtan.

Då man hemkom från slädfarten, var naturligtvis klädningen mycket kall, hvarför den, kommen i beröring med den behagliga värmen i rummet, genast öfverdrogs med en mängd små vattendroppar. Hade frun varit mindre ordentlig och låtit klädningen en stund hänga qvar i det varma rummet, så skulle vattendropparne hafva förflyktigats; men då den nu fuktig inbars i klädkammaren, der intet luftdrag fanns, blef hvarje vattendroppe orsaken till en fläck. Man ser sålunda, att en smula kemi och fysik äfven för en husmoder är en nyttig sak.

Den nu aflidne kemisten Runge berättar äfven ett dylikt, intressant exempel. Han blef en gång frågad till råds af en vän, hvars helsa hade blifvit förstörd genom omåttlig thedrickning. Hvad var nu anledningen till hans undergräfda helsa? Thepaketet hade blifvit skickadt på posten under sträng köld samt öppnadt i det varma rummet, hälften af innehållet framtaget, hvarefter återstoden, väl skyddad mot den yttre luftens inverkan, gömdes. Efter ett halft års förlopp framtogs åter paketet; innehållet befanns då vara förderfvadt, ty i stället för bladens vanliga fina doft förspordes en mycket oangenäm lukt, och här och der såg man mögel. Äfven här kunde man icke utfinna orsaken, då rummet, der theet förvarades, var fullkomligt fuktfritt. Sedan man länge funderat hit och dit, erinrade sig Runge, att han ju sjelf hade varit närvarande, då paketet ankom, och att husmodern skyndsamt burit ut det ur rummet, emedan det kalla paketet utkylde detsamma.

Hvad som här nu blifvit sagdt gäller naturligtvis äfven om alla andra ämnen, som bruka förvaras i väl tillslutna kärl. Föras sådana om vintern ur sträng köld in i ett varmt rum, der de öppnas och sedan tillslutas, så blifva de, på förut angifna grunder, fuktiga och lätt tillgängliga för förskämning. Vill man förekomma detta, så böra kärlen icke öppnas förr, än de hafva erhållit rummets värmegrad.

En annan hithörande företeelse, som ofta medför många obehag, är att fönstren blifva immiga, när kölden utanför är betydligt strängare än inne i rummet. Förloppet härvid är följande: den kalla luften, som utifrån lägger sig på fönsterrutan, söker från denna uppsuga värmen, hvilken således efterhand bortgår ur glaset. På samma sätt gör med den varma luften inne i rummet rutan, som likväl ej länge får fröjdas öfver sitt rof, då den kalla yttre luften frånröfvar henne detsamma. Då emellertid den luft, som beröfvat fönsterrutan dess värme, genom afkylningen blir tyngre, så sjunker den till marken och ersättes af ny varm luft. Så fortgår det oupphörligt, tills i temperaturen inträder en utjemning. Hur, i följd af denna värmens förminskning, en förtätning af den i luften befintliga vattengasen måste ega rum, hafva vi förut omnämnt, liksom hur det kommer sig, att den i våra boningsrums atmosfer befintliga mängden af vattengas ökas. Under loppet af 12 timmar förser hvarje person luften med en qvantitet af $1\frac{1}{8}$ ℔ vattengas. Ytterligare bidrag lemnar hvarje i ett rum försiggående förbränning, såvida icke förbränningsprodukterna omedelbart försvinna genom skorstenen — således äfven cigarrök, blommor och, i ännu större grad, i rummet befintliga växter. Med afseende på vattenutdunstning kunna de stor- och mångbladiga växterna ställas i jemnbredd med menniskan.

Ännu återstår att förklara, hvarför de immiga fönsterrutorna äro ogenomskinliga, ehuru likväl den förtätade vattenångan (= vattnet) är lika genomskinlig som fönsterrutan. Betrakta vi uppmärksamt en sådan fönsterruta, så kan orsaken icke undgå oss. Vi finna nämligen, att rutan icke är alldeles våt, utan endast betäckt med utomordentligt små vattendroppar eller blåsor, som icke beröra hvarandra. Hvad vi hafva framför oss är egentligen icke vattendroppar, utan dunstblåsor, och vi bevittna här samma process, som då dimman stiger upp i luften. Just dessa små dunstblåsor förhindra solstrålarnes genomgång. I samma ögonblick dessa blåsor förena sig till verkliga vattendroppar — t. ex. då vi med handen fara öfver rutan — blir denna åter genomskinlig.

På samma sätt förhåller sig med hvad vi i naturen kalla dagg. Liksom fönsterrutan, draga äfven växterna, när de blifva kallare än den omgifvande luften, från densamma till sig värmen, hvarigenom de tvinga den i luften innehållna vattengasen att förtäta sig och lägga sig på deras blad.

Det är hos menniskan ett utmärkande drag, att hon uppmärksammar endast det som visar sig för henne på afstånd. Hvad som hon kan nå, blott genom att räcka ut handen och utan all ansträngning, öfverser hon alldeles; emedan hon, famlande i mörkret, tror att man hos det alldagliga i lifvet ej kan upptäcka någonting värdt att beaktas, skyr hon att sätta denna ytliga förutsättning på prof och vandrar förbi de rikaste källor till de renaste fröjder, utan att bry sig om dem. Hvem fäster t. ex. något synnerligt afseende vid de fantastiska bilder, som den kalla, hemlighetsfulla vinternatten, tyst och obemärkt, ritar på våra fönsterrutor, i det de isiga fläktarne drifva ned vattenångorna ur luften och förvandla dem till is. Ville man endast blott en enda gång göra sig besvär med att egna en uppmärksam blick åt denna féiska blomstergård, som hvarje natt väckes till lif på fönsterrutan, så skulle, såsom man brukar säga, fjellen falla från våra ögon. En angenämare sysselsättning kan man knappt tänka sig, ty bland alla de företeelser, som ikläda sig den oorganiska naturens former, kunna inga i skönhet och mångfald mäta sig med dem man ser af isen framtrollas på våra fönsterrutor. Liksom en annan Proteus, antager vattnet oupphörligt de mest vexlande gestalter, hos hvilka spåras ett lif, som ville de komma oss att tro, att vattnet på visst sätt tillhör den organiska naturen, då det är en i alla organiska bildningar nödvändig beståndsdel.

I början varseblifver det okunniga ögat på de frusna rutorna endast en mängd orediga och besynnerliga figurer. Men gör man sig väl den mödan att närmare studera dessa oansenliga figurer, och kommer vidare fantasien ögat till hjelp, så få de stelnade formerna plötsligen lif, och man finner inom kort, att de likna i verkligheten bestående föremål. Först uppdyker här och der en form, som vi känna igen, och till denna sluta sig snart andra, så att hela grupper med lätthet kunna sammansättas. Än tro vi oss se en praktfull trädgård, än åter ett intagande landskap eller en miniatyrbild af majestätiska, i alla riktningar splittrade och klyftuppfyllda alpformationer med uppåtsträfvande tinnar och spetsar. "I barnets lek ligger ofta en djup betydelse." Sålunda kan äfven genom detta sysslolösa betraktande den skapande konstnären, som gjort till sin uppgift att i den oaflåtligt verksamma industriens tjenst alltjemt uppfinna nya.

Digitized by Google

fantastiska former och groteska arabesker, gifva sin fantasi ämnen till nya skapelser.

Den som en gång fattat smak för ett dylikt aktgifvande på naturen stannar icke vid åskådningen, utan intages äfven af ett begär att vinna kännedom om tillkomsten af hvad han skådar. Han vill veta, hur de iskristaller uppkomma, genom hvilkas sammanväxning bildas dessa mångfaldiga och pittoreska former, som vi beundra hos blommorna på de frusna fönsterrutorna.

Såsom vid floders isbeläggning, så söker sig äfven i förevarande fall, ehuru i smått, kristallen vid sin uppkomst en punkt, på hvilken den kan stödja sig. Derför börjar också isbildningen alltid vid fönsterramen. I samma mån luften är mer eller mindre mättad med vattengas, lemnas också formationerna större eller mindre spelrum för deras utveckling. På rutorna i obebodda och kalla rum uppstå de vackraste figurerna, emedan i dessa luften innehåller endast obetydligt vattenånga och slår sig på fönstret i ringare mängd, så att vid utbildningen den ena kristallen ej inkräktar på den andras område. Här har man derför bäst tillfälle att iakttaga tillkomstprocessen hos enskilda, bestämdt utpräglade figurer.

Är rutan betäckt med en fin dagg och fryser denna vid måttlig köld, så bildas öfverallt i den frusna massan på åtskilliga punkter, der små, knappt skönjbara ojemnheter eller rispor finnas, eller der blott ett stoftkorn häftar fast, ytterst fina, enstaka iskristaller, hvilka småningom tillväxa i storlek. Än ser man granna, fransbeprydda stjernor, än hvarandra korsande linier, som bära korta istaggar och derigenom få utseendet af rimfrostbeklädda halmstrån eller växter, än ser man fint utarbetade mosstycken eller den förminskade bilden af ett lummigt träd, än synes vattnet vid sitt bildningsarbete hade tagit till mönster en fjäder eller ett blomsterfjun.

Då plötsligen inträder en strängare köld, bildar sig en fin dagg, som är så tunn, att den skimrar i de grannaste färger: gult, rödt, blått, violett i alla möjliga skiftningar. Då börjar daggen frysa, och med någon uppmärksamhet kan man iakttaga kristallbildningens temligen snabba fortgång. Äfven nu varseblifver man det af ljusstrålarnes brytning framkallade färgspelet, som visar sig lifligare än hittills, men icke så långvarigt. Färgerna förblekna, det tunna öfverdraget fördelar sig i otaliga små partier, och nu börjar bildningen af de finaste växtformationer, hvilka ofta likna konturerna af en aflägsen barrskog och alltjemt tilltaga i omfång, tills allt vattnet antagit den kristalliniska formen.

I våra boningsrum, der luften är starkare mättad med vattengas, betäckas fönsterrutorna äfven med ett tunnt, ogenomskinligt och mattglänsande öfverdrag, som synes bestå af ytterst små stjernfigurer, hvilka ej ega snöfigurernas regelbundenhet och prydlighet, emedan de äro tätt sammanträngda. De bilda snarare en dimaktig väfnad, hvars kanter äro oregelbundna och uddiga. Håller kölden fortfarande i sig, och samla sig i följd deraf allt flere dunster på rutan, så uppstår en likformig, ogenomskinlig och porös skorpa. Om nu denna genom solvärmen eller rummets högre temperatur undergår en ofullkomlig hopsmältning, så utveckla sig vid hastigt inträffande nattfrost dessa underbara bildningar, hvilka än likna en nätlik väfnad, än en spets eller, vanligast, Floras tjusande barn.

Genom att nedsläppa rullgardinen utestänga vi i märkbar mån kölden, men på samma gång hindras värmen i rummet att i mer eller mindre mån komma i beröring med fönsterrutorna, hvarför dessa förr frysa och beläggas med tjockare is. Om äfven det tjocka islagret utestänger vår blick från rummet, så gifver det likväl en antydning om hur det ser ut derinne. Ju tjockare nämligen isen är utanför fönsterrutorna, desto otrefligare är det derinne, desto fuktigare och ohelsosammare den der rådande luften. Så är nästan alltid förhållandet i de fattigas boningar, hvarest många personer lefva sammanpackade och till en del genom andedrägten måste ersätta den bristande kakelugnsvärmen. För dessa beklagansvärda varelser är likväl isen utanpå fönstret en välgerning, då den är en mycket dålig värmeledare och sålunda hindrar kölden att inträngа.

Om under stränga vintrar, vid ihållande köld, de frusna fönsterna stå såsom murar, och kakelugnsvärmen icke kan få någon makt med dem, äro vi så godt som afstängda från hela den yttre verlden. I synnerhet måste hos oss nordbor denna olägenhet göra sig ännu mer gällande än i andra, sydligare länder. För att nu kunna ha fri utsigt åt gatan, måste man utfinna några medel att förekomma denna olägenhet. Dubbelfönster tjena till ingenting, såvida icke den både utifrån gatan och inifrån kammaren kommande luften fullkomligt utestänges från rummet mellan fönsterna. Detta åstadkommes visserligen genom att sorgfälligt igentäppa alla sprickor och fogningar, men på samma gång hindras också den friska luften att inträngа i rummet, hvilket är ytterst nödvändigt, då luften genom menniskans andhemtning skämmes. Derför bör man ej gerna tillgripa denna utväg. Den inåt rummet befintliga sidan af det inre fönstret fryser visserligen icke, ty den mellan de bägge fönstren inneslutna luften är en mycket dålig värmeledare och hindrar alltså den inre rutan att blifva kall, men dess yttre sida deremot belägges dock med is, ehuru visserligen icke så starkt som vid de vanliga rutorna är fallet, då den mellan de bägge fönsterna innestängda luften ej kan afgifva någon större mängd vattengas. Utsigten är emellertid stängd.

Ett förträffligt medel att från fönsterrutorna aflägsna isblommorna uppgifves koksaltet vara. Blandar man koksalt tillsammans med snö eller sönderstött is, så smälta båda; doppar man en pensel i lösningen och för den öfver fönsterrutorna, så blifva dessa verkligen genomskinliga, men vätskan rinner småningom bort, och sedan är det slut med genomskinligheten hos glaset. Sätter man stort värde på en fri utsigt, så gör man bäst i att mellan fönstren ställa en kopp med Chlorcalcium, hvarigenom luften hålles torr.

Om det äfven understundom är besvärligt att vattengasen slår sig på rutorna, så är det å andra sidan för hushållet af stor nytta, då det är det bästa medlet att torka fuktiga rum. Huru skadlig fuktig luft är för allt som förvaras i sådana, i synnerhet för alla slags väfnader, är tillräckligt bekant. Luften är nämligen uppfylld med otaliga frön till lägre organismer, som frodas på hvarje fuktigt föremål och utveckla sig till hvad hvarje husmoder känner under namnet mögel. Dessa växter förderfva väfnader i synnerhet derigenom, att de genomtränga hela deras inre, hvaraf blir en följd att tygets hållbarhet lider stort afbräck. Vill man sätta en gräns för dessa snyltgästers frosseri, så måste man söka åstadkomma en ständig luftvexling genom att flitigt öppna dörrar och fönster, litet emellanåt i fria luften utsätta i rummen befintliga saker och ofta flytta om möblerna. Bästa sättet är likväl att uttorka sådana rum.

Härtill har man rekommenderat åtskilliga medel, hvilka likväl icke förtjena denna rekommendation. Bränd kalk beröfvar luften i rummen endast en ringa grad af fuktighet, och den kolsyra, som vid kols förbränning utvecklar sig, utöfvar på den våta kalken i väggarne ingen synnerlig verkan, hvartill kommer, att dylika försök ej kunna anställas i boningsrum, då kolsyran vid inandning är ett gift. Mycket bättre är det då att förbränna kolen i en ugn, som upphettas inifrån. Den till kolens förbränning erforderliga luften tages då från rummet, och med densamma går äfven fuktigheten ut genom skorstenen; derjemte verkar äfven värmen

Digitized by Google

fördelaktigt på de våta väggarne, emedan den ur dem drager fuktigheten ut i luften, med hvilken den införes i kakelugnen.

Redan i och för sig sjelf är den hela vintern igenom dagligen upprepade eldningen mycket verksam, men den understödjes likväl på det kraftigaste genom den på de kalla fönsterrutorna sig slående fuktigheten. Man har svårt att föreställa sig hvilken betydlig mängd vatten genom denna samverkan kan bortskaffas ur ett rum; naturligtvis måste likväl dragas försorg om att det från fönstren nedrinnande vattnet väl uppsamlas och verkligen aflägsnas ur rummet. Bäst sker detta derigenom, att man nedanför rutorna sätter små blecklådor, hvari vattnet förmedelst rännor nedledes. Hufvudsaken är att dessa flitigt tömmas. Om detta medels verksamhet kan man mycket lätt öfvertyga sig i nybyggda hus, ty inom kort äro lådorna fyllda ända till brädden, och vanligtvis är efter en vinters förlopp ett sådant rum torkadt.

Med tiden samlas naturligtvis vattnet icke i så stor mängd i lådorna, och då slappas vanligen äfven ifvern att tömma dem, så att vattnet, då på samma gång ej kan undvikas att organiska ämnen, t. ex. döda flugor, samlas i lådorna, ruttnar och gifver luften en oangenäm lukt. För att förekomma detta, bör man fylla lådorna med bitar af oförtennt jernbleck, som erhålles öfverallt i verkstäderna. Härigenom motverkas vattnets förskämning, hvarför man sålunda ej behöfver vara så noggrann med lådornas tömning.

Madrid

af

A. Fabricius.

Då Spaniens hufvudstad i en jemförelsevis ringa grad besökes af främlingar, har deraf blifvit en naturlig följd, att dess hoteller lemna mycket öfrigt att önska. Det är endast ytterst få bland dem som hållas af infödingarne, hvilka nästan förakta denna näringsväg och öfverlåta den åt utländningar, mest fransmän och italienare. Spanjorerna sjelfva tillbringa vanligtvis endast en natt i *fondan*, hvarefter de dagen derpå söka sig en annan bostad, då man antingen hyr sig ett eget rum eller inackorderar sig i någon familj, hvartill i Madrid tusende tillfällen erbjudas. Så bör främlingen också göra, och ämnar han under en längre tid uppehålla sig i Madrid, skall han säkerligen finna sig belåten, om han lyckas komma in i en hygglig familj.

Efter att ett par dagar hafva bott på ett afskyvärdt hotell, der osnygghet och prejeri tvistade om företrädet, lyckades jag skaffa mig en bostad i ett enskildt hus. Försedd med ett rekommendationsbref från en vän till mig som var bekant i huset, ringde jag på. I stället för att öppna kikade man till min stora förvåning ut genom ett midti dörren anbragt hål, och en qvinnoröst utropade: "hvem der?" Jag räckte skyndsamt fram rekommendationsbrefvet hvilket genast verkade med en talismans trollkraft. Dörren öppnades och jag infördes till min blifvande värdinna, som var enka efter en af Ferdinand VII:s kapellmästare. De vilkor hon uppställde voro så billiga, att jag redan samma dag tog min nya bostad i besittning.

Jag erfor snart, att alla hus hållas i ett liknande belägringstillstånd, hvilket den i Madrid rådande osäkerheten gör alldeles nödvändigt. Det är i synnerhet de stackars enkorna och tjensteflickorna som faran mest hotar. Man har icke så få exempel på att en piga, som varit nog oförsigtig att öppna dörren, blifvit nedstött af inträngande banditer, hvarefter desse mördat hennes husmoder och kastat sig öfver allt hvad de kunde medföra, utan att nidingsdådet blifvit upptäckt och bestraffadt af den makliga polisen.

Min bostad låg vid en af de förnämsta gatorna och var så treflig man gerna kunde önska sig. Grön- och rödrandiga Esparteromattor betäckte golfvet i det rymliga rummet, och utanför fönsterna var anbragt en balkong, hvarifrån jag kunde se ut öfver hela den långa gatan; möblerna voro öfverlastade med broderier, i hvilkas förfärdigande spanjorskorna äro mycket skickliga — till och med handdukarne och säng-lakanen voro broderade — och slutligen gjorde mig en god kopia efter en af Murillos taflor ännu mera belåten med mitt hem. Denna min belåtenhet ökades för hvarje dag, då man bemötte mig med den mest förekommande hjertlighet och välvilja samt sörjde för att i mitt rum allt var i bästa ordning. Många främlingar beklaga sig öfver sina bostäder och sin vistelse i Madrid, men jag har ej kunnat annat än finna mitt hem ytterst angenämt.

De materiella behofven blefvo så väl tillgodosedda som en student gerna kan önska sig. Kaffe eller chokolad om morgonen, chokolad till qvällen och 3 à 4 rätter med vin till middagen, hvarvid rätten n:o 2 städse utgjordes af nationalrätten *el puchero*, som är en pudding af fläsk, kött och ärter, och till dessert ypperlig frukt. Lägg nu härtill, att jag dagligen fick öfva mig i språket, såg vaktparaden passera under mina fönster uppför gatan, som erbjöd en högst liflig anblick. På aftonen samlades man, icke omkring spiseln eller kaminen, ty sådana lyxartiklar finnas icke, utan omkring ett messingsfat med glödande kol. I den lilla kretsen afhandlades dagens nyheter, hvarvid fälldes månget lyckadt skämt; ty de sköna señoritas, som med naturligt behag gruppera sig omkring *brasero'n*, på hvars yttersta kant de med stor försigtighet sätta upp sina små fötter, äro af naturen fallna för skämt och qvicka infall.

"Det finnes bara ett Madrid", hörer man ofta spanjorerna säga. Så lätt det visserligen är att medgifva sanningen af detta påstående i egentlig bemärkelse, så svårt faller det sig deremot att dela deras åsigt i den mening, enligt hvilken de för främlingen prisa Madrid såsom verldens förnämsta stad. Här spelar dem uppenbarligen nationalfåfängan ett puts, ty, betraktad såsom en europeisk hufvudstad, har Madrid tvärtom stora brister. Dess omgifningar äro dystra och ödsliga; i staden ser man icke en enda större kyrka, inga mera framstående öppna platser, inga imponerande medeltidsbyggnader, hvarpå andra spanska städer äro så rika; nästan alla dess gator likna hvarandra, och staden får härigenom ett tröttande och enformigt utseende samt kan ej uppvisa denna egendomliga prägel, som utmärker Spaniens andra större städer.

Saken förhåller sig nämligen så, att Madrid är en helt och hållet modern hufvudstad. Förgäfves hafva de spanska fornforskarne sökt påtvinga staden en hög ålder, då de en-

Digitized by Google

visats att den skulle vara det fordna romerska *Mantua, Miacum, Majoretum, Viseria, Ursalia,* och Gud vet allt hvilka namn de härvid gissat på. Vi må gerna låta dem, bäst de gitta, förfäkta sina vågade hypoteser, och så får äfven Madriderkalendern göra, som helt käckt upplyser oss om att Madrid blifvit anlagdt af prins *Ocno* eller *Bianor,* en son till konung Tiberius af Toskana (en temligen mystisk person), som uppbyggde det för öfver tusen år sedan. Verkliga förhållandet är emellertid att första gången Madrid möter oss i historien är år 932, då konung *Ramero II* af Leon eröfrade det från mohrerna. Staden hette då *Magrit* eller *Magerit.* Under en lång tid fortfor den att vara en obetydlig ort, tills de kastilianska konungarne i fjortonde århundradet gjorde den till ständernas (*cortes*) samlingsplats och här uppbyggde en stark fästning (*alcazar*), som de inredde till rikets skattkammare och sitt vanliga residens. Detta flyttades efterhand alltmer mot söder, i samma mån mohrerna undanträngdes, då det för regenten blef af vigt att vara så nära gränsen som möjligt. Derför hafva både Toledo och Sevilla åtnjutit äran af att hysa de spanska konungarne inom sina murar, och först efter Granadas fall föll man åter på den tanken att göra Madrid till hufvudstad för hela riket, hvars medelpunkt det dessutom är. Så skedde år 1560, några år efter Filip den II:s tronbestigning, och det är för den slutne och hårde konungen betecknande, att han föredrog denna nakna och dystra trakt framför det romantiska Toledo, det fruktbara Valencia och det glada Sevilla. Ingen annan än han skulle hafva kunnat falla på en sådan tanke. Men för att Madrid måtte blifva en värdig hufvudstad åt det land, "i hvilket solen aldrig gick ned", måste det förses med nya tempel, palatser och gator, och häraf kommer sig, att flere af de gamla portarne nu befinna sig långt inne i staden, medan andra hafva försvunnit och gifvit sina namn åt platser inne i staden t. ex. *Puerta del Sol* (solporten), den berömda platsen, som icke blott är Madrids hjerta, utan äfven brännpunkten för hela dess lif. Ännu i början af sextonde århundradet var Madrid till den grad utsatt för öfverfall af röfvarband, att man 1520 måste på detta ställe anlägga en liten fästning. På östra porten anbragtes en sol; härifrån förskrifver sig platsens ståtliga namn, som den endast svagt rättfärdigar, ty den är liten, oregelbunden och saknar alla ansenligare byggnader. Sedan 1848 har man varit betänkt på en storartad utvidgning, hvarför också några obetydliga hus på norra sidan blifvit nedrifna; men man har — såsom ofta sker i Spanien — glömt att bygga upp igen, förmodligen af brist på penningar, och platsen bär fortfarande ödeläggelsens prägel. Och likväl erbjuder Puerta del Sol stort intresse, ty just på denna punkt befinna vi oss midt uppe i det egentliga Madriderlifvet. Sex stora gator utmynna här, och trängseln är ofta så stor, att man endast med mycken svårighet kan komma fram. Mången sammanstötning inträffar, mången cigarr tappas och señoritas hafva ofta svårt att rädda sina mantillas ur trängseln; men allt försiggår under skämt och man gör hvarandra sina ursäkter med den största höflighet. Till och med de simpla bärarne och arbetarne, försäljarne af papper till *Cigarritos* och af *Cerillas* (små vaxljus, som i Spanien användas i stället för svafvelstickor) uppföra sig städse på ett höfligt och förekommande sätt, i det de vänligt anhålla, att man måtte gifva dem rum. Så häftigt blodet än sjuder i spanjorens ådror, är det endast sällan man får bevittna några stormiga uppträden eller höra oqvädinsord. Han vet att taga vara på sin värdighet, och saken slutar nästan alltid med några förbindliga och skämtsamma ursäkter. Skulle också gestikulationen vara något lifligare än vanligt, så betyder det ju icke så mycket i södern.

På gatorna går det mycket lifligt till. Det förefaller främlingen alldeles som om hela folket endast utgjordes af bekymmerfria flanörer. Ingen tycks hafva brådtom eller behöfva fjeska till sina åligganden; alla hafva de god tid att helt makligt, med cigarren i munnen, begifva sig dit hvars och ens göromål kalla honom, stanna framför bodarne och prata bort en halftimme med någon god vän. Med fullt skäl draga vi häraf den slutsatsen, att Madrid är allt annat än en affärsstad. Det förbrukar mycket, men frambringar ingenting. Tungt lastade komma fraktvagnarne (*galeras*) in i staden, men rulla tomma tillbaka. Alla öfverflödssaker och äfven de enklaste föremål konstfliten frambringar tagas från Paris och kosta derför också tre gånger så mycket som i den franska hufvudstaden.

Innevånarne i Madrid dela med kastilianarne dessas obenägenhet för arbete. Ehuru de visst icke sakna goda anlag och tillfällen att utbilda dessa, använda de likväl icke sitt pund, utan förnöta tiden i sällskaper, på promenadplatserna, i kaffehusen och på teatrarne. De samla derför sällan någon förmögenhet och måste öfverlemna de flesta förvärfsgrenarne åt landsortsborna, hvilka de föröfrigt, såsom fallet är med innevånarne i alla andra hufvudstäder, ringakta och göra till skottaflor för sin qvickhet. Vanligtvis äro de till växten små och spensliga samt hafva denna fina hy, som följer med hufvudstadsluften. Det ligger intet uttryck i deras af makligheten och njutningslystnaden förslappade anletsdrag. Karakteren svarar också deremot: lättsinne, nyckfullhet, yttre höflighet och kryperi för dem som makten hafva äro hufvuddragen i densamma. Hos Madriderbon återfinner man ingenting af den tyste, allvarlige kastilianaren, af den svårmodige innebyggaren i Estremadura eller la Mancha, af den trotsige och inbundne kataloniern, af den lidelsefulle valencianaren eller af den uppsluppne och skräflande andalusiern. Alla dessa olikheter äro sammanblandade i *el Madrileno* och hos honom upplösta i en flack, färglös enhet. Frånvaron af en nationell prägel uppenbarar sig äfven i klädedrägten. Nationaldrägten bäres blott af en och annan *Majoral* eller *Delantero;* eljest ser man endast de runda hattarne och svarta kapporna med sina stora uppslag, som kastas omkring munnen och öronen, när det är kallt. För öfrigt följer *le beau monde* parisermoderna.

Den lägre befolkningen i Madrid är, såsom öfverallt i Spanien, försänkt i djup okunnighet. Den kallas af de andra spanjorerna *los manolos* och *las manolas* och förlorar mer och mer sin karakteristiska prägel. Den är den pyreneiska halföns värsta pöbel, och dess falskhet och frivolitet hafva gifvit anledning till följande ordlek: "den som håller af dig, känner dig icke; den som känner dig, håller icke af dig." Denna den lägre befolkningens råhet uppenbarar sig ohöljdast omkring *el Rastro* (slagtarbodarne), och främlingen gör bäst i att äfven om dagen ej ge sig in i hvimlet der, såvida han icke vill utsätta sig för pöbelns närgångenhet och oqvädinsord.

Det är icke i Madrid man bör söka den verklige *kastilianaren;* den hedersmannen träffas i allmänhet endast på landet. Hans allvarliga karakter finner sitt uttryck i hans goda egenskaper: manlighet, lojalitet och gudsfruktan. Men hos honom qvarstår ännu mycket af Don Quixote och Don Ranudo di Colibrados. Äfven i sin fattigdom stoltserar han med sina anor: "fattigdom är ingen skam", säger det kastilianska ordspråket. I sin bruna kappa och spetsiga hatt sitter han, stel och orörlig, utanför sitt hus, som hotar att i hvarje ögonblick instörta, och kan endast genom hög betalning förmås att med mörk uppsyn göra främlingen någon tjenst. Det bästa han på jorden vet är en så fullkomlig overksamhet som möjligt, och till och med lastdragaren rör endast då på sig, när behofvet tvingar honom dertill. Man gör lätt samma erfarenhet som en viss resande, då han i en kastiliansk stad ville anmoda en karl, som låg och solade sig på torget, att bära en kappsäck. Till en början bevärdigade den late kastilianaren honom icke med något

Digitized by Google

svar; slutligen mumlade han, i det han gäspade och vände sig åt andra sidan: "Jag har redan förtjent min real" (1 real = 19 öre). Härmed voro de första behofven afhjelpta, och — hvar dag hafver sin egen omsorg.

En motsats till kastilianaren bildar Spaniens savoyard, den härdige, outtröttlige och arbetssamme *galiciern*. Tidigt lemnar han hemmet med sitt älsklingsinstrument, säckpipan, och begifver sig då för det mesta till Madrid eller Lissabon. Genom arbete samlar han ett litet kapital, hvarmed han sedan alltid återvänder till hembygden. Hemlängtan är hans svaga sida, och derför duger han med all sin tapperhet icke till soldat. Hans otroliga förmåga att spara och nöja sig med litet sätter honom i stånd att, så som ingen, kunna sammanskrapa styfrarne, och hans girighet har blifvit ett ordspråk. Men han är bottenärlig och trofast, den stackars *gallegon;* de tungaste arbeten gifvas honom, men han frånsäger sig dem aldrig, ehuru han blifver ringaktad och hånad af de andra spanjorerna, som kalla honom rå, ohyfsad och dum. I de äldre spanska lustspelen fanns till och med alltid en stående komisk person med namnet Gallego, som blef häcklad och pryglad för sin råa och tölpaktiga natur.

Något olik kastilianaren och galiciern är *asturiern.* Äfven han är i hemmet ohyfsad och okunnig, men låter sig mycket lättare poleras och användes derför ofta i Madrid såsom tjenare i förnäma hus, der han ofta genom sin trohet förskaffar sig oinskränkt förtroende och inflytande, som gerna bruka tillskynda honom en liten förmögenhet eller en någorlunda inbringande syssla.

De minst älskvärde bland alla Spaniens innevånare tyckas vara *aragonesarne,* hvilka åtminstone icke hafva något godt rykte om sig. Att de äro tappra och uthålliga förnekar man visserligen icke, men beskyller dem likväl för att vara råa, grofva och oförskämda. Härpå anför man många exempel.

Bland Spaniens innebyggare äro *baskerna* de dugligaste, ja, intaga kanhända främsta rummet genom sin flit, pålitlighet, tapperhet och sina goda seder. Med en uthållighet, som gränsar till envishet, söka de bevara det bestående; isynnerhet ligga dem deras gamla privilegier (*fueros*) om hjertat, och för dem äro de beredda att offra allt. Deras frirättigheter äro mycket gamla; den första samlingen af *fueros, franquezas y libertades de Viscaya* förskrifver sig från år 1394. De utvälja sjelfva medlemmarne af deras "*juntas nacionales*", som vid vissa tider samlas i fria luften under den urgamla *guernica* i socknen *el Luno;* här hafva de spanska konungarne ofta svurit att upprätthålla deras lagar och rättigheter. Sålunda bilda de baskiska provinserna för sig sjelfva en liten stat, som aldrig blifvit riktigt införlifvad med den spanska statskroppen. En annan väsentlig orsak till denna afsöndring är deras besynnerliga, svårfattliga språk med dess hårda, afbrutna och brådskande uttal, och som ej liknar något annat idiom. Baskerna berömma sig nämligen af att i deras ådror rinner, ouppspädt, samma blod som hos de gamla obetvingliga cantabrerna, hvilka romarne endast med svårighet, men mohrerna och goterna aldrig lyckades underkufva.

"*Cantabrum indoctum juga ferre nostra*", sjunger Horatius. Med skäl påstå de sig vara de äkta, ursprungliga spanjorerna, och att i deras ådror icke flyter en enda droppe mohriskt eller judiskt blod.

Då Madrid är rikets medelpunkt, samlar det naturligtvis genom sin dragningskraft de olika landskapens barn inom sina murar, och under vandringen genom hufvudstaden påträffar man än den ena, än den andra af de omtalta typerna.

Puerta del Sol, folklifvets centrum och ofta samlingsplatsen vid folkupploppen, är en naturlig utgångspunkt för våra vandringar genom staden. Af de många här sammanstötande gatorna är onekligen *Calle Alcala,* som med sin fortsättning *Calle Mayor* skärer staden i två delar, den ståtligaste. Hvarken Paris eller någon annan hufvudstad kan uppvisa något motsvarande. Det ena palatset reser sig bredvid det andra, ty här bo de högsta embetsmännen, ministrarne och de främmande sändebuden. I bredd öfvergår den säkerligen alla andra gator i verlden. Tolf vagnar kunna utan svårighet köra i rad, och de granitbelagda trottoarerna äro här och der skuggade af akasier samt bredare än mången annan stor gata. Skada blott att det intryck, som dess ansenliga längd framkallar, derigenom försvagas, att den stryker fram öfver en höjdsträckning, så att man endast från dess midt kan få en öfverblick af den åt bägge sidor och således icke vid dess början, Puerta del Sol, få ett totalintryck af hela dess längd ända ut till *Puerta del Alcala,* Carl III:s herrliga triumfbåge med tre större portar i midten och två mindre genomgångar på sidorna. Nästan hela Madrid ligger på en mängd små kullar, hvaraf spanjorerna tagit sig anledning att jemföra det med Rom; men här öfverstiger kullarnes mängd många gånger sjutalet, hvarför man under sin vandring genom gatorna måste än upp-, än utför sluttningar.

Har man vid slutet af Alcalagatan till venster passerat det ansenliga *Buenavista,* de mäktiga hertigarnes af Alba gamla palats, nu *krigsministeriet,* så inträder man på den verldsberömda *Prado'n,* så kallad, emedan den ursprungligen var en äng, der getterna betade. Carl III, som Spanien har att tacka för största delen af sina större byggnader, grundlade densamma under ledning af sin berömde minister, grefven af Aranda. Dess längd från *Puerta de Recoletos,* till *Puerta de Atocha* är 8,753 fot; den fortsättes derefter genom andra promenadplatser rundtom staden, hvars hela östra sida den intager. Den berömda *el Salon* mellan Alcala- och San Geronimogatorna, en sträcka af 1,377 fots längd och 211 fots bredd, utgör Pradons mellersta del och glanspunkten i Madrids dagliga lif. Midtigenom den går för de åkande och ridandes räkning en 71 fot bred körbana, och på hvarje sida löpa tredubbla almalléer, i hvilka fotgängarne finna svalka. En mängd i alléerna befintliga stenbänkar inbjuda vandraren till hvila och att lyssna till vattnets plaskande — detta i södern dubbelt behagliga ljud — i de storartade fontänerna, hvilka dessutom förtjena att tagas i närmare betraktande, då de äro verkliga konstverk. Framför Alcalagatan höjer sig *Cybeles fontän;* gudinnan sitter på sin vagn, som drages af fyra lejon, från hvilkas gap vattnet utströmmar, medan hon sjelf ur sin urna utsänder en mäktig vattenstråle i form af en sol. I midten af Salonen reser sig *Fuente de Apolo,* med gudens marmorbyst, och vid dess slut *Fuente de Neptuno,* den skönaste af alla grupperna. En majestätisk och mäktig herrskaregestalt, med en slang i högra handen och den lyftade treudden i den andra, står hafsgugen på en vagn af musselskal, som drages af frustande sjöhästar; framför dem uppdyka öfver vattenytan delfinernas hufvuden och skicka upp i luften höga vattenstrålar.

På östra sidan af el Salon, åt alléerna som föra upp slottet *Buenretiro,* tronar den herrliga minnesvården af den 2 Maj (*del dos de Mayo*), ett minne af den första blodsutgjutelsen under befolkningens uppresning mot fransmännen den 2 Maj 1808 på Pradon, der striden i synnerhet rasade och de två frihetshjeltarne, *Davis* och *Velarde,* tillsatte lifvet.

Den 24 Maj 1814 beslöto Cortes att en pyramid skulle uppresas på detta ställe, som nu kallades *Campo de la Libertad* (Frihetens fält). Frihetshataren Ferdinand VII, hvars tron samma dag återupprättades, lät den 2 Maj 1816 anställa en sorgefest öfver de fallna offren. Talet, som vid detta tillfälle hölls af hans biktfader, öfverflödade på bittra utfall mot tyrannen (Napoleon), "som ville lönnmörda ett stort folk, som med en Tiberii kalla känslolöshet förenade en Caligulas vanvettiga mordlystnad, som genom vanan vid

Digitized by Google

brott förlorat alla menskliga känslor, hos hvilken Agrippinas sons blodtörstiga hjerta blifvit åt verlden återfödt" o. s. v. I detta mustiga tal, hvaraf jag lyckligtvis uppsnappade ett exemplar, kallas fransmännen "den nye Attilas scepter", "den nye Genseriks vandaler."

Arkitekten *Isidor Valasquez* uppgjorde ritningen till monumentet, som fulländades och invigdes 1848. Det innehåller bland annat en väldig urna, hvari gömmes de fallnes aska, samt prydes af Daviz' och Velarde's medaljongsporträtter, försedda med inskrifter, hvilka kalla dem den spanska oafhängighetens martyrer. Hela monumentet, obelisken inbegripen, är 102 fot högt.

Främlingen, som besöker Pradon vid promenadtiden, torde näppeligen kunna skänka de stolta konstverken den uppmärksamhet de med rätta förtjena, ty den lysande samling, hvaribland han rör sig och hvars make ingen annan hufvudstad i hela verlden kan uppvisa, fängslar uteslutande alla hans tankar. Här stämmer naturligtvis möte allt hvad börd, rikedom, skönhet och modet hafva ypperst. Man häpnar öfver all den lyx som här bländar ögat, öfver mängden af skönheter, hvilka oupphörligt passera i stora grupper och låta spela de svarta, blixtrande ögonen, hvilka aldrig sänkas för någon blick, vore den än aldrig så djerf. Den unga spanjorskan är ständigt bevakad och åtföljes alltid af föräldrar, onklar och tanter, hvilka gerna låta de unga damerna gå framför sig, så att de hafva dem riktigt under ögonen. För de stackars flickorna återstår då endast en enda frihet — den att bruka ögonen — och visst är att de i den konsten hunnit mycket långt. Med blixtens hastighet upptäcka de hvad som intresserar dem; redan på långt afstånd följes föremålet af deras blixtrande öga, hvilket de — såsom nyss nämndes — aldrig nedslå, äfven om det möter ett annat, som är icke mindre dristigt. Denna deras blick är mest genomträngande och glödande i samma ögonblick man går förbi dem. Det har bestämdt aldrig lyckats en främling att få denna stolta blick att sänka sig. Detta mörka öga i förening med det rika, kolsvarta och glänsande håret, som äfven om vintern på promenaden visar sig obetäckt i hela sin rikedom, enkelt men ordnadt och fasthållet af mantillan, de fina dragen och silkeslena ögonhåren, de förtjusande små fötterna, de harmoniskt afrundade mjuka formerna, hållningens, rörelsernas och gångens naturliga behag — allt kommer främlingen att tro sig förflyttad till österlandet bland de mångbesjungna houris. Har han emellertid så mycken besinning qvar, att han ännu känner sig tillhöra denna verlden, då blifver han snart ense med sig sjelf om att han i Madrid ser sig omgifven af verldens skönaste qvinnor. Här är skönheten regel och dess motsats undantag.

Dock — ingen ros utan törnen! Dessa stolta skönheter i sina lysande toaletter hafva icke sällan mindre älskvärda egenskaper; genom sin omättliga fåfänga och praktlystnad ruinera de ofta sina män och fäder. Ur det befallande, gnistrande ögat lysa herrsklystnaden och lidelsen; vanligtvis äro de manhaftiga och nyckfulla. Liksom man bland spanjorskorna nästan aldrig påträffar en blondin, så söker man hos dem förgäfves efter det ljusa, blida nordiska sinnet. Men de äro i stånd till ädla handlingar och — hvad som gifver qvinnan ett stort värde — kunna för sin kärlek offra allt.

Föröfrigt väckte det min förvåning, att jag aldrig såg någon blond spanjorska, men väl ljusa spanjorer. Är nationaltypen starkast utpräglad hos qvinnan?

Främlingen kan skatta sig lycklig, om han får tillfälle att öfvervara en folkfest på Pradon, se de olika provinsernas innevånare blanda sig om hvarandra, under träden dansa sina folkdanser och sjunga sina sånger med ackompagnemang af guitarren, säckpipan eller dulzaina'n. Öfverallt råder fröjd, hör man sång och musik i det brokiga hvimlet; från alla håll förnimmes kastagnetternas klapprande, medan raketer och svärmare uppkastas under den milda sommarnattshimlen och i den mörkblå luften utbreder en magisk glans öfver det hela.

Vid hvilken tid på dagen den förnäma verlden visar sig på *el Salon* beror naturligtvis af årstiden. Om sommaren är det på morgonen och i synnerhet mot aftonen; om vintern är det mellan kl. 3—5, då solen, hvilken, såsom bekant är, under denna årstid i Madrid går ner långt senare än hos oss, ännu har nog kraft att förgylla och uppvärma el Salon. Då gör platsen i sanning skäl för sitt namn; den är då, såsom en salong vid en stor bjudning, ända till trängsel besökt, så att man ofta ej kan komma ur stället, utan, såsom det på militärspråket heter, "marscherar på stället."

För hvarje gång de promenerande nå slutet af el Salon, vända de om och fortsätta sin vandring i motsatt riktning. Sålunda fortgår det i flere timmar. Jag tror icke, att Madriderbon skulle för allt i verlden vilja undvara sin Prado; den är bestämdt för honom nödvändigare än hans dagliga bröd.

Men när de kalla bergvindarne om vintern stryka fram öfver Pradon, då är den liksom rensopad. Blott en och annan vandrare skyndar med brådskande steg öfver den ödsliliga promenaden, så väl insvept i den ända till öronen uppdragna kappan, att man endast ser de mörka ögonen. Det kan i Madrid vara ganska försvarligt kallt, då staden ligger på en inemot 2,000 fot öfver hafvet belägen slätt, till hvilken kölden kommer från de 9,000 fot höga Guadarramabergen, som omgifva den i norr och vester. Det behöfves också icke stark köld för att jaga Madriderbon inom hus; hvad vi här hemma anse som ingenting kommer honom att svepa in sig i kappan och ränna utför gatan med en näsduk i munnen, för att skydda sig mot lunginflammation, hvarför han städse varnar främlingen. Sannt är äfven att den i Madrid om vintern ofta herrskande fina, skarpa kölden från bergen ofta förorsakar denna sjukdom. Äfven om sommaren aflöses den olidliga hettan under dagen ofta af en isande kyla, så att man flere gånger om dagen kan ådraga sig snufva och blifva densamma qvitt i den straxt derefter inträdande värmen.

Lifvet på Pradon gifver ofta anledning till löjliga uppträden. Sålunda blef jag en dag vittne till en ganska karakteristisk händelse. Körbanan var alldeles uppfylld af åkdon, som vände vid promenadens slut för att börja om samma enformiga färd. En vagn, hvaruti makligt utsträckte sig ett förnämt herrskap, körde alldeles inpå en ung man, som just gick öfver ändan af Pradon. I ett nu vände sig den unge mannen om och gaf med sin käpp hästarne ett så eftertryckligt rapp öfver ögonen, att desse ryggade tillbaka, hvarefter han helt lugnt fortsatte sin väg, utan att på minsta sätt bekymra sig om kuskens svordomar, ja, utan att ens kasta en enda blick bakom sig.

Från Pradon leder en bred allé upp till det berömda slottet *Buen Retiro*, som grundlades år 1633 af Filip IV eller, rättare sagdt, af hans minister, grefven af Olivares. Då såg det helt annorlunda ut än nu; det bestod af flere slott med praktfulla salar, kyrkor, kaserner, ett observatorium och en vacker teater, der Lopez' de Vegas och Calderons skådespel uppfördes, för att nu icke tala om de ofantliga och storartade parkanläggningarne. Här höll Filip IV sitt lysande hof och omgaf sig med konstens herrligaste skapelser. Men hans efterföljare försummade slottet, och slutligen blef det ödelagdt af fransmännen och Napoleon, hvilken förvandlade det till ett kastell, som skulle hålla Madrid i tygeln. Då fransmännen den 14 Aug. 1812 måste utrymma platsen, befann sig slottet i ett högst sorgligt tillstånd; men det var icke fransmännen som förstörde den af Carl III anlagda, stora kungliga porslinsfabriken, ehuru Murray i sin "*handbook for travellers in Spain*" naturligtvis beskyller dem härför. Säkert är deremot att spanjorernas bundsförvandter, engels-

Digitized by Google

männen, voro de som, intagna af afund mot fabriken för dess ypperliga fabrikater, förstörde densamma. Det bör sålunda icke väcka någons förvåning, då man ej så sällan hör spanjorerna säga, att deras bundsförvandter, engelsmännen, under kriget tillfogade dem lika stor skada som deras fiender, fransmännen.

Ferdinand VII nedlade stora omkostnader på slottets iståndsättande, och man arbetar ännu derpå, men med dess fordna herrlighet är det slut. En del af detsamma användes till *Krigsmuseum*, hvarest finnas goda modeller till spanska städer och fästningar, en mängd i synnerhet i de turkiska krigen tagna fälttecken och Ferdinand Cortez' trasiga fana. Men hvad som förnämligast ådrager sig vår uppmärksamhet är de ståtliga parkanläggningarne, hvilka hålla åtminstone en half mil i genomskärning och beständigt förskönas. Många föredraga den här rådande friden framför hvimlet på Pradon och fördjupa sig i de skuggrika gångarne med deras konungastatyer eller bland de leende blomsterparterrerna, hvilka, såsom i Luxemburgerträdgården i Paris, bilda parkens lägsta partier. Den lilla sjön i dess midt har formen af en paralellogram af 1,006 fots längd och 443 fots bredd. Omkring den uppehålla sig företrädesvis de promenerande, njutande af den här rådande svalkan samt af åsynen af de många simfoglarne och fiskarterna. Icke så sällan brukade drottningen och hofvet företaga lustfarter på denna Madrids största vattenbassin, och man såg vackert målade gondoler ligga fastbundna vid stränderna af de små kanaler, som leda ut i dammen. Om vintern tillfryser den understundom och begagnas då af främlingarne till skridskoåkning, en ovanlig anblick för spanjorerna, som vid dylika tillfällen tillströmma för att begapa det för dem sällsynta skådespelet.

Fastän Madrid ligger under samma breddgrad som Valencia, orangens hemland, så mogna likväl dessa icke här; i Buen Retiros trädgårdar stå träden såsom drifhusväxter, såsom främmande träd eller, rättare, såsom buskar. Det långa afståndet från och Madrids höjd öfver hafvet (2,400 fot) äro tillräckliga att framkalla denna skillnad.

Den intressantaste punkten är ett Belvedere, som ligger på *Montana Rusa*, en i trädgårdens nordöstra hörn befintlig höjd, hvarifrån man har en vidsträckt utsigt öfver hela trakten. Stadens otaliga palatser, torn och kupoler, de gröna, lummiga spatsergångarne och trädgårdarne samt de härmed kontrasterande mörka, nakna och torra slätterna omkring Madrid, den blåa himmelen, de snöbetäckta Guadarramabergen, allt detta bildar tillsammans ett storartadt panorama med ett herrligt färgspel, om också naturen ursprungligen här saknar hvad som är ett oundgängligt vilkor för skönheten.

Det skall likväl hafva funnits en tid, då denna trakt var till en del skogbeväxt, och man behöfver ingalunda gå så långt tillbaka som till sagan om uppkomsten af Madrids namn. ”En gång”, berättas det, ”anfölls uti skogen en gosse af en björn och tog sin tillflykt upp i ett vildt körsbärsträd, men björnen gjorde sig i ordning att förfölja gossen ditupp. Den förfärade modern skyndade till hans hjelp; i ångesten öfver sin moders fara ropade sonen till henne: ”*Madre id, Madre id!*” (Moder, gå din väg!), hvaraf staden skall hafva fått sitt namn. Denna är en af dessa många, barnsligt naiva sagor, hvarpå Spanien är så rikt.

Gå vi tvärsöfver Pradon till *Calle de Geronimo*, som leder tillbaka till Puerta del Sol, så komma vi inom några ögonblick till *Plazuela de Cervantes* (nu *Plazuela de las Cortes*). Midtpå denna lilla plats se vi en bronsstaty af Don Quixotes odödlige författare, utförd år 1835 af Ferdinand VII:s bildhuggare *Antonio Sola*. I högra handen håller Cervantes en pappersrulle, den venstra stödjer sig på värjan, men täckes af kappan, hvarigenom döljes det vanställande sår, som tillfogades honom, då han tappert kämpade i slaget vid Lepanto. Sålunda betecknas hans verksamhet såsom både författare och krigare. Han är klädd i den spanska drägten från sextonde århundradet; hållningen och uttrycket äro fria och värdiga; oss föreföll det endast som om monumentet borde hafva varit större, isynnerhet då det, likvisst efter statyns fullbordande, uppförda Cortespalatset reser sig midtför bysten och sålunda ställer den i skuggan.

Palacio del Congreso de Diputados är en af Madrids vackraste byggnader. Grundstenen lades den 10 Okt. 1843 af den nu störtade drottningen, och 1849 var arbetet fullbordadt. Palatset upptager en ytvidd af 42,700 qvadratfot, och fasaden är 200 fot lång. Portalen uppbäres af sex praktfulla, refflade granitpelare af korinthisk ordning. Frontispicen med en basrelief af hvit marmor, som framställer Spanien omfamnande den af Rättvisan, Styrkan, Konsterna, Åkerbruket och andra allegoriska figurer omgifna Konstitutionen, höjer sig lätt öfver portalen, medan två väldiga bronslejon — syftande på spanska vapnet — liksom vakta ingången. Straxt innanför denna finner man det spanska vapnet inlagdt i golfvet, så att hvarje inkommande måste trampa derpå — helt säkert en mindre lycklig tanke! Det inre är särdeles ändamålsenligt, rikt och smakfullt inredt; isynnerhet utmärker sig Församlingssalen genom sin storlek, sina amfiteatraliskt, i halfcirkelform anbragta sittplatser, sina målningar och bildhuggeriarbeten; öfverallt äro tapeterna af rödt och grönt silke. Madrid kan vara stolt öfver denna byggnad, som tillika bådar godt om den spanska byggnadskonstens framtid.

De från Kastiliens kloster hopsamlade taflorna har man uppsatt i *Nationalmuseum*, som likväl icke innehåller alla de skatter, man möjligen kunde göra sig räkning på att der anträffa, utan företer anblicken af ett kaos af medeltidsmålningar, hvilka man knappt får tillfälle att se, och hvilka vi derför med glädje vända ryggen för att besöka Madrazos och konstakademiens herrliga samlingar.

Don José Madrazo, f. d. drottningens förste *pintor de cámera* och direktör för både det kungliga muséet och konstakademien San Fernando, är född i Santander på Spaniens nordkust 1781. Under en lång vistelse i Rom skaffade han sig af italienska konstverk en stor samling, hvilken han sedermera efter sin återkomst till Spanien blef satt i tillfälle att föröka med i synnerhet spanska taflor. Hans samling är en bland de rikaste någon enskild person i Europa eger. Bland tio af Murillos taflor ådraga sig största uppmärksamheten *Daniel i lejonkulan*, *Job* och en herrlig *Korsfästelse*.

Af Madrazo sjelf finnas i kungliga museum några taflor, som utvisa att det icke är såsom konstnär han utmärkt sig, ty detta har han gjort i egenskap af konstkännare och en stor vän af konsten. Hans ifver att på allt sätt befrämja den, den beredvillighet, hvarmed han för främlingen öppnar sina rika samlingar, ja, äfven sitt hus förtjena allt möjligt erkännande, och mången resande skall städse i tacksamt minne bevara de angenäma och lärorika timmar, han tillbragt i Madrazos älskvärda familjekrets, der Madrids utvaldaste vetenskapsmän och konstnärer bruka infinna sig.

Konstakademien fick sina statuter 1757 under Ferdinand VI; genom dess grundläggning sökte man, ehuru förgäfves, att till lifvet återkalla den utdöda konsten. Likväl finnes bland dess 300 taflor en och annan oskattbar perla. Här kan man beundra Murillos *Den heliga Elisabeth af Ungern* — kanhända det största snilleverk af Spaniens störste målare.

Hittills hafva vi oupphörligt rört oss i stadens östra del, hvarför det kan vara tid på att vi begifva oss till den vestra. Då vi gå utför Calle Mayor, kasta vi en blick in genom hvalfbågen, hvarigenom man kommer in på *Plaza Mayor* eller, som platsen på sednare tider blifvit kallad, *Plaza de la Constitution*, såsom inskriften utvisar på den gamla byggnaden, hvilken är försedd med till en del smaklösa prydnader och före revolutionen var kungligt bageri. De andra

Digitized by Google

byggnaderna äro hållna i samma fadda stil, hafva balkonger och hvalfgångar, hvari finnas några oansenliga butiker. Der de större gatorna tillstöta, höja hvalfgångarne sig till höga portar. Dessa härröra också från samma tid, nämligen från 1619, då Filip III gaf platsen dess nuvarande enformiga utseende. Den fyrkantiga platsen har varit vittne till många fasansfulla uppträden. Den har icke allenast tjenstgjort vid blodiga tjurfäktningar, utan äfven vid de hemska autodaféerna. Man visar ännu i denna gamla byggnad de breda fönster, hvarifrån Filip II med sitt hof njöt af de lifdömdes qval och jämmerskrin, när bålets lågor flammade upp omkring de olyckliga, och nedanför den kungliga logen ser man ännu det gamla ur, som gaf signalen till dessa afgrundens fester.

Det kungliga slottet blef efter eldsvådan 1734 af Filip V uppbygdt på samma ställe, der Alcazar förut haft sin plats. Filip ville öfverbjuda sin svärfar, Ludvig XIV, och fördunkla Versailles. Det var ämnadt, att slottet skulle bestå af två ofantliga fyrkanter, sinsemellan förbundna genom två långa flyglar; men af dessa fullbordades endast den norra, som sedan begagnades till residens. Hvar och en af dess sidor är 470 fot lång, och höjden till hufvudgesimsen 100 fot. Före revolutionen byggde man ännu, ehuru långsamt, på terrassflygeln utåt dalen, och här ser man de väldiga, ofulländade murarne i ett kaotiskt virrvarr. Öfverhufvud framkallar slottet, sedt nedifrån, intrycket af en befästad borg, så mycket mer som stilen är mycket sträng och ornamenternas användning mycket sparsam. I de borggården omgifvande pelargångarne stå marmorbilder af de i Spanien födda romerska kejsarne, nämligen Trajanus, Theodosius och hans två söner, Honorius och Arcadius. Storartad och praktfull är marmortrappan, hvilken likväl, såsom vanligen är fallet i palatser, användes mindre än sidouppgångarne. Här var det Napoleon, då han 1809 steg uppför denna trappa, sade till sin broder Josef, i det han lade handen på ett af de hvita marmorlejonen: "*Vous serez mieux logé que moi! — Ah, je la tiens enfin, cette Espagne si desirée!*" Men "cette Espagne si desirée" blef en af de förnämsta orsakerna till hans fall.

Det inre är särdeles praktfullt, i synnerhet *el salon de Embajadores* eller tronsalen, som är 120 fot lång och endast begagnas vid särdeles högtidliga tillfällen, vid stora hoffester och audienser, vid främmande furstars besök och vid de aflidna konungarnes utställning på paradsängen. I likhet med de öfriga salarne är den öfverlastad med allegoriska alfreskomålningar.

Från den stora slottsborggården har man åt den öppna sidan mot vester en äkta kastiliansk utsigt. Dalen vid foten af berget ända till Manzanares bildar en parkanläggning, som på den lilla flodens andra sida fortsättes i la Casa del Campo, Carl III:s jagtslott, hvilket af drottning Kristina förvandlades till en mönsterfarm för boskapsskötsel; allt der är nu mycket enkelt, men trädgårdarne äro rätt vackra. Föröfrigt varseblifver man der, såsom i Madrids hela omnejd, inga villor och landställen: trakten är dyster och ödslig; den ena höjdsträckningen reser sig bredvid den andra, men likväl kan man ej upptäcka något träd, någon buske eller byggnad; här skönjes knappt något spår af lif, och naturen tyckes omkring hufvudstaden vara nästan utdöd. Bakgrunden bildas af de mörka Guadarramabergen med sina skarpa åsar, djupa klyftor och snöbetäckta spetsar, som, glänsande i solskenet, på betraktaren göra ett kallt och högtidligt intryck.

Endast i nordvest ser man på *montana del Principe Pio* ett torn; det har varit drottningens *palomar* eller dufslag och uppfördes i hennes ungdom, för att hon skulle från slottsfönstren kunna åse sina älskade dufvors flykt.

Midtemot slottet ligger *Armeria Real*, den kungliga rustkammaren, som innesluter några af Madrids sevärdaste föremål: präktiga vapen och rustningar från alla tider, hvilka äro utmärkt väl ordnade och vidmakthållne. Tyvärr har allmänheten till denna samling icke tillträde, hvilket ofta är förbundet med icke så få svårigheter. Salens mellersta del upptages af en mängd harneskklädda figurer till häst, bland hvilka förtjena omnämnas Carl V:s, Filip II:s och III:s, Ferdinad Cortez', Juan d'Austria's, Isabella den Katolskas och Boabdils. Myckel anspråkslös och oformlig är ett slags, med svart vaxduk öfverdragen bärstol, som begagnades i fält af Carl V, då han besvärades af gikten. Der ser man äfven samme furstes fältservis af — jern. Utmed väggarne sitta vackra sköldar, lädersköldar med arabiska inskrifter, Boabdils hjelm, många berömda hjeltars hjelmar, såsom Rolands, Cids, Ferdinand den Heliges, Ferdinand den Katolskes och Isabellas, Gonsalvo de Cordobas, Carl V:s och Filip II:s; en mängd i slaget vid Lepanto tagna turkiska fanor och hästsvansar samt massor af andra historiska föremål och kuriositeter från Spaniens blomstringstid, hvilka göra denna samling till en af de rikaste och intressantaste i hela Europa.

På motsatta sidan af Plaza del Oriente finnas *la Biblioteca Nacional*, Spaniens förnämsta boksamling, som likväl icke innefattar stort mer än 130,000 band, hvilka, till största delen hemtade från de indragna klostren, äro visserligen gamla, men af ringa värde. Af nyare arbeten finnas endast få, då man ej har medel till inköp. I tronsalen förvaras en dyrbar samling af 100,000 mynt och medaljer, hvaribland i synnerhet de arabiska mynten ådraga sig uppmärksamheten, och detta desto mer, som denna samling af de spanskarabiska kalifernas mynt är i sitt slag allenastående. Endast i Stockholm finnes en dylik — ehuru mynten äro från Bagdad. Dessa mynt hafva blifvit funna omkring Wisby på Gotland. Bibliotekarien Bermudes framställde en gång för mig sin önskan att begifva sig till Stockholm, för att få jemföra dervarande samling med den spanska, hvarjemte han för mig berättade ett exempel på den i Spanien rådande likgiltigheten för litterära alster.

En gång hade han i en bod påträffat några stycken af den afskrift af Almakarri, som den bekante orientalisten Conde — författaren till "Arabernas historia i Spanien" — på spanska regeringens bekostnad tagit i pariserbiblioteket. Man måste utbetala 40,000 realer för att erhålla denna handskrift, som ordentligt öfverlemnades till spanska ministern i Paris; men hur det tillgått att handskriften förirrat sig till en hökarbod såsom makulatur, deröfver hvilade en tät slöja, som Bermudes ej var i stånd att lyfta. Allt hvad han kunde göra var att rädda fragmenterna, hvilka ännu befinna sig i hans ego.

I allmänhet hördes klagomål öfver det dåliga styrelsesättet. "Grufvor, hvilka i andra länder skulle gifva en afkastning af 25 %, bearbetas här med förlust", yttrade en fransman, som hade den oturen att ega aktier i sådana. Allt bedrifves här med en märkvärdig långsamhet och likgiltighet, oaktadt landet hvimlar af embetsmän.

Ganska betecknande är det, att i regeringskollegierna betjenterna helt makligt utsträcka sig och med en väl långt drifven "*nonchalance*" — så naturlig att den nästan blifver älskvärd — röka sina cigarrer vid ingången till salen, der deras herrar lemna företräde åt allmänheten. Men i hvilket annat land har också tobaken sådana privilegier som här? — Måhända återfinnes i viss mån orsaken härtill i den omständigheten, att tobaken i Spanien är ett regeringens privilegium.

Samma likgiltighet genomgår hela folklifvet och uppenbarar sig på gatorna i *el dolce farniente*, i det storartade, offentliga dagdrifveriet, då man samlas i sysslolösa grupper för att prata, då man om sommaren i solskenet utsträcker sina domnade lemmar, eller om vintern under den ofta rådande stränga och torra kölden värmer händerna öfver fyrfaten, som utefter gatorna stå i långa rader. Dessa liksom gatorna

Digitized by Google

äro föröfrigt öfverlemnade åt sig sjelfva. Det torra klimatet bidrager till att de sednare äro temligen rena; i motsatt fall kan det allt finnas någon grund för den klagan, som i en frisinnad tidning stod att läsa öfver Madridergatornas tillstånd under den regniga årstiden: "Utan att befara att blifva beskyllda för öfverdrift, kunna vi tryggt påstå att det i Madrid, med hänsyn till renlighet och ordning, blifver med hvarje dag allt värre, så att staden snart kommer att likna en gödselhög." Denna skildring är likväl helt säkert alltför mörk; åtminstone kunde jag under de tre månader jag uppehöll mig i Madrid ej finna någon anledning att instämma i denna klagan. Sannt är visserligen, att min vistelse i Madrid inträffade under vintermånaderna, då gatorna vanligtvis äro torra och rena, då deremot deras utseende under den regniga årstiden — såsom äfven var förhållandet i Valencia — säkerligen skulle hafva kunnat vara helt annorlunda.

På det hela taget gör man klokast i att endast om vintern uppehålla sig i Madrid. Om sommaren torde man alltför mycket lida af den brist på naturskönhet, som rundtomkring Madrid är iögonenfallande, hvarjemte den starka värmen på den kastilianska högslätten är särdeles tryckande. Den som vill se sköna naturscenerier bör således icke resa till Madrid. Men den som söker konst och vetenskap kan tillbringa en behaglig och nyttig vinter i denna hufvudstad, som derjemte är den enda stad i Spanien, der vetenskapens hjelpmedel äro för främlingen tillgängliga, och der han vid deras begagnande kan finna vägledning af män, som känna dervarande samlingar, böcker och handskrifter. Teatrarne — låt vara att de icke äro af första ordningen — och det högre sällskapslifvet, hvartill främlingen lätt får tillträde, kunna bidraga till att göra hans vistelse ganska angenäm, ehuru han i dessa och flere andra afseenden får något nedstämma de anspråk, man eljest anser sig berättigad att ställa på större hufvudstäder.

Engelska klubbar

i synnerhet i äldre tider

efter

"London Society".

I.

England har alltid varit ansedt som klubbväsendets egentliga hemland, och vill man uppsöka roten till ordet klubb, så återfinnes den måhända i det engelska verket *to club* (anglosax. *cleovan—cleofan*) klyfva eller dela; en klubb skulle sålunda vara en förening af personer, som dela de gemensamma utgifterna.

Englands äldsta klubb, hvaraf ännu några spår finnas qvar, är troligen den, som i Henrik IV:s dagar, således i fjortonde århundradet, kallades "*La court de bone Compagnie*" och af valda officianter styrdes enligt fastställda reglor.

I sextonde århundradet stiftades en klubb, som efter stället, der sammankomsterna höllos, kallades "*the Mermaid*", hafsfrun. Sir Walter Raleigh anses allmänt hafva varit dess stiftare. Gifford säger nämligen: "Ungefär vid denna tidpunkt (1603) begynte Johnson visa denna smak för sällskapslifvet, som sedermera utmärkte honom. Sir Walter Raleigh hade redan förut stiftat en förening af vittra och konstälskande män, hvilka träffades på "Hafsfrun", ett bekant vinhus, der man fann mera genialitet och snille än någonsin, hvarken förr eller sednare, setts på ett ställe. Hit kommo Johnson, Shakspeare, Beaumont, Fletcher, Selden, Collon, Carew, Martin, Vonne och många andra, hvilkas namn till och med efter så lång mellantid uppfylla oss med vördnad och ödmjukhet." Ofta fördes här ordet af Ben Johnson och Shakspeare, och det kunde nog löna mödan att lyssna till de allvarliga och skämtsamma samtalen, ty många voro de qvickhetsstrider som fördes mellan Johnson och Shakspeare, säga både Beaumont och Fuller, hvilka likna den förstnämnde vid en otymplig spansk galliot, som är starkare byggd, men långsammare i sina rörelser, medan den sistnämnde, lik en engelsk örlogsman, är af lättare material, men derjemte mera användbar i svårt väder, hvarför också den förres grundliga lärdom ofta blef slagen till marken af den sednares lätta och skalkaktiga qvickhet. Beaumont säger, att förbrukningen af qvickheter under sammankomsterna var så stor, att det förråd, som han och hans jemnlikar af andra rangen kunde förfoga öfver, snart var länsadt, men att ledamöterna då också efterlemnade i rummet ett sådant doft, att detta var nog att göra de två nästföljande mötenas medlemmar försvarligen qvicka. Vinhuset, som förmodligen hade flera utgångar, blef förstördt genom den stora eldsvådan 1666.

I närheten af Temple Bar fanns ett vinhus, "*the devil*", på hvars skylt syntes S:t Dunstan, dragande djefvulen vid näsan, och hvars värd var Simon Wadloe, hvilken måtte hafva varit i besittning af åtskilliga furstliga egenskaper, då Ben Johnson kallar honom än hertig, än kung Wadloe. Hans dryckesvaror skola dock icke hafva varit de bästa, ty Johnson tillstår att han hade skrifvit sitt stycke "Djefvulen är en åsna", emedan han och hans "gossar" fått dåligt vin på "Djefvulen." Här samlades "Apolloklubben", som stiftades af Johnson och af honom fick sina stadgar, i hvilka han var nog omtänksam att anbefalla måttlighet såväl med hänseende till vin som till "*insipida poemata.*" Inom denna krets var han konung och patriark; hans "söner" och "gossar" suto omkring honom och väntade på utbrotten af hans gnistrande qvickhet och munterhet samt betraktade honom såsom den delfiske guden eller åtminstone som dennes öfversteprest. Thomas Randolph från Cambridge, en ung begåfvad man, hvilken genom ett alltför lustigt lefnadssätt ådrog sig en tidig död, blef äfven på följande sätt en af Johnsons "söner": Randolph, som hade skrifvit ett "samtal med min tomma pung" och helt säkert ofta sett sin egen i samma författning, vågade sig en gång in på värdshuset; men då hans kläder befunno sig i skralt skick och pungen var tom, kastade han blott en förstulen blick in i rummet, der qvickhufvudena voro samlade. Johnson fick se honom i detsamma och utropade: "kom in, nyfikne kurre!", hvarefter han och de andra togo sig för att göra Randolph till skottafla för sina qvickheter; men då de likväl läto honom smaka på flaskornas innehåll, repade han småningom mod och redde sig så bra, att Johnson utbrast: "Jag tror minsann att det är min son Randolph;" den improviserade slägtskapen fortsattes sedermera sålunda, att Randolph för framtiden blef en af fader Bens många "söner."

År 1659 stiftades klubben *Rota*, och en medlem af densamma, Aubray, säger: "Vi hafva nu gifvit vårt brödraskap på vinhuset namnet Clubbe." Detta samfund var en före-

Digitized by Google

ning af republikaner, som hade gjort till sin uppgift att befordra de demokratiska idéernas spridning. Här samlades den tidens politici och diskuterade de ideala styrelseformerna. En framstående medlem inom denna klubb var Harrington, som 1656 hade utgifvit ett utopiskt-aristokratiskt-republikanskt arbete, kallat "Oceana" och tillegnadt Cromwell, ehuru dennes regering med sina "paschor eller generalmajorer" i nämnde verk blef illa åtgången. Hume berömmer arbetet såsom passande i stycke med en tid, "under hvilken planer och utkast till imaginära republiker voro de dagliga samtalsämnena." Mot denna Harringtons hedniska republik skref Baxter sin heliga republik, hvari han framhöll monarkiens företräden framför aristokratiska och demokratiska republiker. Rotaklubben upplöstes, då Carl II besteg tronen.

Det var under denne konungs regering politiken började så småningom spela en större roll inom klubbarne, hvarför också deras sammankomster efterhand flyttades från de allmänna, för alla slags partier tillgängliga vinhusen till mera afskiljda föreningslokaler. Det berömda grekiska kaffehuset, det första i London och som i "Strand" hölls af greken Constantin, "*Wills*", som genom Drydens vistelse derstädes blef namnkunnigt, och "*Garrawais*", som låg bredvid Englands bank, spelade visserligen en tid bortåt en roll, men hvarje politiskt parti ville likväl helst vara tillsammans med likasinnade, och i drottning Annas tid var kaffehuset "*the Coca tree*" uteslutande en samlingsplats för Jakobiterna, medan det vid samma gata belägna "*S:t James*" var öppet endast för Whiggerna; likväl måste på denna drottnings tid klubbpolitiken för det mesta nöja sig med att intrigera för eller emot den och den ministèren eller gunstlingen, då deremot den föregående generationen hade kämpat för eller mot republik, protektorat eller restauration.

"*Oktoberklubben*" hade fått sitt namn af det s. k. Oktoberölet, hvarpå dess medlemmar satte mest värde, och var en förening af mycket ofördragsamma Torrys. Swift säger i ett bref 1710: "Vi dras här med en Oktoberklubb, d. v. s. med omkring hundrade parlamentsledamöter från landsorten, hvilka samlas för att dricka Oktoberöl, samtala om statsangelägenheter, drifva saken mot Whiggerna till det yttersta, affordra de afgångna ministrarne räkenskap och möjligen få 5—6 hufvuden afhuggna." I afsigt att afkyla raseriet hos dessa lagstiftare från landsorten, skref Swift sin lika fyndiga som bevisande ströskrift: "Ett godt råd, Oktoberklubbens medlemmar i största ödmjukhet tillegnadt."

Swift var på sin tid en ifrig och inflytelserik klubbman och politiker; han har studerat klubblifvet och derom meddelat åtskilligt. År 1713 skrifver han: "Jag har i dag ätit middag hos lordskattmästaren och råkar honom i morgon på vår Lördagsklubb. Om Lördagen äta alla ministrarne hos honom, och denna dag kallar han sin botdag, ty då hugga vi på honom för alla de fel han under veckans lopp gjort sig skyldig till. Jag var en af klubbens förste stiftare, hvilka utom mig voro endast lorderna Rivers, Candale och Bolingbroke. Nu går mången Lördag förbi, utan att jag deltager i sammankomsten, ty sedan Ormond, Anglesey, Stuart, Dartmouth och annat godt folk blifvit intagna, har sällskapet efter mitt tycke blifvit för talrikt, hvarför jag ej vidare bryr mig om detsamma."

Samma år skref Swift stadgarne åt en klubb, "*the brothers*", som samlades om Thorsdagen och hade gjort till sin uppgift att befordra ett angenämt sällskapslif och belöna lärda förtjenster. "Vi intaga endast qvickhufvuden", säger han, "eller ansedda män; och fortgår det som det börjat, så skall inom kort i hela staden icke finnas någon annan klubb, som är värd att talas om." Denna klubb lefde dock icke länge; den antog snart en politisk karakter och upplöstes inom kort. År 1714 var Swift med om att organisera "*the Scriblerus Club*", hvars syften voro mera litterära än politiska, och hvaraf Oxford, Bolingbroke, Arbuthnot, Pope och Gay voro medlemmar. Dess fullständiga namn var Martin Scriblerus, som skall hafva varit ett påhitt af Oxford med hänsyftning på Swifts verksamhet; *martin* betyder nämligen stadssvala och *swift* strandsvala.

Ehuru det finnes en bok med titeln "Kalfhufvudsklubbens hemliga historia eller den afslöjade republikanern" etc., och denna intill 1716 upplefde nio upplagor, så är likväl sannolikt att en klubb med detta namn aldrig funnits till. Såsom dess stiftare uppgifvas Milton och andra vänner af den republikanska styrelseformen, och dess mål skulle hafva varit att förlöjliga det parti, som firade den 30 Januari, den kunglige martyrens, Carl I:s afrättningsdag. Klubbens medlemmar utgjordes endast af Independenter och Anabaptister; de samlades den 30 Januari i en lokal, i hvars dekorering yxan spelade hufvudrollen, och höllo tillsammans en måltid, hvars olika rätter syftade på dagen — deribland på olika sätt tillagade kalfhufvuden, som skulle föreställa konungen och dennes med honom fallna vänner. Jeremias White, som hade varit kaplan hos Cromwell, framsade bordsbönen, och sedan bordsduken blifvit borttagen, fylldes hufvudskålen af en kalf med vin, hvarpå dracks en skål till minne af de patrioter, som hade dräpt tyrannen och befriat landet från hans despotiska styrelse. Skriftens författare berättar här hvad han hört af en vän, som, ehuru Whig, ej kände några af klubbens medlemmar, hvarför hela saken tyckes hvila på lösa rykten; och att Milton skulle hafva deltagit i en så absurd förening torde vara tillåtet att betvifla. Vissa bruk, hvarigenom man sökte kränka Carl I:s minne, äro likväl ej alldeles okända. Hearne berättar, att några unga män tillhörande "Alla Själars Collegium", i Oxford roade sig med att den 30 Jan. 1706—7 äta snäppor, hvarvid de höggo hufvudena af fåglarne, för att derigenom visa sitt förakt för den kungliga martyrens minne. Helst skulle de hafva önskat få kalfhufvuden, men kocken ville icke tillaga dem. Omkring 30 år sednare, den 30 Jan. 1735, samlades åtskilliga unga adels- och gentlemen i ett vinhus, kallade sin förening "Kalfhufvudsklubben", utstyrde ett kalfhufvud med en servet, kastade det under ideliga hurrarop på ett glädjebål, doppade serveterna i rödt vin och viftade med dem i fönstren. Pöbeln utanför, som blifvit trakterad med starkt öl, ropade i förstone hurra, men sedermera uppretad öfver en eller annan skål som icke behagade den, slog den sönder fönstren, stormade in i huset och förjagade sällskapet.

I ett vinhus kalladt "Kungens hufvud", hvilket låg bredvid Temple Bar, samlades ett sällskap, som tagit sitt namn af samlingsplatsen och hvars verksamhet gick ut på att understödja hofvet och sätta den protestantiska trosifvern i låga. Shaftesbury kallar det för den tidens Decembrister. Det kallades också "det gröna bandets klubb", emedan ett band af denna färg under gatustriderna var dess igenkänningstecken. Klubben har riktat engelskan med ett nytt ord, som nu allmänt användes för att beteckna pöbeln, nämligen *mob*, hvilket är en sammandragning af det latinska *mobile vulgus* eller *mobilitas* (liksom *nob* af nobilitas).

(Forts).

Orkanen på och omkring S:t Thomas den 29 Okt. 1867.

(Med illustration).

Hvad erfarenhet ha väl vi nordbor om en orkan? — När vinterstormarne rasa omkring husknutarne och blåsten hviner genom skorstenen, när snö och hagel piska gatorna, så att den stackars vandraren, som nödtvånget drifver utom hus,

Digitized by Google

Hamnen vid S:t Thomas under orkanen den 29 Oktober 1867.

Digitized by Google

Digitized by Google

måste stanna och hålla sig fast för att icke förlora jemnvigten, då tro vi måhända, att naturen är i så häftigt uppror den gerna kan vara. Då säga vi, att vi fått en orkanlik storm, och ändå är den ingenting vid sidan af en verklig orkan i södern. Några taktegel kunna här och der blåsa ned, ett och annat af skogens gamla träd omkullstörtas eller en lada, som redan länge lutat till sitt fall — se der hela saken. Ingen kan falla på den tanken, att en storm skulle förstörande kunna ingripa i hvardagslifvets jemna gång. Den som har sina göromål utom hus går dit pligten kallar honom, den som ämnar sig bort på en bjudning eller på teatern stannar icke hemma, utan skickar i värsta fall efter en droska. Ännu mindre tänker någon på, att en storm skulle kunna störa hemtrefnaden: — tvärtom, man finner sig dubbelt hemmastadd bland de sina, fäller ned gardinen, känner sig trygg och egnar på sin höjd en medlidsam tanke åt de arma stackrarne ute på sjön.

Helt annorlunda förhåller det sig under en orkan, sådan som den hvilken rasade på den vestindiska ön S:t Thomas och de omkring densamma liggande öarne. Vinden for fram med ursinnigt raseri och det lät som starka trumhvirflar i luften; hafvet reste sig oemotståndligt som om det velat uppsluka landet; böljorna piskades till hvitfradgande skum; regnet öste ned så att gatorna förvandlades till strömmar; skyarne voro så tunga och svarta att den klaraste dag förvandlades till mörk natt, och stormens tjut blandade sig med åskans dån. Orkanen rasade icke blott i det fria, nöjde sig icke med att rensopa landet från träd och buskar, att om hvarandra kasta och sänka de intet ondt anande skeppen — nej, den trängde äfven in i de fredliga hemmen. Den ref taken af husen, krossade dörrar och fönster, ryckte speglar från väggarne, omstörtade bord och stolar och dref regnet in i rummen. — Allt arbete hade afstannat, förfäran grep de fleste, och få hade en tanke för någonting annat än att finna en plats — sak samma hvarest — der de kunde rädda sina lif. Ingenstädes visste man sig säker, och på samma gång kändes jorden skälfva under de olyckligas fötter. Det var som om verldens yttersta dag var inne; man kände menniskans vanmakt gentemot naturens krafter och afvaktade ängsligt hvad i nästa ögonblick komma skulle.

Orkanen varade i fyra timmar, men det behöfves lika många år, innan spåren af dess verkningar äro utplånade. Vi lemna härmed en mera utförd beskrifning af den förfärliga händelsen, som i mer än ett afseende ådrager sig uppmärksamheten, ty i följd af en mer än hundraårig erfarenhet betrakta öns innevånare den 25 Oktober såsom den yttersta tidpunkten för de vestindiska orkanernas ankomst. Vidare bör omnämnas densammas inskränkta omkrets, ty under det på S:t Croix ej minsta tecken till storm visade sig, öfvergick orkanen endast öarne S:t Thomas, Anguilla, Virgin Gorda, Tortola, Culebra och nordvestra delen af Portorico, hvarefter den drog sig direkte åt Bahamaöarne. Slutligen är den hastighet, hvarmed orkanen brast lös, anmärkningsvärd. Det spanska ångfartyget Andalusias chef, som befann sig i land, då den första våldsamma vindstöten kom, skulle skyndsamt begifva sig ombord i en liten båt; då han uppnådde sitt fartyg, var orkanen redan i full gång, och båten kantrade vid skeppets sida.

Den 29 Oktober inbröt och ingen tänkte på någon fara. Barometern hade på morgonen fallit ett par linier; men detta obetydliga fallande väckte ingen uppmärksamhet och gjorde i förening med några regnbyar på morgonen, att man blott förväntade sig ett häftigare regn. Det till Europa destinerade ångfartyget *Rhone* hade några dagar förut begifvit sig till Peter Island i närheten af Tortola af fruktan för gula febern, hvaraf icke så få fall och åtskilliga dödsfall inträffat i September och Oktober. Ångfartygen *Tyne* och *Solent* lemnade hamnen samma morgon för att till Europa befordra passagerare och posten. Hela förmiddagen var himmelen mulen, och regn föll med vinden först från norr och sedan från vester. Sådant var tillståndet, då man från de högre liggande husen lade märke till en ovanligt stark vindstöt, som på några ställen piskade upp vattenytan; samtidigt sågs en skonert drifva från sin ankarplats och, efter några minuters kastande fram och tillbaka, kantra och gå till botten. Detsamma inträffade kort derefter med en annan skonert. Vattnet i hamnen kom öfverallt i våldsam rörelse, och det syntes att alla fartygen voro mer eller mindre i fara; barometern hade sjunkit 6 till 8 linier, hvilket gjorde det högst sannolikt, att en våldsam orkan skulle utbryta. Klockan var då 12,15. Sedan den rasat omkring halfannan timmes tid vester ifrån, hvarunder en mängd fartyg, stora och små, hade sjunkit, kantrat eller drifvits i land, och sedan det korta uppehåll, som alltid inträffar under orkaner, hade räckt ungefär i tio minuter, så bröt den lös med förnyad våldsamhet öster ifrån och fortfor med starkt regn till klockan half 4, hvarefter den aftog och småningom upphörde. Så starkt var det på gatorna nedösande regnet, att man icke kunde se tjugu alnar framför sig, och de personer, som ville begifva sig hem, måste hålla sig fast vid lyktpålar, dörrlås eller hvad de för tillfället fingo fatt i, då de icke visste, hvilken väg de skulle gå i mörkret.

Hvilken tafla af förstörelse måtte icke den hemska scenen efter orkanens slut hafva företett! De bålverk, som förr gingo längsefter kusten, voro försvunna, och alla gator uppfyllda med sönderslagna läkter, zinktak, tegelsten, grenar af kokospalmer, krossade möbler och alla slags spillror. Man såg äfven hus, som ännu stodo upprätt, ehuru de hade blifvit lyftade flera alnar bort från sina förra platser och åter nedkastade på de gator, som från hufvudgatan löpa ned till hafvet. På en gata såg man mellan stora massor af sönderslagna träsaker ett ankare, flera vagnshjul, ett piano och marmorskifvor, hvilka stormen, då den var som starkast, hade slungat omkring i luften som papperslappar.

Det fanns icke en mur, som ej bar märke efter en mängd stenar, som slungats mot den. En bombarderad stad hade icke kunnat erbjuda en dystrare anblick. På backarne såg man spår af att det en gång der funnits träd, och på de palmer, som hade prydt Kokosnötgatan och platsen omkring den lutherska kyrkan, funnos blott qvar några sönderblåsta blad. De offentliga byggnaderna hade till nästan största delen blifvit skadade. En del af hospitalet, hela öfversta våningen af kasernen, en nyuppförd fiskbod, fästningens och hamnens båtskjul jemte flere allmänna hus voro alldeles förstörda. En bedröflig anblick erbjöd fästningsbefälhafvarens boställe, och af för allmänheten vigtiga inrättningar voro gasverkets byggnader och ishuset ödelagda. På åtskilliga ställen längsefter kusten såg man en massa menniskor samlade, och från hvart och ett af dem bortfördes den ena groft tillhuggna kistan efter den andra med de lik, som kastats i land. Klockan 4 på eftermiddagen den 30 Oktober voro 292 lik förda i land och begrafna med den omsorg klimatiska och öfriga förhållanden medgåfvo.

Den största förödelsen anställde orkanen bland fartygen. Af dessa sjönko eller kantrade 31 utan att gå till botten, 25 drefvos i land eller på grund utan utsigt att blifva flott igen, och 17 togo mer eller mindre skada. Bland de förolyckade fartygen befann sig ångaren Columbia, som kom från Europa och inlöpte ett par timmar, innan orkanen utbröt, samt sjönk med hela sin last, värderad till $1\frac{1}{2}$ million dollars, hvaraf en stor del var bestämd till S:t Thomas. Ett spanskt örlogsskepp måste sticka från sig ankaret, kapa masterna och gå med full ånga fram och tillbaka i hamnen, tills orkanen var förbi. Ångfartyget *Dervent* drefs i land, och *Vye*, som efter orkanens utbrott sökte öppna sjön, förliste på klippön Buck Island, med 60 man ombord, af hvil-

Digitized by Google

ka endast 19 undkommo med lifvet. Vid Peter Island lågo *Rhone* och kolonialångfartyget *Conway*. Det förra, som hade en mycket värdefull last om bord, förolyckades totalt med omkring 120 menniskor, bland hvilka voro 10 passagerare, hvaremot Conway kastades i land utan att några menniskolif spilldes. Ångfartygen *Tyne* och *Solent*, som afgingo på morgonen med passagerare och post, fingo ej tillfälle att öfverflytta dessa på Rhone, utan återkommo till S:t Thomas med dem.

Sedan 1837 har man icke bevittnat en orkan af sådan styrka som den nu ifrågavarande. Då var man i 6—7 timmar beredd på hvad som skulle komma, och när man räknar från de första tecknen af orkanens närmande till densammas fullkomliga upphörande, så varade stormen då i det närmaste tre gånger så länge som den senast öfverståndna. När verkningarne af bägge dessa orkaner voro ungefär lika stora, hvarvid man likväl må taga i betraktande, att byggnaderna på S:t Jean och Tortola för 30 år sedan utan tvifvel voro långt bättre i stånd att stå emot än på sednare tider, så är man deraf berättigad att draga den slutsats, att den sist inträffade orkanen var af betydligt mera intensif kraft än den som egde rum 1837. Såsom det i ögonen mest fallande beviset på vindens kraft under orkanen kan anföras, att den från Kjöbenhavn 1865 afsända dykareklockan, hvars tyngd man icke visste, och i hvilken dessutom funnos flere stora jernredskap, och som före orkanens utbrott låg på en liten holme i den vestra delen af hamnen, anträffades följande dag på öns fastland, hvarifrån holmen skiljes genom en kanal af minst 600 fots bredd.

På S:t Jean åstadkom orkanen jemförelsevis ännu större förödelse. Taket på landtfogdens bostad bortrycktes, och ett mindre angränsande hus skadades. På kolonien Susannaberg, de mähriska brödernas missionsplats, kolonierna Mount Pleasant, Leinsterbay, Annaberg m. fl. omstörtades boningshusen, och på ön de flesta negerhus och mindre byggnader.

På Crab Island ledo alla plantagerna på öns norra sida stor skada, hvaremot på den södra ingen nämnvärd förödelse inträffade. I Humacao, hufvudstaden på Portorico, och i Arrecibo, således på öns nordliga del, blefvo de i hamnen liggande fartygen förstörda och husen kullstörtade.

Theodor II, konung af Abyssinien.

(Med illustration.)

I lifstiden påstod sig denne furste tillhöra verldens äldsta dynasti, då han nämligen ansåg konung David som sin stamfader. Härmed skulle, efter hans egen utsago, förhålla sig så, att hans ethiopiska *tiptiptip* (stamfader) hvilade under drottningens af Saba hjerta, då hon efter den minnesvärda sammankomsten med konung Salomo drog hem till sitt rike. Det torde näppeligen finnas någon genealog, som vill åtaga sig att gendrifva detta påstående, hvilket Theodor upprepade så ofta, att han slutligen torde obetingadt hafva satt tro till detsamma. Härstammade han verkligen från konung Salomo, så gjorde han sin höga härkomst all möjlig skam, ty ett större mensklighetens afskum torde knappt hafva setat på en tron. Han måste i alla fall hafva varit en man med stora naturgåfvor, då han från ingenting kunde svinga sig upp på tronen och genom en lång kedja af strider under sin spira förena rikets alla provinser. Theodor föddes år 1821; hans fader var en man af ringa stånd och hette Georgis, inom hvars slägt gick en sägen, att den härstammade från ett ethiopiskt furstehus. Här har man således källan till det mystiska slägtregistret. Konungen hette egentligen Karrah, och i ett kloster, der man i hans tidigaste år insatt honom, fick han höra en spådom, som gjorde ett starkt intryck på hans sinne och utöfvade ett afgörande inflytande på hans framtid. Denna spådom förkunnade, att i öster skulle uppstå en väldig profet med namnet Theodor, som skulle tillintetgöra den falska profetens efterföljare, befria den heliga grafven, återupprätta Juda rike och återuppbygga templet. Karrah inbillade sig fullt och fast, att han var denne Theodor, antog detta namn och lemnade efter någon tids förlopp klostret för att deltaga i inbördes krigen. I dessa utmärkte han sig så, att han från simpel soldat svingade sig upp till anförare, hvarefter han småningom betvang alla småfurstarne. År 1855 var hans verk fullbordadt, och han antog då titeln *negus nagast z'Aithiopiya* (konung öfver alla Ethiopiens konungar). Denna period af hans lif var den bästa; han var just icke hvarken bättre eller sämre än de röfvare, med hvilka han slogs. Ännu någon tid var han hygglig nog, då han lät leda sig af tvänne engelsmän, Bell och Plowden, samt af sin första gemål och trofasta ledsagarinna i hans olycksdagar, den goda och efter sin död af honom djupt sörjda Tzoobedje, hvilka sökte tygla hans grymhet; men efter deras död gaf han sina onda lidelser fria tyglar. Hvad som i detta afseende berättas om Theodor gränsar nästan till det otroliga. Såsom en annan Nero satte han eld på sin hufvudstad Gondar och dref skaror af män och qvinnor in i de brinnande husen. Sina soldater lät han afrätta i hundradetal och fann sitt största nöje i att skjuta till måls på lefvande menniskor. När hans soldater rymde och man ej lyckades gripa dem, stektes deras hustrur och barn lefvande vid sakta eld. På den korta tiden af sex veckor berättas han med eld och svärd hafva röjt ur vägen 3,000 menniskor. Vid sidan af dylika ogerningar nedsjunka hans andra grymheter — såsom då han lät i hård fångenskap inspärra 61 européer, hvaribland befunno sig barn och qvinnor — till småsaker.

Franska regeringens ombud i Abyssinien, hr Lejean, har beskrifvit tyrannen såsom en man af medelstorlek, med en imponerande hållning och ett öppet, tilltalande ansigte. Anletsdragen voro mindre regelbundna än hvad förhållandet i allmänhet är hos abyssinierna, men rörliga och uttrycksfulla. Hans blick var liflig och genomträngande, och den skarpt markerade profilen tillkännagaf en jernvilja, som lyckades under oket böja orientens friaste och svårhandterligaste folk. Hyn var mycket mörk, nästan svart, och efter landets bruk nedföll håret i flätor öfver skuldrorna. Hans vanliga klädedrägt var ytterst anspråkslös och utgjordes af en simpel soldatrock, långa vida benkläder, som uppehöllos af ett bälte, innanför hvilket två pistoler och en sabel hade sin plats; från axlarne nedhängde en *chama* eller broderad toga. Armar och fötter voro nakna; omkring det likaledes obetäckta hufvudet bar han stundom, såsom de homeriska herdekonungarne, en hvit bindel. Ibland inträffade, att européer, som skulle föreställas för konungen, till stor förlustelse för denne, råkade i stort bryderi, då de icke kunde upptäcka monarken bland de honom omgifvande silkesklädda hofmännen. Detta hans förakt för all slags lyx gaf sig tillkänna vid alla hans handlingar; hans tält var inredt så enkelt som möjligt, då deremot hans residensslott i Magdala och Devra-Tabor voro öfverfyllda med de dyrbaraste saker från Frankrike och Indien. I fält begagnade han den simple soldatens svarta, groft arbetade sköld, under det den vid hans sida ridande pagen förde paradskölden, som var öfverdragen med blå sammet, hvaruti voro invirkade de konungsliga liljorna. Hvad som i synnerhet hos Theodor ådrog sig uppmärksamheten var den lyckliga föreningen af smidighet och styrka, som uppenbarade sig lika mycket i hans karakter som i hans kroppsbyggnad. Ehuru af naturen stolt, våldsam och sinnlig, var han likväl i stånd att beherrska sina lidelser, då de aldrig kunde få honom att öfverskrida de gränser, han en gång för sitt handlingssätt utstakat. Man har orättvist beskyllt honom för benägenhet

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

för starka drycker; han drack aldrig så mycket, att han derigenom blef upphetsad, än mindre rusig. Fruntimmer utöfvade aldrig minsta inflytande på hans offentliga lif, om man undantager Tzoobedje. Efter hennes död ingick han ett "resonnemangsparti" med dottern till den siste ättlingen af den besegrade familjen Oubié, den unga och sköna Toroneche, som, jemte det hon hade många goda egenskaper och förträffliga själsgåfvor, beherrskades af de förnäma abyssiniernas allmänna hufvudfel: en ofantlig stolthet. Denna hennes stolthet förorsakade ett häftigt uppträde mellan de äkta makarne, hvarvid konungen gaf sin gemål en duktig örfil. För att ännu mera såra henne, tog han ur de lägsta folkklasserna tre mätresser. En gång om året, under påskfesten, brukade Theodor knäfalla vid altaret för att erhålla sina synders förlåtelse och lofva bot och bättring. Efter ett besök hos sin kränkta gemål, som då ej sparade på stränga ord, undergick han offentligt skriftermål, hvarvid han förklarade sig vara den största syndaren i Abyssinien, och afskedade sin favoritmätress; men när påskfesten var slut, tog han denna åter till nåder.

Hos Theodor var allting beräknadt på effekt; han var teatralisk och *fakerade*, såsom abyssinierna uttrycka sig. När han gaf audiens, omgåfvo honom fyra lejon, hvilka, trots sina hemska namn, tycktes vara ganska godmodiga. Afsedt från detta jägtande efter effekter, kunde ingen i hållning, ord och åtbörder visa mera kunglig värdighet än Theodor, liksom han i högsta måtto försvarade sin plats såsom ordförande i en rådplägande församling, der hans lefvande och bildrika vältalighet sällan förfelade att göra djupt intryck. Fastän Theodor lät påskina, att han föraktade de lärda, hvilka af honom kallades *azmari* (gycklare), var han likväl — åtminstone i abyssinisk mening — en ganska bildad man, d. v. s. han var mycket hemmastadd i sitt lands historia och i teologien, hvarjemte han egde en temligen riktig föreställning om de europeiska förhållandena. Han tyckte mycket om att skrifva, och hans bref, som utmärktes genom ett dunkelt skrifsätt, voro mästerverk af afrikansk diplomati, i synnerhet om det blir fråga om att "läsa mellan raderna."

I religiöst hänseende hyllade Theodor den åsigten, att i en väl ordnad stat icke bör finnas mer än en religion, hvarför han också icke tillät något anfall mot statkyrkans lära; genom ett påbud af år 1864 lät han i hela sitt rike förbjuda Islamismen och som upprorisk förklara hvarje muselman, som icke ville omvända sig och äta köttet af de djur, som i Koranen anses för orena. Häraf blef en följd, att muselmännen, landets idogaste innebyggare, i skaror lemnade riket. Oaktadt sin ömhet för statskyrkan stod konungen i mindre godt förhållande till det talrika presterskapet, hvilket å sin sida högeligen hatade honom.

Theodor utmärkte sig i synnerlig grad genom personlig tapperhet. För att rätt kunna fatta vidden af det inflytande han utöfvade på sina krigare, måste man hafva sett honom, då han i spetsen för sitt folk störtade in i stridshvimlet och, berusad af krutröken och den häftiga rörelsen, med genomträngande stämma utstötte sitt fältrop: *Abba Sanghia!* (Hästarnes fader). Deremot var hans duglighet som general och strategiker icke så oomtvistad, ehuru i hans taktik låg någonting mörkt och hemlighetsfullt, som var väl egnadt att injaga skräck hos fienden.

Denne blodtörstige tyrann var likväl mycket välgörande, åtog sig fader- och moderlösa barn, betryggade deras framtid och förlorade dem sedermera aldrig ur sigte. Han tillbad barn, lekte och klemade med dem som en gammal morfar; helt säkert kommo de honom att glömma den falskhet och det förräderi, hvaraf han trodde sig omgifven. Theodor sökte visserligen på allt sätt göra sig fruktad, i synnerhet af adeln, hvilkens förnämsta medlemmar han, den ene efter den andre, kastade i fängelse. Ehuru många af dessa ädlingar voro redlige män, kan likväl konungens handlingssätt försvaras af den omständigheten, att de stora kronvasallernas tygellösa ärelystnad var den egentliga orsaken till alla de olyckor, som under de sednaste århundradena hemsökte Abyssinien.

Våra läsare torde erinra sig Theodors hemska slut, som föranleddes deraf, att han våldförde sig på några engelska missionärer, hvilka han lät kasta i fängelse, och med förakt bemötte engelska regeringens föreställningar mot hans handlingssätt. Följden blef att England utrustade en expedition til Abyssinien. Theodor blef öfvergifven af sina vasaller och på öppna fältet slagen, hvarför han med endast några få trogna inneslöt sig i Magdala, som af engelsmännen stormades och intogs den 17 April 1868. Då Theodor såg den förste engelska soldaten nedhoppa från muren i staden, gaf han sig sjelf döden.

Tammerfors i Finland.

(Med illustration.)

Det är svårt, då man talar om Finland, att undvika den af Runeberg skapade benämningen "de tusen sjöars land". Men detta vore ju att plöja med en annans plog. Icke minst blir denna svårighet stor, då det är fråga om den förtjusande trakt, som grupperar sig omkring och emellan det så kallade sydvestra finska vattensystemet med centralsjön Pyhäjärvi, som jemte några andra sjöar genom den välkända Kumoelf vid Björneborg uttömmer sina vattenmassor i Bottniska viken. Bland denna nejds perlor, hvad naturskönhet vidkommer, kan man gerna räkna Tammerfors. Om platsen också icke kan täfla med den af talrika resande högt prisade Kangasala åsen, som, flera mil lång men ganska smal och hög, åtskiljer Wesijärvi och Längelmäresi sjöars vatten ifrån hvarandra samt utgör Tavastlands största skönhet i naturväg, så erbjuder densamma likväl åskådaren en ganska egendomlig skönhet. Kan icke Tammerfors såsom Kangasala presentera den herrliga utsigten öfver 11(?) kyrkor, och kyrkorna i Finland äro belägna långt ifrån hvarandra, så kan platsen dock bjuda på ett utmärkt natursceneri, men icke tyst och ensligt, utan lifvadt af en storartad mensklig verksamhet, som ger detsamma en alldeles egendomlig relief.

Den lilla, men lifliga staden, med säkert 5,000 invånare, är belägen på hvardera sidan af den fors, Tamperikoski, som förenar den stora sjön Näsijärvi med Pyhäjärvi, och hvilken på en sträcka af 1¼ verst (= 0,125 mil) har ett fall af 61 fot samt medför en väldig vattenmassa. I administrativt afseende hör staden till Åbo län, i historiskt till det fordna landskapet Satakunda, d. ä. de hundra socknars land.

Gustaf III:s för Finland i många afseenden praktiskt nyttiga snille insåg den centrala platsens förmånliga läge till fabriksort, ett mål som numera också fullkomligt uppnåtts, och år 1779 anlades här en stad. Nämnde konungs verksamhet var rik på välgörande frukter för vårt fordna brödraland. Under hans tid anlades dessutom städerna Kaskö och Kuopio, hofrätten i Wasa inrättades, lag- och domsagorna samt socknarne delades och ökades, det vigtiga storskiftsverket upptogs på och bedrefs med allvar och nit, med mera, hvilket allt dock icke hör till uppgiften af denna lilla skizz att omtala.

Äfven sedan Finland öfverlemnats åt ryska spiran, insågs der betydelsen af Tammerfors' förträffliga läge, som midt i staden erbjöd och erbjuder en mer än tillräcklig vattenkraft för anläggningen af alla slags fabriker och sålunda möjliggjorde företag som erfordrade drifkraft. Dåförtiden dref man nämligen, som bekant, ännu icke några fabriker med ånga; vattenkraft på lämpliga ställen var således ett *conditio sine qua non* för den större industriella verksamheten.

Digitized by Google

Nu ha sakerna visserligen i betydlig mån förändrats, men vattnet är i alla fall äfven nu billigare än ånga. Sålunda erhöll Tammerfors "för att uppmuntra landets klena industri" år 1821 "fristadsprivilegier", som tillåta såväl in- som ock utländska fabriksidkare att der nedsätta sig. Dessa äro befriade från alla afgifter till "kronan" och allt slags skråtvång. Nödiga maskiner och till och med råämnen för Tammerfors' räkning få tullfritt införas till landet samt, åtminstone en del, fabrikater derifrån tullfritt införas till Ryssland. Privilegierna torde ursprungligen ha beviljats på femtio år. — Man har i sednare tider klandrat denna åtgärd såsom protektionistisk och emedan den verkar hämmande på utvecklingen af det öfriga landets industri, och man har sannolikt ganska rätt häri, men den låg fullkomligt i sin tids anda. Säkert är emellertid att densamma gaf en för finska förhållanden storartad lyftning åt Tammerfors såsom fabriksstad. Föranledde af den lockande utsigten att på ett så förmånligt sätt kunna placera sina kapitaler med det stora czarriket till afsättningskälla, anlade engelska kapitalister härstädes ett storartadt bomullsspinneri och väfveri, sannolikt ett af de största i Norden. Äfven andra fabriker anlades här eller flyttades snart hit, och man har ofta på skämt kallat Tammerfors Finlands Manchester. Privilegiet att tullfritt få införa råämnen och maskiner äfvensom rättigheten till tullfri införsel till Ryssland voro de i främsta rummet verkande orsakerna.

Bland Tammerfors fabriker intager den omnämnda bomullsfabriken onekligen det främsta rummet (midtför på planschen). Fabriken anlades af och bedrifves under firma Finlayson & komp. samt sysselsätter ungefär 2,000 arbetare. De storartade försändningarne af isynnerhet "Twist", bomullsgarn, till S:t Petersburg vittna om fabrikens väldiga verksamhet. Om vintern nedforslas större delen af varorna till Tavastehus, derifrån de med jernväg gå till Helsingfors, för att sedan om sommaren sjövägen försändas till sitt mål. Fordom afgingo om vintern regelmessiga foror, via Wiborg, direkt till S:t Petersburg. Fjerde- om icke tredjedelen af Helsingfors' nominella export kommer på denna artikel allena, som kalkyleras efter millioner. Äfven inom landet afsättes icke obetydligt.

Vid fabriken äro flera hundra unga flickor sysselsatta, som till större delen bo ute i staden. Egarne af faktoriet ha gjort mycket för egna skolor m. m.

Den näst härefter framstående fabriken i Tammerfors är det stora pappersbruket (till venster på vår plansch), tillhörigt den gamla firman J. C. Frenckell & Son, känd inom den finska litteraturen för sin oförtrutna verksamhet såsom boktryckare, förläggare och bokhandlare. Denna firma har sitt ursprung i gamla Åbo stad och hör ovedersägligen till notabiliteterna i Finlands litteraturhistoria. — Om det väldiga bomullsspinneriets verksamhet hufvudsakligen derigenom blir gagnelig för landet, att det sysselsätter så många arbetare och betalar dem med i Ryssland förtjenta pengar, så har deremot det stora pappersbruket ett vida mera direkt inflytande. Äfven det räknar sina arbetare efter hundraden och sin omsättning efter millioner finska mark (à 70 öre) samt afsätter icke obetydligt på Ryssland; men det mest vinstgifvande för landet af dess verksamhet är en till det yttre visserligen ringa, men i sig sjelf ej obetydlig rörelse — uppköpet af lump. Blott den ytlige bedömmaren kan underkänna betydelsen af denna affärsgren. Hundratusentals fattige få åtminstone en skärf för sina odugliga, i annat fall förmultnande trasor, och tusentals små "affärister", uppköpare och forslare, förtjena sitt underhåll deraf. — Den nuvarande egaren af bruket, kommersrådet F. Frenckell var vid 1867 års landtdag i Finland borgerskapets talman, men har nu adlats till von Frenckell.

Återstår att omnämna den sorgliga katastrof, som den 20 Januari d. år drabbade det förstnämnda af dessa etablissementer, i det att elden kom lös i det stora bomullsspinneriet samt förstörde en väsentlig del af detsamma, nämligen hela det stora huset med sina två flygelbyggnader, hvarest alla förberedande arbeten verkställdes. Den sorgliga händelsen är utförligare, än vi ha utrymme att göra, refererad i hufvudstadens dagliga tidningar; vi tillägga blott följande ur Helsingfors' Dagblad: "Beklagansvärdt är att tusentals arbetare genom denna hemska tilldragelse sakna bröd. Väl torde en del arbetare om någon tid åter kunna sysselsättas vid den icke nedbrunna delen af fabriken, men det blir i alla fall väl endast en mindre del. Och man räknar 3,500 personer, med qvinnor och barn, som ha sin bergning af och genom fabriken."

De stora resurser, som stå den nuvarande disponenten af Finlayson & komp. bomullsfabrik, hr v. Nottbeck, till förfogande, torde dock snart nog ha återfört allt till sitt fordna skick, och Tammerfors skall igen antaga det liffulla utseendet af en välmående och på alla håll driftig fabriksstad: då skall den raska forsen och den vackra nejden åter glädja sig öfver sin dotters, den vackra stadens, kraft och flit.

Domkyrkan i Cöln.

(Med illustration.)

Detta tempel härstammar egentligen från 816, men tanken på att uppföra en ny dom uppstod först då, när kejsar Fredrik Barbarossa lät från Milano ditföra de heliga tre konungars qvarlefvor. Äran af att hafva uppkastat planen till detta storartade tempel tillskrifver en saga Albertus Magnus, omkring hvars hufvud strålar en helighetens och magiens gloria. Ett donationsbref af år 1257 angifver emellertid mäster Gerhard såsom skaparen af den herrliga byggnaden. År 1248 lades grunden, 1322 invigdes koret och 1437 uppstod det södra tornet. Arbetet afbröts sedermera af de inbördes krigen i början af sextonde århundradet. Koret begagnades emellertid straxt som kyrka och på de ofulländade delarne af byggnaden växte gräs. Slutligen grepos furstar och folk af en underbar hänförelse att fullborda arbetet; grundritningen stod nu åter upp liksom ur grafven, mästare och gesäller skyndade från alla håll till stället, och templets fullbordande hörde numera icke till omöjligheterna. — Man vänte sig icke här någon fullständig beskrifning; vid verk af ringare betydenhet kan visserligen en sådan åstadkommas, men gentemot ett sådant mästerverk som Cölnerdomen känner äfven den skickligaste penna sin vanmakt.

Domen har formen af ett latinskt kors med fem lång- och tre tvärskepp, med två torn vid ingången och ett litet öfver skeppen. Längden öfverstiger 532 kölniska fot och lika stor är tornens höjd, som hos hufvudskeppet och koret belöper sig till 161 fot, hvilken siffra äfven angifver totalbredden.

Hvad planens konstnärliga värde beträffar anföra vi hvad Kugler härom yttrar: "Kölnerdomen är den germaniska arkitekturens berömdaste mästerverk, på samma gång den kan betecknas såsom en alla arkitekturers yppersta skapelse, då för dess formbildning jemte en organismens högsta lagbundenhet alltid en viss frihet, vid all detaljrikedom ett egendomligt allvar ligger till grund."

Det restaurerade koret är nu fullbordadt och innefattar åtta kapeller. Hufvudskeppet och de bägge transepterna invigdes den 14 Aug. 1848. År 1857 blef den praktfulla södra portalen färdig. Arbetet på den enklare norra portalen är likaledes afslutadt. Då det herrliga templet en gång blifver färdigt, kommer det att innefatta: 9 portaler, 208 fönster, inemot 5,000 småtorn, stora och små pelare, 116 hvalf och slutligen 576 utanpå byggnaden anbragta statyer.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

aflidne makes hela qvarlåtenskap. Han var konstvän och döden bortryckte honom, innan han hunnit förvärfva sig namn och ära. Den arma enkan betraktar med sorgsna blickar dessa skizzer och teckningar, vid hvilka äro fästade så många för henne ljufva minnen, och från hvilka hon nu måste skiljas. Hennes fuktiga ögon mönstra publiken och söka upptäcka några bekanta ansigten. Flere vänner till hennes aflidne make hafva verkligen infunnit sig i den vänliga afsigten att såsom »uppvärmare» hålla köplusten vid lif. Den sorgklädda fruns bemödanden tjena likväl till ingenting. Medlidsamt ryckande på axlarne, vända sig konstvännerna från henne, och endast klädståndsmäklarne synas benägna att för en spottstyfver inropa de arbeten, hvilka den aflidne hoppades skulle tillskynda honom odödligheten.

Sker det understundom att äfven de erfarnaste personer blifva förda bakom ljuset, så inträffar ej sällan att de oerfarna vid sina köp gynnas af lyckan. För några år sedan bemärkte en af mina vänner i Hôtel Drouot en gammal, utmärkt väl arbetad spinett, försedd med medaljonger, som doldes under ett tjockt lager af dam. Köparne visade sig mycket likgiltiga, och instrumentet inropades af min vän för en mycket låg summa. Han fick ej tid att ångra affären, förrän i salen inträdde en äldre man, som drog honom afsides och anhöll att få köpa det bräckliga instrumentet. Man kom slutligen öfverens om handeln. Mycket belåten, stoppade min vän den ansenliga vinsten i fickan, och den gamle herrn lät, ej mindre förnöjd, hemföra spinetten. Medaljongerna voro nämligen målade af hans farfar.

Ännu större tur hade en ung man, som i Hôtel Drouot inropade ett gammalt jernskåp, och då han hemma hos sig lät en smed reparera det, i en lönnlåda påträffade öfver 100,000 francs i guld och värdepapper.

Hvad resultat auktionerna lemna, beror naturligtvis på hurudana förhållandena äro. Är det öfverflöd på penningar, så infinna sig köparne talrikt, och då betala sig i synnerhet konstsaker och lyxartiklar mycket bra. Derför söker man också så mycket som möjligt förlägga auktionerna till dessa gynsamma tidpunkter. Mången millionär, som ger sig sken af att vara en varm konstvän, låter sina taflor gå på auktion, om han härvid hoppas kunna skörda en större vinst. Äfven firade aktriser göra ofta en eller annan spekulation genom att bortauktionera sina mobilier. Ingen, som har ett namn inom dandyverlden, får saknas vid ett dylikt tillfälle eller lemna Hôtel Drouot, utan att derifrån hemföra någon småsak.

Den som för första gången kommer till Paris och har för afsigt att något grundligare studera denna verldsstad, bör ej underlåta att besöka detta hus. Han skall der träffa de besynnerligaste representanter för samhällets alla klasser och mer än annorstädes blifva satt i tillfälle att studera menniskonaturen.

Paris, en sjöhamn. Frågan derom tyckes nu hafva blifvit löst. På Seinen, ungefär midtför Louvren, har man på sista tiden sett en stor tremastare, som, kommen direkte från Bordeaux och lastad med vin, gått uppför floden ända ini midten af staden. Man hade hittills icke trott Seinen vara segelbar för så stora skepp, men det nya fartyget, är för ändamålet bygdt efter en nyuppfunnen konstruktion. Det är första gången man ser en tremastare på Seinen, och parisarne samla sig i mängd på kajerna för att betrakta och beundra detta för dem så sällsynta skådespel. Fartyget, som fått det betecknande namnet *»Paris-port-de-mer»*, skall sedermera afgå till Kina och upprätta en direkt och regelbunden förbindelse mellan Paris och Peking.

Säkerhetslikkistor. Bland åtskilliga nyare amerikanska uppfinningar förtjenar att omtalas en likkista, konstruerad till tjenst för personer, som äro rädda för att blifva lefvande begrafna, af en man i New-Yersey, vid namn Vester. Den är något större än en vanlig likkista, men också finnes vid hufvudplatsen ett förvaringsställe för förfriskningar och andra styrkande medel. Locket är rörligt; från detsamma går ett rör, hvilket håller omkring 2 fot i fyrkant, upp till jordytan som ett slags skorsten, hvars öfre ända täckes af ett lock, hvilket kan öppnas med en fjeder. Straxt under detta lock sitter en klocka med en sträng, som går ned till kistan. När man drager i strängen, ringer klockan och fjedern slår skorstenslocket åt sidan; om den i kistan liggande så behagar, kan han på ett slags stege stiga upp genom röret — »eller också», heter det, »kan han i allsköns ro äta sin frukost, tömma några glas vin och ringa för att tillkalla dödgräfvaren, så att denne hjelper honom upp.» — I fjor lät Vester sin uppfinning undergå ett prof, som bevistades af 600 åskådare, genom att låta begrafva sig sjelf med alla vanliga ceremonier. Det hade blifvit bestämdt att han skulle ligga två timmar i grafven; men åskådarne blefvo otåliga, och på deras uppmaning gaf den begrafnes medhjelpare efter 1¼ timmas förlopp honom ett tecken att komma upp. En minut derefter kröp Vester ut ur röret, och begrafningen tycktes ej hafva bekommit honom mer än en promenad i varmt väder.

Jernångfartygen och våra skogar. Ehuru man visserligen gjort full rättvisa åt de många företräden jernfartygen hafva framför dem af trä, har man ej, så som sig bör, uppskattat de fördelar, som genom dessa fartygs byggande tilskyndats våra skogar. I Frankrike hafva höjt sig åtskilliga röster, hvilka påstå, att det var just i lagom tid man gjorde uppfinningen att vid fartygsbyggnad begagna jern i stället för trä, såvida icke en fullkomlig utrotning skulle hafva hemsökt våra skogar, hvilka dessutom måste lemna ofantliga massor trä till jernvägsbyggnaderna. För att bygga ett enda trälinieskepp af den förr begagnade konstruktionen med 74 kanoner, hvilket knappt uppnådde en ålder af 20 år, behöfde man icke mindre än 3,000 hundraåriga träd. Hvilka trämassor åtgingo då icke för att ända till år 1848 åt de europeiska sjömakterna lemna det erforderliga byggnadsvirket! Man tager ej till för mycket, om man påstår, att till denna tidpunkt sjömakterna hafva byggt 3,000 stora linieskepp och mer än 400,000 fartyg af större och mindre dimensioner.

Kinesisk vidskepelse. I hvarje sak, som är af någon större vigt, anlita kineserna spådomskonsten, hvarvid de begagna sig af målade lotter eller små, med åtskilliga tecken försedda träbitar och andra saker. Föröfrigt betjena de sig äfven af fåglar och sköldpaddor, hvilka sednare hos kineserna stå i högt anseende, då dessa djur, efter hvad man i det himmelska riket tror, på ryggen hafva tjugoåtta stjernbilders tecken och äro bevandrade i allt öfvernaturligt vetande. I Kina och i synnerhet i de större städerna finnes en ofantlig mängd sådana spåmän, som redan under mer än tre århundraden hafva bedrifvit spådomsyrket. Före denna tid hade nämligen oroligheter utbrustit i tre provinser; den ena kämpade mot den andra, och en *Tschankeo* (trollkarl) använde alla möjliga trollformler för att hämma en mycket utbredd sjukdom. Sedan bibehöllo Fo's och Tao's prester detta bruk. Trolleriet består deruti att flere trolltecken förenas till ett enda oupplösligt helt. Upplöses detta, så är förtrollningens verkan förlamad. Till kinesernas öfriga vidskepliga bruk hör äfven att i kalendern anteckna årets olycksdagar och på förhand bestämma hvad man får göra på endast den eller den dagen. Så får man på den ena dagen endast gifta sig, på en annan blott anställa begrafningar o. s. v. I den kinesiska kalendern finnas ej mindre än 150 sådana olycksdagar.

Statistiskt.

— **Svensk jernvägsstatistik.** Ur svenska jernvägs-trafikstyrelsens sednaste årsberättelse har tidningen Nerikes Allehanda gjort ett omständligare sammandrag, hvarur följande torde förtjena att antecknas: Vid 1867 års slut funnos i Sverige jernvägar, tillhöriga staten, 100,7 mil, tillhörande enskilda bolag, men i samband med statsbanorna, 41,5, andra tillhörande enskilda bolag och trafikerade med lokomotiver, 16,9 mil samt hästbanor, 1,4 mil. Således tillsammans en längd af 159,5 mil. På dessa funnos 157 lokomotiver, 473 personvagnar, 3,483 godsvagnar och 9 postvagnar. Vagnarne hade en bärighet af 569,104 centner, eller pr banmil 3,568 centner. Antal tågmil har varit 352,848 och antal vagnmil 4,553,000. Antalet resande har varit 2,343,617; centner gods 28,938,532. Inkomsten för persontrafiken har varit 3,308,996 rdr, för godstrafiken 5,416,499 rdr, för boskap 161,384 rdr, diverse 282,177 rdr, eller tillsammans 9,169,056 rdr. Utgifterna hafva utgjort tillsammans 5,435,477 rdr, och således behållningen 3,733,579 rdr.

— **Nya Zeelands europeiska befolkning** utgöres för närvarande af 220,092 själar; infödingarnes antal uppgår till endast 38,540. Att kolonien på de sista åren gått framåt, bevisas af den ökade boskapssiffran, synnerligen fårens; år 1858 utgjorde dessas antal 1,523,324, och år 1867 8,418,579.

— Enligt en halft officiell berättelse hafva Napoleon III:s krig kostat: Krimkriget 1348 mill. francs, kriget i Italien 345 mill., kriget i Kina 166 mill., ockupationen af Rom 50 mill., kriget i Syrien 28 mill., hvartill komma 89 mill. i extra utgifter — således tillsammans 2026 millioner. I räkningen är då icke intagen en liten lapprisumma af 600 mill. för den mexikanska expeditionen; lägges denna till, så fås en slutsumma af **2,626** mill. francs eller inemot **1,900** mill. rdr rmt.

— Ur engelska generalpoststyrelsens afgifna årsberättelse framgår, att under år 1867 de förenade rikenas postverk befordrade 774,831,000 bref samt 102,273,301 böcker, tidningar och varuprofver. Bruttoinkomsten häraf utgjorde 4,376,044 P. St. — eller inemot 80 mill. rdr rmt.

— Enligt ett uti Österrike nyligen utkommet statistiskt arbete består rikets befolkning efter nationaliteten af: 8,782,000 tyskar, 6,521,400 czecker, mährer och slaver, 2,380,000 polacker, 2,985,000 ruthener, 1,203,000 slavoner, 5,400,800 magyarer, 2,916,000 kroater och serber, 2,884,000 rumäner, 1,121,000 judar, 589,100 italienare, 152,800 zigenare, 53,800 bulgarer, armenier och greker. — Efter trosbekännelsen har Österrike 26,600,000 katoliker, 3,100,000 greker, 2,400,000 protestanter och omkring 1,000,000 judar; resten (1,888,900) tillhörer andra trossamfund.

Digitized by Google

ANMÄLAN.

NAR OCH FJERRAN.

Månadsskrift för resebeskrifningar och skildringar ur kulturlifvet m. m.

Bland kunskapsämnen, som ega en mäktig förmåga att intressera alla åldrar och stånd, torde obestridligen de geografiska intaga ett ganska framstående rum.

Skildringar af upptäcktsfärder och besök i främmande länder, bilder ur aflägsna folkslags lif, seder och bruk — allt sådant är af naturen synnerligen egnadt att lifligt anslå allas sinnen; och att ega en något mer omfattande kunskap i dessa ämnen, torde äfven numera anses som en nödvändighet för hvarje person med anspråk på bildning.

Äfven hos oss och i vårt land äro åsigterna härom längesedan stadgade, och vi ega säkerligen, icke mindre än de öfriga kulturfolken, ett lefvande intresse för denna gren af mensklig odling. Det måste derför kunna anses vara en ren tillfällighet, att vår litteratur ännu hittills varit i saknad af en periodisk skrift, som fått till uppgift att meddela sina läsare ett urval af det rika material, utlandet dagligen frambringar i nämnde ämnen; och vi skulle derför våga tro, att den anspråkslösa tidskrift, som vi härmed vilja börja, icke skall blifva ovälkommen eller kunna anses vara alldeles öfverflödig.

I denna förhoppning anbefalla vi i den kunskapsälskande allmänhetens välvilliga åtanke vår månadsskrift, som kommer att i öfversättning och bearbetning hufvudsakligen meddela

Nyare resebeskrifningar, skildringar af de olika folkens seder och kulturlif samt uppsatser öfver intressantare företeelser inom djur- och växtverlden.

Att texten må blifva så innehållsrik, omvexlande och till framställningssättet så angenäm som möjligt, skall blifva redaktionen en uppgift, som den vill bemöda sig om att, efter bästa förmåga, lösa till allmänhetens belåtenhet.

Pressens yttranden om "När och Fjerran":

Aftonbladet: "Att döma af det redan utkomna första häftet lofvar denna månadsskrift att blifva en för alla åldrar och klasser underhållande lektyr. Det billiga priset, **6 R:dr** för år, bör derjemte bereda densamma den vidsträckta spridning, som med detta företag afsetts.

Dagligt Allehanda: "— Vi anse oss kunna till det bästa anbefalla detta litterära företag."

Stockholms Dagblad: "— Innehållet är ganska omvexlande. Det är äfven både lärorikt och nöjsamt, och om arbetet fortgår på samma sätt bör det blifva ett verk, som icke kommer att fattas i någon familj, der man önskar följa med samtidens intressantare företeelser inom denna gren af vetandet, och föröfrigt blifva en kärkommen läsning för hvarje person med anspråk på bildning, men hvilken icke har tillfälle att studera vidlyftigare arbeten i samma syftning."

Göteborgs-Posten: "En lucka i vår litteratur har genom detta företag blifvit fylld och, såsom det synes, på ett fullt tillfredsställande sätt. — — — Utom det att en dylik tidskrift har fördelen af att till sitt förfogande ega rika utländska källor, hvarigenom det är möjligt att göra innehållet omvexlande och fängslande, finnes numera, tack vare de framsteg, som träsniderikonsten och typografien gjort, tillfälle att lemna publiken arbeten, hvilka för konstsinnet lemna föga öfrigt att önska. Dertill kommer det ytterst billiga pris, hvartill "När och Fjerran" säljes, och hvilket förefaller nästan fabelaktigt, om man jemför denna tidskrift med en af samma slag, hvilken i Sverge utkom för tre eller fyra tiotal år sedan och hvars tillvaro knappt syntes bevisa annat än att den tidens publik hade mycket ringa anspråk och mycket goda kassor, då de till högt pris lade sig till en dylik produkt. — "När och Fjerran" kostar vid prenumeration för helt år endast 6 R:dr R:mt och erhåller man då 12 häften i stort qvartformat, hvarje häfte med 24 sidor text och 4 större illustrationer, tryckta på särskilda blad, samt dessutom mindre illustrationer inuti texten. Prenumeration kan äfven ske å postkontoren, med ett tillägg af 50 öre i postförvaltarearvode pr årgång.

Stockholm. Alb. Bonniers Boktryckeri, 1869.

Digitized by Google

4:de häftet. April 1869.

MÅNADSSKRIFT FÖR RESEBESKRIFNINGAR.

Skildringar ur Kulturlifvet m. m.

Efter utländska källor utgifven

af

C. A. SWAHN.

Fjerde häftets innehåll:

Skizzer från Kochinkina af E. Suenson.
Om meteoriterna efter Dr F. Dellman.
Sträckgräshoppans hem. (Ur Chamb. Journal.)
Engelska klubbar efter "London Society".
En Februariafton i Venedig (med illustration).
Tanger (med illustration).
Vulkaniskt utbrott vid ön Santorin 1866 (med illustration).
Verona (med illustration).
Julen i Madrid.
Ur den lilla industriens historia.
Landsvägs-ångaren.
Musikaliska gaslågor.
} Smärre artiklar på omslagets innansidor.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Prenumerationspriset för hela årgången 6 R:dr.

Subskribenter betala 60 öre för häftet, men erhålla häftena 11, 12 gratis.

Digitized by Google

Julen i Madrid.

När den glädjebringande julen tillstundar i Spaniens hufvudstad, kan man på förhand se detta af två saker: den ena af dessa är de stora skaror kalkonhönor, som bönderna från den omgifvande trakten med mycket besvär, med långa spön och en mängd oqvädinsord drifva genom gatorna: den andra är de väldiga Marzipantårtor, hvilka i de talrika socker- och pastejbageribodarnes fönster utsättas till allmänt beskådande. En sådan tårta innesluts nästan alltid i platta, med brokigt papper öfverdragna dosor och kallas derför *una caja de marzipan.* För det mesta hafva tårtorna formen af en orm — sannolikt i följd af någon gammal tradition — och äro mycket grannt utstyrda med insyltade frukter och sockerperlor. Fjolårets revolution utsträckte likväl sin verkan ända till marzipantårtorna, i hvilka ofta anträffades vanskapliga degklimpar, hvilka genom bifogade papperslappar förklarades vara porträtter af Serrano, Prim och Topete eller också af hela provisoriska regeringen. Man skulle snarare hafva kunnat använda dem som afbildningar af djefvulen, för att dermed skrämma barnen.

När de spanska familjerna hafva försett sig med dessa till julhelgen oumbärliga saker samt annat smått och godt, så stänga de in sig och hålla under helgdagarne homeriska måltider, hvilka räcka från middagen till sent inpå natten. Vanligtvis slå sig flere hushåll tillhopa om dessa kalaser, och man äter hos hvarandra i tur. Under tiden roar man sig litet med musik, dock icke mycket, ty guitarren, hvilken spanjorerna äro benägna att anse som en symbol af deras stillastående i civilisation, har i Madrid råkat i misskredit, då deremot pianot rönt ett någorlunda vänligt emottagande; dansa gör man alldeles icke — mat och dryck äro hufvudsaken.

Äfven hålles en särskild julmarknad på *la Plaza de Constitucion,* ett ej långt från *Puerta del sol* beläget torg, hos hvilket man, med tillhjelp af en smula fantasi, kan finna en viss likhet med Palais Royal-trädgården i Paris. Det paralellogramformiga torget, i hvars midt är upprest en staty af Filip III till häst, omgifves af fyra våningar höga hus, hvilka, jemte det att de sakna all arkitektonisk skönhet, genom deras förfallna skick på åskådaren göra ett dystert intryck. Deras bottenvåningar bestå af på mäktiga granitpelare hvilande arkader och användas till salubodar, hvilka äro oansenliga, torftigt inredda och mindre snygga. Många bland dessa äro utskänkningsställen och köttbodar, men man finner der äfven åtskilliga försäljningsmagasiner för skodon, mössor och kläder, hvilka sednare ingalunda göra anspråk på att vara förfärdigade efter nyaste parisermodet. Här äro äfven talrikt representerade tyska varor — *generos alemanes* — en benämning, hvarunder man i Madrid förstår leksaker af medelmåttig beskaffenhet för små barn. De komma naturligtvis från den goda staden Nürnberg. Mellan arkaderna och sjelfva torget försiggår sjelfva julmarknaden d. v. s. här uppsättas stånd, som äfven sträcka sig in på de angränsande gatorna och likaledes ej i minsta mån synas göra anspråk på någon elegans. Ofta består ett sådant stånd endast af ett bord, hvilket — dock icke alltid — öfverskyggas af en regnskärm, men de bakom bordet stående försäljarne och till en del småäpna försäljerskorna äro alltid muntert och gladlynt folk, som oaktadt varornas anspråkslöshet vänligt uppmana de förbigående att taga deras kram i närmare betraktande. Största åtgången har allt hvad som kan ätas: ännu vid grenen fastsittande dadlar, nötter, äpplen, mandlar och jordgubbar. Vidare finnas alla slags bakverk: *turron de Alicante, de Toledo, de Cadiz* och *turron de almendras* (mandelkakor), flere sorters ost och korf. Utom de ätliga varorna bjuder julmarknaden på alla slags leksaker för små och stora barn. Af de förra synnerligen omtyckta, då man deraf finner tusentals exemplar, äro miniatyrefterhärmningar af *braseron,* detta nationella, flata kolfat, hvaraf medel- och den fattigare klassen, till stor skada för helsan, begagna sig vid rummens eldning. En dessutom mycket eftersökt artikel äro små, i glasskåp befintliga helgonbilder af zink med dertill hörande små ljus. Dessa hafva emellertid icke en så strykande åtgång som de olikartade larmverktyg, hvarmed spanska folket firar sin julhögtid. Äfven om väderleken är aldrig så dålig, råder på julaftonen, *noche buena,* ett lustigt, gladt och brokigt lif. Hvad som räknas till *la haute volée* återfinnas då visserligen icke på *la Plaza de Constitucion,* men deremot uppfyller det lefnadslustiga och med litet nöjda spanska folket detsammas arkader, så att det är nästan omöjligt att komma fram. Lättfotade andalusiska soldater, hvilka ännu icke blifvit så blaserade, att de försmå guitarren, traktera detta instrument med flit och skicklighet, under det de sjunga med full hals. Öfverallt hör man trumhvirflar, tambour de basque'ns skrammel och kastagnettens klapprande. I de klart upplysta utskänkningsbodarne råder ett muntert lif, och sötsakerna finna strykande afsättning. Vackra flickor ur folket, med de mörklockiga hufvudena omvirade af brokiga tyger, tränga sig, skrattande och fnisslande, genom menniskomassan och hafva alltid ett svar tillhands på den mängd artigheter, deras skönhet öfverallt framkallar. Tyvärr saknas ej heller det dystra staffaget i alla madriderscener — det hemska eländet, ty vid nästan hvarje granitpelare ligger, inhöljd i trasor, skälfvande eller utan rörelse, en mensklig gestalt, som ej deltager i den allmänna glädjen. Mot niotiden blifver det tomt på *la Plaza de Constitucion,* hvarifrån folkmassan sprider sig, enligt ett vedertaget bruk den dagen, genom stadens gator, lustigt musicerande på sina naturinstrumenter och sjungande ända långt in på natten Derefter begifver man sig till kyrkorna för att öfvervara högmessan — *misa de gallo* — som fått detta namn, emedan den räcker ända till första hanegället. För att kunna föreställa sig hvad som under en sådan högmässa försiggår, måste man hafva sett den med egna ögon. Vid denna högtidlighet äro kyrkorna invändigt beklädda med brokiga tyger, festligt upplysta med talrika vaxljus, och alla helgonbilderna i stor galla. Med ackompagnemang af orgeln och kören sjunga några prester messan, och den sammanpackade skaran af rättroende lyssnar andäktigt i knäfallande ställning. Men plötsligen förvandlas allt, i samma ögonblick Jesusbarnet — *ninno* — upplyftes, till den mest stojande, verldsliga munterhet. Tambour-de-basques svängas, kastagnetter klappra, barntrumpeter gnälla, och hundar, som i Spanien höra till de flitigaste kyrkgängarne, instämma tjutande i det allmänna oväsendet. På detta barnsligt naiva sätt firar spanska folket Frälsarens ankomst.

Från jul- till Sylvesteraftonen sjunger man i Madrids kyrkor *villancicos* — julsånger — med mycket utpräglad, munter rytm, verkliga dansmelodier, som lustigt beledsagas af kastagnetter och tambour-de-basques. Men det är icke allenast i kyrkorna man firar julen, utan äfven på teatrarne. Då denna högtid tillstundar, uppstå i alla delar af staden små Thaliatempel, om hvilkas tillvaro man den öfriga delen af året ej har någon aning, och i dessa uppföras nu julpjeser med marionetter — *nacimientos.* De der spelade styckena äro af modernt ursprung, men den gamla traditionen är i dem troget bevarad. Vanligtvis är det någon spansk herdehistoria med sång, dans och åtföljande slagsmål, som ställes i sammanhang med Frälsarens födelse.

Förut var det inom familjerna ett allmänt bruk att låta barnen uppföra sådana *nacimientos,* men denna plägsed är nu i starkt aftagande, ja, har nästan alldeles upphört.

På kungl. slottet framställdes förut Frälsarens födelse genom rikt utsmyckade dockor, hvilka skola hafva företett en särdeles praktfull anblick.

På jularne följer i Spanien ett efterspel, ty den roll, som i andra länder spelas af 1 April, är här anförtrodd åt den 28 December. På denna dag har man för sig alla slags puts och upptåg med sina bekanta, och lyckas man på denna dag låna penningar af någon, så behöfver skulden ej återbetalas. Detta bruk återfinnes dock i alla andra länder, ehuru det ej är inskränkt till den 28 December.

Ur den lilla industriens historia.

I Paris vakna hvarje morgon tusentals menniskor, som ej veta, hvarifrån de skola få medel till en knapp frukost eller tarflig middag. Och likväl måste dessa medel utfinnas, ty magen är en förfärlig despot; han vill hafva sina pockande fordringar tillfredsställda och låter i längden ej afspisa sig med tomma förhoppningar. Den stackars sate, som är för ärlig att stjäla och för stolt att tigga, måste derför, om han skall kunna slå sig ut, söka göra sig tillgodo alla möjliga kända förvärfskällor eller uppfinna nya. I Frankrikes hufvudstad finnes således en mängd små yrken, om hvilka man i andra städer, undantagandes London, icke har någon aning. Dessa yrken draga försorg om att i Paris ingenting blir obegagnadt eller går förloradt. Ett citronskal, en cigarrstump, ett afgnaget ben kan ej utkastas på gatan, utan att det blir upptaget af flitiga händer och sedan användt till någonting. Således finnas individer, hvilka hafva gjort till sitt yrke att ur sophögarne framleta staniolskifvor, hvilka hafva tjenat till omslag åt lyonska metvurstar, bakverk från Bretagne och chokoladkakor eller till hufvor på champagnebuteljer. Så snart dessa skifvor blifvit insamlade i erforderlig mängd, säljes de till en fabrikant, som låter omsmälta och valsa dem, hvarefter de åter begagnas till förut nämnda ändamål.

Insamlingen af buteljkorkar utgör likaledes en icke obetydlig förvärfsgren. Korksamlarne begifva sig till det nedom Seinen belägna Asnières, der den stora kloaken i verldsstaden har sitt utlopp. Ett nät framför kloakmynningen uppfångar korkarne, hvilka sedan säljas för fjorton sous per hundrade. Då korkarne äro mer eller mindre slitna eller, i följd af den tillryggalagda färden, ej just alltid glänsa af renhet, så omformas de och underkastas flitiga tvättningar.

Liksom korkarne, så undergå i Paris äfven tvättsvamparne sina förvandlingar. Gör man en promenad genom stadens gator, så ser man i alla stadsdelar unga flickor med flätade korgar, i hvilka ligga svampar, som de utbjuda till orimligt låga priser. Hur kommer det sig, att dessa unga försäljerskor för så godt pris kunna lemna sina varor, som hafva ett särdeles vackert utseende och så stark klorlukt, att man skulle tro dem hafva blifvit nyss upphemtade från hafsbotten? Det kommer sig helt enkelt deraf, att dessa svampar understundom äro inemot trettio år gamla och hafva utstått många öden, att de, efter att i renlighetens tjenst hafva utnötts, nu blifvit sönderskurna, sorgfälligt rengjorda och upputsade samt förmedelst i deras inre dolda bindtrådar återfått sin bägarform. Den oerfarne köparen narras af det

Digitized by Google

Skizzer från Kochinkina

af

E. Suenson.

I.

Europeernas kolonisationsförsök i andra verldsdelar hafva i allmänhet — undantagandes engelsmännens — snarare varit en modesak, än ett verkligt, hos folken djupt kändt behof att, antingen i följd af öfverbefolkning eller ogynnsamma förhållanden i hemmet, utvandra och söka sig ett nytt fädernesland. Ingenstädes har detta tydligare visat sig än i Frankrike, hvars jemförelsevis glesa befolkning med en nästan fanatisk kärlek är fästad vid den jord, som lifnärt dess fäder och blifvit vattnad med fäders och fienders blod. Ännu i våra dagar föredraga fransmännen armod i hemmet framför rikedom i utlandet; måhända är det endast på ett ställe de visat sig såsom verkliga kolonister, men der, eller i Kanada, har slumpen så fogat, att de hafva mistat sin nationalitet. Till och med af Algier, dit från Frankrike resan tillryggalägges på några och trettio timmar, har det ej ännu lyckats dem att göra en vinstgifvande koloni, oaktadt alla de fördelar landets naturliga beskaffenhet, luftstreck och närbelägenhet till moderlandet erbjuda. Orsaken härtill torde böra sökas snarare i fransmännens obenägenhet för att utvandra och i deras ringa kolonisationsförmåga, än i det motstånd, som man idkeligen påstår, att de hafva mött bland Algeriens modiga och styfsinta innebyggare.

Desto större uppseende har det derför väckt att fransmännen på sista tiden hafva upprättat en koloni i sydöstra Indien. Vi vilja med några få ord i läsarens minne återföra de omständigheter, som ansluta sig till besittningstagandet af den nya kolonien eller Kochinkina.

Sydöstra Indien innefattar, såsom bekant är, tre stora hufvudstater, inbördes åtskiljda af långa bergskedjor, hvilka från det högtliggande Thibets platåer sträcka sig söderut och upphöra på så stort afstånd från kusten, att de väldiga floderna i denna del af Indien kunna obehindradt bilda sina mångarmade deltor. I vester utbreder sig ända till Bengaliska viken kejsardömet Birman, hvilket sedan långt tillbaka är underkastadt engelsk öfverhöghet; i midten går konungariket Siam ned till den stora hafsviken, åt hvilken det gifvit sitt namn, och i öster sköljer Kinesiska hafvet kejsardömet Anams hela kuststräcka. Detta sistnämnda består af flere vasallstater, bland hvilka de vigtigaste äro konungarikena Tonkin, Kochinkina och Kambodje, som likväl alla lyda under kejsarens af Anam öfverhöghet, hvilken blir allt svagare, i samma mån de underlagda provinserna äro aflägsna från hufvudstaden Hué.

I sjuttonde århundradet infördes kristendomen i Kochinkina af jesuitiska missionärer, men vann någon vidsträcktare utbredning först i det följande århundradet, då en fransk prest, biskopen af Adran, lyckades förskaffa sig stort inflytande hos kejsar Gyalong i Hué. På samma gång biskopen sökte bana väg för sin religion, arbetade han också i sitt fäderneslands tjenst; han knöt vänskapsförbindelser mellan hofvet i Paris och kejsar Gyalong, och då denne under ett inbördes krig bad Ludvig XVI om hjelp mot sina fiender, förmåddes han af biskopen att åt Frankrike afstå några distrikter vid Touraneviken. Franska revolutionen afbröt dessa förbindelser, och först i medlot af detta århundrade fästades i Frankrike uppmärksamheten åter på det aflägsna Kochinkina. Englands och Rysslands ärelystna utvidgningsplaner i södra och norra Asien hade länge för Frankrike gjort det till ett önskningsmål att i denna verldsdel ega en större besittning, hvarifrån det kunde hålla ögonen fästade på sina rivaler och möjligen sätta en gräns för deras alltuppslukande utvidgningsbegär. Kriget med Kina 1857—58 bragte den franska regeringen till allt större insigt om vigten af att hafva en militärstation i närheten af detta rike, med hvilket man kunde förutse framtida politiska förvecklingar. Kochinkina var, i följd af dess fördelaktiga läge midtemellan Kina och Englands besittningar i Indien samt de holländska och spanska kolonierna i indiska arkipelagen, särdeles lämpligt att förvandlas till en fransk koloni; att utfinna en anledning att göra de gamla anspråken på Touraneviken gällande blef ej svårt. Gyalongs efterträdare hade varit långtifrån så gynnsamt stämda mot kristendomen som deras föregångare. Den nuvarande kejsaren, Tu-Duc, hade icke allenast förföljt sina kristna undersåtare och missionärerna, utan äfven år 1857 låtit afdagataga en spansk biskop. I Sept. 1858 ankom till Touraneviken en förenad fransk-spansk eskader, som förstörde dervarande skansar; men då stället ej befanns lämpligt för en ockupation, seglade man uppför Donaifloden, vid hvilken ligger Saigun, hufvudstaden i nedre Kochinkina. Denna blef nu eröfrad och afbränd; men de franska trupperna måste under de tvänne påföljande åren inskränka sig till att befästa denna vigtiga punkt och derifrån tillbakavisa anamiternas anfall, då kriget i Kina (1859—60) gjorde det för Frankrike nödvändigt att från Kochinkina aflägsna största delen af sin krigsstyrka. Först i början af 1861 skickade den franska regeringen åter till Saigun en eskader med omkr. 3,000 man, hvartill slöto sig några hundrade spanska soldater från Manilla. Med denna styrka kunde man gå anfallsvis till väga. Den anamitiska hären blef på alla sidor innesluten i Saigun. Efter flere ganska blodiga fäktningar, som slutade med striden vid Ki-hoa, nödgades den draga sig tillbaka mot vester, der den ännu sökte försvara den vigtiga handelsstaden och fästningen Mytho, som ligger på venstra stranden af den stora Kambodjefloden; men ett anfall från både sjö- och landsidan bragte äfven denna starkt befästade punkt i fransmännens händer, och man dref återstoden af kejsar Tu-Ducs här öfver på Kambodjeflodens andra sida, der den snart upplöstes. En expedition mot Bienhoa återställde lugnet i de norr om Saigun liggande distrikten, och genom en blocke-

Digitized by Google

ring af Hué, som sjöledes hemtar största delen af sitt risförråd, lyckades Frankrike tvinga Tu-Duc att bedja om fred. Den 5 Juni 1862 afslöts en fredstraktat mellan de bägge kejsarne af Frankrike och Anam. Den sednare förband sig att betala krigsomkostnaderna och att medgifva de kristna missionärerna fri religionsutöfning i hela riket, afstod åt Frankrike de tre provinserna Saigun, Bienhoa och Mytho samt öppnade för den franska handeln tre hamnar på Tonkinkusten.

Eröfringsverket var sålunda fullbordadt, och fredsarbetet skulle nu taga sin början; men detta visade sig snart vara svårare än det förra. Landets ursprungliga befolkning underkastade sig i början endast motvilligt sina nya beherrskare, och äfven sedan den försonat sig med dem samt insett fördelen af att lyda under en mild, civiliserad och mäktig regerings spira, föll det sig för tvänne af Tu-Ducs mandariner, som styrde de omkringliggande provinserna, lätt att uppegga befolkningen till uppror mot de främmande inkräktarne. Hofvet i Hué försåg hemligen de upproriske med vapen och penningar, oupphörliga ströftåg och plundringar vid gränserna satte flere gånger fransmännens mod och uthållighet på så hårda prof, att det var fråga om att för framtiden uppgifva alla kolonisationsförsök och inskränka sig till att i Saigun hafva en militärstation. År 1866 genomgick den unga kolonien emellertid segrande sin hårdaste och förmodligen sista pröfning. Ett länge förberedt uppror utbröt nämligen samtidigt i de olika provinserna; en infödd furste, Paukombo, som hade i sinnet att åt sig upprätta ett sjelfständigt konungarike, lockade stora skaror af kambodjanare och anamiter öfver gränsen, och ett ögonblick fruktade man för ett anfall på sjelfva Saigun, hvilket var nästan alldeles blottadt på försvarare.

Fransmännen blefvo så oförberedt anfallna, att de ledo åtskilliga förluster, som likväl icke medförde några svårare följder; efter flere lyckliga småfäktningar drefvo de fienden tillbaka öfver gränsen och förföljde med kambodjanska konungens hjelp Paukombo så länge, att han omsider måste taga sin tillflykt till de vidsträckta urskogar, som begränsa den för europeerna kända delen af Kochinkina. Under upproret hade visat sig, att det var förnämligast i de trenne, vester om Kambodjefloden belägna anamitiska landskaperna de upproriske hade funnit hjelp och skydd. Redan under en lång tid hade franska regeringen önskat bemäktiga sig dessa distrikter, och då lugnet i kolonien var fullkomligt återupprättadt, afsändes, med en expeditionskår ombord, en liten eskader uppför floden för att besätta provinserna. Besittningstagandet försiggick i Juli 1867, utan att ett skott lossades på någondera sidan, och genom denna fredliga eröfring nästan fördubblades det franska Kochinkinas areal. Med lugn bevittnade kejsaren i Hué en tilldragelse, som han långt förut måste hafva förutsett, och Frankrike befinner sig således för närvande i oantastad besittning af de sex anamitiska provinserna Bienhoa, Saigun och Mytho öster om Kambodjefloden, samt vester om densamma Vihn-long, Angiang och Hatian. Med denna utsträckning är kolonien lätt att försvara; den intager hela den mellan Siamviken och Kinesiska hafvet utskjutande lilla halfön samt har sålunda i söder, öster och vester hafvet till naturlig gräns. I nordvest inneslutes den af konungariket Kambodje, men då dettas regent redan underkastat sig fransk öfverhöghet, så är från denna sida nästan ingenting att befara. I öster berör kolonien kejsardömet Anam, mot hvilket gränsen är så kort, att den med en obetydlig militärstyrka kan försvaras.

II.

Frankrike kunde icke hafva valt en bättre plats för anläggandet af en koloni. Det nedra Kochinkina omsluter mynningen af sydöstra Indiens största vattendrag, Kambodje- eller Maikongfloden, hvars källor uppspringa på det höga Thibet under 27° N. B., och som på sin långa färd ned till hafvet genomströmmar den stora halföns hvarandra mest olika länder. En annan af sydöstra Indiens stora floder, Donai, hvars utgrenade delta, så tillsägandes, är sammanflätadt med Kambodjeflodens, är på en sträcka af tjugo mil uppåt landet segelbar för nutidens största skepp samt kan öfverallt befaras med infödingarnes rymliga, men lätta och föga djupgående *junker*. Dessa väldiga floder äro sydöstra Indiens naturliga handelsvägar; de äro den gemensamma beröringspunkten för de många nationaliteter, som bebo de ofantliga landsträckor dessa strömmar genomlöpa, öfverallt spridande omkring sig fruktbarhet och välsignelse. Det är till dem befolkningen samlar alla de otaliga produkter, hvarmed naturen så rikligen förser dessa trakter. Floderna mottaga dessa alster såsom en skyldig skatt, men endast för att under sin vandring till hafvet föra dem i händerna på de af Försynen mindre gynnade folkslag, hvilka äro tvungna att med besvär och faror i detta aflägsna land förskaffa sig de saker, som för dem blifvit nödvändighetsvaror.

Den franska koloniens läge gör den till en naturlig upplagsplats för dessa nejders produktrikedom. Här skola alla nationers skepp samlas för att genom köp eller byte göra sig delaktiga af de hopsamlade rikedomarne; här blir mötesplatsen för Europas och Amerikas hyfsade folk och östra Indiens barbariska stammar, och detta sammanträffande, i början framkalladt af den beräknande egennyttan, skall i tidens längd öppna barbarernas ögon för de ofantliga fördelar de af umgänget med europeerna kunna skörda icke blott i materiellt, utan äfven i moraliskt hänseende. Civilisationen skall intränga i dessa hittills från den öfriga verlden afstängda länder, höja deras innebyggares andliga lif och ingifva dessa varelser det sjelfförtroende, som kunskap och bildning hos individen uppväcka. Frankrike skall befrämja och beskydda detta fredens verk; dess trefärgade fana — frihetens, jemlikhetens och broderskapets sinnebild — skall blifva en borgen för att något maktlystnadens ingrepp ej får ega rum, hvarken från den ena eller andra sidan. Det kommer dock att dröja länge förrän så kan ske. Indiens folkslag måste taga många steg framåt, innan de kunna tillfullo lära sig att inse hvad framtiden åt dem gömmer i sitt sköte, och — påkostande att säga — känslan af menskligheet och rättvisa gjort sig gällande äfven hos Europas mest upplysta nationer, såvida icke detta företag skall för europeerna blifva en förbannelse och för infödingarne deras undergång.

Men låtom oss se bort från dessa framtidsbilder och fästa uppmärksamheten på hvad som redan är en verklighet.

Kochinkina omsluter, efter hvad vi förut nämnt, två stora floders deltor. Med afseende på landets naturliga beskaffenhet och alster, kan det delas i tre hufvudområden — det sydligaste, det mellersta och det nordligaste. Det förstnämnda består af idel små öar, bildade af de många flodarmar, hvilka, stora och små, i alla riktningar utgrena sig från hufvudfloderna. Landet är öfverallt uppfyldt af träsk och myror samt under regntiden nästan till hälften öfversvämmadt af de öfver sina bräddar stigande floderna, hvilka, liksom Nilen, efterlemna en växtligheten i högsta grad befordrande gyttja, innan de draga sig tillbaka inom sina stränder. Långsamt men säkert arbeta de på landets förstoring; på bägge sidor om sina mynningar uppkasta de oupphörligt nya bankar af sand, jord och gyttja, som så småningom vinna fasthet, beklädas med vegetation och blifva mottagliga för odling. Här är risens hemland. Så långt ögat når utbreda sig de ljusgröna fälten; ej en enda höjd, buske eller klippa gör minsta afbrott i de flacka, enformiga slätterna. Endast på halföns södra udde har naturen ditkastat ett ensamt, granitartadt klippblock, hvilket såsom det höga

och branta Cap S:t Jaques öster om Donais utlopp springer rätt upp ur hafvet; på långt afstånd ådrager det sig sjömannens uppmärksamhet och visar honom, hvar han har inloppet till det franska Kochinkina. — Både genom sin mängd och sina egenskaper är risen koloniens förnämsta rikedom. Oaktadt ännu högst obetydligt blifvit gjordt för att befrämja åkerbruket, trots infödingarnes primitiva redskaper och oändamålsenliga arbetssätt, är det skördade risförrådet icke allenast nog stort att föda landets innebyggare, utan räcker äfven till att utföras i betydlig mängd. Södra Kina, det stora kejsardömets risbod, är nödsakadt att hvarje år från Kochinkina fylla sina risbehofver.

Landets mellersta del skiljer sig betydligt från den södra genom jordmånens beskaffenhet. Marken är här fastare, hårdare och understundom något vågformig. Här börja visa sig höga, lummiga trädslag, hvilka gifva skugga och svalka åt de många växter, som ej kunna tåla vid de brännande solstrålarne. Här träffar man alla det tropiska luftstreckets och några af de tempererade zonernas alster. Tobak, socker, bomull, kryddor, indigo och alla slags frukter finnas här; menniskan behöfver i denna nejd endast anstränga sig ytterst litet, för att se den villiga jordmånen i rikaste öfverflöd skänka henne allt detta.

Landet är längst i norr uppfyldt af hundraåriga, hittills af nybyggarens yxa oberörda urskogar; men äfven dessa erbjuda menniskan hela sitt rika förråd af dyrbara trädslag till husbyggnad, öfverflödssaker och färgning.

Djurverlden är ej mindre väl representerad än växtriket; den skänker innevånarne icke allenast föda, utan ställer till deras förfogande väl behöfliga arbetskrafter. Elefanter och väldiga bufflar genomströfva urskogarne och de stora slätterna vid landets norra gräns; dessa djur fångas och inöfvas till arbete af anamiterne, hvilkas större eller mindre välstånd framkallas genom det antal de af dessa djur ega. Öfverallt hvimla skogarne af vildt; nästan alla våra husdjur trifvas här utmärkt väl och skulle genom parning med europeiska racer kunna i hög grad förädlas; kochinkinska höns och svin hafva långt för detta vunnit erkännande och rykte i vår verldsdel. Hafvet och floderna lemna fisk, som på några ställen är mycket god och i torkadt tillstånd utgör ett af befolkningens hufvudsakligaste lifsmedel.

Af tegel- och porslinsjord finnes här riklig tillgång, men man har ännu ej lärt sig att bearbeta råämnet. Cap S:t Jaques har goda granitbrott och hafvet lemnar stora qvantiteter salt.

Här saknas ingenting, med undantag af stenkol och diamanter; men det är möjligt att sådana finnas. Kolonien frambringar nästan allt hvad den förbrukar och behöfver endast införa några manufakturartiklar.

De djupa, landet genomskärande flodarmarne medgifva en snabb och lätt samfärdsel mellan de aflägsnaste ställen. Den omkr. tjugo mil uppe i floderna befintliga ebben och floden framkalla strömdrag, som den ena hälften af dygnet gå i en, och under den andra i en motsatt riktning. Intet under då att infödingarne älska vattnet, som sköljer deras kuster, gör landet fruktbart och banar dem en beqväm väg genom de oländiga skogarne och slätterna. Anamiten är född sjöman; många familjer födas, lefva och dö i sina *sampaner*, utan att någonsin längta efter någon annan härd än sin lilla gryta, utan att åstunda något annat skydd öfver hufvudet, än det de hafva i halmtaket på sina farkoster.

Sådant är Kochinkina, och sällan har väl en kolonisation blifvit påbörjad under lyckligare förhållanden.

Fransmännen hafva i anamiterne funnit ett folk af förnöjsamma, föga krigslystne och temligen arbetsamma menniskor. De uppresningar, hvarigenom lugnet i kolonien hittills blifvit rubbadt, böra, såsom ofvan nämndt är, hufvudsakligen tillskrifvas äregiriga anamitiska mandariner, hvilka, boende alldeles bredvid franska gränsen, hafva trott sig kunna ställa sig in hos kejsaren i Hué, deras herre, genom att anstifta oroligheter i ett honom med våld frånryckt land. Antagligt är väl äfven, att en och annan fransk embetsmans förvända uppfattning af förhållandena samt för vidt utsträckta maktutöfning understundom gifvit anledning till missbelåtenhet. I ett land, nyss förhärjadt af krig och der den förra styrelsen och författningen plötsligen hafva blifvit omstörtade, är detta oundgängligt — dock icke längre, än tills den nya regeringen kunnat ordna förhållandena på ett systematiskt, rättvist samt med landets bästa och befolkningens kraf öfverensstämmande sätt, och tills den väg blifvit noggrannt utstakad, som styresmannen öfver hvarje särskild provins vid utöfningen af sitt embete bör följa, samt valet af sättet att gå tillväga vid många högst vigtiga embetsåtgärder ej längre är öfverlemnadt åt vederbörandes godtfinnande. Detta har tyvärr icke alltid varit förhållandet i Kochinkina; efter dess intagande har landet oupphörligt befunnit sig i ett belägringstillstånd, hvarunder hela den civila förvaltningen varit anförtrodd åt militära chefer, af hvilka några varit för unga och oerfarna att till det goda ändamålets vinnande alltid kunna välja de bästa medlen.

Regeringen behandlar infödingarne med mycken mildhet. Det måste till franska nationens berömmelse sägas, att den i sina kolonier gör sin makt gällande med en känsla för det menskliga, långt skiljd från den hänsynslöshet, hvarmed andra stater underkufva och utrota de ursprungliga innevånarne i sina besittningar. Kanhända ligger häruti en af orsakerna till de engelska koloniernas blomstrande tillstånd och de franskas aftynande! I Kochinkina är det emellertid icke allenast aktningen för menniskovärdet, utan äfven det egna intresset som förmå regeringen att gå hofsamt tillväga. Från Frankrike hafva nästan inga kolonister begifvit sig till den nya besittningen, och de andra nationerna hafva icke visat sig stort ifrigare att begagna sig af de tillfällen att förvärfva rikedom, som här erbjudas den europeiska företagsamhetsandan. Om orsaken härtill ligger i det ohelsosamma luftstrecket, i svårigheten att förvärfva jordegendom eller i bristande förtroende till landets fullkomliga underkufvande vilja vi låta vara osagdt; men det är ett obestridligt faktum att endast högst få europeiska nybyggare, hvarvid vi företrädesvis tänka på jordbrukare, hafva nedsatt sig i Kochinkina. För att således af den nya kolonien, som en gifmild Försyn så rikt utrustat, kunna skörda den beräknade vinsten är den franska regeringen uteslutande hänvisad till infödingarne, och säkraste medlet att vinna dem är utan tvifvel att behandla dem med all den mildhet och eftergifvenhet, som äro förenliga med det franska öfverväldets bestånd och fördel. Hafva anamiterna väl upphört att frukta fransmännen, så skola de snart inse, hur mycket bättre det är att lyda under en rättvis och upplyst regering, än att vara underkastad en despotisk furstes nycker och hans vinningslystne mandariners utpressningar.

I kineserna hafva fransmännen vunnit värdefulla bundsförvandter. Vid Kochinkinas eröfring voro nämligen de förra talrikt representerade i landet, uteslutande i besittning af handeln och industrin samt sysselsatte sig likaledes med åkerbruket, hvilket de bedrefvo på ett långt ändamålsenligare sätt än anamiterna. Hade ej dessa arbetssamma och intelligenta kineser funnits, så skulle med kolonien hafva varit mycket sämre beställdt än hvad nu är förhållandet, och mycket för eröfrarne ännu återstått att göra. Skiljsmessan från fäderneslandet och umgänget med andra folkslag hafva i betydlig grad utplånat den tillbakadragenhet och många af de fördomar, hvilka vanligtvis förevitas kineserna. De hafva varit de första att inse, huru stora fördelar de kunna vinna genom att ansluta sig till europeerna, och önska ingenting hellre än att beherrskas af en regering, hvars lagar tiller-

Digitized by Google

känna dem säkerhet till lif och egendom. Det har ej behöfts mer för att förmå dem att nedsätta sig i Kochinkina och betrakta denna koloni som sitt nya fädernesland. Blir så förhållandet, så kommer att förfalla den af många europeer mot kineserna riktade förebråelsen, att de skrapa åt sig penningar endast för att skicka dem till Kina och sålunda beröfva kolonien de fördelar, som genom pengarnes användande inom landet skulle vinnas. Samma beskyllning torde dessutom kunna göras många europeiska köpmän, som, efter att i kolonien hafva samlat förmögenhet, säga densamma farväl för alltid och resa hem med sina penningar.

Frankrike har redan gjort mycket för Kochinkina, i synnerhet om man tager i betraktande den korta tid det haft att verka på; för att befrämja koloniens bästa har det sparat hvarken pengar eller menniskolif. Förträffliga vägar hafva blifvit anlagda, och elektriska telegrafer förena hufvudstaden Saigun med de vigtigaste handelsplatsorna och militärstationerna. En af anamiterna gräfd kanal, som sammanbinder Kambodjefloden med Donai, har blifvit utgräfd och förbättrad. Kambodjeflodens mynning är nämligen så spärrad af rörliga sandbankar, att seglatsen är för djupgående fartyg mycket svår; också våga sig infödingarne med sina lätta farkoster ogerna ut på hafvet för att åter segla uppför Donai. Denna krokväg undvikes genom den omtalade kanalen, *arrayo de la poste*, som tillåter sampanerna att omedelbart gå öfver i Donaifloden och föra handelsvarorna till Saigun, hvilket sålunda blir upplagsort för alla de utför Kambodjefloden forslade varorna. Samtidigt söker regeringen på allt sätt göra ett slut på sjöröfveriet, hvilket i dessa aflägsna farvatten gör handeln stort afbräck samt i de uti hvarandra invecklade flodarmarne och bakom de otaliga småöarne hittills funnit oåtkomliga gömställen. Åkerbruket och industrien söker den upphjelpa genom att anskaffa förbättrade jordbruksredskap, anordna årliga landtbruksmöten och industriutställningar, hvarvid åt de förtjentaste utställarne tilldelas penningebelöningar och utmärkelsetecken. Så förslöad den anamitiska racen vid första påseendet än förefaller betraktaren, saknar den hvarken intelligens eller fysisk kraft. Ett djuriskt lefnadssätt, dålig föda och förhärjande sjukdomar hafva hittills utöfvat förstörande verkningar på detta folk, men civilisationen börjar nu efterhand blifva öfvermäktig dessa olägenheter. Ett stort läroverk, der anamitiska barn blifva underhållna och uppfostrade, har under flere år varit i full verksamhet. En stam har blifvit upprättad af infödda soldater, hvilka aflönas alldeles som de franska; anamitiska ynglingar behöfva endast anmäla sig för att vinna anställning på de franska krigsfartygen. Långt utom koloniens gränser utöfva katolska missionärer mycket inflytande i de omkringliggande länderna och vinna utan svårighet stort anseende på de ställen, der de äro bosatta.

De åsigter vi ofvan i största korthet utvecklat måste påtvinga sig enhvar, som för första gången besöker Kochinkina, äfven om han förut ej skaffat sig någon vidsträcktare kännedom om land och folk. De hafva derför blifvit nedskrifna, att läsaren möjligen i de efterföljande skizzerna, som ofta hafva tillkommit under inflytandet af tillfälliga intryck och stämningar, torde sakna en klar öfversigt af de vigtigaste förhållandena inom den franska kolonien. Den tid är icke så långt borta, då andra än äfventyrare och spekulanter skola intressera sig för civilisationens framsteg i Kochinkina. I medlet af år 1866 afreste, på franska regeringens föranstaltande, från Saigun en vetenskaplig expedition, som skulle närmare undersöka landets norra del; ändamålet var att så långt man kunde följa Kambodjefloden mot norr för att upptäcka denna flods källor och undersöka, huruvida det vore möjligt att genom en kanalanläggning sätta Kambodje i förbindelse med den stora kinesiska floden Yantsekiang, och på detta sätt draga en del af den kinesiska handeln genom sydöstra delen af Indien. På samma gång detta företag kommer att utvidga Frankrikes inflytande i östra Indien och föröka vår geografiska kunskap om detta land, skall det kanske äfven kasta ett nytt ljus öfver innebyggarnes historia. Icke långt från franska gränsen har man i konungariket Kambodje, midt i en skog, funnit vidsträckta lemningar efter en stad, kallad Angkor. Dessa lemningar af tempel och palatser äro på många ställen så väl vidmakthållna, att deras förfall ej kan gå många århundraden tillbaka i tiden. De utmärka sig genom ett omfång, en arkitektur och skönhet, som ställa dem vid sidan af Europas märkligaste fornminnen. Murar och pelare äro betäckta med skulpturarbeten och basreliefer af fulländadt arbete, men oaktadt de talrika inskriptionerna har det tyvärr ännu icke lyckats någon att utfinna af hvem och när dessa stolta byggnader hafva blifvit uppförda. Man har tagit gipsaftryck af åtskilliga saker, som kanhända, när de blifvit underkastade allvarliga undersökningar, skola lemna några upplysningar. Hvad som synes afgjordt är, att i Kochinkina, liksom i så många andra af Asiens länder, pulserat ett rikt, andligt lif på samma tid, då större delen af Europa var försjunket i okunnighet och barbari.

III.

Öfverresan var mycket lång. Efter fyrtiofem dagars uppehåll i Suez anlöpte vi under vägen Aden, Pointe de Galle, på Ceilon, och Sinkapor; men den tid vi stannade på dessa ställen, för att intaga proviant, vatten och kol, var för kort för att framkalla någon omvexling i den långa, enformiga sjöresan. Med en envishet, som kunde göra en förtviflad, skickade nordostmonsunen oss stormbyar och, hvad som är någonting sällsynt, regn; utan misskund piskade den hafvet så häftigt, att den arabiska och bengaliska hafsbugten blefvo vittne till många tappra franska krigares nederlag på det för dem ovana elementet.

Intet under således att stämningen ombord de sista fjorton dagarne var lika så hotande som elementerna. Tretton hundrade menniskor sammanpackade i ett jemförelsevis litet rum! Undantagandes ett par hundrade matroser, som utgjorde fartygets besättning, bestod resten af soldater, landtofficerare, åtskilliga civila personer, qvinnor och barn. Alla samhällsklasser hade här sina representanter, från och med den elegante parisersprätten, som utvandrat för att i det förlofvade landet Kochinkina upphjelpa sin genom spel och utsväfningar förstörda förmögenhet, till den fattige bondpojken, hvilken, iklädd uniformen, nödgats hörsamma ordern, som kallade honom bort från hem, fädernesland och vänner; från och med den välfödde, ordensprydde abbén till den magre och obemärkte *frère ignorantin**); från och med den anborna öfverstinnan, som ståtade med sin dyrbara sidenklädning, till den fattiga soldathustrun, som knappt hade tillräckligt med klädpaltor på sig, för att skyla dibarnet vid sitt bröst. Det från slägte till slägte fortplantade missförhållande, hvilket under alla tider i Frankrike herrskat mellan landt- och sjömakten, ökades härvidlag genom en mängd i och för sig sjelfva löjliga och barnsliga tvister, som under andra omständigheter icke skulle hafva ådragit sig uppmärksamheten, men på en sjöresa antaga gigantiska proportioner. I saknad af all möjlig förströelse, sökte många af passagerarne i hvad som dagligen försiggick omkring dem finna anledning till missnöje, och man måste verkligen ofta beundra den inbillningskraft och sinnrikhet, som lades i dagen, då man sökte att i ett öfverladt yttrande eller i en oskyldig handling se ett bevis på fientligt sinnelag och beräknade hämndeplaner.

*) Ett öknamn, som i Frankrike gifves åt det lägre presterskapets medlemmar, hvilka i synnerhet sysselsätta sig med att undervisa fattiga barn, men ofta sakna de dertill erforderliga kunskaperna.

Digitized by Google

Många voro de tragikomiska dramer, som uppfördes mellan dessa skeppsplankor — men de höra icke hit; vare nog sagdt med att stämningen var hotande — tre utmaningar väntade endast på fast mark för att förvandlas till dueller.

I en af de första dagarne i Januari visade sig slutligen Cap S:t Jaques vid horisonten som en liten blåaktig sky. Vi kommo den allt närmare, man tyckte sig skymta fyrtornet, men hyste ännu tvifvelsmål. Alla passagerarne hade, oaktadt det var mycket tidigt på morgonen, skyndat upp på däck, då ropet "land i sigte" hördes, och betraktade oafvändt med frågande blickar kaptenen, som genom en lång kikare öfvertygade sig om landets form och läge. Omsider vände han sig till passagerarne och sade med all den högtidlighet ögonblicket kräfde: "Mina damer och herrar, i eftermiddag ankra vi på Saiguns redd!"

Vid dessa ord ljusnade allas ansigten. Småleenden och handtryckningar vexlades, glada utrop hördes från alla håll, männen omfamnade sina hustrur och barn — jublet var oändligt. Bakom sin matmoders rygg lät öfverstinnans kammarjungfru en eldig landtofficer stjäla en lång kyss, men hon glömde likväl icke bort att med harmfull uppsyn aftorka den blossande kinden. Man samlades på däcket i grupper, för att som goda vänner samspråka om sina förhoppningar och utsigter för framtiden: der låg ju Saigun, hvarest man bland nya landsmän och vänner skulle förgäta den besvärliga sjöresan; der låg ju det förlofvade landet, hvilket redan skänkt så mången rikedom och ära. Ingen tänkte i detta ögonblick på alla dem, som nödgats vända om hem igen med gäckade förhoppningar, sjuka till själ och kropp, eller tillsatt lifvet i kampen mot det osunda luftstrecket och landets egentliga innebyggare. Ett skarpt öga skulle hafva märkt, huru i dessa grupper några passagerare närmade sig hvarandra med förlägen eller mulen uppsyn, som likväl, efter det man vexlat några ord, gaf vika för skratt och leenden — det var duellanterna, hvilka den ombord rådande glada sinnesstämningen kom att förgäta de verkliga eller inbillade oförrätterna.

Cap S:t Jaques höjde sig alltmer öfver hafsytan; öster om detsamma syntes det ej så långt utskjutande Cap Tiwan, men i vester såg man ännu ingenting. Hade Försynen icke hit förlagt den höga udden, så skulle det vara förenadt med mycken fara och stora svårigheter att finna Donais mynning, då för ögat ej visar sig en enda punkt, som angifver tillvaron af land, och hafsbotten stiger upp mot vattenytan så tvärt, att lodet ej kan varna fartyget för faran, innan det törnar. Lyckligtvis finnes Cap S:t Jaques; det springer ut i hafvet som en smal, bergig halfö, hvilken lätt varseblifves, och till ytterligare säkerhet har franska regeringen låtit här uppsätta en fyrbåk, hvars ljus i klart väder synes på 7—8 mils afstånd. På den smala landremsan, som förenar udden med fasta landet, är uppkastad en liten skans; härifrån hissades nu den trefärgade flaggan och hattar och mössor svängdes till välkomsthelsning. Vi fingo en lots ombord och styrde uppefter flodens mynning, der ett litet fyrskepp öfver horisonten visade sin masttopp. Lotsen förklarade nu, att fartyget måste kasta ankar och invänta ebben, då Donai på åtskilliga ställen ej är så djup, att stora skepp vid flodtiden kunna befara den. Under den korta tiden man måste gifva sig till tåls förvandlades däcket till toalettrum och rakstuga för soldaterne. Damerna inneslöto sig i sina hytter, och de manliga passagerarne vände upp och ned på innehållet i koffertar och nattsäckar för att få fram sina helgdagskläder. En timme derefter voro alla liksom andra menniskor. Damerna stego upp i de elegantaste, modernaste parisertoaletter, som skänkte dem hundrade, hittills ej anade behag; landtofficerarne strålade i guld, silfver och ordenskors, soldaterna voro rentvättade och betraktade belåtet de blanka uniformsknapparne, under det de civila herrarne, hvilka ovilkorligen kommo en att tänka på pariserboulevarderna, svängde sina promenadkäppar och skickade herrar militärer utmanande ögonkast.

Vid middagstiden lyftades ankaret och seglatsen uppför floden begynte. Donai har öfverhufvud en bredd af 4—600 alnar; ibland är denna bredd något större, ibland något mindre. På bägge sidor utskickar den talrika armar, af hvilka några äro så breda som hufvudfloden, andra åter så smala, att de knappt kunna befaras af en vanlig skeppsslup. Flodstränderna tjusa ögat genom deras friska, ljusgröna vegetation; de äro så låga, att hela denna rikedom af småträd och buskar tyckes uppdyka ur vattnet. Ofta höllo vi så tätt intill kusten, att vi frestades att springa i land och fördjupa oss bland de skuggrika, svala dungarne; men vi skulle då hafva sjunkit ned i den kalkblandade, sumpiga jordmånen, som bildas af flodens gyttja, eller också skulle vi hafva blifvit qväfda af de feberdrägtiga dunster, hvilka uppstiga ur träsken samt gifva trädens blad deras fuktiga friskhet och beständigt vårliga, ljusa färger. Äro dessa trakter för menniskan obeboeliga, så hafva djuren i stället förbehållit sig dom till tummelplats, men solstrålarne voro nu brännheta och de talrika innevånarne hade sökt skydd under det täta, för ögat ogenomträngliga löfverket. Endast då och då helsade oss en papegoja med sitt hesa skri, eller sågo vi en och annan apa gunga fram och tillbaka på sin omkring en trädgren slingrade svans. Här och der på stranden solade en sömnig krokodil sin glänsande kropp; då vi närmade oss, gled han ned i vattnet, hvarur han uppstack sitt glupande gap med dess hvita, spetsiga tänder.

Det började blifva lifligt på floden. Små flottor af handelssampaner drefvos uppåt med strömmen och sökte att i de utspända seglen uppfånga den svaga brisen, som knappt krusade vattenytan. Segel saknades icke på dessa farkoster; de voro flätade af halm och anbragta på smäckra master, af hvilka den största stod midti fartyget; tre, fyra, till och med fem andra, som beständigt aftogo i storlek, befunno sig framför den, tills seglet på den främsta masten icke var större än en näsduk. Sampanerna voro bemannade med infödingar, som stirrade på oss med utspärrade ögon och gapande munnar; de voro försedda med allehanda vapen för att försvara sig mot möjligen inträffande anfall af sjöröfvare, hvilka antasta i synnerhet de enstaka fartygen, bemäktiga sig dessas laddning och mörda besättningen, om den gör minsta motstånd. Se, der skymtar man i mynningen af en smal flodarm en liten, lätt sampan, som ros af två anamiter; kanhända ligga de på utkik för att underrätta sina kamrater, när något byte visar sig; folket i båten tyckes blifva oroligt; med ett enda årtag skjuter farkosten, lätt som en pil, in under de nedhängande trädgrenarne, som bilda ett ogenomskådligt förhänge för det undandolda gömstället. Kanhända gömma sig bakom denna gröna mur intagande, okända nejder? — Det är ej troligt; men europeerna hafva aldrig vågat sig ditin och fantasien har således fritt spelrum.

Den enformiga, spenatfärgade vegetationen verkar emellertid tröttande på åskådaren; ögat och tanken längta efter omvexling, och med glädje sågo vi derför stränderna småringom antaga en annan karakter. Omgifningarne började öfvergå till kullar, buskarne aflöstes af träd, palmerna sköto sina smärta stammar och solfjäderlika kronor upp mot himmelen samt en och annan anamitisk bostad antydde, att landet började blifva bebodt. De vidsträckta risfälten tillkännagåfvo, att innevånarne här sökte genom arbete ur jorden framlocka dess rika gåfvor. Utanför bostäderna voro qvinnorna sysselsatta med att tillaga maten; de rörde om risen i grytan, under hvilken elden flammade muntert, men gjorde en stunds uppehåll för att med ögonen följa skeppet på dess snabba färd. Männen tycktes knappt se oss; de lågo och gungade i de oumbärliga hängmattorna och utstötte

Digitized by Google

med synnerligt välbehag täta rökmoln ur sina pipor. Ibland passerade vi någon liten skans, från hvars gröna vallar de församlade soldaterna helsade oss med sina *salaco'er* *).

Då floden slutligen bildade en krökning, fingo vi i sigte Saiguns nya, smäckra kyrktorn och örlogsfartygens höga master. Kochinkinas hufvudstad ligger 10—12 mil från flodens utlopp. Liksom Eufrat i närheten af Babylon, så bildar Donai tre krökningar, innan man uppnår staden. Med linieskeppet Duperré utbytte vi signaler, som underrättade oss om hvar vi skulle fälla ankar på den smala floden. Straxt derefter gledo vi in mellan de talrika handelsskeppen, som alla nationer hitskickat, och lade oss till höger om det stolta franska linieskeppet. På dettas akterdäck voro samlade åtskilliga europeiska damer och herrar — det är nämligen Saiguns sqvallersalong, der man får veta de färskaste nyheterna, en kritikens kateder, hvarifrån man ofta med mera kitslighet än sakkännedom bedömmer skeppens manövreringar, då ankaret kastas eller hissas.

Ankaret hade ej väl nått botten, förrän en hop menniskor i stora och små båtar begåfvo sig ut till oss; täflingen om hvem som skulle komma först ombord var så liflig, att man ibland rodde öfver hvarandra. Der var ett hojtande och en oreda, som det är omöjligt att beskrifva, och vi kunde ej förhindra däckets stormning. Hvar och en skulle taga reda på sin hustru, vän eller slägtinge; omfamningarne och glädjebetygelserna ville aldrig taga slut. Småningom aflägsnade sig likväl den ena efter den andra med de sina. Soldaterna instufvades i pråmar, officerarne följde efter och de civila landsattes med sampanerna. En liten söt boktryckarhustru, som under hitresan ådragit sig allas beundran, befann sig nu vid sidan af sin barske äkta man; en tår glänste i den näpna fruns öga — kostade det möjligen på henne att lemna det otäcka skeppet? — Bredvid det äkta paret stod fartygets yngste officer; äfven ynglingens öga strålade af en fuktig glans. En liten, mjuk hand sökte plötsligen hans, hvarpå följde en lätt tryckning och — *"ils sont passés ces jours de fête"*. Lutad öfvar relingen, följde officeren med en svårmodig blick den lätta, alltför snabbt bortilande sampanen och vände sig tankfull bort, då den ljusa qvinnogestalten försvann för hans öga i det inbrytande mörkret.

IV.

Saigun ligger på högra stranden af Donai, som här har en bredd af omkr. 1200 fot. Reddens öfversta del är förbehållen åt örlogsfartygen, bland hvilka det gamla segellinieskeppet Duperré intager hedersplatsen; det har för längesedan blifvit utstruket ur flottans rullor och är nu dömdt att sluta sina dagar på denna gula, smutsiga flod, der det ligger, beröfvadt sin fordna glans, med endast några få kanoner ombord, som skola besvara de andra skeppens saluter. Högst upp i stormasten är uppsatt en skyllerkur, i hvilken en post natt och dag igenom håller utkik åt alla håll; från denna upphöjda punkt beherrskar ögat nästan hela den omgifvande trakten ända till koloniens yttersta gränser. Duperré tjenstgör som kasern åt de officerare, underofficerare och soldater, som för ögonblicket ej kunna användas på de i aktiv tjenst varande skeppen. Denna vistelse på Duperré är en skärseld, som vanligtvis måste genomgås af de sist ankomne officerarne, hvilka ofta i månader, ja, till och med i halfår här nödgas vänta, tills de kunna finna anställning på ett eller annat skepp. Af denna orsak är stämningen ombord understundom något tryckt; så snart en plats blir ledig, väckas förhoppningar hos alla — ehuru endast en kan blifva den lycklige — och en smula afund verkar för en kort tid störande på det trefliga kamratlifvet. Det oaktadt går det nästan alltid muntert till ombord; den främmande kan vara säker om ett hjertligt mottagande, och vid det långa messbordet finnas vid alla målen platser, som äro bestämda för de objudne, men välkomna gästerna.

Bland de andra örlogsmännen ådraga sig i synnerhet uppmärksamheten de små skrufkanonbåtarne, som med sin svåra, 30-pundiga kanon i förstäfven se högst aktningsbjudande ut. Dessa äro de mest använda af marinens alla fartyg, då de nästan alltid befinna sig på rörlig fot och genomlöpa flodarmarne från station till station. Den militära tukten är ombord på dem icke så sträng. I skjortärmarne och tofflorna, med en grå filthatt på hufvudet och dragande väldiga bloss ur kritpipan, fördrifver befälhafvaren tiden med att, lutad öfver relingen, stirra ned i vattnet eller, sedan han med barsk stämma prejat an en förbiroende officer, med honom äta frukost, middag eller qväll. Bordet står alltid på däcket färdigdukadt bakom kanonen, vinbuteljerna vänta på att tömmas och den kinesiske kocken arbetar i sitt anletes svett nere i kabyssen, för att nu som hittills öfverträffa sig sjelf. Alla fartygen äro skyddade mot väderlekens inverkan genom sol- och regntält, som öfverskygga däcket från fören till aktern. En enkel segelduk skulle icke kunna värna mot de brännande solstrålarne och häftiga störtregnen, om hvilkas öfverväldigande kraft man i de tempererade jordbältena icke kan göra sig en föreställning. Från kl. 10 på f. m. till kl. 3 på eft. m. synes allt lif ombord vara utdödt; under denna tid äro solstrålarne så glödheta, att de kunna tillskynda manskapet döden. Intet skepp bemannas, ingen matros visar sig i masterna; alla ligga på ryggen, flämtande efter luft och anropande himmelen om en afkylande bris, men det är endast sällan himmelen hörer deras böner. Kochinkinas sol är mördande; sällan går någon dag tillända, utan att en europe, trots alla vidtagna försigtighetsmått, träffas af solstygn, hvarpå följer en häftig feber, som under loppet af några timmar gör slut på hans lif.

Anamiterna bry sig icke om värmen; de äro i rörelse hela dagen. Stora, tungt lastade junker kommande Gud vete hvarifrån, ty det veta de knappt sjelfva, föras förbi af strömmen. Framtill äro dessa farkoster mycket låga, men aktern höjer sig till ett slags skans, der mannen står vid rodret, medan hustrun och de nakna barnen syssla med att vidmakthålla elden under grytan eller göra sin toalett, hvarvid man nöjer sig med att utreda håret med fingrarne och ingnida det med kokosolja. Varorna ligga inpackade i ett midti båten befintligt skjul, från hvars tak besättningen arbetar med sin åra, som, oaktadt sin ansenliga längd, knappt berör vattenytan. Endast få af junkerna stanna vid Saigun; de fleste svänga in i den s. k. kinesiska kanalen, som leder till den en half mil åt vester liggande handelstaden Cholon. Mellan de stadiga junkerna, korsa de små, lätta sampanerna redden i alla riktningar; de användas endast vid lustfärder och smärre transporter, hvartill deras smidiga och eleganta byggnad göra dem företrädesvis lämpliga. De minsta äro uthålkade ur en enda trädstam, de större sammanfogade af flere. I midten finnes en träbrits, försedd med en finflätad matta, hvarpå man utsträcker sig, fullkomligt skyddad mot sol och regn af ett kupigt halmtält. Sampanen ros med två åror, den ena i fören och den andra i aktern, hvilka åror hvila i höga trägafflar, liksom på de venetianska gondolerna. Anamiterna ro i upprätt ställning med ansigtet

*) Salacoen är en hufvudbonad, som allmänt begagnas af europeerna i Kochinkina, dit den från Manilla blifvit införd af spanjorerna. Till formen liknar den mycket en svamp; den är flätad af halm eller vidje och är mycket omfångsrik. Den saknar kulle, men är invändigt försedd med en läderring, som genom fyra remmar förenas med sjelfva hatten. Ringen sättes omkring hufvudet och salacoen kommor sålunda ej i beröring med detta, hvilket medför den fördelen, att luften kan fritt spela omkring hela hufvudet. För att salacoen ännu bättre skall kunna skydda mot sol och regn, är den försedd med ett hvitt öfverdrag.

Digitized by Google

vändt förut; *congai'en* (hustrun) har sin plats vid främsta åran, och mannen vid den i aktern. De manövrera farkosten med en beundransvärd färdighet och smak. Ofta händer, att en sampan kantrar; den ligger endast några få tum djupt, och en plötslig vindstöt är tillräcklig att kasta den på sidan. Om natten tjenar halmtältet till sofplats åt hela anamitfamiljen. Vill man sent på aftonen begagna sig af farkosten, måste man purra ut man, hustru och barn, som i pittoresk villervalla ligga om hvarandra på britsen.

Kofferdiredden befinner sig söder om örlogsmännens ankarplats. Der är det alltid lifligt. Vid fartygens sidor lägga till stora junker, hvarifrån de tunga rissäckarne under munter sång hissas upp på däcket. Här ser man nästan alla nationers flaggor.

Vänder man blicken mot land, så öfverfar den på högra flodstranden en sträcka, som i norr begränsas af Avalanche, en liten vacker biflod till Donai, och i söder af kinesiska kanalen. Den nordligaste delen upptages af det nyligen inrättade örlogsvarfvet, hvarest den ena stora verkstaden reser sig bredvid den andra; hammarslagen och det bedöfvande bullret derifrån utvisa, att man der är i fullt arbete, trots den några och trettio grader starka värmen, som bringar till och med den sysslolöse i ett fullkomligt upplösningstillstånd. Utanför ligger på floden, förtöjd med tolf ankaren, den nya, flytande dockan, i hvilken de största fregatter kunna repareras. Bredvid dockan ser man ett gammalt, aftackladt transportångfartyg; det röker ur skorstenen, maskinen arbetar, men skeppet kommer ej ur stället. Det är förvandladt till en flytande mekanisk verkstad, maskinen är i full gång, men endast för att sätta i rörelse såg-, hyfvel och borrmaskiner, hvarmed fartyget är uppfyldt. I söder urskilja vi öfver trädtopparne Saiguns största och vackraste byggnad, *la sainte enfance*, hvars ståtliga pelarrader och djerft uppåtsträfvande torn stå såsom minnesmärken af en ung anamitisk byggmästares skicklighet. Här hafva barmhertighetssystrarne deras hem, der de undervisa den anamitiska ungdomen i kristendomen och bokliga konster. Marinens framför denna byggnad belägna proviantbodar skymmas af små träd och buskar.

Midtför oss hafva vi sjelfva Saigun; men "koloniens hufvudstad och regeringens säte" tager sig högst oansenligt ut. *Quai Napoléon* går längsutmed flodstranden; namnet är visserligen storståligt, men utseendet svarar ej deremot; kajen har nyligen blifvit planterad med fyra trädrader, hvilka ännu icke äro manshöga. På ena sidan ligger en rad usla hyddor, bodar och brädskjul, som mestadels tjenstgöra såsom kafeer eller schweizerier; på andra sidan sluttar terrängen ned mot den dyiga floden, der tillernade fyllnings- och bålverksarbeten ännu icke hafva blifvit påbörjade. Ögat dröjer med med välbehag vid det på kajens södra hörn uppförda ångfartygsbolagets lokal, en stor i halft europeiskt, halft anamitisk stil uppförd byggnad; öfver hvalfgångarne höjer sig taket, prydt med bizarra arabesker, bugtiga ormkroppar och förfärliga drakhufvuden, uthuggna i sten och öfverstrukna med brokiga färger.

Detta är flodens civiliserade sida; på dess venstra strand öfverraskas man af ett landtligt panorama. Der ligger en liten anamitisk köping, beskuggad af höga kokospalmer och täta, ljusgröna bananasbuskar, under hvilkas ofantliga blad barn tumla om i munter lek. Här finnas inga europeiska bostäder, utan endast låga, halmbetäckta hyddor, i hvilka menniskor, svin och fjäderfän i bästa förstånd lefva tillsammans i ett oskyldigt naturtillstånd och häpna öfver de förändringar, som dagligen ega rum på flodens motsatta sida. Bakom köpingen utbreda sig de flacka risfälten; ris och aldrig annat än ris blir dock i längden nästan väl tråkigt, men då dessa fält vittna om arbetsamhet och välstånd, har man ej rätt att beklaga sig.

Då jag första gången vandrade uppför den långa Guvernementsgatan, som vinkelrätt skär Napoleonskajen, hade jag i sällskap en fransk officer, hvilken, såsom en varm beundrare af kolonien, välvilligt hade erbjudit sig att visa mig Saiguns märkvärdigheter. Vi hade gått temligen långt, utan att jag kunnat upptänka någonting annat än några enstaka och lutande ruckel.

— Komma vi ej snart in i den egentliga staden? sporde jag min ledsagare. Han betraktade mig förvånad, hvarför jag upprepade min fråga.

— Vi äro ju midt i den! ljöd svaret.

— Men hvar ha vi då husen?

— Der, der och der! svarade han och pekade på rucklen.

— Och innevånarne? Jag ser inga andra menniskor än soldater.

— Hvad skall man göra! sade han smått förlägen; man får nöja sig med hvad man har.

Slutligen varseblef jag några större byggnader.

— Hvad är det der? frågade jag.

— Artillerikasernen.

— Och det der?

— Infanterikasernen.

— Och det vackra stenhuset derborta?

— Ett fängelse för de anamitiske förbrytarne.

Så förhöll sig i ordets egentliga bemärkelse. Då fransmännen ankommo till Kochinkina, var Saigun en stor anamitisk stad, som räknade öfver 100,000 innevånare. Under loppet af det första fälttåget blef staden alldeles afbränd, innebyggarne togo till flykten, och endast en del af den lägsta pöbeln vände sedan tillbaka. Stadens fördelaktiga läge bragte franska regeringen på den tanken att göra Saigun till koloniens hufvudstad. Man ville bygga en fullkomligt europeisk stad, och de återvändande anamiterna fingo uppföra sina tarfliga, halmtäckta hyddor endast utanför de för den blifvande staden bestämda gränserna. Regeringen tog med ifver itu med saken, en storartad plan uppgjordes, tomter utstakades och utbjödos, vackra, breda gator anlades och planterades med träd, ty all vegetation hade man förstört, utan att besinna, det man här mer än annorstädes vore i behof af skugga. Regeringen föregick med godt exempel, då den med stora kostnader lät åt några af sina embetsmän uppföra beqväma och ändamålsenliga bostäder; men några köpare hördes likväl icke af. De få, från Europa anlända köpmännen byggde sig egna hus, som kunde användas endast under 3—4 år, hvilken tid för dem var tillräcklig att sammanskrapa den förmögenhet, hvarmed de ville återvända till Europa. Följden har också blifvit, att Saigun saknar hvad som för en stad är oundgängligt — hus och innevånare. Dess europeiska befolkning utgöres af några tusen soldater, handtverkare och embetsmän, jemte några handlande och industriidkande fransmän. Saiguns få, nyare byggnader äro af europeisk konstruktion med de förändringar, som betingas af det tropiska klimatet; de äldre äro för det mesta anamitiska mandarinhus, hvilka talrikt anträffats på betydligt afstånd från Saigun, men af fransmännen hafva blifvit nedrifna, hitflyttade och här återuppförda med några förändringar i byggnadssättet.

Dessa hus äro i allmänhet fyrkantiga och uppförda på en massiv, murad stengrund; de hafva spetsiga, af träpelare uppburna tegel- eller halmtak, äro invändigt höga och på sidorna så låga, att man måste bocka sig, för att komma in i dem. Mellan de yttersta pelarne är uppförd en yttervägg af trä, i hvilken hafva blifvit utskurna fönster och dörröppningar; väggen går ända upp under taket och befinner sig på husets framsida på så långt afstånd från den egentliga väggen, att här bildas ett slags veranda. Invändigt är bostaden indelad i rum, hvilkas väggar nå endast halfvägs upp till taket, så att luften har fritt spelrum. Golfven äro

Digitized by Google

stenlagda, glasfönster behöfver man icke, och jalusier äro en här ännu icke införd lyx. Vill man slippa solstrålarne, så måste man tillsluta fönsterluckorna och sitta i mörkret. Har man sett de smakfulla och beqväma bostäderna i de engelska kolonierna, så ryser man vid tanken på att nödgas bebo dessa hålor, men fransmännen äro ej nogräknade i detta afseende och hafva så litet sinne för det hemtrefliga, att de utan knot finna sig vid hvad som för andra skulle vara outhärdligt. De nätta trädgårdarne och den yppiga grönskan ersätta i någon mån husens tarflighet och gifva dem utifrån ett ganska landtligt och inbjudande utseende; här och der ser man äfven några lemningar af ett gammalt anamitiskt stenhus, hvars kinesiska arkitektur och förvittrade prydnader erinra om en förgången tids glans. Det hufvudintryck man af Saigun får är det af en ofantlig tråkighet — goda gator, men inga hus, och inga andra innevånare än militärer, på hvilka man, snart sagdt, kan stupa omkull. Möter man en eller annan gång en civil person eller ett fruntimmer, så vänder man sig om och stirrar på den märkvärdiga uppenbarelsen samt frågar nyfiket: hvem kan det vara?

Af gunst och nåd hafva kineserna erhållit tillstånd att bebo ett hörn af den officiella staden; de äro vanligtvis fattiga köpmän eller handtverkare, som ännu icke hafva förtjent tillräckligt för att bygga sig ordentliga bostäder. De bo i långa träskjul, som inhysa 10—12 hushåll. Utanför hafva de sina bodar, i hvilka de utställda varorna äro ordnade med en smak, som ger föga efter för europeernas. Framför några stannar man och beundrar de utmärkta kinesiska och japanska porslinerna, de lackerade sakerna, bronsarbetena och sidentygerna; men priserna äro öfverdrifna, och det är billigare att taga varorna direkte från Kina eller Japan. Ofvanpå bodarne finnas några eländiga vindar, der kineserna tillbringa natten, i fall ens dessa outtröttliga och seglifvade varelser unna sig någon hvila. (Forts.)

Om meteoriterna

efter

Dr F. Dellman.

De trådar, förmedelst hvilka vår tids naturforskning fortlöper, gå till en del tillbaka in i sjuttonde århundradet. Mången telning, som uppskjutit och burit frukt i våra dagar, utsåddes såsom ett frö i den åker, hvilken bearbetades af Galilei, Kepler, Newton. Med föremålet för denna uppsats förhåller sig likväl helt annorlunda. Då meteoriterna för omkring 70 år sedan uppträdde och yrkade på medborgarrätt inom astronomien, uppstod bland den tidens lärda en allmän förbittring öfver denna djerfhet. För närvarande spela dessa kroppar en betydande roll uti sistnämnda vetenskap, i synnerhet inom den gren af densamma, som hufvudsakligen sysselsätter sig med verldskropparnes tillstånd. Innan meteoriterna blefvo erkända, fanns denna vetenskap knappt till, men genom dem har den numera nått en betydlig utveckling. En alltmera förtrolig kännedom om dessa företeelser skall utvisa, att man i dem har att söka kometernas ursprung.

Nästan alla folkslag veta omtala ur luften nedfallna stenar, och det torde intressera läsaren att höra något härom. Den engelska kemisten Howard har öfver dessa stenar upprättat en kronologisk lista, som sedermera blifvit kompletterad af Chladni. Vi anföra härur några af de vigtigaste meteorstensfallen:

Före kristna tideräkningen: Den på Kreta nedfallna "åskstenen", hvilken betraktades såsom en symbol af Cybele, som äfven i Galatien dyrkades under bilden af en från himmelen nedfallen sten. — Den af Diogenes från Apollonia omtalade "stjernstenen", hvilken, omgifven af eld, nedföll i Aegos Potamos och beskrifves hafva varit två gånger så stor som en qvarnsten och uppfyllde en hel lastvagn. — I Emesus i Syrien fanns äfven en åt solen helgad sten. — Af Josua omtalas ett plötsligt stenregn, som i Beth-Horon förderfvade judafolkets fiender. — Ancile, den heliga skölden eller Roms palladium, som under Numa Pompilii regering nedföll från himmelen. — Den uti Kaaba i Mecka förvarade svarta stenen, hvilken, nedfallen som en gnistrande rubin, berättas hafva blifvit svart i följd af menniskornas synder. — Den hårda och lysande "åskstenen", hvaraf Antors svärd formades.

Efter kristna tideräkningen: En i Elsass vid Ensisheim den 16 Nov. 1492 nedfallen sten, som länge förvarades i byns kyrka. — En sten som nedföll på berget Vaison i Provence. Denna sten hade formen och storleken af ett menniskohufvud samt vägde 54 skålpund. — En uti en fiskarbåt nära Copensha nedfallen sten. — En vid Larissa i Macedonien nedfallen sten, som hade en svafvelaktig lukt, såg ut som jernslagg och vägde 72 skålpund. — Ett stort stenregn i Borbòton nära Roquefort. Några utaf dessa stenar vägde 25—30 skålpund, och en af dem inträngde i ett stall och dödade der en herde och en ungtjur. — År 1751 nedföll vid Agram i Kroatien en meteorsten, som observerades af flere personer, hvilka om händelsen afgåfvo en fullständig berättelse, som jemte stenen skickades till Wien.

Adertonde århundradets lärde män ville, trots det noggrannt observerade fallet vid Agram och åtskilliga andra lika noggrannt iakttagna fall, icke tro på några från himmelen nedfallna stenar. Först 1794 började den i Tyskland omkringresande fysikern Chladni bekämpa den allmänt utbredda fördomen. Uti en afhandling visade han, att den straxt förut af Pallas upptäckta jernmassan i Sibirien omöjligen kunde vara af jordiskt ursprung, och att de äldre uppgifterna om ur luften nedfallna stenar måste vara riktiga. Chladnis påstående bemöttes endast med hån och förakt. Två månader derefter nedföllo den 16 Juni 1794 vid Siena i Toskana stenar ur luften. Dessa skulle nu hafva blifvit utslungade ur Vesuvius, hvilket just vid denna tid (12—23 Juni) befann sig i ovanlig verksamhet; man hade likväl aldrig hört omtalas, att stenar blifvit ur berget kastade så långt bort, men väl att aska genom luftströmmen förts ända till Konstantinopel. Under de följande åren förekommo flera stenregn, men äfven om dessas ursprung tviflade man. Misstron var starkast i Frankrike, i synnerhet hos Laplace, den tidens berömdaste astronom.

Då den 26 April 1803 en stor mängd stenar nedföllo vid Laigle i Normandie, ditskickades en medlem af pariserakademien, Biot, för att taga noggrann kännedom om företeelsen. Biot medförde till Paris, jemte flere exemplar af

Digitized by Google

stenarne, så talande vittnesbörd, att hvarje tvifvel måste vika. Under de följande åren inträffade flere meteorstensfall, hvilka likaledes noggrannt iakttogos. Nu hade åt naturforskningen blifvit eröfradt ett nytt, högst intressant område. För första gången var det menniskan förunnadt att i sin hand taga dessa ur verldsrymden till oss nedfallna föremål och underkasta dem en omfattande granskning.

Likväl kunde man i förstone icke komma öfverens angående dessa stenars ursprung. Man började tvista, om de icke kunde hafva blifvit bildade i atmosferen eller uppkastade ur vulkaner. Mot den förra åsigten talade afgjordt de flestas storlek, mot den sednare nedfallsortens långa afstånd från de hittills kända vulkanerna, liksom äfven tidpunkten för deras nedfallande, hvilken vanligtvis ej sammanträffade med den för de vulkaniska utbrotten. De måste således vara antingen månstenar eller förskrifva sig från verldsrymden. För den första åsigten uttalade sig i början af detta århundrade astronomen Olbers så till vida, att han medgaf dess möjlighet. Under de trettio följande åren fann denna mening en mäktig försvarare i Berzelius, och Benzenberg kämpade för den ännu 1839, ehuru striden genom en sex år förut inträffad tilldragelse hade blifvit afgjord.

Denna tilldragelse var det stora stjernfall, som natten mellan den 12—13 Nov. 1833 egde rum i Nordamerika. Man har uppgifvit antalet af de under en tid af nio timmar inträffade stjernfallen och eldkulorna till 240,000. Fenomenet hade föregående år, ehuru i mycket mindre skala, visat sig i Europa, men de påföljande åren upprepades det samma natt, ehuru fallen då icke voro så talrika och visade sig på olika ställen. Alex. von Humboldt drog sig nu till minnes, att han i Sydamerika natten mellan den 12—13 Nov. iakttagit någonting dylikt, och hos åtskilliga amerikanska naturforskare uppdök samma erinring. Dessa fakta gåfvo forskningen en ny riktning och stegrade vetenskapsmännens ifver. Att stjern- och meteorfall äro en och samma företeelse, ehuru af olika storlek, framgick nu allt tydligare af Novemberfallen, och att eldkloten med en knall nedkastade stenar, visste man redan långt förut: bandet, som förenade dessa tre fenomener, var sålunda funnet. Genom ifrigt fortsatta iakttagelser hade man för tio år sedan kommit till följande hufvudresultater.

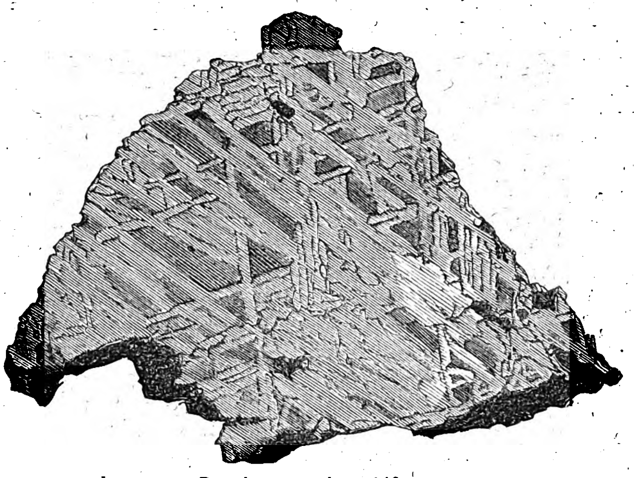

Etsad meteorjernskifva.

Stjernfall och meteorer äro företeelser, hvilka i början äro så små, att de knappt kunna upptäckas med de bästa teleskoper, och vidare genom alla grader växa till en storlek, som icke stannar mycket efter volymen af de minsta bland de små planeterna mellan Mars och Jupiter. Dessa kroppar röra sig genom luften med en hastighet af 3—10 mil i sekunden och öfverträffa således härutinnan många planeter. Deras ljus är vanligen hvitt, och under sin färd genom luftkretsen draga de ofta efter sig en eldsvans. Plötsligen stannar eldklotet och försvinner, hvarefter höres en våldsam knall, liknande ett kanonskott, och samtidigt nedfalla några stenar, som vanligen intränga mer eller mindre djupt i marken.

Meteoriterna eller aeroliterna sönderfalla i tvänne klasser — meteorstenar och meteorjern, eller sten- och jernmeteoriter; de förra äro vanligtvis 3-4 gånger, de sednare 7-8 gånger tyngre än vattnet. Stenmeteoriterna hafva oftast en grå brottyta, jernmeteoriterna deremot en svart; men bägge klasserna äro omgifna med en mer eller mindre glasartad, glänsande och slagglik skorpa. Stenmeteoriternas sammansättning är mestadels kornig, jernmeteoriternas åter kristallinisk. De uti stenmeteoriterna innehållna mineralierna igenkännas merändels lätt af deras form och färg och äro nästan alltid desamma, som äfven på vår jord ofta förekomma i stenar af vulkaniskt ursprung, t. ex. olivin, ett mörkgrönt, kornigt mineral, hvilket ymnigt anträffas i basalt, vidare augit, hornblenda m. fl. I jernmeteoriterna återfinnas samma mineralier — jern, magnetjern, svafvelkis, magnetkis o. s. v. Mellan sten- och jernmeteoriterna finnas mångfaldiga öfvergångar, då i meteorstenarne ofta är inblandad en mängd meteorjern, och, omvändt, små meteorstenar ofta inneslutas i meteorjernet. För tio år sedan hade man i meteoriterna upptäckt inalles 18 grundämnen, hvilka alla äfven förekomma på jorden; sedan dess har i dem anträffats ytterligare tre andra, likaledes på vårt klot befintliga ämnen. De bland dessa vanligaste och mest karakteristiska äro: jern, nickel, kobolt, magnesium, svafvel, kolämnen och fosfor. Gediget jern är på vår planet en sällsynthet, men spelar i meteoriterna en framstående roll.

Flere exempel finnas på att meteoriter förorsakat eldsvådor och dödat menniskor.

Då föreståndaren för observatoriet i Brüssel, Quetelet, år 1836 fästade uppmärksamheten derpå, att tiden mellan den 10—14 Augusti efter all sannolikhet äfven vore en period med för hvarje år återkommande stjernfall, så började man närmare gifva akt på densamma. Men för att kunna afgöra hur med denna sak förhöll sig, måste man söka vinna kännedom om hur många stjernor i medeltal på en timme nedföllo inom observatörens synkrets. Quetelet uppgaf antalet till 8, Olbers 5—6 och Schmidt i Bonn 4—5, hvarefter stjernregnet småningom aftog. Vid periodiska meteoritfall kan man deremot beräkna, att i medeltal 13—15 stjern- och meteorfall under en timme ega rum inom iakttagarens synkrets, som utgör en fjerdedel af himlahvalvet, och Schmidt fann äfven, att stjernfallens mängd under nämnde period småningom ökades, hvarefter den sedan aftog. Genom sedermera upprepade observationer har man öfvertygat sig om att vid nämnde tidpunkt inträffa periodiska stjern- och meteorstensfall. Man har äfven trott sig hafva upptäckt ett par andra perioder, men dessa äro ännu icke säkert bestämda.

Då man inom litteraturen började eftersöka beskrifningar af dylika företeelser, fann man de bägge årsperioderna i krönikor och årsböcker antecknade. Särdeles intressanta äro de underrättelser, kinesiska annaler lemna öfver Novemberperioderna.

I början af detta århundrade kunde man måhända uppvisa ett dussin meteorstenar, om man sammanförde de få exemplar, som här och der förvarades; men i samma mån man insåg deras vigt, vaknade genast en ifver att samla. Man riktade hvarandra ömsesidigt genom byte och lyckades slutligen komma derhän, att man kunde afgöra, om en sten, som man ej sett nedfalla, var en meteorit eller icke. Sedan dess hafva anträffats många meteoriter, hvilka, försedda med en uppgift om nedfallsorten, blifvit förvarade i de offentliga samlingarne. Det finnes redan en betydlig mängd af sådana samlingar, hvilka med hvarje år förökas. Af dessa

Digitized by Google

samlingar är den i Brittiska Museum störst; närmast i ordningen kommer den i Wien. Af inträffade meteoritregn har man observerat öfver 150.

Under de sista trettio åren har den åsigten alltmer rotfästat sig, att de periodiska meteoriterna kretsa omkring solen i banor, hvilka måste skära jordbanan eller komma den mycket nära, ty utan detta antagande låta årsperioderna icke förklara sig. De dagar, då stjernfall oftare förekomma, äro således de, då jorden under sitt årsomlopp går genom skärnings- och närmningspunkterna.

En österrikare, baron v. Reichenbach i Wien, har med synnerlig förkärlek studerat meteoriterna och deraf insamlat en stor mängd. Den 14 November 1856 nedföll på ett af kapten Callum kommenderadt amerikanskt skepp, 20 geogr. mil sydost om Java, ett svart grus, hvaraf Callum samlade ett förråd, som han vid hemkomsten öfverlemnade åt Maury, föreståndare för observatoriet i Washington. Denne sände gruset till geheimerådet Ehrenberg i Berlin för att undersökas. Uti ett föredrag 1858 i berlinerakademien förklarade denne gruset för vulkaniskt. Då hr v. Reichenbach sedermera fick läsa detta föredrag, kunde han ej gilla Ehrenbergs påstående, utan var mera benägen att anse ämnet härröra från en jernmeteorit. I en utgifven afhandling vederlade han Ehrenberg och bevisade genom experimenter riktigheten af sin åsigt. Då det Callumska gruset består af svarta, ihåliga och päronformiga små kroppar, fullkomligt liknande dem, som bildas utaf de gnistor, hvilka kringsprutas, då en stålfjeder förbrännes i syre, eller dem, som af hvitglödande jern utkastas i den atmosferiska luften, så är hr v. Reichenbach af den åsigten, att genom ett sådant utkastande af gnistor stjernfallen och meteoriterna bilda de lysande släpen efter sig, och att stjernorna vanligtvis på detta sätt förbrinna och som en förbränningsprodukt utkasta sitt material i form af stoft till jorden. För att pröfva riktigheten af sin åsigt, sade han till sig sjelf, att man på ställen, der marken ännu icke blifvit uppodlad af menniskan och, i följd af dess ursprungliga beskaffenhet, icke innehölle de för meteoriterna karakteristiska beståndsdelarne, borde kunna anträffa spår af dessa beståndsdelar, då stjernfallen under en så lång tid varit en så ofta återkommande företeelse. Han hemtade derför profver från sådana ställen, der han med säkerhet visste, att grundberget icke innehöll något magnesium, nickel, kobolt eller fosfor, och om hvilka orter man äfven hade sig bekant, att dessa ämnen icke kunnat blifvit genom kultur ditförda. Till sin stora öfverraskning fann han vid anställda kemiska analyser, att dessa mineralier verkligen funnos der. Med rätta hyser han således den åsigten, att eldregnet i lika hög grad som vattnet gör fälten fruktbärande, då magnesium och fosfor för sädens framalstring äro nödvändiga vilkor.

Hr v. Reichenbach har på studiet af meteoriternas sammansättning och struktur användt den största flit och häruti blifvit verksamt understödd af sin son.

Enligt en beräkning af hr v. Reichenbach j:r måste, på grund af den nyare värmeläran, en meteorit, som har en hastighet af tio mil i sekunden, endast i följd af det tryck luften på honom utöfvar — liksom meteoriten på luften — erhålla en värmegrad af åtminstone 5,000° C., hvarvid ingen skillnad uppstår, om dess väg går genom de öfre eller nedre luftlagren. Häraf blir en följd, att meteoriten uppglödgas, smälter på ytan och ofta söndersplittras. Är den en jernmeteorit, så öfverdrages den med en svart, glänsande och tunn skorpa, hvars beståndsämne Reichenbach kallar "*jernglas*". Sedermera anträffade jernmeteoriter hafva genom rostens inverkan öfverdragits med en tjock skorpa. Stenmeteoriten, hvilken mestadels består af kiselföreningar, erhåller likaledes en glänsande och tunn, men ljust färgad skorpa, på hvilken ofta varseblifvas mörka fläckar, då små jernkorn sitta insprängda i densamma. Understundom är på en nyss nedfallen meteorit skorpan äfven glanslös, svart och sotig, så att man med lätthet kan aftorka ett svart stoft.

Alla stenmeteoriter innehålla äfven, i mer eller mindre mån, meteorjern, som vanligen uppfyller tomrummen mellan stenkornen; på detta sätt bildar jernet ett i alla riktningar utspunnet nät, ett skelett, som gör betydligt motstånd då stenen sönderspringer och ej sällan förhindrar dess splittring. Sålunda uppstå ofta endast sprickor, hvilka sedan fyllas med det på meteoritens yta bildade jernglaset, då detta genom det starka lufttrycket pressas in i sprickorna. Sönderdelas stenen, så ser man ofta på skiljoytorna linier och ränder, hvilka gå ända ut till skorpan och hafva samma färg som densamma. Dessa linier bilda alltså genomskärningarne af den sprickorna utfyllande glasmassan. Löpa linierna icke ända ut i ytan, så har meteoriten fört dem med sig ur verldsrymden och de bilda då föreningar af små jerndelar, hvilka i verldsrymden inträngt i luckorna mellan stenkornen.

Jernmeteoriterna sönderspringa nästan aldrig. Deras struktur är i allmänhet kristallinisk d. v. s. — då de sönderdelas, ser man ofta på brottytorna taggar framsticka. Klyfver man dem och etsar skiljoytorna med svag saltpetersyra, så uppstå egendomliga, vanligtvis rätliniga figurer, hvilkas linier genomkorsa och löpa paralellt med hvarandra. Dessa figurer kallas efter sin upptäckare de Wittmanstädtska. Genom att noggrannt studera dem har herr v. Reichenbach funnit, att de första sammanhopningarne af de små jerndelarne i jernmeteoriterna bilda fina, kantiga stänger eller balkar, hvarför han också kallat det jern, hvaraf de bestå, *balkjern* (*Balkeneisen*). Omkring dessa stänger ligga vanligtvis pappersttunna skifvor af ett ljusare, rödgult jern, som, utsatt för kölden, ej angripes af förtunnad saltpetersyra, hvaremot balkjernet lätt upplöses i denna vätska. Hr v. Reichenbach kallar detta ljusare jern *bandjern*, och hans son har visat, att det, till $\frac{1}{8}$ af sin vigt, innehåller nickel. Tomrummen, hvilka finnas i balkjernet och det detsamma omgifvande bandjernet, äro vanligtvis utfyllda med en kornig jernmassa, som likaledes lätt upplöses i förtunnad salpetersyra och är till färgen mörkare än bandjernet; denna korniga jernmassa kallar hr v. Reichenbach *fyllningsjern* (*Fülleisen*). De kristalliserade nålar af rödgult jern, hvilka likväl icke så ofta som bandjernet förekomma i skifvor, anser han för bandjernskristaller. En likaledes i meteoriterna sällsynt jernbeståndsdel, som oftare förefinnes i sten- än i jernmeteoriterna, har med bandjernet den egenskapen gemensam, att den icke angripes af kall förtunnad, saltpetersyra; men den skiljer sig från bandjernet genom färgen, som stöter i ljusblått, och genom formen, som liknar små stafvars eller kulors. Balkjernet blir genom upphettning kornigt, men visar äfven då en egenskap, som det har redan i sitt ursprungliga tillstånd, och som icke återfinnes hos något annat meteorjern: det är på skärningsytorna skuggadt med korsstreck, visar en mängd paralella linier, hvilka äro mycket fina, omvexlande upphöjda och nedsänkta och utlöpa i olika riktningar, så att derigenom uppstår ett skimrande, som bäst betecknas genom det franska uttrycket "*moiré métallique*".

En i jernmeteoriterna ej sällsynt beståndsdel är grafiten, kol i den form, hvarunder det förarbetas till blyerts. Då grafiten kan sönderrifvas, så särskiljes den lätt från en annan svart massa i meteoriterna, hvilken ofta förvexlas med grafiten, men är mycket hård och icke kan vara någonting annat än jernglas, hvilket från meteoritens yta inträngt i dess inre och uppfyllt tomrummen.

En i meteoriterna ofta förekommande beståndsdel är svaflet. Det anträffas i dem dels rent, dels och ofta i förening med jern. Liksom det på jorden befintliga svafveljernet, är det uti meteoriterna af olika art. På jorden känna vi tre slag af svafveljern, hvaribland den guldet liknande

Digitized by Google

svafvelkisen är den oftast förekommande, såsom äfven är förhållandet i meteoriterna. Uti dem finnas äfven ett par arter svafveljern, hvilka icke anträffas på jorden. I meteoriterna är fosfern bunden vid jern och nickel.

Af meteoriternas struktur har hr v. Reichenbach sökt förklara deras tillkomst. Deras beståndsdelar måste ursprungligen hafva funnits till i verldsrymden i gasformigt tillstånd, deras minsta partiklar måste hafva varit åtskiljda. De böra hafva uppstått på samma sätt som regndropparne, snöflingorna och hagelkornen. Enstaka atomer hafva förenat sig till molekuler, och dessa åter till molekulgrupper o. s. v. I tomrummen, som vid denna sammanhopning uppkommo mellan dem, inträngde atomer af andra ämnen. Men blefvo mellanrummen ej fyllda på detta sätt, så upptogos de, åtminstone till en del, af det på ytan bildade jernglaset, då meteoriten i vår atmosfer söndersprang. För denna meteoriternas tillkomst tala i synnerhet de både i jern- och stenmeteoriterna talrikt anträffade kornen. Ofta befinnas dessa korn i meteoritens midt hafva en annan sammansättning, än när de anträffas i dess skorpa. På ytan äro de aldrig glasartade, hvilket bevisar, att de icke hafva förenat sig med hvarandra i atmosferen.

Åt slägtskapen mellan kometerna och meteoriterna har v. Reichenbach egnat en särskild afhandling. Han anför hvad astronomerna påstå om kometernas natur, nämligen att de nödvändigt skola bestå af små fasta delar eller korn, hvilka måste befinna sig på så stort afstånd från hvarandra, att ljusstrålarne med lätthet kunna tränga sig in mellan dem. Meteoriterna måste likaledes hafva uppkommit och till en del ännu bildas genom svärmar af sådana små kroppar. En komets svans skiljes från sjelfva kärnan endast derigenom, att den förres delar befinna sig på större afstånd från hvarandra och äro mindre än sjelfva kometens, och en dylik skillnad eger äfven rum hos meteoriterna. Af allt detta drager hr v. Reichenbach den slutsatsen, att kometerna och meteoriterna måste vara en och samma företeelse. Att de sednare icke bestå af idel kristaller, utan för det mesta af små kulor är honom ett bevis för att de icke hafva bildats på ett och samma ställe, utan under oafbruten rörelse och beröring. Denna föränderlighet varseblifver man äfven hos kometerna, hvilka, såsom bekant är, ofta undergå förvandlingar, såvidt ögat derom kan dömma.

Hr v. Reichenbachs omsorgsfullt utarbetade indelning af meteoriterna förlorar sig för mycket i detaljer för att här kunna meddelas.

Utom sin son har han haft ännu en medarbetare på detta område, nämligen prof. G. Rose, som beskrifvit flere nyligen påträffade meteoriter, klassificerat dem och för fem år sedan gjorde en upptäckt, hvilken här torde böra omnämnas. Redan för trettio år tillbaka hade Babinet förmedelst några kristalliserade, genomskinliga mineralier gjort den upptäckten, att, om man genom dem betraktar t. ex. en ljuslåga, en lysande stjerna varseblifves, hvars medelpunkt just utgöres af ljuslågan. År 1862 hade Roses medhjelpare, hr H. Vogel, i London fått ett kanadiskt glimmerstycke, som visade denna företeelse, hvilken kallas *asterismus*, såsom en särdeles vacker, sexstrålig stjerna. I ofvannämnda glimmerstycke ser man genom mikroskopet en mängd ytterst fina kristaller, hvilka korsa hvarandra i 60 och 120 graders vinklar. Denna omständighet bragte nu hr Rose på den tanken, att denna företeelse måste vara en s. k. "gallerföreteelse" (Gittererscheinung). Deraf drog han den slutsatsen, att vissa jernmeteoriter, som innehålla en mängd hvarandra rätvinkligt korsande kristaller, hvilka icke angripas af förtunnad salpetersyra och således måste hänföras till v. Reichenbachs s. k. bandjernskristaller, äfven skulle visa asterismen — dock endast en fyrstrålig — om de vore genomskinliga. Han etsade derför med förtunnad saltpetersyra ett stycke af en sådan meteorit, hvars skärningsyta var möjligast paralell med de små kristallerna, och gjorde derefter ett aftryck i husblås, som fullkomligt motsvarade hans förväntan.

Innan vi öfvergå till de iakttagelser, som blifvit gjorda vid meteoriternas nedfallande, torde först böra meddelas det faktum, att några år 1860 i Ostindien nedfallna meteorstenar, som genast upptogos från marken, hade en så låg temperatur, att handen vid beröring med dem nästan stelnade. Detta strider mot förut vunnen erfarenhet, som utvisat raka motsatsen. Nu vet man att, i följd af gjorda beräkningar, verldsrymden måste hafva en temperatur af 50—100° C. under fryspunkten. Meteoritstycken, som vid upptagandet ega en så låg värmegrad, måste således hafva utgjort meteoritens kärna. De bevisa, att den, i följd af dessa kroppars snabba rörelse genom atmosferen, på ytan framkallade hettan hos detta exemplar icke inträngt till de inre delarne, hvilket, i synnerhet om meteoriterna äro stora, också icke kan ske i anseende till den korta tid de merändels tillbringa i atmosferen. De bevisa derjemte, att verldsrymden verkligen har den låga temperatur, som tillskrifves densamma.

Med afseende på meteoriternas nedfallande torde böra omnämnas det stora meteoritregnet i November 1866. Anmärkningsvärdast är, att härvid Europa och Amerika spelade motsatta roller mot hvad förhållandet var år 1833. Sistnämnde år såg man i Amerika ett stort antal meteoriter nedfalla, hvilket deremot icke var händelsen i Europa; i Nov. 1866 var turen hos vår verldsdel. Under året 1833 visade sig företeelsen natten mellan den 12—13 Nov., men 1866 mellan den 13—14 i samma månad. Fenomenet 1866 var naturligtvis praktfullast der himmelen var klarast, eller i södra Europa. I Amerika hade man vidtagit anstalter att kunna iakttaga företeelsen från så många håll som möjligt; allmänheten skulle nämligen genom ringning underrättas om fenomenets början. Dessa åtgärder voro emellertid obehöfliga, då det väntade eldregnet uteblef. Antalet af de fallande meteoriterna var naturligtvis olika på olika ställen. I Danzig såg man mellan kl 1—2 251 meteorer. I flere trakter af norra Böhmen skulle fallen vid samma tid hafva varit så talrika, att det tycktes regna eld från himmelen, men uppgiften härom var säkert öfverdrifven. I Westfalen räknades från ett mot vester beläget fönster mellan kl. 11,55′ —1 202 stjernfall. Antager man att från detta fönster kunde observeras en fjerdedel af himlahvalfvet, så skulle antalet af samtliga meteorer vid lika fördelning öfver hela himmelen uppgått till öfver 800. I Brüssel räknades efter kl. 1,18′ under 5 min. 500 stjernfall. — I England observerade astronomen Hind mellan kl. 12—1 1,120 fall, efter kl. 1 under 7 min. 514, och sedan kunde han till kl. 1,20′ ej räkna dem. — I Paris iakttog Faye från kl. 1,5 under loppet af 20 min. 81 stjernfall, ehuru största delen af himmelen var molnbetäckt. — De noggrannaste iakttagelserna gjordes i Italien. I Rom varseblef man trots den ogynnsamma väderleken efter kl. 12,30′ under 2 timmar och 5 min. 268 stjernfall. Omkr. kl. 2,15′ var det omöjligt att räkna dem. Efter kl. 1,25′ räknades under 10 min. 50 fall, och omkr. 1,53′ hördes flere knallar, hvarvid öfver hela himmelen utbredde sig ett hvitaktigt sken. På Sicilien visade sig från Etnas fot ett ytterst praktfullt skådespel, emedan himmelen här var alldeles klar. Då fallen voro som talrikast, framkallade fenomenet intrycket af ett fruktansvärdt fyrverkeri, som om en eruption egt rum på himlahvalfvet och detsamma råkat i brand. Ej sällan varseblef man bland stjernfallen äfven eldkulor. — I Grekland var äfven företeelsen särdeles storartad. Kl. 4,8′ på morgonen slocknade nästan ögonblickligen alla stjernorna i det gröna ljuset från en meteor af första rangen, och staden Athen och hela landskapet upplystes liksom af en bengalisk eld. Meteorens bländande,

Digitized by Google

böjda svans betraktades genom synrören. Efter 5 min. upplöste den sig i ett rödgult moln. Under tilltagande ljusminskning var den i åtminstone 51 min. synbar för blotta ögat, tills morgonrodnaden kom den att förblekna.

Nästan alla iakttagelserna öfverensstämde deruti, att efter meteoriterna syntes ett lysande släp, som för det mesta plötsligen slocknade. Berlinerastronomerna, liksom de engelska, sågo ett fenomen liknande det i Grekland, men af kortare varaktighet. Det lyckades de förra att temligen noggrannt angifva höjden af ett litet ljust moln, som vid slutet af en meteorits bana utvecklade sig i ringform. Denna höjd uppgick till $11\frac{1}{2}$ mil, och genom tuben varseblef man hos molnet en våglik rörelse. Det rörde sig, långsamt utvidgande sin ring, i motsatt riktning mot meteoriten, hvilken tycktes liksom stöta molnet tillbaka, hvarefter detsamma under de 8—10 min. det ännu bibehöll sitt sken tillryggalade omkr. tre mil bakåt. De engelska astronomerna varseblefvo äfven dylika rörelser hos meteoritsvansarne och uppgifva såsom deras orsak luftströmmarne, hvilket påstående ej håller streck, då vid en sådan höjd dessa nästan alldeles saknas. Denna företeelse framkallas endast af den värme, som utvecklas genom rörelsen af det från meteoritens yta kommande ämnet. Denna ljusföreteelses fortare eller långsammare försvinnande måste bero på mängden af detta ämne och på hastigheten i dess rörelse. Denna hastighet åter är betingad af den fart meteoriten har, då den slocknar. Alla dessa olikheter finna i hr v. Reichenbachs teori en tillfredsställande förklaring.

Synnerligt intresse erbjuda resultaterna af berlinerastronomernas höjdmätningar. De föresatte sig att genom korresponderande iakttagelser i Berlin, Brandenburg, Anclam och Nauen noga mäta den höjd, vid hvilken vissa meteoriter visade sig och försvunno. Tidigare mätningar hade angifvit höjdpunkten till 60 mil. Vid en sådan höjd finnes säkerligen ej någon atmosfer, och om man vid sedermera anställda, noggranna mätningar kommit till samma resultat, så måste åsigten om meteoriternas uppglödgning genom lufttrycket förfalla. Berlinerastronomerna hafva numera företagit fyra noggranna mätningar, af hvilka framgår, att höjden för meteoriternas antändning är omkr. 20 mil, och för deras försvinnande omkr. 11 mil öfver jordytan. Maximum för företeelsens höjd är omkr. 30 mil, och maximum för atmosferen är 27 mil. Men då dessa tal, på grund af vissa elektriska observationer under de sednaste åren, befunnits alltför låga, så torde denna höjd af 30 mil vara den rätta.

De särdeles noggranna iakttagelser, hvilka öfver meteoritsvärmens täthet i denna natt gjordes af de i Brandenburg stationerade berlinerastronomerna, medförde ett alldeles nytt och ganska vigtigt faktum. Man fann nämligen, att de särskilda meteoriterna vid nedfallandet omkr. kl. $1\frac{1}{2}$, 2, $2\frac{1}{2}$ befunno sig från hvarandra på ett afstånd af ungefär 21, $14\frac{1}{2}$ och 23 mil. Vid en andra mätning på en helt annan trakt af himmelen var afståndet dem emellan kl. 2 $14\frac{6}{10}$ mil, således i närmaste öfverensstämmande med första resultatet vid samma tidpunkt. Då man för dessa beräkningar lade till grund, att meteoriterna hafva en hastighet af endast fyra mil i sekunden, hvarmed också observationerna för det mesta öfverensstämde, så följer deraf, att deras ömsesidiga afstånd från hvarandra måste hafva varit mycket längre, om denna hastighet, såsom också ofta är fallet, skulle hafva befunnits vara större.

Äfven berlinerastronomerna, liksom åtskilliga andra observatörer, bemärkte, att nästan alla meteoriterna, med undantag af 2—3, kommo från en punkt i stjernbilden Lejonet, hvilket äfven var fallet 1833, då deremot under nätterna straxt före den 10 Aug. och äfven i de vanliga Novembernätterna utgångspunkterna voro flere — för det mesta fyra — och befunno sig på andra trakter af himmelen. Punkten i Lejonet är en sådan, mot hvilken vår jord vid denna tid rör sig.

Genom de vid sista Novemberfenomenet gjorda iakttagelserna hafva vunnits högst vigtiga och till och med nya resultater, hvilka för teorien måste blifva af stor betydelse. Le Verrier, som under många år studerat meteoriternas rörelse, har, stödjande sig på nu bevisade resultater, uppställt en teori, som förklarar icke blott alla Novemberfenomenets företeelser, utan äfven Augustifenomenets och på samma gång sätter meteoriterna i närmaste samband med kometerna. För att denna teori bättre skall kunna fattas, måste först framhållas skillnaden mellan Augusti- och Novemberfenomenet, och denna är:

1:o) Augustiföreteelsen är densamma hvarje år; Novemberfenomenet deremot har, utom den årliga perioden, en större, som återkommer hvart 33:dje eller 34:de år.

2:o) Augustiföreteelsen räcker längre, flere dagar, och eger vid densamma rum ett långsamt till- och aftagande. Den i November är af mycket kortare varaktighet, hvarför den också mycket fortare uppnår sitt maximum. Detta kan endast sålunda förklaras, att meteoritströmmen hos den förra måste, i jemförelse med den sednares, hafva en mycket större bredd. Ty under de fyra dagar, Augustifenomenet varar, rörer sig jorden framåt i sin bana 345,600 mil, hvarför meteoritströmmen också måste hafva denna bredd, då deremot Novemberfenomenet räcker endast några timmar, men under denna tidrymd företer långt större antal meteorer än det förra inom sin mycket längre tid.

3:o) Deraf följer, att Augustiströmmen måste kunna varseblifvas öfverallt på jordklotet, då deremot Novembersvärmen visar sig lokaliserad, emedan man i de trakter, der vid dess förbifart dag råder, icke kan iakttaga företeelsen.

Le Verrier utgår från den för uppkomsten af vårt solsystem af Laplace's uppställda teorien, hvilken är följande. Det faktum att alla planeter kretsa omkring solen från vester till öster och i samma riktning om hvarandra, liksom drabanterna omkring sina hufvudplaneter och slutligen solen omkring sin axel — öfverensstämmelsen uti alla dessa rörelser nödgar oss att tillskrifva dem en gemensam orsak. Om vi nu föreställa oss, att solens atmosfer, i följd af denna himlakropps ytterst höga värmegrad, förut sträckt sig bortom Neptun, den yttersta af planeterna, så motsvarar denna föreställning noga den, som vi, på grund af geologiska fakta, måste göra oss om

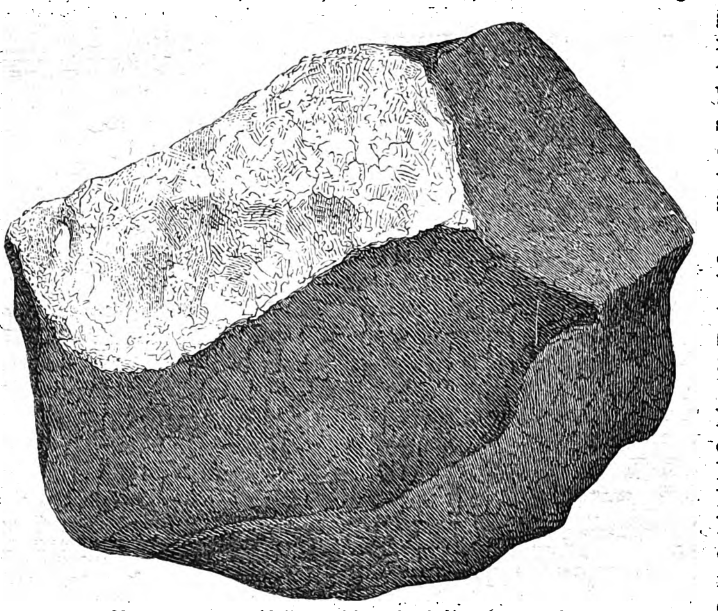

Meteorsten, nedfallen vid Skie i Norge år 1847.
Nat. storlek, eft. en i riksmusei mineralog. samlingar förvarad gipsmodell.

Digitized by Google

jordens och dess atmosfers äldre tillstånd. Liksom nu jorden genom värmeutstrålning i rymden småningom blifvit afkyld, så äfven solen. Vid denna afkylning, emedan dermed äfven var förbunden en sammandragning hos massan, som tillika sökte bibehålla sin hastighet, lösgjorde sig efterhand från solatmosferen åtskilliga ringar, som sammandrogo sig till kulor, med hvilka egde rum samma process, hvarigenom således uppstodo planeterna med deras drabanter — och detta i den ordning de voro från solen aflägsna. För detta förlopp talar den omständigheten, att i allmänhet hos planeterna tätheten aftager i samma mån deras afstånd från solen ökas.

Skulle redan vid den tid, då planeterna och deras drabanter ännu utgjorde en del af solatmosferen, meteoritsvärmar hafva genomdragit vårt solsystem, så skulle de, i följd af det motstånd de i solatmosferen påträffade, hafva fallit ned på solen och icke kunnat hafva den riktning, som de nu visa sig ega, och hvilken, såsom bekant är, afviker från den inom vårt solsystem normala. Deras uppträdande inom vårt solsystem måste derför tillhöra en långt senare tid. Detsamma gäller om kometerna, emedan dessa i sina rörelseriktningar förete samma anomali.

Hvad nu särskildt angår Novemberfenomenet, så är det klarligen bevisadt, att det hvart 33:dje eller 34:de år tillskickar oss en meteoritsvärm, som i anseende till dess långa omloppstid måste komma i närheten af Urani bana. Le Verrier har undersökt vid hvilken tid ungefärligen svärmen för första gången kommit i Urani närhet och härvid stannat vid den slutsatsen, att detta ej kunnat ega rum före år 126 enl. vår tideräkning. Då svärmen först närmade sig Uranus, måste denna planets inverkan på de särskilda kropparne i svärmen hafva varit högst olika. De närmare tilldrogos starkare; deras riktning måste äfven till en del ändras, då de alla sträfvade till Urani tyngdpunkt och denna riktning omöjligen kunde för alla vara den ursprungliga. Planeten, som band svärmen vid vårt solsystem, bragte äfven, om vi så må uttrycka oss, densamma i förvirring. I följd häraf blir afståndet mellan de olika kropparne i svärmen större, och af denna bildas en ring eller ström, hvilken vi hos Augustifenomenet, som äfven måste hafva ett dylikt ursprung, redan sett färdigbildad, såsom äfven är förhållandet vid Novemberföreteelsen, emedan den i större eller mindre grad visar sig hvarje år. För hela detta förlopp talar vidare i synnerhet den olika riktningen hos meteorerna i Augustifenomenet och det i November, då deremot den hvart 33:dje eller 34:de år sig infinnande svärmen visar oss en stor samling af kroppar med samma riktning — ett bevis för att den störande inverkan på dem var svagare, hvarför de längre stannade i hvarandras närhet och bibehöllo samma riktning.

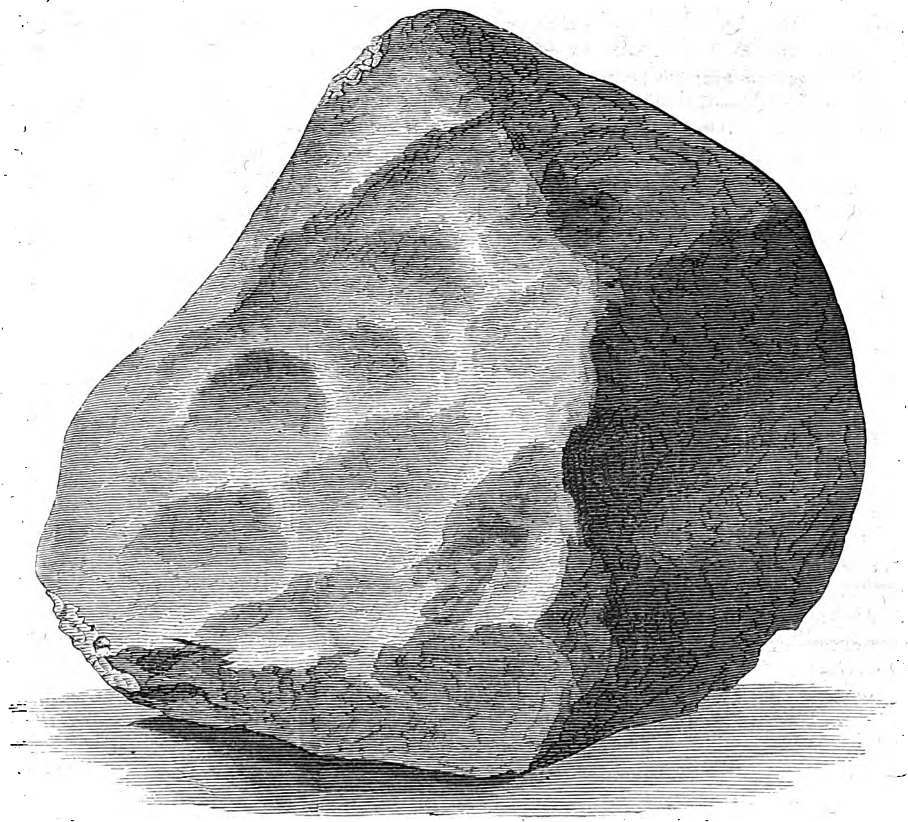

Den största af de efter meteoritfallet den 1 Jan. 1869 i Upland funna meteorstenarne.
Nat. storlek. Vigt 4½ ℔.

Framtiden måste genom noggranna iakttagelser närmare pröfva denna teori, för hvilken tala så många företeelser. Att svärmen icke mer är så liten, som man måhända af kortvarigheten hos det sista Novemberfenomenet skulle vara böjd att tro, bevisas deraf, att under åren före och efter hufvudåret ett långt större antal meteorer i ifrågavarande natt visade sig. Vidare talar härför resultatet af iakttagelser, gjorda af Coulvier-Gravier, hvilken sedan 1860 bemärkt ett oafbrutet tilltagande hos Novemberfenomenet.

På följande sätt indrager Le Verrier kometerna i sin teori. År 1770 visade sig en komet, som Lexel noga beräknade. Häraf framgick, att man endast i den händelsen kunde göra sig reda för dess rörelse, att man tillskref den en elliptisk bana och en omloppstid af omkr. 5½ år. Man framkastade mot Lexel den invändningen, att en verldskropp, som så ofta närmade sig jorden, borde redan förut hafva blifvit observerad. Lexel svarade, att kometen utan tvifvel var en ny och att den 1767 vid sitt närmande till Jupiter af denna planet blifvit inkastad i sin fordna bana. Kometen visade sig icke åter, emedan den 1779 ånyo måste närma sig Jupiter, och just, efter Lexels åsigt, på ett sådant sätt, att den åter utkastades i verldsrymden.

I Sverige hade förut ej nedfallit några meteoriter, eller, äfven om så skett, blifvit tillvaratagna af sakkunniga personer, hvarför naturligtvis det nyårsdagen detta år inträffade meteoritfallet väckte synnerlig uppmärksamhet både hos allmänheten och vetenskapsmännen, hvilka sednare lyckades insamla 2-300 meteorstenar, som öfverlemnades åt vetenskapsakademien och universitetet i Upsala. Af de påträffade exemplaren hade den största stenen en vigt af 4½ skålpund; de flesta voro ungefär af ett hönsäggs eller en valnöts omfång, då deremot de minsta ej voro fullt så stora som ärter. Alla de insamlade stenarne tillhörde de förut omnämnda stenmeteoriternas klass. Deras form var mycket oregelbunden, och de voro på ytan svarta, då de genom det i luftkretsen anträffade motståndet hade blifvit uppglödgade.

Digitized by Google

Man kunde af en sten tydligen se, att den, i följd af den ojemna upphettningen, under sitt fall mot vår jord, sönder-sprungit flere gånger: den hade nämligen en yta, hvilken var alldeles svart och jemn, vidare en annan, som var något ljusare och visade flera ojemnheter, hvartill kom en tredje af ännu skrofligare beskaffenhet och ljusare färg, och slutligen en fjerde, i mörkgrått stötande yta, hvars skarpa kanter icke hade hunnit smälta, innan meteoriten uppnådde vår jord. Meteoriternas inre bestod af hvitgrå kiselföreningar, i hvilka suto insprängda en mängd för ögat omärkliga, men med magneten utdragbara partiklar af metalliskt, förmodligen nickelhaltigt jern. Stenarnes fallhastighet var jemförelsevis ringa, då de nedföllo först sedan bullret hörts, hvaraf följer att de behöfde längre tid än ljudet, som tillryggalägger 1,150 fot i sekunden. Det detta meteorfall åtföljande bullret är äfven anmärkningsvärdt, ty då ett åskslag högt upp i luften förnimmes på endast en mils omkrets, hördes bullret vid ifrågavarande meteoritfall inom en många gånger större omkrets. Den tid, under hvilken ljudet förnams, var äfven ovanligt lång, då den uppgick till 1-5 minuter. Stenarnes riktning tycktes vara från norr mot söder, att dömma såväl af bullret som af deras läge på isen, i hvilken några af omkr. 1 ℔ vigt ej inträngde djupare än fem tum. Då ljudet hördes öfver ett så stort område och var af en sådan varaktighet, är det sannolikt, att en hel meteoritsvärm, likt ett bredt band, strök fram öfver landet, derunder sönderspringande i bitar, och sålunda åstadkom det egendomliga, hväsande och rasslande, samt långvariga ljudet. Af dessa stenar hade nu en del åter lemnat jordatmosferen och gått ut i verldsrymden, en annan del deremot blifvit nedryckt till jorden och nedfallit på de ställen der meteoriterna blifvit funna (de norr och söder om den från Mälaren inskjutande Låstaviken belägna socknarne Ballingsta, Gryta, Giresta, Fitja och Öfver-Gran). — Sedermera har omkring Roknäs och Lillpute, på ett afstånd af ungefär två mil från Piteå, den 27 Febr. visat sig en meteor, som med en svag knall söndersprang, innan den nådde marken. — Likeledes såg man vid Motala på aftonen den 14 Mars en temligen betydlig meteor, som kom i nordvestlig riktning. Den var till formen något aflång och spred omkring sig ett i hvitt, gult och blått stötande sken samt efterföljdes af röda qvistar och glödande flingor. Åtskilliga personer hafva påstått, att den söndersprang vid nedfallandet, men hvar detta inträffade har ej blifvit upplyst.

Sträckgräshoppans hem.

(Chamb. Journal.)

År 1867 väckte det stor uppmärksamhet, då gräshoppssvärmar visade sig i trakten af Jaffa (Nya Testamentets Joppe), der de anställde en förfärlig ödeläggelse. Med undantag af de länder, som ligga inom eller i närheten af polkretsarne, finnes intet ställe i verlden, der man är fullkomligt fri från besök af dessa utomordentligt glupska insekter, som kunna helt och hållet förändra ett lands utseende. "Framför dem", skrifver en gammal författare, "ligger landet som en Edens lustgård, bakom dem är det en fasaväckande öken." Tag ett af dessa djur och betrakta det: du skall då tycka det vara alltför obetydligt, att man skulle behöfva bry sig om det eller, ännu mindre, vid dess åsyn intagas af fruktan eller räddsla; men gräshoppan är likväl det bästa beviset på hvad mängden förmår.

När dessa djur i små flockar visa sig vid gränserna af odlade marker, gör man sig dem tillgodo genom att rycka vingarne af dem och sedan steka dem i olja — sålunda stekta smaka de som räkor — eller också krossar och knådar man dem tillsammans med mjöl till kakor. Vi sväfva i okunnighet om hur Johannes Döparen tillagade dem; men stekta och doppade i vild honing, måtte de i alla fall icke hafva varit någon dålig anrättning.

Många uttolkare hafva velat förändra texten på det ställe i bibeln, der det heter, att Johannes en tid bortåt lefde af gräshoppor och vild honing; men hvarför skulle han icke kunnat äta hvad man ännu i denna dag håller tillgodo med vid Syriens gränser, i hela Berberiet, öfverallt på den arabiska halfön och i den engelska kolonien på Goda Hoppsudden?

I äldre dagar brukade hottentotterna såsom en förestående högtid motse den tid, då gräshoppssvärmarne hade för vana att infinna sig. Före denna tidpunkt voro de stackars menniskorna vanligtvis magra, kraftlösa och nedslagna, men när det bevingade mannat från öknen regnade ned mellan deras boningar, blefvo de under loppet af några få veckor så feta, starka och muntra, att man svårligen skulle kunnat tro dem vara samma menniskor. I de hindu-kinesiska länder, der naturen på menniskan slösar all slags föda, hafva innevånarne likväl stor förkärlek för gräshopporna, då de tillaga dem med olja och anse dem som en stor läckerhet. Öknens araber hafva äfven samma smak och känna sig i hög grad förnärmade, i fall man rynkar på näsan åt deras frukost; med rätta kunna de ju också fråga den oförsynte resenären, om gräshoppor icke kunna vara lika så goda som ostron, krabbor och hummer — eller som sniglar och grodor, om den resande skulle råka vara en fransman.

Ett gammalt ordspråk säger: *it never rains but it pours*, och det har sin fulla giltighet med hänsyn till gräshopporna. Om de visade sig i hundrade-, tusen- eller milliontal, kunde man möjligen få bugt på dem genom att steka, krossa och baka dem tunnvis, men när de hemsöka en trakt, infinna de sig vanligen i svärmar, som på en sträcka af många mil förmörka atmosferen, och då de komma till ett grönt ställe, slå de ned med stormvindens buller eller som om man i fjerran hörde dånet af otaliga trummor, och fara fram icke som ett sammanrafsadt röfvarpack, utan som en väl disciplinerad, af Timur eller Dschingis-khan anförd här i kolonner och sqvadroner, hvilken, utan att vika af hvarken till höger eller venster, hals öfver hufvud störtar sig öfver allt som kommer i dess väg, ehvad det än må vara, betäckande och söndergnagande allt med de såglika käkarne. De förtära gräset på marken, bladen och barken på träden, blommorna och frukterna i trädgårdarne, halmtaken på husen.

Syrien och landsträckorna norr om Atlasbergen hemsökas ofta af dessa skadedjur, och när de der dragit fram samt förtärt och förgiftat allt med deras spott, ser landet ut som en vulkanisk trakt, betäckt med lava, slagg och aska. Understundom infinna sig före hufvudstyrkan några enstaka förtrupper, och vid åsynen af dem betagas innebyggarne af fruktan, ty de veta nu hvad de hafva att vänta sig. Buren af sunnan- eller sydvestvinden, följer den egentliga hären efter. Först hör man ur luften ett svagt ljud, hvilket småningom öfvergår till ett starkt surrande och slutligen till ett doft, ihållande buller, såsom af en aflägsen åska, och sedan

Digitized by Google

visar sig på den klara himmelen första ledet af de svarta bataljonerna.

Allt efter som dessa dyka upp ur fjerran, utveckla de sig och nedfalla i millioner och milliarder, medan menniskorna klättra upp i träden och genom larm och skrik söka bortskrämma de ovälkomna gästerna. På bergshöjderna antänder man ofantliga bål för att genom röken qväfva fienden, på slätterna gräfver man breda grafvar för att dränka honom i vatten — allt förgäfves. Gräshoppssvärmarne äro så stora och täta, att de släcka elden, uppfylla grafvarne med lik och passera dem; de klättra upp i träden, storma städerna och husen, uppfylla sängarne, bekläda som tapeter väggarne, uppäta allt hvad de komma öfver, fylla sockerskålar och mjölkbunkar, krypa upp i ärmarne, uppför benen och ryggen på menniskorna, ja, gnaga ibland sönder kindbenen på det i vaggan slumrande barnet.

Den förstörelse gräshopporna anställa borde kunna försona muhamedanerna med svinet. Det finnes visserligen åtskilliga fåglar, som följa efter insektsvärmarne och förtära stora massor af dem, men hvad förslår väl ett fågelnäbb? Hvilket nederlag skulle deremot icke en stor flock svin kunna anställa? Fyllde man Mesopotamien, Dekapolis och gränslandet mot öknen med dessa djur, så skulle turkarne och druserna kunna sofva i ro, ty svinet inskränker sig icke allenast till att uppäta gräshoppan, när den hunnit till mogen ålder, utan bökar äfven upp jorden för att uppsöka äggen, hvarigenom det sålunda tillintetgör familjens framtidshopp. Som saken nu står hafva de små skadedjuren från det hållet ingenting att frukta, ty de få svin, som de kristna i Palestina hålla sig, förmå ingenting mot de bevingade myriader, som ibland betäcka marken i ett fyra fot tjockt lager, eller som, när stormen drifvit dem ut öfver hafvet och dränkt dem, på en sträcka af många mil uppfylla stranden med en mörk, sedan ruttnande massa, hvilken understundom är en hel famn tjock, uppfyller luften med en vedervärdig stank och förorsakar pestsjukdomar.

En resande i förra århundradet, som var vittne till all den förstörelse gräshopporna anställde i Spanien, drog deraf den slutsatsen, att de borde hafva sitt hem der i landet, ty det förekom honom alldeles omöjligt, att de med sina korta vingar skulle hafva kunnat flyga öfver Medelhafvet. Dessa lysande, röda vingar förde honom äfven på den tanken, att de voro en särskild art, hvarför han i systemet anvisade den spanska gräshoppan en särskild plats och gaf henne Estremadura till hemort. Mannen misstog sig helt säkert. Andra resande tyckas anse, att dessa insekter utkläckas bakom Mogador, på höjderna af den gentemot liggande afrikanska kusten, hvarifrån de föras till ett eller annat närbeläget land, bestämdt att hemsökas af hungersnöd och pest.

Men man måste gå mycket längre bort, bakom Atlasbergen, bakom Niger och Röda hafvet, till Saharas och Arabiens stora sandöknar, om man vill veta hvarifrån de komma och hvar de framfödas. En vacker vårmorgon, då daggryningen utbreder sitt dämpade, hemlighetsfulla ljus öfver jorden, skall man der se sanden blifva lefvande, och millioner af ytterst små, svarta varelser kräla upp ur marken. Med nästan fabelaktig hastighet tillväxa de och ställa kosan mot norr, intagna af en instinktlik känsla att de der skola finna ändlösa gräsmarker. Tillhöra de familjens asiatiska race, vända de sig mot Tadmor, och sedan de förhärjat Zenobias palmlundar, kasta de sig öfver de gröna slätterna vid Damaskus, hvilka de afbeta, svedja och ödelägga, som om tusentals glödande vältar gått fram öfver marken. Härifrån begifva de sig mot öster och vester från trakten omkring Eufrat och foten af Taurus till stränderna af serboniska träsket, der hela härar af dem omkomma, på samma gång de göra Syriens slöa innevånare alldeles rådvilla, ty i stället för att söka utrota det onda från roten, tillbringa de tiden i lättjefullt lugn, tills landsplågan öfverväldigar dem med oemotståndlig kraft.

När det allmänneligen påstås, att ingenting kan fördrifva gräshopporna från den väg de en gång tagit, så gäller detta endast om de allmänna hinder, som resa sig i ett någorlunda slätt land. Djuren försöka aldrig att flyga öfver Libanon eller Anti-Libanon, hvilkas snö och fuktiga skogar skrämma dem, ty de trifvas endast der det är torrt och varmt. Endast då, när de ej längre äro herrar öfver sina rörelser, passera de stora floder och sjöar, endast då, när hvirfvelvinden fattar dem, föras de Gud vete hvart, ofta till ställen, som de eljest skulle sky. När man i Juni eller Juli från Akkaba reser till Bab-el-mandeb, varseblifver man ofta mörka skyar, hvilka i form af pelare eller utbredda, trasiga segel sträcka sig många mil öfver himmelen; det är gräshoppssvärmarne, som af vinden föras från Sahara tvärsöfver Röda hafvet. När vinden plötsligen slår om, kastas de i hafvet, der de drunkna, och de pestbringande likmassorna hopas då på kusten mellan Jeddah och Mocka; ibland förer dem orkanen långt in i Hedschas, der de besmitta de heliga orterna Mecka och Medinah. Deremot har man sig, såvidt vi veta, icke bekant, att de inträngt i distriktet Taïef, hvars herrliga trädgårdar digna under tyngden af drufvor, granatäpplen, hvita och röda dadlar, bananer, aprikoser, persikor och de sötaste stickelbär Asien kan uppvisa.

Så snart dromedaren på långt håll spårar den elaka lukt, som åtföljer dessa insekter, blir djuret nästan oregerligt, då det än sträcker den höga halsen så högt upp i luften som möjligt, än kastar sig till marken och gömmer nosen i sanden, liksom för att undfly tanken på den förestående plågan. Släpper man efter tygeln, så vänder dromedaren ögonblickligen fienden ryggen och störtar bort i motsatt riktning med en jemn hastighet af fyra dryga mil i timman.

I början af innevarande århundrade blef en förfärlig svärm gräshoppor tvärsöfver Svarta hafvet drifven till stepperna öster om Odessa, der den anställde en obeskriflig ödeläggelse. För att tillintetgöra skadedjuren, nedskickades från det inre landet skaror af lifegna, men då dessa ankommo till stället, blefvo de nästan förlamade vid åsynen af hvad de här sågo. På flere mils omkrets var slätten svart, tycktes lefva och röra sig, ty de tätt sammanpackade djuren liknade ett enda stort, mörkt och oformligt vidunder, hvars fjelliga pansar glittrade i solskenet. Den rörliga massan ryckte långsamt, men obevekligt inåt landet och lät höra ett ljud, liknande hafvets brus, hvarvid den jagade får, kor, hästar och menniskor i vild flykt åt alla sidor samt spred omkring sig en obeskriflig stank. De lefvande uppåto de döda i brist på annat. Trälarne grepo ögonblickligen till sina spadar och hackor samt gräfde i hast en mycket lång graf tvärsöfver svärmens väg, men innan de hade fullbordat sitt arbete, hade fienden uppnått dem och öfvertygade dem inom kort, att deras förehafvande tjenade till ingenting, ty då de främsta gräshopporna hunno kanten af grafven, nedträngdes de af de efterföljande, och så gick det led efter led tills grafven var fylld, hvarefter den ofantliga massan fortsatte vägen, utan att man kunde märka att något afbrott egt rum.

Sedan hopsamlade man i ders väg allt det bränsle, som kunde öfverkommas, och satte eld derpå, men äfven detta ville ej hjelpa. Hela Svarta hafvet tycktes hafva blifvit förvandladt till gräshoppor, som framträngde från dess låga stränder i tallösa myriader, hvilkas framfart de största ansträngningar ej kunde hejda. Flere kolonner vände sig mot öster till Krim, hvars vinodlingar de i en hast omskapade till en hemsk öken. Ryssland tycktes nu hotadt af en liknande olycka, hvaraf det hemsöktes i medlet af sjuttonde århundradet, då skörden blef alldeles förstörd, så att der uppstod en hungersnöd, hvilken åtföljdes af en pest, hvari-

Digitized by Google

genom befolkningen nästan utdog i hela provinser. Vid detta tillfälle kommo slutligen elementerna menniskan till hjelp i form af ett ihållande, häftigt regn, som gjorde slut på hela svärmen, hvarefter bonden gödslade sin jord med de döda insekterna. Den smittosamma stanken förorsakade likväl en mängd febersjukdomar.

Besynnerligt är att denna landsplåga endast sällan hemsöker Egypten, som likväl omslutes af de länder, der gräshopporna utkläckas; orsaken härtill är sannolikt de från Nilen ständigt uppstigande dunsterna, som mätta luften med fuktighet. Man påstår, att der finnas fyra tum långa gräshoppor; men häruti torde likväl ligga någon öfverdrift, ty om dessa vore infödda egyptier, hur stora skulle de då icke blifva i deras rätta hem? Torbisterna vid Esneh och Thebe uppnå understundom en längd af 3½-4 tum, men gräshopporna kunna likväl svårligen mäta sig med dem i storlek.

När gräshoppan infinner sig i Egypten, visar den på åtskilliga sätt att den är en utländsk röfvare. I stället för att slå ned på de fruktbara slätterna vid Memphis, kommer den om natten från Saharah, buren af Khamsinvinden, och slår ofta mot *muezzi'n*, då han från den höga minareten kallar de troende till bön; när de objudna gästerna sålunda nedfalla på taken, der de ej kunna få någonting att äta, blifva de sjelfva snart fångade, kokta och uppätna. Den resande känner sig allt annat än behagligt stämd, då han på sin färd möter en sådan förvildad skara, ty den tanken ligger nära tillhands, att den möjligen är förtruppen till en hel armé.

Färdas man åt vester utefter randen af Sahara, ser man stora svärmar af gräshoppor, så snart deras vingar kunna bära dem, flyga upp och styra kosan mot de höga Atlasbergen; det faller dem likväl aldrig in att flyga öfver bergen, ty när de komma till dem, sänka de sin flykt och taga genom ett eller annat pass vägen till Medelhafsprovinserna, hvarifrån de, såsom fordom deras landsmän, mohrerna, hemsöka Andalusien och Granada.

Man torde helt säkert våga påstå, att denna landsplåga skall försvinna med en växande civilisation. Redan den bekante resanden Niebuhr hyste den bestämda åsigten, att gräshoppornas härjningar kunna förekommas, om man deremot vidtager kraftiga åtgärder. Ett bevis på att detta antagande eger sin riktighet har man från södra Frankrike, då detta land 1613 — såvidt man vet — för sista gången hemsöktes af dessa djur. Först visade de sig i det gamla konungariket Arles och spridde sig derifrån åt alla sidor, uppätande allt som kom i deras väg. Men de gjorde upp räkningen utan värden. Här fingo de icke några makliga österländningar att göra med, utan arbetsamma, energiska landtbor, som anföllo, nedtrampade och krossade dem, så ofta de visade sig i större skaror. Honorna fingo likväl tillfälle att lägga sina ägg i jorden, och hade man lemnat dessa i frod, så skulle följande år hafva framkommit svärmar, som en räknekarl, enligt en mera klyftig än tillförlitlig beräkning, uppgaf skulle innefatta 560 mill. — hvilket är långt mer än hvad som behöfves för att uppäta allt gräs i hela Frankrike. Innevånarne voro alldeles icke hågade att se någonting sådant inträffa; på uppmaning af myndigheterna spridde de sig derför åt alla håll öfver ängarne och uppgräfde de rörformiga boen, hvilka sedan kastades i Rhone eller sönderkrossades. Genom dylika åtgöranden skulle man så småningom kunnat förminska gräshoppornas antal i Mesopotamien, Nesched och Syrien, samt skadedjuren slutligen försvinna. Vatten skulle naturligtvis vara ett hufvudsakligt medel att åstadkomma detta, och med tillhjelp af artesiska brunnar borde man ju hvarsomhelst, äfven i öknen, vara i stånd att anskaffa detsamma; men för närvarande gör man i Orienten ingenting. Österländningen röker, dricker sitt kaffe, mumlar sina böner och litar på Försynen, utan att låtsa om det bekanta rådet, som bonden fick, då hans vagn blef qvarsittande i moraset: "Mycket rätt", sade den vise till honom, "att du påkallar Jupiters hjelp, men på samma gång skulle du också sätta skuldran under hjulet!" Muhamedanerna vilja icke kröka ryggen, utan nöja sig med att åkalla Allah.

Straxt i början låter kanhända något underligt det påståendet, att skatteindrifvarne äro gräshoppornas bästa bundsförvandter. Så är emellertid verkliga förhållandet, ty genom att utarma landtbrukarne, förslappa de äfven deras energi. Kunde man förvandla dessa landtbrukare till ett härdigt bondestånd, så skulle de ögonblickligen börja ett utrotningskrig mot gräshopporna och deras ägg, tills dessa insekter blefve lika sällsynta som i Syrien lejonet, hvilket man der ej varseblifvit i mannaminne. Äfven sedan insekterna hafva blifvit utkläckta, t. ex. på den stora slätten i närheten af Tel-el-Hawa, mellan Mosul och Nisibin, skulle det för en talrik skara arbetare vara en lätt sak att helt och hållet utrota dem, ty de äro då — ungefär i medlet af April — ej stort större än flugor och krypa omkring på marken i alldeles hjelplöst tillstånd, så att man utan svårighet skulle med vältar kunna krossa dem mot den hårda, solstekta jordytan eller dränka dem genom en artificiell öfverspolning. Dylika åtgärder skulle naturligtvis förorsaka stora omkostnader, men dessa komme att nedsjunka till en obetydlighet vid sidan af hvad man härigenom vunne.

Ofvannämnda ställe är ett af dem, der gräshopporna utkläckas, och här skulle det för menniskan vara jemförelsevis lätt att kraftigt ingripa, då det är omöjligt att uppsöka djuren på deras undangömda, nästan okända utkläckningsplatser i de arabiska och afrikanska sandöknarne. Vi hafva här angifvit några af dessa tillhållsorter, men det är otvifvelaktigt att många finnas, som aldrig blifvit sedda af ett menniskoöga. I detta afseende är man lika okunnig, som i fråga om de flesta stora afrikanska flodernas källsprång.

I Irak och Diabekir går en sägen, som står i samband med denna landsplåga och gör sitt till att lugna de vidskepliga innevånarne. Gräshoppans fiende, Samarmarfogeln, heter det, har egentligen icke sitt hem der i landet, utan är kommen från Khorasan, hvarifrån den blifvit lockad på ett magiskt sätt. Då och då skickar paschan i provinsen en talrik skara till Meshed på östra gränsen af Persien, der det finnes en hemlighetsfull källa i en af fyra berg innesluten dal. Efter många ceremonier och böner fyller man en kista med vatten, tillsluter den väl och återvänder sedan till Eufrats stränder. Der vidtagas alla möjliga försigtighetsmått för att hindra vattnets bortdunstning, ty detta är den talisman, som drager Samarmarfoglarne efter sig. Så länge en vattendroppe finnes qvar i kistan, stanna också de bevingade gräshoppsätarne qvar i landet; men i samma ögonblick den blir tom, flyga de straxt tillbaka till den mystiska källan. Paschan är nödsakad att rätta sig efter folkets vidskepliga föreställning och, kosta hvad det vill, åter fylla kistan, så snart ryktet börjar hviska om att den är tom. Ibland finnes under flere år ej en enda droppe i kistan, men endast innevånarne och Samamarfåglarne ej hafva någon aning om verkliga förhållandet, äro de förra glada och belåtna samt äta de sednare upp gräshopporna, alldeles som kistan vore full.

Omöjligt är att säga hvad nytta sådana insekter som gräshopporna göra. Måhända är deras bestämmelse att sporra menniskans flit och uppfinningsförmåga och komma henne att inse, att hon måste arbeta för att hafva någonting att äta.

Digitized by Google

Engelska klubbar

i synnerhet i äldre tider

efter

"London Society".

(Forts. och slut fr. föreg. häfte.)

II.

I Addisons "Spectator" läses på ett ställe, att alla berömda klubbar måste vara baserade på ätande och drickande, ty i dessa två punkter komma alla män öfverens, hur himmelsvidt olika deras åsigter i öfrigt må vara. Vi hafva omtalat Oktoberklubben och komma nu till *"Beefsteakklubben"*, hvilken stiftades i dr Aimas tid och bestod af nationens bästa hufvuden och anseddaste män. Ordenstecknet var ett litet guldhalster, som på ett grönt sidenband bars omkring halsen. Skådespelaren Dick Estcourt, hvilken var klubbens värd, omnämnes ofta i Spectator och annorstädes som en särdeles qvick, förekommande och fint bildad man, hvars död mycket beklagas af flere bland den tidens skalder, i synnerhet af Steele. I Coventgarden hade han år 1711 ett vinhus, som kallades *"the bumper"*. Sir Roger de Coverly skrifver från sitt landtgods till den gamle komikern och underrättar honom om att ett fat portvin lyckligen anländt, hvarför han beder vännen att till nästa parlamentssammanträde anskaffa ett passande litet rum, så att Dick och hans vänner inom klubben må kunna hjelpa honom att fylla "the bumper", men om Addison kommer, får ej minsta ljud höras, ty så länge denne var hos Sir Roger på landet, hade icke en gång middagsklockan fått ljuda. Här samlades klubbmedlemmarne en gång i veckan för att kittla gommen; men då ungdomen i en närbelägen skola hade fått reda på hvilken afton de brukade samlas och litet emellanåt för medlemmarne uppstämde ett "hurrah Beefsteak!" så flyttade man till ett lugnare ställe. Med Beefsteakklubben må ej förvexlas Beefsteaksällskapet, som just sökte undvika att få namn af klubb. Sällskapet stiftades år 1735 af John Rich, Coventgardens arrendator och den engelska pantomimens fader. Män af snille och börd uppsökte honom, och då lord Peterborough en gång i hans klädloge förtärt en för tillfället tillagad biffstek, var lorden dermed så belåten, att han anhöll om att få komma tillbaka i sällskap med några af sina vänner. Detta besök blef början till sällskapets uppkomst. Medlemmarnes antal var bestämdt till 24 (prinsen af Wales blef extraordinär n:o 25). Man samlades hvarje Lördag, så länge säsongen varade; matsedeln upptog uteslutande biffstek, portvin och punsch. Lokalen ombyttes ofta, men för det mesta tjenstgjorde Coventgardens teater. Maten tillagades i samlingsrummet, och blef der för varmt, drog man en gardin för eldstaden. Medlemmarne buro blå rock med röd krage och uppslag af samma färg, och knapparne voro märkta med B. S. Bakom presidentens stol befann sig sällskapets hillebard, som jemte det vid matens tillagning tjenstgörande halstret efter teaterns brand anträffades bland ruinerna. Ledamöterna voro tagna ur alla stånd: konstnärer, skalder, författare och förnäma män; de sist invaldes olika förmågor anlitades flitigt. Kapten Morris var under många år sällskapets lyriske skald och sångare; han var så ytterst ungdomlig, att Curran med rätta kunde säga till honom, då han var åttio år: "du kan dö när du vill, Charles, ty du skall alltid dö som ung." Sällskapet finnes ännu till.

Omkr. år 1700 stiftades den berömda *"Kit-Katklubben"*. Detta besynnerliga namn har man sökt förklara på olika sätt; möjligt är att ett infall här gifvit upphof till ett ord, som trotsar all etymologi. Att dömma efter några verser af Pope eller Arbuthnot, skulle man kunna tro, att ordet uppkommit af bruket att dricka skålar, som utbragtes än af äldre (*kats*), än af yngre (*kits*). Troligare är likväl, att klubben fått sitt namn af skylten på värdshuset *"Cat and Fiddle"*, der den samlades, i synnerhet som värden, en pastejbagare, skall hafva hetat Kristoffer (förkortadt Kitt) Katt. Det var i alla fall denne mans sällsynta talang att baka pastejer, som omkring hans bord samlade gäster, till största delen yngre författare; och då en vän till honom, bokhandlaren Jakob Tonson, synes hafva spelt rollen af ett slags Amphitryo mot att han erhöll de snillefoster, som ungherrarne vid dessa högtidsstunder bragte i dagen, blef man ense om att i hvarje vecka hafva ett sammanträde, hvarefter klubben fick sitt namn. En förändring i dess sammansättning måtte emellertid snart hafva inträffat, ty på drottning Annas tid var den den förnämsta Whigklubben, och dess 39 medlemmar räknades till den tidens största politici och snillrikaste män. Den beskyddade litteratur och konst samt utfäste år 1709 ett pris af 400 pund för den till klubben inlemnade, bäst skrifna komedien och uppmuntrade likaledes konsten i allmänhet. Pope skrifver till Spencer: "Ni har väl hört talas om Kit-Katklubben; den samlas hos Kristoffer Katt, och Tonson är dess sekreterare. Han har sitt eget och alla medlemmarnes porträtter målade af Sir Gottfred Kneller; hvarje medlem lemnar sitt." Alla porträtterna hade samma storlek (28 tum i bredd och 36 i höjd), och man har sedermera öfverflyttat klubbens namn på taflor af denna storlek.

Det var likväl genom sitt galanteri mot damerna klubben i synnerhet utmärkte sig. Ett vedertaget bruk bjöd, att, när bägaren gick laget omkring, en eller annan skönhets namn skulle nämnas och hennes dygder så prisas, att alla utan undantag drucko hennes skål. Inträffade detta, invigdes en särskild bål, som försågs med en minnesvers öfver den sköna, och stundom upphängdes hennes porträtt i rummet; den tidens skönheter satte härpå ett utomordentligt högt värde. Det yngsta fruntimmer, som denna ära vederfors, var en lady Mary Montagu, då hon var endast åtta år gammal. Hennes fader, lord Dorchester, sedermera hertig af Kingston, utbragte, när turen kom till honom, en toast för "den lilla vackra tösen". De andra medlemmarne protesterade, då de aldrig hade sett den unga aspiranten, men sedan fadren visat henne för dem, förstummades alla invändningar; hon gick ur famn och i famn och skålen godkändes. Bland andra af klubbens favoriter omnämnas de fyra ladies Godolphin, Sunderland, Bridgewater och Monthermer, alla döttrar till Malborough, som sjelf var en medlem af klubben.

Dess skald var läkaren Sir Samuel Garth, en vän till Malborough, med hvars svärd Georg I slog honom till riddare. Han var en qvick och jovialisk man. Då en gång vinet och sällskapet kommit honom att glömma de femton patienter, som stodo på hans aftonlista, urskuldade han sig

Digitized by Google

dermed att nio voro så klena, att ingen läkare kunde rädda dem, och att de sex andra åtnjöto en så blomstrande helsa, att hela verldens läkare icke kunde taga lifvet af dem.

Utom denna klubb, hvaraf Spectator sjelf var medlem, beskrifver den i sina olika årgångar en mängd ofta mycket excentriska samfund, bland hvilka vi i korthet vilja omnämna några. Efter Carl II:s återkomst bildades ur de mest skiljda samhällsklasser en förening, hvars medlemmar måste antaga tillnamnet *king*, då naturligtvis hvar och en, som bar ett sådant namn, måste anses fri från republikanska och antimonarkiska funderingar. Förnamnet *"George"* samlade andra på S:t Georgsdagen; deras älsklingsed var — "vid S:t Georg!" En *"Duellantklubb"* fordrade af sin ordförande, att han i envige skulle hafva dräpt sex motståndare, och de öfriga medlemmarne intogo sina platser efter det antal fiender de dödat. De som tillfogat blodiga, men icke dödliga sår måste sitta vid ett sidobord. Föreningens lifstråd blef kort, då bödeln beröfvade den största delen af dess ledamöter. För att blifva medlem af *"the Club of fat men"* måste man vara så tjock, att man icke kunde komma genom den smalare af de två ingångarne till klubbens rum; der fanns endast femton medlemmar, men också vägde de öfver 6,000 ℔ n. b. tillsammans. I *"Humdrum"*- och *"Mum"*-klubbarne herrskade den djupaste tystnad. *"To-penny"*-klubben var afsedd för handtverkare, och dess stadgar lemna ganska utförliga skildringar af den tidens lefnadssätt. Liksom *de "Vackra"*, hade äfven *de "Fula"* sin klubb; öfver kaminen hängde Aesopi bild, och så snart omständigheterna så medgåfvo, skulle anskaffas bilder af Thersitas, Duns Scotus, Scarron och liknande notabiliteter i fulhet. Qvinliga medlemmar intogos, men några aspiranter inom det täcka könet synas icke hafva anmält sig. En lyckönskan i bunden stil skickades till en dam, som hade mistat ett par framtänder och på samma sätt uppvaktades en annan, som blifvit illa åtgången af kopporna; klubbens motto synes hafva varit: *le beau c'est le laid.* I Cambridge hade bildat sig en *"Driver"*-klubb, ett slags *peripatethici*, som kunde öda bort timmar med att betrakta solvisare, gatuskyltar och bodfönster; de gjorde ingenting och tiden var deras värsta fiende. Oxford var hufvudsätet för de *"förälskades"* klubb: alla dess medlemmar skulle vara förälskade, i passande verser skulle de fira sin herrskarinna, de måste sucka åtminstone fem gånger i qvarten och vara så tankspridda, att de aldrig genast besvarade en fråga — de skulle, öfverhufvud taget, vara väsenden, som voro närvarande med kroppen, men icke med själen.

Det finnes en klubb, som verkligen gör skäl för sitt namn; den kallas den *"Beständiga"* (*everlasting*). Dess hundrade medlemmar dela så dygnet mellan sig, att klubben alltid sammanträder, dag och natt hela året igenom. Det ena partiet aflöser det andra, hvarför medlemmarne kunna vara säkra om att närsomhelst finna sällskap der hela dygnet om. Klubben stiftades under inbördes krigen och egde bestånd, tills huset, der sammankomsterna höllos, nedbrann vid en stor eldsvåda, hvarigenom medlemmarne för någon tid blefvo husvilla. Under branden ville den dåvarande ordföranden icke lemna hedersplatsen, innan han hade tömt alla flaskorna på bordet och flere gånger af de ledamöter, som redan hade aflägsnat sig, blifvit uppmanad att komma efter. Vid jubileet år 1700 väcktes fråga om att klubben skulle upplösas, men man beslöt sig för att hålla ut i ännu ett århundrade. En eld underhålles beständigt och vaktas af en vestal, en gammal gumma, och liksom elden aldrig slocknar, så dör ej heller ordföranden, då dennes efterträdare alltid är färdig att intaga den lediga stolen. Den Beständiga klubben ser med förakt ned på alla andra och sysselsätter sig mest med sig sjelf; den vet att berätta om medlemmar, som på klubben tillbragt flere veckor å rad, som under ett sammanträde rökt hundrade pipor eller som i tjugo år der intagit sin morgondryck. Den har sina egna gammaldags sånger, och den äldste medlemmen hade vid den tidpunkt, då Spectator meddelar ofvanstående (1711), två gånger öfverlefvat hela klubben och glammat med farfäderna till många af de dåvarande medlemmarne.

Det fanns också en klubb, som efter sin stiftelse icke intog några medlemmar. Den måste således i tidens längd dö ut, och den *"Siste man"* — så kallades klubben — skulle då i lokalen slå upp en på instiftelsedagen förseglad flaska portvin och dricka de hädangångnes skål. Det beställsamma ryktet berättade, att, då endast två medlemmar funnos qvar, dessa kommo öfverens om att tömma flaskan; det vill synas som om ingen haft lust att sitta ensam med flaskan och minnet.

Då för några år sedan Londons gator voro mycket osäkra, hördes deröfver häftiga klagomål, men tillståndet var då ingenting att tala om i jemförelse med hvad i början af förra århundradet var förhållandet. Gatorna voro illa stenlagda, klent upplysta och hvimlande af tjufvar, röfvare och mördare *par profession*, så att faran för pung, lif och lemmar var stor. Men det var ej nog härmed; ty endast drifna af lusten för slagsmål och öfverfall, slogo sig unga supbröder tillsammans och bedrefvo de gröfsta gatuupptåg. Att sprätta upp näsor, afskära öron, rifva ut ögon, rulla fruntimmer i tunnor utför Snowhill och dylika små tidsfördrif hörde till deras dagliga bedrifter. Ännu värre var det att råka ut för några andra af dessa band; dessa togo sig först ett rus, så att förnuft och menskligher dränktes, och gjorde derefter utfall på gatorna, der de kullkastade och mördade både fredliga vandrare och de icke synnerligen krigiska brandvakterna. Man kan lätt förstå, att under sådana förhållanden, londonerborgaren, då han, för att passera en gata, ofta två gånger blottställde lifvet, sökte göra vägen mellan klubben och hemmet så kort som möjligt, och denna omständighet gaf anledning till upprättandet af s. k. *"Streets-clubs"* (gatuklubbar). Härom berättar Spectator: "I vissa delar af staden finnas nu de s. k. gatuklubbarne, der de förnämare innevånarne hvar afton sammankomma. Då jag ämnade hyra rum vid Ormondsgatan, omnämnde värden för mig såsom en rekommendation, att på gatan fanns en god klubb, och att der, året förut, visserligen hade bott oroliga adelsmän, som hade varit en orsak till att hyrorna föllo, men att klubben nu, i afsigt att för framtiden förekomma dylikt, ville öfvertaga alla de lediga husen, tills den funnit passande hyresgäster.

Man har visserligen påstått, att många af dessa sällskaper endast funnits till i inbillningen eller varit ett slags busar, hvarmed försigtiga äkta män och familjefäder skrämt hustrur och döttrar, för att derigenom hindra dem att på opassande tider hemta frisk luft, ty då skulle de falla i händerna på dessa *"Mohocks"*, *"Nickers"*, *"Mums"*, *"Hawkabites"*, eller hvad nu dessa fruktade gastar hette; men de efterlemnade alltför tydliga spår af sin framfart, för att man skulle kunna betvifla deras tillvaro. Till och med "ridderskapets spegel", Sir Roger de Coverly, kunde, då han uppehöll sig i staden, ej underlåta att tala om dem, och Swift var så rädd att råka ut för dem, att han, i stället för att gå, vid qvällens inbrott hyrde en vagn, "ty", säger han, "trots den kungliga förordningen, hålla de likväl i med sitt oväsen och vanställa hvarje afton personers ansigten; men mitt skola de likväl slippa få tag i; jag tycker mer om det, som det är."

Spectator synes med mycken ifver hafva gjort sig förtrogen med den tidens klubblif. Den omtalar en *"Henpecked club"*, hvars samtliga medlemmar stodo under toffelväldet och antingen måste smyga sig bort ur hemmet, eller af sina hustrur utverka sig särskild tillåtelse att gå ut. En klubb af enkor bestod 1714 af nio erfarna matronor, hvilkas bemödan-

Digitized by Google

den gingo derpå ut att genom ett nytt äktenskap utträda ur sällskapet. Den ordförande damen hade expedierat sex män och höll just på att träda i gifte med den sjunde, då hon ansåg det för en lika stor heder att hafva haft sju män, som att hafva födt till verlden sju söner. En annan fruntimmersklubb kallades *"the She-Romp"*, hvilken hade gjort till sin uppgift att spela högt, gräla, förstöra hvarandras solfjädrar och knyppelspetsar, garneringar och kläder, samt att en gång i månaden narra in i klubben ett eller annat tillgjordt fruntimmer och ordentligen göra henne till syndabock. Ehuru herrar ej brukade intagas, hade likväl Spectator en gång mottagit en inbjudning; men såväl fruktan som galanteri förbjöd honom att begagna sig af anbudet. Alexander Pope var en af de största medlemmarne i en *"Pygmé-klubb"*, som hade blifvit stiftad på årets kortaste dag, och vid hvars årsfest åtos räkor (engelska ordet betyder också pyssling). Dess medlemmar fingo icke vara öfver fem fot höga och skulle sätta en ära i sin litenhet; ty liksom menniskoslägtet från verldens början oupphörligt blifvit mindre till växten, så trodde de äfven, att alla menniskor, för att blifva allt fullkomligare, småningom skulle krympa ihop, tills de uppnådde deras egen längd. Såsom en motsats till denna klubb och dess lära, bildade sig snart en förening af jättestora män, trettio till antalet, hvilkas president, en skottsk högländare, skulle hafva kunnat visa sig för penningar. Den minste i hela sällskapet höll endast 6½ fot och måste, emedan han var så liten, öfvertaga sekreterarebefattningen. Den värde medlemmen säger: "Derest du såge oss samlade, skulle du taga oss för Anaks söner. Liksom de gamla goterna, hålla vi våra möten under bar himmel; men låter sig så göra, skola vi träffas i Westminster Hall, när parlamentet icke är samladt. Till heder för vår klubb vill jag nämna, att en af dess medlemmar är sysselsatt med att mäta vår längd. I vårt sigill föra vi en trana, som i sin högra klo håller en pygmé." Man har beskyllt *"De förfärligas klubb"* för att under detta skräckinjagande namn hafva velat dölja sin egen räddsla; i dess statuter läses, att klubben den första Måndagen i hvarje månad skall vid midnatt samlas i den stora vapensalen i Tover (n. b. i fall tillstånd dertill kan utverkas), att presidenten skall sitta på en trumma, med hjelm, buffelläderbälte och svärd, att han skall sörja för klubbens första och stående rätt, en i en sköld bakad biffpastej, att medlemmarne vid sina måltider skola begagna bajonetten i stället för knifven, sitta till bords med svärd vid sidan, hatt och handskar på, att de endast få dricka eldpunsch med krut i, samt att till punschbål skall användas en mortel.

Utom dessa klubbar fanns äfven på den tiden en mängd föreningar, som hade gjort till sin uppgift att åsidosätta all blygsel och stå i den kallblodigaste opposition mot religion, moral och anständighet. En af de bekantaste var den s. k. *"Helvetesbranden"*, som räknade den lysande, men illa beryktade hertigen af Wharton bland sina mest framstående medlemmar. Dessa vilja vi öfverlemna åt en förtjent glömska och i stället vända oss till de i början af förra århundradet mycket utbredda politiska föreningar, som buro namnet *"Mughouse Clubs"*. Den ursprungliga klubben, bestod af omkring ett hundrade gentlemän, rättslärda och politiker, hvilka samlades två gånger i veckan och intogo sin dryck, som endast måtte hafva varit öl, ur särskilda krus (*mugs*), hvilka traditionen påstår voro så formade, att de liknade lord Shaftesburys anletsdrag, hvarför de i dagligt tal kallades *"ugly mugs"*. Efter dem fick klubben sitt namn. I början af dess tillvaro synes dess ändamål hafva varit en angenäm sammanlefnad liksom att bannlysa nästan allt hvad politik heter; men då en ny dynasti uppsteg på tronen, kommo de politiska förhållandena att spela hufvudrollen. Torys hade inflytandet öfver pöbeln, hvaraf de begagnade sig för att om dagen hetsa den till demonstrationer och om natten till uppträden, hvarför den hanoveranska dynastiens vänner ansågo det ändamålsenligt att öfverallt i staden inrätta samlingsställen, der lojala och välsinnade borgare kunde komma tillsammans, afhandla sina angelägenheter och utbreda sina idéer. Såväl midti staden som i dess utkanter uppstodo sålunda en massa mughouseklubbar, hvilka betraktades såsom afläggare af den icke politiska moderklubben, och hvilkas medlemmar på allt sätt sökte förekomma gatuoroligheterna. De oupphörliga sammandrabbningarne mellan den jakobitiska pöbeln och dessa klubbars lojala medlemmar spela en betydande roll i den tidens politiskt-sociala förvecklingar; vi finna sålunda, att den lojala klubben, som år 1715 samlades på *"Råbocken"*, i Cheapside brände pretendenten *in effigie*, hvilket jakobiterna den 4 Nov. samma år besvarade med att bränna Wilhelm III; men mughousemännen öfverföllo dem oförmodadt, så att Macaulays hjelte blef frälst och i triumf förd till hufvudqvarteret på "Råbocken". Sedan påföljande dag, Guy Fawkesdagen, gått till ända med de från densamma oskiljaktliga uppträdena, slöto partierna fred, tills de lojala ville högtidlighålla årsdagen af drottning Elisabeths tronbestigning, hvarför pöbeln samlades för att uppbränna Wilhelm III:s, Georg I:s och hertigens af Malborough bilder. Ehuru kampen var blodig, fortfor likväl partistriden hela det följande året, tills några af de värsta orostiftarne hängdes i Tyburn, hvarefter gatuoroligheterna småningom upphörde. Då klubbarne sålunda ej längre hade något mål för sin tillvaro, upplöstes de, den ena efter den andra.

III.

Vi vilja nu omtala några klubbar, hvilka ännu lefvande äldre personer kunna erinra sig, och som, efter att ursprungligen hafva tillkommit på grund af likstämmighet i medlemmarnes politiska och sociala åsigter, snart urartade och blefvo allmänt kända för det vanvettiga hasardspel, som inom dem tog fart.

"Cocoaträdet" var i drottning Annas tid Torys förnämsta chokoladhus och uppträder såsom klubb först vid den tid, då den unge pretendenten sökte att, ehuru förgäfves, återvinna sina fäders tron. Här var det Gibbon år 1762 räknade "20-30 af rikets, i fråga om börd och förmögenhet, mest framstående män, hvilka i ett kaffehus vid små, med en servet betäckta bord förtärde sin af kall mat bestående qvällsmåltid, hvarpå dracks ett glas punsch." Walpole omtalar i ett bref af den 6 Febr. 1780 följande tilldragelse vid spelbordet: "I denna vecka har man på Cacaoträdet i ett tärningskast bortspelat en summa af 90,000 pund. O'Birne, en irländare, vann den af en engelsman, som nyligen genom sin äldre broders död hade kommit i besittning af ett stort gods. O'Birne invände: "men ni kan ju aldrig betala mig denna summa?" — "Jo", fick han till svar, "jag vill sälja godset". — "Nej! gör inte det", inföll irländaren, "ett tusen vill jag vinna, men låtom oss kasta om de återstående åttionio!" Lyckan log mot den unge mannen, och han slapp således undan för godt pris.

"Almacksklubben", som fick sitt namn efter värden på stället, upprättades i Pall Mall år 1764 af tjugosju adels- och gentlemän. Middags- och spelbordets fröjder synas hafva varit klubbens förnämsta ändamål, att dömma efter följande paragraf i dess stadgar: Middagen skall vara i ordning på slaget 4½, och räkningen aflemnas kl. 7; Almack må icke utom klubben flaskvis försälja det vin, som framsättes åt medlemmarne; hvarje spelare vid 20 guinéersbordet skall hafva 20 guinéer liggande framför sig, och hvarje deltagare vid det nya 50 guinéersbordet 50 guinéer.

I ett år 1770 skrifvet bref säger Walpole: "Spelet är hos Almacks värre än hos Whites och kan lätt bringa staten

Digitized by Google

i fara. På en enda qväll tappa här unga, nyss myndigblifne män 10 à 20,000 pund. Förleden afton förlorade den knappt tjugoettårige lord Stavordale 11,000, men vann genom ett lyckligt kast på en gång tillbaka hela summan. Hans kusin, Charles Fox, har lika stor framgång här som i Underhuset, der han, ehuru ej äldre än tjuguett år, är en af våra bästa talare och nyligen har blifvit utnämnd till Admiralitetslord." Ofta låg mer än 10,000 pund i klingande mynt på bordet, och hvarje rulle innehöll 50 guldstycken. När spelet började, tog man antingen af sig de broderade rockarne, eller vände ut och in på dem för att få tur; på det att de knypplade manchetterna ej skulle skadas, begagnades andra af läder utanpå dem; för att hindra hårets nedfallande och akta ögonen, använde man halmhattar med höga kullar och stora brätt, och stundom äfven masker, för att dölja sin sinnesrörelse. År 1780 kom Pitt ofta hit med sina politiska anhängare, hvarvid han lidelsefullt deltog i spelet, då deremot hans vän, Wilberforce, snart sade detsamma farväl, efter att inom kort hafva gjort sig bekant med faraobordets fröjder och sorger.

Året efter klubbens stiftelse öppnade Almack sina *"Assemble Rooms"*. Williams skrifver i ett bref till George Salvyn: "Der anordnades en subskription à tio guinéer, hvarför man under de tio följande veckorna fick bal och och supé en gång i veckan. Sällskapet var utsökt, men då herrarnes inträdeskort gällde endast för deras innehafvare, så måste damerna finna sig vid att vara tillsammans med oss under hela säsongen, ehuru de kanske icke voro så synnerligen belåtna med åtskilliga bland herrarne. Du skulle bestämdt skratta, om du finge se Almack med sitt skottska ansigte och hårpiska passa upp vid supén, medan hans hustru lagar i ordning theet och säger artigheter åt hertiginnorna." Detta var således en klubb för båda könen och en samlingsplats för gräddan af Londons fina verld. Der spelades högt; många blefvo ruinerade, och förmögenheter samlades genom vänners bankrutt. I början af detta århundrade var Almack den fashionabla verldens sjunde himmel. För att der blifva invald måste man taga sin tillflykt till hvarjehanda omvägar, ja, nästan diplomatiska intriger, ty mången, hvars rang och samhällsställning för honom öppnade allas dörrar, blef vägrad tillträde i följd af de förnämsta damernas partiskhet, ty det här rådande qvinnoregementet var den strängaste despotism med en despotisk regerings alla nycker. Regentinnan öfver denna dansande och sladdrande verld hade sålunda en gång för alla bestämt, att ingen herre finge intagas, om han ej begagnade knäbyxor, hvarför också hertigen af Wellington, som alltid nyttjade långa benkläder, blef afvisad, hvilket domslut han höll tillgodo med, då han alltid bar mycken aktning för stadgar och reglementen. Sällskapet har så småningom förlorat sitt inflytande, och häraf, menar "the Quarterly Review", skall blifva en följd att äfven den söndrande kastanda, som förr herrskade inom det londonska sällskapslifvet, kommer att försvinna.

Brookes'klubben var ursprungligen en spelklubb, som först arrenderades af Almack och sedermera af Brookes, en vinhandlare och penningutlånare, i hvilken sistnämnda egenskap han gjorde de bästa affärerna. På ledamotslistan återfunnos alla den tidens lysande namn: adelsmän, politici, skriftställare och konstnärer. Fox var här en lidelsefull spelare och skall en gång med Fitzpatrik hafva spelat från den ena dagens afton till påföljande eftermiddag kl. 6; de voro så sömniga, att tjenare måste stå bakom dem och påminna, när de skulle blanda och gifva korten. Fox vann på en afton 8,000 pund, hvarför en af hans fordringsegare infann sig för att få betalning. "Omöjligt, jag måste först betala min hedersskuld", sade Fox. Mannen ville likväl icke nöja sig med detta besked. "Nå, så gif mig då skuldsedeln", sade Fox, hvarefter han ref den i stycken och kastade dessa på elden; "nu har min skuld till er blifvit en hedersskuld, hvarför jag också genast vill betala den". Här var prinsen af Wales en flitig gäst.

"White'sklubben" upprättades från första början i White's chokoladhus år 1698, hölls sedermera af mr Arthur samt efter hans död år 1671 af svärsonen, mr Mackreth, som var medlem af parlamentet och sedan blef slagen till riddare. Denna klubb hade aldrig något godt rykte om sig; i dess första dagar infunno sig här den tidens finare stråtröfvare och uppgjorde de planer, som sedermera utfördes på gatorna och landsvägarne. Såsom klubb var den beryktad för det öfverdådiga spel som der bedrefs. Swift säger: "Jag har om den aflidne lord Oxford hört berättas, att han, såsom minister, aldrig kunde gå förbi White's chokoladhus, som var en mötesplats för de gemenaste spetsbofvar och adliga lättingar, utan att förbanna denna klubb såsom ett förderf för Englands halfva adel." Att blifva medlem af densamma mötte ej någon svårighet; var man endast temligen ordentligt klädd och, framför allt, betalte sina spelskulder, så funnos inga hinder. Der herrskade ett riktigt vadslagningsraseri, då vad ingingos om allt möjligt. Sålunda berättar Walpole, att en af de yngre medlemmarne genom vad blifvit drifven till ett mord och hade i sinnet ett annat. Han höll nämligen om 1,500 pund att en menniska i tolf timmar kunde lefva under vattnet, hvarför han lejde en oförskräckt sälle, som på försök lät sig nedsänkas i ett för detta ändamål inrättadt fartyg; men hvarken skepp eller karl återsågo dagsljuset. Icke desto mindre upprepades vadet ännu en gång. I klubbens vadbok står att läsa: "Lord Mountford håller mot sir John Bland vad om tjugo guinéer att Nasch öfverlefver Cibber." Dessa båda, för deras höga ålder valda personer voro likväl, besynnerligt nog, så seglifvade, att de fingo upplefva de bägge, mycket yngre vadmännens sjelfmord. En person föll en gång omkull utanför klubben, dit han genast infördes. Straxt höll man vad om huruvida han skulle lefva eller dö. Då ett förslag väcktes att man borde åderlåta honom, protesterade de som ansågo att mannen skulle dö, då lancettens mellankomst måste störande ingripa i sakens gilla gång. Denna klubb finnes ännu till i London, men lifvet inom densamma svarar mot nutidens förhållanden.

"Boodtesklubben", ursprungligen *"Savoir vivre"*, bildar tillsammans med de två sistnämnda en trio från ungefär denna tid. Klubben var berömd för den der rådande munterheten och epikureismen. Den var i synnerhet ett tillhåll för gentlemän från landsorten, hvarför en samtida berättar, att, när en tjenare inträdde och sade till någon af medlemmarne: "Sir John, er betjent är här!", nästan hvarje medlem trodde att det var honom uppassaren menade, ty de hette alla Sir John.

Då en gång några af dessa klubbars medlemmar åto hos prinsen-regenten och beklagade sig öfver sina klubbars enformiga matsedlar, inkallade hans höghet sin kock, Walier, och frågade honom, om han ville inrätta en middagsklubb. Walier svarade ja, och sålunda uppstod den klubb, som fick hans namn. Der spelades Maçao så högt, att klubben egde bestånd i endast tolf år och dog en naturlig död 1819, då medlemmarnes kroppskrafter blefvo alldeles uttömda och deras pekuniära hjelpkällor fullkomligt utsinade. De flesta dogo, innan de hade uppnått mannaåldern. Då Brummel en afton hade förlorat betydligt, tog han på sig en tragisk min och utropade: "kypare, skaffa mig en pistol!" Midtemot honom satt en sinnesrubbad medlem, mr Bligh; denne drog nu upp ur rockfickan tvänne laddade pistoler, lade dem på bordet och sade: "mr Brummel, har ni verkligen för afsigt att göra slut på ert lif, så är det med största nöje jag ger er medlen dertill, på det att ni icke må behöfva besvära uppassaren."

"Crookfordsklubben" upprättades 1827 och blef snart känd såsom spelklubb. Crookford hade till en början gått

Digitized by Google

S:t Markusplatsen i Venedig.

Digitized by Google

Digitized by Google

omkring med en fiskkorg på ryggen och slutade med att samla en förmögenhet, säkerligen den kolossalaste, som ännu blifvit på spel vunnen. Enligt en uppgift i Edinburgh Review hyrde han, och en viss Taylor Waliers gamla klubblokal; de upprättade en spelbank, hvarpå de skördade stor vinst, men kommo sedermera osams och skiljdes åt. Crockford flyttade och hade fortfarande lyckan med sig, hvarför han kunde uppbygga det klubbhus, som ännu bärer hans namn samt genom sin vackra stil och praktfulla dekorering tilldrager sig allas uppmärksamhet, men som också har kostat öfver 90,000 pund. För att göra sällskapet så utvaldt som möjligt, organiserades det till en fullständig klubb, och öfverlemnades valet af nya medlemmar åt en komité. Crockfordsklubben blef snart på modet, och alla tongifvande gentlemän der sökte inträde, antingen de voro spelare eller icke. Hertigen af Wellington var en af klubbens stiftare, ehuru han (härutinnan olik Blücher) ej tyckte om högt spel, utom i krig och politik. På aftonen iordningställdes visserligen spelborden, vid hvilka oupphörligt spelades whist, men hvad som egentligen utöfvade dragningskraft på sällskapet var hazardbordet, der värden mot midnatt tog plats, rustad att möta hvem som behagade göra honom den äran. En adelsman, kallad spelarnes Wellington, förlorade mellan kl. 12 på ena aftonen till kl. 7 nästa afton 23,000 pund och tappade tillsammans med några andra öfver 100,000 pund hvar. Andra förlorade i mån af sin förmögenhet eller, rättare, ej i mån af densamma, och många familjer måste ruineras för att Crockford skulle kunna blifva millionär, ty det blef han också i ordets engelska bemärkelse, ehuru mannen var i högsta grad öfverseende med en stor del af sina dåliga gäldenärer. Mången gång hade han att fordra en half million, och den kredit, han villigt lemnade, var ett farligt lockbete. År 1840 drog han sig tillbaka från affärerna, liksom en indianhöfding lemnar ett jagtområde, när stammen der ej finner tillräckligt byte.

Efter Crockfords död blef klubben bortarrenderad; rummen omdekorerades 1849 och användes till lokal åt ”*the Military, Naval and Country Service Club*”, men stängdes åter 1851. Sedan har den varit begagnad som lokal åt en restauration, ”*the Wellington*”.

En Februariafton i Venedig.

(Med illustration.)

Klockan ringer åtta. — Det är tyst och stilla omkring kasernen, och patrullen rycker ut med geväret på axeln, för att hålla ett vaksamt öga på tjufvarne, af hvilka i Venedig, efter hvad man påstår, skall finnas ej mindre än 14,000. Tonerna klinga herrligt i den stilla Februarinatten, hvilken är fridfull och leende som en nordisk vårdag; ekot svarar från alla hörn af det lilla torget framför kasernen och Jesuiterkyrkan, som endrägtigt stå vid hvarandras sida: den majestätiska och uppåtsträfvande kyrkan med sin breda stentrappa, af den beryktade orden uppbyggd för en hoptiggd million lirer — kasernen med sina otaliga fönster, oansenlig och tyst samt bevakad af en i den gråa kappan insvept skildtvakt. Platsen ligger öde i det svaga månljuset, som gjuter sig öfver kyrkans storartade fasad med dess skyhöga pelare, rikt utarbetade kapitäler och talrika stenbilder; men de gentemot belägna husen ligga i en djup skugga och ej ett enda ljus synes från fönsterna.

Och likväl har det en gång varit lif och rörelse här. Den stora dystra byggnaden, hvars praktfulla fasad vetter utåt kanalen, har säkert förut varit en venetiansk patriciers bostad — man ser det på de stora altanerna, de fantastiska stenprydnaderna och de oräkneliga ornamenterna omkring ingångarne och fönstren, liksom af den stolta prägel, som hvilar öfver hela denna stenkoloss. Dogetidens mäktiga ädlingar hafva gått ut och in i detta palats, och granna pager och tjenare uppfyllt den ofantliga försalen. I frasande siden hafva Venedigs skönheter trädt ut genom de massiva portarne, då de skulle bestiga den väntande gondolen. I just dessa djupt liggande fönster och på de djerft utspringande altanerna hafva den stora republikens stolta döttrar kanske inandats sommaraftonens ljufva svalka, lyssnande till de smältande toner, hvilka sångaren skickade upp till sin kärleks föremål. I den stilla natten hafva facklorna kastat sitt osäkra sken öfver kanalen, palatsets murar och de om hvarandra hvimlande gondolerna, och genom fönstren hafva musikens toner utströmmat från de rymliga salarne — allt har här varit prakt, rikedom, glans och lif. Nu gro snyltväxter här och der i de gapande remnorna, fönstren äro förfallna och utan rutor, dörrarne stå halföppna, salarne ödsliga och kalla som grafven, och vid foten af trappan, hvars fuktiga steg leda ned till den mörka vattenspegeln, ligger nu en halft murknad gondol — den försvunna storhetens symbol. Och venetianaren med sin bredskyggiga hatt och mantelfliken djerft kastad öfver skuldran, det sjunkna Venedigs son, hvilken vid stenbarrieren står som en bildstod, belyst af månens strålar — han hör också till taflan, han är det enda lefvande väsende man kan upptäcka!

Men ännu lefver *la bella Venezia*, och ännu eger adriatiska hafvets drottning skönhet, rikedom och större minnen, än någon annan stad i verlden.

I de trånga, krokiga gränderna, från hvilka du knappt kan upptäcka en skymt af himmelen, ser du här och der en liten osande lampa; der finns då en madonnabild. Här möter du kanhända endast tidningskolportören, eller hörer honom långt ner i gränden ringa på för att få lägga tidningen i den nedhissade korgen. Men genom dessa irrgångar — först till höger, se'n till venster, så en liten bit rakt fram, vidare genom ett becksvart porthvalf och slutligen förbi en osteria — måste du för att komma fram till Venedigs pulsåder, till de gator, hvarest en smal, hvit stenrad i asfalten, liksom en Ariadnetråd betecknar vägen till S:t Markusplatsen, Venedigs sorlande, alltid lifliga, aldrig tysta hjertpunkt. Öfver broar, uppför trappor, öfver små torg och förbi kyrkor löper tråden i bugter utmed husen; när den slutar, och du frågar en venetianare om vägen till S:t Markusplatsen, så svarar han: ”rakt fram!” Du må icke uppfatta hans svar efter ordalydelsen, ty hvad venetianaren kallar rakt fram, det är en rät vinkel till höger eller venster, en lång omväg omkring en kyrka och slutligen kanhända en sväng utmed kanalen. På hela denna sträcka böljar menniskomassan oemotståndligt fram och tillbaka långt in på aftonen — alltid i gåsmarsch, den ena efter den andra, högst två bredvid hvarandra. Har du derför brådtom, så gå icke denna väg. Det är som om man ginge i ett rum eller i en lång, krokig, än trång än bred bazar med bord på bägge sidor. Nästan alla bodarne sakna tak och fönster, varorna ligga så tillsägandes under menniskomassans händer, och gaslyktorna sträcka sina armar ut mot de spatserande, som på deras lågor tända sina *sigari*. Ju närmare man nalkas S:t Markusplatsen, desto vackrare blifva dessa bodar. Först kommer man förbi trädgårdsmästarnes och frukthandlarnes, der hela berg af apelsiner, äpplen, halfvissnad sallat och kål ligga på disk och golf, och der lukten af stockfisk på ett för luktorganerna högst oangenämt sätt blandar sig med den af brinnande olja, hvaraf mannen på gatan betjenar sig för att steka *frittole* (äppelskifvor). Så komma kryddbodarne med hela säckar af ris, mais och makaroni; utanför står en sotig figur med en panna full af stekta kastanjer. Med sina svarta fingrar rör han om bland dessa till hälften förbrända tingestar och skri-

Digitized by Google

ker med full hals: *"marroni, marroni!"*, under det grannen begagnar sig af de ögonblick han tiger att med sina lungors fullaste kraft slå lock för de förbigåendes öron med ropet: *"pomi cotti, pomi cotti!"* (kokta äpplen), hvilka såsom skrumpna läderbollar simma omkring i en rykande jerngryta, hvarunder elden lustigt sprakar — och allt detta under bar himmel. Köper någon af de kokta äpplena, så får han dem på en smal träpinne och fortsätter sin väg, ätande på dem. I skjortärmarne och med en röd mössa på hufvudet står kocken lutad öfver de fräsande kastrullerna, hvarifrån röken böljar utåt gatan, och på disken serverar mannen mellan sållat och *polenta* (majsbröd) sina varor, som för det mesta utgöras af fisk. Blir gatan någonstädes en smula bredare eller är det på broarne, så stå fruktmånglarne bredvid sina stora korgar. En liten papperslykta är på en pinne fästad vid korgens rand och stora siffror — en etta, tvåa eller trea — tillkännagifvande varornas pris, äro målade på papperslappar, eller också utskrikas priserna genom ljudliga rop af säljarne i full korus. Redan på långt håll hör man det högljudda ropet: *"sol'una, sol'una!"* (en saldo, en saldo); der är en pepparkaksbagare, som på ett stycke papper utbredt läckerheterna framför sina fötter och nu, med bägge händerna i byxfickorna, med utsträckt hals och tillslutna ögon, oupphörligt och med en förvånande munvighet upprepar de två orden, utaf hvilka han äter upp det förstas sista stafvelse, måhända för välljudets befordrande.

På Rialtobrons trappa, som du inom kort passerar, möter dig samma skådespel; det brusar, böljar och hvimlar upp och nedför de breda trappstegen, den ena öfverbjuder den andra i skrik och skrål; bodegarne hafva fört sina varor ända ut på bron, och öfverst deruppe står en polisbetjent och betraktar med stoiskt lugn detta brokiga virrvarr. Öfver det hela kasta månen och de oräkneliga gaslågorna sitt sken. Har du kommit öfver det sista lilla torget, der kaféerna äro öfverfyllda med damer och herrar, banat dig väg i den sorlande, lifliga menniskomassan, lyckligen tagit dig fram mellan damernas långa, frasande släp och kommit förbi handlandenas och juvelerarnes strålande fönster, har du passerat öfver de många broarne och gjort den sista svängningen om en madonnabild, så anländer du slutligen genom en port ut på den präktiga S:t Markusplatsen, som med sin blanka stenbetäckning liknar ett bonadt golf, hvarpå de lustvandrande röra sig. Att fullständigt beskrifva S:t Markusplatsen och hela denna del af Venedig är omöjligt; men tänk dig en stor fyrkant, blank som ett salongsgolf, tecknad med inlagda, smala stenränder i stora fyrkanter. På tre sidor omgifves den af en sammanhängande hvalfgång, som strålar af gaslågor, prunkar med praktfulla juvelerare-mosaik- och korallbutiker och små österländska, dyrbart inredda kaféer, förbi hvilka menniskoströmmen rullar sina vågor; på den fjerde, något tillbakadragna sidan reser sig S:t Markus' domkyrka med sina kupoler, hvalf, pelarrader, mosaiker och fyra bronshästar — allt utomordentligt fantastiskt och rikt, som vore det klippt ur papper och ej utarbetadt i porfyr och marmor från verlden alla hörn! Tänk dig så S:t Markus' berömda, bevingade lejon på den höga stenpelaren nere vid vattnet, tänk dig dogepalatset med kapitäler och prydnader så fina, så genomskinliga, som om de vore det finaste spetsverk — tänk dig allt detta, och det skall gå dig som så mången annan — du faller i tankar och väckes först vid ropet: *"gondola, signor, gondola!"* — Utanför kaféerna under S:t Markusplatsens hvalfgångar stå små soffor, bord och stolar, och der njuter venetianaren af sin "virginia" (en lång, tunn cigarr, hvarigenom är draget ett halmstrå), och om vintern af sitt kaffe och sin punsch, medan han betraktar den förbiväItande menniskomassan. Damer i siden och sammet sväfva förbi dig, dalmatier och greker i sina röda fez'er promenera fram och tillbaka. De svartögda, halft beslöjade venetianskorna, de smärta ungerskorna och böhmiskorna, som tillbringa vintern i Venedig, njuta här af den sällsynt vackra vinteraftonen och från de muntra grupperna kan du urskilja alla möjliga språk. Säljare med stora messingsfat, innehållande insyltade dadlar, fikon, kastanjer och apelsiner, utbjuda sina varor, som äro stuckna på smala träpinnar, tre till fyra frukter på hvarje pinne, och bagaren eller konditorn går från bord till bord med kakor och bröd i stora, flata korgar för att söka köpare bland gästerna. — Tänk dig sjelf sittande vid ett af borden med ett glas apelsinlemonad och is framför dig, betraktande detta rörliga, brokiga lif.

Och likväl är Februari icke rätta tiden, då det sydländska lifvet riktigt utvecklar sig! Vänta tills de varma venetianska sommarnätterna komma, tills bord och stolar alldeles utflyttas och musik uppföres omkring gaskandelabrarne på Markusplatsen! Vänta till den tid kommer, då de rymliga, öppna gondolerna i hundradetal kryssa omkring på den stora kanalen, och gondolierna ropa hvarandra an, eller sången från de seglande sällskapen ljuder ut öfver den spegelblanka vattenytan! Vänta till improvisatorn tager plats framför kaféet och deklamerar Dantes Gudomliga Komedi, tills sångare och sångerskor i gathörnen sjunga italienska operamelodier och kyrktrapporna fyllas af hvilande lazzaroner. Då flyttar allt i den långa sommaraftonen ut under bar himmel; ingenting störer friden — Venedig har ju hvarken hästar eller vagnar!

Tanger.

(Med illustration.)

Få torde väl de resande vara som icke, då de besöka klippfästningen Gibraltar, begagna sig af det gynnsamma tillfället att med postångbåten göra en liten tripp öfver till Afrikas norra kust. Med några få timmars seglats och litet sjösjuka, förorsakad af de oroliga böljornas lek i Gibraltarsundet, förskaffar man sig nöjet att sätta sin fot på en annan verldsdel och se sig litet omkring bland ättlingarne af det folk, hvars herrliga minnesmärken ännu i denna dag är hvad som i Spanien mest tilldrager sig uppmärksamheten. Men äfven om man ej i räkningen tager med denna omständighet, så skadar det i alla fall icke att komma litet ur den hetta, som framkallas af de från Gibraltarklippan tillbakakastade solstrålarne, och få på närmare håll betrakta Afrikas böljande kust, der Tanger står på post med sina glänsande hus, oregelbundet och nyckfullt kastade om hvarandra på en sluttning, från hvars hvita spets *Kazba'n* — slottet — med sina grånade murar ser ut öfver det blånande sundet, som förbinder två af verldens väldigaste haf.

Hvilken förändring efter tre timmars färd! I stället för den lätta, fint byggda engelska slupen, som förde oss ombord, afhemtas vi nu af en tung, otymplig barkass, hvars piratlika besättning ror oss mot kusten under hojtningar, skrål och oqvädinsord. Båten kan ej lägga till vid stranden; en mängd barbenta figurer med den afrikanska judens vaxgula hy och spetsiga hakskägg vada derför ut till båten, taga oss, som det bäst faller sig, på axlarna, ryggen eller armarne och bära oss i land, der hamnkaptenen, en högväxt och ståtlig mohr i en prydligt draperad, hvit haik, med en turban omkring det rakade hufvudet och nya, gula tofflor på de nakna fötterna, välkomnar sina bekanta bland de anlända.

Utmed stadsmuren sträcka sig förfallna batterier, och längre bort till venster utbreder sig den glänsande, ljusgula stranden, der på högtidsdagarne de arabiska ryttarne upp-

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

föra tornerspel, hvaribland den af dessa folkstammar så omtyckta "krutleken", och der man hvarje morgon och eftermiddag ser den europeiska befolkningen till häst, alltid i lifligt, kort galopp, ty detta är den nordafrikanske springarens naturligaste och långsammaste rörelse. Der, hvarest kusten utskjuter i hafvet med Cap Malabat, utmynnar i viken en flod, framvällande under ett storartadt, halfrundt hvalf, som förskrifver sig från romarnes tid och är den sista qvarlefvan efter en af dem anlagd krigshamn. Till höger synas lemningarne efter den molo, som engelsmännen med kortsynt råhet sprängde i luften då de för inemot två århundraden sedan utrymde Tanger.

Genom ett par portar komma vi uppför en smal och smutsig gränd, på hvars ytterligt usla brädläggning här och der anträffas lemningar efter döda hundar och kattor, till den mellersta delen af staden med dess torg och förnämsta gata, hvarest hela dess lif är sammanträngdt. Rundtomkring torget, der de judiska och kristna köpmännen hafva sin börs, och längsefter hela gatan ser man bod vid bod. På torget utbjudas endast ätliga saker, hvaraf en stor del för europeiska gommar skulle vara allt utom aptitlig, och i de små nästena längre upp på gatan försäljas alla slags europeiska och marockanska varor af sämre beskaffenhet. Likväl är af allt detta ingenting uppstäldt eller framlagdt; man ser endast reolerna med deras packor, och köpmännen, som sitta på sina halmmattor med korslagda ben. Det är i solnedgången före torgdagen man bör uppehålla sig på torget och den korta, branta hufvudgatan, ty då inströmma den omkringliggande traktens innevånare med alla sina lastdjur, hvarvid hela torget och gatan förvandlas till en enda stor auktionssal — dock likväl icke med bord och klubba såsom hemma hos oss. Nej, hvar och en som har någonting att bjuda ut ränner gatan upp och ned, bärande det högt upp i luften eller på en käpp, hvarunder han med gäll stämma utropar det högsta bud han fått på sin vara, som han först då släpper, när han tycker sig för den hafva fått hvad han vill ha. Kommer uti detta hvimmel en förnäm inföding eller främling ridande, då når tumultet sin högsta höjd: en öppning måste göras genom denna trängsel; soldaten, som röjer väg för sin stränge husbonde, låter käppen dansa till höger och venster bland judar, araber, kameler, hästar, åsnor och hundar; man skrålar, tjuter, väsnas, protesterar och svär. Slutligen blir väg öppnad, den förnäme mannen försvinner och kommersen återtager sin gilla gång.

Af Tangers 9,000 innevånare äro två tredjedelar araber, och resten företrädesvis judar. Europeerna äro mycket fåtaliga: några köpmän, skeppsredare, handtverkare, ett par naturforskare och några trädgårdsmästare. På sin tid var staden berömd för det goda förhållande, som rådde mellan de främmande makternas representanter, hvilka nästan alla hade en talrik familj. I de vackra trädgårdarne utanför staden samlades man dagligen och förde ett mycket angenämt europeiskt lif här bland afrikanarne. Numera återstår efter allt detta endast trädgårdarne, af hvilka mest besökas den danska, såsom den ännu kallas, ehuru den långt för detta öfvergått i engelska ministerns ego. Den svenska trädgården, straxt utanför staden, är för närvarande Tangers moderna älsklingsplats. Den ligger alldeles vid stora torget utanför stadsmuren, och nästan dagligen får man der se grupper af tysta och uppmärksamma araber sitta och lyssna till en eller annan improvisatör, som med blixtrande ögon och under det han lifligt bråkar med de nakna armarne i en hög, reciterande ton berättar om forntida och nutida bedrifter. Stundom slå de nyfikna en krets omkring en trumma och en flöjt: då är det en ormtjusare "*Isaua*", som låter de giftiga djuren bita sig i kindbenen, pannan och tungan, lindar dem omkring sitt späda barns hals och hufvud samt gör andra fasaväckande konster.

Men solen går ned och stadsporten skall stängas; vi måste lemna Tanger nästa morgon och få derför skynda oss in i staden, der det vid nattens inbrott blir kolmörkt på de trånga gatorna. Det är tyst som i en graf, såvida icke ett bröllopståg under gäll musik och smattrande gevärssalfvor drager ur hus i hus; men ej heller detta räcker länge; ingen rider eller kör på gatan. Natt och sömn gå hand i hand — endast väktaren vakar på minareten, hvarifrån han litet emellanåt kallar de rättroende till bön.

Vulkaniskt utbrott vid ön Santorin år 1866.

(Med illustration).

I den grekiska arkipelagen ligger ön Santorin, i närheten af hvilken, samtidigt med det jordskalf, som egde rum natten till den 3 Febr., en liten ö sjönk i djupet, på samma gång en annan straxt höjde sig ur vågorna. Prof. Nöggerath har derom lemnat närmare upplysning, och efter honom meddela vi följande.

Santorin är en märkvärdig, till största delen af vulkaniska ämnen bestående ö och har en hästskoformig gestalt, hvars inre krets bildar nästan två tredjedelar af en cirkel. Detta cirkelsegments diameter utgör omkr. tre geogr. mil. Denna inre kust af ön är tvärbrant och 800-1,000 fot hög; vid dess bägge ändar ligga öarne Therasia och Aspronisi. Midti den af dessa öar omslutna stora kraterformiga hafsbassinen ligga öarne Hiera, Neo-Kammeni och Mikro-Kammeni. Af läget, skapnaden och den vulkaniska bergformationen hos de trenne yttre, den stora cirkeln bildande öarne kan man icke betvifla, att de fordom utgjort ett sammanhängande helt, en enda ringformig ö, och äfven Plinius bekräftar, att Therasia efter en häftig jordbäfning blifvit lösryckt från Thera (nu Santorin). Enligt Plutarchus, Justinus, Pausanias och många gamla skriftställare höjde sig i det inre af golfen vid Santorin omkr. år 186 f. Kr. ön Hiera eller Paläa-Kammeni. År 19 eft. Kr. uppstod nära der bredvid den lilla ön Thisa, men hvilken, derigenom att Hiera under åren 726 och 1427 ytterligare höjde sig, icke vidare består såsom sjelfständig ö, utan utgör en del af Hiera. År 1707 bildades ön Mikro-Kammeni genom ett vulkaniskt utbrott. Slutligen började år 1707 ön Neo-Kammeni att bildas genom en upphöjning af den af pimpsten bestående hafsbotten, på hvilken vid dess uppdykande en stor mängd friska ostron fastsutto; nära der bredvid uppstod en vulkan, hvars eruptioner snart bildade en förening med den upplyftade hafsbotten, och inom få år fulländades ön med en 330 fot hög kägla. Ännu andra dylika företeelser hafva tidtals egt rum på denna rörliga, vulkaniska hafsbotten, hvarom endast må omnämnas, att år 1650 en mil norr om Santorin, omedelbart efter en häftig jordbäfning, hafsbotten plötsligen upplyftes, men icke så högt, att en ny ö deraf uppstod. Detta skedde äfven i följd af en under hafsytan skeende eruption, hvilken genom de dervid utvecklade svafvelångorna dödade på Santorin mer än 50 personer och öfver 1,050 husdjur. En långsam upplyftning af hafsbotten har flere gånger observerats vid lodningar under vårt århundrade.

Redan den 30 Jan. försporde man ett jordskalf; från de halföppna kratrarne på Neo-Kammeni stego vattenpelare upp i luften, som fylldes af ett qväfvande svafvelos. Bergen på den lilla ön försvunno, den följande dagen hördes ett underjordiskt tordön, om natten slogo lågorna upp och utkastades stenar och ett regn af aska, som åtföljdes af en tjock rök, hvari de tre öarne insveptes. Vid denna åsyn betogos innevånarne af fasa, som ännu mera ökades, då haf-

vet började sjuda och ursinnigt vräka sina böljor mot vulkanens fot; vattnet var alldeles rödt och starkt uppblandadt med jernhaltiga ämnen. Under natten mellan den 1-2 Febr. var hafvet omkring Neo-Kammeni mjölkfärgadt; på dess yta vid stranden af den lilla hamnen visade sig tidtals röda lågor, hvilka varade endast några sekunder. I hamnen bildades häftiga strömsättningar, hvilka likväl härrörde af den sydliga vinden, som den 2 Febr. tilltog i styrka. Omkring öarne var hafvet nu dels grönt, dels violett och denna färg bibehöll det hela dagen. Först uppstodo fyra sjöar och derefter bildade sig invid vulkanen fem sådana, hvilka innehöllo sött, välsmakande vatten. Men ön sänkte sig så småningom, den östra delen af densamma endast långsamt, omkr. tio centimeter i timmen. På den sydvestra delen af ön remnade marken i stora sprickor. Ett doft buller och mindre jordskalf förnummos tidtals omkring vulkanen. Hafvet sjöd och dess vatten var ljumt. De svafvelaktiga ångorna spredo sig ända till Thera, Santorins hufvudstad. Hafsmåsar och annan sjöfogel, som dagen förut hade samlat sig kring de flytande, döda och halfdöda fiskarne, infunno sig alldeles icke denna dag. Under natten mellan den 2-3 Febr. visade sig tidtals lågor i den lilla hamnen, och på dess vestra kust uppsteg följande morgon utan afbrott ett moln af hvita, täta ångor med ett dån. Marken sänkte sig fortfarande, och remnorna i densamma utvidgades. Vattnet i de nybildade sjöarne, med undantag af en enda, var utomordentligt salt och klipporna på stranden blefvo varma. Under natten mellan den 3-4 Febr. ökades svafvelröken och fosforiska sken visade sig. Omkr. kl. 3 på morgonen uppstego lågor från centralpunkten för den vulkaniska verksamheten, och ångan blef tätare och svartare. Lågorna sänkte sig småningom och slocknade efter en half timme. Efter deras utslocknande trädde en upphöjning ur hafvet i deras ställe. Den bildade en liten ö, till hvilken man i följd af det upphettade hafsvattnet icke kunde komma. Ön förstorades så hastigt att man med ögonen kunde varseblifva dess tillväxt. Den uppsteg utan ringaste jordbäfning; man hörde endast tidtals ett underjordiskt buller. Kratern utkastade inga stenar, men från densamma uppsteg en hvitaktig, ljum ångpelare. Den 4 Febr. beräknade man den vulkaniska öns höjd till 20-30 alnar, dess längd till 50 och dess bredd till 10-15 alnar.

Några engelska vetenskapsmän begåfvo sig den 20 Febr. till Neo-Kammeni och anställde vid vulkanen med instrumenter sina iakttagelser, då på en gång ett fruktansvärdt utbrott lade beslag på deras uppmärksamhet, i det ett förfärligt haf af eld, aska och glödande stenar frambröt ur vulkanens krater. De fingo knappt tid att söka skydd under en öfverhängande lavamassa vid den gamla kratern och undkommo med att få kläderna uppbrända och skinnet något svedt. Utbrottet varade endast några få minuter, och sedan vinden drifvit bort röken och askan, skyndade de sig ombord på fartyget. Ett par dagar derefter visade sig åter ett underbart skådespel, i det en tjock pelare, liknande rödaktig basalt, långsamt steg upp i luften. Den höll omkring 600 fot i genomskärning och hade en höjd af 4,000 fot; under någon tid förblef den orubblig, hvarefter den slutligen upplöstes. Det är intressant att jemföra denna naturomhvälfning med Vesuvii utbrott, sådant det på sin tid, när Pompeji lades i aska, hvarvid Plinius d. ä. omkom, beskrifves af Plinius d. y.; då antog rökpelaren formen af en ofantlig pinie — ***longissimo velut trunco elata in altum.***

Vår plansch framställer utbrottet den 31 Jan., såsom det är afbildadt på en från platsen till *"Le Monde Illustré"* skickad ritning.

Verona.

(Med illustration.)

Då man från Alpernas branta afsatser nedstiger till öfra Italiens herrliga och minnesrika jord och till ledsagare på vandringen tager den äfven från de höga bergen neddansande Adigefloden, dröjer det ej synnerligen länge förrän man kommer till staden Verona, som ligger på bägge sidor af ofvannämnde flod, öfver hvars här böjda och derför häftiga strömfåra fem broar äro slagna. Verona är ej af någon större betydenhet, om man undantager, att det i sin egenskap af en befästad stad, öfver hvilken reser sig skansarne Pietro och den på vår plansch synliga S:t Felice, är under ett inträffande krig af stor vigt. Verona är ej en stad från i går eller förrgår, ty dess anor gå långt tilllbaka i forntiden. Till en början hade den euganeiska folkstammen här sitt tillhåll, sedan eröfrades staden af cenomanerna och derefter förvandlades den till en romersk koloni, som snart svingade sig upp till makt och välmåga genom inom dess fasta murar sammanförda skatter.

Det romerska riket, genom dess delning försvagadt, styrdt af utländska tjenstemän och försvaradt af främmande krigare, besoldade barbarer, blef snart öfversvämmadt af dessa vilda och kraftiga folkslag, hvilka inföllo i rikets vesterländska provinser under vestgötakonungen Alarik, som likväl blef af Stilicho slagen vid Verona år 403. Under Carl den stores tid förvandlades staden till ett markgrefskap, var en tid republik under den berömda familjen della Scala samt kom i fjortonde århundradet under Venedig, hvars öden den sedermera delat.

Ett minne från den tid, då Verona lydde under Roms mäktiga spira, är den på stadens förnämsta torg, *piazza Brà,* uppförda amfiteater, hvilken då tjenstgjorde som arena. Hvilka förfärliga minnen måste ej i åskådarens själ uppdyka vid åsynen af dessa ofantliga, öfver hvarandra sig höjande marmormassor, hvarifrån 70,000 åskådare, hvilkas sinnen voro förvildade af onaturliga, djuriska instinkter, jublade, då de sågo den till marken störtande gladiatorn af motståndaren mottaga nådestöten, eller medmenniskor sönderslitas mellan af raseri skummande vilddjurs klor. Denna amfiteater förskrifver sig, efter all sannolikhet, från kejsar Diocletiani tid. En annan fornlemning är *porta di Borsaro,* som uppfördes på kejsar Gallieni befallning år 265. Somliga fornforskare anse att denna port skall hafva varit en triumfbåge, andra, att den är endast en qvarlefva från de murar, utaf hvilka staden i fordna tider omslöts.

Ingen, som från scenen sett Romeos och Julias sublima kärlek och tragiska död skildrade af Shakspeares mästarhand, torde vid sitt besök i Verona underlåta att vallfärda till det ställe, der, efter hvad traditionen förmäler, Julias likkista finnes förvarad åt efterverlden. Denna relik återfinnes i ett det gamla fransiscanerklostrets kapell, hvilket nu användes såsom stall. Kistan är huggen af groft arbetad sten. Man tänke sig nu i en mindre angenäm stallatmosfer denna kista omgifven af skottkärror, sopqvastar och annat som till ett dylikt ställe hörer — lifvets skäraste poesi vid sidan af dess krassaste verklighet! Ej långt derifrån visas en i jorden nedsatt vattenho — det skall vara Romeos marmorkista! Julias fädernehem finnes ännu qvar vid gatan Capuletti och än nu ett värdhus, öfver hvars inkörsport sitter familjens vapen, en hatt.

Digitized by Google

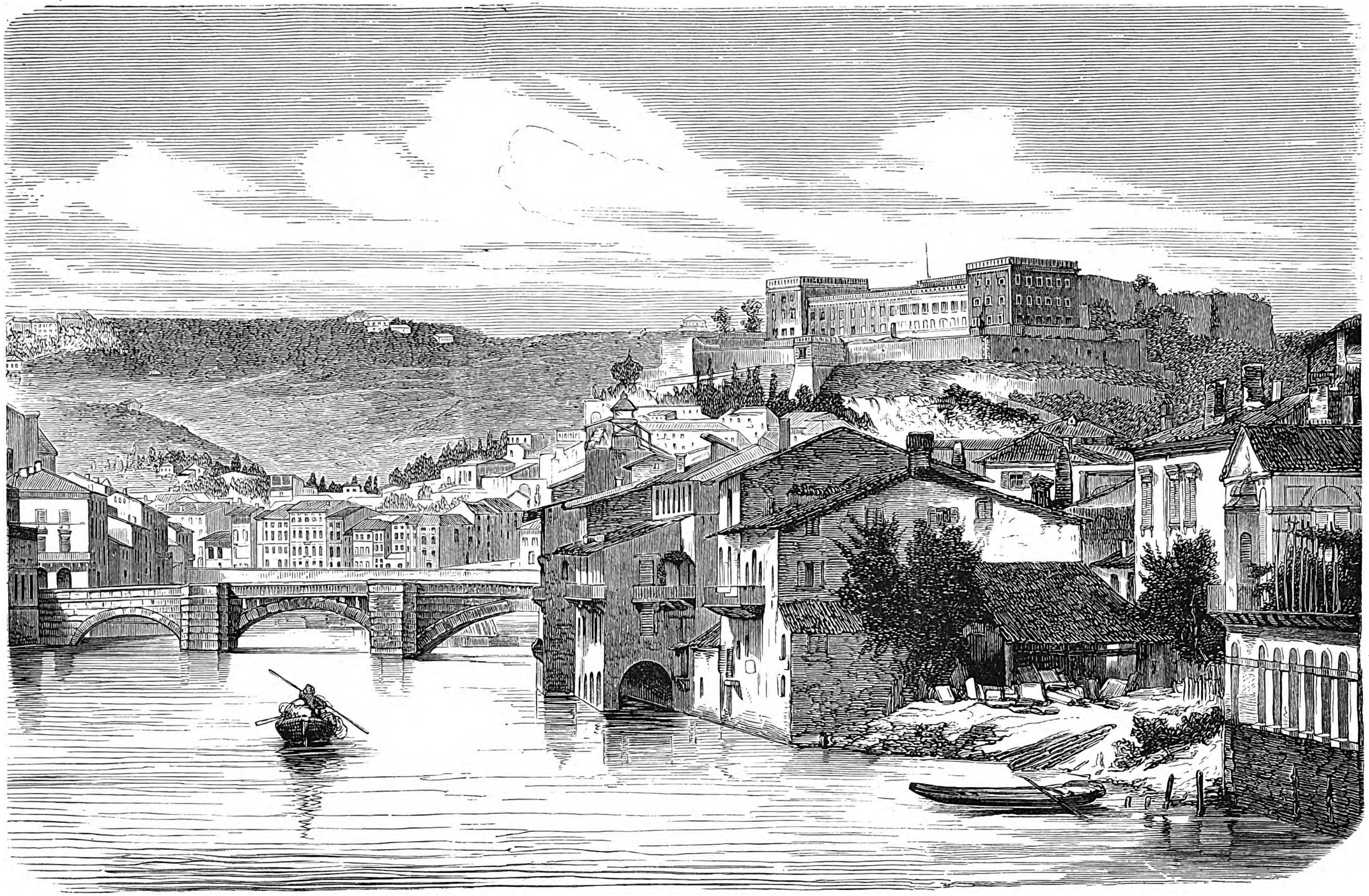

Verona med skansen Felice.

Digitized by Google

Digitized by Google

billiga priset; knappt har han några gånger begagnat svampen, så gå trådarne af och den förlorar sin form.

Nyss sade vi, att i Paris inga citronskal gå förlorade. Det var en gift qvinna, som först kom på den tanken att draga fördel af de på gatorna utkastade citron- och apelsinskalen och derigenom förvärfvade sig en betydlig förmögenhet. Hennes man var destillator samt arbetade åt sockerbagare och parfymörer. Hustrun såg ofta mannen syssla med sina retorter, och då hon hade ganska godt hufvud, gjorde hon sig snart på praktisk väg hemmastadd i kemiens första grunder, så att hon ibland kunde intaga sin mans plats vid kolfvarne. Då dog plötsligen hennes make och efterlemnade den knappt tjugoåriga qvinnan i ganska bekymmersamma omständigheter. Medan den unga enkan funderade, hur hon på ett ärligt sätt skulle kunna skaffa sig sitt uppehälle, erinrade hon sig, att hennes aflidne man en söndag fört henne in på en källare och der undfägnat henne med ostron samt vid detta tillfälle, då han dröp citronsaft på ostronen, sagt: »hur mången omtänksam menniska skulle icke genom att taga vara på de citronskal, som dagligen kastas i soplåren, kunna samla sig en förmögenhet.« Hennes beslut var snart fattadt. Hon tog genast en korg och begaf sig till Montorgeuilgatan, der de flesta ostronförsäljningsbodarne finnas, och förbrukningen af citroner således är störst. Då kyparne på restaurationerna och kaféerna hvarje morgon sågo den vackra frun röra i soplårarne, lofvade de henne, sedan hon upplyst dem om anledningen till hennes morgonbesök, att taga vara på alla skalen. Samma löfte fick hon äfven af teatersoparne med hänsyn till apelsinskalen, och inom kort blef den dagliga skörden så riklig, att enkan måste lega flere personer af båda könen att insamla citron- och apelsinskalen. Med ett ord — innan tre år voro till ända, egde hon en stor verkstad, der öfver tjugo flickor hade full sysselsättning med att tillreda, torka, inpacka och afsända skalen. Enkan har för längesedan upphört med rörelsen och lefver nu af sina räntor.

Ett ändå egendomligare yrke är det att gissa rebusar och lösa gåtor. Pariserfilistern som på kaféet sitter vid sin kopp kaffe och spetsglas kognak, ådagalägger just icke någon särdeles stor lust att gissa de i illustrerade tidningarne befintliga gåtorna och rebusarne. Likväl händer det en och annan gång att de förgäfves bråka sina hufvuden och slutligen råka i gräl med hvarandra. Hvar och en söker öfvertyga sin granne om att han har funnit lösningen, då deremot grannen påstår motsatsen. Nu hittade en stackars sate, som hade förvärfvat sig stor färdighet i att gissa gåtor och under en rad af år närvarat vid dessa dispyter, på att göra denna sin talang till en inkomstkälla. På de dagar, då tidningarne med rebusar, gåtor och charader utkommo, begaf han sig i god tid till kaféerna i vissa stadsdelar, sålde åt värden lösningen af hvarje gåta för fem sous. När som filistrarne vid gåtornas gissande ej kunde blifva ense, hänsköt man saken till värden, som förevisade den officiella lösningen. Hvarje uttydd rebus inbringade den nye Oedipus mer än trettio francs, och då tidningar med dylika rebusar o. s. v. utkomma flere gånger i veckan, var hans vinst således betydlig.

Landsvägs-ångaren. — Mot gatulokomotivets praktiska användning har hittills rest sig ett så väsentligt hinder, att man ansett det omöjligt att vid bördors forsling på dylika vägar kunna draga någon fördel af ångkraften. Detta hinder har legat i den afnötning, som gatan och maskinen ömsesidigt tillfoga hvarandra. En dålig gatläggning eller de hvassa stenarne i en makadamiserad körbana föranledde oupphörliga och ytterst dyrbara reparationer af maskinen, under det å andra sidan vägen led betydlig skada, då man sökte afhjelpa denna olägenhet genom att använda stora och tunga maskiner. Att undanröja bägge dessa olägenheter har en längre tid varit ingeniörernas uppgift; likväl syntes det i början af detta år som om det vore svårare att från gatan eller landsvägen uttränga lastvagnen än diligensen, tills det nu lyckats en ingeniör i Edinburg att göra en uppfinning, hvarigenom de bägge ofvannämnda olägenheterna försvinna. Denna uppfinning består nämligen deruti, att jernhjulens lötar omgifves med ett kautsjuklager. De resultater, som vunnits vid de hittills anställda försöken, lofva den nya vägångaren — så kallar mr. Thomson sitt lokomotiv — en vacker framtid. Dessa resultater äro i sanning öfverraskande. Den första af dessa maskiner, beställd af ett sockerrafinaderi på Java ådagalade med en nominalkraft af två hästar en sådan lätthet i rörelserna, att den med lika säkerhet kunde föras öfver en vanlig väg eller en mjuk gräsvall, som öfver en med chaussékis belagd gata eller öfver en med ett två fots tjockt sandlager betäckt yta. Sedan dessa försök utfallit till allmän belåtenhet, konstruerades efter samma princip tre andra vägångare, hvilka profvades i närvaro af ett stort antal fackmän från Edinburg och Leith. Vid en med detta lokomotiv anställd profresa visade sig den nya uppfinningens företräden på det mest glänsande sätt. Med stor lätthet gjorde vägångaren med fyra lastade kolwaggoner en resa af två mil till Leith, vände här skickligt bland hvimlet af droskor och omnibusar, svängde omkring de tväraste gathörn — ibland voro kurvorna så nära hvarandra, att det långa tåget bildade ett S — och passerade med säkerhet trånga och branta gator. I huru hög grad de omnämnda olägenheterna af afnötningen blifvit öfvervunna visar sig deraf, att en potatis och en rofva, som man bl. a. lagt i vägen, af vägångaren ej bragtes ur deras läge, ja, icke en gång skadades, och att å andra sidan lötarne ej lidit den ringaste skada, ehuru de gått fram öfver knagglig stenläggning och nyss utlagd chaussékis. — Af huru stor nytta den nya uppfinningen kan blifva låter sig för ögonblicket icke bestämmas. Landthushållningen torde tvifvelsutan fästa stora förhoppningar vid densamma, och i militäriskt hänseende lofvar den att blifva ej mindre ändamålsenlig Hur skulle måhända förhållandena hafva gestaltat sig i sista abyssiniska kriget, om man i stället för de fyra elefanterna hade användt två eller tre vägångare.

Musikaliska gaslågor. Att elden — eller åtminstone en gaslåga — skulle kunna vara tillgänglig för tonernas makt, låter i mångens öron besynnerligt; men hvar och en kan genom anställda försök öfvertyga sig om att så verkligen är förhållandet. Man gifve t. ex. en smal gaslåga en höjd af fjorton tum öfver brännaren och frambringe bredvid den en gäll ton; förskräckt far gaslågan genast tillsamman, liksom musslan vid beröring kryper in i sitt skal. Så länge den gälla tonen uthållas, förblifver lågan, liksom ängsligt lyssnande, i denna ställning, hvarigenom hennes storlek till hälften förminskats, men i samma ögonblick tonen upphörer, skjuter hon genast upp till sin förra höjd. Vid dessa försök kan man äfven begagna sig af en violin. Om än Ole Bull eller Norman-Neruda förde stråken, skulle likväl lågan alldeles icke bekymra sig om deras toner, ifall de stannade inom instrumentets första lägen, men skulle en fuskare roa sig med några oförvägna utflykter på E-strängen så se vi lågan genast antaga en sammanträngd, buskig form, hvarunder den visar sig i högsta grad orolig och vid dåligt lynne. Ju större lågan är, desto känsligare är den icke allenast för tonerna, utan äfven för det obetydligaste buller. Ingen dörr kan knarra, ingen sidenklädning frasa, ingen halmmatta knastra, intet mynt falla till golfvet, utan att lågan deraf mottager intryck. På henne inverkar äfven menniskorösten, dock ej genom U-ljudet; detta må uttalas aldrig så högt och tydligt — lågan bryr sig ej det minsta derom. Deremot vacklar den, liksom berusad, fram och tillbaka vid O-ljudet; Y-ljudet försätter den i en ångestfull darrning, och träffad af E-ljudet, sjunker den ihop till en oredig eldklump. Orsaken till dessa företeelser är ännu icke fullt känd, men man antager, att de i luften framkallade ljudvågorna i första hand gifva anledning till dessa fenomener.

Året 1869 med dess blida väderlek.

I **Stockholm** hade vi den 4 Mars tjock dimma och 13° kallt.

Under Februari hemsöktes flere trakter i **Norge** af svåra stormar. I Lister rasade natten mellan de 14-15 Febr. en orkan, som varade i elfva timmar, hvarunder omstörtades fyra boningshus och tjugo uthusbyggnader.

I **Danmark** utbrast den 27 Februari genom hela Jylland en orkan, som i Veile, Kolding, Randers, Thisted m. fl. städer anställde mycken skada. De starkaste träd uppryckte med rötterna och en mängd boningshus förstördes.

I alla trakter af **Tyskland** höll Mars månad sitt intåg, åtföljd af is och snö. I Kassel har under hela vinterns lopp ej fallit så mycket snö som i de första dagarne af samma månad varit händelsen. Omkring Bodensjön rasade vid denna tid våldsamma stormar. Skeppsfarten på sjön var afbruten; byggnader, gärdesgårdar, telegrafledningar, fruktträdgårdar m. m. ledo betydlig skada. I Tyrolen inträffade vid sagde tid starka snöfall. I nästan hela Österrike infann sig den 2-5 Mars en storm, som medförde sträng köld och snö samt förorsakade betydliga skador. Mellan Thurnau och Reichenberg var snöfallet så starkt, att bantågen under fyratioåtta timmar måste inställa sina turer.

England hemsöktes under sista dagarne i Februari af en svår snöstorm, hvarigenom förorsakades ganska många skeppsbrott, i synnerhet vid Orkney-öarne.

Äfven i **Frankrike** har man under ofvannämnde tid haft svår väderlek, ihållande regn och blåst, hvarigenom flera olyckor hafva på hafvet inträffat. Telegrafledningarne till södra delen af landet, Schweitz, Italien och Tyskland blefvo på många ställen skadade, äfvensom åtskilliga öfversvämningar inträffade.

Med anledning af den milda väderlek, som denna vinter herrskat i Europa, meddelar *»Gardeners Magazin»* följande notiser: År 1172 var vintern så blid, att träden i Februari månad började knoppas och foglarne byggde sina bon och läto ungarne försöka sina vingars styrka. År 1289 hade man egentligen icke någon vinter, och 1421 stodo alla fruktträd i full blomning, liksom äfven vinstocken i April. Mot slutet af April mognade körsbären, och i Maj vindrufvorna. År 1538 hade trädgårdarne redan i Februari iklädt sig sin skönaste skrud. Året 1572 liknade året 1172. Äfven vintrarne 1607, 1612 och 1617 utmärkte sig genom synnerligen mild väderlek. År 1659 hade man hvarken snö eller is, och år 1852 behöfdes alldeles ingen eldning i rummen. Genom sin blida väderlek utmärkte sig äfven åren 1791, 1807 och 1822.

Digitized by Google

ANMÄLAN.

NÄR OCH FJERRAN.

Månadsskrift för resebeskrifningar och skildringar ur kulturlifvet m. m.

Bland kunskapsämnen, som ega en mäktig förmåga att intressera alla åldrar och stånd, torde obestridligen de geografiska intaga ett ganska framstående rum.

Skildringar af upptäcktsfärder och besök i främmande länder, bilder ur aflägsna folkslags lif, seder och bruk — allt sådant är af naturen synnerligen egnadt att lifligt anslå allas sinnen; och att ega en något mer omfattande kunskap i dessa ämnen, torde äfven numera anses som en nödvändighet för hvarje person med anspråk på bildning.

Äfven hos oss och i vårt land äro åsigterna härom längesedan stadgade, och vi ega säkerligen, icke mindre än de öfriga kulturfolken, ett lefvande intresse för denna gren af mensklig odling. Det måste derför kunna anses vara en ren tillfällighet, att vår litteratur ännu hittills varit i saknad af en periodisk skrift, som fått till uppgift att meddela sina läsare ett urval af det rika material, utlandet dagligen frambringar i nämnde ämnen; och vi skulle derför våga tro, att den anspråkslösa tidskrift, som vi härmed vilja börja, icke skall blifva ovälkommen eller kunna anses vara alldeles öfverflödig.

I denna förhoppning anbefalla vi i den kunskapsälskande allmänhetens välvilliga åtanke vår månadsskrift, som kommer att i öfversättning och bearbetning hufvudsakligen meddela

Nyare resebeskrifningar, skildringar af de olika folkens seder och kulturlif samt uppsatser öfver intressantare företeelser inom djur- och växtverlden.

Att texten må blifva så innehållsrik, omvexlande och till framställningssättet så angenäm som möjligt, skall blifva redaktionen en uppgift, som den vill bemöda sig om att, efter bästa förmåga, lösa till allmänhetens belåtenhet.

Pressens yttranden om "När och Fjerran":

Aftonbladet: "Att döma af det redan utkomna första häftet lofvar denna månadsskrift att blifva en för alla åldrar och klasser underhållande lektyr. Det billiga priset, **6 R:dr** för år, bör derjemte bereda densamma den vidsträckta spridning, som med detta företag afsetts.

Dagligt Allehanda: "— Vi anse oss kunna till det bästa anbefalla detta litterära företag."

Stockholms Dagblad: "— Innehållet är ganska omvexlande. Det är äfven både lärorikt och nöjsamt, och om arbetet fortgår på samma sätt bör det blifva ett verk, som icke kommer att fattas i någon familj, der man önskar följa med samtidens intressantare företeelser inom denna gren af vetandet, och föröfrigt blifva en kärkommen läsning för hvarje person med anspråk på bildning, men hvilken icke har tillfälle att studera vidlyftigare arbeten i samma syftning."

Göteborgs-Posten: "En lucka i vår litteratur har genom detta företag blifvit fylld och, såsom det synes, på ett fullt tillfredsställande sätt. — — — Utom det att en dylik tidskrift har fördelen af att till sitt förfogande ega rika utländska källor, hvarigenom det är möjligt att göra innehållet omvexlande och fängslande, finnes numera, tack vare de framsteg, som träsniderikonsten och typografien gjort, tillfälle att lemna publiken arbeten, hvilka för konstsinnet lemna föga öfrigt att önska. Dertill kommer det ytterst billiga pris, hvartill "När och Fjerran" säljes, och hvilket förefaller nästan fabelaktigt, om man jemför denna tidskrift med en af samma slag, hvilken i Sverge utkom för tre eller fyra tiotal år sedan och hvars tillvaro knappt syntes bevisa annat än att den tidens publik hade mycket ringa anspråk och mycket goda kassor, då de till högt pris lade sig till en dylik produkt. — "När och Fjerran" kostar vid prenumeration för helt år endast 6 R:dr R:mt och erhåller man då 12 häften i stort qvartformat, hvarje häfte med 24 sidor text och 4 större illustrationer, tryckta på särskilda blad, samt dessutom mindre illustrationer inuti texten. Prenumeration kan äfven ske å postkontoren, med ett tillägg af 50 öre i postförvaltarearvode pr årgång.

Stockholm. Alb. Bonniers Boktryckeri, 1869.

Digitized by Google

5:te häftet. Maj 1869.

MÅNADSSKRIFT FÖR RESEBESKRIFNINGAR.

Skildringar ur Kulturlifvet m. m.

Efter utländska källor utgifven

af

C. A. SWAHN.

Femte häftets innehåll:

Skizzer från Kochinkina af E. Suenson. (Forts. o. slut.)
Sömnen och Drömmen efter Ewald Hecker.
Franska Banken efter "Revue des Deux Mondes". I.
Suezkanalen förr och nu af T. Böggild (med 2:ne illustrationer).
Nokia fors i Finland (med illustration).
Klostret Valamo i Ladoga (med illustration).
Newyorks Tidningar af Vilh. Sommer.
Den andra Tyska Nordpolsexpeditionen.
Ett motstycke till Suezkanalen.
Fornlemningar vid Krim.
} Smärre artiklar på omslagets innansidor.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Prenumerationspriset för hela årgången 6 R:dr.

Subskribenter betala 60 öre för häftet, men erhålla häftena 11, 12 gratis.

Digitized by Google

Newyorks Tidningar

af **Vilh. Sommer.**

Fastän amerikanarne äro synnerligen benägna att gifva luft åt sin ovilja mot engelsmännen och allt som kommer från England, så efterapa de likväl i många hänseenden dessa sina stamfäder. Detta drag i deras nationalkarakter röjer sig måhända tydligast i deras lust att läsa tidningar. Hvar och en, som i England någon gång farit på jernväg eller befunnit sig på taket af en omnibus, torde hafva bemärkt den ifver, med hvilken nästan alla passagerarne studera sina tidningar. Likväl är detta ingenting mot hvad man får se i Amerika. Jag vill i korthet söka skildra tidningstrafiken i Newyork, detta Amerikas Babel, och till en början uppräkna de dagblad och periodiska skrifter, hvarur befolkningen hemtar sin politiska och andliga kost. Det kan vara möjligt att jag glömmer bort ett eller annat mindre betydande vinkelblad eller ny tidning, men dem jag nu går att uppräkna äro de mest framstående och de som lyckats skaffa sig en ständig läsarekrets. I Newyork, Brooklyn och Jersey City utkomma: *Herald, Tribune, Times, Commerce Journal, Shipping Gazette, Sun, Citizen, World, Democrat, Mercury, Daily News, Evening Star, Eagle, Brooklyn Democrat, Brooklyn Times, Daily Telegraph, Commercial Advertiser, Express, Evening Post,* hvilka alla utgifvas på engelska språket. På tyska språket finnas: *New-York Staatszeitung, New-York deutscher Demokrat, New-York Abendzeitung* och slutligen på svenska och danska språken: *Skandinavisk Post.* Alla dessa äro dagblad. Af veckotidningar, som till en del äro illustrerade, utkomma: *Harpers Weeckly, Frank Leslie's Journal* (på engelska och tyska), *Pictorial Police Gazette, Fourth July, Wilke's Spirit of the Times, New-York Sportsmen, New-York Clipper, Literary Rewiews* och åtskilliga andra periodiska tidningar af mindre betydenhet. Af denna lilla lista torde man inse att det icke är någon brist på tidningar, antingen att leda, eller förvirra befolkningens politiska begrepp. Vid första ögonkastet skulle det nästan synas som om det vore omöjligt för denna massa af tidningar att ega bestånd och finna läsare, men icke desto mindre vågar jag djerft påstå att hvarken det ena eller det andra möter några svårigheter. Tidningarne bära sig icke allenast väl, utan göra äfven flere af sina egare till millionärer, och att vara medarbetare i ett af de större bladen, t. ex. Herald eller Times, anses synnerligen lönande. Vid den första af dessa tvänne tidningar vilja vi uppehålla oss ett ögonblick. Den eges och utgifves af hr Bennett, fader till den unge mannen, som vid kappseglingen öfver Atlanten vann priset. Herr Bennett är en man, lika mycket känd genom sin publicistiska verksamhet som äfven genom sin rikedom och sitt förbindliga sätt, och jag råder hvarje bildad man som besöker Newyork, att göra hr Bennett ett besök i hans arbetsrum vid Broodway, gentemot Astor House. Man behöfver icke befara att taga miste om huset, ty det är det vackraste och ståtligaste vid hela Broodway och ser snarare ut som en furstlig boning än som en lokal för tidningsskrifvare och svärtade sättare. På samma plats, der Heralds officin nu befinner sig, stod förr Barnums museum. Då detta brann ned, köpte Bennett halfva tomten för den fabelaktiga summan af 200,000 dollars samt uppförde derstädes ett palats alltigenom af marmor. Djupt ned i den nedersta källaren (det finnes två sådana) långt in under trottoaren arbeta ångmaskinerna, som icke allenast drifva pressarne, utan äfven flera andra apparater, hvilka begagnas vid tryckningen af det kolossala bladet, som dagligen utgår i 300,000 nummer. En genom stenläggningen uppstigande, fin rökpelare utvisar platsen, der maskinen står. Det är förbjudet att hafva dessa maskinrum under gatan, då det lätt kan hända att en dylik maskin en vacker dag springer sönder och spränger i luften åtskilliga vandrare och fordon, men polisen i Newyork är icke alltid så nogräknad i småsaker, och hr Bennett är en af dessa personer, som man bör hålla sig väl med. Derför sluter man igen ögonen och låtsar sig ingenting se eller höra. I öfre källaren stå tryckpressarne med hvad till dem hörer, och der är natt och dag lif och rörelse.

I bottenvåningen, der dörrarne under den varma årstiden alltid stå öppna, är uppsatt ett skrank af valnöt, innanför hvilket finnas tidningens telegrafbyrå, mottagningsrum för annonsörer, räkenskapskontor och lokal för försäljning af lösnummer o. s. v. — hvar del för sig — och allt går sin jemna gång med lugn, ordning och tysthet. Det skulle blifva alltför vidlyftigt att beskrifva hvar och en af marmorpalatsets fem våningar, för vidlyftigt att närmare redogöra för arbetets fördelning mellan de många medarbetarne inom de särskilda brancherna Man ser dem icke alla, ty många befinna sig på resande fot. — Några åtfölja presidenten på hans färder genom landet, andra bevista någon kapplöpning, somliga äro i Europa och en stor del af dem är spridd rundtomkring i den stora staden för att referera hvad som sker vid mer eller mindre betydande sammankomster. Ingenting — ej ens det allra minsta — sker utan att Herald har en referent på stället, och man torde häraf kunna sluta till hvilken massa af medarbetare en sådan tidning måste ega.

I ett elegant arbetsrum midti denna bikupa gifver hr Bennett företräde åt de besökande. Kommer man till Newyork och är man i tillfälle att under någon giltig anledning vända sig till honom, då bör man icke försumma att aflägga ett besök hos honom, och han skall med den största beredvillighet visa eller låta visa sitt omfattande etablissement. Är ni konstnär, så slut er till de artistiska medarbetarne, ty det tjenar till ingenting att uppträda i Newyork utan att Herald utbasunat er talang: men om så skett, då kan ni vara säker om att lyckas. Det kostar visserligen mycket pengar att blifva påpekad i Heralds spalter, men räntefoten är hög i Newyork, och de pengar ni ger ut äro icke bortkastade.

Om än Times' och flere andra af de newyorkska tidningsbyråerna icke äro så praktfulla, så äro de i alla fall lika stora, och man torde häraf lätteligen kunna inse att Newyork morgon och afton formligen öfversvämnas af tidningar. Man skulle nu kunna tro det vara omöjligt för alla dessa tidningar att blifva spridda och lästa, men besynnerligt nog är så icke förhållandet. Hvarje amerikanare, som kan läsa innantill, måste nödvändigt studera sin tidning. Stiger man om morgonen ombord på en ångbåt eller sätter man sig upp i en spårvagn, så får man genast se hvarenda passagerare ifrigt sysselsatt med att studera presidentens eller hans motståndares sednast hållna tal. Går man till fisk- eller frukttorgen, kan man se hur hvarje handlande begärligt omfattar hvarje ledigt ögonblick att sätta sig in i de brännande frågorna för dagen. Passerar man öfver de öppna platser der åkaredroskorna hafva sina stationer, så varseblifver man kuskarne på deras upphöjda platser djupt försänkta i läsningen af ett tidningsblad — ja, till och med den late negern, som lutande sig mot en tunna väntar på arbete på Felton Market, läser sin tidning, om icke för någonting annat, så åtminstone för att se hvad «republikanarne« verka för sina egna intressen genom att begagna de svarte männen som redskap

Damerna studera tidningarne lika ifrigt som männen och sluka med begärlighet de mångfaldiga, intressanta notiserna om äktenskapsbrott, enleveringar och annat, som i den vägen kan kittla den qvinliga nyfikenheten.

Hvad under då att de amerikanska tidningarne hafva en strykande afsättning? Och den stackars öfvergifne och brödlöse emigranten (och af denna klass finnes det tyvärr i Amerika ett ofantligt stort antal) måste naturligtvis också läsa tidningarne Oftast förstår han icke språket, men han lärer sig likväl snart att se efter under annonsrubriken «*Wanted*« och der leta efter någon för honom passande befattning. Skulle tidningsutdelningen i Amerika försiggå på samma sätt som hos oss, så skulle innevånarne i de aflägsnare delarne af Newyork få Herald först dagen efter det den utkommit. Man har derför vidtagit en mera praktisk anordning. I hvarje qvarter finnas s. k. *News Papers Stands,* der tidningarne kunna af allmänheten köpas. Vid hvarje bangård, vid hvarje ångbåtsstation finnas dylika *Stands*, ja, äfven ute på landsbygden försiggår försäljningen på jernvägarne i sjelfva waggonerna, och en person, som har sitt hem 30 eng mil från staden, har redan läst sitt älsklingsblad, då han kommer in till sitt kontor.

Slutligen må det tillåtas oss bifoga några ord om de amerikanska kolportörerna eller *News Papers Boys*, en för Amerika egendomlig institution. Som bin svärma de bittida och sent omkring ångbåts- och jernvägsstationerna och ropa med gäll röst sitt: «*Evening Star, Daily Telegraph*« o. s v., och mången cent glider ned i de lifliga trasvargarnes fickor. De bilda en egen korporation och de flesta lefva icke i föräldrahemmet, utan i ett eget *boarding house* vid Bowery. Der uppehålla de sig tillsammans med en annan korporation: skoputsarne De lefva endast för sitt yrke, begynna dagsverket i soluppgången och sluta ofta först vid midnatt, när trafiken afstannar. Sin middag intaga de på restaurationer, som uteslutande besökas af dem, der de för tio cents erhålla en tarflig men sund spis; der läsa de sin tidning, hvarefter de störta ut och hemta aftontidningarne och återigen börja samma gatlopp. De små stackrarne äro stora ekonomer och insätta sina besparingar i en *Saving-Bank* (sparbank), och när de vid en ålder af 14—15 år upphöra att kolportera tidningar samt slå sig på ett annat yrke, förfoga de ofta öfver ett litet kapital och hafva i hufvudet en fond af förvirrade politiska åsigter, hvarjemte de ofta uppträda som fria valmän och ibland sedermera blifva representanter De små bytingarne hafva ju från sina tidigaste barnaår varit «medarbetare« i tidningarne. Man skulle vara benägen att tro, det tidningskolportörernas lefnadssätt skulle göra dem till kringstrykande ficktjufvar o. s. v., men erfarenheten utvisar att så icke är förhållandet. Visserligen kan det inträffa att en och annan kolportör med dåliga anlag går förlorad för samhället, men i allmänhet blifver kolportören en duglig arbetare och flera ansedde medborgare hafva utgått ur deras leder. Jag har besökt dessa gossar i deras bostäder och med glädje iakttagit den ordning och snygghet, som der rådde Från barndomen veta de med sig sjelfva att de äro fria och sjelfständiga varelser, som föda sig med sitt arbete och ej behöfva tigga sitt bröd af andra.

En gren af tidningslitteraturen, hvarpå man i Amerika nedlägger stor omsorg, är den illustrerade delen af pressen, och detta gäller i synnerhet om de i Newyork utkommande, illustrerade tidningarne. Härför har man i synnerhet att tacka hr Harpers oförtrutna sträfvande i detta hänseende. Med utmärkt smak har han valt innehållet i sina tidningar samt försett dem med en elegant utstyrsel, och nödvän-

Digitized by Google

Skizzer från Kochinkina

af

E. Suenson.

(Forts. och slut fr. föreg. häfte.)

V.

Det är slut med siestan, den värsta hettan har gått öfver och aftonbrisen börjar skänka någon svalka. Nu är stunden inne att företaga en lustvandring utom staden, att inandas en smula frisk luft och skaffa sig matlust till den sena middagen; det är ingen tid att förlora; solen går ned kl. 6, och någon skymning vet man under dessa breddgrader ej af.

Straxt utanför staden, nedåt Avalanche, ligger den botaniska trädgården, ty en sådan får naturligtvis icke saknas i en hufvudstad, hur mycket den föröfrigt än kan lemna att önska. Här är koloniens hela flora samlad i skuggrika lunder, intagande buskpartier och skiftande blomsterbäddar. Stora burar innesluta exemplar af djurriket, och talrikt representerade äro i synnerhet Kochinkinas befjädrade innevånare, hvilka genom sin skönhet och lysande färgprakt locka åskådaren att hela timmar stanna utanför deras fängelse. De tyckas vara ganska belåtna med sin fångenskap, undantagandes en kungsörn, som svårmodigt hänger vingarne, och en jättestor skogsuggla, hvilken just nu blifvit fångad och skall af väktaren inspärras i sin trånga cell. Stackars fågel, den sätter sig till motvärn med näbb och klor, de glänsande fjädrarne resa sig och ögonen gnistra som ett par eldkol. Mannens hand är huggen blodig, och endast med tillhjelp af ett tjockt kläde lyckas han få bugt på fången. I en afsides från de andra djuren uppställd bur har man inspärrat koloniens gissel, den fruktansvärde kungstigern; oroligt rör han sig, med sänkt hufvud och slokad svans, fram och tillbaka mellan de tjocka jernstängerna. Ehuru han varit beröfvad friheten i endast åtta dagar, äro de spänstiga musklerna redan slappa; i det gula, prickiga skinnet bildas här och der veck, men de hvassa klorna tyckas vara ännu starkare och farligare än någonsin. Åtskilliga soldater hafva samlat sig framför buren och reta den väldige fienden med hånande åtbörder, rop och stenkastning; tigern drager sig tillbaka i fängelsets bakgrund, hukar sig ned, spänner musklerna, fnyser af raseri och störtar med ett ursinnigt språng fram mot sina plågoandar. Förfärade och dödsbleka, vika dessa tillbaka — dock utan orsak, ty det skyddande jerngallret är för starkt; tigern nedfaller utmattad, sedan han kommit buren att vackla, och den fega hopen besvarar hans vanmäktiga raseri med skrattsalvor.

Bakom trädgården leder en träbro öfver till en på Avalanches andra strand belägen, stor anamitisk köping, som hufvudsakligen bebos af de tusentals arbetare, hvilka dagligen finna sysselsättning vid arsenalen, väganläggningar och dylikt. Den ena delen af hyddorna ligger på fast mark, den andra är, långt ut i floden, byggd på smala, ruttna pålar, hvilka strömmen hvarje ögonblick hotar att bortföra med hus, dessas bohag och innevånare. Här finnas åtminstone bostäder, menniskor, lif och verksamhet. Väglaget är icke godt; under den torra årstiden plågas man af dammet, och då det regnar, vadar den resande genom ett nästan oafbrutet träsk, och i hvad fall som helst genom afskräden och smuts. Luktorganerna påverkas obehagligt, och man har i synnerhet svårt att vänja sig vid stanken från den härskna kokosoljan, som i Kochinkina är den företrädesvis begagnade parfymen. Hyddorna ligga tätt bredvid hvarandra på bägge sidor om vägen. Nakna barn välta sig, skrikande och skrattande, utanför i smutsen; modern sysslar inomhus; hennes klädsel är just icke stort bättre än de smås, ty i hemmet är husmodern ej så noga med hur hon är klädd, och ofta äro ett par korta benkläder, som från höfterna nå halfvägs ned på benen, allt hvad hon har på sig. Mannen är antingen borta på arbete, eller ligger han och gäspar i sofbritsen.

Bostäderna äro högst anspråkslösa. Väggarne utgöras af palmblad, fästade mellan närastående störar, taket består af samma material och golfvet bildas af hoptrampad jord. Husets inre är oftast enda rummet, som ibland är afdeladt i två eller flere, hvilkas inredning är fullkomligt enahanda. Nedslagna träpålar uppbära den låga träbritsen, som tjenar hela familjen till bord, stol och säng; hos de förmögnare är den betäckt med en flätad halmmatta. *En* öfverflödssak har anamiten likväl alltid råd och rum för; och denna är den fint arbetade hängmattan af halm eller hampa, som finnes uppsatt antingen i dörröppningen eller mellan trädgrenarne. Sällan är den tom; ofta har jag der tagit plats och gungat fram och tillbaka; i ett klimat sådant som Kochinkinas är den det beqvämaste och svalaste hvilostället. Eldstad och skorsten finnas ej i dessa hyddor; maten tillagas uti fria luften eller också, när väderleken är dålig, inne i hyddan, i hvilket fall röken får skaffa sig utgång bäst den kan, som dock, med hänsyn till takets jämmerliga tillstånd, ej är så svårt. Ingången utgöres af en stor öppning i bostadens framsida; den är så låg, att till och med de små anamiterna måste bocka sig för att komma in, och tillslutes med ett nedfällbart halmtak, hvilket vanligen förmedelst stöttor hålles i vågrät ställning och sålunda skänker någon skugga framför hyddan. På en liten fotpall äro uppställda de få grytor och skålar, som äro vid matlagningen nödvändiga, och den oumbärliga betelkrukan, i hvilken betelplantans saftiga blad, innan de kunna tuggas, sammanknådas med kalk och ett särskildt slags nötter. På ett snöre hänga i dörren stora bananasklasar, saftiga ananas, kokosnötter och några torkade fiskar, som i förening med risen utgöra innevånarnes förnämsta näringsmedel; endast vid högtidliga tillfällen bestå

Digitized by Google

de sig litet hönskött eller fläsk och fukta strupen med några, i vatten utspädda droppar rislikör. Det har ännu icke lyckats europeerna att förstöra infödingarne med brännvin eller den här långt mer använda absinthen, en verklig giftdryck, som åt många europeer bäddar en förtidig graf eller förslappar dem för hela lifvet. Barnen suga på ett sockerrör — de finna sig belåtna dermed. Anamiterna föra kanhända ett alltför tarfligt lefnadssätt; bättre födoämnen skulle helt säkert gifva dem större fysisk kraft och motarbeta en mängd sjukdomar, hvaraf de nu hemsökas. Men fattigdomen bland dem är stor; många kunna icke erhålla något arbete och söka ej heller skaffa sig sådant, då man ej behöfver frukta att dö af hunger i detta land, der menniskan endast har att sträcka ut handen efter närande frukter.

Med undantag af kalmuckerna, äro anamiterna säkerligen bland fastlandets asiatiska kustbefolkning de lägst stående. Deras ovanliga fulhet är i högsta grad motbjudande för främlingen, i synnerhet om han kommer vester ifrån och haft tillfälle att se Arabiens och vestra Indiens vackra folkstammar. Det breda, fyrkantiga ansigtet med sina utstående kindben; näsan, hvars mest iögonenfallande del utgöres af ett par stora näsborrar; munnen, modellerad som ett torskgap och till hälften förstörd genom beteltuggning, som äfven färgat de ännu i behåll varande tänderna röda; den stora, framskjutande magen och den vaggande gången — se der hvad som vid första ögonkastet ådrager sig uppmärksamheten. Vid närmare påseende måste man likväl medgifva, att dessa varelser hafva ett och annat vackert parti att uppvisa. Händer och fötter äro otroligt små och välskapade, qvinnorna hafva ofta ett rikt, svart hår, stora uttrycksfulla ögon och välbildadt bröst. Hudfärgen är hos männerna gulbrun och hos qvinnorna något ljusare, hvarigenom dessa sednare ofta få ett sjukligt utseende.

Anamiternas drägt är för bägge könen en och densamma; den består af ett par korta, svarta, röda eller blåa benkläder, och deröfver en, två till tre, olikfärgade blusar, hvilkas antal bestämmes af de resp. innehafvarnes fåfänga och förmögenhetsvilkor. Blusens ärmar äro så snäfva, att de tyckas vara fastsydda vid armen; detta förhållande uppgifva anamiterna som orsaken till att de ej kunna byta om blusen, förrän den faller i trasor. Handen är emellertid så liten, att den kan stickas ut till och med genom den trångaste ärm; men föröfrigt bör omnämnas, att samma klädnad begagnas dag och natt samt att den sällan bytes om. Qvinnorna bära håret tillbakastruket och uppfästadt i nacken till en knut. Männen hafva det antingen på samma sätt eller fritt nedhängande och stundom på sidorna afrakadt; ibland styra de ut sig med ett slags turban eller med en stor, spetsig halm-, eller säfhatt. Qvinnornas prydnader äro arm- och halsband af röda och gula glasperlor; de rikare begagna vid högtidligare tillfällen blusar och benkläder af silke i lysande färger.

Det andliga lifvet är hos anamiterna icke synnerligen utveckladt. Till namnet äro de buddhaister, men någon verklig religionskult hafva de icke; nästan alla deras lärare och prester äro dessutom försvunna och deras pagoder uppbrända. I närheten af Saigun finnes ännu en sådan tempelbyggnad qvar; på dess yttre väggar äro målade granna gudabilder, hvilket likväl icke hindrar regeringen att begagna templet som förrådsbod. Efter hvad man påstår, göra de kristna missionärerna icke många proselyter, men också beskyllas de fromma fäderna för att arbeta mera på att öfver sin hjord skaffa sig ett verldsligt än andligt herravälde.

Sedlighetsbegreppet är ej mera utbildadt, än att föräldrar mot låg betalning med glädje bortsälja sina unga döttrar åt njutningslystna europeer, och några små gåfvor är allt hvad som behöfves för att göra den lilla anamitiskan belåten med sin lott. En despotisk regerings hundraåriga förtryck har förvandlat anamiten till en fullkomligt viljelös varelse och inom honom förqväft allt fritt och sjelfständigt själslif. Om han visserligen icke är ledsen vid lifvet, så synes det dock vara endast vanans makt som håller honom uppe; man häpnar verkligen, då man varseblifver med hvilket stoiskt lugn han går döden tillmötes. Icke så sällan ser man lifdömda infödingar med välbehag röka sin pipa, ehuru midtför deras ögon hufvudena afhuggas på deras kamrater, och de veta, att samma öde nästa ögonblick väntar dem sjelfva. Skulle man möjligen häruti vilja finna ett bevis på mod och själsstyrka eller på tron om ett bättre lif efter detta, så misstager man sig högeligen; här finnes ingenting annat än endast och allenast likgiltighet för ett lif, hvars goda de i så ringa mån fått njuta, och själslöhet, som hindrar dem att tänka på hvad som kan vänta dem efter tillvaron härnere. — Frankrike har för sig uppställt en svår uppgift, då det vill söka höja denna eländiga race, och dock visar sig allaredan att arbetet icke är fruktlöst, om det blott börjas med barnen. Hos de barn, som från deras tidigaste år hafva erhållit ordentlig vård och europeisk uppfostran, har man svårt att återfinna den anamitiska racens kännetecken. Deras kroppar äro väl proportionerade, smidiga och kraftiga, deras utseende hurtigt och friskt, och de tillegna sig med lätthet alla kunskaper, som europeiska barn vid samma ålder äro i besittning af. Under min vistelse i kolonien sammanträffade jag ofta med en ung fjortonårig gosse, hvilken sedan några år tillbaka var anställd som skeppsgosse på ett fransyskt örlogsfartyg. Då han i denna egenskap tjenstgjorde vid Medelhafseskadern, hade han blifvit föreställd för kejsar Napoleon och af honom tilltalad. Denna dag hade varit den skönaste i gossens lif; han kunde aldrig tröttna att berätta för sina landsmän om alla de märkvärdiga saker han i Europa sett. Längtan till fäderneslandet hade återfört honom till Kochinkina, och ännu endast ett barn, tjenstgjorde han likväl till allas belåtenhet såsom tolk hos en af regeringens embetsmän. Huruvida anamiterna i en mera framskriden ålder komma att hålla hvad de i barndomen lofva, är ännu omöjligt att säga — dertill hafva försöken varit för korta; men när man hos åtskilliga af de äldre bland dem upptäcker en viss benägenhet för att tillegna sig många af de nyheter, som dagligen uppenbara sig för dem under umgänget med europeerna, så torde man kunna för framtiden hoppas det bästa. Erinras bör äfven, att den här skildrade delen af befolkningen obestridligen är den anamitiska racens afskum. I den franska kolonien och synnerligast närmast omkring hufvudstaden äro infödingarne, med undantag af en eller annan åkerbrukare, fullkomligt beroende af landets europeiska innevånare. De utgöra den tjenande klassen, användas som tjenstehjon i privata hus, anlitas som bärare och roddare samt hafva det vigtiga åliggandet att förse marknaden med frukt, grönsaker, fjäderfä, vildt och alla de förnödenheter, som europeerna ej kunna umbära.

I likhet med hvad förhållandet är i alla österländska städer, är äfven i Saigun torget ett af de lifligaste och mest besökta ställena. På morgonen straxt före soluppgången sammanströmma dit från de närbelägna köpingarne hundradetals anamiter — män, qvinnor och barn — hvilka på hufvudet bära runda, med frukt uppfyllda korgar. Under härtill afsedda brädskjul utbreda de i ett brokigt virrvarr om hvartannat fisk från Cap S:t Jaques, ris från Donai, bönor från Bien-hoa, fasaner, dufvor, höns, alla slags grönsaker och frukter. Få länder i verlden hafva på frukt ett sådant öfverflöd som Kochinkina. Ananas, bananer, oranger och många andra frukter äro af yppersta beskaffenhet, men priset framför alla andra tager likväl den s. k. mangusfrukten; hvilken, såvidt jag vet, ej finnes i någon annan verldsdel. Dess blomstringstid varar endast en månad, och är kanhända denna omständighet orsaken till att man finner denna frukt bättre än alla andra. Den är så stor som en

Digitized by Google

apelsin, har ett mörkrödt och mycket tjockt skal, innanför hvilket frukten ligger, delad i skifvor såsom apelsinen, men den är alldeles hvit och smälter i munnen som ett gelée, utan att efterlemna hvarken kärna eller hinna. Smaken är är sötsur, lukten doftande och köttet så lätt, att man behöfver minst ett halft dussin för att känna sig belåten.

VI.

I medlet af Februari väcktes Saigun ur sin dvala, då regeringen föranstaltade en produkt- och industriutställning, som egde rum med en viss högtidlighet. Denna utställning var den första efter koloniens grundläggning, och företaget helsades med stort bifall af både europeer, kineser och anamiter. Man såg här sammanförd en rikedom af produkter, hvilkas tillvaro ingen förut knappt anat, och som gåfvo en bekräftelse på hvilka otaliga hjelpkällor Kochinkina har att förfoga öfver. Hvad industrien angår, var den mindre rikt representerad; likväl såg man sällsynta och konstfärdigt gjorda arbeten af trä, elfenben, guld och silfver, men större delen af dessa föremål förskref sig likväl från en föregående tid och hade med stor möda blifvit uppspårad hos de olika egarne. Ur djurriket varseblef man i synnerhet talrika exemplar af höns och svin, de förra af alla möjliga arter och afarter. Svinen tycktes deremot alla höra till samma slägte och utmärkte sig genom sitt frodiga hull, hvartill deras europeiska fränder torde få svårt att uppvisa maken. De voro de bästa svin jag någonsin påträffat, med en ofantlig, hängande buk, korta gräfsvinsben och en puckel på nacken. De flesta voro hänvisade till en vegeterande tillvaro, då de, på grund af magens storlek och benens korthet, knappt kunde nå marken med dessa sednare och måste bäras eller släpas, hvar gång de skulle byta om plats.

De anamitiska åkerbrukarne, som talrikt infunnit sig, fingo här tillfälle att se och bedömma en mängd olika åkerbruksredskaper och maskiner, som blifvit utställda af europeerna och arbetade under tillsyn af kineser. Deras intresse ökades ännu mer genom utdelandet af medaljer och penningebelöningar, som med mycken högtidlighet egde rum mot slutet af utställningen. Anamiterna satte nämligen högt värde på det belöningarne åtföljande, granna diplomet, ty under den föregående regeringen var en uppmuntrande skrifvelse från hofvet den största gunstbetygelse som kunde gifvas. En kapplöpning, i hvilken deltogo franska, engelska, egyptiska, japanesiska och anamitiska hästar, förorsakade äfven infödingarne stor glädje. Största nöjet hade de emellertid väntat sig af en äkta nationell föreställning, nämligen en kappkörning med stutar. Stutarne voro parvis spända för kärror, på hvilka kuskarne hade sin plats; men då signalen gafs, satte sig djuret för en af kärrorna i spetsen, alla del andra följde efter i en rad, och trots sina förtviflade ansträngningar kunde kuskarne icke förmå stutarne att öfvergifva deras gamla vana att aldrig springa om förmannen.

Guvernören hade till dessa högtidligheter låtit inbjuda den mandarin, som styrde de tre, vester om Kambodjefloden belägna anamitiska landskaper, hvilka då ännu icke voro underlagda det franska väldet. Mandarinen, den ärevördige och sjuttiosjuårige gråhårsmannen Phantangiang, var i kolonien väl bekant; han hade varit en af de förnämsta underhandlarne mellan franska regeringen och kejsar Tu-Duc samt såsom dennes sändebud vistats i Paris och åtnjöt nu stort anseende både hos europeerna och anamiterna genom den själsodling och humanitet, han vid flere tillfällen lagt i dagen*). Från sitt residens i Vihn-long hade han på floden begifvit sig till Saigun, och en söndagseftermiddag sågo vi hans lilla eskader komma uppför floden. Den innefattade 5-6 stora junker, hvilka alla voro utstyrda med en viss prakt. Nästan hela fartyget var upptaget af ett stort skjul, inredt till bostad åt mandarinen och de förnämsta personerna i hans följe; på taket hade roddarne sina platser, och här paraderade likaledes de tre stora parasoller, hvilka, liksom i Turkiet hästsvansarne, angifva de förnämsta embetsmännens rang. Förstäfven var bestyckad med en liten leksakskanon och skjulets sidor pryddes med fanor, spjut och sköldar, hvilka gåfvo det hela en festlig och krigisk anstrykning. Vid landstigningsstället väntade guvernörens åkdon på gästen, som mottogs af en adjutant. Följet uppställde sig på flodstranden och var utstyrdt i ynkliga trasor, hvilka man sökt gifva utseendet af uniformer genom att på dem fastsy brokiga band och klutar. Vagnen rullade åstad, och hela skaran följde efter i fyrsprång med de tre stora parasollerna i spetsen, hvilka för hela verlden tillkännagåfvo, att det var en mandarin af tre parasoller som åkte förbi.

På aftonen var hos guvernören stor bal. Allt hvad som inom det kochinkinska samhället intog en någorlunda framstående plats var här samladt. Den långa festsalen, i hvars bakgrund hängde ett par porträtter af kejsar Napoleon och kejsarinnan Eugenie, var upplyst med kulörta kinesiska glaslyktor. En talrik svärm af lysande franska officerare, sidenklädda kineser och anspråkslösare utstyrda anamiter uppfyllde rummet. Tyvärr svarade damernas drägter hvarken i qvantitet eller qvalitet mot herrarnes. Då antalet af i Saigun bosatta europeiskor är mycket ringa, hade deraf blifvit en följd, att guvernörens familj ej fått vara för sträng i valet af sin umgängeskrets; men det oaktadt hade man till denna fest endast kunnat få ihop så många damer, att tre lancierkadriljer kunde åstadkommas.

Kontradanserna spela härstädes en roll, hvarifrån de i Europa långt för detta hafva måst afstå. Detta är ett mode, hvarpå de dansande herrarne borde sätta värde, ty af de närvarande damerna funnos ytterst få som kunde dansa en vals eller blott en polka, utan att hos sina kavaljerer förutsätta en synnerlig fysisk styrka och brist på taktfasthet. Under en af mina första resor besökte jag en engelsk krigshamn och bevistade der en stor bal. Jag hade bjudit upp en liten förtrollande miss med ett verkligt englaansigte och en sylfgestalt, som bekräftade hennes utsago att hon "*loved dancing*" och i synnerhet "*walzing*". Berusad af musikens lifvande toner och engelskans strålande ögon, lindade jag min arm omkring hennes smärta lif och kastade mig in bland de dansande, som om jag fått vingar på fötterna. — Men hvilken missräkning — den lilla sylfen hvilade tungt i mina armar som ett granitblock, hennes späda hand fattade krampaktigt tag i min epålett och drog min skuldra nedåt med en kraft, som förekom mig öfvernaturlig, när jag betraktade den fina armen; hennes fötter tycktes vara fastvuxna vid golfvet, och jag, arme man, stånkade och pustade, utmattad af denna tortyr. Min dam log emellertid så behagsjukt och lycksaligt upp till mig och sade mig så många vackra saker för min dans, att jag såg mig tvungen att göra det omöjliga. Slutligen stannade jag, darrande af ansträngning, med kramp i armen

*) Phantangiang är ett bevis på, att äfven bland anamiterna ädla och rättänkande menniskor finnas. Då fransmännen år 1867 besatte de tre provinser, i hvilka han var guvernör, blef han så öfverbredt öfverrumplad, att han insåg att hvarje motstånd tjenade till ingenting, hvarför hans mensklighetskänsla bjöd honom att uppmana sina undersåtare att lugnt underkasta sig det nya herraväldet. Han ville likväl icke öfverlefva sin vanära och beslöt att gifva sig döden. Förskjuten af sin kejsare, skref han till guvernören i Saigun ett bref, hvari han åt honom anbefallde sina yngsta barn, då de äldsta voro för gamla att finna sig i de nya förhållandena. Sedan han gifvit Tu-Duc råd med hänsyn till den inre politik han borde följa gentemot Frankrike, tömde han giftbägaren, oaktadt hans omgifning på allt sätt sökte förmå honom att afstå från sitt beslut, hvarefter han föll i en slummer, som slutade hans lif.

Digitized by Google

och axeln till hälften dragen ur led. Jag ämnade föra missen till en stol, men hon hejdade mig med dessa ord: "Ack, jag har aldrig i hela mitt lif dansat så väl; ett hvarf till, om ni behagar". Ehuru mina krafter voro nästan uttömda, efterkom jag hennes önskan, men stannade snart, med möda hemtande andan. Efter ett ögonblick ställde hon åter till mig samma fatala ord. Ännu en gång snurrade jag omkring med henne, men sjönk sedan halft vanmäktig ned på en stol. Missen betraktade mig förvånad och sade med inställsam röst, i det hon log naivt: "Ett hvarf till!" — Efter den betan har jag på baler i utlandet varit mycket försigtig af mig.

Il Bacios toner ljödo från orkestern, ty det är icke allenast i Europa man känner il Bacio; jag har hört den sjungas, spelas och hvisslas i alla fem verldsdelarne. Herrar och damer svängde om efter de lockande tonerna, men I gudar, hvilken dans! Man skulle snarare trott, att man befann sig bland en flock eskimåer än hos Europas mest civiliserade nation, fransmännen.

Mellan danserna kringbjödos förfriskningar af gravitetiska kineser med alnslånga hårpiskor och i granna, himmelsblåa drägter. Plötsligen togs allas uppmärksamhet i anspråk, då i salen inträdde några personer, som genom sin klädsel och sitt uppträdande bildade en sällsam kontrast mot den öfriga delen af sällskapet. Det var en till festen inbjuden prins af Kambodje, som nu infann sig, åtföljd af sina tre gemåler, sin tolk, sina parasoll-, betel- och tobaksbärare. Den stackars prinsen var en broder till konungen af Kambodje, hvars onåd han ådragit sig, och som förvisat honom till Saigun, der han höll ett anspråkslöst hof för de 10,000 francs, brodern gaf honom i årligt underhåll. På icke långt afstånd från guvernörens hus bebodde han och hans hustrur en tarflig byggning, der han med glädje mottog besök af de franska officerarne, för hvilka han tycktes hysa en utmärkt aktning. Vill man hos honom göra sig säker om ett synnerligen vänligt mottagande, så är det bäst att förse sig med en flaska likör; åsynen af denna och en närmare bekantskap med innehållet utöfva på hans höghet större inflytande, än alla rekommendationsbref från jordens mäktigaste potentater.

För tillfället bar prinsen en dyrbar och ganska smakfull drägt af randigt siden och smycken af högt värde. Han hade en kort liftröja och underklädningen af silke var uppfästad, så att han fritt kunde röra benen, hvilka betäcktes af hvita silkesstrumpor, och på fötterna hade han brokiga skor, som tycktes skänka honom mycken glädje. Hans uppträdande var långtifrån furstligt, men ådagalade i stället, hur belåten han kände sig öfver att vara i så godt sällskap. Han hoppade omkring som en apa, nickade och grinade åt alla håll, men var synbarligen förargad öfver sina gemålers tafatthet och brist på verldsvana. Deras drägter röjde samma smak som deras gemåls, och de tycktes vara mycket besvärade af sina europeiska skor, strumpor och klädningar, hvilka de nu ögonskenligen begagnade för första gången i sitt lif. Detta visade sig tydligen, då de anvisades de hederplatser, som deras rang berättigade dem att intaga. Deras ben voro beständigt i rörelse, då de än lade det ena öfver det andras knä, eller drog dem upp under sig på soffan, medan de små händerna så obarmhertigt sleto och drogo i strumporna, att man hvarje ögonblick befarade, att den fina väfnaden skulle brista och sålunda blotta det bruna benet i all dess nakenhet. De hade fasligt tråkigt, de stackars prinsessorna. Sedan de en stund betraktat de dansandes rörelser, började de gäspa i kapp med hvarandra och vände sedan ryggen åt sällskapet, hvarefter de slutligen lade sig på knä i divanen, borrade ned hufvudet i kuddarne och intogo en ställning, som förträffligt skulle hafva anstått en *Venus Kallipygos*, om den endast varit något behagfullare.

Men gästerna börja försvinna; prinsen af Kambodje begifver sig hem med sina halfsofvande gemåler; låtom oss göra sammaledes. Utanför nedstrålar fullmånens ljus från den stjernbeströdda himmelen. Orion och Sirius förblekna i det tropiska månskenet, lysande insekter fladdra omkring i luften som tusentals eldgnistor, der de glänsa, släckas och åter tändas. Otaliga vällukter från de mest olika växter uppfylla luften med ångor, som angripa hjernan och berusa sinnena. En nästan omärkbar bris skänker någon svalka; allt andas frid och stillhet. Endast från flodstranden ljuda oss tillmötes höga rop — "*Bateau, capitaine, bateau, capitaine!*" Det är de anamitiska qvinnorna, som redan äro i rörelse för att sätta de återvändande officerarne ombord på deras fartyg. Sampanerna ligga till hälften uppdragna på land; under halmtältet brinner en osande lampa, som svagt upplyser halfva delen af rummet. Vädret är vackert, blodet i svallning och sömnen flyr våra ögonlock; låt oss stiga i båten och fara ut på floden.

Dansmusiken ljuder ännu i våra öron; månen speglar sig i den blanka vattenytan och belyser med sitt trollska skimmer träden och buskarne, hvilka hemlighetsfullt beslöja flodstränderna; en svag vindpust kommer bladen att skälfva som af en ofrivillig rysning. Vattnet sorlar sakta vid sampanens sida, hvilken lätt och stilla glider fram, såsom fruktade den att störa den vällustiga ro, hvari hela naturen synes vara försänkt, medan ögat förströdt följer den långa silfverstrimma, båten lemnar efter sig i floden, tills ropet — "fartyg åhoj!" väcker oss ur våra drömmar. — Det är om natten man borde lefva i Kochinkina.

VII.

På omkr. en half mils afstånd vester om Saigun ligger den kinesiska staden Cholon. Vägen dit slingrar sig först genom pittoreska och skuggrika skogspartier, hvarest de höga, lummiga träden och det saftiga, mörkgröna gräset bilda en sällsam kontrast mot den röda, jernhaltiga jordmånen, om hvilken man nästan skulle kunna tro att den blifvit vattnad med blod; derefter genomskär den ett hörn af den s. k. grafslätten, en flere qvadratmil stor plan, som från ena ändan till den andra är betäckt med kinesiska och anamitiska grafvar. Dessa bestå af halfcirkelformiga, än höga, än låga stensättningar alltefter den begrafnes rang; hans namn och samhällsställning äro på kinesiska språket inristade i ett stort, smakfullt uthugget stenblock, som blifvit rest öfver grafven. På hela den stora slätten växer intet träd; vägen till Cholon är på denna sträcka så fattig på skugga, att europeerna sällan våga om dagen begagna sig af densamma, utan att färdas åkande.

Fordonen i Saigun utgöras af lätta, fyrhjuliga trävagnar, hvilka äro öfverstrukna med brokiga färger och dragas af magra, andtäppta hästar. Dessa hafva jemte sina egare blifvit införda från Sinkapor, och de sistnämnde, som äro af malajisk härkomst, utgöra en afsöndrad klass inom hufvudstadens befolkning, då de väsentligen skilja sig från europeerna och anamiterna. Malajen är vacker, högväxt, smärt och välbildad; anletsdragen äro fina och ädla, näsan böjd, ögonen lifliga och intelligenta, pannan och hakan välformade. Ansigtsuttrycket är något sorgbundet, hållningen värdig och ibland imponerande, när malajen omkring sig draperar den långa, röda eller hvita, från skuldran nedhängande kappan. För det mesta består hans drägt eljest af endast en brokig, straxt nedom knäet slutande kjortel och en turban eller liten, af färgad halm flätad hufva. I Saigun sysselsätta sig malajerna uteslutande med körslor. Man får aldrig se en vagn, utan att malajen springer bredvid hästen, manande på djuret

Digitized by Google

med hojtningar och käpprapp, som obarmhertigt hagla öfver det, tills det bär af i sträckt galopp; malajen håller sig nu fast vid ett i seldonen fästadt rep och springer i kapp med djuret, som vanligtvis drager det kortaste strået. Dessa menniskors uthållighet är obegriplig; de tillryggalägga flere mil i häftigt springande, hvarvid de leda hästen och piska den utan att på minsta sätt synas vara ansträngda; endast den rödbruna hyns ökade glans visar, att de blifva åtminstone upphettade.

Såsom tillnamnet "den kinesiska staden" angifver, är Cholon hufvudsakligen bebodt af kineser. De lyda under sina egna styresmän, som af regeringen utväljas bland de anseddaste och hederligaste männen af befolkningen och med utmärkt duglighet och samvetsgrannhet sköta sina åligganden. Staden räknar allaredan 40,000 inv., och om Saigun också är koloniens hufvudstad till namnet, så är Cholon det till gagnet. Den är byggd på venstra stranden af den kinesiska kanalen, en dels naturlig, dels genom konst utgräfd biflod till Donai. En ansenlig bro, hvars hvalf äro så höga, att de stora handelsjunkerna utan svårighet kunna komma under den, leder till andra stranden, hvarest kokospalmer och buskar hänga ut öfver vattnet och för ögat bortskymma de bakom dem liggande risfälten. Cholon är den stora medelpunkten för Kochinkinas handel. Ingenting kan vara mera upplifvande än att, efter en lång vistelse i det ödsliga och folktomma Saigun, göra ett besök härstädes. På de långa, krokiga gatorna är det en liflig trafik och trängsel, en brokig skara af kineser och anamiter böljar åt alla håll; stora packor, inneslutande koloniens dyrbaraste produkter, lossas ur de otaliga junkerna och sampanerna, hvilka betäcka floden och de staden omgifvande kanalerna. Under höga rop släpas de in i magasinerna eller skickas på floden ned till de i Saigun lastande europeiska handelskeppen. Tusentals anamiter äro sysselsatte med detta arbete eller med att bidraga till stadens försköning och samfärdselns förbättrande genom byggandet af broar, bålverk och kajer, ty den kinesiska kommunalstyrelsen sätter en ära i att vidmakthålla Cholons öfvertag öfver hufvudstaden. I de långa, låga trähusen ligga bodar och verkstäder bredvid hvarandra; på grannt rödmålade och förgyllda skyltar prunka med stora kinesiska bokstäfver köpmännens namn. Bodarne äro öppna utåt gatan, och i deras bakgrund höjer sig det lilla husaltaret, hvars brokigt målade Buddhabild belyses af en ständigt brinnande lampa och omgifves af symboliska småfigurer, blommor och offerskålar. Här och der ser man ett eller annat stenhus, tillhörigt någon rik kines. Det omgifves af en så hög mur, att endast öfversta delen af huset är synligt med sina spetsiga gaflar och utskurna tak. Genom en låg, med konstigt skulpturarbete eller porslinsmosaiker utstyrd port inträder man på den sandbeströdda gården.

Från tidigt på morgonen tills solen går ned råder på gatorna och i husen, på floderna och kanalerna en rastlös verksamhet, som kommer åskådaren att tro sig förflyttad till Sinkapor eller någon annan af de stora medelpunkterna för den asiatiska handeln. Först långt efter det solen försvunnit bakom horisonten, börjar hvimlet aftaga. Kineserna samla sig framför husen, afhandla under skämt och löje hvad som händt under dagen och intaga sin qvällsmåltid, hvars förnämsta beståndsdel, risen, de med välbehag föra till munnen med tillhjelp af de två traditionella träpinnarne. Uppifrån husen höres ljudet af strängaspel eller en enformig, långsläpig sång, af hvilken det är omöjligt att gissa, om den skall tolka sorg eller glädje. Så småningom tändas ljusen i de kulörta papperslyktorna. Gamla och unga män synas då och då smyga sig bort ur grupperna; de af åren böjda och utlefvade gubbarne vackla bort till opiebodarne, för att i ett förslappande rus under en kort tid drömma sig vara unga, kraftiga och lefnadslustiga. De flesta begifva sig till spelhusen; i ett öppet skjul äro bankirerna redan på sin post; penningarne ligga uppstaplade på de golfven betäckande halmmattorna; en handfull af mynten skjutes inunder en omvänd thekopp och spelarne sätta sin insats på ett nummer. Koppen borttages, och penningarne delas i lika många delar som antalet af spelarne; vinsten tillfaller det nummer, som svarar mot antalet af de öfverblifna mynten.

Den franska regeringen har förgäfves sökt aflägsna de olägenheter, som framkallas genom tillfredsställandet af kinesernas tvänne hufvudlidelser; lika så gerna skulle man kunna beröfva kinesen risen och theet; han skulle knappast känna sig olyckligare, om man fråntoge honom opiet och spelet. Genom ofantliga pålagor har man likväl lyckats lägga band på både opierökandet och spelraseriet, hvilket här aldrig går så långt som på vissa ställen i Kina, der lagarne medgifva spelarne att, när de ej hafva något qvar att förlora, såsom insats tillgripa sina fingrar; hafva de ihållande otur, tvingas de att led för led afhugga fingrarne. I Kochinkina kunna kineserna ännu mindre än i hemlandet undvara dessa förströelser, ty till större delen lefva de ogifta. Kinesiska regeringen förbjuder nämligen qvinnor att utvandra, och om också detta förbud ej så noga efterlefves, så äro i den franska kolonien kineserna nästan uteslutande hänvisade till äktenskap med anamitiska qvinnor, som de oftast förakta och med hvilka de endast af nödtvång gifta sig.

En mindre demoraliserande förströelse, hvarpå man i Kochinkina sätter utomordentligt högt värde, är skådespelet. På de tider af året, då de kinesiska köpmännen äro mest lediga från affärerna, efterskrifva de rika bland dem skådespelaretrupper från Kanton, södra Kinas stora förlustelseplats. Då jag besökte Cholon, hade aftal blifvit träffadt med en sådan nyss anländ trupp, att den under loppet af några månader skulle gifva föreställningar. Man må ej inbilla sig, att dessa trupper äro af samma slag som de europeiska, kringresande teatersällskaperna. Den härvarande räknade omkr. 120 medlemmar, af hvilka åtskilliga voro, från kinesisk synpunkt nämligen, utmärkta skådespelare; sällskapet reste med en ofantlig packning af klädedrägter, vapen, fanor och andra teaterreqvisita. Ett rymligt halmskjul med ett tornhögt, uppåt tillspetsadt tak uppfördes i största hast för att användas till teater; det rymde öfver 1,000 sittande personer. I den svagt upplysta salens ena ända var anbragt ett altare med en stor transparent, föreställande en gudabild; i dess andra ända höjde sig scenen ett par alnar öfver marken och upplystes klart af en rad oljelampor. Intet förhänge begagnades, handlingen fortgick oafbrutet och samma dekorationer användes; dessa sistnämnda utgjordes endast af nedhängande täcken, hvari voro invirkade bilder ur det kinesiska hemlifvet och landets krigshistoria. Detta scenens oföränderliga tillstånd gjorde det i början mycket svårt för den med språket mindre förtrolige åhöraren att följa handlingens gång, och detta desto mer som denna ofta delar sig i flere samtidigt fortlöpande trådar. Sålunda fick man se ett älskande par, som, innerligt belåtet och under flitiga omfamningar, frossade vid en läcker måltid. Deras lycka störes af en hop blodtörstiga banditer, hvilka under vilda skrik och ursinniga åtbörder besluta att mörda de älskande. Ehuru detta försiggick på endast några stegs afstånd från de utsedda offren, stördes de ingalunda i sin glada njutning af lifvet, och först sedermera fattade åhöraren, att den första handlingen försiggick i ett hus, och den andra utanför på gatan. Sedan banditerna efter mycket pratande hit och dit beslutat sig för att utföra sin blodiga gerning, vandrade de några gånger i gåsmarch omkring på scenen och böjde sig derefter ned, som om de hade gått in genom en låg dörr. Nu först befunno de sig i samma rum som de bägge älskande, och de två handlingarne sammansmälte till en. Alla skådespelarnes åtbörder och rörelser voro i högsta grad öfver-

Digitized by Google

drifna; man måste använda hela sin uppmärksamhet, om man skulle kunna förstå de framställda händelserna. Ett par träskifvor, hvarpå cirklar voro målade, höllos på bägge sidor om den spelande och skulle beteckna att han åkte; och en i högsta grad löjeväckande gymnastik med benen gjorde åskådaren underkunnig om, att den spelande sprang upp i eller ur sadeln.

Repertoaren var mycket rikhaltig samt innefattade både sorge- och lustspel, I några af dessa förekommo verkligen rätt vackra saker, som utfördes med en naturtrohet och entusiasm, som ryckte till och med europeiska åskådare med sig; men för det mesta voro både innehåll och utförande så usla, att man vämjdes dervid. Stora hjeltedramer, hemtade ur den kinesiska historien, varade understundom flere dagar å rad, och handlingen i dem innefattade en större tiderymd än flere århundraden. Andar, spöken, djeflar och dylika öfvernaturliga väsenden spelade en stor roll i flertalet af dessa stycken. Skådespelarnes ansigten voro förfärligt tilltygade af målning, hvarigenom skulle åstadkommas likhet med djurhufvuden, som de kinesiska krigarne förut brukade sätta på sig, för att sålunda kunna i striden skrämma sina fiender. Hvad som i synnerhet ådrog sig en europes uppmärksamhet var de lysande, med guld- och silfverbroderier öfverlastade silkesdrägterna; de voro, enligt hvad man berättade oss, trogna efterbildningar af de förnäma kinesernas och kinesiskornas hof- och högtidskostymer.

Såsom på nästan alla teatrar i Kina, bestod denna trupp endast af karlar, hvilka äfven utförde qvinnorollerna och med en sådan förvillande likhet i rörelser, röst och hållning härmade de kinesiska qvinnorna, att man omöjligt kunde upptäcka könsskilnaden. Föredraget utgjordes än af sång, än af tal, men beledsagades alltid af en förfärligt bullrande musik. Orden betonades starkt, och hvarje strof slutade för det mesta med ett hvinande läte. Orkestern hade sin plats i bakgrunden af scenen; den utgjordes af några gnisslande instrumenter, en trumma och en gongong. Ackompagnemanget var högst monotont och oftast ett och detsamma, öronen söndersletos af gongongen, som oaflåtligt var i full verksamhet. Detta i förening med hundratals oupphörligt affyrade och på scenen inkastade pistoler, mellan hvilka de spelande hoppade såsom besatte, förringade betydligt konstnjutningen och nödgade europeerna att efter en timmes förlopp taga till flykten, såvida man ej ville få sina örhinnor sprängda. Kineserna tycktes emellertid finna dessa knalleffekter fullkomligt i sin ordning. Man måste beundra såväl skådespelarnes som åskådarnes uthållighet; under flere månader spelades 16-18 timmar om dagen, och likväl voro aktörerna aldrig trötta och åskådareplatserna aldrig tomma.

Af egentligen anmärkningsvärda byggnader har Cholon endast få att uppvisa; dock besöker man med intresse ett par af dess pagoder. En, den s. k. "Flädermuspagoden", har fått sitt namn efter de talrika, bevingade innevånare, hvilka snart torde vara de enda lefvande väsenden som besöka den, ehuru dess storlek och arkitektoniska skönhet borde rädda den undan förstörelse. "Den stora pagoden" är deremot väl bibehållen; den är icke allenast det vackraste templet i Cholon, utan öfverträffar äfven, om man fäster sig vid konstnärlig utstyrsel och elegans i detaljerna, de flesta buddhaistiska tempel i Kinas större städer. Fasaden är temligen torftig och oansenlig, men så rikt försedd med dyrbara bronsstatyer, med fint uthuggna basreliefer och en lång fris, som föreställer religiösa scener, hvars figurer äro betäckta med en mångfärgad emalj, att man i hela timmar kan fördjupa sig i åskådandet af detta filigramsartade arbete. Det ingifver emellertid större beundran för kinesernas fingerfärdighet och tålamod, än för deras konst- och skönhetssinne. Pagodens inre är högt och rymligt, golfvet belagdt med stenskifvor, och de smäckra, taket uppbärande träpelarne vackert målade. Mellan dessa finnas upphängda taflor, på hvika med stora förgyllda bokstäfver äro tecknade sentenser ur Buddhas lära. I bakgrunden reser sig hufvudaltaret, och på bägge sidor om detta, liksom i ett par sidokapeller, finnas mindre altaren. Alla äro prydda med granna statyer af Buddha eller de underordnade gudomligheterna samt med en stor mängd, af de troende gifna gåfvor, hvilka äfven äro upphängda rundtomkring väggarne. Ett par svartkritsritningar, föreställande scener ur Buddhas lif, ådrog sig uppmärksamheten genom utförandets djerfhet och sanning.

Ehuru pagoden var mycket väl bibehållen, synas kineserna likväl icke vara mera gudfruktiga af sig än deras landsmän i hemmet. Någon känsla för byggnadens heliga bestämmelse stod ej att hos dem upptäcka. Ända in i det allraheligaste förföljdes vi af en svärm lekande och stojande barn, som med allehanda konststycken och upptåg sökte aflocka oss en allmosa. Ett af dem sprang upp till hufvudaltaret, fattade ett par der befintliga, cylinderformiga träklotsar, hvarpå voro inristade åtskilliga besynnerliga tecken, och erbjöd sig att spå oss. Gossen kastade klotsarne i vädret, och efter den ställning, de till hvarandra intogo när de nådde golfvet, förkunnade han oss vårt framtida öde. Pagodens väktare, en nickande kines, lät barnen hållas bäst de gitte och fann ingenting otillbörligt i deras stoj och oväsen; sjelf höll han på med att intaga sin middag i helgedomen. Denna brist på vördnad för det gudomliga är desto mer förundransvärd, som man i de flesta kinesiska hem ser små altaren, åt hvilka familjens medlemmar egna den största omsorg; likväl bör i denna omständighet icke ses ett bevis på religiositet, utan snarare på öfvertro och möjligen äfven aktning för från fädren ärfda sedvanor. Af de religiösa festerna fira kineserna i Kochinkina ej många; den vigtigaste högtiden är nyårsfesten, som infaller den 15 Febr.; den pågår i fem dagar, under hvilken tid till och med den fattigaste kines ej kan förmås att arbeta. Han aflägger och mottager besök, bortsluddrar åtskilligt af sina sparpenningar i föräringar åt slägtingar och vänner, eller i likörer och läckerheter, hvarmed han undfägnar sig sjelf och sina gäster, i synnerhet om dessa höra till hans kunder. Utstyrda processioner, hvilka för det mesta hafva en burlesk karakter, draga genom gatorna med en femtio alnar lång pappersdrake eller något annat vidunder i spetsen. Nyårsfesten är äfven bland anamiterna den enda, mera framstående högtidligheten.

VIII.

Ehuru den franska kolonien hade åtnjutit ett nära treårigt lugn, var man likväl vid min ankomst dit beständigt beredd på uppror. Öfverallt i hela landet höllos de vid eröfringskriget upprättade fasta punkterna starkt besatta, och i synnerhet vid gränserna gaf man noga akt på den anamitiska befolkningens hållning. För de i Saigun instängda sjöofficerarne var det ett stort nöje att då och då, när tjensten så tillät, helsa på vid de kringliggande skansarne, der de alltid voro säkra om att blifva mottagna med öppna armar af deras der stationerade kamrater, som återigen, då tillfälle yppade sig, sökte att på ett par dagar komma bort från deras ensliga förvisningsorter, besöka hufvudstaden och deltaga i det lif, som derstädes framkallades af örlogsmännens närvaro och den jemförelsevis stora befolkningen.

Efter att hafva deltagit i alla de förströelser, som Saigun kunde erbjuda, begaf jag mig en vacker morgon ombord på en af de små kanonbåtar, som skulle anlöpa Bien-hoa. Denna punkt hade blifvit mig särdeles rekommenderad, såsom en af de vackraste och tillika helsosammaste i kolonien,

Digitized by Google

hvilken sistnämnda egenskap i Kochinkina är af stor betydelse. Bien-hoa är beläget i närheten af koloniens nordostliga gräns, och dess afstånd från Saigun är i rät linie endast omkr. 4 mil; men färdas man på floden, blir vägen nära tre gånger så lång i följd af de dit ledande flodarmarnes stora och talrika bugter. Görande oss strömmen tillgodo, gledo vi raskt utför Donai och in i de trånga sidoarmarne, som skulle föra oss öfver till Bien-hoafloden. De voro så smala, att vi hvarje ögonblick ur de på stränderna befintliga buskarne uppskrämde foglarne, som fingo tjena till skottaflor vid våra skjutöfningar. Ibland sågo vi en flock jättestora bufflar, hvilka med förtjusning vältrade sig i dyn, uppspärrade näsborrarne och betraktade oss med vildsinta blickar, som skulle hafva oroat oss, om vi icke på det våta elementet varit i säkerhet för deras väldiga horn. Det uppsvällda liket efter en anamit flöt oss förbi; man lät det fortsätta sin väg, som om det varit ett hundkadaver; om det finnes en anamit mer eller mindre, bryr man sig här icke om. Då och då dref oss den starka strömmen oemotståndligt in mot stranden; de täta buskarne grepo fast i skeppets tackling och släppte den först efter att hafva öfver däcket nedskakat några tusen röda myror.

I samma mån vi närmade oss Bien-hoa, började de evinnerliga risfälten och med ljusgröna busksnår kantade träsken att aflösas af en mera kuperad mark. Stränderna blefvo högre, vegetationen mer uppåtsträfvande, och i skuggan af majestätiska träd odlades maisen och sockerröret. Infödingarnes hyddor blefvo talrikare, omgifningarne mer pittoreska och omvexlande, och i fjerran omslöts landskapet af den mörka och dystra urskogens ram. Då vi uppnådde vår bestämmelseort, var den värsta hettan öfver. Floden utvidgade sig här till en sjö, i hvars kristallklara vatten afspeglade sig en liten anamitisk by med sina palmhyddor, mellan hvilka ett par hvitmålade europeiska boningshus glänste i den nedgående solens strålar. Då det är någonting ytterst sällsynt att i de kochinkinska floderna påträffa rent vatten, togo vi oss genast ett uppfriskande bad, innan vi lemnade fartyget. Vid landstigningsplatsen var nästan samlad ställets hela europeiska befolkning för att mottaga oss, ty ankomsten af en kanonbåt är här någonting lika vigtigt, som i Saigun det europeiska postångfartygets uppsegling på redden. Officerarne förde oss genom köpingen upp till skansen, hvilken var belägen på en vidsträckt slätt och hade bibehållit sin anamitiska gestalt, som ingalunda öfverensstämde med den europeiska befästningskonstens reglor. Den intog en betydlig ytvidd och inneslöts af en hög stenmur; denna, liksom den omgifvande grafven, bildade en fullkomlig oval och skulle, vid ett inträffande angrepp, svårligen kunna försvaras af de få hundrade man, som utgjorde skansens besättning. Öfver grafven ledde en träbro till muren, i hvilken var anbragt en med ett torn krönt port, hvarigenom man kom in i fästningen. Här låg kommendantens bostad, ett f. d. mandarinhus, som likaledes hade bevarat sin ursprungliga prägel; från den stora pelargången kom man ut på en grusbelagd gård, inhägnad af en låg mur, hvari voro uthuggna skottgluggar. På framsidan utestängdes sol och regn af nedhängande bambumattor, medan på sidorna voro uppförda fasta träväggar, bakom hvilka funnos några mindre rum. Huset var täckt med små, svarta tegelstenar, och takkammen pryddes såsom vanligt af utskurna drakfigurer. Omkring kommendantens bostad lågo kasernbyggnader, stall för kavallerihästarne, hospital och officersbostäder; dessa sistnämnda höjde sig öfver täcka trädgårdsanläggningar, der den franske soldaten, trots de brännande solstrålarne, lyckats framtrolla sallatshufvuden och andra grönsaker. Bredvid hospitalet hade man uppfört ett öppet skjul åt sjuka anamiter, som der ville söka läkarehjelp. För deras trefnad var ej gjordt mycket; sängplatserna bestodo af mellan takbjelkarne uppsatta hängmattor, men anamiterna syntes likväl vara tacksamma för den knapphändiga vård, som egnades dem af en gammal, såsom sjukvaktare tjenstgörande soldat.

Jag rönte ett vänligt mottagande i läkarnes hydda, der ett par sängar med bländhvita mosquitosnät voro iordningsställda för kommande gästers räkning.

Den korta tid jag uppehöll mig i Bien-hoa försvann hastigt. Omgifningarne svarade mot det rykte de vunnit såsom Kochinkinas vackraste del. Här funnos i rik omvexling höjder och dalar, och landskapet, än trädbevuxet än naket, på några ställen oberördt af plogen, men på andra uppodladt, tilltalade i hög grad skönhetssinnet. Oaktadt den höga temperaturen var luften lätt och behaglig, bröstet vidgade sig, andhemtningen blef friare, och våra muskler återvunno här deras genom den långa, förslappande vistelsen i Saigun förlorade spänstighet. Med undantag af den hetaste tiden på dagen sutto vi på hästryggen från morgon till afton. Det var ett halft naturlif vi i dessa dagar förde. Den anamitiska befolkningen såg här mera välmående och belåten ut än i närheten af Saigun, den tycktes känna sig mera hemmastadd i dessa friska trakter, hvilka äfven voro uppfyllda af minnen, som måste vara den kära. Ibland foretogo vi mindre utflykter till de öfvergifna pagoder, som lågo begrafna i mystiska lunder, hvilkas gångstigar ej längre trampades af fromma pilgrimer. De stora byggnaderna, de många altarena, de talrika, till hälften förstörda prydnaderna häntydde på en förgången tid af storhet och rikedom. Men altarena voro vanhelgade, templen hade under kriget blifvit begagnade såsom stall, gräset växte alnshögt mellan golfstenarne, och de heliga förgårdarne voro förvandlade till täta busksnår. Vi uppskrämde ugglorna och flädermössen under de dunkla hvalfven; då och då reste sig en orm på stjerten och visade oss hotande sin klufna tunga, som om den blifvit satt till väktare öfver den kränkta helgedomen. Ehuru vi hafva nästan ingen kännedom om de menniskor, som förut här lefvat, utöfva likväl dessa ställen på oss en dragningskraft, liknande den vi erfara bland våra egna, mossbelupna ruiner. Äfven här stå vi framför minnesvårdar efter långt för detta timade händelser och hädangångna slägten, äfven här stämmes sinnet till drömmar; hvarje ovanlig rörelse, hvarje sällsamt ljud spänner uppmärksamheten och tyckes tillhviska oss sagor om okända länder och tider.

Våra längre utflykter förvandlades i allmänhet till jagtpartier, ehuru jagten ofta endast fick tjena som förevändning, för att vi skulle få fritt och obehindradt ströfva omkring, i stället för att pligtskyldigast följa spåret af en hjort eller skriket af en påfågel. I det herrliga månskenet drogo vi åstad kl. 2-3 på morgonen; ledsagade af en anamit, riktade vi vår kosa mot de ändlösa skogarne, som började en mil bortom Bien-hoa. Så snart vi inträngde i skogen, sattes hundarne i spetsen, och vi följde efter med den laddade bössan hvilande öfver sadelknappen. Tigern är nämligen ganska farlig här, der den anställer mycken ödeläggelse, ja, till och med ofta angriper menniskor samt ej kan förföljas i de täta skogssnåren. År 1859 blefvo i September månad inom ett enda distrikt af kolonien sjutton menniskor bortröfvade af tigrar*). Oaktadt sin blodtörstighet är tigern likväl mycket feg. När han ej retas, angriper han aldrig framifrån, och sällan, när flere menniskor äro samlade. Gömd under en buske eller i ett lummigt träd, afvaktar han orörlig att det utkorade offret skall vända honom ryggen; då så skett, störtar han med ett fruktansvärdt språng lös på sitt

*) Kochinkina är ingalunda den af tigern mest hemsökta delen af sydöstra Indien. På den lilla ön, der Sinkapor är beläget, kräfver tigern i medeltal ett menniskoffer om dagen, och likväl är den icke hemma på ön, utan måste simma öfver det smala sundet mellan ön och halfön Malacka.

Digitized by Google

rof, kastar det till marken och biter det i strupen. Anmärkningsvärdt är, att den kochinkinska tigern endast sällan anfaller europeerna, utan företrädesvis håller sig till anamiterna, hos hvilka han äfven satt sig i stor aktning; måhända ligger orsaken härtill i europeernas klädsel, som så bjert skiljer sig från infödingarnes. Dessa söka fånga tigern i gropar, som de gräfva i marken och öfvertäcka med lösa grenar, hvilka brista, när tigern ger sig ut på dem. Till samma ändamål användas äfven stora träfällor, hvilka hafva stor likhet med råttfällor och bestå af två rader i marken nedslagna pålar, som, förenade med en tredje pålrad, bilda en fyrkant, i hvars fjerde sida är anbragt en stor fallucka, hvilken hålles öppen af en stång, som inne i fyrkanten står i förbindelse med en pinne, hvarpå man fästat ett stycke vildt. När tigern vågar sig in i fällan och kastar sig öfver rofvet, nedfalla stången och luckan, hvarefter anamiterna utifrån sticka ihjäl odjuret med spjut eller svälta ut det, tills det är så utmattadt, att de utan fara kunna binda detsamma. Endast sällan företaga europeerna ordentliga tigerjagter. Vanligtvis lägga de sig i bakhåll på ett ställe, dit djuret brukar begifva sig eller dit de locka detsamma med färskt kött; de nedlägga då tigern med ett bösskott. Man har exempel på att detta lockbete är för tigern så frestande, att han vågat sig in i europeiska boningar. Vid en midti urskogen belägen militärstation hade man ofta bemärkt, att det nyss slagtade kött, som förvarades i ett afsides beläget skjul, försvann under natten. Troende att det varit anamiterna som bortstulit detsamma, lade sig tvänne officerare en natt på lur, men blefvo obehagligt öfverraskade, då de sågo en jättelik tigrinna nalkas, rycka till sig köttet och sedan försvinna, i det hon med ett väldigt språng satte öfver de skansen omgifvande palissaderna, hvilka man hittills ansett oöfverstigliga, åtminstone för djur. Tigrinnan sköts vid hennes nästa besök, och de två ungarne, som utanför palissaderna afvaktade moderns återkomst, fångades.

De trånga stigar, hvarpå vi inträngde i skogen, voro åstadkomna dels af anamiterna, dels af vilda djur, hvilka småningom upptrampat dessa vägar till ställen, der de bruka infinna sig för att släcka törsten. Vi måste rida i en lång rad, och det var ändå svårt för våra små anamitiska hästar att komma fram öfver de grofva trädrötter, afbrutna grenar och omkullstörtade träd, som spärrade vägen. Efter ett par timmars ridt uppnådde vi en öppen plats i skogen, der en bäck eller dam i daggryningen tjenade till mötesplats för skogens fyrbenta och befjädrade innevånare. Luften genljöd af djurens läten och foglarnes skrin; rundtomkring oss hördes alla slags besynnerliga och ohyggliga ljud, hvilka ovilkorligen kommo oss att uppsöka en alldeles obevuxen plats, der frånvaron af buskar och gräs betryggade oss för att blifva oförberedt anfallna af en eller annan gömd fiende. Här afvaktade vi solens uppgång, då jagten skulle taga sin början. Bytet blef sällan så rikt man skulle hafva haft anledning att förmoda af den massa vildt, vi vid hvarje skott uppskrämde. På den ojemna, igenvuxna marken, som hindrade alla våra rörelser, var det nästan omöjligt att komma villebrådet på spåren. Fåglarne undgingo oss mindre lätt, och jagtväskorna voro snart fyllda med fasaner, skogsdufvor och vildänder.

Inpå förmiddagen, då solen började bränna hett, stego vi åter till häst och inträngde djupare i skogen för att finna ett passande ställe, der vi kunde intaga frukosten och hålla en välbehöflig siesta. Omgifningarne antogo alltmer urskogens karakter. Hundraåriga träd höjde sina knöliga stammar ur ett kaos af buskar och mindre träd; lianerna slingrade sig upp och ned, från gren till gren, från träd till träd, och snodde sig tillsamman till ett nät, så tätt, att ej en gång solstrålarne kunde genomtränga detsamma. Ofantliga trädstammar spärrade vägen; de hade ej fallit för yxans hugg, ty några sådana hade ej i dessa undangömda vrår väckt det slumrande ekot, men tiden och elementerna arbeta ständigt på att uppröja detta kaos. Många gånger skulle vi hafva varit nödsakade att vända om, såvida vi icke påträffat vägar, som hade att tacka hvarken menniskor eller djur för sin tillkomst; de voro nu torra och sandbetäckta, men under regntiden hade de tjenat till bäddar åt de rasande strömmar, som, öfverväldigande de svagare hindren och vikande åt sidan för de större, der banat sig en bugtig och oregelbunden väg. En väldig trädstam, som höll flere alnar i genomskärning, låg omstörtad öfver den uttorkade flodbädden; då vi skulle krypa öfver kolossen, försvann den af oss som gjorde början med ett skri i stammen, medan ett stoftmoln betecknade stället, der han blifvit osynlig. Vi hissade honom åter upp i dagsljuset; trädstammen sammanhölls endast af ett yttre mosslager och var invändigt förvandlad till stoft, så att vi utan ansträngning kunde stöta våra bössor genom den. I marken sågo vi spår efter tigerns klor och klöfvarne på en väldig hjort, som har sitt hem i denna del af Kochinkina. De nedtrampade buskarne och afbrutna trädgrenarne utvisade äfven, att en flock elefanter före oss gästat detta ställe; men nu var allt tyst och stilla. Vilddjuren hade i sina hålor sökt skydd mot de brännande solstrålarne, och foglarne voro så tysta af sig, att man måste antaga, det de som bäst höllo sin siesta. Denna djupa stillhet och ostörda enslighet verkade underbart nedtryckande på sinnet, och ehuru vi fortsatte jagten tills skymningen började inbryta, var det likväl med en viss lättnad vi återsågo den klara himmelen, då vi kommo ut i det fria.

Vi satte hästarne i galopp och sprängde åstad öfver stock och sten i vild täflan, hvarvid en och annan bland oss föll af. På vägen skulle vi passera en smal flodarm; en bro, bestående af en enda planka utan några ledstänger på sidorna, ledde till andra stranden, med en höjd af tio alnar öfver den smutsiga och dyiga floden. Hästarne ville icke gifva sig ut på den svigtande plankan, hvarför vi måste stiga af och försigtigt leda dem vid tygeln. En af dem, ett ungt, lifligt djur, nådde, efter mycket motstånd och skälfvande i hela kroppen, halfvägs ut på bron, men kommen dit, kunde han, oaktadt alla våra ansträngningar, ej förmås att gå hvarken fram eller tillbaka. En ung officer var nog oförsigtig att gifva hästen ett rapp öfver länden, hvarvid den stegrade sig, kastade bakbenen åt sidan, förlorade fotfästet och med buken föll på en spetsig påle vid brons ena sida. Der låg den, gnisslande af smärta och sparkande så häftigt i luften, att vi hvarje ögonblick väntade att få se dess buk uppsprättad af pålen. Förgäfves sökte vi upplyfta hästen; då djuret blef allt vildare, återstod ej någon annan utväg att frälsa det, än att genom ett kraftigt ryck i tygeln och förmedelst en spark med foten störta det i floden. Den arma hästen sjönk djupt ned i gyttjan, och vi trodde honom redan förlorad, då hufvudet åter visade sig öfver vattenytan, men den öfriga delen af kroppen var lefvande begrafven. Lyckligtvis voro några anamiter i närheten; vi förmådde dem att hjelpa oss, och efter en half timmas ansträngningar var hästen räddad, ehuru den befann sig i ett ynkligt tillstånd. — Hungriga och uttröttade, anlände vi sent om aftonen till skansen. På det blankskurade träbordet stod qvällsvarden färdig, som smakade oss förträffligt, tack vare kockens skicklighet och våra magars utsvultna tillstånd. Vinet gick laget omkring i stora muggar; hundarne suto också tillbords, och hönsen sprungo kacklande mellan benen på oss. Efter måltiden tändes pipor och cigarrer på den osande lampan, talförmågan fick nytt lif — jagthistorier och glada ungdomsminnen aflöste hvarandra, hvaremellan inflickades en och annan fasaväckande tigerhistoria, som kom de räddaste att snegla åt de på väggen hängande bössorna och att i vindens sus tro sig höra tigerns tjut.

Digitized by Google

IX.

I slutet af April månad 1866 stördes lugnet i kolonien genom underrättelsen om att plundringar blifvit begångna vid vestra gränsen. Åtskilliga missnöjda anamiter hade samlat sig på den s. k. *plaine des jones*, en stor, träskartad och säfbevuxen slätt, som i vester sluttade ned mot den franska besittningen; här hade de uppkastat en rad skansar, hvilka blifvit bestyckade med ett par hundrade, visserligen till en del oanvändbara kanoner, men som likväl bidrogo att gifva företaget en allvarlig karakter. Guvernören afsände genast några hundrade franska och infödda soldater, som skulle tukta infödingarne. Kanonbåtar blefvo, för att afskära fienden återtåget, posterade vid de stället omgifvande flodarmarne, och trupperna ryckte in på slätten. Den var mycket svårtillgänglig på grund af den täta säfven och sumpiga marken, i hvilken soldaterna ofta nedsjönko ända till midjan; framryckandet försiggick derför långsamt och var förenadt med många vedermödor. Slutligen uppnådde man de upproriskas tillhållsort. Af skansarne hade man just ej mycket att befara, dels i följd af deras litenhet och dåliga beskaffenhet, dels genom anamiternas obekantskap med skjutvapnens handtering; men platsen var så omgifven af djupa träsk, att anfallet var nära att misslyckas, då en afdelning infödda soldater, som voro lättare på foten och mera vana än fransmännen vid detta slags krigföring, kringgingo hufvudbefästningarne, lyckligen kommo öfver kärren och föllo fienden i ryggen. Då de upproriske sålunda befunno sig mellan tvänne eldar, vågade de ej längre hålla stånd; fransmännen trängde segrande framåt och försvararne spriddes åt alla håll.

Man trodde sig under anfallet hafva i en af skansarne hört en stämma, som utdelade befallningar åt anamiterna på franska språket, liksom att desse flere gånger utropat: ”*viens ici, capitaine!*” Med anledning häraf misstänkte man, att bland de upproriske funnits fransmän, och under förföljandet tillfångatog man ganska riktigt en fransk soldat, som tre månader förut rymt från sitt regemente. Ställd inför krigsrätt, förklarade han sig hafva flytt med en anamitisk qvinna, hvilken lofvat honom sin syster till hustru, 300 piaster i månaden och ingenting att göra. Hon hade fört honom öfver gränsen till en mandarin, som föreslagit honom, att han skulle taga befälet öfver de upproriske. Då han förklarat sig villig härtill, utnämndes han genast med stor högtidlighet till öfverste, hvilken värdighet hos anamiterna medför det lika ärofulla som obehagliga privilegiet att alltid gå i spetsen för regementet. Denna förmån hade tillskyndat honom åtskilliga obehag, ty när han under marscherna känt sig trött och ur stånd att gå vidare, hade hans underlydande drifvit honom fram med kolfslag och bajonettstötar. I skansarne hade han icke haft det stort bättre, ty der lades till den grad beslag på hans militäriska kunskaper, att den nye öfversten tvingades att rengöra och i godt skick hålla sina soldaters vapen. Med ett ord — der hade varit fråga hvarken om piastrar eller äktenskap; hans föda hade till största delen bestått af litet ris och några frukter, och han hade varit nära att dö af hunger, då han tillfångatogs. Krigsrätten dömde den olycklige att skjutas, och domen verkställdes i Saigun.

Med de anamitiska fångarne gjordes mindre omständigheter; de skötos, hvar man anträffade dem. Detta förfaringssätt erinrar om en tilldragelse, som egde rum i Kochinkina i början af den franska ockupationen och tillräckligt betecknar den hänsynslöshet, hvarmed infödingarne förut behandlades. Hvarje morgon, då flaggan syntes ombord på skeppen, blef vanligtvis en anamit samtidigt upphissad under hvarje rånock, der liket blef qvarsittande till aftonen, såsom skräck och varnagel för alla dem, som vågade motsätta sig eröfrarne. En dag blef en hop fångar under eskort skickad ombord på ett franskt örlogsfartyg, som var stationeradt temligen långt från hufvudqvarteret. En skrifvelse befallde kaptenen att ögonblickligen låta hänga de tolf medföljande anamiterna. Innan ordern utfördes, anställdes en mönstring med fångarne, hvarvid visade sig att dessa voro tretton i stället för tolf. Eskorten var ej i tillfälle att lemna någon upplysning om hvem som var den öfvertalige, och fångarne kunde ej ett enda ord franska, hvarför kaptenen temligen öfveriladt antog, att en trettonde måtte hafva blifvit hugnad med att dela de andras öde. Hur skulle man dessutom i en hast erhålla upplysning om hvem som var den trettonde? Kort och godt — alla tretton hängdes. En timma derefter anlände ett ilbud med underrättelse om att den trettonde var en kristen anamit, som kunde litet latin, och hvilken man derför medskickat, att han skulle tolka de lifdömdes bekännelser. ”Ah!” utbrast kaptenen mycket kallblodigt, ”nu förstår jag hvarför en af dem skrek så förb—dt, innan han hissades upp.” De tolf anamiterna hade gått till döden med deras vanliga likgiltighet; endast den olycklige tolken hade högljudt protesterat, ehuru förgäfves — ingen hade förstått honom.

Man hade knappt hunnit hemta sig efter vedermödorna på *la plaine des jones*, förrän en ny och ännu allvarsammare tilldragelse satte kolonien i förskräckelse. Uppe vid Tayninh, en militärpost på norra gränsen, hade anamiterna rest sig mot den dåvarande franske styresmannen öfver provinsen. Denne var en ung landtofficer och hade genom maktmissbruk och i synnerhet genom att fordra ett alltför ansträngande arbete mot sig uppretat de eljest medgörliga infödingarne. I förening med befolkningen från ett par närbelägna kambodjanska köpingar hade de inneslutit skansen och hotade med ett anfall. Stadens styresman, som förlitade sig på sitt moraliska inflytande, vågade sig med en liten afdelning soldater in bland de upproriske för att med ord söka lugna dem, men både han, en annan officer och tio man blefvo mördade på stället och slitna i stycken. Lyckligtvis hade man, innan anamiterna fallit på den tanken att afskära telegraftråden, haft tid att från skansen telegrafera om denna händelse till Saigun, hvarför en öfverste med en betydlig truppafdelning straxt aftågade till undsättning. Gentemot denna styrka måste anamiterna draga sig tillbaka, men verkställde återtåget så slugt, att de lockade fransmännen in bland de obanade moraserna. Öfversten förföljde dem i ungdomlig ifver, och ehuru han måst lemna efter sig en kanon i kärren, drog han likväl icke i betänkande att, just då han trodde sig hafva fienden i sitt våld, sjelf rycka honom inpå lifvet i spetsen för en afdelning soldater; jordmånen gaf emellertid efter under hans fötter, och han sjönk med sitt folk så djupt ned i träsket, att de hvarken kunde röra armar eller ben. Nu upphörde de upproriske att fly och störtade sig som bromsar öfver deras fängslade offer. Med långa, tunga stockar, hvilka de använde både såsom vapen och fortskaffningsmedel, ihjälslogo de femton franska soldater, afhöggo öfverstens hufvud, hvarefter de fortsatte flykten med detta blodiga segertecken och de gyllene uniformssnören, som betecknade öfverstens rang inom armén, under det den franska hufvudstyrkan stod liksom fastnaglad af fasa öfver detta skådespel och af fruktan att råka ut för samma öde som anföraren.

Denna sorgliga tilldragelse gaf anamiterna den sjelftillit de förr saknat, i synnerhet då den förut omtalade prins Poukombo satte sig i spetsen för dem. Han hade en längre tid lefvat landsflyktig i Saigun, der han fått tillfälle att skaffa sig kännedom om de franska truppernas organisation, beväpning och krigssätt samt blifvit öfvertygad om, att ett krig från anamiternas sida kunde föras genom bakhåll, ränker, list och ett slugt begagnande af den för europeerna

Digitized by Google

så ogynnsamma terrängen. Det var icke så mycket genom anamiternas vapen, som genom den mördande solhettan, de ansträngande marscherna och giftiga utdunstningarne från träsken fransmännen skulle besegras. Snart hade upproret brustit lös i hela norra och vestliga delen af kolonien. De flesta franska trupper sammandrogos till de upproriska provinserna, men derigenom blottade man den öfriga delen af kolonien och fick snart bevis på att allvarsammare åtgärder måste vidtagas.

Den 22 Juni uppfylldes Saigun af en panisk förskräckelse vid underrättelsen om att skansen Tuan-keou under natten blifvit angripen af de upproriske. Då denna skans ligger på endast en dryg mils afstånd från hufvudstaden, antydde ett anfall på densamma en hög grad af dumdristighet hos fienden, i synnerhet som i stadens omnejd något missnöje hos befolkningen ej kunnat upptäckas. Anamiterna hade om natten obemärkt närmat sig skansen, ja, till och med i flere timmar hållit sig gömda i de omgifvande fästningsgrafvarne. Kl. 3 på morgonen hade de, sedan månen gått ned, till ett antal af flere hundrade, bestigit vallarne och framträngt till officersbostäderna, innan de öfverraskade skildtvakterna hunnit göra allarm. Genom ett halft underverk hade officerarne ej gått till sängs, utan samlats i en afsides belägen hydda för att göra sig i ordning till ett jagtparti. I blindt raseri kastade sig anamiterna öfver de tomma sängarne, genomborrade madrasserna med sina långa dolkar, i den tron att fransmännen lågo gömda under dem, och fortsatte sina spaningar, då de öfvertygat sig om att deras offer ej voro der. Hyddan, hvari officerarne befunno sig, omringades; den förste som försökte lemna den blef nedstucken, en annan sårad, men de öfriga lyckades slå sig igenom och förena sig med skansens besättning, som under tiden kommit på benen, gripit till vapen och midti fästningen formerat fyrkant. Här utstod den flere anfall, som icke voro utan fara, då soldaten i brådskan endast fått tid att medtaga några få patroner, och då anamiterna voro beväpnade med långa lansar af bamburör, som nådde längre än de franska bajonetterna. Ammunitionen var således snart bortskjuten, och garnisonen beredde sig till att genom ett förtvifladt utfall utrymma skansen och öfverlemna den i fiendens händer, då den ifrigt efterlängtade dagen omsider inbröt. Med den vaknade åter fransmännens mod, medan anamiternas sjönk; infödingarne öfverlade om hvad som för dem nu återstod att göra, och misströstande om att kunna betvinga sina hårdnackade motståndare, anställde de en vild plundring och drogo sig derefter tillbaka med sitt byte. Hvad som hufvudsakligen bidrog till att göra anamiterna modlösa var den omständigheten, att de i skansen påträffat en långt talrikare besättning än hvad de väntat. Största delen af militären hade nämligen några dagar förut blifvit afsänd till de norra provinserna, och härpå hade de upproriske troligtvis byggt sin plan, okunnige om att skansen erhållit förstärkning just på morgonen af samma dag, då om natten anfallet egde rum.

Bestörtningen blef stor i Saigun, när man fick dessa underrättelser; man hade icke drömt om möjligheten af en sådan oförvägenhet. Förskräckelsen ökades derigenom, att de upproriske, enligt anamitiskt krigsbruk, skickade guvernören ett utmaningsbref, hvari de underrättade honom om, att de hade för afsigt att sätta eld på hufvudstaden och bortföra honom och hans familj. Man organiserade ett kraftigt försvar. Staden var nästan utblottad på soldater, så att man endast hade marinens manskap att hålla sig till. De flesta af skeppsbesättningarne inqvarterades i land, inexercerades och skickades ut på rekognosceringar; återstoden hölls färdig att betäcka ett möjligen inträffande återtåg till fartygen. Regeringen förklarade, att den icke kunde gå i borgen för innevånarnes säkerhet; de finge sjelfva försvara sig i sina hus. Sjuklingarne på hospitalet beväpnades med bössor; man lät till och med de minst svaga af dem tåga genom gatorna, iklädda den föreskrifna hospitalsuniformen, en lång yllerock och nattmössa på hufvudet, för att afhemta vapnen — en för stadsinnevånarne föga uppbygglig syn. Anamiterna förbjödos att efter solnedgången visa sig utom hus. Promenerade man om qvällarne på gatorna, så anhölls man af skildtvakter och patruller samt måste gifva lösen eller åtminstone svara "*France*", såsom bevis på att man ej hörde till de upproriske. Anamiterna hafva nämligen lika svårt för att uttala bokstafven *r* som kineserna, hvilka i stället för "français" säga "falanki". Under en hel vecka sof man endast med ena ögat, hade vapen liggande bredvid sängen samt var färdig att vid första tecken kasta på sig kläderna.

Dessa kraftfulla åtgärder tycktes injaga respekt hos fienden. Intet angrepp egde rum, och med undantag af att de upproriske brände ett par af kristna anamiter bebodda köpingar, var allt lugnt i hufvudstadens omnejd. Vid ett lyckligt utfall föllo två af anamiternas förnämsta höfdingar i regeringens händer, hvarigenom upproret väsentligen förlamades. Äfven från krigsskådeplatsen vid Tayninh ingingo glädjande underrättelser. Poukombo hade ansett sig stark nog att afvika från sin försigtiga taktik och med fransmännen inlåtit sig i strid på öppna fältet.

I en fäktning, som varade endast en timme, hade hans sammanrafsade här blifvit fullkomligt skingrad, samt en stor mängd sårade och döda qvarlemnade på valplatsen. Sjelf hade han varit den förste att taga till flykten och efter en häftig förföljelse blifvit nödsakad att gömma sig i urskogarne, under hvilkas hemlighetsfulla hvalf han, efter hvad han inbillat anamiterna, sett dagens ljus, för att sedermera blifva deras befriare från främlingarnes ok.

Härmed var det visserligen icke slut på oroligheterna, men det förnämsta motståndet var dock brutet. Ännu i flere månader fortsattes kriget mot de splittrade banden af upprorshären, som dels hade tagit sin tillflykt till de för europeerna mest otillgängliga ställena samt härifrån företogo ströf- och plundringståg i den omgifvande trakten, dels hade gjort sig till sjöröfvare och på floderna ofredade handeln; men äfven detta motstånd aftynade snart, och innan året gått till ända, var lugnet i kolonien fullkomligt återstäldt.

Sömnen och Drömmen

efter

Ewald Hecker.

Sedan långt tillbaka hafva filosofer och naturforskare med synnerlig förkärlek egnat sömnen och drömmen sin uppmärksamhet, hvarför det också måste synas desto mer underligt, att en af de vigtigaste frågorna rörande detta ämne — frågan om den egentliga orsaken till sömnen och dess periodiska återkommande — ända till för kort tid sedan blifvit mycket ofullkomligt besvarad. Först för två år tillbaka lyckades professor Pettenkofer i München genom sina experimenter öfver den menskliga organismens utdunstning vinna en fullkomligt tillfredsställande lösning af frågan.

Digitized by Google

Länge har det varit bekant, att det genom andhemtningen intagna syret spelar en mycket framstående roll vid ämnesomsättningen i vår organism, då genom syrets förening med beståndsdelarne i vår kropp densammas lifskrafter frambringas. Vid hvarje, äfven den minsta inom oss försiggående lifsprocess förbrukas en viss mängd syre. Man kan med skäl kalla denna kropp för den ångkraft, som drifver vår lifsmaskin. Det förbrukade syrets mängd kunna vi mäta af den kolsyreqvantitet, som det inom oss framalstrar och som vi sedan utandas. Dylika mätningar har Pettenkofer i förening med Voit anstält förmedelst en enkom för detta ändamål konstruerad stor apparat och dervid gjort den öfverraskande upptäckten, *att vi under dagens lopp, till och med då vi föga anstränga oss, afgifva jemförelsevis mycket mer kolsyra — således med andra ord — förbruka mer syre, än vi under samma tid intaga.*

Naturligtvis framkallades genast af detta öfverraskande faktum den vigtiga frågan: hvarigenom fylles denna under loppet af hvarje dag uppstående syrebrist? — Äfven häröfver gifva Pettenkofers experimenter nöjaktig förklaring: sömnen är den omtänksamme finansminister, som hvarje natt genom förståndig sparsamhet ersätter den under dagens lopp förorsakade syrebristen. Ty i sömnen förbruka vi icke allenast blott hälften så mycket syre som om dagen, utan intaga äfven deraf nästan dubbelt så mycket som under vårt vakande tillstånd.

Under sömnen samlas sålunda inom organismen ett förråd af syre, hvilket tillåter oss att med tillförsigt motse den kommande dagens deficit. Hur beundransvärd är icke denna anordning? Hur mången stat skulle icke kunna prisa sig lycklig, om dess finansminister förstode sig på en sådan hushållning! Här som alltid se vi, att naturen i allting är den bästa lärmästarinnan.

Nyss förut omnämnde vi i förbigående, att vid hvarje, äfven den allraminsta lifsprocess inom vår organism, förbrukas en viss mängd syre. Hvarje rörelse, hvarje känsla, ja, till och med hvarje tanke är en sådan process. När vi sålunda räcka en vän handen, ömt betrakta någon eller lifligt tänka på en viss person — ja, äfven om vårt hjerta endast klappar häftigare, lida vi derigenom alltid en bestämd förlust af syre, som förtär och till kolsyra förvandlar en viss qvantitet af vår kroppsmassa. Denna uppfattning är visst förfärligt materiell, men i alla fall fullkomligt riktig; åtminstone gifver oss vår kropps ekonomi härför bästa beviset. Kroppens uppgift under sömnen är att spara på syret, och denna uppgift löser den såsom en rättskaffens husfader derigenom, att den undviker alla onödiga, alla öfverflödiga utgifter och inskränker sig till hvad som för dess underhåll är allra oundgängligast.

Men hvilka äro då vår organisms lyxutgifter? Först och främst måste vi till dem hänföra allt slags sinnenas verksamhet, då denna är för lifvets uppehållande ej ovilkorligen nödvändig. Man kan alltså utan farhåga i utgiftsboken öfverkorsa det konto, som blifvit åt seendet anvisadt. Först vägra ögonmusklerna att göra tjenst. En egendomlig känsla af tryckning och tyngd öfver ögonlocken tillkännagifver en inträdande förslappning hos den muskel som höjer dessa, och omöjligheten af att skarpt betrakta, fixera ett föremål förråder, att de muskler, hvilka åstadkomma synaxlarnes konvergens, ej längre orka fullgöra sin skyldighet. Vår blick stirrar derför ut i rymden. Med ögonlockens tillfällande upphör slutligen hvarje näthinnans retning, och äfven ögonnerven kommer till hvila.

De organer, som närmast i ordningen under insomnandet inställa sin verksamhet, äro öronen. Dessa ega ingen tillslutningsapparat, såsom fallet är med ögonen, hvarför de också, mindre lätt än dessa, upphöra att fullgöra sina åligganden. Härvidlag måste sömnen i ordets fulla bemärkelse kämpa för att göra sin makt gällande. I detta hänseende kan man bäst anställa iakttagelser på sig sjelf, om man haft den olyckan att somna under en tråkig föreläsning eller andefattig predikan. Sedan vi småningom hafva tappat bort föredragets ledande tråd, och medan äfven våra ögon njuta en väl förtjent hvila, höra vi beständigt orden ljuda i öronen. Men vi kunna ej längre rätt uppfatta och förstå dem. De blifva alltmer förvirrade och upplösa sig slutligen i ett doft, oartikuleradt sus, som tyckes aflägsna sig alltmer från oss och slutligen alldeles bortdö.

Samtidigt börjar äfven känseln vägra att tjenstgöra. Förgäfves söker vår välvillige granne att genom varsamma knuffningar, en lätt trampning på vår fot bespara oss förargelsen af att offentligen insomna. Det hjelper icke! Vår känsel är, om icke alldeles försvunnen, likväl i så hög grad domnad, att den endast kan återuppväckas genom starkare medel. Äfven lukten och smaken försvinna — och sålunda finna vi oss öfvergifna af alla våra sinnen.

Slutligen slappas äfven de frivilligt arbetande musklerna. Insomna vi i en mjuk säng, erbjudes oss ett ypperligt tillfälle att erfara detta. Bäst göra vi våra iakttagelser i detta hänseende under ett tråkigt föredrag, då vi måste insomna i sittande ställning. Hvem har väl ej vid ett sådant tillfälle förargat sig öfver sina musklers oefterrättlighet, då de helt oförhoppandes vägrat tjenstgöra och på inga vilkor kunnat förmås att hålla hufvudet upprätt. Så länge striden mellan sömn och vakande ännu pågår, fortfar det förrädiska och för en spefull åskådare så löjliga nickandet med hufvudet.

Följaktligen har nu vår kropp, såsom en förståndig husbonde egnar och anstår, gjort sin skyldighet och fullständigt öfverstrukit kontot för utgifter till nöjen och öfverflöd. Men han stannar ej härvid, utan nedsätter äfven i betydlig mån kontot för kroppsväfnadens näring och för omsättningen af ämnena. Hjertats rörelse förminskas med 3-10 slag i minuten, blodet kommer således mera sällan i beröring med kroppsväfnaden och afgifver derför mindre syre åt densamma. Derigenom blifver naturligtvis samtliga kroppsorganers funktioner till en del i ej ringa grad inskränkta; men i synnerhet lider derunder en ytterst vigtig organ — hjernan, hvarför vi häröfver böra vara något omständligare.

Hjernan är den organ, förmedelst hvilken våra själsfunktioner försiggå. Man må nu omfatta den materialistiska eller spiritualistiska verldsåskådningen, så kan man i alla fall ej frångå den satsen, att all själsverksamhet utföres genom hjernan. Erhåller den — såsom under vårt sofvande tillstånd — genom minskad blodtillförsel mindre näring, äro vidare de arteriska d. v. s. syreförande blodkärlen sammandragna och mindre fyllda än under menniskans vakande tillstånd — såsom utvisas af Durhams undersökningar på sofvande djur, hvilkas hufvudskål han förut till en del hade öppnat — så måste hjernans verksamhet äfven blifva mycket mindre. Själsarbetet inskränkes i största möjliga mån, och alla dess yttringar, framförallt de mera invecklade — deribland företrädesvis förståndets — måste alldeles upphöra. Väl gestaltas under det sofvande tillståndet våra tankar och föreställningar enligt alldeles samma, orubbliga lagar som i det vakande, men de sakna likväl kritikens och förståndets reglerande och för öfverdrifter bevarande ledning. Denna hjernans inskränkta verksamhet gifva vi benämningen "drömmandet".

Drömmen är således på intet sätt ett oredigt, dunkelt och obegripligt "något", hvars ursprung vi ej känna, utan en produkt af samma hjernverksamhet, som försiggår hos oss, då vi vaka.

Vårt tänkande i drömmen beror — ej mindre än våra tankar i det vakande tillståndet — på den s. k. idéassociationens eller tankeförknippningens lagar, enligt hvilka hvarje föreställning genast i sin gryning framkallar nya genom

Digitized by Google

hvarandra liknande föremål, likaljudande ord, seendets samtidighet, beslägtade föreställningar och bilder. Häraf kommer sig således att vi, i vakande tillståndet öfverlemnande oss åt en idéförknippning och utan att af egen drift ingripa i densamma, då örat uppfångar ljudet af ett skott, komma att tänka på en jagt, hvarvid åter faller oss i minnet att t. ex. en kär slägtinge — låt honom heta Lind — vid ett dylikt tillfälle förlorat lifvet. Genom de lika ljudande orden föres sedan tanken måhända på sångerskan Jenny Lind o. s. v.

Då vi befinna oss i det vakande tillståndet, utöfvar likväl vår kritik ett visst inflytande på fantasiens spel och afhåller oss från att med hvarandra sammanställa alltför ovanliga saker. I drömmen deremot har idéassociationen den mest obegränsade och otyglade frihet. Då vi vakande låta de särskilda föreställningarne aflösa hvarandra, infinna de sig ofta i våra drömmar samtidigt och förena sig till ett helt. Eller också insmyger sig obemärkt, i följd af idéassociationens hastighet och oklarhet, en föreställning i en annans ställe, och vi se då, för att begagna ofvan anförda exempel, icke slägtingen Lind, utan sångerskan Jenny Lind på jagten förlora lifvet. Just härigenom uppstå de underbaraste drömkombinationer, hvilkas ursprung och orsak man endast ytterst sällan lyckas upptäcka.

Vakande äro vi, såsom redan blifvit nämndt, i stånd att efter eget godtfinnande framkalla föreställningar; vi kunna tänka hvad vi vilja. Detta sker likväl icke alltid. Ganska ofta uppdyker tillfälligtvis inom oss ur våra minnens skattkammare någonting, hvaröfver vi med fri vilja vidare reflektera, eller hvarifrån vår tanke förmedelst en idéassociation ofrivilligt ledes in på någonting annat. Äfven i drömmen, under hvilken vi ej kunna efter eget godtfinnande frammana bestämda föreställningar, väckas tankar till lif, ofrivilligt framlockade genom erinringar af hvad som en gång inträffat. Oftast är det intryck af hvad under dagens lopp öfverraskat eller hållit oss i spänning, eller af tankar, hvilka sysselsatt oss omedelbart före insomnandet, som gifva första anledningen till på hvarandra följande drömbilder. Ofta utspinnas i drömmen dessa föreställningar vidlyftigt; men mången gång förer oss idéassociationen hastigt in på andra, och vi kunna då den följande dagen ej mer angifva sammanhanget mellan dagens och drömmens tankar.

Men allraoftast äro själsintryck hvad som i vårt vakande tillstånd först gifver uppslaget till en bestämd tankeföljd. Under sömnen upphöra, såsom vi sett, våra sinnens funktioner. men kunna likväl i viss mån sättas i verksamhet. Äfven då vi äro försänkta i en djup sömn, äro hörseln och känseln tillgängliga för starkare intryck. Men nästan alltid är den af intrycket framkallade bilden en oklar och dunkel, hvilken äfven derför ofta omskapar sig till helt andra föreställningar; sålunda kunna vi t. ex. i skymningen taga en trädstam för en vid vägen sittande menniska. Intryckets oklarhet gifver den spelande fantasien anledning att starkare färglägga detsamma och sålunda kommer det sig, att en under sömnen framkallad retning i känsel- och hörselorganerna gifver upphof åt en drömbild, hvilken, då den använder intrycket såsom grundval för drömbyggnaden, begagnar sig af detsamma endast i dess allmännaste konturer. Exemplen härpå äro många. En läkare berättar hur han en gång drömde, att han blef öfverfallen af röfvare, hvilka kastade honom till marken och mellan hans stortå och dess närmaste granne nedslogo en påle i marken. Vid uppvaknandet fann han ett halmstrå mellan nyssnämnda tår.

En annan berättar, att han en gång, efter att hafva gått till sängs, lagt en uppvärmd flaska vid fötterna och derpå drömt, att han företagit en resa till Etnas spets, der han promenerat på glödande lava. På samma sätt drömma vi ofta, efter att under en orolig sömn hafva afkastat täcket, att vi halfnakna genomvandra gatorna under sträng vinterköld, liksom en häftig blåst ej sällan gifver anledning till att vi tycka oss, ombord på ett sjunkande fartyg, vara utsatta för en förfärlig storm. En på dörren hörd knackning framkallar ofta en dröm, hvari vi råka ut för inbrytande tjufvar.

Ytterst sällan inträffar att verkligen uttalade ord tydligen förnimmas af den sofvande och i deras egenskap af ord hos den drömmande uppväcka motsvarande föreställningar. Exempel gifvas, att man på detta sätt i viss mån kunnat bestämma en sofvandes drömmar. Så berättar dr Abercrombie: ”Under expeditionen till Ludwigsburg år 1758 lyckades några officerare, till stor förlustelse för sig sjelfva, framkalla alla slags drömmar hos sin kamrat, då de hviskade honom någonting i örat”. Ett annat exempel anför Kluge: ”En försmådd älskare, som likväl stod väl hos den unga flickans moder, fick af henne tillåtelse att hviska sitt namn i den tillbeddas öra, då hon sof; ty detta skulle hjelpa, efter hvad en klok gumma sagt honom. Snart hade den unga flickan undergått en märkvärdig förvandling, då hon kort tid derefter ändrade sinnelag och skänkte den lycklige sin hand. När man frågade henne om orsaken till detta plötsliga omslag, svarade hon, att hon upprepade gånger sett honom i drömmen och fattat kärlek till honom. Vi kunna likväl icke gå i borgen för sanningsenligheten af denna uppgift, men dess möjlighet kan också ej heller alldeles förnekas. Den som det så lyster kan ju tillgripa detta medel såsom sista resursen att eröfra sin skönas hjerta.

Nästan ännu oftare än den yttre sinnesförnimmelsen, gifver uppväckandet af vårt inre känselsinne anledning till drömmar. Med det inre känselsinnet förstå vi den känselverksamhet, som underrättar oss om tillståndet hos samtliga våra kroppsorganer. Hit höra begreppen af väl- och illamående. Befinna vi oss vid god helsa, så märka vi ej våra särskilda organers verksamhet. Vi veta alldeles icke af att vi hafva en mage, ett hjerta och några muskler o. s. v. Men så snart hos dessa organer inträder en rubbning, erfara vi — afsedt från den samtidigt sig infinnande smärtan — genom en viss obestämd känsla af obehag att någonting inom vår organism är i olag.

Äfven i sömnen förnimma vi denna känsla, ehuru den då naturligtvis är dunkel och oklar, och till densamma sluta sig likaledes, såsom vid sinnesintrycken, bestämda, symboliserande drömföreställningar. Bland dessa förnimmelser mest känd är den s. k. maran. Den framkallas af ett krampaktigt tillstånd hos respirationsmusklerna och af en derigenom försvårad andhemtning. Äfven en öfverlastad mage kan framkalla någonting dylikt, emedan den pressar upp mellangärdet (diaphragma) och sålunda sammantrycker lungorna. Då vi i vakande tillståndet helt enkelt gifva dessa olägenheter deras riktiga förklaringsgrund, eller en lokal angripning af bröstorganerna, så äro vi i drömmen ej mäktiga en sådan tankeverksamhet, utan nu infinner sig — i fullkomlig öfverensstämmelse med idéassociationens lagar vid känslan af beklämning — tanken på ett tryck, och bilden af ett tryckande föremål. I drömmen tycka vi sålunda, att en tungt lastad vagn går öfver oss, eller att en svart, spöklik gestalt, en hemsk gast långsamt sänker sig från taket i rummet och slutligen lägger sig på vårt bröst. I stället för maran hemsökas vi ofta i drömmen af en plötslig ångest eller förskräckelse, emedan dylika sinnesrörelser likaledes bruka hämma andedrägten. Då drömma vi t. ex., att vi öfverfallas af röfvare och genom flykten söka rädda oss, men att fötterna ej vilja bära oss och att vi blifva liksom fastnaglade vid marken. Då ångesten är störst, söka vi ropa på hjelp, men kunna i förskräckelsen ej få fram ett enda ord, tills slutligen, efter mycken och fåfäng ansträngning, krampen i andhemtningsmusklerna upphör och vi ej sällan vakna med ett skri.

På samma sätt förklaras den väl för hvar och en bekanta drömmen, att man tycker sig nedfalla från en höjd.

Digitized by Google

Denna dröm infinner sig hufvudsakligen i sömnens första stadium och kommer deraf, att musklerna, hvilka under vårt insomnande så småningom förslappas, i följd af någon tillfällig retning plötsligen åter hopdragas och härigenom föranleda en sammanryckning i vår kropp, alldeles som händelsen brukar vara, då vi nedstörta från en betydlig höjd. Härmed något olika är det likaledes ofta förekommande drömmandet att vi flyga. Scherner menar, att detta härleder sig från en till medvetande vaknande känsla af våra lungors verksamhet. Denna föreställning skall framkallas af de arbetande lungornas rörelse upp- och nedåt. Sålunda gifves det vidare en hel mängd kroppstillstånd, hvilka, om vi i sömnen blifva halft medvetna af dem, enligt lagarne för idéassociationen inom oss frammana fullkomligt bestämda drömföreställningar. Äfven sinnesrörelserna tillskrifver man ett bestämdt inflytande på våra drömmars beskaffenhet. "Mycken glädje framkallar helt olika drömbilder mot dem häftig sorg medför; lidelsefull kärlek helt andra, än dem som hat, djup ånger och tärande samvetsqval uppväcka."

Har man gjort sig till en vana att uppmärksamt akta på sina drömmar, så finner man lätt de förut omnämnda lagarne bekräftade. Men derjemte skall man äfven märka det vara ytterst svårt att i minnet återupplifva en dröm riktig och oförfalskad — och detta af två skäl. Det första skälet är, att drömbilderna i de allra flesta fall visa sig så oklara, matta och i sina enskildheter obestämda, att vi ovilkorligen, vid vårt bemödande att återkalla dem i minnet, måste taga till hjelp den vakna föreställningskraftens palett för att gifva bilderna bestämdare färgton och skönjbarare konturer. Det andra skälet är en hos menniskoanden inneboende sträfvan att se allt i dess logiska sammanhang. Då nu våra drömmar bestå af en rad bilder, hvilka endast förbindas af idéassociationens, ofta nog, ganska sköra tråd, så bemöda vi oss, då vi i vakande tillståndet vilja gifva nytt lif åt dessa bilder, att — vanligtvis alldeles ofrivilligt — hos dem uppspåra ett logiskt och det verkliga lifvet motsvarande samband, som de ursprungligen ej egde.

Under den tid, då vår sömn är som djupast, är hjernverksamheten så svag, att vi derom ej kunna erinra oss någonting, och derför kallas den djupa sömnen drömlös. Stundom veta vi visserligen att vi hafva drömt, men kunna icke, med bästa vilja i verlden, erinra oss det minsta af drömmens innehåll. Först kort efter uppvaknandet, då det i blodet förvarade syret åter börjar åstadkomma en lifligare omsättning inom hjernan, blifva drömmarne lifligare, mera sammanhängande och fästa sig äfven derför lättare i minnet. Ytterst sällsynta äro de fall, i hvilka drömmens liflighet är så stor, att vi efter uppvaknandet ej kunna skilja den från hvad vi verkligen upplefvat. En af Tysklands berömdaste, ännu lefvande läkare för sinnessjukdomar, professor Jessen i Hornheim vid Kiel, berättar i följande ord ett hithörande exempel:

"En vintermorgon mellan kl. 5-6 väcktes jag, efter hvad jag trodde, af öfveruppsyningsmannen, som tillkännagaf att några personer hade infunnit sig för att afhemta en sjuk, hvarjemte han frågade om jag hade någonting att invända. Jag svarade, att den sjuke när som helst kunde lemna sjukhuset, och lagade mig, sedan mannen gått sin väg, i ordning att åter insomna. På en gång föll det mig in, att jag förut alldeles icke hört någonting om denna sjuklings afhemtning, utan att det varit fråga om, att en qvinna med sämma namn skulle kunna utskrifvas från inrättningen. Jag blef således nödsakad att göra mig närmare underrättad om hur härmed förhöll sig, slog derför eld på ljuset, steg upp, påtog kläderna och begaf mig till öfveruppsyningsmannens rum. Till min stora förvåning fann jag honom till hälften klädd, och då jag frågade efter dem som skulle afhemta den sjuke, svarade han mig med förvånad uppsyn, att han derom ej visste något, att han just nyss stigit upp och att ingen varit hos honom. Detta svar bragte mig icke till besinning, utan jag invände, att det då måste hafva varit sjukvaktaren som infunnit sig i mitt rum, hvarför jag ville uppsöka honom och skaffa mig upplysning om förhållandet. Då jag hunnit halfvägs, föll det mig på en gång i sinnet, att jag endast kunde hafva drömt allt detta, om hvars verklighet jag ända till detta ögonblick ej hyst minsta tvifvel."

Detta exempel är i synnerhet derigenom upplysande, att villfarelsen under en längre tid, efter det den drömmande uppvaknat samt genom påklädningen och gåendet till sjukvaktarens bostad hunnit morna sig, likväl ännu fortvarat och derefter plötsligen skingrats utan någon synnerlig anledning.

Man vet att förtälja, hur af skräckingifvande drömbilder gäckade personer i halfvaket tillstånd utöfvat våldsamheter, hvarför de naturligtvis icke kunnat göras ansvariga. Ett intressant exempel på ett under sömnen begånget subordinationsbrott meddelas i en tysk, juridisk tidskrift för rättsmedicin:

"Kristian Jünger, gardist, tjugotvå år gammal, sedan tre år soldat, af fredligt lynne och med oförvitlig vandel, sof på en brits i vaktstugan kl. 12 på middagen, då korpralen sökte väcka honom, emedan rummet skulle sopas. Jünger reste sig, stötte, utan att säga ett ord, korpralen för bröstet, drog sabeln och högg in på honom, hvarvid denne likväl lyckades parera hugget med sin sabel. Då Jünger fortfor att slå omkring sig, blef han af de närvarande soldaterna afväpnad och arresterad. Utan att öppna munnen, satte han sig helt lugnt ned på britsen. Jünger hade den föregående dagen, och på morgonen samma dag detta inträffade, varit på post, under natten spelat kort, druckit endast litet och om morgonen insomnat i det varma vaktrummet. Vid anställd undersökning befanns, det han drömt, att under vaktgöringen en karl öfverfallit och frånryckt honom geväret, hvarvid han dragit sabeln och huggit in på fridstöraren. Af hvad som i verkligheten tilldragit sig visste han ingenting. Han kunde ej fatta, att han, som eljest höll så strängt på krigstukten, kunnat mot sin förman tillåta sig någonting sådant. Läkarens utlåtande antog ett tillstånd af sömnsjuka, i följd hvaraf soldaten frikändes.

Fall, liknande ofvan anförda, låta sig möjligen förklaras på följande sätt. Genom hvarjehanda ansträngningar, såsom här genom postande och deraf följande utmattning, har bristen på syre inom organismen stegrats till en abnorm höjd, och den under den korta sömnen intagna syremängden är ej tillräcklig att försätta hjernan i full verksamhet. Det öfverflödiga syret åtgår till den mindre förbrukande, på visst sätt ringare viljeimpulsens verksamhet, så att den fria öfverläggningen och det sjelfständiga tänkandet ännu icke kunna uppvakna. Att så verkligen förhåller sig se vi ju ofta bekräftadt, då vi söka uppväcka någon ur en djup slummer. Redan innan den sofvande kommer till fullt sjelfmedvetande, kastar han sig i sängen, utsträcker armarne och lemmarne o. s. v., tills slutligen det fria tänkandet återvinner herraväldet öfver hjernan och det fulla medvetandet sålunda återkommer.

Men understundom se vi äfven motsatsen inträffa, i det vi, såsom redan Aristoteles anmärker, äro i stånd att under sömnen igenkänna drömmen såsom en dröm. En dylik intressant iakttagelse, gjord af engelsmannen Beattie på sig sjelf, meddelas af honom i följande ord: "En gång drömde jag, att jag gick omkring på bröstvärnet af en mycket hög bro. Hur jag kommit dit var mig fullkomligt oklart, men då jag besinnade, att jag aldrig hyst någon fallenhet för dylika promenader, så föll det mig in att jag möjligen drömde. Då jag nu önskade se mig befriad från denna oroande och plågande belägenhet, störtade jag mig ned i den förhoppningen,

Digitized by Google

att genom fallet mina sinnens fulla bruk skulle återvinnas, hvilket också inträffade." I förevarande fall egde drömmen rum kort före uppvaknandet; uppenbarligen hade sålunda syret samlat sig i så stor mängd, att den fria tankeverksamhetens organer kunde utöfva en *inskränkt* verksamhet, under det att likväl i viss mån den drömlika idéassociationen fortvarade.

Alldeles samma sak eger rum — såsom hvar och en torde hafva iakttagit — då vi, omedelbart före det fullständiga uppvaknandet, med fri vilja söka förlänga en angenäm dröm. Äfven i detta fall är vår tankeorgan redan fullkomligt i ordning att arbeta, men vi äro ännu i stånd att låta den under en kort tid fullfölja den i drömmen påbegynta fantastiska idéassociationen. Men har den fria tankeverksamheten af egen drift ingripit i detta fantasiens spel, då är det också slut med drömmen, och vi uppvakna oåterkalleligen.

Uppvaknandet inträder först då, när det uppsamlade syret är ymnigast, och den deraf framkallade ämnesomsättningen åter kommit i full gång. Men äfven före denna tid är, såsom hvar och en vet, ett uppvaknande möjligt, framkalladt af yttre anledningar. Starka retelser, som träffa våra hörsel-, känsel- eller synnerver, bringa genom uppretningens fortplantning hjernan i ett upphetsadt tillstånd, hvilket förorsakar ett starkare blodtillopp och i följd deraf i ämnescirkulationen i hjernan en förökning, som, efter att hafva uppnått en viss grad, framkallar ett fullständigt uppvaknande. Såsom förut blifvit antydt, kräfva de arteriska blodkärlen, då organismen är försänkt i sömn, endast en ringare blodmassa. Allt hvad som föranleder ett starkare blodtillopp åt hjernan stör sömnen och förhindrar äfven insomnandet. Derför förjagas sömnen af alla slags passioner och sinnesrörelser, mycket tänkande, kroppsliga och andliga ansträngningar och i allmänhet af allt som drifver blodet uppåt hufvudet, under det att deremot allt hvad som aflägsnar det från hjernan eller sammandrager de i densamma befintliga kärlen försänker oss i sömn. Af gynnsam verkan på hjernan äro i detta afseende kalla omslag, då kylan gör att blodkärlens omfång förminskas.

Äfven bör man draga sig till minnes verkningssättet hos de s. k. sömngifvande läkemedlen, d. v. s. i synnerhet opiets och dess alkaloiders (bland hvilka narcein och morphin intaga första rummet). Förmedelst experimenter har man kommit till den mycket sannolika slutsatsen, att opiet på kärlen i hjernan utöfvar en sammandragande verkan, således aflägsnar blodet från denna organ. Genom alla sådana medel kan nu åstadkommas, att i hjernan en mindre syreqvantitet förbrukas, men deremot kan ej förhindras att på samma gång mer syre upptages och förvaras i bloddelarne. Just emellertid vid de tillstånd, i hvilka man måste taga sin tillflykt till dessa sömngifvande medel, blir, såsom bevisas genom Pettenkofers försök i vissa sjukdomsfall, bloddelarnes förmåga att i sig upptaga syret förminskad. Under vanliga, friska tillståndet är redan blotta afhållandet från ofvannämnda skadliga anledningar nog att framkalla sömnen. Och härvidlag spelar vanan en stor roll. Merändels afvakta vi icke det ögonblick, då vår organism blir som mest utblottad på syre, utan falla redan förut i sömn, då denna minskning kommit till ett visst stadium. Derför kunna vi också hvarje ögonblick uppväckas ur sömnen. Det finnes ännu alltid qvar en reservfond af syre, som möjliggör uppvaknandet. I de fall, då genom omåttligt vakande syreminskningen stegrats till sin högsta grad, blir sömnen så djup, att vi först efter en viss tid åter kunna ryckas ur densamma.

Att undvika de orsaker, som förhindra sömnen, står ej alltid i vår makt, då vi endast högst sällan kunna fullständigt tygla våra sinnesrörelser och känslor. Härtill fordras antingen en stor portion flegma, eller också en ovanlig viljekraft och sjelfbeherrskningsförmåga. Sålunda berättar man om Napoleon I, att han kunde sofva när han ville, ja, till och med under slaget vid Leipzig. Denne man var det således förunnadt, icke blott att alltid kunna betvinga sina känslor, utan äfven att, när han så fann för godt, afbryta tankeverksamheten. Att detta sednare ej är så lätt, derom har väl hvar och en varit i tillfälle att öfvertyga sig. Om en tanke, en plan lifligt sysselsätter oss, kunna vi ej insomna; vi måste då söka slå bort våra tankar och rikta dem på saker, som för oss äro af intet intresse, hvarvid således vårt tänkande ej kan vara ihållande och följaktligen ej heller ämnesomsättningen i hjernan lifligare.

Franska Banken.

Efter "Revue des Deux Mondes".

I.

I nästan alla språk komma benämningarne bank och bankir af det ord som betyder bord eller bänk: *τραπεζίτης* hos grekerna, *mensarius* hos romarne, *banchiero* hos medeltidens italienare. Bankiren var ursprungligen en vexlare; han infann sig på torget med en bänk, hvarpå han uppstaplade de olika myntsorter, man hos honom kunde efterfråga; så småningom mottog han penningar på upp- och afskrifningsräkning, lemnade förskotter mot borgen, mot varor, pant, eganderättshandlingar och familjepapper *), samt blef sålunda verkligen hvad vi nu för tiden kalla en bankir. Svek han sina förbindelser, krossades hans bänk; man sade då, att han var en man med bruten bänk, *banco rotto*, hvarifrån vi fått uttrycket bankrutt. Enligt några författare skulle *trapezites* och *mensarius* ej hafva haft någon kännedom om vår tids bankoperationer. Detta påstående är säkerligen något öfverdrifvet, och Plautus vederlägger det, då han i *Fångarne* låter Hegion säga:

Ibo intro, atque intus subducam ratiunculam
Quantillum argenti mi apud trapezitam siet *).

Helt säkert är emellertid, att sedan forntiden i Italien funnits offentliga anstalter, som sysselsatt sig med bankaffärer, men svårt blir i alla fall att säga, hur gamla de äldsta äro. Venedig påstår sig hafva haft en municipalbank i förra hälften af fjortonde seklet, och Barcelona säger sig uti sina arkiver hafva funnit spår efter en sådan år 1349 af klädeshandlarskrået upprättad anstalt; men vill man endast åberopa

*) Samtidigt med att Ludvig Filip lät i Versaillerpalatset måla Korstågssalen, åter fann man i Genua en betydlig mängd papper, som tillhört korsfararne. Dessa handlingar hade af de franska ädlingarne blifvit lemnade åt de genuesiska bankirerna såsom säkerhet för penningar, som de lånat för att kunna begifva sig till det heliga landet.

*) Jag går in och ser litet närmare åt, hur mycket penningar jag har qvar hos min bankir.

Digitized by Google

autentiska dokumenter, så var Europas första, ordentliga bank den, som genuesarne organiserade år 1407 under namn af *Casa di San-Giorgio*.

Ehuru Ludvig XIV efter olycksåret 1709 tillskapade pappersmynt, och vid hans död ännu 492 millioner af dessa tvätydiga värdepapper funnos ute i allmänna rörelsen, var likväl Frankrikes första bank den af Law inrättade Missisippibanken, som blifvit så beryktad och så fördömd, men hvilken Frankrike likväl har att tacka för besittningen af Louisiana. Genom förordningarne af den 2 och 20 Maj 1716 oktrojerad åt Law för en tid af tjugo år med ett begränsadt kapital af sex millioner, fördelade i 1,200 aktier på 5,000 livres stycket, började den redan i Juni sina operationer, hvilka, om de ej blifvit missriktade, sannolikt skulle hafva kunnat medföra ganska gynnsamma resultater. Dessa operationer voro nästan desamma som gifvit Frankrikes nuvarande bank dess soliditet: diskontering af handelsvexlar, penningeinsättning och inkassering. Dess verksamhet var mycket förståndigt begränsad genom förbudet, att banken ej fick sysselsätta sig med något slags handel eller utlåning mot ränta. Dess debut var lysande; aldrig förut hade sådana fördelaktiga betalningsvilkor blifvit erbjudna åt handeln, som också skyndade sig att draga fördel deraf.

Olyckligtvis lät sig Law bedåras af framgången; han sammanslog banken med Occidentkompagniet och sökte förverkliga sitt beryktade system, en socialistisk dröm, hvilken skulle göra banken till den som ensam förfogade öfver all slags kredit, all rikedom, allt arbete. För att kunna tillfredsställa de tillkonstlade behofvens och en öfverretad spekulations kraf, utsläppte man i allmänna rörelsen en oerhörd mängd aktier. För att afvärja en hotande katastrof, ville man icke allenast lägga tvångskurs på detta, minut efter minut i värde sjunkande pappersmynt, utan äfven förbjuda cirkulationen af metalliskt mynt, fondernas insättande i utländska banker och hindra uppköpandet af diamanter och bordsilfver. Har en institution kommit derhän, så är hon död, och ingen kan uppväcka henne till lifvet. Olyckan var ofantlig. Endast med knapp nöd lyckades Law rädda sig genom flykten. Den 13 Okt. 1720 beslöts att från och med den 1 Nov. skulle indragas bankens sedlar, som lydde på en summa af 2 milliarder 696 millioner 400,000 livres.

Fallet hade varit så djupt, att man var längre bedöfvad efter detsamma än hvad som verkligen behöfdes. Blotta ordet bank injagade allmän förskräckelse, och det dröjde ännu femtiosex år innan en inrättning vågade uppstå, som endast helt obetydligt erinrade om Laws första och vinstbringande försök. År 1776 fick en hr Bernard privilegium på att upprätta en diskonteringskassa (*caisse d'escompte*) med ett kapital af 15 millioner livres. Den förde ett tvinsjukt lif, då dess verksamhet förlamades af regeringens anspråk och allmänhetens misstroende. Man har anledning antaga, att dess operationer ej voro synnerligen lyckliga, ty år 1784 brukade fruntimmerna begagna hattar, som ej hade några kullar och kallades *chapeaux à la caisse d'escompte;* likväl höll den sig så godt den kunde uppe, tills Konventet kom till styret och indrog kassan genom dekretet af den 4 Aug. 1793. Under Direktoriet bildade några handlande och bankirer en *caisse de comptes courans*, hvilken satte i omlopp sedlar, inlät sig på åtskilliga för handeln gynnsamma operationer och upphörde, då Bonaparte, blifven förste konsul, grundlade Franska banken, inseende hvilka tjenster en förståndigt organiserad kreditanstalt skulle kunna göra befolkningen.

Den 24 Pluviôse år VIII (den 12 Febr. 1800) sammanträdde flere bankirer för att uppgöra ett reglemente för en bank med ett kapital af 30 millioner, fördelade i 30,000 nominella aktier. Bankens operationer skulle innefatta diskontering, inkassering, depositions-, upp- och afskrifningsräkning och utgifning af sedlar att betalas till innehafvaren och vid uppvisning. Den fick ej inlåta sig på några andra affärer än handeln med guld och silfver. Uti dess första stadgar återfinner man ganska tydligt fröet till det styrelsesystem, som sedan skulle tillförsäkra Franska banken en stabilitet, som intill denna dag af ingenting kunnat rubbas. Redan den 28 Nivôse (18 Jan. 1800) förordnades genom ett konsulariskt dekret, att alla de i amorteringskassan insatta fonderna skulle deponeras i Franska banken, hvilken likväl först tre år senare erhöll en fullständig organisation genom lagen af den 24 Germinal år XI (14 April 1803).

Enligt denna lag höjdes kapitalet till 45 millioner, och sedlarnes valör bestämdes till 1,000 och 500 francs. Oktrojen beviljades för femton år. Samtliga aktieegare representerades af 200 bland dem som egde största antalet aktier; kallade till allmän sammankomst en gång om året, utvalde de genom omröstning med slutna sedlar femton s. k. *regens*, som utgjorde bankens direktion, och tre censorer, hvilka öfvervakade det hela; tillsammans bildade ”regenterna” och censorerna Allmänna Rådet. Bland regenterna utvaldes af rådet en till president för en tid af två år, och under hela sin embetsutöfning innehade han ett slags verkställande makt. Det är ej svårt att härvid se, att denna inrättning hvilade på republikansk grund, ty något statens förmyndareskap kan man ej upptäcka. Staten uppenbarade ej sitt inflytande genom yttre tecken, och gjorde den detsamma någon gång gällande, så skedde det på ett vänligt sätt, och utan att den kunde åberopa någon i stadgarne erkänd rättighet. Bankens aktieegare, representerade af de utvalda fullmäktige, voro herrar i sitt eget hus, oberoende af allt slags omedelbar kontroll, och kunde ej hafva några andra intressen än deras eget.

År 1805 genomgick banken en svår kris under tyska fälttåget, som slutades så ärofullt genom slaget vid Austerlitz. Den hade då sin lokal, i Maissiacska hotellet, n:o 48 vid Pagevingatan. Hvarje dag var *la place des Victoires* öfverfylld af oroliga menniskor, som infunnit sig för att utvexla sina sedlar mot klingande mynt. I handeln sjönk hvarje bankens sedel med 20 francs. Då banken såg sin metalliska kassa för hvarje ögonblick hopsmälta, bad den handelstribunalet komma sig till hjelp genom att tvinga allmänheten att mottaga sedlarne såsom silfver. I denna sak var Napoleon mycket bestämd. År 1805 den 20 Okt. skref han från Elchingen till Régnier: banken måste invexla sina sedlar vid anfordran, eller också stänger hon sin lucka, om hon ej har silfver. Hvad mig sjelf angår, vill jag ej hafva något pappersmynt”. En följd häraf var att bankens organisation förändrades genom dekretet af den 22 April 1806. Enligt den nya lagen förlängdes oktrojtiden till tjugofem år, och ökades kapitalet till 90 millioner; men det är fortfarande aktieegarne som utvälja censorerna och regenterna, ehuru ordförande- eller presidentskapet gått de sednare ur händerna. Ledningen af affärerna, som banken genom lagen af den 14 April 1803, öfverlemnade åt sin centalkomité, utöfvas för framtiden af en guvernör och två underguvernörer, hvilka utväljas af kejsaren och inför honom aflägga sin ed.

Guvernören är ordförande vid sammankomsterna, gillar eller ogillar de gjorda anordningarne, utnämner och afskedar tjenstemännen, undertecknar ensam, såsom en suverän, alla beslut och reglementen. Han har sitt *veto*, förmår hindra att en af rådet beslutad åtgärd verkställes, men kan ej tvinga detta att godkänna ett förslag och måste inför detsamma redogöra för det helas gång. Dessa bägge makter, den lagstiftande och den verkställande, stå bredvid hvarandra, utan att den ena ingriper i den andras rätt. Skulle någon splittring dem emellan uppkomma, kunna regenterna och censorerna,

Digitized by Google

som votera budgeten, sätta sig till motvärn och genom att vägra eller nedsätta densamma göra det för guvernören omöjligt att hålla mekanismen i sin lilla stat i oafbruten gång. Lyckligtvis har någonting sådant aldrig inträffat; mellan guvernören och rådet eger det bästa förstånd rum. Alla angelägenheter behandlas i all endrägt af personer, som hafva för ögonen endast ett mål, hvilket de äfven kunna uppå: det att förena statens intresse med de enskildas. Banken administrar sig sjelf och staten styr den. Franska banken utgör sålunda en offentlig inrättning, anförtrodd åt ett enskildt, af staten kontrolleradt bolag. Skulle möjligen det merkantila intresset hos aktieegarne, representerade af rådet, vilja taga öfverhanden, så träder guvernören genast mellan och erinrar dem om andan af bankens stadgar. Denna kontroll måste inses vara nödvändig af dem, som äro öfvertygade om att den allmänna krediten, för att kunna vara säker, ej får kasta sig in i äfventyrliga spekulationer. Stadgarne, redigerade af Gaudin, äro af den 16 Jan. 1808 och en utförd tillämpning af 1806 års lag. I den åttonde artikeln läses: "banken må ej i något fall eller under någon förevändning göra eller öfvertaga andra operationer, än dem som i lagarne äro medgifna".

Det är denna förträffliga organisation banken har att tacka för att den kunnat genomgå ganska kritiska perioder. Den har sett troner falla i spillror, sett den allmänna krediten tillintetgjord, den metalliska valutan hopsmälta, blifvit indragen i finansiella kriser, som bragte staterna i ett upplösningstillstånd och individerna till tiggarstafven; ingenting har kunnat afbryta dess verksamhet eller ens försvaga dess mekanism. En gång tappade den likväl modet och trodde allt vara förloradt. Det var år 1814, aftonen före de allierades intåg i Paris, då banken, gripen af en panisk förskräckelse, i följd af Jacques Lafittes obetänksamhet, uppbrände sina sedlar, samtidigt med att man på Vendômeplatsen kastade fanorna i lågorna. En sådan oreda kunde ej vara länge; den var icke värdig män, som utan fruktan bestått i kampen mot så många svårigheter; med beslutsam hand fattade de styret på det skepp, som ombord förde Paris och dess förmögenhet, betalade vid anfordran och bidrogo genom denna åtgärd i ej ringa mån att hos de mest uppskrämda åter uppväcka förtroendet.

Trettiofyra år sednare bragte en ny svår kris banken i fara. Efter Februarirevolutionen 1848 råkade industri, handel och finanser i ett sjukligt tillstånd, som mycket erinrade om död. Det förskräckta kapitalet gömde sig undan. I vexlingsbyrån i *hôtel des Monnaies* trängdes affärsmän som ville sälja sitt bordsilfver, och banken bestormades af folk, som fordrade att få sedlarne inlösta mot klingande mynt. Banken betalade utan invändning, oaktadt det höga guldagiot, men den metalliska kassan uttömdes. Genom lagen af den 10 Juni 1847, som bemyndigade banken att i rörelsen utsläppa sedlar på 200 francs, hvarpå man redan sedan långt tillbaka yrkat, mångfaldigades sedelstocken. Faran var stor och kunde medföra en katastrof. Bankens styrelse och den provisoriska regeringen hade gemensam öfverläggning, och genom ett dekret af den 15 Mars 1848, hvari undveks ordet tvångskurs, fastställdes att Franska bankens sedlar skulle såsom lagligt mynt mottagas af alla allmänna kassor och enskilda personer. Fjerde artikeln i samma dekret förkunnade dessutom, att till cirkulationens underlättande Franska banken hade blifvit bemyndigad att utsläppa sedlar, hvilka i alla fall ej fingo lyda på mindre än 100 francs.

Det var ingen brist på folk, som förbannade assignaterna och förutspådde en bankrutt, men dessa olycksprofeter fingo ingenting för sitt besvär. Banken icke allenast icke stupade, utan dess sedlar rönte år 1849 stark efterfrågan, och den lånade åt hela verlden med en Cybeles frikostighet, hvars outtömliga alstringskraft ingenting kan komma att utsina. Denna sista utväg att påbjuda tvångskursen medförde en följd, som man icke hade väntat sig: långt ifrån att nedsätta pappersmyntets värde, gjorde den detsamma gällande, skaffade det en allmännare spridning, så att för närvarande i Frankrike ej finnes en, om ock aldrig så obetydlig köping, der man icke mottager detta pappersmynt såsom reda penningar.

Den provisoriska regeringen hade derjemte vidtagit en förträfflig åtgärd, då den genom förordningarne af den 27 April och 2 Maj med Franska banken förenade de i Lyon, Havre, Toulouse, Lille, Orleans, Marseilles, Nantes och Bordeaux kort förut inrättade bankerna. Alla dessa voro förut oberoende af hvarandra, hade sitt eget kapital och sina egna stadgar, och deras sedlar inlöstes ej annorstädes än der de voro utfärdade. Franska banken öfvertog nu aktierna i dessa inrättningar, som den gjorde till sina filialafdelningar, hvilka för närvarande uppgå till ett antal af 62. Det kommer ej att dröja länge innan, i öfverensstämmelse med 1857 års lag, i hufvudorten för hvarje departement inrättas en särskild filialbank. Sedan blir impulsen *en* och kommer att utgå från centralbanken, som sätter i rörelse och modifierar dessa aflägsna mekanismers verksamhet. Nu eger Franska banken, hvars oktroj blifvit utsträckt till den 31 Dec. 1897, ett kapital, representeradt af 182,500 nominella aktier, samt är bemyndigad att utgifva sedlar på 50 francs.

Högsta ledningen är öfverlemnad åt guvernören och underguvernörerna. Regenterna väljas af aktieegarne för en tid af fem år och ombytas hvart femte. Tre af dem måste vara generaluppbördsmän och äro förpligtigade att bo i Paris. Censorerna utnämnas för tre år. Bägge dessa slags befattningar inbringa ingen lön. Censorerna och regenterna bilda, med guvernören till ordförande, stora rådet, hvars beslut ej kunna ändras; men detta råd sönderfaller i sju komitéer, hvilka, med ledning af ett guvernörens förslag, förbereda alla de ärenden, som af banken skola behandlas. Banken representerar sålunda en fullständig kropp; dess hufvud, hjerta och lemmar föreställas af guvernören, censorerna, regenterna och komitéerna.

II.

Det behöfdes verkligen en synnerlig djerfhet för att våga i allmänna rörelsen utsläppa sedlar under adertonde seklets sista tider, då man ännu hade känning af det genom assignaterna framkallade eländet. Allt hvad som hade någon likhet med pappersmynt tycktes på förhand dömdt att råka i misskredit. Republiken hade i detta hänseende öfverträffat Laws dårskaper. Till sin grundtanke af djup betydelse och stödjande sig på en nationalförmögenhet af 10 milliarders värde, hvilade företaget på en reel grundval, ty det utsläppta pappe-ret var ingenting annat än en rörlig värdemätare af den orörliga rikedom, som egdes af sjelfva nationen; men man visste ej att hålla måttan. Det var så lätt att tillfredsställa alla behofver genom att trycka papperslappar, åt hvilka lagarne gåfvo tvångskurs, att man ej kunde motstå frestelsen. Staten föregick med godt exempel, individerna togo efter, och hvar och en gaf sig för egen räkning till assignatfabrikant. Följderna häraf läto ej vänta på sig. Assignaternas verkliga värde öfverensstämde ej med deras nominella. Lagen om ett *maximum* lyckades knappt hålla dem uppe och efterhand sjönko de med förfärande hastighet: en bit kornsocker, som förr kostat 1 sou, betalades nu med 30 francs i assignater. Då Direktoriet i sin förskräckelse i allmänna rörelsen inkastade 20 milliarder nya assignater, lyckades det ej gifva dem ett värde af ens 100 millioner. Detta var det sista slaget, och den 30 Pluviôse år IV (19 Febr. 1796) kastade man alldeles öfverbord ett så olyckligt system. Efter förordningen af den 19 April 1790,

Digitized by Google

hvarigenom blifvit tillåten den första utsläppningen, hade de på hvarandra följande regeringarne i allmänna rörelsen spridt 45 milliarder 566,000,000 francs i pappersmynt. I händerna på Conventets fiender, hade dessutom de falska assignaterna varit ett verksammare krigsmedel än måhända invasionen, ty de hade förjagat förtroendet och undergräft krediten. Det är omöjligt att beräkna den mängd falska sedlar som i Frankrike infördes, men den måtte hafva varit högst betydlig. I England tillverkades de offentligen. Med sådant för ögonen var det naturligtvis den Franska bankens första styresmän högst angeläget att genom stränga försigtighetsmått och en högt uppdrifven fulländning vid banksedlarnes tillverkning för framtiden söka förekomma alla förfalskningar.

Men innan vi tala om sjelfva tryckningen af sedlarne, kan det ej vara ur vägen att beskrifva det signalement, hvarigenom de skiljas från hvarandra. Betraktar man uppmärksamt en bankens sedel, så varseblifver man på den en bokstaf, åtföljd af en siffra och två gånger upprepad, en siffra likaledes två gånger upprepad, och slutligen en liten tredje, för sig sjelf stående siffra. Hvarje utsläppning af sedlar försiggår *par alphabet*, såsom den tekniska termen lyder. Hvarje alfabet, betecknadt genom en ordningsnummer, representerar 25,000 sedlar, och hvarje bokstaf 1,000. Allt efter som bokstafven åtföljes eller föregås af en annan bokstaf, åtföljes eller föregås af en siffra, kan åstadkommas en oändlig mängd kombinationer. Sålunda är hvarje utsläppt sedel försedd med en seriebokstaf och ett särskildt nummer, som vexlar för hvarje sedel. Dessutom tillkännagifver den enstaka siffran sedelns nummer i den afdelning den tillhör. Låtom oss t. ex. taga en sedel på 1,000 francs. Under orden *Banque de France* läses: *Paris, 25 Mai 1868*; häraf vet man att generalrådet samma dag beslöt att det alfabet skulle väljas, hvarunder sedeln sorterar. Upptill, till venster, på de blåa siraterna i ramen synes bokstafven T, omedelbart åtföljd af talet 32; samma bokstaf och tal upprepas till höger i nedra kanten; jag vet nu att sedeln tillhör alfabetet 32, och i detta alfabet bokstafven T; ofvan till höger, och nedtill till venster ser jag siffran 369, sedeln är således den trehundrasextionionde i serien T 32; slutligen finner jag i sedelns midt på ett öppet rum talet 0,793,369, som tillkännagifver, att sedan den första utsläppningen af sedlar på 1,000 francs 793,368 hafva blifvit utskickade före den jag nu har för ögonen. Får man i sin hand tvänne fullkomligt lika sedlar, så måste derför den ena ovilkorligen vara falsk. Med föremål af sådant värde kan man ej vara nog omtänksam och försigtig, hvarför också pappersfabrikationen, graveringen och tryckningen verkställas med den största noggrannhet. Papperet tillverkas vid Maraisfabriken; det beredes på ett eget, hemligt sätt i en särskild för bankens räkning bestämd lokal, under ledning af en af guvernören utnämnd kommissarie, som hela året om bor på stället. Papperet göres för hand, blad för blad. Hvarje sådant blad är en sedel. Hvarje pappersblad underkastas en omsorgsfull granskning, och det, mot hvilket minsta anmärkning kan göras, kasseras; vanligen underkännas 60 af 100. Det godkända papperet fördelas i ris, innehållande 500 blad, som särskildt bundtas och inneslutas i en jernkista, hvartill banken äfven har en nyckel, och som förseglas med kommissariens sigill och skickas till hotellet vid gatan La Vrillière i Paris. Regentrådet uppdrager åt den speciella sedelkomitén att mottaga papperet, som ännu en gång noggrannt undersökes och efter verkställd protokollsföring öfverlemnas åt generalsekreteraren och kontrollören samt inneslutes i en kista med dubbla lås, hvartill dessa bägge tjenstemän hafva nycklarne. Kistan kan sålunda ej öppnas af färre än två personer.

Då utslitna sedlar inkomma i så stort antal att nya måste utsläppas, underrättar guvernören derom generalrådet och begär dess tillstånd att anskaffa nya. Rådet bestämmer då antalet af alfabeter, daton o. s. v. Två alfabeten kunna aldrig hafva samma dato. Om uti sammankomsten den 15 Febr. 1869 rådet har beslutat att tre nya alfabeter skola utsläppas, så måste det första dateras den 15 Febr., det andra den 16 och det tredje den 17.

I bankens hus befinner sig tryckeriet, dit ingen annan får tillträde än den som der har anställning. Det är vidsträckt, väl upplyst och försedt med ytterst förträffliga maskiner. De vid pressarne sysselsatta arbetarne äro utvalda och hafva ett visst utseende af förtroendeembetsmän; de äro snygga, arbetsamma och tysta. På väggarne hänga stora ramar, i hvilka man ser profver på de sedlar, som banken tillverkat åt kyrkostaten och exkejsardömet Mexiko. Uti en särskild atelier tillverkas på s. k. velinlärft de bokstäfver, som skola utgöra stämpeln inne i papperet. De färger, blad och kopparskifvor, som för tillfället ej begagnas, förvaras i en kista, hvartill tryckeriets föreståndare ensam har nyckeln och hvarför han ansvarar. Skifvan, som användes vid tryckningen af sedlarne på 1,000 francs, har blifvit förfärdigad år 1842 af M. Barré d. ä. och kostat tre års arbete; den är af stål och kommer aldrig under pressarne. Med densamma göras galvanoplastika aftryck, hvilka, utan att blifva allt för mycket slitna, kunna lemna 50—60,000 "afdrag". Detta var den gamla metoden; nu deremot aftecknar man banksedeln i förstorad skala; på fotografisk väg återför man den till de fastställda dimensionerna, hvarefter den graveras och sedan göras afdrag. Detta förfaringssätt tager mindre tid, är säkrare och mindre dyrt.

Efter att först hafva undergått en behandling, hvars detaljer hållas hemliga, lägges pappersbladet under särskilda pressar, som sättas i rörelse med ånga. Bläcket är blått och oföränderligt, och dess sammansättning hålles hemlig. Då hvarje sedel måste vara felfri, gör man sig ej brådtom. Den, som känner hvilken feberaktig verksamhet råder i ett vanligt boktryckeri, skulle ej kunna föreställa sig att man i denna stora, tysta, snygga, ja nästan eleganta verkstad förrättar alldeles samma arbete. En uppsyningsman vandrar oupphörligt fram och tillbaka mellan pressarne, då och då utdelande en kortfattad befallning. Förr verkställdes numreringen för hand, hvilket gick långsamt och hvarvid ofta, ehuru stor uppmärksamhet än användes, misstag begingos. Nu är det helt annorlunda. En hr Derriey har uppfunnit en maskin, som gifver sedlarne deras serie-, ordnings- och afdelningsnummer. Detta är ganska märkvärdigt att se. Maskinen kan numrera 1,000 blad, utan att man behöfver röra vid den; den arbetar noggrannt och gör sig aldrig skyldig till några bedrägerier. För hvarje sedel, som passerar under den rörliga stämpeln, byter maskinen om enhetssiffra; sedan tio sedlar blifvit stämplade, öfvergår den till tiotalet o. s. v., och detta med en sådan ofelbarhet, att man skulle kunna fråga, om ej en förnuftig ande besjälade denna varelse af jern och stål. Med maskinen är förenad en luftpump, som undanskaffar hvarje blad, så snart det fått sin femdubbla stämpel.

Dessa göromål ledas af män, medvetna om den utomordentliga vigten af deras befattning, och det tyckes nästan som om de hafva bibragt sina maskiner samma öfvertygelse, så tysta och liksom betänksamma äro dessas rörelser. Man har, såsom nyss blifvit sagdt, ej brådtom, ty den fullkomlighet man eftersträfvar kan svårligen förenas med en alltför stor skyndsamhet. Det åtgår tjugo dagar för att en enda sedel, ehuru redan försedd med den inre stämpeln, skall blifva färdig. Anmärkas bör likväl, att den i alla dess olika utvecklingsstudier noga undersökes och förkastas, om den ej är i alla afseenden fullkomlig. I ett särskildt register föres ett slags protokoll öfver dessa operationer. Genom att rådfråga detsamma kan man få veta, hur många blad hafva blifvit kasserade från bankens första början, hur många hafva misslyckats vid tryckningen och numreringen.

Digitized by Google

Alla de enligt seriebokstafven klassifierade sedlarne — tusen för hvarje bokstaf — fördelas i alfabeter, och hvarje sådant innefattar tjugofem paketer. Sedan öfverlemnas de af föreståndaren för tryckeriet åt chefen för en särskild byrå, som man kallar *La Comptabilité des billets*. Denne person låter på sedlarne förmedelst en maskin, som sättes i rörelse af en pedal och är försedd med en stämpel, beväpnad med ett sjelfskrifvande stift, anbringa generalsekreterarens och kontrollörens namnteckning. Om en sedel, sådan den nu är, skulle försvinna och komma ut i rörelsen, ser man genast att den blifvit undansnillad, ty den saknar ännu den sista och förnämsta namnteckningen, hufvudkassörens, hvilken, tillsammans med de bägge andra, åt denna papperslapp gifver ett värde af 1,000 francs. Chefen för La Comptabilité lägger upp ett särskildt konto för hvarje alfabet; hvarje sedel inskrifves der förmedelst sin ordningsnummer, och man fullbordar sålunda hvad som kallas en *création*. Sedan slås sedlarne in i särskilda paketer, hvilka öfverlemnas åt generalsekreteraren och kontrollören, som inlåsa dem i en kista med tvenne lås, der sedlarne förvaras tills de skola utsläppas i rörelsen. Denna sednare åtgärd föranledes af hufvudkassören, som, då han ser det börja blifva tomt i sina skåp, beräknar hvad han kan behöfva. Genom guvernören framställer han sin anhållan hos rådet, som bestämmer att ett så eller så stort antal alfabeter skola till honom öfverlemnas. Nu först erhåller hufvudkassören sedlarne från dem som hittills förvarat dem, hvarefter han på dem sätter sin namnstämpel, hvarigenom de blifva bland allmänheten gångbara.

Den stackars banksedeln har ej långt lif; den håller ut två år, på sin höjd tre, och i hvilket tillstånd den återvänder till det hem den lemnade så kokett och utpyntad? Den kommer tillbaka, full med hål efter knappnålar, försedd med hundöron, grå och smutsfärgad, lemlästad och i förtid gammal genom alla de irrfärder den måst utstå, innan den fått återkomma för att hvila sig och dö, der den såg dagens ljus. Det finnes sedlar som genom en lång följd af missöden undergått en sådan förändring, att de ej mer kunna igenkännas. Man har sett sådana som ej varit annat än trasor; de hafva blifvit ryckta ur elden, blifvit i halfsmäldt tillstånd anträffade i en getmage eller bland en byk i en västficka, der man qvarglömt dem. Det behöfves verkligen en Œdipi tålamod för att hopsätta dessa lumpor, läsa siffrorna och med säkerhet kunna säga: det är *den* nummern i *det* alfabetet. Man bevarar en sådan sedel omsorgsfullt och framvisar med ett visst högmod dessa mikroskopiska lemningar, som man hoplappat och uppklistrat på gummipapper — lemningar af intet värde för hvarje annan, men hos hvilka banken, ledd af en stark pligtkänsla, kunnat förmedelst otroliga svårigheter upptäcka ett tecken eller ett märke, som sätter den i tillfälle att återbetala fulla värdet af den sedel, hvaraf endast denna qvarlefva återstår.

Förlorar banken många af sina sedlar? — Färre än hvad man skulle kunna tro. Sannt är visserligen att vid eldsvådor och skeppsbrott en ansenlig mängd förstöres, men om man går tillbaka till de första utsläppningarne och rådfrågar kontot häröfver, kan man öfvertyga sig om att antalet af de ej influtna sedlarne är ganska obetydligt. Man tror allmänt, att banken kan bereda sig en fördel af de vid olyckshändelser förstörda eller i oåtkomliga gömställen dolda sedlarne, men häruti misstager man sig. Antagom att det skulle komma till en uppgörelse för banken, antingen derigenom att oktroj ej längre beviljades densamma, eller att den blefve hopslagen med någon annan inrättning af detta slag. Man måste då göra upp räkningen: så och så många sedlar utsläppta sedan bankens tillkomst, så och så många uppbrända enligt reglementerna, och så och så många i kassan; öfverskottet skall ovilkorligen anses vara ute i rörelsen, och banken måste derför betala i klingande mynt, räntor eller i fast egendom. Det är således icke banken som kommer att ärfva de döda sedlarne, utan det förnuftiga väsendet, som aldrig har någon gräns och som kallas staten.

De sedlar, som dagligen återkomma till banken, slippa ej ut derifrån, förrän de blifvit undersökta; alla, hvilka skråmor eller fläckar göra obrukbara, afskiljas och bundtas, hvarefter genom dem drifves ett huggjern, som i dem gör ett hål så stort som ett 5-francsstycke, så att de ej längre kunna cirkulera. Hålet anbringas på så sätt, att alla de tecken ej skadas, som kunna vara af något gagn vid bestämmandet af sedelns personliga karakter. När detta är gjordt, öfverlemnas sedlarne åt chefen för La Comptabilité, som klassifierar dem efter de olika alfabeter de tillhöra. Så snart rådet beslutat, att det eller det alfabetet skall förstöras, och chefen för La Comptabilité deraf erhållit del, inskrifver denne i kontot, der sedelns *création* är antecknad, dess dödsdag; månaderna betecknas icke med deras namn, utan genom tecken, motsvarande djurkretsens*). Derefter inläsas sedlarne i stora ekkistor, der de upptrafvas efter alfabet och nummer. Der ligga de i tre år, skyddade mot råttor, och sprida omkring sig en stark smutslukt, såsom fallet är med allt som gått igenom tusentals händer. Sedan de tre åren lupit till ända, skrider man till förbränningen, den sista operationen, hvarvid likväl icke sedlarne förstöras, ty banksedeln är en annan Phœnix — den uppstår ur sin aska.

Midtpå gården, belägen bredvid guvenörens bostad, utflyttas till en plats som ej är svår att upptäcka, då den svarta stenläggningen nogsamt tillkännagifver hvartill den användes, en stor jern*brasero*, vid hvars uppstående jernstänger är fästad en ofantlig, aflång och något tillrundad kista, hvilken består af tvänne väfnader af metallmaskor och manövreras alldeles som en kafferostningsqvarn. En sprakande brasa af tallved uppgöres. Luckorna till kistan öppnas, och i närvaro af tre censorer ditkastas förmögenheter, hvarför man skulle kunna köpa konungariken. På samma sätt förfar man äfven med alla de sedlar, som blifvit i tryckeriet kasserade. Luckorna tillslutas och kistan kringvrides. Maskorna i väggarne äro för små, att några större bitar skulle kunna förkomma. Sedlarne hopsnörpas och svartna i kanterna, en liten blåblek låga visar sig tveksamt öfver den röda härden, och snart är allt ingenting annat än en stor koleld. I följd af den oafbrutna omkringvridningen utjagas, liksom agnar från en sädesvanningsmaskin, mellan maskorna små, lysande partiklar, hvilka drifvas upp i luften, fladdra öfver husen och nedfalla på La Vrillièregatan och *La place des Victoires*. Parisarne skaka då af sig askan och säga: ”Nu bränner banken upp sina sedlar”. Vid sedlarnes förstöring går man så tillväga, att fabrikationen alltid har försprång med ett hundrade. I medeltal trycker banken dagligen 12,000 sedlar och uppbränner 8,000. Man är sålunda alltid säker om att kunna tillfredsställa allmänhetens behof.

Franska banken tyckes hafva beslutat att ej utsläppa andra sedlar, än dem som lyda på 1,000, 500, 100 och 50 francs. De på 100 hafva gjort 200-francssedlarne öfverflödiga, hvarför de också indragas, alltefter som de inflyta i kassorna. Äfven vid ett annat slag af sedlar har den franska allmänheten ej kunnat vänja sig: de som lyda på 5,000 francs, hvilka äro mycket vackra och karmosinfärgade; de infördes den 28 Maj 1846. De förfärdigades till ett antal af 4,000 och i närvarande stund finnas i allmänna rörelsen ej flere än 8. Då de äro obeqväma att använda, tillverkas de ej mer och indragas när de inflyta.

*) Man använder djurkretsens tecken, emedan dessa taga mindre rum i registret. Engelska banken har ett annat, ganska sinnrikt system. Den har valt ett ord, som innefattar tolf olika bokstäfver, *ambidextrous*, i hvilket hvarje bokstaf motsvarar en af årets månader. Januarisedlarne utmärkas genom *a*, de i Februari med *m* o. s. v.

Digitized by Google

Först i början trycktes sedlarna med svärta. Fotografiens uppfinning och den omfattning den sedermera tagit hafva tvungit banken att upphöra härmed. Ingenting kunde vara lättare än att använda en sedel såsom stereotypform, deraf taga ett proftryck, som i sin ordning gjordt till stereotypform, lemnade en noggrann efterhärmning af modellen. Det är endast två färger som visa sig absolut gensträfviga mot daguerrotypien, oaktadt alla de förbättringar den på sista åren undergått: den blåa och den gula. Den ena lemnar efter sig endast högst omärkliga spår och den andra har en oföränderligt svart färgton. Med anledning häraf beslöt rådet den 4 Dec. 1862, att alla sedlar skulle tryckas med blått och hafva en vignett på hvarje sida. Dessa nya sedlar kommo i rörelsen den 3 Aug. 1863. Härigenom äro sedlarne skyddade mot förfalskare, hvilka genom lagen af den 28 April 1832 ej längre straffas till lifvet, utan ådömmas tvångsarbete på lifstid.

Det är naturligt att banken tager sig tillvara för att blifva bedragen och söker på förhand lära känna de medel, hvarmed man kan anfalla henne. Hon låter i sina särskilda laboratorier studeras de manövrer, hvaraf man möjligen skulle kunna begagna sig mot henne. En utmärkt skicklig kemist analyserar, så tillsägandes, alla kända fotografiska operationer. Genom sitt vetande farligare än medeltidens alkemister, gör han ej guld och söker ej att uppfinna projektionspulvret*). Hans värf är af helt annan betydelse: han gör banksedeln, just sjelfva representanten af rikedom och kredit; men allt hans vetande arbetar i det allmänna bästas tjenst. Han upptäcker de medel, som förfalskarne skulle kunna använda, och neutraliserar dem, i det han modifierar sedelfabrikationen, i hvilken han inför nya elementer, gentemot hvilka de skickligaste brottslingar måste rygga tillbaka. Man gör väl i att taga sig till vara mot förfalskarne, ty de hafva understundom allvarsamt hotat banken. Då och då anträffas en sedel på 100 francs, gjord för hand. Brottslingen har derpå nedlagt tjugo gånger mer tid och skicklighet, än han behöft för att förtjena samma summa. Dylika fall inträffa endast sällan och förorsaka knappt några bekymmer hos banken, som bevarar den falska sedeln såsom en märkvärdighet, hvarmed den ökar sin samling. Två gånger har man oförsynt anfallit henne. År 1832 inlemnades i vexlingsbyrån tolf sedlar, hvardera på 1,000 francs; de befunnos vara falska, och då hemliga efterspaningar anställdes, gjorde man så egendomliga upptäckter, att det var svårt att drifva saken till det yttersta. Sedlarne voro gjorda utom Frankrike af en person, fästad vid ett furstehus, som blifvit förjagadt ur sitt land. Hufvudagenten för sedlarnes spridning i Paris var en markis och fältmarskalk, och innehafvaren var ingenting mer eller mindre än en furste, i rät nedstigande linie härstammande från en familj, som fordom hade regerat öfver en del af östra Europa. Hela denna tilldragelse är den mest otroliga roman; den fick en half lösning i September 1832 inför korrektionspolisens skrank, der en af de brottslige figurerade under tillnamnet Colette. Före denna händelse inträffade samma år, då de politiska oroligheterna och koleran i Paris framkallade allmän bestörtning, en ganska besynnerlig tilldragelse. En natt utströddes med fulla händer falska sedlar vid hallarne, teatrarne samt öfverallt, der en större menniskomassa var samlad. Detta misslyckade skämt tog tvärt slut, och oaktadt de noggrannaste efterspaningar lyckades man ej komma dess upphofsman på spåren.

*) Ett pulver, hvarmed alkemisterna påstodo sig kunna förvandla metaller till guld.

Detta var endast ett mindre obehag; men inemot år 1853 kunde banken tro, att man ämnade formligen föra krig mot dess kredit. Falska 100-francssedlar inflöto med den mest förtviflade regelbundenhet i kassorna. Det tjenade till ingenting att man sporrade nitet hos säkerhetspolisens agenter, att man uppfann nya kontrollsätt och lät hemligen bevaka hvarje misstänkt person — allt förgäfves. Man var nästan färdig att tro på tillvaron af ett talrikt band af med förträffliga verktyger försedda missdådare, lika djerfva som skickliga. Sedlarne voro icke fullkomliga, men de röjde en öfvad hand, och aldrig hade man hittills sett en så väl lyckad efterhärmning. Hvem som helst kunde missledas, med undantag af bankens tjenstemän, hvilka genast upptäcka de minsta fel. Åren förgingo och sedlarne fortforo att visa sig med en oroväckande envishet; banken betalade utan att säga ett enda ord, ty hon fruktade att, om hemligheten blefve känd, alla 100-francssedlar skulle råka i misskredit. Slutligen lyckades man år 1861 efter många svårigheter upptäcka den brottslige, som var en hr Giraud de Gâtebourse. Yrket tyckes hafva lönat sig, ty han lefde på stor fot. Mannen var en f. d. gravör; under förevändning af att införa några förbättringar i sedelfabrikationen hade han lyckats skaffa sig inträde i banken, der han möjligen kommit i tillfälle att lära sig några af dess metoder. Giraud hade satt i omlopp 1,603 sedlar på 100 francs, och 144 på 200, hvilka alla banken inlöste med 189,100 francs. Han dömdes till tvångsarbete på lifstid samt affördes till Cayenne, der han fick ett förfärligt slut. Då han i sällskap med Poncet, som sedermera måste bestiga schavotten, försökte fly till de holländska besittningarne, kunde han ej hinna med sin unge och vige kamrat; nedsjunkande i den gyttjiga stranden, dog han, lefvande uppäten af krabborna.

Lärdomen var dyr, men bar också sina frukter. Banken har på allt sätt sökt fullkomna sina sedlar, och efter Girauds försök hafva inga förfalskningar blifvit gjorda. Från artistisk synpunkt lemna likväl Franska bankens sedlar åtskilligt öfrigt att önska. (Forts.)

Suezkanalen förr och nu,

af

T. Böggild.

Den menskliga företagsamheten uppställer i vår tid för sig så stora uppgifter och riktar sin blick så högt, att det visst icke är underligt, om en och annan, med tanken fästad på åtskilliga af vårt århundrades jätteverk, fattas af en svindel, om både teoretikern och den praktiske mannen gripes af tvifvel, och om derför äfven vetenskapsidkaren stundom söker genom åberopandet af naturlagar bevisa dylika uppgifters outförbarhet. — Så var fallet med atlantiska telegrafkabeln, och likväl har denna nu i nära tre år arbetat med en jemnhet och noggrannhet, alldeles som vore den den simplaste sak i verlden, och det ehuru flere vetenskapsmän på sin tid klarligen — såsom de sjelfva menade — ådagalade, att

en kabel på atlantiska oceanens botten ej skulle kunna uppfylla sin bestämmelse, bland annat af det skälet att vattnets tryck på tråden skulle blifva för stort.

På samma sätt tycktes det också komma att gå med Suezkanalen. Läsaren torde säkert erinra sig med hvilken misstro äfven detta storartade företag helsades, särdeles i England, huruledes man stämplade det som en vanvettig kimär och en oförsynt humbug, för att nu ej tala om den förkastelsedom, hvaraf det träffades, liksom om påståendet, att det ej skulle kunna bära sig. Och nu dröjer det kanhända ej länge förrän skeppsredarne finna det helt naturligt att beräkna kostnaderna för en segling genom Suezkanalen och jemföra dem med den besparing, som uppstår derigenom att vägen för deras på Indien och Kina seglande fartyg blir mycket kortare. — Att dömma efter alla förebud, är Suezkanalen verkligen kallad att inom kort spela en framstående roll i den internationella samfärdselns historia, och då sjelfva kanalbyggnaden och de arbeten, som föregått densamma, onekligen äro värda den största uppmärksamhet, hoppas vi, det läsaren ej skall hafva någonting mot, att vi söka gifva honom en någorlunda klar föreställning om hela företagets grunddrag och här lemna en kortfattad öfversigt af dess äldre historia.

Sueznäsets genomgräfning är ingalunda något nytt förslag; tvärtom är denna tanke lika gammal som den historiska traditionen, och företagets möjlighet har icke allenast ofta blifvit erkänd, utan äfven i handling — åtminstone till en del — bevisad. Redan de gamla egyptiska Faraonerna hade genom en kanal från Nilen till Suez förenat denna flod, och på samma gång äfven Medelhafvet, med Röda hafvet, och de gamla grekiska författarne hafva derom lemnat oss en mängd tyvärr oklara och mot hvarandra stridande berättelser. Enligt Aristoteles, Plinius d. ä. och Strabo var det redan Sesostris och Rhamses II (i fjortonde årh. f. Kr.) som läto gräfva denna kanal; men Herodotus, hvilken derom vet ingenting att omtala, säger, att arbetet påbegyntes under Necho II, Psammetich I:s son, hvilken, enligt nämnde historieskrifvares uppgift, vid företaget sysselsatte 120,000 menniskor. Psammetich lyckades likväl icke fullborda sitt verk, då han, efter nederlaget vid Circesium (605 f. Kr.) mot babyloniska konungen Nebukadnezar, ej längre hade håg och kraft dertill. Det kan vara möjligt att bägge dessa uppgifter äro sanna, så att Necho endast skulle hafva restaurerat Sesostris verk; men det är i alla fall utom allt tvifvel, att det af Necho påbörjade arbetet sedermera fortsattes af perserkonungarne, och bland dem i synnerhet af Darius, Hystaspes' son, som genom sina eröfringar i Indusländerna blef dubbelt intresserad af att se dessa i största möjliga mån satta i närmare handelsgemenskap med länderna vid Medelhafvet. Under honom var det greken Scylax från Cyaranda i Karien på fartyg, som Darius låtit bygga i länderna omkring Indus, seglade utför denna flod och derpå omkring Arabien genom Röda hafvet till Egypten. Darius Hystaspes dog emellertid, som man vet, år 485 f. Kr., och genom krigen mot Grekland bragtes det persiska riket i så stort förfall, att fråga ej kunde blifva om att fullfölja ett sådant arbete som det ofvannämnda. Ptolemeerna, i synnerhet Ptolemeus II Philadelphus (285-46 f. Kr.), restaurerade visserligen kanalen, men på samma gång detta furstehus vanslägtades, råkade också kanalen i förfall, så att den i Cleopatras tid, efter slaget vid Actium (31 f. Kr.), ej kunde befaras af de skepp, hvarpå denna drottning ville rädda en del af sina dyrbarheter.

Då Egypten lydde under Roms spira, återupptog kejsar Trajanus planen att återställa kanalen i dess förra skick — en plan, som likväl blef endast till en del utförd.

Under de sedan inträffande oroligheterna råkade kanalen alltmer i förfall, tills Egypten år 638 underkufvades af kalifen Omar, ty då förętog sig dennes fältherre och ståthållare, Amru, att för sista gången restaurera den stora kanalen, som nu åter tjenstgjorde till år 767, då kalifen Muhamed al Mansur befallde att den skulle igenfyllas, emedan han derigenom ville afskära all tillförsel för den upproriske Hassan i Medina. Besynnerligt nog verkställde egyptierna befallningen med mycken beredvillighet; sedan dess och ända intill våra dagar har kanalen ej blifvit återställd i sitt fordna skick, ehuru förslaget derom ofta blifvit återupptaget, och minnet af det storartade arbetet genom hela medeltiden fortlefde både i Öster- och Vesterlandet. Äfven mamelucksultanerna förblefvo döfva för venetianarnes framställningar om att de skulle ånyo öppna den gamla segelleden, då de nämligen fruktade att genom dess återöppnande skulle underlättas de kristna europeernas inträngande i landet.

Sedan turkarne hade eröfrat Egypten, tänkte visserligen Selim I och Soliman den Präktige på att realisera planen, hvarifrån de likväl hindrades af en mängd andra angelägenheter, som togo deras uppmärksamhet i anspråk. De följande sultanerna kommo likväl tid efter annan tillbaka till denna plan, dels i afsigt att befästa sitt herravälde öfver Egypten, dels i den orientaliska handelns intresse, som blifvit förminskad till nästan en obetydlighet genom mameluckbeyerna. Ännu Mustafa III (1757-74) hoppades ända intill sin död att på detta sätt kunna vinna ersättning för sina många förluster; han fann emellertid en medtäflare i Ali Bey, som hade förklarat sig sjelfständig i Egypten och ville stärka sin makt genom att åter leda den indiska handeln öfver detta land. Denne man vidtog icke allenast åtgärder att förmedelst en stor kanal förena Medelhafvet och Arabiska viken, utan sökte äfven göra sig till herre öfver sistnämnda vik. I Suez utrustade han en stor flotta och afskickade år 1769 en afdelning soldater, som skulle sätta sig i besittning af hamnen Djiddah. Hans kavalleri inträngde i Arabien och intog Mecka, medan han sjelf inbröt i Syrien. Ali Bey erbjöd venetianarne del i den indiska handeln, om de ville bistå honom, och sökte äfven sluta förbund med Katharina II i Ryssland, hvars sjömakt hade segrande inträngt i Medelhafvet. Döden öfverraskade likväl upprorsmannen och bortryckte honom från hans planer (1773).

Den förste som efter Ali Bey upptog kanalförslaget var ingen annan än den store Napoleon Bonaparte, hvilken en tid bortåt omfattade planen med sin vanliga energi. I likhet med så många andra genialiska män före honom, undgick det icke hans skarpblick, att en Medel- och Röda hafvet förenande kanal skulle blifva af utomordentlig vigt och dessutom, om Egypten och Syrien komme under franskt välde, gifva Englands verldshandel ett dödligt slag — bland annat också derigenom, att fransmännen skulle råka i förbindelse med engelsmännens fiender i Ostindien, bland dessa i synnerhet den hjeltemodige Tippo Saib. Såsom man vet, gick också det franska Direktoriet in på den lagerkrönte generalens utsväfvande planer, och sålunda kom det egyptisk-syriska fälttåget till stånd år 1798. Under detta fälttåg lät han Direktoriet gifva sig tillstånd att åter öppna Nilkanalen, och oaktadt Nelson i det stora slaget vid Abukir (Aug. 1798) förstörde franska flottan, uppgaf Bonaparte likväl icke sin plan. Tvärtom visade han sig i slutet af Dec. 1798 på näset vid Suez, åtföljd af ingeniörer, teknici och matematici, samt fann sjelf i närheten af Suez spåren efter den gamla kanalen. Han följde dessa på en sträcka af fem mil, liksom han äfven den 3 Jan. 1799 vid Belbeis tog den andra ändan af kanallinien i närmare skärskådande.

Napoleon anmodade ingeniören Lepère uppgöra ett förslag till att återställa förbindelsen mellan de bägge hafven, och denne ingeniörs berömda afhandling har blifvit tagen till utgångspunkt för alla sednare arbeten i kanalfrågan.

Digitized by Google

Likväl har just denna afhandling bidragit till att den förut herrskande, oriktiga åsigten, som hystes af de flesta gamla författare, i synnerhet äfven af Aristoteles — att nämligen de bägge hafvens nivåer voro olika — ännu någon tid fasthölls. De franska ingeniörer, som den gången under krigslarmet och med bristfälliga instrumenter företogo sina mätningar, hade nämligen kommit till det resultatet, att hafsspegeln i Arabiska viken stod icke mindre än 9,908 metres (1 m. = 3,36 sv. fot) högre än vattenytan af den i-rät linie omkr. 16 mil aflägsna Pelusinska viken.

Lepères förslag med hänsyn till den projekterade kanalen gick derför till en början endast derpå ut, att åter uppgräfva den gamla kanalen, icke för stora krigsskepp, utan endast för mindre handels- och fraktfartyg. Kostnaderna för kanalens återställande i detta ofullkomliga skick anslog han till 25-30 mill. francs.

Såsom ett biförslag gillade ifrågavarande afhandling äfven idén om en kanal genom näset och förutsatte, att en sådan farled skulle kunna genomseglas af fregatter, korvetter och andra krigsskepp. För uppnåendet af ett så storartadt mål föreföllo likväl Lepère de hinder, som reste sig på Suez redd, nästan oöfvervinnerliga, och åstadkommandet af en hamn i Pelusinska viken skildrades såsom en omöjlighet af general Andréossy, hvilken der skulle hafva sett hela berg af sand och gyttja. — Äfven, till trots för alla dessa invändningar, är det intet tvifvel underkastadt, att Bonaparte skulle hafva vidtagit åtgärder för planens iverksättande, åtminstone för Nilkanalens åstadkommande, såvida icke förhållandena hade för honom gjort detta omöjligt. Då nämligen i början af 1801 Bonaparte, som emellertid avancerat till förste konsul, erhöll denna afhandling, hade han redan afträdt Egypten till Porten och kunde derför mottaga skriften med det torra svaret: "Nåväl! företaget är stort; man må offentliggöra er memoar och tvinga turkarne att söka sitt intresse och sin berömmelse i utförandet af detta förslag."

Arfvingen till alla dessa stora idéer och planer blef Mehemed Ali, denne berömde paschan i Egypten, som i förening med sin son, Ibrahim Pascha, tillskyndade Porten så många förödmjukelser och slutligen, mot det att han afstod från Syrien och Kandia, genom Londonertraktaten år 1840 bibehöll Egypten såsom ett ärftligt paschalikat under Portens öfverhöghet. Honom förelades en mängd förslager, som gingo derpå ut, att med tillhjelp af Nilen åstadkomma en förbindelse mellan Medel- och Röda hafvet. Han tillbakavisade emellertid alla dessa förslager, dels emedan han fruktade att de egyptiska vattendragen skulle förskämmas, dels emedan han med skäl hyste betänkligheter mot att lemna främmande intressen och europeiskt inflytande spelrum i hjertat af sitt rike. En omedelbar hafskanal genom Isthmus, hvars åstadkommande berodde helt och hållet på honom, skulle visserligen hafva kunnat tillskynda honom ofantliga ekonomiska fördelar och derjemte kraftigt befrämja hans oafhängighetspolitik, men mycket närmare låg likväl fruktan, och vissare var faran, att ett sådant försök straxt skulle mellan honom och England framkalla en brytning och sätta hela hans politiska existens på spel; ty England — detta land, som till och med i våra dagar har gentemot Frankrike gjort gällande att den eventuella Suezkanalen "snarare skulle till Indien förkorta vägen för ett franskt anfall, än för ett engelskt försvar", och som ännu i denna dag påyrkar att Suezkanalen i alla händelser bör förklaras för ett neutralt område, stängdt för örlogsskepp och endast öppet för handelsfartyg — England, säga vi, fruktade då mycket mer än nu (då det med en minst sagdt märkvärdig likgiltighet betraktar Rysslands framsteg i Asien) hvarje handelskonkurrent i de östra länderna och farvattnen. Då dessutom dess politiska maktställning under århundradets första hälft var långt friare än nu, skulle det otvifvelaktigt hafva motsatt sig hvarje Mehemed Alis försök att förverkliga ett förslag, som likväl i så hög grad öfverensstämde med hans egna syften och önskningar.

Derför blef från Mehemed Alis sida för saken ingenting gjordt. Deremot började engelsmännen att sjelfva tänka på möjligheten af att gräfva en kanal genom näset, i synnerhet sedan man lyckats öfver landet befordra den indiska posten, och sjelfva Egypten under förvecklingarne 1839-40 trädt inom den europeiska synkretsen. Redan år 1834 förklarade en engelsk officer, Chesney, som sedermera blef general, sig öfvertygad om att nivåförhållandena mellan de två hafven ej företedde någon märkbar olikhet, samt att en genomskärning af Sueznäset vore möjlig. År 1841 företogo sig några engelska officerare, drifna af eget intresse, att undersöka näsets nivåförhållanden, och äfven de bekräftade, att vattenstånden i de bägge hafven hade ungefär lika höjd. Vid samma tid, i Febr. 1841, sammanträdde hos vicekonungen af Egypten engelsmännen Andersson (sedermera direktör för Peninsularkompaniet), John och George Gliddon och bildade en formlig komité, som för anläggandet af en direkt kanal mellan Suez och Pelusium skulle vidtaga föreberedande åtgärder.

Häraf följde likväl inga resultater, ehuru då funnos många sakkunniga engelsmän, som voro öfvertygade om att företaget skulle medföra ofantliga fördelar, och derför vältaligt förordade detsamma. Den bekante avtodidakten David Urquhart skref sålunda bl. a.: "Anläggningen af en kanal mellan Medelhafvet och Röda hafvet, som försöktes redan af Faraonerna, Ptolemeerna och kaliferna, borde vara ett företag, i hvars utförande man skulle kunna förmoda att hafvens beherrskarinna och indiernas beherrskare skulle sätta en ära. Faraonerna levererade icke ull till Kina, lika litet som Ptolemeerna bomull till Indien. Ingen af dem kunde göra anspråk på oinskränkt herravälde öfver Indien och handeln, och likväl har England, med alla sina besittningar och all sin handel i Orienten, med sitt herravälde öfver hafven, med kapitalerna i ena handen och ångan i den andra, ännu icke tänkt på att göra hvad andra långt förut hafva gjort — att framrycka sina gränser halfvägs närmare Indien och det östra halfklotet. Äfven om vi ej hade historiens lärdomar, så måste redan geografien mana oss till detta företag!" Urquhart, hvilken, såsom kändt är, begagnade sig af hvarje tillfälle att i tal och skrift påpeka Rysslands hotande utvidgningsförsök och nödvändigheten af att bekämpa denne Englands energiske medtäflare, underlät ej att frambära sina åsigter till tronens fot; men lord Palmerston drog försorg om att han såsom legationssekreterare blef skickad till Konstantinopel; och oaktadt kanalförslaget hade vunnit stor popularitet bland Englands köpmän och industriidkare, strandade det likväl mot regeringens motstånd. Den österrikiske statskansleren, furst Metternich, förmådde emellertid år 1843 Mehemed Ali att låta nivelleringsfrågan undergå en noggrannare pröfning. I följd häraf bildade sig år 1846 ett nytt sällskap för att undersöka näsets terrängförhållanden. Bland de mest framstående medlemmarne af detta sällskap må nämnas de utmärkte ingeniörerna Stephenson (eng.), Negrelli (österr.) och Talabot (frans.). Detta sällskap företog år 1847, under ledning af fransmannen Bourdaloue, en noggrann undersökning af näset och de bägge hafsspeglarne och kom till det resultatet, att hafsspegeln i den Arabiska viken — utom vid flodtiden — stod i jemnhöjd med Medelhafvets. Detta resultat framkallade emellertid stor uppståndelse bland franska akademiens medlemmar, af hvilka flere trodde på riktigheten af 1799 års uppmätningsarbeten. Härtill kom att bland sjelfva ingeniörerna uppstod en splittring, då Talabot endast ville hafva en Nilkanal genom deltat vid Alexandria, medan deremot de andra, stödjande sig på Linants förarbeten, hvilka gingo ut på att omskapa Isthmus till ett slags Bosphorus,

Digitized by Google

gjorde sig till uppgift att åstadkomma ett nytt, sjelfständigt kanalförslag i stor skala.

Sällskapet af år 1846 var derför på väg att gå sin upplösning till mötes, men sedan man vändt sig till den egyptiska regeringen, företogos omsider nya uppmätningsarbeten på näset under ledning af Linant, och dessa ledde till nästan samma resultater, som förra gången vunnits. — Nu omsider var det Ferdinand de Lesseps, i förening med den nya vicekonungen af Egypten Saïd Pascha, som återupptog förslaget i dess största omfattning. Härom kommo de öfverens under en resa, som de tillsammans företogo i Okt. 1854 från Alexandria till Kairo genom libyska öknen. Här torde derför vara rätta stället att inflicka några biografiska notiser om denne af vår uppmärksamhet ganska förtjente man, på det läsaren må kunna inse, hur det kom sig att just Lesseps trädde i spetsen för detta storartade företag.

Vicomte Ferdinand de Lesseps är född i Versailles den 19 Nov. 1805 och blef år 1825 attaché vid franska generalkonsulatet i Lissabon. År 1827 vann han anställning vid utrikesdepartementet och sedermera vid generalkonsulatet i Tunis. Några månader efter det Bourmont eröfrat Algier (5 Juli 1830) fick han jemte marskalk Clausel i uppdrag att förmå provinsen Constantine till undergifvenhet, och 1831 afsändes han såsom vicekonsul till Egypten. Den 12 Nov. 1833 befordrades han till konsul af andra graden i Kairo, och i denna egenskap fick han två gånger i uppdrag att derjemte tjenstgöra såsom generalkonsul i Alexandria, i synnerhet under den stora pesten åren 1833-34, som bortryckte hälften af norra Egyptens befolkning. Till belöning härför erhöll han 1836 Hederslegionens kors. — Den 1 Maj s. å. uppdrogs åt honom ännu en gång generalkonsulatet och det dermed förenade diplomatiska agentskapet i Egypten, så att han under loppet af aderton månader tillfälligtvis deltog i många vigtiga, de orientaliska förhållandena angående förhandlingar. Han begagnade sig sålunda af Syriens ockupation genom Ibrahim Pascha för att tillförsäkra dervarande kristna ett kraftigt beskydd och bidrog till att återställa det goda förståndet mellan Mehemed Ali och sultanen. — Återkallad till Paris, utnämndes han den 17 Juli 1838 till konsul i Rotterdam. Den 8 Juli 1839 blef han konsul i Malaga, och den 24 Maj 1842 konsul i Barcelona. Här råkade han, med anledning af det uppror som i Nov. s. å. i denna stad utbröt mot regenten Espartero, i en högst svår ställning, då, såsom läsaren torde erinra sig, enkedrottning Maria Kristina rönte ett välvilligt mottagande vid Ludvig Filips hof, som understödde hennes hemliga och öppna motstånd mot Esparteros planer. Lesseps spelade emellertid sina kort så väl och vidtog så ändamålsenliga åtgärder, att han derför vann allmänt erkännande. Den 20 Dec. 1842 utnämndes han sålunda till officer af Hederslegionen; handelsföreningarne i Marseille och Barcelona skickade honom mycket smickrande adresser. Den sistnämnda beställde till och med hans byst i marmor, och de i Barcelona sig uppehållande fransmännen läto prägla en medalj öfver honom. Konungarne af Sardinien, Båda Sicilierna, Sverige och Norge skickade honom ordnar, och några andra regeringar läto genom sina diplomatiska beskickningar tacka honom för att han skyddat deras undersåtares lif och egendom. — En af drottning Isabellas första handlingar, sedan hon blifvit myndig, var att utnämna Lesseps till kommendör af Carl III:s ordens första klass. Af sin egen regering fick han rang af generalkonsul och tillförsäkrades om bibehållandet af sin post i Barcelona. — Efter Februarirevolutionen blef han den 25 Mars 1848 pr telegraf tillbakakallad till Paris, och den 10 April sändes han till Madrid såsom fransk ministerresident. I denna egenskap afslöt han en mycket fördelaktig posttraktat med Spanien, hvarigenom taxan betydligt nedsattes. Den 10 Febr. 1849 aflöstes han emellertid af Napoleon Josef Bonaparte, men erhöll den 2 Maj s. å. storkorset af Isabella den Katolskas orden. — Man ernade nu låta honom såsom gesandt resa till Bern, men vid underrättelsen om att franska armén under Oudinot anfallit Rom, skickade man honom till denna stad, för att åvägabringa en öfverenskommelse mellan den romerska och franska republiken. Lesseps uppfattade emellertid, sedan han gjort sig bekant med förhållandena i den romerska republiken och underhandlat med triumvirerna, som på allt sätt sökte vinna fransmännen för deras sak, sitt kall helt annorlunda än regeringen tycktes hafva väntat. Han afslutade med triumvirerna en traktat, hvari han förband sig att beskydda den romerska republiken, mot att fransmännan finge röna ett broderligt bemötande och anvisades goda qvarter utanför staden. På en vink af franska regeringen förkastade emellertid Oudinot dessa vilkor, och Lesseps tillbakakallades kort efter det den Konstituerande nationalförsamlingen blifvit aflöst af den Lagstiftande, hvarpå Oudinot åter började striden för att återuppsätta Pius IX på Roms tron. På sitt tillbakakallande svarade Lesseps med en depesch af den 7 Juni 1849, hvari han, åberopande sina mångåriga tjenster, anhöll om att blifva uppförd på indragningsstat. Man inledde emellertid en undersökning mot honom, och han måste utträda ur statens tjenst. Hans *Memoire au Conseil d'Etat* och *Réponse à l'examen de ses actes* äro emellertid märkliga aktstycken till den romerska expeditionens historia. En tid bortåt lefde han nu såsom enskild person, och man hörde ingenting af honom, förrän han i Okt. 1854 afreste till Egypten, dit han blifvit inbjuden af den nye vicekonungen Muhamed Saïd, med hvilken han förut varit nära bekant och vän. Under detta besök var det han allvarligt hängaf sig åt planen om Sueznäsets genomskärning, och då han på den ofvan omnämnda resan från Alexandria till Kairo derom talade med Muhamed Saïd, gick denne beredvilligt in på hans åsigt och bad honom derför om en skriftlig uppsats i ämnet. Lesseps skref då sitt berömda arbete "*Percement de L'isthme de Suez, Exposé et Documents officiels*" (2 band Paris 1855—56, ny uppl. 1858), och från den tiden har han uteslutande egnat sig åt utförandet af sin stora plan. Diplomatiska svårigheter, Portens misstro, den engelska regeringens och det engelska parlamentets misstänksamhet och afundsjuka (som bl. a. yttrade sig derigenom att man påskyndade upprättandet af en ångbåtslinie mellan Australien och Suez, nedläggningen af en underhafskabel från England öfver Egypten till Indien samt Eufratbanans fullbordande) fördröjde under en längre tid utförandet af denna storartade, men djupt genomtänkta plan. Men på de gjorda betänkligheterna, på de stundom häftiga beskyllningarne, på tadlet och tviflet svarade han beständigt med öfvertygelsens värma och bevisningskraften hos de fakta, hvarpå han stödde sig; och genom en nästan allenastående uthållighet, i förening med en förståndig eftergifvenhet, lyckades han så småningom besegra motståndet och för sin sak vinna sympatier i nästan alla länder. Det var utan bankirernas medverkan, allenast genom den stora idéns popularitet han genom aktieteckning lyckades samla ett belopp af 200 mill. francs såsom grundkapital, hvarefter han år 1859 påbörjade de arbeten, som, i följd af penningebrist och illvilja, upprepade gånger voro nära att afbrytas och i början, så länge man ännu arbetade endast med handkraft, framskredo temligen långsamt. — Saïd Paschas död år 1863 hotade att indraga bolaget i nya förvecklingar, i synnerhet som den egyptiska regeringen nu ville sjelf göra sig tillgodo den stora mängd lifegna (*fellahs*), hvilka genom kontrakt blifvit åt bolaget lemnade till arbetets utförande och utgjorde $\frac{4}{5}$ af samtliga vid bomullsodlingen använda arbetare. Just denna omständighet skulle emellertid för bolaget blifva af väsentligt gagn, ty utom att det häraf tog sig anledning att med firman Borell och Laveley sluta ett kontrakt, enligt

Digitized by Google

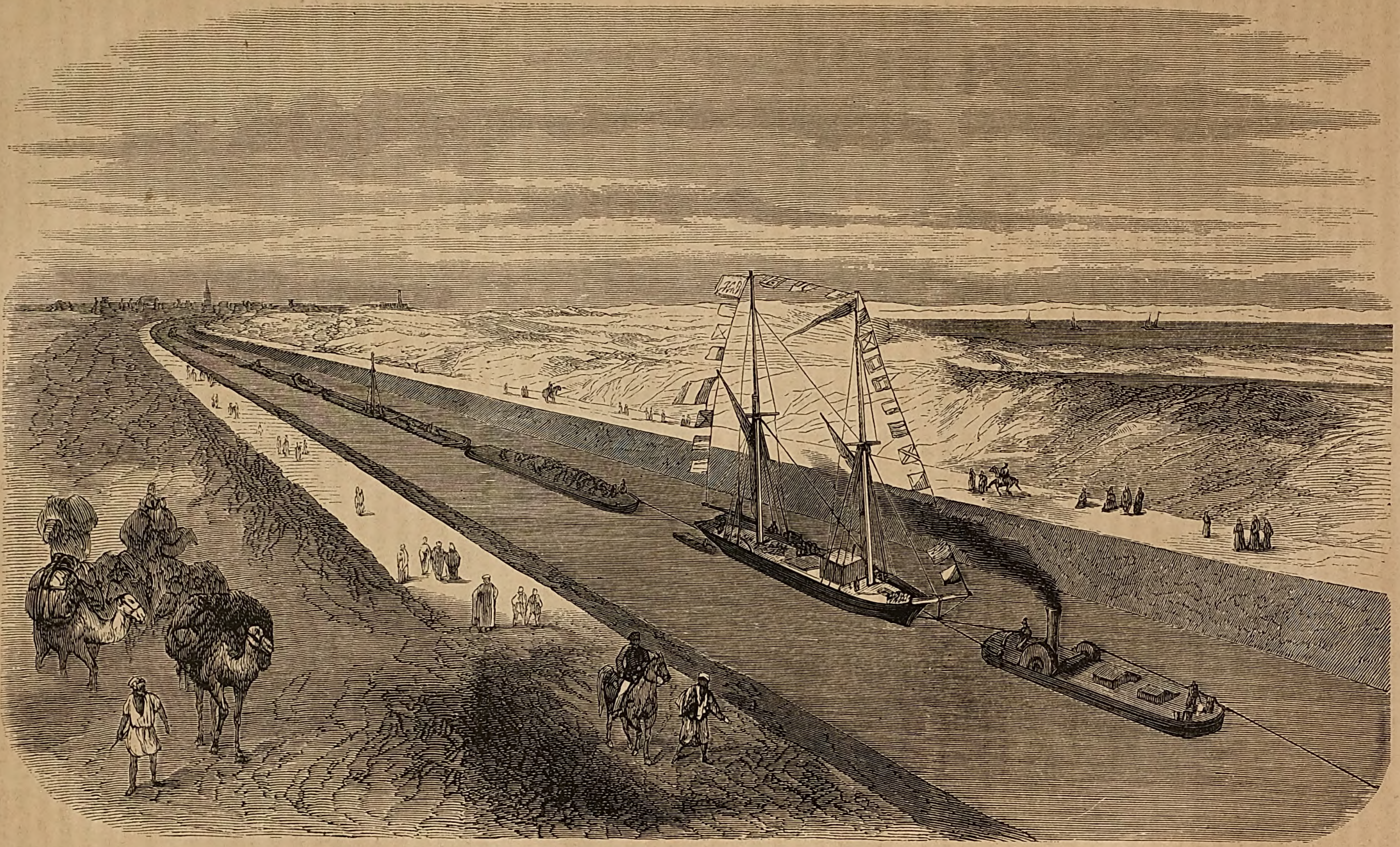

Transportbåtar på Suez-kanalen.

Digitized by Google

Digitized by Google

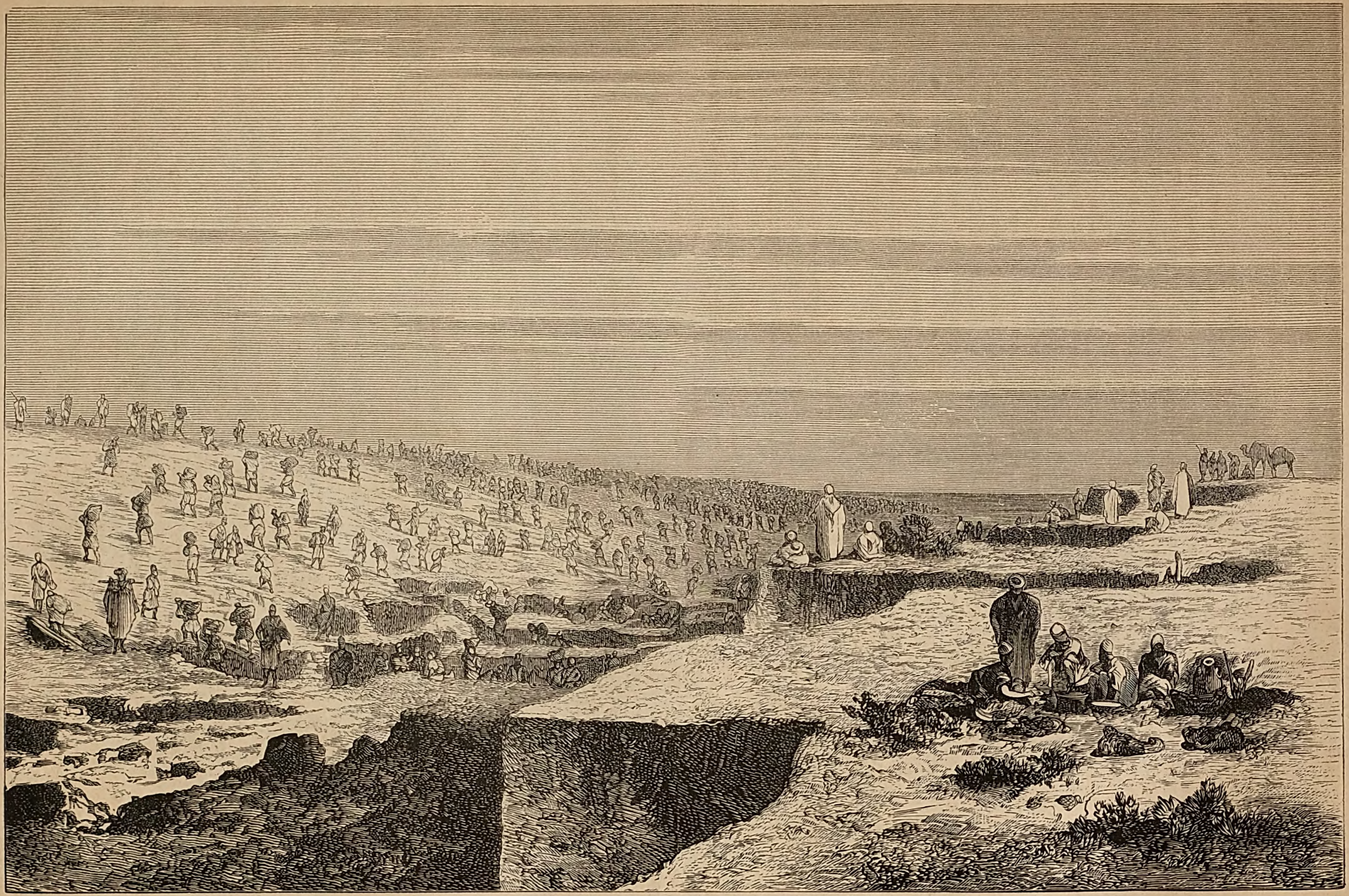

Gräfningsarbetet för Suez-kanalen.

Digitized by Google

Digitized by Google

Nokia fors vid Tammerfors i Finland.

Digitized by Google

Digitized by Google

hvilket den skulle fullborda hela arbetet med tillhjelp af maskiner, hvilket snart visade sig vara långt ändamålsenligare, kom bolaget derjemte i besittning af betydande penningesummor. Det hade nämligen af egyptiska regeringen yrkat en skadeersättning af 54 mill. francs för de nu obehöfliga fellahs, och då denna summa syntes regeringen vara för högt tilltagen, valde bägge parterna Napoleon III till skiljedomare, som nu förklarade, att bolaget borde i ersättning bekomma 84 mill. francs i stället för 54 mill. — ett domslut, som enligt någras åsigt i viss mån framkallades deraf, att hr de Lesseps är en aflägsen slägtinge till kejsarinnan Eugénie, och som i alla fall vittnade om Napoleons intresse för saken. Bolaget fick dessutom af vicekonungen 10 mill. i ersättning för domänet Teb-el-Kebir, men det visade sig likväl snart att icke heller dessa summor voro tillräckliga, utan att man behöfde ytterligare 100 mill. francs för att få kanalen färdig. Lesseps begaf sig derför år 1868 till Paris för att anskaffa ett nytt lån. Detta lyckades honom emellertid icke, men deremot erhöll han af franska regeringen tillåtelse att upprätta ett lotteri, hvilket redan före Juni månads ingång hade inbragt 40 à 45 mill. francs och otvifvelaktigt sedermera anskaffat den felande summan. — Under arbetenas fortgång, som efter maskiners användande lyckades öfver all förväntan, så att allaredan den 15 Aug. 1865 öppnades en första kanal, hvilken var tillräckligt djup, för att fartyg på den kunde segla från det ena hafvet till det andra, har hr Lesseps efterhand offentliggjort en följd af ströskrifter, noter, dokumenter, berättelser m. m. och likaledes i Paris upprepade gånger hållit föredrag öfver arbetenas fortgång och hela företagets tillstånd. (Forts.)

Nokia fors i Finland.

(Med illustration.)

I tredje häftet af ”När och Fjerran” (sid 71) meddelade vi våra läsare en vy af den lilla vackra staden Tammerfors i Finland. Vi nämnde då att i synnerhet landskapet Tavastland är utmärkt för sina romantiska naturskönheter, och vi äro nu åter i tillfälle att här lemna en ny tafla från ungefär samma nejd. Det är den vackra Nokia forsen, ett par mil vester om Tammerfors.

För att kunna bilda sig en någorlunda klar föreställning om de finska strömdragens allmänna karakter, är det nödvändigt att vi sammanställa, om äfven blott till en flyktig bild, hvad vi läst om detta vårt fordna brödralands i många afseenden egendomliga fysiskt-geografiska beskaffenhet.

Det är mycket sannolikt att största delen af åtminstone östra och södra Finlands yta fordom varit, om icke hafs-, så dock sjöbotten, och det i en vida yngre geologisk period än t. ex. Sverige eller de norra delarne af Finland. Landet sluttar i allmänhet åt söder och vester, såsom dess floders riktning och vattendragens aflopp utvisa. Men sjelfva denna ”sluttning” är icke synnerligen stark. I förhållande till sitt stora antal sjöar och de massor af sött vatten, som detta land tillsänder Östersjöns två armar, den Bottniska och Finska viken, har detsamma derför också ett jemförelsevis ringa antal egentliga vattenfall. Deremot medför landets det oaktadt kuperade natur nödvändigheten af talrika *forsars* tillvaro. Finland kan icke bjuda den resande naturälskaren på en Rjukanfoss som Norge, eller Tännforsen och Harspränget som Norrland, men det har sitt Imatra, detta väldiga och egendomliga vattenfenomen, som onekligen företer den största af naturhinder uppehållna och följaktligen mest *sammanpressade* vattenmassa i Europa. Skådespelet är också derför af helt och hållet annan karakter, än hvad ett brådstupande vattenfall erbjuder det undrande ögat. Emellertid sakna de finska forsarne dock icke sitt majestät. De hafva väl ej höjdens storhet, men de utveckla deremot massans kraft.

Det är en sådan finsk fors som vår tafla i detta häfte föreställer. *Nokia virta* (= Nokia fors) bildas inom strömmen af samma namn och hvilken förenar vest-tavastländska vattensystemets centralsjö Pyhäjärvi med den vester om densamma belägna Kulovesi. I denna sistnämnda, långa och smala sjö ledas äfven andra vatten än Pyhäjärvi-systemets: densamma upptager norrifrån Kyrösjärvis vattenmassa och det utför det 73 fot höga, praktfulla Kyröfallet. Kulovesi uttömmer sitt öfverflöd af det våta elementet genom den väldiga Kumoelf i Bottniska viken.

Nokia fors, i den vackra Birkkala socken, har ett ganska intagande läge. Sjelfva fallet är väl icke särdeles högt, men de inbjudande gröna stränderna gifva taflan, i motsats mot Imatras kala klippväggar, en sällsynt prägel af landtligt behag, som icke ens kan störas af forsens vilda dån, hvilket ljuder som en andesång genom den behagliga nejden, vittnande om den kraft, som förefinnes i Finlands tysta bygder. Ett litet stycke norr om Nokia herrgård, dit den på vår tafla synliga vägen leder, ligger Birkkala kyrka. En fjerdingsväg öster om Nokia är Wiks herregård belägen, den sedan sista finska kriget välkända adliga ätten Brakels stamgods och numera i öfverstelöjtnant C. Brakels ego, hvars far varit en af 1808 och 1809 års män, evigt ihågkomna i Finland. Den vackra Nokia forsen med sina pittoreska, idoga qvarnar vid stränderna måtte ha sjungit mer än en frihetssång för den unge krigarens själ. Man lär sig i sanning i skötet af en sådan natur att älska sitt fosterland och gladt gjuta sitt blod derför. Och så har ju äfven skett de minnesvärda åren 1808 och 1809, det måtte vi här i Sverige bäst veta.

Klostret Valamo i Ladoga.

(Med illustration.)

Att Ladoga är Europas största insjö vet hvar och en; men icke alla hafva någon närmare kännedom om hur det eljest ser ut i dessa af resande så sällan besökta trakter. Sjöns vestra strand är, i jemförelse med den östra, mer söndersliten af djupa vikar med höga stränder. Norra delen af denna kuststräcka anses af många såsom Finlands vackraste och egendomligaste trakt, med dess talrika skogbeklädda berg och bördiga dalar, hvilka komma åskådaren att tro sig förflyttad till södra Tysklands mest berömda nejder. Mot söder förlora sig dessa berg i en stor skogbevuxen slätt, hvarpå ligger staden Kexholm vid Vuoxens utfall i Ladoga. Vid ankomsten hit märkes genast att man kommer mot öster; innevånarne i staden äro till en stor del ryssar; finska talas naturligtvis mycket, men svenskan förstås endast af få. Skulle ingenting annat säga oss hvar vi äro, så bör likväl den öfverallt mötande lukten af ryssläder, hvitlök, gurkor och dylika delikatesser snart förråda innevånarnes nationalitet.

Låtom oss gå ombord på ångaren Valamo, som, anlöpande åtskilliga ställen på Ladogas vestra strand, underhåller förbindelsen mellan S:t Petersburg och Sordavala vid sjöns nordligaste vik. Efter en fyra timmars färd få vi Valamoöarne i sigte; derpå svänger fartyget in i en utomordentligt vacker, af skog och klippor omgifven vik, och straxt till

Digitized by Google

venster reser sig med sina många, silfverglänsande kupoler det stora klostret, hvilket af alla ombordvarande ryssar helsas med en mängd bugningar och korstecken.

Válamo eller, såsom ryssarne sjelfva mindre riktigt kalla det, *Valáam* är ett munkkloster af första ordningen och ligger på en ö med samma namn, den största i en hel liten arkipelag. I verldsligt hänseende höra dessa öar till Finland, men i kyrkligt hafva de deremot redan från äldre tider lydt under ryska kyrkan. Osäkert är vid hvilken tid klostret stiftades, men ryssarne anse sjelfva att det var i tionde århundradet eller ännu längre tillbaka. Det har emellertid blifvit förhärjadt med eld och svärd, så att af de nuvarande byggnaderna endast några få förskrifva sig från en äldre tid än slutet af förra århundradet; de flesta äro uppförda först i detta sekel.

Vid klostret finnes ett värdshus — den på planschen längst åt höger synliga byggnaden — der den besökande gratis erhåller bostad och förplägning under tre dagar, ehuru han ej får vara nogräknad med sofrummet, ty detta utgöres af en liten cell, hvari inhysas tre personer. Första visiten måste göras hos klostrets *igumen* eller föreståndare, hvilken bjuder på några glas förträffligt *tschaj* eller the. Finnes bland de besökande någon rätt-troende, så får han dessutom ett invigdt nattvardsbröd (*prosforá*), som af en knäböjande munk öfverräckes åt föreståndaren, sedan han kysst honom på handen.

En dansk resande, som besökte stället i sällskap med en rysk officer och der inledde bekantskap med en i klostret sig uppehållande rysk landskapsmålare, Schischkin, har öfver sitt besök derstädes lemnat en skildring, hvilken vi i sammandrag här återgifva.

”Sedan vi besett åtskilliga heliga ställen, stego vi i en båt, som roddes af munkar. Först måste vi likväl åhöra en lång messa i en åt den helige Nikolaus *Tschudotvòrets* (undergöraren) invigd kyrka; derefter besökte vi klostret *Bolschój skit* eller *Skit vsjech svjætych* (det stora eller alla helgons kloster). Det sistnämnda har mycket strängare reglor än hufvudklostret (*monastyr*); sålunda få t. ex. qvinnor på inga vilkor komma inom klostermurarne.

Då vi återvände, hade munkarne redan ätit qvällsvard, men likväl dukades om igen för oss i klostrets matsal (*trapéza*). Denna är ett mycket stort, hvälfdt rum med tre långa rader bord; väggarne äro smyckade med alfrescomålningar, föreställande åtskilliga ryska helgon i öfvernaturlig storlek och hållna i den strängt byzantiska stilen. Då man just nu var inne i fastan, vankades inga synnerligen närande rätter; vi fingo nämligen surkål, vattvälling och vattgröt samt en stor brödskifva; dessutom stodo på bordet i rad framsatta tennkannor med *kvas* eller tunnt öl, hvarje kanna afsedd för 4-6 personer, som fingo slå sig tillhopa och dricka med tillhjelp af en gemensam förläggarslef. Ölet och brödet var det enda vi kunde få ned, allt det andra smakade afskyvärdt och blef oss ännu vedervärdigare, då vi fingo veta att anrättningen var uppblandad med ett slags olja; linolja var det icke, men i alla fall något ditåt.

Utan att just vara synnerligen mätta, stego vi likväl upp för att åhöra messan i den stora kyrkan. En sådan messa består nästan uteslutande af ett slags sång, som ofta är flerstämmig och alltid har till omqväde *Hospodi pomíluj* (Herre, förbarma dig). Äro rösterna vackra, hvad som äfven i allmänhet är förhållandet, så låter det rätt bra. Vid vissa ställen måste menigheten korsa sig, buga eller kasta sig ned på golfvet, som är alldeles fritt och ej, såsom i de lutherska kyrkorna, upptaget af bänkar. Deremot sjunger församlingen aldrig med och musik får ej finnas. Denna kyrka är mycket praktfull och prydd med alla slags dyrbarheter och mer eller mindre lyckade målningar. Den största märkvärdigheten är anbragt i golfvet framför högaltaret; det är den qvarnsten, hvarpå enligt sagan Sergij och Herman, klostrets förnämsta helgon, öfver sjön kommo seglande till Valamo. Under denna kyrka finnes en mindre, hvari dessa två helgon ligga begrafna i en präktig kista af guld och silfver.

Då messan snart var slut, gingo vi åter upp till hotellet, der en munk skaffade oss en *samovár* (sjelfkokare) med något the och litet torrt, men föröfrigt fint hvetebröd. Ett försök att efter denna tarfliga måltid öka vårt välbefinnande genom att påtända en oskyldig cigarrett ådrog oss ett längre förmaningstal af en äldre munk, hvars fina luktorgan ögonblickligen ute i korridoren vädrat vårt förehafvande.

Kl. 5 påföljande morgon ringdes till messa. Vi stego upp, gingo ut och tvättade oss i en stor vattenhink i sällskap med flere mer eller mindre snuskiga ryssar. Vi gjorde sedan en promenad i den väl odlade trakten, besökte den präktiga skogen, som öfverflödar af villebråd, då detta aldrig ofredas; slutligen beságo vi en gammal eremitkoja, hvilken nu, då man ej längre har några verkliga eremiter, betraktas som en helgedom och derför är öfverbyggd med ett träskjul. Klostrets kyrkogård besöktes äfven. Här finnes under några höga hagtornsbuskar en ganska märkvärdig graf, i hvilken konung Magnus Smek påstås hvila.

Klockan var nära tolf, då vi från vår vandring återkommo till klostret, och nu skulle middagen intagas i *trapéza*. Sedan alla främlingarne voro församlade, infunno sig munkarne i stor procession. Deras drägt utgöres af en lång svart kåpa, en hufvudbonad, hvilken nästan liknar en svart hatt utan brätten, och deröfver ett svart skynke, hvilket nedfaller öfver ryggen som en slöja; de flesta hafva dessutom långt grått eller hvitt hår och skägg. Der finnas också lägre grader af tjenande bröder, hvilka hafva simplare drägter; tillsammans utgöra klostrets innevånare omkr. 200. Efter en kort bön satte sig hela det talrika och mycket blandade sällskapet tillbords, medan en gammal gråhårig munk besteg en midti salen stående talarestod, hvarifrån han under hela måltiden uppläste någonting, förmodligen en legend, med så snörflande stämma, att till och med ryssarne ej förstodo ett enda ord. De rätter, hvarmed vi, utom några väldiga brödskifvor och kvas, undfägnades, voro liksom dagen förut: 1) råa gurkor och rödbetor i olja, 2) kål med olja, 3) kokta svampar i olja, 4) gröt med vatten och olja. För bastanta ryska magar, som äro vana vid dylika kräsligheter, var maten säkert både förträfflig och riklig, men jag får bekänna, att jag och mitt sällskap ej lyckades få i oss mer än jemt och nätt så mycket som kunde få rum ytterst på träskeden hvarmed vi åto, medan våra mindre kinkiga grannar, så vida det kunde förenas med den fullkomliga tystnad som måste råda vid bordet, med en kostlig blandning af ironi och medlidande roade sig åt våra misslyckade försök. Slutligen hade man ätit; den snörflande munken, som under sina tantaliska qval litet emellanåt kastat förstulna blickar på de läckra rätterna, slog ihop sin bok, och en lång ceremoni följde nu, hvarunder tvänne munkar sönderbröto ett stort *prosforá* och sedan utdelade styckena åt de närvarande.

Nästan lika hungriga som då vi satte oss tillbords, gingo vi derefter upp till Schischkin för att dricka the; någonting annat stod ej att få, ehuru man förut sagt oss att munkarne, hvilka, efter hvad deras trosbröder enstämmigt berättade, nästan allesammans voro skenheliga, ohyfsade och okunniga skrymtare, med tillhjelp af vissa argumenter lätt kunde förmås att skaffa främmande personer ganska god mat. Till all lycka hördes nu signalpipan från en ångbåt; då vi fått nog af klosterlefnaden, behöfver ej sägas att vi begärligt omfattade detta tillfälle att vända de fromma fäderna ryggen.”

Digitized by Google

Klostret Valamo i Ladogasjön.

Digitized by Google

Digitized by Google

digheten har tvungit de andra utgifvarne att träda i hans fotspår. I likhet med hr Bennett och flere andra utgifvare af illustrerade tidningar håller hr Harper såväl resande referenter som ritare öfver allt i landet hvilka med beundransvärd hastighet återgifva tilldragelser och naturskildringar från de aflägsnaste trakter. Har en eller annan general levererat en batalj med indianerna, så ser man striden genast återgifven i de illustrerade tidningarne. Har ett fasaväckande mord eller någon annan illgerning blifvit begången, så finner man den ögonblickligen afbildad i «Police Gazette«. Alla nya uppfinningar inom de mest olikartade områden återgifvas skyndsamt i bilder som åtföljas af lämpliga beskrifningar, så att man nästan känner sig frestad att säga, det amerikanaren kan genom de illustrerade tidningarne bibringa sina barn nutidens kulturhistoria. Sannt är visserligen, att dessa illustrerade tidningar ofta missbrukas i politiska ändamål, t. ex till karrikatyrer af presidenten och andra framstående personligheter, men detta sker vanligtvis i de mindre, och torde man med skäl kunna påstå att de illustrerade amerikanska tidningarne äro temligen fria från partiinflytelser.

Jag vill icke påstå att tidningspressen i Newyork eller i allmänhet i Amerika intager den ideala ståndpunkt, som en så mäktig statsinstitution kan och bör uppnå; men jag tror mig likväl kunna försäkra att den står mycket högt och i många afseenden förtjenar att tagas till mönster. Åtminstone får man vid genomläsningen af en amerikansk tidning intrycket af att man befinner sig i ett stort land, der allt hvälfver sig omkring stora intressen.

Den andra tyska Nordpolsexpeditionen.

I «Hamburger Nachrichten« för i år N:o 106 är infördt ett bref, dat. Bremerhafen den 30 April, hvaruti det heter: I sin sista måndagssammankomst sysselsatte sig den nautiska föreningen «Germania« med den andra nordpolexpeditionen och diskuterade i detalj den af en medlem framställda begäran om en förklaring, «att de medel, med hvilka expeditionen skulle utföras, voro otillräckliga« o s. v. Sammankomsten var ganska talrikt besökt, äfvenledes voro deputerade från nautiska föreningen «Concordia« i Elsfleth närvarande.

Emot de nautiska föreningarnes kompetens att i denna sak låta höra sin röst, gjordes knappt någon motsägelse. Man anförde, att vid ett nationellt företag, hvilket hitintills denna expedition velat vara, den offentliga diskusionen icke blott vore önskvärd, utan äfven i sakens intresse nödvändig; dessutom tillhörde det de nautiska föreningarne att vid ett företag, som har för afsigt att inför hela verlden aflägga ett intyg öfver dugligheten och oförskräcktheten hos de tyska sjömännen, protestera mot en genom falska dispositioner oundviklig nedsättning af det tyska sjöfolkets välförvärfvade goda rykte, och att det slutligen i synnerhet är en skyldighet just för denna nautiska förening, under hvars ögon medlen förberedas till realiserandet af projektet att utforska de arktiska regionerna, att i tid höja sin varnande röst, ifall dessa medel äro otillräckliga för uppnåendet af det uppgifna ändamålet, för att bevara Tyskland för skada och men.

Derefter diskuterades noggrannt de medel, som expeditionen eger på grund af dr Petermanns bref af den 8 Mars. De noggrannare uppgifterne öfver fartyget, som blifvit bygdt på ett härvarande privatvarf, 90 fot i längd, 22½ fot i bredd och 11 fots djuplek i rummet — allt härvarande mått — fastställde, att vid 9¼ tums cylinderdiameter och 10 tums kolfhöjning maskinens uppgifna kraft af 30 hästkrafter endast kan hafva afseende å dess effektiva arbete. De öfriga uppgifterna, att «Germanias« hastighet under ånga ej kunde vara mycket öfver 3 knop och att hon behöfde omkr. 200 ℔ kol pr timme, öfvertygade hvar och en, att detta fartyg är för litet för sin bestämmelse, så mycket mer som det, äfven då för spiseldning etc. ej gjordes anspråk på fartygets kolförråd, ej kan upptaga mera kol, än som behöfdes för 28 dagars eldning under pannan. Naturligtvis skall vid det långvariga uppehållet i Ishafvet det ingalunda obetydliga kolbehofvet i kabyssen ej obetydligt minska antalet af dagarna, under hvilka fartyget kan gå med ånga. Då man vidare omtalade «Germanias« inredning, så framhäfdes och klandrades det ytterst inskränkta utrymmet för tillräcklig proviant åt en besättning af 17 man, att kajutan, som är gemensam för officerarne och de lärde, i sin primitiva, af kojer, bord och bänkar bestående inredning, vid fullkomligt åsidosättande af den allra enklaste, till det vanliga lifvet hörande komfort, är lika så litet passande att under flera månader i evig natt vara bostad för så många personer till ett ansträngande andligt arbete, som den är ovärdig för de män, som af kärlek till tyskt rykte och tysk vetenskap frivilligt underkasta sig en arktisk expeditions och en arktisk vinters mödor, faror, lidanden och försakelser.

Upplysningen som lemnades, det man hade för afsigt att såsom ledsagare engagera ett större fartyg, än «Grönland«, som gjort expeditionen 1868, kunde ej hafva något inflytande på föreningens omdöme, emedan man ansåg faran för expeditionens utgång just ligga deri, att det till öfvervintring i höga breddgrader bestämda fartyget, som är alltför litet, för att kunna stå på egna fötter, ej kan undvara en tenders tvifvelaktiga hjelp. Af alla medgafs vidare, att vid dimma och storm samt vid det arktiska polarhafvets egendomliga förhållanden det måste synas såsom mera än vågadt, att räkna på de båda fartygens sammanträffande på bestämdt ställe och bestämd tid, då de en gång blifvit åtskilda, hvilket återigen ligger i upptäcktsresornas natur. Den deraf följande öfvertygelsen, att, alldeles oafhängigt ifrån tenderns litenhet eller storhet, den egentliga faran för utgången af en nationell tysk nordpolsexpedition ligger i det egentliga expeditionsfartygets alltför obetydliga dimensioner, som tvinga detsamma att under alla omständigheter stödja sig på ett ledsagande fartyg, hvarför med enstämmighet följande proposition upphöjdes till beslut.

«Den nautiska föreningen «Germania« måtte besluta, att till «komitén i Bremen afgifva förklaring, det de till utförandet af den «tyska nordpolsexpeditionen, enligt dr Petermans bref af 8 Mars «a. c. (aftryckt i «Hansa« N:o 139), förhanden varande medel «anses för otillräckliga; föreningen tillåter sig derför att till resp. «komitén ställa den frågan, hvilka de medel äro, öfver hvilka den «nuvarande expeditionen eger att förfoga, samt om det är sannt, «att dr Petermann betraktar sig ensam såsom expeditionens entre«prenör och kapten Koldewey såsom dess exekutör, hvarigenom då, «enligt föreningens åsigt, expeditionen upphör att vara något natio«nellt företag.«

Föreningen har för afsigt att lämpa sina öfriga mått och steg efter det svar, som på dessa förfrågningar ingår; ty den ursprungliga propositionen, som endast är hvilande, men ingalunda återtagen, innehåller mycket mera.

Ett motstycke till Suezkanalen.

Alltsedan det ögonblick, då Cortez från ett berg på Panamanäset såg de bägge verldshafven, har det varit fråga om att förbinda dem genom en kanal. Spanjorerna, fransmännen och engelsmännen hafva under de tre sista århundradena upprepade gånger afskickat expeditioner för att lösa denna uppgift — ej mindre än nitton kanalbyggnader, sju jernvägar och vanliga landsvägar hafva efter hvarandra blifvit föreslagna, men af dem har endast en enda, Panamajernvägen, ett amerikanskt företag, kommit till utförande. Denna jernväg har visserligen, i förening med ångbåtsfarten till dess ändpunkter, mäktigt bidragit till att gifva handeln en mäktig lyftning; men hvad som härigenom blifvit vunnet kan endast i viss mån gifva en föreställning om hvad en segelbar kanal skulle kunna uträtta. I afsigt att få en sådan till stånd föranstaltade flere inflytelserika män i Newyork ett möte, der åtskilliga framstående ingeniörer framlade sina planer. Den dåvarande statssekreteraren Seward höll ett längre föredrag, hvari han bevisade att vägen omkring Cap Horn var för lång för att kunna tillfredsställa nutidens behof, och att Amerika ej borde låta sig öfverflyglas af Europa genom dess byggande af Suezkanalen, utan till Kina och Ostindien skaffa sig en egen, kort väg, på hvilken möjligen äfven Europas handel kunde inledas. Alla de närvarande förklarade sig öfvertygade om att en kanal kunde åstadkommas genom näset Darien, hvarför en komité genast nedsattes för att insamla bidrag. Enligt gjorda beräkningar kommer detta jätteverk att kosta 400 mill. rdr. En traktat om Förenta staternas uteslutande rättighet till denna kanalanläggning har nyligen blifvit afslutad.

Newyork har 1 million innevånare, hvilka bo uti 72,920 hus, årligen betala 24 mill. dollars i skatt, till sina nöjen använda 7 mill. dollars, betala till skolväsendet 3 mill. och lika mycket till polisväsendet. Staden har 430 kyrkor, hvilka rymma 300,000 personer. Der finnas 381 söndagsskolor, som besökas af 117,450 lärjungar. Lärjungeantalet i de icke offentliga skolorna uppgår till 96,294, och i privatskolorna till 130,000. Omkring 50,000 barn gå alldeles icke i skola.

Fornlemningar. Vid de på Krim pågående gräfningarne hafva kommit i dagen nya konstskatter, hvilka skola införlifvas med Eremitagesamlingarne i Petersburg. Bland de sist gjorda fynden märkas några synnerligen väl arbetade gyllene diademer, halsband och med stor konst förfärdigade thonfigurer. Dessa sednare äro synbarligen till största delen karrikatyrer och anses vara från Alexander den Stores tid.

Digitized by Google

På undertecknads förlag utkommer:

NORDISKA TAFLOR.

PITTORESKA UTSIGTER FRÅN SVERGE, NORGE OCH DANMARK.

I TRÄSNITT MED TEXT.

"Skandinavien är rikt på vackra trakter och saknar icke heller i de planchverk, som utkommit i hvart och ett af de tre nordiska rikena, afbildningar af vackra och märkvärdiga utsigter från dessa länder. Men samlingarne äro dock långt ifrån uttömda och priset på dem så dyrt, att endast den mer bemedlade kan lägga sig till dem. Afsigten med det verk, hvilket vi härmed taga oss den friheten att framlägga för publiken, är derföre att framkalla intresse för Nordens naturskönheter och göra dem tillgängliga för en hvar, antingen de med tillhjelp af teckningen återkallas i minnet hos dem som sjelfva sett dem med egna ögon, eller de framträda på papperet som någonting nytt och hittills obekant för betraktaren."

Med dessa ord inledde vi för några år sedan detta företag, och 3:ne band med tillsammans **216 afbildningar** föreligga nu af detta verk. Med tillfredsställelse kunna vi säga att detsamma vunnit bifall uti alla de tre nordiska länderna, der det funnit en ganska vidsträckt spridning; men också torde det medgifvas att vår publik aldrig förut erhållit ett så pass värdefullt arbete för ett så ofantligt lågt pris.

Emellertid är ämnet ännu icke på långt när uttömdt. Ännu återstå många vackra nejder, hänförande utsigter, märkvärdiga byggnader eller historiska minnesmärken för våra konstnärer att afteckna och från många håll ha vi blifvit uppmanade att icke ännu låta verket afstadna.

Under förhoppning att allmänheten skall dela denna mening, inbjuda vi nu till Subscription på ett nytt band uti 12 häften, hvaraf dock troligen blott hälften utkommer i år och återstoden nästa år. — Priset blir likasom förut

35 öre för häftet med 6 planscher och text,

hvilket pris vid **förutbetalning** för hela bandet ytterligare minskas till 4 R:dr för hela bandet.

Af 4:de Bandet äro 1:sta och 2:dra häftena utkomna och innehålla följande taflor:

Utsigt vid Ulriksdal. — Lugnås qvarnstensbrott i Vestergötland. — Äröeskjöbing på Ärön. — Frederikssund på Fyen. — Eidsvold vid Kristiania. — Kyrkoruinen på Capitelberget vid Skien. — Bogesunds slott i Stockholms Skärgård. — Midsommarafton i Stockholms Skärgård. — Hòlum på Island. — En "klit" norrom Blokhuus i Jylland. — Från Vage i Gudbrandsdalen. — Från Tönsberg.

Stockholm i Maj 1869.

ALBERT BONNIER.

Stockholm. Alb. Bonniers Boktryckeri, 1869.

Digitized by Google

6:te häftet. Juni 1869.

MÅNADSSKRIFT FÖR RESEBESKRIFNINGAR.

Skildringar ur Kulturlifvet m. m.

Efter utländska källor utgifven

af

C. A. SWAHN.

Sjette häftets innehåll:

Nordvestpassagen öfver land efter Miltons och Cheadles "the N. W. Passage by land".
Suezkanalen förr och nu af T. Böggild. (Forts. o. slut.)
Franska Banken efter "Revue des Deux Mondes". (Forts. o. slut.)
Pompeji efter "Quarterly Review".
Lustslottet Peterhof i närheten af S:t Petersburg (med illustration).
Under arkaderna i Algier (med illustration).
Themsen från Gravesend till London (med illustration).
Nya teatern i Leipzig (med illustration).
Jordens förnämsta kol-lager.
Litet om Zanzibar.
Den internationella utställningen i Amsterdam år 1869.
Europas utmärktaste ögonläkare.
(De fyra sista:) Smärre artiklar på omslagets innansidor.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Prenumerationspriset för hela årgången 6 R:dr.

Subskribenter betala 60 öre för häftet, men erhålla häftena 11, 12 gratis.

Digitized by Google

Jordens förnämsta kol-lager.

En öfversigt af de ställen på vår jord, der stenkolslager finnas, torde ej vara utan intresse. Låtom oss börja med *Belgien*, hvars årliga kolförbrukning uppgår till 2 mill. tons. Detta lands kollager sträcka sig från Lüttich öfver Namur och Charleroi till Mons och intaga en längd af 40 och en bredd af omkr. 3 franska mil, och på denna sträcka anträffar man kolgrufva vid kolgrufva, metallurgiska verkstäder och maskinfabriker i mängd; gator, jernvägar och kanaler korsa hvarandra i alla riktningar och föra de underjordiska skatterna till de aflägsnaste trakter af verlden. Derjemte finnas i dessa grufvor alla möjliga stenkolssorter, men i synnerhet de s. k *Charbons flénus*, som till och med af pariserfabrikerna äro eftersökta och högt värderade. Det lider intet tvifvel att koltillgången i de belgiska grufvorna är ofantlig och kan tillfredsställa landets behof, äfven om dessa skulle ökas.

I *Frankrike* är landets industriella medelpunkt lagret Rive le Gier och S:t Etienne, hvilket utbreder sig från nordost till sydvest, mellan Rhone och Loire; i söder sträcker sig detta kollager ända ned till Pilatusberget och i norr till armarne, som utgå från Lyonnais- och Forezbergen. I departementet Saone och Loire finna vi Epinal och Blanzy, hvilka räknas till de förnämsta bland Frankrikes grufvor, och Le Creuzot, en dyster, fordom obebodd dal, hvilken förut var känd under namnet Charbonnières, men nu inrymmer omkr. 10,000 menniskor, hvilka sysselsätta sig med stenkolens uppfordring och fortskaffande, jernets bearbetning och maskintillverkning, samt täfla med de mest framstående bland kontinentens fabriker. Denna dalens storartade utveckling daterar sig från 1837 samt framkallades af tvänne tyska ingeniörer, bröderna Schneider. Äfven är det först i en nyare tid kolgrufvorna vid Alais och La Grande Combe börjat uppblomstra, sedan år 1840 blef fullbordad en jernväg, hvilken satte dem i förbindelse med Rhone.

Englands tvänne förnämsta kollager ligga i närheten af hafvet; det ena befinner sig i Wales, och från Cardiff utsändas kolen åt alla håll af vår planet; det andra är beläget i nordöstra delen af England, vid Newcastle, och täflar med stor framgång med det förstnämnda lagret. Newcastles grufvor lemna årligen 24 mill. tons, då deremot de i Wales gifva endast 8 mill. tons. Inemot 40,000 menniskor äro uti de walesiska städerna Newport, Cardiff, Swansea sysselsatta med kolhandeln.

Andra mindre betydande kollager i Storbritannien äro: i landets inre de i grefskapen Stafford, Derby, Lancaster, York m. fl.; i Skottland, de som sträcka sig mellan Edinburg och Glasgow; till Englands kolproduktion bidrager Irland med endast 125,000 tons årligen.

Preussen har vid Saarbrücken, vid Ruhr, i Westphalen samt i Schlesien o. s. v. grufvor, hvilka tillsammans lemna omkr. 17-20 mill. tons stenkol. Efter Preussen kommer Bayern i Rhenpfalz, Sachsen i Erzgebirge, *Österrike* med sina berömda grufvor i Böhmen, hvilka tillsammans gifva 10 mill. tons kol. De *ungerska* kolgrufvorna Fünfkirchen, Mohacs, Steierdorf och Barzaska lemna likaledes en ej så obetydlig afkastning, som kan uppskattas till 1½ mill. tons.

Ryssland besitter ofantliga kollager, hvilka utbreda sig från Hvita hafvet ända till Asowska sjön och likaledes längsefter Ural; men å ena sidan äro dessa kol mindre goda och å andra sidan är arbetssättet ej det bästa

I *Sverige* har man i Skåne påträffat mäktiga kollager vid Wallåkra, Wram och Bosarp; dessa lager upptaga öfver 10,000 tunnland, kunna med afseende på den genom dem framkallade värmen ej mäta sig med de engelska kolen, men anses likväl vid jernhandteringen vara bättre än de engelska, emedan de ej innehålla så stor procent svafvel; dessa grufvor gifva omkr. 1½ mill. kubikfot kol.

Södra Europa är fattigt på stenkol; endast i norra *Spanien* finnas några kollager i Asturien, Gamla Castilien och Leon; kolen äro af förträfflig beskaffenhet; men det nödvändigaste för att man skall kunna göra sig dem tillgodo saknas: företagsamhetsanda och kommunikationer. Äfven grufvorna vid San Juan de las Abadessas i Catalonien och de vid Espiel och Belmez i Andalusien lemna obetydlig afkastning I *Italien* bearbetas några mindre kolgrufvor utmed Spezziaviken och i Toscana. I öfriga delar af södra Europa förefinnas kolen i ännu mindre mängd; *Grekland*, några af de grekiska öarne och kusterna omkring Svarta hafvet kunna endast här och der uppvisa enstaka kolhaltiga streck, hvilka det ej lönar mödan att bearbeta.

Afrika är i besittning af flere vigtiga kollager; under det man i Algier anträffar endast obetydliga lignitaflagringar, finnas i Schoa och Abyssinien synnerligen goda stenkol. I södra Afrika har man funnit kollager vid Goda Hoppsudden, i Natal, vid kusten af Mozambique och utmed Zambesifloden. På de båda förstnämnda ställena skörda engelsmännen och i Mozambique portugisarne ur der befintliga grufvor. Äfven den stora ön Madagascar eger kollager, som kunna följas på långa sträckor; men de utmynna i hafvet och stå helt säkert i samband med lagret i östra Afrika, sålunda på detta sätt till största delen bildande en underhafsbassin.

I *Asien* finna vi i synnerhet Indien, Birma, Kochinkina, Kina, Japan, till och med mellersta Asien (Persien, Sibirien) rikligen utrustade med stenkol, och flera grufvor der gifva nu stor afkastning; så är likväl ännu mera förhållandet i Indien, der den engelska energien gör sig gällande. Likaledes finnas kollager på Sundaöarne, på Sumatra, Borneo och Java; i *Australien* på Nya Zeeland och Nya Caledonien, der lagren ofta hafva en ofantlig utsträckning; men qvaliteten är ej alltid den bästa eller också saknas de nödvändiga kommunikationerna. Det oaktadt bearbeta engelsmännen de australiska grufvorna med samma flit och uthållighet som de utveckla vid de indiska.

I *Sydamerika* är det i synnerhet Chiles kolminor på kusten, vid Conception, Vivaldia o. s. v., som förtjena att framhållas; dessa lager sträcka sig ända ned till Patagonien. Vidare bryter man stenkol i Peru, vid foten af Anderna, i åtskilliga af Brasiliens provinser, i Venezuela, på Trefaldighetsön o. s. v.; till beskaffenheten äro de för det mesta dåliga och kunna ej på minsta sätt täfla med de engelska.

Nordamerika är utomordentligt rikt på stenkolslager; dessa sträcka sig här ända upp till nordpolen genom Grönland, öfver Baffinsvikens arkipelag o. s. v.; men de äro der betäckta med evig is, och ehuru de för dessa trakters innevånare skulle kunna vara ett ypperligt bränmaterial, kunna de likväl ej åtkommas. Några breddgrader längre ner anträffa vi kollagren i Kalifornien och Oregonområdet, hvilka sednare ligga nästan alldeles obrukade, under det att de förra flitigt arbetas, hvarifrån likväl undantagas grufvorna vid San Franciscoviken. Näst efter Kaliforniens kolgrufvor komma de i Utah, hvilka bearbetas af mormonerna vid Saltsjöstaden. Efter dem följa kolminorna i de provinser, hvilka begränsa S:t Lorenzoviken samt äro ytterst gifvande och vidsträckta. Dessa lager begynna vid Alleghanybergens fot, löpa ända till Missouri och Arkansas och sluta i Klippbergen. Pennsylvanien, Virginien, Tennessee hafva till en stor del för sitt välstånd att tacka denna kolrikedom. Längre mot vester påträffa vi stora lager i Illinois, Indiana och Missouri liksom omkring Michigansjön.

Litet om Zanzibar.

Detta rike innefattar en del af Afrikas östra kust jemte öarne. I norr sträcker det sig ungefär till eqvatorn och mot söder till 10 gr. bredd. Hufvudstaden, med samma namn som riket, kan med rätta sägas vara östra Afrikas hufvudstad, såväl på grund af sin folkmängd (50,000 inv.) som genom sin lifliga och betydliga handel. Dess förträffliga hamn besökes under årets lopp af omkr. ett halft hundrade europeiska och amerikanska fartyg, och talrika kustfarare från de omkringliggande trakterna, alltifrån Madagascar och Mozambique å ena sidan till persiska hafsviken på den andra, bringa till staden produkterna af deras jord eller industri.

Det är ej lätt att öfver stadens utseende lemna någon tillfredsställande beskrifning. Stenhus, naturligtvis endast en våning höga, omvexla med halmhyddor; kyrkogårdar ligga alldeles invid magasiner, och staden är en fullkomlig labyrinth, hvars midt upptages af en stor lagun, som vid lågt vattenstånd är fullkomligt torr Här och der skjuta några kokospalmer upp öfver ett kaos af sten- och halmtak. Föröfrigt finnas i Zanzibar åtskilliga hoteller och offentliga inrättningar; bland annat har den fransk-katolska missionen der inrättat en gosskola, en flickskola och ett sjukhus; vidare ega Frankrike, England, Förenta staterna och Hansestäderna, i följd af med den regerande fursten afslutna traktater, konsulater derstädes.

I Zanzibar, liksom i alla Orientens städer, är osnyggheten stor samt ökas ännu mer derigenom, att innevånarne bedrifva flera illaluktande industrier, såsom rengöring af Caurier (små snäckor, hvilka på Afrikas vestkust begagnas såsom småmynt), tillverkning af åtskilliga produkter af kokosnöten och insaltning af fisk. Staden är likväl icke någon ohelsosam vistelseort. Sommarhettan förmildras af nordostmonsunen, som medför den friska sjöluften. Termometern stiger aldrig öfver 25° Reaumur; medeltemperaturen är 21° R.

De täta sjukdomsfall, som inträffa bland europeerna, i synnerhet efter deras ankomst till orten, böra tillskrifvas antingen oförsigtighet eller ett oregelbundet lefnadssätt. Solstygn inträffa ofta och äro här farliga. Hvar och en, som endast några minuter, utan skydd för hufvudet, utsätter sig för solstrålarne, ådrager sig lätt hjerninflammation eller åtminstone en tillfällig sinnesrubbning. Å andra sidan måste man taga sig tillvara för plötslig afkylning. Återvänder man sålunda från en lustvandring, hvarigenom kroppen kommit i svettning, och dricker ett glas kallt vatten, händer lätt att man ådrager sig blodflöde; till och med öfveransträngande arbete är skadligt. Emellertid kan man lätt väuja sig vid Zanzibars klimat, om man iakttager en förnuftig diet, är försigtig och egnar sig åt ett regelbundet arbete. Dock får man ej låta tanken på bristande umgänge erhålla för stort inflytande öfver sig, ty hemlängtan är i dessa nejder den sjukdom, som skadligast inverkar på europeen.

Digitized by Google

Nordvestpassagen öfver land.

(Efter Miltons och Cheadles "the N. W. Passage by land".)

Länge har det varit en af den engelska nationens älsklingstankar att finna en kortare väg mellan Europa och det rika Ostasien, än den vanliga söder om Cap eller Cap Horn, och helt naturligt har då varit, att uppmärksamheten först drogs mot Ishafvet, norr om Amerikas fastland, såsom det farvatten hvilket, trots dess ogästvänlighet, möjligen skulle kunna erbjuda en sjöväg, som i alla händelser vore att föredraga framför en väg öfver land, äfven om densamma i flere hänseenden kunde vara något obeqväm. Man gjorde derför ett försök, men vinsten svarade ej mot insatsen. Inspärrad mellan isen nordvest om kung Williams ö, såg sir John Franklin visserligen, att ingen landsträcka hindrade hans skepp att framtränga till den punkt, der han under en föregående, från Behringssundet mot öster företagen polarresa måst vända om; men de ofantliga ismassor, hvilka såsom höga berg upptornade sig rundtomkring honom och sträckte sig så långt ögat kunde nå, voro likväl oöfvervinnerliga hinder och visade honom att, om han också kunde kallas nordvestpassagens upptäckare, hans upptäckt dock aldrig skulle blifva af någon praktisk betydelse, äfven om han till England hemförde sina fartyg i oskadadt skick. Men han vände ej tillbaka. Med sitt lif köpte han sig ett namn i Englands historia, hans käcka besättning föll, man efter man, ett offer för hunger och köld, och det blef en annan oförskräckt engelsman, kapten M'Clintock, förbehållet att till Europa öfverbringa underrättelsen om Franklins och hans olyckskamraters öde.

På denna väg kunde således till en början ingenting uträttas. Men skulle man möjligen trott att engelsmännen skulle låta det bero vid dessa försök i en enda riktning, så misstager man sig storligen om deras karakter. I samma mån jernvägsnätet allt mer och mer började omsluta den civiliserade verlden, vaknade både hos engelsmännen och amerikanarne tanken att med en jernväg förena Nordamerikas ost- och vestkust — ett jätteföretag äfven i ett land, der penningar och arbetskraft synas kunna åstadkomma underverk.

Denna jernväg, Stillahafs jernvägen, om hvilken vi måhända i ett kommande häfte skola lemna en närmare beskrifning, har nu blifvit nästan fullbordad och invigd den 10 Maj detta år. Intagna af begär att skaffa sig närmare visshet om möjligheten af att genom de amerikanska, af stora floder genomskurna prairierna, genom de ofantliga skogarne och öfver bergskedjan Rocky-Mountains, hvilken liksom en klippmur sträcker sig från norr till söder genom hela Nordamerika, draga en jernväg, beslöto tvänne medlemmar af geografiska sällskapet i London, Viscount Milton, en energisk ung man, och hans vän, dr Cheadle, en något äldre men lika varmt som lord Milton omfattande företaget, att anträda en resa till Amerika, och det är af deras beskrifning öfver denna sin resa vi här i största korthet meddela ett sammandrag.

Den 19 Juni 1862 stego Milton och Cheadle ombord på det från Liverpool till Quebec afgående ångfartyget. Öfverfarten gick lyckligt. Från Quebec begåfvo de sig ofördröjdt uppåt Lorenzofloden och öfver Ontariosjön till Toronto, hvarefter de på jernvägen tillryggalade omkr. 150 sv. mil, tills de uppnådde staden la Crosse i den omkring Mississippis stränder belägna staten Visconsin.

En för de amerikanska jernvägarne egendomlig anordning kom dem väl tillpass under denna påskyndade färd. I Amerika, der ofantliga vägsträckor ofta måste tillryggaläggas på en gång, äro åtskilliga af vagnarne inredda till sofrum. Till sitt yttre likna dessa vagnar fullkomligt de vanliga, men invändigt äro de försedda med kojer, alldeles såsom man ser ombord på fartyg, under det i midten af vagnen löper en bred gång, som af passagerarne begagnas till gemensamt toalettrum. Man beger sig "ombord", kläder af sig, går till sängs och väckes påföljande morgon af negern i så god tid, att man kan vara i ordning, när tåget kommer till det ställe, der man vill stiga af. Man sofver förträffligt, ens stöflor borstas väl, tvättställningen är anbragt i ett af rummets hörn och man har den tillfredsställelsen att, sig sjelf ovetandes, hafva undanstökat en tråkig sträcka af hundrade mil eller kanske ännu mera. Ett förhänge skiljer den åt damerna anvisade delen af waggonen från herrarnes rum; likväl händer understundom, när plats ej finnes i detta sednare, att unga karlar få tillåtelse att komma in i fruntimmernas afdelning, der eljest endast äkta män tålas. Milton berättar en sådan tilldragelse. För att bereda plats voro vid ett tillfälle en herre och två fruntimmer så artiga, att de nöjde sig med en koj — "men också var den ganska rymlig", tillägger han urskuldande.

I la Crosse begåfvo sig de resande på ångbåt uppför Mississippi och anlände till staden S:t Paul i Minnesota, territoriets hufvudstad och den största befästade platsen vid Förenta staternas nordvestra gräns. När vi säga den största, må läsaren ej föreställa sig en stad som Newyork eller Philadelphia eller till och med en vanlig stad; ty de s. k. städerna blifva, i samma mån man kommer mot vester, allt mindre, och några af dem våra resande passerade bestodo endast af hyddor, ja, staden Salem till och med af endast ett hus, som till på köpet ej var bebodt.

Vid S:t Antoine, några mil vester om S:t Paul, slutar jernvägen, som går öfver mot Stilla hafvet, och de resande blefvo nu nödsakade att begifva sig vidare med diligensen till Georgetown, der de anträffade en ångbåt, som kunde föra dem öfver till fort Garry i Röda flodens*) distrikt. Tre

*) Ej att förvexla med en af Mississippis sydliga bifloder.

Digitized by Google

dagar efter afresan uppnådde de floden. Här upphörde postbefordringen, men hvad ångaren angick tycktes utsigterna vara mörka.

På grund af vattenståndet i floden, hvilket aldrig är betydligt och nu — man befann sig i början af Juli — var ovanligt lågt, kunde man ej afgöra, när ångbåten skulle komma till Georgetown eller om den öfverhufvud någonsin skulle hinna dit; våra resenärer fingo derför allaredan här mot sin vilja en försmak af det indianlif, som de sedermera lärde så väl känna, och de beslöto att göra resan till fort Garry i kanot — en sträcka på ej mindre än omkr. 100 sv. mil — och det genom ett vildt och ödsligt land, som endast bebos af Siux-, Assiniboin- och Chippewayindianernas omkringströfvande stammar, hvilka äfven just på den tiden gjorde flodstränderna osäkra.

Milton och Cheadle köpte derför tvänne kanoter af björkbark; den ene var helt och hållet genomborrad af kulor, den andra på några ställen söndrig och otät. Det var just inga glada utsigter, men de måste vidare; sedan de förgäfves sökt förmå en af ställets innevånare att medfölja såsom vägvisare, lemnade de staden ensamna följande morgon, någorlunda försedda med proviant och andra förnödenheter.

Dessa björkbarkskanoter äro jemt upp de uslaste farkoster man gerna kan tänka sig, ehuru de hafva den fördelen att flyta mycket lätt på vattnet. Härtill bidrager både det lätta material, hvaraf de äro förfärdigade, och sjelfva deras form, som närmast liknar ett nötskals; men så kan också den minsta vindfläkt drifva dem ur kursen, hvarjemte det erfordras mycken öfning att kunna ro och styra dem. Det var en konst som våra resande först måste lära sig; men sedan de tillryggalagt några mil, började de komma underfund med saken och hade en högst angenäm resa i fem eller sex dagar, eller snarare, nätter; ty om dagen var det så brännande hett, att de måste färdas om natten, då de deremot, när solen var uppe, lade in under kusten, der de majestätiska träden på flodens bägge stränder skänkte dem skugga.

Omkring en vecka efter deras afresa från Georgetown öfverföllos de en natt midtpå floden af ett förfärligt oväder.

”Vi befunno oss”, skrifva de, ”midti ovädrets centrum. Luften var så uppfylld med elektricitet, att vårt hår stod på ända åt alla håll, och ozonlukten*) blef så stark, att den nästan hämmade vår andedrägt, och dessutom rasade orkanen så våldsamt, att störtsjöarne hvarje ögonblick hotade att dränka våra skröpliga farkoster.

Vi försökte genast lägga till vid stranden; men mörkret var så tjockt, att vi ej kunde undgå de stora trädstammar, som stormen kastat långt ut i floden och hvilka nästan öfverallt betäckte de branta och skarpa stränderna. Den kraft, hvarmed strömmen dref oss mot dessa hinder, öfvertygade oss snart om att vi måste afstå från vårt förehafvande, derest vi icke ville äfventyra antingen att gå till botten eller åtminstone få relingen krossad på våra farkoster, hvilka under ett sådant elementernas uppror tycktes oss ej stort starkare än papper. Det var derför ej mycken utsigt för oss att helskinnade undkomma den hotande faran, ty floden var djup och vi måste hålla oss i dess midt.

Timme förgick efter timme. Ovädret rasade ännu med otyglad vildsinthet och regnet nedstörtade i strömmar. Ängsligt spejade vi efter den uppgående dagens första stråle — men förgäfves! Natten tycktes aldrig vilja taga slut. Vattnet steg allt högre i kanoterna; snart nådde det oss ända upp på bröstet, och vi kunde ej dölja för oss sjelfva, att det endast genom ett underverk skulle blifva oss möjligt att hålla sjön till dagens inbrott.

Luften var kall och frän. I vårt ofrivilliga sittbad fröso vi från hjessan till fotabjellet, så att tänderna skallrade i munnen på oss, och vi hade knappt nog kraft qvar i armarne att sköta årorna; men ehuru vi flere gånger voro på väg att gifva oss sjelfva förlorade, ansträngde vi oss till det yttersta, då ingen vågade hvila ett ögonblick.

Aldrig skola vi någonsin kunna glömma denna natts lidanden eller det jubel, hvarmed vi helsade dagens första strimma, eller rättare mörkrets första aftagande! Snart derefter saktade ovädret af, men det regnade fortfarande; ögonblickligen begagnade vi oss af det ännu svaga ljuset för att uppsöka en punkt, der stranden var låg och ej spärrad af hinder. Efter att hafva uppdragit kanoterna så långt på stranden, att vattnet ej kunde nå dem, insvepte vi oss i våra genomvåta kappor och kastade oss, utmattade af ansträngning, ned på marken, hvarefter vi föllo i en djup slummer.”

Den följande dagen fortsatte våra resande sin färd, men knappt hade de undkommit Charybdis, förrän de råkade ut för Scylla — deras lifsmedel togo slut! I flere dagar lefde de af fisk och fågel, men i samma mån de framträngde längre och landet blef alltmera öde, förminskades också tillgången härpå, och en afton lade de sig till hvila, utan att hafva på hela den dagen förtärt någonting annat än ett par små fiskar. Tidigt följande morgon dref dem hungern upp från deras läger, men intet vildt stod att upptäcka och ej en enda fisk lät sig fångas. Utmattade, modlösa och halfdöda af svält, rodde de hela dagen i den brännande solhettan för att komma närmare målet, ty de visste att de ännu hade inemot fyrtio mil qvar till fort Garry. Sannolikheten af att på denna sträcka anträffa några menniskoboningar var så godt som ingen, och det enda de kunde hoppas var, att ångbåten, hvars ankomst de ej velat invänta i Georgetown, skulle upptaga dem — men detta var också endast ett hopp. Efter sexton dagars lidanden blefvo de tagna ombord af en ångare, som förde dem till fort Garry.

I fortet uppehöllo sig de resande i tre veckor och åtnjöto der mycken gästfrihet, men då årstiden var så långt framskriden, att de före vinterns inbrott knappt skulle kunnat öfvergå Klippbergen (*Rocky Mountains*), beslöto de att begifva sig så långt mot vester som möjligt, söka uppnå Saskatschkavans stränder, der uppslå vinterqvarteret och, när våren inbröt, fortsätta resan mot bergen. De antogo fyra franska mestizer till vägvisare på färden; utaf dem var en, La Ronde, den raskaste jägaren och vildtfängaren som fanns på många mils omkrets; han var en vacker, stor och välskapad sälle, om hvilken de hade all anledning att tro, det han skulle blifva dem till nöjes. Han hade visserligen på förhand meddelat dem en något oroväckande bekännelse, då han sagt: ”Jag dricker just ej så ofta, mina herrar; men när jag tager mig en klunk, så gör jag det med besked — så är det nu en gång för alla med mig, ser ni” — men för öfrigt var han nykter af sig och gaf aldrig anledning till klagomål.

Att begagna europeiska resekläder är naturligtvis i dessa trakter icke möjligt. De resande måste derför förse sig med sådana kläder och skodon som brukas der, d. v. s. en jagtskjorta eller grof skinnrock och mokasiner. Af vapen hade hvar och en bland dem en dubbelbössa, en jagtknif och en revolver, som likväl endast framtogs, då fara tycktes vara å färde, och sålunda utrustade, lemnade de fort Garry den 25 Aug. i den gladaste sinnesstämning, fria som fågeln i luften och med hela deras packning lastad på kärror, som drogos af starka hästar. Sjelfva redo de bredvid såsom betäckning, och utan att hafva råkat ut för någonting anmärkningsvärdt, uppnådde sällskapet fort Ellice, hvarifrån efter ett kort uppehåll resan fortsattes till Saskatschkavans södra arm. Dagen derpå, den 26 Sept., anlände de till fort Carlton, sedan de tillryggalagt en tredjedel af de tre till fyra hundrade

*) Ozon är en gasart, hvilken, i synnerhet då åskan går, i stor mängd förefinnes i luftkretsen.

Digitized by Google

mil, som utgöra afståndet mellan Röda flodens område och Klippbergen.

Vi hafva redan några gånger begagnat uttrycket "fort", utan att likväl ha lemnat någon närmare förklaring öfver detta ords betydelse, och då möjligen en och annan bland våra läsare föreställer sig ett fort såsom någonting helt annat än hvad dermed menas, så torde vi böra upplysa, att ett fort i de engelsk-amerikanska besittningarne egentligen endast och allenast är ett inhägnadt upplagsställe för det stora Hudsonbayska kompaniets varor samt försedt med en liten besättning och en kommendant. Oftast består fortet af en stor murfyrkant eller ett palissadstängsel med ett vakttorn i hvart och ett af de fyra hörnen, och på den sålunda inhägnade platsen ligga åtskilliga träbyggnader för kommendanten, besättningen och varorna. Dessa sistnämnda gifva vanligtvis anledning till en ganska liflig samfärdsel mellan forterna och de i närheten boende indianstammarne eller vildfängarne (*trappers*), och är öfverhufvud taget förhållandet mellan europeerna och indianerna godt och vänskapligt; men, under de krig, som af engelsmännen fordom fördes mot vildarne, inträffade ej sällan att indianerna med list och våld satte sig i besittning af forterna och på det grymmaste sätt mördade deras innevånare.

I fort Carlton rönte de resande ett särdeles vänligt mottagande, och kommendanten, hr Lillie, gaf till deras ära en fest, hvartill ortens honoratiores hade blifvit inbjudna. De voro alla mestizer — afkomlingar af en europé och en indianska eller tvärtom — och några af damerna utmärkte sig äfven genom sin skönhet; men de öfriga voro till större delen angripna af skrofler i halsen — en sjukdom hvarvid hufvudet får ett ohyggligt utseende — men icke förty voro de lika glada och dansen fortgick till ljusan dag.

Af säkra tecken visade sig att vintern var i antågande, hvarför våra resande måste bryta upp. Sina bästa hästar skickade de tillbaka till fort Garry med tvänne af sina ledsagare, hvarefter Milton, Cheadle och La Ronde den 10 Okt. togo afsked af fort Carlton och drogo åt vester för att uppslå vinterqvarteret midti de af villebråd uppfyllda skogar, der de väntade sig ett under den kalla årstiden fritt och muntert jägarlif. Vädret var ännu vackert om dagarne, men om nätterna var kölden så stark, att en tunn isskorpa bildade sig på vattnet och rimfrosten vid solens uppgång försilfrade gräset och trädens blad — det var en herrlig syn; menniskor och djur voro lika muntra, och efter att hafva vandrat i fem dagar, gjorde de halt på ett förtrollande ställe, vid en liten sjö midti en stor skog, der de beslöto att uppslå sina bopålar för vintern.

Man grep sig straxt an med arbetet, och det dröjde ej länge förrän ett bjelkhus var upprest. På träd, mossa och grästorf var der ingen brist, och det hela leddes af La Ronde, som i sitt lands byggnadskonst var en verklig mästare. Allt gick förträffligt, tills det blef fråga om att få en eldstad; här afstannade arbetet och man började redan anställa sorgliga betraktelser, hur det skulle smaka att hela vintern igenom lefva i den smällkalla kölden utan eldstad. På stenar var det visst ingen brist, men i följd af dessas runda och oregelbundna form kunde de ej ligga säkert ofvanpå hvarandra utan något murbruk, och det var just hvad man saknade. — Lerjord fanns ej i hela trakten, och när man slutligen trodde sig hafva fått ett surrogat i dess ställe och raskt fortgick med eldstadsarbetet, störtade hela den stolta byggnaden med stort buller till marken, så snart eld uppgjordes. Alla voro rådvilla, och till och med La Ronde visste icke hvad han skulle taga sig till. Slutligen hittade Milton på råd. Af nyss fäldt trä gjorde han en stor, fyrkantig låda, vid hvars sidor lersurrogatet fastsmetades; sedan uppletades de största och mest fyrkantiga stenar, man i den omgifvande trakten kunde komma öfver, och ställdes ofvanpå hvarandra i jemnhöjd med kistans sidor. Ängsligt afvaktande utgången, sågo de resande elden blossa upp i luften och väntade att en ny olycka skulle inträffa — men kakelugnen höll, och det så väl, att de med dess tillhjelp trotsade alla köldens angrepp under den kommande stränga vintern.

Huset hade blifvit färdigt just i lagom tid. Redan den 23 Okt. var sjön isbelagd, och få dagar derefter företog La Ronde en promenad öfver istäcket, som redan var nära ett qvarter tjockt. Vintern hade nu verkligen infunnit sig, och de resande beredde sig att på allvar gripa sig an med det egentliga ändamålet med deras resa — jagten och fångsten af vildt; ty först när snön fallit och man kan se spåren efter de djur af hvilka man får pelsverken, vet man med säkerhet att de hafva bytt om skinn och anlagt sin vinterdrägt, hvilken är en af de vackraste och dyrbaraste handelsvarorna i engelska Amerika.

I Kanada jagar man i synnerhet silfverräfvar, mårdar, uttrar och lon — mindre eftersökta deremot äro gräfsvin, bäfrar, hermeliner och moskusråttor. Fordom voro bäfrarne synnerligen talrika och deras skinn betalades mycket högt, men det ifriga förföljandet har gjort dem sällsynta och användningen af silke i stället för kastor till hattar har i hög grad förminskat dessa djurs värde. För närvarande är det silfverräfvens skinn som står högst i pris. Det är till färgen vackert grått; de hvita håren äro förherrskande, men spetsarne af dem äro kolsvarta, och ett par sådana skinn — naturligtvis väl behandlade och konserverade — betalas med 2-3,000 francs. Det oftast förekommande pelsverksdjuret är mården, hvars skinn mestadels kallas zobel, och då det möjligen kan intressera våra läsare att höra något om den metod jägarne använda för att komma i besittning af detta djur, utan att behöfva förstöra dess pels genom skott eller stygn, så vilja vi härom lemna några upplysningar.

Efter att hafva försett sig med de saker, som äro nödvändiga under en längre vistelse i skogen, begifver sig jägaren åstad. Inkommen dit, iakttager han den djupaste tystnad, ty han törs hvarken hvissla eller sjunga för att ej derigenom skrämma villebrådet — tyst skrider han framåt i den vidsträckta skogen. Hans spejande öga släpper ej minsta spår som han upptäcker på marken, och när han varseblifver märken efter mårdens tassar, vet han att djuret ej kan vara långt borta. Nu framtager han sina redskaper och börjar laga i ordning en fälla, hvarvid han förfar sålunda.

Han afhugger ett visst antal smärre stammar till en half alns längd och slår ned dem i marken bredvid hvarandra, så att de bilda en halfkrets. Denna rymd kan endast medgifva plats för två tredjedelar af ett djur och är så trång, att djuret ej kan röra sig derinne eller komma ut. Framför ingången till inhägnaden lägger han en kort trädstubbe, fäller derefter ett större träd, hvilket, sedan grenarne blifvit afhuggna, anbringas ofvan den korta stubben midtöfver densamma. Dernäst framtager han lockbetet, som för det mesta består af ett stycke torrt och segt åkerhöns- eller ekorrkött. Detta fästas på ändan af en käpp, som lägges på den undre trädstammen och räcker ända in i den halfrunda öppningen. Ofvanpå käppen med lockmaten sättes åter en kortare lodrät käpp, hvarpå den öfre trädstammen stödjes, så att den endast med sin ena ända hvilar mot den undre stammen. Slutligen öfvertäckes fällan med bark och grenar, så att mården ej skall hafva någon annan väg till lockbetet än den dörr, som bildas af öppningen mellan de bägge trädstammarne. När djuret sticker in främre delen af kroppen och griper lockbetet, rullar den längre stocken omkring, den kortare mister sitt stöd nedifrån och glider åt sidan, den öfre trädstammen nedfaller och djuret är krossadt.

På detta sätt dödas i de amerikanska skogarne en mängd mårdar, men ännu flera skulle kunna fångas, om icke jägarne hade en lika förslagen som outtröttlig fiende i den gräf-

Digitized by Google

svinsart, som på jägarspråket der kallas *carcaju*. Detta lilla och lågbenta, men mycket snabba djur förstår att med en märkvärdig fintlighet upptäcka jägarnes fällor och tillfogar dem så stor skada, att indianerna hafva gifvit denne fyrbenta röfvare namnet *kekuaharkess* eller "den onde". Den afskräckes af ingenting. Natt och dag uppsöker den menniskans spår, och har den väl en gång funnit det, så släpper den det icke. Kommer den till en sjö eller försvinner spåret plötsligen, så galopperar den omkring utan att hvila, tills spåret åter blifvit funnet, och öfverger det ej förrän fällan blifvit anträffad. Här undviker den med märkvärdig säkerhet den farliga ingången, men gör sig bakifrån en väg genom att krafsa de fällan betäckande qvistarne och barken åt sidan, och så snart den väl kommit in, tager den ostraffadt köttet. Finnes ett djur i fällan, drager carcajun ut det och gömmer det ett stycke bort i skogen eller uppäter det, detta dock endast i fall den är mycket hungrig — men man torde lätt inse att en sådan ondskefull fiende är mycket farlig för villebrådsfångsten. Märker derför en "*trapper*" att carcajun varit i hans fälla, så har han ingen annan utväg än att öfvergifva sitt jagtområde och skynda sig att fånga åtminstone några djur, innan den behändige motståndaren upptäckt hans nya tillhållsort.

Med dessa och dylika jagter fördrefvo våra resande tiden på ett helsosamt och angenämt sätt, och i synnerhet var den ene af dem, Cheadle, alldeles ursinnigt begifven på vildfångsten. La Ronde var en ypperlig lärmästare, och det dröjde ej länge innan Cheadle kunde bygga en fälla med sådan skicklighet, att han nästan öfverträffade sin lärare.

Detta fria skogslif eger någonting utomordentligt tilldragande. Det är visserligen sannt, att jägaren med stort besvär måste vandra genom den djupa snön med stora bördor och besvärad af tunga kläder, att han ofta plågas af hungern, som han måste stilla med köttet af de djur han fäller — men skogen är ju så skön! De skyhöga granarne, snön, som mellan deras grenar upphänger sina pittoreska guirlander, den djupa tystnaden, som endast då och då störes af ekorrens skri eller braket från stora, af kölden sprängda träd — allt fyller sinnet med en stilla beundran. Den här rådande, graflika tystnaden gör visserligen liksom i öknen ett hemskt och plågsamt intryck — och Cheadle kunde ej uthärda härmed längre än i tre dagar — men infödingarne älska den lidelsefullt och tillbringa många dagar och nätter under trädens kronor.

Dagen egnas åt arbetet, men när natten faller på, lägger sig jägaren ned på den djupa snön med fötterna vända mot ett stort, flammande bål, hvarifrån öfver den smältande snön uppstiger en tjock rök och ånga. Det rörliga lifvet under dagen har gjort lemmarne trötta, och han hinner knappt nedlägga hufvudet till hvila, förrän han, ensam midti den stora och ödsliga naturen, tillsluter ögonen och lugnt insomnar.

Den 3 April lemnade våra resande med ett visst svårmod deras vinterqvarter och tre dagar derefter uppnådde de Saskatschkavan, hvilken ännu var alldeles tillfrusen, så att de kunde gå öfver isen. De följde flodens venstra arm i riktning mot fort Pitt, der de inträffade den 20 April. Här öfvergaf dem La Ronde, hvarför de antogo en ny tjenare, mestizen Louis Battenotte, med tillnamnet assiniboinaren, en jättestor karl, hvilken mer än väl kunde anses såsom en fullblodsindian af den stam, hvars namn han antagit. Hans hustru och son medföljde.

Under resan längsutmed Saskatschkavan eller på densamma hade de resande ofta tillfälle att se arbeten af bäfrar från en tid, då dessa djur voro långt talrikare än nu. På ett ställe funno de en af jord och gyttja uppförd fördämning, som varit dragen öfver en liten flod, hvilken nu ej mera finnes till. Men bäfverbostäderna voro öfvergifna och tycktes hafva varit det i flere århundraden, ty sjelfva husen utgjordes nu endast af gräsbevuxna upphöjningar öfver jordytan, och fördämningarne sågo endast ut som ett slags vallar, beklädda med en frodig grönska. Icke desto mindre funnos ännu qvar enstaka kolonier som voro bebodda, och i synnerhet vid Dogriver (Hundfloden) anträffade de resande en sådan. Teorien var densamma som förut, men utförandet långt ifrån att vara så förvånande som de ruiner de resande passerade, och de fingo ett vältaligt bevis på de nu lefvande bäfrarnes brist på kraft eller rättare antal, då de varseblefvo några stora trädstammar, som voro afskafda och hade fallit ut i floden, ännu qvarligga på det ställe der de blifvit fällda, emedan djuren varit för få att kunna flytta dem. Föröfrigt hafva om bäfverns lefnadssätt och byggnadskonst så utförliga skildringar blifvit lemnade, att någon närmare beskrifning häraf torde vara öfverflödig.

Den 14 Maj kommo de resande till fort Edmonton, som är den största och vigtigaste punkten i Saskatschkavandistriktet; och blefvo de här, såsom öfverallt varit fallet, mottagna med stor gästfrihet, men fingo i stället höra att vägen öfver bergen och floderna ännu var i hög grad osäker. Fortets officerare rådde dem derför på det enträgnaste att ej begifva sig af på ännu några månader, och deras varningar understöddes af några guldgräfvare, som just kort förut hade anländt från andra sidan bergen. Deras anförare, en kentuckyer vid namn Love, medförde en liten säck, fylld med vacker guldsand, och berättade att hvar och en af männen från sommarens början utvaskat guldsand till ett värde af omkr. 1,000 dollars. Äfven han försäkrade dem, att resan var mycket farlig och att fem äfventyrare hösten förut spårlöst försvunnit på färden från fort Edmonton mot vester — ingenting hjelpte — de skulle vidare, men fingo också mycket riktigt besanna, att de varit oförsigtiga som ej lyssnat till de välmenta råden.

Efter ett par dagars resa kommo de till sjön Santa Anna, hvarifrån de fortsatte färden genom stora skogssträckor, som voro mycket svåra att passera. Marken var mjuk och nästan öfversållad med ruttna trädstammar, och hästarne klefvo i hvarje ögonblick ned sig, så att det var förenadt med många svårigheter att åter få dem upp ur groparne, men småningom blefvo skogarne glesare, träden mindre höga och ibland gjorde de resande halt vid flodstränderna, der litet gräs fanns åt hästarne; man passerade lyckligt floderna Pembina och Mac Leod och utsigterna för expeditionen visade sig öfverhufvud taget gynnsamma, ehuru både menniskor och djur ledo mycket af den brännande hettan och i synnerhet genom muskiternas stygn, som man endast kunde undgå genom att antända stora bål, hvilkas tjocka rök höll insekterna på afstånd.

"En dag", berättar Milton, "då vi gjort halt vid Mac Leodfloden och assiniboinaren med hustru och son gått förut för att finna en bättre väg än den vi följt, uppgjorde vi för hästarnes skull ett stort bål mot de plågsamma insekterna och sjelfva lägrade vi oss omkring ett mindre för att koka något kött, då vi i en hast varseblefvo att furuträden rundtomkring oss stodo i låga. Efter all sannolikhet hade hästarne under deras inbördes kamp om att få stå i den tjockaste röken sparkat några bränder till furuträden, hvilka, oaktadt de grönskade som bäst, likväl fattade eld, som om de varit kåda. Ögonblicket var kritiskt. Cheadle fattade en yxa och nedhögg det ena trädet efter det andra, för att derigenom förekomma de öfrigas antändning. Sjelf rusade jag som en galning efter vatten i afsigt att dermed öfverskölja gräset och mossan, som hastigt fortplantade elden från träd till träd, men mina ansträngningar tjenade till ingenting — lågorna slogo upp i luften med en förfärlig kraft, röken hvirflade omkring oss, vi nästan vadade i eldhafvet och hästarne trafvade, förvildade af skräck och svedda af lågorna, omkring

Digitized by Google

i skogen och ökade ännu mer förvirringen. Ett af de stackars djuren — sannolikt det som förorsakat branden — hade flere sår på benen och dess hår voro här och der afsvedda; vi sökte bemäktiga oss det, bortkastade yxor och sågar samt drogo det vid manen och svansen bort från stället. Men det dröjsmål, som härigenom förorsakades, tycktes blifva ödesdigert. Under afbrottet med nedhuggningen af träden hade elden tilltagit i förfärlig grad; vi tviflade ett ögonblick om möjligheten att längre kunna fortsätta kampen mot de rasande lågorna, hvarför vi tänkte uppgifva fältet och fly till floden. Men detta var endast för ett ögonblick; vi grepo åter till yxorna, och alltefter som träden föllo och gräset blef vått, dämpades elden i vår omedelbara närhet och drog sig med vinden längre bort. Nu skulle hästarne hopsamlas, men detta var icke något lätt arbete. Slutligen fingo vi likväl fatt i dem alla; den som varit orsaken till hela olyckan visade sig vid närmare påseende ej hafva blifvit så svårt skadad, och i allmänhet voro alla djuren i godt skick, så att vi hade all anledning att prisa oss lyckliga att för så godt pris hafva undkommit en olycka, som eljest skulle hafva kunnat tillintetgöra hela expeditionen.

Assiniboinaren hade emellertid funnit en bättre väg, hvarpå vi fortsatte färden; men snart fingo vi erfara att hvad vi upplefvat varit endast småsaker — nu först skulle de egentliga olyckorna begynna.

Från en liten höjd sågo vi några dagar sednare Klippbergens toppar framskymta i fjerran, och någon angenämare anblick kunde ej hafva mött våra ögon; i flere månader hade vi varit inneslutne i skogar och ej haft en enda fri utsigt; nu sågo vi plötsligen en vid slätt framför oss, och ehuru vi visste att ännu mycket återstod att genomgå innan vi uppnådde de aflägsna bergen, intogos vi likväl af nytt mod och ny ifver vid åsynen af det mål, hvartill vi så länge sträfvat."

Snart uppnådde de resande floden Athabaska eller Athapeskow, hvilken framrinner mellan höga, branta bräddar och derför är mycket strid, i synnerhet om våren när snön smälter. Denna flod måste de först passera, men då de naturligtvis icke medförde någon farkost, måste de hoptimra flottor, hvartill de ej ledo brist på material, då stora granar växte utefter flodstränderna. Yxorna arbetade raskt och snart var en flotte färdig. Milton och den unge assiniboinern satte först öfver floden, medtagande ett rep, som fästades vid trädstammarne och hvaraf de andra begagnade sig, då de skulle öfverföra hästarne och packningen; företaget var farligt, emedan floden på många ställen sjöd och brusade som en malström, men det gick likväl lyckligt och de resande mistade endast en yxa — en, efter hvad det kan tyckas, obetydlig förlust, som man likväl sedermera mången gång beklagade, ty landet blef allt vildare och otillgängligare; strida och häftiga strömmar måste nästan hvarje dag passeras, de måste bestiga branta klippor och sätta öfver afgrunder, och för nästan hvarje steg de togo blef terrängen alltmer öfversvämmad. Men understundom var landskapet utomordentligt skönt: mörka granskogar, snöhöljda berg och leende, gröna eller blomstersmyckade slätter bildade i förening med de blånande vattendragen och stora störtfloderna ett panorama, som de resande aldrig kunde ledsna vid att betrakta, och trots alla deras ansträngningar och alla hinder, som för hvarje dag under alla möjliga skepnader reste sig i deras väg, voro de likväl vid godt mod, ty ännu hade de ej lidit någon väsentlig förlust.

Den 9 Juli sågo de till sin stora förvåning en liten bäck som flöt mot vester; den måste således utmynna i den Stilla oceanen, och de kunde deraf draga den slutsatsen att de, ehuru sig sjelfva ovetandes, passerat Klippbergens toppar. Den 10 uppnådde de Fraserfloden, hvilken vid sina källor är mycket hoppressad mellan klipporna, men några mil längre ned vidgar sig och bildar Elgsjön. De resande följde flodens högra strand, som var starkt öfversvämmad, och färden gick antingen genom vatten eller träsk, uppfyllda af hela massor kullstörtad skog.

Landets sluttning mot Stilla oceanen fortgick oafbrutet och utan några tvära afsatser. Växtligheten förändrades i samma mån de resande kommo längre ned. Deras ögon, hvilka under en lång tid varit vana vid att se endast gran- och furuskogar, smektes nu genom den behagliga anblicken af cedrar och silfverpopplar, lianer och rosenbuskar. Men jorden var ofruktbar och utan gräs, de omkullfallna trädstammarne uppnådde här en ofantlig storlek, klyftorna blefvo trängre och trängre — på ett ställe var gångstigen endast några tum bred — och resan visade sig mycket svårare på denna sidan bergen än på den andra.

Att så var förhållandet blefvo de snart varse. Då de satte öfver en af Fraserflodens armar, mistade de en förträfflig häst med hela dess packning. Det var ett hårdt slag: the, salt, tobak och lifsmedel försvunno i böljorna; de resandes förråd af kläder och strykstickor var nu inskränkt till hvad de buro på sig, och hvad som var nästan ännu värre — papper, kreditiver, dyrbarheter, instrumenter och klockor — allt fördes sin undergång i oceanens böljor tillmötes. Till all lycka blef den andra hästen, som bar det stolta namnet Bucephalus, räddad genom assiniboinarens modiga beteende; det var rörande att se med hvilken glädje det stackars djuret, som i ett par timmar hade kämpat mot strömmen, ådagalade när det såg mannen komma sig till hjelp. Hästen stegrade sig häftigt, då han med bägge armarne grep den om halsen, och den ansträngde sig af alla krafter att uppnå stranden med sin börda, medan mannen styrde dess väg.

Men det var icke nog härmed. Vi hafva redan förut omnämnt, att det i anseende till flodens bredd och djup blef nödvändigt hoptimra flottor för att kunna komma öfver till andra stranden, men ehuru denna utväg var bättre än att passera floden ridande, var den likväl icke utan fara, då floden, såsom ej sällan egde rum, var uppfylld med stenar och trädstammar. Sålunda råkade de en gång i stor lifsfara, då de skulle sätta öfver en af Kolumbias bifloder. Lyckligtvis hade Cheadle och assiniboinaren kommit öfver med hästarne, men då Milton och de öfriga af sällskapet, mestizens hustru och son, gingo ut på flotten och stötte ut från land, grepos de af den brusande strömmen, innan de kunde göra sig till herrar öfver flotten, och lupo fara att blifva slungade mot en väldig, i floden på tvären liggande trädstam, under hvars grenar vattnet med ett bedöfvande dån framstörtade så häftigt, att det skulle hafva kunnat drifva ett qvarnhjul. Assiniboinaren sprang som en vansinnig utmed stranden och ropade: "i land med tåget, i land med tåget!" Men dertill voro de för långt ute på floden. Nu kommo de stranden närmare, så att linan kunde kastas i land, hvarefter den fastgjordes vid en trädstam; den spändes så att det sjöng i den, men genom flitigt begagnande hade den blifvit så skör, att just då flotten började svänga omkring och stanna, tåget sprang — och flotten rusade sin undergång till mötes. Ögonblicket kom — den törnade mot trädstammen och försvann. I sin ångest och förvirring trodde Cheadle att alla, undantagandes han sjelf, hade drunknat, då plötsligen hördes ett skri, som kom från det i floden liggande granträdet. Här upptäckte han Milton, som hakade sig fast vid grenarne, medan vågorna litet emellanåt öfversprolade honom. Det gafs ingen annan utväg att frälsa den olycklige än att på den våta och hala trädstammen söka komma ut till honom. Cheadle besinnade sig likväl icke ett ögonblick. Långsamt och försigtigt kröp han ut på stammen, fattade vännens hand och drog honom upp till sig; assiniboinaren frälste sin hustru och son hvilka klängt sig fast ej långt från Milton, och några minuter derefter befunno sig

alla i land. Här letade de efter sina saker: den stackars assiniboinarens hela egendom var försvunnen, men denna förlust ersatte Milton och Cheadle gerna, och detta desto hellre som de varit nog lyckliga att genom mannens hjelp få behålla det ringa de af sina tillhörigheter ännu hade qvar.

Af allt hvad de förlorat saknade de ingenting i så hög grad som theet och tobaken, i synnerhet det förstnämnda. Alla slags spirituosa kunde de utan svårighet umbära, men the och tobak längtade de efter i hvarje ögonblick. Det knappa tobaksförrådet hade blifvit så mycket som möjligt förökadt genom uppblandning med ett slags trädbark, som af indianerna kallas "Kinnikinnick", men häraf hade de endast så mycket qvar att det räckte till några pipor, hvarför man beslöt att denna skatt skulle gömmas till något högtidligt tillfälle.

Långt värre var emellertid den omständigheten att vägen, hittills lätt att hitta, här och der försvann i de stora skogssträckorna utmed flodstränderna; ett spår efter några emigranter, som kort förut färdats samma väg eller, rättare sagdt, banat den, förlorade sig allt mer och mer och slutligen stannade de resande på en ö, hvilken de tagit för Thompsonflodens motsatta strand; nu visste de ej hvart de skulle vända sig. Assiniboinaren satte nästa morgon öfver till fastlandet för att söka upptäcka något spår; han fann också ett sådant, men det ledde endast ett par tusen alnar in i skogen hvarefter det plötsligen upphörde, och det var tydligt att deras föregångare, emigranterna, ej hade kunnat komma längre, då skogen var så tät att man måste med yxan hugga sig en väg genom densamma, och framför uppornade sig de höga bergen. De hade hoppats kunna styra rak kurs på minorna i distriktet Karibou i engelska Kolumbia; men när emigranterna, som likväl varit långt flere, ej kunnat framtränga dit, var ej heller sannolikt att de resande skulle lyckas bättre. Man rådslog derför, och ehuru Milton och Cheadle ogerna sågo sig tvungna att nödgas uppgifva sin älsklingstanke, att finna en väg som ledde rakt till guldgräfningsställena vid Fraserflodens öfre lopp, så insågo de likväl, att det skulle vara ett fruktlöst arbete att försöka öfvervinna alla de naturliga hinder som reste sig i deras väg, och mot sin vilja nödgades de derför följa en upphuggen stig, som tycktes leda till Kamloups, ett vid Thompsonfloden liggande fort. De beredde sig derför att packa om sina saker, för att ännu en gång gå öfver floden och i ett par dagar följa stigen.

På eftermiddagen af den tredje dagen från det de bröto upp kommo de till en bivuak, der tydliga spår syntes efter emigranterna. Marken var öfversållad med ben och fällda träd, och en mängd der och hvar liggande spånor tycktes utvisa att här blifvit byggda båtar eller flottor. På ett träd stod med stora bokstäfver inskuret ordet "mordlägret", och då någon utgång från detta ohyggliga ställe ej syntes till, blef de resandes ställning verkligen högst svår.

De kunde ej längre betvifla, att emigranterna hade afstått från alla ytterligare försök att hugga sig fram genom skogen, att de återgifvit sina hästar friheten och slagtat boskapen för att medtaga köttet som proviant, och att de slutligen på flottor eller i kanoter utefter floden styrt kurs på fort Kamloups.

Dessa utsigter voro ingalunda uppmuntrande. De resandes enda proviant bestod af några få pund torkadt kött — det s. k. *pemmikan* — som knappt var tillräckligt att föda sällskapet i tre dagar. Intet villebråd syntes till och af krutförrådet hade de ytterst litet qvar. Deras kläder hängde i trasor, mokasinerna voro sönderslitna, hästarne magra och utmattade i brist på föda; de egde ej mer än en enda yxa att bana sig väg genom de täta skogarne; ingen af dem visste hur mycket som återstod af vägen, och att på en flotte anförtro sig åt den strida Thompson skulle hafva varit detsamma som att gå en säker död till mötes.

På aftonen satte de sig ned omkring bivuakelden, rökte sin sista pipa kinnikinnick och rådslogo allvarligt om hvad som var att göra. Efter mogen öfverläggning bestämdes, att assiniboinaren följande morgon skulle gifva sig ut och försöka, om han ej kunde igenkänna trakten och huruvida det ej vore möjligt att framtränga genom skogen. Det var en lång dag. På aftonen kom den trofaste ledsagaren tillbaka och bar öfver axeln en skjuten ung björn. Det var en glad syn! Men ännu gladare blef man, då han förklarade det vara möjligt att komma fram, ehuru vägen troligen blefve lång och ansträngande.

De drogo pelsen af björnen och gjorde sig ett godt mål. För första gången sedan de befunno sig på denna sidan Klippbergen åto de färskt kött, och ehuru de hade hvarken salt, bröd, the eller tobak, smakade det dem förträffligt.

Den 31 Juli lemnade de "mordlägret" i hällregn och fördjupade sig i den obanade skogen. Det var en förfärlig vandring. För att göra sig en föreställning om hvad de hade att utstå, måste man hafva sett en urskog. Ofantliga träd, som skjutit upp eller störtat till marken, utan att under århundradens lopp yxan någonsin ofredat dem — de gamla, tre hundrade fot höga patriarkerna resa sig stolt öfver sina fallna kamrater, och de unga samla sig omkring deras rötter samt söka göra de slagna jättarne platsen stridig — förtorkade grenar, som ligga här och der, betäckta med ett tjockt mosslager, och bilda ett ofta 6-8 fot högt bålverk; ofantliga, ruttnande och i jorden halft nedsjunkna stammar, hvilka blifvit ett läger för andra lika väldiga, af stormen öfver dem nedvräkta träd; kolossala trädrötter, som ännu äro fyllda med jord; friska stammar, utgångna stammar, förruttnade stammar, afbarkade eller mossbelupna stammar, våta eller torra stammar, med grenar eller utan grenar, kastade om hvarandra på hvarje tänkbart sätt, och mellan allt detta klängväxter och buskar som nå en upp till skuldran — se der bilden af en urskog; och genom en sådan skulle Milton och Cheadle!

Förfärliga voro de dagar som nu följde. Utan mat och med nästan inga kläder, vandrade de resande tysta framåt, ledande hästarne vid tygeln. De stackars djuren, hvilka nu hade nästan ingenting att bära, voro lika modlösa som menniskorna och kunde egentligen icke användas till någonting, men de resande vågade icke skilja sig från dem, emedan de fruktade att sålunda bortkasta sitt sista räddningsankare, ifall de ej kunde öfverkomma någonting annat ätbart. Stämningen var i högsta grad tryckt, hvartill i ej ringa mån bidrog en ohygglig syn, som på vägen mötte deras ögon. Vid stranden af en genom skogen rinnande bäck upptäckte de en sittande gestalt, hvilken på afstånd liknade en man med en kappa öfver axlarne och hufvudet nedlutadt, som om han sofvit. Då de närmade sig, sågo de att mannen var död och kroppen hopskrumpen; de långa, magra armarne och benen antydde en långsam hungersdöd, och det vid hans sida liggande metspöet utvisade att han blifvit öfverfallen af matthet eller sjukdom, under det han sökt ur floden skaffa sig någon föda. Benranglet af hans häst låg ej långt från honom — djurets hufvud var borta och kunde ej någonstädes i närheten upptäckas.

Mörka och sorgliga voro de tankar som stulo sig öfver de resande vid denna sällsamma syn, hvilken föreföll dem liksom en hemsk förebild af deras eget öde, ty efter all sannolikhet var den döde en indian, hvilken, liksom de, hade sökt att från Klippbergen begifva sig till Kamloups, men omkommit på vägen. De sågo hans historia så tydligt för sina ögon, som om han sjelf berättat den, hvilket ej bidrog att lugna dem. Han hade kanhända till en början dödat sin häst för att med dess kött lifnära sig — äfven de tyckte

Digitized by Google

sig se denna nödvändighet framträda såsom en mörk skugga, och hade de väl blifvit bragta derhän, var deras undergång endast en tidsfråga.

Ögonblicket kom också. Den 9 Aug. blef dödsdomen fälld öfver en af hästarne, "den lille svarte", såsom han kallades, men ingen hade hjerta att döda ett djur, som tjenat dem så länge och så troget. Assiniboinaren bragte omsider saken till ett slut genom att jaga en kula i hästens hufvud bakom ena örat, hvarvid den ögonblickligen dog, och några få minuter derefter fräste dess kött öfver en stor eld. Hvad af detsamma ej uppåts torkades och medfördes, omsorgsfullt konserveradt, ty man befann sig i midten af Aug. månad och hettan var tryckande.

Sålunda drogo de sig fram i tio dagar, än hejdade af branta afsatser, än af floder, och beständigt befarande att floden, hvars lopp de följde, icke skulle vara Thompson, utan en annan, som kunde föra dem långt bort från Kamloups en säker död tillmötes. Den elfte dagen kommo de till ett träsk, der spåren efter hästar blefvo mycket tydliga; på motsatta stranden sågo de en fälld ceder, hvaraf man troligen förfärdigat en kanot, och slutligen på den tolfte dagen varseblefvo de, att träden på en lång sträcka buro märken, gjorda med en yxa, hvarjemte äfven spår efter gamla mårdfällor utvisade, det man närmade sig bebodda ställen. Dalen utvidgade sig alltmer, bergen blefvo lägre och skogarne glesare, och då de den 22 Aug. inemot middagen trädde ut ur den mörka skogen, hvari de så länge varit inspärrade, utstötte de ett glädjerop vid åsynen af ett fritt, öppet och gräsbevuxet landskap, der skogbeklädda höjder och leende dalar omvexlade med hvarandra. Utom sig af förtjusning, kastade de sig ned i det mjuka gräset, medan de få återstående djuren af hjertans lust fråssade af det frodiga betet, som de under så lång tid ej fått smaka; jublet var allmänt. Utan afbrott hade de ströfvat omkring i elfva veckor och i ungefär en månad irrat genom skogarne, hungriga, utmattade af ansträngning och misströstande om att någonsin undkomma med lifvet.

Besvärligheterna voro väl ännu icke öfverståndna, men man var likväl säker om att uppnå målet. Den följande dagen mötte de en indian och hans *sqwaw* — de första menniskor de på halfannan månad sett. Nu tryckte man hvarandras händer, skrattade och ville hafva alla möjliga frågor besvarade. Indianerna voro alldeles häpna af förvåning, men förklarade likväl temligen tydligt, att det ej var långt qvar till Kamloups och att de resande nog skulle kunna hinna dit samma natt. De påskyndade med anledning deraf sin resa, men tillryggalade flere mil, utan att upptäcka en enda menniska. De gjorde derför halt, och den aftonen förtärdes återstoden af det torkade köttet.

Nästa morgon anträffade de åter några indianer. När de för infödingarne tillkännagifvit sin afsigt att begifva sig till Kamloups, utropade dessa:

— Haf' mycket, mycket; haf' the, haf' tobak, haf' lax, haf' whisky, Kamloups!

Häraf slöto de resande att i Kamloups måtte finnas hvarjehanda goda saker, och hade de ej brådskat förr, så gjorde de det nu. Den 24 Aug. på aftonen sågo de i fjerran Kamloups höjder, och snart derefter upptäckte de ett hus. Hvilken fröjd! De läto hästarne sträcka ut allt hvad de kunde och det dröjde ej länge förrän de stannade vid målet. Djuren öfverlemnades åt sig sjelfva och de resande beträdde en liten gård, der några mestizer och indianer nyligen hållit sin måltid. En gammal indian kom fram till dem, sade sig sjelf vara en kapten Saint-Paul och frågade hvilka de voro. Sedan de upplyst honom om, att de hade passerat bergen och råkat vilse i skogarne samt att de voro halfdöda af hunger, bådo de att han så fort som möjligt skulle gifva dem något att äta.

— Gerna, svarade han på ett språk, som utgjorde en blandning af engelska, franska och italienska. Ni skall få det genast, men det kostar en piaster för hvar och en!

— Skulle det också kosta 100 dollars, så måste vi ha någonting att äta, inföll Milton; fort bara!

Man framsatte åt dem kål, fläsk och några brödkakor jemte det länge saknade theet. De åto och drucko, så att indianerna ej kunde tillbakahålla sin oförställda beundran. Samma afton kommo en hr Martin och flere andra personer till gården från fort Kamloups, och då hr Martin erfor hvilka vedermödor och olyckor de resande utstått, inbjöd han dem mycket vänligt att nästa dag komma till fortet och stanna der någon tid.

Med glädje mottogo de anbudet och redan påföljande morgon begåfvo de sig till Kamloups, der de mottogos med största gästfrihet; kommendanten var sjelf icke hemma, men för att de resandes behof skulle blifva tillfredsställda behöfdes ej heller hans närvaro; det var dem nog, om endast locken togos af köttgrytorna.

I detta hänseende hade de ingen anledning att beklaga sig. Hela berg af kött, frukter, smör, bröd, mjölk, pudding, the och socker försvunno mellan deras tänder som dagg för solen, och det oaktadt blefvo de likväl ej mätte af de tre vanliga målen om dagen; på mellantiderna smögo de sig ned till assiniboinerfamiljen, som bodde bredvid fortet i ett tält, der de intogo tre grundliga mål, och när de slutligen upphörde att äta, var det, såsom Milton försäkrar, ej af brist på matlust, utan på utrymme för maten. Följderna af denna höga diet blefvo emellertid snart synliga, ty tre veckor efter ankomsten till fortet upptäckte Cheadle till sin och sin väns stora glädje, att han vägde ej mindre än 24 ℔ mer än förut. — För deras klädsel blef likaledes sörjdt, och med de sönderslitna trasorna kastade de alla sina sorgliga och hemska minnen i Thompsons rullande böljor.

Medan de resande här i fortet fingo tid att genomgå det sista årets tilldragelser och närmare tänka öfver det egentliga ändamålet med deras resa — att finna en ny väg öfver Klippbergen — blef det dem klart att intet hinder mötte att draga en sådan från ena sidan af bergen till den andra. Vi hafva allaredan förut berättat, att de kommo öfver Klippbergens vattenskillnad, utan att sjelfva veta någonting derom, och att sluttningen mot Stilla oceanen var jemn och oafbruten; kommer nu härtill att de tre floderna Kolumbia, Fraser och Thompson uppspringa just på det ställe der de öfvergingo bergen (omkr. 53° N. B.) och följaktligen der äro ganska obetydliga, så synes någon anledning ej finnas att betvifla möjligheten af att på detta ställe draga en väg från det guldrika Kariboudistriktet (53-54° N. B.) mot öster till Athapeskovflodens område samt derigenom öppna en beständig samfärdsel mellan de engelska besittningarne öster och vester om Rocky-Mountains. Orsaken att Milton och Cheadle ej kunde följa den ursprungliga planen och begifva sig rakt mot vester, utan blefvo tvungna att gå 30-40 mil mot söder till Kamloups, låg endast deri att de på grund af sällskapets fåtalighet ej kunde med yxan hugga sig en väg genom skogarne — ett hinder, som af en stor och väl organiserad arbetstrupp skulle kunnat öfvervinnas, och de två resande trodde sig derför med skäl kunna antaga, att de lyckats i sitt förehafvande och att de bragt frågan ett stort steg närmare dess lösning.

Innan de emellertid anträdde hemresan, begåfvo de sig jemte assiniboinerfamiljen till Victoria på ön Vancouver, hufvudsakligen derför att vildarne skulle få se en stor stad, ty om en sådan hade dessa alldeles ingen föreställning. Mannen hade visserligen några gånger varit i Röda flodens distrikt, der åtskilliga bebyggda ställen funnos, men hans hustru och son hade aldrig sett andra menniskoboningar än deras egna hyddor och Hudsonbaykompaniets tarfliga upplagsbyggnader.

Digitized by Google

Resan var emellertid intressant i många afseenden. I synnerhet hade hela trakten, der floderna Thompson och Fraser närma sig hvarandra, ett högst märkvärdigt utseende. Landskapet bestod nämligen af terrasser, hvilka voro af naturen så regelbundet anlagda, att man skulle hafva kunnat tro att de blifvit nivellerade och bildade med skofvelns och spadens tillhjelp, derest icke den ofantliga utsträckningen (70-80 mil) af denna naturmärkvärdighet öfvertygat en om omöjligheten häraf. Terrasserna häfva sig på flodens bägge sidor till alldeles samma höjd; de äro fullkomligt plana och resa sig på åtskilliga ställen i tre regelmessiga våningar. Den nedersta våningen har ofta en utsträckning af flere mil och höjer sig 1-200 fot öfver flodens nivå med en så skarpt begränsad och glatt yta, att den ser ut som en jernvägsvall; sjuttio fot öfver denna höjer sig den andra våningen, hvilken sällan är mer än ett par hundrade alnar bred på den stora plana ytan, och slutligen kommer den tredje våningen, hvilken stundom tronar 4-500 fot öfver floden och har en ofantlig höjd, då den sammanlöper med bergstoppen på sidorna af floden. Det hela ser ut som tre ofantliga i bergskedjans sida uthuggna trappsteg; och har man väl kommit upp på en af terrasserna, så är vägen förträfflig, ty naturen har sjelf sörjt för dess anläggning och makadamisering — den stenhårda klippgrunden — så att menniskan ej har något annat att göra än att anbringa bröstvärnet ut emot floden. Anvisningen har också blifvit följd, ty längsutmed Fraser har en väg blifvit anlagd från Vancouvers ö till det femtio mil mot norr belägna Karibou. Vid detta arbete sysselsattes hufvudsakligen kineser. Deras egendomliga ansigten, bredskyggiga hattar och långa svarta hårpiskor framkallade en barnslig glädje hos assiniboinerfamiljen, som aldrig sett andra menniskor än europeer och indianer.

På alla dessa terrasser finnes längsefter Fraserfloden den fina guldsand, som på sin tid lockade så mången guldgräfvare från Kalifornien hit upp, der han likväl endast fann döden under indianernas tomahawker. Nu är landet mer bebygdt, indianerna borta och många arbetare, dock mestadels kineser, genomgräfva de särdeles guldrika sandbankarne; vinsten kan uppgå till tio dollars om dagen, men vistelsen här är naturligtvis mycket dyr, hvarför det för guldgräfvarne ej är någon synnerlig uträkning att begifva sig hit från Kalifornien.

Efter några dagars resa mot söder uppnådde de staden Victoria, belägen på Vancouvers ö. Läget är vackert och staden har med snabba steg gått framåt; dess affärsmän hafva inom kort tid blifvit rika, och der fordom sågs endast några spridda hyddor resa sig nu vackra hus och stora magasiner. Äfven här är det guldet som gjort underverk af civilisation. Både här, i S:t Fransisco och Melbourne kommer man ovilkorligen att tänka på hur förunderligt Försynen vet att till kulturens fromma begagna sig af hos olika tidsåldrar förherrskande stämningar och för menniskan mest karakteristiska egenskaper. I den kristna forntiden var det kärleken, i medeltiden den religiösa hänförelsen, och i vår tid är det — vinstbegäret.

Från Victoria skulle de resande med lätthet hafva med ångbåt begifvit sig till Kalifornien och derifrån till Europa, men de önskade se lifvet vid minorna i närheten och beredde sig att åter begifva sig ett hundrade mil mot norr för att komma till Karibou, dit Fraserfloden i sin sand förer guldet från bergen. De utstyrde sig på guldgräfvarvis med en flanellskjorta, en tandborste och ett par stora jagtstöflor, hvarefter de drogo åstad.

Värdshusen på vägen voro mycket usla. De lågo vanligtvis vid sidan af vägen och hade inga andra namn än dem, de buro efter antalet af de mil de voro aflägsna från hufvudstationerna, t. ex. "Huset för den femtionde milen" o. s. v. Innantill voro de lika eländiga som utvändigt; der var ej att tänka på sängar, stolar eller dylika beqvämligheter — man måste lägga sig på golfvet framför elden och understundom kunde denna plats vara kuslig nog, ty det drog genom väggarne, som endast bestodo af råa, tillhuggna trädstammar, hvilka lågo ofvanpå hvarandra och hela huset utgjordes blott af ett enda rum, så att Æolus hade mer än tillräckligt spelrum genom de talrika, naturliga ventilerna. Han var likväl icke den ende gud som här förde spiran; vinguden gjorde honom stundom herraväldet stridigt och representerades af en stor skänk, hvilken var uppställd i rummets eller skjulets ena ända och hvarpå syntes en mängd flaskor och stånkor, innehållande bränvin och andra spirituösa drycker. I synnerhet på de tider af året, då arbetarne begifva sig till och från minorna, är det förfärligt lif i dessa värdshus. Drickande, skrålande, svärjande eller sofvande äfventyrare uppfylla då det inre af huset med tobaks- och bränvinsångor och förstöra ofta under en enda afton på spel eller vadslagning allt hvad ett mödosamt framsläpadt år inbringat dem.

I Cameron Town besågo de resande minarbetena. Det sätt, hvarpå guldet bringas i dagen, är följande: man gräfvar en brunn, som går ända ned till det lerlager der guldet finnes; leran uppskaffas i en tunna förmedelst en uppvindningsmaskin, hvarefter den uthälles i en aflång kista, som af arbetarne hedras med namnet "öfverraskningskistan" eller "långa Tom". Kistan har en falsk botten, bestående af långa, paralella spjälor, men under dessa finnes en riktig botten, försedd med träslåar som ligga tvärtöfver den. Sedan ledes vattnet, som understundom ej finns annorstädes än på långt håll, till "långa Tom" och utvaskningen begynner. Alltefter som leran kommer i kistan, blifver den af en karl, beväpnad med en stor kratta, oupphörligt vänd upp och ned, så att den skiljes åt i jord, sand och sten. De bägge förstnämnda ämnena bortföras af vattnet, men guldet, som är tyngre, nedfaller på den understa botten, der det qvarhålles af tvärslåarne, som kallas *"rifler"*, hvarefter det uppsamlas.

De resande besågo flera af de rikaste minorna i trakten och fingo äfven i sällskap med dessas lycklige egare nedstiga i brunnarne. Då guldlagret ej är mer än ett par fot djupt och sidogångarne i minorna ej högre än hvad som oundgängligen behöfves, måste de krypa på händer och fötter. Ibland sågo de glansen af det gula guldet; men den största delen af metallen är osynlig till och med i det rikaste lerlager. Egaren af Cameronminan, en hr Steele, visade dem bolagets böcker, hvaraf syntes att afkastningen af tre brunnar uppgick på en vecka till i medeltal 70-85,000 rdr, men att utgifterna belöpte sig till 24,500 rdr. Af åttio arbetare hade hvar och en 35-56 rdr om dagen.

Vid middagstiden hvarje dag tömmer man lådorna och uttager guldet, som är blandadt med något svart sand. Under vaskningen vid en enda brunn sågo Milton och Cheadle det erhållna guldet uppfylla ett af de tennkärl, som begagnades till anskaffande af vatten och rymde omkr. ½ ℔ d. v. s. mer än 17,000 rdr för femton timmars arbete!

Först den 30 Okt. lemnade de resande minorna och begåfvo sig öfver Victoria och S:t Fransisco till Newyork. Efter en frånvaro af halfannat år återsågo de England.

Digitized by Google

Suezkanalen förr och nu,

af

T. Böggild.

(Forts. och slut fr. föreg. häfte.)

II.

Efter denna utflykt från ämnet återvända vi till det af Saïd Pascha och Lesseps år 1854 återupptagna förslaget.

Tidsförhållandena syntes icke vara ogynnsamma för planen. England var just nu invec887kladt i krig med Ryssland för bevarandet af Turkiets integritet och det hade just derför gripit till svärdet, att det betraktade Rysslands ingrepp i Turkiets inre angelägenheter såsom för de allmänna europeiska intressena vådligt. England hade dessutom förut såsom sin åsigt uttalat, att det bästa medlet att betrygga Turkiets politiska tillvaro och den allmänna europeiska freden skulle vara att söka förmå det turkiska rikets provinser till deltagande i Vesterlandets kulturarbete. Industri, handel och ömsesidig beröring borde, då krigen upphörde, blifva de stora krafter, hvilka skulle för Vesterlandets bildning röja väg till Östern och grundlägga Orientens politiska och sociala återupprättelse. Vidare hade England på det närmaste anslutit sig till Frankrike, den makt, det såsom medtäflare näst efter Ryssland mest fruktat i de östliga farvattnen och som nu under detta krig till en del tog loven af detsamma. Frankrike, hvars politik alltsedan Ludvig XIV:s dagar just gått ut på att öfver Egypten få nytt fotfäste i de indiska farvattnen, kunde, i hvad på detsamma ankom, ej annat än helsa planen med glädje, liksom äfven Napoleon III måste för egen del känna sig derigenom uppmanad att gynna företaget, att hans store onkel hade hyst samma plan. Och hvad slutligen Österrike angår, så visar en blick på kartan mer än väl, hvilka ofantliga, såväl politiska som kommersiella intressen detta land, hvars enda kust ligger vid Medelhafvet, måste hafva, att de i öster belägna länderna på fredlig väg öppnades för dess handel. Engelska regeringen måste sålunda vara beredd på att företaget skulle finna mäktiga anhängare och beskyddare, i händelse den möjligen skulle vilja qväfva det i dess linda, och om ett våldsamt ingripande, om en ockupation af Egypten kunde ej blifva fråga, sedan England i vredesmod afvisat Rysslands tillbud. Dessutom hade den egentliga allmänna meningen i landet aldrig varit ogynnsamt stämd mot Suezkanalen, och det stora industripartiet, som ledt regeringen in på frihandelspolitiken, hade sedan 1840 upprepade gånger uttalat sig till förmån för företaget.

Slutligen kom det nu derhän att man allvarligen grep sig an med saken. Lesseps och vicekonungens förtrogne ingeniörer, Linant Bey och Mougel-Bey, allmängjorde i Mars 1855 ett s. k. "avantprojekt" (sedermera intaget uti det ofvan omtalade arbetet *"Percement de L'isthme"*), hvari lemnades en fullständig detaljbeskrifning af hela det tillernade företaget, så väl i tekniskt som i ekonomiskt afseende. Vid samma tidpunkt uppträdde visserligen i *Revue des deux Mondes* den förutnämnde franske ingeniören Talabot med det äfven omtalade förslaget om en sötvattenkanal, som skulle taga sin början i deltats spets mellan Kairo och fördämningen vid Saïdieh och derifrån utsända den ena armen mot sydost till Röda hafvet och den andra mot nordvest genom deltats kanalnät till Alexandrias hamn; men ehuru en liflig diskussion utspanns om fördelarne af den medel- eller omedelbara kanalsträckningen, mötte det för Lessepska partiet ej några svårigheter att vinna den allmänna sinnesstämningen för den direkta kanalen, och redan i Maj 1855 utfärdade vicekonungen af Egypten en "firman", hvari Lesseps erhöll tillstånd att upprätta ett bolag, bildadt af alla nationers kapitalister och med uppgift att åstadkomma en kanal genom Sueznäset. Detta bolag skulle emellertid icke blott genomgräfva näset och anlägga en stor hamn i Timsahsjön, utan äfven bringa till stånd en sidokanal från denna sjö till Nilen, hvarvid Egypten skulle sättas i förbindelse med verldskanalen ("den konstgjorda Bosphorus"). Vidare skulle bolaget genom näset draga tvänne vattningskanaler, den ena mot norr, den andra mot söder. Naturligtvis gjordes till ett vilkor, att sultanen skulle sanktionera den gifna tillåtelsen.

Lesseps, som ville grunda sitt företag på ett deltagande af hela den civiliserade verldens finansiella och moraliska krafter, fann dock att han, innan någonting vidare kunde göras, måste draga saken inför en europeisk domstol af sakkunnige personer, genom hvilkas gillande utlåtande förslaget skulle kunna ingifva förtroende. Han insåg det vara nödvändigt, att fullkomligt opartiska teknici med europeiska namn och från alla nationer ännu en gång uttalade sin dom om, huruvida det i tekniskt hänseende vore möjligt att leda en kanal genom Sueznäset, i sista instansen pröfvade och i nödfall ändrade de egyptiska ingeniörernas utkast samt äfven med största samvetsgrannhet yttrade sig öfver omkostnaderna för jättearbetet och angående dess möjlighet att bära sig. Endast på detta sätt kunde företaget vinna ett slags europeisk sanktion och på sin sida draga den allmänna opinionen, som för dess åstadkommande var alldeles oundgänglig.

Det lyckades verkligen Lesseps att bringa till stånd en dylik förening af sådana män, som genom deras byggnadsarbeten, bildning, erfarenhet och lefnadsställning åtnjöto europeiskt anseende såsom teknici. I den s. k. "internationella kommissionen" inträdde nämligen de utmärkte engelska ingeniörerna Rendel, Mac-Clean och Ch. Manby; österrikaren Negrelli (generalinspektör öfver de österrikiska jernvägarne och medlem af handelsministeriet; sardiniern Paleocopa (ingeniör och minister för de offentliga arbetena); holländaren Conrad (öfveringeniör för det holländska "*Waterstaat*"); preussaren Lentze (ministerialråd och öfveringeniör för de hydrauliska byggnadsföretagen, berömd genom sina anläggningar på Weichseln); spanjoren Cypriano Segundo Montessino (generaldirektör för de offentliga arbetena i Madrid); fransmännen Renaud (generalinspektör för broarne och chausséerna) och Lieussou (ingeniör-hydograf vid franska flottan).

Dessa herrar sammanträdde mot slutet af Okt. 1855 i Paris och inskeppade sig — dock icke alla — den 8 Nov. till Marseille för att derifrån begifva sig vidare till Egypten. De hade förut tagit kännedom om de egyptiska ingeniörernas förarbeten, och deras hufvudsakliga uppgift var sålunda att underkasta avantprojektet en noggrann pröfning. Deras verksamhet förlamades likväl genom vicekonungens af Egypten förklaring, att han aldrig skulle kunna gå in på den indirekta kanallinien. Med största noggrannhet undersöktes emel-

Digitized by Google

lertid såväl kusten vid Alexandria som redden vid Suez, sjelfva näset och pelusinska bugten. I synnerhet på sistnämnda ställe, der man väntade sig de största svårigheterna för kanalmynningen och hamnbyggnaden, företogos under ledning af hr Lieusou de noggrannaste undersökningar, hvilka gåfvo de mest tillfredsställande resultater.

Den 1 Jan. 1856 återvände "kommissionen" till Alexandria och gaf vicekonungen den summariska förklaring, "att den omedelbara kanalen från Suez till pelusinska bugten vore den enda möjliga praktiska lösningen af frågan om att förena de två hafven med hvarandra till förmån för den stora seglatsen; att i tekniskt afseende några hinder ej förefunnos för en lycklig utgång af arbetena; att en hamnbyggnad vid Suez liksom vid pelusinska bugten ej möttes af några utomordentliga svårigheter, och att slutligen de omkr. 200 mill. francs, hvilka i avantprojektet ansetts behöfliga till arbetenas utförande, skulle vara för alla afgifternas bestridande tillräckliga".

Sammanförandet af alla dessa resultater till en omständlig plan (hvilken sedan intogs i *Percement de L'isthme*) uppsköt komitén emellertid till sin hemkomst till Europa, men hufvudpunkterna i dess protokoller bragte likväl Lesseps snart till allmänhetens kännedom, hvarför man sålunda inom kort visste, att avantprojektet blifvit, öfverhufvud taget, gilladt af komitén. Endast på grund af åtskilliga lokala orsaker tillstyrkte den en väsentlig förändring med hänsyn till kanalmynningarne — en förändring, gående derpå ut att i möjligaste mån forma hafskanalen såsom en fri Bosphorus. Den bestämde nämligen, att hafskanalen skulle utgå från Suez redd i den östliga delen af den staden, derpå vända sig mot de lågländta sträckorna bredvid saltvattensjöarne och genomlöpa dem i hela deras längd. Derefter skulle den skära Serapeums tröskel och gå in i Timsahsjön, hvarest den, för att undgå sandbankarne i samma bäcken, skulle beskrifva flera kurvor. Från Timsahsjön skulle den genomgå El-Guisr, derpå föras in i Ballahsjön och den sydliga delen af Menzaleh samt här dragas i vestlig riktning och utmynna i Medelhafvet i närheten af den gamla tanitiska (efter den gamla egyptiska staden Taneh) eller saitiska Nilmynningen. Denna sträckning var omkr. 28 kilometer längre än den i avantprojektet, som från El-Guisr strök längs utmed östra stranden af Ballah och Menzaleh till Pelusium och slutade vid kastellet Tineh, men i ersättning skulle den, enligt komiténs mening, vara långt lättare att utföra.

Sedan det sålunda lyckats Lesseps att genom ofvannämnda personer, hvilka åtnjöto allmänt förtroende, få sin plan stämplad såsom utförbar samt värd understöd och sympati, offentliggjorde han den 5 Jan. 1856 vicekonungen Saïd-Paschas tillståndsbref, hvarur vi här meddela några enstaka punkter: bolaget skulle heta "*Compagnie universelle du canal maritime de Suez* samt åtnjuta privilegier i 99 år. Om icke innan den tiden ny öfverenskommelse uppgjordes, skulle kanalen med allt hvad dertill hörde tillfalla den egyptiska regeringen, hvilken likväl i så fall borde lemna ersättning för inventarierna. De landsträckor, som bolaget uppodlade, skulle ej behöfva erlägga några skatter de tio första åren och äfven efter privilegiets upphörande fortfarande vara bolagets egendom. Den egyptiska regeringen skulle kostnadsfritt åt bolaget öfverlemna all den mark, det för kanalens anläggning, till uppodling och plantering kunde behöfva, likväl med undantag af hvad som redan egdes af enskilda personer, med hvilka finge träffas särskild öfverenskommelse. Likaledes skulle bolaget, så länge det åtnjöt privilegiet, utan vederlag få begagna de allmänna stenbrotten och tullfritt införa de erforderliga maskinerna och alla slags behöfliga materialier. Hafskanalen skulle, mot en afgift som aldrig finge öfverstiga 10 francs per ton, när som helst stå öppen för alla nationers skepp; den skulle vara "neutral" för alla. Bolaget skulle vara "anonymt", och dess medlemmar utgöras af aktiernas undertecknare eller innehafvare. Dess säte skulle vara Alexandria, men dess förvaltningsdomicilium och rättsforum Paris. I spetsen för detsamma skulle stå en bland bolagsmännen utvald bestyrelse af 22 medlemmar, tillhörande alla nationer, och denna bestyrelse åter skulle bland sina egna ledamöter välja ett direktorium (en komité, hvilken den särskilda förvaltningen ålåg). En gång om året skulle i Paris hållas allmän bolagsstämma, till hvilken egde tillträde hvar och en, som innehade minst 25 aktier. Lesseps skulle under de första tio åren vara president såväl för bestyrelsen som för direktoriet, och af den årliga bruttoinkomsten skulle — med afdrag af förvaltnings- och driftkostnaderna, af räntorna och amorteringen af det tillfälliga lånet samt 5 % räntor å aktiekapitalet — 10 % afläggas åt dem som först hade satt företaget i gång, liksom äfven en premie åt den egyptiska regeringen *), hvilken enligt tillståndsbrefvet skulle åt bolaget öfverlemna så många fellahs, att dessa utgjorde minst $\frac{4}{5}$ af samtliga arbetarne. Dessa fellahs skulle af bolaget förses med bröd och vatten samt i kontanta penningar dagligen erhålla omkr. 70 öre sv. hvar och en.

Ehuru detta tillståndsbref ej gillades i alla dess punkter, och fastän man från flere håll ännu alltjemt sökte göra hela företaget misstänkt och för detsamma uppresa både politiska och materiella svårigheter, på hvilka vi nu, då deras beskaffenhet redan blifvit antydd, ej behöfva ytterligare inlåta oss, hade likväl saken, sedan den internationella komitén förordat densamma, blifvit omfattad med så stort intresse i nästan alla länder, att det, såsom förut blifvit nämndt, blef för Lesseps ganska lätt att få aktier tecknade till ett belopp af 200 mill. francs **), hvarför han, sedan de första diplomatiska svårigheterna voro undanröjda och Portens betänkligheter häfda, med tillförsigt kunde gripa till arbetet, som ännu mer derigenom befordrades, att den egyptiska regeringen från Kairo till Suez bekostade en jernväg, hvilken öppnades år 1857.

Såsom vi förut nämnt, skred det emellertid i början långsamt framåt med företaget, så länge man endast hade handkraft att förfoga öfver, men sedan firman Borell & Lavalley år 1865 hade begynnt arbeta med maskiner och bröderna Dussand samtidigt öfvertagit arbetena vid hamnbyggnaderna i Port Saïd, gick arbetet fortare undan, men försinkades likväl då och då genom penningbrist, som till en del förorsakades af direktionens slöseri, men som likväl torde nu vara afhjelpt genom det förut omtalade lotteriet. Ehuru derför

*) Saïd Pascha tecknade sig ensam för 30 mill. francs och hjelpte dessutom några officerare att deltaga i företaget.

**) Dessa stamaktier, hvarigenom Suezkompaniet år 1857-58 upprättades, voro ursprungligen fördelade sålunda:

Frankrike	207,111	aktier.
Egypten	96,517	»
Österrike	51,246	»
Ryssland	24,174	»
England	5,085	»
Förenta Staterna	5,000	»
Spanien	4,046	»
Holland	2,615	»
Tunis	1,714	»
Sardinien	1,353	»
Schweitz	460	»
Belgien	324	»
Toskana	176	»
Neapel	97	»
Kyrkostaten	54	»
Preussen	15	»
Danmark	7	»
Portugal	5	»
Sverige	1	»
Tillsammans	400,000	aktier

à 500 francs = 200 mill. francs eller öfver 140 mill. rdr rmt.

Digitized by Google

tviflet och misstron fortforo ganska länge, hafva de likväl slutligen måst gifva vika för fakta, och det är dem vi nu skola söka framställa för läsaren, då vi meddela några berättelser af ögonvittnen, om hvilkas trovärdighet och sanningskärlek svårligen några tvifvelsmål kunna uppstå. För detta ändamål välja vi då först ett bref från hertigen af Albans till "Times", troende att hans ord böra hafva desto större vigt, som hans fullkomligt oberoende ställning aflägsnar hvarje tanke på försåtlig partiskhet eller sidoinflytande, och derför att han är engelsman, således från ett land der motståndet mot Lesseps' plan — ursprungligen härledande sig från politisk afund — var störst. Brefvet är dateradt Port Saïd den 29 Febr. 1868 och lyder fullständigt sålunda:

"Det var min afsigt att besöka den under byggnad varande Suezkanalen, och denna föresats utförde jag för en vecka sedan i den tanken, att jag skulle möta ett luftigt, franskt projekt, hvars verkliggörande — i fall det någonsin skulle komma derhän — likväl låge långt bort i det oöfverskådliga fjerran. Då man i England, efter hvad jag tror, ej har någon aning om arbetenas nuvarande omfattning, och jag hört beklagas att ingen af de många engelsmän som varit på stället ansett det löna mödan att framställa sakens verkliga förhållande, så känner jag mig uppmanad att skicka er denna berättelse öfver hvad jag med egna ögon sett — utan att likväl vilja fälla något afgörande omdöme, huruvida företaget skall löna sig i ekonomiskt hänseende, en fråga, hvars besvarande torde böra åt framtiden öfverlemnas. — *La Compagnie universelle du canal maritime de Suez* kom till stånd genom hr Lesseps' — en för handelsverlden dittills okänd, fransk diplomat — outtröttliga ifver. Han föll på den tanken att sammanbinda Medelhafvet med Röda hafvet genom en saltvattenskanal, som kunde befaras af vår tids stora skepp. Detta är allom bekant. Men hvad som ej torde vara så allmänt kändt är den framskridna ståndpunkt, hvarpå arbetena nu befinna sig, och likväl måste hvar och en härom blifva öfvertygad, hvilken har, liksom jag, tillryggalagt vägen mellan Suez och Port Saïd.

Tidpunkten för arbetets verkliga början kan man fastställa till år 1860; likväl kände man då ännu icke de rätta medlen att utföra detsamma, och de första åren förspilldes med att söka utfinna de bästa åtgärder, hvarigenom en förbindelseväg mellan de bägge hafvens vatten kunde genom öknens sand utgräfvas. I dessa kanalens första tider hade de många, tusentals arbetarne ej annat dricksvatten än det som genom kanaler ditleddes från Nilen, och icke annat bröd än skeppsknallar, hvaraf på platsen ej fanns större förråd än för tre dagar i sender. Säkerligen var detta en högst sorglig tid för civilisationens sändebud i öknen. Det blef derför i högsta grad nödvändigt att till alla punkter skaffa friskt vatten i tillräcklig mängd, såväl åt arbetarne som maskinerna. De första åren åtgingo till att profva maskinerna och genom en sötvattenkanal leda sött vatten från Nilen till Ismailia och Suez samt derifrån i rör till Port Saïd. Sålunda gjorde hafskanalen i början långsamma framsteg, och detta hörde vi i England. Men på de sista åren har den vid dylika arbeten vana firman Borell & Lavalley öfvertagit ledningen af arbetena, och företaget har nu gått med jättesteg framåt.

Efter många fruktlösa försök har man slutligen lyckats uppfinna maskiner till utförandet af de erforderliga arbetena och hoppas*) med säkerhet kunna öppna saltvattenkanalen i hela dess längd i Okt. innevarande år**). Hvem kan svara för att vi här hemma i England icke alldeles tappa koncepterna, då vi få höra, att fransmännens kejsare begifver sig åstad till Egypten för att med sin närvaro gifva glans åt invigningen?

Vid kanalens södra ända, vid Suez, var allt idel arbete. Jag såg här stora simmande muddermaskiner i full verksamhet, och andra höllo just på att hopsättas. Jag såg på andra sidan om den fördämning, som skiljer hafvet från arbetsplatsen, arbetarne sysselsatte med att gräfva kanalbädden. Jag hade tre månader förut sett denna del och märkte nu, att arbetena gått framåt med stor fart. Från detta ställe såg jag kanalbädden utstakad genom de väldiga ånggräfvarne, som höjde sig vid ökenhorisonten. Sammanlagdt äro 60 stora och 12 små simmande ångmuddermaskiner och öfver 100 hjelpmaskiner i verksamhet. De största kosta omkr. 260,000 och 340,000 rdr, och af detta pris kan man sluta till arbetenas omfång. Sanden, som maskinerna upphemta, uttömmes af dem i pråmar eller i jernledningar af 220 fots längd, som skaffa innehållet ut i öknen. Sålunda uppmuddrades förliden månad 48 mill. k.-fot, och en sommarmånads arbete beräknas till 60 mill. k.-fot. Dessa muddermaskiner äro för detta arbete särskildt konstruerade af hr Lavalley, som förtjenar namn af Suezkanalens byggmästare, liksom Lesseps af dess upphofsman.

Då saltvattenkanalen mellan Suez och Ismailia ännu är tom, blifva passagerare och lastgods befordrade på sötvattenkanalen förmedelst icke djupgående ångbåtar och pråmar. Denna kanal är af vanlig bredd och tillräckligt bred, för att två stora pråmar skola kunna passera förbi hvarandra. Men jag skulle ju endast tala om den stora saltvattenkanalen. — Den första anmärkningsvärda punkt man kommer till, sedan man lemnat Suez, är "Stora Chalouf", efter "El-Guisr" den vigtigaste utgräfningen, nästan en geogr. mil lång, förd genom lera, sten och sand samt för ögonblicket torr. Här äro 3,000 europeiska och arabiska arbetare sysselsatta, och min uppmärksamhet fängslades starkare här än annorstädes. Kanalen är här utgräfd till sitt största djup, och vattnet skall, till och med då Röda hafvets vattenstånd är lågt, ännu behålla en höjd af 26 fot. Der ser ögat ned i den ofantliga torra kanalen med dess svärmar af flitiga arbetare, som i djupet undanskaffa sanden i kärror, hvilka upphissas af maskiner; och medan man undrande betraktar det storartade arbetet, kan man nästan inbilla sig, att man på stora ångfartyg färdas fram och tillbaka mellan Österns och Vesterns verldsdelar, föreställa sig bolagets kassakistor fyllda af penningar och tycka sig se aktieegarnes glädjestrålande ansigten, när de stryka dividenderna i sina fickor.

Vid Serapeum, något längre in i landet, kommer man till ett annat, likaledes färdigt stycke af kanalen, och här möter man äfven Medelhafvets vatten, som genom saltvattenkanalen redan är ledt in halfvägs af hela sträckan och genom en jordvall afstänges från den andra delen af kanalen. Från Serapeum anländer man till Ismailia, bolagets hufvudstad vid den vackra saltvattensjön Timsah, som från Medelhafvet är fylld till ett djup af 20 fot. Här finnas embetsmännens bostäder; kyrkor, trädgårdar, gator, ja, till och med hundarne äro europeiska, och man förglömmer alldeles att araberna äro landets herrar. Jag var der under de sista dagarne af karnavalen. Masker promenerade om hvarandra och i församlingslokalen vidtogos förberedelser till en bal. Skulle verkligen en finansiell ruin förestå, så taga de goda menniskorna på näset saken mycket lätt.

Ismailia, hvars gamla arabiska namn var "Timsah", har erhållit sitt nuvarande efter den nu regerande vicekonungen, liksom Port Saïd blifvit omdöpt efter förre vicekonungen. Det skulle hafva varit mera passande, att man uppkallat de bägge städerna efter hrr Lesseps och Lavalley, men fransmännen veta alltid att smickra turken. Staden lig-

*) Detta hopp har, såsom bekant, icke heller blifvit gäckadt. Nyligen har till och med ett franskt krigsfartyg passerat kanalen, hvilken likväl ännu endast kan begagnas på samma sätt som en enkelspårig jernväg.

**) Dagen härför är bestämd till den 8 Okt.

Digitized by Google

ger icke vid saltvattenkanalen, utan står genom en sidokanal i förbindelse med densamma. På hafskanalen kommer man nu till Port Saïd; denna kanals bredd har likväl af sparsamhetsskäl blifvit förminskad till 300 fot och genom grafven vid El-Guisr till 180 fot. I El-Guisr, ej långt från Ismailia, är man halfvägs, och kanalen fortsättes förmedelst en djup, genom en sandhöjd förd utgräfning. Här voro arbetena svårast. El-Guisr är en nätt koloni med dess kristna kyrka och arabiska moské, dess trefliga hus och öfveringeniören Goija's intagande trädgård. Här liksom i Ismailia kan man få höra berättas, huruledes stället för endast några få veckor sedan blef undanryckt öknens skorpioner och ormar. Ofvanför El-Guisr går kanalen genom en sandslätt till lagunerna i närheten af hafvet. Här flöt i gamla tider en arm af Nilfloden. Jordmånen utgjordes af en aflagring af Nilgyttja och var förr fruktbar; nu deremot är den ouppodlad och ofruktbar. Araben säger ju: der en turkfot trampat, der dör gräset ut. Med anledning af den lösa jordmånen väntade man sig svårigheter vid kanalbyggnaden; likväl har Lavalley uppkastat jorden till ett djup af 26 fot och lemnat giltiga bevis för, att gyttjan och sanden på näset vid Suez äro af alldeles samma beskaffenhet som annorstädes på jorden. Kanalen går derefter ut i Medelhafvet och bildar Port Saïds hamn. För åtta år sedan stod på den smala landremsan mellan hafvet och lagunen icke en enda hydda. Nu åter såg jag en stad på 10,000 innevånare, ett raskt framåtsträfvande Venedig och en hamn, full af stora fartyg. Jag tror ej att på hela näset finnes en enda menniska, som betviflar att företaget skall lyckas. Inom otroligt kort tid har man sett en befolkning af 20,000 europeer liksom framtrollad ur öknens sand och försedd med såväl lifvets nödtorft som med dess beqvämligheter. En stor hamn har uppstått liksom genom ett trollslag, två tredjedelar af arbetet äro fullbordade — då må man tillgifva innebyggarne att de falla på knä och tillbedja hr Lesseps och hans bolag!

Jag kom hit såsom en tviflare, men lemnar stället såsom den mest troende, med den öfvertygelsen att kanalen genom Sueznäset inom kort skall vara fullbordad. Den vänlighet och godhet, som öfverallt bevisades mig, vill jag städse med glädje minnas, och ofta hörde jag det smickrande omdömet, att det var just genom engelsmän de gjorda framstegen hade skett. Denna korta berättelse är visserligen högst ofullkomlig, men jag har likväl velat meddela mina landsmän hvad jag sett på näset vid Suez, hvarför jag skrifvit detta till Times".

Derest detta bref förmått fängsla läsarens uppmärksamhet, skall det förmodligen äfven intressera honom att erfara, huruledes de deri meddelade underrättelserna från annat håll fullständigt bekräftas. — Af vigt i detta hänseende är först och främst en berättelse, aflagd af bolagets generaldirektör, ofvannämnde hr Lesseps, vid årssammankomsten i Aug. 1867. Den lyder sålunda:

"Mine herrar! Vid vår förra sammankomst sade jag till er: om ett år skola öfverallt arbetena hafva framåtskridit med en sådan fart, och vi skola med hänsyn till användandet af våra maskiner hafva vunnit en sådan erfarenhet, att vi, utan att behöfva frukta för någon missräkning, skola kunna bestämma den dag, då kanalen skall öppnas för sjöfarten, liksom uppgifva de definitiva kostnaderna för företaget. I dag infria vi detta löfte. Hvad våra ingeniörer hafva förutsett i anledning af näsets terrängförhållanden stadfästes med hvarje dag; ty dessa förhållanden förorsaka ju icke några svårigheter, som ej kunna af vetenskapen öfvervinnas. Sedan Dec. månad har sötvattenkanalen genom vicekonungens af Egypten ifriga intresse för saken varit segelbar för de stora mudderpråmar, som skola fullborda utgräfningen af hafskanalen mellan Timsahsjön och Röda hafvet. Några af dessa fördes genom sötvattenkanalens slussar framför Suez och lades i rad mellan hafskanalens mynning och redden. Andra blefvo redan straxt utanför de olika platser der man byggde dem förda ut ur sötvattenkanalen och uppnådde deras definitiva plats på bikanaler, enkom gräfda för detta ändamål. Alla dessa arbeten hafva verkstälts med fullkomlig framgång. Det svåraste bland dem var omskapningen af den s. k. Serapeumslätten — en af fin sand betäckt sträcka — till en rad af sötvattenbassiner. Denna svårighet är likväl nu lyckligen öfvervunnen. Genom den framskridna ståndpunkt, hvarpå arbetena för närvarande befinna sig, och genom deras dagliga fortsättning hafva vi säkerhet för att hafskanalen och Port Saïd, i enlighet med hvad vi förra året förutspådde, skola vara färdiga mot slutet af nästkommande år.

Från den 15 Juni 1866 till den 1 Juni 1867 hafva i Port Saïd inträffat 880 skepp. Under samma period det föregående året var antalet mycket mindre. — Till Port Saïd ha under detta år kommit franska och engelska fartyg, hvarjemte staden stått i oafbruten förbindelse med Alexandria och Europa. Generalstyrelsen för franska postverket har anställt en agent i Port Saïd. Jag skulle gerna vilja bibringa er en föreställning om det lif och den rörelse som råda i vår, åt alla sidor af land omgifna hamn. De talrika, under lossning liggande fartygen, mängden af ångbåtar, som oupphörligt infinna sig för att kasta den uppmuddrade sanden i hafvet, bogserfartygen som draga pråmarne, hvarpå de ofantliga blocken till hamnfördämningen äro uppstaplade, de beständigt kommande och afgående transportskeppen, hvilka skola skaffa alla slags förråder till våra etablissementer i det inre af landet och befordra varorna från det ena hafvet till det andra, bullret från ångmaskinerna och hamrarne på skeppsvarfven och byggnadsplatserna, rörelsen af en arbetande och handlande befolkning på 8,000 själar, som under så kort tid blifvit samlad på de territorier vi skapat mellan hafvet och lagunerna — allt detta sätter oss i stånd att förutse hvad denna punkt i en framtid skall blifva såsom en mötesplats för Östern och Vestern.

Hvad nu särskildt angår hafskanalen från Port Saïd till Timsahsjön, så har jordmånen ingenstädes förorsakat några synnerliga svårigheter. På flere ställen har man börjat bedrifva arbetet med de terränger, åt hvilka man, ehuru orätt, gifvit namnet "flytande träsk" eller "hänggyttja"; kanalen har der blifvit gräfd till ett djup af inemot 6-7 metres (18-21 fot) och sluttningarne utvisa 45°. Grunden, långt ifrån att vara af den flytande beskaffenhet som, efter hvad man sagt, skulle komma den att glida bort och göra den omöjlig att arbetas, har tvärtom visat sig vara af en märkvärdig fasthet. På en stor del af sträckan från Port Saïd till El-Guisr och från sjön Timsah till Serapeum är kanalen i hela sin längd gräfd med 100 metres i vattenlinien. Denna del af arbetet skall vara fullständigt afslutad år 1867. Det är ett af de mest glänsande resultater man uppnått; ty I veten att denna El-Guisrs tröskel föranledde mycket stora svårigheter. Den höjde sig 20 metres öfver hafvets nivå.

Hvad vidare beträffar hafskanalen från Timsahsjön till Suez, så innefattar denna andra del af kanalen tvänne tydligen åtskiljda, den ena, sträckande sig från Timsahsjön till saltvattensjöarne och genomskärande Serapeums tröskel, den andra, sträckande sig från saltvattensjöarne till Suez.

Timsahsjön är för närvarande fylld, så att dess yta står i jemnhöjd med bägge hafvens. Medelhafvet har lemnat bidrag af sitt vatten, som trängt igenom ända in i yttersta ändan af den gamla grafven vid *Toussoum,* hvilken är öppnad i hela sin bredd och står tre metres under hafsspegeln. Medelhafvet, hvilket vi sålunda fört in i öknen i en längd af 87 kilometer (omkr. 11 mil) är nu endast 73 metres (omkr. 9 mil) aflägset från Röda hafvet. Totalsumman af den ångkraft som användes på näset är 17,768 hästkrafter och den månatliga kolförbrukningen 12,219 tnr. Af

Digitized by Google

25,000 personer, som kommit för att befolka vår öken, räknar man 13,000 arbetare, bland hvilka 6,388 äro infödingar och syrier samt 6,990 europeer. Efter de långa och besvärliga föreberedelser, som användningen af maskiner alltid medförer, har uppsättningen af ett ofantligt material utefter hela kanalens längd, så tillsägandes, plötsligen framkallat den största användning af mekaniken vid ingeniörarbetens utförande.

På hela sträckan af 160 kilometer (omkr. 20 mil), som skiljer de bägge hafven från hvarandra, är kanalen nu endast en ofantlig timmerplats, som endast afbrytes genom de stora saltvattensbassinerna. Om åtta månader skola vi börja med att utfylla den inre bugten, der ingenting behöfver utgräfvas, då dess botten ligger mer än åtta metres under hafsytan. — På Suezslätten, på de 20 kilometres, som skilja Chaloufslätten från Röda hafvet, blefvo de förberedande arbetena med hänsyn till ångmudderpråmarnes placering, fullbordade i slutet af förra året. De största uppmuddrings- och utgräfningsarbeten, som i Europa blifvit utförda torde vara:

1) De på Toulons redd under nio år (1848-57), hvarvid undanskaffades 7,400,000 kubikmetres.

2) Utgräfningsarbetena från Glasgow till hafvet under 21 år (1844-66) 6,696,700 kub.-m.

3) De från Newcastle till hafvet i tre år (1862-65) — 6,999,700 kub.-m.

Sedan vårt sammanträde förlidet år hafva vi intill detta ögonblick uppmuddrat 10 mill. kub.-metres och likväl hafva vi ännu 34 stora ångmudderpråmar, som icke deltagit i arbetet. Vi hafva sålunda under ett år gjort $\frac{1}{3}$ mer än hvad man i Glasgow gjorde på 21 år, i Toulon på 9 och i Newcastle på 3 år. Från början af sin verksamhet hade Suezbolaget att bortskaffa 75 mill. kub.-metres — och detta i en öken och under svåra materiella vilkor, som ännu mer förvärrades genom de er bekanta omständigheterna. Sistlidne 15 Maj återstod för oss att uppmuddra 48 mill. kub.-metres, innan vi kunde öfverlemna kanalen åt den stora seglatsen. Från den 15 Maj till den 15 Dec. 1867 skola vi hafva bortfört 8 mill. kub.-metres, nämligen i medeltal 1,200,000 kub.-metres i månaden. Under denna tiderymd skola de 34 muddermaskiner, hvarom jag nyss talat, vara i verksamhet. I medeltal kan hvar och en af dessa ej anses bortskaffa mindre än 25,000 kub.-metres i månaden, eller 850,000 kub.-metres i månaden inalles för alla dessa 34 muddermaskiner, och läggas nu nyssnämnda qvantitet till de andra 1,200,000 kub.-metres, så får man ett månatligt totalbelopp af 2 mill. kub.-metres. Häraf kan med matematisk noggrannhet bevisas, att kanalen, från nästkommande 15 Dec. räknadt, skall vara färdig om 20 månader.

För de uppnådda resultaten och den fasta energi, hvarom vårt arbetes framåtskridande vittnar, har den sista skymten af misstro måst vika; er aldrig rubbade tillförsigt har slutligen besegrat och vunnit hela verlden, och det är er, vi villigt hembära det bifall och de uppmuntringar, hvarmed Suezkanalbolagets namn blef helsadt vid den stora högtidlighet, då kejsaren vid verldsutställningen utdelade belöningarne.

Handeln och sjöfarten skola icke länge komma att få vänta på den nya väg, som er ihärdighet står i begrepp att för dem öppna. De allaredan utförda arbetena och de prof, som af alla våra maskiner hafva blifvit aflagda, öfvertyga er om att kanalen skall vara färdig om 26 månader eller den 1 Okt. 1869."

Såsom läsaren torde inse, stämmer hr Lesseps berättelse fullkomligt öfverens med nyss anförda hertigens af Albans skildring.

Det skulle föra oss för långt att meddela flere liknande vittnesbörd bland den mängd af dylika som finnas att tillgå; det må vara nog med att säga, det alla sednare berättelser enstämmigt prisa det berömvärda företaget, och att alla nyare resande, ingeniörer och opartiska observatörer, som på sednare tider hafva besökt Sueznäset och tagit i betraktande de der utförda arbetena, derifrån hemfört de bästa intryck och utbredt tilliten till företagets lyckliga utgång. "Aldrig", säga de, "har ett så kolossalt företag blifvit utfördt med en sådan energi, samhällighet och kraft. Öknen har blifvit omskapad och anläggningarne uppstå liksom genom ett trollslag på näsets alla punkter. Suez, hvilket förr endast hade 3,000 innevånare (innan det, såsom förut blifvit meddeladt, år 1857 blef satt i förbindelse med Kairo genom en af den egyptiska regeringen byggd jernväg) har nu inemot 30,000 innevånare. Ismailia, midt på näset, räknar allaredan 8,000 och Port Saïd 10,000 innevånare. Der herrska öfverallt ett lif, en rörelse och verksamhet, hvarom det är svårt att bilda sig en riktig föreställning."

Hafva vi nu lyckats göra det för läsaren klart att det är all utsigt till att detta det nittonde århundradets jätteverk, såsom det blifvit kalladt, detta verk som skall göra Afrika till en fullständig ö, inom kort skall vara fullbordadt, så återstår endast att bifoga några allmänna anmärkningar om den finansiella sidan af saken och om den väntade materiella vinsten af företaget. — Efter Linant Beys och Mougel Beys beräkning voro omkostnaderna för hela företaget anslagna till 185 mill. francs (deribland 70 mill. till jord- och uppmuddringsarbetena; 84 mill. till de med konst gjorda anläggningarne, särdeles till hamnbyggnaderna i Port Saïd, Suez och Timsah, Nilkanalens slussar och pumpverk, fyrtorn o. s. v.; omkr. 4 mill. till förvaltningen; omkr. $2\frac{1}{2}$ mill. till oförutsedda arbeten, och omkr. $22\frac{1}{2}$ mill. till aktiekapitalets förräntning under sex år — inom hvilken tid man ursprungligen väntade att arbetena skulle vara afslutade.)

Avantprojektets författare ansågo, att en årlig vinst skulle uppstå, redan innan företaget hunnit blifva fullbordadt, samt att denna vinst, då arbetena voro slutade, komme att uppgå till omkr. 40 mill. francs (brutto) eller omkr. 29 mill. francs (netto). De antogo nämligen att af samtliga skepp, som nu årligen passera Goda Hoppsudden på vägen till Indien och Kina o. s. v. och hvilka tillsammans hafva en drägtighet af 6 mill. tons, minst hälften — således minst 3 mill. tons — efter kanalens fullbordande skulle välja den genom densamma minst hälften kortare vägen, hvarjemte de äfven förutsatte att halfva antalet af dessa skulle taga station i Timsahhamnen. De ansågo vidare att minst fjerdedelen af det gods, som nu passerar genom Mahmudiehkanalen, skulle gå öfver Nilkanalen genom näset, och sålunda fingo de genom att anslå afgiften i hafskanalen till 10 francs pr ton (= 30 mill. francs), ankarpenningarne i Timsahhamnen till 1 francs pr ton (= $1\frac{1}{2}$ mill. francs) och afgiften i Nilkanalen till 1,560,000 francs samt inkomsten af markens uppodling och plantering till omkr. 7 mill. francs, denna bruttoinkomst att utgöra omkr. 40 mill. francs, hvilken summa emellertid genom afdrag af förvaltnings- och underhållsomkostnaderna, af vissa procent till amorterings- och reservfonderna, af ett honorarium åt den egyptiska regeringen och företagets första upphofsmän, reducerades till 39,140,730 francs i nettovinst — en vinst som likväl ännu alltjemt — utom 5 % ränta — skulle gifva bolagsmännen hopp om att erhålla en dividend af 10 %.

Såsom vi nu erfarit, hafva dessa beräkningar ej hållit streck med hänsyn till tidpunkten för arbetenas fullbordande, deras bekostande och delegarnes vinst. Liksom arbetstiden upptog flere år än hvad som var beräknadt, så förslogo ej

Digitized by Google

heller de kalkylerade utgifterna, och delegarne hafva knappt fått full ränta på sitt kapital, ännu mindre de beräknade 5 % + utsigten till en dividend af 10 %.

Huruvida de med hänsyn till trafiken uppgjorda kalkylerna skola visa sig tillförlitliga är en fråga, hvars besvarande måste öfverlemnas åt framtiden. Osannolikt torde dock knappt vara att icke aktieegarne äfven i detta hänseende skola blifva bedragna i sina förhoppningar, såvida de verkligen från första stund väntat sig en reel vinst af sina penningar och icke snarare offrat dem på en stor idés altare, blott för den stora tankens egen skull och emedan de i deras egenskap af kapitalister ej skulle synnerligen besväras, om den vågade summan alldeles ginge förlorad. Och just emedan här naturligtvis är fråga om kapitalister — och det i ordets vidsträcktaste mening — synes oss med desto mera skäl, att den rent finansiella sidan af saken är af en försvinnande betydelse vid sidan af det stora kulturhistoriska målet, som uppnås genom Suezkanalens fullbordande, och gentemot de stora fakta, att denna kanal skall förkorta sjövägen mellan de indisk-kinesiska kusterna på den ena och de europeiska så väl som de nordamerikanska hamnarne på denna sidan med omkring hälften af vägen, nämligen i medeltal 2,000 mil, och, då härigenom resans längd inskränkes till omkr. halfva tiden, tillskynda fartygen en besparing, som, när de olika kanalafgifterna derifrån blifvit afdragna, man har uppskattat till omkr. 30 francs pr ton.

Äfven om således de enskilda personer, som befordrat företaget, derpå skulle i ekonomiskt hänseende blifva lidande, så skall i ersättning det stora hela vinna ofantligt. En ny, beundransvärd länk kommer att blifva infogad i den stora kedja af kommunikationer, som alltmer förkortar afstånden, befordrar handeln, industrien och kulturen samt bringar de till och med mest aflägsna nationer i nära beröring med hvarandra. Och äfven om, såsom vi sagt, bolagsmännen skulle komma att tillskyndas en ekonomisk förlust — hvarom man ännu ej kan lemna något bestämdt besked — så skola de i alla fall vinna en stor moralisk seger: de skola med stolthet kunna pekapå *sitt* verk och säga: "Se, detta hafva vi med egna krafter utfört, utan att något understöd blifvit oss af regeringarne beviljadt!"

Franska Banken.

Efter "Revue des Deux Mondes".

(Forts. och slut fr. föreg. häfte).

III.

Vettande utåt La Vrillièregatan, intager Franska banken sedan 1811 grefvens af Toulouse fordna hotell. Till sitt yttre liknar byggnaden ett bättre fängelse; gallerna och portarne af jern äro säkra och de solida, höga murarne förekomma alla klättringsförsök. Här tyckes verksamheten hafva företrädesvis nedslagit sina bopålar, ty gården, trapporna och gångarne äro aldrig tomma; två motsatta strömmar passera hvarandra öfverallt. Man ser endast brådskande menniskor, för hvilka tiden verkligen är pengar; vid hvarje dörr, i hvarje trappafsats besvaras ens frågor af der utställda skildtvakter, som vägleda de besökande genom denna ofantliga labyrinths alla krökningar. Då bankens hus för närvarande är under ombyggnad, förvillas man ännu mer af en mängd provisoriska väggar och trappor, hvilka dessutom vanpryda lokalen. När man ser den folkmassa som tränges inom dessa murar, fattar man vid första ögonkastet att Franska banken verkligen är en *allmän* inrättning. Alla samhällsklasser hafva här sina representanter — soldater, handtverkare, borgare — från kapitalisten, som kommer för att uppbära utdelningen på sina aktier, till den tarflige handtverkaren, som skyndar att inlösa en förfallen vexel. Detta första intryck är mycket lifligt och ingifver en stor vördnad för denna institution, som, endast åsyftande att befrämja det allmänna bästa, utan åtskillnad erbjuder sin tjenst åt alla samhällsmedlemmar.

Bland bankens affärer är diskonteringen den vigtigaste och allmännaste. Den är en operation, hvarigenom man af ett bankirhus, mot erläggande af en viss provision, erhåller de penningar man genast behöfver och hvilka man eljest ej kan uppbära förrän efter en bestämd tid, som vanligtvis utgöres af tre månader. Dessa penningar representeras af en vexel, som blir gångbart mynt, i samma stund hvarje dess innehafvare bakpå sedeln tecknar ej allenast sitt namn utan äfven den persons, åt hvilken vexeln sedan lemnas. Diskonteringsprocenten varierar, alltefter som efterfrågan af mynt visar sig mer eller mindre trängande. Den fastställes af generalrådet, som äfven pröfvar inlemnade ansökningar om diskontlån. Bifalles en låneansökan har den sökande, såsom man säger i Frankrike, presentationsrätt.

De till diskonteringsbyrån inlemnade vexlarne böra lyda på en förfallotid af högst tre månader och vara försedda med åtminstone tre underskrifter. Hvarje vexel afskrifves på ett särskildt formulär, hvari antecknas underskrifterna, beloppet och dato o. s. v., och detta formulär undertecknas sedan af den som inlemnar vexlarne. Dessa formulärer och vexlar öfverlemnas sedan åt chefen för byrån kl. 10 på morgonen. De mottagas af tjenstemän, hvilkas vana fingrar räkna vexlarne med otrolig hastighet och hvilkas falkögon vid första påseendet upptäcka, om uppgifterna i formuläret fullkomligt öfverensstämma med vexlarne; dessa sednare öfverlemnas nu åt andra tjenstemän, hvilka det åligger att kassera de bland dem, som i något afseende äro behäftade med yttre fel. Hvarje bristfällig vexel lägges afsides och förses med ett märke, ett slags spelmark, som antyder orsaken till att vexeln blifvit underkänd: för lång, för kort förfallotid, för stort belopp, bristande dato, oordentlig acceptering, felande underskrifter o. dyl. De olika anledningarne till vexelns kassering tillkännagifvas genom en motsvarande särskild färg å märket, så att vexelpresantanten genast kan se, hvarför hans vexlar ej blifvit godkända.

Alla de vexlar, mot hvilka ej någon anmärkning blifvit gjord, hopsamlas och skickas jemte formulären till en hemlighetsfull byrå, der de undersökas, icke — såsom nyss var fallet — med hänsyn till deras yttre brister, utan med afseende på deras moraliska egenskaper och det förtroende de kunna ingifva. Ett stort, med en grön duk betäckt bord, vid väggarne ett slags träträg, fyllda med alfabetiskt ordnade pappblad, af hvilka hvart och ett är försedt med ett namn

Digitized by Google

— se der hela bohaget; men de på bordet hopade, kasserade vexlarne förråda ofta, att det står illa till med den sökandes kredit, och pappbladen utvisa alla de vexelprotester, som egt rum inom hela franska handelsverlden. Inträder någon främmande i detta rum, afstannar arbetet genast och undangömmas vexlarne. Och nödvändigt är äfven att denna förfärliga granskning förblifver en hemlighet. Blefvo den känd, skulle den för en lång tid bringa en köpmans affärsnamn i misskredit. Här känner man med nästan öfvernaturlig säkerhet till allt hvad som rörer den enskilda krediten. Vid utöfvandet af dessa vigtiga funktioner, som skydda bankens ansvarighet och äfven köpmännens anseende, är det nödvändigt att förena ytterlig uppmärksamhet med ett ofantligt minne; pappbladen äro snarare att likna vid arkiver än vid upplysningar för tillfället, och det är temligen sällsynt att man behöfver anlita dem. Många personer, hvilka önska erhålla fullkomlig visshet om den eller den köpmannens ställning, infinna sig på denna byrå, men lyckas aldrig af chefen vinna den minsta upplysning. Banken är en inrättning, så ställd utom alla andra, så opersonlig och åtnjutande ett så stort anseende, att ett enda, af henne afgifvet, ofördelaktigt yttrande skulle ögonblickligen kunna undergräfva den solidaste kredit. Denna byrås tjenstemän måste således iakttaga den ovilkorligaste tystnad; hela Paris handel ligger i deras händer och de äro derför ansvarige.

Sedan vexlarne sålunda blifvit pröfvade vid denna afdelning, förses de ibland dem, som tjenstemännen ej anse komma att af banken godkännas, med ett öfverenskommet märke, hvarefter alla öfverlemnas åt diskonteringsbyrån, som fäller det afgörande utslaget. Denna byrå består af fyra bland de s. k. regenterna och tre aktieegare, som till yrket äro affärsmän. Der undersökas vexlarne ånyo och byrån, från hvars domslut intet vad finnes, utplånar i formuläret namnen och beloppen på de vexlar den ej vill antaga. Den lånesökande begär aldrig att få veta hvarför hans vexel blifvit tillbakavisad, ty han vet att något besked aldrig lemnas honom derom.

Denna operation utvisar, med hvilken omsorg och varsamhet Franska banken begagnar sig af den stora makt, henne blifvit anförtrodd. Diskonteringsverksamheten är den största och mest omfattande af bankens alla göromål. År 1868 inlemnades 2,396,752 vexlar, representerande en summa af 2,221,540,108 francs och 6 centimer; utaf dessa blefvo underkända 32,180, utgörande tillsammans 24,724,319 francs 78 centimer. Medelbeloppet af hvarje vexel är obetydligt, emedan det endast uppgår till 928 francs. Häruti ligger ett bevis på bankens demokratiska anda; om hon från skattkammaren mottager vexlar, som ibland lyda å millioner, så diskonterar hon äfven utan tvekan vexlar på 2-3 francs, undertecknade af fattiga stackare uti rätt torftiga omständigheter*). Det är företrädesvis de små handlandena och fabrikanterna som vända sig till banken; hon är för dem en god moder och stöter dem icke tillbaka. De stora affärsmännen, bankirerna, anlita henne endast sällan; dessa drifva sin egen diskonteringsrörelse och vilja naturligtvis först förränta sina egna kapitaler, innan de uppsöka andras.

Alla de godkända vexlarne ordnas efter förfallodagen och inneslutas i hvad man kallar portföljen — hvilket missbruk af detta ord! Ej ens en Goliath skulle kunna stoppa den i fickan. Denna portfölj är ingenting mindre än en ofantlig, med dubbla väggar och fyrdubbla lås försedd jernkista, som — i och för sig sjelf ett rum — fyller ett helt rum, der hon är fästad förmedelst grofva krampor. Dagen före den då vexlarne förfalla tillställas de inkasseringsbyrån. Denna byrå visar en egendomlig uppsyn och kallas *galleriet*. Galleriet är beläget i bankens bottenvåning och utgör en ofantlig sal, hvartill hörer ett underjordiskt rum såsom bihang. Der utplockas vexlarne och indelas efter qvarter; hvarje qvarter öfverlemnas åt en korporal, som utdelar dem åt sina underlydande. Franska bankens inkasserare (*garçons de recette*) äro väl bekanta i Paris. De igenkännas genast på en liten kedja med vidhängande portfölj i knapphålet, på penningpåsen, på den trekantiga, snedt sittande hatten, på deras ärliga uppsyn och raska gång. Deras uniform består af en stor grå frack med hvita knappar, prydda med ett Merkuriushufvud, och denna uniform åtnjuter i Paris lika stort anseende som någon annan — hvilket ej är mer än rättvist, ty de raska inkasserarne bära understundom millioner i sina stora fickor och äro ur stånd att stjäla ens så mycket som två sous. De utgöra ett antal af 170 och äro fördelade i femton korpralskap, som motsvara de femton imaginära zoner, hvari banken indelat Paris. I daggryningen lemna de banken för att uppbära liqvid för vexlarne. Den 15 och den sista af hvarje månad har hvar och en af dessa inkasserare omkr. 130 hus att besöka. Om man nu besinnar att hvarje vexel skall aflemnas i utställarens bostad — i bottenvåningen eller sex trappor upp — så bör man kunna göra sig ett begrepp om, i hvilken författning deras knäveck vid dagens slut måste befinna sig. Banken har gifvit dem fullmakt att åt de personer, som icke genast kunna betala, lemna ett märke med deras namn och korpralskapsnummer, så att dessa må kunna infinna sig i bankens hus vid Vrillièregatan och inlösa sina vexlar.

Galleriet förtjenar att besökas, synnerligen på de stora förfallodagarne i slutet af Juli och December månader. Den ofantliga salen, öfver hvars nyrappade väggar gasen kastar sitt hvita ljus, är afdelad i 169 små byråer. I dessa är det inkasseraren vid sitt bord tager plats, skyddad mot allmänhetens närgångna ifver genom ett starkt jerngaller, som åt hans embetsrum gifver utseendet af en bur. Hans namn och nummer, tillkännagifna genom stora bokstäfver, utgöra en vägledning för dem som söka honom. Skildtvakter — invalider för tillfället ditkommenderade och, som det synes, något förbryllade midtuti denna menniskomassa, gentemot dessa banksedlar, som genombläddras af qvicka fingrar, gentemot dessa guldmassor, som behändigt vägas på små vågar — uppehålla ett slags ordning bland denna hop, som endast småningom insläppes. De olika zonerna skilja sig i väsentlig mån från hvarandra. Den som innefattar förstaden Saint-Germain representeras af livréklädda domestiker, hvilka komma för att infria sina husbönders vexlar; den som utgöres af gatan Notre-Dame de Lorette har hitskickat små gnällande, bråkiga qvinnor, som med armbågarne söka tränga sig fram — de hålla i handen 20-25 francs, hvarmed skola inlösas vexlar, som modisten tvungit dem att underteckna; den som ligger omkring gatan Notre-Dame de Nazareth igenkännes här på figurer, mer än lofligt osnygga och utstyrda i släpande rockar, öfver hvilka nedfaller ett långt, fett hår — de äro schackerjudar. Uti köen, som bildas af dessa personer, påträffar man äfven industririddare, hvilka infunnit sig för att undersöka terrängen och grannens fickor. Luften här är för dem ej riktigt helsosam, och man får äfven i galleriet se personer ströfva omkring, i hvilka ett vandt öga, vid åsynen af de breda skuldrorna och den kattlika gången, genast skulle kunna upptäcka medlemmar af hemliga polisen. Fisken håller sig alltid i vattnet, och tjufven trifves alltid der han kan få någonting att göra, hvarför också är naturligt att bankens väntsalar flitigt besökas af tjufvarne. Det finnes också ett annat slags folk som troget infinner sig i galleriet, behändigt försvinner bland grupperna, så snart en högre tjenstemän går förbi, promenerar fram och tillbaka, kastande omkring sig

*) Under loppet af 1868 inlemnades i banken till diskontering 610 vexlar på 10 francs och derunder, 80,440 från 11 till 50 francs och 148,230 från 51 till 100 francs, sålunda mer än en sjundedel af hela det diskonterade antalet.

Digitized by Google

likgiltiga blickar och afvaktande ett gynnsamt tillfälle att fråga inkasserarne, huruvida de eller de vexlarne hafva blifvit infriade. De äro de små diskontörerna eller *les toupiniers*, hvilka ej rygga tillbaka för något yrke, hur smutsigt det än må vara, och icke så sällan anträffas inför korrektionspolisens och assisdomstolarnes skrank. Upptäcker en högre tjensteman en dylik gynnare, så låter han utan minsta krus kasta honom utför trapporna.

När den siste vexelinfriaren, den siste tjufven, den siste polisbetjenten, den siste *toupinieren* lemnat galleriet, stängas portarne; men det oaktadt är arbetet på långt när icke slutadt. Man måste kollationera böckerna, se åt om de öfverensstämma med hvarandra, rätta misstagen, räkna sedlarne och väga guldet. Hvarje s. k. korpralskap verkställer under tillsyn af korpralen dette arbete, som är tidsödande och kinkigt.

När detta är verkstäldt, bäres silfret till en kassa och sedlarne till en annan; allt underkastas åter en omsorgsfull granskning och öfverlemnas åt hufvudkassan. Slutligen utdelas åt hvarje karl de vexlar, hvilkas belopp han påföljande dag skall indrifva. Sålunda händer ofta, då det dragit länge ut med rörelsen i galleriet, att detsamma är upplyst ännu kl. 3 på morgonen och att "gårockarne" — såsom inkasserarne kalla hvarandra, vid sina små lampor äro sysselsatta med att göra beräkningar och handskas med siffror. För hvarje dag har man fullt upp att göra, och när arbetet är slutadt, hafva de väl förtjent att få gå till sängs. Deras tjenst är minsann inte så angenäm, ty de äro ansvariga för de penningar de uppbära och tvungna att arbeta med en sådan skyndsamhet, att misstag lätt kunna begås. Det är hårdt att nödgas säga, men man bestjäl dem på mycket. — Hvem då? Skälmarne, som göra sin lycka på gatan, gaminerna, som innästla sig hos alla och med utomordentlig skicklighet veta att smyga sina små händer ned i ens fickor? — Nej, de bestjälas af just de personer, med hvilka de hafva att göra och hvilka, understundom föga ärliga, då de tyckas anse hittegods såsom välförvärfvadt, ej göra sig brådtom att fästa inkasserarens uppmärksamhet på, det han glömmer — så jägtas han — att taga med sig en sedel eller ett guldmynt. Dessa galleriets förluster äro ganska betydliga och uppgå årligen till åtminstone 25-30,000 francs. De måste ersättas af den stackarn, som låtit draga sig vid näsan. Lyckligtvis får denne likväl en understundom riklig ersättning i de öfverskott af inkasseringar, som banken alltid utan vidare låter honom behålla.

Att vi varit något omständligare vid diskonteringen kommer sig deraf, att bland alla bankens operationer diskonteringen är den, som medför det mesta goda och fullständigast sprider sig ned genom alla de olika samhällslagren, att den genom de ofantliga tjenster den hvarje dag gör allmänheten skulle kunna vara tillräcklig att förklara Franska bankens tillvaro och rättfärdiga det anseende, denna inrättning åtnjuter. Denna operation, som med skäl kan kallas det industriella arbetets och kreditens basis, är ej den enda, hvarmed banken sysselsätter sig. Andra finnas som, ehuru af en mindre universell karakter, likväl äro af stor nytta i praktiskt hänseende, hvarför äfven om dem torde böra sägas några ord. Främst bland dessa komma då upp- och afskrifningsräkningarne (*comptes courans*). Hvarje medborgare — förutsatt naturligtvis att han ej gjort cession och icke är från borgenärernas kraf fri — kan i banken hafva en löpande räkning; härtill behöfs endast att han uppfyller vissa formaliteter och ingifver en ansökan till generalrådet, som aldrig afslår en dylik. Härefter kan man åt banken anförtro sina fonder, efter behof förfoga öfver dem förmedelst anvisningar ställda på innehafvaren, blott med det uttryckliga vilkoret att invisningens belopp aldrig får öfverskrida den insatta summan. Banken blir sålunda en förvaltare och kassör af den mottagna summan; hon ansvarar derför, inkasserar och utbetalar i dens ställe, som i banken har löpande räkning. Det är i synnerhet de stora handlandena, notarierna och vexelmäklarne, som begagna sig af denna ytterst säkra utväg att förvara penningar och att utan stort besvär omsätta dem. För många af dessa personer, i synnerhet för notarierna och vexelmäklarne, äro de på banken utställda anvisningarne anvisningar på upp- och afskrifningsräkning. Om t. ex. en vexelmäklare skall betala till en af sina kolleger en summa af 100,000 francs, så gifver han honom — i stället för att betala i guld eller sedlar — en anvisning som skickas till banken; man debiterar den förres räkning för den ifrågavarande summan, hvarför den sednares krediteras; affären är således uppgjord utan klingande mynt eller sedlar. Denna utväg är synnerligen praktisk, lemnar en fullkomlig säkerhet och medför vid de finansiella operationerna en betydlig tidsbesparing.

Äfven mot lösören såsom pant lemnar banken förskotter, för hvilka af lagen hafva blifvit uppdragna trånga gränser; hvad namn man än må gifva denna operation, så är den i alla fall en utlåning mot pant. Ingen ansökan mottages i ifrågavarande fall, såvida den icke åtföljes af ett skriftligt betyg, undertecknadt af en person, som i banken har löpande räkning, och intygande att den sökande alltid fullgjort sina förbindelser. I förskotteringsbyrån tillkännagifva stora skiffertaflor, fästade på muren, den af banken för dessa lösören fastställda kursen, liksom hur mycket man på dem får låna; härigenom kan för lånesökanden något tvifvel aldrig uppstå, då en enda blick på väggen säger honom hvad han har att hålla sig till. Denna gren af bankens verksamhet är ganska betydlig och representerade år 1868 en summa af 433,414,450 francs. Lånet gäller för en tid af tvänne månader med tillfälle till omsättning och löper med 3 % årlig ränta. Om man jemför denna byrå med de öfriga i banken, så går här vanligtvis ganska tyst tillväga; men det är likväl icke alltid så. När staten bestämmer sig för att upptaga ett lån, låter den till denna byrå föra sina räntebärande papper, aktier, obligationer, för att derför erhålla reda penningar. Man torde erinra sig året 1852; det var ett ovanligt år. Pressen kunde icke göra sin röst gällande och ingen kontroll fanns. Denna mållöshetens och tvångets tid var också den otyglade spekulationens; alla ädlare drifter voro undertryckta och de dåliga instinkterna hade fritt spelrum. De vansinnigaste affärer bedrefvos i öppen dag. Alla industririddarne kastade sig in i svindeln med en tygellöshet och brådska som tycktes säga: låtom oss skynda att göra lycka, medan man ej kan säga någonting. Banken var den som fick erfara följderna af denna vansinniga lystnad. Öfveransträngda af omåttligt arbete, hade förskotteringsbyråns tjenstemän knappt tid att taga kännedom om de ansökningar, hvarmed de öfverhopades.

Om Franska banken lemnar förskotter på lösegendom, så har hon desto större skäl att gifva sådana mot pant af guld- eller silfvertackor och utländskt mynt. Af denna gren af bankens verksamhet begagna sig nästan uteslutande bankirer och mäklare, som drifva handel med penningar; desse insätta den dyrbara metallen i banken mot erhållande af en lånesumma, i det närmaste uppgående till pantens värde. Banken blir sålunda en säkerhetskassa, der hvar och en har rättighet att förvara sina diamanter, juveler och dyrbara föremål, med undantag likväl af silfver, då detta har en volym, som ej medgifver lådorna, hvari det nedlägges, att bäras utför trappan till källarhvalfven. Den afgift, som måste betalas för i banken förvarade föremål, är särdeles låg och uppgår endast till 1 fr. 25 cent. pr 1,000, men värdet af hvarje depositum anses alltid utgöra åtminstone 5,000 fr. Deponenten undertecknar depositionsbeviset, under hvilket sedan sättes ett sigill, motsvarande det med hvilket man förseglar lådan, i hvilken föremålen i hans närvaro nedläggas,

Digitized by Google

och anses depositionstiden i alla händelser vara sex månader. Nästan alla diamanter, tillhörande personer som under den vackra årstiden vistas på landet, ligga under sommaren i bankens skåp. Egde dessa förmågan att tala, skulle de kunna förtälja mer än ett besynnerligt kapitel ur samtidens historia. De skulle kunna omtala att för längesedan — tilläggas bör att det var före den olyckliga expeditionen till Mexiko — der funnos alla de från katedralen i Mexiko röfvade dyrbarheter: med smaragder och diamanter inlagda monstranser, krucifixer, guldstatyetter, rökelsekar af förgyldt silfver, ringar med infattade ametister och emaljerade biskopskräklor. Hvad har blifvit af dessa rikedomar? Det är svårt att säga, men Paris nipperschackrare, juvelerare, vexlare och procentare torde kanhända kunna lemna några upplysningar i detta afseende.

För de hos banken förvarade föremålen är ingen bestämd återlösningstid utsatt, och effekter finnas som ligga der för alltid. Bland dessa må anföras aktiebref, ställda på innehafvaren, hvilka vid det stora kursvingleriet år 1838 utfärdades af de industrisällskaper, för hvilka den drömda asfalten, den problematiska bergoljan och de inbillade kolen voro säkra medel att tömma de mera vinningslystne än klarsynte aktieegarnes fickor. Några af dessa aktiebref, hvarmed Paris då öfversvämmades, deponerades hos banken såsom värdepapper. Egarne hafva låtit dem qvarligga, utan att säga ett enda ord, ty dessa papperslappar hafva ej mer något värde, ej ens motsvarande depositionsafgiften. På sätt och vis äro dessa de första aktier banken haft i sitt förvar. För närvarande finnes en särskild afdelning, inrättad år 1853 och strängt anlitad, der föremål förvaras, som äro af obestämbar natur och icke hafva någon likhet med dem, på hvilka förskotter lemnas. År 1868 mottog Franska banken 22,860 frivilliga depositioner, som tillsammans utgjorde 661,939 francs i in- och utländskt mynt och af 924 olika slag. Banken icke allenast förvarar dessa aktier och obligationer, utan uppbär äfven för egarnes räkning räntorna, som af dem lyftas, när förfallotiden är utgången. Förlidet år uppgingo dessa räntor till en summa af 62,903,993 francs. Den lokal, der de inlemnade föremålen förvaras, kallas *drifhuset* (*la serre*), hvilket namn föröfrigt af banken gifves åt alla de kassor, som, ej bestämda för utbetalning eller inkassering, äro afsedda för förvarandet af icke cirkulerande valutor. Namnet är verkligen lyckligt funnet, ty vid åsynen af lokalen tycker man sig verkligen vara i ett drifhus. Denna lokal utgöres af en stor, aflång sal, upplyst af en atelierdager, och kring väggarne stå ofantliga skåp med glasfönster. Der finnes ej en enda atom trä; allt består endast af jern, glas, sten och skiffer, hvilka trotsa eldens åverkan. Der finnas för närvarande deponerade 2,383,561 värdepapper till ett värde af 1,240,159,863 francs.

Ej långt från depositionsbyrån befinner sig aktiebyrån. Aktierna äro bestämda till 182,500, hvaraf 124,613 äro insatta i central- och 57,887 i filialbankerna. Registret, hvari aktierna finnas antecknade, utgör en historik öfver dem från deras första början till nuvarande ögonblick, och genom att rådfråga detta register kan man få veta genom hvilka händer de hafva passerat, hur många af dem hafva frivilligt eller genom dödsfall blifvit öfverlåtna på någon annan samt hur många blifvit protesterade. Dessa aktier kunna gifvas samma natur som fastigheter ega och som sådana pantförskrifvas i likhet med de s. k. majoratgodsen, så att aktierna gå i arf till äldste sonen i en familj. Arfvingen till ett af det första kejsardömets mest lysande namn har för närvarande sitt majoratgods i denna form. Registret eller, rättare sagdt, hufvudboken, som man så ofta hör talas om, består af sexton digra volymer, af hvilka hvar och en väger 20 kilogrammes. Denna bok finnes in duplo, och hvarje afton, innan byrån stänges, lägges det ena exemplaret på en bår och bäres till andra ändan af banken; om en eldsvåda inträffar under natten, måste den ögonblickligen antända banken från alla håll, för att aktiebrefven — originaler och kopior — skulle kunna förstöras. Vid ändan af aktiegalleriet, som ej företer någon ovanlig anblick, befinna sig filialafdelningarnes nybyggda salar. Härifrån styras provinsbankerna, och hit skickas för hvarje dag en embetsberättelse öfver deras operationer, hvilka äro desamma som hufvudbankens, ehuru deras sfer naturligtvis är mindre. Fyra inspektörer besöka på obestämda tider provinsbankerna, göra sig underrättade om dessas behof, taga kännedom om hur de uppfylla sina åligganden och söka gifva dem den utveckling de erfordra.

Banken betalar aldrig annorlunda än i sedlar, såvida naturligtvis beloppet ej understiger 50 francs, men då dess sedlar äro ställda på innehafvaren och för att man genast må kunna förvandla dem till klingande mynt, finnes ett vexlingskontor, som alltid är öfverlupet af folk hela dagen om. Hvarje belopp, som ej uppgår till 10,000 francs, vexlas här; skola större summor vexlas, måste man vända sig till hufvudkassan.

IV.

Nästan alla de byråer, i hvilka bankens olika göromål förberedas och verkställas, hafva hvar och en sin kassa, som, allt efter de olika behof den har att tillfredsställa, kallas inkomst- eller utgiftkassa. Dessa partiella kassor äro filialer åt hufvudkassan, som till undvikande af rörelsens hämmande åt dem anvisat en del af sina egna göromål. Hvarje morgon, innan banken öppnas, samlas kassörerna på hufvudkassans kontor, der man förser dem med de summor de för dagen behöfva; sedan räkna de sedlarne och mynten, hvilket allt inneslutes i en solid portfölj, som kassörerna låta en medföljande vaktmästare bära till sina särskilda byråer. Dessa äro så belägna, att man, för att komma från hufvudkassan till de särskilda kontoren, ej behöfver passera de olika gårdarne. Orsaken till denna åtgärd är, att år 1837 en af kassörerna blef på vägen från hufvudkassan till sin byrå öfverfallen af tvänne personer, som ville rycka åt sig portföljen, hvilken innehöll 1,100,000 francs. Kassören ropade på hjelp och nu uppstod en brottning; den ene af tjufvarne lyckades fly, men den andre blef gripen och ställd inför domstol, der han sköt sig för pannan. Denna händelse tjenade till varning för framtiden, och nu begifva sig kassörerna till sina byråer, åtföljda af en handfast vaktmästare och genom hotellets inre salar. Hvarje dag infinna sig underkassörerna, då byråerna stängas, på hufvudkassans kontor, der de aflemna återstoden af sin kassa, så att hvarje afton allt silfver och alla bankens sedlar samlas på ett och samma ställe.

Denna hufvudkassa förtjenar i sanning en något utförligare beskrifning: rörelsen fortgår der oafbrutet och är i vissa ögonblick feberaktig. Dagar gifvas, då hufvudkassan gifver från sig öfver 550,500,000 francs. Då råder här ett oupphörligt kommande och gående, och i form af banksedlar utströmmar Pactolus genom luckorna, vid hvilka allmänheten stockar sig. Millioner ligga i hundradetal utbredda på de stora borden. Man skulle kunna tro, att åsynen af så mycket sedlar skulle hos åskådaren väcka häpnad; men så är likväl ej förhållandet. Lika mycket som man bländas vid åsynen af några hundra tusen francs i klingande och gnistrande guldstycken, lika lugn står man inför dessa papperslappar. En bundt banksedlar gör, såsom man säger, ej mycket väsen af sig; hållen i handen, väger den 1,644 grammes och är till formatet ej större än en bok i oktav.

Ehuru hufvudkassan är tillräckligt försedd för att kunna bestrida de dagliga utgifterna, inträffar någongång att den oförmodadt blir tömd, hvarför man nödgas åt densamma hemta

Digitized by Google

förstärkning från källarhvalfven. Bankens källarhvalf! — dessa två magiska ord komma oss genast att tänka på alla herrligheterna i *Tusen och En Natt*. Man föreställer sig helt säkert, att i dessa underjordiska hvalf, hvilka borde såsom Niebelungernas skattkammare bevakas af genier, guld- och silfvermynten ligga hopade såsom säden på loften. Långt derifrån! — Man kan svårligen tänka sig något sorgligare, skummare och mindre inbjudande ställe. De dubbla portarne, som skydda dessa hvalf, äro förskräckliga och ingen fästning är försvarad af sådana jernmurar, af så grofva riglar och så väldiga lås. Man nedstiger utför en spiraltrappa af sten, hvilken är så smal, att två personer ej kunna gå om hvarandra, utan att vända sig åt sidan. Vid slutet af trappan befinna sig fyra jernportar, hvar och en försedd med tre lås. För att dessa skola kunna öppnas fordras generalkassörens och generalkontrollörens medverkan. Då slutligen alla hinder äro undanröjda, står man omsider i de hemlighetsfulla hvalfven. Man väntar att vid skenet af ljuslågor få se massor af guld och silfver sprida omkring sig ett bländande skimmer — och man står gentemot hermetiskt tillslutna blykistor, hvilkas innehåll endast röjes af påfästade lappar. I dem ligger silfret, myntadt och inneslutet i stora påsar, hvilka alla innehålla 10,000 francs. Äfven hvarje guldpåse gömmer samma summa. De ligga uppstaplade på hvarandra såsom vedträn i trafven. Då man rör vid dem, gifva de från sig ett ljud, som röjer deras innehåll. Silfvertackorna, som tillhöra bankirer och vexlare, hvilka deponerat dem i banken mot förskotter, äro symmetriskt upplagda öfver hvarandra och se ut såsom hvita, i grönt stötande tegel. Endast guldtackorna, hvilka omkring sig kasta ett matt, ljusrödt skimmer, när man lyser på dem, likna fyrkanter af fängslad eld. Det torde vara öfverflödigt att säga, det ofantliga summor här ligga förvarade.

Hvilka medel håller banken i beredskap för att förekomma försök att intränga i dess källarhvalf och för att omintetgöra de onda afsigterna hos dem, som skulle hafva lyckats dit intränga? Det är svårt att svara härpå, ty banken är i detta afseende mycket tystlåten, men man kan föreställa sig att det är för densamma lätt att qväfva och dränka den djerfve, som vågat sig dit i brottslig afsigt. Gas- och vattenledningsrören skulle i detta afseende vara förträffliga bundsförvandter. Dessutom kan den inom mycket kort tid fullkomligt fylla hela trappnedgången med sand, och då man ej har någon utväg att komma ned i hvalfven, så skulle derigenom tillträdet dit alldeles omöjliggöras. Under vanliga förhållanden är banken tillräckligt skyddad genom ett kompani soldater och en afdelning pompierer. Hvarje natt utställas vakter utanför hufvudkassan, i hvilken alltid finnas tillstädes några tjenstemän. Oupphörligt göra vakterna en rund genom gårdarne, stallen, trädgårdarne, gångarne och vindarne. De måste visa att de ordentligt fullgöra sin skyldighet genom att framflytta visaren på urtaflor, uppsatta öfverallt inom den stora byggnaden. De måste vid hvarje rund draga på en klocksträng, som går till pompierernas vaktrum, liksom för att säga åt dem: ”vi vaka; vaken J?” Dessutom nedsläppa de genom en öppning, liknande den på en breflåda, en fyrkantig zinkskifva, kallad *marron*, hvilken glider ned till rummet, hvilket bebos af officeren, som kommenderar det tjenstgörande soldatkompaniet. Någonting ganska egendomligt är att göra denna rund, att i nattens tystnad återse dessa ställen, som man förut besökt under dagen, då de voro skådeplatsen för en oafbruten verksamhet och uppfyllda ända till trängsel. I gallerierna och gångarne, i de stora, nu ödsliga salarne har utbredt sig en fadd och obeskriflig lukt, den af dam; de mot golfven återljudande fotstegen uppväcka starka ekon; gaslågorna flämta framför de halföppnade fönstren, och då och då ser man en skugga regelbundet skymta förbi derute; det är skildtvakten, som hela natten med sina steg mäter en terrass, hvarifrån man möjligen skulle kunna intränga. Uppskrämda kattor taga till flykten, och störda af bullret från de öppnade portarne, kila spindlar vigt uppför väggarne och gömma sig i sina nät uppe vid taket. När man begifver sig upp i vinden, der man mötes af den kyliga nattbrisen, är man i tillfälle att uppskatta bankens åtgöranden att skydda sig mot eldsvåda. Öfverallt finnas pumpar och sprutor och utefter väggarne löpa långa vattenledningsrör, hvart och ett slutande i en med ordningsnummer försedd kran. Tjugofyra reservoarer, innehållande 72,000 litres vatten, stå i hvarje ögonblick i beredskap. Dessutom finnes i hvart och ett af bankens fyra hörn en särskild ledning från stadens stora vattenledning; men hvad som ännu bättre skyddar banken mot det farliga elementet är den dagliga öfvervakningen, hvilken verkställes så omsorgsfullt, att man ej kan erinra sig, det banken någonsin varit i minsta eldfara.

Bankens tjenstemän egna alla sina krafter åt hennes tjenst, hvilket också ej är att undra på, då hon för dem hyser en nästan moderlig omsorg. Franska banken vet ej af några ”extraordinarier”; hon fordrar en regelbunden, trägen, ofta öfveransträngande tjenstgöring, då det är brådtom, men hon vet att uppskatta detta arbete och hennes tjenstemän af första lönegraden uppbära årligen 2,000 francs. En pensionskassa tillåter henne att betrygga sina tjenares gamla dagar, och det är sällsynt, ja, till och med exempellöst att icke generalrådet ökar pensionen med en årlig summa, lämpad efter befattningens vigt och tjenstetidens längd. Befordringen är normal, och bankens högsta funktionärer — generalsekreteraren och hufvudkassören — hafva, i likhet med alla de andra tjenstemännen, börjat såsom inkasserare och sedan genomgått de olika graderna. I följd af en sinnrik anordning har hvarje bankens tjensteman, från guvernören ända till de obetydligaste inkasserarne, för sig ställt en borgen, som allt efter hvars och ens befattning utgöres af ett större eller mindre antal af bankens aktier. Då tjenstemännen sålunda äro medintressenter i den institution de tjena och egare till en del af dennas aktier, hafva de ett direkt och oaflåtligt intresse att ej försumma sina göromål, som utöfva ett visst inflytande på deras egen förmögenhet. Franska bankens nuvarande personal är i besittning af 9,175 aktier, uppgående till ett belopp af 27,973,750 francs. Banken anser det ej heller vara under sin värdighet att inlåta sig på detaljer; sålunda har hon t. ex. i bottenvåningen låtit inrätta en källare, der tjenstemännen för mycket billigt pris kunna intaga sina måltider.

Hafva vi nu lyckats gifva en klar framställning af Franska bankens operationer och arbetssätt, så torde man villigt medgifva, att hon med omfattande vyer parar en försigtighet, som förutser hvarje fara. Många bland de moderna, ofta väl djerfva finansiererna hafva sökt förmå den ”gamla” — så kalla de banken — att inslå en annan väg i mera affärsmessig riktning, men deras försök hafva ej lyckats: banken har förblifvit sina förra grundsatser trogen. *Mole sua stat*. Hon vill med orubblig fasthet, att hennes sedlar verkligen skola vara guld för hela verlden; och hvem kan väl neka att hon alltid vunnit detta resultat. Bankens penningar äro icke hennes egendom; man har endast lemnat dem i hennes förvar och de utgöra garantien för hennes pappersmynt. I samma ögonblick hon skulle öfvergifva denna grundsats, skulle hon beträda äfventyrarens väg, som understundom förer till hamnen, men oftast till skeppsbrott.

Digitized by Google

Pompeji.

(Efter "Quarterly Review".)

På Neapelvikens solbeglänsta kust låg fordom vid Vesuvii fot, omgifvet af vinplanteringar och doftande trädgårdar, det sköna och rika Pompeji. Mäktiga romerska patricier, som här sökte ro och svalka efter det bullrande lifvet i verldsstaden, uppförde vid vulkanens fot sina praktfulla villor; driftiga köpmän och välmående landtbrukare afyttrade här sina produkter, som den lavagödda jordmånen med frikostig hand slösade på dem: välstånd och belåtenhet rådde öfverallt och ingen tänkte på någon fara. — Och hvarför skulle man också rädas? Vesuvius, som med sina utbrott så många gånger uppfyllt nejden med förskräckelse, var nu tyst; herrliga vingårdar voro anlagda på dess sidor, liksom ville man visa att all fruktan var onödig; med den sydländningen egna sorglösheten tänkte man endast på ögonblicket, och om den mörka, ur kratern uppstigande rökpelaren stundom hos en och annan väckte bekymmer och oro för framtiden, så var det endast för en stund — man gladdes åt minuten och lät den kommande dagen hafva sin egen plåga.

Plötsligen — det var den 24 Aug. år 79 eft. Kr. f., då Titus var det romerska rikets kejsare — och utan att några varningstecken låtit förspörja sig, uppsteg ur Vesuvii krater en ofantlig, svart rökpelare. Den nådde en oerhörd höjd i den ljusa sommarluften och utbredde sig sedan småningom liksom piniens krona, i det den förmörkade solen och öfverskyggade jorden på en omkrets af många mil. Mörkret förvandlades till kolsvart natt, som endast då afbröts, när litet emellanåt en blå, svafvelaktig blixt sönderslet det mörka doket och ett ljust, tunnt askregn nedföll öfver trakten. Straxt derefter följde små, heta stenar, som omkring sig spredo en bedöfvande, mefitisk stank och voro blandade med större, tyngre massor, och slutligen hördes liksom dånet af en aflägsen åska eller orkan som närmade sig, hvarefter en tjock, svart, gyttjelik massa långsamt, men oemotståndligt vältade sig ned utefter bergets sidor och begrafde allt under sig. Den uppnådde snart Pompejis gator, inträngde öfverallt, till och med dit askan icke nått; ingenstädes var man skyddad, hvarken ute eller inne i husen — det var för sent att fly. De som togo sin tillflykt till de innersta rummen eller de underjordiska gångarne blefvo lefvande begrafna; många, som begifvit sig ut på gatorna, hejdades af de små pimstenar, hvilka till en höjd af flere fot betäckte stora sträckor, eller ihjelslogos af de nedregnande, tunga granitstyckena, om de lyckats undgå att blifva begrafna under dyströmmen. Men äfven om de lyckades undkomma dessa faror, voro de ingalunda i säkerhet, ty det täta askregnet och det ogenomträngliga mörkret hindrade dem att se hvilken väg de skulle taga, och till hälften qväfda af de giftiga svafvelångorna, störtade de till marken och blefvo snart begrafna under ett tjockt lager af aska eller dy. Äfven på öppna fältet föllo många offer för den vreda vulkanen, och vid stranden, dit en mängd hade sökt fly, dignade de olyckliga döda till marken, efter att förgäfves hafva sökt rädda sig undan den förfärliga ödeläggelsen.

Efter tre dagar var den lifdömda staden försvunnen från jordens yta. Den låg begrafven under ofantliga massor af aska, pimsten och stelnad dy, och i aderton århundraden fortfor Vesuvius att tid efter annan till de gamla lagren lägga nya. Men i den fruktbara, vulkaniska jordmånen planterade man ånyo vinstocken, och de herrligaste drufvor växte på den graf, som gömde det fordom så sköna och lyckliga Pompeji.

De familjer, som hade lyckats undkomma förstörelsen, begåfvo sig naturligtvis, sedan vulkanens raseri lagt sig, tillbaka för att, om möjligt, återfinna sina begrafna hem eller de dyrbarheter, de vid sin flykt ej hunnit medtaga. Många gräfde i askan och då och då framdrogs ett eller annat af värde i dagen. Men inga försök gjordes att åter uppbygga staden eller att resa en annan på Pompejis plats, och alltefter som åren gingo, försvann så småningom hvarje spår efter den förstörda staden, om man undantager spetsarne af de högsta byggnaderna som sköto upp öfver marken. I sjutton århundraden sof Pompeji under sitt askgrå bårtäcke, öfvergifvet och förglömdt, och först i förra seklet intogs man af den tanken att åter bringa det i dagen.

Pompejis och dess innevånares historia lära vi känna af dess ruiner. De gamla skriftställarne förbigå den med tystnad eller äro ytterst knapphändiga i sina upplysningar, men på de herrliga och fullständiga lemningarne efter staden kunna vi läsa hur förödelsen en gång fortgick. Hvad förut blifvit sagdt hafva vi erfarit på detta sätt. Här kan ej ifrågakomma att beskrifva dessa ruiner eller att lemna läsaren några arkeologiska meddelanden — hvilka i rikt mått finnas annorstädes — utan vi vilja endast framhålla några af de vigtigaste och intressantaste upptäckterna samt utgräfningens historia, och i detta afseende äro italienaren Fiorillos journaler synnerligen värdefulla. Åt Fiorillo anförtroddes för ett par år sedan vården om det stora museet i Neapel; hans anteckningar sprida ett klart ljus öfver många förhållanden vid utgräfningarne, hvilka hittills icke varit bekanta, i synnerhet derigenom att den bourbonska regeringen höll arbetena vid Pompeji hemliga, och denne duglige och energiske man har derför gjort arkeologien en stor tjenst genom att offentliggöra ett arbete, hvilket är lika intressant som uttömmande och omsorgsfullt skrifvet.

Vi få sålunda veta att de första gräfningar, som ledde till Pompejis upptäckande, företogos under den förste bourbonen på Neapels tron, Carl III. År 1748 hade en öfverste, Don Rocco Alcubierre, blifvit beordrad att undersöka en underjordisk kanal, som af spanjorerna hade blifvit byggd i sextonde århundradet för att tjena som vattenledning åt ett krutbruk i Torre dell' Annunziata i närheten af Neapel. Då öfversten kom till bestämmelseorten, fick han af några innevånare höra, att man en half mil derifrån hade anträffat lemningar efter ett begrafvet hus, hvarest man funnit statyer och andra gamla konstverk. Han antog att dessa ruiner måste vara de efter staden Stabiæ, hvilken liksom Pompeji år 79 hade blifvit begrafven under ett askregn från Vesuvius och om hvars läge man hittills icke varit rätt ense. Vattendraget, som sedermera anträffades, hade blifvit ledt midt igenom Pompeji, och vid stadens utgräfning fann man flere af dess grundvalar alldeles blottade.

Det är en allmänt gängse, ehuru oriktig åsigt att Pompeji blef begrafvet under lavaströmmar. Sådana vältade visserligen vid vulkanens utbrott ur kratern utför bergets sidor, men säkert är att ingen af dem inträngde på Pompejis gator; hade så varit händelsen, skulle ingen utgräf-

Digitized by Google

ning hafva varit möjlig. Pompeji blef, såsom vi förut hafva omnämnt, begrafvet under ask- och pimstensregn, som nedföll öfver nejden och bildade tjocka lager. Starkast synes regnet hafva varit på sträckan mellan Vesuvius och kusten, der de tre städerna Pompeji, Herculanum och Stabiæ lågo, men att askregnet nått längre kan med skäl betviflas. Genom utgräfningarne har det blifvit lätt att se huru de olika lagren hafva fått sin plats, ty oftast äro de skarpt skilda från hvarandra. Pimstenen (på ital. *lapillo*) bildar vanligtvis det understa lagret, som, till en tjocklek af flere fot, betäcker gatorna och golfven i husens bottenvåningar. Ofvanpå pimstenslagret eller, der denna icke kunnat inträngа, omedelbart på marken, ligger ett lager af hoptorkad dy (*lava bavosa*), hvarigenom troligtvis fullbordades stadens ödeläggning; men det är föröfrigt svårt att säga hur djupt Pompeji år 79 blef begrafvet, ty i tidernas längd hafva naturligtvis bildats nya lager, men detta år blef staden i alla fall så förstörd, att den ej vidare kunde bebos.

Enligt Plinii d. y. berättelse om utbrottet varade detta i tre dagar. Troligt är att största delen af stadens innevånare under denna tiderymd hade tillfälle att fly. Men intagna af hoppet att utbrottet skulle upphöra, hade åtskilliga stannat qvar, bland hvilka några sedan sökte rädda sig, men derifrån hindrades af dyn och pimstenen, ty man har vid utgräfningarne funnit skeletter, hvilkas nedersta del lågo i pimstenen, medan hela öfverlifvet var betäckt af dylagret, och af dessa och många andra omständigheter, som längre fram skola omtalas, kunna vi bilda oss en klar föreställning om olyckshändelsen.

Hur många menniskolif spilldes vid Pompeji undergång är ej lätt att säga. Man har påstått att inemot sexhundrade skeletter hafva blifvit utgräfda, men man har ej tillförlitliga uppgifter för mer än hälften. Af dessa skeletter anträffades sextiotre på samma ställe; de voro troligtvis efter soldater. Men äfven om vi antaga att de dödas antal uppgick till tusen, blef likväl den öfriga delen af befolkningen räddad, ty Pompeji var en stad på inemot 20,000 innevånare, och ehuru förlusten ej var så ringa, har den dock ingalunda kunnat vara så stor som man i allmänhet är böjd att antaga.

Efter dessa anmärkningar kunna vi återgå till vårt egentliga ämne. Med anledning af de upplysningar, den ofvannämnde öfverste Alcubierre inhemtat i Torre dell' Annunziata, anhöll han hos konung Carl III om att undersökningar under hans ledning måtte vidtagas på det angifna stället. Först fjorton dagar derefter lyckades han erhålla tio man, men då arbetet väl kom i gång, bar det snart rika frukter. Efter en kort tids gräfning fann man en målning, föreställande blommor och frukter, ett uthugget, temligen stort, men vackert formadt manshufvud, en hjelm och flere mindre föremål. Fjorton dagar sednare anträffade man det första skelettet, som låg i dylagret ofvanpå pimstenslagret, och ej långt derifrån hittade man aderton mynt af brons och ett af silfver. Efterforskningarne bedrefvos nu med ifver och snart fick Alcubierre den glädjen att se den stora amfiteatern uppdyka ur gruset; han uppmätte och afritade den, och enligt hans beskrifning, som öfverflödar af beröm öfver byggnadens skönhet, har den kunnat rymma 15,000 åskådare. Här och der påträffades några enstaka inskrifter, och den af dem som först uttyddes gaf den just ej särdeles uttömmande upplysningen "att Marcus Crassus höll salt- och sötvattenbad".

Men ännu visste ingen att det var Pompejis ruiner man hade utgräft, och först femton år derefter blef det klart att det verkligen var denna stad och icke, såsom man förut trott, det likaledes försvunna Stabiæ. En inskrift, som tydligen innehöll namnet Pompeji, skingrade hvarje tvifvel, och småningom kommo i dagen flere bevis, som intygade identiteten.

På den tiden var intresset för fornlemningar icke så lifligt som i vårt århundrade. Detta förklaras deraf, att konungarne då betydde allt och folken intet; först då, när folkmedvetandet vaknar till lif, skall man med allvar tänka på att uppsöka och bevara minnena från försvunna tider och förgångna slägten. Neapel var vid ifrågavarande tidpunkt synnerligen vanlottadt, ty dess konung var en bourbon och han förstod sitt folk lika litet som de öfrige regenterna af donna, mera lyckliga än dygdiga slägt, som på sin tid beklädde flere af Europas mäktiga troner. Det kan derför ej heller väcka vår förvåning att utgräfningsarbetena vid Pompeji under en längre tid framskredo endast mycket långsamt och med högst olika framgång; men de använda arbetarne voro också sammankedjade förbrytare eller muhamedanska slafvar, som blifvit tillfångatagna af Barbareskstaternas sjöröfvare. Allt bedrefs i största hemlighet, och ingen främling fick visa sig i närheten af ruinerna. Vid utgräfningen följdes icke någon bestämd plan, och inga försök gjordes att återställa byggnaderna och bildstoderna i deras ursprungliga skick. Det hela synes hafva varit betraktadt som ett konungens företag, ty alla målningarne, bildhuggeriarbetena, guld- och silfverföremålen blefvo noggrannt antecknade, såvidt sig lät göra, afritade och derefter sända till den kungliga samlingen, medan byggnaderna, i hvilka föremålen blifvit funna, antingen öfverlemnades till plundring eller ånyo blefvo betäckta med grus och stenar från de ställen i närheten, der gräfningar äfven blifvit anställda.

På många bland de vid utgräfningens tidigare stadier hittade bildstoderna funnos ännu qvar de färger, hvarmed de ursprungligen varit anstrukne och hvilka sålunda afgåfvo ett slående bevis på oriktigheten af deras åsigt, som antaga att antikens folk icke brukade måla sina bildhuggeriarbeten. De gamla berättelserna meddela äfven mycket utförliga beskrifningar i detta hänseende, och om en "ur vattnet uppstigande Venus" heter det: "hela hennes öfverkropp är naken, håret är måladt gult, omkring halsen har hon ett gyllene band, bröstet och öfversta delen af underlifvet äro förgyllda, och det kroppens nedersta del betäckande draperiet är rödt." Likaledes påträffades en staty af Bacchus, hvars hår, ögon och ögonbryn voro dels förgyllda, dels målade; omkring hans hals, armar och handleder slöto sig gyllene prydnader. Det från hans skuldror nedhängande getskinnet var öfversålladt med gyllene prickar, och trädstammen, mot hvilken han stödde sig, liksom tigern vid hans sida, voro målade. Andra delar af statyn synas äfven hafva varit förgyllda och färglagda, men guldet var afnött och kunde endast med svårighet upptäckas. På en qvinlig marmorbyst, som anträffades i samma tempel, var öfversta hälften af klädnaden förgylld, medan den nedersta var dels målad, dels prydd med åtskilliga guldornamenter.

År 1766 påträffade man gladiatorernas baracker, hvilka talade för sig sjelfva, dels genom de många, öfverallt inristade namnen på gladiatorsfamiljer, dels genom de på väggarne befintliga, otympliga målningarne och afbildningarne af djurfäktningarne. Ett bland de intressantaste af de talrika rummen var fängelset, hvars innehåll nu förvaras i museet, nämligen fyra utgräfda skeletter, hvilkas ben omslötos af jernringar. Ett lås, som fasthöll ringen omkring deras fotleder, fanns ännu qvar och på golfvet låg nyckeln, som vakten troligtvis lemnat efter sig, då den flydde och öfverlemnade de olycklige åt deras fruktansvärda öde. Fyra hjelmar med visirer, flere par handskar och andra bronsvapen, arbetade med synnerlig omsorg, hade fallit ned på golfvet från de spikar, hvarpå de setat upphängda. Några anse att dessa saker icke varit ämnade att användas, utan varit hedersgåfvor åt utmärkta gladiatorer; det är mycket möjligt att

Digitized by Google

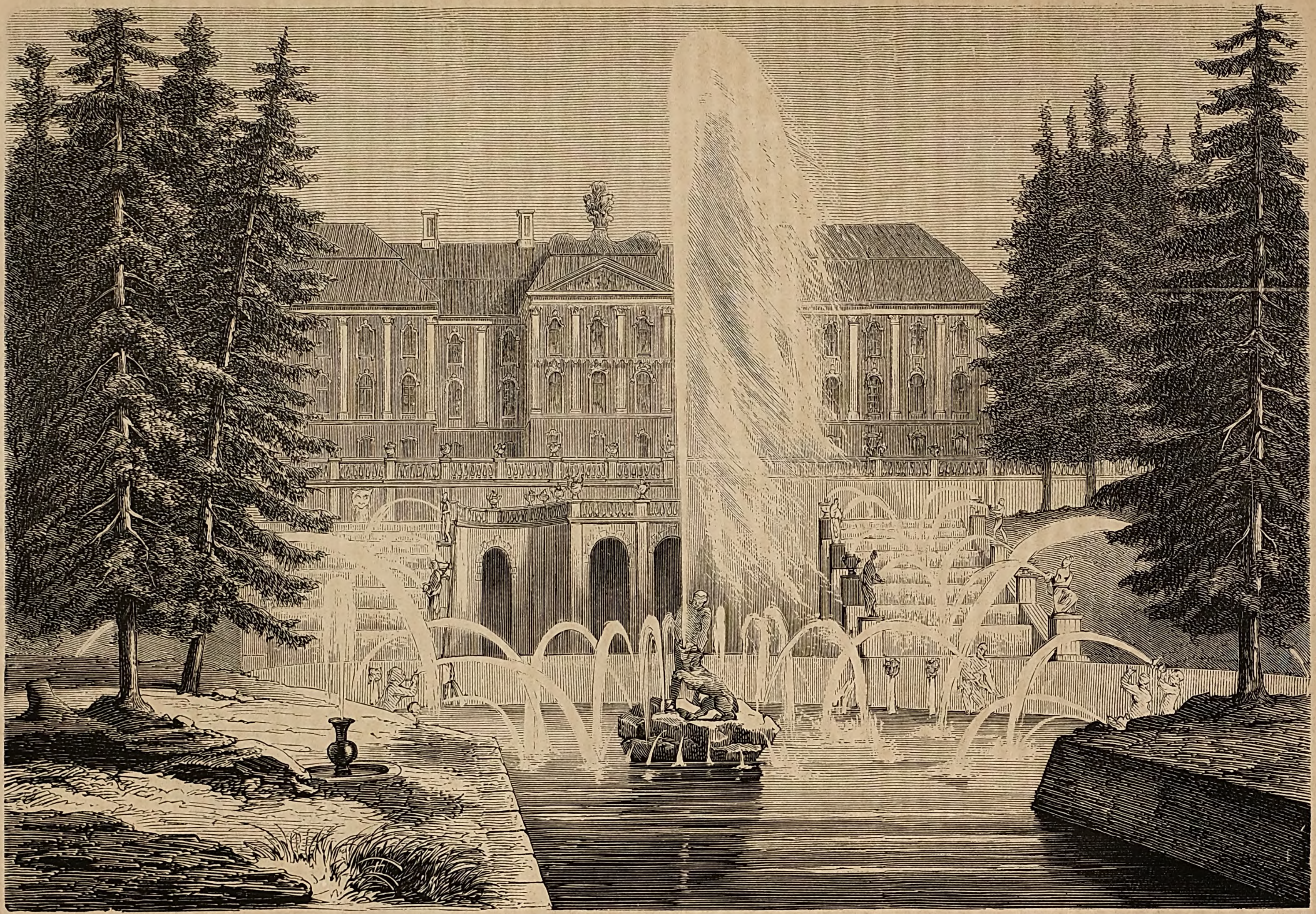

Lustslottet Peterhof i närheten af S:t Petersburg.

Digitized by Google

Digitized by Google

så förhållit sig, ty vapnens tyngd och storlek antyda, att de icke kunna hafva varit bestämda till allmänt bruk, och de praktfulla ornamenter, hvarmed de äro försedda, göra detta antagande ännu sannolikare. Ett eller två mynt utan något värde påträffades, men föröfrigt fanns på detta ställe ingenting af intresse, undantagandes ett vinkrus utan botten, hvari låg skelettet af ett nyfödt barn. — Var detta skelett möjligen beviset på ett af någon bland fångarne begånget brott?

Den 6 April 1769 var för Pompeji en stor dag. Förnämsta ledaren af utgräfningsarbetena var då hr la Vega, en duglig och insigtsfull man, hvilken synes hafva varit den förste som uppgjorde en fullständig plankarta öfver ruinerna. Han hade ofvannämnde dag låtit förbereda en högtidlig utgräfning i konungens närvaro. Hans majestät ankom, åtföljd af drottningen, kejsar Josef II af Österrike och dennes vidtberömde minister, furst Kaunitz, och slutligen engelska gesandten vid neapolitanska hofvet, hr Hamilton, jemte antiqvarien, hr d'Ancrevil, som på konungens befallning var det höga sällskapets vägvisare. Utgräfningen utföll ovanligt lyckligt, ja, till och med så lyckligt, att kejsar Josef, som hade det skarpaste hufvudet af hela sällskapet, smått misstänkte, att alltihop var ingenting annat än ett fint galanteri till de furstliga gästernas ära — en sak, som hvarken den tiden eller sedermera hörde till sällsyntheterna. En mängd olika, till och med värdefulla föremål af brons, glas, ben, terra cotta och silfver framdrogos ur gruset, så att kejsaren helt förvånad frågade hr la Vega, om icke alla dessa märkvärdiga saker hade blifvit helt behändigt nedgräfda före hans ankomst. Hr Vega var ej sen att bevisa kejsaren, att denna misstanke var ogrundad, och framhöll i väl lagda hofmannaord, att hans konungslige herre var den ende bland samtida suveräner, som haft en sådan tur. Men hans kejserliga majestät var ej belåten härmed och tillät sig göra sin kunglige broder uppmärksam på, att han försummade utgräfningarne, ty då man berättade honom, att endast trettio man varit sysselsatte med detta arbete, frågade han Carl, hur han kunnat medgifva att ett så vigtigt arbete bedrefs så långsamt. Hans majestät svarade, såsom en äkta neapolitanare, att "så småningom allt skulle blifva färdigt", men dermed lät sig den mera energiske kejsaren ej nöja:

— Tretusen man, utropade han, är det minsta som behöfs till detta arbete! I Europa, Asien, Afrika och Amerika finnes ingenting som kan jemföras med detta; det är den yppersta perlan i ers majestäts krona!

Då man visade honom planen och ruinerna, frågade han efter åtskilliga på den förstnämnda angifna byggnader, som han ej kunde varseblifva. Man upplyste honom då att de hade blifvit begrafna under gruset och murbruket från de närbelägna, utgräfda byggnaderna, hvarefter Josef vände sig till konungen af Neapel och frågade denne, om han verkligen tillåtit en sådan vandalism. Hans majestät skyllde naturligtvis på sin högtsaligen aflidne hr fader, och hr la Vega gjorde sig all möjlig möda att blidka den uppbragte kejsaren; men denne var och förblef vredgad — hvilket endast länder honom till heder och visar, att Josef II i detta som i mycket annat stod framom sin tid.

Ett par år sednare gjorde man ett lika intressant som hemskt fynd. Arbetarne hade under loppet af några veckor varit sysselsatta med att utgräfva ett hus af betydlig storlek; sedan de genomletat rummen, hvari anträffades flere värdefulla föremål, stötte de på en, efter deras antagande, lång underjordisk gång. Här upptäckte de icke mindre än elfva skeletter af fullvuxna personer, hvaraf största antalet var efter qvinnor, samt skeletten efter en gosse och ett mycket litet barn. Man förmodade att de hade varit husets innevånare.

Dessa olyckliga offer hade tagit sin tillflykt till hvalfgången, som bildade en fyrkant och, att dömma efter det stora antalet af der funna vinkrus, hade varit begagnad till vinkällare. De hade hoppats att det starka stenhvalfvet skulle skydda dem mot ask- och pimstensregnet, som de förgäfves trott snart skulle upphöra. Ehuru de voro värnade mot stenarne och askan, kunde de likväl icke undgå den lömska lavadyn, hvilken genom hvarje liten öppning nedträngde till de inspärrade och insnärjde dem långsamt, men säkert. Det var omöjligt att fly; ingången till huset var stängd af de uppstaplade stenarne och småningom blefvo de olyckliga, som hade trängt sig tillsammans i ett hörn der de lågo i hvarandras armar, betäckta af den växande strömmen. Man bör kunna hoppas att deras dödskamp icke var lång, utan att de blefvo qväfda af svafvelångorna och förlorade medvetandet innan de begrofvos.

Lavadyn stelnade snart omkring de liflösa kropparne och visade ett nästan fullkomligt aftryck af de olyckliga offren i den ställning de intagit, då de i dödsstunden omfamnade hvarandra — en grupp, mera rörande än någon bildhuggare någonsin kunnat skapa. Köttet och kropparnes mjukare delar voro längt för detta försvunna, men benen lågo i den ihåliga gjutform, som kropparne hade bildat. Hos några satt håret ännu qvar på hufvudskålen, och man varseblef att en ung flicka hade haft håret upplagdt i vackra flätor. De kläder, som de begrafna burit, voro alldeles förmultnade, men stycken funnos likväl qvar, hvilka i förening med intrycket i lavadyn, röjde huru de varit väfda och bevisade, att några af de olyckliga burit finare kläder än de andra. Den vid denna märkvärdiga utgräfning närvarande kungl. inspektören kunde äfven meddela, att flere af qvinnorna hade på hufvudet burit linnedukar, som fallit ned öfver deras skuldror, att deras drägter bestått af flera långa kjortlar, den ena utanpå den andra, och att deras nedre extremiteter varit betäckta af ett tygstycke, "skuret i form af långa underbenkläder". Några af gruppen hade haft sandaler, andra ingenting på fötterna och en af qvinnorna, som framför de andra utmärkte sig genom sina rika kläder, tycktes hafva varit husmodern.

Några bland de förut beskrifna, af kropparne bildade aftrycken framgräfdes omsorgsfullt ur den omgifvande massan, och bland dessa aftryck utmärkte sig i synnerhet det efter bröstet på en ung flicka, hvilket var så skönt formadt, att det under en lång tid var ett bland de sevärdaste föremålen i Neapels museum; nu är det nästan alldeles sönderfallet. Hade man då fallit på den tanken att i gips eller metall taga afbildningar af dessa naturliga gjutformar, hvilka skatter, hvilka grupper skulle man då icke hafva samlat? (Forts.)

Lustslottet Peterhof i närheten af S:t Petersburg.

(Med illustration).

Från S:t Petersburg hinner man med ångbåt på något mer än en timma till Peterhof, och under hela färden tjusas ögat af den vackra kusten med dess talrika landställen; äfven med jernvägen, som går vidare till det något längre bort liggande slottet Oranienbaum, kommer man dit på en half timme. Denna jernväg är endast en sommarjernväg och har blifvit byggd af den rike baron Stieglitz, hvilken derpå nedlagt 6 à 7 millioner rubel och säkerligen är i hela verlden den ende enskilde person som ensam rår om en hel jernväg. Det egentliga slottet, hufvudpunkten i Peterhofs vidsträckta anläggningar, ligger på en höjd af mer än 60 fot öfver hafvet samt är uppfördt af Peter den store; ännu qvarstår det i alldeles samma oförändrade skick, och man har äfven fortfarande vidmakthållit den gula färg det förut hade. Katharina II

Digitized by Google

satte högt värde på det vackra slottet, vistades der ibland samt ditflyttade åtskilliga taflor och andra sällsyntheter. Från den två våningar höga byggnaden har man en herrlig utsigt öfver viken, den mellanliggande trädgården och parken, hvilkens terrasser sänka sig ned mot stranden. Från slottets portal löper i rät linie ned mot sjön en bred kanal; på alla sidor omgifven af vattenfall och en fullständig allé af vattenkonster och fontäner, utgör den medelpunkten för Peterhofs berömda vattenkonster. Straxt framför slottet finnes en stor bassin, hvarifrån kanalen utgår; en 80 fot hög stråle springer här lodrätt upp i luften, och ur ett bronslejons gap, som en herkulisk gestalt sliter upp, nedstörtar likaledes vattnet, medan delfiner, nymfer, tritoner och svanor från alla håll uppsända vattenstrålar; denna bassin har man gifvit namnet "Simson". De omkringliggande gräsmattorna bestänkas af de klara perlorna, och på obetydligt afstånd från slottet finner man en annan vattenkonst, kallad "Den hvita Frun"; de sjudande vattenmassorna rusa här skummande upp i luften och bilda en smakfull pyramid, på sidorna så glatt, som om den vore huggen i marmor. Vattenkonsterna i Potsdam öfverträffa, hvad massan angår, Peterhofs, men endast de i Versailles kunna med dem mäta sig i smakfullhet, och Peterhofs hafva dessutom det företrädet, att man dagligen har tillfälle att beundra dem. Under den nuvarande kejsaren står slottet obebodt, liksom det äfven gjorde under Nikolaus.

Under arkaderna i Algier.

(Med illustration.)

Den som intresserar sig för ett rörligt folklif, han bör ej försumma att resa till Algier och der taga i betraktande lifvet under arkaderna.

I Algier finnas verkligen arkader — hela långa, raka gator med höga hus och arkader à la Rivoli; der påträffar man praktfulla bodar och låga *mezzaniner* med tillbörlig brist på ljus och luft, der finner man hoteller och bulevarder — ett helt fransyskt qvarter. Der staden med sina krokiga och smutsiga gator för icke så många år sedan sluttade ned mot hafvet, der har nu blifvit uppbyggd en hel rad hvälfda lokaler, hvilka begagnas till magasiner och varulager och utgöra basis åt den vackra *boulevard de l'Impératrice,* hvarifrån breda körvägar i zig-zag leda ned till den rymliga, från hafvet invunna kajen. Men utom dessa storartade franska byggnadsföretag, hvilka hafva kostat millioner, finnes ytterligare ett mohriskt qvarter i Algier. Skall emellertid med expropriationer och ombyggnader fortgå såsom nu är förhållandet, så är fara värdt att de franska gatorna och husen omsider skola nå ända upp till beyens gamla fästning Kazba, och det nu så intressanta mohriska qvarteret skall då blifva "en saga blott".

Men låt oss begynna vandringen; vi befinna oss vid gatan *Bab-Azoun,* hvilken just är rätta platsen för den som vill se folklifvet. På gatan finnas endast få fotgängare, men vagnarne fara fram och tillbaka och hästarne spränga åstad, uppmuntrade af kuskens hojtningar och af den i beständig rörelse varande piskan. I Algier tycks man ej veta af några lagar mot djurplågeri.

Vi gå nu in under de skuggrika arkaderna. Hvilket lif, hvilken trängsel! Det ser ut som om alla europeiska nationer hade stämt möte på denna plats; här finner man mohriska qvinnor och engelska ladies, negrer från det inre af Afrika och franska soldater, araber och spanjorer, turkar och Gud vete allt hvad för slags folk. Här ser man affärsmän och dagdrifvare, enhvar talande sitt modersmål, och de simplaste saker afhandlas med en ifver och ett åtbördsspel, så att man är färdig tro att det hela kommer att sluta med blodsutgjutelse.

Låtom oss betrakta dessa gestalter litet närmare: den första vi möta, mannen med den hvita burnusen, lätt kastad öfver skuldran, är ingen mer eller mindre än hans höghet, sonen af den siste beyen, *le prince Mustapha Pascha,* såsom det står på hans visitkort; säkert går han och begrundar alltings förgänglighet. Uttrycket i hans ansigte tyckes antyda, att han skulle hafva kunnat blifva en förträfflig despot, men ödet ville annorlunda, och han har i sjelfva verket ingen anledning att beklaga sig, ty ej så få bland hans företrädare förde såsom beyer ett ganska anspråkslöst lif; dessutom får prins Mustapha ett rundligt årsanslag och kan ju trösta sig med att han har många olyckskamrater inom kristenheten. De två hvita gestalterna, som gå tätt bakom honom och hafva en slående likhet med vandrande tygpackor, äro mohriska fruntimmer. Ehuru endast ögonen äro obetäckta, ser man genast, att det ena af dem är ungt och helt säkert mycket vackert, det andra gammalt och fult som synden. Den förra gestalten är insvept i en skinande hvit haïk, och när hon då och då vill bättre skydda sig mot de förbigåendes närgångna blickar, råkar hon olyckligtvis blotta en ovanligt skönt formad arm och de rika guldbroderade kläder, hon har på sig under det hvita omhöljet. Den äldre qvinnan bär en något gammal och nästan isabellfärgad haïk och finner uppenbarligen ingen anledning att jemka på slöjan. Efter att kanske förr hafva varit herrskarinna, är hon nu slafvinna; den unga deremot känner ännu endast till det första stadiet af en mohrisk qvinnas lif.

Låtom oss såsom ett motstycke till den rikt klädde turken, som med värdighet passerar förbi, betrakta den halfnakna figuren här straxt bredvid. Det är klart att denne varelse, som måtte lefva i ett idylliskt naturtillstånd, betraktar hvarje reningsprocess såsom en obehöflig lyx, och svårligen torde läsaren kunna göra sig en föreställning om beskaffenheten af de trasor, i hvilka han är insvept och hvilkas ursprungliga färg och utseende det är omöjligt att bestämma. Under arkaderna är visst ingen brist på knuffningar, men för denne individ vika alla åt sidan — hellre då omfamnas af en mjölnare eller sotare, än att snudda vid dessa trasor! Ännu en gång komma tvänne damer i vår väg, men nu äro de judinnor. Den ungas gång är lätt och spänstig, sidenschalen hänger vackert draperad omkring den smärta bysten och den lilla guldvirkade hufvan sitter kokett på ena sidan af hufvudet. Den äldre qvinnan vid hennes sida, förmodligen modern, har den fula, släpande gången, som här i Algier är karakteristisk för äldre judinnor. Det svarta sidentyget, som nästan betäcker hakan och är knutet ofvanpå hjessan, är en ful hufvudprydnad, och det med guldbroderier öfverlastade sammetslifvet framhåller för mycket en växt, som längt för detta upphört att vara skön. Nu är judarnes ställning i Algier ganska god och många bland dem hafva samlat förmögenhet; förut var deras belägenhet ytterst svår och sorglig; de måste bo utanför staden och behandlades vid hvarje tillfälle barbariskt. Fick beyen reda på att en medlem af denna arbetsamma och dugliga nation hade samlat något penningar, så skaffade han honom genast på halsen någon elak process, som alltid slutade dermed att den olycklige blef strypt, spetsad eller på något annat mindre behagligt sätt förpassad till evigheten, hvarefter beyen insatte sig sjelf till hans universalarfvinge. Men hvilken ståtlig figur har icke kaiden, som derborta talar vid en civilklädd fransk officer; han bär omkring halsen Hederslegionens röda band och synes vara mycket besvärad af den styfva prydnaden; men hvad gör man icke för att få vara grann, och araben gifver, om det blir fråga om fåfänga, ej efter för någon annan.

Digitized by Google

Digitized by Google

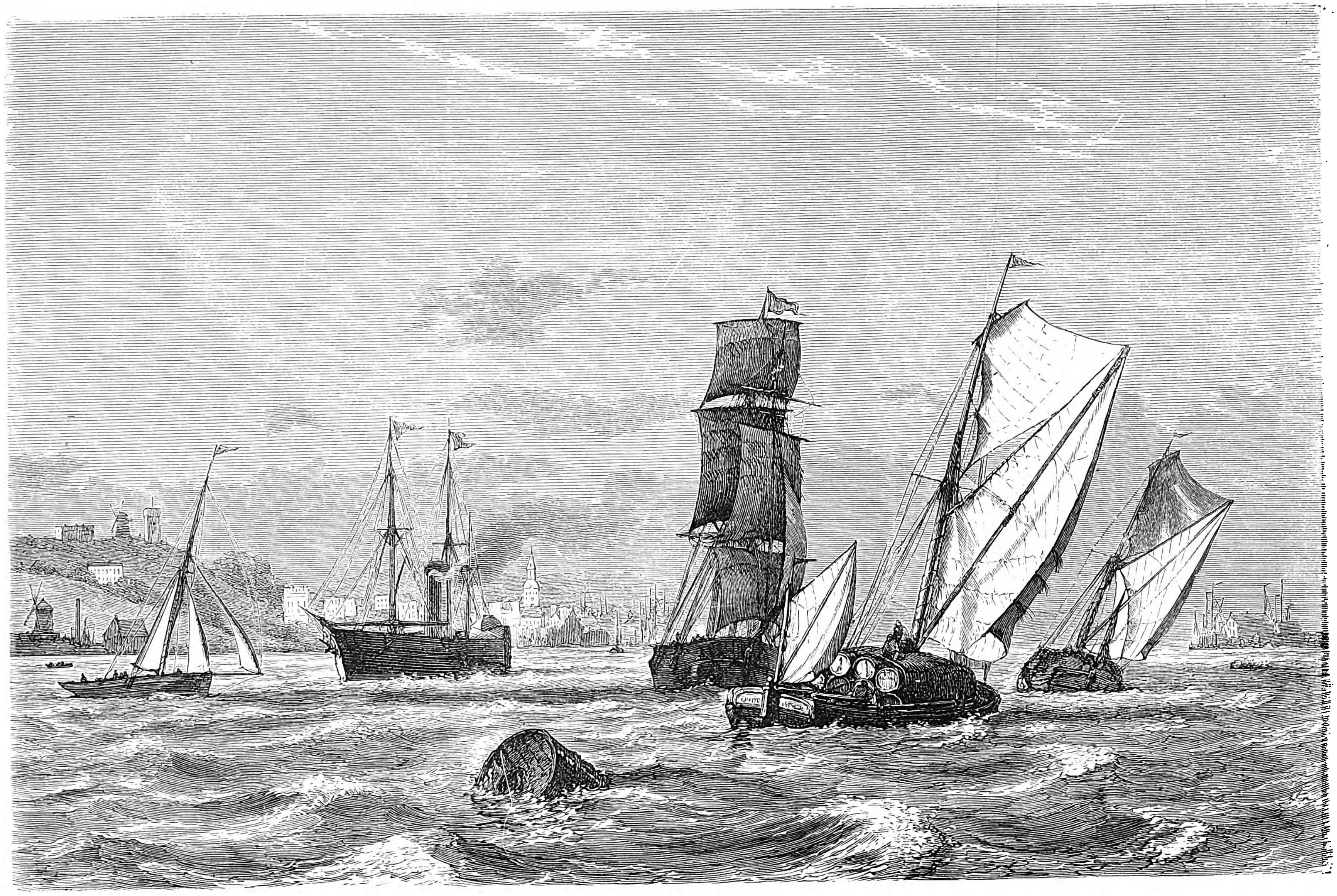

Themsen vid Gravesend.

Digitized by Google

Att uppräkna alla de typer, som under arkaderna tilldraga sig intresset, skulle föra oss för långt. Der ser man föröfrigt lefnadslustiga zuaver, andäktiga systrar (*religieuses*) med stora, hvita dok, hvilka fladdra för vinden såsom vingar, småväxta, eleganta pariserdamer med ofantliga chignoner och nästan osynliga hattar, samt sjöfolk, tillhörande verldens alla nationer.

Themsen från Gravesend till London.

(Med illustration.)

Då man första gången besöker London, bör man välja sjövägen eller åtminstone sista delen af densamma, för att på rätta sättet göra sitt inträde i verldsstaden. Att se denna ränna, som till bredden varierar mellan 500-1,200 alnar och, oaktadt sitt dyiga vatten och sin strida strömfåra, oemotståndligt drager till sig tusentals skepp, liksom vore dess mynning en magnet, hvars attraktionskraft intet skepp, kommande från norr, söder eller öster, kan undandraga sig — är i sanning någonting i sitt slag storartadt. Och ej nog med att man får njuta af detta oförgätliga skådespel på ett så beqvämt och billigt sätt, som resan på en ångbåt erbjuder — hela färden uppför floden utgör den bästa inledningen till att om London bilda sig en riktig föreställning. Det är ju icke för att beundra praktbyggnader, museer eller teatrar o. dyl. man reser till den engelska hufvudstaden, utan för att se hela verldshandelns medelpunkt, det ställe, der alla dess trådar sammanlöpa och hvarifrån slutligen hela verldsomsättningen ledes; det är Londons östra del med dess dockor, packhus, börser och kontor man vill lära känna. Men för att kunna rätt blifva bekant med den verksamhet, som i dessa myrstackar sätter hundratusentals menniskor och djur i rörelse från tidigt på morgonen till sent på aftonen hela året om, måste man förut hafva kastat en blick på Themsen och det på densamma rådande lifvet, ty eljest blir allt det andra en oförklarlig gåta. Vi vilja nu blott hålla oss till den sidan af floden, som ligger öster om London-Bridge, der den egentliga verldsseglatsen slutar.

Man är inne på Themsen i samma ögonblick ångbåten kommit förbi fyrbåken *the Nore*, belägen omkr. 10 sv. mil från London. Ännu bibehåller floden, här och några mil uppåt staden, en ganska ansenlig bredd med sina majestätiskt rullande böljor och landtligt leende kuster, hvilkas välodlade marker och täcka köpingar med deras murgrönbevuxna kyrkor, nätta bondgårdar och grönskande häckar; ännu är Themsen en engelsk flod, som slingrar sig genom ett engelskt landskap. Vid Gravesend deremot, omkr. 6 mil från London, antager det hela en annan karakter: floden blifver allt smalare och smalare, vattnet lugnare, men mera oklart, de leende kustpartierna försvinna efterhand för att lemna plats åt skeppsvarf, fabriker, varubodar, upplagsplatser, dockor och anlöpningsställen o. s. v., hvilka genom det stora antalet lossande och lastande skepp, som der samlas, inskränka segelinloppet till några få hundrade alnar; med ett ord — den engelska landsfloden är nu förvandlad till en londonsk stadsflod, ett slags sjöallé med tallösa kaffe-, the-, vin-, tobaks- och andra paviljonger, mellan hvilka vägen slingrar sig in till sjelfva staden.

Seglatsen, som hittills vid Themsens mynning varit temligen obesvärad, blifver nu, för hvarje fjerdingsväg man kommer närmare målet, allt svårare; inloppet blir allt trångare och skeppens antal ökas. Floden är nu bokstafligen öfversållad med seglare af de mest olika storlekar och byggnadssätt; det är som om å ena sidan hela verlden hade skickat sitt öfverflöd till London och som om å andra sidan denna stad öfver hela jorden utgöte sin rikedom. Här ligga stora India- och Kinafarare på öfver 10,000 tons med relingen sänkt nästan i vattenbrynet genom stora massor af de dyrbaraste saker, såsom the, kaffe, socker, kryddor, indigo och silke; der framskymtar ur dimman en smäcker amerikanare, öfverfylld med tobak, bomull, säd, trä, hudar, guano, talg och andra välluktande saker. Mellan dem rörer sig en hel mängd svenska och norska fartyg, lastade med timmer, holländska med lifsmedel och franska med vin och sydfrukter, samt danska med hafre och råg — och mellan alla dessa utländska seglare ser man åtminstone ett dubbelt så stort antal, i synnerhet från koldistrikterna kommande inländska klipperfartyg och kustbåtar, hvilka hafva samma mål. Försigtigt och oaflåtligt sträfva de framåt, sökande så mycket som möjligt draga fördel af strömmen och ansträngande sig att uppsnappa hvarje vindflägt som kan komma från de tusentals segel, hvilka äfven söka uppfånga den svaga kåren. Hela den segelbara ytan af floden tyckes redan vara upptagen af den mängd större och mindre skepp, hvilka likväl här måste hafva något rum för att manövrera, men likväl måste litet emellanåt beredas plats för en mängd ångbåtar, som frustande komma för att afhemta dem med blixtens fart; det vill aldrig blifva slut på dessa opoetiska, svarta och nedrökta tingestar, för hvilka i egentligaste mening gäller den allmänt kända satsen: *time is money*. Äro nu många af dessa ångare snabba i sina rörelser, så är detta likväl ingenting i jemförelse med passagerarefartygen, hvilka måste fort åstad, kosta hvad det kosta vill. Hvart enda ledigt rum är upptaget af de små flodångarne, som med pilens fart skjuta från ena sidan af floden öfver till den andra, för att landsätta och mottaga passagerare, och såsom ormar slingra sig mellan bogarne på de många gånger högre och större fartygen, hvilka ibland tyckas klämma eller borra dem i sank. Ej fullt så snabbgående, men mera beqvämt inredda äro de större paketbåtarne; de gå regelmessigt mellan London och Englands kuststäder eller till Boulogne, Antverpen, Rotterdam och Hamburg, hvarifrån anländer det ståtliga och snabbgående Berlin med en dyrbar laddning feta oxar och ljuslockiga tyska guvernanter, hvilka bägge artiklar i England hafva stor marknad. Nu skulle man kunna tro, att hvarje fläck i det smala segelloppet borde vara upptaget, men likväl måste plats beredas åt de prydliga, nätta lustjakterna, de hundradetals otympliga pråmarne, som från morgon till afton passera upp och ned med strömmen, lastade med kol, halm, hö, grönsaker och frukt o. s. v. Skulle man väl nu kunna tro, att någon hade mod att våga sig in i detta virrvarr uti en liten, bräcklig båt? Och likväl ser man dessa farkoster såsom nötskal mellan de väldiga kolosserna kila från den ena stranden till den andra, säkert lotsade af de raska *Thames-watermen*.

Men vi böra likväl ej för lifvet på vattnet glömma bort landbacken, der ett och annat finnes som lägger beslag på vår uppmärksamhet. På hela sista milen, innan man kommer till London-Bridge, är nemligen Themsen att betrakta såsom en gata, hvars sidor äro bebyggda och upptagna för det ena eller andra merkantila ändamålet. Husen, i synnerhet de på norra stranden, äro icke inbjudande; de bestå af eländiga korsverksbyggnader med små fönster och höja sig rakt upp ur floden, hvilken tyckes utgöra hela deras verld. Skyltar, som kunna ses på en half mils afstånd, tillkännagifva för verldens alla nationer, att man här förfärdigar rep, kettingar, ångmaskiner eller andra nyttiga saker, för den händelse man på Nya Zeeland eller i Eldslandet skulle behöfva dessa effekter. Andra hus bebos af fabriksarbetare, sjåare och åtskilliga individer, uteslutande lefvande af floden. På otaliga ställen ser man nemligen en mängd smala gator, som sluta i ned till vattnet ledande slippriga sten- och trätrappor, vid hvilka ligga några båtar. Här finnes alltid en eller annan och om sommaren några dussin lurfviga,

Digitized by Google

smutsiga, flottiga och skelögda figurer, färdiga att lemna dig en handräckning eller ro dig ut till eller från något fartyg eller öfver floden; men akta dig att gå ned i deras båtar, såvida du icke är fullkomligt mäktig engelska språket, noga känner till taxan för rodd å Themsen och vet dig kunna skydda din egen person, ty eljest lura de dig in på bara skinnet, i fall du ej föredrager att med kläderna på kasta dig i vattnet och undgå deras klor genom en skyndsam flykt.

En långt lifligare tafla än den stranden erbjuder, bildar de stora skeppsvarfven, der man samtidigt ser under byggnad de mest olika skepp af de mångfaldigaste storlekar och konstruktioner, från kustjakten och den lilla båten till Indiafararen och Great-Easterns likar. Måhända ännu mer intresseväckande är den oöfverskådliga raden af last- och lossningsplatser med deras kajer och packhus, och i synnerhet de s. k. dockorna. Intill slutet af förra århundradet hade man nästan ingen kännedom om alla dessa för handeln så vigtiga inrättningar; varorna uppstaplades så godt sig göra lät under bar himmel längsefter stranden, blottställda för tjufvarnes och vädrets åverkan. Nu deremot är det helt annorlunda; de stora, rymliga, både mot land- och sjösidan af väggar skyddade dockorna kunna hvar och en rymma 2-500 skepp på en gång, och här ligga dessa så säkert, som om man hade dem inlästa i sin byrå. Hvilken storartad anblick är icke denna skog af tusentals master, rep, stänger och vimplar! Man kunde vara frestad tro det vara omöjligt att utreda denna trassliga härfva. Hvilket trälande, då varorna från skeppen föras ned i källrarne eller upp på vinden i de skyhöga packhusen och när de åter lastas på vagnar eller instufvas i andra skepp! Hvilken oöfverskådlig massa af fat, fastager, tunnor, fjerdingar, säckar, packor och Gud vet allt! Hvilka ofantliga förmögenheter äro ej här sammanförda på ett ställe i dessa stora lager af the, indigo, kryddor, vin, tobak, färgämnen, säd, timmer, hudar, marmor o. s. v. i oändlighet!

När vi efter denna lilla utflykt till landbacken åter befinna oss ombord, fortsättes färden med minskad fart; man passerar tunneln, utan att ana det menniskor färdas fram under hafvets botten; man seglar förbi det stora hospitalsskeppet, der matroser, tillhörande verldens alla nationer röna en omsorgsfull vård; snart framskymta tornen af den svenska och danska kyrkan och derefter lägger fartyget till vid Tower och London-Bridge, der man stiger i land, uttröttad och yr i hufvudet af allt hvad man sett under färden mellan Gravesend och London.

Nya teatern i Leipzig.

(Med illustration.)

Leipzigs största och vackraste offentliga plats, som skulle kunna uppväcka afund hos mången hufvudstad i Europa, är sedan några år tillbaka ännu mera förskönad genom uppbyggandet af den nya och vackra teatern, som der reser sig sedan 1867. Svårligen hade man väl också kunnat välja ett mera passande ställe för den ståtliga byggnaden: medan torgets östra sida utgöres af postverkets lokal och storartade hus, tillhöriga enskilda personer, reser sig på den vestra sidan Leipzigs berömda universitetsbyggnad, Augustea; på södra sidan mötes ögat af det fritt belägna nationalmuseum, och på norra sidan tronar nu den nya teatern, stadens vackraste praktbyggnad, med hvars uppförande man varit sysselsatt i endast tvänne år.

Skalden Gellert, hvars smaklösa staty hade blifvit upprest på den höjd, som bär det prosaiska namnet "Schneckenberg", torde dock från Elysium ej se snedt på Leipzigerborna derför, att han för andra gången har blifvit nödgad att flytta — lyckligtvis var det sednast de nio sånggudinnorna som jagade honom bort. Antalet af staden Leipzigs innevånare, hvilka ökat sig till inemot 100,000 menniskor, hade nämligen gjort uppbyggandet af en ny teater till en nödvändighet. Då man med allt skäl kan påstå, att teatern är en bland de vigtigaste af ett lands bildningsanstalter, så behöfver densamma i viss mening, likaväl som kyrkan, ett passande rum, der skönhetsidén är realiserad och bestämmer dess inre utsmyckande. Äfven med hänsyn till ifrågavarande nya teaterbyggnad har vår praktiska tidsålder lagt i dagen sin framåtsträfvande lyftning, men likväl härvid visat sig kunna iakttaga en sådan måtta, att det nya Musatemplet otvifvelaktigt kan anses såsom ett mönsterverk. Byggnaden bör också städse kunna blifva en sporre till befordrandet af den goda dramatiska smaken, ty det är långt mera opassande att en ful själ bebor en skön kropp, än att en skön själ bebor en ful kropp.

Liksom Leipzig för så många af sina nuvarande förbättringar har att tacka enskilde medborgares intresse för det allmänna — vi omnämna häribland dess institut för blinda, dess tafvelsamling, Johannapark o. s. v. — så var det äfven en af stadens borgare, köpmannen Schumann, som genom en testamentarisk disposition af 60,000 thaler gaf anledning till att den så länge omtalade frågan om uppbyggandet af ett nytt teaterhus bragtes till utförande. Då det var förordnadt, att *executor testamenti* egde rätt att afgöra till hvilket, för staden nyttigt ändamål penningarne skulle få användas, så förklarade han, sedan det blifvit upplyst att uppförandet af den nya teatern kunde börja i Juni 1865, beloppet finge härtill användas. Dels genom gåfvor, dels genom ett 3 % lån sammanbragtes på några få dagar det erforderliga kapitalet, som uppgick till en summa af 500,000 thaler, och man grep sig nu allvarligen an med arbetet.

Sedd från Augustusplatsen, utgör teatern egentligen en grupp af trenne byggnader. Den högre midtelbyggnaden är den egentliga teatern, då deremot de bägge sidobyggnaderna bestå af förfriskningsställen och rum åt förvaltningen. Hela byggnaden intager en ytvidd af 51,980 qvadratfot. Materialet består af granit, sandsten och till största delen tegelsten. Stora ingången utgöres af trenne, hvardera tre alnar breda portar; öfver dessa resa sig peristylens sex korintiska pelare och derofvan hvilar det trubbvinkliga gafvelfältet med sin reliefprydnad, som framställer Fantasien, omgifven af Behagen och Konsterna. Öfverst tronar en 6½ aln hög Apollobild, med Klio, den förkunnande, och Kalliope, den skönstämmiga, i sittande ställning på hvar sin sida. De bägge sidobyggnaderna eller paviljongerna ansluta sig i hvad stil och byggnadssätt angår till midtelpartiet, och deras gafvelfält lemna genom framställningen af Bacchustågen en antydan om det med dem afsedda ändamålet.

Utom parketten innefattar salongen fyra rader och rymmer 2,000 åskådare. Scenen är så stor, att med lätthet kunna utföras stycken, som kräfva en mängd tillfälligt biträdande personer. Ritningarne till den nya teatern hafva blifvit uppgjorda af öfverbyggmästaren Langhaus i Berlin, som genom uppförandet af teaterbyggnader i Berlin, Breslau och Stettin förskaffat sig ett välförtjent rykte.

Det är icke allenast platsen utanför teatern som är den mest besökta och erbjuder den lifligaste anblicken; äfven bakom densamma finnes en liten vacker parkanläggning med den prisade "Svandammen", der man uppfört en förfriskningslokal, till hvilken under sommarmånaderna de teaterbesökande begifva sig för att intaga något och njuta af den behagliga svalkan från en vattenkonst, som jagar sina strålar mer än 70 fot upp i luften.

Digitized by Google

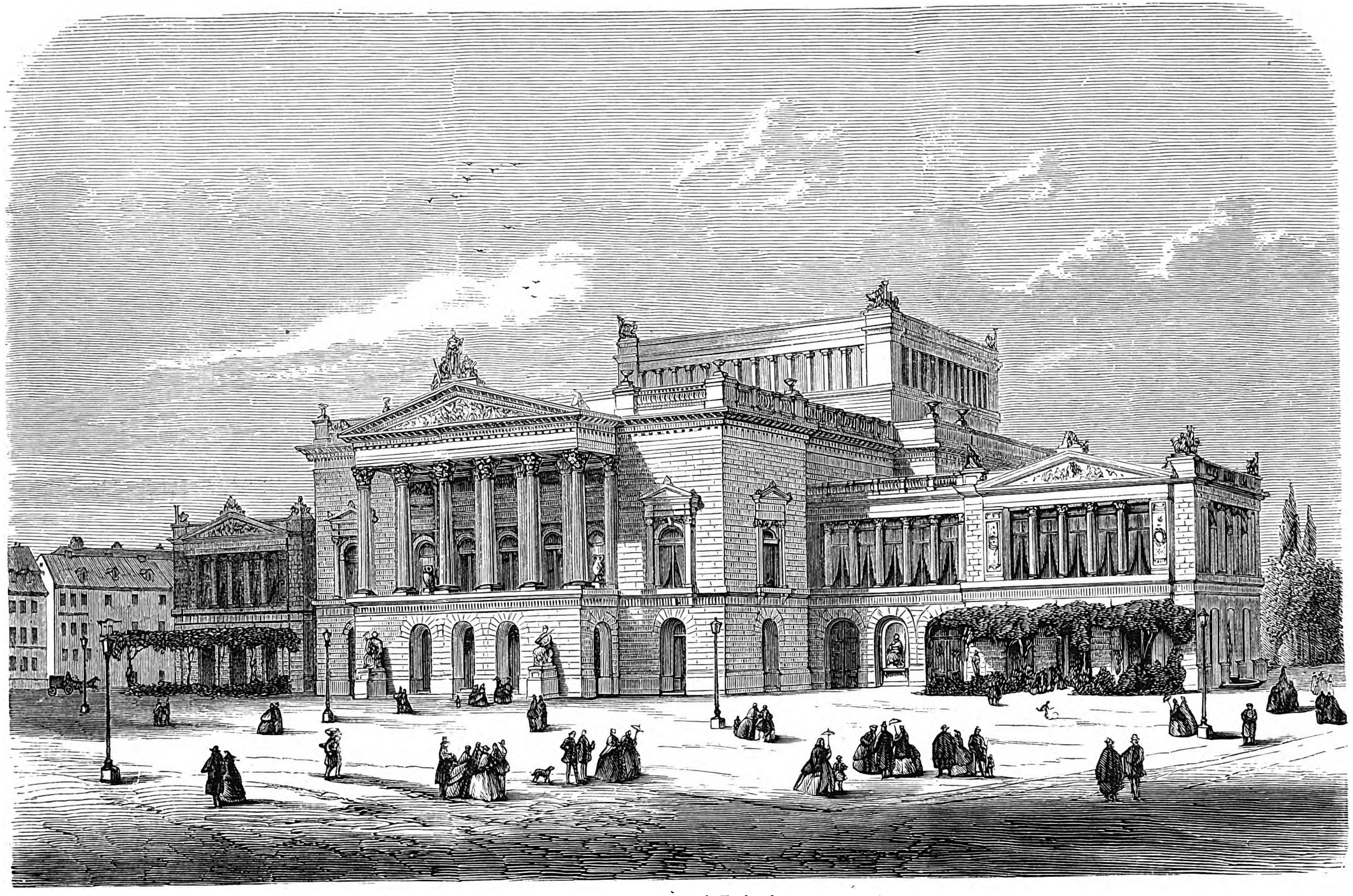

Nya Teatern i Leipzig.

Digitized by Google

Digitized by Google

Den internationella utställningen i Amsterdam år 1869.

Under de sista tio åren har knappast en sommar förflutit, utan att någon större eller mindre industriutställning egt rum i en eller annan af Europas hufvudstäder.

Hur stor betydelse dessa utställningar än kunna hafva, så träda likväl deras skuggsidor ganska ofta starkt i dagen, när de följa för tätt på hvarandra, i det de erforderliga utgifterna tillskynda industrien förluster och ej motsvara den nytta utställningarne hafva med sig. Detta torde dock svårligen kunna sägas om den tillernade internationella utställningen i Amsterdam, som gjort sig en hel annan uppgift än de flesta af sina föregångare och på det hela taget vittnar om nederländarnes praktiska sinne.

Arbetarens ställning inom samhället har visserligen efterhand i stigande mån blifvit föremål för allvarlig eftertanke, och rättänkande män underkasta sig den ena stora uppoffringen efter den andra för att befrämja arbetarens bästa i så timligt som moraliskt hänseende; men icke desto mindre återstå ännu åtskilliga brister att afhjelpa. Industriföreningen i Nederländerna har derför inbjudit alla länder att deltaga i en utställning af endast sådana föremål, hvilka äro af betydelse för arbetaren — såsom billiga och likväl goda klädespersedlar och möbler, lifsmedel och verktyger — i hopp att derigenom kunna förbättra hans ställning i samhället. Här är således ej fråga om elegans, konst eller sinnrika uppfinningar, utan endast om det nyttiga och billiga. Utställningsföremålen äro indelade i följande klasser: 1) arbetarebostäder och materialier dertill o. s. v., 2) bohagsartiklar, 3) klädespersedlar, 4) lifsmedel, 5) verktyger, 6) hvad som kan befordra arbetarens moraliska, andliga och kroppsliga utveckling, 7) stadgar för arbetareföreningar.

Denna tanke har med stor ifver omfattats i Nederländerna, Belgien och England, så att den tillämnade lokalen i Utrecht befunnits vara långt ifrån tillräcklig, hvarför komitén sett sig nödsakad att taga sin tillflykt till den stora ständiga industriutställningsbyggnaden i Amsterdam, som är i alla afseenden för ändamålet lämplig. Tiden för utställningen infaller från medlet af Augusti till medlet af September månad detta år.

Industripalatset blef uppfördt af industriföreningen i Amsterdam, efter ritning af arkitekten Cornelis Outshoorn, fullbordades år 1864 och intager en ytvidd af omkr. 6 tunnland. Byggnaden, som består af glas och jern, gör ett angenämt totalintryck, emedan dess dimensioner hålla sig inom det rimligas gränser; dess längd uppgår till 200 alnar, dess bredd till 108 och dess höjd till 50 alnar. Öfver dess midt reser sig en kupol, hvarifrån man har en hänförande utsigt öfver staden och dess 280 broar. Ytinnehållet utgör 20,000 qv.-alnar, och utom den stora salen, som löper midtigenom byggnaden, finnas på sidorna fyra mindre. Företaget grundar sig på aktier, och hela den erforderliga summan, 1 million gulden, anskaffades genom aktieteckning på en enda dag, den 17 Juli 1856.

En af de vackraste utställningar som egt rum i denna byggnad var den år 1865, då här från alla länder samlades växter och blommor, hvilka bildade en yppig trädgård, uppfriskad af vattenkonsternas plaskande och om aftonen upplyst af tusentals gaslågor.

Den detta år blifvande utställningen, som till det yttre skall häremot blifva en stark motsats, torde dock blifva af större gagn för de köpande i allmänhet och för arbetaren i synnerhet

---

Europas utmärktaste ögonläkare.

Sommaren 1840 kallades den berömde kirurgen och ögonoperatören, geheimerådet Carl Ferdinand von Gräfe, från Berlin till Hannover för att på den ögonens ljus beröfvade kronprinsen Georg, numera exkonung, företaga en starroperation. Gräfe återvände till Berlin endast som ett lik. Operationen misslyckades . . . och denna utgång af saken kunde den utmärkte mannen ej förlika sig med. Han sköt sig den 4 Juli 1840 i Hannover.

Gräfe efterlemnade en vacker, tolfårig gosse och en högsinnad hustru, Augusta von Alten, som gaf sonen en förträfflig uppfostran.

Redan vid sjutton år begaf sig den unge Albrecht v. Gräfe, en älskvärd och lefnadsglad yngling med långt lockigt hår och svärmiska ögon, till universitetet i Berlin för att der studera naturvetenskaperna och medicinen. Dessutom egnade han sig med stor kärlek åt matematiken samt afslutade inom kort sin kurs vid akademien.

Den unge doktorns stora förmögenhet tillät honom att ännu på några år ej börja att praktisera, hvarför han genom resor sökte ytterligare utbilda sig. Vid tjugotvå års ålder vände sig Gräfe till Prag, dit han drogs derigenom, att der funnos de berömda professorerna Jaksch, Dietrich och Arlt. Det dröjde ej länge innan de snillrike männen upptogo den framåtsträfvande lärjungen såsom sin vän. Det var i synnerhet Arlt som gjorde honom förtrogen med studiet af menniskoögat. Sålunda blef denna vistelse i Prag betydelsefull icke blott för Gräfe, utan äfven för ophtalmiatriken. Gräfe intogs af ett så lefvande intresse för detta studium, att han ej kunde slita sig derifrån.

Wiens då berömdaste ögonläkare, prof. Jäger, förmådde den vetgirige unge mannen att komma till den lefnadsglada kejsarestaden vid Donau. Här var det Gräfe grundlade sin första klinik, hvilken han skyndsamt befolkade med hundradetals originella patienter — kaniner.

På artificiell väg tillfogade han dessa patienter alla möjliga ögonsjukdomar för att sedermera bota dem. Hvarje kanin bar vid örat hängande en liten bleckplåt med en nummer, och under denna nummer skyldrade patienten i en af Gräfe och några lika intresserade studiekamrater förd sjukjournal. Hvarenda dag undersöktes hvarje kanin med största uppmärksamhet, hvarjemte försök och operationer anställdes på djuren.

Det var i främsta rummet detta originella studium Gräfe hade att tacka för den säkra och snabba blick, hvarmed han upptäckte orsaken till de mest olikartade ögonsjukdomar.

Efter att hafva besökt de förnämsta sjukhus och kliniker i Tyskland och efter att en längre tid hafva uppehållit sig i London, Dublin, Edinburg och Paris, började Gräfe i Berlin sin välsignelserika och underbart hastigt öfver hela Europa — ja, öfver de aflägsnaste verldsdelar — sig utbredande praktik såsom ögonläkare.

Hans klinik för ögonsjuka blef snart öfverfylld och måste utvidgas. Dit komma nu hundradetals fattige för att söka hjelp, och i hans hem infinna sig förnäma och rika sjuklingar från alla verldsdelar. Mot alla, betalande eller icke betalande, är Gräfe lika uppmuntrande och deltagande, hans hand lika varsam som säker. För den ädle menniskovännen och läkaren finnes intet anseende till personen — han har endast ett mål för ögat: att bistå den som mest behöfver hans hjelp. Sålunda inträffar ofta, att han anförtror en förnäm, mindre farligt sjuk patient åt sina talrika biträdande läkare för att sjelf åt en hungrande familj rädda den ögonsjuke husfadern, den ömma modern eller åt ett stackars blindt barn återgifva synförmågan. Dessutom finnas i den stora staden patienter, som han sjelf måste uppsöka, emedan de för andra sjukdomar ej kunna lemna sina hem, och då ser man den af göromål öfverhopade mannen låta sitt åkdon stanna utanför någon källare, så att han der må kunna intaga en anspråkslös middag i största hast — för att ej nödgas förspilla sin för patienterna så dyrbara tid.

Och likväl har den upptagne mannen tid öfrig att sköta sina studier, hvilket då sker om natten eller på morgonstunden.

Med den honom egna, ädla hänförelsen helsade han den af Helmholtz uppfunna ögonspegeln och skapade derigenom liksom en ny vetenskap inom ophtalmiatriken. Han icke allenast visade, att man förmedelst ögonspegeln kunde till ögonsjukdomar upptäcka en mängd anledningar, hvilka man hittills icke velat erkänna såsom orsaker till oordningar i synorganerna, utan gjorde äfven genom densamma vetenskapen närmare bekant med den farliga, förr såsom obotlig ansedda gröna starren och aflägsnade förmedelst samma ögonspegel genom en ytterst lätt operation de vid denna sjukdom i ögat ofta förekommande s. k. glaskropparne. Vidare upptäckte han med tillhjelp af ögonspegeln denna smygande inflammation i ögats inre, som vanligtvis slutar med blindhet, och botade densamma genom ändamålsenlig blodfördelning. Äfven det svårast skelande öga botar Gräfe genom att afskära en skef ögonmuskel och anbringa bandager och häftplåster, hvilka tvinga ögat att se rätt fram under någon tid, tills musklerna åter sammanväxt i sitt rätta läge. Bland hundrade af Gräfe utförda starroperationer har han endast misslyckats vid en . . . och vid detta tillfälle sade han på förhand att ögat var obotligt.

Det är sålunda ingenting att undra på, att hundratals läkare årligen strömma till mästaren för att åhöra hans föreläsningar och öfvervara hans operationer. Dessa lärjungar komma från alla verldsdelar — många bland dem äro gråhårsmän — och i hela verlden finner man Gräfes metod medföra de välsignelserikaste resultater.

Fornlemningar. Utgräfningarne vid Herculanum hafva nu genom konung Victor Emanuels frikostighet kunnat taga sin början. Hårdheten hos det af lapilli och aska bestående täcket ger anledning att hoppas, det de begrafna föremålen skola anträffas oskadade, och man väntar sig att af dessa kan göras en desto rikare skörd, som Herculanum öfverträffade Pompeji i rikedom och välmåga. I sistnämnda stad anträffades för kort tid sedan byster af Brutus och Pompejus. De äro huggna af alabasterlik marmor från Athos och torde kunna räknas bland den romerska skulpturens bästa alster. I synnerhet hos Brutusbilden återfinner man, vid sidan af en fulländad teknik, en karakteristik, som är i högsta grad beundransvärd.

Digitized by Google

På undertecknads förlag utkommer:

NORDISKA TAFLOR.

PITTORESKA UTSIGTER FRÅN SVERGE, NORGE OCH DANMARK.

I TRÄSNITT MED TEXT.

"Skandinavien är rikt på vackra trakter och saknar icke heller i de planchverk, som utkommit i hvart och ett af de tre nordiska rikena, afbildningar af vackra och märkvärdiga utsigter från dessa länder. Men samlingarne äro dock långt ifrån uttömda och priset på dem så dyrt, att endast den mer bemedlade kan lägga sig till dem. Afsigten med det verk, hvilket vi härmed taga oss den friheten att framlägga för publiken, är derföre att framkalla intresse för Nordens naturskönheter och göra dem tillgängliga för en hvar, antingen de med tillhjelp af teckningen återkallas i minnet hos dem som sjelfva sett dem med egna ögon, eller de framträda på papperet som någonting nytt och hittills obekant för betraktaren."

Med dessa ord inledde vi för några år sedan detta företag, och 3:ne band med tillsammans **216 afbildningar** föreligga nu af detta verk. Med tillfredsställelse kunna vi säga att detsamma vunnit bifall uti alla de tre nordiska länderna, der det funnit en ganska vidsträckt spridning; men också torde det medgifvas att vår publik aldrig förut erhållit ett så pass värdefullt arbete för ett så ofantligt lågt pris.

Emellertid är ämnet ännu icke på långt när uttömdt. Ännu återstå många vackra nejder, hänförande utsigter, märkvärdiga byggnader eller historiska minnesmärken för våra konstnärer att afteckna och från många håll ha vi blifvit uppmanade att icke ännu låta verket afstadna.

Under förhoppning att allmänheten skall dela denna mening, inbjuda vi nu till Subscription på ett nytt band uti 12 häften, hvaraf dock troligen blott hälften utkommer i år och återstoden nästa år. — Priset blir likasom förut

35 öre för häftet med 6 planscher och text,

hvilket pris vid **förutbetalning** för hela bandet ytterligare minskas till 4 R:dr för hela bandet.

Af 4:de Bandet äro 1:sta och 2:dra häftena utkomna och innehålla följande taflor:

Utsigt vid Ulriksdal. — Lughås qvarnstensbrott i Vestergötland. — Äröeskjöbing på Ärön. — Frederikssund på Fyen. — Eidsvold vid Kristiania. — Kyrkoruinen på Capitelberget vid Skien. — Bogesunds slott i Stockholms Skärgård. — Midsommarafton i Stockholms Skärgård. — Hólum på Island. — En "klit" norrom Blokhuus i Jylland. — Från Vage i Gudbrandsdalen. — Från Tönsberg.

Stockholm i Maj 1869.

ALBERT BONNIER.

Stockholm. Alb. Bonniers Boktryckeri, 1869.

Digitized by Google

7:de häftet. Juli 1869.

MÅNADSSKRIFT FÖR RESEBESKRIFNINGAR.

Skildringar ur Kulturlifvet m. m.

Efter utländska källor utgifven

af

C. A. SWAHN.

Sjunde häftets innehåll:

Resebilder från Nubien af Sam. Baker. I.
Pompeji efter "Quarterly Review". (Forts. o. slut.)
Om Laxodling och Laxfångst efter Bertrands "Harvest of the Sea".
Bidrag till spelets historia af Th. Winckler.
Valencia. Reseskizz af A. Fabricius.
Spisinrättningen Californien i Paris (med illustration).
Vid Dortrecht i Holland (med illustration).
Bukarest (med illustration).
Titlisberget i kantonen Unterwalden (med illustration).
Påskveckan i Ryssland. } Smärre artiklar på omslagets innansidor.
Höskörd på Alperna. }

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Prenumerationspriset för hela årgången 6 R:dr.

Subskribenter betala 60 öre för häftet, men erhålla häftena 11, 12 gratis.

Eleganta clothpermar till NÄR OCH FJERRAN (se omslagets baksida).

Digitized by Google

Påskveckan i Ryssland.

Redan en vecka före påskens infallande är hvarje stad sysselsatt med förberedelser till denna på samma gång kyrkliga och verldsliga fests firande. I dubbelt mått gäller detta om den heliga staden — det gamla Kiew. I de olika stadsdelarne uppför man karuseller och gungor och inreder andra lokaler till påskens firande bland folket; i Podal börjar en årsmarknad, som räcker under högtidsdagarne och der landtfolket och pilgrimen köpa icke allenast helgonabilder, utan äfven verldslig grannlåt såsom glasperlor, band, ringar och röda skor. Likaledes slå sig framför alla kyrkor ned talrika handlande med dylika saker, under det i eleganta butiker hopas massor af konstfullt utsirade och målade ägg.

Klockorna ljuda nästan oupphörligt dag och natt. Hvarje högtidsdag börjar vid midnatt och bebådas genom ringning, som ljuder dubbelt högtidlig genom nattens tystnad. Man känner, att man lefver i den heliga staden.

Pilgrimerne anlända nu i stora skaror, som genomströfva gatorna och lägra sig vid brunnar och kyrkor; de skaffa sig ej några andra herbergen än dessa öppna platser och klostergårdar, der de sofva på den hårda stenläggningen i regn och solsken. Man betraktar dem alla såsom tiggare och ger dem derför gerna en almosa, ty dels äro de verkligen fattiga, och dels hafva de aflagt det löftet att under sin pilgrimsresa lefva af endast almosor. Sålunda hitkomma de till fots fjerran ifrån; men de unna sig likväl ej någon hvila i Kiew, utan vandra med svullna fötter, utmattade och neddammade, från den ena kyrkan till den andra, läsa sina böner framför alla helgonskrin både ofvan och under jord, sofva i fria luften och lefva af svart bröd och *kwas*, som de få af munkarne. Det enda öfverflödiga de tillåta sig, det enda, som de hemföra, är invigda kors, medaljer, helgonabilder och vaxljus, hvilka de köpa utanför kyrkorna eller erhålla i utbyte mot de penningar, hvarmed de begåfva klostret Ty många af dem, som underkasta sig denna ansträngande vallfart, medföra rika skänker åt klostren, och hvar och en, äfven den fattigaste, lemnar något, ofta några rublar, som utgöra hans besparing under ett helt år. Hvarje ryss söker att åtminstone en gång i sitt lif få bedja i Kiew, ty en sådan vallfart inbringar honom hans synders förlåtelse. Så komma dessa pilgrimer till den heliga staden, efter att hafva till fots tillryggalagt ofantliga sträckor, från norr och söder, från de aflägsnaste delarne af det ofantliga riket, från Ishafvets kust och från Ponti stränder, ja till och med från andra sidan Volga och Ural. Sålunda vallfärdar man hit från det inre af Sibirien. Såsom exempel härpå må omnämnas en bondqvinna, som från detta land vandrade under $1\frac{1}{2}$ års tid och efter påskfestens slut på samma sätt återvände till sitt hem. Man skulle kunna hafva ett ypperligt tillfälle att här studera Rysslands alla folkdrägter, om icke alla pilgrimerna, både män och qvinnor, öfver sin drägt bure gråa yllekaftaner; dessa, sandalerna, vandringsstafvarne och vattenflaskorna, de' lilla öfver axeln hängande klädbyltet äro de allmänna kännetecknen på dessa fromma vandrare, hvilkas kommande och gående räcker hela sommaren igenom.

Den heliga påskaftonen inbryter med majgrönska, klockringning och rosenglöd på himlahvalfvet. Så snart de första stjernorna börja tindra, antändas ljuskedjor på alla gator, hvilka nu blifva allt lifligare. Omkring kl. 10 begifva äfven vi oss uppför det närliggande berget till den katolska kyrkan, hvilken är öfve:full, så att vi endast på afstånd kunna betrakta gudstjensten och processionen, hvilken vandrar omkring kyrkan. Det skönaste intrycket erfar man vid utgåendet. Framför lyser månen i gröngul glans, under henne glänsa såsom strålande perlrader lamporna i den illuminerade staden, och omkring henne tindra myriader stjernor. Kasta vi blicken tillbaka, se vi altaret, hvars ljusvågor utströmma genom de öppna kyrkdörrarne.

Härifrån åka vi vid midnatt till den aflägset belägna Laurakyrkan, för att äfven der betrakta påskfesten. Hvilken hänryckande, oförgätlig färd! Vårnatten är så varm, lugn och stjernrik, staden så underbart skön, månskenet och den praktfulla ekläreringen så hänförande. Öfverallt lif, fotgängare, vagnar, som alla strömma åt samma håll till Laura, hvars väldiga klockor kalla de troende, och hvars ända upp till spiran upplysta torn såsom en vägvisare reser sig i fjerran. Snart äro vi framme; vi stiga ur, beträda den rikt eklärerade, af menniskor uppfyllda förgården och begifva oss derefter in i kyrkan, hvarifrån ett ljushaf strömmar oss till mötes. Bländad af all denna prakt och herrlighet, kan man i början knappt uppfatta det hela. Ända upp i kupolen utbreda tusentals ljus öfver hela templet ett bländande sken, som gör att dess prakt, ornamenternas och arabeskernas detaljer kunna urskiljas till och med bättre än vid dagsljus. De gyllene väggarne glänsa liksom af eld, mildare skimra de jättelika silfverkandelabrarne; men icke blott från dem, väggarne och altarena utströmmar ljushafvet; hvar och en af de många tusentals menniskorna håller i handen ett ljus. Alla dessa tusenden tillhöra den förnäma, eleganta verlden, ty folket är under denna natt förvisadt till läktarne. Officerare i glänsande, stjernbeprydda uniformer och damer i stor toalett trängas om hvarandra liksom vid en hoffest; en skarp kontrast mot dem bilda munkarne och nunnorna i deras svarta kåpor. Midti kyrkan äro presterna församlade kring ett slags graf eller katafalk; med vaxljus i händerna, sjunga de med ett recitativartadt föredrag evangelier eller psalmer. Snart begifva de sig alla i en ståtlig procession ut omkring kyrkan; de vanliga poperna med långt svart hår, arkimandriterna med höga svarta, och de högre presterna med röda mössor, hvilka, liksom de hvita kläderna, skimra af guld, silfver och juveler; midt ibland dem går metropoliten, en gubbe med äkta slaviskt ansigte, ett långt hvitt skägg, en hög, blå, af diamanter strålande mössa och S:t Andreasorden i bredt blått band omkring halsen; äfven många af de andra presterna bära denna orden. Framför dem gå korgossar i blåa, guldstickade drägter, erinrande om dem, medeltidens pager buro. Dessa gossars röster fylla kyrkan med en ljuflig sång, hvari beständigt återkommer de heliga jubelorden: *Christos woskres!* Sedan processionen vandrat omkring kyrkan, återvänder den in i templet med brådskande steg, dit beledsagad af de högsta embetsmännen, officerarne m. fl. Festligheterna fortvara ända till daggryningen; men bäst är att vi aflägsna oss, öfverväldigade, som man blir, af det underbart storartade skådespelet, bländade af ljus-, guld- och diamantskenet, hvartill svårligen någon kyrkofest i verlden torde kunna uppvisa maken. Det gör godt att i den stilla, mildt upplysta månskensnatten få hvila ut ögonen efter all denna jordiska prakt och ståt.

Påskmorgonens sol och tjensteqvinnornas lyckönskningar väcka oss i god tid. Alla äro försedda med brokigt målade ägg, hvarpå äro inristade orden: *Christos woskres!*, som upprepas öfverallt, i husen och på gatorna. Med dessa ord helsa alla ryssar hvarandra, när de mötas på gatan, dem uttalar hvarje besökande, då han inträder i ett hus, och det skönaste i denna helsning är den kärlekens kyss, som ej blott männen gifva hvarandra utan som äfven vexlas mellan husbönder och tjenare, fattige och rike eller förnäme, och hvilken ingen kan vägra den andre. Äfven de förnäma ryssarne begåfva hvarandra med vackert prydda och målade ägg; polackarne bryta och förtära med sina slägtingar och vänner invigda oblater under ömsesidiga lyckönskningar. I ett festligt smyckadt rum står uppdukad *swentzone* eller *pasqua*, den heliga påskmåltiden, bestående af de mest olika stereotypa påskrätter och kakor, med stekta påsklam och med gröt omlindade vaxljus. Allt är redan sedan föregående afton invigdt af presterna, och det står under hela påskveckan hvar och en fritt att se sig tillgodo. I hela staden råder den gladaste sinnesstämning, tonvågorna från de olika kyrktornen slå tillsammans öfver den rörliga taflan, och på gator och torg trängas menniskor och åkdon, alla springa eller åka, omfamna och kyssa eller aflägga besök hos hvarandra. Frid och glädje synas förena ung och gammal, rik och fattig, och allas ansigten stråla af en oblandad fröjd och glädje. Äfven alla gångstigar på de närbelägna bergen hvimla af lustvandrare; men det rätta folklifvet börjar först på andra festdagen, då musik höres öfverallt, gungor och karuseller äro i full verksamhet, då mängden tränges omkring bränvins-, *kwas*-, frukt- och bakverksförsäljarne. Nu får man se en mängd originella danser och egendomliga folklekar, och fröjden är obeskriflig. Samtidigt med denna sköna påskfest inbryter vanligtvis våren och ibland äfven sommaren: björkarne lysa med sin första grönska, näktergalarne börja sjunga i lunden och träden att blomma, och öfver denna de sista Aprildagarnes vårglans rullar redan åskan, och utgjuta molnen sina regnskurar, såsom befunne man sig midti sommaren.

Höskörd på Alperna.

(Efter Berlepschs "die Alpen.")

Högt uppe på fjälltopparne, som, sedda nerifrån dalarne, synas omöjliga att beträdas af menniskans fot, men der man kan uppsöka örnens bostad, finnas likväl små, runda, ljusgröna grässlätter, hvilka för ögat göra ett behagligt afbrott mot den mörka klippväggen och förmildra det kalla intryck, som här framkallas af den ödsliga naturen — dessa gräsfläckar äro högbergens ängar. Att här slå höet och sedan skaffa ned det i dalarne är ett icke blott mödosamt, utan äfven mycket farligt arbete; ty det egentliga stället, der hvar och en, som har mod och kraft, utan hinder får insamla höet, ligger vanligtvis ofvan skogsregionen på så branta sluttningar, att hvarken geten eller fåret, ännu mindre den storväxtare boskapen kan våga sig hit. Man skulle visserligen vara böjd att tro, att dessa högt liggande trakter, der endast stengeten kan finna fotfäste och enstaka våghalsar måste sätta lifvet på spel för att vinna en knapp dagslön, skulle vara gemensam egendom — men nej! äfven här ha menniskans eröfringslystnad och vinstbegär genom öfverenskommelser sökt försäkra sig om eganderätten. Der ej längre gränsstenar, trädhäckar, djupa klyftor och flodbäddar uppdraga en synlig gräns, der löper likväl en alpbys råmärken i ideala linier öfver klipptopparne, afgrunderna, skridjöklarne och öknarne, ännu icke beträdda af någon menniskofot.

Innanför denna kommungräns åter uppdrages vidare en trängre, som skiljer de marker, der boskapen kan beta, från de farliga, tvära branter,

Digitized by Google

Resebilder från Nubien

af

Sam. Baker.

(Utdrag ur "The Nile Tributaries of Abysinia" af L. Zink.)

I.

Den nubiska öknen.

På tjugosex dagar förer en Nilångbåt den resande från Kairo söderut till Korosko, der seglatsen upphör, emedan floden sedermera under en lång sträcka här och der spärras af klippstycken. Ångbåten vände om, och vi stodo nu på Nilens östra strand, med den stora nubiska öknen framför oss.

Korosko har ej många beqvämligheter att erbjuda den resande. Staden består af några få, eländiga arabiska hyddor, hvilka omgifvas af dammiga dadelpalmer, och begränsas i vester af den dyiga floden samt i öster af den brännande öknen. Sålunda inskränkt till en smal, endast några få famnar bred jordremsa, ligger Korosko der som en bild af eländet.

Sedan jag vistats några dagar i staden, skaffade sheiken mig sexton kameler. Jag hade varit nog omtänksam att utom de vanliga getskinnen förse mig med vattentunnor; och med en pålitlig förare i spetsen för karavanen, lemnade jag den 16 Maj 1861 Korosko och drog in i öknen. Vägen från Korosko genom den nubiska öknen afskär den korda, som Nilen bildar, då den här gör en stor krok mot vester. Väglängden är omkring sextio mil. På denna öde sträcka finnes endast, ungefär halfvägs, ett vattningsställe vid Murahd, der man rastar; ehuru vattnet är salt och bittert, drickes det likväl med stort välbehag af kamelerna. Då vi olyckligtvis reste under den heta årstiden, var värmen olidlig — termometern utvisade i skuggan 33-36° — och den törstiga samumvinden sög vattnet ur säckarne. Komme det att fortgå på detta sätt, så måste resan göras på sju dagar, för att vi åter skulle kunna uppnå Nilen vid Abou Hammed, der den ånyo böjer sig mot söder. Det kan låta underligt att tala om en forcerad marsch, när man tillryggalägger endast sextio mil på sju dagar; men sextio mil genom en glödande sandöken och med en hastighet af endast något öfver en half mil i timmen är i sjelfva verket den besvärligaste resa man kan företaga.

Vi sade Nilen farväl. Vi vände den lifgifvande floden ryggen och anträdde resan in i den stilla öknen. Endast på några få mils afstånd från Korosko antog trakten en så hopplös och ödslig karakter, att det är omöjligt att i ord gifva en föreställning derom. Glödande som en ugn, sträckte sig den gula sandytan åt alla håll, så långt ögat nådde; här och der reste sig kägelformiga bildningar af vulkaniskt ursprung till en höjd af flere hundrade fot. Sedda på afstånd, liknade de Egyptens pyramider, och måhända hafva de tjenat som förebilder åt denna urgamla byggnadsstil. Högar af svart basalt upptornade sig öfver den gula sanden, den solstekta marken var brännande het, och termometern utvisade 44° i solen! Ljudlöst framskredo kamelerna öfver sanden, tysta följde pådrifvarne efter dem, och allt djupare inträngde vi i öknens ensamhet. Vi kommo snart in på en alldeles jemn, orangefärgad sandslätt, som omgafs af pyramidformiga höjder. Sandytan var öfversållad med någonting, som liknade kanonkulor och granater af alla storlekar. Stället såg ut som en gammal valplats, der en strid rasat mellan onda andar; klipporna glödde af hetta, och ingenstädes syntes några spår af växtlighet — öfverallt död och grafvens tystnad! Kamelernas långsamma och vaggande gång var ytterst tröttande, och trots hettan steg jag af för att undersöka de besynnerliga bomberna och kulorna. Många af dem hade en så fullkomlig klotform, som om de hade blifvit gjutna, andra voro äggrunda, men alla voro de ihåliga. Sedan jag med någon svårighet lyckats slå itu dem, fann jag att de innehöllo ljusröd sand; de voro verkligen vulkaniska, af smält lava bildade bomber, som vid ett vulkaniskt utbrott hade blifvit slungade högt upp i luften, under sitt fall antagit den sferiska formen, hvilken de hade bibehållit, då de afsvalnat, innan de uppnått jordytan. Den yttre skorpan var brun och tycktes innehålla en mängd jern. De minsta voro nästan cirkelrunda, sannolikt i följd af hastigare afkylning; af de större hade många synbarligen nedfallit, medan de ännu voro i halft flytande tillstånd, och derför gått sönder. Hela slätten var öfversållad af dylika stenar; de lågo der såsom oförstörbara minnen af en förfärlig hagelby — möjligen en sådan, som förstörde Sodom och Gomorrah.

Sedan vi hade passerat detta ställe, vexlade taflan om: så långt ögat nådde, föreföll slätten som ett upprördt haf med gråa böljor; dessa sågo kalla ut i den stekande hettan, och ej en enda vattendroppe stod att upptäcka. Det tycktes som om en gudamakt plötsligen förvandlat den rasande sjön till sten. Samumvinden blåste fram öfver denna fasaväckande öken och sopade sanden in i klippremnorna, kamelerna böjde sina hufvuden under dess brännande andedrägt, och ljudlöst smög sig karavanen fram öfver den vågiga klippytan, tills den stormiga sjön var passerad och den ändlösa sandslätten åter utbredde sig framför oss.

Då och då upptäckte vi några vissnade meloner; deras blad hade för längesedan fallit af, och de förtorkade stjelkarne voro spröda som glas. De utvisade emellertid att äfven öknen har en period af lif, hur kort denna än må vara. Men öknens frukter äro bittra; ja, så genomträngande bittert var det inre af dessa meloner, att det smakade alldeles som chinin. När man gnuggade det mellan fingrarne, förvandlades det till ett fint, hvitt pulver. Det brukas af araberna som läkemedel, upplöses i mjölk och verkar starkt afförande.

Solen, som i öknen så obarmhertigt plågar den resande, sjönk nu ned i vester bakom höjderna, och nu inbröt den

Digitized by Google

ifrigt efterlängtade, svala och uppfriskande natten. Termometern sjönk till 20°.

Den karavanen kommenderande föraren, som skulle lotsa oss genom öknen och hvars befallningar ingen vågade motsätta sig, tillsade nu, att vi skulle göra halt och rasta i två timmar. Vi hade uppnått det vanliga rastställets, som ligger under en lodrät klippvägg; platsen var betäckt af ett tjockt lager kamelspillning, och detta förträffliga bränsle skaffade oss snart en blossande eld; kaffekokaren sattes öfver elden, måltiden tillagades skyndsamt, och sedan vi tagit oss en liten lur på sanden, väcktes vi åter af förarens stämma. Kamelerna hade icke varit aflastade, utan legat nedhukade och förtärande sin *dhurra*, som utbreddes framför dem på en matta. Vi voro i ordning inom några minuter och anträdde åter vår enformiga, ljudlösa färd.

Luften var efter dagens hetta och den tryckta, af samumvinden framkallade stämningen synnerligen uppfriskande. Då natten inbryter, har öknen med sig något egendomligt trollskt. Mörkret begränsar synkretsen och döljer landskapets nakenhet, bergen antaga i månskenet fantastiska former, och den djupa tystnaden framkallar en känsla af någonting öfvernaturligt hos den vilda och hemlighetsfulla ödsligheten; arabens tro på genier och en mängd mot menniskan fientliga, onda makter har blifvit en naturlig följd af hans kringirrande lif i dylika, ödsliga och vilda nejder, der naturen uppträder fientligt mot alla lefvande väsenden.

Efter 47 timmars marsch från Korosko kommo vi till Murahd, "den bittra källan".

Detta är ett sorgligt, för den utmattade och törstige kamelen välkändt ställe; hoppet om att hinna dit, så att det dock må förunnas honom att ännu en gång släcka sin törst innan han dör, drifver honom framåt, när krafterna börja svika på den mödosamma färden. Murahd är kamelens sista hviloställe. Källan eller brunnen befinner sig i en utslocknad krater, som på tre sidor omgifves af branta, omkr. 300 fot höga klippor. Botten är alldeles jemn och bildar en sandig, endast 3-400 alnar bred dal, och härnere, inemot tre alnar under ytan, finnes vattnet, som är både salt och bittert. Så snart våra kameler hade blifvit aflastade, störtade de, såsom om de varit rasande, fram till vattnet.

Stället var bokstafligen en dal för de dödas ben. Rundtomkring lågo spridda otaliga skeletter af kameler, dessa under sin resa strandade öknens skepp; urblekta af solens glöd, lågo de der i samma ställning, hvari djuret hade utandats sin sista suck, den torra ökenluften hade förvandlat skinnet till en likkista. Här finnas inga flugor eller maskar som förtära åtelen — detta arbete har blifvit öfverlemnadt åt kråkorna, hvilka ibland ej hinna med denna sysselsättning. De suto uppe på klipporna, och de utmattade kamelerna hade knappt hunnit släcka sin törst och lägga sig ned att hvila, förrän fåglarne liksom på ett gifvet tecken flögo ned från sin upphöjda plats och började spatsera omkring de trötta djuren.

Då mången kamel släpar sig till detta ställe endast för att dö, så hafva kråkorna genom en lång erfarenhet och ständig öfning vunnit en icke så ringa skicklighet i konsten att bedöma, på hvilket stadium af utmattning den sjuke kamelen befinner sig. Det syntes mycket väl, att de nu aflade ett besök hos min karavan i det ärendet att taga kamelerna i närmare skärskådande, och var det i synnerhet ett bland djuren de skänkte en synnerlig uppmärksamhet. Kamelen var mycket medtagen samt hade sträckt ut sig på sanden i hela sin längd, och kråkorna höllo honom envist sällskap, tills vi bröto upp igen och föraren dref honom åter upp på benen.

Vid Murahd var hettan olidlig; ej den minsta skugga erbjöds, och de dalen omgifvande, glödande klipporna gjorde stället till en naturlig ugn. Luften var så torr, att många af vattensäckarne, som tycktes vara fulla, nästan alldeles länsades. Det ovärderliga innehållet hade fördunstat genom det porösa lädret, och säckarne voro endast utspända af luft. Det hade blifvit öfverenskommet, att kameldrifvarne skulle hålla sig sjelfva med lifsmedel; men med sin vanliga sorglöshet hade de gjort sig förhoppning om att kunna snatta åt sig litet af mina förråder, och då deras beräkning härutinnan slog felt, nödgades de sätta sig sjelfva på svältkur och ledo mycket af törsten. Under de föregående dagarnes forcerade marsch hade vi ej fått tillfälle att tänka på toaletten, och då vatten i öknen är detsamma som lifvet, hade det ej blifvit fråga om att tvätta sig. Vi hade derför gladt oss åt det korta uppehållet i Murahd, der vi ville offra en skål vatten, för att uppfriska oss efter den ansträngande resan. Vår tjenare ämnade just slå ut vattnet ur skålen, hvari vi tvättat oss med tillhjelp af den väl behöfliga tvålen, då föraren, som endast afvaktat detta tillfälle, störtade fram, ryckte skålen ur tjenarens hand och, för att stilla sin olidliga törst, drack ur största delen af dess innehåll, hvarefter han med ett hjertligt: Gud vare lof! gaf en annan arab återstoden.

Min hustru mådde mycket illa, men i öknen kan man ej tänka på att stanna; död eller lefvande måste man medfölja karavanen, då det för alla är en lifsfråga, om vattenförrådet räcker till.

En mil söder om Murahd aflöser graniten de vulkaniska bergsformationerna. Öknen är här en stor slätt, som i söder inneslutes af en rad spetsiga höjder; här och der anträffar man några enstaka, förbrända mimosaträd, som råkat förirra sig hit.

Då för många år sedan den egyptiska hären eröfrade Nubien, omkom ett helt regemente i denna trakt. Soldaterna ledo mycket af törsten, då de hade endast helt litet vatten med sig, och narrade af en hägring, som hade en förvillande likhet med en sjö, fordrade de, att den arabiske ledsagaren skulle föra dem dit. Det tjenade till ingenting att han försäkrade dem, att det icke var någon sjö, och vägrade att förspilla den dyrbara tiden med att göra en onyttig krokväg. Från ord gick tvisten öfver till handling, och soldaterna mördade vägvisaren, på hvilken hela deras väl och ve berodde. Hela regementet lemnade vägspåret och störtade mot den falska sjön. Törstiga och utmattade, ilade de fram öfver den brännande sanden, allt tyngre blefvo deras fötter, alltmera brännande deras andedrägt, ju längre de kommo in i öknen och aflägsnade sig från stället, der föraren låg, badande i sitt blod, medan de hånande luftandarne förde dem vilse och den i solskenet glittrande sjön inbjöd dem att taga sig ett bad i dess svala vatten. Slutligen försvann gyckelbilden, och den olycksaliga sjön förvandlades till brännhet sand. Man tänke sig deras gränslösa förtviflan — ingen väg, ingen stig, vägvisaren mördad, allt var ute! Öknen behöll dem alla, och de utsända araberna funno endast deras förtorkade lik.

Dagen efter vår affärd från Murahd sågo vi två gazeller, som, med undantag af de förut omnämnda kråkorna, voro de enda lefvande väsenden, vi under hela vår resa varseblifvit. På aftonen passerade vi en rad låga och ojemna granitberg, som voro åtminstone 600 fot höga; vägen gick genom ett pass, hvilket förde oss ned på en stor slätt. Långt bort i fjerran och på stora mellanrum reste sig fyra granitberg, som hade en förvillande likhet med väldiga pyramider. Jag är fullt öfvertygad om, att de gamla egyptierna hemtade idén till sina byggnader från sjelfva naturen; pyramiderna på nedre Egyptens slätter äro uppförda i likhet med dessa egendomliga granitberg, liksom tanken på de smäckra dadelpalmerna måste hafva föresväfvat dem, då de konstruerade sina obelisker.

Tidigt på morgonen den 23 Maj uppnådde karavanen Abou Hammed. Det var en fröjdefull anblick att återse

Digitized by Google

Nilen, och det var en obeskriflig njutning att efter de sju föregående dagarnes hetta få taga sig ett bad i dess svala böljor. Den lilla staden är fullständigt blottad på allt, och den nakna öknen sträcker sig här ända ut till flodstranden. Oberäknadt rasterna, hade vi tillryggalagt vägen mellan Korosko och Abou Hammed på 92 timmar; sju dagar hade vi varit på resan och rastat en dag vid Murahd, men äfven om den togs med i räkningen, hade vi färdats tretton timmar om dygnet. Kamelerna befunno sig i alla fall temligen väl, då hvarje djur endast haft en packning af 400 ℔. I allmänhet beräknas hvarje börda till 500 ℔, men under en så ansträngande resa som denna är det för mycket, hvarför också många omkomma under vägen; en karavan, hvilken dagen efter vår ankomst inträffade i Abou Hammed, hade mistat trettiotre kameler. Hela vägen mellan Korosko och Abou Hammed var beströdd med skeletter, så att jag i medeltal räknade omkring tjugo på hvarje mil; på den närmaste vägsträckan norr och söder om Murahd var antalet dubbelt så stort, men på den branta hålvägen mellan höjderna, der hettan var starkast och vägen besvärligast, var dödligheten förfärlig, då jag på några ställen räknade 6-8 skeletter i en hög.

Så farlig är vägen mellan Korosko och Abou Hammed, att Saïd Pascha gaf befallning om, att all förbindelse mellan de två ställena skulle afbrytas. På de främmande konsulernas föreställningar återkallades likväl detta påbud, då vägen är den ginaste till Sudan.

Våra araber visade sig vara ypperliga fotgängare, då de hade gått hela vägen. Den sista dagen hade både deras lifsmedel och vattenförråd tagit slut; lyckligtvis hade jag gömt nyckeln till mina vattentunnor, och då alla vattensäckarne voro tomma, öppnade jag kärlen för de törstande menniskorna och djuren."

Efter en half dags hvila bröt sällskapet åter upp. Från Abou Hammed löper vägen längsefter Nilstranden. Öknen sträcker sig nästan ända ut till floden, och endast en smal rand af förtorkade buskar och palmer betecknar Nilens område; men hur litet detta än är, finnes här likväl lif, och från detta ögonblick sågo äfven de resande litet emellanåt flockar af gazeller. Floden är här ännu full af klippor och bildar en fortlöpande rad af små vattenfall och strömhvirflar; när vattenståndet är lågt, är en båtfärd omöjlig, och till och med vid flodtiden är en sådan förenad med stora faror; man har derför ingen annan utväg att komma fram, än att begagna sig af kamelerna. Då man ej behöfver befara att lida brist på vatten, tvingas man icke att påskynda resan; men öknens heta och torra luft och den ännu pinsammare samumvinden återstå dock. "För att få fram gevären ur deras läderfodraler, måste vi uppsprätta dessa; allt träarbete böjde sig, knifskaften af elfenben klyfdes genom värmen, papper gick midt itu, när man rullade ihop det, och det föreföll som om denna förfärliga ökenvind uttorkade märgen i ens ben. En af våra kameler störtade, för att aldrig mer resa sig." Den utomordentliga torrheten hos luften meddelar håret och alla slags yllesaker en hög grad af elektricitet; låter man en skotsk plaid endast några timmar ligga ofvanpå ett ylletäcke, så hänger den fast dervid, och drager man dem raskt åtskils, så visar sig nattetid ett flammande sken, som åtföljes af en ljudlig knall.

Efter att hafva tillryggalagt en väg af 55 timmar, kommo de resande till staden Berber. Efter beräkningen af 2¼ eng. mil i timmen, utgör hela afståndet från Korosko 93 mil. Resekostnaden var synnerligen billig: inberäknadt förarens lön, kostade hvar kamel Baker endast 20 rdr sv., och för detta pris fick han 400 ℔ forslade omkring 100 mil genom en brännande öken. Denna billiga transportafgift i förening med den dåliga ångbåtsförbindelsen på Röda hafvet gör, att största delen af utförseln från öfre Egypten tager denna väg, trots densammas faror och besvärligheter. Då boskapspesten 1864-65 bortryckte en ofantlig mängd kameler och priserna i följd deraf stego betydligt, afstannade handeln nästan alldeles.

Berber är en stor stad och har nästan samma utseende som Nilstäderna i nedre Egypten med sina vanligtvis dammiga, ej stenlagda gator mellan de af obrändt murtegel uppbyggda husen med sina flata tak. Den är säte för en *mudir* eller guvernör och har vanligtvis en garnison af 1,500 man. Den afgående guvernören mottog de resande med största välvilja och gaf dem genast tillåtelse att uppslå sina tält i hans straxt bredvid Nilen belägna trädgård, som låg ytterst i staden. Efter en fjorton dagars färd genom öknen var åsynen af en välskött trädgård för dem detsamma, som om Eden visat sig för deras blickar. Trädgården utgjordes af omkr. sex tunnland, tätt planterade med smäckra dadelpalmer samt skuggrika citron- och limonträd, under hvilka de resande kunde utbreda sina mattor och njuta en behaglig hvila. Fågelskaror qvittrade och sjöngo i träden öfver deras hufvuden, och ringdufvorna kuttrade i de höga, skuggrika palmerna, och det plötsliga ombytet från den ofruktbara, döda öknen till detta förföriska lif kunde icke annat än verka upplifvande och stämma sinnet till glädje. Men hvad är orsaken till denna utomordentliga förändring, hvarifrån kommer väl denna ljufliga oas, som här i den gula, sanduppfyllda öknen nästan dignade under lif och fruktbarhet? Jo, från vattnet: det är Nilguden, som, mäktigare än den arabiska sagans alla genier, förvandlat öknen till ett tjusande paradis. Egaren, Hallihm Effendi, hade för många år sedan låtit anlägga denna trädgård, som han vattnade med tillhjelp af en mängd vattenhjul, och Baker och hans hustru njöto nu i fulla drag häraf samt tackade Gud för skuggan och det uppfriskande vattnet, de största välsignelserna för dessa brännheta trakter.

Efter en veckas hvila i Hallihm Effendis paradis hade de resande återhemtat krafterna och började tänka på att fortsätta resan. Baker hade beslutat sig för att, innan han anträdde sin stora resa nedefter den hvita Nilen, undersöka Atbara och dess bifloder, och guvernören hade lofvat honom två turkiska soldater till ledsagare. Han lät derför sin packning efter floden föras till Khartum, medan han sjelf beredde sig att, endast försedd med hvad han oundgängligen behöfde, fortsätta resan genom öknen. Juni månad inbröt, och Nilen började långsamt stiga, men ännu var vattenståndet lågt; ibland föll vattnet på en natt aderton tum, men steg derefter åter, hvilken omständighet bevisade, att regnet hade börjat falla i söder, ehuru endast byvis. Turkarne förklarade äfven, att det var ännu endast den blåa Nilen som steg nere vid Khartum.

Hallihm Effendis trädgård vaktades af en skara utsökt vackra slafvar, negrer från hvita Nilen; deras frodiga och skinande anleten utvisade nogsamt, att de hade en god husbonde. En ung, vacker slafvinna aflade dagligen ett besök hos de resande och medförde gåfvor af frukt från husbonden och familjens många fruntimmer, som, efter att hafva med dessa vanliga turkiska höflighetsbetygelser inledt bekantskapen, anhöllo om att få aflägga ett besök hos den engelska damen. En aftonstund infann sig derför hela haremet — "en sådan samling damer i lysande röda, gula och blåa sidendrägter, att en blomsterbukett ej kunde vara mera strålande." De ledsagades af en skara slafvar, och den förnämsta bland de sednare bad, med iakttagande af den största höflighet, Baker, att han skulle gå sin väg. Besöket aflopp till allmän belåtenhet; man hade fått tillfredsställa sin qvinliga nyfikenhet och säga hvarandra några artigheter. Fru Baker visade dem alla sina europeiska grannlåter och gaf dem några småsaker i utbyte mot att de berättade henne hela familjens historia. Följande morgon gjorde familjens manliga medlemmar ett besök, för att frambära damernas tacksägelser och

Digitized by Google

öfverlemna en ofantlig mängd blommor, frukter och grönsaker. Men hur ljuflig denna Edens lustgård än var, hade den likväl sina skuggsidor: dammet kunde icke utestängas från densamma — men detta dam var ej det som vi känna till från våra landsvägar, utan oförväntade stoftskyar, som af hvirfvelvinden drefvos upp ute i öknen och tilltäppte både näsa och öron på folk. De hörde till årstiden. Regntiden hade begynt i söder, och byarne sträckte sig efterhand allt längre mot norr, tills de nådde öknen. När den kalla, tyngre luften här nedsjunker i den upphettade atmosferen, framkallar den plötsliga byar och hvirfvelvindar, när man minst anar det och himmelen är alldeles molnfri.

Den verkan, dessa hvirfvelvindar frambringa, är storartad, ty de äro så våldsamma, att de kunna drifva upp dammet och sanden i pelare af flere tusen fots höjd. Dessa stoftskyar äro icke tillfälliga verk af den ostadiga vinden; de kunna ofta hålla sig upprätt i många timmar och flytta sig då framåt eller, hvilket ännu oftare inträffar, vrida sig rundtomkring, så att de, sedda på afstånd, likna solida sandpelare. Den arabiska öfvertron sätter dessa företeelser i förbindelse med andeverlden och tror, att den hemlighetsfulla, i öknens ensamhet omkringvandrande sandpelaren gömmer en ond ande, en *gin*. "Jag har ofta", säger Baker, "på en gång sett många sådana sandpelare i den ändlösa öknen, alla vandrande framåt eller hvirflande sig rundtomkring i olika riktningar, hvar och en för sig, förd framåt af sin egen hvirfvelvind. Detta deras beständiga omkringirrande är i arabens ögon ett otvätydigt bevis på deras sjelfständiga och diaboliska ursprung." I allmänhet hyser man en öfverdrifven fruktan för dessa sandstoder. Möjligen finnes ett och annat enstaka exempel på att en karavan blifvit qväfd under dem; men hvifvelvindens vanliga verkningar inskränka sig till några nedbrutna dadelpalmer och den obehagliga sandmassa, som till hälften qväfver både menniskor och djur samt med ett tumstjockt sandlager betäcker allt som ligger på marken.

Den ostadiga vinden och de häftiga sunnanstormarne tillkännagåfvo, att regntiden närmade sig, hvarför Baker gjorde sig i ordning att bryta upp. Den kock, Baker fört med sig från Kairo, hade visat sig vara så oförbätterligt osnygg och oduglig, att engelsmannen afskedade honom och antog en annan, som en kaffehusvärd rekommenderat till det bästa. Men då Baker för säkerhets skull tog mannen med sig till guvernören, för att få inhemta närmare upplysningar, befanns han förut hafva varit straffad för stöld. I afsigt att gifva Baker ett prof på sin vänskap, lät guvernören genast arrestera kaffehusvärden och föra denne till divanen, der den stackars karlen dömdes till 200 käpprapp och der domen verkställdes, trots Bakers invändningar; vicekonungens skriftliga befallning, att alla lokalmyndigheter skulle lemna de resande allt slags hjelp, gjorde hvarje mildhet omöjlig. Dessutom afkunnades domen på olika ställen i staden, på det att samma tilldragelse ej oftare skulle upprepas. Följden blef att Baker hvarken kunde få någon kock eller annat folk, då hvar och en befarade att få tvåhundrade käpprapp. Guvernören hjelpte honom emellertid ur hans förlägenhet och skickade honom straxt de utlofvade turkiska soldaterna, af hvilka den ene skulle tjenstgöra såsom eskort och den andre som kock. Den ene, Hadji Achmet, var derför äfven en vild turk, en stark och oförvägen karl, medan den andre, Hadji Velli, var höfligheten sjelf och så from som ett lam. De köpte tre åsnor och de till packningens forsling erforderliga kamelerna, och den 10 Juni bröt den lilla karavanen upp, för att draga vidare mot söder genom öknen till det ställe, der Atbara förenar sig med Nilen. Men innan vi fortsätta resan, måste läsaren göra bekantskap med Bakers tolk, kanhända den märkvärdigaste personen i hela sällskapet, att åtminstone döma efter den humoristiska och lifliga skildring hans husbonde lemnar af honom.

En af de orsaker, som förmådde Baker att ännu på någon tid uppskjuta sin egentliga resa uppefter hvita Nilen, för att finna flodens källor, var den att han ej var mäktig arabiska språket. Han insåg klart, att han aldrig skulle lyckas upprätthålla sin myndighet gentemot den eskort af halfvilda menniskor han skulle komma att behöfva på sin resa, såvida han icke sjelf kunde meddela sig åt dem, utan att vara beroende af en opålitlig tolk. Ändamålet med hans resa upp genom Nubien var derför dubbelt: han ville studera befolkningens karakter och språk, på samma gång han undersökte flodernas lopp och de egendomliga naturförhållanden, som inverka på dessa. Ännu behöfde han en tolk och hade derför medtagit en sådan från Kairo. Mannen hette Mahomed och var en originell sälle. Han var född i Dongola i Nubien och nästan svart till färgen, ehuru han sjelf ansåg sig vara ljusbrun. Han talade en mycket dålig engelska, var i högsta grad inbilsk och ytterst lättretlig. Ingen pascha kunde vara mera sträng och fordrande, än han var det mot sina underlydande; men mot Baker och dennes fru hade han visat sig from som ett lam, så länge de ännu befunno sig i Kairo, hvilket gjorde att Baker med Mahomed afslöt kontrakt om, att han för fem pund i månaden skulle åtfölja honom såsom tolk på resan till Khartum genom Nubien. Men de förhållanden, under hvilka man lefver, äro af så stor betydelse; förändras de, så förändras vi ej så sällan med dem; luftstrecket inverkar på helsan och dermed äfven på lynnet, och liksom en hund, hvilken är vänlig så länge han skiner af välmåga, icke så sällan visar sig arg och färdig att bitas, när han blifver mager och utsvulten, så hade det besvärliga lefnadssättet i öknen ett högst olyckligt inflytande på Mahomed. Han var nämligen endast van vid de civiliserade lustfärder, som de engelska turisterna göra uppför Nilen till de närmaste vattenfallen på en Nilbåt, försedd med alla möjliga beqvämligheter och öfverflödssaker — dessa små turer, på hvilka dragomanen är allsmäktig, stor som en hval bland spigg, den som styr skeppet och ombesörjer de dagliga inköpen af en otrolig mängd obehöfliga saker, på hvilka han skaffar sig en vacker behållning, tills han återkommer till Kairo med fickorna så väl späckade, att han kan lefva af sitt rof till nästa Nilsäsong. En kort skördetid af tre månader, från November till Januari, fyller hans skafferi för hela året. Intet under således att en man under sådana omständigheter har en engels humör. Men tiderna hade förändrat sig; den bortskämde Mahomed hade i Korosko utbytt den beqväma Nilbåten mot en skumpande kamel, för att plöja öknens brännande sandhaf, han hade öfvergifvit den välkända reserouten, der han var enväldig herrskare, och befann sig nu bland folk, som betraktade honom endast såsom en simpel lejd tjenare. Solen hade blifvit förmörkad för Mahomed, han var ej längre en stor man — och denna förändring af förhållandena inverkade på hans lynne. Med ett ord, han blef alldeles odräglig, på samma gång han var alldeles oumbärlig. Blotta tanken på en upptäcktsresa var för honom en komplett galenskap. I början hade han ej trott derpå, men nu blef han öfvertygad om, att han hade inlåtit sig på ett företag, som efter all sannolikhet skulle sluta med hans död eller åtminstone komma att störta honom uti förfärliga svårigheter; och i denna betryckta sinnesstämning beslöt han derför att göra sig så obehaglig som möjligt för alla, med hvilka han hade att skaffa. Sedan Mahomed fattat detta beslut, blef han helt tvärt stendöf. Der ej några hus finnas, der har man ej heller några ringklockor, och då man icke kunde ringa på honom, måste han passa på, när hans namn ropades.

— Mahomed! ... Mahomed!

Intet svar, ehuru hr Mahomed sitter alldeles i närheten, efter hvad det tyckes, djupt försjunken i betraktandet af sina stöflar.

Digitized by Google

— Mahomed! (med tonvigt på sista stafvelsen).

Ej heller nu något svar.

— Mahomed, din slyngel, hvarför svarar du inte?

Detta barska tilltal framkallar en plötslig förändring; den förr så fromsinte dragomanen springer plötsligen upp, sliter håret af sitt hufvud och skriker:

— Mahomed! Mahomed! Mahomed! beständigt Mahomed! Fördömde Mahomed, jag vore färdig önska, att han vore död eller hemma i Kairo igen. Hvilken drummel är du icke, Mahomed!

I sitt raseri bearbetar han obarmhertigt sitt hufvud med de knutna näfvarne.

Baker går ögonblickligen in på hans åsigter.

— Rätt så, Mahomed, säger han, tröska på honom bra, dunka på med besked; du känner honom bäst och vet att han förtjenar det.

Dessa Bakers ord verka lugnande på Mahomed, som är alltför envis för att följa ett godt råd, och stormen saktar af.

Mannen hade synbarligen gått något oförsigtigt åt sitt hufvud, ty understundom skulle man nästan kunnat tro, att han ej hade alla sina skrufvar i behåll; och då han händelsevis en gång slagit ett vattenkrus i stycken genom att kasta det i ansigtet på kocken och en annan gång varit nära att begå ett mord, i det han efter en af karlarne slungat en yxa så väl, att den endast var en tum från dennes hufvud, ansågs han såsom den märkvärdigaste personen i det lilla sällskapet.

Mot aftonsidan lemnade de resande Barber. De tre åsnorna användes af Baker, hans fru och Mahomed, under det att de två turkarne medförde sina egna riddjur, tvänne ypperliga dromedarer, tillhörande det kavalleriregemente, vid hvilket de sjelfva tjenstgjorde. Efter vanan var Mahomed den siste. Han hade på åsnan uppstaplat en sådan massa påsar och annan packning, att man för dem nästan icke kunde se djuret, och satt sjelf helt präktig högst upp, i skinande kläder, med ett par vackra pistoler i gördeln och bössan hängande öfver skuldran. Då Baker förebrådde honom, att han så obarmhertigt lastat det stackars djuret, blef han ursinnig, hoppade ned, drog pistolerna ur bältet och affyrade dem mot marken; samma öde fick bössan, och sedan han sålunda lättat sin person genom att skilja sig från sina vapen och gifva luft åt sin vrede, lunkade han surmulen efter åsnan.

Ledsagade af Hadji Achmet, som försett sig med kaffekokaren och några andra förnödenheter, skyndade Baker och hans hustru i förväg framför karavanen. Det mötte ingen svårighet att finna vägen, då öknens ofruktbara sand och kiselsten voro begränsade af låga snår och mimosaträd, som betecknade Nilens lopp; men föröfrigt var det ingen punkt af landskapet, som i någon större mån tilldrog sig uppmärksamheten, och öfverallt rådde samma enformighet. Det enda ljud, som afbröt tystnaden, var getternas bräkande, då arabgossarne drefvo dem hemåt, och åtskilliga fåglars genomträngande skri, när de i stora flockar begåfvo sig nedåt floden för att dricka. Dessa fåglar bo långt inne i öknen, men komma hvar morgon och afton till Nilen för att der släcka törsten; när de närma sig vattnet, utstöta de ett gällt skri (tjöck-kov, tjöck-kov), och så snart de druckit nog, anträda de återfärden. Denna natt sofvo de resande i öknen, och aftonen derpå framkommo de till Atbara två timmar efter solnedgången. Djupt nere mellan höga, branta stränder utbredde sig den skinande ytan så silfverblank, att Baker lät narra sig; ty i stället för vatten fann han vid närmare påseende endast en hvit sandyta; flodbädden var torr. På motsatta stranden inbjöd en samling vattenmeloner vid kanten af ett djupt kärr till vederqvickelse och hvila; djuren afsadlades, kaffekokaren sattes på elden, och långt innan Mahomed anlände med återstoden af karavanen, lågo de resande i djup sömn.

Atbara är minst 600 alnar bred, och på många ställen är den ännu bredare. Dess stränder äro 25-30 fot höga, och det syntes tydligen att de varit öfversvämmade under flodtiden; men för ögonblicket var floden alldeles uttorkad, så att der ej fanns minsta spår af vatten, utan endast bländande, hvit sand, som tillbakakastade solstrålarne, hvilkas brännande hetta härigenom ännu mer ökades. På bägge stränderna växte kupolpalmer, hvilka äro af stor nytta för de många arabstammar, som under den heta årstiden lemna öknen och slå sig ned längsefter floden. Bladen förse dem med ett ypperligt råämne till mattor och rep, medan frukterna tjena både menniskor och djur till näring. De växa i klasar om flera hundrade och äro så stora som små apelsiner, men hafva en oregelbunden, oval form; de äro af en kraftigt brun färg, hafva en stark glans, som om de vore fernissade och äro hårda som stenar. Araberna krossa dem mellan två stenar och åtkomma på detta sätt fruktens ätliga del i form af ett hartsartadt pulver. Det yttre omhöljet, hvaraf detta pulver fås, är omkr. $\frac{1}{4}$ tum tjockt samt omgifves af ett starkt skal, hvilket innesluter en hvit, ätlig kärna, något större än en ordentlig valnöt. Det ofvannämnda pulvret eller mjölet förtäres antingen rått, eller kokas det med mjölk tillsamman till en ypperlig välling, hvilken starkt luktar honing. Sjelfva nötterna uppmjukas i vatten under 24 timmar, hvarefter de läggas i en hög på elden, tills de äro nästan torra; först då kan man krossa dem i en grof mortel. Till smaken likna de halfstekta kastanjer och äro för boskapen ett utmärkt foder. Det är på kupolpalmen öknens innevånare hufvudsakligen förtrösta, när skörden slår felt och torka inträffar. Vid denna årstid — i Juni månad — fanns icke så mycket som ett vissnadt grässtrå i dessa utmed floden belägna oaser. De resande medförde dhurra åt sina åsnor, och äfven kamelerna kunde ej stå ut med de torra eller förbrända qvistar och småbuskar som utgjorde deras föda, utan måste erhålla en daglig ration af säd. Träd och buskar stodo nakna och utan blad, och endast under de alltid gröna kupolpalmerna kunde man finna skydd och skugga. Trakten var i högsta grad ofruktbar och ödslig, men araberna hade ej något annat val: här var det enda ställe, der de kunde uppehålla lifvet. På något afstånd från hvarandra funnos der och hvar några vattensamlingar eller dammar, som strömmen bildat i flodbädden, och vid dem hade de olika stammarne uppslagit sina tält.

Många af dessa dammar äro temligen stora, andra åter små, men alla äro de mycket djupa och hvimla af de mest olika varelser: massor af fisk, stora krokodiler, sköldpaddor, och understundom hafva flodhästar sett sig nödsakade att hålla tillgodo med den trånga bostaden och det ofta nog obehagliga sällskapet. Här vattna araberna sina hjordar, och hit begifva sig öknens djur, gazeller, hyenor och vilda åsnor för att dricka. Otaliga fågelsvärmar samlas utmed den uttorkade flodens stränder, flockar af de mest olikartade dufvor hafva tagit träden i besittning, ett hvimmel af granna småfåglar upplifvar de låga snåren, och tusentals brockfåglar aflägga hvar morgon eller afton ett kort besök för att släcka sin törst.

"Hettan var förfärlig. Först genom att resa utmed den väldiga, uttorkade floden och sjelfva pröfva, huru klimatet försvagar och förlamar all lifskraft, får man en riktig föreställning om Nilens makt och rikedom, sedan den kunnat mätta dylika törstiga sandbankar och åt den brännande atmosferen afgifva sin dagliga tribut, utan att uppehållas i sitt lopp på den långa vägen genom den nubiska öknen. På en sträcka af nära 300 mil från den punkt, der den förenar sig med Atbara, och ända till Medelhafvet upptager den icke minsta bäck, krusas aldrig dess yta af en regndroppe, om man undantager att ytterst sällan ett åskregn såsom ett märkligt fenomen öfverraskar araben på hans färd genom öknen. Och

Digitized by Google

likväl öfvervinner Nilen alla hinder, medan Atbara krymper ihop och uttorkar, med undantag af några få dammar och vattenpussar, hvilka se ut såsom små fläckar på den hvita botten."

Trots solens brännheta strålar erbjöd likväl denna årstid de resande åtskilliga fördelar. Vatten behöfde de icke sörja för, då detta stod att få, alltefter som de framträngde vidare; nätterna voro utomordentligt sköna, och då vädret alltjemt var godt, var den stjernklara himmelen deras tält; inga mosquitos plågade dem, och när solen gick ned, kunde man obehindradt njuta af ögonblickets behag. Då villebrådet och fåglarne, när de skulle dricka, ej hade någon annan tillflykt än floddalen, kunde Baker med sin bössa utan svårighet anskaffa kött åt sitt ressällskap och hade dessutom nog öfver, för att derför af araberna tillbyta sig getmjölk, palmnötter och hvad han eljest behöfde.

Efter några dagars förlopp gjorde han halt vid Collodabad, der strömmen genom en krökning af floden hade gräft en djup bassin, hvilken var omkr. $\frac{3}{4}$ mil lång och utgjorde den största vattenyta, de sett på deras resa utmed Atbara. En mängd araber hade med sina hjordar slagit läger på detta ställe. De stackars djuren voro nästan skinn och ben. Getterna uppehöllo lifvet endast genom att uppsamla mimosans fröhölster, hvilka arabgossarne nedskakade åt dem med tillhjelp af långa, i spetsen böjda käppar; fröen liknade ärter och innehöllo en mängd olja, men de hade en obehaglig lukt och sträf smak. Äfven menniskorna ledo nästan lika mycket som djuren, ty mjölken är ett af deras förnämsta näringsmedel, och i följd af den magra kosten mjölkade boskapen klent.

Till Collodabad är det sju dagsmarscher eller inemot fyrtio mil från den punkt, der Atbara förenar sig med Nilen — fyrtio enformiga mil genom den ändlösa öknen med endast de små oaserna utefter flodstränderna. Då Collodabad var det förnämsta vattningsstället, hvimlade nejden af vildt och fåglar, i synnerhet dufvor, brockfåglar, gäss och pelikaner, och araberna hade lofvat Baker, att han här skulle få göra bekantskap med flodhästen, hvilken han ännu icke sett. De resande hade uppslagit sina tält under en palmträdsgrupp, hvarifrån man hade fri utsigt öfver flodbädden åt bägge sidor. Atbaras bädd var på detta ställe 7-800 alnar bred och inneslöts af branta, 30 fot höga klippor. Under den motsatta stranden låg den långa, smala dam, som intog $\frac{1}{3}$ af flodbäddens bredd; på den ena sidan begränsades den af sanden, på den andra af en lodrät höjd, hvarpå växte en mängd om pilen påminnande gröna buskar.

Tidigt om morgonen begaf sig Baker ut på jagt efter de omtalade flodhästarne, åtföljd af en arab, som skulle leda honom på spåret. Straxt vid yttersta ändan af dammen fick han sigte på de breda fotspåren. En arab hade på detta ställe planterat en melonsäng i den fuktiga sanden, men flodhästen hade alldeles utplundrat hans trädgård. Melonen är liksom tillkommen för flodhästens skull; till och med den största går utan svårighet in i hans gap, der den krossas med en tryckning af de breda tänderna. Men ej belåten med att hafva ödelagt mannens trädgård, hade en stor flodhästhane kort förut dödat egaren sjelf. Araben ville nämligen drifva bort djuret, men detta anföll och grep honom mellan tänderna samt krossade ögonblickligen den olycklige. Denna bedrift hade gjort djuret glupskt, hvarför det sedermera oftare upprepade sina anfall, när araberna drefvo ned getterna till dammen för att vattna dem. Baker önskade derför ingenting högre än att kunna förskaffa de utsvultna araberna ett godt mål på deras fienders bekostnad.

Det var så tidigt om morgonen, att dammens innevånare ännu icke blifvit oroade, hvarför omkring dess kant syntes många och färska spår; sådana funnos efter krokodiler, hvilka nyss förut begifvit sig ned i vattnet, medan många af dessa odjur ännu lågo qvar på sanden längre bort och först långsamt drogo sig tillbaka till vattnet, när någon närmade sig. Araberna hade, för att vattna sina får och getter, gräft hål i sanden på kort afstånd från dammen, ty om djuren vågade sig ned till sjelfva vattnet, grepos de af krokodilerna. Det var alldeles lugnt, och dammen låg blank som en spegel, så att man kunde se hvarje djur, som kom upp till ytan, för att andas eller bada sig i morgonsolens strålar; öfverallt hvimlade det af väldiga fiskar, sköldpaddor och krokodiler, men ingen flodhäst stod att upptäcka. Från alla håll kommo gazeller ned för att dricka; vildgäss infunno sig parvis, och ofantliga flockar af brockfåglar kretsade i liflig flykt öfver vattenspegeln.

Baker hade ströfvat omkring en längre tid och, i brist på flodhästar, skjutit några vildgäss till frukost, då han plötsligen bakom sig hörde detta snörflande läte, som är för flodhästen egendomligt. Djuren hade hållit sig under vattnet, då han passerade förbi dem. Han vände derför om, och efter några minuter, hvarunder det besynnerliga lätet flere gånger hördes, fick han syn på sex af dessa underliga djur, hvilka ute i dammen uppehöllo sig på ett grundt ställe, der vattnet knappt nådde dem öfver ryggen. När de varseblefvo Baker, drogo de sig ut på djupet, men då han närmade sig dem, stucko de upp hufvudena och skickade honom en grymtande utmaning, hvilken Baker besvarade med att sända den största flodhästen en kula i hufvudet. "Säkerligen hade aldrig förr dammen varit i en sådan uppståndelse som nu! Då skottet small af, försvunno fem hufvuden, men det sjette djuret sprang till hälften upp ur vattnet, och då det nu vacklade baklänges, började det en rad af våldsamma rörelser, än kastande sig på ryggen och än på ena sidan, medan det, ursinnigt af raseri, sparkade ut med alla fyra benen, tills det försvann i en sky af skum; sedan det åter kommit på benen, snodde det omkring med öppet gap och dref vattnet i stora vågor från sig åt alla håll." En kula, som träffade djuret mellan ögonen, gjorde slut på leken, så att det försvann under vattnet. Medan Baker stod och funderade, om flodhästen var död eller gått sin väg, hörde han ett ljud, liknande bruset från ett vattenfall, och räknade fem flodhästar, hvilka jagade åstad i fullt traf öfver en sandbank, der det var grundt vatten, för att uppnå den djupare delen af dammen, hvarest de ögonblickligen försvunno. Den sjette måste således vara antingen död eller mycket svårt sårad. Baker förföljde derför den flyende flocken. Ännu en gång upprepades samma ringdans och kringsparkande, och ännu en flodhäst blef liggande död tätt invid stranden. Skotten bragte genast araberna på benen, och då Bakers folk ropade till dem att en flodhäst blifvit dödad, kommo de i stora flockar springande med knifvar och rep, medan andra skyndade tillbaka till deras läger, för att hemta säckar och kameler till att transportera köttet. Innan en halftimma gått till ända, hade 300 araber infunnit sig på platsen. Med förenade krafter hade man halat den oformliga kroppen upp på stranden. Sedan började anfallet, och en skock glupande ulfvar skulle icke hafva kunnat fara värre fram. Araberna hade fått tillåtelse att taga köttet, och inom ett ögonblick voro hundrade knifvar i full verksamhet. Då djuret var flådt, började slagsmålet. Öfversmorda med blod från hufvud till fot, stodo några ända upp till knäna i flodhästens rykande tarmar och inelfvor samt sletos om fettet, medan andra hackade hvarandra med knifvarne öfver händerna, för att få sin del af ett eller annat stycke, hvilket eftertraktades såsom en läckerhet. Då Baker, sedan han hade ätit frukost, åter begaf sig ned till dammen, hade den af honom skjutna flodhästen flutit upp och låg der med ryggen några få tum öfver vattenytan. Araberna hade haft så brådtom, att de icke märkt deras nya byte, men nu störtade de till stället, och samma skådespel började ånyo. Hela lägret var i full

Digitized by Google

sysselsättning, och glädjen allmän öfver denna oväntade rikedom på lifsmedel; kameler drogo bort från dammen, lastade med kött och hudar, qvinnorna utstötte sitt långt utdragna, genomträngande fröjdeskri, och hela befolkningen välsignade Baker, för det han kommit dem till hjelp i deras nöd. Det kunde vara roligt nog att fiska här, menade engelsmannen, då man ej så noga kunde veta hvad som komme att nappa på kroken; derför tog han om aftonen fram sitt metspö och begaf sig ned till dammen. I dessa brännande sandöknar fanns ingen som hade hört talas om mask, hvarför Baker medtog något flodhästkött till bete. Han slog sig ned under en pilbuske straxt invid vattenbrynet, men araberna bådo honom enträget, att han skulle flytta sig litet längre upp på stranden, emedan det eljest var högst sannolikt, att någon krokodil skulle nappa åt sig honom i stället för betet. Sedan Baker dragit upp en temligen stor fisk, fästade han en dugtig krok vid en messingstråd, hvilken åter förenades med refven, och kastade ut i hopp om att få något riktigt stort. Ja, stor var den okände slukhalsen och styrka saknade han ej heller, ty refven for ut med en fart, som om en häst varit spänd för den. Först efter mycket halande och stretande parterna emellan, fick Baker omsider upp sitt byte inåt stranden, men denna var så brant och vattnet så djupt, att man icke kunde se hvad det var. Slutligen började föremålet skymta fram, och Baker sträckte på halsen, för att få se hvad det var för en gynnare som nappat på kroken. Den såg ut som ett mellanting mellan ett vagnshjul och ett badkar! Ett ögonblick derefter drog Baker upp till vattenytan en väldig sköldpadda. Den åtföljande araben kom honom nu till hjelp, och snart dinglade djuret i luften. ”Sköldpaddsoppa!” tänkte Baker; men god natt! Innan man hann få upp sköldpaddan, hade hon med sina hvassa hornkäkar klippt af messingstråden och försvunnit. De stora fiskarne visade ingen lust att nappa på, hvarför Baker sköt en, som kom upp i vattenbrynet. Den var ett slags karp om 30-40 ℔, med fjell så stora som ett silfvermynt och så hårda, att en harpun svårligen skulle hafva kunnat genomtränga dem. Fisken innehöll emellertid så mycket tran, att de resande ej kunde äta den.

De denna trakt beboende Bisharin-araberna äro dåliga jägare och hafva inga skjutvapen; hade de sådana, så skulle de knappast råka i förlägenhet för att få någonting att äta under denna årstid. Efter att om aftnarne hafva gjort en kort utflykt till öknen, kunde Baker återvända med 4-5 gazeller, ehuru dessa djur äro särdeles skygga af sig. De lefva af ett slags mycket groft gräs, hvilket i öknen växer nere i de många dalar och klyftor, som den vågformiga terrängen bildar. Detta gräs utgör en så torr och grof föda, att intet husdjur skulle hålla till godo dermed; likväl tycka gazellerna om det, må alltid väl, men feta äro de aldrig. Araberna jaga dessa djur med vindthundar, hvilka äfven ibland fånga dem. Att detta inträffar är endast en följd af gazellens alltför stora tillit till sin snabbhet; när han nämligen vunnit ett godt försprång framför sina förföljare, begagnar han sig icke af denna fördel, utan stannar för att betrakta hundarne, i det han, hoppande och dansande, utmanar dem att fortsätta jagten; på detta sätt uttröttar han sig sjelf och gifver fienden tid att så småningom komma sig närmare. Vanligtvis återvända likväl de utmattade hundarne med oförrättadt ärende.

Då araberna nu hade fullt upp med kött, sattes alla i verksamhet att torka och skära det i tunna skifvor. Buskarne behängdes med guirlander af de slagtade gazellernas och flodhästarnes kött, och skinnen efter de förra bereddes till *girbaer* eller vattensäckar. När man vill använda huden till detta ändamål, måste djuret flås med stor varsamhet. Det hänges med bakbenen upp i ett träd, och sedan man gjort en uppskärning på lårens insida ända ned till svansen, drages hela skinnet ned öfver djurets kropp, tills man slutligen kan få det öfver hufvudet. På detta sätt erhåller man en osydd och i bägge ändar öppen säck. Skinnet nedlägges derefter i jorden, då håren lossna under loppet af 24 timmar, hvarefter det tvättas och skrapas. När det blifvit rent, garfvas det med tillhjelp af mimosabark och vatten; öppningen vid bakbenen sammansys, den vid halsen förbindes och säcken är färdig.

Den 23 Juni hade de resande uppehållit sig i Collodabad ungefär åtta dagar. Samma dag hade de fått mottaga ett besök af en hvirfvelvind, som öfverdrog allt inne i tältet med ett tumstjockt damlager. Himlen var såsom vanligt klar, värmen tryckande och sjöluften svår att inandas. Baker, som fann alla dessa obehag mindre besvärliga, när han var i verksamhet än när han höll sig stilla, hade varit nere vid dammen och betraktat krokodilerna, som hade fullt upp att göra med att gnaga på skeletterna efter de tvänne flodhästarne, och sedan han skjutit en flodhäst och en krokodil, i den tanken att araberna skulle afhemta dem morgonen derpå, gick han hem och kastade sig, utmattad af värmen, på sängen. Solen hade gått ned och mörkret inbrutit, då han i halfsofvande tillstånd tyckte sig förnimma ett rullande som af en aflägsen åska. Detta var någonting, som han under månader ej hört, och bullret fortfor utan afbrott samt tycktes tilltaga i styrka. Han reste sig upp för att lyssna, och i detsamma blef der plötsligen lif i arabernas läger; det var klart att alla man voro på benen, och kort derefter instörtade hela skaran af dem i hans tält under ropet:

— El Bahr! El Bahr!

Under ofantlig förvirring förklarade nu tolken Mahomed, att floden var i antågande, och att hvad Baker tagit för en aflägsen åska var ingenting mindre än dånet från en framvältande vattenmassa.

Många lågo och sofvo på sanden nere vid flodbädden; dessa väcktes genast af araberna, hvilka störtade ned till den tvära branten, för att rädda kranierna af flodhästarne, som Baker lagt upp der för att torka. Knappt hade de kommit ned, förrän mörkret och det brusande ljudet tillkännagåfvo att vattnet var der, och genomblötta, fingo karlarne knappt tid att draga deras tunga börda upp på stranden. Allt var mörker och förvirring, ingen lyssnade till hvad den andre sade, men den stora händelsen hade inträffat — floden hade kommit öfver dem som en tjuf om natten.

”Följande morgon stod jag i daggryningen på stranden af den stolta Atbara, öknens vidunder; i går var den endast en ofruktbar sandbädd med en rand af vissnade träd och buskar längs sina stränder, som genomskära den gula öknen. Flere dagar hade vi färdats utefter den uttorkade flodbädden, hela naturen var en bild af den största fattigdom: icke en buske hade ett blad att uppvisa, icke ett träd minsta skugga att erbjuda, den torra gummin remnade på mimosaträdets stammar, och barken sprack af hettan. Och nu hade på en natt försiggått den hemlighetsfulla förvandlingen, ett af den mäktiga Nilens underverk — en ofantlig vattenmassa rullade fram genom den uttorkade flodbädden. Det hade ej fallit en droppe regn, på himmelen hade ej visat sig en enda molntapp, som kunnat ingifva hopp om en skur; allt hade varit torka — och i dag genomströmmades öknen af en majestätisk flod, 7-800 alnar bred och 15-20 fot djup. Bamburör och torra grenar bortsopades med det dyiga vattnet. Hvar voro nu dammens alla innevånare? Fängslet var sprängdt, och fångarne strömmade ut, för att njuta af friheten och tumla om i den väldiga floden.

Den 24 Juni var en minnesvärd dag; ehuru jag endast så godt som börjat min resa, kände jag, att hvad jag erfarit denna natt gaf mig lösningen till en af Nilens hemligheter, och att, liksom stundande tilldragelser kasta en skugga fram-

Digitized by Google

för sig, så var denna plötsligen framtrollade flod endast en skugga af en stor orsak: det i Abyssinien nedströmmande regnet var en af Nilens källor!”

Baker önskade nu ifrigt att fortsätta resan, men den ene af hans turkiska ledsagare hade insjuknat, hvarför han måste vänta ännu någon tid.

En dag sednare skrifver han i sin dagbok: ”Floden har stigit, luften är svalare, de vissnade träden och buskarne börja visa spår af blad. Vildgässen hafva parat sig, fåglarne bygga sina nästen, och ehuru här ej fallit så mycket som en daggdroppe, synes likväl hela naturen vara medveten om att en förändring förestår; den kyliga sunnanvinden spår att vi få regn. Redan börjar ett och annat mimosaträd skänka någon skugga — och man kan vara viss om att vid middagstiden träffa gazellerna under dem. Hindarne äro drägtiga, och när de föda fram sina ungar, skall gräset vara grönt.”

Tre dagsresor härifrån, eller omkr. femton mil mot söder, ligger Gozerajup, den första fasta köping, som den norrifrån kommande resanden träffar vid Atbara. Dess innevånare äro Bisharin-araber, den talrikaste af de nubiska stammarne. Somalle-araberna i öfre Egypten betala skatt till vicekonungen; den indrifves af soldater, hvilka helt visligen aflägga sitt besök under den torra årstiden, då de kunna vara säkra om att anträffa befolkningen i närheten af floden; på hvarje annan tid skulle det vara lika svårt att indrifva skatten af dessa kringvandrande stammar som af öknens gazeller. Araberna betraktade derför de Baker åtföljande turkiska soldaterna med allt annat än blida ögon och, när man ankommit till ett arabläger, var det ej möjligt att få någonting att äta, förrän Achmet hade låtit dem smaka sin långa piska. I början tyckte Baker, att turkens metod var allt utom ändamålsenlig; men på sina föreställningar fick han af Achmet till svar, att han kände illa till arabernas karakter — han skulle blott låta honom — Achmet — hållas. Det dröjde ej heller länge, förrän Baker gjorde den upptäcken, att araberna, äfven om de hade mjölk i öfverflöd, likväl försäkrade, att de ej hade ens så mycket som en droppe — getterna icke mjölkade eller hade sprungit bort o. dyl. hvad de kunde hitta på, tills turken slutligen förlorade tålamodet. En trollkarls staf hade icke kunnat visa sig verksammare än denna piska af flodhästskinn. Getterna kunde verkligen mjölka, och i en handvändning erhöllo de resande stora skålar med mjölk, hvarför araberna fingo betalning i klingande mynt, medan turken Achmet gjorde narr af engelsmannen derför, att han var nog enfaldig ”att kasta bort sina pengar på de arabiska hundarne”.

Midtemot Gozerajup har naturen upprest några besynnerliga gränsmärken — fyra pyramidformiga granitmassor, som kunna ses öfver hela slätten på många mils afstånd. Den ena af dessa klippmassor är omkr. 500 fot hög och sammansatt af några gråa granitblock, hvilka ligga uppkastade på hvarandra. Några af dessa stenar äro aflånga och resa sig 30-50 fot i höjden — på afstånd se de ut som jättar, de der stå vakt omkring klippan. Fjällets spets bildas af ett väldigt, kägelformigt block, och vore detta icke så ofantligt, skulle man vara böjd att tro, att det blifvit der anbragt med vett och vilja eller i en eller annan afsigt. Straxt söder om dessa kolossala gränsstenar är landskapet beväxt med buskar och snår, hvilka hvimla af perlhöns och gazeller. För första gången såg Baker härifrån en sky uppstiga från horisonten, ett skådespel, som han ej bevittnat på flere månader. Snabbt tillväxte molnet i storlek och täthet, och knappt hade de resande gjort halt till natten, förrän åskan började rulla och regnet nedstörtade i strömmar. De stora granitfjällen vid Gozerajup bilda en naturlig gränsskilnad — här slutar den stora nubiska öknen.

(Forts.)

Pompeji.

(Efter ”Quarterly Review”.)

(Forts. och slut fr. föreg. häfte).

I början af innevarande århundrade började utgräfningsarbetet afstanna. Man hade aldrig bedrifvit saken med någon större ifver, och nu, då Napoleons krig upptogo allas krafter och tankar, kunde man ej egna någon tanke åt fredliga värf. Myndigheterna nöjde sig med att bevara några af de vigtigaste antingen alldeles eller till en del utgräfda ruinerna och byggnaderna och att hålla dem fria från grus och aska, men dervid stannade det, ty gräset fick obehindradt växa öfver gatorna och ruinerna, och klagomål försports att flere saker försvunno genom stöld. Endast högst få främlingar fingo på den tiden komma till Pompeji; prins Josef Bonaparte besökte år 1806 ruinerna, men föröfrigt tilldrog sig ingenting anmärkningsvärdt under denna period af arbetet.

Samma år (1806) började visserligen Joachim Murats berömde minister, Saliceti, påskynda arbetet, men detta afstannade af sig sjelft, sedan det ej ledt till några resultater af brist på penningar. Endast åtta man sysselsattes vid utgräfningen, men icke en gång dessa åtta voro i stånd att få ut sina löner. Intet under således att de icke kunde hållas till arbetet.

Efter Napoleons fall och sedan bourbonerna blifvit återuppsatta på Neapels tron, började arbetet bedrifvas med större ifver, och småningom växte i Europa intresset för utgräfningarne. Krönta hufvuden och berömda män strömmade efter Wienerfreden till Italien, och mången *scavor* (utgräfning) företogs till ära för dem. Men före 1818 förnimmes ingenting af vigt från Pompeji; då inträffade en tilldragelse, hvilken, liksom det förut nämnda, märkeliga fyndet år 1772, stegrade intresset för den försvunna staden.

Då en dag två soldater, som fått i uppdrag att bevaka de utgräfda monumenterna — ett uppdrag, hvilket de, i förbigående sagdt, skötte temligen illa, då man litet emellanåt hörde omtalas stölder och plundringar — vandrade på de gamla stadsvallarne, uppskrämde de en räf. Djuret tog sin tillflykt till en liten trappgång, som ledde ned till en underjordisk hvalfgång, hvilken antages hafva blifvit af den pompejianska garnisonen gräfd under vallarne, för att den derigenom skulle kunna komma ut ur staden och öfverraska en möjligen angripande fiende. De oförskräckta krigarne lemnade sin post och förföljde räfven. I stället för att upptäcka hans kula kommo de, efter att hafva undanskaffat en

Digitized by Google

massa grus, in i ett hvalf, der de anträffade några fragmenter af en stòr, utmärkt väl arbetad bronsstaty, som låg på golfvet mellan åtskilliga hufvudskallar och menniskoben. Fragmenterna tycktes hafva tillhört en Apollostaty, efter hvilken man föregående år hade funnit några lemningar i en midti staden belägen cistern, dit de blifvit förda jemte åtskilligt annat skräp, som gömdes från de tidigare utgräfningarne. Hvad man förmodade visade sig vara riktigt; hela den herrliga statyn restaurerades och är i detta ögonblick en af det kungliga museets värdefullaste skatter. Skingringen af bildens olika delar synes utvisa, att innevånarne, innan staden blef alldeles begrafven, hade försökt rädda hvad som kunde räddas, i synnerhet af de dyrbarare föremålen; och det är mycket sannolikt, att statyn blifvit söndertagen och bortsläpad för metallens skull. De, som buro en del af den, hade sökt komma ut genom den hemliga hvalfgången, men funnit öppningen åt fältet spärrad af pimsten och aska, och då de vändt tillbaka, hade de funnit äfven utgången till staden stängd — de omkommo således ömkligen. Ruinerna få härigenom ett synnerligt intresse, då de, så tydligt som om vi sjelfva hade sett det, utvisa hur allt tillgått och hvilken fasa denna skickelsedigra dag förde med sig.

År 1821 besatte österrikarne de neapolitanska staterna, och den tyskarne egendomliga, vandaliska naturen gentemot konstverk af ej germaniskt ursprung förnekade sig ej heller härvidlag — de voro lika obarmhertiga mot Pompeji som de varit det mot den italienska konstens alster, och det är icke att undra på, att italienarne närde ett oförsonligt hat mot dessa tyskar, som, hvarhelst ett tillfälle erbjöd sig, sökte utplåna hvarje spår af Italiens stora forntid. De inqvarterade sina soldater i de freskomålade templen och portikerna, förvandlade museerna till stall eller militärmagasiner och inhyste de råa kroaterne i de gamla, adeliga palatserna, hvilkas praktfulla möbler och herrliga konstverk från Italiens gyllene dagar användes till bränsle under matgrytorna och då gingo för alltid förlorade. I tyskens väsende röjes denna förunderliga anomali: medan han i hemlandet ingalunda saknar sinne för konsten eller underlåter att fästa afseende vid Europas domslut i detta fall, synes han i främmande land med råhet fara fram mot allt som är nationerna heligt, och man kan ej få någon bättre illustration till österrikarnes framfart i Italien än följande anteckningar, daterade den 30 Juni 1821: "I går trängde åtskilliga österrikiska soldater, som lågo inqvarterade i Torre dell' Annunziata, in på det kungliga området och begingo flere nidingsdåd. Bland annat krossade de en vas af terracotta och omkullstörtade pelarne, hvilka utgjorde pelargången omkring en gammal byggnad, som fordom varit ett lycæum". Det tjenade naturligtvis till ingenting att åtala dylika nedrigheter.

I Pompeji såg det sorgligt ut. Bourbonerna syntes anlita ruinerna som ett medel att förtjena penningar, och de resande måste öfvervinna hundrade hinder, om de ville se ruinerna och icke fått i förväg veta att de måste betala inträdesafgift. Uppsigten öfver utgräfningarne anförtroddes åt sådana personer, som kunde besticka konungens omgifning eller stodo i gunst vid hofvet; sålunda hade en gång en dekorationsmålare fått denna post. Naturligtvis sökte han då för egen räkning skörda så mycket som möjligt. Främlingar fingo icke afrita eller göra de obetydligaste utkast öfver ruinerna eller deras herrliga omgifningar. Först när en målning eller bildstod varit upptäckt i flere år, lyckades det arkeologen eller konstvännen — dock efter många obehag och en lång väntan — att få afteckna dessa föremål, och hvad som ännu mera hindrade studiet var, att denna brist på liberalitet sträckte sig ända till museets samlingar. Ingen annan fick tillträde till dem än de få personer, som en gång erhållit monopol på att offentliggöra ritningarne och som betraktade hela saken från köpmannens synpunkt. De märkvärdigaste ruinerna höllos under lås och bom af en bland dessa glupska harpyer, åt hvilka regeringen anförtrott uppsigten, och innan den resande hade betalt en orimlig inträdesafgift, fick han ej slippa in. De stulo som skator. Några af de bästa och värdefullaste föremålen försvunno spårlöst, och för stora summor afyttrade man dem åt olika museer i Europa — ja, det gick till och med så långt, att man icke utan skäl misstänkte sjelfva regeringen för att hafva sin hand med i spelet.

Under denna period gjorde man emellertid många ovärderliga upptäckter. Den märkligaste bland dessa var säkerligen fyndet af en stor mosaik, som ansågs framställa Alexanders kamp med Darius vid Issus (333 f. Kr.) och bildade golfvet i det s. k. Faunushuset, hvilket otvifvelaktligen varit en af de praktfullaste byggnaderna i Pompeji och säkert hade tillhört en rik och högättad man. Sexton år före det utbrott af Vesuvius, hvarigenom staden förstördes, hade ett jordskalf egt rum, som sannolikt gjort mosaikgolfvet stor skada, ty vid utgräfningen fann man, att det varit under reparation. Detta praktfulla arbete, obestridligen ett af de skönaste och värdefullaste vi från forntiden ega, föreställer en ung, i grekisk rustning klädd krigare, omgifven af en mängd kämpande soldater, som söka bana sig väg fram till en på en vagn sittande österländsk konung, och vi känna ingen annan af forntidens strider, hvarpå denna afbildning kan passa in, utom det stora slaget vid Issus mellan grekerna och perserna. Sannolikt har mosaikgolfvet varit en kopia af någon på den tiden berömd och allmänt känd tafla, ty näppeligen torde man hafva användt ett så storartadt originalarbete till golfprydnad i ett enskildt hus. Hur härmed än må förhålla sig, så är detta golf ett konstverk af högt värde och gifver oss på samma gång en inblick i de gamles mästerliga användning af färgerna och i de romerska stormännens rikedom, ty detta arbete måste hafva kostat ofantligt.

Ett halft komiskt intermezzo egde rum, då hans helighet, påfven Pius IX, år 1848 kom till Neapel. Regeringen befallde först, att damerna vid baletten skulle anlägga gröna trikåer, och derpå blef museets *camera riservata* igenstängd och alla qvinnostatyer, hvilkas klädedrägt ej var tillräckligt moralisk i den helige faderns ögon — hvilket gällde i synnerhet om den stackars Venus — förvisades till ett rum, hvartill endast fingo tillträde antiqvarier i en framskriden ålder och af bepröfvad dygd. De få målningar från Pompeji, som framställde scener af en mera delikat natur, blefvo på det omsorgsfullaste omhöljda. Då hans helighet derför besökte ruinerna och samlingarne, fanns ej det minsta, som kunde såra hans ömtåliga blygsamhet.

År 1850 blef Garibaldi diktator i Neapel. Bland de många besynnerliga påbud, som denne älskvärde, men lätt vilseledde man lät utfärda, var väl den åtgärden besynnerligast, hvarigenom den berömde romanförfattaren Alexander Dumas utnämndes till chef för museet och utgräfningarne i riket. Detta skulle vara en belöning åt den excentriske mulatten för hans beskrifning af det minnesvärda tåget till Sicilien och Calabrien! Romanförfattaren fick till bostad sig anvisadt det kungliga slottet, som låg på en af de vackraste punkterna vid Neapelviken; hans underhåll bekostades af staten, och fyrtio kuverter stodo hvarje dag till hans och hans gästers förfogande. Det kan vara mycket möjligt, att de Neapel genomkorsande ryktena om hvad som inom konungaborgen tilldrog sig voro öfverdrifna, men ett är säkert, och det är, att hr Dumas kom nästan lika oväntadt ur slottet som han der gjort sitt inträde. Att han ej hade den minsta föreställning om de förpligtelser, hans embete ålade honom, torde vi ej behöfva anmärka — han besökte Pompeji blott en enda gång; men till heder för honom kan dock

Digitized by Google

sägas, att han var fullkomligt medveten om, att han icke var den honom anförtrodda posten vuxen.

Den nya regeringen sökte nu en man, som kunde bekläda den ledigblifna platsen, och den allmänna meningen uttalade sig enstämmigt för cavaliere Giuseppe Fiorelli. Denne man var i alla afseenden synnerligen lämplig för det honom anförtrodda uppdraget, ty med en utomordentlig energi och kärlek till sitt fäderneslands historia och gamla minnen förenade han stora antiqvariska kunskaper. Men den gamla slentrianens försvarare förtalade och gjorde honom på allt sätt misstänkt hos regeringen, så att Fiorelli efter en kort tids förlopp blef afsatt och kastad i fängelse. Ehuru icke en gång de partiske domrarne, som blifvit tillsatte att döma honom såsom en farlig liberal, kunde förevita honom den minsta förseelse, återfick han likväl icke sitt embete, utan måste, utblottad på allt, söka lifnära sig såsom asfaltläggare! Först då Neapel förenades med det öfriga, frigjorda Italien, vederfors Fiorelli rättvisa, och då han återupptog ledningen af det hela, inträdde för Pompeji ett nytt tidskifte.

Hittills hade, såsom förut blifvit nämndt, egentliga ändamålet med utgräfningarne varit att förse det kungliga museet i Neapel med så många fynd som möjligt och att af de herrliga fornlemningarne draga största möjliga fördel, under det man deremot vid arbetet ej hade följt någon enda plan, som åsyftade den utgräfda stadens bevarande såsom sådan. Vigtiga och intressanta saker hade blifvit förbigångna, och tanken, att så godt sig göra lät söka återställa de skadade föremålen i deras ursprungliga skick, hade knappt fallit någon in. Hr Fiorelli hade i tysthet grämt sig häröfver, och så snart han nu blef chef för utgräfningsarbetena, bemärktes derför en iögonenfallande förändring. Han hade sett, huru mycken förstöring åstadkommits genom det våldsamma och oändamålsenliga sätt, hvarpå man aflägsnade det öfver staden utbredda vulkaniska täcket, hvarför han genast fastställde några enkla reglor, som åsyftade att stäfja ödeläggelsen. Följderna häraf visade sig snart: hela byggnader trädde i dagen i samma skick, hvari de hade varit för aderton århundraden sedan, och det är endast Fiorelli vi ha att tacka för, att man kan göra sig ett fullständigt begrepp om hur i forntiden en romersk stad såg ut, då deremot det hittills följda arbetssättet endast framkallade oformliga ruiner och värdelösa grushögar.

Af största vigt för kännedomen om dessa olycksdagars historia är otvifvelaktigt utförandet af Fiorellis lyckliga tanke, att med den flytande och snart stelnande gipsen utfylla de af menniskokropparne i lavadyn bildade tomrummen — alldeles på samma sätt som bildhuggaren begagnar en gjutform. Försöket utföll så lyckligt, att det i intet hänseende lemnade någonting öfrigt att önska. På detta sätt åstadkommos fyra menniskofigurer, och det är omöjligt att betrakta dessa utan djupaste rörelse — det är dödskampen, som här är framställd i hela sin dramatiska, förfärliga sanning, och i hvarje min och rörelse ser man för sina ögon den sista kampens qval.

Dessa fyra menniskor hade alla omkommit på gatan. De hade varit skyddade af sina hus, tills den tjocka och svarta dyn börjat intränga i dessa — de hade sökt rädda sig genom flykten, men det var för sent. Gatorna voro redan betäckta med ett tjockt lager af den lösa pimstenen, som redan nådde upp till bottenvåningens fönster, och de olyckliga blefvo snart hejdade. Alla fyra funnos likväl icke på ett ställe, liksom de ej heller synas hafva tillhört samma hushåll, med undantag möjligen af tvänne qvinnor, sannolikt moder och dotter, hvilka funnos i närheten af hvarandra och, att döma efter snitten på deras klädedrägt, synas hafva tillhört den fattigare delen af befolkningen. Den äldsta af dem tyckes hafva legat på sidan, och man kan antaga, att hon störtat till marken, qväfd af de giftiga svafveldunsterna. Hennes lemmar äro utsträckta, och den ena armen hänger slapp vid sidan. Den yngre synes deremot hafva varit femton år, och hon har kämpat förtvifladt mot döden, stackars barn. Hennes ben äro krampaktigt uppdragna, och i dödsqvalen har hon knutit sina små händer. I den ena håller hon sin slöja eller ett stycke af klädningen, hvarmed hon sökt skydda hufvudet mot stenregnet, och hon har begrafvit hufvudet i den andra armen, för att värna ansigtet mot askan och de giftiga dunsterna. Formen af hennes hufvud är fullständigt bevarad, och man kan tydligen urskilja, huru kläderna varit väfda. På några ställen äro dessa sönderrifna, hvarigenom kroppen blifvit blottad och den fina, unga huden ser i gipsaftrycket ut som polerad marmor. På fötterna har hon burit broderade sandaler.

På något afstånd från denna grupp låg en tredje qvinna. Hon synes hafva varit inemot tjugofem år gammal och intagit en högre samhällsställning än de två andra. På hennes fingrar sutto två silfverringar, och hennes kläder voro af finare tyg; hennes hufvudkläde af linne, som föll ned öfver skuldrorna, kan ännu urskiljas; hon låg på sidan, sannolikt qväfd af svafveldunsterna, men hennes dödskamp synes hafva varit förfärlig; den ena armen har hon förtviflad sträckt uppåt, och händerna äro krampaktigt knutna. På ena sidan är klädnaden uppdragen, hvarigenom blifvit synligt ett välformadt ben. Så tätt har den mjuka dyn slutit sig till lemmarne, att man, vid åsynen af aftrycket, skulle kunna tro det vara ett grekiskt mästerverk. Hon hade flytt med det lilla hon hade, som fanns spridt omkring henne — två silfverskålar, några juveler och några dussin silfvermynt. Men såsom en god husmoder, hade hon icke glömt sina nycklar, med hvilka hon, innan hon flydde, igenläst sina gömmor — de lågo bredvid henne.

Det fjerde aftrycket är af en man, som förmodligen tillhört borgarklassen och kanhända varit en soldat. Han är af nästan kolossal storlek och ligger på ryggen med armarne utbredda åt sidorna och benen utsträckta, alldeles som om han insett omöjligheten af att undkomma samt derför beslutat att dö som en tapper man. Hans klädnad består af en kort lifkjortel och tätt åtsittande benkläder af svart tyg, möjligen läder, samt tunga sandaler med jernskodda sulor; hans anletsdrag äro starkt utpräglade, och munnen har i dödsstunden öppnat sig. Några tänder finnas ännu qvar, och något af mustascherna hänger äfven fast i gipsaftrycket.

Af huru stor betydelse hr Fiorellis idé var torde af det föregående lätt kunna inses; hade man förut förfarit på detta sätt, så skulle vi säkert hafva haft en likaså intressant framställning af dessa elfva personer, dem vi förut omtalat, som af många andra offer, hvilkas knotor nu ligga om hvarandra i benhuset; men denna process blifver ännu vigtigare derigenom, att afgjutningen icke inskränker sig till endast menniskor, utan äfven kan användas på hvarje föremål af bräckligare material, som i lavadyn sönderfallit till stoft och efterlemnat ett tomrum. Dörrar, fönsterkarmar, fint träarbete med brons- och elfenbensornamenter, skrin och många andra saker hafva på detta sätt blifvit restaurerade, och vi äro nu nästan i stånd att kunna fullkomligt återställa det inre af ett antikt pompejanskt hus. Då en stor del af staden ännu ej är utgräfd, så är det högst sannolikt, att ännu flere vigtiga och intressanta upptäckter komma att göras.

Man torde knappast i Neapels omnejd kunna tillbringa sin dag på ett angenämare sätt än genom att öfvervara en utgräfning — *scavo*, såsom italienarne kalla det. Helt säkert är en sådan utgräfning detsamma som ett lotteri med många nitvinster och få vinnande nummer, och i synnerhet är så förhållandet i Pompeji. Man vet aldrig hvad nästa spadtag kan bringa i dagen, hvilket dyrbart eller sällsynt föremål kan möta det nyfikna ögat, eller hvilken ny sida af det romerska lifvet det kan komma att belysa. Lägger man nu härtill de storartade ruiner, hvilka öfverallt möta ögat; den

Digitized by Google

sköna naturen med det majestätiska, af lätta skyar omgifna Vesuvius i bakgrunden; den lugna, blåa sjön, som sköljer Sorrentos klippiga strand; de i fjerran på den blanka ytan simmande öarne; det ljufva, balsamiska blomsterdoftet, och öfver allt detta södra Italiens genomskinliga, azurblåa luft — så har man en utsigt, hvartill i hela verlden ej finnes maken.

Hr Fiorelli är alltid redo att hedra hvarje resande, som har ett någorlunda bekant namn, med en "scavo", och åtskilliga rum hållas i beredskap för detta ändamål. Erfarenheten har utvisat, att det är i bottenvåningar man vanligtvis finner de värdefullaste föremålen, dels emedan tjenstfolket och den fattigare delen af befolkningen gerna bodde högre upp, och dels emedan taken ofta instörtade, hvarvid de föremål, som befunno sig i första våningen, ofta nedföllo i bottenvåningen. "Scavo'n" förberedes derigenom, att alla de huset betäckande vulkaniska ämnena i förväg undanskaffas till 4-5 fot från golfvet, ingången till byggnaden stänges med stenar och ingen tillåtes att komma in.

På utsatt dag ledsagar hr Fiorelli med sin vanliga förekommande artighet den resande till Pompeji. Tolf eller fjorton arbetare under befäl af en uppsyningsman, som noga efterser, att karlarne ej tillegna sig mynt eller andra småsaker, äro redan på stället, färdiga att börja arbetet. Vanligtvis äro två af dessa arbetare öfvade utgräfvare, som veta att försigtigt aflägsna de lösa pimstenar, som betäcka fornlemningarne. Föröfrigt består arbetspersonalen af qvinnor, flickor och gossar, hvilka det åligger att undanskaffa gruset. Arbetssättet är derjemte likaså enkelt och skyndsamt som hr Layards vid utgräfningarne i Niniveh: när jorden blifvit gjord lös, lägges den i korgar, som de mörka, svartögda gossarne och flickorna bortbära antingen på hufvudet eller på armen. Sjungande och leende, springa de med nakna fötter och trasiga kläder uppför den branta höjden och tömma korgarnes innehåll i kärror, hvilka åter föra gruset längre bort. Detta är en stor, af hr Fiorelli införd förbättring, ty förut blefvo, såsom läsarne torde erinra sig, de utgräfda vulkaniska ämnena blott uppkastade öfver redan undersökta byggnader, till stor skada både för dessa och sednare undersökningar.

Innan man börjar utgräfningen, bör man först se åt, om förut på detta ställe undersökningar blifvit anställda efter fornlemningar. Det är lätt att se, om så skett. Derest pimstenen icke är blandad med stycken af mursten, lerbruk eller andra sönderbrutna saker, och om de olika lagren ligga väl åtskiljda och skarpt begränsade af lavadyn, så kan man vara öfvertygad om, att jorden på detta ställe förut ej blifvit rubbad, och att man skall göra intressanta upptäckter; men i fall de olika lagrens läge är förstördt, och de små pimstenarne äro blandade med de ofvannämnda fragmenterna, så är detta ett tecken på att andra förut hafva sökt nedtränga, och då är ingen anledning att hoppas på detta ställe göra något fynd, ty det är mycket osannolikt, att något föremål af värde undgått de förra sökarnes uppmärksamhet. Har man emellertid lyckats anträffa ett förut icke undersökt ställe, så gifves tecken att börja, och arbetarne gripa sig ifrigt an med arbetet. Gossarne och flickorna skynda bort med sina bördor, medan uppsyningsmannen, hvars öfvade öga ingenting undgår, litet emellanåt ur pimstenslagret upptager ett litet mynt eller något annat obetydligt föremål. Plötsligen går en rörelse genom arbetarne — man håller på att upptäcka något, och chefen tillkallas. Af pimstenens färg kan han straxt säga af hvad metall föremålet, som snart kommer att visa sig, är; visar sig det omgifvande lagret blåaktigt oxyderadt, vet han att fyndet är af brons eller koppar; är deremot lagret rödaktigt eller brunt, förråder denna färg någon jernsak. Korgbärarne ställas nu på ena sidan, en erfaren arbetare undanskaffar med händerna det lösa pimstenslagret och är så öfvad, att han kan framdraga föremålet utan att skada detsamma. Är fyndet af brons, glas eller bly, har det vanligtvis bibehållit sig väl; är det deremot af jern, så är det gerna så sprödt, att det faller sönder, om det utsättes för luftens påverkan. Chefen tager nu fyndet, antecknar på hvilken plats och i hvilken ställning man anträffat det, hvarefter föremålet skickas antingen till museet eller till den lilla samling, som nu finnes i Pompeji.

Gräfvarne och korgbärarne återvända till sitt arbete, tills det förkunnas, att ett nytt föremål blifvit upptäckt. Slutligen blifver ett helt rum befriadt från de vulkaniska ämnena, och man finner nu, att det måste hafva tillhört en förmögen person. Väggarne äro vackert målade i den s. k. pompejanska stilen, och om murarne icke äro tillräckligt fasta eller tyckas vilja störta tillsamman, stödjer man dem antingen med jernstöd eller genom stöttor och murverk. Äro målningarne af något större värde, blifva de varsamt borttagna derigenom, att man lossar gipsen från väggen; men de af dem, som icke kunna på detta sätt borttagas, öfverdragas med fernissa, så att de kunna utsättas för luften. När man från golfvet bortskaffar det sista gruslagret, påträffar man ett sammanhängande skelett efter en qvinna, som förmodligen varit husets herrskarinna. Hon har försökt fly denna skickelsedigra natt och har endast medtagit sitt juvelskrin, hvaraf låset, gångjernen och hörnen ligga bredvid henne, medan träverket har förmultnat. Omkring henne äro strödda guldörhängen, halsband, armband och ringar jemte de underbara amuletter, som skulle skydda hennes hus mot all fara och göra henne sjelf fruktsam. Skrinet har fallit ur hennes hand, då hon nedsjönk utmattad, efter att hafva sökt undkomma i den mörka natten.

En stor del af de hittills utgräfda byggnaderna synes hafva tillhört den fattigare delen af befolkningen, men saknar derför visst icke intresse, då dessa gifva oss en föreställning om allmogens lif och lefnadssätt då för tiden. Vi anträffa sålunda flere hus, hvilka tyckas hafva varit ett slags restaurationer och hafva sina särskilda skyltar eller inskrifter öfver ingången, alldeles såsom förhållandet är med vår tids bodar. Sålunda utgräfdes ett hus, i hvilket varit en spisinrättning. I yttre rummet stod den sedvanliga disken af hvit marmor, hvarpå maten framsattes, och bredvid den anträffades en liten lerkruka, som troligtvis innehållit olja och med lök kokt småfisk, färdig att framsättas, då olyckan inträffade. Midt på golfvet stod en groft arbetad jerntrefot med en kittel, hvari vattnet kokades, och utmed väggarne funnos olika djupa bronskärl af omvexlande storlek, så att det ena kunde sättas i det andra. Några vinkrus af glas lågo spridda rundtomkring på golfvet, och åtskilliga fyrkantiga, plana glasstycken visade, att romarne äfven kände till bruket af fönsterrutor. I rummets bakgrund upptäcktes ett halft dussin lerkrus att förvara vin i; de voro af olika storlek och uppställda utefter väggen. De hade innehållit fina viner, för hvilka värden möjligen stått i ropet. Hvarje krus hade sitt eget märke med namnet på det deri förvarade vinet samt ibland årtalet för skörden, efter då gängse bruk angifvet genom namnen på årets konsuler. Sålunda lästes på ett krus: "FRUT.T. CLAVDIO IIII L. VITILLIO III COS". Detta vin måste sålunda, då staden begrafdes, hafva varit trettiotvå år gammalt, ty inskriften angifver, att vinet skördades samma år, då T. Claudius var konsul för fjerde och Lucius Vitellius för tredje gången eller år 47 eft. Kr. Ett annat krus innehöll "gammalt Luna", ett förmodligen mycket bekant vinslag, ty det var antecknadt hos hvem det blifvit köpt och hur gammalt det var. Längst in i detta rum stod en bakugn; den var ännu fast tillsluten med en jernlucka, och bredvid på golfvet låg den jernspade, hvarmed brödet blifvit inskjutet i ugnen och åter uttaget, sedan det blifvit gräddadt. Då luckan öppnades, fann man, att den slutit så

tätt till, att hvarken aska eller dy hade kommit in i ugnen, hvilken derför befann sig i alldeles samma tillstånd som bagaren lemnat den, då han för aderton århundraden sedan satte in sina bröd. Dessa — tre och fyra till antalet — voro inuti svarta och förbrända, men hade ännu bibehållit sin form, som liknade den hos våra franska bröd. Rundtomkring på golfvet fann man oliver, lök, bönor, nötter, fiskben och åtskilliga kökskärl af metall.

Äfven andra minnesmärken från lifvet i Pompeji hafva genom dessa utgräfningar kommit i dagen. Man har i de olika byggnaderna anträffat inskrifter, fulla af intresse och i många afseenden spridande ett klart ljus öfver romerska folkets bruk, och äfven om några bland dessa inskrifter ej kunna i sin helhet uttolkas, så finnas likväl många, som vid första ögonkastet förstås. Man har sålunda i ett *lupanar* (illa beryktadt hus), som, att döma efter inskrifterna, företrädesvis besöktes af gladiatorer, funnit den galanta inskriften: ”*victri victorum*” (åt segrarnes besegrarinna) — otvifvelaktigt ett bevis på den oemotståndliga tjusningskraften hos någon bland de sköna — och af detta slags inskrifter finnas flere. I ett hus, hvilket sannolikt varit en skola, har en lärjunge på väggen inristat det grekiska alfabetet, men man måste antaga att gossen varit mycket liten, då hans hand ej nått högre än tre fot från golfvet. En annan lärjunge har gifvit ett ganska intressant bidrag till belysningen af det sätt, hvarpå latinet uttalades åtminstone i södra Italien, då han på muren inristat första versen af Virgilii Aeneid: ”A*L*MA VI*L*UMQUE CANO, T*L*OJÆ”, hvaraf synes att *l* och *r* uttalades på ungefär samma sätt, då versen eljest lyder: ”ARMA VIRUMQUE CANO, TROJÆ” o. s. v. På väggen af sjelfva basilikan har en förtviflad, men på samma gång förbittrad älskare, sannolikt uppretad öfver sin älskarinnas otrohet, skrifvit de mindre höfliga orden: ”LUCILIA EX CORPORE LUCRUM FACIEBAT” (L. var fal för penningar). På många ställen i staden finna vi ord och minnesverser, affattade på grekiska, oskiska och etruskiska, ja, på väggarne af ett badhus har äfven en jude med oformligt stora hebräiska bokstäfver inristat namnet: ”Sirach”: medlemmar af alla nationer samlades nämligen i de offentliga baden.

De inskrifter, som blifvit funna på ytterväggen af många hus, äro ej mindre intressanta än de förut omnämnda, hvilka italienarne kalla *graffiti*. De synas hufvudsakligen hafva hänsyftat på de periodiska valen af ædiler och decemvirer (magistratspersoner). Hvarje husegare hade sin kandidat; han brukade derför, i afsigt att få andra att äfven rösta på denne, måla kandidatens namn på väggen jemte de af dennes egenskaper, som kunde mest slå an på valmännen. ”Jag ber eder”, skrifver en, ”att J väljen Capella till en af edra decemvirer”; en annan uppmanar sina vänner att gifva sina röster åt Cnejus Helvius, ”ty han är det värd”. En tredje förklarar, att Pansa är ”*dignissimus*”. En viss Popiius, en ny kandidat, som sannolikt, om man får döma efter hans ofta förekommande namn, var högt älskad af folket, kallas ”*verecundum adolescentem*” (en blygsam yngling) och ”*egregium adolescentem*” (en utmärkt yngling). En valman ber Proculus rösta på Sabinus, hvarvid han lofvar, att denne å sin sida skall gifva honom sin röst: ”SABINUM. AED. PROCULE. FAC. ET. ILLE. TE. FACIET” — (Gör Sabinus till ædil, Proculus, så skall han som återtjenst göra dig dertill).

Utrymmet tillåter oss icke att längre dröja vid de många och intressanta saker, som under hr Fiorellis ledning af utgräfningsarbetena hafva kommit i dagen, men vi böra dock i korthet omnämna hvad han gjort till de resandes bästa. De, som förut besökt Pompeji, torde icke så lätt glömma den svärm af utsvultna ”*custodi*” eller väktare, hvilka gjorde stället osäkert och plågade den resande, liksom spindeln gör med den i nätet fastnade flugan. I hvarje byggnad af något intresse lurade en af dessa plågoandar, som höll skatten under lås och bom och envisades att få drickspengar, innan han öppnade dörren. Dessa äro nu borta. I stället betalar hvarje besökande vid inträdet två francs, hvarjemte han erhåller en ledsagare, en fullständig plan öfver ruinerna och en lista på byggnaderna, bland hvilka de sevärdaste äro angifna genom en stjerna, så att han, om tiden är knapp, kan inskränka sig till dessa. Han lemnas så mycket som möjligt på egen hand, man antager *bona fide*, att hans aktning för eganderätten skall afhålla honom från att skada monumenterna, och hr Fiorelli har i detta hänseende ett förträffligt medel att lära resande *mores*. Han har nämligen gifvit befallning om, att namnen på de besökande, som hafva inristat sina namn på Pompeji murar, skola införas i Neapels mest spridda tidningar, och man har från England anmodat honom att dit skicka en lista på de engelsmän, som hafva gjort sig skyldiga till en eller annan vandalism, så att de kunna få skyldra i de engelska tidningarne. I afsigt att förekomma möjligen inträffande okunnighetssynder, har man vid ingången och på åtskilliga ställen uppsatt en på de mest kända språken affattad uppmaning, att monumenterna skola aktas och inga drickspenningar gifvas. Dessa lagar blifva strängt iakttagna och hafva visat sig utöfva ett lyckligt inflytande på väktarnes förut så demoraliserade slägte. Sålunda nekade en svartögd, leende gosse, som en hel dag varit sysselsatt med att bära en ritares materialier och dessutom gjort honom andra små tjenster, på det bestämdaste att mottaga några drickspengar, hvilket han likväl mycket väl skulle kunna hafva gjort, då hans arbete var fullkomligt extra och uppsyningsmannen ej fanns i närheten.

Den löjliga och föga frisinnade lag, som förut förbjöd främlingar att afrita ruinerna eller de utgräfda föremålen, har nu blifvit upphäfd. Enhvar eger nu tillfälle att, ehuru med vissa nödvändiga inskränkningar, afrita, skrifva om och offentliggöra hvad han behagar. Ett litet museum har blifvit öppnadt i Pompeji och innehåller sådana föremål, hvilka synnerligen äro egnade att lemna en öfversigt af ruinerna och deras fordna innevånares vanor och lefnadssätt; bredvid detta har hr Fiorelli öppnat ett litet bibliotek, bestämdt att innehålla en fullständig samling af böcker öfver Pompeji och i allmänhet om de gamles konst och lefnadssätt, så att både arkeologen, historikern och den endast för sitt nöje resande kunna tillbringa mången lärorik och angenäm stund bland ruinerna. — Ingenting gifver oss en klarare föreställning om det romerska kejsardömets storhet, makt, rikedom och odling under dess blomstringstid än dessa ruiner efter en af dess provinsstäder eller rättare kolonier. Här hafva vi icke för våra ögon sjelfva Roms offentliga byggnader, oupphunna och oupphinneliga som de i sin prakt och storhet äro, ty sådana monumenter finnas endast i den stad, som fordom var hela den civiliserade verldens hufvudstad; men vi hafva städer af tredje och fjerde ordningen — sådana som Pompeji var det med dess två teatrar, amfiteater, dess tempel, dess konungaborg och forum — alla af en utomordentlig skönhet, prydda med hundradetals brons- och marmorstatyer, med de ypperligaste målningar och inlagda med de dyrbaraste stenslag. Vi hafva de fjerran liggande kolonistäderna Palmyra, Philadelphia, Gerasa och andra, hvilkas namn äro i historien nästan okända, med deras långa, praktfulla pelargångar, deras marmorpalatser, uppförda med utomordentlig lyx och rikedom i detaljerna, med sina häpnadsväckande byggnader, resta i politiskt eller religiöst ändamål eller till offentliga förlustelser och som nu i sin öfvergifna storhet höja sig midt i Syriens öknar — det är de, som fylla vårt sinne med beundran och ingifva oss en föreställning om det mäktiga romarefolkets makt och rikedem.

Af dessa stora kolonistäder återstå likväl numera endast fragmenter. Vi måste i tanken fullborda dem, liksom geolo-

Digitized by Google

gen af de få skizzerade lemningarne i den hårda stenen rekonstruerar fornverldens djur. Men lyckligtvis gifver oss Pompeji i viss mån medlen härtill, ty här hafva vi mer än det blotta skelettet; vi hafva, om vi så få uttrycka oss, sådana spår af kött och muskler, att vi kunna framställa en lefvande bild af det stora romarfolkets seder, bruk och dagliga lif. Mycket måste ännu göras, mycket ännu upptäckas, ty endast en tredjedel har sett dagens ljus*); tjugo år måste gå tillända, innan arbetet, så som det nu är börjadt, nått sitt slut, och det är omöjligt att säga, hvilka skatter kunna komma att läggas till dem vi redan ega. Sannt är, att de vigtigaste byggnaderna och följaktligen de af de förmögnare bebodda stadsdelarne redan blifvit undersökta; men ännu finnes ett stort antal enskilda bostäder qvar, hvilka i många hänseenden äro af större intresse än de offentliga, då man ej finner sådana annorstädes, och det är sannolikt, att de under hr Fiorellis omsorgsfulla ledning af utgräfningarne skola gifva oss ännu flera upplysningar om det romerska hemlifvet än dem vi redan ega.

Sålunda är det Vesuvius vi hafva att tacka för bevarandet af det mest fulländade fornminne från den gamla tiden. — På samma gång det förfärliga berget förstörde Pompeji, bevarade det tillika denna stad åt efterverlden, och när det bårtäcke af aska och lavady, som i aderton århundraden hvilat öfver staden, borttages, skall den resande med förundran på det nya Italiens kust se en fullständig stad från romerska kejsardömets stora dagar.

*) Under loppet af vintermånaderna äro omkr. 500 män, qvinnor och barn sysselsatta med utgräfningen; om sommaren, då klimatet är osundt, endast 50.

Om Laxodling och Laxfångst.

(Efter Bertrams "Harvest of the Sea".)

Bland våra läsare torde väl knappast finnas någon, som ej känner till det vackra och nyttiga djur, som kallas lax, eller icke hört talas om dess mystiska vandringar från hafvet uppåt floderna eller elfvarne. Detta djurs naturhistoria är särdeles intresseväckande. I vårt fäderneslands stora elfvar förekommer laxen ganska talrikt och skulle der finnas i ännu större mängd, om något mera gjordes för dess fredande och förökning än hvad för närvarande är förhållandet. Danmark är ej så rikt på denna fisk som Sverige, men i Norge, på Island och i England anträffas den i lika stor, om ej i större mängd än hos oss, och i synnerhet är det engelsmännen som med denna grundlighet och ihärdighet, hvilka äro för denna nation utmärkande kännetecken, hafva gjort laxen till föremål för långvariga och djupgående studier samt tid efter annan skrifvit digra böcker, hållit långa parlamentssammankomster, ja, äfven framlagt lagförslager och fått kungliga komiteer nedsatta — allt detta för laxens skull.

Quel bruit pour une omelette? Ja, till en början medgifva vi gerna, att användandet af det kända franska ordspråket är berättigadt med afseende på vårt ämne; men för att emellertid på förhand gifva läsaren, dels någon föreställning om laxens betydelse för vårt land, dels äfven, om möjligt, väcka intresset för hvad i det följande kommer att meddelas, vilja vi blott omnämna, att inkomsterna af laxfisket i en enda af Skottlands floder utgjort öfver 10,000 pd st. om året — en siffra, som nogsamt angifver sakens vigt och lönande beskaffenhet, och likväl är — besynnerligt nog — laxfisket i starkt aftagande i England, ja, hotar till och med på åtskilliga ställen der att alldeles upphöra.

Orsaken härtill måste sökas i den omständigheten, att man förut icke varit och knappt ännu är fullt hemmastadd med gången af laxens utveckling och derför af okunnighet stundom förstör milliontals småfisk, som i en mera framskriden ålder skulle kunna utgöra källan till ett vinstbringande fiske, då nämligen de små laxarne ofta hafva blifvit använda till föda åt svin eller såsom gödsel utkastade på åkrarne. I den tidigare perioden af sin lefnad liknar laxen ingalunda den fullvuxna, och denna omständighet har i England gifvit anledning till häftiga pennfäktningar; ja, meningarne om denna sak hafva varit så delade, att medan några bestämdt uppgifvit tiden för laxens utveckling till fyrtio dagar, andra trott sig icke kunna derför anslå en kortare tiderymd än tre år. Man torde derför utan svårighet inse, huru misstag, sådana som de ofvannämnda, kunnat ega rum, och det är ej mer än tjugo år sedan frågan så afgjordes, att den småfisk, hvaraf Englands och Skottlands floder hvimla på våren och som kallas *parr**), måste vara den ofullkomligt utbildade laxen; men olyckan var tyvärr då allaredan skedd, och så stora voro okunnigheten och den gamla slentrianen hos fiskrarne, att de nästan illa upptogo, om man ville ingripa i deras förmenta privilegium att känna fiskarterna och härutinnan bibringa dem någon undervisning.

Svårigheten af att igenkänna laxen ligger i den omständigheten, att detta djur endast mycket långsamt når sin utveckling och i sitt tidigare lif, såsom ofvan blifvit nämndt, ej har någon likhet med det fullvuxna djuret, eller åtminstone en så ringa, att både praktikern och teoretikern härutinnan misstagit sig. I Oktober, November och December lägges rommen af honan och ligger i floden till April eller Maj följande år, då den börjar vakna till lif. De små ungarne äro naturligtvis mycket hjelplösa, och man ser sällan till dem under de första veckorna af deras tillvaro, då de föda sig med hvad som återstår af äggen, hvarur de framkommit. På detta stadium är fisken en half tum lång, och ingen skulle kunna tro det vara möjligt, att af detta lilla djur kan blifva en stor, vacker lax. Under loppet af femtio dagar får ynglet fullkomlig fiskskapnad, och det fortfar nu att växa i omkr. två år, hvarefter det skall ut och se sig om i verlden d. v. s. från floden, som såg det födas, företaga en vandring till det stora hafvet; när det sedan kommer tillbaka, är det fullvuxen lax. De iakttagelser man gjort lemna intet tvifvel öfrigt om riktigheten af denna åsigt, och många engelsmän af hög börd och rang hafva lagt sig stor vinning om att upptäcka, huruvida den lilla "parren" verkligen är en laxunge; men föröfrigt var det en fåraherde, James Hogg, som först kom till den åsigten och som hade fått tillfälle att öfvertyga sig om denna åsigts riktighet.

När han i sin ensamhet metade i de stora laxströmmarne, till hvilka stötte de ängar, der hans hjordar gingo i bet, hade ofta inträffat att han fångat "parr", som var på väg att blifva riktig lax, hvarför för honom det antagandet

*) Då öfvers. ej lyckats finna något svenskt namn, som med säkerhet motsvarar det engelska, torde detta sednare få här bibehållas.

Digitized by Google

låg mycket nära till hands, att "parren" och laxen voro en och samma fisk, men på olika utvecklingsstadium. Han gjorde emellertid ingen hemlighet af sin upptäckt; men när de lärde på det bestämdaste motsatte sig honom och fasthöllo vid den gamla åsigten, att "parren" var en särskild fisk, som ej hade den minsta slägtskap med laxen, gick han ännu längre och bevisade på ett öfvertygande sätt, att af en "parr" likaså säkert skulle blifva en lax som af ett lam ett får — såvida de naturligtvis bägge fingo lefva och ha helsan. "Hvad skola väl fiskrarne i Skottland tänka", sade han ofta, "när jag kommer och säger dem, att hvarje "parr", som de stoppa i sina korgar, för dem är en förlorad lax. Men tro mig skola de, ty de veta att jag häruti har erfarenhet och ej kan hafva något godt af att inbilla dem en lögn."

När så en af James Hoggs vänner kom till honom och yttrade sitt tvifvel om, huruvida man finge antaga, att en fisk skulle besitta så mycket förstånd, att den kunde företaga långa vandringar till öppna hafvet, svarade denne i en öfvertygande ton:

— Jag menar nu till på köpet, att denne lax *kommer tillbaka* från hafvet, för att lägga sina ägg här i sin egen flod.

— Bara tokprat, Jamie, bara munväder! Hur skulle väl någonting sådant vara rimligt? Hur tusan kan en fisk vara så klok, att han kan arbeta sig uppför en strid ström och taga rätt på det ställe, der han blef född, eller leta sig fram till det grefskap han hör till?

— Jo, det är i alla fall ej så underligt, ser du, att han kommer tillbaka; nej — men hvad som sätter mig myror i hufvudet är, hur han först letar sig ned till hafvet, då han förr aldrig smakat en droppe saltvatten.

Den brännande frågan blef på ett mera formelt sätt löst af en man vid namn Shaw, skogvaktare i grefvens af Buccleuch tjenst. Då han ville genom alla grader iakttaga laxynglets utveckling, började han med att fånga sju sådana småfiskar, som engelsmannen kallar "parr". Detta skedde den 11 Juli. Fiskarne släpptes i en sump, hvilken erhöll friskt vatten från en ström, och här växte de till påföljande April månad, och i början af Mars förvandlades de till riktiga laxar. Året derpå upprepade Shaw samma försök med tolf par af mycket stor "parr"; förvandlingen egde rum något fortare än förra gången, men resultatet blef detsamma. Den blåstrimmiga "parren" blef en silfverfjällig lax.

Men likväl återstår en svårighet, som ännu ej är löst och som väl svårligen torde komma att lösas; denna är att endast hälften af de små fiskarne förvandlas och begifver sig till hafvet, medan den andra hälften stannar qvar och måste vänta ännu ett år, innan den nått sin utveckling. De lärda säga visserligen, att detta icke är så underligt, och att man hos åtskilliga djur iakttagit en liknande utveckling; men märkligt är, att just halfva antalet af ynglet — man erinre sig, att alla äggen hafva kommit från den fullvuxna laxen och derför alla ega samma grad af mognad och utveckling — förvandlas vid årets slut, medan den andra hälften ännu i tolf månader måste förblifva "parr".

Så egendomligt än laxens lif i flere hänseenden visar sig, finnes väl svårligen något hos detta djur mera iögonenfallande än dess benägenhet för omvexling. Så snart "parren" undergått sin förvandling, kommer vandringslusten öfver den, och på en bestämd tid drager hela det årets yngel ned åt hafvet. Åtskilliga åsigter om detta förhållande hafva sökt göra sig gällande. Några antaga, att laxen i hafvet finner ofantligt rik tillgång på näring, hvarigenom den mycket fort uppnår en betydlig storlek och vigt, och det kan ej heller förnekas, att laxen blir större i saltvatten, liksom att den, som fångas på hemfärden, är mycket bättre än den som redan någon tid uppehållit sig i floden — men det vill snarare synas såsom en vis anordning af naturen, att laxen anträder denna märkvärdiga utländska resa. Ty ålen, som äfven är en flyttande fisk, begifver sig ned till hafvet, för att der lägga rommen, under det laxen samtidigt återvänder till floden i samma afsigt; vore icke så förhållandet, skulle laxäggen alldeles uppätas af ålarne, liksom dessa sednares af laxarne. Derför nöjer sig laxen ej heller med blott en resa, som den företager vid den tidpunkt, då den står på gränsen af att från ung blifva fullvuxen, utan hvarje år begifver sig på samma gång den silfverfjälliga skaran till hafvet eller oceanen samt upprepar denna resa så länge, som den går fri menniskans bemödanden att göra slut på dessa utflykter.

Det är en vacker syn att en klar vårdag betrakta den ofantliga skaran, som färdas utför den vackra floden förbi åkrar, ängar, byar, qvarnar och herregårdar. Men vid hvarje ställe minskas den och öfverallt måste den köpa sig genomfarten med åtskilliga medlemmars lif, ty talrika fiender ligga i försåt. Nät äro utspända, metrefvar utkastade, de glupska forellerna gör en rik fångst på en sådan dag, och likväl äro dessa anfall ingenting i jemförelse med den fara fisken löper, då han närmar sig det ställe, der söt- och saltvattnet blanda sig med hvarandra, ty här finnas alla slags glupska rofdjur, såsom skälhundar, delfiner m. fl., hvilka ursinnigt kasta sig öfver den värnlösa skaran och anställa förfärlig ödeläggelse.

När laxen slutligen ankommit till hafvet, begynner den hastigt tillväxa, och knappt halfannan månad efter afresan återvänder den så stor och fet, att man knappt skulle kunna tro en sådan tillväxt möjlig på så kort tid. Detta märkliga förhållande har gifvit anledning till den tron, att laxen helsade på vid nordpolen och följaktligen icke kunde återvända samma år. Detta är likväl ett misstag. Genom att afskära en fena har man märkt åtskilliga fiskar, som befunno sig i sumpen, och derefter vid den bestämda tiden låtit dem åtfölja den öfriga skaran till hafvet, och genom att utsätta belöningar har man efter en eller två månader fått flere af dem tillbaka såsom stora, feta och fullvuxna laxar. Något bedrägeri var icke möjligt, då man på det ställe der fenan saknades kunde se, om den blifvit bortskuren för en kortare eller längre tid sedan, och fiskens fetma bevisade dessutom tillräckligt, att den lefvat ett par månader i saltvatten.

Hvad har den då lefvat af? Ja, det är svårt att säga, ty, trots de ifrigaste efterspaningar och ehuru man uppskurit magarne på hundratals laxar, har man ej anträffat minsta spår, som kunnat lemna någon vägledning vid bedömandet af beskaffenheten hos de lifsmedel fisken njutit. Klart är emellertid att de lifsmedel, genom hvilkas förtärande laxen blir fet, endast finnas i saltvatten, då det är ett obestridligt faktum, att den blifver mager och liten, när den åter en längre tid uppehållit sig i floderna; men då det varit omöjligt att upptäcka några lemningar i laxens mage, som kunnat sprida något ljus öfver denna sak, har man trott att laxens matsmältning försiggår utomordentligt fort och kraftigt, att laxen uttömmer sin tarmkanal eller uppkastar den njutna födan i samma ögonblick den blifver fångad, hvaremot t. ex. torsken stundom kan i sin mage innehålla ett naturhistoriskt museum.

Att denna vandring till saltvattnet icke sker närsomhelst i laxens lif, utan vid den tid då den börjar tillväxa, förklaras lätt af den omständigheten, att den oansenliga "parren" ej kan lefva i saltvatten. Hr William Brown har i sin "Laxens naturhistoria" derom gifvit ganska intressanta upplysningar. "Parren", säger han, "kan icke lefva i saltvatten. Jag släppte några af dem i saltvatten, som var friskt och nyligen hemtadt från hafvet, och fisken hade ej väl kommit deri, förrän han tycktes förlora sin vanliga lifighet, fenorna stodo styft utspärrade och de blåa strimmorna på ryggen antogo en präktig ultramarinfärg, medan sidorna blefvo orangegula. Vattnet ombyttes ofta, men djuren dogo allesammans, det sista efter fem timmars förlopp. Sedan

Digitized by Google

"parrarne" en timme varit i saltvatten, tycktes de alla vara mycket svaga och oförmögna att höja sig från botten af det kar, hvari de lågo, deras kroppar uppsvällde till ett betydligt omfång, och ännu sedan de upptagits ur saltvattnet, behöllo de samma glänsande färger.

Afstå vi nu från att göra laxen till föremål för naturhistoriska betraktelser och fästa oss endast vid dess betydelse såsom handelsvara, nödgas vi tyvärr påstå, att hvarken de förhållningsreglor eller försigtighetsmått blifvit iakttagna, som man kunnat önska. Det engelska laxfisket går starkt tillbaka, det irländska icke mindre, och fortfara skottarne som de hafva börjat, är den tid ej långt aflägsen, då laxen är utrotad. Och likväl hafva inkomsterna af laxfisket uppgått till icke mindre än 100,000 pund sterling om året, en icke obetydlig summa, och äfven om torsk- och sillfisket gifva större afkastning, är likväl laxen i och för sig sjelf den dyrbaraste af alla fiskar samt inbringar sin egare större summor än någon annan fisk.

Orsakerna till laxens förminskning äro mångahanda. Vi hafva redan i det föregående omtalat den förr bedrifna, hänsynslösa ödeläggelsen af den unga laxen, hvarigenom årligen milliontals fisk hindras att uppnå sin fulla utveckling och dermed sitt fulla värde; men afsedt från denna förföljelse, som nu i någon mån upphört, sedan man kommit till bättre insigt i saken, omhvärfves laxen på nästan hvarje stadium i sitt lif af glupska fiender.

I samma ögonblick honan lagt sina ägg, omringas rommen af en mängd fråssare, hvilka instinktmessigt begifva sig till lekplatserna, för att lefva af rommen: forellen, aborren, ja, till och med sjelfva laxen ligga alla och lura på den läckra måltiden. Sedan komma vattenfåglarne, så snart honan öfvergifver äggen, dyka ned och svälja dem, eller också kasta ström och vind rommen bort från dess läger, så att den antingen sönderslites eller förstöres i saknad af vatten. Såsom ett exempel på hvilken ofantlig massa ägg går förlorad må omnämnas, att man i en ganska stor löja funnit icke mindre än 300 laxägg. Om denna fisk under hela lektiden fått intaga en sådan frukost, är det ej svårt att inse, hvilken ofantlig mängd ägg den skulle hafva tillintetgjort — ja, nationalekonomer hafva uträknat, att af tusen laxägg fås blott *en enda* fullvuxen lax! Det är derför en stor lycka, att honan lägger tusen ägg för hvarje ℔ af sin vigt; ty en mindre grad af fruktbarhet skulle snart hafva till följd, att den värdefulla fisken blefve fullkomligt utrotad, så mycket mer som egarne af laxströmmarne icke synas tänka på framtiden, utan endast på att genom största möjliga förödelse rikta sig sjelfva så mycket de kunna. Från sitt vakttorn kan utkiken upptäcka hvarje nedanför simmande fisk, och icke en enda undgår hans skarpa blick.

En fridlysningstid af endast några få år skulle kunna komma laxen att repa sig, men det är föga sannolikt, att vinningslystnaden skulle för befrämjandet af det goda ändamålet under denna korta tid afstå från en inkomst, som sedermera skulle till ersättning mer än fördubblas. Såsom exempel på, huru ett sådant väl organiseradt laxfiske kan blifva vinstgifvande, vilja vi anföra, att de fem fisklägena utefter Rhen i närheten af Rotterdam hvarje år gifva omkr. 200,000 laxar samt inbringa en summa af minst en million rdr svenskt.

Fordom, liksom nu, funnos flere sätt, hvarpå laxen fångades. Några brukade fånga den med tillhjelp af bloss, såsom vi ljustra ål, och det instrument, som dervid brukades, liknade mycket vårt åljern. Straxt efter solnedgången begaf man sig ut i en för ändamålet byggd båt, och ett stort bloss af halm och torra furustickor lockade laxen i fällan. Sång och skämt hördes alltid vid dessa tillfällen, och äfven om jagten icke var utan fara, både emedan den i och för sig sjelf var otillåten, och deltagarne blottställde sig för att få ett duktigt bad, var den likväl ganska vinstgifvande; men den gjorde likväl icke laxen så stor skada som den sedermera i bruk komna nätfångsten, hvilken alldeles förstört laxfisket, såvida det icke varit ordnadt på ett ändamålsenligt sätt. Men äfven om så är händelsen och äfven om man genom lagbud bestämt den tid, under hvilken laxen får fångas, finnas likväl alltid både tjufvar och smugglare, hvilka göra dessa förbud illusoriska; och i synnerhet sedan man påfunnit att inpacka den färska laxen i is och skicka den till utlandet, i synnerhet till Frankrike, är det så godt som omöjligt att utöfva någon riktig kontroll. Man kan göra sig en föreställning om den storartade laxstöld som bedrifves i England, när man får höra, att en fiskmånglare på en enda dag till Frankrike utförde 2,000 ℔ lax, som kort förut hade blifvit fångad i Tweed, *två månader efter den tillåtna fisktiden;* samme man uttalade på samma gång sin förundran öfver att man kunde anse sådana lagbud, som de nu utfärdade, såsom betryggande. Det var ju onekligen en djerf tjuf!

Man har sedermera uppfunnit mångfaldiga redskaper för laxfisket — af större eller mindre användbarhet naturligtvis, men alla afseende samma mål: icke allenast att fånga laxen, utan äfven att utrota densamma, ehuru man visserligen ej öppet vill erkänna detta sednare. Men man kan ej undgå att inse, att detta blir slutet på leken här som öfverallt, der man tanklöst dödar icke allenast de gamla, fullvuxna djuren, utan äfven det yngre slägtet, hvarigenom fortplantningen skall ske. Och detta har sin förnämsta orsak deri, att redskapen äro så konstruerade, att de, i stället för att behålla de större laxarne och släppa de mindre igenom, medtaga allt, stort som smått, och sålunda efter icke så lång tid göra laxen till en stor sällsynthet. Ett tydligt tecken att laxen i England är i aftagande är, att denna fisk numera på långt när ej uppnår samma vigt som förr. I förra tider var det icke så sällsynt att man fångade lax, som vägde några och åttio ℔, och i de norska och isländska elfvarne kan laxen understundom uppnå denna vigt, men i England är det nu sällsynt att påträffa lax, som väger mer än omkr. 16 ℔. Orsaken härtill är otvifvelaktigt att den ej får tid att utveckla sig och bli tillräckligt gammal, ty mer än tre års ålder hafva nu endast undantagsvis de laxar, hvilka fångas i de engelska floderna, och med kännedom om detta djurs långsamma utveckling inser man lätteligen, att åt detsamma borde förunnas mycket längre tid att tillväxa. Af mindre betydenhet, men likväl icke alldeles oväsentlig vid sidan af alla de andra utrotningsorsakerna är den omständigheten, att anläggningen af gasverk, pappersbruk, maskinverkstäder o. s. v. vid åtskilliga småfloder har bortskrämt laxen från dessa, emedan det mineraliska eller giftiga afloppet från dylika anläggningar utrotar fisken.

Storbrittanniens laxrikaste strömmar äro Tay, Tweed, Spey och Esk. Fiskerierna vid Tay drifvas och egas af åtskilliga engelsmän, spekulanter och bolag samt afkastar i medeltal 300,000 rdr årligen. Laxfisket är till en viss grad ett lotteri, hvilket äfven kan sägas om hvarje annat fiske, ty det gifver icke lika mycket hvarje år, och tillgången af en vara bestämmer ju alltid dess pris. Sålunda kunde för tolf år sedan inträffa, att en lord Gray under ett år fångade 10,000 laxar, som inbringade honom 80,000 rdr, under det han deremot några år sednare, då han fångade 28,000 laxar, endast hade en inkomst af 60,000 rdr. Spey gaf åren 1858 och 1859 sin egare, hertigen af Richmond, icke mindre än 107,000 laxar, och ändock fanns likväl tillräckligt med fisk qvar i floden; men också är hertigen nästan ensam egare af fiskerierna, dem han sköter med mycken urskiljning och omtanke. På andra ställen deremot, der hvar och en, som besitter fast mark stötande till en laxflod, eger tillstånd att fiska, gör naturligtvis enhvar sitt till att så mycket som möjligt anställa förödelse bland fisken.

Digitized by Google

Emellertid synes man i England så småningom hafva fått ögonen något mer öppnade för de faror, som hota laxen, och vara sinnad att deremot vidtaga vissa åtgärder, men så länge man icke kan sätta en gräns för de oförsynta tillgreppen och förmå alla egarne af en ström att ingå ett slags bolag, hvarvid både utgifter och vinst jemt fördelas efter längden af den mark enhvar eger utmed floden, finnes knappast någon utsigt att lyckas. Följden af den nu allmänt utbredda, planlösa förföljelsen af laxen skall blifva den, att denna fisk alldeles försvinner ur de engelska floderna. — i några har detta allaredan inträffat — och andra länder, som med större omvårdnad vaka öfver att källorna till nationellt välstånd bevaras eller åtminstone icke alldeles få utsina, t. ex. Norge, skola derigenom otvifvelaktigt komma att skörda fördelarne af en näringsgren, som, förnuftigt skött och organiserad, kunde och borde inbringa landet millioner.

Bidrag till Spelets historia

af

Th. Winckler.

Ett obestridligt förhållande är att spelsjukan i våra dagar på ett betänkligt sätt gripit omkring sig. Härvid tänka vi icke endast på dessa förderfliga spel, åt hvilka man, med lagens medgifvande, uppbyggt ståtliga palatser, der vinningslystnaden och egennyttan utveckla sin smutsiga verksamhet; utan afse vi snarare de vanliga kortspelen, med hvilka man sysselsätter sig endast för att fördrifva tiden, och som i våra sällskapskretsar spela en långt vigtigare roll, än det bland personer, som göra anspråk på bildning, är att önska. Att vara tillsammans utan att spela kort är numera knappast tänkbart. Kunna vi också icke fördöma sällskapsspelet såsom någonting omoraliskt eller till och med mot religionen stridande, i likhet med somliga, de der kalla kortleken för en djefvulens bok, så qvarstår dock såsom en obestridlig sanning att det är den andliga hungersnöden, som drifver menniskan att gripa efter kortleken, så snart några personer sammanträffa, hvilka behöfva förströelse eller umgänge. Spelet är måhända bättre än dagdrifveriet; men gifvas då icke för personer, begåfvade med en viss bildning och hos hvilka sinnet ej blifvit helt och hållet förslöadt för de vigtiga frågor, med hvilkas lösning vår tid rastlöst arbetar, något ädlare, värdigare och ändamålsenligare sätt att vederqvicka sig? Är väl icke dessutom sittandet vid spelbordet en ny andlig ansträngning och öfverretning? Läsning af goda böcker, rörelse i fria luften och ett angenämt utbyte af tankar vore bestämdt ett ädlare, helsosammare, nyttigare och mera roande tidsfördrif!

Men låtom oss återvända till vårt egentliga ämne.

Spelet är gammalt, mycket gammalt. Icke allenast grekerna och romarne, utan äfven judarne kände till detsamma, ty i gamla testamentet heter det om israeliterna: de sätta sig ned för att äta, och stå upp för att spela. Och hvad de gamla germanerna angår, så vet man ju, att spelsjukan var en af deras hufvudlidelser, ja, att de till och med, gripna af spelets dämon, satte hustru och barn samt till och med sin egen person och frihet på spel.

Antikens folk satte högt värde på tärningsspelet, hvilket Palamedes skall hafva uppfunnit utanför Troja, för att dermed förjaga ledsnaden. Äfven under medeltiden synes man ej hafva vetat af något annat sätt att spela än medelst tärningar, undantagandes några brädspel. Dessa sistnämnda voro kända redan bland de gamla folken, hvilka kallade spelbrädet *alveus* eller *tabula*, hvarpå de spelade *alea* eller *ludus calculorum* och *latronum*. Det grekiska brädspelet, hvartill användes sextio svarta och hvita stenar, kallades *diagrammismus*. Historieskrifvaren Herodot berättar, att lydierna skola hafva uppfunnit detta spel vid en inträffande hungersnöd, hvarunder de lära hafva ätit den ena dagen och spelat den andra; kyrkofadren Lactantius uppgifver ofvannämnde Palamedes som dess uppfinnare.

Till benämningen *brädspel* hänför man, såsom bekant, de spel, hvari deltaga två personer vid ett fyrkantigt bräde, som är olika inrättadt alltefter de olika spelen. Bland brädspelen, hvilka äro till antalet ganska många och i olika länder förekomma under olika namn, äro de öfver hela verlden mest kända schack-, dam-, domino- och brädspelet.

Tärningarne, hvaraf man begagnade sig, förfärdigades ursprungligen af djurkotor samt voro af tvänne slag. De som hörde till det ena kallades *tali* eller *astragaloi*, hade fyra jemna ytor, hvarjemte två midtemot hvarandra befintliga voro ojemna eller afrundade, så att tärningen endast med svårighet kunde hvila på dessa. De fyra jemna ytorna voro märkta med streck eller punkter, så att på två hvarandra motstående sidor befunno sig 1 och 6, samt på de bägge andra 3 och 4. Talen 2 och 5 felades alldeles. Hvad spelsättet beträffar, så var det följande. Man tog fyra sådana tärningar och kastade dem på en enkom dertill inrättad skifva, icke ur handen, utan ur en bägare, hvari funnos trappstegslika afsatser, på det att tärningarne skulle bättre blanda sig med hvarandra och bedrägerier förebyggas. Det bästa kastet kallades *Venes* eller *Venerens* och bestod deri, att alla fyra tärningarne, då de stannade, uppvisade olika siffror; det sämsta kastet deremot benämndes *canis* (hund) och inträffade, när alla fyra tärningarne visade ettorna.

De andra, hos antikens folk förekommande tärningarne, *tesseræ* eller *kyboi* liknade i det närmaste dem vi nu använda. Deras sex sidor voro märkta med 1-6, så att alltid de hvarandra motstående sidorna räknade tillsammans sex ögon, i likhet med hvad hos våra tärningar eger rum. Det kan ej med bestämdhet uppgifvas, huruvida man nöjde sig med att slå högsta antalet ögon, men så mycket vet man, att tesseræ alltid användes, när man spelade om penningar. Upprepade missbruk och en riktning åt vår tids hasardspel förmådde kejsar Justinianus att förbjuda tärningsspelet. Men detta förbud icke allenast öfverträddes i hemlighet, utan lemnades under de följande kejsarne alldeles utan afseende, då några bland dem (t. ex. Claudius, hvilken till och med skref en bok om tärningsspelet) sjelfve lidelsefullt hängåfvo sig åt tärningsspelet.

Bland grekerna var tärningsspelet i viss mån något olika. Hos dem kastade man antingen fem *kyboi* med afvigan af handen upp i luften och uppfångade dem åter i det inre af handen, alldeles såsom i Spanien tillgår vid *juega de tabas* och i Frankrike vid *jeu des osselets*, eller man kastade fyra *astragaloi* ur flata handen eller en bägare och hopräknade siffrorna eller det på de ofvanstående sidorna åsatta

Digitized by Google

värdet. Trettio olika kast voro möjliga, åt hvilka man hade gifvit namn efter gudar, furstar, hjeltar, hetärer o. s. v.

Det sinnrikaste, intressantaste och skönaste af alla spel är schackspelet, hvarför det också blifvit kalladt ett spel för tänkare och ett kungaspel. De djupsinnigaste män, hvilka försmå att begagna sig af kortspelet såsom en förströelse och intagas af ledsnad vid de öfriga brädspelen, sätta sig gerna ned vid schackbrädet och anse sig då njuta af en upphöjd förströelse. Och detta med rätta! — ty intet af alla hittills kända spel kan jemföras med schackspelet i fråga om skönheten af den idé, som för detsamma ligger till grund, och beträffande det nöje det skänker spelare, som deri äro fullkomligt hemmastadda. Man skulle äfven kunna kalla det ett aristokratiskt spel, då en större grad af andlig öfverlägsenhet erfordras, om man vill utgrunda dess innersta hemligheter. Uppfinningen af schackspelet tillskrifves af många den förutnämnde Palamedes, af andra en hindostansk konung, som skulle hafva gjort Cyrus bekant dermed, hvarigenom det allså skulle kommit från Indien till Persien, då deremot perserna sjelfve påstå, att det stora schackspelet skall hafva blifvit uppfunnit i Persien, hvarifrån det utbredt sig till Indien och derifrån, inskränkt till det lilla schackspelet, blifvit återfördt till Persien. Sannolikare torde deremot vara, att det stora schackspelet är en förbättring af det lilla. Vid Cyri tid skall schackspelet hafva kommit från Indien till Kina. Enligt arabiska åsigter, skall det först hafva blifvit uppfunnet i Indien omkr. 226 eft. Kr. med anledning af afundsjuka mot konung Artaxerxes, hvilken hade uttänkt brädspelet. Men enligt andra — och detta antagande är, om icke det sannolikaste, så åtminstone det, hvari ligger en djupare mening — uppfanns det i detta land omkr. 400 f. Kr. af brahminen Sissa, som ville för den då regerande konungen Schechram, hvilken ringaktade folkets betydelse, genom detta spel försinnliga den sanningen, att en konung, i och för sig sjelf vanmäktig, blott genom sina undersåtare blifver mäktig och skyddad, ja till och med ofta dukar under i följd af en endas förlust. Schechram blef så förtjust öfver uppfinningen, att han tillät Sissa att utbedja sig en nåd; Sissa önskade då, att man skulle gifva honom ett sädeskorn för den första rutan på schackbrädet och för hvarje följande dubbelt så mycket som på hvarje föregående. Konungen tyckte detta vara en oansenlig gåfva, men blef storligen förvånad, då han förnam, att den erforderliga sädesqvantiteten (18,000,000,000,000,000,000 korn) ej kunde rymmas inom 15 billioner kub.-fot, som skulle intaga en ytvidd af 2,200 qvadratmil, på hvilka säden skulle ligga 30 fot högt. Det torde derför vara sannolikt, att schackspelet uppfanns i Indien. Romarne lärde känna det under sina krig i Asien, och deras *ludus ladronum* eller *latrunculorum* synas hafva haft någon likhet med schackspelet. Under medeltiden var det ett omtyckt tidsfördrif bland de förnäma och spelades till och med gerna af Carl den Store. I synnerhet vann det genom sarazenerna insteg i Konstantinopel och Spanien mot slutet af 11:te århundradet. Det franska presterskapet var det förbjudet; åtminstone fick det ej hemma hos sig hafva ett schackbräde. Det var äfven Tamerlans älsklingsspel, och han anses af somlige såsom uppfinnaren af det stora schackspelet. De första teoretiska arbeten öfver schackspelet voro de som trycktes omkr. 1500; deras författare hette Lucena och Damiano.

Såsom bekant är, är schackspelet nu utbredt öfver alla civiliserade länder samt åtnjuter ett stort anseende. Under det t. ex. i persernas religionsböcker alla hasardspel äro strängt förbjudna, sätter, såsom man vet, detta folk ett utomordentligt högt värde på schackspelet, då det anser, att en skicklig schakspelare måste kunna beherrska hela verlden. Ett parti schack mellan goda spelare bör derjemte räcka minst tre dagar.

Mycket uppseende och hufvudbry framkallade på sin tid de s. k. schackmaskinerna, hvilka utmärkte sig genom den yttersta färdighet i schackspelet och uppfunnos år 1763 af en frih. Wolfgang von Kempelen. Hofråd i Wien, sysselsatte han sig på lediga stunder med mekanik, hvaruti han förvärfvade en utomordentlig skicklighet. Med sina schackspelande maskiner genomreste han hela Europa, fann allestädes ett förvånadt publikum, och ehuru man snart började misstänka, att maskinerna gömde en spelande menniska, lyckades han likväl, såvidt vi veta, bevara hemligheten tills han dog i Wien 1806. Hur det sedan gick med hans maskiner, derom hafva vi oss tyvärr ingenting bekant.

I schackspelets historia berömd är den i en nyare tid hållna stora schackstriden, som i London i Juni-Juli år 1851, samtidigt med verldsutställningen derstädes, utkämpades mellan schackspelare från olika länder. Striden innefattade tre afdelningar. I första afdelningen segrade af åtta par, som infunnit sig, den som af tre partier vunnit två, i den andra den som bland sju partier vunnit fyra, i den tredje den som af fyra segrat i tre. En öfverlärare från Berlin, vid namn Anderssen, kastade sluligen en engelsman ur sadeln och erhöll det högsta af de utsatta åtta priserna.

Spelkorten, hvilka sedermera dessutom, enligt hvad några anse, ledde till boktryckerikonstens uppfinning, hör man först omtalas i fjortonde århundradet. Man har visserligen i sednare tider påstått, att de första spelkorten i Europa voro de, som redan i åttonde århundradet infördes till Spanien af araberna, men några bevis härför har man ej framlagt. Äfven den allmänt utbredda sagan, att de skulle år 1392 hafva blifvit uppfunna i Frankrike af målaren Jaquemin Gringonneur, för att förströ konung Carl VI, är ej sann. Ty redan år 1379 förde sarazenerna kortspelet till Viterbo i Italien. Men korten användes då likväl icke till spel, utan endast till att spå. Deras äldsta form har ända till våra dagar bibehållit sig i de äldsta figurerna (*atouts*) på tarokkokorten. Osannolikt är icke att de äfven, såsom ödeböckerna i sednare delen af medeltiden, hafva kommit från sarazenerna och judarne — en förmodan, som får stark bekräftelse af spelkortens fordna namn i Italien: *naibi* (i spanskan deremot *naypes*), som är af arabiskt ursprung och betyder spådomskonst. Ordet kort (*Karte*, carte, chart) härleda några från det latinska *charta;* men enligt Chatto kommer det från det hindostanska *chartah*, *chahar* (*chatur*) d. v. s. *fyra*, nämligen de fyra konungarne. Den äldsta kortlek, man för närvarande känner, förvaras i pariserbiblioteket och förskrifver sig från slutet af fjortonde århundradet. Jemte denna finnas der de s. k. *cartes numérales*, hvarmed sedan början af femtonde århundradet äfven spelades om penningar, och hvilka araberna öfverförde från Indien till Europa. Idén om kämpande partier ligger till grund för hvarje kortspel, och ursprungligen bestod hvarje sådant af fyra, olika klädda afdelningar soldater, hvar och en innefattade åtta gemene (2-9 numrerade), en knekt (*valet*), en stallmästare (*ecuyer*), en drottning (*dame*) och en konung (*roi*). Esset (I) var fanan, hvarpå man skiljde de olika partierna från hvarandra. Färgerna hade hos de särskilda nationerna olika benämningar. På de italienska, spanska och portugisiska korten kallas de fyra färgerna *copi* (bägare) *denari* (mynt) *bastoni* (käppar) och *spadoni* (värjor). De fyra färgerna voro sinnebilder af presterskapet (*hjerter*), borgareståndet (*spader*), krigaren (*klöfver*) och adelsmannen (*ruter*). Man har äfven sammanställt de fyra färgerna med de fyra elementerna och årstiderna. I Frankrike gaf man konungen, damen och knekten särskilda, från historien lånade namn, som likväl voro olika på olika tider.

De äldsta korten voro målade. Träsnideriet, hvaraf man nu allmänt begagnar sig vid kortillverkning, användes härtill först i Tyskland. Kortmålare funnos i Ulm 1402, i

Digitized by Google

Augsburg 1418, 1433-38. Att uppräkna alla de olika arterna och underarterna af kortspelet torde blifva ganska svårt: whist, boston, tarok, l'hombre hafva betraktats såsom noblare; piquet, mariage, labête, svarta Petter, knekt, svälta räf o. s. v. såsom företrädesvis borgerliga. Såsom det tankeverksamheten mest i anspråk tagande anses bland kortspelen l'hombre, hvilket härstammar från Spanien. Lansquenet har deremot af tyska landsknektar blifvit infördt i Frankrike.

Intet kortspel är så många vexlingar underkastadt som whistspelet. Sannolikheten af att en spelare skulle kunna erhålla alldeles samma tretton kort förhåller sig, enligt en engelsk aritmetikers beräkning, såsom 1 till 635,013,559,600. Häraf framgår att till och med en person som spelat whist i åttio år skulle kunna anse det såsom någonting ytterst sällsynt, om han en enda gång under hela sitt lif åter finge i sin hand alldeles samma kort, som han en gång förut erhållit. Hvarje whistparti, dervid hvar och en af de fyra spelarne erhåller de bestämda tretton korten, kan börjas och genomspelas på 479,001,600 olika sätt.

Någon likhet med vissa kortspel har *lotto*, ett ord, som härstammar från italienskan och egentligen betyder lott, öde. Detta spel är en uppfinning af genuesarne. Då Genua var republik drogos vid valet till Höga rådet fem namn af nittio, och det var allmänt brukligt att de olika kandidaterna ingingo vad, hvaraf, sedan man i stället för namn endast begagnade tal, år 1620 uppkom lotterispelet, hvilket på förslag af Benedetto Gentile öfvertogs af staten, men först i förra århundradet vann spridning utom Genua. Påfven Clemens XII († 1740) inrättade i Rom det första lotteriet; år 1752 infördes det i Wien. På sednaste tiden hafva lyckligtvis de flesta regeringar med anledning af den omkringgripande spelpassionen förbjudit detta spel.

Dominospelet lärer hafva blifvit uppfunnet i sjette århundradet. Tvänne tiggarmunkar i det berömda klostret Monte Casino hade för någon obetydlig förseelse blifvit tillsammans inspärrade i en cell; då tiden blef dem lång, hade de, för att förjaga ledsnaden, uppfunnit ett spel, hvarvid de använde hvita stenar, sannolikt kritbitar, som de skuro fyrkantiga och märkte med svarta punkter. Dessa lade de efter en bestämd beräkning tillsammans så, att de bildade rader, hvilken sysselsättning skänkte dem stort nöje. Men då abboten höll ett vaksamt öga på fångarne, så hade de öfverenskommit att, så snart något buller hördes utanför i korridoren, högljudt upprepa första versen af första vesperpsalmen, som börjar: *Dixit Dominus Domino* ... Då de ej kunde mer utantill af psalmen, stannade de alltid vid ordet "domino", hvarför de kallade det af dem uppfunna spelet domino. Då sedermera bottiden var tilländalupen, återtogo tiggarmunkarne sina ströftåg, hvarunder de lärde italienarne spelet, åt dem sålde de hvita, fyrkantiga och med svarta punkter märkta stenarne samt visade de olika kombinationerna, och snart var detta spel, som synnerligen lämpade sig för de lata lazzaronerna, öfverallt bekant under det namn, de båda munkarne gifvit det. Sedermera förfärdigade man de s. k. stenarne af trä, metall, ben, elfenben o. s. v. Spelet fullkomnades, men först i förra hälften af förra århundradet utbredde det sig till Frankrike, der det föll den äfventyrliga och för spel fallna folkkarakteren i smaken. Bland de allvarligare tyskarne blef det icke synnerligen omtyckt, hvilket ännu mindre var fallet i England. I Frankrike hafva alla kafeer, liksom de eländigaste bykrogar, öppnat sina dörrar får detta spel; och härifrån göra i Paris undantag endast *café Tortoni* och några andra etablissementer af samma rang. Flitigast spelas domino, liksom schack, på *café de la Régence*, och Paris, Rouen och Poitiers äro de tre städer, hvilka kunna berömma sig af att ega de skickligaste dominospelare.

Af yngre datum synes kägelspelet vara, hvilket man i våra dagar finner utbredt både i städerna och på landsbygden. Dess välgörande inflytande på helsan gör det äfven värdt att uppmuntras, i likhet med det uti Frankrike under sextonde århundradet uppkomna biljardspelet.

Kägelspelet var, såsom synes af Homers Odyssé, mycket vanligt vid tiden för trojanska kriget. Käglorna voro af sten och kallades *pessi*. Penelopes friare slogo ofta käglor utanför Odyssevs palats. Athenæus, hvilken stöder sig på trovärdiga sagesmän, skildrar det i sitt bordstal sålunda.

"Antalet af de ädle herrar, dels från sjelfva Ithaka, dels från närbelägna öar, hvilka fikade efter Odyssevs gemål och rikedomar, uppgick till 108, och lika stort var antalet af käglorna, d. v. s. nedtill fyrkantiga och upptill afrundade stenar, hvarmed de spelade. Friarne uppställde sig mot hvarandra i två rader, femtiofyra mot femtiofyra, och på samma sätt ordnades äfven stenarne. På den midtemellan bägge slagtordningarne befintliga fria platsen uppsattes en särskild sten, som man kallade Penelope. Denna Penelope af sten var nu det mål, dit de spelande på ett bestämdt afstånd skulle kasta, hvarvid ordningen för kasten bestämdes genom lottdragning. Då någon lyckades träffa den Penelope föreställande käglan och rubba den från dess plats, sattes hans sten i "Penelopes" ställe, och han kastade nu från dennna punkt med "Penelope" mot sin egen sten, som åter blifvit satt på sin förra plats. Träffade han, utan att rubba någon af de andra stenarne, så hade han vunnit och ansåg det som ett lyckligt förebud, att han skulle hemföra Penelope som sin brud.

Bland alla spel, som gälla penningar, äro de förkastligaste de, som man inbegriper under kollektivnamnet hasardspel (af franska ordet *hazard* slump, lyckträff). Dit höra t. ex. roulette, biribi och pharo eller pharao, som troligen blifvit uppkalladt efter konung Pharao, hvilken föröfrigt föreställde en af kungarne på de franska korten, och hvarpå man, då han ansågs såsom lyckobringande, synnerligen gerna satte ut. Hasardspelen äro en graf för idogheten, sparsamheten och hemtrefnaden och framkalla ofta i hemmen mer olycka än äktenskapsbrott. Vid alla dessa spel beror utgången icke af spelarens skicklighet, utan af slumpen. Afsigkomna personer finnas, såsom man vet, hvilka förskaffa sig sitt uppehälle förmedelst spel, hvarvid naturligtvis bedrägeriet utgör förnämsta hjelpmedlet. Liksom hasardspelen på det mest förstörande sätt undergräfva de spelandes och deras familjers ekonomiska ställning, så inverka de i högsta grad demoraliserande på den åt dem sig lidelsefullt hängifvande spelarens sedlighetsbegrepp. På spel vunna penningar förderfva den moraliska karakteren, förlama arbetsförmågan och undergräfva alla grundsatser om redlighet. Hasardspel hafva derför sedan gammalt ansetts såsom förderfliga och i de flesta stater blifvit förbjudna.

Man må icke invända, att många af de dugligaste och aktningsvärdaste personer sätta sig ned vid spelbordet, betraktande spelet såsom endast en förströelse. Det är sannt, men kan i alla fall icke på minsta sätt rättfärdiga saken, ty allt hvad store och utmärkte män göra kan ej alltid godkännas.

De flesta och tillika offentliga spelhusen voro de i Frankrike och Italien, ehuru de nu äro äfven der förbjudna. Hvad de inbringade synes t. ex. deraf, att generalspelförpaktaren i Paris för tjugo spelhus till staten betalade en arrendesumma af sex mill. francs. Äfven i England hafva spelhusen blifvit upphäfda och förbjudna. I Tyskland finnas dylika inrättningar qvar vid några badorter, såsom Homburg, Wiesbaden, Baden-Baden o. s. v. De skandinaviska länderna behöfva lyckligtvis ej blygas öfver dessa för civiliserade nationer så vanhedrande anstalter.

Digitized by Google

Valencia.

Reseskizz

af

A. **Fabricius.**

La muy noble Valencia heter det ofta i de fornspanska romanserna. Det första intrycket, man får af staden, är likväl ej synnerligen egnadt att ingifva några höga tankar om *la nobleza de Valencia.* Stranden, hvilken vi närmade oss genom den ofta våldsamma och farliga bränningen, hvimlade af en mängd vilda gestalter, som med stor otålighet syntes vänta på det ankommande bytet.

— Se der hungriga ulfvar, som är färdiga att uppsluka oss, sade jag till en engelsman, min sidokamrat i båten, och mina ord råkade att innehålla mera sanning än hvad jag sjelf trodde, ty vi hade ej väl hunnit sätta foten i land, förrän den vilda skaran från alla sidor kastade sig öfver oss med ett ohyggligt tjut och hotande miner. Hvar och en sökte gripa sitt byte och släpa det med sig. Aldrig har jag i hela mitt lif varit värre ute. Det var ej möjligt att röja sig väg genom denna svärm af banditer; men då det gällde att rädda sina egna dyrbara personer och saker, läto vi tålmodigt oss släpas till närmaste tartana, för att så fort som möjligt komma ut ur trängseln.

La tartana är det enda åkdon i Valencia, som man ser både på gatorna och på landsbygden, och som begagnas både af de högre och lägre klasserna. Den är ett slags lätt omnibus, betäckt med svart vaxduk, som öfver vagnen spännas i en båge och sluter sig till dess sidor, för att skydda mot regn och, ännu mera, mot solhettan. Föröfrigt skall detta åkdon vara detsamma som turkarnes *arrabat,* hvilken nu begagnas på Konstantinopels gator, och kan sålunda hänföras till de många orientaliska drag, som lifvet i Valencia ännu i dag företer.

Grao, landstigningsplatsen vid Valencias redd, är en obetydlig stad med en medelmåttig hamn, hvari ångfartygen och de större segelskeppen alldeles icke kunna inlöpa. De måste ankra långt ute på redden, hvars bränning ofta gör landstigningen ytterst farlig.

Vigtigare är Grao såsom en mycket besökt badort. Om sommaren samlas här Valencias förnäma verld, der solhettan förmildras af den uppfriskande hafsvinden.

In till staden förer genom det fruktbara landskapet en bred väg, som på bägge sidor inneslutes af en dubbel promenad. Det är den en half mil långa *Alameda vieja* (den gamla promenaden), planterad med almar och popplar. Då poppeln (*álamo*) är det träd, som mest förekommer på de spanska promenaderna, så kallas dessa *alamedas* (poppelgångar), hvarvid man ej håller så strängt på, med hvilka träd de äro planterade. Vid sidan af vägen ligga allmogens bostäder, hvilka här kallas *chozas* i st. f. det sedvanliga spanska *casas;* deras hvita murar skeno här och der igenom det täta löfverket, hvari de voro så godt som begrafna. En djup graf skiljer dem från promenaderna, hvarifrån man öfver en bro inkommer genom en liten port. På andra sidan grafven skyddas huset mot inbrott genom en ogenomtränglig häck af jättealoer, hvilkas spetsiga, styfva blad kunna tillfoga den närgångne farliga sår. Ve den, som vågar sig på det förvägna försöket att genomtränga denna lefvande mur; han har att vänta sig Arnold Winkelrieds öde. Man ser, men man kan och får icke röra vid drufvorna, orangerna, mulbärs-, mandel- och fikonträden, som locka, icke blott genom deras frukter, utan äfven genom deras skugga.

Slutligen framträder Valencia med sina torn och palatser, hvilka hittills varit gömda bakom träden.

Väldiga ringmurar af gulgrön färg omgifva hela staden, som kanhända ej har sin like med hänsyn till bevarandet af sina murar från medeltiden. De äro nämligen ingalunda de gamla arabiska, som till omfånget äro långt mindre, utan de äro år 1356 uppförda af konung Pedro IV med tillnamnet el Ceremonioso; från denne konungs tid förskrifva sig äfven de många, ansenliga portarne, starka tornen och vackra murtinnarne (*almenas*). Likväl bör anmärkas, att de flesta tornen äro reparerade i förra århundradet, och att porten del Cuarte byggdes först i femtonde århundradet.

Gifva redan dessa murar och torn staden en orientalisk anstrykning, så får man ett änna starkare intryck häraf, då man kommer inom murarne. De trånga och krokiga gatorna, till hvilka ingen solstråle kan nedtränga under den tryckande sommarvärmen, och hvilka slingra sig än åt höger än åt venster, vittna om deras arabiska ursprung. Man skulle kunna tro sig förflyttad till Damascus eller Bagdad. För den, som för första gången kommer in i en orientalisk stad, är det ytterst svårt att taga sig fram. Äfven om man väljer en fast utgångspunkt och derefter styr sin kurs, är man likväl straxt ur rätta spåret i de krokiga gatorna, som knappt äro raka under en sträcka af tjugo steg, och man kan vara säker om att ej återfinna det, då gatorna äro hvarandra fullkomligt lika och i anseende till deras trånghet icke lemna någon utsigt. Dessutom äro de icke försedda med namn på husknutarne. Man varseblifver endast en nummer, som angifver till hvilket distrikt (*manzana* eg. äpple) gatan hör, och på den upplysningen blir man ej synnerligen klok. Man gör derför bäst i att straxt uppsöka en vägvisare, som kan ledsaga en genom labyrinten. Har man lust att pröfva sina egna krafter, nåja — det kan ju också hafva sitt eget intresse, och man slipper dessutom betala några lärpengar.

Gatorna äro, enligt äkta österländskt bruk, nästan alla i saknad af stenläggning. En följd häraf är, att de efter lång torka betäckas af ett tjockt damlager, och då det regnat i några dagar, äro omöjliga att passera. Det sista var just händelsen, när jag kom till staden; och är regn här någonting sällsynt, så regnar det i stället med besked, när det regnar. Den feta, fruktbara jordmånen var alldeles upplöst, och gatorna utgjorde sammanhängande, understundom af en och annan vindkåre upprörda sjöar.

Det hör emellertid till undantagen att regn faller och gatorna komma i ett sådant tillstånd. Två dagar derefter voro de åter fasta som loggolf, och under de fjorton dagar, jag stannade i Valencia, föll icke en droppe regn; men himlen, den berömda, blåa valencianska himlen, var klar från morgon till qväll och fläckades ej af en enda molntapp.

Med valencianarne är ej svårt att göra bekantskap, ty man ser dem öfverallt: på gatorna, på teatern, på torgen, i portarne, med ett ord öfverallt; de äro ett rörligt folk. Här får man äfven se qvinnor af den lägre befolkningen inför allas ögon göra sin toalett i dörrarne, hvad man likväl ännu oftare har tillfälle att se i Italien. Rätta stället att betrakta det valencianska folklifvet är *el Mercado,* det midti staden belägna torget. På denna, med landets alster väl försedda plats blanda sig landt- och stadsbefolkningen i pit-

Digitized by Google

toreskt hvimmel om hvarandra under muntert stoj, skratt och oväsen, och här får man för rampris sina fickor fyllda med alla slags frukter, fikon, drufvor och apelsiner, som i sötma och saftighet söka sin like. Alla möjliga lifsmedel utbjudas till otroligt billiga priser, och Valencia är bestämdt det ställe i hela Furopa, der man lefver billigast; möjligen kan i detta afseende Toscana göra det rangen stridig. De tystlåtna innevånarne i *la Mancha* med sina trasiga bruna kappor blanda sig med de kraftigt byggda bergsboarne i deras korta, bruna tröjor och spetsiga filthattar och med landsbefolkningen från huertan i deras egendomliga läderbyxor (*zaraguelles*), hvilka sluta ofvanför knäet och likna en säck. Den begagnar sandaler (*alpargatas* eller *espardinies*), ett rödt yllebälte (*la faja*) omkring lifvet, en blå eller grön tröja (*jaleco*) och omkring hufvudet ett brokigt tygstycke, som på afstånd liknar en turban, och öfver skuldrorna ett brokigt täcke (*la manta*), hvarmed den förstår att pittoreskt drapera sig, i det detta lätt kastas öfver venstra skuldran. Till färgerna liknar det den skottska plaiden och påminner starkt om den österländska burnusen. Sandalerna äro med blåa band fästade vid benet; knäet, bröstet och halsen äro bara. Ligger icke i hela denna drägt någonting, som starkt erinrar om österlandet?

Fysionomierna hos de lägre klasserna i staden och hos landsbygdens innevånare hafva en afgjordt österländsk prägel. Det stripiga, svarta håret, de mörka, gnistrande ögonen, hvilka ligga snedt och nära hvarandra, den framstående öfverläppen och den uppåt böjda munnen framkalla i ansigtena ett uttryck af vildhet och trots, som ännu mer förhöjes af den mörka hyn. Återfinna vi icke här det saracenska blodet, medan vi inom de högre klasserna af stadens befolkning, förnämligast hos handlande och yrkesidkare, hvilka i motsats till dessa hafva ett vekt utseende, ljust hår, blåa ögon och en fin, hvit hy, ännu kunna spåra afkomlingarne af vestgoterne, som eröfrade Valencia?

Spanjorerna sjelfva anse massan af stadens innevånare för en särskild befolkning af *berbisk* härkomst, och historien bekräftar denna åsigt. Då araberna eröfrade Spanien, företogos af orientaliska folkslag täta invandringar dit: sålunda lät den arabiske emiren Abul Khatar omkr. år 740 syrer nedsätta sig i Andalus, egyptier i Tadmir (Murcia) och berber i Valencia.

Det är kanske af denna anledning castilianarne hafva om valencianarne påhittat följande uttryck: *Valencia encierra cien mil Valencianos, mas Indios que Moros, mas Moros que Cristianos* (Valencia innesluter hudratusende valencianer, flere judar än mohrer och flere mohrer än kristne).

Öfver hufvud taget äro valencianare illa anskrifna hos de öfriga spanjorerna. Dessa sednare kalla Valencia *un paraiso habitado por demonios* (ett paradis, bebodt af djeflar), och de smickra dem ej särdeles med versen:

Las carnes son yerbas, las yerbas agua,
Los hombres mugeres, las mugeres nada.

(Köttet är växter, växterna vatten, männerna qvinnor, qvinnorna — intet.)

Men det är nu en gång för alla så ställdt, att spanjorerna ondgöras på hvarandra, och det ena landskapets innevånare hugga på det andras.

Valencianaren är sparsam och nykter; här, liksom i allmänhet omkring Medelhafvet, ser man mycket sällan någon vara öfverlastad. Dryckenskapslasten är i Spanien så föraktad, att *borracho* (fyllhund), är det allravärsta oqvädinsord, som vanligtvis kräfver blod. Ett hufvuddrag hos valencianaren, hvarigenom han skiljer sig från alla andra spanjorer, är hans kärlek till hemmet, utom hvilket han ej kan trifvas, och ett annat hans belefvenhet och höflighet; man kan vara säker om att öfverallt finna en utsökt uppmärksamhet hos dessa Spaniens fransmän, och de högre klasserna utmärka sig här för hög bildning och fin umgängeston.

Emellertid har den valencianska karakteren mycket mörka sidor, som gifvit anledning till klander. Vid sidan af lifligheten och höfligheten finner man i den lättsinne, ostadighet, trolöshet, misstänksamhet och hämndlystnad. Valencianarne blifva lätt retade; då äro de blodtörstiga och grymma, men listiga och fega, hvarför lönnmord här ofta inträffa; man påstår, att antalet af dessa på stadens gator begångna brott uppgår till 50 om året.

Stadsinnevånarne bruka kasta skulden för de ofta inträffande morden på huertans vilda, hämndgirige innevånare, med hvilka de icke lefva i godt förstånd. Ja, man har här ett måhända enstaka exempel på, att stadsportarne århundraden igenom stängdes för hvarje gång en eldsvåda utbröt, så att landsbefolkningen icke skulle inst若mma och begagna sig af förvirringen för att plundra och mörda.

Med den österländska karakteren, som röjer sig i blicken, dragen, ja hela utseendet och i klädedrägten, alltifrån sandalerna till den turbanlika hufvudbeklädnaden, står äfven den lifliga inbillningskraften i närmaste samband. Den religiösa öfvertron är derför mycket stor i Valencia, der processioner, under och helgonhistorier hafva en ypperlig jordmån. Jag har varit inne i boklådor, hvarest jag ej påträffat någon annan litteratur än dylika böcker, och en följd häraf är att det är illa beställdt med bokväsendet i denna stad, hvilken likväl var den i Spanien som först fick ett boktryckeri. Det blef mig således visst icke svårt att få reda på historierna om stadens skyddshelgon, den namnkunnige *Vincente Ferrer*, om hvilken jag hade hört så mycket, att min nyfikenhet i hög grad väcktes, och ehuru dylika saker just icke äro synnerligen uppbyggliga, så ångrar jag icke att hafva gjort bekantskap med dem.

Vincente föddes år 1350 på *calle del Mar*, der en inskrift ännu utvisar stället, och dog 1418 i Frankrike. Redan i sin moders lif sysslade han med underverk. Modren hörde nämligen ett skällande inom sig och skyndade derför förskräckt till biskopen Ramon del Gasto, hvilken tröstade henne med, att hon skulle föda en son, som skulle "anställa jagt efter kätteriets ulfvar ända in i h—t". Och se — Vincente förföljde oförsonligt kättare och judar allt intill sin dödsdag. Skulle någon klentrogen ännu betvifla hans helighet, då höre han några "sannfärdiga" under ur helgonets lif; ehuru de nästan lemna den djerfvaste fantasi bakom sig, äro de likväl för valencianaren trosartiklar.

Ett barn gråter, emedan det tappat en tallrik ärter i gatan. Vincente går förbi, intages af medlidande, utsträcker sin hand och — tallricken blir hel igen, alla ärterna samla sig på den och till och med såsen vänder lydigt tillbaka.

En illasinnad kock — en annan Vaulunder — hackar sin herres barn i små bitar och kokar dessa i en kittel. Vincente anar oråd, upptäcker missgerningen och låter alla de sönderhackade och kokta bitarne uppstiga ur kitteln i skepnad af gossen, hvilken från topp till tå befinnes vara frisk och oskadad; det fattas icke så mycket som ett hårstrå af honom. Undret gör på mördaren en sådan effekt, att han omvänder sig, ja, blir till och med ett helgon, som sedan gör mirakel på mirakel.

Valencianarens yttre svarar mot hans karakter. Han är lätt byggd, smärt och smidig i alla sina rörelser. Ett verkligt nöje, som jag flere gånger haft i huertan, är det att se landtborna, utan betsel, sadel och stigbyglar, på sina snabba hästar, som de tygla endast med ett rep, spränga åstad öfver stock och sten, grafvar och häckar. Insvepta i deras burnuslika "mantas" och med den turbanlika hufvudbonaden, likna de då Afrikas beduiner. Man inser lätt, att de jemte andalusierna utgöra kärnan af det spanska rytteriet.

Digitized by Google

Medan den lägre befolkningen har en af solen förbränd, gulbrun hy, utmärker sig den högre, så män som qvinnor, genom en ljus och klar ansigtsfärg; i synnerhet är de sistnämndes så bländande hvit, att man ingenstädes på halfön ser någonting motsvarande. Den bleka, men friska färgen gifver valencianskorna ett eget behag, och då de derjemte besitta en viss intagande blyghet och tillbakadragenhet, får deras skönhet onekligen en egendomlig prägel, som bjert afsticker från den allmänna spanska skönhetstypen.

Den spänstiga och raska gången samt den smärta gestalten, hvilken de, äfven härutinnan olika de öfriga spanskorna, bevara in i en hög ålder, gör att man på afstånd lätt tager äldre fruntimmer för yngre — ett misstag, som man äfven kan begå i deras omedelbara närhet, om de dölja hufvudet i mantillan.

Men detta är, som sagdt, ett undantag från regeln. Om, såsom man påstått, valencianskorna, vid sidan af deras liflighet, glädtighet och behagfulla väsende, äro små dämoner i trolöshet, falska som skum och lätt benägna att bryta löften och eder, är naturligtvis för en främling svårt att afgöra; troligt är likväl att dessa beskyllningar icke äro alldeles utan grund, om man erinrar sig, att hufvuddraget i den valencianska karakteren är lättsinne.

Men det torde vara på tiden att betrakta några af stadens märkvärdigheter.

En af de ståtligaste byggnaderna är rådhuset, *la Audiencia*, i sitt inre. Det är uppfördt under Ferdinand den Katolske, men har, i synnerhet på sednare tiden, varit användt till många olika ändamål.

En annan ansenlig byggnad är universitetet, *la Universidad* vid *calle del Nave.* Upphofvet till denna akademi var de skolor, som Jaime efter eröfringen 1238 upprättade i teologi och grammatik. Det har ett ganska omfattande bibliotek och eger rika samlingar af spanska riddarromaner (*libros caballeriscos*); föröfrigt har det lidit mycket, dels genom vårdslöshet, dels genom krigen och oroligheterna.

Omkring torget, *el Mercado*, finnas många gamla, till en del intressanta byggnader. Den märkligaste af dessa är *la Lonja de la Seda*, hvartill grunden lades 1482.

Den förnämsta är naturligtvis katedralen, invigd åt Jungfru Maria, först uppförd i rikt arbetad rundbågsstil, och sedan ombyggd af marmor i spetsbågsstil mellan 1262-1482; men den ursprungliga gotiken har blifvit starkt uppblandad med renässansen, i synnerhet vid reparationen 1731, då den nästan försvann ur det inre. I den vestra hufvudgången finnes en mängd smaklösa pelare, nischer och medaljonger, som lära hafva blifvit utförda af tysken Konrad Rudolf. Allt är i rococomanerets fadda stil; men troligt är, att de två vackra englafigurerna förskrifva sig från en annan hand. Genom denna ingång kommer man upp i det åttkantiga götiska tornet, *el Miguelete*, så kalladt, emedan dess klockor ringde för första gången på S:t Mikaels dag 1521. Från det 162 fot höga tornet har man en vidsträckt utsigt. Vid sidan af tornet höjer sig den likaledes åttkantiga kupolen öfver korset med herrliga götiska fönster; nedanför ligger staden med dess otaliga kyrkor, kloster och kapeller, mellan hvilka man knappt kan urskilja de trånga, oregelbundna gatorna; och rundtomkring utbreder sig den jemna, gröna och leende huertan, som är öfversållad med en mängd nätta, hvita städer, köpingar och hus. På tre sidor bilda de mörka bergen en gräns, i öster deremot ser man det blåa Medelhafvet, hvars sandiga kust bildar en rät linie från norr till söder och sålunda utgör en tvär öfvergång från land till vatten. En azurblå himmel, hvarpå sällan kan upptäckas en enda molntapp, hvälfver sig öfver en af de fruktbaraste nejder i verlden; den kristallklara luften är mättad med orangedoft och så genomskinlig, att till och med aflägsna föremål tyckas ligga helt nära. Frost vet man här ej af, och sommarhettan förmildras af hafsfläktarne. Derför är huertans flora också så praktfull, ty hela nejden är ett drifhus. Den rena och milda luften, hvari saltet aldrig angripes af fuktighet, gör Valencia till den helsosammaste vistelseort för bröstsjuka, så att staden i detta afseende till och med öfverträffar de berömda italienska städerna Nizza och Neapel. Intet under således, att valencianarne hänga fast vid sitt sköna hem.

Vid de två andra ingångarne finnas ännu qvar de ursprungliga, ärevördiga portalerna. Omkring den ena, *puerta del Arzobispo*, äro uthuggna sju mans- och qvinnohufvuden; de skola föreställa de första kristna krigarne, hvilka efter eröfringen gifte sig med utländska qvinnor, för att bilda en ny, kristen befolkning såsom en motvigt mot mohrerna. I det inre upptages midtelskeppet till en del af korstolarne, *la silleria del coro*, med ypperliga träsniderier i mörk valnöt. Man häpnar öfver mängden af sidokapeller, altaren, pelare, metallarbeten och förträffliga målningar. Altartaflan strålar af förgyllning, och sex herrliga målningar ur Leonardo da Vincis skola framställa de förnämsta tilldragelserna i Jungfru Marias lefnad, hvaribland i synnerhet äro lyckade hennes födelse och död. Man beundrar alla dessa herrligheter, men saknar likväl beständigt något — det gamla götiska inre, som den moderna förändringen i rönässansstil, ehuru utförd af en skicklig hand, ej kunnat ersätta, hvarför man också gläder sig öfver att finna den gamla kapitelsalen alldeles oförändrad. Redan ingången med de gamla götiska spetsarne ådrager sig uppmärksamheten, och den håller hvad den lofvar. Under de höga, ståtliga hvalfven intager altartaflan en hel vägg med en otrolig mängd mästerligt utskuret träarbete, skulpturverk och helgonabilder, deribland många på förgylld botten, hvarifrån likväl färgerna och förgyllningen börjat försvinna. På väggarne, hvilka fått behålla sin ursprungliga färg, hänga långa rader porträtter af Valencias ärkebiskopar, bland hvilka de äldstes tillvaro torde vara temligen apokryfisk.

Messan hade börjat. Visserligen gör det ett högtidligt intryck att se den talrika, brokiga menniskomassan knäfalla på det hårda stengolfvet i den mystiska skymningen, som endast svagt bekämpas af den genom de målade fönsterna med svårighet inträngande dagern eller de brinnande vaxljusen på altarena, under det en herrlig korals toner mäktigt brusa genom de höga hvalfven; men orgelns värdiga harmonier, prestskrudarnes lysande färger och rökelseverkens bedöfvande vällukt tyckas dock icke kunna fängsla ögat; de eldiga blickarne från de knäböjande, svartklädda sköna, de bländhvita ansigtenas och de förgyllda solfjädrarnes oroliga rörelser synas antyda allt annat än en djup andakt.

När man varit i messan, tror man sig hafva uppfyllt religionens fordringar och är mycket belåten med en religion, som fordrar så litet, och under hvars egid man slipper undan för så godt pris. Samvetet blidkas på ett beqvämt sätt, medan lättsinnet får behålla fritt spelrum. Hvad skall man tro, när man hör religionen officiellt utropas såsom ett plåster för alla politiska sår, såsom en tröst i hvarje finansiell förlägenhet? Detta är åtminstone att vara nyttig till allt! I läsesällskapet Casino, som sedan 1847 består af 3 à 400 medlemmar och hvari jag blef införd, fann jag i den ultramontana madridertidningen *la Esperanza* följande nöjsamma godbit: "Vi hafva lidit en stor förlust, men allt skall kunna hjelpas med tiden, om vi lyckas rädda den kostbaraste af våra skatter, religionen. Den är i verkligheten räddad, ty alla tro!!! Religionen är det lummiga träd, som den obefläckade Heliga Jungfrun planterat i vår jordmån med egna händer!!" Hur skall man förstå detta, historiskt taget?

Men med denna lycka, som tillförsäkras folket, tyckas ej passa i stycke de otaliga tiggare, af hvilka man anfalles

Digitized by Google

icke blott vid ingången till kyrkorna, så att man ofta har svårt att komma in, utan äfven i templens inre.

I likhet med hvarje stad, hvarje köping i Spanien, har Valencia äfven sin *Plaza de la Constitucion.* Den ligger framför domkyrkan och var skådeplatsen för det första upproret mot Napoleon, då tilldragelserna i Bayonne och Madrid blefvo kända i Valencia. En fågelfängares utrop: "Lefve Ferdinand VII! Ned med fransmännen!" var nog att framkalla rörelsen.

Med undantag af under regntiden, äro gatorna alltid rena, då all orenlighet straxt utföres ur staden. Den mest besökta är *calle de Zaragoza* straxt bredvid domkyrkan; den förbinder två torg med hvarandra och är, ehuru mörk och trång, alltid uppfylld af promenerande. Här finnes också det enda egentliga kafeet i staden, och ehuru detta har tillkommit först på sednaste tiden, står det likväl långt efter de franska. Äfvenledes saknar Valencia restaurationer och förlustelseställen, som motsvara tidens fordringar.

Promenadplatserna utmärka sig för sin skönhet. Innanför murarne är den betydligaste *la Glorieta.* En bred hufvudgång leder rakt genom den öfver till *puerta del Mar* (Hafsporten) och utvidgar sig till två runda torg. Midtpå det ena reser sig en herrlig staty af hafsguden ur en af marmorfontänerna, och andra bildstoder framskymta mellan fritt ordnade grupper af myrten, akacier, plataner, cypresser, cedrar och pinier. Krokiga gångar slingra sig mellan rosen- och orangehäckar, hvilkas frodiga grönska och brokiga blommor med de hvita statyerna och den blåa himmelen förena sig till det rikaste färgspel. Luften är genomträngd af det aromatiska doftet från detta lilla paradis, hvilket genom sin oregelbundna form — det slutar nämligen i en aflång spets — tyckes vara större än det i verkligheten är och genom en blandning af den franska och engelska stilen tillegnat sig bägges fördelar, regelbundenhet och frihet. Men det är icke närsomhelst den ståtliga förgyllda gallerporten, på hvars pelare två marmorlejon hvila, öppnar sig för de lustvandrande; som oftast är den stängd — i synnerhet af misstroende till den valencianska ungdomen — ja, äfven om helgdagarne, när det regnar, så att icke gångarne skola skadas. Men är det, såsom vanligen eger rum, vackert väder, då går det lifligt till på Glorieta, och man har här tillfälle att göra bekantskap med den förnäma verlden, hvilken man låter passera förbi sig i all sin glans och skönhet, medan man hvilar sig på en af de talrika rörstolar, som stå i långa rader utmed hufvudgången.

Det är i synnerhet mot aftonen Glorieta är den förnäma verldens samlingsplats. Härifrån begifver man sig till teatrarne; operan spelar här hufvudrollen, men har onekligen mindre förmågor att bjuda på än den i Barcelona. Ehuru folket högt älskar musik och har ett fint öra, får man likväl aldrig höra någon sång. Rösten tillfredsställer nämligen icke örat, då den vanligen är rå och obehaglig.

Men tidigare på dagen är den stora alamedan norr om Turia den promenad, som i synnerhet lockar mängden. Från Glorieta kommer man snart dit öfver *plaza San Domingo* och genom *puerta del Real;* men innan vi passera denna, uppsöka vi i närheten qvarlefvorna efter *puerta del Cid* i ett torn af det gamla Tempelherrehuset, som byggdes af araberna, hvilka kallade tornet *Alibufat.* Denna qvarlefva af den gamla muren ligger nu ett långt stycke in i staden, hvars nuvarande murar hafva en långt större utsträckning än de gamla mohriska, men ännu ser man tydligt porten, hvarigenom det spanska folkets älsklingshjelte, den store Cid, på våren 1094 höll sitt intåg i den eröfrade staden, och tornet, hvarifrån de kristnes kors för första gången höjde sig öfver Valencia. Men denna eröfring, som den ädle hjelten företagit på egen hand, landsflyktig och efter att oförtjent hafva fallit i onåd hos sin herre, konung Alfons af Castilien, berodde helt och hållet på hans egen personlighet; efter hans död 1099 blef denna blottställda förpost åter utrymd 1101, och 137 år förgingo, innan korset genom Jamies hjelp åter undanträngde halfmånen. Då den arragonesiska eröfraren åter höll sitt intåg, var han omgjordad med Cids berömda svärd *Tizona;* det skall ännu befinna sig i markisernas af Falce ego, som härstamma från Cids dotter, drottning Maria af Navarra. Det svärd, som de föregifva vara det rätta Tizona, är tväeggadt och har på ena sidan följande inskrift: *Vo so la tizona que foe fecha en la era 1040.* Det var med detta svärd Cid, såsom romansen förtäljer, efter sin död, fastbunden på sin ädle stridshäst *Babieca,* endast genom den skräck hans namn injagade dref på flykten mohrerkonungen Bakir och hela dennes här, som framträngde mot Valencia, hvartill de förmåtts af ryktet om Cids sjukdom och död; och det var detta svärd, som Cids döda kropp drog tre tum ut ur skidan, då en jude ville håna hjelten genom att rycka den döda kroppen i skägget — ett af de många under, hvaraf romanserna om Cid hvimla, då man tillskrifvit honom, representanten af folkets kraft och tapperhet, en otrolig mängd mer eller mindre trovärdiga bedrifter.

Hans bild har städse fortlefvat bland folket, omstrålad af en helgongloria; underverk skedde vid hans graf i klostret *San Pedro de Cardena* i Gamla Castslien, der hans gemål Jimene hvilar vid hans sida, och dit pilgrimer strömma från alla delar af Spanien. Men kring Valencia har glansen af hans hjeltebana samlat sig; den är *hans* stad framför alla andra Hesperiens städer.

Men alamedan väntar oss. Dess körbana uppfylles af en mängd vagnar, mest tartaner, som röra sig högtidligt fram och åter, tills de vända vid slutet på en dertill afsedd, rund plats — en, som det tyckes, enformig förströelse för de sköna, hvilka på nästan österländskt sätt gömmas i tartanerna. Långt förnuftigare bete sig då de mindre förnäma och rika, hvilka långsamt vandra omkring i de mindre gångarne och inbjudande trädgårdarne, under det stenbänken längs utmed Turia tyckes vara ämnad för landtborna, hvilka i långa rader lägra sig här vid den nästan vattentomma floden. De få vagnar man ser tyckas vara gamla familjeåkdon, som gått i arf från slägtled till slägtled. Ehuru Valencia har en talrik och förmögen adel, ser man likväl nästan aldrig ett elegant pariseråkdon. Vagnar äro nämligen belagda med hög införseltull, och rikedomen är här såsom öfverallt i Spanien af en vansklig natur; försvinner den, så har man icke längre, såsom förr, i Amerika en outtömlig rikedomskälla, hvarur i en hast kunna ösas nya förmögenheter. Alamedan, som är 2,178 fot lång, visar i hela sin anläggning tillbaka på Ludvig den XIV:s tid; blomsterbäddarne bilda regelbundna, matematiska figurer, de dem omgifvande buxbomhäckarne äro jemnklippta, och åt orange-, cypress- och myrtenträden har knifven gifvit runda, ovala och andra fantastiska former. Egentligen anlades denna promenad 1677. Det egendomliga i anläggningen, utsigten derifrån öfver landtställena omkring Turia (för Guadalaviar af det arabiska *wad-el-abiad* (den hvita floden) och öfver den pittoreska stadens konturer i bakgrunden, lifvet på de breda gångstigarne — allt sysselsätter de lustvandrande på det angenämaste sätt. Litet emellanåt besväras man emellertid af vattenbärare och en mängd små, trasiga pojkar, hvilka, ropande: *Fog, Sinore, que vol fog?* (Eld, herre, hvem vill ha eld?), hålla sina brinnande luntor under ens näsa, så att man må kunna tända sin cigarr. Detta är ett af de små obehag af folklifvet man gerna underkastar sig, när derjemte erbjudas så stora njutningar som här, der dagen går så fort, utan att man märker det. Snart förgyller den nedgående solen stadens tinnar, torn och glänsande kupoler. Stjernorna börja blicka fram på den djupblåa himmelen. Snart förkunnar *el sereno* nattens inbrott.

Digitized by Google

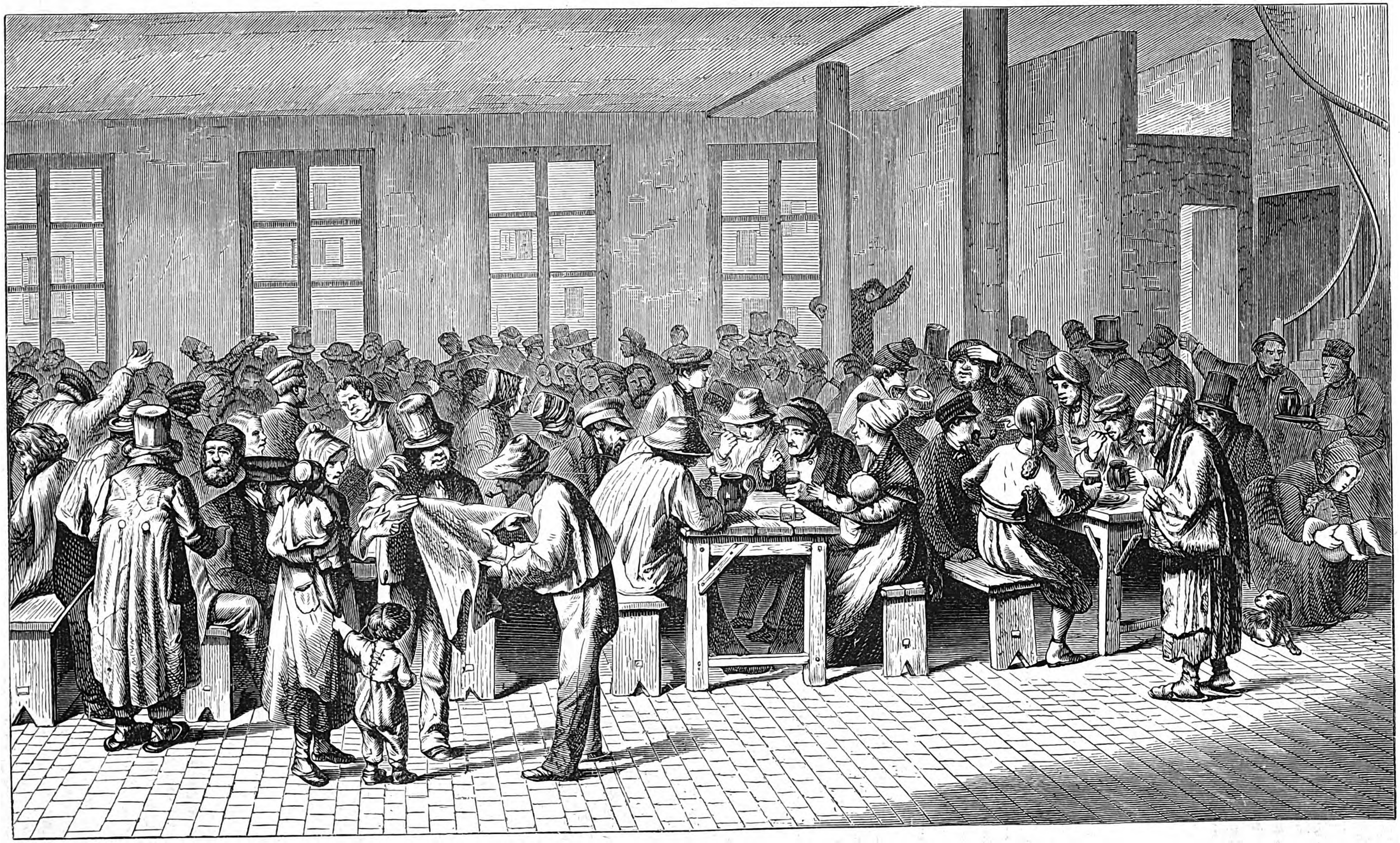

Spisanstalten Californien i Paris.

Digitized by Google

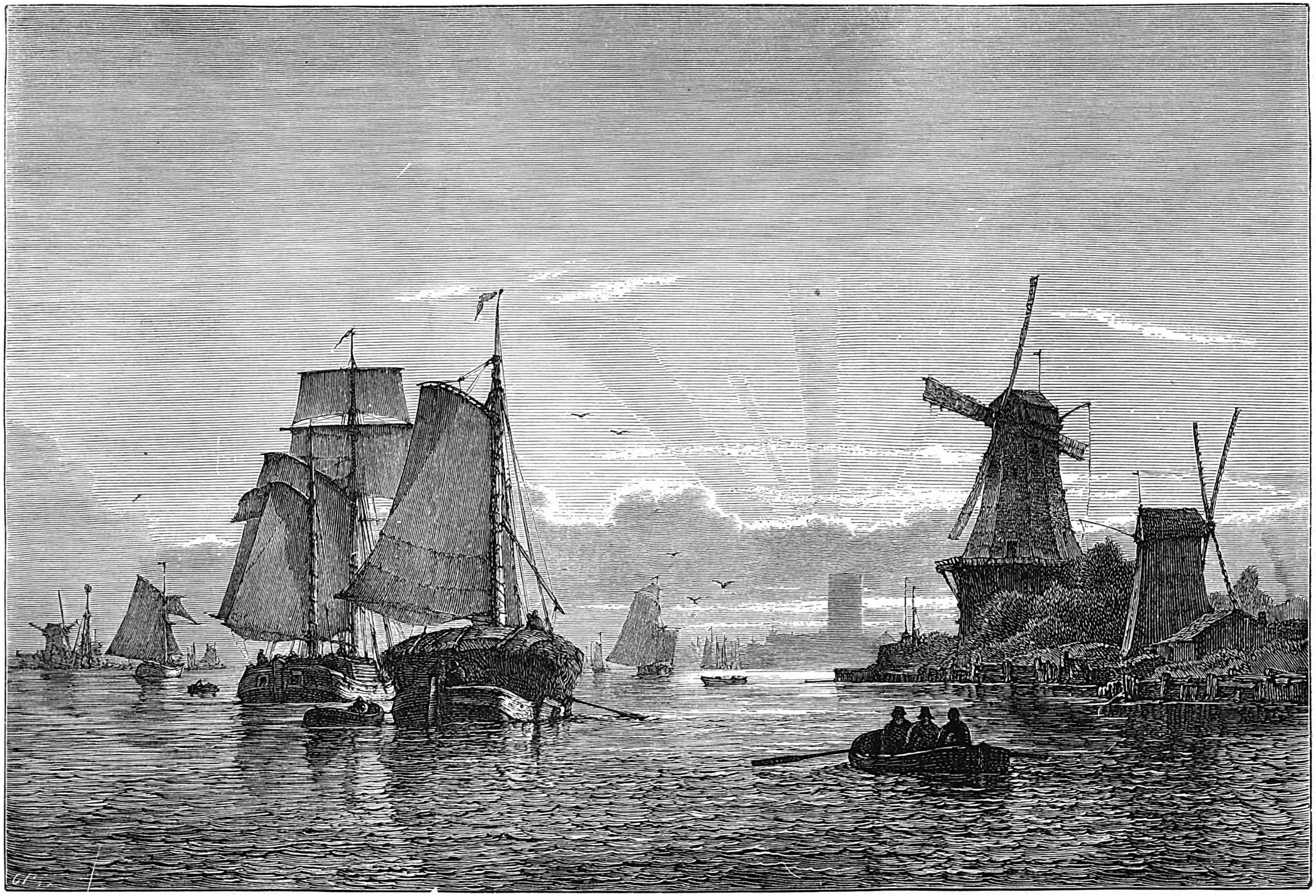

Vid Dortrecht i Holland.

Digitized by Google

Men hur har nattvakten, denna prosaiska personlighet med sin lanterna och sin hillebard, fått det vackra namnet *el sereno?* Det är, efter hvad man måhända tror, ett spenamn man gifvit honom, hvilket sedan kommit i allmänt bruk. Då han skall angifva både tiden och väderleken, utropar han t. ex. kl. 2: *Ave Maria, las dos han dado! cieolo sereno!* (Ave Maria, klockan är slagen 2! klar himmel!), och då nu himlen beständigt är klar, har man kallat honom efter det sista, beständigt upprepade ordet — ett namn, som kan gifva anledning till mycket skämt, då det derjemte betyder: den milde, blide, fredlige, stille. Föröfrigt har Valencia framför andra spanska städer den förtjensten att hafva infört de så nyttiga brandvakterna.

Valencia hvilar i sömnens armar. Lef väl, du sköna stad, hvars namn betyder kraft och styrka! Det var med detta namn den romerska ungdomen betecknade sin stad, då den hänförde dess namn till det grekiska ῥώμη, styrka. Vi skulle hellre vilja kalla Valencia Spaniens *Florentia*, ty det är en blommornas stad och liknar med sina blomstrande omgifningar i mycket staden vid Arnos stränder. Lef väl, du Spaniens Florens!

Spisinrättningen Californien i Paris.

(Med illustration.)

Spekulationen uppenbarar sig på alla områden af mensklig verksamhet och finner intet sätt motbjudande, endast det leder till det åsyftade ändamålet — en riklig skörd af penningar.

Ett slående bevis på sanningen af detta vårt påstående erbjuder "Californien", det nämligen som läsaren återfinner, om han begifver sig till södra delen af Frankrikes hufvudstad. Här, liksom öfverallt i verlden, är det tvänne mäktiga drifkrafter som röja väg för guldströmmen — svält och törst; den stora hopens nödtorftigaste behof tillfredsställas här, och den enskilde blir en Krœsus.

Från den gamla Barrière Montparnasse går vägen ut till den under sista revolutionsåret uppförda spisinrättningen Californien, som innefattar flere våningar. I den öfversta går det mera aristokratiskt tillväga; här anses duk och servet icke alldeles såsom öfverflödssaker, och en portion mat kostar 3-6 sous, medan priset i nedre våningen är 2-4 sous portionen. Brännpunkten i denna stora inrättning är naturligtvis det ställe, der maten utdelas, och här tronar värdinnan, ett stadigt fruntimmer med kraftigt byggda skuldror, duktiga armar och ett ansigte, som förråder att hon ej låter huttla med sig, och en stämma, i hvars tonfall man, äfven med bästa vilja i verlden, ej kan upptäcka minsta spår af välljud eller välvilja. Under det hon med venstra handen rör om i penninglådan för att "ge tillbaks" åt kunderna, har hennes högra full sysselsättning med att utlemna de matportioner, som, den ena efter den andra, uppradas bakom henne, medan hennes rörliga tunga aldrig hvilar, ackompagnerad af slamret från tallrikarne, skedarne, knifvarne och gafflarne.

Hvad som af lifsmedel förtäres i Californiens fyra våningar är långt från att vara obetydligt. Här försvinna för hvarje dag omkr. 5,000 portioner kalf- och oxkött, hvarjemte man, utan fara att taga till för mycket, kan anslå brödåtgången till en half million ℔ bröd, hvilka för det mesta af kunderna köpas i de i närheten af spisinrättningen befintliga brödbodarne. Maten nedsköljer man med åtta fat vin. En älsklingsrätt hos Californiens ständiga kunder är den s. k. *fricot*, en ragout på kött och potatis; en californier slickar sig alltid om munnen, så snart han vädrar lukten deraf, och denna läckerhet är vidt och bredt känd i proletariatkretsarne. Californierns förnämsta dessert är sallat — hvilken ju hvarenda fransman sätter högt värde på — och såsom ett bevis härför torde endast behöfva omnämnas, att i Californien årligen förbrukas icke mindre än femtiofem oxhufvuden ättika och en lika stor qvantitet sallatolja.

Att man finner ett läckrare bord i Palais Royal hos *Frères Provençaux* kan visserligen icke bestridas, men hvad de åtgående qvantiteterna beträffar, kan hvarken denna verldsberömda källare, *Café Anglais* eller *Maison d'Or* på minsta sätt uthärda en jemförelse med Californien, så manstark är fricotgourmandernas legion.

Hvilken munterhet och godt lynne återfinner man icke bland dessa nödens barn, der de vid groft tillyxade bord intaga sin anspråkslösa middag; men icke så sällan inträffar likväl, att man får se en eller annan melankoliker, som midt i det larmande, skrattande och svärjande hvimlet sitter med sänkt hufvud, dyster panna och sorgsna blickar. Hvad skulle man ej få höra, om alla dessa menniskor kunde förmås att sanningsenligt berätta sina lefnadsöden? — Säkerligen endast sorgliga saker, men också ganska lärorika och varnande.

Här återfinnas fattigdomens och nödens alla undersåtare: flitiga och lata arbetare, tjufvar och lustiga sällar, pack och hederligt folk, gamla och unga, ungkarlar och gifta män, snyltgäster och witzmakare, fallna qvinnor, hvilkas ungdom och skönhet utsväfningen förstört, gaminer, filosofer och dandys — ty proletariatet har också sina dandys — med ett ord, män, qvinnor och barn ur den lägre befolkningens alla klasser samlas här för att äta, dricka, prata, ställa till oväsen samt då och då leverera bataljer med hvarandra.

Dortrecht.

(Med illustration.)

Dortrecht, Dordrecht eller kortare, såsom holländaren vanligtvis säger, Dord ligger på den under samma namn kända ön, hvilken bildas af Maas (här kallad Merwede) och Biesbosch och uppkom år 1421, då hafvet genombröt fördämningarne, hvarigenom föranleddes en öfversvämning, som bortsopade 80 byar, dervid 100,000 menniskor funno sin död i vågorna. Dortrecht är södra Hollands förnämsta och derjemte äldsta stad. Dess anor lära gå så långt tillbaka i tiden, att man ej känner till dess ursprung. Det hette förr Dorderecht (lat. *Dordracum*) d. v. s. Dorotheatorget och lydde under grefven af Blaarding; men då denne blef landsförvisad år 1063, gafs Dortrecht af kejsar Henrik IV såsom förläning åt biskopsdömet Utrecht och tillföll sedermera grefskapet Brabant. År 1231 befästades staden och erhöll murar samt blef den vigtigaste platsen i samma grefskap; af dessa fästningsverk återstå numera endast några torn, hvilka väl harmoniera med den anstrykning af uråldrighet och gammalmodighet, som den besökande återfinner hos det nuvarande Dortrecht.

Dortrecht har att uppvisa stolta minnen från den holländska kyrkans glansperiod. Här hölls nämligen från den 13 November 1618 till den 9 Maj 1619 den enda*) ekumeniska synod, som den protestantiska kyrkan kan uppvisa; likväl är det endast i inskränkt mening man kan gifva denna synod namn af ekumenisk, då endast det reformerade vestra Europa ditsände teologer. Men der samlades de också i stort antal både från England och Skottland, Tyskland och Schweiz. Vid detta tillfälle lyste de holländska teologerna med deras stora lärdom och skarpsinne, så att deras rykte spriddes öfver hela Europa. Den stora synoden varade i

*) År 1574 hade förut i Dortrecht hållits en synod, hvarigenom Calvins lära antogs såsom landets religion.

Digitized by Google

sju månader och kostade en million gulden, men det var nära att den hade kostat ännu mera: den holländska kyrkans frihet. Ty holländarne äro lika besynnerliga som alla andra menniskor. De hade ej väl slutat frihetskampen mot Spanien, med blod köpt friheten att hafva ett fädernesland och en egen tro, förrän de använde den nya friheten till att införa ett nytt trostvång, lika outhärdligt som det, hvarifrån de kort förut hade frigjort sig. Lyckligtvis kom man till besinning af hvilken farlig väg man beträdt och höll för framtiden ej vidare hvarken i Dortrecht eller inom den öfriga protestantiska kyrkan några ekumeniska möten med deras bannlysningsbullor och förkastelsedomar.

Erinrande om denna tid, skönjes redan på långt håll den stora, år 1363 uppförda domkyrkan, som är 300 fot lång och 125 fot bred samt krönes af ett majestätiskt torn. Det stora templet är till sitt yttre i högsta grad ärevördigt, der det står ensamt för sig och liksom spekulerande öfver, om den supralapsariska eller den infralapsariska åsigten bör anses vara den mest ortodoxa.

Dortrecht spekulerar också — dock icke teoretiskt-objektivt, såsom domkyrkan, ty dess spekulationer äro uteslutande af praktisk natur. Det har fullt upp att göra med att lossa sina rika ostindiefarare, som kunna lägga till ända uppe i staden, då floden här utvidgar sig till en stor hamnbassin. Sålunda kan köpmannen stå i sitt fönster och se, huru varupackorna föras i land från hans skepp, och vid denna lifliga anblick få hans spekulationer en ännu högre flykt. Från den andra sidan komma drifvande stora timmerflottor (*vlotten*), som Rhen nedförer från södra Tysklands berg. När flottorna väl äro uppsläpade på land, få sågverken, hvilka drifvas med qvarnvingar, brådtom att förvandla stockarna till bräder. Ty holländaren har räknat ut, att när man bor i ett land, der det blåser hela dagen igenom, så är det skäl att taga vara på vinden. Derför finner man också i intet land så många qvarnar som i Holland: der har man qvarnar för att mala säd, för att mala olja, för att rifva färg och såga trä och till att pumpa vatten o. s. v. Och detta är icke någon dålig spekulation, ty med sina qvarnar mal holländadaren ihop mycket penningar. Föröfrigt drifver Dortrecht en betydlig handel med rhenska viner, lärfter, tobak, stockfisk, kol och kolonialvaror.

Men i denna prosaiska stad återfinner man likväl många stora mäns och konstnärers födelseort. Sålunda sågo här dagens ljus Joh. de Witt, en af de ädlaste män och oegennyttigaste patrioter Holland någonsin egt, och som härför lönades med att blifva af pöbeln mördad i Haag; målarne Bersteeg och Alb. Cuip, skalden Dehker m. fl., bland hvilka mest tilltalar oss Ary Scheffer, som här föddes den 17 Februari 1795 och afled i Argenteuil den 15 Juni 1858. Dortrecht har hedrat sin store son med att åt honom uppresa en staty, som invigdes den 8 Maj 1862.

Bukarest.

(Med illustration.)

Innan den väldiga Donau före sitt utmynnande i Svarta hafvet upptager de större från norr kommande bifloderna Sereth och Pruth, blandar Dombowitza, känd för sitt klara vatten, sina vågor med jättens. Vid sistnämnda flod ligger staden Bukarest.

Ursprunget till dess namn synes kunna återfinnas i ordet *boukhara* (nöje); men en gammal legend påstår, att staden skall hafva blifvit uppkallad efter en herde, som uppgifves hetat Boukhor. Då legenderna beklagligtvis på grundade anledningar ej lyckats förvärfva sig något synnerligt förtroende, torde man komma sanningen närmast, om man håller sig till den första härledningen; men säkert är emellertid, att Bukarest icke är någon stad från i går.

Ehuru åtskilliga delar af Bukarest hafva en europeisk och modern anstrykning i hvad byggnadssättet beträffar, så ser likväl främlingen genast, när han gör en vandring genom staden, att han befinner sig i en helt och hållet orientalisk stad. Här resa sig 137 kyrkor, af hvilka de flesta utgöra liksom medelpunkter för qvarter, hvilka tyckas bilda nästan en stad, hvart och ett för sig sjelft. Dessa qvarter äro oregelbundet byggda, och husen omgifvas i vanligaste fall af trädgårdar, hvilka, då man från de i närheten sig resande höjderna ser ut öfver de nedanför liggande kyrkorna och husen, åt Bukarest gifva någonting pittoreskt och inbjudande. Dessa qvarter uppgå till ett antal af 80 och kallas *mahalas*. Men då man kommer in i den egentliga kärnan af staden, förminskas detta angenäma intryck i betänklig grad. Ty här är Bukarest endast en hopgyttring af trånga, krokiga och smutsiga gator, på hvilka ej finnas några trottoarer eller afledningsrör för det stinkande smutsvattnet, och hvilka om vintern äro för fotgängaren omöjliga att passera, då han är nära att om vintern fastna i dyn och om sommaren att qväfvas af dam. Erkännas bör likväl, att man på sednare tider gjort mycket för att försköna dessa qvarter och göra dem sundare än förut. Sålunda kan staden nu uppvisa flere ganska framstående byggnader, såsom metropolitankyrkan, på en staden beherrskande platå grundlagd af den helige Spiridion, erkebiskop i Erivan, inrikesministeriet, teatern, furstens palats m. fl. I staden finnes ett torn, Koltzi, som Carl XII lät uppföra. Men hvad Bukarest har ypperst är likväl den herrliga trädgården Tschismedjiu och promenaden Mogochoï, som kunna täfla med de förnämsta promenadplatser i Europas hufvudstäder. Någonting för Bukarest egendomligt är dessutom den fina umgängeston, som utmärker dess innevånare och är desto märkvärdigare, då dessa menniskor befinna sig nästan alldeles utanför Turkiets portar och äro utsatta för det i detta hänseende så skadliga österländska inflytandet. Anmärkas bör likväl, att detta fina umgängeslif återfinnes endast hos bojarklassen och den bildade delen af befolkningen; den turkiska despotismen och de österländska vanorna hafva hämmat det lägre folkets utveckling.

Titlisberget i kantonen Unterwalden.

(Med illustration).

Vid gränsen af Uri och det bernska höglandet höjer sig, en värdig sällskapsbroder till Schweizs verldsberömda berg, det storartade Titlisberget, hvarom vår plansch torde gifva läsaren en bättre föreställning än alla försök att med pennan skildra alpverldens öfverväldigande och hemska skönhet. Titlis reser sig till en höjd af mer än 10,000 fot öfver hafsytan och närmare 9,000 fot öfver Vierwaldstädtersjöns yta. Då man efter många besvärligheter och mödor, åtföljd af en pålitlig vägvisare, ströfvat upp till bergets högsta spets, Nollen, som betäckes af den eviga snön, har man för sina ögon ett utomordentligt skönt panorama. Halfva Schweiz, med dess städer, byar, berg, floder, vattenfall och sjöar, utbreder sig här för den häpne vandraren, och mellan de ur dalarne uppstigande dimmorna framskymta de hvitskimrande tinnarne af Schreckhorn, Finsteraarhorn och Wetterhorn. När vädret är klart, skall man en vacker sommarmorgon kunna med en god kikare se Strassburgerdômen. Första gången en menniskofot trampade Titlis snö var 1797, då några turister bestego berget. Det torde nästan vara öfverflödigt att säga, det dessa turister voro engelsmän.

Digitized by Google

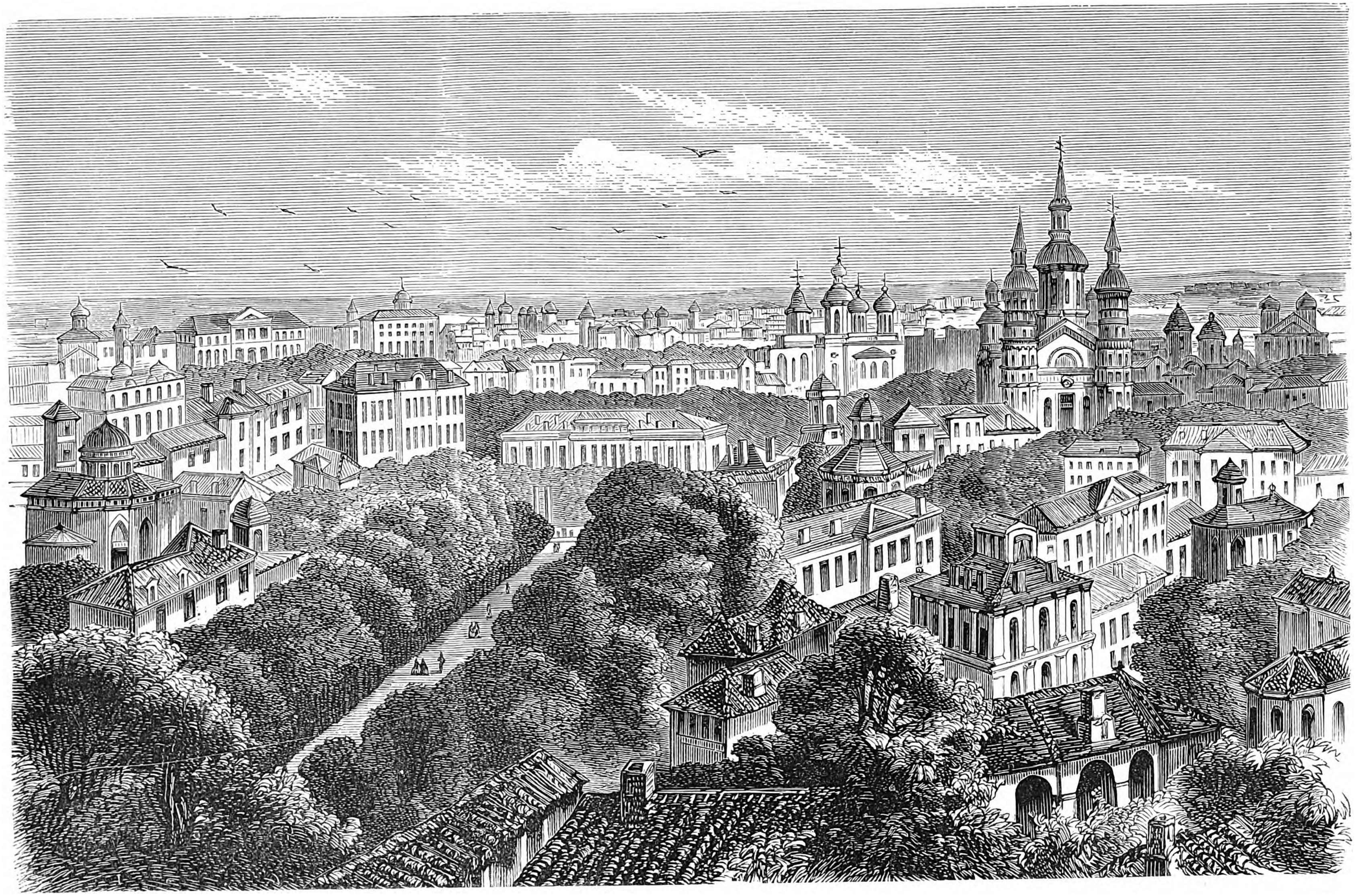

Bukarest.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

dit intet nötkreatur vågar sig, men der ett saftigt gräs växer. Om denna gräns ligga de rika och fattiga i ständig strid med hvarandra; ty den rike, penningdryge bonden, som om sommaren har en talrik hjord på bergen, och hvars röst gäller mycket vid de allmänna sammankomsterna, emedan han hörer till ortens penningearistokrati, har för ingen del lust att afstå från det minsta af hvad hans enskilda eller kommunala rättigheter tillförsäkra honom, hvarför han, enligt gammalt bruk, för sin boskap gör anspråk på gräsmarkerna »så långt man kan komma med ko eller kalf«. Detta blifver ju i alla fall någonting obestämdt, då mycket beror på djurens tyngd, deras klättringsförmåga och för huru stor fara väktaren vill utsätta sig, hvarför äfven den fattige, ej någon egendom besittande arbetaren, hvilken häruppe på dessa frimarker måste samla hö åt sina par getter, alltid förlägger gränsen några hundrade fot längre ned och sålunda ständigt är osams med den rike bonden.

Det är i Augusti och September den fattige schweizaren företager denna höskörd högt uppe bland Alperna. Från hvarje hus infinner sig en man, och dagen är på förhand bestämd antingen genom allmän lag eller genom häfdvunnet bruk: i Glarus infaller den sålunda den 13 Aug. Vid midnattstid drager han hemifrån, för att redan vid dagens inbrott vara framme på platsen; med gladt sinne tager han afsked af hemmet och familjen, försedd med en liten lie, en bergskäpp och skor med stora jernpiggar, så att han må kunna gå säkrare, ett tåg och ett skynke, för att deri uppsamla höet, och en liten påse med lifsmedel. Stundom följer honom geten ett stycke uppåt bergen. Sålunda utrustad, vandrar han nu hela natten uppåt; så snart det börjar skymma, joddlar han, och tusentals ekon från de hittills tysta klipporna upprepa hans sång, men äfven menniskoröster svara honom, ty många andra äro ute i samma ärende som han samt lika nyfikna att få veta, om någon före dem har kommit till stället. Äfven häruppe kämpar man: man måste vara beredd på krig, och mången blodig strid har försiggått bredvid randen af en djup afgrund, der ett enda felsteg kastar den olycklige in i evigheten. Dertill komma äfven andra faror: nedfallande stenar, för att ej säga klippstycken, hafva kostat mången lifvet; ett plötsligt yrväder eller häftiga regnskurar, hvilka äfven om sommaren icke äro någonting sällsynt i dessa regioner, komma bergströmmarne att hastigt svälla upp och göra stigarne halkiga.

Ju varmare och stadigare vädret är i Augusti och September, desto rikligare blir också höskörden; hvarje man kan då samla omkring ett centner hö dagligen. Inträffa deremot storm eller häftiga regnbyar, kan många dagars arbete gå förloradt på få minuter, i det höet bortblåses eller nedsköljes i afgrundan; ty bergshöet består af fina, korta örter med tvänne stänglar, verkliga lilleputare i jemförelse med dalängarnes strårika, högstänglade och bredbladiga vegetation. Bergshöet har en ovanligt stark doft, föder boskapen fortare och gör mjölken rikare på grädda. Äfven i Norge sätter man högt värde på bergshöet från Kölen; det betraktas såsom ett universalmedel mot boskapssjukan, och derför samlas det med mycket besvär från de höga spetsarne och tinnarne, och en knippa deraf gömmes alltid året igenom till nästa skörd.

Har nu höet under loppet af en dag torkat, så skall det efterhand insamlas på en djupare liggande och lättare tillgänglig plats, och detta är ingalunda något lätt arbete. Är fjällväggen icke för hög eller full af klyftor, så hopas och sammansnöres höet och nedkastas, men är höjden så stor, att knippet skulle spridas omkring vid fallet, eller är fjällväggen beklädd med buskväxter, hvari höet skulle kunna fastna, så måste det tagas på skuldrorna och nedbäras utför stigar, som knappt äro så breda, att den ena foten kan sättas framför den andra. Här kan blicken fritt sväfva ut öfver berg och ängar, om vandraren ej har fallenhet för svindel utan är van vid en dylik utsigt, medan en osäker blick i det mörka djupet kan kasta honom i dödens armar. Sådana olyckshändelser äro likväl sällsynta, ty bergsboarne äro alltifrån barndomen vana vid Alpverldens storhet och majestät samt förtroliga med bergsnaturens faror; de flesta olyckor inträffa derigenom, att höbäraren med sin börda stöter mot en framskjutande fjällkant eller en buske samt dervid förlorar jemnvigten och nedstörtar.

Redan tidigt medtager fadren sin son på dessa vandringar; men han måste vänjas dervid, ty hvad skall han eljest lefva af? Han måste egna sig åt fadrens yrke, något annat val har han i allmänhet icke. I början smyger sig gossen något ängsligt utmed afgrunden, hållande sig fast vid klippväggen, och det lilla hjertat bultar häftigt, när han låter blicken irra ut öfver de nedanför liggande nejderna, medan fadren följer honom med säkra steg, kanske under tiden beräknande hvad inkomst han kan få af bördan, som hvilar på hans starka skuldror.

Längre ned, der berget vidgar ut sig, äro vid foten af de branta klippväggarne uppförda små, anspråkslösa brädskjul, der höet insamlas och gömmes, tills med vinterns inbrott, en väg erhålles för slädarne, på hvilka höet sedan nedforslas i dalarne. Understundom nöjer sig den fattigare med att, förlitande sig på lyckan och sina medmenniskors redlighet, lägga sitt hö i skydd för storm och oväder under en utskjutande klippa, hvarefter han öfvertäcker det med tunga stenar, men sedermera finner han ofta, att bergsharen eller något annat hungrigt djur har upptäckt höet och deraf förskaffat sig ett godt mål.

När nu vintern bredt sitt hvita täcke öfver allt, och snön fått en skorpa öfverst, så att den kan bära, tager höbergaren sin kälke på ryggen, vandrar upp till sitt magasin och fyller kälken med höet, som fastbindes. Sedan ställer han sig frampå kälken mellan de höga stolparne och sätter den i gång, hvarefter det med lokomotivets hastighet bär af nedåt dalarne öfver stockar, stenar och afgrunder. Men icke heller denna del af arbetet är utan sina stora faror, ty hur beundransvärd än den skicklighet är, hvarmed han styrer den flera centner tunga laddningen, som skjuter flere fot högt upp öfver honom, hur noga han än känner de faror, som hota honom i mer eller mindre snöuppfyllda klyftor, och med hur skarp blick och säker beräkning han än beskrifver en halfcirkel omkring dem, så kan likväl en fots missräkning i riktningen nedstörta honom i djup, hvarur någon återkomst är omöjlig. En annan honom hotande fara är också den bland bergen vexlande temperaturen; ty om också snötäcket är fast längre ned, så spela likväl ofta deruppe varma vindar, hvilka förorsaka snöskred, som kunna begrafva både karl och kälke. Derför göra sig också tyrolarne, när de begifva sig ut på denna färd, beredda på allt och inleda arbetet med en gemensam bön; återvända de alla friska och välbehållna, firas deras lyckliga återkomst med ett gille.

Att de otroligaste vågstycken kunna lyckas förmedelst dessa kälkfarter har en innevånare i kantonen Glarus bevisat genom följande händelse. Då han var uppe vid sitt hömagasin och ämnade anträda hemfärden, märkte han af säkra tecken, att ett lavin-ras snart skulle komma att inträffa. Han kunde ej stanna qvar, der han var, och icke heller följa den vanliga kosan, ty just åt det hållet skulle lavinen nedstörta. Han hade ej lång tid att besinna sig, ty med hvarje ögonblick ryckte faran honom inpå lifvet. Af två onda ting valde han derför det mindre, nämligen att styra kurs mot närmaste väg. Hvar och en, som hade någon kännedom om terrängen, måste anse denna plan för vanvettig, då vägen gick öfver trapplika afsatser och djupa klyftor; men lyckan stod härvidlag, som så ofta sker, den djerfve bi; han anbefallde sin själ i Guds hand, hakade sig fast vid släden, men bakpå, stack hufvudet så långt in i höet som han kunde och öfverlemnade det öfriga åt försynen, som var honom nådig; ty han kom välbehållen undan — tack vare hans rådighet och modiga beslutsamhet.

En uppdykande och åter försvinnande ö i Livland. Härom berättar »Globus« följande:

I Ilsingssjön i Livland finnes en ö, som periodiskt visar sig ofvan vattenytan och derefter åter försvinner. Under heta somrar försiggår nämligen på sjöns botten en ganska stark gasutveckling, och då uppstiger ur vattnet svarta massor, hvilka hafva formen af en utspänd blåsa. Under sommaren betäckes denna egendomliga ö med örter och vattenväxter; men allt efter som nätterna börja blifva svalare och kyligare, aftager gasutvecklingen. Derefter förminskas ön småningom och sjunker vid första inträffande frost ned i djupet. Allmogen i den omgifvande trakten säger då, att den ligger i vinterdvala.

Bildningsstatistik öfver S:t Petersburgs innevånare. Genom af inrikesministeriets statistiska centralkomité afgifven berättelse inhemtas, huru många bland ett hundrade af den ryska hufvudstadens innevånare kunna läsa innan, hvarvid trosbekännelsen utgjort indelningsgrunden:

Bekännare af grekisk-ortodoxa kyrkan 48; jedinowerzy 61; raskolniki 52; armeniska gregorianer 88; katoliker 73; judar 58; muhamedaner 55; protestanter 80.

Köp eller byte af hustrur mellan deras männer förekommer i det inre af kolonien Victoria (Australien), och detta till på köpet ganska ofta; men att man kan få sig en hustru för 2 pd st., hvilket egde rum vid Pleasent Creek för någon tid sedan, har man väl aldrig hört omtalas. Brudens köpare uppsatte ett ordentligt köpekontrakt och utställde ett qvitto på de mottagna 2 pd st.

Det rikaste och fullständigaste kinesiska bibliothek i verlden finnes för närvarande i S:t Petersburg. Det består af 11,607 band, 1,168 träsnitt och 276 handskrifter. Böckerna omfatta alla möjliga vetenskaper, och bland dem finnas flere unika, af hvilka till och med Kinas största bibliotheker ej kunna uppvisa några exemplar; den som samlat och grundlagt detta bibliothek är hr Skotschoff, f. d. rysk generalkonsul i Peking.

Suezkanalens öppnande. I föregående häftet uppgafs i en not (sid. 131) att denna högtidlighet skulle ega rum den 8 Oktober innevarande år; invigningsdagen har sedan, såsom bekant är, blifvit framflyttad till den 17 i samma månad, då vice-konungen ej velat gå miste om franska kejsarinnans närvaro, till hvars emottagande de största anordningar vidtagas.

Digitized by Google

På **Alb. Bonniers** förlag har utkommit och finnes hos de flesta bokhandlare i Sverige och grannländerna:

AMERIKA.

Reseskildringar i bref under hösten 1867

af

MAURITZ RUBENSON.

201 sidor 8:o, Med porträtt af *John Ericsson.* Pris: 2 R:dr.

Bland de många gynsamma omdömen, som af nästan hela svenska tidningspressen blifvit uttalade om detta arbete, tillåta vi oss här anföra följande utdrag:

— — «Reseberättarens uppgift har ej varit att lemna en fullständigt uttömmande framställning af det sociala och politiska tillståndet i Nordamerikas förenta stater: den tid, han der tillbragte, räckte ej till för mera än en allmän öfverblick af det hela. Men man måste medgifva att han inom den jemförelsevis trånga ramen af några månader medhunnit att se och inhemta ganska mycket, att han på ett lifligt och underhållande sätt förstår att skildra det han upplefvat samt att allestädes i hans skildringar den intresserade iakttagaren äfven röjer den för allt godt och samhällsnyttigt nitälskande menniskovännen.« — —

(UR AFTONBLADET.)

— — «Amerikalitteraturen har äfven hos oss på de sista åren vunnit en betydlig tillväxt. Imellertid behöfva vi betydligt mer af densamma för att rätt fatta och sätta oss in i det egendomliga, lifskraftiga, intiativrika hos de nordamerikanska förhållandena, och det är som ett bidrag härtill vi helsa det förevarande arbetet välkommet. Ursprungligen korrespondenser till Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning, ha dessa skildringar här blifvit samlade till ett helt och derigenom mången upplysning, mången inblick i det amerikanska lifvet bevarats från det glömskans öde, som eljest drabbar hvad tidningspressen frambragt. I allmänhet framstår författaren som en välvillig och fördomsfri iakttagare af sitt ämne, stundom måhända allt för välvillig; ty af de skuggsidor, som utan tvifvel finnas här som annanstädes, märker man i teckningarne föga. Särdeles sakrika och anspråkslöst framställda, intaga de emellertid läsaren ganska mycket. En synnerlig vördnad och beundran har författaren uttalat för vår berömde landsman Ericsson, hvars väl lyckade porträtt medföljer arbetet, som också är tillegnadt honom. För denna tillegnan har författaren af kapten Ericsson mottagit ett tacksägelsebref, hvilket vi äro i tillfälle att meddela. Det lyder sålunda:

H. Hr M. Rubenson.

Mottag min varma tacksägelse för Eder artighet att tillegna och öfversända till mig «Skildringar från Amerika«.

Med särdeles nöje har jag läst dessa trogna skildringar. Framförallt beundrar jag Eder konst att meddela så mycket och upptaga så litet af läsarens tid.

Edert sätt att bedöma den nya verlden är i alla hänseenden rättvist och vittnar om Eder stora förmåga att hastigt uppfatta förhållanden, hvilkas olikhet med den gamla verldens så ofta missledt resebeskrifvaren. Med största högaktning

Eder tillgifne landsman

J. Ericsson.

(UR NY ILLUSTR TIDNING.)

Vid Mälaren och Nevan.

Reseskildringar i bref under ett besök i Sveriges och Rysslands hufvudstäder, jemte några betraktelser om möjligheten af en närmare handelsförbindelse mellan de båda länderna,

af MAURITZ RUBENSON.

Med 17 illustrationer. Pris: 2 R:dr.

Uti den första afdelningen af detta arbete: *Skildringar från Mälaren*, erhåller man en sakrik och kritisk teckning af *Stockholms vigtigaste kommunalinrättningar*, dess *skolor, välgörenhetsanstalter, sjukhus* m. m., och det torde af denna teckning framgå, att dessa institutioner kanske icke hittills varit nog högt uppskattade till deras värde och beskaffenhet. Bokens sednare afdelning gifver läsaren en rad af lifliga *bilder ur lifvet i S:t Petersburg, Typer ur ryska folklifvet, Klubbarne och klubblifvet, Petersburgarne på sommarnöje, Barnhuset, Korrektionsinrättningen, Smolna fattighus, Välgörenhetsinrättningar och sjukhus, Skolor och bildningsanstalter, Bilder ur torglifvet, Ryska restaurationer och maträtter, På börsen, Petersburgs handel och industri, Svenska förhållanden i S:t Petersburg, Svenska församlingen och dess prester, "Carl Johans skola", Svenska arbetare, m. m.*

De 17 i boken förekommande illustrationer äro följande: Stockholm i fogelperspektiv, Manilla, Fiskartorpet, Bellmansro, Conradsberg, Nationalmuseum, Trappuppgången i Nationalmuseum, Nya Slöjdskolan i Stockholm, Teknologiska Institutet derstädes, Södertelje. — Plan af S:t Petersburg, Peter den I:s staty, Mammuthdjuret i Petersburger-muséet, Kronstadt, Wiborg, Sveaborg och Helsingfors.

Ur förordet tillåta vi oss att anföra efterföljande:

«Anledningen till besöket i Stockholm var egentligen att närmare studera hufvudstadens kommunalinrättningar, dess skolor, välgörenhetsanstalter, sjukhus, m. m. Det torde af efterföljande sidor framgå, att dessa institutioner kanske icke varit nog högt uppskattade till deras värde och beskaffenhet — kanske ock att Stockholmarne sjelfva, så som det stundom brukar vara förhållandet, allt för litet tagit kännedom om dem, eller åtminstone icke alltid bedömt dem så som de förtjenat det.

Om man således skulle kunna säga, att dessa hufvudstadens förträffliga institutioner hittills varit nog misskända — så ha de i thy fall delat gemensamt öde med våra östra grannar, ryska folket, från hvilket en inrotad fördom hållit oss allt för mycket aflägsnade.

Denna motvilja, lätt förklarlig till sin upprinnelse, torde likväl i våra dagar mera förorsaka oss skada än gagn, då den kanske är en af hufvudorsakerna hvarföre man hos oss nästan alldeles förbisett de fördelar för afsättningen af vårt lands och vår industris produkter, som ett närmande till Ryssland bör kunna bereda oss.

Att ett folks oberoende lika mycket ligger uti dess materiella välfärd, som uti militäriska försvarsmedel, börjar man dock äfven att hos oss inse, och för vinnande af en dylik förkofran bör intet hederligt medel ringaktas eller af en falsk hyper-patriotism föraktligt bortstötas.

Måtte derföre efterföljande anspråkslösa blad i sin mån kunna bidraga till främjandet af detta vigtiga mål.«

Ehuru först för kort tid sedan utkommen, har boken dock redan i flera af våra tidningar erhållit högst gynsamma omdömen.

Eleganta Clothpermar till **När och Fjerran,** med titel i guld å rygg och sida, samt å frampermen en särskild för tidskriften passande gravyr, äfven i guld, kommer att för billigt pris blifva tillgängliga i bokhandeln, samt hos Bokbindaren V. G. Blomdahl, Stockholm, Ålandsgatan 15. Reqvisitioner torde benäget snart insändas, hvarefter permar kunna erhållas samtidigt med årgångens sista häfte.

Stockholm. Alb. Bonniers Boktryckeri, 1869.

Digitized by Google

MÅNADSSKRIFT FÖR RESEBESKRIFNINGAR.

Skildringar ur Kulturlifvet m. m.

Efter utländska källor utgifven

af

C. A. SWAHN.

Åttonde häftets innehåll:

Resebilder från Nubien af Sam. Baker. II. (Forts. o. slut.)
De fem sista dagarna ur konung Theodors af Abyssinien lif.
Drag ur lifvet vid ett skotskt fiskläge efter Bertrams "Harvest of the Sea".
Om mumierna af J. Petersen.
Sanct Helena (med illustration).
Svampdykare på Kreta (med illustration).
Franska badorten Hyères (med illustration).
Triest (med illustration).
Ullskörden i Victoria. } Smärre artiklar på omslagets innansidor.
Rysslands vattendrag. }

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Prenumerationspriset för hela årgången 6 R:dr.

Subskribenter betala 60 öre för häftet, men erhålla häftena 11, 12 gratis.

Eleganta clothpermar till NÄR OCH FJERRAN (se omslagets baksida).

Digitized by Google

Ullskörden i Victoria.

Det lif nybyggaren förer i Victoria är det mest enformiga i verlden, i synnerhet om ödet kastat honom ut på de vidsträckta slättmarker, som utgöra en stor del af landets areal. Den höga arbetslönen lägger stora hinder i vägen för det egentliga åkerbruket, och landtegendomarnes vidsträckthet försvårar allt socialt samlif. Då fårafveln är hvad som här bäst lämpar sig för slättlandet och ullen är den mest efterfrågade och bäst betalta artikeln, så hafva alla kolonisterna, med nästan uteslutande af allt annat, slagit sig på att producera ull; ty för närvarande har köttet, i anledning af koloniens fåtaliga befolkning och svårigheten att transportera detsamma till de europeiska marknaderna, endast ett underordnadt värde. Hvarje landtbrukares ifrigaste bemödanden gå derför för ögonblicket ut på att producera så mycket ull och af så god beskaffenhet som möjligt samt att lemna den till de europeiska marknaderna i ett sådant tillstånd, att den der kan betinga sig högsta pris.

Merinofårets ull är visserligen kortare och tunnare än det vanliga fårets, men likväl långt vackrare och af mycket bättre qvalitet. Man skulle icke kunna tro att den fina, mjuka och snöhvita ullen förskrifver sig från djur, hvilka under största delen af året äro af lika smutsigt utseende som de, hvilka vi se på våra torg och marknader. De vestra distrikterna af Victorialandet hafva på sednare tiden blifvit berömda för deras utmärkta ull, och de olika reningsprocesser, den måste undergå innan den kan utföras, blifva med hvarje år allt flera och verkställda efter vetenskapliga grunder. Visserligen finnas ännu några äldre producenter, som anse att det är lika fördelaktigt för dem att producera otvättad ull som särskildt behandlad, då de derigenom inbespara den dryga arbetslönen; men så småningom har den meningen alltmer gjort sig gällande att den goda merinoullen betalar sig bäst, när den, innan fåret klippes, blir behörigen rengjord.

Den första stora ullmarknaden under hvarje «säsong« eger rum i London i Februari månad, och emedan i allmänhet de högsta priserna betalas vid denna tid, göras stora ansträngningar för att så mycken ull som möjligt må i November kunna afsändas från Melbourne och Victorialandets andra sjöhamnar, och detta är orsaken till att den s. k. ullskörden i de vestra distrikterna eger rum i Oktober, då dessa trakter under 6—8 veckor behöfva 4—5 gånger så stor arbetskraft som eljest.

Fåren indelas först i mindre flockar efter deras ålder, kön o. s. v. och drifvas derför så varligt som möjligt in i en fårfålla, hvilken består af en lång, smal inhägnad af starka, 3 fot höga pålar och kan rymma omkring 200 djur. I ena ändan afsmalnar fårfållan mot en trädörr, hvilken sjelf stänges genom en dervid fästad tyngd. Här står en man, hvilken tager hvarje får, det ena efter det andra, alltefter som det drifves fram till honom af en hund, och låter sedan fåret passera genom ofvannämnde trädörr. Utanför dörren är ett mycket sluttande trägolf, som omgifves af höga träväggar, hvilka fåret ej kan öfverhoppa, och det åker nu ner i en vattenreservoar, 12 fot lång och 7 fot bred, som är fylld med varmt vatten af 45 ° C., uppblandadt med en stark soda- och tvållösning. Här måste nu djuret jemte 5—6 olyckskamrater under några minuter simma omkring i det varma vattnet (vanligen 4 fot djupt), och för hvarje gång det närmar sig kanten stötes det med kryckformade käppar tillbaka under vattnet af karlar, som stå omkring reservoaren, så att hela djurets kropp skall blifva utsatt för det varma vattnets uppmjukande och renande inverkan. När denna process är genomgången, får djuret krafla sig upp på en sluttande plan vid andra ändan af reservoaren. Äfven här finnas en trädörr och en man, som låter hvarje djur igenom dörren passera ut på en starkt sluttande plan, hvarifrån det åker ned i en djup och stor dam med kallt vatten. En 7—8 fot hög vattenstråle faller såsom en kaskad af tre fots tjocklek ned i dammen; i de större finnas ofta 3—4 sådana kaskader, hvarigenom vattnet beständigt ombytes. På hvarje sida om strålen står ett stort kar och deri en karl med vattentäta kläder. Dessa två män taga fatt på djuren, alltefter som de simma till dem; den ene fattar fåret vid frambenen och den andra vid bakbenen, och de hålla det nu under strålen, vändande det rundt under denna, så att hela den hårbetäckta ytan blifver tillräckligt öfvergjuten och befriad från den smuts, som genom det föregående varma såpbadet har lossnat från håren. När fåret är snöhvitt, släpper man det, och djuret får nu sjelf skaffa sig upp ur dammen i en fålla, der det hålles så länge, att vattnet hinner rinna af, hvarefter det släppes ut på fältet.

Nu förunnas djuren några dagars hvila innan de skola klippas, så att de må torka riktigt och oljesubstansen, som genom badet blifvit bortdrifven, må åter kunna stiga upp i håren. Under de få dagar torkningen pågår gör man allt möjligt att hålla djuren så rena som möjligt, hvilket är ganska svårt, då pelsen lätt mottager smuts och den ringaste paniska skräck, som öfverfaller den nyligen tvättade hjorden, jagar den ut på de torra fälten, der den upprör dammet, eller om det är smutsigt, stänker upp orenlighet på den snöhvita kroppen, i följd hvaraf en ny reningsprocess ofta måste företagas. Går nu allt väl, drifvas djuren på tredje dagens afton in i ullhuset, der de instängas öfver natten, så att ullen ytterligare må torka, hvarefter klippningen börjar påföljande dag. Husen såväl som deras inredning äro naturligtvis olika alltefter egendomarnes storlek, men i hufvudsak öfverensstämma de med hvarandra. Ullhuset är naturligtvis den största byggningen och uppfördt af sten till en längd af 100—130 fot; taket är af jern och tillräckligt högt för att inom byggnaden framkalla luftvexling; en mängd fönster och ljuslågor äro här anbragta, då riklig belysning är af stor vigt. I ena ändan af ullhuset är den mellersta delen fri och användes till klippningsplats. Vid hvarje sida finnas små fållor med smala dörrar, hvarifrån fåren utledas till klipparne, allt efter som dessa, af hvilka två sitta vid hvarje fålla, behöfva dem. Det fordras både öfning, händighet och tålamod att klippa den korta fina merinoullen nära intill skinnet och utan att tillfoga djuret någon skada, ty nybörjaren klipper ofta de stackars djuren i skinnet. Dagslönen beror af huru stort antal får klipparen medhinner, och detta varierar efter hvars och ens skicklighet; 70—80 anses vara mycket, men de finnas som kunna hinna klippa till och med hundrade, ehuru då arbetet icke alltid är, hvad fårens behandling vidkommer, det bästa. När ett får blifvit klippt, leder en gosse det till en för de klippta djuren afsedd fålla och framför sedan ett nytt offer. Under tiden har en annan gosse hopsamlat ullen och lagt upp den på ett bord, bredvid hvilket står den s. k. sorteraren. Han breder ut ullen, afskiljer den mindre goda och hoprullar den med insidan utåt till en liten bundt, som han lägger på det ställe, dit den i följd af sin qvalitet hörer. Reglorna härför äro olika på olika landtegendomar och mer eller mindre minutiöst utarbetade, men öfverallt känner man likväl till två slags ull, den långa och den korta.

Derefter företages inpackningen, hvilken försiggår på följande sätt. Ullen lägges i pressen, som består af en stark träkista utan botten och lock, hvars sidor genom jernskrufvar kunna närmas eller aflägsnas från hvarandra. Inne i denna kista sättes en säck af läder, hvari ullen hoppackas så fast som möjligt. När säcken är fullstoppad, sammanpressas den med en maskin, så att den intager knappt hälften så stort rum och hålles i detta tillstånd, tills den blifvit hopsydd, hvarefter en sida af pressen öppnas och ullbalen rullar ut, färdig att afskickas, sedan den blifvit märkt med egarens och godsets namn och qvaliteten af den innehållna ullen. Balarne lastas derefter på stora kärror, hvilka föra dem till närmaste sjöstad, der de ånyo läggas under en ångpress och inlastas till utförsel.

Sålunda försiggår i Victoria den s. k. ullskörden. (FR. ALLE LANDE).

Norton I, Förenta Staternas kejsare.

På San Franciscos gator — skrifver derifrån den tyska förf. Th Kirchhoff — möter man ofta en person, hvilken är ingen mer eller mindre än kejsar Norton I, Förenta Staternas kejsare, som, iklädd en besynnerlig uniform, gravitetiskt vandrar fram och tillbaka samt af hvar och en bemötes med en i ögonen fallande vördnad.

Herr Norton är till sin härkomst engelsk jude och hör till Californiens s. k. *pionierer (*första kolonister). År 1852 var han en af San Franciscos mest välmående köpmän, men förlorade snart derefter hela sin förmögenhet genom en förhärjande eldsvåda. Denna olycka framkallade en rubbning i den förőfrigt bildade mannens förstånd, och han intogs nu af den fixa idén att han var Förenta Staternas kejsare, hvilken uppslagit sitt residens i San Francisco. Detta tillkännagaf han offentligt och förklarade, att man skulle bemöta honom på ett mot hans höga värdighet svarande sätt. Framför allt fordrade han att hvar och en skulle betala honom skatt, insamlade penningar, åt och drack hvarest och hvad han ville, utan att derför betala en enda cent.

San Franciscanarne voro högst förvånade öfver den besynnerlige mannens beteende, men togo likväl icke illa vid sig öfver hans fordringar: i stället för att, såsom i andra länder skulle hafva inträffat, skicka Norton till ett dårhus, erkände man i den, i fråga om penningeangelägenheter exempellöst liberala staden San Francisco helt godmodigt hans kejserliga anspråk, betalade hvad han åstundade och bemötte honom i enlighet med hans höga rang — och så gör man ännu i denna dag.

Med den allvarsammaste uppsyn i verlden påstår sig Norton vara beslägtad med flertalet bland Europas furstliga familjer: drottning Victoria kallar han sin älskade kusin, österrikiska kejsaren hedrar han likaledes med samma förtroliga titel. Med Bourbonerna är han nära förbunden och hatar af hela sin själ Napoleon III såsom en uppkomling; men att han sjelf är en jude, derom vill han ej höra talas. «Huru kan väl jag, Norton I, Förenta Staternas kejsare,» säger han «vara en jude — jag, som är så nära beslägtad med Bourbonerna, hvilka, som hvar man vet, icke äro några judar«»

Kejsar Norton I, hvilken är outtröttlig fotgängare, visar sig alltid i uniform, i blågrön vapenrock, blåa byxor, tunga guldepåletter och generalshatt med hägerfjädrar. Släpsabel begagnar han endast vid högtidliga tillfällen och nöjer sig i hvardagslag med en dugtig knölpåk. I knapphålet bär han beständigt en röd ros. Hans skodon äro alltid trasiga och ingalunda passande för en kejsare. Orsaken dertill är att hans kejs. mat svårt besväras af liktornar, hvarför han alltid skär hål på de nya skodonen för att kunna gå bättre.

Då så behöfves, besöker han bankirerna och köpmansfirmorna för att indrifva sina skatter. Ingenstädes begär eller tigger han penningar, utan fodrar på det bestämdaste och hotar med lagsökning, i fall man gör min af att vilja afvisa honom. Hans anspråk inskränka sig vanli-

Digitized by Google

Resebilder från Nubien

af

Sam. Baker.

(Utdrag ur "The Nile Tributaries of Abysinia" af L. Zink.)

(Forts. och slut fr. föreg. häfte.)

II.

De lefvandes land.

Såsom läsaren torde erinra sig, hade regntiden just förebådat sin ankomst samtidigt med att de resande hade uppnått öknens sydliga gräns under omkring $16\frac{1}{2}^{\circ}$ n. b. Från detta ögonblick gick vägen ej längre öfver sand och sten, utan öfver en fruktbar, lerblandad jordmån, som regnet hade uppmjukat och gjort mörjig. Södra Nubien bildar den öfversta delen af det stora slättland, som genom de ändlösa sandöknarne fortsättes mot norr ända till Nildeltat och Medelhafvet. Regnet hade ännu ej framkallat något lif hos växtligheten, och ehuru slätterna söder om Gozerajup äro synnerligen fruktbara, voro de derför ännu alldeles nakna och öde. Torkan och värmen hade afsvedt allt gräset, tills det slutligen blifvit så skört som glas, hvarefter blåsten förvandlat det till stoft, och jorden låg nu alldeles i träde. Helt annorlunda deremot under regntiden; då är hela denna trakt betäckt med herrliga gräsmattor samt utgör ett paradis för både menniskor och djur, när de häftiga regnbyarne och flugorna, denna den våta årstiden åtföljande landsplåga, drifva araberna och deras hjordar mot norr.

Vid Gozerajup lemnade Baker Atbara och styrde kosan mot sydost, för att uppnå den på den abyssiniska gränsen belägna staden Cassala, der han ämnade hvila ut. Ju närmare han kom denna plats, desto lifligare utseende antog det omgifvande landskapet; i stället för att förut hafva varit naken, var marken här betäckt med småskog, medan de vidsträckta gräsmarkerna, der stora flockar af antiloper betade, icke blott vittnade om jordmånens fruktbarhet, utan äfven om att det fanns väta i densamma. Ehuru någon flod eller bäck ej rinner fram här, är detta ställe, som kallas Suhjalup och ligger endast omkr. 10 mil från Gozerajup, väl försedt med vatten äfven under den heta årstiden, hvarför det också utgör förnämsta tillhållsorten för Hahendowa-araberna, som bebo denna del af landet. Baker fann köpingarne omgifna och inhägnade med bomulls- och tobaksplanteringar, hvilka här trifvas ypperligt. Innevånarnes välmåga och den omgifvande traktens rikedom står i bestämdt förhållande till brunnarnes antal. Hvarje köping har några sådana, och i samband med dem står en simpel inrättning att vattna boskapen, en rund bassin, som är 4-5 alnar i genomskärning och 1 aln djup. Den är gjord af lera och uppförd så högt öfver marken, att boskapen vid drickningen ej kan trampa ned den. Med tillhjelp af ett rep och en utspänd lädersäck upphissas vattnet ur den 40 fot djupa brunnen.

Hela sträckan från Gozerajup till Cassala är alldeles flack, och der påträffar man icke ett enda träd, som är tillräckligt stort för att öfverskygga ett vanligt tält. Landet saknar alldeles byggnadsmaterial, och den med de öppna gräsmarkerna afvexlande småskogen består endast af låga, taggiga mimosabuskar. Då slätten ej har något aflopp för vattnet, upplöses marken under regntiden till en välling och förvandlas då till träsk, som, dertill öfvervuxna med gräs och småskog, äro omöjliga att passera. Här skulle kunna odlas mycket bomull, som vid flodtiden lätt kunde utför Atbara nedföras till Berber. Nu för tiden odlas här af bomull ej mer än hvad araberna förbruka till beklädnad. Tyget väfva de sjelfva och naturligtvis under bar himmel. Under ett af fyra stolpar uppburet halmtak, som skyddar mot solstrålarne, gräfver väfvaren ett hål, hvari han tager plats, och uppsätter framför sig sin grofva väf. Alla de nubiska arabstammarnes klädedrägt är öfverhufvud densamma och består af en, de gamla romerska togorna liknande kappa, hvilken bäres och användes på flere sätt, alltefter som det för ögonblicket bäst passar sig. Bomullen är af samma beskaffenhet som den i nedre Nubien växande, och det tyg, araberna deraf väfva, är märkvärdigt mjukt, då man besinnar huru groft råämnet är. Kappan eller plaiden (*tope*) är rödstrimmig och kantad med en frans.

Redan var landet mot öster öfversvämmadt på många ställen, och araberna, som haft sitt läger här under den torra årstiden, stodo nu i begrepp att med sina hjordar draga bort åt vester till Suhjalup och Gozerajup vid Atbara. Denna öfversvämning förorsakades emellertid icke af regnet, hvilket ännu icke hade börjat falla med sin fulla våldsamhet, utan af floden Gash eller Mareb, som uppspringer mellan de abyssiniska bergen. Sedan den väldiga bergströmmen i en längd af 60-70 mil genomlöpt Abyssinien från öster till vester, stryker den vid turkiska gränsen förbi staden Cassala och fortsätter derefter öfver slätten sitt lopp mot norr; men här förgrenar den sig i många små armar, hvilka plötsligen försvinna, då vattnet får aflopp genom den lösa jordmånen. Efter all sannolikhet är det detta underjordiska vattendrag, som fyller de uppemot norr befintliga brunnarne. Genom sin årliga öfversvämning gör Gash en stor landsträcka fruktbärande, men tyvärr framkallar den också febrar och andra sjukdomar. De resande hade ej väl uppnått det öfversvämmade landet, förrän fru Baker fick ett så våldsamt feberanfall, att de måste göra halt.

På aftonen anlände flere hundrade araber, hvilka slogo läger omkring sina bål. Det var straxt efter solnedgången,

Digitized by Google

och med förvånande skyndsamhet gjorde dessa öknens mörka söner i ordning sina nattqvarter. I ett ögonblick uppflammade hundratals bål, qvinnorna sysslade med maten och barnen samlade sig omkring eldarne, då alla hade blifvit genomblötta under vandringen i den öfversvämmade trakten, som de nu nödgades öfvergifva. Då larmet upphört, framträdde en gammal, gråhårig man; på ett tecken af honom uppställde sig hela skaran i en linie på tre eller fyra rader, och under den djupaste tystnad, som endast afbröts genom eldens sprakande, förrättade dessa vilda, men gudfruktiga menniskor deras aftonbön, hvarvid de vände ansigtena mot öster och intogo ställningar, som vittnade om en brinnande andakt. "När jag stod der framför hela samlingen, hvars allvarliga, bronsfärgade ansigten upplystes af det fladdrande, röda eldskenet, kunde jag icke annat än blotta mitt hufvud, intagen af vördnad för deras tro."

På ett afstånd af 12-15 mil träda bergen fram öfver södra horisonten såsom en liten blå sky; ännu några dagsresor till, och de ligga framför den resande i hela deras skönhet såsom en jemn, naken granitmassa, hvilken reser sig 3-4,000 fot öfver det öfriga landet; nedanför dem ligger staden Cassala, och förbi denna frambrusar Gash, på detta ställe en flod af 7-800 fots bredd.

Då de resande här höllo sitt intåg, hade solen gått ned. Staden omgifves af en graf samt är befästad med murar och torn; utom de der inqvarterade trupperna räknar den omkr. 8,000 innevånare. Både husen och fästningsverken äro uppförda af obränd mursten, hopfogad med lera och jordbeck. Sedan Baker genomströfvat de dammiga gatorna, utan att lyckats påträffa ett passande nattqvarter, uppslog han sina tält utanför muren, der de skyddades af en grupp fikonträd. Följande dagen inbjöd en gästfri grekisk köpman de resande att bo i hans hus, och det var med en känsla af innerligt välbehag de för en kort tid utbytte det qvafva tältet mot en svalare bostad. Sedan de lemnat Korosko, hade de tillryggalagt omkr. 180 mil, hvarför det ej var underligt att de efter den långa ridturen i solbaddet kände behof af att hvila ut.

Cassala är en ny stad, som byggdes af turkarne efter Nubiens eröring, samt försedd med murar och grafvar till skydd mot oförmodade anfall af araberna. Den tapperhet och vildhet, hvarmed de olika stammarne i flere år kämpade för sitt oberoende, gjorde en sådan försigtighet nödvändig. I denna del af landet, liksom öfverallt i Nubien, hafva araberna icke andra vapen än deras svärd och lansar, men försvarade sig det oaktadt så ihärdigt mot de egyptiska trupperna, att dessa icke kunde underkufva denna trakt, förrän de genom att afleda flodens lopp der framkallade vattenbrist, medan den andra var obeboelig i följd af öfversvämning. Sedan alla de öfriga stammarne efterhand hafva underkastat sig det egyptiska herraväldet, finnes likväl en qvar, som ännu fortsätter kampen med oförminskad förbittring; i dess strider med turkarne har gjutits så mycket blod, att hatet gått i arf från slägte till slägte. Ursprungligen bebodde dessa araber ett distrikt på vestra Nilstranden mellan Berber och Khartum. Då Ismail Pascha, en son till den egyptiske vicekonungen Mehemed Ali, med de egyptiska trupperna anlände till denna trakt, lät han kalla till sig stammens höfding, öfver hela Nubien beryktad under namnet Mek-Nimmur ("Leopardkonungen"), för att förkunna honom att stammen genast måste till vicekonungen af Egypten erlägga följande tribut: 1,000 unga flickor, 1,000 oxar och lika många kameler, 1,000 getter och samma antal får, 1,000 kamellaster säd och lika mycket halm, hvartill kommo 1,000 stycken af åtskilliga andra saker. Mot denna fordran hade Mek-Nimmur ingenting att invända, utan anmärkte endast i en skämtande ton att det var ett ypperligt sätt att räkna paschan använde, då han ej tycktes behöfva något annat tal än 1,000. Af det fordrade inströmmade snart till lägret från alla håll långa rader stor och liten boskap, och rundtomkring det upptornade sig en vall af halm och säd; men när natten hade inbrutit, stod lägret i ljusan låga, ty araberna hade antändt den torra halmen. Såsom en ogenomtränglig ringmur slöto sig lågorna omkring paschans tält, och Ismail fann der jemte allt sitt husfolk en qvalfull död, medan araberna anställde ett förfärligt blodbad bland hans soldater. Efter denna bedrift drog sig Mek-Nimmur med sina hjordar tillbaka till staden Sofi, som ligger längre mot söder vid Atbara; men turkarne togo en blodig hämnd. De anställde i Shendy en menniskojagt och inspärrade alla fångarne eller brände dem lefvande utan hänsyn till ålder och kön. Återstoden af befolkningen flydde till Sofi. Sedan Mek-Nimmur under en följd af år hållit sig der, måste han likväl gifva vika för fiendens öfvermakt och flydde till konungen af Abyssinien, som mottog honom med öppna armar och gaf honom en landsträcka söder om Settitefloden, hvilken utgör gränsen mellan det egyptiska territoriet och Abyssinien. Den gamle Mek-Nimmur är död, men hans son fortsätter kriget; så länge regntiden varar, råder fred, då den djupa floden ej kan passeras utan med tillhjelp af båtar, hvarom man här icke har någon kännedom, men under den torra årstiden företagas beständigt ströftåg mot turkarne och de egyptiskt sinnade arabstammarne.

Ehuru turkarne äro stränga herrar, som icke fästa något afseende vid de underkufvade befolkningarnes väl eller ve, måste likväl landets eröfring, hvarigenom de talrika arabstammarne blifvit beroende af den egyptiska regeringen, anses såsom det första nödvändiga steget till ett bättre. Ty medan landet var oberoende, visste befolkningen ej hvad lagar och regering ville säga; de olika stammarne lågo i beständig fejd med hvarandra, och landet var afstängdt för främlingar. "Nu", säger Baker, "är det icke förenadt med någon större fara att resa genom öfre Egypten än att promenera genom Hyde Park, när det är mörkt, förutsatt nämligen att man är höflig samt håller sig till hvad rätt och billigt är". Vid den tid, då Baker reste i landet, styrdes de olika stammarne af sina egna sheiker, som inför de egyptiska auktoriteterna ansvarade för att skatterna betaltes ordentligt; men sedan har högsta makten öfver alla stammarne blifvit anförtrodd åt en enda person, en högt aktad gammal man vid namn Abou Sinn.

Men den omständigheten, att det egyptiska herraväldet gjort slut på anarkien och skaffat landet fred, har äfven medfört så tunga bördor, att handel och arbetsflit derigenom i hög grad förlamats, så att innebyggarne ej kunna annat än betrakta deras främmande herrar med fientliga ögon. Det är ej nog med att kamelerna och boskapen beskattas eller att hvarje försök till åkerbruk hämmas derigenom, att skatt måste betalas efter den uppodlade jordens större eller mindre areal, utan afgifterna uppbäras på ett så godtyckligt sätt af de militära skatteindrifvare, som sheiken utsänder, att de fleste nöja sig med att odla jemt och nätt så mycket jord, som behöfves till deras familjers uppehälle, för att icke de frodiga sädesfälten skola uppväcka skatteindrifvarnes roflystnad. "Ofta", säger Baker, "har jag flere dagar rest från by till by, utan att träffa en enda lefvande varelse". Hela befolkningen hade flytt ut i öknen, då ryktet spred sig att de egyptiska soldaterna voro i antågande. Att de måste lemna sina sädesfält i sticket, bry de sig ej synnerligen om, då de veta, att deras plågoandar äro för lata att slå och tröska säden.

Fastän största delen af landet i följd af regeringens kortsynta utpressningssystem ligger öde och ouppodladt, vet man i Nubien icke hvad verklig fattigdom vill säga, ty dertill är landets fruktbarhet för stor. I medeltal betalar man 15 turkiska piastrar för en *rachel* dhurra — hvaraf här allmänt bröd bakas.

Digitized by Google

Såsom förut blifvit nämndt, försvinner under den torra årstiden all vegetation, och jorden är derför färdig att odlas, när regntiden infinner sig. Härvid begagnar man sig vanligtvis af ett redskap, liknande en europeisk jordhacka. Med detta enkla verktyg upphackas jorden till ett djup af två tum, hvarefter dhurrakornen utsås i rader, som hafva ett mellanrum af 4-5 fot. Två korn nedläggas i hvarje hål; afståndet mellan dessa är 3 fot. Några dagar efter den första regnskuren uppkomma de unga plantorna, och när de hafva uppnått en höjd af ett qvarter, strömma vid daggryningen alla byarnes innevånare ut för att vattna fälten. Dhurran sås i Juli och skördas i Februari och Mars påföljande år; trots den starka värmen behöfver således detta sädesslag åtta månader för att mogna. Under loppet af de första månaderna växer plantan starkt och uppnår en höjd af 6-7 fot; i riktigt god jordmån står dhurran vid hösten 10 fot högt, medan stängeln håller 4 tum i omkrets. Den solfjäderlika blomkronan affaller och lemnar rum för ett fröax, vägande inemot ett par ℔. Baker räknade kornen på ett ax af vanlig storlek och kom till 4,848. Det torkade strået användes af araberna till byggnadsmaterial vid uppförandet af väggarne i deras hyddor. Qvarnar och handqvarnar känner man ej till i Nubien. Säden krossas och males till mjöl mellan två stenar, en större flat, som tjenar till underlag, och en mindre, som föres med handen. Det är ett besvärligt arbete, och då ingen man nedlåter sig härtill, göres icke så sällan före bröllopet till ett vilkor, att mannen skall anskaffa en slafvinna för att mala säden. Sedan mjölet sedermera blandats med vatten, får det stå till det börjar jäsa, hvarefter det bakas i tunna kakor i en flat lerpanna. Detta bröd, som kallas *kisra*, är ej synnerligen välsmakande, men utgör för araben ett beqvämt lifsmedel, då han, om sked eller gaffel ej finnes att tillgå, kan rulla ihop det som en pannkaka och doppa det i matfatet, som innehåller köttet och soppan, hvari det blifvit kokadt. Dhurramjöl är särdeles närande och innehåller, enligt Johnstons analys, 1½ % mer gluten än hvetmjöl. Både menniskor och djur befinna sig förträffligt deraf. I följd af turkarnes trångbröstade politik står utförseln från Nubien icke i något rimligt förhållande till landets fruktbarhet och storlek. De utförda artiklarne inskränka sig till gummi, elfenben, hudar och vax, som uppköpas af omkringvandrande infödde krämare, hvilka åter afyttra sina varor till de stora köpmännen i Cassala och Khartum, landets betydligaste städer. Marknaden är alltid fattig och består förnämligast af godtköpssaker, afsedda att finna köpare bland araberna, hvilka här göra sina uppköp af tyger, välluktande saker åt qvinnorna, koppar, kökskärl o. s. v.; men i alla fall erbjuder en marknadsdag ett brokigt och högst egendomligt skådespel med sina långa rader af öppna, omkr. 6 fot höga skjul, som bilda en gata. Säljarne sitta nedhukade i sina bodar, med varorna utbredda framför sig på marken, och utgöras dessa af bomullstyger, välluktande saker, glasperlor, svärdsklingor, jernkram, godtköpsspeglar, tofflor och sadelmakeriarbeten o. s. v. Småkrämarne drifva sina affärer längre ned på gatan under öppen himmel och skyddade af såsom solfjädrar formade halmskärmar; smörhandlare sitta med nämnda vara i en stor lerkruka, medan kulor af talg till pomada ligga framför dem uppradade på en flat sten; här är en vandrande smed sysselsatt med att laga knifvar och spjutblad, under det pojken, som drager blåsbälgen, längtansfullt sneglar bort till en skara, hvilken slagit ring omkring en berättare, hvars nöjsamma historia beledsagas af åhörarnes hjertliga skratt. Mannen talar till sina åhörare från kamelpuckeln, och att döma efter hans yttre, är han en förslagen skälm.

Men hur stor dragningskraft Cassala än utöfvar på öknens halfvilda innevånare, fann Baker ej något behag i att längre dröja här, hvarför han skyndade vidare. Det mötte åtskilliga svårigheter att erhålla kameler, men vicekonungens firman var en talisman, som undanröjde alla hinder, och då araberna vägrade hyra ut sina djur, gjorde guvernören processen kort genom att utskicka några soldater, som fingo befallning att anskaffa det erforderliga antalet djur och pådrifvare. Två unga araber, hvilka Baker hyrt, utgjorde hans tjenare, och såsom en ärebetygelse åt vicekonungens firman lemnade guvernören de resande en korpral till hedersvakt.

Efter två dagars resa mot vester kom Baker åter till Atbara 10 mil söder om det ställe, der han lemnat den, för att begifva sig in på den till Cassala ledande vägen; men landskapet såg här helt annorlunda ut. Det var icke längre den sandiga öknen, der flodens vattenspegel låg nästan i jemnhöjd med den omgifvande marken, utan en fruktbar slätt, hvarest de resande plötsligen sågo framför sig en djup, inemot en half mil bred dal, der Atbara framflöt ett par hundrade fot djupare än det omgifvande landet; på motsatta sidan forsattes slätten mot vester, så långt ögat kunde nå. Sjelfva dalen var en oafbruten kedja af klyftor, jordskred och vattendrag — dess urhålkning hade synbarligen varit flodens eget verk. Huru många århundraden hafva väl regnskurarne och strömmen behöft, för att utgräfva denna breda och djupa dal? Här fanns således den flitige kämpe, som hade utbredt den fruktbärande jorden öfver nedre Egyptens delta! På denna vidsträckta slätt, på bägge sidor om Atbara, finner regnet intet aflopp; jorden uppsuger allt vattnet, och häraf kommer sig att detta icke blott sipprar, utan äfven sprutar ut på bägge sidor i den djupa dalen, hvarvid det sköljer jorden med sig; och när nu härtill kommer regnet, så vältas jord och gyttja utför sluttningarne, lossna och nedstörta stora stycken af bergen, och den häftiga, uppsvällda floden förvandlas till en tjock, gyttjig välling. Arbetet var i full gång, när de resande uppnådde Atbara, *Bahr el Aswat* (den svarta floden), och ett mera passande namn hafva araberna icke kunnat påhitta: den är Egyptens svarta moder, som oupphörligt skänker sin dotter näring.

Floden hade här blifvit smalare än hvad den var ute i öknen, men till ersättning också djupare. En köping låg på motsatta stranden, der den driftige greken, som så gästvänligt mottagit de resande i Cassala, inrättat en afvelsgård, särskildt afsedd för bomullsodling. Företaget syntes hafva lyckats synnerligen väl och var ett slående exempel på hvad som skulle kunna uträttas i detta fruktbara land, om endast lusten till förbättring väcktes till lif. Samme köpman hade anskaffat en färja på floden, men det hade kostat honom mycket besvär att erhålla tillstånd att införa denna nyhet; man hade förut ej känt till detta befordringssätt, och myndigheterna hade nu en gång för alla tagit för vana att betrakta alla förändringar med ovilja och misstro. Färjan kom emellertid i gång; men då araberna lika envist som turkarne hänga fast vid gamla sedvänjor och traditioner, föredrogo många af dem att låta sina kameler simma öfver i stället för att betala färjkarlen en spottstyfver för att sätta dem öfver floden. Dessutom är det förbundet med icke så ringa fara och obehag att låta en kamel simmande passera en så bred flod som Atbara. Djuret vill eller kan ej simma, utan att man hjelper det. För detta ändamål fyllas två vattensäckar af läder med luft och fastgöras, en på hvarje sida om djuret, med tillhjelp af ett bälte, hvarefter en karl sätter sig ofvanpå kamelens rygg, medan två andra simma bredvid för att påskynda och understödja den. Några dagar, innan de resande anlände till detta ställe, hade en krokodil ryckt ned en karl från ryggen på en kamel, och för icke länge sedan hade en annan ljutit döden på samma sätt, i det han försökt simma öfver floden med tillhjelp af en trädstam. Ehuru det här hvimlade af dessa odjur, utpekade innebyggarne bestämdt den krokodil som hade föröfvat de två morden,

och en allmän glädje uppstod, då Baker lyckades skjuta odjuret.

I Guhrashik, så hette staden, måste de resande förse sig med friska kameler, då de araber, som guvernören i Cassala hade tvungit att åtfölja Baker, hade rymt natten före den dag, då sällskapet skulle på färjan passera floden, hvarjemte flyktingarne medtagit sina kameler. Det var omöjligt att komma öfver några ordentliga riddjur; men Baker hoppades att han under vägen skulle få denna olägenhet afhjelpt, när han träffade den store sheiken Abou Sinn, hvilken hade sitt läger längre mot söder. Liksom på motsatta stranden, var slättlandet här bevuxet med småskog, som utgjordes af mimosabuskar. Dessa äro sällan mer än sexton fot höga, grenarne börja en aln från marken, men utbreda sig först högre upp till en flat krona. De äro försedda med törnen, hvilka både till form, hvasshet och styrka likna metkrokar. En tät småskog af sådana buskar kan ej genomträngas af några andra lefvande väsenden än elefanten, noshörningen eller buffeln. En af de värsta arterna i Nubien kallas *kittar* — "osannolikt är ej", säger Baker, "att det var i en sådan eller någonting i den vägen Absalon blef hängande vid sitt långa hår". Baker var sjelf nära deran att råka ut för ett dylikt missöde. En präktig kittar med stor krona, som prunkade i vårens fullaste fägring, frestade under marschen Bakers utsvultna kamel; kamelen hade satt sig i sinnet att han skulle ha sig ett godt mål, och ryttaren hade lika så envist fått i sitt hufvud att djuret skulle hålla sig på vägen. Deras oenighet i detta hänseende slutade emellertid så, att det istadiga djuret lyfte sitt fula hufvud, lät höra ett bölande läte och i traf satte i väg mot törnbusken. Till sin förskräckelse upptäckte Baker att de utsträckta grenarne icke voro högre från marken, än att endast kamelen kunde komma fram under dem. Men härvid var ingenting att göra; Baker fick knappast tid att hålla upp armarne öfver hufvudet, innan han i nästa ögonblick befann sig på marken, halft bedöfvad af fallet; kamelsadeln låg bredvid honom, under det bössan, kaffekokaren, den förstörda vattensäcken och alla de öfriga sakerna voro spridda öfverallt och hans vackra guldklocka krossad. Sjelf var han nästan alldeles naken; med undantag af några återstående trasor var hans skjorta alldeles borta, och med blodet strömmande ur en mängd sår, såg han snarare ut, som om han varit i klorna på en leopard än i en törnbuske. Kamelen hade stött så våldsamt mot trädet, att han hade fallit omkull. Häraf finner man det vara bäst att taga sig i akt för kittarer, och detta i dubbelt mått, om man färdas på en odresserad kamel, och i synnerhet om våren, då löfven spricka ut och hvarje buske frestar kamelen att göra en liten krok från vägen.

Kort derefter gjorde de resande halt, då ett annalkande oväder manade dem att skaffa sig nattqvarter. Tälten uppslogos genast, ett utgånget träd fälldes och ett bål upptändes, omkring hvilket man lägrade sig; men knappt hade elden börjat blossa upp, förrän ett skri från en arab förkunnade att han blifvit stungen af en skorpion, hvilket den obegriplige Mahomed tycktes anse såsom någonting ytterst löjligt, tills han sjelf sprang upp med ett tjut, började stampa i marken och vrida händerna af smärta. Ett helt skorpionbo hade befunnit sig i det murkna trädet, och när detta kastades på elden, rusade djuren ut och anföllo enhvar, som de påträffade. Här var ej tid att tillaga och koka maten, ty åskan rullade redan öfver deras hufvuden och himlen blef alldeles kolsvart. Packningen hade just blifvit införd i tältet och alla förberedelser vidtagna, då regnet började — ett sådant skyfall, åtföljdt af blixt och åska, hvarom man i vårt klimat icke kan göra sig någon föreställning. I flere timmar följde skräll på skräll, medan blixtrarne litet emellanåt förvandlade natten till dag och klart upplyste tältet och de resande i deras sorgliga tillstånd, ty regnet öste ned genom taket, så att de ej hade en torr tråd på sig, och vattnet stod flere tum öfver golfvet i deras luftiga hydda. Då Baker såg att han ej gerna kunde blifva våtare än han var, rymde han fältet och gick ut för att njuta af det storartade skådespelet. Blixt följde på blixt, i det de spetsiga strålarne spelade öfver ytan af en oöfverskådlig sjö; allt land var försvunnet, och om icke de talrika öfver vattnet uppskjutande buskarne hade förstört illusionen, skulle man kunnat tro sig stå vid stranden af en stor sjö eller ett haf. Omsider drog ovädret förbi och regnet upphörde, men hela det flacka landet var öfversvämmadt flere tum högt, och i det bleka ljungeldsskenet uppdöko de liggande kamelerna ur vattnet såsom statyer, liknande besynnerliga minnesmärken från en förstörd stad. Följande morgon var allt vatten försvunnet; jorden hade uppsugit det, men var också så upplöst, att de resande icke kunde bryta upp, förrän den brännande solen hade torkat den så pass, att kamelerna kunde komma fram utan att nedsjunka deri.

Då tältet nedtogs, påträffade man mellan det dubbla lädret ett helt regemente skorpioner; en mängd hade troligtvis drunknat i deras hål, men dessa hade räddat sig undan öfversvämningen genom att kräla upp efter tältets väggar, dock endast för att komma ur vattnet i elden, ty de kastades nu på ett bål, som man med stor svårighet åstadkommit. Flere bland folket stungos af dem under natten, men ledo dock icke värre deraf, än att de kände någon smärta i såret, hvaromkring köttet svullnade.

Regntidens inbrott var för araberna i denna del af Nubien en kraftig uppmaning att med allvar tänka på att utvandra till den sandiga och fasta öknen på Gozerajups vestra strand, der regnet ej faller med så stor häftighet. Denna trakt, hvilken under den heta årstiden är ofruktbar och öde, hade nu iklädt sig sin vårskrud och skulle inom kort vara betäckt med en utmärkt fin och saftig grönska. På samma gång infödingarne styrde kosan mot norr, drog Baker mot söder; men han insåg mer än väl att det skulle blifva honom omöjligt att under den regniga årstiden fortsätta resan, då kamelerna redan nu endast med största svårighet kunde komma fram; deras fötter sjönko djupt ned i den mjuka leran, hvilken blef fastsittande mellan deras tår, så att de nästan icke kunde gå. Det var derför Bakers afsigt att lägga sig i qvarter, när han kom till den lilla byn Sofi, några dagsresor mot söder, der han hade hört att en tysk bodde. Ju längre fram de resande kommo, desto talrikare blef alltjemt antalet af de kameler, som drefvos mot norr. De voro till största delen ston med deras föl; några af dessa sednare voro så små, att de icke kunde gå den långa vägen, utan derför voro instoppade i ett öfver ett fullvuxet djurs rygg hängande nät, under det modren följde efter. Det var en glädjetid, öfverallt såg man glada ansigten, och djurens stinna jufver vittnade om allmänt öfverflöd. Den brännande solen, som i nio månader hade brännt jorden, var inhöljd i moln, boskapen, som förr lefvat af förvissnadt gräs och plågats af törst, hade nu fullt upp med saftigt foder, och kamelerna, hvilka förut måst nöja sig med bladlösa qvistar och grenar, förde nu en hög diet på mimosans friska skott och unga löf. Här såg man ridande skaror af qvinnor och barn, som hade sin plats under det egendomliga sadeltältet, hvilket uppsättes på kamelens rygg; tusentals får och kameler, som ströfvade omkring i alla riktningar; kameler, tungt lastade med besynnerligt bohag, spärrade vägen, under det vackra bronsfärgade gestalter, beväpnade med svärd och sköld och draperade i hvita togor eller plaider, med arabiskt lugn och värdighet styrde deras snöhvita dromedarer genom den larmande skaran, i det de helsade med sedvanliga: *salaem aleikum.*

Det var en bild af Gamla testamentets utvandring; alla

Digitized by Google

skyndade de att uppnå det förlofvade landet — landet, som flödade af mjölk och honing, der både menniskor och djur skulle vara i säkerhet, icke blott för söderns feborsjukdomar, utan äfven för serutflugan, denna fruktansvärda insekt, som längre mot söder sprider död och förödelse bland arabernas hjordar. Denna landsplåga — som erinrade Baker om Esaias ord 7, 18: ”Ty på den tiden skall Herren hvissla till flugorna vid ändan på Egypti elfver” — räcker från medlet af Juli till medlet af Oktober. Flugan är så stor som en vanlig geting, kroppen är orangegul och prydd med svarta och hvita ringar, dess sugmun bildar en klufven gadd, som på en tredjedel när är lika lång som sjelfva djuret. I samma ögonblick flugan anfaller, jagar den sin gadd djupt in i skinnet, hvarvid den surrar med vingarne och anstränger hvarje muskel för att göra stynget så kraftigt som möjligt. Blodet framkommer också genast och fortfar att rinna en längre tid, hvilken omständighet ditlockar andra flugor, som lägga sina ägg i såret. Då Baker under regntiden uppehöll sig i Sofi, kom han i tillfälle att närmare lära känna dessa insekter. En dag hade han skjutit en giraff, men då araberna hade skurit halsen af djuret, kunde man ej komma åt det för flugor. I tusental svärmade de omkring våra öron och betos såsom bulldoggar; blodet nedströmmade efter våra halsar, och då mina armar voro bara, blefvo dessa förfärligt tilltygade. Maken till syn har jag aldrig sett. Giraffen hade vi skjutit, men voro icke i stånd att taga vårt byte. Intet under således att kamelerna och de andra husdjuren måste duka under för denna plåga; men hur voro väl de vilda djuren i stånd att motstå dessa små, bevingade plågoandars anfall? Först då vi hade upptändt flere bål bredvid djuret på den sidan, hvarifrån vinden kom, och åstadkommit en tjock rök genom att på elden kasta gräs och friska grenar, lyckades vi fördrifva fienden”. Också var det i sjelfva verket långt mera denna fiende än regnet som dref araberna mot norr; ty för kamelen är serutflugan detsamma som döden.

Af de bortdragande arabstammarne fick Baker veta, att deras stamfurste Abou Sinn, till hvilken han fått ett rekommendationsbref från Cassala, hade sitt läger i närheten; han lät derför truppen göra halt, afsände Mahomed med brefvet och vicekonungens firman. Tolken hade knappt vändt tillbaka, för att anmäla att sheiken drog dem tillmötes, förrän denne sjelf anlände; han red på en snöhvit dromedar och åtföljdes af sina bästa män. Träffad af hans ärevördiga utseende, gick Baker honom tillmötes för att hjelpa honom ned på marken, men på en vink af sin ryttare knäföll det väl dresserade djuret, och den gamle mannen nedhoppade så lätt och vigt, som om han varit en tjugoårig yngling. ”En ståtligare typ för en arab har jag aldrig sett; ehuru han räknade åttio år, var han så smärt som en lans, och ingen skulle kunnat tro honom vara äldre än 50-60 år. Gestalten var imponerande, öfver 6 fot hög, med ett väldigt bröst och breda skuldror, en ovanligt böjd näsa och genomträngande falkögon, som öfverskyggades af ett par stora, buskiga, hvita ögonbryn, hans tjocka snöhvita skägg nådde honom ända till midten af bröstet. På hufvudet bar han en stor, hvit turban, och en kachemirsmantel af samma färg räckte ned till hans höfter. Då jag varseblef denne gubbe, kom jag ovilkorligen att tänka på den bild, jag i inbillningen skapat mig af Abraham och Gamla testamentets patriarker.” Med äkta arabisk gästfrihet förklarade den gamle, att de resande skulle åtfölja honom till lägret, ty de fingo icke i hans land vistas såsom främlingar; Bakers ursäkter ville han ej lyssna till, och i det han befallde Mahomed att nedtaga tälten och lasta kamelerna, lät han framföra två utmärkt vackra riddjur, hvilka medtagits, då han af Mahomed hört huru illa beridna de resande voro; han bad nu sina gäster sitta upp och tog dem med sig till lägret.

Då de kommit halfvägs, möttes de af en stor trupp ryttare, hvilka voro beväpnade med svärd och sköld; det var Abou Sinns folk, som dragit ut för att bringa höfdingens gäster deras hyllning. Många redo på hästar, andra på dromedarer, och i det de, den ene efter den andre, kommo galopperande i ilande fart utåt vägen, medan de svängde sina svärd öfver hufvudet, stannade de plötsligen sina djur och bildade en lång linie längsutmed vägen, för att låta sheiken och hans gäster passera förbi, hvarefter de slöto sig till tåget. Sålunda eskorterade, höllo Baker och hans hustru sitt intåg i Abou Sinns läger, dit hela traktens befolkning sammanströmmade för att helsa de främmande. Qvinnorna uppstämde deras vilda, genomträngande skri, hvarmed de gifva uttryck åt både sin glädje och sorg, trummorna hvirflade, männen sprungo omkring med dragna svärd och utförde skenfäktningar med hvarandra, och under ett döfvande tumult ledsagade Abou Sinn sina gäster genom det brokiga hvimlet till ett öppet tält. Här stannade tåget, kamelerna knäföllo, och med en höfviskhet, värdig en konung, hjelpte den gamle sheiken fru Baker att stiga ned och införde henne i tältet eller hyddan, der några sofplatser med tillhjelp af kuddar och persiska mattor i en hast blifvit förvandlade till ett slags divan. Den gamle höfdingen tillsade genast om sherbet, pipor och kaffe, medan han försäkrade sina gäster, att deras oväntade ankomst var för honom detsamma som den välsignade åsynen af nymånen — ”ett uttryck, hvars betydelse endast den kan fatta, som lefvat i öknen och sett med hvilken hänryckning araberna helsa det första nyet”. Efter ett långt samtal fördes de resande till ett förträffligt tält af mattor, der en ypperlig måltid var anrättad för deras räkning, hvarpå alla drogo sig tillbaka och lemnade dem ensamna till den följande morgonen. I soluppgången fingo de mottaga ett besök af deras värd, som på förhand gjort sig hos tolken underrättad om afsigten med deras resa. Bekymrad föreställde han Baker, huru besvärligt, ja, omöjligt det var att på denna tid af året framtränga längre mot söder, både med anledning af regnet, som snart skulle förvandla hela slätten till ett ofarbart träsk, och serutflugan, som inom kort skulle beröfva honom alla hans kameler. Han slutade med att bedja de resande följa honom och hans folk till Gozerajup och blifva hans gäster under de följande tre eller fyra månaderna, hvarefter han ville vara Baker behjelplig vid hans undersökningar genom att lemna honom en eskort af sitt folk, som i hela landet var berömdt såsom elefantjägare och dessutom kände till hela landet. Endast med svårighet gick han in på Bakers åsigt att det vore bättre att fortsätta resan till Sofi och dröja der tills regntiden var förbi, då han skulle vara desto närmare den trakt, han hade för afsigt att undersöka. Emellertid måste de lofva att qvarstanna en dag hos honom, för att sedermera, ledsagade af hans sonson, begifva sig vidare mot söder, medan han sjelf drog mot norr med sitt folk och sina hjordar.

Abou Sinn hade uppslagit sitt läger på en temligen jemn terrass på en sluttning i dalen, som låg 30-40 fot lägre än det omgifvande slättlandet; grunden utgjordes här af grus och småsten, som hvilade på ett underlag af hård, hvit sandsten, då regnet i tidernas lopp hade bortsköljt det öfversta jordlagret. Likväl öfverskyggades stället af talrika mimosaträd och passade i alla afseenden förträffligt till lägerplats. De araber, Abou Sinn herrskar öfver, utgöra en af de mäktigaste bland Nubiens många olika stammar; men afsedt från namnet, inskränker sig skilnaden dem emellan endast till familjetraditioner. Med hänsyn till deras sedvänjor och lefnadssätt likna de hvarandra alla, och detsamma gäller om deras utseende och drägt, endast med det undantaget att hvarje stam har sitt egendomliga sätt att behandla håret, och äfven i denna punkt äro de ense om att håret skall vara långt och väl ingnidet med fett. — Ett arabiskt lejon

Digitized by Google

offrar för hvarje gång åtminstone ett halft skålpund fett på sitt hår och måste hafva en vän, som ordnar det i så många raka lockar som möjligt. Är detta gjordt, kastar han en flik af sin "tope" öfver venstra skuldran, så att den täcker remmen på skölden, som han bär hängande på ryggen, och vid sidan har han sitt långa, tväeggade svärd. Fett är nästan det förnämsta bland arabens lifsförnödenheter; han använder det icke blott i sitt hår, utan begagnar det äfven såsom olja, för att dermed ingnida hela sin kropp; hans mantel skiner deraf, och han förtär af detta ämne så mycket han kan komma öfver. Abou Sinn, hvilken var stark som en Herkules, hvars barn och barnabarn voro talrika såsom hafvets sand och som i sitt åttionde år gifte sig med en flicka om aderton år, hade under hela sitt lif dagligen förtärt två ℔ smält smör. Såsom pomada använda araberna för det mesta rå fårtalg, som de tugga, tills den bildar en väl sammanhängande, skinande hvit massa, men detta är ett långsamt göra, och flere tuggande munnar måste vara i gång för att anskaffa den erforderliga qvantiteten. Att glansen ej kan sitta i länge, när den brännande solen får verka på fettet, är klart. Under färden från Berber till Gozerajup tvingade turken Achmet en stackars nyss friserad arab, som lyste så hvit som ett blomkålshufvud, att göra tjenst såsom vägvisare under nästa milen; då värmen var stark och det gick raskt undan, måste han röra på benen, men pomadan rann ännu fortare, och då rosan var slut, hade han, bokstafligen taladt, sprungit af sig ett halft skålpund fett.

Men qvinnorna nöja sig icke allenast med pomada; parfymer är hvad de vurma för, och de resande köpmännen finna alltid afsättning för de välluktande saker, de medföra från Kairo; ceder- och rosenolja, mimosa-, nejlike- och moskusessencer röna stark efterfrågan. Det sätt, hvarpå de arabiska qvinnorna parfymera både sig sjelfva och deras kläder, är lika enkelt som sinnrikt. Inne i tältet eller hyddan gräfves ett litet hål i marken, hvari nedläggas glödande kol, öfver hvilka den sköna utgjuter sina välluktande saker, i det hon afklädd sätter sig nedhukad; derpå ordnar hon så sin *tope* (ett mellanting mellan kjol och mantel), att den bildar liksom ett tält omkring henne, omsorgsfullt tillslutet vid hennes hals, så att icke den kostliga röken skall tränga ut. I det varma luftbadet öppna sig porerna, och dessa insupa den välluktande ångan från oljorna, som förflyktigas. När kolen utbrunnit, äro både damen och hennes kläder så väl genomrökta, att hon fyller luften med vällukt. — Baker försäkrar, att han ofta har vädrat en samling qvinnor på ett afstånd af minst 150 alnar, när vinden låg mot honom. Men ljufligare än den ljufligaste vällukt är likväl för det qvinliga hjertat den tanken att de, sålunda genomrökta, på det andra könet utöfva en utomordentligt hemlighetsfull dragningskraft; männen berusas och deras hjertan fyllas af älskogstankar och — de gå efter näsan. Det lider intet tvifvel att Baker fått veta alla dessa hemligheter genom sin hustru; han är till och med så lycklig, att han kan meddela en förteckning på de rökverk, som säkrast framkalla kärlek — ingefära, nejlikor, kanel, myrrha, sandelträ och ett slags tång, som växer i Röda hafvet — men då lukten af dessa saker är så stark, att de endast kunna användas af varelser, som bo i tält och tillbringa största delen af sin tid utom hus, så kunna de till all lycka i vårt klimat begagnas endast af marketenterskor under krigstid och andra bland det täcka könet, som företrädesvis vistas ute i fria luften.

Både hos vildar, halfvildar och civiliserade folkslag är hufvudhårets rationella behandling en konst eller vetenskap — hvilket man vill. Liksom alla andra, hafva äfven araberna sina egendomliga åsigter om hvilket sätt att ordna håret är det lämpligaste, och dessa åsigter hafva de i flera tusen år bibehållit oförändrade, en sak hvarom man kan öfvertyga sig genom att betrakta de gamla egyptiska tempens bilder, hvilka framställa dem alldeles såsom man ser dem i denna dag. De arabiska qvinnorna hafva ingen aning om att det finnes någonting som kallas mode; de följa det från slägte till slägte i arf gångna bruket och söka öfverträffa hvarandra endast deri att så noga och omsorgsfullt som möjligt iakttaga detsamma — och härmed ha de mer än nog att göra. Ingen af dem kan sålunda ordna sitt hår utan hjelp, och denna sysselsättning medhinnes icke på en dag. Först skiljes håret åt förmedelst en lång nål, ty det kan ej komma i fråga att använda den grofva kammen förrän det noga blifvit utredt. Sedan det derefter kammats, ingnides det med en blandning, bestående af rosenolja, myrrha, pulvriseradt sandelträ, stötta nejlikor och fett, hvarefter det skiljes i ett par hundrade fina flätor, af hvilka hvar och en ånyo ingnides med gummivatten eller dhurraklister, hvari slutligen blandas stött sandelträ. Slutligen upplösas flätorna med tillhjelp af den långa hårnålen, och nu är allt färdigt. "Sålunda väl genomrökt och friserad, sprider den arabiska damen omkring sig ett doft, hvilket på samma gång erinrar om en parfymeribod och apburen i en zoologisk trädgård."

I andra Moseboks åttonde kapitel heter det: "Och Herren sade till Moses: säg till Aaron: räck ut din staf och slå i stoftet på jorden, att löss varda i hela Egypti land. De gjorde ock så. Och Aaron räckte ut sin hand med sin staf och slog i stoftet uppå jorden, och der vordo löss på menniskorna och på boskapen. Allt stoft på marken vardt löss i hela Egypti land." — Om man förut haft någon kännedom om denna ohyra der i landet är svårt att afgöra, men att araberna ännu lida af denna landsplåga är säkert; ingen går fri och den förut omnämnda hårnålen är oupphörligt i liflig verksamhet under samtalet; det var derför med en viss oro de resande i sitt tält mottogo besök af de arabiska damerna, "men lyckligtvis", säger Baker, "tycktes insekterna föredraga Muhameds anhängare framför oss kristne". Skärskådar man likväl närmare nyss anförda bibelställe, så kan man ej annat än gifva Baker rätt i att det, i fråga om ofvan omtalade ohyra, ligger närmast till hands att tänka på en annan vägglusart, de bekanta *ticks*, som lefva i den brännande sanden och gruset, der man skulle kunna tro det vara för dem omöjligt finna någon näring, såvida icke något djur lägger sig ned der och sålunda blir angripet af denna plåga.

Under den veckrika kappan, som qvinnorna ordna med mycken smak, bära de ett tunnt, blått bomullsskört, som räcker något ofvan knäet, och derunder åter den s. k. *rahat*, hvilken utgör de unga flickornas hela drägt, en vid ett bälte fästad tjock frans af fina mörka trådar. Den går något nedom knäet och är på båda sidor prydd med två långa släp, som hänga ned till fotknölarne och vanligtvis äro rikt broderade med perlor. Ingenting kan vara mera ändamålsenligt och vackert än denna klädespersedel, men också äro i allmänhet de arabiska flickorna vackra och utmärkt väl byggda; deras skönhet förlorar sig emellertid, när de blifva mödrar. I allmänhet äro de 13 eller 14 år, när de inträda i äkta ståndet, men ovanligt är likväl icke att en flicka blir gift, innan hon fyllt tolf år.

Araben bryr sig sällan om att göra sin kur för en flicka. Har en man lust till en flicka, så inleder han frieriet med en gåfva till hennes fader, och om den mottages, vänder han sig på samma sätt till flickan, och dermed är saken uppgjord. Båda kontrahenternas vänner inbjudas till bröllopet, som firas med mycken fröjd och ståt. Ett gammalt bruk finnes likväl, som gör dagen mindre angenäm för brudgummen. För att gifva prof på sitt mod måste han nämligen låta piska sig af brudens slägtingar, och då dessa just icke alltid lägga fingrarne emellan, utan flitigt använda

Digitized by Google

sin piska af noshörningsskinn, kan detta prof vara ganska strängt, och detta desto mer som den lycklige äkta mannen måste mottaga slagen med leende ansigte, om han vill gälla för en man som det är någonting med; men består han profvet, helsas han äfven med jubelrop af de beundrande qvinnorna. Vid qvällens inbrott föres den unga flickan till brudgummens tält, under det den församlade skaran vid ljudet af trummor och guitarrer lofsjunger äktenskapets lycksalighet. Ehuru ifrigt omfattande Muhameds lära, äro de arabiska qvinnorna aldrig beslöjade och icke så tillbakadragna som deras egyptiska och turkiska systrar. Skiljsmessa vet man icke om; i händelse af äktenskapsbrott afgöres saken oftast genom en dolkstöt.

De arabiska hustrurna utmärka sig icke för huslighet och flit, och i de flesta fall måste mannen förbinda sig att hålla en slafvinna till sin hustrus uppassning; en arabisk flicka nedlåter sig helller aldrig att såsom tjenarinna taga plats hos en främmande. Sålänge derför de nuvarande förhållandena komma att bestå, skola slafvar äfven blifva ett nödvändigt ondt. Som oftast äro slafvinnorna mannens bihustrur. Koranen bjuder visserligen att ingen må hålla flere hustrur än fyra för hvarje gång, men i denna punkt synes den äkta makan icke vara så nogräknad.

Med afseende på lefnadssätt, klädedrägt och födoämnen hafva araberna fullkomligt bibehållit de gamla i forntiden herrskande bruken och sedvänjorna, sådana man lär känna dem af Gamla testamentet, t. ex. beträffande hårets och kroppens ingnidning: "Låt dina kläder alltid vara hvita, och låt icke fattas salfva på ditt hufvud" (Pred. 9: 8) eller (Ps. 133) "Si, huru godt och lustigt är det, att bröder bo endrägteligen tillsammans. Såsom kosteligt balsam är, det af Aarons flyter neder i allt hans skägg, det nederflyter uppå hans kläder." — Eller (Ps. 104: 15) "Och att vin skall fröjda menniskans hjerta, och hennes ansigte dägeligt varda af olja". — Till och med sammansättningen af den välluktande rökelse, qvinnorna nu bruka, påminner om den Moses föreskref skulle användas vid altaret (2 M. Bok. 30: 23): "Tag dig allrabästa speceri, allraädlaste myrrham, femhundrade siklar, och kanel, halft så mycket, femtio och tuhundrade, och Calamus desslikes femtio och tuhundrade. Och casia femhundrade, efter helgedomens sikel, och olja af oljoträ ett hin."

Araberna betrakta deras urgamla, från fädren ärfda bruk med fulltut samma vördnad som profetens bud och följa i många stycken de mosaiska påbuden; de kunna ej inse hvarför de skulle uppgifva gamla sedvänjor, der nödvändigheten ej bjuder att vidtaga en förändring. Deras nomadlif är en följd af landets naturliga beskaffenhet; eftersom årstiderna omvexla, måste de byta om vistelseort för att kunna finna föda åt sina hjordar. I ett land, der den brännande solen och bristen på regn under nio månader af året förvandla gräsmarkerna till en öken, måste araberna, hvilka lefva af sin boskap, lyda samma befallande nödvändighet, som jagar de vilda djuren från ställe till ställe för att söka föda och skydd mot serut-flugans stygn. Men der menniskorna icke hafva någon varaktig stad, der skall också tiden ej framkalla många eller stora förändringar i deras lefnadssätt och sedvänjor, deras behof kunna ej vara många, och då araben beständigt måste föra sina egodelar med sig, lär han sig snart inse, att just hans beqvämlighet fordrar att han icke är besvärad af en mängd nödvändighetssaker, hvarför han också i möjligaste mån inskränker sitt bohag. Han är nöjd med hvad han har, och ser han händelsevis hos en annan något nytt, så låter han sig icke deraf frestas till efterhärmning eller att förändra sina gamla bruk. Mattor till tältet, rep af get- och kamelhår, krukor till att förvara fettämnen i, vattenkrus, lerkärl och lädersäckar, hvari han under resan genom öknen har vattnet, och fårskinnspåsar, hvari han gömmer sina kläder — se der allt hvad araben behöfver; så litet och enkelt är det, att man häraf skall kunna inse huruledes till och med formen hos hans lerkärl är densamma som för årtusenden tillbaka.

Arabernas tungomål är en efterklang af det Gamla testamentets kraftiga och bildrika språk. Ingenting finnes, hvarmed ej sättes i förbindelse Guds namn, ty i allt som händer ser detta religiösa folk den gudomliga försynens styrelse. — Gud kallar på hungersnöden, och den kommer öfver landet. Gud bjuder i sin vrede, och boskapen hemsökes af sjukdom. Gud ser med välbehag ned till dem, när deras hjordar trifvas och föröka sig. — Denna likhet med andan och stilen i det Gamla testamentet gör vistelsen bland detta märkvärdiga folk i hög grad intressant. "Med bibeln i handen och dessa nomadstammar för ögonen har man ett ypperligt tillfälle att kunna rätt tolka och förstå den Heliga Skrift. Forntid blifver nutid, slöjan bortryckes från den aflägsna forntiden, och den lefvande bilden gifver ett slående vittnesbörd om det skrifna ordets historiska tillförlitlighet och sprider derjemte ljus öfver månget dunkelt ställe i den Heliga Skrift".

Liksom folket är oförändradt, så hafva araberna äfven bevarat de religiösa föreställningar och teologiska åsigter, hvartill deras förfäder bekände sig under hednatiden, endast med den skilnaden att de derjemte bekänna Muhamed såsom Guds profet.

Egypten är ett minnenas land, och det är först och främst den klarhet och kraft, hvarmed forntidens lif och historia träda oss tillmötes, som göra vistelsen här så underbart tilldragande för den resande; de utbreda öfver allt, både lefvande och liflöst, ett skimmer, hvilket, i förening med de storartade, enformiga omgifningarne, ej kan annat än sätta fantasien i verksamhet. Der ligga de väldiga pyramiderna, hvilka hafva trotsat tidens tand sedan de dagar, då Abraham drog ned till Egypten, emedan det var hungersnöd i Kanaans land; der är floden, hvarpå gungade korgen, i hvilken den lille Moses låg; der samma sandöknar, genom hvilka han förde sitt folk, och samma vattningsställen, der hans hjordar drucko. De vilda, omkringströfvande nomadstammar, som för årtusenden sedan gräfde brunnarne i öknen, lefva ännu oförändrade qvar på de gamla ställena, och när deras efterkommande samlas omkring cisternen med sina får och getter, framträder ur långt hänsvunna tiders dunkel bilden af Jakob, då han reste bort från sin faders hus för att besöka Laban, "och han såg en brunn på marken, och se, der lågo tre fårahjordar omkring den, ty vid denna brunn vattnade de sina hjordar, och stenen öfver hålet på brunnen var stor. Och der samlades alla hjordarne, och de vattnade fåren och lade åter stenen på dess plats öfver brunnens öppning". Den bibliska berättelsen gifver en trogen bild af arabernas nuvarande dagliga lif i den nubiska öknen.

Tidigt om morgonen på den till afresan bestämda dagen kom Abou Sinn till sina gästers tält, ledsagad af en skara af sina män, hvilka hade påtagit sina hvitaste drägter, för att ledsaga de resande mot söder till gränsen af Abou Sinns område. Två utsökta djur framleddes åt Baker och hans hustru, och utan att vänta på dem, som fortskaffade packningen, satte sig tåget i rörelse. Såsom artig värd, följde den gamle sheiken sina gäster ett litet stycke tillvägs, ehuru han sjelf samma dag skulle med hela sitt läger draga mot norr.

"Ridande på ypperliga dromedarer, hade vi för första gången en angenäm resa; obekymrade om karavanen, hvilken långsamt följde efter, ilade vi förut, och efter fem timmars ridt var dagsresan slutad — mattan utbreddes under ett skuggrikt träd, och vi kunde sålunda helt makligt invänta karavanens ankomst." Hade de ej haft Abou Sinns snabb-

Digitized by Google

fotade dromedarer, skulle nöjet säkerligen ej varit stort. Hvar middag kl. 2 drog sig ovädret tillsamman, och regnet nedstörtade intill aftonen i strömmar. Då funno de skydd i en eller annan hydda, hvars innevånare hade begifvit sig norrut; men karavanen anlände först sent på aftonen i en mycket ynklig författning. Baker kunde derför vara glad, då han den 29 Juli välbehållen gjorde sitt intåg i den lilla staden Sofi, der han skulle dröja så länge regntiden varade. Här mottogs han af sheiken i staden och en tysk sadelmakare, hvilken här nedslagit sina bopålar. Den sednare var förtjust öfver att träffa så många europeer, som förstodo hans modersmål och förde dem i triumf till sitt hus, en liten byggnad, uppförd i arabisk stil, men af sten och försedd med små fönster, en lyx, som stadens öfriga innevånare icke kände till. Huset bestod endast af ett rum, som höll 6 alnar i diameter och var uppfyldt med menniskor, hvilka alla pratade om hvarandra, medan de främmande gästerna undfägnades med kaffe; en ännu större skara belägrade dörren och fönsterna.

Sofi är endast en liten oansenlig stad; den ligger på en utskjutande sandstensklippa, hvilken på två sidor begränsas af djupa klyftor, medan framsidan af den branta klinten vetter utåt floden. Det var icke lätt att uppsöka ett mera inbjudande ställe under regntiden. Ehuru all lera och jord blifvit bortsköljd af regnet, var likväl gräset under denna årstid öfverallt i dalen 3 tum högt, träden beklädda med rik grönska och bildade med sitt vackra löfverk en skarp motsats till de snöhvita sandstensklipporna. På en jemn plats utanför staden, der getterna afbetat gräset så nära intill marken, att den såg ut som en väl slagen äng, uppslog Baker till en början sina tält. Afloppsdiken gräfdes, och aftal träffades med sheiken om uppförandet af en beqväm hydda med tillstötande kök för dem sjelfva samt en annan dylik åt folket, och allt inrättades för en längre vistelse.

Emellertid erhöll Baker af tysken Florian åtskilliga upplysningar om landet. Regntiden skulle räcka till medlet af September, men det var omöjligt att fortsätta resan förrän i November, ty först då, när gräset var torrt och serutflugan borta, återvände araberna med sina kameler. Sofi var ett särdeles gynnadt ställe, då serutflugan sällan visade sig der, hvilket måhända kom sig deraf, att vegetationen på de hårda grus- och sandstenslagren i dalen var helt olika den, som fanns inne på slätten; ty medan gräset der hade en höjd af 9 fot, så att det var alldeles ogenomträngligt, blef det i dalen aldrig mer än 2 fot högt och af en hel annan beskaffenhet. Först när gräset i November månad blef så torrt, att det kunde afbrännas, blef landet tillgängligt för resande och jägare. Sofi ligger några få mil söder om den punkt, der Atbara förenar sig med Settite. Ursprungligen bildar Atbara gränsen mot Abyssinien, men sedan Nubien kommit under Egypten, har området på den östra stranden blifvit en omtvistad landsträcka, der icke finnes någon säkerhet hvarken till lif eller egendom, och såsom en följd deraf ligga stora sträckor öde och utgöra endast tillhåll för otaliga vilda djur, synnerligast elefanter, noshörningar, flodhästar, giraffer, bufflar och antiloper. Florian hade föregående år jagat ett stycke uppåt Settite och i förening med sina följeslagare nedlagt 53 flodhästar. Lika sundt klimatet är under den torra årstiden, lika ohelsosamt är det under regntiden, och allravärst är det i Oktober, då solvärmen kommer all den i jorden och vegetationen innehållna fuktigheten att fördunsta.

Ett förfärligt, orkanlikt oväder, som varade hela natten med regn, åska och blixt, helsade de resande välkomna till Sofi och var nära att rycka ned tältet öfver dem, der de nästan simmade i sina sängar. Det var ingen tid att förlora, och Baker gick derför genast om morgonen ut tillsammans med sheiken, för att köpa sig ett lämpligt hus. Ett sådant påträffades, och då egaren var villig att afstå det för två piaster, uppgjordes handeln genast. Några araber togo taket på sina skuldror och buro det i triumf till lägret, der träverket, som utgjorde husets väggar, i en hast uppsattes och rappades, och efter tre timmars förlopp fann Baker sig i besittning af en liten nätt bostad med en vidsträckt romantisk utsigt öfver de skogbeklädda sluttningarne vid Atbara, på en minuts väg från staden Sofi, fri från tionde, alla fattigskatter och kommunalafgifter, och hade icke mer än 500 mil till närmaste kyrka och endast 50 till närmaste poststation. Med huset följde rättigheten att drifva jagt i hur stor utsträckning man sjelf önskade, vare sig på elefanter, lejon, noshörningar, giraffer, flodhästar eller leoparder och antiloper, medan rättigheten att fiska innefattade Atbara och tillstötande floder, som öfverflödade af fisk, 5-150 ℔ stycket, för att nu icke tala om sköldpaddor och krokodiler. Bostaden utgjordes af förstuga, matsal, hvardagsrum, budoar, bibliotek, frukostrum, sängkammare och påklädningsrum. Huset var bygdt i en mycket gammal stil efter den originella ritningen af en pillerask, i hvars lock voro anbragta ett par hål för dagern. — Ytterligare två hyddor inköptes, den ena för att inredas till kök, den andra för tjenstfolkets räkning, och alla händer voro i full verksamhet med att göra det hela nätt och trefligt; gångar utskuros i gräsmattan, rabatter anlades och planterades med vilda blommor, en väg leddes omkring huset och beströddes med hvit sand, fantastiskt formade stenblock uppsattes här och der, medan vackra växter utsattes i kanten af gångarne och ett bröstvärn af stora klippblock uppfördes på branten, som vette utåt floden. Ett bord och två trädgårdsstolar af bamburör utanför hyddan, hvilkens väggar och tak öfverdrogos med slingerväxter — och vår tafla är färdig. — Det strimmiga lädertältet användes till att invändigt bekläda bostadens väggar, ett tjockt, väl tillstampadt sandlager, som dagligen rensades och påfylldes, betäckte golfvet, de två sängarne med deras gröna mosquitosgardiner stodo en på hvardera sidan om dörren, och på ena väggen såg man åtskilliga bössor af olika dimensioner. Några nätta arabiska halmkorgar, fyllda med alla slags små nödvändighetssaker, nedhängde från taket, och på de öfriga väggarne utgjorde åtskilliga jagt- och fiskredskap prydnaderna. Ett med böcker och kartor betäckt bord och en koffert, som med tillhjelp af musslin blifvit förvandlad till toalettbord, bidrogo i väsentlig mån att gifva det hela en prägel af europeisk civilisation.

"Från vårt läger kunde vi se halfannan mil ut öfver dalen, och det var mitt dagliga nöje att med kikaren betrakta det obebodda landet på den motsatta flodstranden och de vilda djur, som der betade i ostörd ro. I aftonsvalkan brukade vi sitta vid bordet utanför dörren och dricka vårt kaffe, medan vi njöto af motsatsen mellan den praktfulla tropiska solnedgången och de djupa skuggorna nere i dalen, genomträngda af den för trötta resande så ljufva känslan af den djupaste ro och hvila och fullständigt befriade från alla den civiliserade verldens bekymmer, under det landskapet i sin mjuka gröna drägt bildade en förtrollande motsats till den långa resan genom den brännande öknen, der ögat blifvit så vant vid den ofruktbara gråa sanden, att vi nu tyckte oss liksom förflyttade till en annan verld."

Medan de resande hvilade ut i Sofi, voro elementerna i full verksamhet. Hvarenda dag och understundom flere timmar på natten gick åskan, under det regnet öste ned, så att hela landet, med undantag af den steniga floddalen, var alldeles otillgängligt. Marken inne på slätten gick i vågor liksom en deg, tills den bildade ett alnstjockt gyttjelager, på hvilket gräset under loppet af några få veckor uppsköt till en höjd af 9-10 fot, och otaliga vattendrag tillförde dagligen Atbara, som nu var i sin fulla styrka, strömmar af dy

Digitized by Google

och jord, hvilka den häftiga floden förde vidare mot norr till Egypten.

Huru stort företräde Sofi i klimatiskt hänseende än hade framför det öfriga landet, fick Baker likväl snart anledning att sätta ett *n. b.* vid det ställe i sin dagbok, der han, under inflytandet af det första angenäma intrycket, prisar ställets förträfflighet. Befolkningen led mycket genom den knappa tillgången på mjölk. Med undantag af några få getter, hade alla hjordarne blifvit skickade norrut, och de qvarvarande djuren plågades så af flugorna, att de mjölkade dåligt. Febern hade äfven infunnit sig samtidigt med flugorna, och alla voro mer eller mindre sjuka, så att Baker hade fullt upp att göra såsom läkare. ”Egyptens landsplågor hemsökte oss, vanliga flugor i milliontal, utom bromsarne som pinade boskapen; våra åsnor ville icke äta, utan stodo dag och natt i den täta röken från bålen, hvilka städse underhöllos till skydd mot insekterna. Bölder utbröto, af hvilka enhvar i mer eller mindre mån besvärades; derefter följde en sjukdom, som Moses icke måtte hafva kännt till, ty eljest skulle han bestämdt hafva hemsökt egyptierna dermed. Det var ett slags hudsjukdom, som angrep alla, utan hänsyn till kön eller ålder. Inflammationen i huden medförde en olidlig klåda eller sveda; små blåsor visade sig, fyllda med en vattenaktig vätska, hvilken tycktes vidare fortplanta det onda, när det gick hål på huden. Araberna visste intet botemedel mot denna sjukdom, som de kallade *kuhrash;* den tron var allmänt utbredd att den under denna årstid framkallades af flodens vatten. Baker gjorde sig förtjent af arabernas tacksamhet genom att utfinna ett botemedel häremot, bestående af krut, svafvel och olja, hvilka ingredienser sammanknådades till en salva, hvarmed den angripna delen af kroppen ingneds.

Araberna äro i högsta grad okunniga i läkekonsten, hvarför de också råka illa ut. På hälften af befolkningen i Sofi kunde lefvern kännas under huden såsom en knöl, ibland så stor som en apelsin; denna knöl kallades ”feberns barn” och var en följd af de ofta upprepade anfallen af denna sjukdom. Tron är arabens enda läkemedel; när den sviker, tager han sin tillflykt till faki'n eller presten, hvilken i den heliga koranen eger all vishets nyckel, den talisman, som kan användas i alla möjliga fall och som på engång är hans farmakopé och apotek. Sjuklingen infinner sig hos presten, och sedan denne rådfrågat den heliga boken, skrifves receptet; och när detta är färdigt, är läkemedlet också tillagadt. På en med kritlösning öfverdragen trätafla skrifver den helige mannen med tillhjelp af ett rör och tjockt bläck en eller flere verser ur koranen, hvilka han anser kunna tillämpas på vederbörandes tillstånd; när detta är gjordt, bortskrapar han åter degen och förvandlar den med tillhjelp af litet vatten till en mixtur, som den sjuke andäktigt sväljer, hvarefter han betalar hvad presten begär. Skulle den första satsen icke göra verkan, återvänder patienten med samma starka tro, för att fortsätta kuren och erlägga ett nytt arvode.

Då endast få araber kunna läsa och ännu färre skrifva, betraktas denna färdighet såsom trolleri, och i följd deraf anses en papperslapp, hvarpå står skrifven en vers ur koranen, såsom en talisman. Fakierna skaffa sig en liten inkomst genom att sälja sådana, hvilka af egaren förvaras i en liten nätt läderpung, fästad vid armen med en rem. Alla utan undantag äro försedda med dylika amuletter, och de gå i arf från far till son.

Araberna hysa den högsta vördnad för reliker. Ingen pilgrim återvänder från Mecka, utan att hemföra någon tyglapp eller annan obetydlighet, som tillhört Muhamed; åtminstone har han i den tron köpt reliken af fakierna vid profetens graf. Denna skatt, hvilken är en ofelbar talisman mot den eller den sjukdomen, visar han för alla, både bekanta och främlingar, och under det den går ur hand i hand, behandlas den med djupaste vördnad af de församlade. ”Jag befann mig en gång”, berättar Baker, ”bland åtskilliga araber, som slutit sig omkring en från den heliga staden hemkommen pilgrim. Vi utgjorde en stor samling, som satt på marken, då pilgrimen framdrog en läderkapsel, som han hade hängande omkring halsen och hvarur han framdrog en yllebit så smutsig, att det var omöjligt säga hvad färg den en gång haft. Det var en bit af Muhameds drägt, men af hvilken klädespersedel, derom kunde pilgrimen ej lemna någon upplysning. Mannen hade köpt denna kostliga relik mycket dyrt, och den vandrade nu ur hand i hand, efter det egaren förut kysst den, fört den till pannan och sedan dermed torkat sina ögon. Sammaledes gjorde alla de närvarande, och då ögonsjukdomar äro allmänt utbredda i dessa länder, funnos der många, hvilkas ögon icke kunde skryta med samma klarhet som gazellens; araberna trodde emellertid att deras ögon blefvo klarare genom beröringen med den heliga trasan. Det är ej lätt att säga huru många friska och sjuka ögon gnedos med denna trasa, men af hvad jag nu anfört torde inses huru lätt dylika reliker kunna fortplanta smittosamma ögonsjukdomar. Jag tror icke att det påståendet är öfverdrifvet, att österlandets heliga orter äro verldens af smitta mest hemsökta ställen. Värme och orenlighet framkalla väl annorstädes sådana epidemier som pest, kolera och koppor, men ingenstädes under mera skadliga förhållanden än bland stora pilgrimsskaror, hvilka från alla håll dit sammanströmma. De resande äro nämligen till större delen fattigt folk, hvaribland många, som hafva tillryggalagt den långa vägen till fots, äro så utmattade af umbäranden och ansträngningar, att de blifva synnerligen mottagliga för hvilka smittosamma sjukdomar som helst. Då de lefva tätt sammanpackade i ett läger, der det är öfverflöd på all slags orenlighet, lifsmedlen äro dyra och vattenbristen stor, ligger det i sakens natur att sjukdomen snart antager en bestämd karakter såsom kolera eller tyfus, hvilken, hunnen till sitt högsta stadium, är bekant under det skräckinjagande namnet pest. En massa menniskor bortryckes, och återstoden, som skingrar sig åt alla håll, medför icke sällan smittan till andra länder. Helt säkert är att de dödas kläder af presterna användas till reliker, som af dem säljas åt andra pilgrimer.”

Det är icke blott små reliker som hemtas långväga ifrån; när en faki, mycket berömd såsom en helig man, dör, framställas anspråk på hans döda kropp af åtskilliga orter, hvilka anse sig hafva rättighet dertill. När frågan blifvit enligt lag afgjord, insvepes liket — utan att afseende fästes vid att den helige mannen möjligen kan hafva dött i tyfus — i ett stycke kläde och sedan i en matta — några likkistor känner man här ej till — hvarefter det lägges på en kamelrygg, för att ibland föras många mil bort till den stad eller stam, som är nog lycklig att få ega hans graf hos sig. Sålunda har äfven Sofi en gång blifvit lyckliggjordt med liket efter en from faki. Han hade dött i en stad vid Nilen, men innevånarne i Sofi gjorde sin rätt gällande och hemförde liket, ehuru färden räckte i åtta dagar. Hans graf fanns alldeles bredvid Bakers läger, och öfverskyggad af en grupp mimosaträd, utgjorde den en framstående punkt af landskapet. Hvarje fredag samlades här byns qvinnor med små träskålar med dhurra, som de nedlade på grafven, medan de förtärde litet af den heliga jorden, som de togo ur ett djupt hål, hvilket de i tidens längd hade på detta sätt åstadkommit. Stället var omgifvet med bamburör, hvilka voro behängda med små trasor, men anledningen till detta bruk kunde araberna icke uppgifva. Ehuru fakins graf ansågs såsom en helig plats, hade qvinnorna likväl för sed att här mötas, för att på hvarandra anställa jagt efter vissa små

Digitized by Google

fredsstörare, och hvad af dessa fångades, lössläpptes på den helige mannens hvilorum.

Koranen är, som sagdt, arabernas läkedomsbok, men utom den begagna de äfven vid vissa tillfällen verksamma huskurer, såsom en kruka smält smör, så varmt som patienten kan dricka det; detta användes mot feber — jemte fakins koran-mixtur. Med afseende på sjukdomsbehandlingen följa de i allmänhet den gamla satsen: ondt skall med ondt fördrifvas. Lider en häst eller något annat djur af inflammation, så kastas den omkull på marken, sedan dess ben blifvit hopbundna, hvarefter några handfasta karlar bearbeta djurets mage med sina hälar, tills sjukdomen är häfd eller djuret — strukit med. En afton stördes Baker af ett häftigt oväsen; det var eldsvåda och ur tumultet hördes ett jemrande hundtjut. I den tanken att de stackars djuren höllo på att innebrännas, skyndade han ut för att om möjligt rädda dem; men kommen närmare, möttes han af en, så af ännu en och slutligen af en hel flock förbrända hundar, ursinniga af förskräckelse och smärta. Man förklarade nu för Baker att man, för att hundarne icke skulle få vattuskräck, låtit dem, enligt en gammal huskur, genomgå ett eldprof; för detta ändamål hade en förfallen hydda blifvit fylld med halm och påtänd, hvarefter hvarje karl ditfört sin hund och kastat honom i elden.

Den främmande doktorn och hans underbara apotekslåda väckte stor förvåning bland araberna. Att en droppe svafvelsyra i ett ögonblick kunde genomfräta ett starkt tygstycke var i deras ögon ett underverk, och då Baker icke blott lyckades i sina kurer, utan äfven ej tog någon betalning derför, fick han snart en vidsträckt praktik. Till och med sheiken, som tillika beklädde en fakis embete, lät bota sig af den otrogne.

De nubiska araberna äro visserligen goda muhamedaner, men med deras ortodoxi förhåller det sig som det kan. Sålunda förtära de köttet af alla ätbara djur, och på sina jagter försmå de ej heller vildsvinskött, ehuru koranen förbjuder dem detta. Då Baker en gång frågade några jägare hvad deras faki skulle säga, om han finge veta att de gjort sig skyldiga till öfverträdelse af lagens bud, svarade de: "Åh, vi ha redan bedt honom om tillåtelse dertill, då vi ofta ej kunna förskaffa oss någon annan föda på våra jagter; han säger: om I hafven koranen i handen, men intet svin, då är det eder förbjudet att äta fläsk; men om I hafven fläsk i handen, men icke någon koran, så gören I rättast i att äta hvad Gud gifver eder."

Då det i alla fall icke är möjligt att här lemna mer än några hastigt uppdragna konturer af den bild, Baker gifver af Nubien och dess befolkning, skola vi, för att icke trötta läsaren, till slut endast göra ett litet utdrag ur Bakers dagbok och derigenom söka meddela skildringen litet af det dramatiska lif och den åskådlighet, som utmärka "The Nile Tributaries of Abysinia".

"Den 8 Aug. På andra sidan floden hvimlar det af vildt, men på denna sidan finnes alldeles ingenting. Jag räknade 16 giraffer, en syn, som nog kan beröfva en sinneslugnet. Floden är öfver 300 alnar bred och dess strömfåra häftig, så att det ej är lätt att komma öfver. Vi fällde ett träd till en kanot, men fingo deraf nästan intet virke, och träet är mycket tungt.

Den 16. Misslyckadt försök! Vi satte ut kanoten i vattnet, men ehuru den var väl urhålkad, kunde den likväl icke bära mer än en person, och till och med då hotade den att sjunka. Florian är förtviflad, men "*Nil desperandum!*" — jag vill göra i ordning en flotte. Från det högre liggande landet nedför floden ett slags träd, kalladt *ambatsh*, hvilket är lättare än kork; det skall hjelpa mig.

Den 18. Vi satte ut flotten; den kan bära 4 personer, men strömmen är så stark, att farkosten ej kan styras. De stora tamarindträden på andra sidan floden äro uppfyllda med babianer, som komma ned till floden för att dricka. Jag märkte att en stor krokodil smög sig upp ur vattnet och lade sig i bakhåll mellan klipporna för att afvakta den tid, då babianerna bruka infinna sig; men dessa läto icke så lätt fånga sig. En ung apa var den första som upptäckte fienden; hon hade jemte flere kloka kamrater klättrat ut på en gren, som befann sig betydligt högt öfver floden. Härifrån hade de en vidsträckt utsigt och rekognoscerade noga den omgifvande trakten, innan någon af det talrika sällskapet gick ned ur trädet för att dricka. Den unga babianens skarpa ögon upptäckte genast krokodilen, ehuru dennes färg så fullkomligt sammansmälte med de gråa klippornas, att en menniska knappt skulle hafva märkt odjuret, innan det varit för sent. Straxt började aporna ruska i grenarne och skrika med full hals, för att ådraga sig krokodilens uppmärksamhet och få den att röra på sig; hela sällskapet instämde i en förfärlig kör, medan de gamla nedklättrade på de lägsta grenarne, der de uppgåfvo utmanande läten, som likväl tjenade till ingenting, ty den lömske fienden rörde sig icke ur stället. Jag höll fortfarande mina ögon på krokodilen tills det blef mörkt; han låg ännu qvar och väntade att en eller annan oförsigtig babian skulle låta narra sig; men babianerna voro lika sluga som krokodilen.

Fåglarne här i landet rugga två gånger om året, och de vackraste utbyta deras lysande fjädrar mot en anspråkslös grå eller brun drägt. Några arter sjunga vackert; svalan, hvilken hemma hos oss endast qvittrar, uppträder här som sångerska.

Den 19. En död elefant dref i dag nedför strömmen; det är den andra som passerat under de sista dagarne. Trogligtvis hafva de drunknat under försöket att sätta öfver någon af Atbaras strida bifloder. Så snart köpingens innevånare erforo detta, skyndade de ned till stranden, och ehuru åtskilliga krokodiler funnos i närheten, kastade sig några djerfva simmare sig ut i vattnet och bemäktigade sig bytet. Strömmen förde dem ungefär en mil nedåt floden, innan de, med tillhjelp af tåg som fördes i land, fingo bytet i säkerhet. Skinnet och tänderna hemförde de i triumf.

Den 20. Tryckande varmt och fuktigt väder, häftigt regn under sexton timmar af dygnet. När den varma årstiden inträder, skall solen komma hela landet att koka. I morse räknade jag på motsatta stranden 154 giraffer; de voro många flere, men sprungo om hvarandra så fort, att jag ej kunde räkna dem alla. På denna sidan floden finnes intet vildt, emedan landet under den torra årstiden är befolkadt af araberna.

Allt mitt folk är mer eller mindre sjukt; sjelf är jag ej riktigt rask, men har fördrifvit ett feberanfall med chinin.

Den 25. En så praktfull solnedgång har jag aldrig skådat. Från himmelens alla fyra hörn sammandrogo sig kolsvarta regnmoln, och ur hvarje moln flammade blixten utan uppehåll, just i samma stund solen visade sig på den enda fläck af himmelen som var klar. Solstrålarne, blixtrarne och de svarta molnen, hvaröfver en regnbåge bildade sig, frambragte en utomordentlig ljusverkan. Hela natten strömmar af regn. Numera är det omöjligt att gå på slättlandet, då marken är så klibbig som fågellim.

Den 28. Då Sofi ligger på gränsen, äro lagarne här nästan att anse som om de ej funnes. Skulle i Abyssinien en person begå ett brott, så flyr han endast öfver gränsen, hvarför här också finnes ett urval af tvätydiga och mer än tvätydiga karakterer. En herre, som dagligen hedrade oss med sina besök, hade för några månader sedan mördat sin broder; jag har höfligt visat denne gentleman på dörren.

De arabiska qvinnorna äro mycket skickliga i att fläta mattor och korgar. De använda dessa sednare som mjölk-

Digitized by Google

byttor. De sistnämnda göras af kupolpalmens blad, hvilka skäras i tunna remsor, som sammanflätas så tätt, att korgen blir ganska vattentät. Utom de stora mattorna, hvaraf de göra sina hyddor, fläta de särdeles fina sofmattor med ganska svåra mönster i olika färger. De äro ämnade att utbredas öfver de s. k. *angareps* (sängarne), hvilka bestå af en ställning på fyra fötter, i hvilken äro utspända råa hudar, som bilda en synnerligen elastisk och sval sofplats, då luften obehindradt har tillträde nerifrån.

Den 28. Jag har haft brådtom att förse mina skodon med nya sulor. Det är omöjligt att gå barfotad i detta land, der gräset är väpnadt med törnen; en ört, liknande vicker, har frukter, öfverallt besatta med långa, hvassa taggar. När dessa frukter mogna, affalla de i mängd och taggarne äro så hårda, att de genomtränga en skosula, om denna ej är försvarligt tjock.

Den 29. Florian är mycket sjuk af feber. Moskiterna äro så besvärliga, att araberna icke kunna vara i sina hyddor, utan i fria luften anordna sofplatser, der hela familjen tillbringar natten, tills den af en häftig regnskur tvingas att söka tak öfver hufvudet — och detta inträffar nästan hvarje natt. — Vår vilde arabgosse, Bacheet, är vår tjenstgörande kammarherre. Flugorna surra omkring våra öron och begå ständigt sjelfmord, då de dränka sig i vårt the.

Den 2 Sept. Flere dagar å rad hafva vi på motsatta stranden sett hela hjordar af giraffer och antiloper. I dag beslöt jag mig för ett nytt försök att sätta öfver floden. Sheiken och några af de andra araberna äro flodhästjägare *par préférence;* de simma såsom uttrar och trots det är godt om krokodiler, tycktes de trifvas lika väl i vattnet som på landet. Vi lagade i ordning ett slags flottbro; min *angarep* vändes upp och ned, sex vattensäckar fylldes med luft och fastbundos på hvar sin sida af detta transportmedel, som skulle af simmarne bogseras med två tåg, medan två karlar skulle simma bakefter och, såvidt möjligt var, styra den besynnerliga farkosten. Araberna voro särdeles upprymda vid tanken på att få giraffstek, och medan den qvarblifna befolkningen, inklusive min hustru, gjorde sig i ordning att betrakta jagten, utsattes farkosten, i hvilken jag steg in, beredd att få mig ett bad när som helst. Strömmen förde oss skyndsamt nedåt floden, och flere gånger svängde vi om i malströmmen, men simmarne, som redo på en knubbe ambatshträd, arbetade oförtrutet, så att vi snart helbregda uppnådde motsatta stranden. — Jagten aflopp särdeles lyckligt, och belastade med rikt byte, återvände vi på aftonen. Vid vår ankomst till stranden fingo vi alla brådt med att skaffa bytet öfver floden. Skinnet af en antilop, hvilken var så stor som en liten ko, drogs af på det vanliga sättet, så att det bildade en säck; sedan denna blifvit till hälften fylld med kött, sammansyddes alla öppningarne, på en när, omsorgsfullt och hela skinnet fylldes med luft, tills det liknade en utomordentligt stor vattensäck; derpå tillsnördes den sista öppningen, och var skinnets bärighetsförmåga så stor, att 5-6 personer kunde hänga sig fast vid detsamma utan att det sjönk. Araberna voro den aftonen mycket rädda för krokodilerna, då det hade blifvit mörkt innan vi voro färdiga med våra förberedelser, och de fruktade att lukten af antilopens kött och hud skulle ditlocka rofdjuren. Jag affyrade derför några skott för att skrämma dessa, hvarefter simmarne kastade sig i floden, medan qvinnorna på motsatta stranden utstötte sina vanliga tjut. Till vägledning åt oss hade ett stort bål blifvit upptändt, och alla kommo vi helskinnade undan."

"Den 12. Floden har fallit inemot aderton fot, emedan regnet under sista veckan allt mer och mer aftagit. Hvarje dag kan man se väldiga krokodiler ligga och sola sig på de gyttjiga stränderna. Det är i synnerhet ett af odjuren — välbekant, emedan det för några månader sedan bortryckte och uppslukade en af qvinnorna — som tager sin middagslur på en liten ö högre upp i floden.

I går afton räknade jag på slätten sju elefanter. Araberna hafva i dag firat en fest; i följd deraf slagtades såsom offer ett får under ackompagnement af sång och musik d. v. s. tjut och guitarrspel. Arabernas offer äro af en egendomlig beskaffenhet. Är en vän farligt sjuk, behöfves regn eller inträffar någon olycka, offra de oxe eller, i brist deraf, ett får eller en get, men djurets egare säljer köttet i små portioner till de församlade och hela offerhandlingen upplöser sig i ett gille. Guitarrmusiken och sången, som höra till högtidligheten, äro förfärliga. Deras instrumenter äro vanligtvis förfärdigade af sköldpaddsskal, försedda med halsar och strängar, hvilka äro utspända öfver ett ogarfvadt skinn, merändels det efter någon stor fisk. I ingenting finner araben större nöje än i att från morgon till afton sitta i sin hydda och knäppa på detta obehagliga instrument."

I medlet af September flyttade Baker sitt läger öfver till motsatta stranden. Öfverfarten skedde i ett stort badkar, anbragt på en *angarep*, som uppbars af åtta med luft fyllda vattensäckar och bogserades af fyra flodhästjägare. Kort efter det de fått deras läger i ordning, kom en väldig skur; det var det sista regnet för året. Från detta ögonblick var solen ensam herre och torkade hastigt både marken och växtligheten; efter några få dagar hade gräset antagit en gulaktig färg, och vid slutet af Oktober kunde man ej upptäcka en enda grön fläck utom på gyttjebankarne nere vid floden. I samma mån gräset vissnade, försvann också serutflugan, och med den lemnade äfven girafferna och elefanterna trakten för att begifva sig längre åt söder. Baker måste deremot stanna der han var, tills gräset blifvit så torrt, att det öfverallt kunde afbrännas. "Afrika har", skrifver han, "nog sina behag, men säkert är att det är ett besvärligt land att resa i. Så länge regntiden varar, hafva vi det ogenomträngliga höga gräset, flugorna och gyttjan; när det är slut med dessa fröjder och gräset är fullfärdigt, stå hvarje ört och planta, hvarje buske eller träd i mer eller mindre mån beväpnade med törnen i form af lansar, svärd, dolkar, bajonetter, knifvar, nålar, krokar o. s. v., så att ingen kan taga sig fram utan en fullständig läderrustning."

Den 10 Okt. skrifver Baker i sin dagbok: "Floden är nu mycket låg, dess bädd består af rullsten i alla storlekar och massor af jernmalmer. Villebrådet har nu öfvergifvit trakten; de enda djur, man ser i flockar, äro apor och babianer, som stilla sin hunger med att gnaga på tamarindträdens omogna frukter. Förleden dag märkte jag att de gräfde efter vatten i den lilla uttorkade floden Till. Fågelverlden är i lifiig rörelse; änderna flyga dagligen i stora flockar mot söder uppåt floden; bland de nykomna finnas åtskilliga storkarter och en tallös mängd hökar och vråkar, som sätta mina höns i ständig förskräckelse. Rofdjuren äro äfven utsvultna, och vid minsta buller i buskarne fly getterna förskräckta till tälten.

Sheiken i Sofi simmade i dag öfver floden med några höns, som han ville förära oss; han hade fastbundit djuren vid sitt hufvud, så att de icke skulle drunkna. Han är en berömd flodhästjägare; hans fader var så äfven och blef krossad af ett rasande djur. Denna jagt är dubbelt farlig, då den långa vistelsen i vattnet blottställer jägaren för att blifva anfallen af krokodiler. Förra året tillsatte en af sheikens ledsagare lifvet på detta sätt. En krokodil grep honom plötsligen i ena benet, men mannen höll sig fast vid den skinnblåsa, hvarmed hvarje simmare är försedd, tills hans kamrater hunno komma honom till hjelp. En gång drog odjuret honom från dem, men han kom åter upp till ytan, och slutligen lyckades de andra bortjaga det glupska odjuret med deras lansar. De förde mannen i land, men allt köttet var

Digitized by Google

bortryckt från ena benet nedom knäet, och den stackars karlen dog kort derefter.

Den 15. Frisk blåst; jag satte derför eld på gräset åt alla sidor, och branden utbredde sig vidt och bredt på många mils omkrets. Elden ditlockade genast en svärm af flugsnappare och hökar, som anställde en häftig jagt på de otaliga gräshoppor och andra insekter, som uppjagades ur gräset. Dessa fåglar äro så näsvisa, att man ej får tid till något annat än att hålla vakt öfver ett djur, som nyss blifvit flådt och skuret i stycken. Vid sådana tillfällen samla de sig i stora flockar för att göra byte. En dag, då kocken rensat en fisk och böjde sig ned för att blåsa upp elden, slog en stor hök ned och bortsnappade vår middagsmåltid midtför hans näsa.

Den 17. Sheiken begaf sig i dag med några araber upp till Settite för att så tobak. Fröen utströs endast i den sandblandade gyttjan, som floden qvarlemnar längs efter stränderna, och spade eller hacka begagnas aldrig; det öfriga gör solen. Jag gjorde dem sällskap. Under vägen öfverraskade vi en boaorm; men då vi just hade påträffat spåren efter en flock elefanter, ville jag icke skjuta af min bössa, hvarför ormen gick fri i det höga gräset.

Den 18. Ett lejon helsade på oss i natt. Mahomed blef nästan ihjelskrämd af dess tjut utanför tältet. Stora flockar af babianer begifva sig nu ned till floden för att dricka, då vattnet öfverallt har torkat ut uppe på slätten, och de skuggiga stränderna, som hafva öfverflöd på bär, inbjuda dem att stanna här. Det är ett stort nöje att gifva akt på de stora han-babianerna, hvilka promenera åstad, beledsagade af en stor flock af alla åldrar och af honorna med deras ungar på ryggen. Plötsligen upptäcker en ung apa en med bär öfversållad buske, och hon har ej väl hunnit taga för sig af den läckra måltiden, innan hela ungdomen rusar till stället, alla ifriga att få den bästa platsen, hvarvid naturligtvis slutet blir ett storartadt slagsmål. Då kommer en stor babian och afgör striden, i det han trumfar på en, rycker en annan i pelsen och biter en tredje i svansen; just som en rymmare tror sig kunna kila undan, drager han denne tillbaka vid svansen och ruskar honom dugtigt samt återställer sålunda lugnet i en handvändning, hvarpå han, till undvikande af allt vidare gräl, sjelf tager busken i besittning. Dessa babianer utstöta en mängd olika ljud; bland dessa har jag kommit underfund med ett och annat, såsom det skri, hvarmed de söka ådraga sig uppmärksamheten. Jag har hört det många gånger, då de sett mig sitta under ett träd för att gifva akt på dem och de till en början icke visste hvad jag var för ett slags väsende; detta skri var högst egendomligt och beräknadt på att förmå mig komma närmare, så att de skulle kunna se mig bättre.

Den 20. Äfven i natt har ett lejon underhållit oss med musik utanför tältet. Hvarje dess rytande besvarades af babianernas djupa, vreda skri, i det de utmanade skogarnes konung från deras tillflyktsort mellan klipporna och träden. Jag såg lejonets fotspår vid flodstranden, men det är omöjligt att påträffa dessa djur om dagen, då de draga sig tillbaka in i det höga gräset på slätten. På stränderna af Atbara svärmar nu en mängd småfåglar, som uppehålla sig i buskarne längsutmed vattnet. Genom sin tyngd böjer flocken oupphörligt de veka grenarne ned mot vattnet, hvilket ögonblick fåglarne begagna sig af för att dricka. Dessa stackars smådjur hafva aldrig någon ro, då de stora fiskarne och krokodilerna nappa efter dem, när de komma till floden, och i luften jaga dem hökar och falkar från morgon till afton. Något fett villebråd finnes icke, ty alla slags rofdjur lemna icke de svagare djuren ett ögonblicks hvila. Till och med den mest välfödda rådman i City skulle krympa ihop till en skugga, om han två timmar dagligen förföljdes af en hyena.

Den 23. På aftonen gjorde jag och min hustru en tur utmed floden, då vi plötsligen hörde ett förfärligt skrikande på motsatta stranden. Ett halft tjog qvinnor voro sysselsatta med att fylla deras vattensäckar, då de plötsligen anföllos af en stor krokodil, som sökte rycka en af dem ned i vattnet; hon ryggade tillbaka, och odjuret slukade af misstag hennes vattensäck, medan hennes medsystrar skyndsamt ilade uppåt land. Få djur äro så listiga som krokodilerna; jag ger ständigt akt på dem, när de anställa jagt efter småfåglarne i buskarne utmed floden; fåglarne känna mycket väl sin fiende och hålla utkik på honom, medan han helt oskyldigt och liksom af en händelse seglar förbi nedåt strömmen. När krokodilen kommit ett godt stycke bort, samlas de åter i buskarne vid vattnet för att släcka törsten, men lägga icke förr märke till att han är försvunnen, än ett plaskande under busken skrämmer upp flocken, hvarvid ett halft tjog af deras kamrater försvinna i odjurets svalg: krokodilen har dykit under vattnet och obemärkt närmat sig stället. På alldeles samma sätt anfaller den en menniska eller ett större djur, endast med den skilnaden att den ibland slår omkull sitt byte med ett slag af sin stjert, innan den griper och bortför det."

Slutligen var tiden för afresan inne, öfverallt var gräset färdigt att afbrännas, araberna hade återvändt med sina hjordar och landet var åter på Atbaras venstra strand tätt befolkadt; floden var nära att uttorkas, och gränskrigen med Mek Nimmur voro i full gång, då Baker, ledsagad af en trupp utmärkta jägare, ånyo bröt upp, för att undersöka trakten utmed den abyssiniska gränsen och de bifloder, som härifrån tillföra Settite och Atbara deras vatten, innan han styrde kurs på Khartum, hvarifrån han ämnade begifva sig mot söder för att uppsöka Nilens källor.

De fem sista dagarne ur konung Theodors af Abyssinien lif.

(Efter "Erlebnisse in Abessinien in den Jahren 1858—68" af Waldmeier.)

År 1858 blefvo af biskop Gobat tre missionärer, deribland en hr Theophil Waldmeier, afsända från Jerusalem till Abyssinien. Ehuru de icke egde någon kunskap i yrkens skötande, skulle de likväl arbeta åt konungen och, sedan de lärt sig språket, begifva sig längre inåt landet för att ersättas af nya krafter — liksom de sjelfva aflöste äldre missionärer. Utom dessa infunno sig i landet litet emellanåt europeer för att göra sin lycka; några voro visserligen äfventyrare, men andra voro raska arbetare och förvärfvade sig konungens ynnest, då denne satte värde på allt nytt — kanske icke så

Digitized by Google

mycket för sjelfva sakens skull, som derför att det nya infördes under hans regeringstid och genom hans understöd.

Åren 1860-62 anlände nya missionärer, och om än konungen tyckes till en tid hafva behandlat dem nyckfullt, så bemötte han dem åtminstone, öfverhufvud taget, vänligt och lät dem obehindradt utöfva sin verksamhet; men sistnämnda år började de politiska förvecklingarne. Den engelske konsuln, kapten Cameron, kom med en fransk sekreterare, Bardel, till Abyssinien i Augusti 1862; konung Theodor mottog dem väl och uttalade sin önskan att träda i vänskaplig förbindelse med England och Frankrike, gaf Cameron ett bref till drottning Victoria, Bardel ett till kejsar Napoleon samt hvar och en af dem en betydlig penningesumma, så att de skulle kunna säkert framskaffa brefven. Bardel förde sitt till Paris, men svaret behagade icke konungen, hvarför han blef misstrogen och afvogt sinnad mot europeerna. En under mellantiden uppträdande fransk konsul Lejean förvärrade ställningen genom sitt okloka uppträdande; konungen lät honom likväl oantastad lemna landet, men lofvade sig sjelf att ej vidare begå en dylik dumhet, ty då Lejean väl var utom Abyssiniens gränser, tillskref han Theodor ett ohöfligt bref.

En följd häraf var att alla europeer nu blefvo mindre väl behandlade och icke tillätos lemna landet. Theodors mindre goda egenskaper framlyste nu allt oftare, hans undersåtare gjorde stundom uppror, hvilka grymt bestraffades; han förlorade sin vän och rådgifvare, engelsmannen Bell, som öfver honom egde ett stort inflytande, hvilket han likväl endast begagnade sig af till landets och främlingarnes bästa. Då konungen erfor att missionärerna i sina bref påstått att han härstammade från simpelt folk och ingalunda från David och Salomo, kände hans vrede inga gränser, och endast den omständigheten att han ansåg sig af dem kunna draga någon nytta räddade deras lif; men fångar voro de i alla fall och släpades af Theodor öfverallt, dit han begaf sig i landet.

År 1866 afsände engelsmännen med drottningens tillåtelse hr Rassam (österländning till födseln, men engelsman till uppfostran), dr Blanc och löjtnant Prideaux till Abyssinien för att i godo söka utverka fångarnes frigifning. I förstone syntes äfven allt lofva en lycklig utgång; men missförstånd vid brefvens tolkning och misstänksamhet hos konungen, uppväckt och närd från annat håll, kommo alla förhoppningar att stranda; samtliga europeer blefvo nu betraktade såsom fångar och undergingo ofta en mycket grym behandling. Från April 1866 till Oktober 1867 höllos de inspärrade i residensstaden Devra-Tabor inom en törnbuskinhägnad, ledo förfärligt af att vara vittnen till konungens grymhet och lefde dessutom i ständig fruktan för döden, då sjukdom och hungersnöd samtidigt grasserade, samt rymningar och uppror gjorde konungen ursinnig af blodtörst och hämdgirighet.

Engelsmännen tycktes nu göra allvar af sina hotelser, hvarför konungen i Okt. 1867 begaf sig med fångarne från Devra till fästningen Magdala, dit han anlände först den 20 Mars 1868, ty allting måste släpas med: en mörsare drogs af 1,000 man, men derigenom fingo engelsmännen stort försprång. En sista rådplägning hölls; fångarne befriades från sina bojor, ty de skulle deltaga i fästningsarbetet, och konungen väntade beständigt bref från engelsmännen, mot hvilka han nu tycktes vara gynnsammare stämd. Något budskap hördes emellertid icke af, skärtorsdagen inbröt och nu låta vi missionären Waldmeier tala sjelf.

"Skärtorsdagsmorgonen 1868 var mörk och mulen. De engelska trupperna ryckte närmare, och konungen intogs af en oro, som jagade honom från det ena stället till det andra; han hade förlorat allt sitt vanliga mod och sin fordna handlingskraft, han var obeslutsam, och hela hans uppträdande gjorde ett ofördelaktigt intryck på soldaterna. Äfven vi kände oss beklämda till sinnes; lif eller död sväfvade öfver våra hufvuden; vi voro alla församlade på en öppen plats bredvid det kungliga tältet; äfven hr Rassam med sina följeslagare var hos oss.

På eftermiddagen hördes från det abyssiniska fängelset hjertslitande klagorop: "Egsio, egsio!" (Gud förbarme sig öfver oss) ropades der.

— Hvad betyder detta? frågade konungen uppbragt. Hvarför skrika de egsio? Hvem är deras fader? (Ett abyssiniskt uttryck af förakt.) Låt oss gå dit och fråga dem hvarför de skrika.

— Vi anropa Gud derför att vi icke fått något att äta. Ursinnig drog Theodor sitt svärd och röt:

— Kunden I icke låtit mig veta att I voren i nöd? Hvarför, I spetsbofvar, tillställen I ett sådant offentligt spektakel? Det är för att håna mig, men er ondska skall blifva straffad.

Ett verkligt blodbad började nu. Utan något förhör blefvo fångarne nedskjutna eller nedstötta med spjut och sablar. Förfärligt ljödo skriken och skotten i våra öron, och vi kunde icke värja oss från den tanken att konungen sedan skulle låta sina abyssinier dräpa oss på ett lika grymt sätt. De kringspridda döda och halfdöda slagtoffren kastades sedan utför en lodrät, 150 fot hög klippa och blefvo hyenornas byte. Då mot aftonen konungens raseri lagt sig något, gaf han några qvinnor och barn nåd. Uppe i den egentliga fästningen blef ingen afrättad, med undantag af en qvinna hvars man rymt, hvarför hans broder, hustru och barn blefvo lefvande brända. Desertörens hustru bodde uppe i fästningen med sitt barn, utan att ana något ondt. Plötsligen infinna sig hos henne några från konungen skickade soldater och säga: "Syster, tag dit barn på ryggen; bered dig på din sista timme och följ oss." Qvinnan tog lugnt barnet, följde soldaterna till en klippa, som, 300 fot hög, stupade lodrätt i djupet på fästningens vestra sida, och derifrån nedstörtades hon nu baklänges med sitt barn.

Sålunda förflöt torsdagen, och då natten inbröt, öfverlemnade vi oss i den barmhertige Gudens händer.

Långfredagsmorgonen kallades vi genast till konungen; han var orolig, helsade kallt på oss och befallde att vi skulle hålla vagnen i beredskap till afresa och återvända till tältet, medan arbetarne gjorde vagnarne och kanonerna i ordning. Kort derefter utkom han från sitt tält i en af guld och silfver strålande drägt; i handen hade han ett spjut och i bältet ett par pistoler, hvilka redan utsläckt många menniskolif; i högra handen svängde han spjutet, under det den venstra hvilade på den ena pistolen. Så stod han länge, mörk i hågen, och såg sig omkring. Hr Rassam och hans ledsagare skickades upp i fästningen, hvilket syntes vara ett dåligt tecken på hvad dagen skulle föra med sig. Kort derefter anlände ett bud med bref från den engelske öfveranföraren, sir Robert Napier, men konungen ville icke mottaga det, utan skickade öfverbringaren tillbaka med de orden: "Brefvet tjenar nu till ingenting; jag vill ingen försoning".

På gifven befallning satte vi oss alla i rörelse; broder Saalmüller och jag måste följa konungen med den stora mörsaren till den framför Magdala liggande skansen Selasie, der han öfverlemnade artilleriet åt sina abyssiniska artillerister, "ty vi kunna icke anförtro det åt europeerna, som antingen öfverlemna det åt engelsmännen eller gifva kulorna en för deras landsmän oskadlig riktning". Konungen satte sig på en sten och betraktade genom en kikare den omgifvande trakten, hvarefter han plötsligen lät tillkalla mig. "Kom hit och betrakta dina bröder, som dragit hit för att dräpa mig!" sade han.

Digitized by Google

Darrande tog jag kikaren, genom hvilken jag såg det engelska avantgardet nedrycka utför höjderna. Då jag ej visste hvad jag skulle svara, lemnade jag under tystnad tillbaka kikaren åt konungen. Han mottog den och fortfor: ”Det tyckes mig såsom ett underverk att Gud fört engelsmännen hit. Hade jag varit i besittning af min fordna makt, så skulle jag för länge sedan dragit dem tillmötes och frågat hvad de vilja; men nu kan jag med mina opålitliga soldater ingenting uträtta. Engelsmännen visste nog, då jag för flere år sedan lät fängsla Cameron, att en expedition mot mig då icke skulle lyckats; derför hafva de väntat tills jag blifvit svag.” En af de närstående utbrast: ”Vi frukta icke engelsmännen, och ers majestäts lycka skall nog besegra dem.” — ”Min vän”, svarade konungen, ”när vi icke hafva Gud på vår sida och när han ej strider för oss, äro vi förlorade; ty makt, konst och vetenskap har allenast Gud gifvit de der.” Konungen kunde icke hysa något hopp om Guds hjelp; hans talrika brott och det oskyldigt gjutna blodet, hvarigenom han öfver hela landet utbredt en obeskriflig jämmer, lemnade ej någon vrå af hans hjerta öfrig åt den sanna tron; hans uppförande var en blandning af modlöshet, stolthet och vrede; han utslungade hotelser och förde Guds namn på läpparne, ehuru han i sitt hjerta kände sig öfvergifven af honom. Plötsligen frågade han mig, då han såg engelsmännen framrycka, om jag trodde att de skulle börja striden samma dag. ”Det tror jag icke”, svarade jag, ”ty det är ju långfredag i dag. Föröfrigt kan jag icke veta hvad de ämna göra, då jag icke är soldat.”

”Outransaklige Gud, underbara äro dina vägar!” utbrast konungen efter ett litet uppehåll; ”kom hit, Ras Assam och Fitaurari (två af hans pålitligaste höfdingar) och se bara i hvilken vacker ordning de framrycka. Men de hafva ju icke hvita ansigten, de äro ju svarta liksom vi (det var nämligen indiska trupper); med dem skola vi snart komma på det klara.”

Han återvände skyndsamt till lägret och befallde hela hären hålla sig slagfärdig. Vi måste taga afsked af våra familjer och sluta oss till konungen, som under vägen tröstade oss med att vi skulle få dela samma öde som han. Han fattade åter kikaren och sade: ”Som jag sagt, i dag få vi strid”, hvarefter han kastade sig upp i sadeln, utan att ens röra vid stigbygeln, red omkring bland de oordnade lederna och höll ungefär följande tal:

”Frukten icke fienderna; de äro svaga menniskor liksom vi, och utan Guds vilja sker ingenting; men glädjens, ty de tillföra er guld, silfver, kanoner, gevär — allt är edert. Öfvermodige engelsmän! En qvinnas tjenare är kommen till Æthiopien för att kämpa mot en konung. Hvem är Napier? Hvem är hans fader? Hvem är hon, som man kallar drottning af England? Hvem är jag? Är jag icke den gamle stridshjelten, konungen af Æthiopien, insatt och smord af Gud, Davids och Salomos son? Väl att saken kommit derhän, ty I mån kalla mig qvinna och muhamedan, om jag icke i dag med Guds hjelp vinner seger.”

Åter nedhoppade han af hästen och befallde de abyssiniska artilleristerne ladda kanonerna, hvilket skedde med sådan vild brådska, att en stor trettiofempunding laddades två gånger. Theodors höfdingar ville straxt börja anfallet, innan engelsmännen fingo tid att ordna sig. Konungen gaf efter och larmande drog hären åstad i oordning. Sjelf stannade han efter för att leda artillerielden; vid första skott, som affyrades ur den två gånger laddade kanonen, sprang densamma sönder; de andra sköttes så illa, att 200 skott aflossades utan att göra fienden någon skada; abyssinierna trodde att engelsmännen skulle blifva rädda, endast skotten smällde hårdt. Från dalen hördes en liflig gevärseld, ty här mottogo 700 engelsmän omkr. 7,000 abyssinier så eftertryckligt med deras bakladdningsgevär, att de, som icke genast stupade, flydde eller sökte skydd mot den mördande elden. Då engelsmännen efter några timmar erhöllo förstärkning af kanoner, upphörde allt motstånd. Kanonkulorna nådde slutligen upp till oss, och konungen såg att striden för den dagen var slut och att utfallet hade varit olyckligt för honom. Han var tyst och sluten, aflägsnade alla från sig och satt ensam på en sten tills natten inbröt. Han kallade mig till sig och sade: ”Mitt folk är slaget, tror du någon försoning med engelsmännen ännu vara möjlig?” — ”Ja, helt säkert.” — ”Hur skall jag då bära mig åt?” — ”Jag tror att det blir bäst, om er vän Rassam får ställa den saken i ordning.”

Broder Flad och jag blefvo i den kolsvarta natten skickade till Rassam, hvilken konungen önskade skulle åstadkomma en förlikning med engelsmännen. Hr Rassam svarade: ”Jag har alltid varit ers majestäts vän; såsom sådan och med anledning af er önskan, råder jag er att i morgon före soluppgången till sir Robert Napier skicka en deputation, bestående af tre personer: en infödning på edra vägnar, en af härvarande europeer och slutligen löjtnant Prideaux, hvilken jag föreslår såsom den tredje.” Då vi med detta svar återvände till lägret, hördes öfverallt klagan och jämmer, ty i hvarje tält eller hydda begrät man förlusten af någon anförvandt. Konungen satt vid en flammande eld och väntade på vår återkomst. Då vi meddelade honom hr Rassams ord, svarade han häftigt: ”Det brådskar ej med deputationen till engelske generalen; jag vill ännu en gång öfverväga saken. Gå och hvila er. Ske Guds vilje!”

Påsklördagen. Knappt hade broder Flad och jag hemtat några timmars hvila efter gårdagens ansträngningar, förrän vi kallades till konungen. Han mottog oss vänligt och sade: ”Hvad är nu er mening; skola eller skola vi icke skicka en deputation till engelska lägret?” — ”Om en förlikning skall åstadkommas, ers majestät, måste det helst ske så fort som möjligt.” Konungen valde nu straxt en af sina höfdingar, och jag föreslog brodren Flad såsom den bland europeerna lämpligaste. ”Välan”, sade konungen, ”så må nu Flad gå upp till Magdala och hemta Prideaux, ty härifrån skall deputationen utgå.” Jag stannade hos konungen, hvilken anförarne sökte öfvertala att ånyo börja striden; tillfrågad om min åsigt, afstyrkte jag fientligheternas förnyande, och härtill samtyckte äfven konungen.

Ledsagad af mig och flere bland mina bröder, missionärerne, begaf sig Theodor till en punkt, hvarifrån han genom en kikare kunde öfverskåda det nedanför liggande engelska lägret. Då han varseblef elefanterna, intogs han af förvåning och sade: ”I andra länder kunna de vilda djuren tämjas och dresseras, men här i Abyssinien låta ej ens menniskorna uppfostra sig. Jag har ofta sagt: hellre arbetare i Europa än konung här; dock ske Guds vilje; förrän våra önskningar gått i fullbordan, måste vi dö.” Emellanåt blef han otålig och vred öfver att svaret dröjde så länge, hvarför jag måste lugna honom med den försäkringen att dröjsmålet kom sig deraf att ett bref från en så mäktig konung ej kunde besvaras förrän efter någon tids öfvervägande. Medan vi afvaktade svarets ankomst, anförtrodde mig en välsinnad infödning att det egentligen varit konungens plan att antingen mörda oss och derefter fly eller också att släpa oss med sig på sin flykt. Hade han gjort så, skulle engelsmännen näppeligen någonsin hafva upphunnit honom, i synnerhet som regntiden stod för dörren.

”Tror du”, frågade konungen, ”att engelsmännen fika efter mitt land och vilja behålla det?” — ”Nej, de hafva endast hitkommit för fångarnes skull och vilja gerna stå i godt förhållande till Abyssinien.” Theodor blef otålig öfver sändebudens dröjsmål; han gick in i sitt tält och åt middag, men efter en halftimmas förlopp visade han sig åter; han intog sin förra plats och vi måste alla vara vid hans sida. Han var nu alldeles förändrad: vrede och förbittring, hämnd

Digitized by Google

och vrede afmålade sig i hans anletsdrag. Vi förutsågo redan ett utbrott af hans raseri, då lyckligtvis de utskickade återkommo med ett bref från sir Robert Napier. Konungen mottog det och lät brodren Flad och mig öfversätta detsamma. Darrande började vi det farliga uppdraget:

"Till Hans Majestät Theodorus!

I går kämpade Ni som en tapper man, men måste duka under för vår öfvermakt och krigskonst. Vi hoppas att ingen blodsutgjutelse vidare skall ega rum mellan Er och oss.

Om Ni vill rätta Er efter Hennes Majestät drottningens af England önskningar och befallningar och i afton eller tidigt i morgon till engelska lägret skickar alla europeer, som befinna sig i Edra händer, så kunna vi garantera Er och hela Edert hus en ärofull behandling.

Sir *Robert Napier*",
kommenderande general.

Då konungen fick höra brefvets innehåll, blef han i högsta grad förbittrad och sade: "Hvad menar man med ärofull behandling? Öfversätt brefvet ännu en gång". Vi gjorde så och lyckades ej derur framdraga någon annan mening. Den ärofulla behandlingen uppfattade konungen såsom en ärofull fångenskap, hvad som väl också egentligen menades, men vi visste att han skulle hafva nedhuggit oss på stället, om vi nämnt det minsta om fångenskap, hvarför jag sökte förklara för honom att med uttrycket "ärofull behandling" menades ett en konung värdigt bemötande. Han tycktes nu blifva något lugnare samt befallde att vi skulle lemna honom; vi aflägsnade oss några hundrade steg och satte oss på en sten, ängsligt afvaktande hvad komma skulle. Konungen skref emellertid ett mycket ohöfligt bref till sir Robert Napier, och de tre budbärarne afskickades åter till engelska lägret.

Konungen satt derefter en stund alldeles tyst på marken; plötsligen reste han sig, började bedja, böjde sig tre gånger djupt mot jorden, gjorde korstecknet öfver ansigtet och bröstet, drog ur bältet den ena af pistolerna, förde dess mynning till sin mun och skulle just trycka af, då i rätta ögonblicket några af de närstående skyndade fram och stötte till hans arm; skottet gick emellertid af, men kulan snuddade endast förbi hans öra.

Den omständigheten att vi råkade vara ögonvittnen till denna händelse uppfyllde oss med den häftigaste bestörtning, då vi förutsågo den fara, hvarför vi härigenom utsattes. Hade konungens plan lyckats, skulle hans folk ofelbart hafva dödat oss, och äfven nu hotade de oss, derför att vi voro orsaken till deras förtviflade ställning. De sökte öfvertala konungen att innebränna oss eller att åtminstone låta afhugga våra händer och fötter samt sålunda hämnas deras nederlag. Vi voro här samlade fem europeer; vi väntade döden och bådo till Gud. Plötsligen kommo några soldater, hvilka förde oss till konungen; vi voro beredda på att blifva släpade till bålet eller slagtarbänken; vår fruktan var emellertid utan grund. Konungen tilltalade oss i en vänlig ton: "Kom, barn, och låtom oss rådslå om hvad som här är bäst att göra." Vi rådde honom att straxt till engelsmännen utlemna alla de fångna europeerna. "Välan då! Gån upp till Magdala och hemten ned alla fångarne hit; jag vill ögonblickligen skicka dem till engelska lägret." Med glädjetårar i ögonen tackade vi honom för detta beslut.

Medan vi nu talade med konungen, framkom en af höfdingarne och sade till Theodor att han ej skulle tro oss, att det nu gällde lif för lif och att vi borde vara de som först skulle offras, enligt både hans och alla de andra abyssiniernas tanke. Men konungen sade: "Tyst, ert råd är oförståndigt. Hvarför skola de dö? De hafva ju icke förnärmat mig, utan alltid gjort hvad jag befallt dem. De skulle ju anklaga mig inför Gud." — Då fångarne nedfördes från Magdala, ställde sig konungen i deras väg, för att ännu en gång få se hr Rassam, och sade till honom: "Jag hoppas att du i framtiden visar dig såsom min vän, ehuru jag numera icke har någon makt öfver dig. Får jag höra att du ej längre är min vän, så skall du också snart erfara att jag antingen är död eller har blifvit munk. Se vi icke hvarandra åter här på jorden, så veta vi likväl att det gifves ett återseende i himmelen", hvarefter konungen tryckte hans hand och skildes från honom djupt rörd.

Jag och två andra missionärer fingo befallning att ledsaga de befriade (Rassam, Blanc, Cameron, Stern, Rosenthal och Caires) till engelska lägret, dit vi anlände kl. 9 på aftonen och mottogos med jubel. Vi kunde likväl icke sofva lugnt under natten, då ännu, utom våra familjer, nio europeer funnos qvar i konungens läger.

Första påskdagen tidigt på morgonen anlände missionären Bander från konungen med ett bref, hvari denne bad den engelske chefen om ursäkt för sin förra skrifvelse och anhöll att han ville mottaga 1,000 kor och 500 får såsom en vänskapsgåfva. Generalen befallde derefter mig och fyra andra missionärer ledsaga Alamje, som hade mottagit brefvet till konungen, tillbaka till Magdala, och det var med tungt hjerta vi vandrade uppför berget, då vi besinnade hur ombytligt konungens lynne var. Redan då han på afstånd varseblef oss, tillropade han oss ett vänligt god morgon och uppmanade oss att påskynda våra steg. Alamje och Samuel (Rassams tolk) framförde till honom generalens helsning, att denne tacksamt mottoge korna och fåren samt önskade se alla europeerna med deras familjer i engelska lägret, hvarvid det naturligtvis stode dem som så önskade fritt att återvända till abyssinierna. "Skola Waldmeier och Saalmüller vända om?" frågade konungen, och när härpå svarades "ja", sade han: "Så gören er då i ordning". Vi ilade derför till våra familjer och meddelade dem den glada underrättelsen, men knappt hade jag varit några minuter i ett tält förrän jag åter kallades till konungen, som befallde mig att genast till engelska lägret åtfölja Alamje, som skulle öfverlemna korna och fåren. Konungen var sorgsen till sinnes, då jag vid afskedet tackade honom för hans godhet och bad att han skulle förlåta, om jag någongång gjort honom emot." Drag bort i frid, min son", sade han, "jag bär i mitt hjerta intet agg mot dig; lef väl, min vän; jag har älskat dig af allt mitt hjerta." Djupt rörd tryckte han min hand, hvarefter vi skildes. Tjugoåtta timmar sednare stod jag vid hans lik.

General Napier ville icke mottaga den gåfva vi medförde, förrän alla europeerna befunno sig i hans läger; han väntade dem med otålighet, och slutligen kl. 4 på eft. m. voro alla europeerne med Guds nåd under engelskt beskydd. De utgjorde tillsammans 59 personer, nämligen:

1. *Engelsmän:* Hr Rassam, dr Blanc, löjtn. Prideaux, kapt. Cameron, mission. Stern, mission. Rosenthal med hustru och barn, hr Caires och hr M'Kelvig.

2. *Tyskar:* Dr Schimper med hustru och 2 barn, hr Zander med hustru och 4 barn, mission. Flad med hustru och 3 barn, mission. Bander med hustru och 3 barn, mission. Mayer med hustru och 4 barn, mission. Saalmüller med hustru och 1 barn, mission. Maijer, mission. Brandeis, hr Scheller, hr Ecszler.

3. *Fransmän:* Hr Bourgand med hustru och 5 barn, hr Bardel, hr Macherer.

4. *Andra nationaliteter:* Hr Moritz Hall, polack, med hustru och barn, hr Pietro, italienare, mission. Waldmeier, schweizare, med hustru och barn.

Det föreföll oss alla såsom en dröm, och endast småningom kunde vi njuta af vår frihet i hela dess utsträckning; de första nätterna väcktes vi af minsta buller och trodde att vi skulle utlemnas åt konungen. Till och med våra bästa vänner bland infödingarne tillstodo sedermera

Digitized by Google

för oss att de aldrig trott det vi skulle komma derifrån med lifvet.

Annandag påsk lät general Napier vidtaga alla förberedelser till en stormning af Magdala, men ville likväl först erbjuda konungen amnesti. Innan brefvet afsändes, kom likväl underrättelse om att konungen hade flytt, hvarför man beslöt utfärda en proklamation, hvarigenom ett pris af 100,000 rdr sattes på Theodors hufvud. Denna åtgärd var emellertid öfverflödig, då generalen sedan erhöll säkra underrättelser om att konungen ännu var i Magdala. Han hade om natten velat med hären fly till de närboende gallaernas land, men trupperna hade icke velat följa honom. ”Jag måste således dö i Magdala och der tillbringa mina sista stunder”, utbrast han, då hären svek honom och gaf sig åt engelsmännen.

De särskilda afdelningarne af de engelska trupperna ryckte fram; jag måste tjena som vägvisare åt artilleriet, och broder Flad skulle föra infanteriet på de smala gångstigarne. Under vägen träffade vi 2,000 abyssiniska soldater, som berättade att konungen nyligen varit der, att han var förbittrad på Rassam, Waldmeier och engelsmännen, som icke hade bort mottaga hans gåfva af kreatur, om de ej velat vara hans vänner; han hade — sade han — sökt försoning, det oaktadt visade de sig såsom hans fiender. I en annan verld ville han kräfva räkenskap af dem, och med dessa ord hade han stigit af sin häst samt vandrat upp till Magdala med några få trogna anhängare.

Bombarderingen hade emellertid börjat, och jag förundrade mig öfver dess ringa verkan, då likväl det engelska artilleriet var förträffligt och afståndet helt kort. På berget syntes ingen menniska; konungen var öfvergifven af hela sin här; endast tolf man stannade qvar hos honom till det yttersta.

Efter två timmars skjutning öppnade engelsmännen en häftig gevärseld mot det försvarslösa Magdala och stormade staden. Konungen stod på berget bakom den andra och sista porten, som är ingången till fästningen, och betraktade hela skådespelet. Då han såg engelsmännen intränga inom den första porten, uppgaf han hvarje hopp. Hans vapendragare sade till honom: ”Här skola vi nedlägga vapnen och gifva oss”; men konungen svarade honom: ”Du vet icke hvad David utbad sig af Gud: ”låt mig icke falla i menniskors händer, ty de veta icke af någon barmhertighet”. Jag vill icke heller falla i dessa menniskors händer”, tillade han, i det han drog sin pistol, sköt sig i munnen och i full konungslig skrud sjönk till marken.

Bakom den första fästningsporten funno vi sju lik efter de tolf, hvilka förblifvit konungen trogna; det var just de som lördagen hade velat mörda oss; nu hade engelsmännens kulor gjort slut på dem. Då vi gingo genom den sista porten, påträffade vi några engelska soldater vid ett halfnaket lik. Detta lik var konung Theodors. Hr Rassam stod bredvid, och jag kom ovilkorligen ihåg konungens ord några få dagar förut till Rassam: ”du skall komma att stå bredvid mitt lik”. Den döda kroppen infördes i ett hus, som varit bebodt af hr Rassam och bevakades af soldater. Konungen aflade sålunda hos Rassam det besök han lofvat honom, ehuru på ett annat sätt än han tänkt sig det.

Den engelska fanan svajade från Magdala. Jag ledsagade general Napier till de olika fängelserna; de stodo redan tomma, 92 fångar voro befriade. Hr Rassam och jag fingo befallning att öfver natten stanna i Magdala; bägge drottningarne och den åttaårige prinsen fördes till Rassams bostad och erhöllo en skyddsvakt. Om natten förefölle stora oordningar; soldaterna, i synnerhet hinduerna i den engelska armén, begingo de skändligaste nidingsdåd; de röfvade och plundrade, och hvad de icke straxt kunde medföra, förstörde de, såsom t. ex. missionärernas böcker, instrumenter, verktyger, skrifter o. s. v.

På tisdagen begaf jag mig till kyrkan i Magdala, för att anordna konungens sista hvilorum; äfven här fann jag spår efter ödeläggelsen; liken hade blifvit upprifna ur sina grafvar och plundrade, och till och med en abyssinisk biskop, som dött för nio månader sedan, hade man framdragit ur kistan, för att komma i besittning af det gyllene kors, han bar på sitt bröst.

På tisdags eftermiddag begrofs konungen efter landets bruk i kyrkan i Magdala af abyssiniska prester. Tjugo engelska soldater, broder Saalmüller och jag bevistade likbegängelsen.

Drottningen af Abyssinien dog kort derefter. Kronprinsen medtogs till England, der hans uppfostran skall ega rum. Missionärerna medförde åtta abyssiniska gossebarn till Jerusalem, der vi skola uppfostra dem i den evangeliska läran; vi hoppas att i dem hafva funnit redskap till evangeliets utbredande i Afrika.”

Drag ur lifvet vid ett skotskt fiskläge.

(Efter Bertrams ”Harvest of the Sea”.)

I vårt land utgöra fiskrarne på de ställen, der fisket bedrifves efter en större måttstock, ett särskildt stånd med för dem egendomliga bruk och sedvänjor. Ett liknande förhållande eger äfven i ännu högre grad rum på Frankrikes och Englands kuster, och då dessa härdiga, religiösa och välvilliga menniskors lif i etnografiskt hänseende erbjuder betraktaren många intressanta sidor, tro vi att det ej skall vara läsaren ovälkommet att erhålla någon närmare kännedom om deras lefnadssätt.

Bertram säger i sitt ofvan anförda, ganska omfångsrika arbete öfver Englands och Frankrikes fiskare, att han öfverallt der han varit, i Britannien, Skottland, Normandie, Picardie och på många andra ställen, funnit fiskarfolket vara detsamma. Lefnadssättet, bruken, ja, till och med klädseln och vidskepelsen yttrade sig på samma sätt hos dem alla, och han uppmanar hvarje resande, som har lust att studera kusternas folklif, till ett besök vid de skottska fisklägena under fiskeritiden — hvilket han anser mer än väl löna mödan. Bland dessa fisklägen intager säkert Newhaven, i närheten af Edinburg, främsta rummet, och det är dit vi bedja få föra våra läsare.

I likhet med de fleste andra märkvärdiga orter, räknar Newhaven sitt ursprung från för länge sedan gångna tider. Konung Jakob III af Skottland (f. 1688) säges hafva anlagt åtskilliga fisklägen för att upphjelpa sitt lands industriella hjelpkällor, och Newhaven anses härstamma från denna tid. Föröfrigt är det i historiskt afseende icke synnerligen märkvärdigt, såvida man ej vill fästa sig vid det icke så ointressanta faktum att konung Georg IV förklarade de newhavenska fiskarqvinnorna för de vackraste han i sitt lif sett,

Digitized by Google

och att likaledes drottning Victoria betraktade dem med oförställd beundran.

De äro också rätt vackra och näpna dessa Evas döttrar, och ehuru de litet emellanåt kunna föra ganska mustiga ord på tungan, må man likväl icke jemföra dem med de i vår hufvudstad välbekanta "fruarne" i Fiskargången; snarare kunna då ställas vid sidan af de lifliga "damerna" på parisertorgen, endast med den skillnaden att deras moralitet torde i väsentlig mån höja sig öfver de lätta parisiskornas, liksom de ej heller på något sätt göra sig till modets slafvinnor. Ty deras klädsel och lefnadssätt äro i detta ögonblick desamma som för hundrade år sedan, och de anse såsom en ära att bevara alla deras traditioner och egendomligheter oförfalskade af tidens vexlande tycken och opåverkade af de förändringar, som handtverk, konst och litteratur framkalla i den stora verlden utanför dem. Före jernvägarnes tid voro fiskarqvinnorna från Newhaven en stor märkvärdighet och man kunde möta dem i Edinburg med deras korta, men vida och pittoreska kjortlar, utbjudande sina varor; men massan af fiskförsäljningsställen och ostronkällare har till en stor del tillintetgjort detta deras näringsfång. För trettio år sedan förde nästan alla fiskrarne på Forthfloden sina laddningar till Newhaven, hvarifrån fiskarqvinnorna på ryggen fortskaffade fångsten till Edinburg, men jernvägarne hafva nu lindrat deras arbete, och är det endast sällan man ser dem med deras stora bördor vandra genom det nya Athens gator och utbjuda sina varor för några få pence.

Fiskarqvinnornas arbetsamhet har öfvergått till ett ordspråk, och deras egen hufvudregel är den att "den qvinna, som icke kan arbeta för en man, hon duger till ingenting". De sälja fångsten, tjenstgöra såsom kassörer, och när deras män lagt i land med båtarne, hafva desse intet vidare att beställa med fisken, ty qvinnorna taga den nu om hand och afyttra den på sätt bäst synes. Öfverhufvud tyckes statsförfattningen i Newhaven, liksom vid Skottlands öfriga fisklägen, vara gynokratisk d. v. s. qvinnoregimente. Under sista kriget*), då man fruktade för ett infall i landet, kom en transportflotta in i Firth of Forth, eskorterad af några krigsfartyg, hvilka ej ville besvara de från land gifna signalerna. Ett allmänt uppbåd egde rum, och i följd deraf måste samtlige fiskare i Newhaven, som voro krigstjenstskyldige, gå ombord på kanonbåtarne, hvilka de i händelse af behof voro förbundna att bemanna, och segla ut mot den förmodade fienden. Det befanns att de främmande fartygen voro ryssar, med hvilka England då hade fred. Herremännen i grefskapet Mid-Lothian gladde sig emellertid så öfver den ådagalagda ifvern, att de beslöto gifva fiskrarne en punschbål af silfver, att begagnas vid högtidliga tillfällen. Men fiskarqvinnorna, som hade fått reda på saken, fordrade att få sin del af den tillernade utmärkelsen. Männen, menade de, voro deras husbönder; det var qvinnorna som finge sitta emellan, om deras män blefvo dödade, och det var slutligen i följd af sina hustrurs tillåtelse och på deras uppmaning männen begifvit sig ombord för att tjena konungen. De åstundade derför erhålla någon slags belöning för den fosterlandskärlek, hvarpå de vid detta tillfälle hade gifvit prof. Herremännen medgåfvo villigt att deras fordran var berättigad, och utan att förminska gåfvan åt männen, förärade de qvinnorna en dyrbar bröstnål, att dermed fästa plaiden; och denna skänk öfverräcktes åt den qvinna, som då för tiden ansågs såsom de öfrigas drottning. Det kan kallas *honnête ambition!*

Föröfrigt hafva Newhavens fiskarqvinnor den fula vanan att begära tre, fyra gånger så mycket för sin fisk som de kunna hoppas få af köparen, och denna prutning har gifvit anledning till ordspråket: "Tror du att jag är en fiskarkärring?", men när fisket varit mindre gifvande, lyckas de lättare i sina spekulationer. Vi vilja anföra ett exempel härpå: En fiskarqvinna, som bjöd ut torsk på Edinburgs gator, anhölls af en kock vid en trappa. Kocken behöfde torsk till middagen, men kunde icke med fiskarqvinnan komma öfverens om priset. Natten hade varit stormig, fångsten ringa, och i stället för att genast aflägsna sig, såsom fiskarqvinnorna eljest bruka göra, när det blir fråga om att pruta, aftorkade den stackars qvinnan en tår och sade: "Tag den eller låt bli; kan vara att ni tycker den vara för dyr, men så är den också det enda, hvarmed jag i dag skall föda min man och mina fyra barn".

Ehuru det visst icke är någonting sällsynt att de ljuga och bedraga i deras dagliga handel och vandel, finnas näppeligen i hela Skottland några flitigare kyrkbesökande än just dessa fiskarqvinnor. När man om söndagen ser dem sitta i kyrkan med det mörka håret väl kammadt och i sina hvita kappor samt med vidöppen mun och uppspärrade ögon lyssna till prestens ord om hvad de skola göra och icke göra, så skulle man nästan vilja slå vad om att de äro de frommaste och oskyldigaste varelser under solen. Men kom och bjud dem en penny mindre än hvad de begära för sin fisk, och du kan prisa dig lycklig, om din rygg eller dina axlar slippa undan att formera en närmare bekantskap med fiskstjerten.

De newhavenska fiskarqvinnorna utmärkas genom en hög grad af renlighet och ordningssinne, och deras boningar äro de mest inbjudande och fina man kan få se, ty det är deras största nöje att kunna på bästa sätt göra det trefligt för sina män, när dessa återvända hem från arbetet på det vilda och farliga hafvet. Det förtjenar äfven omnämnas att de unga flickorna i Newhaven icke gifta sig utom deras stånd; detta är desto mera berömvärdt som det är mycket säkert att qvinnans kroppsarbete i hög grad förökas, när hon inträder i äktenskap. Långt ifrån att denna omständighet afskräcker de unga flickorna, synes den tvärtom för dem vara en sporre; och med rätta äro de stolta deröfver samt till och med håna de svagare bland sina medsystrar, som icke kunna arbeta. Då sålunda en gång en ung flicka, som var nästan för fin för att vara en newhavensk fiskarflicka, skulle gifta sig, sade en af hennes väninnor, en dugtig, blomstrande flicka på aderton år: "Skall Jenny Flucker gifta sig? Nog blir det en dugtig hustru alltid! Hvar kan hon ha fått en man ifrån? Den stackarn får allt både fånga och sälja sin fisk sjelf." Emellertid gifvas likväl undantag från denna stränga regel, men i så fall åtföljes förbindelsen af ett slags förbannelse, ty den flicka, som gift sig utom sitt stånd, får icke mer återvända till fädernehemmet, utan måste dela sin mans öde, antingen detta blir lycka eller olycka.

Bröllopen i Newhaven äro synnerligen karakteristiska och vid dem går det alltid lifligt till. Man fördrifver tiden med dans och drickande, och fiskarfolket är synnerligen begifvet på båda delarne. Der befolkningen är någorlunda talrik, är ej sällsynt att på en gång firas icke mindre än ett dussin bröllop för hvarje gång, i synnerhet när sillfisket förestår; och då dessa bröllop äro de s. k. skillingsbröllopen — d. v. s. bröllop, vid hvilka hvarje gäst betalar en liten summa för välplägnaden — så är det icke svårt att få öfvervara både sjelfva högtidligheten och de derpå följande nöjena. Ofta dröja de unge männen med att gifta sig tills fisktiden infaller, och då kan man understundom få vara med om ett halft tjog bröllop. Som oftast väljes dertill fredagen, emedan fiskrarne äro fria under påföljande två dagar, och brudparet inbjuder nu alla sina vänner att deltaga i högtidligheten; men då nästan samtliga innevånarne i staden äro vänner och slägtingar, blir gästernas antal icke så obetydligt.

På bestämd tid mötes man — brudgummen, klädd i sin bästa blå drägt, samt bruden och alla de andra flickorna

*) Förmodligen i början af århundradet.

Digitized by Google

hvitklädda — hvarefter tåget begifver sig till kyrkan. Vid ofvan omtalade tillfällen, då flere par på en gång hålla bröllop, är ej sällsynt att hela kyrkan är alldeles fylld af endast brudföljet. När ceremonien är slut, vänder hela skaran tillbaka, och nu intages en efter fiskrarnes förhållanden ganska storartad måltid, hvarpå brudgummen går omkring i sällskapet och beder om "bidraget". Detta består i ett 6-pencestycke eller så omkring, och enhvar, som har lust och förmåga att betala, är en välkommen gäst. När insamlingen är slutad, börjar dansen, och knappast finnes någonting, hvarpå fiskarfolket sätter så högt värde som på denna förströelse. Har fisket varit dåligt, dansar man för att få bättre tur nästa gång; har det deremot varit rikligt, dansar man af glädje — ursäkter eller anledningar finnas härvid alltid tillhands. Den mest omtyckta dansen är "Long Reel", hvilken nu, liksom i förfädrens tid, vid fiolens toner eger rum på en jemn plats ej långt från bröllopsgården. Denna dans är mycket karakteristisk. Alla deltagarne i bröllopet äro med om denna dans, såvida icke deras ben äro för gamla eller styfva, och den är derför i mer än ett hänseende en "lång" Reel. Den börjar med bruden och brudgummen, och par efter par länka sig de andra till dansen tills alla äro med, hvarpå det ena paret efter det andra "faller af" eller stannar och intager sin plats för att åter fatta tag, när det sista paret, brud och brudgum, är färdigt att börja om igen. Man inser lätt att denna ihållande motion är temligen ansträngande för bruden, och författaren har en gång hört en rask hustru om fyratio år förklara, att hon flere månader efteråt i sina ben kände verkningarne af bröllopsdagens "long Reel". Ty denna dans är oundgänglig vid hvarje bröllop, och det ligger någonting romantiskt tilldragande i att se dessa oviga fiskaregestalter med deras vackra qvinnor röra sig i en sådan Reel en stilla, mild sommarafton, medan åskådarnes handklappningar och bifallsrop samt de dansandes glada sång bära vittne om den glada festen ut öfver den spegelblanka sjön.

Någon högre grad af bildning eller kunskap hafva dessa fiskare icke, och det skulle, när man tager i betraktande den engelska folkundervisningens låga ståndpunkt, vara alltför mycket begärdt att det andliga ej något åsidosattes af menniskor, som nästan från vaggan uppfostras för hafvet och till den grad som Newhavens befolkning äro upptagna af omsorgerna för det lekamliga. Presterskapet gör allt hvad i dess förmåga står att afhjelpa denna brist; men vinsten är endast ringa, och icke så sällan inträffa mycket löjliga tilldragelser, då viljan — hvad oftast är händelsen — är större än förmågan att läsa en eller annan gudlig bok. Ett bevis härpå är följande lilla anekdot:

En fiskare, vid namn Adam L—, som blifvit temligen skarpt tadlad för sin brist på kristendomskunskap, beslöt narra presten nästa gång husförhör egde rum hemma hos honom. Han höll sig derför den dagen utomhus; men då han i sällskap med några kamrater slutligen hade tagit sig för mycket till bästa, föll han omkull tre gånger, hvarvid han skadade sig så illa, att han måste begifva sig hem och intaga sängen. Straxt derefter infann sig presten, och Jenny, fiskarens hustru, underrättade hans vördighet om att Adam var ute och fiskade. Prestmannen frågade då, om hon noga hade genomläst lilla katekesen, som han förra gången gifvit henne och hennes man, och då hon härtill svarade ja, gick han vidare i samtalet och sporde:

— Hör Jenny, kan du då säga mig hvad orsaken var till Adams fall?

Den beskedliga qvinnan, som icke hade någon aning om menniskoslägtets stamfaders öden, och hvars tankar uteslutande hvälfde sig omkring hennes egen Adam, svarade med värme:

— Ih, kära far, det var bestämdt bara derför att han druckit för mycket! Och i det hon nu ropade på sin man, utbrast hon: "Adam! det är bäst att du stiger upp, ty pastorn vet redan hur det är fatt med dig; någon karnalje bland grannarne har varit framme och sqvallrat.

Såsom en naturlig följd af denna brist på upplysning, råder bland befolkningen stor vidskepelse, hvarpå vi här meddela några exempel.

Derest en eller annan olycklig landtkrabba skulle befinna sig ombord på en newhavensk fiskarbåt och i sitt hjertas enfald börja tala om lax — så springer genast hela besättningen upp, fattar tag i närmaste årtull af jern och utropar: "kallt jern, kallt jern!" för att derigenom afvärja den olycka, som ett så raskt bruk af det heliga ordet anses medföra, och den stackars mannen undgår svårligen de hårda orden: Ditt enfaldiga nöt, kunde du icke lika gerna hafva sagt "rödfisk"! Ve den arme — han må nu vara presbyterian, statskyrklig, episkopalist eller dissenter — som ombord säger ett ord om presten; hvarje ansigte skall antaga prägeln af den djupaste räddsla när detta ord uttalas, hvarför vi tillråda läsaren att, om han en gång i sitt lif skulle komma till Newhaven och ombord på en fiskarbåt, vill tala om en prest, benämna honom "mannen med svarta rocken" — man gör sig med detta uttryck lika väl förstådd och löper ej fara att förnärma någon. Skulle ni händelsevis komma att tänka på en katt eller ett svin, och det är oundgängligt att nämna dem vid namn, så kalla den förre "theebet" och det sednare "sandy", och ni undgår derigenom alla obehagligheter. Under samma kategori höra alla fyrfotade djur, från elefanten, som promenerar i Hindostans djangaler, till råttan, som bygger sitt bo under fiskarhyddans golf. Likväl äro några däggdjur mera olycksbringande än de andra. Hundar äro föraktade, svin förfärliga och harar afskyvärda! Såsom ett exempel på huru djup afsky eller snarare räddsla fiskrarne hysa för de stackars svinen må anföras följande lilla historia:

Byn var fordom indelad i två delar, öfre byn, som beboddes af landtmän och handtverkare, och nedre byn, hvilken uteslutande inrymde fiskrarne; dessa sednare hyste en så afgjord afsky för svin, att de ej kunde hålla sig ett enda sådant, och om de händelsevis mötte ett af dessa djur, hvilka de trodde vara i stånd att tillskynda dem alla slags olyckor, flydde de hals öfver hufvud, som om de haft ett lejon i hälarne, och vågade sig ej förr in på samma väg, förrän svinet lemnat sin plats. Olyckligtvis fanns likväl en stor mängd svin i öfre byn, och utom obehaget för fiskrarne af att hafva dessa "djeflar" i så stort antal till grannar gjorde de otäcka djuren dem mycken förtret både genom att rota på ställen, der de ingenting hade att beställa, och genom att fiskrarne förspillde mycken tid, då de skulle jaga bort våldsverkarne. Då de slutligen blefvo mäkta uppretade både mot svinen och deras egare, kommo de öfverens om att *en corps* rycka in i öfre byn och utrota — icke svinen, ty dem tordes de icke komma sin hand vid — utan dem, som uppfödde dessa dämoner, hvilka alltid betraktade dem med olycksbringande ögon. Beväpnade med båtshakar, bildade de derför en skräckinjagande procession, och dagen skulle säkert hafva fått ett blodigt slut, om ej landtmännen hade blifvit i tid underrättade om planen. Men så var likväl förhållandet, och de drogo genast fördel af deras kännedom om fiskrarnes naturliga räddsla för svinen, och så snart armén visade sig på höjden, utsläppte de ur stiorna de grymtande svinen och jagade dem mot fiskrarne. När de behjertade sjömännen fingo se denna väldiga skara af stora och små "djeflar", stelnade blodet i deras ådror, så att de plötsligen gjorde helt om och återvände i fyrsprång. "Djeflarne" hade segrat, "men det var ju också en smal sak, då de stodo i förbund med den onde", menade fiskrarne.

Digitized by Google

Ehuru vidskepelsen nu för tiden icke är alldeles så stor som förr, är det likväl ett faktum att fiskrarne högst ogerna betrakta ett svin och alltid, när de äro tvungna att benämna detta djur, kalla det "besten" eller "otyget"; och nämnes det någon gång vid dess rätta namn, höres från alla sidor utropet: "kallt jern, kallt jern!", då detta anses såsom ett universalmedel mot allt slags trolldom — längre har man ännu icke kommit.

Hvarje fiskarby kan uppvisa sin egen historia, sina egna sägner, och många af dessa äro mycket vackra och romantiska. Sålunda berättas på ett ställe om de "dödas vik" på Bretagnes kust, att vid midnatt fiskrarne blifva liksom af en osynlig makt tvingade att sätta sina båtar i sjön och till en närliggande ö frakta själarne efter de menniskor, som här funnit sin graf i vågorna. Fiskrarne påstå att båtarne vid denna midnattsfärd ofta nedsjunka i vattnet ända till relingen, och att skriken och klagoropen från de skeppsbrutne blifva allt högre i samma mån det sorgliga tåget skrider fram öfver djupet. De berätta vidare att vid framkomsten till ön osynliga väsenden räkna de osynliga passagerarne, och fiskrarne vända sedan tillbaka för att frakta ännu en laddning andar dit. Långt tillbaka i tiden var denna ö ett hufvudtillhåll för Bretagnes druider.

En annan sägen om Guildo på samma kust förmäler, att man vid fullmåne ser små båtar, som anses vara spökbåtar, bemannade med andar, föra de själar, hvilkas kroppar ligga gömda i grannarnes fiskvatten, öfver de förrädiska sandreflarne. Ingen enda af befolkningen vill närma sig detta ställe efter nattens inbrott, så stark är förskräckelsen derför, och en mängd historier gå om spöklika ljus och onda andar, som lura på den oförsigtige vandraren, för att störta honom i förderfvet.

Vi skulle kunna berätta många liknande sägner, men hvad vi hittills anfört må vara nog, och det skulle dessutom föra oss för långt utom vår uppgift, som endast afsåg att i några få drag skildra lifvet bland de skotska fiskrarne.

Om mumierna

af

J. Petersen.

Egyptierna äro ett af verldens äldsta folk och — hvad mer är — ett af verldens äldsta kulturfolk. Ty redan i en tid, då de babyloniska och assyriska stammarne ännu såsom råa nomader ströfvade omkring på Mesopotamiens slätter utan fasta bostäder och utan ordnadt samhällsskick, lefde på det ödsliga och sanduppfyllda Afrikas östkust ett folk, hvars historia, äfven om den är dunkel och gåtfull såsom hieroglyfskriften på de kolossala minnesmärkena, likväl går tillbaka till en tidsålder, då alla andra folks urkunder — judarnes ej ens undantagna — utgjordes af dunkla sägner.

De åkerbrukande nationerna äro historiens bärare. I följd af sin sysselsättning tvungna att förena sig i städer, hafva de i tidernas längd, till vinnande af ömsesidig säkerhet, måst antaga ett ordnadt samhällsskick; konster och vetenskaper hafva sedan småningom från en låg och ursprungligen blott praktisk ståndpunkt uppblomstrat och efterhand höjt sig till en viss grad af kultur. Så har händelsen varit med de assyriska och babyloniska folkslag, som bebodde de fruktbara och rikt vattnade slätterna mellan Eufrat och Tigris och som i Ninives och Babylons ruiner hafva gifvit verlden lysande vittnesbörd om den höga ståndpunkt hvartill de kommit, och så har äfven förhållandet varit med det folk, af hvars besynnerliga begrafningssätt vi här nedan vilja söka gifva våra läsare en kortfattad skildring.

Boende i ett af naturen rikt välsignadt land, hvilket liksom genom en Skaparens ironi blifvit, en oas likt, förlagdt vid sidan af den ofruktbara Sahara, och hänvisade till att söka sin utkomst i brukandet af en jord, som befruktades af den undergörande Nilen, var det ej besynnerligt att egyptierna redan mycket tidigt kände sig såsom ett folk i motsats till alla andra, och detta sjelfmedvetande öfvergick till en starkt utpräglad nationalstolthet, i samma mån de sågo sin konst, vetenskap och rikedom utbildas och tillväxa. Deras konungar bekrigade segerrikt grannfolken, som de gjorde till sina underlydande, deras prester voro i besittning af den högsta menskliga, ja nästan gudomliga vishet, och de ofantliga palatser, hvilka öfverallt prydde det tätt befolkade och väl odlade landet, måste väl, när folket för ett ögonblick kunde glömma att det var genom dess träldom och svett dessa underverk i byggnadsväg voro uppförda, bringa det på den tanken att Egypten var det mäktigaste rike i verlden, hvaruti det väl också ej hade så orätt.

Men egyptiernas exklusivitet — om vi få använda detta ord — uppenbarar sig tydligast i deras religion, och det är med den vi här närmast hafva att sysselsätta oss. Sedan detta folk ursprungligen bekänt sig till den sannolikt för jordens alla äldsta folkslag gemensamma tron på ett högsta väsende, hade dess religion nedsjunkit till naturdyrkan, och just emedan det i Nilen såg den goda och befruktande naturprincipen, vände sig hufvudsakligen alla dess religiösa föreställningar omkring denna: liksom floden sjelf var helig, så ansågos äfven heliga alla de djur, hvilka lefde i eller på något sätt stodo i samband med densamma. Hvarje djurart hade sitt stycke land, som den fått sig anvisad såsom vistelseort, särskilda, högt ansedda personer voro tillsatta för att vårda djuren, och när dessa dogo, anlade man sorgdrägt, afklippte ögonhåren och bortrakade allt hår på hela kroppen.

Egyptierna trodde på själens odödlighet, men derjemte äfven på själavandringen, och sannolikt är att denna tro, att själen genomgick mångfaldiga djurkroppar innan den blef fullkomligt renad, var en medverkande orsak till att djuren behandlades med välvilja, ty man kunde ju ej veta om icke inom en eller annan krokodil, hund eller katt dvaldes någon kär aflidens själ. Men själen, hvilken ansågs blifva oskärad genom sin vistelse i menniskokroppen, började likväl icke sin vandring straxt efter döden, ty egyptierna — i motsats till judarne, som trodde att själen fanns i blodet och med det försvann ur kroppen — hyste den besynnerliga föreställningen att den qvarstannade i kroppen, så länge denna ännu ej öfvergått till förruttnelse. Häraf förklaras att egyptierna med så utomordentlig noggrannhet förvarade sina döda: ty först när dessa voro fullkomligt upplösta, anträdde själen sin vandring genom de olika djurkropparne, och när 3,000 år voro tilländalupna, återvände den i en nyfödd menniskas kropp. Gentemot sådana tiderymder, som dem, hvilka erfordrades för att liket skulle förvandlas, och de derpå föl-

Digitized by Google

jande 3,000 åren äro våra år såsom ögonblick, och man inser derför lätt att egyptierna i djupare mening, än de sjelfva någonsin anade, ansågo denna jordiska tillvaro för kort och det derefter inträdande själens lif såsom det egentliga; derför nedlade de också långt större omsorg på deras begrafningsplatser än på deras bostäder, och derför kallades dessa sednare endast herbergen, medan grafvarne erhöllo det vackra namnet: de eviga bostäderna.

Öfvertygade om vigten af kroppens bevarande, uppfunno egyptierna balsameringen eller konsten att genom användandet af åtskilliga kemiska medel skydda kroppen mot förruttnelse, och denna metod tillämpades icke allenast på menniskor, utan äfven på djur. Sålunda berättar Herodotus, den författare, hvilken vi hafva att tacka för de flesta och pålitligaste uppgifterna om Egypten, att "de döda kattorna föras till heliga hyddor, der de balsameras, och sedan begrafvas i staden Bubastis; men hundarne begrafver hvar och en i sin stad i heliga kistor".

Särskilda, enkom derför anställda personer sysselsatte sig med balsameringen och hade i denna konst uppnått en stor fullkomlighet, då de icke egnade sig åt något annat näringsfång. Våra läsare hafva sig säkerligen från annat håll förut bekant att egyptierna fordom, liksom ännu i dag hinduerna, voro indelade i skarpt åtskiljda kaster, hvilka icke tilläto något som helst ingripande i de hvarje kast tillkommande göromål, och denna allmänt hyllade delning och afsöndring i det hela sträckte sig äfven till det enskilda. Sålunda fanns t. ex. en läkare för hvarje sjukdom, men icke flere på en gång; några botade öronen, andra tänderna, andra hufvudet o. s. v., och straff voro fastställda för ingrepp i de olika grenarne — en inskränkning i den allmänna näringsfriheten, som icke är ovanlig hos halfciviliserade folkslag och som ännu finnes qvar hos kineserna, men hvilken å andra sidan hade till följd att en hög grad af skicklighet kunde uppnås i den särskilda specialiteten, hvad man förmodligen också torde hafva åsyftat med dessa lagbud.

Balsameringen var en verklig konst, och då enligt egyptiernas mening så mycket berodde på dess rätta utöfning, måste den naturligtvis läras, hvarför också funnos personer, som deri meddelade undervisning. Åt sådana personer öfverlemnades liket, sedan likväl först åtskilliga ceremonier egt rum i sorgehuset. Dessa bestodo, när en mera framstående man dog, deri att alla husets qvinnor öfverströko sina hufvuden, ja, till och med ansigtet med dy, lemnade liket samt, med bälte omkring lifvet och blottad barm, genomströfvade gatorna och tillkännagåfvo sin sorg med att slå sig för bröstet. Männen betedde sig på ungefär samma sätt, ehuru på annat håll, och när de sålunda ådagalagt sin sorg, förde de liket ur huset och till balsamerarne. Dessa förevisade nu bärarne träbilder af lik, som voro målade efter naturen, så att den dödes slägtingar bland de förevisade modellerna kunde välja den, hvilken de helst ville att den aflidne skulle likna — allt beräknadt för olika råd och lägenhet, ty balsameringen var mycket dyr. När man kommit öfverens, aflägsnade sig slägtingarne, och liket qvarlemlemnades hos konstnärerna. Understundom dröjde det likväl flere dagar innan den döda kroppen fördes ur huset, och Herodotus lemnar den för egyptiernas moralitet icke synnerligen hedrande upplysningen att "förnäma mäns hustrur, och qvinnor, som voro vackra eller af högt stånd, icke genast efter deras död utlemnades för att balsameras, utan först på tredje eller femte dagen derefter", emedan balsamerarne behandlade dessa lik på ett opassande sätt.

Skulle ett lik balsameras på det dyraste sättet, som betalades med inemot 4-6,000 rdr i vårt mynt, uttogs först hjernan med ett spetsigt och krokigt instrument genom näsborrarne, och sedan den blifvit uttagen, insprutades i dess ställe balsam, apotekssaker o. dyl. Derefter tecknade en man, som kallades skrifvaren, på likets sida en linie, hvilken skulle angifva den genom lag bestämda längden och bredden af den skåra, som måste göras för att derigenom inelfvorna skulle kunna uttagas. En tredje anbragte nu med en hvass ethiopisk sten skåran, hvarpå alla inelfvorna uttogos, med undantag af hjertat och njurarne, samt kastades i Nilen. Tomrummet tvättades derefter med palmvin och välluktande vatten samt fylldes med doftande kryddor, myrrha, kassia, men icke virak, hvilket förmodligen ansågs vara heligt, då det användes vid offren, och sedan sammansyddes slutligen liket. Nu nedlades det i natron, hvari det fick ligga sjuttio dagar — hvarken mer eller mindre enligt lagens bud. Då denna tid var förfluten, tvättades liket åter och omlindades med remsor af mycket fint bomullstyg, som på undre sidan var bestruket med arabiskt gummi; och så konstfullt visste man lägga dessa band, att icke allenast de olika kroppsdelarnes konturer tydligt trädde i dagen, utan äfven anletsdragen kunde urskiljas. Remsorna voro stundom öfver 1,000 alnar långa, och den egentliga svårigheten bestod i att lägga dem på rätta sättet.

Hade man ej råd att vidkännas så stora kostnader, valdes en annan utväg, som var vida enklare: balsamerarne fyllde sprutor med cederolja, som var mycket stark och bitande, och denna insprutades nu i likets mage, utan att någon skåra eller annan öppning gjordes på liket. Oljan hindrades genom en propp att rinna ut, och liket lades derefter under de fasställda sjuttio dagarne i natron. Sista dagen borttogs proppen, då cederoljan fick rinna ut med inelfvorna, som nu voro upplösta af oljan, medan natronet hade uttorkat kroppen, så att i ordets fulla bemärkelse af denna ej återstod mer än skinn och ben. Med denna operation hade balsamerarne gjort sitt, hvarefter liket återlemnades till familjen.

Det tredje och billigaste sättet, som kostade omkr. 400 rdr, bestod blott deri att man rengjorde underlifvet med syrmaia och lade liket i natron — det var allt. Sjuttio dagar derefter öfverlemnades det åt slägtingarne, som under hela denna tid sörjde och fastade.

Ofvan beskrifna sätt voro de på Herodoti tid allmännast använda; men dessutom funnos många andra, hvarpå de döda behandlades. I förra tider synes man hafva användt salter, vax och vin, sedermera begagnades nafta och jordbeck, men då konsten råkade i förfall och landets rikedom sammansmälte, tog man sin tillflykt till billigare ämnen. Äfven dessa hade emellertid en synnerligen stor förmåga att konservera, ty många af de lik, som undergått denna behandling, hafva nästan oförändrade bibehållit sig till våra dagar. Efter sjelfva balsameringen återstod likväl ett sista bestyr för de personer som egnade sig åt denna konst, nämligen de dödas utsmyckning, men upplysningar härom måste vi söka hos sednare författare eller i sjelfva de balsamerade liken, mumierna, som äro bevarade intill våra dagar, ty Herodotus förtäljer ingenting derom.

Vi finna då att, innan likets omveckling med remsor slutades, på olika ställen af kroppen anbragtes amuletter, som skulle skydda den mot förgängelsen, och själen mot att blifva för mycket plågad under den långa reningsprocessen genom de olika djurkropparne. En fyrkantig tennplåt, hvarpå var inristadt ett mystiskt öga, lades på den ofvan omtalade skåran i likets sida. Denna plåt skulle föreställa den gode Shu, en af ljusets gudar, och man tilltrodde den förmågan att kunna i den döda kroppen qvarhålla lifsgnistan. En hel mängd små och nätta amuletter af jaspis, fältspat och guld hängdes omkring likets hals, emedan man derigenom ville förhindra att den aflidne skulle blifva tillbakavisad vid himlaporten, söka skaffa honom plats vid solens bord samt bevara honom för fiender. Då egyptierna ansågo hjer-

Digitized by Google

tat vara lifvets egentliga säte, blef en torbist*), som invigts genom åtskilliga ceremonier, anbragt i närheten af det ställe, der hjertat satt, för att skydda detsamma. Sedan nu alla dessa preservativer mot lekamlig och andlig förgängelse blifvit anlitade, fullbordades omlindningen med de ofvannämnda remsorna. Man må icke tro att dessa alltid bestodo af nytt tyg; tvärtom! Balsamerarne skickade ofta sina handtlangare ur hus och i hus eller ut på gatorna för att tigga trasor och stycken af gamla linnepersedlar o. dyl., och på några mumier har man kunnat se en bestämd skillnad mellan bandagerna, i synnerhet närmast intill kroppen, ty de yttre lagren bestodo naturligtvis alltid af fint och nytt linne. Derpå framträdde skrifvaren och upptecknade på yttre sidan af lindningen den aflidnes namn, stundom äfven hans ålder och namnet på den konung, under hvars regeringstid han dött. På mumierna från ett tidskifte af Egyptens historia kan man ännu se att de efter den sista allmänna behandlingen ytterligare fått utanpå sig ett lager af röd färg, derigenom att man öfverstrukit dem med *carthamus tinctorius*, eller också äro de omlindade med färgade remsor, på hvilka finnas målade heliga språk och tecken. Slutligen träffar man äfven på mumierna, särdeles på dem som förskrifva sig från sjette århundradet f. Kr., utskuret arbete af symbolisk betydelse, trolltecken samt på dem från en sednare tid äfven afbildningar af de gudar, hvilka den döde i synnerhet tillbad. Äfven de redskap, denne i lifvet begagnat och som ansågos för honom kära, inlades mellan de linnehvarf, som omslöto hans kropp. En papyrusrulle, en dolk, ett toalettskrin eller den kam, hvarmed den sköna i lifstiden ordnat sitt hår har man funnit väl bevarade hos liken. Ofta afklipptes qvinnornas långa hår och lades i en särskild påse vid de aflidna egarinnornas fötter — ja, döden gjordes, på det hela taget, så glad, liflig och utstyrd, som om det hade varit fråga om en glädje- och icke om en sorgefest.

För att ännu bättre bevara kropparne mot förruttnelse nedlades de i s. k. mumiekistor, för hvilkas form och utsmyckning icke funnos bestämda lagar, men som likväl snart antogo trenne hufvudformer; antingen lade man liken i aflånga kistor af en oförstörbar fikonträdart, eller också bildade man ett slags kista af sjelfva mumien genom att omlinda den med ett stort antal — stundom 40 — linnelager, som då genomdränktes med en kådaktig massa, hvarigenom lagren sammanklibbades med hvarandra och ofta äfven med likets egen hud, så att det i många fall varit omöjligt att skilja de olika lagren från hvarandra och huden. Genom denna sammanklibbning och omlindning blef liket slutligen så hårdt och styft, att det utan svårighet kunde stå upprätt. På det ställe, der hufvudet befann sig, målades ett ansigte och ett slags mask, återgifvande den dödes utseende i lifstiden, och under fötterna lades en träskifva, så att mumien, när den stod upprätt, nästan liknade en staty med dess fotställning. Öfverallt på liket voro målade symboler, emblemer, tecken och hieroglyfer med skrikande röda, gröna och gula färger. Det är ej lätt att utforska hvad alla dessa tecken betyda, men några påträffas så ofta och äro så anbragta, att knappast något tvifvel kan uppstå om deras betydelse. Till dessa måste räknas en på mumiens sandaler ofta återkommande afbildning, som föreställer en asiat och en neger, bägge med sammanbundna händer och fötter, och som otvifvelaktigt skall beteckna egyptiernas förakt för grannarne och de främmande folk, hvilka, af dem öfvervunna, de trampade under fötterna.

De egentliga kistorna skiljde sig så väsentligt från hvarandra i utstyrsel och elegans, att de kunna indelas i flere klasser. Ehuru till kistor allmänt begagnades ofvannämnda fikonträdart, hade man likväl, i synnerhet under det tidigaste tidskiftet — från den fjerde och sjette dynastin till den elfte och tolfte — verkliga sarkofager af granit, hvilka då för det mesta inneslöto mumien, som låg i en träkista. Dessa sarkofager voro alltid rektangulära, mycket enkelt arbetade och i allmänhet mycket djupa, men täckta med ett platt lock utan ornamenter eller målningar. Äfven användes cederträ, som måste hemtas från Libanon. Detta var likväl så dyrbart, att endast kistan ansågs som en lyx, och det var sällsynt att man hade råd att förse dessa kistor med hieroglyfer; men ibland nedlades mycken omsorg icke allenast på dekoreringen, utan äfven den innersta kistan stod i två eller tre andra, och af dessa var då nästan alltid den yttersta och största skönare målad och prydligare arbetad än de inre, fastän stundom äfven motsatsen inträffade.

Det skulle blifva för långt att lemna en närmare beskrifning och förklaring på de mångfaldiga besynnerliga tecken, som pryda mumierna och till en del ännu finnas i behåll; vi öfvergå derför till egyptiernas begrafningar, som först då egde rum, när alla de nu omtalade ceremonierna voro utförda samt balsamerarne och målarne fullständigt afslutat sina åligganden.

Begrafningsdagen tillkännagafs offentligen och för de tjugofyra domrarne, vänner och bekanta inbjödos till högtidligheten, och derefter utfördes liket till de dödas stad, till de eviga bostäderna. Då, för att så länge som möjligt bevara liket i oskadadt tillstånd, det var af vigt att finna ett fullkomligt fuktfritt ställe, dit Nilens vatten ej nådde vid den årliga öfversvämningen, hade man uthuggit begrafningsplatserna i de libyska bergen, som i vester bilda Egyptens gräns mot Saharaöknen. Ehuru hvarje stad har sin de dödas stad eller sina — som vi nu kalla en sådan underjordisk begrafningsplats — katakomber, voro likväl grafvarne i bergen de som mest begagnades, i synnerhet af de förmögnare, emedan liken här ansågos vara bättre skyddade. Men för att komma dit måste liket passera sjön Moeris, hvaröfver det fördes af en roddare, i egyptiska språket kallad Charon — ett namn, som sedermera inom den grekiska och romerska mytologien bars af den bekante båtföraren på Styx, som i sin bräckliga farkost rodde de aflidnas skuggor öfver till Tartarus. När nu båten kom till sjöns motsatta strand, fick liket ej föras i land, innan dödsrätten haft sammanträde, ty enhvar egde rättighet att anklaga den döde för ett eller annat brott, som han ansåg denne hafva begått. Kunde anklagaren blott till en del bevisa sin beskyllning, stod det den af de medföljande domrarne bestående dödsrätten fritt att förklara den aflidne oskyldig, och hans rykte led ingenting derigenom; men var anklagelsen falsk, straffades baktalaren mycket strängt. Blef deremot den dödes brottslighet fullständigt bevisad och uttalade rätten öfver honom sitt skyldig, förvägrades familjen att låta bisätta liket i de dödas stad; den fick sjelf draga försorg om begrafningen bäst den kunde, och en evig skamfläck vidlådde både den döde och hans efterlefvande familj; men gjordes ingen anklagelse, skildrades den dödes lefnad från dess början till dess slut; hans dygder prisades och framhöllos, och hans jordiska qvarlefvor blefvo slutligen högtidligt bisatta i ett hvalf i de dödas stad.

Dessa hvalf i den libyska öknen voro alla af nästan enahanda konstruktion samt hade tillsammans ofta en utsträckning af en hel mil. Ett fyrkantigt schakt af 35 fots djup ledde ned till de egentliga grafkamrarne, och när icke sidorna i denna öppning utgjordes af bergväggarne, uppmurade man sådana af sten. Från ingångsschaktet kom man genom en temligen trång öppning in i en gång, som ledde till de egentliga grafkamrarne, hvilka ofta uppgingo till ett antal af öfver tjugo. De voro alla fyrkantiga samt lågo bredvid

*) Torbisten ansågs af egyptierna såsom helig, och ett af guden Apis' förnämsta kännetecken var att han skulle på tungan hafva bilden af en torbist.

Digitized by Google

hvarandra, och i de fyra väggarne voro uthuggna breda bänkar, hvarpå mumierna stodo i långa rader. För att vistelsen här skulle för de döde blifva så angenäm som möjligt, pryddes väggarne med bilder af gudar, djur, redskaper, framställningar af scener ur folkets offentliga och enskilda lif, liksom ville man att äfven efter döden den aflidnes blick skulle få hvila på hvad i lifvet varit honom kärt.

En stor del af dessa s. k. mumiebrunnar anträffas ännu vid den lilla staden Sakkarah på vestra Nilstranden i mellersta Egypten, och många af dem äro förträffligt bibehållna. Men araberna, hvilka icke hysa försyn för de dödas hvila, hafva ofta till smyghål användt dessa begrafningsplatser, om hvilka man i en sednare tid ej hade någon aning, när de från öknen företogo ströftåg inom Egyptens område eller öfverföllos af den libyska öknens sandstormar. En mängd mumier hafva sålunda blifvit ofredade af araberna, då dessa trodde att i munnen på liken funnos penningar, hvilka, enligt hvad egyptierna och sedan äfven grekerna höllo före, voro nödvändiga för den döde på hans vandring i underjorden; och för att åtkomma de få silfvermynten bröto de med deras knifvar och sablar likets käkar åtskils. I förbigående må omnämnas att på samma Sakkarahslätt träffas bredvid mumiebrunnarne de s. k. Ibiskatakomberna, der i krukor finnas nedsatta de tusentals balsamerade liken efter de heliga Ibisfåglarne, ty egyptierna vågade icke bränna någon död, då de betraktade äfven elden såsom ett "rofdjur", säger Herodotus, "hvilket förtärer allt det kommer öfver, men när det blifvit fyldt med föda, dör bort jemte det förtärda; och emedan nu egyptierna på inga vilkor få öfverlemna sina döda åt de vilda djuren, balsamera de dem, så att de icke skola ligga och förtäras af ormar."

Fastän dessa mumiebrunnar äro praktfullt inredda och hafva kostat stora summor, kunna de likväl icke uthärda en jemförelse med de grafvårdar, som de byggnadslystne konungarne af de föregående dynastierna läto det slafvande folket uppbygga, och hvilka genom sina oerhörda dimensioner ännu i dag väcka vår häpnad, ehuru många af dem fallit i grus. Vi mena pyramiderna. Dessa byggnader, mera liknande berg än verk af menniskohanden, äro endast bestämda att tjena till hvilorum åt ett enda lik; och när vi erfara genom hvilka skamliga medel de åstadkommos, kunna vi icke annat än förundra oss öfver att ett på odlingens trappa så högt stående folk, som egyptierna under denna tid, villigt fann sig i detta förtryck. Äfven härom lemnar Herodotus nöjaktiga upplysningar, hvilka till en del äro grundade på hans egen erfarenhet.

Den största af alla pyramiderna är den som bär Cheops namn. För att folken icke genom någonting annat skulle afhållas från att träla för honom ensam, lät han stänga alla tempel och helgedomar, och ett arbetslag af omkr. 100,000 menniskor arbetade på denna pyramid i tre månader, hvarefter det aflöstes af ett nytt o. s. v. Men innan man kunde tänka på att bygga pyramiden, måste man anlägga en väg, hvarpå de ofantliga stenarne kunde från de arabiska bergen framföras till byggnadsplatsen — ett företag, som varade i tio år, men som också trotsat tre gånger så många århundraden. Vägen är 1,500 alnar lång, 10 famnar bred, 8 famnar hög och byggd af huggna, noga sammanfogade stenar samt prydd med djurfigurer. På sjelfva pyramiden arbetades i tjugo år; dess grundyta är 500 fot i fyrkant och dess höjd lika stor. Hvarje sidoyta är vänd mot ett af de fyra väderstrecken, och denna byggnad är likaledes uppförd af huggna, polerade stenar, som äro åtminstone 30 fot långa och så lagda på hvarandra, att de på alla yttersidorna bilda afsatser eller trappsteg, på hvilka man uppstiger till byggnadens spets. Man har svårt att fatta huru det varit för menniskor möjligt att uppföra dessa stenkolosser till en så ofantlig höjd, ty ofantlig är den, och ingen af den nyare tidens himlasträfvande kyrkospiror — S:t Peterskupolen i Rom och Kölnerdômens fulländade spira ej ens undantagna — hafva hunnit Cheopspyramidens höjd, men när man besinnar att under loppet af dessa trettio år, som åtgingo till vägens och pyramidens fulländande, användes 12 mill. menniskors arbetskrafter, så kan man i alla fall göra sig en, om ock svag föreställning om storleken af — detta praktfulla likhus för en konung.

Ty pyramiderna voro icke annat än likhus. Då man vid deras yttre åsyftade endast kolossala former, användes ej någon synnerlig omsorg på dettas utsmyckning, men sjelfva grafkamrarne, hvilka som oftast hade en trång ingång, voro inredda med utomordentlig prakt. Det var ofta svårt att påträffa öppningen, då stenarne voro så noga sammanpassade, att det var nästan omöjligt att upptäcka hopfogningarne, och först efter långt sökande fann man i en sednare tid den öppning, som ledde in i Cheopspyramidens inre. Den var anbragt vid sextonde trappsteget, var endast 3½ fot bred och tillsluten med en sten af samma färg som pyramidens yttre beklädnad. Bakom denna sten finnes en nittio fot lång gång, ledande in i ett galleri, hvarifrån man genom flere rum och gallerier slutligen inkommer i ett praktfullt inredt, marmorbelagdt grafrum, der en marmorsarkofag står; den befinner sig midti pyramiden. Vid sidan af denna ofantliga byggnad resa sig två mindre, men likväl i och för sig sjelfva ansenliga pyramider; man påstår att de blifvit uppförda af Chefren och Mykerinos, Cheops efterföljare.

De från den äldsta tiden påträffade mumierna hafva flere af negerracens kännemärken; dock möter man äfven semitiska elementer. Den sednare egyptiska racen, som man ser afbildad i bildhuggeriarbetena, har temligen långt hufvud, tillbakatryckt panna, något skefva ögon och rak näsa, tjocka läppar och öronen högt uppe på hufvudets sidor. Färgen är röd, gestalten smärt och temligen spenslig, håret krusigt, och på det hela taget voro egyptierna ett väl proportioneradt och vackert folk samt utmärkte sig framför andra omkring dem boende nationer. Samma egenheter, som finnas hos bilderna, påträffar man äfven hos mumierna, såvida naturligtvis dessa blifvit väl konserverade och äro oskadade. Hur länge balsameringskonsten bibehöll sig kan ej bestämdt sägas, men ännu på kyrkofadren Athanasii tid (omkr. 325) fanns den qvar, och troligt är att den fortlefde tills araberna eröfrade Egypten. Då ingen mumie finnes med inskrifter på koptiska språket, som började användas i femte och sjette århundradena eft. Kr., så är sannolikt att konsten vid den tiden råkade i förfall och att landets ursprungliga innevånare småningom antogo arabernas sätt att begrafva liken.

Härmed vilja vi sluta. De egyptiska byggnaderna med deras märkvärdiga innehåll äro hemlighetsfulla minnesmärken från en långt aflägsen forntid, som stämmer oss till allvar, och vi intagas af beundran gentemot ett folk, hvilket, såsom detta, i sina arbeten kunnat trotsa förgängelsen och åt efterverlden lemna ofantliga skatter, som visserligen ännu icke äro förstådda, men som väl en gång skola blifva det; ty säkerligen skall komma en tid, då de hemlighetsfulla skrifttecknen skola kunna uttolkas, och då skola öfver dessa tider, nu för oss höljda i sägnernas mörker, spridas ljus, och menniskan skall blifva satt i tillfälle att lära känna från dess början sitt slägtes historia, sedd ur en annan synpunkt än den bibliska uppenbarelsens.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Sanct Helena.

(Med illustration.)

Alla de tusentals seglare, som plöja Atlantiska hafvets vågor, när de, kommande från Kina eller Ostindien, styra kurs mot sin bestämmelseort, betrakta alltid ön Sanct Helena såsom ett mål, dit de beständigt längtat, ty den är för dem detsamma som en milstolpe på den långa sjöresan. Den icke allenast erbjuder de besökande de fördelar, som en vistelse i land kan skänka, utan kommer äfven genom sina historiska minnen hvar och en, som bestiger dess jord, att anställa betraktelser öfver den jordiska storhetens förgänglighet. Kunde väl den verldseröfrande korsikanaren, denne den nyare tidens Alexander, som segerrikt förde Frankrikes örnar till Afrikas och Syriens öknar och kom hela Europa att darra för sitt svärd och sitt snille, drömma om att han, strängt bevakad af den lågsinte ståthållaren Hudson Lowe, skiljd från sin familj och endast omgifven af Bertrand och dennes anhöriga samt Montholon och Las Cases, här på denna ensliga ö skulle framsläpa sex långa år i fångenskap, ovärdigt behandlad och beröfvad hvarje sysselsättning för sin rastlösa ande, innan grafven öppnade sin tysta port för den himlastormande, af ödet nedstörtade titanens skugga.

Sanct Helena har ej större areal än sju mil. Ön består af en enda basaltklippa, hvilken brant reser sig upp ur hafvet med sina tvärstupande, vilda och ödsliga väggar och genomfåras af otaliga klyftor, som bilda trånga dalgångar. På nordvestra kusten ligger öns enda stad, Jamestown, hvilken, befästad med starka batterier, är regeringens säte. Då Sanct Helena ligger alldeles i vägen för de hemvändande fartygen, intaga dessa här friskt vatten och ny proviant, och vid sådana tillfällen får ofta den eljest så tysta staden utseendet af att vara en liflig marknadsplats. Midtpå ön utbreder sig en högslätt, hvarifrån resa sig åtskilliga berg, af hvilka Dianaberget innehar en höjd af 2,700 fot. En kalkformation, som sträcker sig öfver ön från öster till vester, delar den i två olika delar, utaf hvilka den största och vackraste är den som ligger på norra sidan och innefattar James' dal, Ruperts dal, Longwood, den djupa kraterlika dal, som man har gifvit namnet "Djefvulens punschbål", samt guvernörens residens.

Öns luftstreck är ett af de helsosammaste i de varma länderna och anses såsom synnerligen stärkande för invalider från Indien. När man från hafvet betraktar ön, framträder den för ögat såsom en samling nakna fjäll; men har man väl kommit i land, skall man öfverraskas af att i dess inre upptäcka frodiga gräsmattor, som vattnas af otaliga källor. Jordmånen i dalarne är bördig; här födas hornboskap, får och getter, och trifvas alla slags europeiska och asiatiska frukter och blommor. På Longwood var det Napoleon tillbragte sina sista år, och under två pilträd i Geranieträdgården hvilade hans lik, tills det år 1843 fördes till den franska hufvudstaden och der högtidligen bisattes i Invalidkyrkan.

Svampdykare på Kreta.

(Med illustration.)

Kretas östra kust är bekant för sina tvättsvampar, men få varor finnas i handeln, för hvilkas erhållande fordras så mycket mod och så stor uthållighet som just dessa svampar. Ibland ligga de på ett djup af trettio fot, och det är endast med tillhjelp af en betydlig tyngd dykaren kan komma så långt ned. När han slutligen hunnit till botten, tynger vattnet på honom med ett tryck af några och sjuttio ℔ på qvadrattummen, och under denna oerhörda tyngd måste han hålla andedrägten eller också dö. I sina *"Travels and Researches in Crete"* berättar kapten Spratt följande:

De förberedelser, som vidtagas före dykningen, äro högst egendomliga och intressanta. Den dykare, hos hvilken ordningen är att gå ned, tager plats på skeppets däck antingen i fören eller aktern, och i det han bredvid sig lägger en marmorskifva af omkr. 25 ℔ tyngd, hvarvid är fästadt ett halfannan tum tjockt och tillräckligt långt tåg, afkläder han sig, hvarefter kamraterna låta honom ensam vidtaga sina förberedelser. Dessa synas hufvudsakligen bestå deri, att han rensar vägen till sina lungor genom att spotta ett visst antal gånger och derefter genom djupa andedrag fyller dem med luft. Denna process räcker från 5-10 min. alltefter vattnets djup, och under denna tid störes dykaren icke af sina kamrater, som ej en gång tilltala honom; några af dem bevaka honom på afstånd, men påskynda honom aldrig. För betraktaren förefaller det såsom underginge han en följd af hemlighetsfulla besvärjningar. När han känner lungorna vara i ordning och sålunda rätta ögonblicket inne, fattar han marmorskifvan, gör korstecknet och mumlar en bön, hvarefter han störtar sig i hafvet såsom en delfin, hvilken återvänder till sitt element.

Under neddykningen håller han stenen midtför hufvudet med utsträckta armar, och genom att vända den åt den ena eller andra sidan begagnar han den som ett roder och styr sålunda sin väg mer eller mindre lodrätt ned genom djupet. Så snart dykaren uppnår botten, tager han stenen under armen för att hålla sig nere och går nu omkring på klippgrunden eller kryper in i remnorna och hopsamlar svamparne, som han stoppar i ett omkring halsen hängande nät, under hela tiden likväl qvarhållande stenen, så att han med tåget kan gifva den öfverenskomna signalen.

Låt oss emellertid se åt hvad hans kamrater företaga sig deruppe på fartyget, som flyter 20-30 famnar öfver hans hufvud. De två män, som voro honom närmast, innan han dök ned, men hvilka tycktes på det sorgfälligaste undvika allt som skulle kunna antyda att de otåligt afvaktade att kamraten skulle gifva sig ned, störta upp i samma ögonblick han springer i hafvet och rusa till tåget, hvilket den ene släpper ut eller halar in, alltefter som dykaren rör sig på botten, och så snart de märka att han vill upp, börja de hala in tåget med ifver och kraft samt sålunda göra dykarens uppfärd så kort som möjligt, ty på några få sekunder kan bero lif eller död. De gå härvid så tillväga att den, som håller i tåget då signalen gifves, med båda händer fattar så långt ned i detsamma han kan och rycker det, så häftigt han förmår, till nästan en arms längd öfver hufvudet; den andre står då genast beredd att med händerna fatta tag så långt ner han kan och få upp tåget lika högt som den förre, och sålunda hala de omvexlande den utmattade dykaren en famn eller mera för hvarje gång upp ur djupet. Ett starkt pustande från hans näsborrar tillkännagifver för kamraterna att han ännu är vid sans. Dykaren hissas derefter upp på fartyget och iklädes varma underkläder, så att han må återfå den förlorade kroppsvärmen.

Sådant är de levantiska svampdykarnes besvärliga lif, och säkert äro de få, som hafva någon aning om hvad en medmenniska har måst utstå för att anskaffa detta lilla föremål, som för oss utgör en nödvändighetsvara.

Oaktadt alla de faror och besvärligheter, som äro för-

Digitized by Google

bundna med detta yrke och hvartill hajarne äfven göra sitt, äro likväl vid Kretas östra kust 50-100 fartyg, hvartdera med 7-8 mans besättning, sysselsatta med detta näringsfång. Dessa dykare hafva en tarflig utkomst, medan köpmännen på platsen skörda guld, utan att behöfva utsätta sig för mödor eller faror. Detta göra de genom att utlåna penningar åt dykarne, men hufvudsakligen genom att införa sand i svamparne, och detta ända derhän att sanden, så otroligt det än låter, kommer 100 ℔ svamp att väga mellan 2-3,000 ℔. Det är verkligen mycket obehagligt för oss förbrukare, som lida af sandens tillvaro i nya svampar, att veta, det vi, oberäknadt att vi måste underkasta oss detta obehag, dessutom få betala tio gånger så mycket för denna sand som för sjelfva svampen.

Franska badorten Hyères.

(Med illustration.)

Beständigt hör man helsan kallas vår yppersta klenod, och dock göra vi vanligtvis så litet för att bevara och stärka densamma; är den deremot sin kos, då begifva vi oss än hit än dit för att återfinna den dyrbara perlan. Den fattige kan lugnt lägga sig ned på dödsbädden, när kroppskrafterna börja svika honom; för den förmögne deremot finnes, om alla andra medel visat sig kraftlösa, ännu en utväg: han packar i ordning sina kappsäckar och lemnar hemorten, antingen för att begifva sig till ett varmare luftstreck eller för att begagna det eller det badet, och underligt borde väl då naturligtvis vara, om icke någon af de många och olikartade inrättningarne af detta slag skulle gifva honom bot för hans krankhet.

Bland de vistelseorter, dit dylika sjuklingar begifva sig för att komma till ett mildare luftstreck, intager den lilla staden Hyères i Vardepartementet ett framstående rum. Det var egentligen först när Medelhafsjernvägen satte Hyères i förbindelse med Paris som man fann att stället förträffligt egnade sig till bad- och brunnsort. Staden har nu i sin utveckling gått så raskt framåt, att den ej kan rymma alla de rika främlingar, som begifva sig dit, dels för att helt enkelt bada sig i solens strålar, dels för att der söka återvinna helsan eller stärka sina krafter. Hyères är liksom ett vinterqvarter för de stora badorternas eleganta verld. De på nöjen mest begifna uppsöka vanligtvis Nizza, då deremot de svagaste föredraga Hyères för det lugn som der råder, och deras föredöme följes af mången naturens vän och mången konstnär, hvilka här hafva tillfälle att beundra det pittoreska och upphöjda i dess imponerande alpsträckningar, dess skog- och blomsterbeklädda sluttningar, solen, som förgyller den vidsträckta synkretsen, och hafvet, hvilket skär sig in mellan öarne samt innanför dem bildar den ypperliga hamnen.

I denna oas vet man ej af någon vinter: från årets början till dess slut gjuter solen sin värme och sitt ljus öfver dadelpalmer, myrten- och orangeträd, så att platsen med skäl rättfärdigar sitt tillnamn — Provences drifhus.

Triest.

(Med illustration.)

Liksom Marseille är Frankrikes vigtigaste och lifligaste hamn vid Medelhafvet, så är Triest Österrikes förnämsta handelsplats äfven vid samma haf. De båda städerna likna hvarandra i många afseenden, då de förete samma brokiga hvimmel af italienare, greker, turkar, fransmän o. s. v. i och omkring hamnen och på de smala, smutsiga gatorna i den äldre delen af staden. Uppmärksamheten fängslas likaledes här af de ankommande och afgående fartygen, af in- och urlastningen, åkdonens hvimmel, verksamheten och stojet på alla kanter.

Triest har ett ganska vackert läge vid foten af en höjd nära den rymliga bugten, som fått sitt namn efter staden, hvilken är känd dels såsom österrikisk militärstation med stora kaserner, hospitaler och hvad till den militära verksamheten hörer, dels såsom en mycket betydande handelsstad. Här finnas flere stora skeppsvarf, och här bygges årligen en mängd handelsfartyg, hvarjemte det bekanta österrikiska Lloyd, som eger omkr. 100 större och mindre, på utlandet gående ångbåtar, här har sitt säte. Icke heller råder här brist på nöjen, ty ehuru Triest icke räknar mer än något öfver 100,000 innevånare, finnas likväl i staden icke mindre än fyra teatrar, som alla hafva att glädja sig åt talrika besök.

Föröfrigt är Triest en stad, som fartygen endast då anlöpa eller besöka, när de måste göra det, emedan den ligger längst in i Adriatiska hafvet. Ehuru staden ofta besökes af österrikiska krigsfartyg, har den likväl icke någon hamn; deremot finnas två varf för krigsfartyg, ett på hvardera sidan af bugten och på ungefär lika stort afstånd (12-14 mil) från Triest, nämligen det egentliga österrikiska varfvet i Pola på östra kusten och Venedig på den vestra. Från Österrikes hufvudstad är Triest aflägset 46 mil och står dermed i förbindelse genom en jernväg.

På vår plansch synes den förträffliga stenmolon, och att det vid den är djupt vatten kunna vi sluta deraf att ända invid densamma ligger ett stort krigsskepp. Men hvad som mest faller i ögonen är det ståtliga fyrtornet, hvars strålande ljus gör det för skeppen möjligt att inlöpa i hamnen äfven om natten. Ingen, som icke varit ute på hafvet och i synnerhet som befälhafvare, kan göra sig en föreställning om hvilken stor välgerning dylika fyrar äro för skeppsfarten, och han skall derför finna det vara omöjligt att utan fyrar, fyrskepp, bojar och sjömärken kunna tillfredsställa de fordringar, man för närvarande uppställer på sjöfarten. Fyrarne indelas i olika klasser efter deras ljusstyrka och bestämmelse. Vid hafven finnas de stora, med starkt ljus upplysta inloppsfyrarne, och väl den seglare, som i en mörk natt, då han ej säkert vet hvar han befinner sig, får en sådan fyr i sigte; han kan då tryggt styra kurs hvart han vill och inlöpa i den hamn, dit han ämnar sig. I trängre farvatten finna vi mindre fyrar med svagare ljusstyrka, och här kan man då segla från fyr till fyr utan att falla ur kosan. Vid inloppen till hamnarne finnas vanligtvis de svagaste fyrarne, men då äro de också flere till antalet. Att taga sig fram mellan dessa fyrar är ibland svårt nog, och det har blifvit en uppgift för fyringeniörerna att bygga fyrarne så olika, att de ej förvilla den seglande. Fyrväsendet är en inrättning som erfordrar mycket penningar; de många byggnaderna, tillsynen, bränsleförbrukningen m. m. tynga svårt på budgeten, men också kan ej heller förnekas att det är till största nytta och nu blifvit alldeles oumbärligt för sjöfarten.

Digitized by Google

Palmtorget i Hyères.

Digitized by Google

Digitized by Google

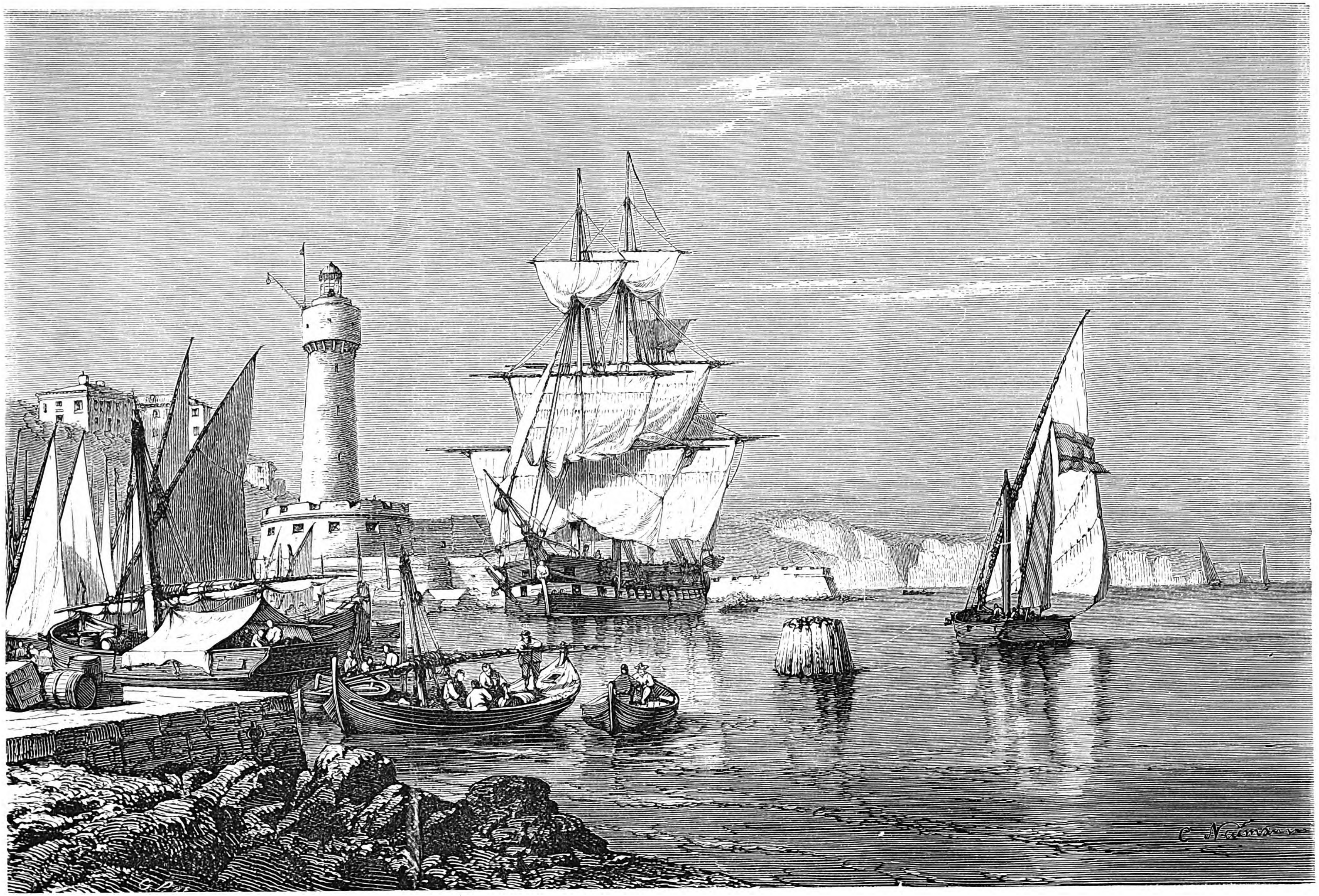

Molon i Triest.

Digitized by Google

Digitized by Google

gen till 2½ dollars, men ibland ökar han på summan till 10 dollars. För hvad han sålunda inkasserat lemnar han qvitton, försedda med ett stort sigill, hvaröfver står skrifvet: »*Norton I, Emperor of the United States.*» För mindre summor än 2½ dollars, som han af bekanta och främlingar dagligen indrifver, lemnar han likväl inga qvitton. De penningar, hvilka han ej anser sig behöfva, bortskänker han åt de fattiga, då han såsom kejsare ej vill att hans hjelpbehöfvande undersåter skola lida brist.

Önskar h. m:t äta, går han in på närmaste bästa källare eller begifver han sig till någon af de stora hotellernas matsalar, kommenderar uppassarne med hög röst och beställer efter matsedeln det bästa huset förmår. Ibland tager han vid sådana tillfällen plats bredvid ett sällskap af herrar och damer från landet och presenterar sig efter en stund såsom kejsar Norton I samt snäser kyparne, om de ej genast äro till hands. Är han vid godt lynne sedan han ätit, går han fram till värden och frågar om han vill ha ett qvitto, hvartill denne underdånigt svarar: *never mind, Emperor!* (behöfs inte, min kejsare!); men vanligtvis aflägsnar sig majestätet utan att säga ett ord, och det faller ingen in att hejda honom och fodra betalning.

På samma sätt uppbär han sin tribut af cigarrer i cigarrbodarne, förser sig i andra butiker med hvad han behöfver, besöker schweizerier, teatrar och andra förlustelseställen i och utom staden samt åker i spårvagnarne utan att derför betala en enda cent. Om söndagen går han i kyrkan i galadrägt, ty han är mycket gudfruktig. Blir hans uniform något sliten, tillkännager han i stadens förnämsta tidningar att han, kejsar Norton I, vill hafva en ny uniform, hvilken då genast anskaffas genom subskription.

Förr åtföljdes Norton I alltid på sina vandringar af två större hundar, Lazarus och Bummer, hvilka han medtog på källrarne och matade med åtskilliga godbitar. I fjol dogo både Lazarus och Bummer, och deras husbonde föranstaltade till deras ära en storartad begrafning, hvarvid gästerna gingo dels till fots, dels åkte. Lazarus uppstoppades sedermera och kan nu beses i det hotells matsal, der kejsar Norton I vanligtvis frukosterar.

Rysslands vattendrag.

Då Peter den Store år 1703 grundlade den efter honom uppkallade staden vid Nevan, antydde han dermed sin afsigt att förflytta det ryska rikets tyngdpunkt från Volga till Östersjön, och det förefaller nästan som om menniskoanden lyckats besegra de härvid mötande naturliga hindren, ty i trots af det ogynnsamma klimatet och den osunda, träsklika marken har S:t Petersburg nu ett innevånareantal, som är nästan dubbelt så stort som Moskvas. Det oaktadt är Rysslands utveckling åt Östersjösidan icke den naturliga, ty alla större statsområden visa benägenhet för att dit förlägga deras politiska och historiska tyngdpunkt, der deras största och vigtigaste floder flyta fram. Ryssland borde således icke, om dess regering hyllat ofvannämnda grundsats, hafva sökt utveckla sig åt Östersjösidan, utan snarare mot söder, der rikets mera produktiva del finnes i följd af floderna Dniepr, Dniestr, Don, Volga och Ural, då deremot områdena vid floderna i n. och n.v. äro jemförelsevis produktfattiga. Om äfven ej kan nekas att S:t Petersburg i en förvånande grad gått framåt, kan man likväl med säkerhet antaga att den ryska staten så småningom skall söka sin tyngdpunkt mera mot söder, ty kändt är hvilket högt värde Ryssland sätter på sin maktställning i söder, och hur energiskt det redan under en lång tid arbetat på att utvidga sig i denna riktning. Det är således icke omöjligt att Odessa, som i början af detta århundrade ej var stort annat än ett fiskläge, men nu räknar 120,000 innevånare, inom en icke så lång tid kan uppnå samma storlek som S:t Petersburg.

Rysslands floder måste derför utöfva ett stort inflytande på de delar af landet, som de genomlöpa, och sålunda på hela staten i allmänhet; och efter deras utmynningsplatser kan man lämpligen indela dem i fyra grupper. Till norra Ishafvet söka sig visserligen flere, men de äro, på ett enda undantag när, ej af någon större betydenhet, då de genomdraga Rysslands fattigaste trakter och utmynna i ett haf, som i följd af sitt läge kan spela endast en underordnad roll i verldshandeln. Den största och vattenrikaste är Dvina, som uppkommer genom Suchonas och Vytschegdas förening; den har en längd af 160 mil och afbördar sin vattenmassa i en bred och djup mynning, vid Arkangel vid Hvita hafvet. Före S:t Petersburgs anläggning var Arkangel Rysslands enda hamn och då af stor vigt; nu har det endast någon betydelse för handeln på Sibirien.

I Östersjön deremot utmynna floder, som äro af långt större betydelse för riket i dess helhet. Visserligen hör Weichseln endast till en del till Ryssland, men Niemen är segelbar nästan till sina källor och flyter genom ett fruktbart låglänt, och den 140 mil långa Düna kommer långt inifrån landet och utgör en förträfflig handelsväg till Rigaviken. Ehuru Nevafloden från Ladogasjön till Finska viken har ett lopp af endast 8 mils längd, är likväl dess vattenmassa mycket utgrenad, ty Ladoga står genom Snier i förbindelse med Onegasjön, genom Volchov med Ilmensjön och genom Voxa med åtskilliga finska sjöar, hvilkas vatten den upptager och genom Neva förer till hafvet.

Till Svarta hafvets flodområde hörer visserligen en betydlig del af riket, men de tre största floderna äro icke särdeles lämpliga för en oafbruten, liflig sjöfart. Från Karpatherna nedbrusar Dniestr, från Volskonskiskogen Dniepr, som är 240 mil lång och upptager floder sådana som Beresina och Desna, men den är likväl i sitt nedersta lopp full af strömhvirflar, och Donfloden är visserligen 195 mil lång, men har endast en ringa vattenmassa, hvilket gör att dess mynning är uppfylld af dy och sandbankar.

Till Kaspiska hafvet begifva sig Volga och Ural. Den sistnämnda är oaktadt sin längd (230 mil) icke af någon stor betydelse för handeln, och dess fordna vigt såsom befästad gränsflod är numera förbi. Volga deremot är de europeiska flodernas konung och af allra största vigt för Rysslands inre handel och hela landets utveckling. Den är 430 mil lång, och dess två stora bifloder, Oka 190 och Kama 250 mil lång, öfverträffa i storlek alla Europas floder, Donau likväl undantagen. Ehuru Volga utmynnar i endast en insjö, är den likväl genom sina kanaler hufvudpulsådern för all Rysslands handel. Volgas tre källfloder äro Tverza, Maloga och Scheksna, och alla dessa tre floder stå genom en mängd kanaler i samband med Nevans flodområde, isynnerhet Ladoga och Omegasjön, hvaraf blir en följd att en omedelbar vattenväg uppstår mellan Östersjön och Kaspiska hafvet: Volgan är dessutom både mot öster och vester förenad med Dvina, då kanaler sammanbinda deras bifloder. Och då vidare Weichseln, Niemen och Düna sammanhänga med Dniepr, och ytterligare Düna genom kanaler med Rorat, som utfaller i Neva, så är klart att Ryssland är i besittning af ett stort kanalsystem, som förenar 76 sjöar och 106 strömmar och derigenom erbjuder beqväma handelsvägar för nordens pelsvaror, österns mineraliska skatter, vesterns skogsprodukter, söderns boskap och det inre landets sädesförråder. Vid flodfarten användas årligen omkr. 100,000 fartyg, deraf på endast Volga 20,000 med en half million menniskor.

Men för att rätt kunna inse af huru stor betydelse denna flod är för Ryssland måste vi kasta en blick på Asien. Under sednare åren har ju Ryssland öster om Kaspiska hafvet utvidgat sig i en förvånande grad; Aralsjön, som är öfver 1,000 qvadratmil, beherrskas redan fullständigt af detta rike. Dons tillopp från norr, Syr-Darja (Jaxartes) är en fullkomligt rysk ström samt befares af ryska ångfartyg, och dess södra ännu vigtigare biflod, Amu-Darja (Oxus), som kommer från Hindukooshbergen, skall inom kort vara införlifvad med det stora riket. Noggranna undersökningar utvisa att Aralsjön ligger 37 fot högre än Svarta hafvet och 116 fot högre än det Kaspiska. Och då nu Aralsjön förut stått i förbindelse med detta haf, och från Amu-Darja ännu tydligen en uttorkad flodbädd i sydvestlig riktning sträcker sig fram mot Kaspiska hafvet och på dess östra kust utmynnar i Balkanbugten, så har man nu uppkastat en plan att förena Syr och Amu och genom kanalisering af den uttorkade flodbädden leda dem till Kaspiska hafvet. På detta sätt skola bägge dessa floder bilda en fortsättning af Volgan, och Ryssland sålunda komma i besittning af en vattenväg, som leder omedelbart från S:t Petersburg ända in i hjertat af Asien, nämligen till Hindukooshbergen.

Att **hästkött** säljes i Paris för att ätas torde vara kändt; men få lära veta att i den stora stadens slagtarbodar åsne- och mulåsnekött äfvenledes finnes att köpa, samt att en fransk komité, tillsatt för att gifva utlåtande öfver dessa köttsorters inbördes närande egenskaper, förklarat att mulåsneköttet är bättre än hästens, och åsnans bättre än mulåsnans. Forntidens folk visste bättre än vi att uppskatta åsnans kött. Virgilius omtalar att romarne jagade den vilda åsnan för köttets skull, och Plinius berättar att Mæcenas, Augusti gunstling, satte högt värde på den tama åsnans kött och drog försorg om att det kom i bruk såsom näringsmedel. I sednare tider har det äfven blifvit ätit i Frankrike, bland andra af Frans I:s kansler Duprat, hvars ovanliga fetma tillskrifves detta kötts närande egenskaper. Åsneköttet har för öfrigt under en följd af år ätits i England, der det försäljes insydt, på samma sätt som korf från Lyon och Bologna.

Att nutidens nationer af fordom ej vilja äta hästkött, medan de nordiska folken och kelterna i hednatiden förnämligast lefde deraf och många stammar i Asien ännu i våra dagar lefva af sina hästars blod och kött, kan endast förklaras af de med kristendomen införda förbuden mot dylika lifsmedel, emedan de stodo i sammanhang med dessa folkslags offer. Af sagorna känna vi hvilken betydelse tillskrefs dylika måltider, äfven om man ej på allvar deltog deri. Påfven Gregorius III ålade S:t Bonifacius, Germaniens apostel, att på allt sätt söka utrota dylika hädiska sedvänjor och förklara hästkött för orent och afskyvärdt; men då detta icke hjelpte, utfärdade påfven Zacharias I ett bestämdt förbud deremot. Sedan dess har den tanken att hästköttet är orent i tidens långd rotfästat sig i folkens begrepp, ehuru förbudet liksom dess orsaker långt för detta fallit i glömska. Nu tyckes fördomen allt mer och mer försvinna, i synnerhet i Paris, der hästslagtarne göra särdeles goda affärer; för fem år sedan fanns sålunda i denna stad icke ett enda försäljningsställe för hästkött, då deremot Paris nu räknar trettio sådana, i hvilka årligen slagtas 2,500 hästar, af hvilka fås 1 million ℔ godt och billigt kött.

Digitized by Google

På Alb. Bonniers förlag har utkommit och finnes hos de flesta bokhandlare i Sverige och grannländerna:

AMERIKA.

Reseskildringar i bref under hösten 1867

af

MAURITZ RUBENSON.

201 sidor 8:o, Med porträtt af *John Ericsson*. Pris: 2 R:dr.

Bland de många gynnsamma omdömen, som af nästan hela svenska tidningspressen blifvit uttalade om detta arbete, tillåta vi oss här anföra följande utdrag:

— — «Reseberättarens uppgift har ej varit att lemna en fullständigt uttömmande framställning af det sociala och politiska tillståndet i Nordamerikas förenta stater: den tid, han der tillbragte, räckte ej till för mera än en allmän öfverblick af det hela. Men man måste medgifva att han inom den jemförelsevis trånga ramen af några månader medhunnit att se och inhemta ganska mycket, att han på ett lifligt och underhållande sätt förstår att skildra det han upplefvat samt att allestädes i hans skildringar den intresserade iakttagaren äfven röjer den för allt godt och samhällsnyttigt nitälskande menniskovännen.« — —

(UR AFTONBLADET.)

— — «Amerikalitteraturen har äfven hos oss på de sista åren vunnit en betydlig tillväxt. Imellertid behöfva vi betydligt mer af densamma för att rätt fatta och sätta oss in i det egendomliga, lifskraftiga, initiativrika hos de nordamerikanska förhållandena, och det är som ett bidrag härtill vi helsa det förevarande arbetet välkommet. Ursprungligen korrespondenser till Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning, ha dessa skildringar här blifvit samlade till ett helt och derigenom mången upplysning, mången inblick i det amerikanska lifvet bevarats från det glömskans öde, som eljest drabbar hvad tidningspressen frambragt. I allmänhet framstår författaren som en välvillig och fördomsfri iakttagare af sitt ämne, stundom måhända allt för välvillig; ty af de skuggsidor, som utan tvifvel finnas här som annanstädes, märker man i teckningarne föga. Särdeles sakrika och anspråkslöst framställda, intaga de emellertid läsaren ganska mycket. En synnerlig vördnad och beundran har författaren uttalat för vår berömde landsman Ericsson, hvars väl lyckade porträtt medföljer arbetet, som också är tillegnadt honom. För denna tillegnan har författaren af kapten Ericsson mottagit ett tacksägelsebref, hvilket vi äro i tillfälle att meddela. Det lyder sålunda:

H. Hr M. Rubenson.

Mottag min varma tacksägelse för Eder artighet att tillegna och öfversända till mig «Skildringar från Amerika«.

Med särdeles nöje har jag läst dessa trogna skildringar. Framförallt beundrar jag Eder konst att meddela så mycket och upptaga så litet af läsarens tid. Edert sätt att bedöma den nya verlden är i alla hänseenden rättvist och vittnar om Eder stora förmåga att hastigt uppfatta förhållanden, hvilkas olikhet med den gamla verldens så ofta missledt resebeskrifvaren. Med största högaktning

Eder tillgifne landsman

J. Ericsson.

(UR NY ILLUSTR. TIDNING.)

Vid Mälaren och Nevan.

Reseskildringar i bref under ett besök i Sveriges och Rysslands hufvudstäder, jemte några betraktelser om möjligheten af en närmare handelsförbindelse mellan de båda länderna,

af MAURITZ RUBENSON.

Med 17 illustrationer. Pris: 2 R:dr.

Uti den första afdelningen af detta arbete: *Skildringar från Mälaren*, erhåller man en sakrik och kritisk teckning af *Stockholms vigtigaste kommunalinrättningar*, dess *skolor*, *välgörenhetsanstalter*, *sjukhus* m. m., och det torde af denna teckning framgå, att dessa institutioner kanske icke hittills varit nog högt uppskattade till deras värde och beskaffenhet. Bokens sednare afdelning gifver läsaren en rad af lifliga *bilder ur lifvet i S:t Petersburg*, *Typer ur ryska folklifvet*, *Klubbarne och klubblifvet*, *Petersburgarne på sommarnöje*, *Barnhuset*, *Korrektionsinrättningen*, *Smolna fattighus*, *Välgörenhetsinrättningar och sjukhus*, *Skolor och bildningsanstalter*, *Bilder ur torglifvet*, *Ryska restaurationer och maträtter*, *På börsen*, *Petersburgs handel och industri*, *Svenska förhållanden i S:t Petersburg*, *Svenska församlingen och dess prester*, *"Carl Johans skola"*, *Svenska arbetare, m. m.*

De 17 i boken förekommande illustrationer äro följande: Stockholm i fogelperspektiv, Manilla, Fiskartorpet, Bellmansro, Conradsberg, Nationalmuseum, Trappuppgången i Nationalmuseum, Nya Slöjdskolan i Stockholm, Teknologiska Institutet derstädes, Södertelje. — Plan af S:t Petersburg, Peter den I:s staty, Mammuthdjuret i Petersburgermuséet, Kronstadt, Wiborg, Sveaborg och Helsingfors.

Ur förordet tillåta vi oss att anföra efterföljande:

«Anledningen till besöket i Stockholm var egentligen att närmare studera hufvudstadens kommunalinrättningar, dess skolor, välgörenhetsanstalter, sjukhus, m. m. Det torde af efterföljande sidor framgå, att dessa institutioner kanske icke varit nog högt uppskattade till deras värde och beskaffenhet — kanske ock att Stockholmarne sjelfva, så som det stundom brukar vara förhållandet, allt för litet tagit kännedom om dem, eller åtminstone icke alltid bedömt dem så som de förtjenat det.

Om man således skulle kunna säga, att dessa hufvudstadens förträffliga institutioner hittills varit nog misskända — så ha de i thy fall delat gemensamt öde med våra östra grannar, ryska folket, från hvilket en inrotad fördom hållit oss allt för mycket aflägsnade.

Denna motvilja, lätt förklarlig till sin upprinnelse, torde likväl i våra dagar mera förorsaka oss skada än gagn, då den kanske är en af hufvudorsakerna hvarföre man hos oss nästan alldeles förbisett de fördelar för afsättningen af vårt lands och vår industris produkter, som ett närmande till Ryssland bör kunna bereda oss.

Att ett folks oberoende lika mycket ligger uti dess materiella välfärd, som uti militäriska försvarsmedel, börjar man dock äfven att hos oss inse, och för vinnande af en dylik förkofran bör intet hederligt medel ringaktas eller af en falsk hyper-patriotism föraktligt bortstötas.

Måtte derföre efterföljande anspråkslösa blad i sin mån kunna bidraga till främjandet af detta vigtiga mål.«

Ehuru först för kort tid sedan utkommen, har boken dock redan i flera af våra tidningar erhållit högst gynnsamma omdömen.

Eleganta Clothpermar till **När och Fjerran**, med titel i guld å rygg och sida, samt å frampermen en särskild för tidskriften passande gravyr, äfven i guld, kommer att för billigt pris blifva tillgängliga i bokhandeln, samt hos Bokbindaren V. G. Blomdahl, Stockholm, Ålandsgatan 15. Reqvisitioner torde benäget snart insändas, hvarefter permar kunna erhållas samtidigt med årgångens sista häfte.

Stockholm. Alb. Bonniers Boktryckeri, 1869.

MÅNADSSKRIFT FÖR RESEBESKRIFNINGAR.

Skildringar ur Kulturlifvet m. m.

Efter utländska källor utgifven

af

C. A. SWAHN.

Nionde häftets innehåll:

En dag i Compiègne, efter "London Society.
Moskva, efter "Around the Kremlin" (med 2:ne träsnitt i texten).
Det turkiska badet, efter "Cornhill Magazine".
Hinduernas firande af Pongolfesten, efter "Cornhill Magazine".
Golfströmmen, ur "Fra Alle Lande".
Gatan Bourke i Melbourne (med illustration).
Korfu (med illustration).
Zante (med illustration).
Börsen i Berlin (med illustration).
Uppkomlingarne i Paris.
Hageltillverkningen i England.
Djurens instinkt.
} Smärre artiklar på omslagets innansidor.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Prenumerationspriset för hela årgången 6 R:dr.

Subskribenter betala 60 öre för häftet, men erhålla häftena 11, 12 gratis.

Eleganta clothpermar till NÄR OCH FJERRAN (se omslagets baksida).

Digitized by Google

Uppkomlingarne i Paris.

Ludvig XI, känd såsom en stor spektakelmakare, lät en gång utstyra en svinahjord i de mest olika kostymer. Några af de borstiga djuren voro klädda såsom hoffolk, andra såsom prelater o. s v., hvarefter de infördes till monarken. Fortuna gör ej sällan på samma sätt med menniskorna. Hon upphöjer de lägsta bland dem till samhällets högsta lager och låter dem spela de mest komiska rollerna i den menskliga komedien. Ingen tid har haft så många uppkomlingar som vår, och ingenstädes hafva de uppdykit så fort som i Paris. Efter statskuppen finnas der oräkneliga millionärer, hvilka utgöra en särskild klass, som lemnar den uppmärksamme betraktaren tillfälle till högst intressanta studier. Dessa Kresusars härkomst är ofta mycket tvätydig, och deras bildningsgrad står ofta i omvändt förhållande till millionernas antal. Ju mindre bildning, desto flera millioner. Men ärelystnaden växer med millionerna, och samma personer, som förr voro i förlägenhet för hyresqvartalerna och äfven de minsta skräddarräkningar, förarga sig nu öfver att de ej äro inbjudna till Tuilerierna eller öfver att Patti ej sjunger på deras soireer. Hvad som mest förtretar en sådan nybakad millionär är att på hans bröst ej hänger någon orden, hvarför han på allt sätt söker förskaffa sig en sådan grannlåt i knapphålet. Har han väl en gång fått den första stjernan, så komma nog de andra efter, och ofta får han den tillfredsställelsen att se en stjerna af andra eller tredje storleken tindra på sitt bröst.

All början är svår. Uppkomlingen, som för första gången öppnar sina salonger, får ej vara så nogräknad vid valet af gäster, hvarför man här ser personer, som sjelfva slagit sig till riddare; grefvar, hvilkas grefskaper ligga i ännu ej upptäckta länder; markisinnor med långa namn och långa släp och i hvilkas blickar Vestaelden långt för detta slocknat; prinsessor, om hvilka Almanach de Gotha ej ens drömt och hvilkas systrar kanhända äro tändsticksförsäljerskor eller någonting dylikt. Värden bjuder alltid på en förträfflig orkester och en ännu förträffligare buffet. Vid supén serverar han sina gäster de finaste viner, det läckraste villebråd, och churu snön betäcker taken, på den tjockaste sparris och de mest doftande smultron. Ändamålet med hela denna soiré skulle likväl vara förfeladt, om man icke i tidningarne finge läsa en utförlig och passande beskrifning derom, hvarför värden också inbjuder en skara journalister, hvilka dagen derpå i sina tidningar prisa den lysande festen, den förekommande värden, den älskvärda värdinnan, artisternas prestationer, den snillrike prins C—a, den hänförande prinsessan P—is utsökta, högst pittoreska och ovanliga toilett.

Genom dylika trumpetstötar lockas man att eftersträfva dessa uppkomlingars gästfrihet, och småningom blifva deras soireer och baler besökta af storheterna för dagen och omtalade i de stora parisiska och utländska tidningarne. Uppkomlingen läser med förtjusning dessa beskrifningar och underlåter icke att på divansbordet framlägga dessa tidningsnummer bland de sist utkomna böckerna, hvilka, liksom de i bokskåpen befintliga, utmärka sig för sina ytterst granna och dyrbara band — det enda också värden vet att af dem uppskatta. Tyvärr märker man af hans konversation, af de svåra örfilar han oupphörligt ger grammatikan, af de osmakliga ordvändningarne, af det simpla ansigtsuttrycket och af hans sätt att föra sig, att muserna och gratierna icke logo vid hans vagga. Men dessa gifva inga glänsande aftonunderhållningar, och värdens brist på bildning och verldsvana beröfvar icke hans Chateau Margôt dess bouquet, icke tryffeln i hans rapphöns dess frestande doft och ej heller de sällsynta frukterna deras läckra utseende. Emellertid besökas dessa salonger ej endast för bordets njutningar. Mödrar, rikare på döttrar än på hemgift åt dem, lägga här ut sina nät för de unga männen, som då och då fastna deri.

Hvar och en uppkomling i Paris, som der vill spela en roll, är synnerligen angelägen om att öfvervara de första representationerna af en ny teaterpjes. Den första gången ett stycke gifves är alltid en stor tilldragelse. Allt hvad verldsstaden eger ypperst inom litteraturen och konsten liksom inom diplomatien och affärsverlden stämmer då möte i teatersalongen och damerna visa sig vid detta tillfälle i de mest lysande toiletter. Redan flere månader förut söker man skaffa sig biljetter; detta lyckas sällan med penningar, utan måste man hafva något inflytande inom vissa kretsar. Hvad som äfven ifrigt eftertraktas är att erhålla tillträde till ministrarnes baler och diplomatiska kårens soireer. Och hvarför skulle man ej kunna inbjudas? Har man icke i dagarne bland qvarterets fattiga låtit utdela 500 bröd? Har man icke skickat en ansenlig penningesumma till *Asyle de Prince Impérial!* Är icke ens fru *»dame patronesse»* i flere välgörande anstalter? Och hafva icke tidningarne upprepade gånger prisat en för välgerningar, utöfvade i tysthet? Men uppkomlingen vill icke blott vara en välgörande man, han vill äfven gälla för att vara mæcenat. Derför besöker han ofta Hôtel Drouot och låter en konsthandlare hviska sig i örat hvad han skall köpa och huru mycket han bör ge derför. Köper han någon staty till högt pris, så prisas hans konstkärlek i tidningarne, hvilket för honom är af långt större värde än konstverket, som han vid första lägliga tillfälle låter gå under klubban. Ibland köper han också några gamla rustningar och uppställer dem i en särskild sal, och under det han visar dem för sina gäster, krämar han sig, som om dessa hjelmar och harnesk i vilda slagtningar blifvit tagna af hans förfäder, ehuru dessa helt beskedligt gjort pappersstrutar eller egnat sig åt andra helt fredliga värf.

I Paris finnas icke så få uppkomlingar, hvilka köpa gamla porträtter i peruker och stjernbeströdda frackar; de upphänga dem sedan på väggarne i sina salonger och utgifva dem för att vara konterfejer af deras förfäder — ja, de låta äfven för detta ändamål måla fältherrar och amiraler i de besynnerligaste uniformer. Skämmes uppkomlingen för sitt borgerliga namn och önskar erhålla ett adelsdiplom, så kan han äfven skaffa sig ett sådant. Det är mycket svårare för en grefve att blifva millionär än för en millionär att blifva grefve. Rangen inbringar nu för tiden icke några penningar, men penningen tillskyndar nu sin egare alla värdigheter, till och med det personliga anseendet, hvarpå likväl göres mindre afseende. En sådan nybakad grefve är stoltare än en Montmorency och ser med utomordentligt förakt ned på hvarje annan stackars dödlig. Det gifves inga argare konservatister än dessa uppkomlingar, hvilka ej skulle hafva blifvit i så hög grad gynnade af lyckan, om hon icke vore blind.

Likväl ser man äfven uppkomlingar, som icke alldeles eller för alltid förlora besinningen, och såsom ett bevis härpå vill jag anföra en landsman till mig. Under stormarne år 1848 lemnade denne den gamla verlden för att i den nya söka sin lycka. Genom åtskilliga gynnande omständigheter, af hvilka han förstod att draga fördel, blef han inom kort en förmögen man. Under flere år handlade han med djurhudar och då yrket lönade sig förträffligt, drog han sig efter några år tillbaka från affärerna och begaf sig, såsom egare af åtskilliga millioner, till Paris. Här köpte han sig flere byggnadstomter, hvilka, tack vare hr Haussmann, snart stego med flere hundrade procent.

Nu lät han uppföra ett ståtligt hotell, hvilket han invigde med en storartad soiré. Allt hvad som kunde uppspåras af problematiska baroner, tvätydiga grefvar och grefvinnor med namn, omöjliga att uttala, och markisinnor med ännu befängdare namn trängdes med gnistrande stjernor och i mer eller mindre genomskinliga rober, som ofvantill ej hade någon början och nedtill icke något slut, i de furstligt möblerade salongerna. Musiken lemnade ingenting öfrigt att önska och mot buffeten skulle ej ens de finaste läckergommar haft någonting att anmärka, hvarför min värde landsman också hade det nöjet att se sin fest utbasunad i åtskilliga tidningars spalter. Härigenom smickrades hans fåfänga, och hans följande soireer öfverträffade, så vidt möjligt var, den första i glans och prakt. Intet under således att hans salonger blefvo för trånga för den tillväxande skaran af gäster. Min landsman började likväl småningom inse att man infann sig på hans soireer icke för hans egen utan för hans slösande gästfrihets skull, att endast högst få bland gästerna visste hvad han hette och att hans namn vanställdes i tidningarne. Bland gästerna funnos dessutom många som togo hans börs i anspråk. Allt detta försatte honom i svårmod. Den mest lysande bland hans baler skulle äfven blifva den sista. På denna bal presenterades nämligen för honom af en baron *** en annan baron, och i denna andra baron igenkände min landsman en äfventyrare, som i Buenos-Ayres, i följd af att han begagnat falska kort och gjort sig skyldig till andra bedrägerier, råkat ut för dervarande polis och fått i fängelset tillbringa några år. Min millionär sade ingenting, men stängde sedan för alltid sina salonger.

Jag känner en annan, hvilken som handtverkare begaf sig öfver till Amerika och efter många vedermödor vann flere millioner på petroleumspekulationer. Mannen hade i Förenta Staterna till största delen glömt sitt modersmål, men likväl ej blifvit synnerligen hemmastadd med engelskan. Han uttalade engelska ord såsom tyska och tyska såsom engelska, och knappt hade han varit ett år i Paris förrän han så starkt uppblandade sin engelsk-tyska med franska ord, att engelsmän, tyskar och fransmän hade all möjlig möda att förstå hans rotvälska. Äfven han lät åt sig uppföra ett ståtligt hotell och gaf glänsande soireer. Plötsligen blef han sinnessjuk derigenom att hans brorson tillskyndat honom en obetydlig penningeförlust, inbillade sig att hans slägtingar ville bringa honom till tiggarstafven och blef slutligen alldeles vansinnig. Han hade fått den fixa idén att han egde endast elfva skjortor och att han ej hade råd att köpa den tolfte.

Redan Juvenalis säger att verlden aldrig frågar efter hvarifrån millionären får sina pengar. Mammon är lugn och tystlåten. Det redligt förvärfvade guldstycket skiljer sig icke i ringaste mån från det stulna och passerar utan att sucka ur den ärlige mannens händer i skurkens. I Paris finnes en mängd främlingar, hvilkas hjerta är rymligare än deras samvete och som ej frivilligt utvandrat från sitt land till verldsstaden. Detta hindrar likväl icke att de i sina salonger se den förnäma verlden och sjelfva på ett förekommande sätt mottagas inom de högre kretsarne. Om dessa personer gifva 50 francs åt de fattiga, så låta de utbasuna det i hundra tidningar och hela verlden sjunger deras lof.

Digitized by Google

En dag i Compiègne.

(Efter "London Society").

Alltsedan de vilda merovingiska konungarne — på en tid, då de krigiska frankernas passion för jagten endast öfverträffades af det blodiga nöje, de funno i att mörda sina egna fränder och anförvandter — började jaga i Compiègnes ofantliga skogar, har vid Oise's strand funnits ett slott, der Frankrikes regenter i mer eller mindre mån älskat att uppehålla sig.

Det blef emellertid kejsar Napoleon III förunnadt att åt detta hans företrädares jagtslott gifva en helt egendomlig prägel derigenom, att han gjorde Compiègne till en *årlig* vistelseort för det kejserliga hofvet. Under 4-6 veckor på hösten är denna "maklighetens borg", såsom slottet på spe kallas, skådeplatsen för en rad af förlustelser och fester, då under denna tid, utom hofvets vanliga "ständiga gäster" (*habitués*), infinna sig fyra olika klasser af besökande, så att man der kan få se blandade om hvarandra framstående främlingar, diplomater, politiska storheter, vetenskapsmän, konstnärer och personer, som i socialt hänseende hafva förskaffat sig ett kändt namn. De mottagas emellertid *alla* efter en jemlikhetsprincip, hvilken är okänd vid hvarje annat europeiskt hof som helst, samt blifva firade och roade nästan från första ögonblicket, de sätta foten inom palatsets murar, och till den stund, då de afresa.

Compiègne ligger något mer än 50 mil*) från Paris samt några och tjugo från Creuil, väl kändt af alla dem, som hafva rest på norra jernvägen, hvilken utgår från kanalsidan. Creuil är i intet hänseende värdt större uppmärksamhet än en vanlig fransk stad af samma storlek, och säkert skall ingen för dess skull göra något afbrott i sin resplan, om ej för att se slottet och den vackra skogen med det i dess bryn liggande slottet Pierrefond, hvilket är berömdt såsom ett prof på restauration af medeltidens militära arkitektur.

Under sommarmånaderna afgå regelbundet lusttåg hvar söndag från Paris till Compiègne, men det är på hösten — när det kejserliga hofvet der uppslagit sina bopålar och dagarne fördrifvas med jagt, målskjutningar och utflykter i skogarne, samt aftnarne med banketter, baler och teatraliska föreställningar; när staden, iklädd sin helgdagsdrägt, från den ena ändan till den andra är utsirad med flaggor, och skaror af soldater ständigt paradera på gatorna, under det militärmusiken ljuder från tidigt på morgonen till sent på aftonen; när luften är något hvass, marken betäckt med rimfrost och trädens blad skifta i karmosinrödt och gult och den förr så tysta skogen upplifvas af jägare, som igenkännas på de kejserliga gröna och gula färgerna, samt af jagthundarnes skällande kör, hvilken öfverröstar de lifvande tonerna från *reveille'n* (den melodi, hvarmed jagten inledes), *débuché'n* (signalen, då hjorten drifves ut ur skogen), *bat l'eau* (signalen, då djuret springer i vattnet), *royale* och *hallali* (jagtrop, hvarigenom angifves att hjorten är bragt till det yttersta) samt från *retraite'n*, toner som framtränga från de öppna platserna här och der i skogen — det är då, säga vi, den som vill se Compiègne i dess skönaste skrud bör försäkra sig om en biljett på extratåget.

Kejsaren låter genom bref inbjuda den han önskar se hos sig såsom sin gäst en eller par veckor på sommaren, och detta bref underrättar den bjudne om den dag och timme, då ett extratåg är i ordning att föra honom och 1-200 andra af kejsarens gäster till ort och ställe. Rider eller jagar han, så väntas att han medför egen häst, åt hvilken då plats beredes i slottets stall; men har han icke någon häst med sig och likväl är en smula ryttare, så förser honom helt säkert hr Gamble med en häst från det kejserliga stuteriet. Äfven om den medföljande kammartjenaren och fruns kammarjungfru drages försorg, i fall man och hustru bägge inbjudas. Tiden, då extratåget afgår, är så fastställd, att de inbjudna i de på dem vid stationen väntande kejserliga vagnarne hinna fram till slottet mellan kl. 4-5 e. m. En person, som ej visste hvilken roll modet spelar i Compiègne, skulle otvifvelaktigt falla i förvåning öfver den mängd packning dessa tåg medföra. När ett fruntimmer måste för sin vistelse i Compiègne hafva med sig åtminstone tre gånger så många toaletter, som den rikaste brud anser behöfliga för att kunna göra sig tillräckligt intagande under smekmånaden, så erfordras naturligtvis en rätt ansenlig samling kappsäckar, om deri skola få rum alla dessa toaletter. Med ett ord — de tongifvande inom modets verld anses oumbärliga i Compiègne, och dessa orakel äro, som man vet, nödsakade att ett halft dussin gånger om dagen påtaga morgontoaletter, eleganta negligéer, promenad-, rid-, jagt-, middags- och baltoaletter, ty om de endast under två timmar visade sig i samma drägt, skulle de ohjelpligen förlora sitt anseende inom modets verld.

När man begifver sig från stationen och passerar den lilla bron öfver Oise, står man på historisk mark; här var det Orleanska jungfrun för omkr. 4½ århundrade sedan tillfångatogs af de engelska trupper, som då belägrade Compiègne. Sedan jungfrun dristigt burit sin fana framför fransmännens konung, så att denne kunde krönas i Rheims, ledsagade hon honom till Compiègne för att der blifva mottagen med öppna armar. Då engelsmännen anföllo staden, gjorde hon med sin vanliga djerfhet ett utfall öfver bron i spetsen för 600 man, hvilka likväl endast motvilligt följde henne och äfven skyndsamt måste draga sig tillbaka. I samma ögonblick Jeanne d'Arc stod i begrepp att gå in genom porten, sköts bommen för och hon blef sålunda fången. Stadens innevånare rörde stormklockorna, men icke en enda drog ut för att befria henne, och hon måste, som vi af historien veta, genom en qvalfull död böta för sin fosterlandskärlek. Stadens guvernör, William de Flavy, beskylldes för

*) Miltalen äro här engelska, och motsvarar som bekant, en eng. mil omkr. 1/7 svensk.

att hafva gifvit ordern om portens stängande, och några år derefter fick han sitt välförtjenta straff, då hans barberare skar halsen af honom. Det uppgifves att barberaren blifvit drifven till detta blodiga dåd af guvernörens hustru. Hon påstod att det skett för att hämnas hennes mans förräderi mot jungfrun, men andra trodde sig veta att den egentliga orsaken var svartsjuka.

När man hunnit öfver bron, är man snart framme vid "*Hôtel de Ville*" med dess restaurerade, vackra medeltidstorn, och några famnar längre bort bemärker man S:t Jakobskyrkan, der Jeanne d'Arc mottog sakramentet få dagar innan hon föll i sina bödlars händer, vid hvilket tillfälle hon, enligt hvad krönikan förtäljer, anande det öde som förestod henne, förkunnade folket "att hon hade blifvit förrådd och snart skulle antvardas döden". Här kröker sig vägen tvärt och leder till den breda *Place du Palais*, en jemn, naken och grusbetäckt plats, omkring hvilken några träd finnas planterade. Vid slutet af denna öppna plats reser sig slottet, som endast är derigenom märkvärdigt, att det har stort slägttycke med Palais Royal i Paris och af den berömde Gabriel, Lilla Trianons upphofsman, blifvit uppfördt på det ställe, der den franske Salomo, Carl den Vise, för fem århundraden sedan lät uppmura sin befästade borg.

Ehuru både Clodovig och Carl den Store här anställde sina jagter, blef likväl det första palatset, med anspråk på att ådraga sig någon större uppmärksamhet, bygdt af Carl den Skallige, den vankelmodige Ludvig den Frommes guldgosse på gamla dagar och således en son af den man, hvars afsättning blef högtidligen förkunnad i Compiègnes kyrka*) på grund af den "oerhörda" förbrytelsen att han låtit hopdraga en armé under fastan och sammankallat ett parlament på Skärtorsdagen. Och Carl byggde icke allenast "ett herrligt lustslott, der han för beständigt kunde bo i maklighet", utan till på köpet en stark borg vid Oises stränder, för att undgå att blifva öfverrumplad och tillfångatagen af de vilda normanniska sjöröfvarne, som ännu seglade upp och ned på Seinen ända till Paris. Ludvig V, den siste konungen af den karolingiska ätten, kröntes i Compiègne, der han äfven slutade sitt lif ett år derefter (987). Från denna tid och nästan oafbrutet under fyra århundraden spelar platsen icke vidare någon roll i historien, något som i sjelfva verket först då åter inträffade, när Frankrike — ytterst försvagadt genom det afgörande nederlaget vid Poitiers (1356), beröfvadt sin konung (Johan den Gode), hvilken det franska ridderskapet ej mäktade försvara, och i lika hög grad förhärjadt af sina "naturliga fiender" som af sina egna, ej betalda soldater — till råga på olyckan var ett byte för inre strider mellan dauphin Carl (V, den Vise) och borgerskapet, anfördt af den beryktade Stefan Marcel, den förnämste bland pariserköpmännen.

Det var här såsom annorstädes: de som arbetade och utgjorde skatterna, sträfvade efter att deltaga i regeringen, och de, som hade öfvertaget, voro fast beslutna att tillbakavisa dessa öfvermodiga försök. I denna dilemma sammankallade dauphin Langue d'Oeil's ständer till Compiègne, en åtgärd, hvilken föranledde ett inbördes krig, hvaraf framföddes detta förfärliga bondekrig, som är kändt under namnet "*jaqueri*", af öknamnet Jaques Bonhomme, hvilket frälsemännen vanligtvis gåfvo sina förtryckta slafvar. Ädlingarne brukade säga: "Jaques Bonhomme släpper först då från sig sina pengar, när man pryglar dem ut ur honom, men Jaques skall betala, ty han skall blifva dugtigt mörbultad"; och Jaques blef verkligen tillbörligt kringklappad och hans i svett och möda hopskrapade fyrkar fråntogos honom.

Då dauphin slutligen under namn af Carl V — historien har hedrat honom med tillnamnet den Vise — efterträdde sin fader (1364), lät han i Compiègne bygga ett palats, som var kändt under namnet Louvre och af hvars yttermurar ännu i dag lemningar finnas. —

Då gästerna anlända till slottet, föras de genast upp på sina rum, som vanligtvis utgöras af en salong, ett sof- och toalettrum, alla mycket beqvämt inredda, men likväl ej vittnande om någon kunglig prakt. På yttre dörren finna de straxt vid sin ankomst sina namn skrifna på en tafla. Ett tryckt kort, som hänger der bredvid, angifver noga de tider, när posten, som har ett särskildt kontor i palatset, kommer och afgår, samt de timmar, då jernvägståget ankomma och återvända. För hvarje gäst serveras samtidigt the och andra förfriskningar af en betjent, som står till hans tjenst så länge han är i Compiègne och vid middagsbordet har sin plats bakom hans stol och passar upp, iklädd det gröna, karmosinröda och förgyllda kejserliga livreet.

Är gästen ungkarl, inlogeras han för det mesta i slottets högra flygel, der lifvakten har sitt qvarter och der det sålunda skulle vara opassande att låta damer bo. Samma dag han anländer måste han straxt före middagen uppvakta kejsaren och kejsarinnan, och vill han under sin vistelse göra allt för sig så angenämt som möjligt, bör han nästa morgon låta bära sitt visitkort till de rum, som bebos af de förnämsta "husofficerarne"; deras chef är general Rollen, en bestämd gammal soldat, hvars lifsprincip framför allt går ut på regelmessighet och ordning och hvars pligt är att bestå en ständig kamp mot den anarki, som alltid är färdig att anfalla den kejserliga hushållningen med dess särskilda bord för kejsaren och hans gäster, för palatsets guvernör, för departementscheferna, för de förnämsta kammartjenarne, lakejerna, kockarne, den lägre tjenstpersonalen o. s. v.

Frukosten serveras för hvarje gäst i hans egna rum, och omkr. kl. 12 går kejsaren ut ur sitt enskilda kabinett och möter, ledsagad af kejsarinnan, de gäster, hvilka äro församlade i slottets långa galleri, hvarifrån man begifver sig till Frukostrummet, der enhvar får sig plats anvisad vid bordet, och hvilken plats han sedan bibehåller under hela vistelsen på slottet. Efter frukosten anställes hjortjagt i skogen med det kejserliga kopplet, eller ett lopp med markis de l'Aigles vildsvinshundar, en utflykt i vagn eller till fots antingen till slottet Pierrefond eller till ett eller annat af de många intressanta ställen, hvarpå Compiègneskogen är så rik. Antingen kejsaren eller, om han är förhindrad, kejsarinnan, deltager i dessa förströelser.

I förbigående må likväl anmärkas, att ehuruväl Compiègneskogen i alla hänseenden står långt efter den vid Fontainebleau, håller den likväl 30 mil i omkrets samt är öfverallt genomskuren af mer än 350 olika, tydligt utstakade vägar, bland hvilka några i rät linie är sex mil långa. Här finnas också omkr. 300 öppna platser (*carrefours*), der dessa vägar skära hvarandra inbördes, och inom dess gränser framvälla icke mindre än 27 bäckar, hvarförutom 10 sjöar och parker äro spridda öfver dess yta.

De äldsta träden finnas i grannskapet af den öppna platsen Jägarebrunnen (*Puit des Chasseurs*); de äro bokträd, hvilka hafva en ålder af mer än 250 år, medan många af ekarne vid "carrefour'en Michelette hafva blifvit planterade för 150 à 200 år sedan. Skogen gifver sysselsättning åt omkr. 800 vedhuggare och hjulmakare, hvilkas aflöning jemte skogvaktarnes uppgår till inemot 180,000 rdr om året.

På jagtdagarne äro de kejserliga jagtvagnarne, *char-à-bancs* och korgvagnarne kl. 1 uppställda på *Promenade des Roses* vid foten af terrassen utanför den åt trädgården vettande sidan af slottet, och vid dessa tillfällen utdelar hofvets ekipagemästare (*maître des équipages*) sina befallningar med all den värdighet, som karakteriserar en sådan framstående

*) Detta skedde år 833, då Ludvigs alla öfriga söner gjorde uppror mot honom, emedan han, på uppmaning af sin andra gemål, Judith, på deras bekostnad sökte gynna sonen i detta hans andra giftermål. Året derpå uppsattes han likväl åter på tronen.

Digitized by Google

hoffunktionär, när han är inbegripen i den vigtiga utöfningen af sitt embete.

De skinande, välfödda paradhästarne hafva små silfverklockor i selarne, och räfsvansar hvifta omkring deras öron. Postiljonerna och förridarne lysa med sina gröna och skarlakansröda livreer. De äro försedda med läderbenkläder, högskaftade stöflar, guldkantade hattar och pudradt hår *à catagon*, med ett ord: iklädda den drägt, som begagnades af Nimrods söner på Ludvig XV:s tid, samt vid sidan beväpnade med stora jagtknifvar. Damerna äro klädda i siden och atlas, pelsverk och sammet; med sina af lysande tyger förfärdigade små jackor, glänsande damasker eller högskaftade, lackerade stöflar samt med sina sirliga små hattar, i hvilka äro fästade några roffågelsfjädrar, komma de ovilkorligen åskådaren att tänka på inledningsscenen i någon omsorgsfullt utarbetad balett.

Det kejserliga sällskapet stiger ned utför terrassen, och kejsarinnan tager — ledsagad af sin förnämsta qvinliga gäst (för ögonblicket*) var det prinsessan af Wales) — plats i sin egen lilla korgvagn, som drages af ett par utomordentligt vackra hästar, hvilka dessutom äro ovanligt små. Kejsaren är antingen sin egen kusk i en öppen faeton, eller också infinner han sig i någon af de talrika chars-à-bancs vid mötesplatsen i sällskap med flere af sina mera gynnade gäster. Piskorna smälla, bjellrorna klinga, kurirer, stafetter och förridare anlita sina sporrar, och hästhofvarne dåna mot den hårdfrusna marken — snart är skaran ur sigte och inne i någon af de långa skogsalleerna.

Man kan icke tänka sig något ståtligare skådespel än det kejserliga jagttåget. Läsaren föreställe sig en vidsträckt, cirkelrund öppen plats, hvarifrån i olika riktningar utstråla 10-12 långa gångar, som utmynna i åtskilliga *"vistas"*. Ofvan hvälfver sig en blid, melankoliskt mattfärgad himmel, på hvilken en och annan solstråle försagd smyger sig fram mellan de tunga molnen. På gräsmattorna, som betäckas af vissnade blad, äro jägare, hundar och hästar samlade i stor mängd. Der ser man de olika jagtbetjenterna i deras knäbyxor och broderade frackar och med de stora, böjda hornen kastade öfver skuldran, samt hundvaktarne, qvicka, småväxta figurer, som stå säkert på benen, ehuru de måste dragas med hvar sitt koppel af 8 par hundar. Dessa, hvilka äro af äkta engelsk race samt starkt byggda med breda bröst och kraftiga käkar, sätta svansarne högt i vädret och äro alla märkta med ett *V*, som skall betyda *vénerie* (konsten att jaga villebråd). Straxt bredvid dem befinna sig åtskilliga herrar, hörande till den kejserliga jagtpersonalen och utgörande en verklig profkarta på de mest brokiga drägter — till den grad pråla de i gröna, med guld och silfver broderade frackar, i skarlakansröda och broderade västar, i bockskinnsbenkläder och högskaftade stöflar, i trekantiga hattar à la Ludvig XV och med de oundgängliga stora jagtknifvarne i en försilfrad skida vid venstra sidan.

Här och der i denna samling ser man i riddrägter af en motsvararde prakt åtskilliga af Boulognerskogens amazoner, och dessutom flere officerare, karbinierer och medlemmar af hundramannagardet. En mängd ridknektar leder fram och tillbaka istadiga hästar, som hållas i beredskap åt det kejserliga sällskapet, hvars ankomst man väntar i hvarje ögonblick. Vid kanten af den halfcirkel, som på motsatta sidan hålles fri, ser man rader af öppna vagnar med eleganta damer från de närbelägna slotten, damer, bland hvilka många äro unga och vackra samt visa sig i "korta drägter" och med hägerfjädrar i de små, koketta hattarne. Bakom åkdonen och af gensdarmer både till häst och fots hindrad att framtränga längre, står en skara landtfolk, hvilket säkert nu behandlas med mera höflighet än hvad som vederfors det under den gamla regimen, ty när Ludvig XVI mötte en "bondlurk" i skogen, befallde han honom alltid begifva sig hem och sköta sitt.

Tillsammans bildar det hela en ganska storartad exposition af skönhet, glans och mod — af eleganta toaletter, pittoreska uniformer, väl dresserade hästar och hundar, och i bakgrunden af scenen har likväl plats blifvit lemnad åt ett litet penseldrag — men också ej mera — af landtlig enkelhet. Man har här framför sig en praktfull tafla, infattad i en ram, som bildas af de omgifvande träden i deras rika, rödskiftande och guldglänsande höstdrägt. Bland dem, som hafva privilegium på att genombryta kretsen, röra sig tyst och med en viss rastlöshet åtskilliga individer i civila drägter, och hvilka alla äro svartklädda samt utrustade med stora promenadkäppar och band i öfversta knapphålet. Vi blifva ingalunda öfverraskade af att påträffa dessa gensdarmer och se hur alla gå ur vägen för dem, ty hvar man vet att de äro hemliga polisbetjenter, som skola vaka öfver kejsarens säkerhet. Medan hofvet uppehåller sig i Compiègne, varseblifver man dem vid hvarje tågs ankomst till jernvägsstationen; om morgnarne ser man dem äfven promenera på öppna platsen framför slottet, liksom beundrade de arkitekten Gabriels verk; man träffar dem i alleerna, vid jagtmötesplatsen, inom den förtrollande kretsen af ungdom och skönhet samt på hôtel de la Clôche, der de, sittande vid något sidobord, mönstra gästerna och med spända öron lyssna på samtalet.

Plötsligen höras pisksmällar och bjellerklang; gensdarmerna röja väg, hofvets jagtvagnar anlända, föregådda af förridare i fullt galopp, medan förnäma herrar till häst på bägge sidor omgifva kejsarens och kejsarinnans vagnar. Åkdonen stanna inom kretsen; herrar och damer hoppa af hästarne eller stiga ur vagnarne samt vexla lyckönskningar och artigheter med vänner och bekanta, postiljonerna se om sina flämtande hästar, ryttarne närma sig, ridknektarne leda fram hästarne, som stått i beredskap, och gensdarmerna hålla den nyfikna massan på afstånd. En ganska löjlig villervalla råder nu, och under den kan man icke företaga sig någonting bättre än att beundra de många skönheterna. En krets af herrar sluter sig snart omkring ett halft dussin amazoner, hvilka just skola sätta sig upp i sadeln, ty ingen fransman vill gerna låta gå sig ur händerna ett så beqvämt tillfälle att göra studier med hänseende till damernas fotbeklädnad — för att ej nämna sjelfva foten.

När denna lilla episod är förbi, uppsöka vi med ögonen kejsaren, som, väl insvept i sin öfverrock, står försjunken i tankar några steg från kejsarinnans vagn, sysselsatt med att hålla eld på sin cigarr, medan allas ögon ängsligt äro fästade på honom och lägga märke till hans minsta rörelse. Vändande sig om, kastar han en skygg blick åt alla håll, och seende några privilegierade individer manövrera bland massan för att närma sig honom, utan att deras afsigt likväl skall märkas, svänger han om på klacken, tänder en ny cigarr och säger ej ett enda ord till någon.

I detsamma förspörjes en plötslig rörelse i massan — den drager sig tillbaka och damerna i vagnarne sträcka, för att få se hvad som är å färde, så ifrigt på de små halsarne, att man befarar det dessa skola råka ur led. Det är öfverjägmästaren, som, åtföljd af prinsen af Wales och den kejserliga prinsen, med hundarne och deras vaktare framför sig, spränger fram mot den öppna platsen "la Capitaine", der hjorten skall uppdrifvas. Från olika håll höras på afstånd "debuchéns" toner, hundarne sprida sig i skogen, och mellan träden ser man jägarne spränga efter i hälarne på hundkopplen. På deras väg finnes en ännu längre kedja af vagnar, hvilka för ett ögonblick komma åskådaren att tänka på

*) Författaren beskrifver således Compiègne vid det tillfälle, då prinsen och prinsessan af Wales på förra hösten voro der.

Digitized by Google

återvändandet från de engelska kapplöpningarne, ty här ser man samma försök att bryta linien, samma hopkörningar, samma oväsen och oreda.

Trots all kavalkadens prakt upptäcker man likväl snart att här ej finnas detta slags personer, hvilka man i England anträffar, de der icke veta hvad en jagt vill säga, men likväl mumla någonting om att den blifver illa ledd, emedan de hafva förlorat hundarne ur sigte, och detta ehuru ett flitigt skällande, som ibland bildar en verklig afgrundskör, tydligen angifver det ställe, der jagten pågår som lifligast. Säkert är att den går i ilande fart, men ingen deltar i den för att studera hjortens finter eller hundarnes instinkt, utan helt enkelt för att skaffa sig en god galoppad utefter en gräsbevuxen ridbana och ha utsigt att få vara med då hallali'n uppstämmes.

Att under jagtens fortgång rida förbi hofvagnarne eller sådana ryttare, som bära den kejserliga jagtuniformen, är stridande mot etikettens fordringar.

Det gamla ceremonielet vid en kunglig jagt bjöd, att ingen skulle komma mellan konungen och villebrådet, emedan hans majestät, då tappade humöret. Chateaubriand berättar, att hans alltför lifliga häst en gång, då han debuterade såsom deltagare i en kunglig jagt och derför blifvit försedd med en häst ur kungliga stallet, satte af med honom och, i trots af alla hans bemödanden att hejda djurets lopp, sprängde åstad till den plats, der villebrådet störtat och dit konungen anlände först några få ögonblick derefter. Den unge jägaren sprang af hästen, tog af hatten och bugade sig underdånigt, i det han bestört tänkte på hvad som skulle blifva följden af hans oförskyllda jagtifver. Till hans stora öfverraskning brast emellertid konungen — utan att ens gifva honom så mycket som en vred blick — ut i skratt och sade i en ton, som röjde både godmodighet och humor: "det gick med fart". — "Dessa ord", anmärker Chateaubriand, "voro de enda jag någonsin hört Ludvig XVI yttra". Jagt, frässeri och låstillverkning voro, såsom man vet, det enda som upplifvade Ludvig XVI:s tröga temperament, och närhelst han infann sig i Compiègne, hängaf han sig åt jagtens nöjen, hvilket äfven var förhållandet, när han uppehöll sig i Choisy, Versailles, Marly, Rambouillet och Fontainebleau. Han förde ingen annan dagbok än sin jagtbok, och hans naiva anteckning deri: "intet" på den dag då Bastiljen intogs — en anteckning, som kom sig deraf att han under den dagen sysselsatt sig hvarken med jagt eller målskjutning — har gifvit anledning till många opassande och hatfulla kommentarier. I alla händelser följde han härvid endast hofvets traditioner, ty efter hvad fru Campan berättar, plägade hofmännen i Versailles under hans företrädares regering, så ofta ingen jagt skulle ega rum, gäspande säga till hvarandra: "i dag gör kungen ingenting". Ehuru vid hvarje krökning i skogen

"Den ombältade jägaren blåser,
Med utspärrade kinder, sitt krumma horn"

och gifver signal för hvarje gång villebråd eller hundar visa sig, så klaga likväl boulevard-nimroderna ännu öfver att de kejserliga jägarne ej så ofta, som de borde, blåsa i sina horn. Till och med endast ett aflägset eko, mena de, skulle underrätta personalen i vagnarne om huruvida man vore på rätta spåret eller ej. Under nuvarande förhållanden hör den knappt föga mer än de klingande, vid hästarnes selar fästade bjellrorna, hvilka likväl öfverrösta bullret af hästarnas hofvar bland de torra löfven. Följaktligen blifver samlingen, som i början utgjorde en tätt sluten krets, bruten och splittrad långt innan jagten är slut, och i hopp att fortare nå målet, sätta många ryttare i vild fart in i den labyrint, som bildas af de höga träden, mellan hvilka ej finnes någon småskog och som utgöra Compiègneskogens stolthet.

Allt emellanåt rör det sig i buskarne och de höga ormbunkarne, ur hvilka framstörta nästan ihjälskrämda unga rådjur, hvilka söka mellan åkdonen rädda sig undan de fruktade hundarne, som likväl icke anse det löna mödan att taga någon närmare notis om ett så oansenligt villebråd.

I hvarje ögonblick vexlar den skiftande taflan. På denna afsides belägna, cirkelrunda plats, som beklädes med en blåaktig grönska och hvarifrån utstråla talrika gångstigar, påträffar man friska hästar och hundar, som vänta på de mera entusiastiska jägarne. Längre bort nedrusar ett hundkoppel, åtföljdt af väktarne (*whippers-in*), vädrande utför en ljungbevuxen sluttning, i det en eller annan vacker "Diana", som frigjort sig från sina bojor, sätter af framför de andra med gnistrande ögon, uppspärradt gap och de bruna håren fladdrande för vinden. Sedan varseblifva vi några beridna officerare, hvilka hafva tappat spåret på kopplet och nu rådslå åt hvilket håll de skola begifva sig. De fatta raskt sitt beslut och spränga in under trädens stolta kolonnader — åtföljda af oss. Inom kort är hjorten, som ursinnigt förföljes af de högt skällande hundarne, ur sigte. Några få jägare, hvilkas hästar äro öfverhöljda af fradga, lyckas likväl hinna med, och bland dem äro äfven vi. Men då det börjar blifva mörkt, och vi erinra oss att vi i fyra timmar hafva ridit med ansigtet mot vinden och att hofvagnarne redan hafva återvändt till slottet, anse vi det bäst att afstå från förföljandet och återvända för att kläda oss till middagen. Detta beslut ångra vi sedan icke, ty vid bordet erfara vi att jagten har blifvit uppgifven, och att en annan hjort skall figurera vid utdelningen af hundarnes anpart i bytet (*curée*). Alla sysselsätta sig med den otur, som drabbat prinsen af Wales, hvilken — såsom det heter — kastades ur sadeln af en hjort med tiogrenade horn. Hela saken var att hjorten korsade hans väg och blef lika mycket skrämd som prinsen förblef oskadad.

När ridten blifvit lyckligt slutad, är sannolikt att jagthornen förr eller sednare skola uppstämma melodien *bat l'eau*, som anger att hjorten tagit sin tillflykt till vattnet. Sedan spelar man första delen af hallali, när man varseblifver att djuret slutligen sätter sig till motvärn mot hundarne. Inom kort tillkännagifver ett skott, åtföljdt af sista delen af hallali'n, att allt är slut. Blott en eller två privilegierade personer äro tillstädes vid djurets död; andra höra endast ljudet från de aflägsna horn hvarpå svaras af andra, hvilka uppstämma retraite'n, och största delen af dem, som voro närvarande vid jagtens början, hvarken hör eller ser något af offrets död, men får kanhända vid middagsbordet veta att hjorten tätt invid Oise tvangs att vända sig mot hundarne, att den som vanligt försvarade sig tappert och kämpade modigt mot hundarne, tills en kula omsider gjorde slut på dess lif, hvarefter den störtade till marken.

Åtföljdt af den kärra, hvarpå hjorten forslas af de utmattade hundarne, vänder vagn- och ryttaresällskapet icke sällan tillbaka utefter stränderna af den temligen breda sjön S:t Pierre, hvars vatten färgas af den nedgående solens strålglans och som på alla sidor omgifves af tättbevuxna höjder, som prunka i ett af guld och purpur skiftande färgspel.

Den kejserliga jagten ledes af fursten af Moskva, hvilken till närmaste man under sig har sin kusin, jagtlöjtnanten baron Lambert — en af de muntraste och qvickaste männen vid det kejserliga hofvet och den som bäst af alla förstår sig på att anordna en improviserad bal, göra charader eller *tableaux vivants*. Han skrifver äfven muntra kupletter, spelar fortepiano och dansar som en tjugoårig yngling, håller längst ut i valsen, hvarefter han begifver sig till slottets rökrum för att der tillbringa en eller två timmar, innan han går till hvila. Nästa morgon träffas han i soluppgången ute i skogen, för att hålla mönstring med jagtbetjeningen och vidtaga förberedande åtgärder till dagens jagt. I följd af ett begär att ständigt vara sysselsatt, är

Digitized by Google

han alltid med om hvad som helst, hvilken egenskap i förening med hans sprittande lefnadslust gör honom till själen i det kejserliga sällskapslifvet.

Under den gamla regimens tid voro konungens jagtembetsmän långt talrikare än nu är förhållandet; ty endast i de högre graderna hade man då en öfverjägmästare, en generalkapten, en öfverfalkenerare och en chef för "ulfjägarekompaniet". Af hundar hade man då öfver sextio par, och bland dessas vaktare voro två af adligt blod. Dessutom fanns ett stort antal pager, hvilka det tillhörde att åtfölja konungen, då han steg till häst vid jagten, samt buro hans favoritvalpar på dynor. Hundarne åkte, åtföljda af hofdamer, i öppna vagnar, som drogos af äkta fullblodshästar, på hvilka postiljonerna redo i fullt galopp. Konungen och hans omedelbara följe — bakom hvilket kom en liten armé af underordnade officianter och hofmän — redo på rikt utstyrda paradhästar med stora karmosinröda sammetsadlar, som voro broderade med guld samt i hölstren försedda med stora pistoler, hvarförutom begagnades tunga betsel och remtyg, slamrande stigbyglar och orimligt stora sporrar. Tillsammans framkallade all denna ståt ett sådant buller och slammer, att häraf öfverröstades hundarnes skällande och nästan ljudet af ett dussin jagthorn.

Det var villebråd i öfverflöd under dessa jägmästarevärdighetens och jagtkretsarnes (*capitainerie*) dagar, då på en omkrets af till och med 100 mil icke fanns en enda, såvida han ej var adelsman, som vågade att — till och med på egen mark — skjuta något vildt, om han ej ville utsätta sig för att blifva dömd till galererna för lifstid; i dessa dagar, då — såsom man finner af Arthur Youngs resebeskrifningar — åkerhöns och fasaner sprungo omkring på landsvägarne i stora skaror och så litet rädda, som om de varit sparfvar, och stundom kommo vandraren så nära, att han kunde slå ihjäl dem med sin käpp; i dessa dagar, då rådjur, harar och kaniner sågos i flockar, då alla de stora herrarne hade sina slott i ofantliga skogar, hvilka öfverflödade på rådjur, vargar och vildsvin, som fritt ströfvade omkring i hela landet och förstörde säden, hvarmed de arma bönderna skulle lifnära sig sjelfva och sina familjer — ja, väl må man kalla dem arma, ty ve dem, om de klagade; då blefvo de straffade såsom upproriske.

Då en orättvisa vanligen brukar medföra en annan, påbjöd man dessutom att bönderna skulle odla vissa sädesslag, i hvilka villebrådet visade sig finna stort behag, hvarför de vid straff ålades att icke rensa eller slå sina åkrar under de fastställda årliga jagttiderna, emedan man befarade att derigenom skulle bortskrämmas eller skadas de unga åkerhönsen och de gamla beröfvas sina tillflyktsorter. För öfrigt vill det synas som om man varit något besvärad af detta öfverflöd på vildt, ty vid de kungliga jagterna klagades beständigt öfver att hundarne spridde sig åt alla håll efter ett eller annat byte, som korsade spåret — något som framkallade villervalla bland jägarne och föranledde att dessa, ehuru det oupphörligt blåstes i otaliga jagthorn, aflägsnades många mil från hvarandra.

Hela den tid hofvet uppehåller sig i Compiègne är kejsaren sjelf dagligen sysselsatt med att bestämma gästernas platser vid middagsbordet; dessa platser ombytas för hvarje dag, hvilket icke är förhållandet vid frukosten. Kejsaren sitter vid bordets midt, och gentöfver kejsarinnan. Vanligtvis anvisas hedersplatserna hvarje afton åt *olika* gäster, men man har tyckt sig märka att fursten och furstinnan Metternich, när de äro på besök i Compiègne, oftare än någon annan intaga dessa platser.

Antalet af gäster vid det kejserliga middagsbordet vexlar dagligen. Utom de vanliga gästerna kan man i allmänhet alltid vänta — hvilken omständighet gör det till en ganska svår sak att ordna det kejserliga bordet — en eller annan minister, som rest ut för att rådpläga med kejsaren, en eller två offentliga funktionärer, som för någon vigtig angelägenhets skull infunnit sig från Paris, åtskilliga officerare och främlingar, utomordentliga notöfverbringare, som kanhända hafva blifvit presenterade under jagten, hvartill slutligen komma några framstående personer i den omgifvande trakten.

Husofficerarne intaga artigt sina platser ytterst vid bordet, så att de mellersta stolarne öfverlemnas åt gästerna, och då vid bordet ingen plats får vara oupptagen, måste hvarje gäst, som af en eller annan anledning ser sig förhindrad att infinna sig till middagen, först underrätta palatsets generaladjutant om sitt uteblifvande.

Vi inträda i den antikt praktfulla matsalen, som strålar i en bländande belysning. På alla sidorna uppbära förgyllda pelare det höga, hvälfda taket, som befinner sig så högt upp, att de deri anbragta målningarne och förgyllningarne endast otydligt framskymta. Bordet, som omgifves af sina hundrade gäster och till öfverflöd upplyses af en fyrdubbel rad ljuskronor, framstår i en ännu större prakt genom skenet från en mängd kandelabrar af Cristofle's vackraste arbete. Längs efter hela bordet är uppställd en rad eleganta bordsuppsatser, motstycken till dem som tillhörde Ludvig XV; hvar och en af dessa uppsatser återgifver en eller annan jagtepisod: t. ex. jägare, tillbakahållande sina koppel; hundar, som nyss hafva upptäckt hjortens gömställe; de högt skällande hundarnes anfall på villebrådet; hjorten inringad; pikenerare, uppstämmande "hallali"; utdelningen af hundarnes andel i bytet o. s. v.

Ljuset vinner i intensitet, när det kastar sina strålar öfver de olika pjeserna af denna konstnärligt arbetade silfverservis, spelar öfver blommorna och frukterna och på de vackra porslinsvaserna, i hvilka prunka sällsynta tropiska växter, som mätta den varma luften med ljuflig vällukt, och det kommer de rikt slipade glasen att skimra i regnbågens alla färger.

Kejsaren och kejsarinnan uppassas vid bordet af deras egna pager, och bakom gästernas stolar står en dubbel rad af lakejer, som alla, nyss rakade och putsade, hafva en frisk och skinande ansigtsfärg och bära rosenröda silkesstrumpor, som väl sluta sig efter deras välformade ben. Ett ögonblick stå de i sina rikt broderade frackar och karmosinröda knäbyxor så stilla som pelare, medan starkt byggda kammartjenare i mindre lysande livreer ljudlöst inbära fat med läckra kötträtter och flaskor med sällsynta viner. Dessa saker mottaga de undan för undan af en armé lägre tjenare, medan munkockarne ("*officers of the mouth*") promenera upp och ned i rummet, utdelande sina befallningar med en något orolig uppsyn.

Hvarje rätt serveras och ätes på silfvertallrikar, och det är först vid desserten silfret får rymma fältet för det mest utsökta sèvresporslin. Under hela middagen spelar det kejserliga lifgardets musikkår, som har sin plats på ett galleri i närheten, men så sakta, att häraf icke störes samtalet, som föres i en mycket låg, nästan hviskande ton.

När middagen är slutad, går kejsaren med kejsarinnan vid sin arm förut, och i samma ordning, hvari gästerna begåfvo sig till matsalen, återvända de derefter till Konversationssalen genom Vaktsalen, der väggarne äro prydda med basreliefs, framställande Alexanders fälttåg. Straxt derefter omkringbjudes kaffe i Kortgalleriet — ett elegant rum, på hvars väggar man ser af Coypel målade taflor, återgifvande scener ur Don Quixotes lif — kejsarens och kejsarinnans koppar öfverräckas dem af den tjenstgörande palatsprefekten. Det kejserliga paret vandrar hela tiden fram och tillbaka i rummet, ställer till hvar och en några ord samt söker få de mera försagda gästerna att känna sig rätt hemmastadda.

Digitized by Google

Inom kort låter kejsarinnan underrätta herrarne att det står dem fritt att tillbringa en halftimma i palatsets rökrum, hvarefter hon med de förnämsta damerna begifver sig in i Familjesalongen, dit hvar och en får följa henne; dock hör det icke till goda tonen att, såvida man ej är en framstående personlighet, gå in dit utan särskild uppmaning, ty i sådant fall skulle det jemförelsevis trånga rummet blifva öfverfyldt. Inbjudningen låter likväl ej vänta på sig, ty under loppet af aftonen brukar kejsarinnan upprepade gånger återvända till Kortgalleriet för att anmoda de gäster, hon der finner, att göra henne sällskap.

Kejsaren stannar vanligtvis qvar i galleriet — i hvars ena ända åtskilliga spelbord äro framsatta, såsom engelska biljarder, holländska topspel o. s. v. — för att förströ sig med sitt favoritspel: salongskast-spelet (*drawing-room-quoits*). Detta spelas på ett med en duk öfvertäckt mahognybord, hvilket är 5-6 famnar långt, hvarpå i yttersta ändan finnes en hvit fläck, omgifven af koncentriska cirklar. Kastskifvorna, som på undre sidan äro beklädda med linne, kastas utåt bordet, som om detta vore en gräsplan, och den spelandes uppgift är att söka anbringa dem så nära som möjligt till den hvita fläcken. Det är ganska roligt att lägga märke till med hvilken ytterlig noggrannhet kejsaren kastar sina första få skifvor, liksom till det goda lynne, hvarmed han, i trots af sin stora färdighet, bär sina nederlag i ett spel, hvari han — med undantag kanhända af hertiginnan de Mouchy — ej har att frukta för någon farlig rival.

Medan "statshufvudet" sålunda sysselsätter sig, sitter kejsarinnan vid ett stort bord i sin salong och språkar med de omkring henne samlade damerna samt lär dem lägga patience, "solitaire" (spelas af en enda person) m. m.

Då emellertid just samma afton en *curée* skall vid fackelsken ega rum på palatsets stora gårdsplan, begifva sig alla gästerna på en gång, liksom efter middagens slut, till de rum, hvarifrån man har utsigt öfver platsen, medan kejsaren, kejsarinnan och de mera framstående gästerna visa sig på balkongen ofvanför stora ingången till slottet. En half timme förut har på platsen samlats en folkhop, som ifrigt afvaktar den signal, hvarvid den får komma genom porten. Snart höres ett sakta buller, och i skymningen igenkänner man ett par hundvaktare, som öfver den träbelagda gårdsplatsen skjuta en skottkärra, innehållande hufvudet, skinnet och inelfvorna af en hjort. Dessa beståndsdelar äro knappt nedlagda vid perrongens fot, förrän hela jägarkåren infinner sig med sina stora jagthorn kastade öfver skuldran. Efter dem komma vaktarne med hundarne, hvilka måste göra halt, just som de komma inom palatsets port, och uppställas i slagordning, begärliga efter det i andra ändan af gården liggande bytet, hvilket de veta kommer att tillfalla dem. Öfverjägaren ställer sig med lyftad piska bredvid lemningarne af hjorten, och då allt är färdigt, framstörtar hela skaran i vild oordning, uppfyllande båda sidorna af den breda gården, medan deremot dess midt hålles fri af soldater med fällda bajonetter. Trettiotvå kejserliga, högväxta lakejer, iklädda gröna, karmosinröda och förgyllda livreer, hvita silkesstrumpor och höga hattar, utträda nu ur palatset med omsorgsfullt friseradt och pudradt hår. I högra handen bära de långa, ofvantill med facklor försedda stafvar samt uppställa sig sjelfva några fotbredder framför åskådarne.

Nu öppnas de fönster, hvilka vetta ut mot palatsets balkong, som är praktfullt upplyst, och på denna visa sig kejsaren, kejsarinnan och de förnämsta gästerna, så snart jägarne blåsa "la royale". Hundarne, hvilka hittills hållit sig tysta, börja nu skälla högt, då de uppeldas genom åsynen af hjortens hufvud och horn, som blifvit af en bland kammartjenarne så lagda, att djuren kunna se dem. Öfverjägaren sänker sin piska, i hornen blåses *à la curée*, och hela hundskaran störtar — med svansarne i vädret — fram med en häftighet, liknande den som karakteriserar ett kavallerianfall. När de kommit på ett afstånd af endast några få fot från hjorten, lyfter öfverjägaren åter sin piska, hvarvid de tjutande och skällande hundarne stanna. Åter ljuda hornen, hundarne drifvas tillbaka, och en stund derefter släppas de åter fram, för att likväl ännu en gång hejdas af öfverjägarens piska. Denna manöver upprepas för tredje gången, hvarvid kammartjenaren skickligt kastar hjortens hufvud och skinn åt sidan, men derigenom aftäcker inelfvorna — och nu störta hundarne under trumpeternas smattrande, högt skällande, öfver bytet. Efter några ögonblicks förlopp hör man endast ett doft morrande och huru benen krossas mellan de kraftiga käkarne. Den täta hundmassan är härunder i vågig rörelse, hvarunder den än snor sig tillsamman, än skiljes, än hopdrages. Då och då vill en eller annan hund, som är missbelåten med sin plats, skilja sig från kamraterna och draga sig något afsides, för att sedan, med lyftadt hufvud och med ett väldigt språng störta in i slagsmålets egentliga medelpunkt. En eller annan hund har lyckats försäkra sig om en godbit och ämnar nu, för att i ro få förtära densamma, smyga sig bort. En eller två af hans kamrater, som blifva förbittrade öfver ett sådant egennyttigt beteende, ämna förfölja rymmaren, hvilket just synes gifva anledning till strid; men i det afgörande ögonblicket lägger sig en jägares piska emellan och tvingar parterna att åter intaga sina platser. Inom mindre än tio minuter är allt uppätet, hornen blåsa "retraite'n", det kejserliga sällskapet drager sig tillbaka, slottsfönstren stängas, facklorna släckas, folkhopen skingrar sig åt alla håll och hundarne föras tillbaka till deras stall.

Teatraliska föreställningar ega alltid rum en eller två gånger i veckan, under det hofvet uppehåller sig i Compiègne, samt gifvas på den i slottet befintliga teatern. Vid dylika tillfällen komma med morgontåget timmermän och teatermaskinister för att vidtaga de erforderliga, förberedande åtgärderna. Då skådespelarne anlända kl. 3 på eftermiddagen, äro vid stationen dem till mötes kejserliga vagnar, hvilka föra dem till slottet, der de mottagas af en intendent. Denne visar artisterna till för dem afsedda rum, dit man förut uppburit deras kläder. Klockan ½ 5 äta de middag, uppassade af ett dussin tjenare, och derefter göra de några slag omkring i parken till kl. 6-7, då de förbereda sig till aftonens föreställning.

Teatern, som icke har några dekorationer, står på ena sidan i samband med Kortgalleriet, och på andra sidan med de s. k. "Fursterummen", så benämnda, emedan de äro afsedda endast för krönta hufvuden och furstliga gäster. Den vetter utåt parken, och bakom den löper en lång korridor, hvilken sträcker sig genom hela palatsets venstra flygel. Framemot kl. 8 öppnas dörrarne för de i granskapet boende personer, hvilka blifvit inbjudna att öfvervara föreställningen. De anvisas sina platser af lakejer, klädda i stort livré. Kl. 8 är salongen vanligtvis fullsatt, med undantag af balkongen i midten, som är afsedd för kejsaren och kejsarinnan med deras uppvaktning. Parterren, hvilken uteslutande upptages af officerare af hvarje rang och vapen samt af högre embetsmän i de olika departementen — alla i full officiell drägt — erbjuder ögat en praktfull anblick. Sidobalkongerna upptagas af en dubbel rad damer, hvilka alla äro klädda i baldrägter, som likväl äro mindre urringade än vanligt. De yngsta skönheterna laga alltid så att de få sitta i främsta ledet. På de öfre balkongerna, hvilka äro indelade i loger, med tre rader sittplatser till ett antal af fjorton, intagas den första och en del af den andra bänken af damer, medan de öfriga platserna innehafvas af herrar i vanlig aftontoalett. Det samma gäller om sidogallerierna, hvilka äro anbragta mycket högt upp; toaletterna äro likväl här mindre eleganta än på balkongerna. Midtelgalleriet upp-

Digitized by Google

tages af underofficerarne och gemene vid lifvakten, hvars musikkår bildar orkestern.

Efterhand fylles balkongen i midten dels af damer, tillhörande hofvet, och dels af med fastlandets ordnar mer eller mindre dekorerade herrar, hvilka sätta sig bakom fruntimmerna. Toaletterna — sidenklädningar med släp — erbjuda ingenting af synnerligt intresse, om man undantager att damernas klädningslif, såsom förut nämndes, äro mindre än vanligt nedskurna; härifrån gör likväl undantag hertiginnan de Mouchys toalett.

Plötsligen tystnar det sorlande samtalet, hela publiken reser sig — de som sitta på parterren så, att de vända ryggen mot skådebanan — och kejsaren, kejsarinnan, prinsen och prinsessan Murat, turkiska och italienska sändebuden samt uppvaktningen inträda på balkongen och taga plats, medan orkestern spelar en liflig marsch. Kejsaren, som är klädd i aftontoalett med svarta knäbyxor och strumpor och bär Hederslegionens stora band, kastar omkring sig en forskande blick och håller under hela aftonen sina armbågar på stolskarmarne och sitt hufvud böjdt framåt mot venstra sidan. Han talar knappt två gånger med kejsarinnan under hela föreställningen.

Kejsarinnan, som befinner sig till venster om sin gemål, sitter mycket rak i sin ländstol, tack vare en kudde, som en af hofdamerna anbringat bakom hennes rygg. Hon synes hafva tråkigt — möjligen är pjesen ej i hennes smak — och två eller tre gånger framkallar hon ett temligen vresigt ljud genom att plötsligen öppna och tillsluta sin solfjäder. Hon är mycket anspråkslöst klädd i klädning och *tunique* af mörkgrönt silke, och liksom de öfriga damernas temligen urringad. I håret, som är uppfästadt ofvanför pannan, sitter en hvit ”*aigrette*”, hvilken med en diamantbrosch är fästad vid ena sidan.

Bakom kejsarens och kejsarinnans stolar stå ett par kammarherrar, som bära Hederslegionens kors, för att mottaga befallningar, tills de vid hvarje akts slut, då kejsaren och kejsarinnan alltid lemna balkongen, aflösas af andra kammarherrar. Då det kejserliga paret åter visar sig, uppspelar orkestern en marsch, och hvarje gång kejsaren och kejsarinnan gå in eller ut resa sig åskådarne.

Vid sista aktens slut, just som ridån går ned, applåderar det kejserliga paret, och alla de närvarande följa naturligtvis exemplet; under pjesens lopp vågar ingen på detta sätt gifva sitt bifall tillkänna. Förfriskningar kringbjudas under aftonens lopp af kejserliga lakejer.

När föreställningen är slutad, mottager vanligtvis den tjenstgörande kammarherren kejsarens befallning att begifva sig till skådespelarnes rum, och med vigtig uppsyn säger han då till de församlade konstnärerna: ”kejsaren tackar direktören och skådespelarne samt gör författaren sin komplimang”. Utom den betydliga summa, som direktören erhåller för sitt sällskaps uppträdande, för sceneriets ditförande och uppsättande o. s. v., tilldelas på kejsarens befallning hvar och en af de förnämsta skådespelarne ett honorarium af 300 francs, och de mera underordnade skådespelarne erhålla lägre belopp i öfverensstämmelse med deras större eller mindre skicklighet.

Några af dessa föreställningar — t. ex. ”Den puckelryggige” — sägas hafva kostat icke mindre än 17,000 francs.

Skådespelarne vid Théâtre Français åtnjuta framför andra det företrädet att efter föreställningens slut begifva sig till Sällskapssalongen samt uppvakta kejsaren och kejsarinnan, som då i utbyte säga artisterna några förbindliga och smickrande ord. Innan skådespelarne lemna palatset för att med ett extratåg återvända till Paris, serveras för dem souper kl. 12 i de tjensthafvande officerarnes matsal, der värdskapet utöfvas af hr Bertora; midtemot honom sitter på andra sidan af bordet sällskapets direktör, hvars skyldighet det vid dessa tillfällen är att föreslå kejsarens skål. Här går det vanligtvis särdeles muntert till, då åtskilliga af palatsets gäster, i synnerhet de som äro lifligt intresserade för konst och litteratur, sätta en ära i att närvara vid denna souper.

De aftnar, då ej teatraliska föreställningar gifvas på slottet, sysselsätter man sig med att dansa, sjunga eller göra musik, eller också uppföras på kejsarinnans lilla enskilda teater ”*tableaux vivants*” eller lösas gåtor. Det var på denna miniatyrteater kejsarinnan för några säsonger sedan sjelf spelade hufvudrollen i ett af Octave Feuillet enkom för henne skrifvet stycke, och på hvilken äfven uppfördes markis de Massa’s lifliga pjes ”Cæsars kommentarier”, hvari furstinnan Metternich väckte ett ofantligt uppseende genom sitt återgifvande af en pariserkusks roll.

På kejsarinnans namnsdag roar man sig vanligtvis med en charadlek, och vid dess slut stiga alla som i densamma medverkat utför den lilla trappa, som från scenen leder ned till åskådareplatsen, och öfverräcka kejsarinnan buketter af utvalda blommor. Vid denna signal lemna de andra gästerna sina platser, passera genom Kortgalleriet, Vaktsalen och södra korridoren samt gifva ytterligare kejsarinnan buketter. Då hon mottager dessa gåfvor, kysser hon de unga flickorna på pannan, trycker de äldre damernas händer och niger behagfullt för herrarne. Dessa buketter, hvilka blifvit sammansatta af de sällsyntaste blommor, äro så talrika, och många af dem så stora — en som förra säsongen öfverlemnades af en hög officer måste bäras till slottet af ett par karlar — att de bilda ett helt berg framför kejsarinnan, åt hvilken väg måste röjas, om hon skall slippa fram. Buketterna samlas sedan på kejsarens stora spelbord i Kortgalleriet, hvilket sålunda för en stund förvandlas till en aflång praktfull blomstersäng.

Vid särdeles högtidliga tillfällen — när ett eller annat krönt hufvud eller någon utländsk furste är kejsarens gäst i Compiègne — anordnas stora baler i ”Festgalleriet”, men de vanliga små dansnöjena (*petit bals*) ega rum i en af salarne och ledas af den tyske musikern Waldteuffel. Quadriljer, valser och kottiljonger äro de vanliga danserna, ehuru de sistnämnda hafva förlorat mycket af sin originalitet, sedan markis de Caux, som var själen i dessa danser, dragit sig tillbaka från hofvet efter sitt giftermål med Adelina Patti. Framför alla andra danser föredrager kejsaren ”*la Boulongère*”, hvars imposanta turer han med stort nöje anför. Äfven andra länders nationaldanser, hvarmed åtskilliga af hans utländska gäster ofta roa sällskapet, betraktar han med mycket intresse.

En afton förliden säsong improviserade omkr. 8 hofvets förnämsta skönheter, hvaribland befunno sig furstinnan Metternich, furstinnan Persigny, grefvinnan de Pourtalès och den förtrollande fröken de la Gravière, en dans — den s. k. ”dödsdansen” — ett slags vildt yrande *reel**), en blandning af den auvergnska *bourréen* (en munter bonddans), apachernas krigsdans, den högländska ”*fling*” och den irländska ”*jig*” (en lätt hoppande dans).

Den unge kejserlige prinsen deltager vanligtvis i några kadriljer och valsar en eller två gånger med sin kusin, fröken d’Albe, hvarefter han med militärisk punktlighet drager sig tillbaka kl. 9 för att gå till hvila. Man påstår att kejsaren, som vid elfvatiden begifver sig till sitt kabinett, der sysselsätter sig med statsangelägenheter långt efter det de sista af hans gäster hvila i sin djupaste sömn. När det lider mot midnatt, reser sig kejsarinnan upp från sin plats, går mot dörren, hvarunder hon ställer några ord till dem, som befinna sig i hennes väg, och då hon kommit till tröskeln, niger hon för sällskapet, hvilket besvarar hennes af-

*) Skotsk dans.

Digitized by Google

skedshelsning med djupa bugningar och nigningar; ledsagad af sina tjenstgörande sällskapsdamer, går hon derefter till hvila.

När gästerna om morgonen skola afresa från denna gästfria kejserliga boning, samlas de, efter att hafva frukosterat i Frukostrummet, i Sällskapssalongen för att aflägga sin afskedshelsning inför kejsaren och kejsarinnan. Det kejserliga paret vexlar vid afskedet några vänliga ord med hvar och en. Vagnarne stå förspända på stora gården, gästerna intaga sina platser, piskorna smälla, hjulen rassla och om några minuter höres jernvägspipans ljud, hvarefter vi återvända till Paris med en fart af 40-50 mil i timmen.

Moskva.

(Efter "Around the Kremlin". London 1868.)

Framför många andra stora städer i verlden har Moskva hos sig någonting särdeles tilldragande. Det är ju icke blott medelpunkten för ett stort folk, utan har dessutom en intressant forntidshistoria, hvarför det i synnerhet har att tacka sitt läge, som gör det till en förmedlande länk mellan Östern och Vestern, i hvilket sistnämnda hänseende det liknar Konstantinopel, som ligger på gränsen mellan två verldsdelar. Från att i början vara en köping växte Moskva småningom upp till en stad, omgifven af barbariska och krigiska stammar, och i samma mån det tilltog i betydenhet, blef det äfven föremål för anfall, än från vester af de krigiska och eröfringslystna polackarne, hvilka önskade utvidga sina gränser, än från öster af vilda och ociviliserade tartarhorder, som framvältade i otaliga massor för att plundra och mörda. Ehuru staden flere gånger blef afbränd och plundrad, reste den sig likväl för hvarje gång ur gruset och blef slutligen segrare, så att polackar och tartarer måste vika tillbaka för det kraftiga folk, som samlades i och omkring densamma. Derför är det också inom och utom Moskvas murar Rysslands äldre historia blifvit dikterad; S:t Petersburg är, såsom en stad från igår, en ryska rikets hamn; något mera har till och med Peter den Stores jernvilja svårligen lyckats göra af denna sin skapelse.

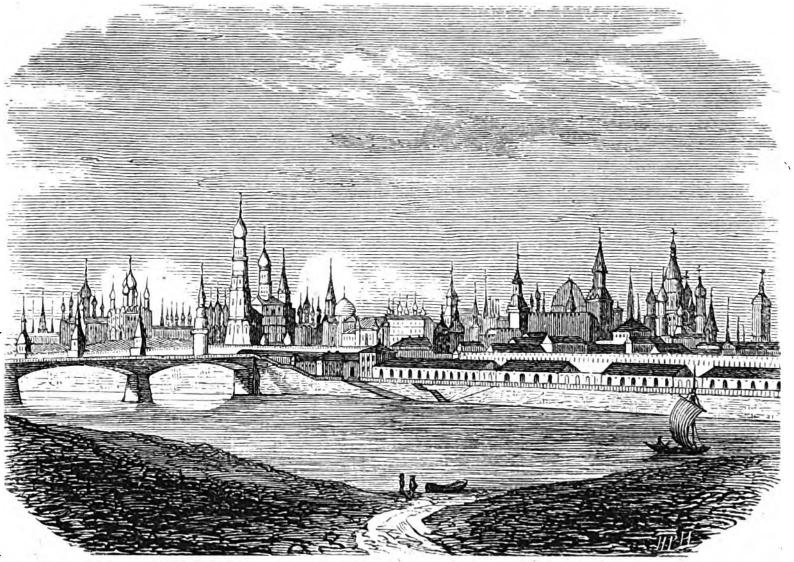

Moskva.

Moskva ligger midti ett böljande landskap på en rad af små kullar och omflytes till en del af den lilla floden Moskva, hvilken, kommande från nordvest, slår sin arm omkring en del af staden och flyter vidare mot sydvest, i hvilken riktning den $\frac{1}{4}$ till $\frac{1}{2}$ mil längre bort slingrar sig omkring foten af några kullar, hvarifrån man har en hänförande utsigt öfver staden, hvilken som en karta ligger utbredd nedanför åskådaren. Häruppe kan man öfverse hvarje del af densamma, hvarje höjning eller sänkning af de många genom grönskande dalgångar från hvarandra skilda kullarne; tinnar, torn, kupoler glänsa i solljuset högt öfver de ljusmålade husen och de stora trädgårdarne. Härifrån ser man palatsen Peterhof och Kreml, de fästningar liknande klostren Semonoff och Norospasski, kappridningsplatsen, Sokolnikiparken och mot söder de vackra barrträdsskogarne. Det var från dessa höjder de franska trupperna den 15 Sept. 1812 för första gången skådade den lysande staden, som de helsade med jubel och glädjeskri, då de här väntade finna slutet på deras lidanden och lönen för alla deras mödor. Det var från dessa höjder Napoleon begaf sig till slottet Peterhof, der han i två hela dagar förgäfves väntade på dem, som skulle åt honom öfverlemna stadens nycklar och, såsom på andra ställen varit fallet, ödmjukt nedlägga dem för segrarens fötter, anropande honom om förskoning och mildhet. Men det kom ingen deputation, och med vreda ord på läpparne och intagen af mörka aningar, tågade kejsaren genom staden till Kreml, hvarifrån han snart blef vittne till den brand, som, anlagd af ryssarnes patriotism, tillintetgjorde fransmännens förhoppningar och tvang dem till det olyckliga återtåget.

Moskva lär i omkrets hålla 4-5 mil, och dess ungefärliga medelpunkt är den höjd, hvarpå Kreml ligger och som badas af Moskvafloden. Rundtomkring Kremls murar utbreder sig en stor öppen plats, längre mot öster ligger en samling af gator och gränder, hvilken kallas Kitai Gorod, Kinesstaden, som äfven omgifves af egna murar och skiljes från den öfriga staden genom en bred, med träd planterad boulevard. Från denna boulevard utstråla många breda gator till ytterpunkterna, men alla dessa gator korsas på lämpliga mellanrum af andra boulevarder, hvilka kretsformigt genomlöpa staden, som sålunda indelas i cirklar genom dessa stora öppna platser, hvilka planterade och anordnade till promenader, gifva ljus och luft tillfälle att öfverallt intränga mellan stadens hus. Med afseende på dess byggnader liknar Moskva närmast en stad af kottager; en envånings träbyggnad på murad stenfot, en bred trappa och en rymlig veranda utefter husets framsida är hvad man oftast ser, och stundom finnes ännu en våning ofvanpå. I mellersta delen af staden äro hufvudgatorna 20-25 alnar breda, men utvidgas, i samma mån de närma sig utkanterna, till 30-35 alnar. Då sålunda husen äro låga, med undantag af de offentliga byggnaderna och större etablissementen, och gatorna breda, har ljuset fritt spelrum. Tvärgatorna, som förena de stora, framkalla

Digitized by Google

bilden af landtligt lugn, så fredade tyckas de vara för en stor stads buller och larm. Nästan hvarje mindre hus här har sin egen trädgård eller åtminstone gård med några träd, det har hvita eller rödaktigt målade väggar och grönt eller rödt tak, ty innevånarne tyckas älska ljusa färger, som också hålla sig jemförelsevis länge, då den klara och torra luften i Moskva gör att röken fort skingrar sig, hvilken eljest i tung dimma stannar qvar öfver gatorna och lägger sig på allt. I en utkant af staden ligger det qvarter, som förr beboddes af adeln; här finnas stora, ståtliga villor i italiensk stil med rymliga gårdar och parker, men adeln har efterhand måst öfverlemna dem åt den rika handelsverlden och har nu uppslagit sina bostäder närmare Kreml; de äro icke så storartade och dyrbara, men inbjudande och alltid uppförda i den nationella stilen.

Gatläggningen är ofördelaktig för både hästar och åkdon, men härtill är hufvudsakligen klimatet skulden. Man har försökt belägga gatorna med trä, hvilket också visat sig lämpligt om sommaren och under torr väderlek, men vid inträffande tö och regn blir träet så halt, att det är omöjligt att köra uppför och utför de sluttande körbanorna. Sedermera anställde man försök med flintsten och var belåten dermed, tills tö infann sig, hvarvid stenen ofta reste sig på kant, såsom isstycken bruka göra, och så var den glädjen slut; numera inskränker man sig till att använda småsten och att om våren fylla hålen så godt man kan.

Moskvas förnämsta gata heter Tverskaja och har en längd af inemot ¾ mil från Kremlsmuren till dess andra ända, Petersburgerporten. De två tredjedelarne af gatan som ligga inne i staden kunna uppvisa präktiga byggnader; återstoden, från den sista boulevarden, är mera anspråkslös, hvarför den vackra, höghvälfda S:t Petersburgerporten äfven förefaller åskådaren oproportionerligt stor. Utanför finnas talrikt besökta promenader och ståtliga alleer, hvilka leda till kejsarpalatset Petrofski, som ligger en half mil utom staden. Här ser man alla slags åkdon, från den enspända åkardroskan till de af två eller tre hästar dragna tarantas; kusken kör alltid med spända tömmar, hvar och en lindad omkring sin handled. Begagnas tre hästar, går den mellersta mellan fimmerstänger, men de två yttersta draga endast med rep; den mellersta har öfver halsen ett slags träbåge, hvari hänger en större klocka, och trafvar alltid, äfven om de andra, omkring hvilkas halsar sitter ett läderbälte med dervid hängande småklockor, galoppera af hjertans lust. Kusken talar hela tiden till djuren, hvilka liksom tyckas förstå hans uppmuntringsrop och förebråelser. Piska begagnas i allmänhet icke; hjelpa ej ord, lyfter kusken något på tömmen och låter en liten metallbit, som glider utefter den, smärtsamt nedfalla på den ifrågavarande syndaren, men denne känner vanligtvis på förhand, när tömmen höjes, hvad som förestår och gör då straxt sitt bästa. Stundom äro likväl kuskarne försedda med en kort, knölig käpp, hvarmed de vid utomordentliga tillfällen, efter att hafva tagit tömmarne i venstra handen, tillfoga hästarne hårda slag på benen. Det sätt, hvarpå de ryska kuskarne styra sina hästar, har en förvånande likhet med forntidens vagnskörares, endast med den skilnaden att dessa sednare stodo upprätt, då deremot ryssarne sitta och hålla armarne utsträckta åt sidorna.

Kröningskyrkan i Kreml.

Kreml ligger på en höjd, hvars fot sköljes af floden och omgifves af en mur, som på några ställen är 70, på andra åter endast 24 fot hög, alltefter grundens beskaffenhet; muren är af röd mursten och har elfva torn, hvaraf fyra befinna sig öfver ingångarne, upptaga flere våningar samt äro försedda med rika prydnader ofvantill, men deremot skrofliga och simpla nedtill. De andra äro till det yttre högst olika, än runda, än fyrkantiga som gamla normanniska fängelsetorn, och ett af dem liknar ett orientaliskt lusthus, hvarifrån czarerna i äldre tider kunde öfverskåda folksamlingarne på det stora torget nedanför murarne. Kreml var på sin tid en stark borg, som kunde motstå polackarnes och kossackernas spjut och lansar, yxor och bågar, men då kanonerna kommo i bruk, förlorade det sin betydelse såsom fästning. Öfver en af dess portar, som likväl icke är hufvudingången, har kejsar Alexander låtit anbringa en inskrift. Port-tornet är ett vackert arbete i götisk spetsbågsstil, och öfver bågen är uppsatt ett porträtt af S:t Nikolaus af Mojaisk, en liten målning i förgylld ram; derunder finnes inskriften, som förkunnar oss att Napoleon, då han lemnade Moskva, ville spränga denna port med dess torn i luften, men att den helige Nikolaus skyddade och räddade den. Följden af denna czarens förklaring har blifvit den, att ingen ryss, från kejsaren till den simplaste bonde, går förbi porten, utan att buga sig för taflan, och de flesta korsa sig flere gånger samt läsa en bön, så att man hela dagen ser barhufvade och bedjande grupper vid Nicholskyporten. Innanför den ligger en stor arsenal, framför hvilken äro på konstnärligt sätt uppställda flere hundrade kanoner af alla slag och storlekar. De skola uppgå till ett antal af 1,200 och äro uteslutande trofeer från fransmännens återtåg 1812. På en i muren fästad kopparplåt står skrifvet: "Kanoner, eröfrade från fienden år 1812 på ryskt område af den segerrika hären samt den tappra och trogna ryska nationen". Dessa ord innehålla visserligen sanning, men icke hela sanningen, ty ryssarnes mäktiga bundsförvandter voro vinterns köld, snö, is och frost. Många af dessa kanoner äro prydda med blommor, figurer, deviser, motton och åtskilliga namn; synnerligen ofta varseblifver man en lagerkransad IV. Till venster om arsenalen ligga några statens byggnader, ett kloster och en högvakt, framför hvilken en kanon, "kejsaren" kallad, har sin plats, och väger 80,000 skålp. Bland andra byggnader, som Kreml innesluter, kunna vi blott omnämna senatspalatset, katedralkyrkan, hvilken föröfrigt är ganska liten, en vacker götisk kyrka, der många af den kejserliga familjens qvinliga medlemmar hvila, ett nunnekloster, ett gammalt anspråkslöst kejsarpalats, ett munkkloster, Ivan Velikis berömda torn med deras icke mindre berömda klockor, och slutligen den långa façaden af det nya storartade kejsarpalatset; allt detta tager sig bäst ut från motsatta stranden, och det hela erbjuder ett praktfullt och pittoreskt skådespel. I ett af Ivan Velikis torn hänger en klocka, som väger 128,000 ℔, och vid dess fot ligger en annan, 444,000 ℔ tung, hvilken vid en vådeld i tornet nedföll och då sprack. Den är kejsaren för alla klockor — *"Thar Kolokol"*. Från tornet har man en herrlig utsigt öfver den i följd af terrängen liksom i vågor gående staden, som med dess ljusmålade hus, grönskande trädgårdar,

Digitized by Google

400 kyrkor med deras gröna och förgyllda kupoler, utgör en hänförande tafla, genom hvilken Moskvafloden slingrar sig. Det gamla palatset från Rurikarnes tid döljes af det nya och begagnas endast vid särdeles högtidliga tillfällen, för att vidmakthålla traditionen och bringa nationalstoltheten ett slags offer. Den aflidne kejsaren, som stod så högt öfver sitt folk, att han snarare var en från Olympens höjd ljungande Jupiter, än en mild herrskare, en man, som folket mer fruktade än älskade, emedan han sjelf hyste mera förtroende till fruktan än kärlek, vågade icke i Moskva uppträda mot de vidskepliga fördomarne derstädes. Ehuru jernvägen från S:t Petersburg berör Moskva på sydöstra sidan, så bjuder likväl fördomen att kejsaren skall intåga i Kreml från nordvestra sidan, genom den vid slutet af gamla landsvägen från S:t Petersburg uppförda Iverskyporten, ty bredvid den står ett litet kapell, helgadt åt Guds moder, som här kallas "den iberiska". Kapellet håller endast 12 qvadratfot, men dess inre är rikt prydt och öfver altaret hänger bilden af den iberiska Guds moder, och på båda sidor om henne stå alltid två prester. Målningen är byzantisk och hitflyttades frå berget Athos under czar Alexis tid. Denna bild har utfört så många öfvernaturliga gerningar, att den blifvit gjord till föremål för gudomlig tillbedjan. När kejsaren besöker Moskva, gör han derför alltid en omväg för att komma till detta kapell, innan han genom Iverskyporten inträder i Kreml. Han stiger ur sin vagn, blottar hufvudet, går in i det lilla rummet och knäfaller i de närvarandes åsyn; att underlåta detta skulle vara ett politiskt misstag, ty genom sjelfva handlingen fäster han befolkningen vid sig. Under sina måltider i Moskva begär han äfven att få bröd af särskild form, kalatsch, som allmänt begagnas i staden, hvaröfver också innevånarne känna sig smickrade. Gudsmödersbelätet låter sig emellertid icke nöja med endast tillbedjan, utan mottager äfven offer och gåfvor. Vördnaden för henne är så stor och kapellets läge vid den allmänna stråkvägen så lämpligt, att der beständigt råder en trängsel af tillbedjande och offrande personer ur alla samhällsklasser. På detta sätt samlas årligen en tunna guld, hvarmed tillgodoses presterskapet och fromma stiftelser. De rättrogna moskoviterna bedja äfven Guds moder, "vår fru från berget Athos", att hos dem infinna sig, när de äro sjuka, gifta sig, dö eller flytta in i ett nytt hus. Bilden åker då till stället i en med fyra hästar förspänd vagn och mottager från 10 till 100 rubler, alltefter som man har råd att gifva. Stundom är efterfrågan så stark, att man får till svar: "Vår Moder är trött i dag, så att hon inte kan komma".

Kitai Gorod, den kinesiska staden, är en samling af gator tätt bredvid Kreml, hvarifrån den skiljes genom en boulevard. Kitai är rätta medelpunkten för all Moskvas egentliga handel och här är köpslagandet lifligare än i hela den öfriga staden, ty här finnas bazarerna, i hvilka äro sammanförda varor från alla verldsdelarne. När man vandrar genom de smala gatorna, hvilka här kallas "rader" — sannolikt derför att den ena boden aflöser den andra på båda sidor om gatan — ser man den driftige köpmannen i den allmänt begagnade vida ryska rocken vid sin disk omgifven af kunder, eller också sitter han, när affärerna gifva honom tid dertill, utanför sin boddörr och spelar dam med sin granne. Här i Kitai påträffar man äfven i vexlarnes bodar en mängd guld- och silfvermynt, hvilka i Ryssland ej ofta förekomma, då pappersrubeln och kopparmynten äro de allmänt gängse betalningsmedlen. En silfverrubel har också nästan $\frac{1}{6}$ större värde än pappersrubeln, hvilken dessutom ofta är falsk. Bristen på klingande mynt i Ryssland tillskrifves den stora statsskulden, de utländska jernvägslånen, den stora införseln af dyrbara öfverflödssaker, som draga det klingande myntet ur landet. Kitai är liksom Kreml omgifvet af en mur, men innehåller endast en byggnad af något allmänt intresse, nämligen den Romanovska familjens gamla bostad, som bibehålles i den ursprungliga stilen, men ej mera begagnas, sedan familjen kommit sig så högt upp.

Innan Romanoverna blefvo kejsare, således före 1613, voro de endast mäktiga bojarer eller rika och adliga köpmän, och deras bostäder öfverensstämde med den dåvarande tidens förhållanden, d. v. s. de voro små och inskränkta. Straxt inom muren finnes i Kitai Gorod en plats, som kallas Tjuftorget, der alla stulna saker utbjudas, dock icke af sjelfva tjufven, utan sedan de ur hans händer öfvergått i andra, som ofta ej äro längre aflägsna än straxt utom muren. Förhållandet är väl bekant både bland allmänheten och polisen, men den sednare tyckes se genom fingrarne dermed och vet att deraf bereda sig fördelar. Det är endast den lägsta och råaste delen af befolkningen som här uppehåller sig, hvarför torget i folkets mun benämnes med det mindre vackra namnet "L—storget".

Moskvas kyrkor ådraga sig icke uppmärksamheten i någon högre grad; deras antal är visserligen betydligt, och sedda på afstånd, framkalla de en viss effekt, men denna försvinner vid närmare påseende. De äro byggda i formen af ett grekiskt kors, och deras fem kupoler hvila på fyra grofva pelare, som i sjelfva kyrkan både borttaga utrymmet, hindra ljusets och ljudets spridning och icke göra något godt intryck. Inga bänkar finnas, om ej vid yttermuren i en fördjupning, och församlingen står eller ligger på knä under gudstjensten. Det enda korset befinner sig vid den s. k. Iconostas eller hvad vi skulle kunna kalla ett slags imponerande altartafla, skild från den egentliga kyrkan, och bakom hvilken presten uppehåller sig. Iconostasen är en samling af helgonabilder och heliga målningar, hvilka stundom äro genomskinliga, men alla sammanförda i en ram, som går öfver hela korset och på hvarje sida har en dörr, hvarigenom presten inkommer, visar sig för menigheten och åter försvinner. Det ligger för främlingen något teatraliskt i det sätt, hvarpå de grekiska presterna förrätta gudstjensten. De hafva långt hår, stort glänsande skägg och väl vårdade mustascher, fotsida, hvita och stundom röda sidenkläder, besatta med gyllene kors, och deras personliga uppträdande framkallar en viss effekt; men den brist på allvar och värdighet samt den sjelfbelåtenhet, som uppenbarar sig i deras sätt, förefalla stötande. De äro i allmänhet begåfvade med goda röster; sången utgör en väsentlig del af gudstjensten och har hos sig någonting melankoliskt och rörande.

Moskvas vackraste kyrka är Vår Frälsares kyrka, uppförd till minne af Napoleons nederlag; med detta tempel kunna i intet afseende jemföras de öfriga kyrkorna inom Kreml, ehuru under deras hvalf gömmas flere af de aflidne herrskarnes lemningar. Många af Moskvas kyrkor äro visserligen små, ja så små, att vi knappt skulle vilja kalla dem kapell, men de hafva likväl alla sina fem kupoler och som oftast ett litet klocktorn, äfven om deras murar ej höja sig mer än några fot öfver marken. Det är i några af stadens kloster man finner de vackraste kyrkorna. Det s. k. Davitchaiklostret liknar en hel fästning, som omgifves af en mur, krönt af torn, samt intager en ytvidd af 3-4 tunnland; kyrkans torn utmärker sig i synnerhet för sin arkitektur. Det är ett nunnekloster; men på den lilla kyrkogården hvila äfven många berömda och förnäma män, hvilka hafva valt sina grafvar inom de heliga murarne, men också fått derför betala vackra summor. Klostret Simonoff ligger på en liten höjd, som genom en äng skiljes från Moskvafloden; detta kloster är, i likhet med det nyss omtalade, omgifvet af en mur med torn och har i fordna tider bestått mången lycklig kamp, då det ofta måste försvara sina stora rikedomar; vid den tiden skall det hafva egt hundratals byar och lifegna i tiotusental. Tiderna hafva sedan förändrats; nu besitter klostret visserligen hvarken byar eller lifegna, men det har

Digitized by Google

ej heller förlorat något af det förtroende, hvarmed det varit omfattadt af folket, och kan ännu bevara sina sex kyrkor i godt stånd. Den helige Sergius är dess stiftare och patron, och på hans dag hållas vid klostret en stor marknad och folkfest. På den dagen ser man redan tidigt om morgonen folket, åkande och gående, i sina helgdagsdrägter begifva sig till klostret. Då är endast en ingång till klostret öppnad, och der råder naturligtvis en stark trängsel, ty allas ansträngningar gå ut på att komma inom muren. Klostrets inre består af en mängd större och mindre byggnader, hvilka äro belägna straxt invid muren, under det midten är förbehållen åt hufvudkyrkan, vackra gräsplaner och lindalleer, i hvilka under hvardagarne herrskar en högtidlig stillhet; men på den helige Sergii festdag beträdes detta helgade område af en mycket verldslig och uppsluppen folkmassa. Man sitter på bänkarne i alleerna, ligger i gräset eller vandrar flockvis omkring på gångarne; men en af dessa, som är träbelagd och leder till kyrkans hufvudingång, är öfverfylld af menniskor, hvilka tålmodigt vänta på att klostrets föreståndare skall visa sig. I detsamma denne synes, söker man på bästa sätt bana sig väg fram till honom, men detta är nästan omöjligt, då alla — män, qvinnor och barn — söka framtränga för att kyssa hans händer eller åtminstone beröra dem. Får han ett enda ögonblick fria händer, lyfter han upp dem, korsar sig och uttalar en välsignelse; men man nästan slåss om dem, och när han kommer in i helgedomen, är han nästan uppäten af kyssar. Kyrkans inre rum är rikt prydt, ty den var ju i sin tid Rysslands förnämsta klosterkyrka, men den är alltför liten, hvarför äfven i väggarne blifvit anbragta hål ut till arkaderna, så att man från dessa kan höra och någon mån se hvad som försiggår inne i kyrkan. Medan några af massan äro så lyckliga att erhålla plats i kyrkan, besöka andra det berömda och vackra klocktornet, som är öfver 300 fot högt, medan andra begifva sig till en byggning, der klostret denna dag genom ett par munkar gratis utdelar kvas — ett slags hembrygdt öl — åt alla törstande, hvilka dricka den uppfriskande drycken ur stora kopparkärl. Det är emellertid utom klostermurarne som de egentliga folknöjena försiggå. Under några alleer af skuggrika träd finnas flere rader marknadsstånd och 3-4 rader tält, mellan hvilka löpa breda gångar. Här ser man tusentals menniskor i de mest olika drägter vandra fram och tillbaka eller oafbrutet utbjuda sina varor. Hvad som bland de våta varorna finner största åtgången är ryssarnes älsklingsdryck, theet. En mängd små tält — läder öfver några stänger — med ett bord och sittplatser för 8-10 personer, äro nästan alltid fyllda med thedrickare, män och qvinnor, och på bordet står den rykande samovaren med bröd, kakor, honing och meloner. En rätt, som faller ryssarne synnerligen i smaken, är i honing simmande vaxkakor, ur hvilka stycken skäras åt allmänheten mot kontant erkänsla. Egentliga marknadsnöjen, såsom t. ex. konstberidare, pantomimer m. m., finnas icke, men liror spela här en stor roll. Deras egare äro mycket beresta; bland dem finnas fransmän och italienare, som med sitt instrument genomvandrat hela Europa. På ängen mellan floden och klostret är den största folkmassan samlad och här är den delad i grupper. Några af dessa, som bestå af gossar och ungt folk, stå i en krets af 8 à 10 personer; turvis träder en fram och kastar ett silfvermynt upp i luften, sedan han först försäkrat sig om att alla de deltagande på kastet våga den föreslagna summan. Spelet är det välbekanta "krona och pil". Ofta ser man här stora grupper, som i gräset sitta i ring omkring en man med en tamburin eller något annat densamma liknande instrument. Mannen anför ett slags sång, hvartill de omgifvande utgöra kören, samt är iklädd en mycket ljus drägt och har på hufvudet en fjäderbesatt, på sned sittande mössa. Sången tyckes vara improviserad, då solisten sjunger hvad som faller honom in och hvad han tror skall roa åskådarne, hvilka alltid äro talrikt samlade.

I Moskva finnes ett stort hittebarnshus, som förtjenar att tagas i närmare betraktande af hvarje resande. Det är emellertid icke allenast bestämdt att mottaga de små olyckliga varelserna, utan med hospitalet är äfven förenad en undervisningsanstalt för föräldralösa flickor, döttrar af kronans embetsmän. Sådana vistas här till ett antal af 700 på en gång; de erhålla en mycket god uppfostran och få vid sitt utträde ur anstalten en liten penningesumma, hvars storlek rättas efter hur flitiga de under lärotiden varit. I ersättning förbinda de sig att under sex år tjenstgöra såsom lärarinnor, der staten behöfver sådana, men inträda de i äktenskap, äro de befriade från denna skyldighet.

Här intagas omkring 12,000 hittebarn om året; de stanna dock endast få veckor i hospitalet, hvarefter de utflyttas på landet till vårdarinnor, från hvilka många af flickorna återvända såsom ammor, uppasserskor, ja, äfven såsom föreståndarinnor för åtskilliga afdelningar af den anstalt, som beskyddat deras späda barndom. Vid hospitalet äro anställda mer än 400 tjenarinnor af olika grader, och dagligen mottagas 30-40 barn.

En resande, som öfvervarit gudstjensten i den vackra, väl underhållna kyrkan, beskrifver vexelsången mellan prestens djupa, manliga stämma och de sjuhundra klara, höga flickrösterna såsom hänförande.

Under en vandring genom stadens gator får man visserligen se en mängd olika drägter, men den förherrskande och den egentliga nationaldrägten, som bäres af den lägre befolkningen, såväl i städerna som på landet, är den långa, gråa vida fracken, som når nästan till hälarne, och långa stöflar, hvilka utanpå benkläderna gå upp till knäet. Dessa två klädesplagg begagnas af nästan alla män både vinter och sommar och gifva bonden en egen kraftig och solid prägel. De öfriga klädespersedlarne bestå vanligtvis af vida byxor af läder, kläde eller flanell; en ullskjorta, en mörk väst med metallknappar och en stor hatt eller hufva. Tyget, hvaraf kläderna göras, är naturligtvis olika efter egarens stånd och förmögenhetsvilkor. Många af dessa menniskor äro rikt folk, ehuru de kort förut varit lifegna, ty deras herrar hade tillåtit dem arbeta på egen hand såsom handtverkare, åkerbrukare, fabrikanter och köpmän samt derigenom satt dem i tillfälle att förvärfva en förmögenhet, hvilken de stundom ej aktade för rof att tillegna sig. Genom lifegenskapens upphäfvande bragtes många underliga saker i dagen; sålunda funno ofta många adelsmän, som förstört sin förmögenhet på utländska resor och spel under vintersäsongen i Moskva, att kreditorerne voro deras lifegna, hvilka under främmande namn hade jagat dem från hus och hem.

Den ryska befolkningen svärmar för ljusa färger, och qvinnornas älsklingsfärg är rödt; man kan vara öfvertygad om att antingen strumpor, lifstycke eller hufvudbeklädnad äro af rödt tyg, liksom skjortan hos männen. Ett plagg, som qvinnorna allmänt begagna, är en rutig skotsk ylleschal, hvilken är svart och röd. Den lägre befolkningen är långtifrån vacker, hvarken män eller qvinnor, men ser ut att vara en stark och kraftig race, hvilket man icke kan säga om de högre klasserna, ty dessas barn tillbringa den långa vintern i upphettade rum och hafva, när de vuxit upp, ingen håg för kroppskrafterna utvecklande öfningar. I Moskva ser man sällan egaren sjelf köra sina hästar, och såsom ryttare uppträda endast militärer. Härifrån synas likväl ett slags åkdon göra undantag; de äro små, lätta och mycket behagliga. De bestå af ett smalt bräde, som förenar två par hjul af 1½ alns diameter. Från brädet nedhänger i läderremmar ett par stigbyglar af samma slag som de, hvilka begagnas på fruntimmerssadlar. Fjedrar saknas. Dessa vag-

Digitized by Google

nar, som äro förspända med en häst och äro allt annat än beqväma, köras för det mesta af egaren.

Ett drag i befolkningens karakter är en hög grad af godmodighet och fredlighet, som måste vara iögonenfallande för hvarje resande, om han jemför Moskva med andra större städer, likasom ett beundransvärdt tålamod och ett orubbligt lugn. När sålunda om morgonen från landsbygden inkommer en tungt lastad bondvagn, öfverst på hvilken ofta sitter en hel liten familj, inträffar ej sällan att den stackars enda hästen icke orkar draga den rasslande *telega'n* uppför de branta, illa stenlagda gatorna. Vänliga uppmuntringsrop och böner användas länge förgäfves, medan familjen lugnt sitter der uppe i höjden och ej tänker på att stiga af och sålunda minska lasset; slutligen tillgriper kusken det sista medlet: han hotar den stackars hästen med de förfärligaste piskrapp — men han utför icke hotelsen, ty den ryske kusken begagnar sig nästan aldrig af detta vapen. Resultatet blir vanligtvis att en annan häst får hjelpa till, och sålunda håller familjen slutligen sitt intåg. Den simple ryssen tyckes vara from och gudfruktig samt icke blott af vana eller för syns skull bringa helgonen sin hyllning. Det är icke endast på de stora festdagarne, såsom S:t Sergii dag i klostret Simonoff, man ser äldre och yngre personer innerligt deltaga i gudstjensten, utan helgonens dyrkan hörer till hvardagslifvets företeelser. Man behöfver sålunda endast en kort stund ställa sig i närheten af den för fotgängare afsedda port, som leder genom muren till Kitai Gorod. Öfver porten sitter en bild af den heliga jungfrun — en bild, om hvilken man ej vet att den utmärkt sig genom några utomordentliga underverk — men icke desto mindre går ej en enda, hvilken samhällsklass han än må tillhöra, in genom porten, utan att först blotta sitt hufvud. Att många korsa sig upprepade gånger och knäfalla på trappstegen är äfven vanligt; ja, till och med de personer, som gå eller åka förbi utanför på gatan, betyga bilden sin vördnad; men här är det likväl endast personer ur de lägre klasserna som stanna, korsa sig och stiga ned från vagnarne, medan andra nöja sig med att passera under en nick eller flyktig helsning. I Vilna är på ett hvalf tvärs öfver gatan uppfördt ett miniatyrkapell, och på dess altare står en beslöjad bild af Guds moder, som, ehuru den ej kan ses af de trafikerande, likväl mottager deras hyllning.

Liksom för 20-30 år sedan en resa från S:t Petersburg till Moskva var både besvärlig, dyr och långsam, men nu göres på 20 timmar i jernvägens beqväma vagnar, sålunda var också resan från Nijni Novgorod på den tiden en vigtig sak; nu har ångan reducerat alltihop till en tolf timmars nattresa i vagnar, som äro långt mera ändamålsenligt inrättade än på de flesta andra ställen. De äro mycket långa och försedda med säten kring väggarne, rymma hvar och en 70-80 personer och hafva ingångar i båda ändarne, hvilka dessutom äro försedda med en liten förstuga, hvarigenom de resande skyddas mot drag. Mellan sätena äro anbragta små träslåar, hvarpå man kan lägga böcker, damernas handarbeten och sätta theet, ryssarnes nationaldryck, hvilket genom vagnsfönstren på ena stationen inlemnas i kannor, som afhemtas vid den andra.

Nijni Novgorod är i synnerhet bekant för den stora marknad, som der eger rum två månader under sommaren, och der handlande sammanträffa från alla väderstreck. Staden består egentligen af två genom Volga åtskilda delar. På södra flodsidan och uppåt dess höga stränder ligger den egentliga staden med dess stenhus, slott, katedral och citadell; på den andra deremot befinner sig marknadsstaden på en smal, af floderna Okas och Volgas sammanflöde bildad landtunga. Den består endast af en mycket lång rad bazarer af låga envånings träbyggnader i alla möjliga stilar — moskovitiska, amerikanska, turkiska, kinesiska, tartariska — och bebos dessa byggnader endast så länge marknaden räcker, och då hvar och en af sin nation, hvarigenom det för den sökande blir lättare att komma tillrätta i detta brokiga virrvarr. En sak är dock gemensam för alla dessa rader, nämligen ett långt utskjutande tak, hvarigenom bildas en skyddad arkad längs utmed alla butikerna, så att man, i lä för sol och regn, kan vandra långa sträckor. De särskilda bazarerna bestå af stora rum och några små, och dessa stå tomma tills marknaden börjar, då egaren eller hyresmannen inflyttar med sina varor och ett knapphändigt bohag. Alla lefva här på ungkarlsfot, och då eld ej får uppgöras i bazarbyggnaderna, äro köpmännen hänvisade till restaurationerna, i hvilka under marknaden lefves ett lustigt lif, när bodarne äro stängda. Den egentliga körbanan mellan bodarne är 40-50 fot bred, men högst obehaglig, ty antingen åker man genom upphvirflade dammoln eller också i en fotsdjup dy, då man här ej känner till någon stenläggning. Åkdon af de mest olika konstruktioner ila förbi hvarandra, och litet emellanåt ser man små kosackafdelningar om 5-6 man rida omkring på sina små hästar med höga sadlar och den långa lansen, hvars blankpolerade stålspets glänser i solskenet; de äro marknadspolisen. De två städerna äro förenade genom en mycket lång träbro, som till till en längd af en half fjerdingsväg är slagen öfver floden medelst fartyg, hvilka ligga för ankar på strömmen. Med denna bros ändpunkter sammanhänga ända framemot dess midt en mängd simmande trähus, hvari fiskrarne uppslagit sina bostäder och anordnat stora sumpar, afsedda att förvara Volgaflodens största skatt, den väldiga stören. Fisken hålles under lås och bom i dessa väldiga jernburar, ty stören väger 1-200 ℔, och ryssarne påstå att endast den fisk som kommer direkte ur vattnet har den äkta, fina smaken, som skall vara oförliknelig. När den nuvarande kejsaren en gång såsom storfurste besökte Nijni, fångades och presenterades honom en stor stör. Han lät draga en guldring med inskrift genom dess gälar och släppa fisken. Fyra år derefter fångades samma stör, och då guvernören fick kännedom derom, lät han till fiskaren utbetala värdet och i fisken införa en ny ring, hvarefter den lössläpptes. Det vill sålunda synas som om den kommer att dö af ålderdom.

Det är likväl icke allenast till lands som marknaden hålles, ty tusentals båtar ligga vid flodstränderna, i det säljarne, för att från det inre af riket forsla sina varor till torgs, hafva begagnat den billigaste af alla vägar, nämligen vattenvägen. Der finnas sålunda väldiga timmerflottor eller pråmar, som flyta ned utför strömmen och, sedan de blifvit urlastade, sönderhuggas, då det icke lönar sig att drifva dem tillbaka uppför strömmen. Marknaden bjuder i det hela taget på de mest olika varor, fördelade i de särskilda bazarerna; men en produkt tyckes likväl spela den största rollen och denna är theet. Här stå thekistorna i långa rader och till en höjd af 20 fot uppstaplade på hvarandra; de äro betäckta med segelduk eller mattor och intaga en rymd af ett tunnland, men då alla ryssar dricka the morgon, middag och qväll, och det för hvarje gång intages i stora portioner, så är det kanhända blott en ringa del af hvad som förbrukas man här ser.

I fordna dagar samlades till denna marknad 4-500,000 menniskor för att handla och byta, då läget var beqvämt för transporten på de två stora floderna. De nya vägförbindelserna hafva redan framkallat någon ändring häri; endast 300,000 menniskor lära hafva här samlats under de sednare åren, och antalet skall sannolikt minskas ännu mer, i samma mån jernvägsbyggnaderna komma att fortsättas. Köpmännen i Moskva låta redan nu hemta sina varor direkte eller hålla agenter i Nijni, ehuru mången äldre man med glädje tänker tillbaka på de två månadernas muntra ungkarlslif under marknaden.

Digitized by Google

Lika lifligt som från den egentliga, högre belägna staden skådespelet nere i marknadsstaden och på floderna tager sig ut under handelstiden, lika dystert ser här ut under vinter- och vårmånaderna, då alla bazarer, hus, kyrkor och moskeer äro stängda, allt står tomt och öde och grafvens tystnad hvilar öfver en plats, der rastlös sträfvan och ett sorlande hvimmel under en kort tid hörde till ordningen för dagen.

Omkring sju mil norr om Moskva ligger Rysslands berömdaste kloster, Troitsa, hvilket förtjenar att uppmärksammas både såsom fästning och som det religiösa Rysslands förnämsta helgedom. Det grundlades år 1242 af den helige Sergius, har utstått många belägringar och två gånger varit en tillflyktsort för Peter den Store och hans halfbroder Ivan undan systern Sofias ränker. År 1812 skickade Napoleon flere gånger truppafdelningar för att bemäktiga sig Troitsas skatter, men hvarje gång misslyckades försöket. Presterna och folktron tillskrefvo den heliga jungfrun och Sergius detta; men andra mena, att ett par vid vägen förlagda ryska regementen voro den egentliga orsaken. Staden och klostret ligga på hvar sin sida af en smal, men djup dal, klostret på en utspringande höjd, der dalen omgifver det på tre sidor; på den fjerde är grunden jemn, och här finnas många olika byggnader, hvaribland må omnämnas ett godt hotell, som munkarne hyra ut.

Bland kyrkorna märkes Mariæ Himmelsfärdskyrkan, hvars inre är mer än vanligt väl bibehållet och har ett Ikonostas, som uppfyller en hel vägg och utgöres af två freskomålningar. Dessa skiljas genom en lodrät linie; den ena föreställer ”frälsningen”: en mängd gigantiska menniskofigurer, som, med åsidosättande af alla proportioner, skola uttrycka glädje och sällhet, uppstiga till himmelen; den andra ”fördömelsen”, der man ser liknande varelser under veklagan nedstörtas till helvetet. Dessa målningar äro allt annat än konstverk och lära förskrifva sig från sjuttonde århundradet, men hafva på enskild persons bekostnad blifvit restaurerade.

Straxt utanför denna kyrka finnes en vacker liten rund och röd tegelstensbyggnad, liknande ett miniatyrkapell, der en munk (klostret har öfver 800) försäljer kors, rosenkransar, utskurna träarbeten, bilder af den heliga jungfrun och framför allt Troitsas heliga vatten, som hemtas från en brunn inne i byggnaden och af befolkningen anses hafva utomordentliga egenskaper. På S:t Sergii dag är efterfrågan så stor, att brunnem töm̄mes, men så länge i dess botten ännu finnes qvar någon våt dy, låter folket icke afvisa sig. I den kyrka, som är helgad åt klostrets stiftare, finnes vid sidan af ofantliga rikedomar i guld, silfver och dyrbara stenar (S:t Sergius hvilar i en silfverkista, öfver hvilken ständigt brinna tolf med diamanter besatta guldlampor, gåfvor hufvudsakligen af kejserliga familjen) mycken orenlighet, och inne i sjelfva kyrkan står en disk, vid hvilken några munkar göra god marknad genom att sälja vaxljus och olja till de lampor, som tändas vid helgonbilderna.

Ett af Peter den Store uppbygdt palats användes nu till ett andligt universitet, som är hufvudsätet för den presterliga undervisningen i Ryssland.

Inemot en half mil från Troitsa ligger en liten by, Vehania (Bethanien), som består af endast några få hus och ett kollegium, två kyrkor samt en mycket liten bostad, der den för sin lärdom och fromhet berömde metropoliten Plato framlefde många år, företrädesvis sysselsatt med att uppfostra unge män till kyrkans tjenst; nu deremot står kollegiet tomt. En inskrift underrättar den besökande att i denna anspråkslösa bostad Plato mottog besök af kejsar Paul, kejsarinnan och deras barn. Detta hus ligger mellan två små kyrkor och har en ingång till den ena, den gamla; tvärs öfver midten af den finnes en framställning af Oljoberget vid Jerusalem. ”Berget” är tjugo fot långt och öfver tolf fot högt; med dess höjder och dalar, olivträd och buskar, boskap och herdar samt en procession af flere hundrade figurer, var det på sin tid icke utan intresse; nu är det förfallet, och många af dess figurer äro bortstulna af troende ryssar, som tillägga dem religiöst värde. Bakom detta berg finnas den gamla metropolitens graf och marmorbild.

Denna kyrka har nu förlorat sitt anseende vid sidan af den nyare, som grundlades af metropoliten Philaret år 1845. Denna ”Gethsemane” församlar nu folket, i synnerhet den 24 Aug., som är den enda dag, då kyrkan är öppen för fruntimmer, hvarvid tillgår på ungefär samma sätt som i Simonoffklostret på den helige Sergii högtidsdag. Kyrkan består egentligen af två, hvaraf den ena befinner sig öfver den andra.

I närheten står ett egendomligt munkkloster, som är bygdt dels öfver dels under jorden. Försedd med ljus och en ledsagare, nedstiger man utför åtskilliga trappsteg till ett rum, som liknar Roms katakomber, ehuru i mindre skala; man genomvandrar långa och smala korridorer, anländer till ett litet kapell, en brunn, en källa och går förbi flere i klippväggen uthuggna dörrar. Genom dessa inkommer man i små celler, som bebos af munkar, hvilka dragit sig undan från verlden och trott sig på så sätt gjort sig för Gud behagliga. De finnas bland dem, som tillbragt 10-15 år i denna underjordiska graf.

Många förebråelser hafva riktats mot ryska adeln för dess öfverdrifter, spelsjuka, slöseri och dåliga behandling af sina lifegna och egendomar; men man får ej glömma att i ryssens ådror flyter tartariskt blod — detta blod, som ögonblickligen vill hafva sina lidelser tillfredsställda utan hänsyn till de använda medlens beskaffenhet — och enhvar, som besökt Moskva, kan icke annat än häpna öfver de storartade välgörenhetsanstalter, hvilka för sin tillvaro i de flesta fall hafva att tacka den ryska adelns menniskovänliga sinnelag. Hittebarnshuset har tillkommit hufvudsakligen genom familjen Demidoff; vid Moskvaflodens strand reser sig ett hospital, som blifvit grundadt och uteslutande underhålles af ätten Galitzin, och på en höjd nere i staden ligger en stiftelse, hvari ett hundrade män och ett lika stort antal qvinnor ur alla samhällsklasser få husrum och underhåll; tvåhundrade fruntimmer utom stiftelsen mottaga understöd af 50 silfverrubler, och tjugofyra nygifta en bröllopsgåfva af 100 silfverrubler; för allt detta har man att tacka en enda man, furst Sherematieff, som från första början så utrustade stiftelsen med gods och lifegna, att den äfven nu under förändrade förhållanden, hvarigenom dess inkomster förminskats, kan utöfva en storartad välgörenhet.

Godmodighet och ett vänligt sinnelag tyckas vara ett hufvuddrag i den ryska befolkningens karakter, och häri återfinnes orsaken till den omsorg, som egnas de fattiga i synnerhet i städerna. I Moskva verkar ett sällskap, ”Den broderliga föreningen”, hvars medlemmar i stadens skilda qvarter uppsöka de fattiga, som ej sjelfva anmäla sig, bispringa dem med kläder, lifsmedel, sjukhjelp och goda råd, ja, hyra bostäder i de sundare delarne af staden för att der inhysa de sjuka och öfvergifna.

Digitized by Google

Det turkiska badet.

(Efter "Cornhill Magazine").

Helt säkert skola många af våra läsare känna sig oangenämt berörda, då vi påstå att de, ehuru på visst sätt med hänsyn till klädsel, lefnadssätt och renlighet iakttagande allt hvad man anser sig kunna fordra af en civiliserad menniska, likväl icke vinlägga sig om fullkomlig renlighet — ja, att de i detta hänseende stå mycket efter den simple arbetaren, som i sitt anletes svett förtjenar sitt knappa uppehälle. Huru många skola icke skaka på hufvudet och betrakta ett sådant påstående som öfverdrifvet och löjligt? Och likväl våga vi hoppas att dessa, sedan de genomläst denna korta uppsats, skola inse sanningen och att allt hvad här i landet, liksom i hela vestra Europa, kallas bad är så långt från att göra skäl för namnet af någon verklig rening, att det endast är en stående illusion, i hvilken vi genom vanans och modets alltförmående makt under långliga tider invaggats, som bidrager till att vidmakthålla denna oriktiga åsigt.

Den renlighet, som iakttages af en bildad man eller qvinna, är — det gör oss ondt att nödgas säga det — tyvärr endast ytlig och skenbar. Den tvättningsprocess, hvarvid kroppen på ett eller annat sätt öfvergjutes eller kommer i nära beröring med kallt eller varmt vatten, är, hvad angår det kalla, uppfriskande, och med afseende på det varma, mattande, men likväl endast ytlig, då den som oftast bidrager till att hålla porerna täppta af smuts. Den yttre orenlighet, som lätt lossnar och derför i ett varmt karbad utan svårighet bortskaffas, verkar skadligt på huden, ty denna är overksam och blir sålunda alldeles oemottaglig för vattnets verkan, hvarför alla porerna fortfara att såsom hittills vara fyllda med smuts. Om man toge ett bad efter att hafva kommit i stark svettning, skulle åtminstone något vinnas med hänsyn till renligheten, ty denna skulle då blifva befordrad genom svettningen och badet utgöra endast en afsköljning af de ännu öppna porerna. Men *utan* en sådan svettningsprocess, föranledd antingen medelst konstlad hetta eller genom i följd af ansträngning framkallad naturlig värme, skall hvarje bad blifva af långt mindre renande verkan än t. ex. svettningen hos en arbetare, som i den stekande solhettan arbetar vid sin spade hela dagen igenom.

Då man förlorat ur sigte det ursprungliga förfaringssättet vid det österländska badet, har man, vid bemödandet att återupplifva detsamma, gifvit det ett högst olämpligt namn, ty visserligen kallas "det turkiska badet" ett bad, men principen för detta är värme och består icke i tvättning; visserligen kallas det "turkiskt", men ihågkommas bör likväl att turkarne ej uppfunno, utan endast vidmakthöllo denna inrättning. Men när det turkiska badet väl kommit till heders, skall det genom sin förmåga att framkalla lifflighet, välbefinnande, renlighet och helsa snart bringa sin oriktiga benämning i glömska.

"Orienten är badets land", säger Disraeli. Och likväl begagnas detsamma af de röda indianerna som bo mot vester; äfven lappen känner det, och han bor mot norden; ej heller saknas det hos Afrikas innevånare — badet finnes således i verldens alla fyra hörn. Sannt är det visserligen att Österlandet är badets hemort, men hvad ha väl vi europeer som icke härstammar derifrån? Badet är ju dessutom icke någonting från igår, utan en inrättning, hvilken var känd i de allra äldsta tiderna.

Näppeligen finnes något folk, som icke använder eller har användt badet. Assyrier, meder, perser, greker och romare, dessa forntidens fem mäktiga nationer, tillegnade sig efterhand denna inrättning. Badet omtalas i Odysséń; men der utgöres det endast af ett kar med varmt vatten, och uppassande flickor betjena Odyssevs samt ingnida och kasta öfver honom den sköna tunikan. Himeras bad på Sicilien, om hvilka Pindarus berättar, voro naturliga varma källbad, sådana som i våra dagar finnas mångenstädes.

Några påstå att man i det gamla Egypten ej skulle hafva känt till de gamles bad, emedan detta lands minnesmärken ej antyda något derom. — Påståendet är emellertid förhastadt. Judarne hade sina bad, vi veta icke hur tidigt; men det mosaiska ceremonielet var, såsom bekant, mycket omständligt med dess besvärliga tvagningar och stränga föreskrifter om iakttagandet af renlighet. Hafva sålunda judarne haft sina bad, så är högst sannolikt att egyptierna, bland hvilka de uppehållit sig i fyra århundraden, ej heller saknat denna inrättning. Plato berättar i sin intagande roman Atlantis, som han skref efter de egyptiska minnesmärkena och presternas meddelanden, att på denna ö i oceanen funnos bad, hvilka voro rikt smyckade med prydnader, några under bar himmel, andra under tak med vinter- och sommarrum; några furstligt inredda för konungar, andra för män samt andra åter för qvinnor; ja, man hade ej heller glömt bort hästarne och lastdjuren. Häraf synes att egyptierna voro väl hemmastadda med bruket af bad och begagnade dem i en utsträckning, för hvilken sjelfva Orienten till och med i våra dagar är så godt som främmande. Här hafva vi således ännu ett afgörande bevis på badets allmännelighet; Japan och Kina gifva oss samma vittnesbörd, så att den öfvertygelsen påtvingar sig oss, att ursprungligen intet folkslag varit obekant med badet.

De romerska thermerna förbigå vi, då dessa hafva varit föremål för en mängd arkitekters och fornforskares studier; grekerna hade, ehuru de från Orienten hemtat sin vetenskap, filosofi och byggnadskonst, alltid frasen — "okunnig och barbarisk" — i beredskap för allt som icke var helleniskt. Bland andra saker som de "lånade" från Östern var äfven badet, men de ville aldrig höra talas om denna skuld. De praktiska romarne funno badet vara en förträfflig inrättning, hvilken de upptogo, men hvars ursprung de ej gjorde sig möda att längre efterforska än till Sparta; de kallade derför sina varma rum: *laconicum* och *sudatorium*. — Vi äro nästan öfvertygade om att laconicum ej var kändt i Rom förrän vid tiden för Agrippas ståthållareskap, omkr. 23 år f. Kr.; de bad som af honom byggdes voro de första i Rom och kallades "Agrippas bad". Genom undersökning af lemningarne efter de romerska thermerna kan emellertid endast vinnas obetydlig kunskap af praktisk natur.

Låt oss nu vända oss från Rom till Konstantinopel, der vi ännu i denna dag finna modeller af badet i full verksamhet, och detta är det enda sätt, hvarpå vi kunna hemta någon verklig kännedom om den dervid ledande principen och förfaringssättet. Man har öfverhopat turkarne med loftal för den skarpsinnighet, de utvecklat genom att upprätthålla en så värdefull inrättning som badet, hvilket de, då Konstantinopel af dem eröfrades, funno i sin fulla blomstring. Men histo-

Digitized by Google

rien anför en obetydlig tilldragelse, som utvisar att turkarne förut kände till badets styrkande förmåga och den vederqvickelse, som genom detsamma vinnes efter häftiga ansträngningar, ty det berättas att de dagen efter stadens eröfring störtade till baden i stora skaror (då funnos i Konstantinopel 300 offentliga och omkr. 2,000 privata bad) för att återställa sig efter de många besvärligheterna.

Konstantinopels thermer voro sannolikt inrättade långt praktfullare än de, som turkarne dittills hade sett. De hafva emellertid samvetsgrant vidmakthållits och till antalet ökats af turkarne, som visligen icke hafva förändrat deras inredning, utan omsorgsfullt bevarat densamma. Med undantag af strigeln (i hvars ställe förut användes en handske af gethår) är sättet, hvarpå man nu går tillväga vid baden, alldeles detsamma, som tillämpades i Rom för aderton århundraden tillbaka. För att erhålla en riktig kännedom om de romerska thermerna, måste vi derför göra en liten tur till Konstantinopels "*hamâmer*".

Hos saracenerna, liksom äfven hos romarne, voro förslager till badhusbyggnader, deras uppförande och iståndsättande angelägenheter, som hörde till kejsarevärdighetens vigtigaste och äfven mest folkliga sysselsättningar. I Rom sattes på thermerna så stort värde, att de grymmaste kejsarne, såsom Caracalla och Nero, fingo tillnamnet *pater patriæ*, fäderneslandets fader, endast af den anledningen att de läto uppföra thermer. Plinius uppmanar Trajanus att "för sin regerings heder och ära" låta iståndsätta baden vid Prusa, och saracenerna, som i detta hänseende ej stodo efter romarne, ställde genom en sträng lag dessa byggnader under kronans förmynderskap. Badet och moskén hafva nu blifvit så oskiljaktigt förenade, att det ej är tillåtet att uppföra en moské utan ett dertill hörande bad, hvarför med skäl kan sägas att badet der är "ingångsporten till det allraheligaste templet". De stora städernas' bad äro verkliga praktbyggnader, och hvad praktisk renlighet angår, torde näppeligen i hvarken Europa, Asien eller Afrika finnas en småstad som ej har sitt bad.

Med hänsyn till sjelfva badet tyckes detsamma innefatta två processer, hvilka bägge i lika grad befordra renligheten. Den ena kan kallas den långa, den andra den korta metoden. Den korta upptager något mer än en half timme och är för en muhamedan tillräcklig med afseende på allt som afser ett fullständigt uppfyllande af de i lagen anbefallda tvagningarne. Den långa processen deremot, som är en lyx, varar mellan 1½-4 timmar, ehuru den skulle kunna utföras mycket tillfredsställande under loppet af två timmar. — Från Konstantinopel till Egypten och från Damaskus till Bagdad användes endast ett förfaringssätt både med hänsyn till utförandet och de principer, efter hvilka badet gifves, ehuru, när det blir fråga om badets tidsutdrägt, varaktighet och de njutningar som dermed sammanhänga, otaliga variationer finnas. *En* beskrifning är derför gällande för alla fall.

Då man inkommer i badhuset, befinner man sig först i en mycket stor och rymlig rotunda, hvars kupol är öppen och sålunda gifver tillträde åt en mild, men fritt spelande luftström. Längs hela muren löper en upphöjd plattform, betäckt med mattor och indelad i afdelningar, af hvilka hvar och en är bestämd för en besökande. I rotundans midt spelar en vattenkonst, som låter sina uppfriskande strålar nedfalla i en marmorbassin, uppförd på en murad fotställning. På en bädd på den omnämnda platformen afkläder du dig; dina kläder inknytas i en handduk och du iföres nu ett slags handduksdrägt af särskild beskaffenhet, varm och grof, men likväl mjuk och försedd med ljusblåa och röda råsilkeskanter; ett skärp eller bindel, "subligaren" (*subligaculum* hos romarne) fästes omkring veka lifvet, ett annat kastas öfver skuldrorna och ett tredje sättes såsom turban på hufvudet. Under det detta försiggår iakttagas på det noggrannaste alla anständighetens fordringar; i detta afseende är man här särdeles noga och ådagalägger en i Europa nästan okänd uppfattning af det passande. Två tjenare hålla ett kläde framför dig, tills du är afklädd och din baddrägt sitter som den skall; du får ett par trätofflor och lemnar afklädningsrummet (*apodyterium*) för att begifva dig till de varma rummen; de två uppassarne åtfölja dig, och då du går i tofflor, taga de dig under hvar sin arm.

Härefter inkommer du i en smal gång, der värmen slår dig till mötes och på ett kännbart sätt underrättar dig om att badet har begynt. Denna gång kröker sig plötsligen åt höger i rät vinkel, och värmen tilltager, ehuru temperaturen ännu icke är hög och röken af ångan mycket lätt, om den ens kan märkas. Du inträder nu i det rum, som de gamle kallade *tepidarium*. På några ställen finnes icke den nyss omtalade gången, och tepidariet utgör då föreningslänken mellan de två salarne. I sådant fall är det till formen aflångt och har på bägge sidor en platform, som höjer sig öfver golfvets midt omkr. 1½ fot; denna del, hvilken sålunda tjenstgör i stället för nyssnämnda gång, befinner sig naturligtvis i samma höjd som de två rum, den förenar, och antingen den nu är en gång eller ett rum för sig sjelf, är den helt och hållet belagd med marmor. Madrasser och kuddar bäras fram till dig och läggas på platformen upp mot muren, liksom äfven de andra besökande få sina kuddar m. m. uppsatta rundt omkring väggarne. Kaffe och pipor inbäras. I detta rum, som är endast svagt upplyst och hvarifrån dagern stundom är alldeles utestängd, tyckes en flämtande lampa gifva en svag antydan om ställets ändamål och dess innevånares tillstånd. Svetten bryter långsamt ut från dess milliontals utgångar, medan den högtidliga, dunkla skymningen inverkar lugnande på sinnet och synes genom sin sömngifvande stillhet utestänga hvarje tanke på den yttre verlden och dess besvär. I detta rum får man en angenäm försmak af lemmarnes ingnidning; en uppassare gnider fötterna eller bearbetar på ett lämpligt sätt hals och armar för att få svetten att bryta ut. När så skett, är du mogen för att inträda i det heta rummet (*caldarium* eller *laconicum*).

Detta har ungefär samma form som den första salen och är i allmänhet upptill försedt med en kupol, hvari äro anbragta med glas täckta hål, som genomsläppa dagern. Tidigt om morgonen är luften i detta rum ganska torr och klar, men då tvättningsprocessen här försiggår, blifver det längre fram på dagen fyldt med ånga, i följd hvaraf många antagit, att det turkiska badet, i likhet med det ryska, hufvudsakligen är ett ångbad. Så är emellertid icke förhållandet. Det turkiska badet är i sjelfva verket ett *varmt luftbad*, och den dervid sig utvecklande ångan är helt och hållet tillfällig. Här borttagas handdukarne, med undantag af den som omsluter höfterna. Nu börjar tvättningen med dess enformiga ljud af slamrande skålar och plaskande vatten. Uppassare och badare röra sig ljudlöst i den lätta dimman, och då och då hör man en handklappning — badarnes sätt att gifva signaler. Ingnidnings- eller shampooprocessen, som här genomgås, är högst egendomlig och utgör af badet den del, som är svårast att utföra i främmande land. Den är i sig sjelf en konst, hvars fullkomliga inhemtande är synnerligen svårt, hvarförutom den — hvad som också blifvit anmärkt — visar att den djuriska magnetismen blifvit i Orienten utöfvad under århundraden och, praktiskt använd, med skäl kan kallas en helsans vårdarinna.

Hr Urquharts beskrifning af förfaringssättet, sådant han skildrat det i sitt arbete "Hercules Stoder", lyder sålunda:

Under kupolen finnes en rymlig platform af marmorskifvor, dit du kryper upp, hvarefter ditt hufvud och dina skuldror befrias från dukarne; den ena utbredes så att du kan lägga dig derpå, den andra hoprullas till en kudde för ditt hufvud; du lägger dig på ryggen; "telacken" (två om det

skall gå ordentligt till) knäfaller bredvid dig, och böjande sig öfver dig, bearbetar han ditt bröst, dina armar och ben, gående från den ena kroppsdelen till den andra, liksom en fågel, som flyttar sig från gren till gren; han låter sin kropp med hela dess vigt tynga på dig, följer musklerna med anatomisk säkerhet, låter den öppna handen kraftigt fara fram öfver kroppen, i synnerhet öfver skuldrorna, och reser dig härunder halft öfverända. Med sina fötter står han på bröstet och låren samt glider tre gånger upp och ned utför refbenen; slutligen böjer han dina armar öfver bröstet, den ena efter den andra, lägger derpå sin arm under din rygg, och medan han trycker sitt bröst mot dina korslagda armbågar, rullar han dig rundtomkring tills du ”knakar”. Nu lägges du på magen, och han arbetar dig med sin armbåge omkring dina skulderblad, medan han med kanten af handen starkt behandlar din hals; han slutar med att efterhand hala kroppen halft upp med hvar sin arm, under det han med högra benet står på venstra låret och tvärtom. För ett ögonblick får du nu intaga en sittande ställning; åt det smala af ryggen gifves en böjning med knäet, och ett tryck meddelas halsen med båda händer, som hållas på tinningarne”.

Läsaren må ingalunda föreställa sig att med denna led-”knäckning”, lemmarnes böjning och köttets ältning äro förbundna smärta eller oangenäma känslor. Utföras rörelserna skickligt, förorsakas en behaglig känsla; att så är, angifver det arabiska ordet *mass* (mildt handtera).

Derefter kommer tvättningen eller användandet af den handske, som är gjord af get- eller kamelhår. Efter att hafva fuktat kroppen, hvilket du sjelf gör genom att använda en skål, som gifves dig för detta ändamål, böjer du dig i sittande ställning mot badaren, som, lutande sig öfver dig, gnider dig nedåt ryggen, dervid börjande med halsen. Den lossnade ytterhuden affaller i små aflånga skållor och skulle, om man toge vara på alltsammans, bilda en kula af en löks storlek. Det var för att bortskaffa denna afskrapade hud man i äldre tider använde ”strigeln” (pimsten); huruledes den kom ur bruk skulle vara rätt intressant att undersöka.

Efter handskprocessen kommer intvålningen. Dertill inbäres ett fat vatten, hvari blifvit upplöddrad kretantvål, som ibland är parfymerad med den mjuka upprispade substansen af palmträdet. Härmed ingnides och tvättas kroppen, hvarvid början göres med hufvudet, och denna process upprepas två gånger. Sedan insvepes du i varma filtar, och till slut slår man en skål vatten öfver dina fötter; detta är ett bruk, som är af stor vigt och erbjuder rikt tillfälle till undersökningar, hvarpå här ej är rätta stället att närmare inlåta sig.

Du återvänder nu till afkylningsrummet, de gamles ”*frigidarium*”. Der lägger du dig på en bädd och erfar en obeskriflig känsla af lugn och välbefinnande. Blodet flyter lättare, bröstet vidgar sig och den friska luften inströmmar, mättad med lifskraft. Savary säger, i det han beskrifver denna känsla, att ”det är som om man nyss blifvit född och för första gången började lefva”. En liflig känsla af välbefinnande utbreder sig i hela kroppen; man öfverlemnar sig åt de gladaste tankebilder och sinnet uppfylles med de mest leende drömmar. Inbillningskraften ransakar hela naturen och finner der ingenting annat än ljus och glädje. ”Om lifvet”, säger han vidare filosoferande, ”endast vore en fortsatt kedja af föreställningar, skulle den hastighet, hvarmed minnet följer dem i spåren, den kraft, hvarmed anden då öfverspringer hvarje idéförbindelse, komma en att tro, det många år hade förrunnit under dessa på badet följande två timmar af ostörd ro”. Enhvar, som genomgått behandlingen vid det turkiska badet i hela dess fullkomlighet, kan intyga, att dess verkningar äro sådana som de nu beskrifvits. Hela vår menniska är vaken, men befinner sig dock i ett dvallikt tillstånd. Man känner inom sig en dold lifskraft, parad med den mest fullständiga hvilas lugn. Luften blifver elektrisk, och för första gången känna vi att andehemtningen kan vara detsamma som hänförelse. Denna känsla lemnar emellertid snart rum för ett lifligt begär efter rörelse och verksamhet — hvilket också är någonting helt naturligt.

I Orienten äro för qvinnorna baddagarne högtidsstunder, ty endast på dem hafva de tillfälle att slippa ut ur sitt fängelse: hemmet eller haremet. Det slöseri, hvartill de härvid göra sig skyldiga, öfvergår männernas. På gatorna begagna de en ytterklädnad af särdeles enkel beskaffenhet, men under den hafva de broderade kjortlar och guldvirkade kläder; de promenera sin väg fram såsom konungadöttrar, hos hvilka ”allt är herrligt innantill”. Ledsagade och uppassade af deras slafvinnor genomgå de hela den nyss beskrifna processen, hvarvid de begagna sig af en hel massa tygstycken, smink, pasta och doftande hårbalsam. Mellan de europeiska och österländska damerna är emellertid den skilnaden, att hos de sednare ingen af dessa saker, med undantag af några få dyrbara vällukter, qvarstannar på huden sedan toaletten är slutad. De färga sina ögonbryn och kanten af ögonlocken med *cohel*, som är tenn, brändt och beredt med galläpplen; med buskväxten *henna* färga de sina naglar, som derigenom få en ljus, gulaktig färg. De använda äfven hennapasta för håret; är detta svart, blir det nu nötbrunt, och är det grått, erhåller det en rödbrun färg. Deras kläder hafva först innan de påtagas hängt öfver aloe, och när turkinnorna äro färdigklädda, sitta de gerna och språka en stund eller underhållas med sagor eller sång och dans af qvinnor, hvilkas yrke det är att bereda dem detta nöje.

Hvad oss europeer angår, hafva förkonstlade vanor och ett förderfvadt lefnadssätt, en sjuklig användning af själsförmögenheterna, ett blindt åsidosättande af all kroppsrörelse och en intrasslad väfnad af vetenskapliga, mot hvarandra stridande teorier aflägsnat oss från vissa bestämda instinkter, hvilka utgöra en naturlig och sjelfbildad mensklighets gemensamma arf.

Om således derför menniskokroppen kan på sätt och vis sägas vara till kött förvandlad luft, hvilket dietiskt medel skulle väl då hafva en så välgörande verkan som det, hvilket kan bringa kött och hud i fullständig harmoni med atmosferen? Betraktad i detta ljus, framstår den varma luftprocessen som det enda *konstlade* medel, hvarigenom denna harmoni kan åstadkommas, och flitig kroppsrörelse såsom det enda naturliga medel, hvarmed samma mål kan uppnås. Ljus, elektricitet, väme och luft äro de fyra mest förtunnade materiella och till den grad från kroppen frigjorda ämnen, att de af alla ting i verlden synas vara de enda, som kunna inträngа i menniskokroppens hemligaste gömslen. Den ”thermala” metoden vid badet lägger de två sista af dessa hemlighetsfulla medel i vår hand.

Om badens inredning har blifvit tillräckligt sagdt: det är icke en lätt sak att uppfinna någon ny njutning åt denna njutningslystna tid, men hvem kan väl nog ofta påpeka nödvändigheten af att befrämja renlighet, helsa och sedlighet, dessa tre handhafvare och vårdare af själens adel, hvarförutan lifvet är af intet värde?

Luft är lifvets näring; mat och dryck äro endast ved till förbränningens vidmakthållande. Men tillkomsten af eld, ljus, värme och lif kan icke af oss lära kännas genom studiet af det bränsle, som åtgår vid förbränningen — vore än detta studium aldrig så djupgående. Dessa saker måste studeras för sig sjelfva och i förhållande till den atmosferiska luften, ty luften är det djuriska lifvets näringsämne och sanna helsodryck. Hvarför har icke en enda af alla våra veten-

Digitized by Google

skapsmän uppfattat luften såsom ett lifväckande medel? Jo, emedan den låg dem för nära under ögonen.

Enhvar, som ej alldeles försummar badet, vet att genom detsamma köttet göres fastare, och likväl säga några att badet är förslappande; men om luften är lifvets näringsmedel, så är ej sannolikt att tillkomsten af värme skulle meddela luften den egenskapen att försvaga, då vi ju koka all vår mat. — För de flesta personer är tanken på svettning förenad med föreställningen om utmattning, emedan denna sednare åtföljer hvarje ansträngning och dessutom är ett kännetecken på vissa försvagande sjukdomar. Men att bedöma helsa efter sjukdom är vanvettigt; det är detsamma som att fördöma den friska, blomstrande kinden, emedan den bröstsjuke är hektisk. *Den svett, som framkallas genom ansträngning, har visat sig vara en medverkande orsak till ett långt lif;* sund transpiration är alltid varm; den frambringas af all slags muskelrörelse emedan hvarje sådan framkallar värme. Svetten tillkännagifver värme och icke trötthet. Det är själsansträngning som tröttar. Ofrivillig verksamhet, såsom t. ex. hjertats, hvilket oafbrutet är i rörelse, mattar icke.

Ett praktiskt bevis härpå är de turkiska badarnes helsa; de tillbringa dagligen åtminstone åtta timmar i badet och åtnjuta likväl helsa, krafter och ett långt lif. Hummalen eller inrättningens portvakt kan, när han tagit ett starkt svettdrifvande bad, utan hjelp lägga en tyngd af 5 centner på sin rygg och med lätthet bortbära den. Badet och ingnidningen skänka en nästan öfvernaturlig vederqvickelse åt den som, efter att i många timmar hafva setat på hästryggen, lider af en ytterlig trötthet.

”Jag kan aldrig glömma”, säger Urquhart, ”huru jag nästan maktlös släpade mig in i badet, och då jag sedan kom ut, kastade mig upp i sadeln, böjlig som en sena och lätt som en fjäder”.

Menniskan är bestämd att bo under nästan hvarje luftstreck på jorden. Klimatet och breddgraderna inskränka djurens utbredning, så att deras hud skiljer sig från menniskans i utseende och bildning. Fåglarnes hud företer en viss likhet med menniskans, hvarom enhvar kan öfvertyga sig genom att kasta en blick in i en fågelhandlares bodfönster. När lärkan svingar sig upp i rymden, genomfar hon tjugo olika temperaturer på lika många minuter. Detta lodräta uppåtstigande stämmer, hvad dess verkan på huden angår, öfverens med de horisontala temperaturförändringar, som ega rum från eqvatorn till Nova Sembla, och för hvilka menniskans hud är utsatt, med den skilnaden att fågeln genom sitt lodräta uppåtstigande är utsatt för mera plötsliga och oberäkneliga förändringar än menniskan. Till en motvigt häremot är hvarje fågel försedd med en dunskjorta och en öfverrock af fjädrar.

Liksom Österns folk hafva gjort renligheten till en del af deras religion, så läto Vesterns nationer i sin tid orenlighet vara ett tecken på helighet. Tänk på erkebiskop Thomas a Becket, hvars kropp, till de andliges stora fröjd, då vid hans vördighets död skjortan aftogs, befanns vara ”proppfull med löss”. Under andra tider har man likväl tadlat judarne och de otrogne för deras osnygghet, och en gång tillskref man äfven dopet de mest underbara verkningar såsom ett medel till fysisk rening.

Hinduernas firande af Pongolfesten.

(Efter ”Cornhill Magazine”).

En af hinduernas egendomligaste fester är den s. k. Pongol (kokning), en urgammal högtid, som årligen firas i södra Indien. Den varar i en vecka och gifver en karakteristisk bild af hinduernas ursprungliga seder och bruk. Förberedelserna till denna fest sätta alla i verksamhet långt innan den infaller, och allt annat åsidosättes för att den må kunna firas med största möjliga prakt och efter gammalt bruk.

Hvarje köpings eller stads murare — om personer, som knappt en enda gång i sitt lif haft en murslef i sin hand, förtjena denna benämning — röna stark efterfrågan, ty hvartenda hus skall undergå en grundlig reparation, hvilket icke är någon lätt sak, då regntiden nyss upphört och qvarlemnat otaliga spår efter sin framfart. Rappade väggar skulle vara en förträfflig sak i ett tropiskt klimat, om de ej vore utsatta för regnet, som ofta under loppet af 24 timmar öfversvämmar landet till en höjd af tio tum. Så snart muraren gjort sitt, griper sig målaren an med att hvitmena hela huset invändigt och styr ut pialen eller verandan med de besynnerligaste målningar, hvilka man varseblifver i hvarje mera ansedt hus. Det finnes fantasi i dessa bilder, ehuru man hos dem ej kan upptäcka minsta skymt af perspektiv eller proportion. Vanligast ser man ett lejon eller en tiger, som med utspärrade klor anfaller en behjertad sipoy, men tack vare mannens popularitet, besegrar han nästan alltid den farlige fienden; på andra målningar ser man deremot tigern söka öfvermanna en engelsk soldat. Ibland lyser målaren också med komiska framställningar af Krishna, Ganesa och andra gudar. De större husen äro gerna prydda med en omsorgsfullt utarbetad bild af Wishnu, hvilande på ormen Sesha, som bär honom oskadad genom de upprörda böljorna. Vid gudens fötter sitter han favorithustru Sakshma, och ormens sju hufvuden äro böjda öfver dem för att skänka den skugga, som hvarken gudar eller menniskor kunna umbära i dessa tropiska länder. Från gudens nafle uppspirar en lotusstängel och i blomman ser man Brahma sysselsatt med verldens skapelse.

Inne i huset har man emellertid fullt upp att göra med lika vigtiga saker. Husmodern, som tillika förestår matlagningen, måste anskaffa nya lerkärl för köket, ty det skulle vara ett brott att vid Pongolfesten använda ett gammalt kärl. Långvariga och ifriga öfverläggningar hållas om mönstret, färgen och beskaffenheten af det tyg, som skall köpas. Hyllorna i hvarje bazar böja sig under packor af guld- och silfverbrokad eller bomullstyger af de grannaste färger, ehuru i allt annat än smakfulla mönster, men åtgången är i alla fall stor, ty hela verlden skall nu skaffa sig nya kläder.

Icke heller vinhandlaren får någon ro. Hinduerna äta aldrig färsk ris; de kunna först då smälta den, när den legat magasinerad några månader; men vid denna högtid gör man ett undantag från regeln; då skall man endast äta färsk ris, ty Pongol är landets skördefest.

Alla deltaga i den allmänna glädjen. Mången fattig förlitar sig på att den förtjenst, han under veckan får på Pongol, skall göra det för honom möjligt att fira högtiden. Allt är nu ädelmod och gifmildhet. Tusentals nygifta, som lemnat fädernehemmet för att på egen hand taga sig fram i

Digitized by Google

verlden, få från "de gamla derhemma" sig tillsända nya kläder, en kruka *ghee* (sirap) eller en säck ris, så att de må kunna fira sin Pongol, utan att behöfva för mycket anlita det egna, knappa visthuset eller taga sin tillflykt till någon sniken *souoar* (pantlånare). Hvad som i form af anvisningar under dessa dagar skickas från den ena ändan af landet till den andra utgör ett icke så litet kapital. Här och der får en fattig gäldenär sin skuld efterskänkt, och många, som hafva att fordra penningar, hvilka de trott sig aldrig mer komma att återse, få sina räkningar betalda, när högtiden tillstundar; mången process afslutas och mången tvist biläggges nu genom förlikning, ty hvar och en måste nödvändigt vara lycklig, när den glada Pongol inbryter.

Hela denna lifliga stämning når sin höjdpunkt i första dagarne af Januari, då solen, efter de hinduiska astronomernas beräkningar, passerar Stenbockens vändkrets och medför den värme, som skall göra hela jorden till ett glädjens tempel. Festen börjar i samma ögonblick solen passerar vändkretsen. Den egentliga högtiden räcker i fyra dagar, och under de följande tre hvila sig alla. I åtta dagar hafva barnen lof ur skolan, handtverkare och arbetare göra ingenting, och militärtjensten inskränkes till den allra oundgängligaste vaktgöringen. Äfven djuren deltaga i den allmänna hvilan, och af de fyra dagarne äro, såsom af det följande synes, två särskildt egnade åt dem.

Den första dagen heter Bhogi-Pongol (glädjens Pongol). Den kallas stundom Indra-Pongol efter den förnämsta bland de vedaiska gudarne. Ty de puranska eller yngre brahminska gudarne hafva ingen del i denna fest, hvilken härstammar från de gamla ariska tiderna, då judar, galler och göter tillsammans bebodde högslätterna på andra sidan Himalaya. Vid detta tillfälle dyrkar man icke särskildt någon viss gud, med undantag af Indra, som herrskar öfver luften och regnet och utan hvilken hvarje skörd är otänkbar. Solen tillbedes visserligen, men endast som en naturkraft, icke såsom en guddom, och häraf synes tydligen att festen i främsta rummet är helgad åt de elementer (luft, värme och regn), som utöfva ett omedelbart inflytande på skörden. Såvidt man vet, kan Indien icke uppvisa mer än detta exempel på en från sammanblandning med brahminska påhitt så fri vedaisk fest.

Naturligtvis hafva brahminerna bemödat sig att förfuska denna fest liksom alla andra plägseder på den indiska halfön, och många, icke så oskickliga försök hafva blifvit gjorda att vid Pongol sätta Krishna i högsätet. Sålunda berättas att denne gud, medan han lefde på jorden, gjorde sig så älskad af folket, att detta beslöt fira Pongolfesten till hans ära, i stället för till Indras, hvarför denne, för att hämnas, lät det regna så häftigt i sju dagar, att allt var nära att omkomma. För att finna bot mot det onda upplyfte Krishna på sitt lillfinger i vädret det ofantliga berget Govardhana, så att herdarne med deras hjordar kunde söka skydd derunder tills regnet upphörde, hvarefter Krishna åter satte berget på dess plats. Så berättar folket sjelf, men fortfar likväl att utestänga Krishna från festen.

Ganesa eller, som han i folkets mun kallas, Magguden är deremot alltid tillstädes vid Pongolfesten. Detta har först i en sednare tid blifvit förhållandet och förklaras deraf, att han tillika är lyckans gud och den som afvänder all olycka. En kula af kogödsel, som föreställer guden sjelf, uppsättes med vederbörliga ceremonier på gården och prydes med citronblommor och något gräs; ett litet offer af *ghee* och blommor läggas på ett fat, som sättes framför guden, och marken i närheten bestänkes med vatten, hvari är blandadt något af det ämne, hvaraf gudabilden blifvit gjord. Några böner upprabblas nu och dermed anses guden vara försonad.

Innan solen går upp om morgonen på "Glädjefesten" (*Bhogi*) är hela den manliga ungdomen i hvarje stad eller by på benen, ty ynglingarnes eldoffer är den ceremoni, hvarmed festen begynner. Af denna anledning hafva de under ett par dagar haft brådt med att i förväg insamla allt hvad de kunna komma öfver af halm, bladstjelkar och ris m. m. De som hafva pengar på fickan köpa *bratties* (kakor af torkad kogödsel), och de hvilkas kassa ej tål vid någon större åderlåtning stjäla sådana kakor, ty husets anseende beror på storleken hos den hög som deraf ligger framför Bhogi. Innan klockan är 5 på morgonen är bålet tändt, och snart jubla unga och gamla vid åsynen af de hvirflande lågorna, hvarunder barnen, öfverlemnande sig åt alla slags upptåg, dansa omkring elden. Eldoffret är likaledes ett vittnesbörd om den tid, då Indra och Agni voro ariska gudomligheter och uttryck för folkets tacksamhet.

När solens strålar komma bålets lågor att blekna, begifva sig de äldre till badet. Några kaster bada sig i olja och återvända med den mörka huden glänsande som silke, men derjemte medförande en lukt, som erinrar en engelsman om tranupplaget vid S:t Catharinadockan. Den allvarliga delen af dagens sysselsättningar inledes hemma i husen med en gudstjenst, och *Pulliaxswani* (Magguden) blifver naturligtvis icke glömd vid detta tillfälle, ty hvad skulle det väl tjena till att fira Pongolfesten, om han vore vred? Familjens qvinliga medlemmar, som icke deltaga i gudstjensten, äro emellertid i köket sysselsatta med att tillreda alla slags läckerheter, såsom dockor och små afgudabilder af socker samt flere slags kakor af ris och sirap. I samma mån dagen lider mot sitt slut, minskas hastigt förrådet af dessa läckerheter, ty hvar och en, som bjuder familjen hem till sig på aftonen, medtager en del af dem. Det blomsterspråk, hvarpå dessa bjudningar frambäres, är betecknande för den orientaliska höfligheten.

Hvarje hus gör sitt yttersta för att kunna visa sig i all sin glans, och de toaletter, man i aftonsamqvämen får se, äro lysande. Några ord vexlas mellan gäst och värd, hvarpå aftonen tillbringas efter vedertaget bruk. Innan man skiljes åt, kringbjudas betelblad och orekanötter, och om värden är en välmående man, bestänkas gästerna med rosenvatten. Högtrafvande artigheter flöda, och under ett regn af superlativa välönskningar bryter sällskapet upp för att ånyo träffas följande dag på ett annat ställe, och sålunda fortgår det, så länge festen räcker. Under hela denna tid befinna sig barnen i största spänning vid tanken på hvad som komma skall. "När blir det morgon?" — "Hvem skall koka risen?" — "Blir den fort kokad?"

Den andra dagen, den egentliga festen — Stora Pongol såsom den kallas för att beteckna dess vigt — ser hvar och en efter i almanackan, för att få veta vid hvilken tid solen passerar vändkretsen. Låt oss antaga att det är kl. 12. Tidigt om morgonen gå alla i badet, hvarförutan ingen ceremoni är fullständig. På några ställen begifva sig qvinnorna till dammen, springa i vattnet, utan att aftaga kläderna, och återvända sedan genomvåta efter några minuters förlopp hem till dagens arbete. Alla skynda nu ut på gården för att der vidtaga förberedelserna till festen.

Vanligen försiggår matlagningen i ett derför afsedt rum, men vid detta tillfälle är intet rum tillräckligt stort; risen måste nämligen kokas i fria luften i den välsignade solens åsyn, som mognat den och nu derför bör med tacksamhet ihågkommas. Följaktligen måste en eldstad uppföras, hvilket i Indien icke möter någon svårighet, och under det man är sysselsatt härmed, fylles *chattien* (lerkrukan) med ny ris. Dock icke nog härmed, ty Pongol-risen är en pröfvosten på husmoderns kokkonst; med den står eller faller hon. Det finnes lika många sätt att tillaga Pongolris som att bereda god karri. Först måste man naturligtvis hafva mjölk, men för fattigt folk står denna, i följd af sitt höga pris, ej alltid att erhålla; dernäst använder man ghee, mjöl och måhända

Digitized by Google

ett halft dussin andra ingredienser. Blir resultatet godt, gillas hvarje ny uppfinning eller tillsats. Då man tager i betraktande att största delen af landets innevånare lefver af ris hela året om, så inses hur svårt det är att gifva detta födoämne ny smak; lyckas försöket, så bär gästernas matlust derom bästa vittnesbördet.

Elden får icke tändas förrän solen passerat vändkretsen, och med anledning af dagens betydelse har det blifvit ett bruk att gifva hvarandra gåfvor. Husmodern tillreder ett fredsoffer af nya kokkärl, rismjöl, plataner och annat, som hon tror kan blifva välkommet, hvarefter gåfvan, vid ljudet af en pipa och två tam-tam högtidligen bäres till den gifta dotterns hus, der den öfverräckes åt svärmodern. Sålunda fördrifves tiden till det kritiska ögonblick är inne, då elden tändes i största hast och grytan sättes deröfver.

Med hvilken spänning följer icke enhvar den vigtiga kokningsprocessen! Kokar maten fort, får familjen lycka med sig hela året igenom; vill deremot elden icke rätt komma sig, sörjer hvar och en i det olyckliga huset. En hindufamilj utgöres som oftast af 25-30 personer, utom tjenstefolket och alla andra som äro närvarande vid kokningen. Den gråhårige farfadern stöder sig på sin kraftige son, medan han betraktar den heliga elden; ja, äfven qvinnorna öfvervinna sin vanliga skygghet och blanda sig med de andra. Barnen stå naturligtvis främst. Lycklig den som i mjölken först upptäcker den första bubblan, hvilken utvisar att grytans innehåll börjar koka. De starkaste tränga sig fram och förkunna, hviskande, för de bakom stående hur den heliga ceremonien försiggår; allas halsar sträckas och hvarje öga tindrar af glädje. Plötsligen genombäfvas massan af en konvulsivisk rörelse, och män, qvinnor och barn utbrista i korus: "Pongol, Pongol!" — Och hvarför? Man har sett små bubblor höja sig ur mjölken; Pongol betyder "koka", och den allmänna glädjen gifver sig sålunda luft i orden: "det kokar!" Nu är ceremonien slut, solguden har mottagit tacksägelsen och lofvar en god skörd till nästa år.

Liksom vi på Julmorgonen tillönska hvarandra en glad Jul, så får man här öfverallt höra: "Har mjölken kokat?", ty ehuru man sett det med egna ögon, vill man likväl höra svaret: "Ja, den har kokat!" Är den frågande en öfverordnad eller den svarande mycket artig, heter det: "Den har kokat med gudens nåd och eder gunst". Under 3,000 år har Pongolfesten firats sålunda i Indien.

Tjenstefolkets glädje når sin högsta höjd vid det derpå följande gillet. Skyndsamt hälles grytans innehåll ut på en ofantlig bladduk, som utbredes på marken, och här taga nu alla genast plats. Framför hvar och en ligger dessutom en särskild mindre matta, likaledes sammansydd af blad. Detta slags tallrickar begagnas af alla klasser, men användas endast en gång. Hvar och en erhåller en portion af den nykokta risen, men först måste Ganesa, med sitt elefanthufvud hvilande på en ofanlig buk, hafva sin andel, som under en mängd böner sättes framför honom. Från höjden af det säte, som tjenar honom till stol eller triumfvagn, ger han sitt bifall tillkänna, och nu börjar gillet, som är en verklig kärleksfest. Alla, både unga och gamla, rika och fattiga, sitta utan skilnad om hvarandra, ty ha icke Indra och Sureira välsignat dem alla, och skulle de väl icke då alla deltaga i festens herrlighet? Det gamla ariska broderskapet gör sig nu åter gällande såsom ett oförgängligt minne från detta folks barndomsdagar. Vi förflyttas tillbaka till de urgamla tiderna, till de' äldsta berättelserna om judarnes ätande af Påskalammet och den sköna symboliska betydelsen af skördefesten.

När måltiden är slutad, börjar siestan, och då solguden beger sig till hvila, visa sig fruntimmerna i toaletter, som endast hindudamer kunna uppvisa. Från hufvud till fot stråla de af guld och juveler; på fingrar och tår, i näsa och öron sitta ringar, på armarne, omkring handlederna och fotvristerna halsband af guldmynt — ofta af halfva sovereigns — och perlor, ädelstenar eller rikt arbetade guldsmycken omsluta både pannan och nacken.

Männen utveckla en nästan lika stor prakt i sin klädsel, när de gå omkring och aflägga besök, medan qvinnorna och de gamla stanna hemma för att mottaga gästerna. Den första fråga som öfverallt göres är: "Har mjölken kokat?", och svaret är lika fort till hands: "Den har kokat med gudens nåd och eder gunst". Sedan man pratat en stund tager den besökande afsked för att begifva sig till ett annat ställe. Mot aftonen blir glädjen mera stojande. De förmögna hyra en trupp gycklare, de fattiga nöja sig med musik. Här i Europa hör man ingenting som kan gifva ens en svag föreställning om de inföddes i Madras musik, vid hvilken tam-tam alltid är det dominerande instrumentet. Hinduerna lyckas emellertid finna behag i den, eller också höra de på endast af pligtkänsla.

Vid tredje dagens soluppgång äro alla åter på benen. Detta är föröfrigt icke någonting ovanligt, ty den förtjensten kan man ej frånkänna hinduen att han stiger tidigt upp; men den tid, han dagligen använder till att putsa sina tänder, prata litet utanför sin dörr och till sina öfriga små morgonbestyr före frukosten, förkortas betydligt morgonen före Madu-Pongol (kornas Pongol), högtidens tredje dag. Denna del af festen pekar tydligen tillbaka på ariernas tidigaste historia, då hornboskap utgjorde folkets rikedom, dess arbetsdjur och det hvaraf man lefde. Det är någonting ganska naturligt att ett enfaldigt, religiöst folk en gång om året minnes och hedrar det djur, som föder alla, drager plogen, tröskar säden och förser huset med bränsle, hvarför också brahminerna icke, oaktadt århundradens välde, lyckats utplåna eller vanställa denna enkla fests ursprungliga karakter. Tid efter annan har man satt Krishna och dylika gudar i högsätet bredvid kon, men förgäfves.

Vid daggryningen föres all hornboskapen till närmsta vatten, om ingen invigd dam finnes i närheten, och blifver här omsorgsfullt tvättad. Man påstår att en eller annan rik sybarit ibland vid detta tillfälle begagnar rosenvatten vid djurens sista dusch, men historien låter nästan allför otrolig. Så mycket är emellertid visst att man i Indien vid Pongolfesten tvättar djuren med så stor omsorg, att en europé ej kan annat än draga på munnen deråt.

När tvättningen är slutad, prydas korna. Aftonen förut har man varit i ett hörn af den stora bazar- och marknadsplatsen, der luften är uppfylld med blomsterdoft. En hel korg köpes och bäres till hemmet, som snart öfverallt är uppfyldt af det genomträngande doftet från gul crysanthemum och röd oleander. Emellertid förberedes ännu en annan ceremoni hemma i huset. Ett stort lerkärl fylles med vatten, hvari uppmjukas saffranfrö, bomullsfrö och margosablad, tills vattnet deraf erhållit färg. När så skett, hemföres boskapen, hvilken nu blifvit så ren som kor kunna blifva det, hvarefter männen i högtidlig procession föra ut kärlet och bära det flere gånger omkring hvarje djur, medan de bestänka det på alla sidor. Derpå utföres "Projah", d. v. s. alla buga sig och knäfalla för djuren, hvarefter blomsterkransarne bäras ut och hängas på dem, medan hornen bestrykas med brokiga färger. Höfdingen i byn låter sig ej nöja med mindre än förgyllning, och hans guldbehornade hjord öfverstrålar alla andras. Den fattige får vara belåten med gulockra.

Otåligt vänta gossarne på hvad som nu komma skall. Guirlander af kokosnötter, plataner och andra årstidens frukter fästas vid djurets hals och horn, och ett ögonblicks allmän tystnad inträder, medan repen, hvarmed djuren varit bundna, lösgöras. På ett gifvet tecken uppstår nu ett förfärligt oväsen af tam-tam, skrik och hojtande. Med sänkta hufvuden och lyftade svansar störta de skrämda djuren ge-

Digitized by Google

nom gatorna för att komma ut på öppna fältet, men deras försök att undkomma sina plågoandar tjena till ingenting, ty vid hvarje språng de göra slunga hinduerna mot deras nos och ben tunga kokosnötter, och bakom sig ha de stackars djuren en skrikande barnskara, som söker fånga dem. Den som kan hinna upp en ko eller få fatt i frukten, som är fastbunden på henne, behåller nämligen icke blott sitt byte, utan kan äfven vara viss om att lyckan följer honom hela året.

Återstoden af dagen tillbringa djuren i ostörd ro. De promenera efter behag omkring i trädgården, på fälten och i staden, få äta hvad dem lyster, hur långt deras matlust än må sträcka sig; ty förfärlig skulle själavandringen blifva för den man, som ej släppte in djuren på sitt bästa sädesfält eller äng, och ve den köpman, som vågade bortjaga en ko från en korg ris, plataner eller hvad annat hon funnit behag i — han kan alltid vara beredd på att hemsökas af en eller annan olycka. Dagen är uteslutande helgad åt djurens välbefinnande, men det kan stå hårdt åt härmed, ty visserligen är det en dödssynd att döda en oxe, men också är det ett mycket vanligt nöje att sno dess svans så länge, att nästan hvarje led i den är knäckt, och man kan ostraffadt skära i dess skinn, bränna den med ett glödande jern eller låta den arbeta sig till döds.

Den fjerde och sista dagen är helgad åt kalfvarne, hvilka behandlas på ungefär samma sätt som de fullvuxna djuren. Vid solnedgången slutar den religiösa delen af festen, och de tre följande dagarne användas endast till sällskaplig förströelse. I allmänhet umgås de hinduiska familjerna ej ofta med hvarandra, ehuru besök af männen ganska flitigt afläggas; men en gång om året, vid Pongolfesten, gör man undantag från den allmänna regeln, och då äro gästfriheten och umgänget obegränsade. Stor är barnens glädje under dessa dagar, då hvar och en medför gåfvor, som förnämligast äro afsedda åt de små, och då dessa gåfvor till största delen utgöras af små gudabilder af socker, hörer det merändels till festen att barnen flera dagar derefter äro sjuka af alla de små Ramaer, Krishnaer, Saraswater, Ganeser och hvad nu alla de onda- och goda gudar heta som de hafva ätit.

Den sista dagen, som kallas Påfågelsfesten, tillhör flickorna. En grann bild af en påfågel, som oftast i sällskap med en apa, upphänges i ett rum, der alla flickorna samlas och på bästa sätt roa sig. Man knäfaller för bilden, och derefter berättar någon en brahminsk historia eller legend. Efter en stunds förlopp kringbjudas sötsaker, och ibland erhåller hvar och en bland gästerna en kopia af målningen på väggen. Aftonen tillbringas med att förtala vänner och bekanta samt kritisera eller värdera de närvarandes toaletter, hvilket är den hinduiska qvinnans största nöje.

Sålunda slutar Pongolfesten, och man lefver på minnet deraf under hela året, tills förberedelserna till nästa Pongolfest taga sin början.

Golfströmmen.

(Ur "Fra Alle Lande").

Golfströmmen — denna Nordatlantiska oceanens mäktiga pulsåder; en bland vårt klots märkligaste företeelser samt framkallad af särskilda vatten- och luftförhållanden — har af en hr J. G. Kohl blifvit, på uppmaning af chefen för nordamerikanska kustmätningen, gjord till föremål för ett i högsta grad läsvärdt arbete (utgifvet 1868), hvarmed vi i följande korta uppsats önska göra läsaren bekant. Först må det likväl förunnas oss att i få ord i allmänhet angifva Golfströmmens lopp.

Den egentliga Golfströmmen, hvilken anses komma från Mexikanska vikens sydöstra del, flyter genom en jemförelsevis smal kanal mellan Cuba, Florida och Bahamabankarne, mottager här från öster betydliga tillflöden och "utfaller" i Atlantiska oceanen.

Tilltagande i bredd, flyter strömmen nu vidare och förändrar så småningom, på grund af jordens rörelse omkring sin axel och den nordamerikanska kustens riktning, sitt nordliga lopp till ett nordostligare, mot halfön Nya England, Nantucket- och S:t George-bankarne, hvarjemte de från norr och nordvest kommande polarströmmarne tvinga den att antaga ännu östligare riktning. På hela denna sträcka utmed nordamerikanska kusten bibehåller den både med afseende på värme och hastighet en stor del af sin ursprungliga karakter, hvarför denna del fått namnet "Golfströmmens hufvudstam". Strömmens gränser äro här skarpt angifna, och dess värmegrad är betydligt högre än det omgifvande vattnets.

Efter att hafva tagit omnämnda östligare riktning, utbreder sig det varma vattnet, såsom vore det olja, öfver en betydlig, ej alltid lika stor sträcka af oceanen, hvarjemte dess djup förminskas. Omkr. midtemellan Azorerna och Newfoundlandsbankarne utvidgar sig strömmen så betydligt och förlorar på samma gång så mycket i värme och hastighet, att den, så att säga, upphör att vara en "flod" i oceanen och delar sig i flere armar: en sydostlig, en östlig och en nordostlig.

Azorerna ligga ungefär midti den sydöstra armen, hvilken söder om denna ögrupp väljer en sydligare riktning och upptages af de utmed Afrikas nordvestkust löpande strömdrag, i förening med hvilka den åter fortsätter sin färd med ett kretslopp i vestlig riktning.

Den östra armen gifver sig ej alltid tillkänna; likväl kan man, utan fara för att misstaga sig, säga att Golfströmmens varma vatten finnes i Biscayabugten.

Det är emellertid denna ströms nordostliga arm som bidrager till att gifva hela det nordvestra Europa dess jemförelsevis milda luftstreck. Det är den som håller Norges nordligaste hamnar öppna under största delen af året; det är den som gifver detta land dess kraftiga trädväxt och uppflyttar gränsen för snön. Den sköljer Storbrittanniens, Islands, Spetsbergens och Nova-Zemblas kuster och är, enligt Scoresbys mening, förnämsta orsaken till att de stora sammanpackade ismassorna ej tränga längre ned mot söder. Först i grannskapet af polen blifver Golfströmmens varma vatten fullkomligt afkyldt.

Denna Golfströmmens stora nordöstra arm uppsköljer på norra Europas kuster föremål från den tropiska djur- och växtverlden. En vetenskapsman berättar sålunda att man år 1772 fångade lefvande amerikanska sköldpaddor vid Hebridernas kuster. Vid Nordcap, på Island och Færöarne drifver ofta frukten af *mimosa scandens* — en centralamerikansk växt — i land och användes allmänt af innebyggarne

Digitized by Google

såsom snusdosor; i en *Flora Lapponica*, utgifven af en trondhjemsk biskop år 1773, nämnes en mängd tropiska växter, hvilkas frön ofta uppspolas på Norges kust. På Færöarne har man funnit stycken af en amerikansk indiankanot af mahogny, och man har sålunda i de trakter, dem Golfströmmen berör, alltifrån äldsta tider haft bevis på tillvaron af aflägsna, okända länder.

Före Columbi tid hade man endast högst ofullständig kännedom om Atlantiska oceanen. Han var den förste som under sina resor påpekade tillvaron af Golfströmmen, som otvifvelaktigt i väsentlig mån bidragit till upptäckten af den nya verlden. Ty då den store sjöfararen, innan han företog sin verldsberömda upptäcktsresa, vistades på Porto Santo, hörde han der talas om främmande, i land drifna föremål, och en bland konungens af Portugal "styrmän" berättade honom, att han till sjös, ett stycke vester Cap S:t Vincent, hade uppfiskat ett stycke utländskt trä. Dessa och andra fakta förmådde Columbus att söka öfvertyga sin samtid om tillvaron af en ny verld.

Spanjorernas besök i de vestindiska farvattnen och bröderna Cabots upptäckt af Labradors kust (1497) framkallade en liflig seglats på oceanen, och från denna tid förskrifva sig de första upptäckterna i Golfströmmen.

Ponce de Leon var den som först lemnade en beskrifning af Golfströmmen under sin resa till Florida (1573), då det han seglade utmed denna halfös kust mot söder. "Medan vi styrde kurs mot söder", skrifver han i dagboken, "och derigenom mer och mer aflägsnade oss från kusten, märkte vi den följande dagen (den 22 April) från alla tre skeppen en ström, som vi ej kunde bekämpa, ehuru vinden var god. Det tycktes som seglade vi raskt framåt, men kommo snart underfund med att strömmen hade större makt öfver skeppen än vinden och att vi drefvos tillbaka. Två af skeppen, som höllo närmare kusten, kunde kasta ankaret, men strömmen var så våldsam, att det beständigt ryckte i ankartågen. Det tredje skeppet, som befann sig längre ut, kunde ej gå för ankar och drefs, öfverväldigadt af sin fiende, ur sigte, ehuru dagen var lugn och klar."

Emellertid begagnades ännu icke Golfströmmen, för att för att förkorta resan till Spanien, af de hemvändande vestindiefarare, hvilka på Columbi och närmast följande tid alltid seglade hem genom ett af de många sunden mellan Antillerna. Det var förbehållet en af sin tids erfarnaste sjömän, Antonio Alaminos, hvilken hade varit med på Ponce de Leons ofvannämnda sjöresa, att framkalla en omstörtning inom det gamla spanska sjöfartssystemet, då han var den förste som år 1519 med Golfströmmen seglade ut i verdshafvet och sålunda fann en genare väg hem till Spanien. Föröfrigt drogo icke spanjorerna af strömmen all den nytta som de bort, då de för tidigt lemnade den för att styra kurs på Spanien; men ett stort steg framåt var emellertid taget.

Ehuru sjöfarten på Atlantiska oceanen var ganska liflig under de följande århundradena, bevärdigades Golfströmmen med endast ringa uppmärksamhet, och det var blott undantagsvis man fick se den närmare angifven på sjökort eller gjord till föremål för särskild beskrifning. Det var uteslutande med dess "utfall" i oceanen man som oftast sysselsatte sig. Ännu märkvärdigare är det likväl att under en så lång tid intet praktiskt bruk gjordes af Golfströmmen till förmån för sjöfarten. Visserligen plägade fransmännen omkr. år 1700 segla hem från Mexikanska viken med Golfströmmen, men ännu år 1770 och sedermera seglade de engelska postfartygen från Falmouth till Newyork midt igenom och förspillde mycken tid med att arbeta sig upp mot den.

Men omsider skulle likväl Golfströmmens betydelse blifva insedd och den sålunda komma att utöfva ett stort inflytande på sjöfarten. Hvalfångare från Nantucket hade nämligen under deras expeditioner blifvit förda till strömmens gränser, och då detta raska sjöfolk utgjorde stammen för de nordamerikanska sjömännen, blef således kännedomen om Golfströmmen på praktisk väg meddelad den starkt uppblomstrande handelsmarinen i Boston och Rhode-Island.

De amerikanska sjökaptenerna behöllo emellertid hemligheten för sig sjelfva tills år 1769, då den store Benjamin Franklin, som då var generalpostdirektör öfver alla de engelsk-amerikanska kolonierna, af sin regering erhöll befallning att undersöka, huru det kom sig att de engelska postfartygen för sina resor mellan Falmouth och Newyork i allmänhet behöfde fjorton dagar längre tid än de amerikanska handelsskepp, som gingo mellan Rhode-Island och London. Regeringen beslöt derför att låta postfartygen afgå till Rhode-Island och icke till Newyork.

Franklin rådförde sig med en högt ansedd sjöfarare, Folger, hvilken förklarade att saken helt enkelt var den, att amerikanarne visste draga nytta af Golfströmmen, som var de engelska seglarne obekant. Folger berättade vidare att de stora engelska postångbåtarne ofta i strömmen mötte hvalfångare, af hvilka de tillråddes att segla utefter den, men de engelska kaptenerna ansågo sig vara för lärdt folk att mottaga råd af simpla fiskare. "För sakta bris", tillade Folger, "drefvos ofta postångfartygen längre tillbaka än vinden förde dem framåt, och äfven om de hade god vind, förlorade de ofta 50 qvartmil på dygnet".

Franklin blef i högsta grad förvånad öfver hvad han hörde och ansåg det nästan oförklarligt att icke så märkvärdiga naturförhållanden skulle, till gagn för sjöfarten, angifvas på sjökorten; han bad derför Folger, att denne skulle gifva honom en ritning öfver Golfströmmen.

Sålunda uppgjordes nu öfver denna ström den första kartan, hvarpå den framställes flytande från Florida till granskapet af Azorerna med tilltagande bredd och dess verkliga afstånd från amerikanska kusten och Newfoundlandsbankarne noga bestämdt.

Likaledes angafs på kartan strömmens hastighet vid dess "utfall" till 4, vid Cap Hatteras till $3\frac{1}{2}$, på höjden af Philadelphia till 3 och söder om Newfoundlandsbankarne till 2 qvartmil i timmen. De gamla engelska kaptenerna sågo med förakt ned på kartan och försmådde att begagna sig af den. Franklin tog sig emellertid, på grund af politiska orsaker, noga i akt för att åt kartan gifva någon större spridning förrän efter frihetskriget och log i sitt lugna sinne åt de engelska flottornas långa resor mot Golfströmmen.

Han stannade likväl icke härvid, utan anställde under sina resor ifriga forskningar rörande Golfströmmen. Han rekommenderade termometern*) såsom ett för sjömannen mycket nyttigt instrument att upptäcka strömdrag och bestämma skeppets plats och blef sålunda grundläggaren af den s. k. termometriska sjöfarten. Under en resa till Europa trodde sig Franklin hafva upptäckt en till Biscayaviken gående gren af strömmen, och vidare kan denne store man anses såsom upptäckaren af de motströmmar, som angifva Golfströmmens gränser.

En lika ifrig forskare rörande Golfströmmen var vid samma tid en engelsman, dr Blagden, hvilken likaledes i varma uttryck anbefallde bruket af termometern; likväl företog Franklin sin första termometriska resa före dr Blagden. Det är dessa två män hvilka hafva framhållit Golfströmmen om en "flod" i oceanen och genom deras oförminskade intresse för skeppsfarten ryckt de bägge kontinenterna fjorton dagsresor närmare hvarandra.

Från detta ögonblick blef Golfströmmen, som dittills varit så styfmoderligt behandlad, ett älsklingstema för sjö-

*) Termometern uppfanns före medlet af sjuttonde århundradet och inrättades till sjöbruk några få år före Franklins tid.

Digitized by Google

män och lärda, och de följande åren anställdes intressanta undersökningar, om hvilka vi här ej kunna yttra oss så mycket som önskligt vore.

Vid dessa undersökningar fick sjömannen en stor hjelp i kronometern, hvilken det ännu i slutet af förra århundradet var sällsynt att finna ombord på ett fartyg. Flaskor kastades i stället ofta öfverbord, för att man sålunda skulle kunna få reda på strömmens riktning och hastighet — första gången detta skedde var år 1802 — och år 1839 utkom i Frankrike den första med ledning häraf uppgjorda kartan. Termometerns bruk blef allmännare, och med dess tillhjelp upptäcktes år 1810, midt i Golfströmmen, kallvattensoaser med $4\frac{1}{2}$ à 7° R. mindre värme än det omgifvande vattnets; likväl var Scoresby den förste som år 1815 anställde temperaturmätningar på större djup. Äfven isbergens drift blef nu noga observerad, och "isbergskartor" visade att endast det minsta antalet isberg kom ned till Golfströmmen, men att ismassor likväl understundom kunde drifva tvärs öfver densamma; ett stort isberg anträffades sålunda på $38\frac{3}{4}$° n. b. och vid sydöstra ändan af Newfoundlandsbankarne. Man erhöll sålunda bevis för tillvaron af en kall, i sydvest gående underström.

Äfven den berömde Humboldt är en af de män, som med synnerlig förkärlek hafva sysselsatt sig med Golfströmmen. Han angifver dess hastighet på 26°—27° bredd till fem qvartmil i timmen, och på 40°—41° till 80 qvartmil om dygnet; han är dessutom den förste som uppställt teorien om att strömmen ibland utvidgade sig. På en resa, som han i Oktober 1818 företog längsefter Golfströmmen från Mississippis mynning till Azorerna, fann han den högsta temperaturen i Mexikanska viken vara $23\frac{1}{2}$° R., hvarefter den sedermera var i jemt aftagande till Azorerna, der den endast var 18°.

Utom Humboldt, arbetade män, sådana som Rennel, Scoresby, Sabine m. fl., outtröttligt på att utvidga kunskapen om Golfströmmen; men det skulle blifva för långt att omtala dessa mäns arbeten, hvarför vi nu vilja hålla oss till de två sista decenniernas upptäckter, i hvilka amerikanarne spela hufvudrollen; och det blir då omöjligt att omnämna dessa, utan att på samma gång stanna en stund vid den berömde hydrografen Maurys åsigter rörande ifrågavarande ämne.

Angående strömmens hastighet, temperatur och riktning meddelar Maury ingenting nytt; men han utvidgar dess gränser och låter den understundom öfversvämma till och med hela Newfoundlandsbanken.

Öfver sjelfva orsakerna till Golfströmmen har man framkastat en mängd gissningar. Franklin och Rennel antogo att vattnet i den Karaibiska och Mexikanska viken låg högre än oceanens nivå, i följd deraf att Atlantiska hafvets vattenmassa ständigt dit indrifves af passadvinden, men mätningar utvisade att så ej var förhållandet. Arago menade att jordens rörelse omkring sin axel i förening med hafvets uppvärmning i söder och afkylning i norr hade mest att skaffa med Golfströmmen.

Enligt Maury är hafsvattnets olika sälta och deraf beroende vigt en af hufvudorsakerna till Golfströmmen. Passadvindarne tillägger han ingen betydelse, hvaremot han anser jordens rörelse omkring dess axel i så hög grad bidraga till att gifva strömmen dess östliga riktning, att han säger: "Om Nya England och Newfoundlandsbankarne alldeles icke funnes till, skulle likväl strömmens riktning vara densamma.

Den del af Golfströmmen, som löper längsutmed amerikanska kusten, har en längd af omkr. 375 mil och en bredd, som under tjugo breddgrader tilltager från $12\frac{1}{2}$ till 100 mil. Det är denna del som den amerikanska regeringen från år 1845 lät undersöka genom en följd af expeditioner, tills dessa afbrötos genom kriget. Amerikanska, på det omsorgsfullaste utrustade mätningsfartyg beseglade strömmen och framställde dess natur och väsende i en ny dager.

Förut ansåg man att Golfströmmen flöt genom en ofantligt djup dal på hafsbotten, och det uppväckte derför icke ringa förvåning, då de amerikanska sjöofficerarnes iakttagelser ledde till upptäckten af undervattensåsar, som i riktning och bildning liknade Alleghanybergen. Af sådana åsar, den ena 1,800 och den andra 800 fot hög, hafva i synnerhet två blifvit temligen noga bestämda, liksom äfven en annan höjdsträckning — *Bimini*-refvet kallad — hvilken går *tvärs* öfver Golfströmmens bädd vid Cap Florida och der man till och med funnit endast 100 famnars vatten. På några ställen sänka sig dessa åsar helt plötsligt, och man har vid anställd lodning funnit djupet från 360 famnar straxt derpå ökas till 1,060 famnar.

Man hade hittills varit van att betrakta Golfströmmen såsom en sammanhängande, kompakt vattenmassa med lika värmegrad öfverallt, och de enstaka kallvattensoaser, man påträffat, antogos allmänt vara tillfälliga och förorsakade af smälta isberg; men nu visade sig att i strömmen funnos liksom kallvattensådror, hvilka med hänseende till deras antal, läge, djup och värmegrad äro *märkvärdigt konstanta.* Dessa kallare vattendrag begynna först vid Biminirefvet, och då man tillika fann vattnet vara kallare öfver de förut omnämnda åsarne än i dalarne, sökte man ställa dessa undervattenshöjdförhållanden i samband med de kallare ådrorna; men om strömmens värmeförhållanden betingas af åsarne eller om dessa sednare hafva tillkommit genom de ämnen strömmen för med sig — dermed har man ännu icke kommit på det klara.

I de kallare ådrorna har man upptäckt en motström, och exempel finnas på att ett uppmätningsfartyg i tjugo timmar drifvits mot söder med tre mils fart för hvar fjerde timme. Den största kontrasten mellan dessa Golfströmmens förgreningar visar sig hos den första inre kalla ådran och strömmens hufvudarm, i det man här på till och med 400 famnars vatten med jemförelsevis kort afstånd funnit en temperaturskilnad af 16° R. Det kalla vattnet står här såsom "en kall mur", hvilken blifvit bibehållen på den nya karta, som finnes i hr Kohls bok och åskådliggör dessa märkvärdiga förgreningar, hvilka genom deras regelbundenhet synas vara ämnade att i hög grad befordra sjöfarten. "Den kalla muren" löper jemsides med kusten och spåras ända nere vid Floridasundet, och amerikanarne hafva gjort sig synnerligt besvär med att öfverallt bestämma dess läge så noga som möjligt.

Man trodde först att Golfströmmens höga temperatur sträckte sig ända till hafsbotten, och de funnos som antogo att vattnet i Mexikanska viken genom vulkanisk värme kokades liksom i en kittel; men öfverallt under strömmen, både i de nordliga och sydliga delarne, är vattnet kallt *).

Detta kalla vatten, som af några anses komma norrifrån, träffar man likväl icke alltid på samma djup. Under det man vid åsarne finner det på 300 famnars djup, måste man i dalarne gå ännu längre ned innan man hinner det. (Några få mil från Havanna har man på 600 famnar funnit vattnets temperatur vara $1\frac{1}{3}$° R., och en amerikansk officer påstår att i Mexikanska viken skall finnas en ännu lägre temperatur på 1,130 famnars vatten.

I Floridasundet är strömmens temperatur närmast vattenytan mer än $23\frac{1}{2}$° R., och man påstår sig äfven vid Mississippis mynnig hafva funnit $25\frac{3}{4}$° R. För att komma underfund med huru temperaturen aftager längsefter strömmen försökte år 1860 ett uppmätningsfartyg att låta sig

*) Uttrycket begagnas naturligtvis relativt; då oceanens temperatur på höjden af Florida är öfver 15° R., kallas redan vatten, som är +8° R., »kallt» vatten.

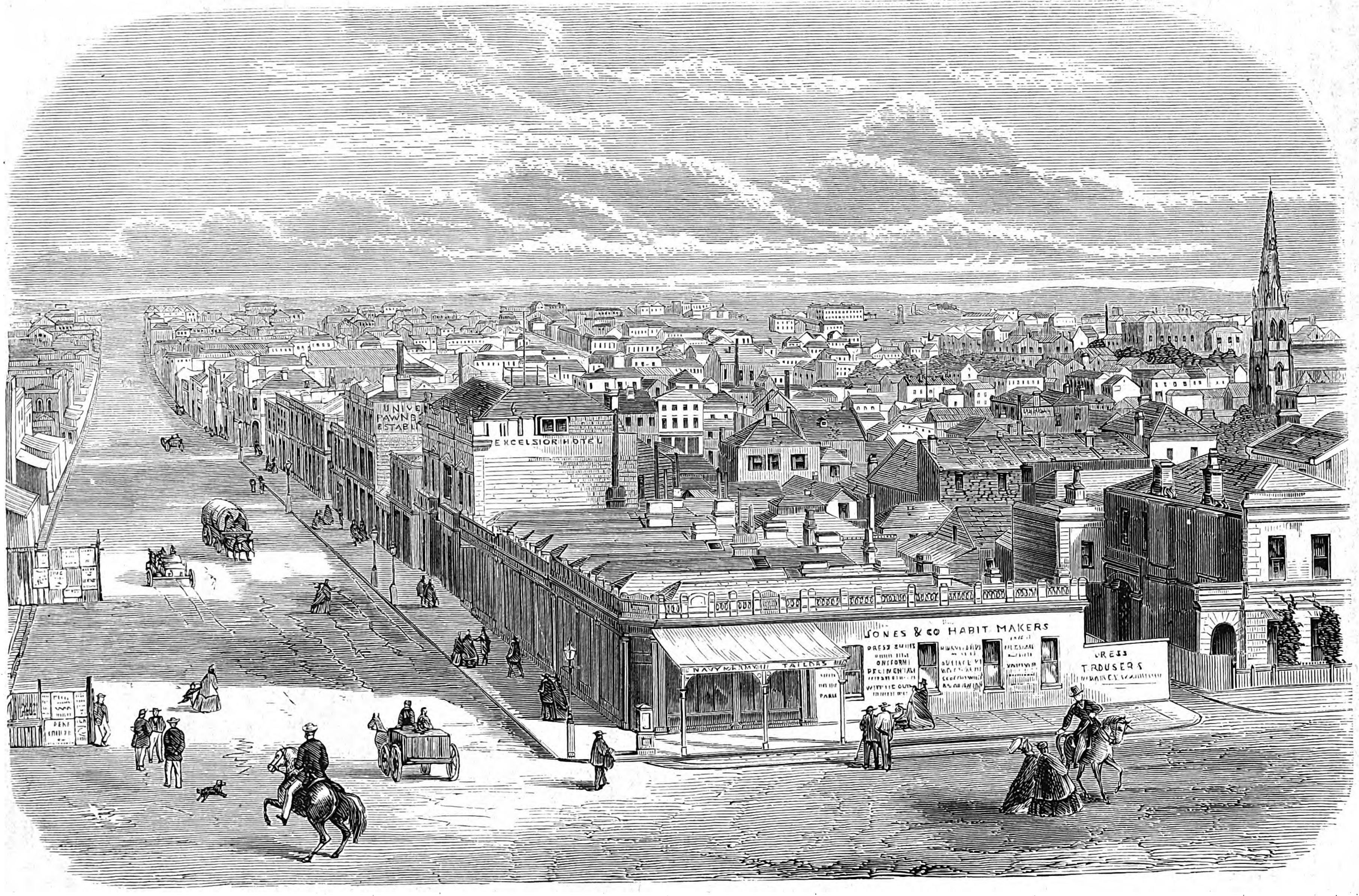

Gatan Bourke i Melbourne.

Digitized by Google

Digitized by Google

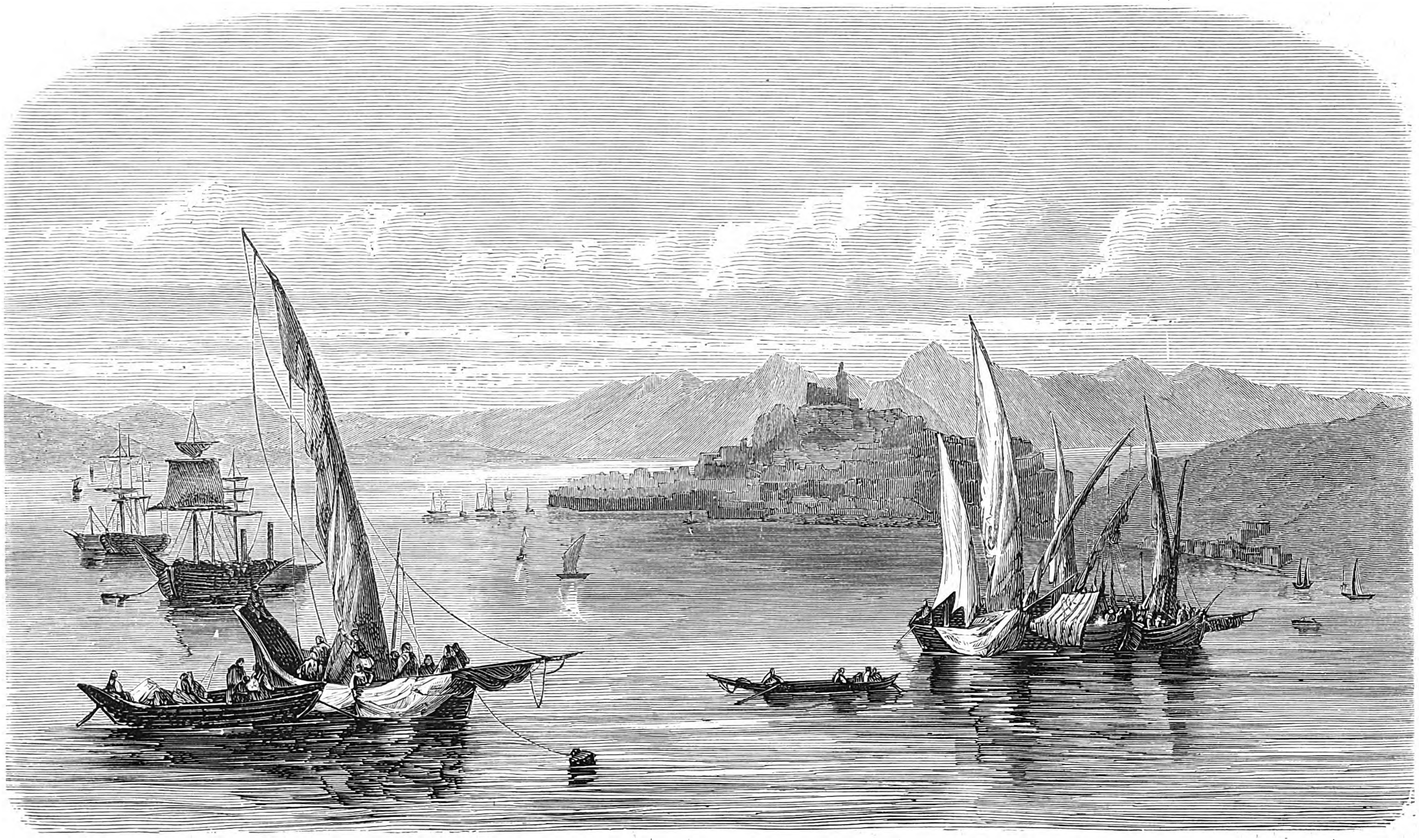

Utsigt från Korfu.

Digitized by Google

Digitized by Google

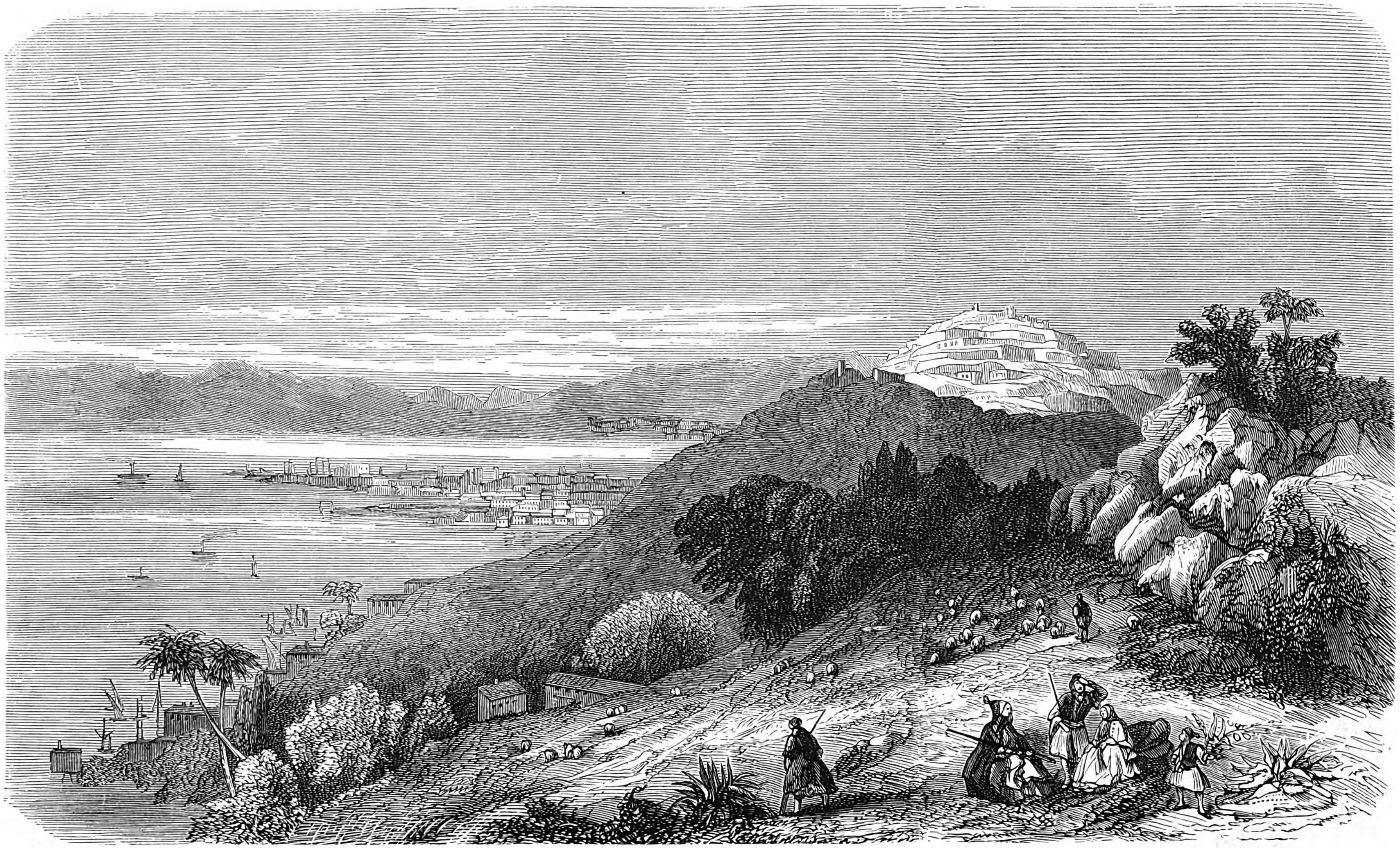

Utsigt från Zante.

Digitized by Google

drifvas af den, men försöket misslyckades, dels på grund af väder och vind och dels i följd af Golfströmmens egendomliga sidorörelse, hvilken gifver Maury anledning att likna den vid ett tak, som är högt på midten och sluttar åt sidorna, så att ett skepp, som låter sig drifvas af strömmen, slutligen kommer alldeles ur den.

Liksom på flodernas sidor finnas motströmmar, så träffas äfven dylika utmed Golfströmmens gränser, både der den löper jemsides med nordamerikanska kusten och der den fritt kastar sig ut i oceanen. Den betydligaste af dessa motströmmar flyter längsutmed Golfströmmens vigtigaste gräns, eller utmed den amerikanska kusten från Nya Englands udde till Floridas sydpets, och är vattnet i denna motström i allmänhet 7° R. kallare; den betraktas såsom en fortsättning af den norrifrån kommande Labradorströmmen och förser unionens stora städer med välsmakande fisk, under det den i Golfströmmen befintliga alltid har en fadd smak.

Den lifliga kustfarten drager största nytta af dessa olika strömmar; fartyg, som styra kurs mot söder, hålla sig tätt till land i motströmmen, under det de, som ämna sig åt motsatt håll, segla ut i Golfströmmen för att af densamma föras mot norr.

Gatan Bourke i Melbourne.

(Med illustration.)

Melbourne gör visserligen såsom stad ett angenämare intryck än Sidney, men detta sednares läge är ojemförligt mera tjusande än hufvudstadens i Victoria. Melbourne kan utan gensägelse kallas en vacker stad; Sidney gör skäl för denna benämning endast hvad beträffar några delar af detsamma. Föröfrigt förefaller Melbourne den besökande snarare dystert än gladt. Fönämsta orsaken härtill ligger sannolikt deruti, att samtliga husen äro uppbyggda af ett slags svartblå, fast sandsten, som utgör ett förträffligt byggnadsmaterial, men åt husen gifver ett dystert utseende.

Staden är alltigenom regelbundet anlagd. De snörräta, paralellt med Yarrafloden löpande hufvudgatorna skäras i räta vinklar af andra. Mellan två i sender af hufvudgatorna löper en smalare gata, som bär en af de närbelägna hufvudgatornas namn med tillfogande af ordet *Little*. Sålunda har man der såsom hufvudgator: Collins-, Bourke-, Lunsdale-Street o. s. v., och såsom bigator Little Collins-Street o. s. v. Af Melbournes byggnader äro bankerna, posthusen och åtskilliga försäljningslokaler de mest framstående. En storartad byggnad är äfven stadens bibliotek, hvari äro med utmärkt förtjenst ordnade inemot 20,000 band. Att den unga kolonien vårdar sig om vetenskap och konst tillkännagifver, utom andra institutioner, det storartade universitetet med dess rikhaltiga naturhistoriska samlingar. Ej långt från universitetsbyggnaden ligger en vidsträckt park, i hvilken man anlagt en zoologisk trädgård.

Att Melbourne ej kan uppvisa några praktfulla kyrkor kommer väl hufvudsakligen deraf, att staden uppväxt så hastigt, hvaraf blifvit en följd att man måst så fort som möjligt söka tillfredsställa innevånarnes religiösa behof. Hvad som brister de kyrkliga byggnaderna i arkitektoniskt hänseende ersättes genom deras antal, ty i Melbourne finnes ej en enda bekännelse som ej har flera kyrkor, med hvilka nästan alltid äro förenade goda skolor.

Stadens egentliga medelpunkt är Collinsgatan med dertill angränsande gator, under det qvarteren omkring Yarra utgöra sätet för handeln; men Melbournes verkliga hamn är Sandridge, som ligger på ett afstånd af tre mil vid Hobsonsviken. Det oaktadt råder vid flodens kajer ett utomordentligt rörligt lif, och hela Collinsgatan omslutes på bägge sidor af magasiner, förfriskningslokaler, bodar och skeppsmäklarekontor — allt vittnar här om ett storartadt affärslif. Här utmynna äfven i två bangårdar åtskilliga jernvägar, som till större delen förbinda Melbourne med de närbelägna sjöstäderna Brighton, Sandridge, Williamstown och Geelong.

Den egentliga staden ligger helt och hållet på Yarraflodens vestra eller högra strand, och på den venstra befinna sig endast några förstäder. Mot Hobsonsviken utgöres landet af ett ofantligt träsk, genom hvilket är anlagd en s. k. gata, som likväl endast vid torr väderlek kan trafikeras.

Yarra utfaller tre mil nedom Melbourne i Hobsonsviken, norra delen af den fyrtio mil långa och lika breda Port-Phillip. Bantåg afgå från staden hvar tionde minut till hamnen Sandridge, der man finner samlade alla de stora fartyg, som ej få rum på den smala Yarra. Sandridge är en starkt uppblomstrande plats, men den omgifvande trakten är blottad på all skönhet, då landet i närheten af kusten är en öken af hvit qvartssand.

Korfu och Zante.

(Med illustrationer.)

I en vid halfkrets, från Albanien till Moreas södra spets, omkransa de Joniska öarne Greklands vestkust. Denna ögrupp bar förut namnet "De sju öarnes republik", ehuru deras antal är större, ty utom de sju egentliga: Korfu, Cephalonia, Santa Maura, Ithaka, Zante, Paxo och Cerigo, räknas till denna samling åtskilliga andra mindre och några ur hafvet uppskjutande klippor.

I forntiden bildade de större öarne särskilda oberoende konungariken; efter Greklands fall måste de lyda under än den ene, än den andre eröfraren, tills de kommo under Roms herravälde — de blefvo först vittnen till det romerska rikets förstöring och sedan till det grekiskas, men hade ingen inbördes gemenskap, ingen gemensam historia, förrän de frivilligt gåfvo sig under Venedigs spira (1386), hvarefter de under en lång följd af år ansågos såsom kristendomens bålverk mot turkarne åt den sidan. Men Venedigs makt bröts också (1797), och fransmännen satte sig i besittning af öarne; året derpå öfvergåfvos de likväl af dem, hvarefter de nu blefvo en republik, som betalade skatt till turkarne (1800). År 1802 förklarades de oberoende under Rysslands beskydd, men öfverlemnades likväl sju år sednare genom en hemlig öfverenskommelse mellan Alexander och Napoleon åt Frankrike, som behöll dem till år 1814. Efter Napoleons fall kommo de under engelsk öfverhöghet, hvilket förhållande har bestått tills de genom eget fritt val upptogos i det helleniska riket.

Engelsmännen hafva under denna tid varit öarnes egentliga herrar, ehuru de helt blygsamt kallade sig deras beskyddare. De regerade genom en lord-öfverkommissarie, som tillvällade sig nästan oinskränkt makt; efter eget godtfinnande afsatte han embetsmän, styrde rådet och ledde valen. Att han derjemte ställt sig i spetsen för polismakten har under de sednare åren känts tungt för de deputerade och tidningarne, som antingen alltför uppenbart ådagalagt sina sympatier för Grekland eller framkastat förslager om att deras republik skulle införlifvas med detta rike.

Såsom man kunnat vänta sig, hafva efter så många ombyten af herrskare och så många revolutioner nästan alla minnesmärken från forntiden försvunnit från dessa öar; men

Digitized by Google

hvad de främmande våldsmännen hvarken kunnat borttröfva eller förstöra är det herrliga klimatet. Våren begynner i Januari och aflöses i Maj af sommaren, som räcker till September, då luften nästan alltid är ren och klar, och endast sällan inträffar att ett plötsligt oväder förmörkar himmelen. Vid denna tid afsvedjer solen gräs och örter, så att hjordarne endast i dalgångarne eller under det täta löftaket finna litet bete; derför samlar man på Joniska öarne hö till den stundande sommaren, liksom vi göra det till vinterbehof. Ett par dagars regn i September kommer likväl växtligheten att skjuta upp på nytt; då blommar äppleträdet för andra gången, fikonträdet har redan två gånger förut burit frukt, vindrufvan, hvars första mogna drufvor visa sig i Juli, har ännu klasar, som den, omsorgsfullt vårdad, bibehåller ända in i regntiden, hvilken — vinterns representant der på öarne — afslutar året. Regntiden varar under November och December och är naturligtvis icke behaglig. Det inträffade en gång att en engelsman, som begifvit sig till öarne direkt hemifrån för att taga dem i närmare skärskådande, förgäfves gick och väntade på en enda vacker dag och slutligen återvände ombord, förbannande ett så odrägligt klimat. Detta öarnes herrliga luftstreck har, i förening med den fruktbara jordmånen, framkallat en i förhållande till deras areal talrik befolkning; endast på några ställen sätta åtskilliga nakna och obeboeliga klippor en gräns för deras bebyggande och uppodling.

Korfu, hufvudstaden på ön med samma namn, var förr regeringens säte. Dess kastell är en hel stad, som, utom en mängd militära byggnader, innehåller ett gammalt palats och åtskilliga kyrkor; kastellet intager yttersta spetsen af den trekantiga udde, hvarpå staden ligger, men är skild från land genom en till yttermera säkerhet af engelska garnisonen gräfd kanal. Från fästningsverken har man en herrlig utsigt öfver ön, hafvet och den på den andra sidan liggande kusten. Utom kastellet har staden endast en sevärd byggnad, nämligen den grekiska kyrkan, invigd åt S:t Spiridion, ett temligen obekant helgon, som likväl ifrigt tillbedes på öarne — afsedt naturligtvis från de ställen, der, enligt de lärdas utsagor, forntidens hjeltar i synnerhet uppehållit sig. Till stranden förlägges sålunda scenen för den kända episoden ur hjelten Odyssevs lefnad, då han i en mer än lofligt lätt kostym ur sin håla framträdde för konungadottern Navsikaa och hennes moder, bedjande om en ”trasa att skyla sig med”.

Zante, den andra ön, hvarifrån vi här lemna en utsigt, är den vackraste i hela gruppen och gör fullkomligt skäl för sitt tillnamn: Levantens blomma. Dess hufvudstad, hvilken äfvenledes har samma namn som ön, tager sig från hafvet mycket ståtligt ut, men tål ej vid att närmare skärskådas; dess trånga och icke synnerligen rena gator slingra sig uppåt berget, och der finnes ej mer än en enda verkligen vacker gata, Storgatan, i hvars bodar äro hopade Österns och Vesterns alla varor. Fästningen uppfördes i venetianarnes tid; den ligger 300 fot öfver hafvet, så att man från vallarne kan öfverse hela den stora, fruktbärande slätten, som utgör öns rikedom och betäckes af vinrankor och olivlundar, mellan hvilka en mängd villor titta fram. Denna slätt, med hafvet i bakgrunden, företer en vacker och liflig tafla, när olivskörden infaller. Korinter äro likväl Zantes vigtigaste produkt och stå i godhet långt framom de öfriga öarnes. Innan de utföras, undergå de en utomordentligt enkel torkningsprocess. I hvarje vingård väljes nämligen en för solen öppen plats, der marken är jemn; hit bär skördefolket de afplockade klasarne och låter solen sörja för det öfriga. Inom en veckas tid är torkningen fullbordad, såvida ej oförutsedda hinder inträffa; börjar det deremot regna, komma drufvorna i jäsning, klibba sig fast vid den lerblandade jorden, och allt går då förloradt. När skörden är slutad, släppas husdjuren in i vingårdarne; åsnor, getter och får lefva då glada dagar, hvarvid blad och grenar gå samma väg som de qvarlemnade drufvorna, men den fruktbärande jordmånen ersätter snart den anställda skadan.

Börsen i Berlin.

(Med illustration.)

Berlins tillväxande folkmängd och dess affärsmäns stigande välmåga gåfvo anledning till att den år 1804 uppförda börsbyggnaden befanns vara alltför inskränkt, hvarför stadens köpmän beslöto att låta bygga en ny och utfästade ett pris, hvilket komme att tillfalla den, som kunde uppkasta den bästa planen till en sådan. Priset tillerkändes Fredrik Hitzigs förslag, hvilket, med tillägg af några förbättringar, antogs till utförande. I April 1859 afröjdes platsen, och i September 1863 var hela det omfattande arbetet fullbordadt. Berlins börs öfverträffar alla andra byggnader af detta slag i Tyskland, såväl hvad beträffar de storartade dimensionerna som de särskilda delarnes konstnärliga utarbetning, men också har man härför fått betala en summa af 2 millioner rdr rmt.

Byggnaden, som betäcker en yta af 48,950 qvadratfots storlek, består af ett midtelparti och två utskjutande flyglar. Längs utmed midtelpartiets nedre våning löper en öppen, af tolf doriska pelare uppburen sal, hvartill trappsteg leda upp från gatan; flyglarnes nedersta våningar bestå af stora qvaderstenar, som afslutas med en smakfull gesims. Ofvanför pelarsalen och gesimsen sträcker sig utåt främre sidan och bägge flyglarne en ofvantill öppen, med en balustrad inhägnad gång, på regelmessiga mellanrum afbruten af på massiva fotstycken hvilande korinthiska pelare, öfver hvilka höja sig frisen och hufvudgesimsen.

Pelarsalen gör visserligen ett storartadt intryck, men först genom bildhuggeriarbetena får åskådaren en riktig föreställning om denna byggnads majestätiska karakter. Midtöfver hufvudfronten är anbragt en ”Borussia”, som välsignar de bredvid henne hvilande figurerna, Bergsbruket, Handeln och Sjöfarten. Der midtelpartiet sluter sig till flyglarne, stå ”Hamburg” mot söder och ”Bremen” mot norr, på norra flygeln grupperna ”Tyskland” och ”Frankrike”, mellan dem, två och två, fyra af Preussens provinser, på den södra ”Amerika” och ”England” jemte de fyra andra provinserna. De öfriga statyerna föreställa Schweiz, Frankfurt am Main, Leipzig, Italien och Ryssland; dessutom äro tre Merkurii- och Neptunihufvuden anbragta på flyglarnes murar.

Byggnadens inre är rikt och smakfullt inredt. Börssalen, som genom en skiljevägg afdelas i två rum, fondbörsen och sädesbörsen, är bland af tak och väggar inneslutna rum i staden det största och har en längd af 220, en bredd af 85 och en höjd af 65 fot; väggarne prydas af vackra freskomålningar och smakfullt stuckaturarbete, hvarjemte här finnas 128 pelare af grå schlesisk granit med malmkapitäler och ornamenter. Salens förnämsta prydnader äro likväl de två stora väggmålningarne af A. v. Klöber, af hvilka den ena framställer Handeln och den andra Åkerbruket.

Om byggnadens omfång kan man göra sig en föreställning, då man får veta att till dess uppförande hafva, förutom en mängd andra materialier, erfordrats 5¼ mill. mursten, 112,000 k.-fot sandsten och 5,000 tunnor cement.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Ingenting kan vara intressantare än att observera dessa uppkomlingar på lyckans stege. För hvarje pinne de komma högre upp bära de hufvudet högre, ja, krossa i sitt öfvermod de pinnar de hafva under sig, och när plötsligen lyckan vänder dem ryggen, kunna de ej nedstiga långsamt utan störta hufvudstupa till marken. Efter statskuppen har man i Paris sett otaliga sådana individer, som från en svindlande höjd åter nedstörtat i armod och som, i stället för att de förut med tillbakalutadt hufvud och utsträckta ben i ett glänsande ekipage åkt öfver boulevarderna, nu med sänkt hufvud vandra på trottoaren, utan att ens märkas af dem, som under deras lyckas dagar ödmjukt väntade i deras mottagningsrum.

Uppkomlingarne hafva utöfvat ett ganska sorgligt inflytande på de sociala förhållandena i Paris. De hafva påtryckt samhället en krasshetens stämpel och uppträdt fientligt mot alla högre sträfvanden, så att en stor del af det uppväxande slägtet ser idealet uti ett hastigt och lätt förvärfvande af rikedomar och finner sin högsta lycka i de timliga begärens tillfredsställande. Hetärväsendet, som nu spelar en så ömklig roll i lifvet, inom konsten och litteraturen, ha uppkomlingarne på det högsta befordrat. Derigenom hafva de också inom många familjer vållat mycken ofärd, då man der efterhärmat deras lyx utan att ega medel att uppehålla densamma I Paris finnas många hushåll, i hvilkas aftonsamqväm allt är ställdt på en utomordentligt lysande fot, men hela denna glans är lånad. Taflorna, hvilka fängsla dina ögon, de förgyllda länstolarne och gueridonerna, diamanterna och perlorna omkring värdinnans hals och i hennes hår äro hyrda för tillfället, och den siste gästen har ej väl lemnat den lysande våningen, förrän de omnämnde föremålen måste återlemnas till sina respektive egare. Till och med frukterna, de frestande äpplena och päronen, hvilka äro så inbjudande uppstaplade i stora silfvervaser på bordet, äro, liksom vaserna, hyrda. Icke så sällan framsättes på bordet en laxöring, hvilken, sedan den under några ögonblick ådragit sig gästernas beundran, utbäres för att återvända till delikatesshandlaren, och i dess ställe serveras gästerna med små bitar af en mager forell.

Sådant är i allmänhet den parisiske uppkomlingens lif, hvilket för några slutar med uppnåendet af det mål hvarefter de sträfva, men för det stora flertalet med en fullständig ruin.

Hageltillverkningen i England.

Hur bösskulor gjutas vet hvar och en, äfven om han ej med Kasper varit i Vargklyftan, men tillverkningen af hagel, hvilka förr, liksom kulorna, götos i små formar med en mängd små hål, torde, sådan den i våra dagar försiggår, vara mindre känd, hvarför några ord härom torde för mången af våra läsare ej vara ovälkomna.

Uppfinningarnes historia, i hvilken vid förbättrandet af ett eller annat redskap slumpen ofta spelar en så framstående roll, förtäljer att för omkr. 50 år sedan en blygjutare i Bristol, vid namn Watts, genom en dröm, hvari han tyckte att ett blyregn föll ned öfver honom, kom på den tanken att från kyrktornets höjd låta smält bly falla i ett nedanför utsatt fat med kallt vatten och sålunda inbespara den tid och möda, som förut varit förbundna med hageltillverkningen. Försöket lyckades fullkomligt, och han sålde sin uppfinning för en icke obetydlig summa.

På samma sätt som Watts för ett halft århundrade sedan göt hagel tillverkas dessa ännu i denna dag, endast med den skilnaden att metoden under årens lopp undergått väsentliga förbättringar.

Tornen, från hvilka den smälta metallen genom rör nedfaller i derunder anbragta bassiner, hafva en höjd af 200 fot. Medelst en smal spiraltrappa af jern, som ofvanifrån erhåller dager, kommer man upp i ett rundt, neddammadt rum, i hvilket befinner sig bredvid en stor smältdegel en enda karl, omgifven af en ofantlig massa blytackor. Midt i detta rum se vi en öppen fallucka och ofvan våra hufvuden, rakt öfver denna, en andra, ty vi befinna oss i första smältrummet, der man tillverkar de finare nummerna, för hvilkas bildande erfordras en mindre fallhöjd än hvad de större behöfva. Väggarne och golfvet i detta rum äro betäckta med ett smutsgrönt öfverdrag, hvars tillvaro genast blir oss klar, då vi se ur smältdegeln uppstiga de qväfvande, gulgröna dunster, som framkallas dels af det i blyet innehållna svaflet och dels af den qvantitet arsenik, som är blandad i blymassan. Denna tillsats är nödvändig för att gifva metallen större fasthet och förmåga att antaga sferisk form. Dessa giftiga dunster utöfva ett skadligt inflytande på deras helsa, som äro tvungna att inandas dem, och ställa sålunda hageltillverkningen i ledet af de industriella företag, som bedrifvas på bekostnad af arbetarens helsa. Öfver falluckan står, uppburet af en jernställning, ett såll, som håller tolf tum i genomskärning. Dess botten är försedd med hål, motsvarande haglens blifvande storlek och som i de olika sållen variera mellan $\frac{1}{50}$—$\frac{1}{100}$ tum i genomskärning Hålens dimensioner äro i väsentlig mån smalare än de motsvarade färdiga haglen, då det flytande blyet i fina trådar rinner genom dem och först under nedfallandet antager sferisk form

Innan gjutaren med tillhjelp af en jernslef börjar fylla sållet, betäcker han dess botten med ett temligen tjockt lager af slagg eller blyoxid från smältpannans sidor, och först då han genom försök öfvertygat sig att han ditlagt en tillräcklig mängd af detta ämne för att blyet oafbrutet må kunna nedrinna, börjar han sitt arbete, som fortgår hastigt och obehindradt tills pannan är tömd. Nu höra vi de sig bildande haglen hväsande nedfalla i vattenbassinen, hvarur de, glänsande som silfverperlor, upphemtas af en eller flere andra arbetare och inbäras i torkrummet, der de, utbredda på genom ånga uppvärmda jernskifvor, hastigt afgifva den dem isittande fuktigheten, men äfven på samma gång genast förlora sin förra glans.

Att många hagel under tillverkningen misslyckas torde ej behöfva omtalas; dessa skiljas efter torkningsprocessen från de fullfärdiga på ett lika enkelt som sinnrikt sätt, i det man med en härför särskildt formad skåfvel kastar och låter dem trilla utför ett snedt plan, på hvilket de icke fullkomligt runda haglen efter åtskilliga zig-zagrörelser qvarstanna, hvarefter de vandra till smältpannan.

Denna process efterföljes af sorteringen, som sker med tillhjelp af en maskin, hvilken temligen liknar en sädesrensningsapparat och medelst med hål försedda cylindrar kastar haglen efter deres storlek i särskilda fack.

Innan slutligen haglen inpackas och föras ut i handeln — hvilken inpackning sker i påsar och verkställes af fruntimmer — komma de till polerqvarnen, i hvilken på samma gång flere hundrade centner, uppblandade med en viss qvantitet pulvriserad blyerts, uti stora med ångkraft drifna cylindrar genom den hastigt roterande rörelsen poleras och erhålla det svarta utseende, hvarigenom hagel utmärka sig.

Jägare af facket skilja mellan tolf olika hagelsorter, hvilka numreras efter storleken. De största äro af en ärts omfång, under det de minsta, n:o 12 eller fågeldunst, ej äro större än knappnålshufvuden. Några få fabriker tillverka ännu mindre hagel, som ej äro större än vanliga krutkorn och i England högt uppskattas af naturforskare och samlare hvilka dermed skjuta fjärilar och små tropiska fåglar, som genom de vanliga haglen skulle blifva alltför mycket sönderslitna.

Djurens instinkt.

I en tysk tidskrift berättar en person följande:

För några år sedan egde jag ett vackert exemplar af den lilla, långhåriga vaktelhundsrace, som framför flertalet af sitt slägte utmärkte sig för en synnerlig klokhet. Trouvé — så hette min hund — kunde, såsom sina öfrige gelikar, när han fick syn på en igelkott, icke motstå frestelsen att söka fånga och bita ihjäl densamma, hvilka försök likväl alltid misslyckades. En dag hade han, såsom vanligt, följt med mig, då jag gick för att bada. När vi kommit nära hafsstranden, påträffade Trouvé i skogen en igelkott, hvilken genast vid första anfallet kröp tillsammans och utspärrade sina taggar. Min hunds försök att gripa sin fiende misslyckas äfven nu, och en lång stund sårade han sig gång efter annan på djurets taggar. Nu upphörde Trouvé plötsligen med sina anfall och bevakade sin fiende utan att skälla, då han hoppades att denne slutligen skulle sträcka gevär. Men då igelkotten icke gjorde någon min af att lemna sin fördelaktiga ställning, började Trouvé hopsamla en hög vissnade löf, som han sedan kastade öfver sin fiende. Han fortsatte arbetet så länge tills igelkotten var öfverhöljd med löfven. Derefter fattade han helt lugnt fienden mellan sina käkar och bar honom, hviftande med svansen och belåtet seende sig om efter mig, till stranden, der han slungade igelkotten ut i vattnet. Denne skyndade sig naturligtvis att åter simma i land; men knappt syntes hans lilla hufvud öfver vattnet, förrän Trouvé med ett väl måttadt bett knep igelkotten, bar honom i land och under väldiga glädjesprång triumferande nedlade sitt offer vid mina fötter.

Den högsta ständiga menniskoboning på jorden är buddhaistklostret Hanle i Thibet, som befinner sig 15,117 engelska fot öfver hafsytan.

Angående omnibustrafiken i Paris och London erfar man i de sednast utgifna officiella redogörelserna följande: I Paris tillhöra alla omnibusar ett enda, i London deremot flere bolag eller enskilda personer. I sistnämnda stad funnos år 1866 602 omnibusar, hvilka under årets lopp befordrade 44,351,000 personer: Paris egde under samma år 656 med ett passagerareantal af 107,212,000. I London komma på hvarje omnibus dagligen 201, i Paris 447 trafikerande. I London uppgingo årsinkomsterna till 15,377,000 francs; i Paris, der afgifterna äro lägre, till 20,604,000 samma myntslag. På det hela taget stå likväl engelsmännen med afseende på omnibusväsendet efter parisarne.

Giftermålsmarknaden är i Kalifornien synnerligen liflig. Ofantligt stark efterfrågan, då i många trakter fyra män komma på hvarje mö. *Tillförseln* från Europa *till en del vacker* vara är riklig, finner derför också villiga köpare. Så står det att läsa i San Francisco Commercial Bulletin.

Digitized by Google

På **Alb. Bonniers** förlag har utkommit och finnes hos de flesta bokhandlare i Sverige och grannländerna:

Menniskans Urtillstånd

eller

den för-historiska tiden

belyst genom

fornlemningarne och seder och bruk hos nutidens vildar

af

JOHN LUBBOCK.

Öfversättning af C. W. PAIJKULL.

MED FÖRORD OCH INLEDNING

AF

Professor S. NILSSON.

DANSK ÄTTEHÖG.

Pris: 5 R:dr; i Cloth. 6: 50.

Detta arbete af en framstående engelsk vetenskapsman och förordad af en af vårt lands ryktbaraste lärde, är skrifvet uti en ledig och angenäm stil och utgör en högst intressant lektyr. Verket är dessutom illustreradt med **156 träsnitt** och **4 vackra färgtryckta planscher** och säljes till ett pris, som knappast utgör fjerdedelen af originalupplagans.

EN SOMMAR PÅ ISLAND.

RESESKILDRING

AF C. W. PAIJKULL.

Ett band på 21 ark. Med 35 fina illustrationer i träsnitt, 4 lithografier i färgtryck och en graverad karta öfver Island.

Pris: Häft. 5 R:dr. Eleg. inb. 6: 50.

Denna reseskildring, den första på nära hundrade år, som någon svensk man gjort af denna sagolika underbara ö, oss så nära och dock så föga bekant, har vunnit stort bifall, synnerligast emedan förf. bredvid sin egenskap af vetenskaplig resande (förf. var docent i Mineralogi och Geologi vid Upsala Universitet) egde den mera sällsynta förmågan att angenämt och lättfattligt kunna berätta hvad han sett. — Såsom ett bevis att hans bok måtte ega förtjenster torde vi få anföra att den icke allenast är utkommen i öfversättning i Danmark utan, hvad som hörer till det mera ovanliga, att man äfven i **England** utgifvit densamma i öfversättning. — De intressanta illustrationer, som pryda boken, äro af skickliga konstnärer tecknade efter fotografier som förf. hemfört från sin resa.

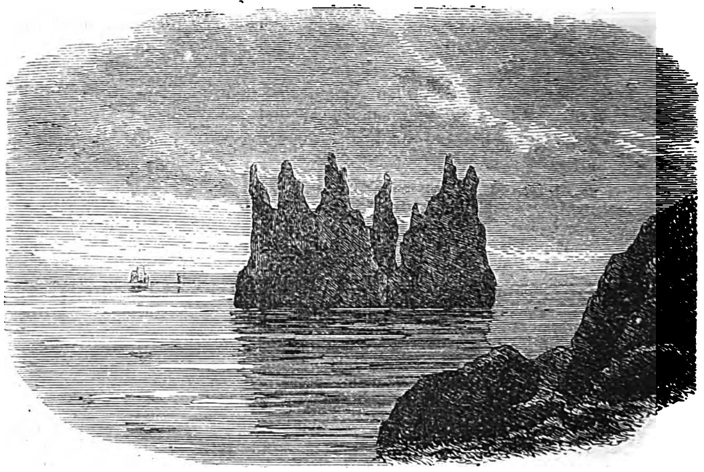

Reynisdrångar. (Ur illustrationerna till »Paijkulls Island»).

Hos samma förläggare har förut utkommit:

PAIJKULL, C. W., *Istiden i Norden.* Ett geologiskt utkast. Föreläsningar hållna i Stockholm hösten 1866. Med illustrationer och kartor. Pris: 2 R:dr.

DYBECK, RICHARD, *Runa.* Svenska Fornsamlingar 1847 och 1848. 2 häften, hvardera à 1 R:dr.

AFZELIUS, A. J., *Afsked från Svenska Folkharpan,* jemte bidrag till Svenska Folksångens historia. Med 32 musikbilagor. Pris: 3 R:dr.

Eleganta Clothpermar till **När och Fjerran,** med titel i guld å rygg och sida, samt å frampermen en särskild för tidskriften passande gravyr, äfven i guld, kommer att för billigt pris blifva tillgängliga i bokhandeln, samt hos Bokbindaren V. G. Blomdahl, Stockholm, Ålandsgatan 15. Reqvisitioner torde benäget snart insändas, hvarefter permar kunna erhållas samtidigt med årgångens sista häfte.

Stockholm. Alb. Bonniers Boktryckeri, 1869.

Digitized by Google

10:de häftet. Oktober 1869.

MÅNADSSKRIFT FÖR RESEBESKRIFNINGAR.

Skildringar ur Kulturlifvet m. m.

Efter utländska källor utgifven

af

C. A. SWAHN.

Tionde häftets innehåll:

Skizzer från Japan af E. Suenson.
Äldre och nyare förslager till en kanal genom Panamanäset.
Från fågelverlden. I. Fågelbon och menniskoboningar. II. Några fågelbon.
Taranteldansarne, ur Allg. Fam.-Zeitung.
Scillyöarne af Alphonse Esquiros.
Javanska fågelbosamlare (med illustration).
Salzburg (med illustration).
Från Australien (med 2:ne illustrationer).
Brännässlan.
Alexandrine Tinne. } Smärre artiklar på omslagets innansidor.
Lungornas vård.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Prenumerationspriset för hela årgången 6 R:dr.

Subskribenter betala 60 öre för häftet, men erhålla häftena 11, 12 gratis.

Digitized by Google

Brännässlan.

Ingen finnes som ej vet att brännässlan vid beröring förorsakar oss en smärtsam känsla, men få äro likväl de, som hafva någon kännedom om hvad som föranleder denna plåga. Visserligen vet man att brännässlans blad äro besatta med hår och att det är dessa som framkalla svedan i vår hud, men detta är i allmänhet allt hvad man känner. Låtom oss derför närmare undersöka huru härmed förhåller sig och söka finna orsaken till en smärta, hvilken säkert hvar och en som barn förnummit, och om hvars orsak väl ingen borde vara okunnig.

De noggrannaste undersökningarne angående dessa brännhår hafva blifvit verkställda af den numera aflidne, tyske botanikern Schacht. Enligt hans åsigt uppstå dessa hår derigenom att redan i växtens ungdom en cell bildar sig utåt på bladen, hvilka genom sina djupa, regelbundna och sågskurna kanter höra till de vackraste man får se. Straxt i början visar sig i spetsen af denna utväxt en liten åt sidan böjd knapp, som endast obetydligt tillväxer, under det sjelfva håret ansenligt tilltager i längd. Parenchymet, cellväfnaden under öfverhuden, bildar nu en cylindrisk upphöjning, hvilken omgifver håret vid dess till en liten pelare utvidgade basis. Det är sannolikt i dessa celler den skarpa vätska afsöndrar sig, som uppfyller håret.

Håren på nässlans blad utgöra en enda cell; de äro böjliga, men i spetsen så spröda, att den der befintliga knappen lätt afbrytes, liksom vore den af glas. I sjelfva verket är den också mycket olika den öfriga delen af håret, ty den kan ej upplösas i svafvelsyra, men väl i lut. Vid minsta beröring går knappen sönder, sårar vår hud, och då intränger den skarpa vätskan i såret. Den åsigten att man genom att hårdt och oförskräckt omfatta nässlan undgår att blifva bränd är visserligen allmänt gängse, men eger likväl icke alldeles sin riktighet. Omfattar man nässlan ofvanifrån, så bränner man sig lika väl som vid varsam beröring; men griper man om den nedifrån, så böja sig håren, utan att deras spetsar skadas, hvarför man ej erfar någon smärta.

Man kan jemföra nässlans brännhår med ormens gifttänder, och det kan ej förnekas att en viss likhet eger rum dem emellan. Ormarne hafva framtill i öfre käken två långa, tunna, något böjda tänder, hvilka i hela sin längd äro genomborrade af en fin kanal, som utmynnar i den hvassa tandspetsen. Dessa tänder äro icke såsom ormens öfriga fast infogade i käken, utan i likhet med kattornas klor blott i mindre grad rörliga. Nederst i käken befinner sig under hvarje tand en körtel, hvari giftet beredes, och denna körtel sammanhänger med den ofvannämnda kanalen. Då ormen biter, skjutes genom den bitna kroppens motstånd tanden tillbaka och trycker på giftblåsan, hvarigenom dess innehåll uppdrifves i det tillfogade såret.

Men i likhet med alla jemförelser halfar äfven denna. Förloppet, då sår tillfogas genom nässlans brännhår, är ett helt annat, ty med tillhjelp af ett förstoringsglas kan man lätt se att hårets spets sitter qvar i såret, liksom man genom att anlita ett mikroskop kan observera hela processen. Berör man under detta ett brännhårs knapp med en nål, så ser man huru den förra går sönder och vätskan utsprutas.

Smärtan eller retningen i såret härrör sålunda af två orsaker: från den i såret sittande främmande kroppen och den insprutade vätskan. Att den första orsaken i väsentlig mån ökar svedan är lätt att visa. Doppar man nämligen spetsen af en fin nål i denna vätska och sticker man sig med nålen, så är svedan på långt när ej så häftig och varar mycket kortare tid, än om man sårar sig på sjelfva nässlan.

Man har visserligen ej ännu anställt någon kemisk undersökning af den ur brännhåren afsöndrade skarpa vätskan, och det torde äfven blifva ganska svårt att deraf anskaffa en tillräcklig mängd.

Godkänna vi jemförelsen mellan nässlorna och ormen, så gör sig återigen en viss likhet derutinnan gällande, att giftet i våra inhemska nässlor och ormar är obetydligt i jemförelse med det som finnes i de varma länderna. Ju mer vi närma oss tropikerna, desto oftare förekomma båda och desto farligare blifva de. Der Indiens glödande sol kokar den farliga glasögonsormens gift, der växa också de farligaste nässlorna. Den smärta, som våra brännässlors bett efterlemna, kan ej gifva oss minsta föreställning om de qval, som deras slägtingar i Ostindien framkalla. En sakta beröring är nog för att komma hela armen att svullna och plågorna att fortfara under flere veckor, då deremot svedan, som förorsakas af vår brännässla, upphör redan efter några timmar. Ej så sällan förorsakar i dessa nejder blotta beröringen af en nässla kramp, ja, om en på Timor växande art, hvilken infödingarne kalla *Daoun Setan* (Djefvulsbladet), berättas till och med att plågorna räcka icke allenast hela år, utan att man ej på annat sätt kan undgå döden än genom att låta afskära den angripna lemmen.

Besinnar man huru ofantligt ringa den qvantitet är som för den menskliga organismen har så förfärliga följder, så kan man med skäl påstå, att nässelgiftet är det förfärligaste bland alla hittills kända giftämnen. Efter ett brännhårs storlek kan man ungefär beräkna att ej ens så mycket som $\frac{1}{150000}$ gran af giftet intränger i såret.

Slutligen böra vi ej underlåta att fästa uppmärksamheten på att våra brännässlor äfven hafva sina goda sidor, då de kunna användas till nyttiga ändamål. Sålunda kan man t. ex. vid inträffande lamhet häfva det onda genom att piska den angripna delen af kroppen med nässlor. Vigtigare är likväl att den hos oss allmänt förekommande brännässlan innehåller ett fint bast, hvars fibrer äro mycket tunnare än lintågor. I Kina begagnas inom industien *urtica nivea*, och att den hos oss befintliga nässlan skulle kunna för samma ändamål användas är högst troligt, om man ej lät stänglarne blifva för gamla och träaktiga, ett fel, hvartill man ofta gör sig skyldig vid linberedningen.

(Allg. Fam.-Zeitung.)

Alexandrine Tinne.

»En bländande skön dotter till sultanernas sultan, Stambuls herrskare, genomströfvade för ej länge sedan under flera år de ogästvänliga aflägsna delarne af sin faders riken i Afrika, ströende omkring sig guld med fulla händer och derigenom vinnande allas hjertan.« — Så trodde åtminstone i deras naivetet de vilda naturfolken i det inre af det stora underlandet, som nu alltmer blir oss bekant. Huru skulle också dessa folk kunna fatta hvad som förefaller oss europeer så sällsynt: att en ung, skön qvinna med vek kroppsbyggnad och öfverhopad med allt denna verldens goda, drifven af ett hos hennes kön så sällsynt begär efter vetande, ville söka bidraga till lösningen af det urgamla problemet om Nilens ursprung — ett problem, som kostat många djerfva män lifvet? Telegrafen bragte oss för kort tid sedan den sorgeposten att Alexandrine Tinne, den fabelaktiga prinsessan och dottern till khalifernas ättling, blifvit mördad af tuaregerna, den vilda och beryktade stam, som bebor den stora Saharaöknen och, för att ej igenkännas, i likhet med de egyptiska qvinnorna, alltid beslöjar sina om grymhet vittnande ansigten. Då fröken Tinne var på väg från Murzuk till Ghat, råkade en morgon kameldrifvarne, under det de voro sysselsatta med djurens lastning, i tvist med hvarandra, hvarvid fröken Tinnes holländska tjenare, tyvärr obeväpnade, gingo ut ur tältet för att skilja dem åt. Fröken Tinne stod just då i tältdörren med tuaregernas höfding, hvilken hon, besynnerligt nog, visat så stort förtroende, att hon inbjudit honom att taga sitt läger i betraktande. Hon gick nu fram för att göra sig underrättad om orsaken till tvisten, men genomborrades i detsamma bakifrån med ett svärd. På hennes rop framsprungo hennes kristne tjenare, men dessa nedstöttes ögonblickligen. Tuaregerna kastade sig sedan öfver jernkistorna, troende att de innehöllo penningar, och var det sannolikt denna tro som drifvit dem till mordets begående. Genom fröken Tinnes tragiska död har geografien lidit en stor förlust med hänsyn till Afrikas vetenskapligen undersökning. Den större expedition, som hon på hösten ernade företaga till sultanen i Bornu, skulle säkerligen hafva haft intressanta resultater, hvilka vi nu genom detta röfvarfolks vinningslystnad och grymhet beröfvats. Med den sköna Alexandrine förlorade vetenskapen en af sina modigaste afrikanska pionierer.

Fröken Tinnes moder var hofdam hos drottningen af Holland och härstammade från den för sin kärlek till konsten bekanta friherrliga familjen von Steengracht-Kapellen; fadren, en engelsman, var köpman och dog, då dottern var fem år gammal. Såsom arftagerska efter en millionär, var det för den unga, genom sin skönhet och sitt goda hufvud utmärkta flickan lätt att helt och hållet hängifva sig åt en passion, som sedermera öfver henne utöfvade ett oinskränkt välde — den att lära känna verlden och genomströfva den i alla riktningar. Hollands högtbegåfvade drottning omfattade med sin tillgifvenhet den unga flickan och beredde henne tillträde till flera europeiska hof. En fulländad amazon, som med utomordentlig skicklighet och säkerhet tyglade de vildaste hästar, ådrog hon sig derjemte genom sitt behagfulla sätt och ryktet om hennes rikedom många herrars uppmärksamhet, hvilka likväl förgäfves täflade om den sköna hand och hjerta. Fröken Tinne tycktes uteslutande hafva sinne för en vild, storartad natur; denna starkt utpräglade smak föreföll den stora massan obegriplig, och det var derför naturligt att de besynnerligaste rykten sattes i omlopp om hennes motvilja för Hymens rosenbojor. Man trodde till och med att det var kärleken till en viss prins som dref henne ut i vildmarken. Men detta påstående förefaller högst osannolikt, då fröken Tinne genom hvad hon yttrade ådagalade att hon hyste särdeles frisinnade politiska och sociala åsigter.

Hennes första större resa gällde Nordkap, der hon gjorde bekantskap med norske målaren Saal, hvilken förvärfvat sig ett namn genom sina nordiska, i de ljusa sommarnätternas klarhet framställda landskapsstycken.

Vid en ålder af endast aderton år, företog fröken Tinne en resa genom Mindre Asien, Syrien och Egypten, och sedan denna tid var det hon med hela sin själ älskade ökenlifvet och upptäcktsresor i Afrika.

Digitized by Google

Skizzer från Japan

af

E. Suenson.

Efter att hafva uppehållit mig i Kochinkina i sex månader, fick jag befallning att begifva mig till Kina och Japan, hvarest jag skulle fortsätta min tjenstgöring på den dervarande eskadern, öfver hvilken befälet fördes af kontreamiral Roze.

Det var med lätt hjerta, lätt plånbok och lätt packning jag inskeppade mig på Saint-Aubin, en stor fregatt, som af regeringen blifvit befraktad för att transportera proviant och material upp till Yokohama. Den långa vistelsen under Saiguns ohelsosamma luftstreck hade skadligt inverkat på min helsa, läkarne hade enträget rådt mig att så snart som möjligt ombyta vistelseort, och hvad mig sjelf angick, så längtade jag af hela min själ att få utbyta Kochinkinas brännande sol och Donaiflodens mefistiska dunster mot Japans skuggrika skogar och friska hafsbrisar.

Den 5 Juli 1866 släpade en bogserångare oss utför den gula och gyttjiga Donai, dagen derpå hissade vi segel, skickade Cap S:t Jaques, Kochinkinas nakna och styfva förpost, vår afskedshelsning och styrde, gynnade af en frisk sydvestbris, kurs upp mot det himmelska rikets sydligaste hamn. Saint-Aubin skulle nämligen på vägen till Japan anlöpa Hongkong och Shanghai.

Åtta dagar derefter framkommo vi till Hongkong, denna palatsernas stad, som en rik handelsaristokrati har kommit att i prakt öfverstråla Genua, på hvars redd alla nationers flaggor svaja från hundradetals masttoppar och vid hvars gator alla Occidentens och Orientens folkslag nedslagit sina bopålar, besjälade af en enda tanke och med ett enda mål för ögonen — att förtjena penningar.

Att lemna en beskrifning af Hongkong kan här icke komma i fråga. Den korta tid, jag den gången der vistades, var dessutom långtifrån tillräcklig att lära närmare känna den blomstrande engelska kolonien, ehuru den inskränker sig till endast en klippa, en stad och en hamn. Fem dagar efter vår ankomst gungade vi åter på Kinesiska hafvet, i det en svag och ostadig monsun endast långsamt förde oss mot norr. Lifvet ombord på en kofferdiseglare är icke angenämt. Man saknar de på ett örlogsfartyg vanliga sysselsättningarne, som, låt vara att de äro enformiga, likväl bidraga till att fördrifva tiden, och man saknar i synnerhet de förströelser, som umgänget med ett stort antal kamrater och jemnåriga i en officersmess erbjuder.

Först den 31 Juli uppnådde vi omsider Yantseflodens mynning, men under inseglingen törnade vi på en af de talrika sandbankar, som uppfylla dessa farvatten. Vår ställning var ett ögonblick så kritisk, att kaptenen ansåg skeppet förloradt, men genom ett sammanträffande af flere gynnande omständigheter lyckades vi komma flott igen, sedan likväl skeppet först lidit några skador, som det blef nödvändigt att afhjelpa i Shanghai.

Shanghai, hvilket ligger på en flack, träskartad terräng på bägge sidor om Whampoafloden, kan i fråga om osundhet under Juli och Augusti månader jemföras med Saigun. Kolera, solstyng och elakartade febrar bortrycka under denna årstid hundradetals menniskor, och de europeer, som under en eller två månader kunna slita sig lösa från affärerna, taga skyndsamt till flykten och söka att på det närbelägna Japans kuster under en mindre brännande sol och ibland en leende, landtlig natur återvinna något helsa och krafter. De dagar, jag uppehöll mig i staden, utvisade termometern 38° C. i skuggan, och ingen vindfläkt satte i rörelse den qvalmiga, tryckande luften. Då utsigten att få stanna länge i denna ugn uppfyllde mig med fasa, och alla de här förlagda franska örlogsmännen hade af sanitära orsaker lagt ut ur hamnen, antog jag med glädje anbudet, som gjordes mig af kaptenen på en fransk postångbåt, att få på ovanligt fördelaktiga vilkor medfölja till Yokohama. Utan saknad sade jag Saint-Aubin och det himmelska riket farväl, gick ombord på ångaren Dupleix och lemnade Shanghai den 5 Aug. i daggryningen. Endast några få dagars seglats skilde mig från min längtans mål: Japan.

Under början af resan hade vi det vackraste väder. Sedan vi andra dagen förlorat den kinesiska kusten ur sigte, började de japanska småöarne dyka upp öfver horisonten. Vi lemnade de flesta af dem söder om oss och höllo fortfarande östlig kurs för att passera Van Diemens sund, som skiljer den höga, berguppfyllda Kiusiukusten från den låga ön Tanega-sima. Snart fingo vi i sigte en klippa, som vi på många mils afstånd igenkände på en ofantlig, regelbunden klippkägla, hvilken tycktes hafva fått sin plats der för att tjena som fyr vid inseglingen till den djupa Kagosimabugten, hvilken skärer djupt in i Kiusiuöns södra sida. Straxt derefter passerade vi tätt förbi öns södra spets, Cap Chichakoff eller Satano-misaki, en vild och naken, omkr. 100 fot hög udde. Omkring dess fot brusar och sjuder hafvet mellan några enstaka klippblock: i synnerhet ådrager sig ett af dem uppmärksamheten genom en hög, hvälfd öppning, som genomskär blocket och gifver det likhet med en triumfbåge. Från Satano-misaki till den öster derom belägna udden O-saki löper Kiusiukusten i nästan rät linie och slutar i en brant, majestätisk klippmur, som oftast är beklädd med grönska och småskog, hvilka något förmildra dess vilda och ödsliga karakter.

Vi mötte några enstaka, stora junker, som försigtigt höllo sig närmare kusten. Japanarne äro mindre dugliga sjömän än kineserna. Landets afsöndrade läge, regeringens stränga förbud mot alla slags förändringar och handelsgemensamhet med utlandet ha hittills hindrat japanarnes sjömannaanlag att utveckla sig. Det oaktadt har Japan en mycket stor handelsflotta, men denna sysselsätter sig endast med den inhemska handeln och har sällan tillfälle att aflägsna sig från kusterna och på öppna hafvet inlåta sig i

Digitized by Google

kamp med elementerna. Junkerna äro derför också de samma som de voro för tusen år sedan och lämpa sig ej för att trotsa storm och svår sjö. Farkosternas enda, fyrkantiga och oviga råsegel gör dem olämpliga för kryssning och medgifver dem endast då plöja vågorna när vinden är gynsam.

Öster om Van Diemenssundet förbyttes det vackra vädret till tjocka och dimma. En ihållande östlig bris, åtföljd af svår dyning, tvingade de flesta passagerarne att uppsöka sina kojer och minskade betydligt skeppets fart; men hade vi vind och sjö mot oss, så gynnades vi i stället af strömmen.

Hela Japans sydöstra kust påverkas ständigt af en regelmessig ström. Kuro Sivo, den Svarta strömmen, kommer såsom en eqvatorialström från Stilla oceanen och vänder vid Formosas södra spets mot norr; derefter följer den i nordostlig riktning Loutcheouöarne och Cecilles arkipelag, tills den vid Tanega-sima och de söder om Van Diemens sund liggande öarne antager en nordostlig riktning och stryker längs utmed den japanska kusten. Kuro-sivo är östra Asiens Golfström; den har åt sig utgräft en djup bädd i hafsbotten; en betydlig temperaturstegring hos hafvet förmärkes, så snart man är inom dess gränsor, och det är dess värmande inflytande Japans södra kust har att tacka för att den om vintern åtnjuter ett klimat, som i mildhet kan jemföras med Italiens, då deremot Kinas kust under motsvarande breddgrad är utsatt för en nordisk vinters hela stränghet. Mellan Van Diemens sund och Yeddobugten uppnår Kuro-sivo sin största hastighet.

Den 8 Augusti på eftermiddagen blef vädret något lugnare, och vi fingo den låga, grönskande udden O-sima, Nippon-öns sydligaste del, i sigte. Det är för seglaren af stor vigt att få känniug af denna punkt för att med säkerhet kunna våga sig in mellan de talrika skär, som uppfylla inloppet till Uragakanalen. Stället är föga lockande; alla möjliga vindar synas hafva valt det till tummelplats för deras vilda lekar; den ena stormen aflöser den andra, och hafvet hinner knappast hvila sig från den ena dusten, förrän det ånyo piskas till skum och vräkes upp af en ny storm. Lyckligtvis finner sjömannen bakom den utskjutande udden, som är en passiv åskådare af elementernas raseri, en säker och lätt tillgänglig hamn, der han är i skydd mot stormen.

Den följande dagen närmade vi oss Uragakanalen, som bildar inloppet till Yeddobugten. Nippons kust var ännu betäckt med is, och högst upp varseblefvo vi en liten glänsande, hvit fläck, som liknade ett moln; det var Japans högsta berg, Fusi-yamas snöbetäckta topp. Straxt derefter passerade vi Volcano, en stor, kägelformig ö, från hvars stympade spets ur en rykande krater uppstiga de tjocka rökpelare, hvilka om natten öfver berget kasta ett flammande sken. Vi styrde upp mot Cap Sagami, Uragakanalens vestra udde, der japanarne tändt en fyr för att vägleda seglaren; fyren, som var temligen dålig, gjorde ingen nytta, ehuru natten inbröt, ty längs efter hela kusten flammade stora bloss, bland hvilka vi förgäfves sökte urskilja det rätta. Mörker och regn hindrade oss att beundra det vackra inloppet till Yeddobugten. Lotsen föreslog just att vi skulle kasta ankar och afvakta bättre väderlek innan vi styrde kurs på Yokohama — då i detsamma regnet upphörde och den tjocka dimman skingrade sig, så att vi sågo skenet af en mängd ljus från husen i staden och de på redden liggande skeppen. Vi höllo kurs efter de sednare och ankrade mellan dem omkr. kl. 9 på aftonen, under det ett dånande kanonskott förkunnade att posten från Europa nu var anländ.

Knappt hade ankaret bitit sig fast i botten, förrän vi belägrades af engelska, franska och italienska örlogsfartyg. Officerarne störtade uppför fallrepstrappan och omringade kaptenen under utropet: "Krig eller fred!" — I Yokohama hade spridt sig ett rykte att krig skulle hafva utbrutit mellan Frankrike och England, hvarför alla voro intagna af nyfikenhet att erfara huru härmed förhöll sig. Vi lugnade dem med den försäkringen att förhållandet mellan de två vestmakterna var fullkomligt fredligt. Liksom om kaptenen förutsett hvad som komma skulle, hade han låtit på masten uppslå det sist utkomna numret af "*Strait-times*", och snart trängdes deromkring officerare och kadetter för att afskrifva de sednaste telegrammerna. En elektrisk telegraf sätter den lilla hamnen Pointe de Galle på Ceylon i förbindelse med Europa. När paketbåtarne på deras resor från Suez anlöpa denna hamn, mottaga de telegrammen, som i Sinkapor tryckas under namn af *Strait-times* och i denna skepnad fortsätta sin väg till kolonierna i Indiska arkipelagen, till hamnarne på kochinkinska, kinesiska och japanska kusterna. De färskaste underrättelser, man på detta sätt erhåller vid ångbåtsliniens slutpunkt, Yokohama, äro omkr. 30 dagar gamla, hvilket är den tid paketbåten behöfver för att tillryggalägga resan från Pointe de Galle. Denna post är fjorton dagar färskare än den, man erhåller genom bref och tidningar.

Ett snabbare sätt att skaffa sig underrättelser är att anlita den ryska telegrafen från S:t Petersburg till Kjæchta; men denna utväg begagnas endast sällan, dels möjligen emedan den ej är tillgänglig för hvem som helst, och dels emedan det är synnerligen svårt och dyrt att skicka en kurir från Kjæchta till Peking, mellan hvilka städer ej finnes någon ordnad postförbindelse.

Slutligen har efter den 1 Januari 1867 öppnats en tredje väg för underrättelser från Europa. Ett nordamerikanskt ångbåtsbolag har upprättat en kommunikationsled mellan San Francisco och Yokohama. Den förste ångaren, som gjorde denna resa, var omkr. 20 dagar på vägen och medförde från England telegrammer, som voro endast 21 dagar gamla.

De stora handelshusen i Kina förstå att draga största fördel af telegrafnyheterna. För ofantliga kostnader skaffa de sig i Europa eller Amerika snabbgående ångbåtar. Väntar man från Europa vigtiga underrättelser, som kunna utöfva något inflytande på den kinesiska marknaden, skickas ett af dessa fartyg till Sinkapor, der det med ständigt eldad panna afvaktar paketbåten från Europa. En half timme efter dess ankomst har en afskrift af telegrammen blifvit skickad ombord; ångaren sätter då maskinen i gång och begifver sig, utan att förlora en enda minut, till Hongkong eller Shangai, dit den anländer fyra dagar före paketbåten. Detta försprång är tillräckligt för åstadkommandet af en spekulation, som kanske är värd millioner.

Yokohama.

I.

Följande morgon lockades jag af min nyfikenhet att skaffa mig någon kännedom om min nya station tidigt upp på däck.

Yokohama ligger i sydvestra hörnet af Yeddoviken vid den s. k. Kanaganaviken. Yeddoviken eller Yeddosjön, som den rättare bör kallas, är en stor bassin, hvilken i norr och söder har en utsträckning af 8-9 samt i öster och vester af 5-6 mil; mot söder sättes den genom den smala Uragakanalen i förbindelse med hafvet. Dess norra strand är temligen flack, en landtunga sträcker sig långt ut i hafvet och tvingar de större skepp, som vilja besöka Japans hufvudstad, att ankra på betydligt afstånd från Yeddo, hvilket ligger i vikens nordvestra hörn. Några mil åt söder påträffar man handelsstaden Kanagana, endast genom ett bredt träsk och en liten

Digitized by Google

höjdsträckning skild från Yokohama och det der befintliga europeiska etablissementet.

Kanaganaviken skärer sig cirkelformigt in i landet; mot söder begränsas den af det skogbevuxna Treaty Point, hvars hvita kalkklintar brant höja sig ur det mörkblå djupet, medan de upptill betäckas med det friska, gröna täcket af sekelgamla träd och nedhängande slingerväxter, hvarmed naturen prydt deras hjessor. Mot norr följer ögat kusten och det derintill stötande landet, tills den förra plötsligen böjer och undandrager sig vår blick. Staden Kanagana, hvilken består af en enda lång gata, gömmes af trädgrupper och småskog som växa vid kusten, framför hvilken endast en stor japansk fästnings granitmurar sträcka sig. Det är härifrån japanarne besvara de främmande örlogsmännens saluter; härifrån beherrska de med sina kanoner Yokohamas redd och skulle inom få minuter kunna rensa den från de fredliga kofferdifartygen samt till och med bringa krigsskeppen i förlägenhet.

Längst in i viken ligger Yokohama ytterst på en triangelformig slätt, som på båda sidor begränsas af skogbevuxna åsar; dessa utgöra mot söder en fortsättning af Treaty Point, men mot norr höja de sig på kort afstånd från kusten och löpa i rät vinkel mot denna in i landet, genomskärande det träsk, som skiljer Yokohama från Kanagana.

Från hafvet tager sig Yokohama fullkomligt ut som en europeisk stad. En rad vackra hus med flere våningar omgifves af små trädgårdar, och parkanläggningar sträcka sig från den ena åsen till den andra, framför utbreder sig en rymlig öppen plats, ”Bandet”, innevånarnes promenad, hvilken mot hafvet slutas med en stenkaj. Flere af de främmande beskickningarnes hus igenkännas på deras resp. nationers flaggor, som för hvarje gång ministern befinner sig i Yokohama, svaja högst upp i toppen af stänger, höga som master och hvilkas egare tyckas sätta en ära i att få sitt lands färger så nära himlen som möjligt.

Midt på *the Band* ligger franska marinhospitalet, hvilket obestridligen är Yokohamas mest framstående byggnad. Det utgöres af en stor fyrkant med två våningar, är uppfördt af grå huggen sten och omgifves upptill af en bred, rödmålad träveranda, dit man från bägge sidor går upp på en vacker dubbeltrappa; men husets egentliga prydnad är likväl taket. Detta är i och för sig sjelf ett monumentalt arbete, utfördt af japanare och i enlighet med alla japanska konstreglor. Det är omkring tre gånger så högt som murarne, täckt med små, glänsande tegelstenar samt höjer och sänker sig i böljande linier, tills det i en massa af skefva planer uppnår en svindlande höjd, der takkammen slutar i sammanflätade drakfigurer och invecklade arabesker. Bland de sjuka officerarne är det ett mycket omtyckt nöje att beräkna hur mycket tegelsten som åtgått vid taktäckningen; och det säkra är att antalet varit otroligt stort. De stackars innevånarne lefva i beständig fruktan för att taket en vacker dag skall nedstörta och krossa dem under sig. Hittills har det likväl motstått tidens och väderlekens förenade anfall och skickar endast då och då vid inträffande stormigt väder några hundratals tegel ned öfver de ängsliga innevånarnes hufvuden.

På de i söder belägna höjderna ser man ett litet militäretablissement, tillhörande franska regeringen; på en platform har man uppfört ett batteri, hvars kanoner på samma gång beherrska staden och redden. Den rika, bergsluttningen betäckande växtligheten och de vackra trädgårdsanläggningar, som fransmännen der låtit utföra, gifva stället en fredlig och landtlig karakter. Så är icke förhållandet med det engelska ”lägret”, hvilket ligger något närmare Treaty Point. Engelsmännen hafva, Gud vete af hvilken orsak, låtit nedhugga alla på deras område befintliga träd; de långa raderna af träbaracker, hvilka tjena som bostäder åt ett regemente, göra både på afstånd och på närmare håll ett fattigt och enformigt intryck.

Endast vid den långa kajens norra ända får det japanska elementet tillfälle att göra sig gällande. Det vackra breda ”Bandet” slutar plötsligen; de sirliga europeiska husen lemna rum för en brokig samling japanska fiskarehyddor, af hvilka några, uppförda på neddrifna pålar, befinna sig långt ut i viken.

Bakgrunden i detta vackra panorama utgöres af Japans skönaste prydnad, det väldiga *Fusi-yama*. Denna stolta klippkägla, japanarnes heliga berg, ligger omkr. 20 mil från Yokohama, men synes likväl vara så nära, att man tycker sig hinna dit på en kort promenad. Hvad Vesuvius är för neapolitanaren, det är Fusi-yama i ännu högre grad för japanaren i Yokohama; hans första blick, när han om morgonen träder utom sitt hus, gäller berget, och visar sig detta af en händelse insvept i dimma, förekommer det honom som om solen den dagen sken mindre klart. Äfven i Yokohama bosatta europeer kunna icke frigöra sig från att yttra sig i en viss skrytsam ton, när de fästa främlingens uppmärksamhet på bergets mångfaldiga skönheter. Fusi-yama är aldrig detsamma; det är ostadigt som en nyckfull qvinna; hvarje timme på dagen visar det sig i en ny gestalt, då det är beroende af solens ställning på himmelen, af atmosferiska förhållanden samt af årstiden. Om vintern är berget från topp till tå insvept i ett glittrande snötäcke — d. v. s. så långt ned till sin fot som japanarne för de mellanliggande bergens skull kunna se; ofta är det helt och hållet bortskymdt af dimmor, ibland tyckes det, rodnande i den uppgående solens strålar, vilja sönderrifva den lätta slöja, genom hvilken man anar dess skönhet. Än döljer det sin spets, än sin fot i ett mörkt molndok, och än åter är det endast dess mellersta del som omsväfvas af en lätt och luftig molngördel. Då sommaren stundar, afkläder berget sig sin hvita drägt, och den mörka jordmånen kommer då småningom fram i dagsljuset; härför erfordras likväl mycken värme. I de högst upp befintliga klyftorna qvarligger snön ofta under hela sommaren såsom långa glänsande silfverlockar.

Fusi-yama är en slocknad vulkan, hvars sista utbrott egde rum år 1707. Enligt hvad man berättar, skall den på en natt hafva höjt sig upp ur jorden samtidigt med att en insjö, hvilken hade lika stort omfång som bergets fot, bildade sig i närheten af Kioto. Då grundläggaren af Japans äldsta religion, sintoismen, hade slutat sin jordiska verksamhet, drog han sig såsom eremit undan till Fusi-yama och ändade der sina dagar. Sedan dess har berget tillskrifvits en mängd öfvernaturliga egenskaper, hvarpå den stora massan bland japanarne blindt tror, ett förhållande, hvaraf största fördel drages af bonzerna, hvilka, så att säga, tagit berget i besittning. Talrika pilgrimer vallfärda hvarje år dit samt uppehålla sig der flere dagar; de bära hvita kläder, hvarpå bonzerna mot skälig kontant erkänsla måla gudabilder och mystiska tecken; de pryda sig understundom med snäckskal i likhet med de kristna pilgrimerna.

Fusi-yamas topp är i allmänhet tillgänglig endast i Juni och Juli månader; under återstoden af året gör snön det mycket svårt, om ej omöjligt, att komma dit upp. Det oaktadt lyckades likväl engelska ministern i Japan, hr R. Alcock, bestiga berget i början af September år 1860. Han fann den innersta delen, som upptager en stor yta, betäckt med en yppig vegetation, och allt antydde att stället blifvit hemsökt af våldsamma vulkaniska revolutioner. På omkr. 6,000 fots höjd öfver hafvet ligger en bergsjö, *Hakoni*, hvilken påstås uppfylla en der befintlig krater. Bergets öfversta spets var alldeles blottad på vegetation; det behöfdes åtta timmar för att komma upp dit och tre för att gå ned igen. Till upp- och nedstigningen erfordrades från den sista boningen på berget två dagar och nätter; utefter hela vägen

Digitized by Google

voro till de resandes beqvämlighet uppförda små hyddor. Enligt anställda observationer reser sig bergets högsta spets 13,766 fot öfver hafsytan. Kratern, som ligger endast ett par hundrade fot lägre, skall vara omkr. 1,500 alnar lång, 800 alnar bred och 500 alnar djup.

Yokahamas redd är nästan beständigt uppfylld af talrika krigs- och handelsfartyg; den är rymlig och temligen väl skyddad mot de stormar, som tätt på hvarandra hemsöka Japans kuster. Endast mot nordliga och nordostliga vindar har man ej tillräckligt skydd. Den lugna Yeddoviken förvandlas då till ett upprördt haf, hvars vågor vräkas in i Kanaganaviken och i förening med stormen utsätta fartygen för faran att lösryckas från deras ankarplatser. Sjön fradgar och bryter sig mot Yokohamas stenkaj, och de skummande bränningarne uppkasta öfver *the Band* ett tätt och fint duggregn. Under sådana förhållanden är förbindelsen mellan fartygen och land afskuren, ty de moler, hvilka den japanska regeringen låtit uppföra för att underlätta varornas lossning från fartygen och pråmarne, löpa från kajen i rät linie ut i hafvet och lemna intet skydd åt de båtar, som försöka lägga i land. Det är i synnerhet om vintern nordanvindarne äro förherrskande och elementerna ofta flere dagar å rad hålla sjömannen fången ombord. Först år 1867 var det regeringen började anlägga en ändamålsenlig båthamn till afhjelpande af ofvannämnda olägenheter.

Lyckligtvis utgöra dessa stormiga dagar undantag från den allmänna regeln; som oftast är Kanaganaviken blank som en spegel eller krusas på sin höjd af en svag bris, som kommer vattnet att harmoniskt sqvalpa utmed skeppen och stenkajen. Allt är då här lif och rörelse. De tungt lastade sampanerna röra sig långsamt fram och tillbaka mellan kusten och skeppen, dem matroserna ur- eller inlasta under muntra sånger, som, oaktadt de olika tungomålen, tyckas hafva samma musikaliska ursprung. De lättare och snabbare sampaner, som ombesörja persontrafiken, korsa hvarandra i alla riktningar; örlogsbåtar, fyllda med officerare och prydda med engelska, franska, amerikanska och ryska flaggor, drifvas af matrosernas kraftiga årtag fram öfver vattenytan. Komma två af dem i närheten af hvarandra, uppstår en förtviflad täflan om hvem som först skall uppnå målet och sålunda hedra sin flagga. Under tiden tilldrager ett ankommande eller afgående fartyg sig allas uppmärksamhet genom sina djerfva och eleganta manövrer. De tungt lastade junkerna — flytande hus, hvilkas akter höjer sig till ett torn, der styrmannen utdelar sina befallningar — bilda en sällsam kontrast mot de europeiska fartygens låga och smäckra former. Fiskarbåtarne, hvilka med seglen i toppen parvis äro spända för ändarne af ett ofantligt nät, drifvas långsamt framåt af vinden, medan deras medhjelpare, de små sampanerna, åstadkomma ett förfärligt oväsen med två klubbor, hvilka såsom trumpinnar slås mot en planka, för att derigenom hafvets skygga innevånare skola jagas in i det utspända nätet. Från kusten sprider sig det dofva sorlet af lifvet i staden ut öfver hafvet. Stundom öfverröstas detta oväsen för ett ögonblick af örlogsfartygens dånande saluter, ty sällan går i Yokohama en dag förbi, utan att en eller flere saluter gifvas och besvaras; det förefaller som om de europeiska makterna ständigt ville erinra japanarne om sina vapens öfverlägsenhet. Blott en och annan gång, när en höflighetsbetygelse skall egnas de japanska myndigheterna, höras kanonerna dundra från Kanaganafästningen.

Under en lång stund efter min ankomst spejade jag efter den franska flaggan på något af de många krigsfartyg, som lågo i hamnen. Slutligen såg jag den svaja från masttoppen af en liten rätt vacker avisoångare, som kastat ankar utanför franska ministerns hus. Jag hoppade ned i en af de sampaner, som hade slagit en ring omkring oss, och begaf mig ombord för att anmäla mig hos chefen och erhålla hans ordres. Skeppet hette *Kien-chan*, ett namn, som spelat en stor roll i de många blodiga uppträden, hvilka på sednare tider åtföljt den mellan de europeiska makterna och Orientens stora folkslag började samfärdseln. Trots sin litenhet och ringa styrka hade Kien-chan kämpat mot kineserna vid Simonosaki, och den tid var ej aflägsen, då det äfven skulle bryta en lans med koreanarne. För ögonblicket hvilade det på sina lagrar och sysselsatte sig endast med fredlig politik, då det tjenstgjorde som lustjakt åt franska ministern i Japan, hr Roches.

Det inskränkta utrymmet ombord på Kien-chan hindrade chefen att der gifva mig anställning, men han skaffade mig i stället till en början plats vid den afdelning af franska marinen, som var förlagd i garnison i Yokohama, hvarvid han underrättade mig om att korvetten Laplace dagligen väntades tillbaka från en expedition till Indiska hafvet, och att jag vid dess ankomst troligen på densamma kunde vinna anställning.

Jag var ganska belåten med denna anordning, som tillät mig att under någon tid få vistas i land och, bättre än jag ombord på ett fartyg skulle kunnat det, förskaffa mig kännedom om de japanska förhållandena. Min sampan satte sig derefter i rörelse mot land, der jag ämnade uppvakta min nye chef och inleda bekantskap med mina blifvande kamrater. Båtarne i Yokohama kunna ej sägas vara hvarken beqväma eller vackra. De äro långa, bredbottniga farkoster, som akterut äro fyrkantiga och i fören tillspetsade såsom ett strykjern. De framdrifvas af två kraftiga roddare, hvar och en beväpnad med en kolossal åra, som är fästad i aktern förmedelst en jernpigg, som sitter i ett på midten af åran befintligt hål. Genom att vagga sin kropp fram och tillbaka gifver roddaren åran en vickande rörelse, som drifver båten framåt. Passageraren tager plats på ett litet bräde, hvilket är lagdt tvärs öfver relingarne. På de större sampanerna har man ofta 6, 10 till 12 åror. De europeiska handelshusen i Yokohama ega alltid en eller flere större sampaner, som likväl icke äro bättre utrustade än de vanliga japanska. De hafva i midten ett långt skjul, hvilket skyddar passageraren mot blåst, regn eller snö och invändigt är försedt med beqväma bänkar och dynor.

Med undantag af ett smalt bälte omkring länderna voro mina tvänne roddare alldeles nakna. Deras kraftiga kroppsbyggnad, svällande muskler och solbrända hy vittnade om att de voro vana vid alla slags vedermödor och hårdt väder. Af hela deras person var hufvudet det enda, hvaråt en noggrann omsorg tycktes hafva blifvit egnad. Ansigtet och mellersta delen af hjessan voro alldeles slätrakade; sidohåret var tillbakastruket och i nacken hopfästadt till en liten glänsande piska, som var böjd fram öfver den skalliga delen af hufvudet och närmade sig pannan. Deras breda ansigten och små, svarta ögon uttryckte godmodighet och ett glädtigt sinnelag. De tycktes utan ansträngning handtera sina tunga åror och ledsagade hvarje rörelse med ett egendomligt, halft sjungande, halft hvisslande ljud, som de frambragte genom att i korta drag insupa och utandas luften mellan de sammanbitna tänderna. Då och då urartade detta ljud till ett slags skri eller rop: djeki, djeki!, hvarmed de tycktes sporra hvarandra till större ansträngning. I en sampan med många roddare framkalla dessas förenade lungansträngningar ett sådant oväsen, att man hör det på nästan en fjerdingsvägs afstånd.

Jag landade vid *the Band*, der talrika japanska daglönare voro sysselsatta med att bortföra stora varupackor. Här har den japanska tullen sina magasiner och embetsmän, som noga visitera de in- och utländska varorna. Här befinner sig äfven roddkontoret, en förträfflig inrättning, hvartill man i många europeiska hamnar icke har någon motsvarighet och som skyddar främlingen för att blifva narrad

Digitized by Google

eller skinnad af roddarne. Mot den jemförelsevis billiga afgiften af 4 tempo (omkr. 30 öre) ros man natt och dag af pålitligt folk till eller från sitt skepp, hur långt det än ligger från hamnen.

Utefter *the Band* begaf jag mig till ”Berget”. Det franska regeringen tillhörande militäretablissementet är, med anledning af dess höga läge på sluttningen af de södra bergen, i Yokohama icke kändt under något annat namn än Berget, och de dervid anställda officerarne kallas ”Bergets officerare”. Vid slutet af *the Band* leder en bred träbro öfver en kanal, som skiljer det europeiska qvarteret från den japanska förstaden O-mori; det är på andra sidan denna kanal Berget ligger. Jag befann mig framför en byggnad, hvars egendomliga konstruktion kom mig att stanna för att taga den i närmare betraktande.

Två byggnader af nästan samma storlek och utseende vände sina smala gaflar mot kanalen. Gaflarne voro förenade genom en hög mur, hvilken, liksom husens bottenvåningar, var uppförd af stora stenar och hvari befann sig en hvälfd port; inkommen genom denna, stod man framför en bred stentrappa, ledande upp till en platform, som blifvit uthuggen ur bergets sida, så att den befann sig i jemnhöjd med husets öfversta våning. En rad af med jerngaller försedda skjuthål gaf den nedre delen af byggnaden en mörk och fästningslik karakter. Öfversta våningen såg deremot helt annorlunda ut; den var omgifven af en brokig balkong, som i hela sin bredd hängde ut öfver den nedersta, solida muren; den förlängdes med en bro öfver porten från den ena byggningen till den andra och förvandlades genom en rad fönster, som kunde skjutas åt sidan, till ett fullkomligt glasskåp. Det fantastiska japanska taket hängde äfven här långt ut öfver balkongen och väckte ovilkorligen hos åskådaren fruktan att den öfversta, skröpliga delen af byggnaden skulle förlora jemnvigten och störta till marken. Från den mellan de två flyglarne belägna platformen förde åter ett par krökta stentrappor upp till en annan terrass på bergsidan, hvarifrån man på en tredje trappa kom upp på spetsen af berget. Det hela hade till den ena hälften en påfallande likhet med en medeltidsfästning och till den andra med ett hus från Nürnberg; byggnadens pittoreska utseende förhöjdes genom den rika, mörkgröna vegetationen, som betäckte bergsluttningen och utgjorde taflans bakgrund.

Den trefärgade fanan, som svajade öfver porten, och en skyldrande sjösoldat, hvars blåa ylleskjorta och stora halmhatt ej synnerligen harmonierade med ställets karakter, tillkännagåfvo att det var min nya bostad, jag underkastat en så noggrann undersökning.

Den franske sjöofficeren måtte af sin regering anses vara ett riktigt universalgeni, ty han användes till allt. I dag sjöman eller soldat, är han i morgon diplomat eller jurist. Jag lärde i Kochinkina känna en ung, lefnadsglad sjöofficer, som var *maire* i Saigun och med största gudsnådlighet — *au nom de la loi* — uttalade sin välsignelse öfver de äkta förbund, som ingingos i kolonien. En annan var ett slags landshöfding i en provins och undervisade på samma gång anamiterna i användningen af åkerbruksredskap. Det är en fransk sjöofficer som organiserat och står i spetsen för hela det kinesiska tullväsendet, och en annan åter har varit anställd såsom attaché vid beskickningen i Peking. Från dessa fredliga värf bortryckas de sedan för att åter blifva sjömän eller för att såsom soldater kämpa mot vildarne i Nya Kaledonien eller mot Koreas innebyggare.

Mina nya kamrater sysselsatte sig, då de voro lediga från garnisonstjensten, med att undervisa åtskilliga unga japanska officerare i artilleri- och infanteriexercis. En af dem höll derjemte föredrag öfver de första elementerna i matematiken i ett franskt-japanskt kollegium, som nyligen blifvit inrättadt i Yokohama. Han blef sedermera utnämnd till mentor för ett tjog unga japanare och reste med dem till Frankrike, der deras uppfostran skulle fulländas. Med undantag af benägenheten för ett gladt skämt, var i vårt umgänge sjömanstonen långt ifrån öfvervägande. Vår höge chef, en ännu ungdomlig premierlöjtnant, hedrades af sina underordnade med generalstitel. Man sökte att åtminstone på detta sätt bilda en motvigt mot den öfverlägsna numeriska styrkan hos engelska garnisonen, som endast kommenderades af en ärevördig öfverste med grått hår. Föröfrigt var förhållandet mellan Bergets officerare och de i närheten boende engelska kamraterna särdeles godt; vår general och deras öfverste aflade täta inbördes besök och hyste en utmärkt aktning för hvarandras kunskaper; officerarne anordnade små tillställningar, vid hvilka de förenade vestmakternas skål alltid mottogs med hänförelse; de bägge nationernas gemene man fraterniserade och anställde slagsmål på krogarne, hvaraf i Yokahama finnes en stor mängd.

Några ord äro nödvändiga till att förklara närvaron af denna engelska och franska truppstyrka i Japan — ett land, lika sjelfständigt och oberoende som sjelfva England och Frankrike.

Enligt de traktater, som England och Frankrike år 1858 afslöto med japanska regeringen, blefvo, såsom bekant, Hakodadu, Kanagana och Nagasaki i medlet af år 1859 öppnade för den europeiska handeln. Japanarnes försigtiga politik tvingade de främmande köpmännen att nedsätta sig i Yokohama i stället för i Kanagana, hvilken omständighet blef orsaken till det europeiska etablissementets anläggning på dess nuvarande plats. Under de inre oroligheter, hvilka i Japan framkallades af europeernas ankomst, hotades Yokohama flere gånger med anfall af de olika partier, som sökte tillvälla sig makten. År 1863 syntes faran vara så öfverhängande, att öfverbefälhafvaren för den engelska eskader, som stod i begrepp att öppna fientligheterna mot Yeddo, förklarade sig ej kunna ansvara för stadens säkerhet, utan uppfordrade der boende europeer att så fort som möjligt utrymma den. I detta ögonblick, då europeerna hotades med att blifva förjagade från den rikaste och fruktbaraste delen af japanska riket, erbjöd sig den kommenderande franske amiralen att, ehuru han endast förfogade öfver en obetydlig styrka, försvara staden till det yttersta. Han skickade några kompanier soldater i land och lät dem slå läger på Berget, der, för större säkerhets skull, ett batteri uppkastades. I förening med andra på redden liggande örlogsmän vidtog han alla de försvarsåtgärder, som hans inskränkta tillgångar medgåfvo honom. Det oaktadt var hans ställning mycket ansvarsfull. Sedan nämligen den första paniska skräcken lagt sig, hade europeerna åter börjat fatta mod vid åsynen af dessa krigiska förberedelser och trodde sig vara utom all fara. Ingen hade lemnat staden, och fölle denna i japanarnes händer, blefve alla, militära som civila, utsatta för att med lifvet få umgälla deras lättrogenhet.

Till lycka för den lilla europeiska koloniens framtid, egde intet anfall rum, och fredliga underhandlingar gjorde ett slut på de förnämsta tvistefrågorna. Men äfven sedan lugnet blifvit återstäldt, ville hvarken Frankrike eller England, som sedermera skickat ett regemente soldater från Kina till Yokohama, lemna de dominerande ställningar, de intogo på de söder om staden belägna bergen. Deras förtroende till japanarne var icke stort, och såsom en berättigad åtgärd beslöto de att i Yokohama bibehålla en så stor militärstyrka, att japanska regeringen skulle betänka sig två gånger, innan hon företoge ett anfall på staden. Hur obehagligt det än var för regeringen att se en europeisk krigsstyrka förlagd i Japan, måste hon slutligen dertill gifva sitt tillstånd. England och Frankrike bibehöllo fortfarande sina positioner mot vilkor att dessa ej skulle ytterligare befästas.

Digitized by Google

Ehuru det fredliga förhållande, som nu i flera år rådt mellan europeerna och japanarne, gjort dessa försigtighetsmått öfverflödiga, kunna likväl under de inre omvältningar, som efter all sannolikhet förestå inom Japan, de europeiska etablissementen råka i fara, och huru djupt det europeiska elementet än tyckes för ögonblicket hafva slagit rot der i landet, kan likväl närvaron af en ansenlig truppstyrka komma att behöfvas.

Endast den japanska regeringen beklagar sig öfver sakernas nuvarande ställning. De engelska och franska militärer, hvilkas pligt tvingar dem att lefva långt bort från fäderneslaud och familj, känna sig belåtna och lyckliga i det vackra landet och bland dess glada och välvilliga innevånare; under Japans blida himmel och i dess leende natur förgäta de utståndna vedermödor och de krämpor, som de ådragit sig under sitt lif på hafvet och genom vistelsen i osunda klimater.

Hade jag haft fritt val, skulle jag i Yokohama ej kunnat komma öfver en angenämare bostad än Berget. I den ofvan beskrifna hufvudbyggnaden ha officerarne sina samlingsrum, under hvilkas fönster största delen af stadens europeiska befolkning dagligen promenerar till den vackra, på andra sidan Berget belägna Mississippidalen. När den sjunkande solen närmade sig horisonten, när dagens tråkiga bestyr voro slutade, strömmade alla europeerna i vagn, till häst eller till fots, ut på landet till Mississippi för att i den gröna, friska skogen, mellan sjö och berg, inandas det balsamiska doftet, lyssna till fåglarnes sång, böljornas sqvalpande mot stranden och för ett ögonblick glömma de invecklade spekulationer, som under dagens lopp uteslutande upptagit deras tankar. Damerna, som af fruktan för solen ej förr än nu vågat sig utom dörren, visade sig i eleganta toaletter och omgifna af talrika tillbedjare, ty europeiska fruntimmer äro här sällsynta och således, der de finnas, mycket fjäsade.

Den öfriga delen af dagen var det den japanska förstadens befolkning af bärare och handtverkare, gravitetiska yakouniner, flintskalliga bonzer och gamla, skrynkliga matronor som i brokig villervalla drogo förbi våra fönster och under flere timmar togo vår nyfikenhet och vårt intresse i anspråk.

Blef man trött vid denna rörliga, men likväl enformiga tafla, lemnade man de trånga murarue och ilade upp på bergsluttningen, som den japanska trädgårdskonsten förvandlat till en förtrollande park med dunkla trädgrupper, leende buskpartier och tjusande blomsteranläggningar, mellan hvilka en källa lät höra sitt melodiska sorl och utmynnade i en liten sjö, öfver hvilken man på en naturlig bro anlände till en mystisk bergsgrotta. På gömda stigar, som i zig-zag slingrade sig mellan träden, kom man upp på toppen af berget, der en liten träbyggnad, omgifven af en veranda och beskuggad af höga, lummiga träd, innehöll officerarnes arbets- och sofrum. Härifrån hade man en hänförande utsigt öfver hela Yokohama, med den bakom detsamma liggande, risbevuxna slätten och det majestätiska, snöbetäckta Fusi-yama; öfver den flacka Kanaganakusten, som så småningom höjde sig till med stenblock öfversållade höjder, af hvilka den bortersta förlorade sig i ett blånande fjerran; vidare öfver redden, Uragakanalen och Yeddoviken, på hvars spegelblanka yta skeppen och junkerna lågo med slappa segel, som skeno i solljuset. Utsträckt i gröngräset och insupande de friska brisarne, kunde man då och då försjunka i anblicken af detta fredliga och likväl så lefvande panorama, utan att hvarken ögat eller tanken någonsin tröttades; allt emellanåt upptäckte man något skönt, som förr ej varseblifvits, och med hvarje dag hade man allt svårare att skiljas från den herrliga platsen.

II.

Yokohama var förr ett litet fiskläge, liggande i ett sumpigt moras, som japanska regeringen redan före europeernas ankomst 1859 låtit uttorka och fylla. Såväl det europeiska som japanska qvarteret i staden hafva efter denna tid blifvit byggda och omgifna med kanaler. Men redan nu har det visat sig att utrymmet är för litet. Man måste oupphörligen företaga nya fyllningsarbeten, och de båda qvarteren sträfva att utvidga sig öfver de gränser, man ursprungligen utstakat för dem.

Det europeiska qvarteret är anlagdt i paralellt och vinkelrätt löpande gator, som dela det i en mängd regelbundna fyrkanter. De flesta husen äro byggda af sten, med två våningar, af hvilka den öfre omgifves af en bred balkong, under de ljumma sommaraftnarne samlingsplatsen för husets innevånare. Efter middagen, som enligt regeln slutar först kl. 9-10 på aftonen, slår man sig här ned i de beqväma rörstolar, hvilkas förfärdigande har skaffat de kinesiska handtverkarne ett så välförtjent rykte. Man tillbringar tiden med att röka, prata, sjunga och sofva och söker, så vidt möjligt är, bannlysa alla tankar på allvarsamma sysselsättningar. Rummen äro möblerade på europeiskt vis. Under den kalla årstiden äro golfven belagda med mattor, tjocka gardiner hänga för fönstren, och man samlas med välbehag kring den sprakande brasan i kaminen.

Hvarje välförsedt hus har en skara japanska tjenare; man är tvungen att genom ett stort antal tjenstfolk ersätta japanarnes ringa förmåga hvad uppassning angår och den tafatthet, de visa vid utförandet af de för dem ännu så ovana göromålen i ett europeiskt hushåll. Kineserna äro dem mycket öfverlägsna i detta afseende, och i de förmögnare husen är det alltid en representant af denna hedervärda nation som är hofmästare; han kallas *comprador*, har uppsigt öfver allt, som finnes i huset, och kommenderar hela den öfriga tjenstepersonalen. Iklädd en lång, präktig rock af siden, med den fem fot långa hårpiskan glänsande af olja och med ett sjelfförnöjdt och illparigt leende öfver det trinda ansigtet, ser han med förakt ned på "de stackars japanarne", men förstår ganska väl att klokt och fintligt umgås med sin husbonde, foga sig efter hans nycker och slutligen göra sig oumbärlig för honom. I förslagenhet, beräkning och praktisk duglighet står kinesen långt öfver japanaren, men denne har i stället, hvad kinesen saknar, ärlighet, mod och en outtröttlig uthållighet. Kinesen väcker nästan alltid, oaktadt sitt vackrare och mera intelligenta ansigte, ett frånstötande intryck; japanaren vinner, trots sin fulhet och sina skarpt utpräglade drag, främlingens sympati vid första ögonkastet.

Bland de andra tjenarne kommer man mest i beröring med *kotskoien* och *bettoen*. Den förre passar upp herrn i huset, den sednare sköter hästen. Kotskoien vistas alltid inomhus, är kammartjenare, bäddar sängen, sopar golfvet och dukar bordet; bettoen uppehåller sig deremot alltid utom hus, sköter hästen, håller stallet rent och går ärenden. Båda äro till en viss grad husbondens förtrogne och dagliga umgängesvänner, kotskoien vid bordet och i sängkammaren, bettoen på promenaden; der ledsagar denne honom beständigt. Han är satt till att sköta hästen, och förr skulle han rista upp magen på sig än låta någon försumlighet i detta fall komma sig till last; han lemnar ej hästen ett enda ögonblick. Rider husbonden ut, följer bettoen hela mil det galopperande djuret, än framför, än bakom, utan att blifva hvarken trött eller andfådd; endast ibland ser man honom, då han springer som häftigast, aftaga det ena efter den andra af sina få klädesplagg och kasta dem öfver skuldran eller vira dem omkring pannan, tills han knappt har en enda tråd qvar på kroppen. Husbonden behöfver aldrig befara att bettoen i hans frånvaro skall begagna sig af hans häst; i Japan är

Digitized by Google

det endast medlemmar af de högre samhällsklasserna som ega rättighet att rida, och skulle en annan fattig stackare våga visa sig på en hästrygg, så kunde han vara säker om att blifva anhållen af första polisbetjent, i hvars väg han kom.

I Japan är det endast sällan man ser qvinliga tjenare i de europeiska husen, ty dels utgöres största antalet främlingar af ungkarlar, som endast vilja uppassas af män, och dels synas de få europeiskor, som finnas i detta land, föredraga kinesiskor såsom kammarjungfrur och ammor. Om orsaken härtill ligger i japanskornas väl mycket beryktade lättsinne, eller om andra anledningar dertill finnas, vilja vi låta vara osagdt.

Familjerna i Japan omgifva sig ännu icke med den furstliga prakt, som herrskar i de stora husen i Hongkong och Shangai, men de lefva, öfverhufvud taget, på en långt större fot än deras jemlikar i Europa. Genom att till öfvermått hängifva sig åt bordets njutningar, inreda sina bostäder så beqvämt och dyrbart som möjligt samt uppsöka alla förströelser, de möjligen kunna förskaffa sig och som erinra dem om hemlandet, söka de inom sig döfva saknaden efter detta. Jagpartier, utflykter i skogarne, kapplöpningar och allt slags *sport* höra till ordningen för dagen. Ett bland Yokohamas dandys omtyckt tidsfördrif är kapprodd, för hvilken Kanaganaviken förträffligt egnar sig till tummelplats. När under de lugna sommardagarne Yeddoviken ligger blank som en spegel, korsas redden i alla riktningar af talrika båtar, som till formen likna grönländarnes kajaker och äro så lätta, att de, såsom dessa, kunna bäras af en enda man. De ligga endast ett par tum djupt och hafva ett vattentätt rum i fören och aktern, mellan hvilka i midten finnes ett hål, der endast en enda person kan sitta; denne ror den lilla farkosten med beundransvärd hastighet med tillhjelp af två smala åror, som hvila i ett par på relingen befintliga årtullar af jern. — Japanarne söka äfven att, utom dessa förlustelser, förskaffa sig njutningar af upphöjdare art; man är sysselsatt med att samla det erforderliga kapitalet för uppförandet af ett teaterhus, som kännbart saknas, när någon skådespelaretrupp då och då förirrar sig till detta aflägsna hörn af verlden. En eller två gånger i veckan spelar den engelska regementsmusiken på the Band, hvarest då alla stadens honoratiores infinna sig, åkande, ridande eller i båt, i förstnämnda fall i långa, sirliga giggar, som, hvad elegans och lätthet angår, öfverträffa de engelska.

Ungdomens mest omtyckta samlingsplats är klubben, en vacker byggnad med två våningar, hvarifrån man har utsigt öfver hamnen; här finnas biljarder, kägelbanor, ett bibliotek och de flesta engelska, franska och tyska tidningar. I Yokohama utkomma två tidningar af motsatt politisk färg; den stående frågan i dem är icke "krig eller fred i Europa", utan "frihet eller icke frihet i handeln med japanarne". Till och med en "Punch" med ganska lyckade träsnitt och träffande satirer saknas icke. — Yokohama är, i få ord sagdt, en egendomlig, lefnadsglad och framåtsträfvande stad, der nöjet dyrkas vid sidan af arbetet och der äfven den sysslolöse kan fördrifva tiden på ett drägligt sätt.

Hvad föröfrigt lefnadssättet i Yokohama angår, kan man, försedd med en väl späckad plånbok, tillfredsställa alla sina billiga fordringar. Bodarne äro försedda med allt hvad lifvets nödtorft kräfver och en mängd lyxartiklar; likvisst måste man för europeiska varor betala två, tre och fyra gånger så mycket som hvad de fås för på platsen. Sålunda kosta t. ex. ett par vanliga stöflar 30-40 rdr sv., ett glas öl 1,35 o. s. v. Med undantag häraf, är det ej dyrare att lefva i Yokohama än i många andra kolonier, och dessutom långt angenämare. Hafvet hvimlar af fisk, hummer och makalösa ostron; den omgifvande trakten är så rik på fågel, att man här äter fasaner som i Eurpa höns; frukt och grönsaker finnas i öfverflöd och utmärka sig för deras storlek och skönhet, men deras arom är likväl obetydlig. Hornboskapen är dålig, då japanarne aldrig äta köttet och använda djuren att forsla bördor, hvarför det oxkött europeerna här få är segt och magert.

Yokohama har en protestantisk och en katolsk kyrka, der gudstjensten ombesörjes af missionärer, som, hvad katolikerna beträffar, tillhöra dels jesuiterorden, dels främmande missionssamfund. Deras proselytverksamhet är ytterst ringa; japanarne utmärka sig för stor likgiltighet i religionssaker, och de styrande ha hittills motarbetat alla omvändelseförsök. Orsaken härtill måste sökas hos regeringen — hon bekänner sig icke till någon viss lära och bryr sig derför ej synnerligen om, huruvida hennes undersåtare tillbedja Kristus eller Buddha; men hon fruktar att missionärerna skola vinna alltför stort inflytande öfver de lägre klasserna och begagna sig deraf för att bana väg för de europeiska ideer och åsigter, som kunna komma att stå i strid med hennes intressen.

Japanska qvarteret i Yokohama kan indelas i fyra olika delar: *Benten*, den egentliga japanska staden, *Yankiroo* och förstäderna.

Benten är den fattigaste och osnyggaste delen af staden och bebos hufvudsakligen af fiskare och handtverkare. Den är på en kort sträcka öppen utåt redden och utgör sålunda en fortsättning af det europeiska qvarteret, som ständigt söker utvidga sig på de japanska husens bekostnad och troligtvis i en ej så långt aflägsen framtid skall tvinga dessa att alldeles rymma fältet. Början är gjord genom uppförandet af franska och holländska beskickningarnes hus, som smakfullt resa sig midt i ett kaos af eländiga japanska träruckel.

Den egentliga japanska staden ligger bakom Benten, som skiljer den från kusten. Den är regelbundet byggd mellan flere med stranden paralellt löpande hufvudgator, som förbindas genom trånga gränder. Några af gatorna äro makadamiserade, men de flesta bestå endast af tillstampad jord och förvandlas vid inträffande regnväder — som i Yokohama icke är någonting sällsynt — till träsk, omöjliga att passera. Husen äro till största delen envåningsbyggnader af trä, som hvila på en grundval af sten, hvarigenom fuktigheten utestänges från rummen. Taken, hvilka äro täckta med svart, glänsande tegelsten och hafva den behagligt böjda form, som vi känna från våra s. k. kinesiska lusthus, skjuta långt framom façaden för att skydda de med papper öfverdragna fönsterna och dörrarne mot väderlekens inverkan. Det är endast sidorna på huset som hafva massiva träväggar; fram- och baksidorna bildas af flyttbara skärmar, hvilka äro öfverdragna med hvitt, bomull liknande papper och äfven i den torftigaste hydda utbytas mot nya flere gånger om året. Denna omständighet gör, i förening med trävirkets naturliga färg, att husen alltid se ut som vore de nya, ty japanarens i många riktningar utvecklade skönhetssinne föredrager den naturliga träfärgen framför hvarje slags öfvermålning eller lackering. Äro husen nya, täflar träet i hvithet med papperet; äro de deremot något gamla, antager det en, om ekträ påminnande, mörk skiftning, som äfvenledes är mycket vacker.

Både ut- och invändigt likna japanarnes bostäder dockskåp och erinra betraktaren om de små, näpna schweizerstugor, som utbjudas i leksaksbodarne; man besinnar sig två gånger förrän man går in i dem, fruktande att nedsmutsa golfven med stöflarne, krossa dem med sin tyngd eller stöta omkull dem med hufvudet; det utskjutande taket är ofta så lågt, att man måste böja sig för att komma in, och den förut omtalade grundvalen höjer golfvet ett par fot öfver marken. Vid fram- och baksidan kommer man först upp på en liten veranda af samma längd som husets, hvars innevånare der samlas, när på gatan passerar någonting, som ådrager sig

Digitized by Google

deras lätt retade nyfikenhet. Från verandan kommer man in i husets inre, som består af stora och små fyrkantiga rum, skilda från hvarandra genom skärmar, som efter behag kunna flyttas eller borttagas, så att innevånarne vid hvarje tid på dagen kunna förändra rummens antal, storlek och form. Liksom dörrarne och fönstren, äro äfven dessa skärmar öfverdragna med papper, hvarpå äro anbragta tuschritningar, föreställande landskapsstycken, menniskor, växter och djur. Öfverallt kan man vara säker om att påträffa en afbildning af det heliga berget Fusi-yama, för hvilket japanarne hysa så stort intresse, att de framställa det öfverallt der de kunna komma åt. Man slås ofta med häpnad vid åsynen af den konstnärliga sans, som gör sig gällande vid många af dessa hastigt tillkomna teckningar, i synnerhet dem, som äro hemtade ur djur- och växtriket; af de minutiösa, ofta löjliga detaljer, de onaturliga ställningar och den tillskrufvade, själlösa stelhet, som karakterisera de kinesiska afbildningarne, finnas här ej minsta spår. Föreställer teckningen en flygande fågel, är den återgifven på ett så fritt och naturligt sätt, med så mycket lif och sanning, att man finner, det konstnären ej inskränkt sig till en tom kopiering, utan, efter ett flitigt studium af föremålet för sin framställning, uppfattat dess natur och förstått att fängsla det på papperet.

Golfven i japanarnes rum äro öfverallt belagda med tumstjocka, stoppade bambumattor, som i hvithet och snygghet ej stå efter hvarken dörrar eller fönster; om äfven deras finhet vexlar, är deras storlek oföränderligen densamma, både i taikunens palats och dagakarlens stuga, och så en gång för alla bestämd, att måttet på dem begagnas som enhet för längdmåttet — ett hus eller rum är så och så många mattor långt och bredt.

Af bohag har man så godt som intet. Japanarne begagna hvarken stolar, bord eller sängar; deras mjuka mattor ersätta dem alla dessa, utrymmet borttagande möbler. De äta, dricka, arbeta och hvila sig, i det de sitta nedhukade med korslagda ben eller med knäna uppdragna under hakan, i likhet med alla andra orientaliska folkslag. Skola de sofva, utbreda de ett siden- eller bomullstäcke öfver mattorna och utsträcka sig derpå, insvepta från hufvud till fot i en *kimono*, ett slags vadderad nattrock. Under nacken anbringa de en liten, fem tum hög, två tum bred och sex tum lång träpall, som på undre sidan är klotrund, så att hufvudet kan vaggas åt höger och venster, och på öfre sidan täckt med en papperspacke, hvarifrån ett stycke bortryckes hvarje afton — motsvarande vårt ombyte af lakan. För en europé skulle det vara en tortyr att nödgas begagna sig af denna hufvudgärd, som, efter att hafva varit i gång under fem minuter, i hals och nacke framkallar en högst obehaglig styfhet och ömhet. Förmodligen är det också endast de japanska damernas fåfänga denna pall har att tacka för sin oändamålsenliga form. Det är nämligen endast förmedelst densamma de om natten kunna bevara den konstnärliga och smakfulla uppläggningen af deras hår: de skjuta nämligen pallen under nacken, i hvilken håret är så uppstruket, att det ej kommer i beröring med hvarken pallen eller golfvet, och vakna om morgonen med sina flätor i lika oklanderligt skick, hvari dessa befunno sig aftonen förut.

Bland hvad egentligen kallas möbler dröjer ögat i de mera förmögna husen endast vid några låga småbord, på hvilka maten framsättes; denna sednare tillagas antingen i fria luften eller i ett litet, med huset sammanbygdt kök. Japanarens lefnadssätt är mycket tarfligt. Risen utgör hans förnämsta och drygaste lifsmedel, hvartill komma ägg, fisk, hummer, något torkade bönor, litet grönsaker och stundom något hönskött, såvida icke hans religiösa åsigter förbjuda honom att äta kött; det hela nedsköljes med litet *sakki*, ett slags bränvin, som fås af ris och, på särskildt sätt beredt, är starkt rusande. Tillagningen af rätterna behagar ej en europeisk gom, med undantag likväl af ett och annat: sålunda är fisken, som ätes både färsk och torkad, särdeles välsmakande. Ibland ätes den rå; jag ryggade i början förskräckt tillbaka, när man ville undfägna mig med denna läckerhet, som serverades med skarpsås, men efter att en gång hafva fattat mod och öfvervunnit den motvilja jag kände, fann jag anrättningen ganska smaklig. Maten tillagas i små träskålar och förtäres med tillhjelp af fingrarne och de allmänt bekanta träpinnarne. Sakkin är uppslagen på porslinsflaskor och drickes ur koppar.

Theet är en oumbärlig beståndsdel af hvarje mål och drickes dessutom under hela dagens lopp. Det är af denna orsak thekitteln beständigt kokar öfver ett stort fyrfat, som sättes midt på golfvet och om vintern tjenar till att värma upp huset. En skål med rentvättade koppar står derbredvid. En annan sak, som japanaren ej kan undvara, är den s. k. *chibats*, ett litet skrin, innehållande tobak, eld och pipor. Chibatsen finnes i alla former och till alla priser. Vanligtvis utgöres den endast af ett simpelt träskrin med ett rum för tobaken och ett annat för elden, men ibland är den en långt dyrbarare möbel. Den är då förfärdigad af finaste svarta eller guldgula lack och försedd med konstfullt ciselerade silfverprydnader; nedtill har den ett par små lådor för tobaken, och upptill två silfverskålar för elden och att lägga askan i. Piporna äro korta bamburör med munstycke och hufvud af metall, guld, silfver eller tenn. Hufvudet är knappast så stort som en fingerborg och stoppas med finskuren tobak, som rökes i långa drag; med två eller tre sådana är pipan utrökt, hvarefter askan urknackas och man stoppar sig en ny pipa. Både män och qvinnor i Japan äro passionerade tobaksrökare; likväl begagna de icke tobaken såsom ett retmedel, och den är aldrig, såsom i Kina, uppblandad med opium, utan är den snarare för japanarne ett medel att på ett behagligt sätt fördrifva tiden.

Ännu en möbel, som för den japanska qvinnan blifvit oumbärlig, är hennes toalettbord. Det liknar till storlek och form en liten barnbyrå, hvarpå står en rund metallspegel, hvars blanka yta återgifver den skönas bild. Hvarje japanska, som har någon aktning för sig sjelf, tillbringar ett par timmar af dagen framför denna möbel, hvars talrika smålådor innehålla allt som behöfves för att försköna äfven det af naturen minst gynnade ansigte. Kammar, pomador, band, hårnålar, rismjöl och smink för ansigte, hals och armar, röd färg för läpparne, svart för tänderna, brun för det fina håret i nacken och fjunet på kinderna o. s. v. — allt finnes här. Jag har i Yokohamas bodar sett eleganta toalettbord för förnäma damer; de utgjordes af tre pjeser, liknande den nyssnämnda, och var uppfylld med inemot femtio fingerlånga askar, inneslutande lika många förskoningsmedel.

I alla hus finner man på en i ett hörn anbragt hylla en liten miniatyrpagod af trä, innanför hvars dubbeldörrar en Buddhabild eller gudinna tronar i ensligt majestät, omgifven af en massa attributer och om aftonen belyst af ett par brinnande ljus. I husen begagnas vanligtvis små oljelampor, liknande våra nattlampor, eller ock har man dåliga talgljus, som sättas i papperslyktor eller på höga träkandelabrar, hvilka ställas på golfvet.

Japanarnes hemlif försiggår nästan alltid för öppna dörrar och fönster, så att luften har fritt spelrum och ingenting hindrar de nyfikna förbigående att göra sina iakttagelser. Inga det dagliga lifvets små detaljer ungå uppmärksamheten, och detta desto mindre som japanarne ej göra någon hemlighet af, utan med en förunderlig naivetet låta hela verlden bevittna saker, dem europeerna så mycket som möjligt söka dölja undan verldens ögon. Genom att tillbringa en dag från morgonen till aftonen utanför ett hus kan man bilda sig en trogen föreställning om den deri

Digitized by Google

boende familjens lefnadssätt, och då detta i huset näst bredvid är alldeles detsamma, så är det ytterst lätt att få ett klart begrepp om de lägre klassernas seder, bruk och dagliga lefnadssätt från det ögonblick, då husmodern om morgonen lägger ihop täckena hvarpå man sofvit, och tills hon om aftonen utbreder dem för den stundande natten. Man ser familjerna mottaga och aflägga sina besök, prata, röka, dricka the eller intaga sina måltider; äktenskaplig oenighet och husliga uppträden af alla slag fängsla ofta genom deras komiska karakter under en lång tid betraktarens intresse, utan att de tvistande parterna på minsta sätt känna sig besvärade af hans närvaro. Detsamma gäller om qvinnorna, när de, sittande framför toaletten med blottade skuldror och bröst, företaga den mest omständliga och detaljerade toalett, utan att rodna, då deras blick, för ett ögonblick ryckt från denna vigtiga sysselsättning, möter den förbigående europèns spejande öga.

Det är svårt att få se ett lifligare skådespel än lifvet på en japansk gata. En brokig massa af män, qvinnor och barn tränger sig fram, skrikande och skrattande, larmande och pratande sins emellan. Alltefter deras rang och stånd röra sig männen allvarligt och värdigt eller hurtigt och muntert framåt. Den förnäme embetsmannen, som åtföljes af talrika tjenare, nedlåter sig icke till att kasta en blick hvarken åt höger eller venster; det synes som om verlden icke existerade för honom, som om de upphöjda och vigtiga tankar, hvilka hvälfva sig inom hans hufvud, ej medgifva honom att bemärka det omkring hans värda person brusande hvimlet; endast för någon gång värdigas han besvara en borgares ödmjuka helsning, som förut utgjordes af knäfall; men nu är man i Yokohama, der europeernas närvaro ingifvit de lägre klasserna en större sjelfkänsla och bragt åtskilliga traditionella former i glömska, mindre slafvisk i sitt uppförande. Den simple daglönaren, köpmannen, handtverkaren och arbetaren äro deremot icke så otillgängliga för hvad som försiggår omkring dem. De små, utstyrda japanskorna, som, när de befinna sig på gatan, oupphörligt rodna och se så förlägna ut, som om de hvarje ögonblick vore färdiga att sjunka ned i jorden, praktisera sig framåt på ett par höga trätofflor, hvilka skola bevara de fina fötterna för smutsen. Vid hvarje steg de taga slå de knäna mot hvarandra; man befarar att benen alldeles skola svika dem eller att hufvudet med den tornlika hårbyggnaden skall förlora balansen och komma hela menniskan att störta till marken, men icke förty fortsätta de unga damerna, stapplande och vacklande, rodnande och leende, sin zig-zagformiga gång och styra omsider välbehållna i hamn, efter hvad det vill synas, till stor förvåning för dem sjelfva och ej mindre för den europé, som för första gången får vara vittne till hur en japanska tager sig fram i verlden. De stojande barnen tumla lustigt om i munter lek; det är omöjligt att skilja mellan flickor och gossar, förrän de förra uppnå den ålder, då deras klädsel öfvergår till den fullvuxna flickans, men alla hafva de leende, svarta ögon, rosiga kinder och bländhvita tänder, alla stråla de af helsa, lefnadslust och glädje, och alla äro de så förtrollande vackra, att man ofta beklagar att man ej kan hämma japanarne i växten, såsom man gör med åtskilliga små hundracer.

Hvilken skilnad mellan dessa muntra, friska barn och dessa aftärda, osnygga och motbjudande varelser, som, insvepta i en lång och smutsig kappa, släpa sig fram med en staf i ena handen och i den andra en flöjt, som de litet emellanåt föra till munnen och ur densamma framlocka ett genomträngande, enformigt ljud, hvarigenom man uppmanas att lemna rum för den blinde. Motbjudande äro dessa mellanting af banditer och tiggare, som vandra från dörr till dörr, frammumla böner, hvilka låta som förbannelser, hvarvid de slå på en klocka, för att ådraga sig innevånarnes uppmärksamhet och förmå dem gifva rikliga gåfvor, hvilka försvinna i tiggarnes djupa påsar. Deras hufvuden betäckas af en trång halmkorg, som gör det för betraktaren omöjligt att urskilja deras anletsdrag, men hållningen är så trotsig, sättet att mottaga hvars och ens skärf så pockande, att man ser att de anse hvad de få snarare som en skyldig tribut än som en välgörenhetens allmosa.

Alla slags schackrare draga genom gatorna och utbjuda sina varor med en förvånande talförhet. Här och der ser man en talrik åhörarekrets sluten omkring en som berättar historier och hvars föredrag följes med spänd uppmärksamhet, eller kring ett par omkringvandrande sångerskor, som på hufvudet bära stora, kokett formade halmhattar och ackompanjera sina sånger med guitarren. På andra ställen är det hasardspelen som locka massan. Mot en obetydlig afgift kan man på ett slags roulette vinna sötsaker och bakverk, så frestande, att det vattnas i munnen på barnen, ehuru de i alla andras ögon äro af ett högst tvätydigt utseende.

Nästan i hvarje hus finnes en butik, hvars innehåll är exponeradt i de åt gatan vettande rummen, så att man derifrån kan taga en öfverblick af de olika föremålen och bland dem göra sitt val. Sällan afslutes något köp, utan att ett godmodigt samspråk utspinnes mellan köpmannen och kunden. Tyckes den sednares utseende lofva godt för framtiden, bjudes han på the och *castera*, en välsmakande, af ägg, mjölk och socker tillagad tårta, hvarunder man afhandlar dagens frågor, och sedan tager kommersen sin början.

I de allmänna köken är en skara unga flickor sysselsatt med kokning och stekning samt med att uppassa gästerna; en äldre matrona utöfvar ett slags uppsigt samt söker förgäfves lägga band på flickornas munterhet och hindra dem från att prata med och kokettera för de unga männen. På gatorna träffar man i hvart ögonblick flyttbara kök, bestående af två fyrkantiga träskåp, ofvanpå hvilka är lagdt ett bräde, bakom hvilket egaren har sin plats. Ett papperstak öfverskyggar hela butiken. I det ena skåpet befinner sig eldstaden med bränslet, och i det andra förråderna: ägg, ris, kräftor, fisk o. s. v. På brädet är anordnad en utställning af de mest lockande rätter, som alla äro väl och snyggt tillagade.

En i den japanska staden befintlig gata, som på Yokohamas europeiska befolkning utöfvar en synnerlig dragningskraft, är den som af engelsmännen fått namnet *curiosity-street* och af fransmännen kallas *rue des biblots*. Den sammanbinder det europeiska qvarteret med Benten och är den vigtigaste pulsådern för all den handel och rörelse, som i Yokohama framkallas af europeernas dervaro. Sitt namn har gatan fått af den rad bodar, som upptaga dess bägge sidor och innehålla alla de lyx- och konstföremål, hvilka bland främlingarne röna den största efterfrågan. Man finner här utställningar af lackarbeten, brons, elfenben, porslin och bergkristall, som bokstafligen blända ögat. Alla dessa saker finnas i stort urval och till de mest olika priser. Det är farligt att i Japan slå sig på att samla kuriosa. I början af sin vistelse der nöjer man sig med föremål af mindre värde, men ju oftare man återvänder till butikerna, desto bättre lär man sig skilja mellan det simpla och fina lacket, den goda och dåliga bronsen, det nya och gamla porslinet. Man blir mer och mer nogräknad i valet, vill endast köpa de saker, hvilka på grund af deras ålder, sällsynthet eller svårigheterna vid tillverkningen hafva ett ofantligt värde i japanarnes ögon, och man betalar med stora summor ett föremål, som en oinvigd svårligen skulle kunna skilja från ett, hvarpå priset är tio gånger lägre. Den vurm för gammalt porslin och gamla böcker, som i Europa gripit omkring sig, återfinner man äfven i Japan med afseende på porslin, lack, brons och elfenben. För en ful thekopp, en oansenlig låda, en vedervärdig elfenbensfigur betalar man sina 300 rdr eller mer och visar triumferande föremålet för sina vänner, lyck-

Digitized by Google

lig öfver att hafva fått det för så godt köp och öfvertygad om att man kommit öfver någonting riktigt rart.

De japanare, som i Yokohama sysselsätta sig med att sälja kuriosa, äro i de flesta fall ombud för rika köpmän och industriidkare i Yeddo, Osakka och andra af Japans större städer, der dessa saker förfärdigas. De veta mer än väl att draga fördel af europeernas vurm för kuriosa och hafva redan börjat eftergöra gamla saker med så stor skicklighet, att man lätt blir dragen vid näsan, om man ej är en mycket öfvad kännare. Förut voro t. ex. endast mycket fina och sällsynta artiklar märkta med fabrikantens — man skulle nästan kunna säga konstnärens — namn; men nu finner man på alla föremålen — undantagandes de allra enklaste — en elegant, förgylld namnstämpel, hvarmed man vill locka köparen i fällan.

De fleste köpmännen tala något engelska och franska, så att främlingen, efter att hafva lärt sig de vanliga japanska talesätten, som snart inhemtas, utan svårighet kan göra sig förstådd. För handel ega de anlag, hvilka närma sig kinesernas, och se vid första ögonkastet om de hafva att göra med en god eller dålig kund. Sedan de första *hoeio'erna* (välkomsthelsningarne) blifvit utbytta, skyndar sig köpmannen att påpeka de föremål, som han tror kunna falla köparen i smaken. Härvid börjar han med de billigare varorna; visar man sig ej nöjd med dessa, framtager han sällsyntare föremål, aftorkar dem väl och fäster ens uppmärksamhet på deras olika skönhet, utropande: ”*itzibang! itzibang!*” (det allra bästa). Sällan motstår man begäret att förskaffa sig några af dessa konstsaker och inleder då handeln med frågan: *kurah* (hur mycket vill du ha)? Svaret blir ett pris, som vanligtvis tre gånger öfverstiger föremålets verkliga värde. Debatten öppnas nu och fortsättes i timtal under lifliga åtbörder och den å ömse sidor beständigt återkommande frågan: ”*Anata! makoto, makoto?*” (Och du, hvad är ditt sista pris?) Bjuder man under köpmannen, höjer han förtviflad sina ögon och händer mot himmelen och utstöter ett jemrande ”Aah”, hvilket tyckes säga så mycket som: ”Hvad tänker du om mig och mina varor, då du bjuder så litet?” Efter ömsesidiga eftergifter erhåller man i allmänhet föremålet för hälften af hvad som först begärdes. Köpmannen klappar i händerna och utbrister: ”Yeroushi! Yeroushi!” hvilket betyder att köpet är afslutadt, hvarvid han förgäfves söker dölja sin glädje öfver att ha gjort en god affär. Men ibland åtgå för handelns afslutande dagar och veckor. Märker köpmannen att man riktigt fattat smak för hans varor, låter han pruta endast obetydligt med sig, och man nödgas att efter en längre tids förlopp återvända flera gånger till boden, låtsande sig vara likgiltig för det föremål man likväl så lifligt önskar ega, om man skall kunna komma i besittning af det för ett någorlunda billigt pris.

Äldre och nyare förslager till en kanal genom Panamanäset.

(Ur ”Fra Alle Lande”).

Denna tidskrifts läsare hade för någon tid sedan tillfälle att göra bekantskap med Suezkanalen; de hafva sett hvilka stora tekniska och pekuniära svårigheter måst för målets uppnående öfvervinnas, och de hafva helt säkert känt sig gripna af beundran öfver den oböjliga kraft och uthållighet, den orubbliga viljefasthet och tillit till framgången, som besjälat den man, som står i spetsen för detta företag. — Vi bedja nu få föra våra läsare mot vester, till den nya verlden; äfven der finnes ett näs, som man ämnar genombryta, äfven der skall ett jättearbete utföras, och man kan ej annat än förvånas öfver att Suezkanalens tvillingssyster, kanalen genom Panamanäset, ännu alltjemt låter vänta på sig och hittills ej kommit stort mer än öfver sin första barndom: förslagernas tid.

Man må ingalunda föreställa sig att den omständigheten det man varit blind för fördelarne af denna kanalanläggning skulle hafva hindrat att man på allvar gripit sig an med företaget; tvärtom har man, nästan i samma ögonblick den nya verlden upptäcktes, liksom anat den betydelse en vattenväg genom Centralamerika skulle få för handeln och sjöfarten; och att denna kommunikationsled ännu icke är färdig, dertill ligger väl orsaken i viss mån i ogynsamma naturförhållanden, men kanske hufvudsakligen — hvad vi vid behandlingen af de särskilda förslagen närmare skola beröra — deri, att de politiska förhållandena på ett märkvärdigt, nästan nyckfullt sätt ingripit och störande inverkat på utförandet.

Den betydelse, som denna kanal kommer att få för verldshandeln, blir nästan större än Suezkanalens, ty vägen genom Panamanäset skall icke allenast för hela Europa och de östra delarne af Amerika öppna en lätt och beqväm kommunikation med Sydamerikas länder: Chile, Bolivia, Peru o. s. v. samt med den rika vestliga delen af Mexiko och Nordamerika, utan äfven inbespara den farliga seglatsen omkring det stormiga Cap Horn samt erbjuda en ny väg till de rika östasiatiska länderna — en väg, som obestridligen blir kortare för hela östra Amerika och i många fall kommer att föredragas äfven af skepp, som utgå från de europeiska hamnarne.

När man kastar en blick på kartan, har man svårt att tro genombrytningen af det smala, Nord- och Sydamerika förenande näset vara ett så svårt arbete som det verkligen är; det förefaller nästan som om hafvet försökt söndersprängа det oansenliga bålverket och som om de vestindiska öarne vore lemningar efter öfversvämmade landsdelar, men som om det nyckfulla hafvet, då genombrottet var nästan fullbordadt, bytt om sinnelag och på det smalaste stället, litet öster om Panama, qvarlemnat det sista, endast sju mil breda stycket för att gifva menniskan tillfälle att här visa hvad hennes, i jemförelse med hafvet så svaga krafter kunna uträtta. Säkert är, att hvad som återstår är ett svårt arbete; det gäller nämligen att genombryta den stora bergskedjan Anderna. Visserligen är Andernas höjd icke synnerligen stor, då de här resa sig endast några hundrade fot öfver hafvet; men dels består denna bergskedja af klippor som måste bortsprängas, dels är den öfverallt skarpt begränsad och bildar en bestämd vattenskilnad, hvarifrån endast få och korta samt föga vattenrika floder i öster och vester nedströmma till de två oceanerna. I följd häraf måste kanalen byggas så, att dess vattenspegel kommer i jemnhöjd med verldshafvens, hvarför hela bergskedjan måste undanskaffas på det ställe, der man vill bana sig väg. Endast på ett ställe synes naturen

Digitized by Google

hafva velat underlätta menniskans arbete, ty något norr om Panama finnes en stor insjö, Nicaragua, som genom ett temligen vattenrikt aflopp, floden San Juan, står i förening med Atlantiska oceanen. Men oaktadt denna sjö ligger omkr. 120 fot öfver Atlantiska oceanens vattenspegel, är man der likväl icke halfvägs uppe på bergen, emedan de på detta ställe uppnå en höjd af omkr. 250 fot, och då Anderna brant slutta mot Stilla oceanen, kan man till och med här ej undgå att lägga kanalens botten på ett djup, som befinner sig mer än 200 fot under bergstoppen. Härtill kommer dessutom att floden San Juan, hvilken, utom att den är Nicaraguasjöns aflopp, i sig upptager en mängd små floder från bägge sidor, visserligen sålunda erhåller tillräckligt med vatten, men likväl har ett så bugtadt och brutet lopp, att den oundgängligen måste kanaliseras. Man ser således att äfven här svårigheterna äro stora och att kostnaderna måste blifva betydliga.

Vi vilja nu i historisk ordning göra läsaren närmare bekant med de vigtigaste förslager, som i tidernas lopp hafva blifvit framlagda om Panamanäsets genomskärning; det är intressant att se på huru olika sätt man gripit sig an med saken, liksom äfven de stora historiska namn, som stå i samband med dessa förslager, tillräckligt visa att man haft en öppen blick för en sådan kanals betydelse. Slutligen önskade vi säga några ord om det sista förslaget och tillika antyda hvilka utsigter i den nyaste tiden öppnat sig för frågans lyckliga lösning.

Det första förslaget uppträder nästan samtidigt med Amerikas upptäckt; det utgick nämligen från eröfraren af Mexiko, Fernando Cortez. Så snart denne fått se Stilla hafvet, upprann genast i hans själ tanken på den möjlighet som här yppade sig, och de fördelar, hvilka kunde dragas af att med hvarandra förena de båda verldshafven. Han hoppades länge att naturen skulle hafva skapat en sådan kanal, och lät derför anställa undersökningar ända från Mexikos gräns vid Tehuantepec till Panama. Då Cortez emellertid icke kunde finna någon sådan naturlig förbindelse, företog han sig att undersöka huruledes och hvar man lättast skulle kunna åstadkomma en med konst frambragt segelled genom näset.

Resultaterna af dessa undersökningar, hvilka afslutades 1528, blefvo samma år, knappt ett decennium efter Mexikos eröfring, samlade i ett förslag, som förelades konungen af Spanien och åsyftade att genomskära näsets nordligaste del från Campêcheviken till Tehuantepecbugten.

Förslaget vann ej några sympatier vid spanska hofvet; man njöt då alltför mycket af Spaniens storhet och tänkte för mycket på de nya eröfringar, hvarigenom nästan dagligen nya länder lades under den spanska spiran, för att kunna finna det nödigt att närmare fästa de redan vunna länderna vid moderlandet.

Fernando Cortez's storartade tanke lades sålunda åsido, och många andra förslager, som under de följande tre århundradena insändes till spanska regeringen, delade samma öde; till största delen äro de också alldeles okända för efterverlden, och endast Cortez's berömda namn har räddat hans plan från att såsom de öfriga falla i glömska.

Nästa gång denna idé åter upptogs var år 1780, och äfven nu sammanlänkas dermed två stora namn, amiral Nelsons och ministern Pitts. Detta år blef nämligen under den då unge och okände Nelsons befäl en eskader afsänd uppåt floden San Juan för att undertrycka ett uppror, hvilket påstods hafva blifvit framkalladt af den qvinna, som blef svärmoder åt general Martinez, den sedermera mer än väl bekante presidenten för republiken Nicaragua. Nelson berättade i England hvad han hade sett, och Pitt, som klart insåg betydelsen af en kanal genom näset, införlifvade förslaget med sina öfriga planer att utvidga Englands politiska och kommersiella välde.

Att emellertid icke heller denna gång blef någonting af med förslaget har sin förklaring i de följande oroliga politiska tiderna. England hade fullt upp att göra med att bekriga Frankrike och behöfde alla sina kapitaler för att underhålla sin armé på kontinenten, så att hvarken funnos tid eller penningar att sätta planen i verkställighet.

Det tredje förslaget, vi ha att taga i betraktande, förskrifver sig från år 1804, således från vårt århundrade, och har till upphofsman den berömde Alexander Humboldt.

Medan alla äldre, såväl spanska som engelska, förslager, saknade en nödvändig vetenskaplig basis, som endast kunde vinnas genom noggranna vetenskapliga undersökningar af höjdförhållandena och terrängen, utmärker sig deremot den store geologens derigenom, att det är grundadt på noggranna undersökningar, och han har nedlagt resultaterna af dessa forskningar i icke mindre än fem olika förslager till näsets genomskärande. Bland dessa föredrog han sjelf det som gick ut på att begagna Nicaraguas stora vattenbassin, och han lyckades så fästa uppmärksamheten på denna sjö och den betydelse densamma kunde hafva för kanalförslaget, att flertalet bland hans efterföljare har hållit sig till hans tanke.

Det fjerde förslaget daterar sig från en i politiskt hänseende starkt upprörd tid; det förskrifver sig nämligen från år 1821, den tidpunkt, då Centralamerika lösryckte sig från det spanska öfverväldet. I den första lagstiftande församlingen för republiken Nicaragua framlade Don Antonio de la Cerda år 1823 ett förslag till en lag, som anbefallde näsets genomskärande. Vid samma tid förklarade sig flera amerikanska bolag villiga att öfvertaga arbetets utförande, och i Juni månad 1825 hade man kommit så långt, att tillåtelse blifvit lemnad till företagets början. Arbetet anförtroddes åt ett newyorkerbolag under ledning af en hr Palmer, men olyckligtvis var valet dåligt; bolaget upplöstes, utan att någonting blifvit gjordt vid saken, hvilken också nu förföll.

Två år derefter, år 1828, tog konung Wilhelm I af Holland initiativet till planens utförande. Denna furste var på samma gång en af sin tids mest upplysta män, som tillfullo visste att uppskatta följderna af en sådan anläggning som en kanal genom Panamanäset, och hvilken Holland har att tacka för tillkomsten af flera bland sina förnämsta offentliga arbeten; han var derjemte en af Europas rikaste monarker och kunde således af sin egen förmögenhet lemna de erforderliga penningemedlen.

Nu skickades till Guatemala en gesandt, general Neerden, för att underhandla om vilkoren för arbetets öfvertagande. Men äfven nu kommo politiska oroligheter i vägen, då, såsom bekant, den belgiska revolutionen, som gaf anledning till Belgiens skilsmessa från Holland, utbröt år 1830. Saken fick nu bero; Wilhelm I blef för mycket upptagen af sina egna personliga intressen, för att han skulle kunna inlåta sig på finansiella spekulationer i utlandet.

Frågan tycktes sålunda vara helt och hållet förgäten, då den plötsligen upptogs år 1846, och det under förhållanden, som ådrogo sig den största uppmärksamhet både i Frankrike och England.

Ett fullständigt utarbetadt och väl genomtänkt förslag utkom nämligen detta år i London, och författaren till denna ströskrift var ingen mer eller mindre än den landsflyktige napoleoniden, som sedermera blef kejsar Napoleon III.

Märkligt är Napoleons förslag att i Centralamerika borde tillskapas en stor sjömakt, hvilken skulle besitta detta den nya verldens Konstantinopel, som han tänkte sig beläget mellan de två sjöarne Nicaragua och Managua, hvilka han, icke så orätt, betraktade såsom "två stora, naturliga sjöhamnar". Det intresse, han sålunda fattade för Centralamerika, har helt säkert varit en ej så oväsentligt medverkande

Digitized by Google

driffjäder till den i våra dagar nogsamt kända interventionen i Mexiko, och har man måhända här tillfälle att kasta en blick in i den tystlåtne mannens planer, ehuru vi naturligtvis här ej kunna komma utöfver de sväfvande gissningarnes område.

Ungefär samtidigt med att man i Centralamerika började sysselsätta sig med prins Louis Napoleons plan, befallde franska utrikesministern Guizot ingeniören Napoleon Carella att undersöka förhållandena. Hans plan skiljer sig i nästan allt från prins Napoleons. Han bryr sig ej om den lättnad, som i arbetet skulle uppstå genom sjöarnes användande, utan föreslår att näset skall genomgräfvas på det ställe vid Panama, der Cordillerernas höjd är omkr. 450 fot. Genombrottet skulle ske der den nuvarande Panamajernvägen befinner sig.

År 1858 återupptog en fransk ingeniör Felix Belly kejsarens plan; han undersökte lokalförhållandena. Samma år afslöts under namn af "Convention de Rivas" en traktat mellan det franska bolaget, hvars ombud var Belly, och de två presidenterna för Costa-Rica och Nicaragua, Mora och Martinez. Bolagets ingeniör, Thomé de Gamond, ingaf en fullständig ritning och ett kostnadsförslag öfver företaget. Vi torde böra i få ord omnämna detta förslag, som visserligen icke kom till utförande, men som likväl ännu icke kan anses såsom alldeles uppgifvet.

Den östra delen af kanalen bildas af Nicaraguasjöns aflopp, San Juan, hvilken förmedelst sju slussar och tillräckliga sprängnings- och gräfningsarbeten erhåller den form och lutning, som man anser vara lämpliga. Den vestra delen är helt och hållet konstgjord, då man med tillhjelp af en knäböjd kanal sammanbinder Nicaragua med Stilla hafvet; man har tänkt att här använda slussar för att komma ned de 120 fot, som Nicaraguas vattenspegel ligger högre än oceanen. Kanalen skulle blifva omkr. 30 sv. mil, kostnaderna anslogos till 84½ mill. rdr (120 mill. francs) och arbetet ansågs kunna utföras på 4 år. Detta förslag skiljer sig derutinnan från kejsar Napoleons, att man endast begagnar Nicaraguasjön, och icke både denna och Managuasjön.

Vi hafva gjort läsaren bekant med de vigtigaste af de äldre förslagen; han torde nu medgifva hvad vi yttrade i början af denna historiska öfversigt, nämligen att det ingalunda varit brist på planer, men att ett olyckligt öde hvilat öfver dem, när det kommit så långt att de skulle sättas i verket. Vi vilja nu vända oss till ett sista förslag, som blifvit väckt på sednare tiden och synes kunna realisera planen på ett jemförelsevis billigt sätt, liksom det äfven nästan för oss tillbaka till spanjorernas tid och sålunda förenar de nyaste undersökningarne med de äldsta.

De anställda undersökningarne gjordes af franska ingeniören Louis de Lacharme, som i slutet af December månad år 1865 af regeringen öfver Nya Granada erhöll uppdrag att förvissa sig om huruvida icke Anderkedjan sydost om det egentliga Panamanäset sänkte sig och om det ej vore en möjlighet att draga en kanal från viken vid Darien till S:t Miguelsviken. — Ifrågavarande landsträcka är ännu i denna dag jemförelsevis mycket litet känd; den bebos nämligen af indianstammar, som bevarat deras ursprungliga vildhet och hittills med stor framgång hafva motsatt sig de hvitas inträngningsförsök.

Anledningen till att uppmärksamheten fästades just på denna landsträcka var, att en hr de Gorgoza i de spanska arkiverna tillfälligtvis funnit en ritning med dertill hörande beskrifning, som bland annat upplyste att ungefär på ofvan omtalade ställe skulle finnas ett pass, hvilket bildade en beqväm väg för en kanal genom näset vid Darien. Efter att hafva gjort denna upptäckt, skref hr Gorgoza genast till hr de Lacharme och uppmanade honom att i sällskap med några andra franska ingeniörer — bland dessa hr Flachat*) — anställa undersökningar, hvaraf möjligen kunde bekräftas det gamla dokumentets uppgifter.

Den 4 Januari 1866 ankom Lacharme till Panama och erhöll der kännedom om de anträffade papperen, hvilka visade sig vara en af de civila och kyrkliga myndigheterna i provinsen Balboa afgifven rapport, som likväl närmast åsyftade de vid denna tid så vigtiga guldminorna. Af större betydelse var ritningen, som befanns vara en karta, sträckande sig från 64°18′—59°42′ ö. l. från Teneriffa och från 7°12′—10° n. b. och hvarpå voro angifna de indianska byarne, floderna samt indianernas dervarande gångstigar och vägar. På denna karta var ej särskildt angifvet det ställe, der indianerna passerade Cordillerna; men der var antydt att från floden Punisa, som är en gren af Tuyra, hvilken utfaller i San Miguelviken vid Stilla hafvet, fanns en lätt kanotförbindelse till Atratofloden, hvilken mot norr utfaller i Darienviken, som utgör en del af Atlantiska oceanen. — Ändamålet med Lacharmes expedition var att finna denna vattenväg och undersöka, om der förefunnes några väsentligare hinder för en kanal med stor bredd.

Expeditionen afgick från Panama den 12 Januari och ankom den 14 i samma månad till San Miguelviken; man afvaktade här flodtiden, emedan endast med tillhjelp af denna fartyg kunna komma in i Boca-Chicaviken, San Miguelvikens innersta del. Den 15 kom man om morgonen in i denna vik och seglade nu genast uppåt Tuyra, då denna på en mindre sträcka är segelbar för mindre fartyg.

Mätningarna företogos genast vid den lilla staden Chepigana, belägen vid Tuyras mynning. Första dagen följde expeditionen med floden från hafvet uppåt Tuyra och tillryggalade omkr. 16 eng. mil under den tid (6 timmar) floden varade. Tuyra, som vid sin mynning är omkr. 1 eng. mil bred, hade på sista stycket en bredd af endast ¦ eng. mil. På de första 9 milen har den ett djup af 4-6 famnar vid lågt vatten, och härefter kommer man till ett ref, som, då vattenståndet är lågt, helt och hållet fyller floden till en längd af 1 mil. Detta ref består af sand och gyttja, hvilka, i följd af att tidvattnet sträcker sig så långt upp, icke kunna följa med strömmen ut i viken och derför här hopa sig.

Den 16 Januari ankom expeditionen om natten till Pinogana, en liten stad med endast 400 innevånare och den sista, af civiliserade menniskor bebodda plats. Här upphör Tuyra att vara segelbar för större fartyg, och det skepp, som från Panama ditfört expeditionen, skickades derför tillbaka och den öfriga delen af vägen färdades man dels i båt, dels till fots. Först efter att hafva tillryggalagt ännu en sträcka af 1¾ sv. mil, uppnådde expeditionen den del af floden, der tidvattnets inflytande alldeles upphör; då man kommit hit, äro omkr. ⅖ af näsets bredd tillryggalagda, och häruti har man ett godt bevis för att hela landet endast obetydligt höjer sig öfver Stilla hafvets vattenspegel; de på detta ställe företagna barometeriakttagelserna angåfvo också att höjden var endast omkr. 144 fot öfver hafsytan. — Lacharme hade likväl icke trott att han varit så högt upp; ty han säger sjelf att den uppmätta höjden gjorde honom något orolig. Han kunde nämligen vänta sig att komma ännu högre upp och hade sig väl bekant att de flesta och skickligaste ingeniörers mening var den, att ett vilkor för att en kanal skulle kunna byggas för ett någorlunda godt pris var, att det land, som skulle genomskäras, ej finge höja

*) Hr Flachat och de öfriga ingeniörerna hade emellertid lemnat Panama, då Lacharme ankom dit. Denne sednare hade nämligen på grund af tillfälliga hinder blifvit temligen länge uppehållen, och de andra ingeniörerna, som ledsnade vid att vänta på honom, sökte derför ensamma finna den angifna vägen. Detta försök misslyckades, hvarför de återvände till Europa med oförrättadt ärende.

Digitized by Google

sig mer än omkr. 180 fot öfver hafsytan, med undantag af några korta sträckor, der en större höjd kunde få förefinnas.

Han studerade emellertid närmare den medförda kartan, och då visade sig att han var endast 20 eng. mil aflägsen från Atrato, hvilken, såsom ofvan blifvit nämdt, utfaller i Darienviken; detta jemförelsevis korta afstånd ingaf honom nytt mod.

Expeditionen, som var inskränkt till 5 à 6 personer, då de flesta lemnat den i följd af den öfverdrifna fruktan, man i dessa trakter hyser för indianerna, begaf sig nu vidare längs efter Tuyra till det ställe, der denna flod från öster upptager den lilla bifloden Paya, och nu lemnade man Tuyra samt följde utmed Paya. Här sammanträffade de med den enda indianstam de sett under vägen; men mot all förmodan visade sig denna stam mycket vänlig och lemnade äfven upplysningar om den väg indianerna begagnade, när de begåfvo sig till Caquirri, en liten biflod, som i riktning från öster till vester utfaller i Atrato.

Den 26 Januari lemnade Lacharme Paya och begaf sig i sydlig riktning till Caquirri på den väg, indianerna anvisat honom. Denna flod uppnåddes följande dag och utmed den fortsatte han nu vägen till det ställe, der den upptager en norrifrån kommande liten biflod, Chelopo, och der anställda observationer visade att man åter gått så långt nedåt, att höjden ej var fullt 30 fot öfver hafsytan.

Kommen dit, betraktade han sitt värf såsom fullbordadt; han vände derför om och uppmätte nu noga afståndet till Paya, och då visade sig att från den del af Caquirri, der denna kan anses såsom segelbar till Paya, afståndet var endast 5 eng. mil.

Ehuru det vunna resultatet var synnerligen fördelaktigt, anser Lacharme sig ej hafva funnit den på den gamla kartan angifna vägen; men han förmenar att man möjligen genom att följa Paya, så långt den är segelbar, och derifrån öfvergå till de floder, som begifva sig till Atlantiska oceanen, kanske äfven skall finna att samma källa gifver upphof till floder, hvilka utmynna i båda hafven. I alla händelser är sänkningen så obetydlig och hela landets konfiguration så beskaffad, att han anser det vara mycket sannolikt, att denna gissning närmar sig sanningen, och detta så mycket mer som man i så fall har framför sig den väg, som indianerna, enligt det funna dokumentet, befarit med kanoter.

På dessa undersökningar stödjer nu Lacharme sitt kanalförslag. Han anser att en kanalisering af Tuyra, hvars lopp är utomordentligt bugtadt — hvaraf den också fått sitt indianska namn ”den hvirflande floden” — skulle blifva mycket dyrare än anläggningen af en helt och hållet med konst byggd kanal. Denna kanal skulle då börja vid Real Viejo (S:t Maria), förra hufvudstaden i landskapet Tuyra, i rät linie mot sydost dragas genom bergen och slutligen i östlig eller nordostlig riktning, alltefter som man ansåge den ena eller andra riktningen vara den för kommunikationen med Atrato fördelaktigaste.

Kanalens hela längd skulle komma att utgöra 50 eng. mil, och terrängen icke någonstädes lägga väsentliga hinder i vägen för genombrytningen, hvarken på grund af utgräfningsarbetets omfattning eller i följd af svårigheten att undanskaffa det utgräfda materialet. Den högsta punkten på hela sträckan skulle blifva i närheten af köpingen Paya eller omkr. 170 fot öfver hafsytan.

Såsom ett för hela anläggningen särdeles gynsamt förhållande måste naturligtvis anses att de två ändpunkterna vid Darien och San Miguel båda äro ypperliga hamnar, och Lacharme menar att början till kanalen måste göras med att bygga en kanal dem emellan.

Ej mindre fördelar äro att vatten till kanalens fyllande kan med största lätthet erhållas, liksom äfven finnas stora skogar och utmärkt lera, som lemna ett ypperligt och lätt tillgängligt material af timmer och tegelsten för de erforderliga byggnaderna.

I sista dagarne af Februari återkom Lacharme till Panama, hvarifrån han öfver den lyckliga utgången af företaget ingaf en rapport med åtföljande karta öfver den väg han följt, hvarefter han begaf sig hem till Misiguay.

Under ett helt år hörde han ingenting om sitt förslag. Först i Januari månad 1867 kallades han åter till Panama för att i förening med en amerikansk ingeniör, hr Spooner, företaga en verifikation af sina undersökningar. Då han ankom till Panama, hade hr Spooner emellertid i följd af sjukdom rest derifrån, och Lacharme återvände derför hem med oförrättadt ärende.

Saken har emellertid på detta sätt kommit i amerikanska regeringens händer, och denna, hvilken flera gånger, såsom den makt hvilken obetingadt kommer att draga största fördelen af detta internationella företag, låtit anställa undersökningar på Panamanäset, synes nu på allvar vilja taga kanalbyggnaden om hand. De sednaste underrättelserna från Amerika hafva nämligen meddelat att mellan de columbiska och nordamerikanska fristaternas regeringar blifvit afslutad en traktat, som gifver unionsregeringen uteslutande rätt att bygga en, de tvänne hafven förbindande kanal, på det ställe, som nordamerikanarne anse lämpligast. Att amerikanarne ej närmare angifvit hvar de vilja bygga kanalen antyder att de hafva för afsigt att närmare granska Lacharmes förslag och se huruvida det verkligen medför de stora fördelar, dess upphofsman lofvat. Koncessionen innehåller föröfrigt den bestämmelsen att anläggningen skall börjas inom 5 och vara fullbordad inom 15 år efter ratifikationens dato. Den columbiska regeringen afstår vidare en landremsa af 5 engelska mils bredd på båda sidor om kanalen till det bolag, som kommer att öfvertaga arbetet. De Förenta Staterna ombesörja kontrollen öfver kanalen under de 100 år, privilegiet varar; kongressen skall derjemte bestämma storleken af den afgift, som skall erläggas af de passerande fartygen, och i fredstid kommer kanalen naturligtvis att stå öppen för alla nationers fartyg.

Den ofvannämnda afgiften är på förhand — hvilket förslag som än väljes — bestämd till ett belopp, hvilket ej får öfverstiga 100 dollars. Ett bolag har redan bildadts i Newyork och hos den nordamerikanska regeringen erbjudit sig att öfvertaga hela arbetet på de vilkor den afslutade traktaten uppställer, i fall auktoriteterna i Washington skulle vara benägna att släppa företaget ur regeringens händer.

Vi se sålunda att utsigterna för kanalens påbörjande ljusnat, och att man kan hoppas inom en ej så aflägsen framtid se detta värdiga motstycke till Suezkanalen fullbordadt till förmån för civilisationen och verldshandeln.

Digitized by Google

Från fågelverlden.

I.
Fågelbon och menniskoboningar.

(Efter R. Wallace.)

Man säger att fåglarne bygga sina bon af *instinkt*, då deremot menniskorna taga sitt förnuft till råds vid uppförandet af sina bostäder. "Fåglarne byta aldrig om plan, utan bygga beständigt på samma sätt; menniskan förändrar och förbättrar oupphörligen sitt hus. Förståndet går framåt; instinkten är stillastående." Denna lära är så allmän, att den nästan kan anses hafva genomträngt alla bildningsgrader. Menniskor, som aldrig kunna komma öfverens med hvarandra om någonting, äro likväl ense i detta afseende. Skalder och filosofer, teologer och metafysiker, vetenskapsmän och ostuderade, lärda och läkare — alla icke allenast uppfatta denna doktrin såsom sannolik, utan anse den äfven såsom ett slags axiom, det der ej tarfvar några bevis, utan hvarpå de fota alla sina betraktelser öfver instinkt och förstånd. Man skulle således kunna antaga, att en så allmän tro måste hvila på eller vara en sjelfgifven följd af obestridliga fakta — och likväl har jag kommit till den slutsatsen att den är icke allenast mycket tvifvel underkastad, utan äfven alldeles falsk, att den icke blott afviker från sanningen, utan äfven, om man går in i detaljerna, befinnes helt och hållet strida mot densamma. Jag tror, i få ord sagdt, att man bör akta sig för att i nu ifrågavarande hänseende uppdraga en alltför bestämd gräns mellan instinkt och förstånd.

Se vi först saken från teoretisk ståndpunkt, så heter det ju att menniskorna, i följd af deras förstånd och allenast vägledda af detsamma, alltjemt förändra och förbättra sina bostäder. Men att så förhåller sig bestrider jag helt och hållet. När allt kommer omkring, äro deras förändringar eller förbättringar ej stort större än fåglarnes i samma riktning. Äro icke de vilda folkstammarnes hyddor lika oförändrade som hvilket som helst fågelslägtes bon? Arabernas tält äro desamma som de voro för 2-3000 år tillbaka, och byggnadssättet i Egypten kan svårligen sägas hafva gått framåt sedan Faraonernas tid. Och i hvad mån äro de sydamerikanska hyddorna förbättrade sedan den tid, då de först byggdes? Vi kunna svårligen tänka oss patagonierns löfhydda och sydafrikanerns jordhydda i ett enklare och eländigare tillstånd än det, hvari de ännu i denna dag befinna sig. Och begifver man sig längre mot norr, så har den irländska torfhyddan, den skottska stenhyddan och den isländska jordhyddan näppeligen förändrat sig mycket till sin fördel under de sista tvåtusen åren. Nu finnes ingen som hänför detta förhållande till de vilda stammarnes instinkt, utan man tillskrifver det endast gammal vana, slägttraditioner och slutligen den omständigheten, att der ej förefunnits någon särskild eller tvingande anledning till förbättring eller framåtskridande. Ingen inbillar sig t. ex. att ett barn, födt i Arabien och plötsligen förflyttadt till Patagonien eller de skottska högländerna, under sin tillväxt skulle öfverraska sina fosterföräldrar med att uppslå ett tält af djurhudar, ty å andra sidan ligger det antagandet ganska nära att uppbyggandet af en bostad betingas både af de fysiska förhållanden, under hvilka menniskan lefver, och af den grad hyfsning, hon har uppnått. Alltefter omständigheterna begagnas torf eller stenar, palmblad eller trä, bamburör eller jord — med ett ord allt hvad som finnes till hands användes. Den egyptiske bonden begagnar dy eller lera, emedan han icke har någonting annat. I tropikernas skogar lemna bamburöret och det breda palmbladet ett naturligt ämne till husbyggnad, och bostadens form bestämmes af landets natur, vare sig nu detta är varmt eller kallt, torrt eller fuktigt, bergigt eller flackt, utsatt för anfall af vilda djur eller vilda menniskor. Har ett bestämdt byggnadssätt en gång blifvit antaget, skall det också länge bibehålla sig genom vanans makt och från föregående slägten i arf gångna bruk, äfven om dess användbarhet blifvit minskad genom förändrade förhållanden eller genom förflyttning till främmande nejder. Sålunda äro t. ex. på hela Amerikas fastland infödingarnes byggnader beständigt desamma, i det de äro uppförda omedelbart på marken och söka sin styrka i låga väggar och tjockt tak — då deremot bostäderna på malayiska arkipelagens öar uppbäras af pålar, ofta till en betydlig höjd öfver marken, förses med golf af bamburör och, öfverhufvud taget, äro mycket lätta och bräckliga.

Frågar man nu efter orsaken till denna stora skilnad mellan länder, i hvilka många trakter äro hvarandra i så förvånande grad lika både med hänsyn till fysiska vilkor, naturprodukter och innebyggarnes hyfsningsgrad, så kan man derom bilda sig olika föreställningar.

Sålunda tror man att infödingarne i Sydamerika hafva invandrat från Norden — från ett land, der kölden är så sträng och öfver marken upphöjda bostäder svårligen kunna hafva varit lämpliga. Invandrarne hafva sannolikt på sitt tåg söderut färdats utefter bergen och genom högländerna samt sålunda bibehållit sina fäders byggnadssätt, som de sedan endast modifierat efter det material de påträffat. Hr Bates, hvilken anställt mångfaldiga iakttagelser öfver indianerna vid Amazonfloden, har sålunda kommit till den öfvertygelsen, att dessa i en jemförelsevis sednare tid dit invandrat från ett kallare luftstreck. "Ingen", säger han, "kan lefva en längre tid bland indianerna vid Amazonfloden, utan att öfverraskas af deras afsky för värme. Känner man på deras hud, är den het, och de svettas endast föga. I varmt och torrt väder äro de oroliga och må illa, men i fuktig luft finna de sig väl och äro som gladast, då regnet nedströmmar utför deras nakna rygg", hvarefter han slutar sålunda: "Huru annorlunda förhåller det sig ej med negern, tropikernas verkliga barn! Så småningom intogs jag af den öfvertygelsen att den röde indianen lefver såsom en främling och utlänning i dessa heta trakter, och att hans kroppsbyggnad ursprungligen icke passat för det varma luftstrecket, ja, äfven i tidernas längd icke har kunnat vänjas dervid".

Betraktar man nu den malayiska racen, så är den med all säkerhet från äldsta tider fästad vid de heta regionerna och har uppslagit sina bostäder i synnerhet vid flodmynningar och deltor, vid laguner och insjöar. Malayerna äro hufvudsakligen ett sjöfolk och vana vid att vistas på hafvet. En kanot är för dem ett lifsvilkor, och de skulle aldrig företaga en resa till lands, om det vore möjligt att göra den till sjös. I öfverensstämmelse med denna smak, hafva de derför byggt sina hus öfver vattnet på pålar, och detta byggnadssätt har vunnit sådan häfd, att till och med de stammar, som äro kringspridda i det inre af landet, hafva

Digitized by Google

fortfarit att bygga på samma sätt och funnit det säkrast och beqvämast att höja sina bostäder öfver jordytan.

Man skall finna att denna i allmänhet angifna karakteristik öfver vildarnes bostäder fullkomligt passar in på fåglarnes sätt att bygga sina bon. Hvarje art begagnar de materialier, som äro den närmast till hands, och uppehåller sig på sådana ställen, som bäst lämpa sig för dess lefnadssätt. Gärdsmygen, som håller till i häckar och busksnår, bygger sålunda sitt bo hufvudsakligen af mossa — ett ämne, som alltid finnes der han lefver och hans föda (insekter) sannolikt till en stor del äfven är att tillgå — men han byter stundom om och använder halm eller fjäder, när sådant kan fås. Råkor, som söka sin föda på åkrar och gräsmarker, påträffa beständigt rötter och växtfibrer. Hvad kan väl då vara naturligare än att de begagna sig deraf, då de bygga sina bon? Kråkan, som lefver af afskräden, döda kaniner och lam, väljer pelsverk och ull till material för sitt bo. Lärkan vistas på ängar, der hon bygger sitt bo af grässtrån och hästhår — ett ämne, hvilket ofta ligger i hennes väg och motsvarar hennes behof. Sjöfågeln bygger sitt näste af benen efter den fisk, han förtärt. Svalorna begagna ler och gyttja från stränderna af de sjöar, hvaröfver de under sin jagt efter insekter stryka fram. Det material, hvaraf fåglarne bygga sina bon, är således detsamma som det, hvaraf vilden uppför sitt hus — det nämligen, som är närmast till hands för den.

Men, torde man invända, det är icke så mycket byggnadsmaterialet, som fastmer boets form och sjelfva byggnadssätt, hvilka variera efter de olika arterna, och huru skall man kunna förklara detta förhållande, om ej genom instinkten? Härtill svarar jag att detta fenomen kan till en stor del förklaras genom de olika arternas allmänna lefnadsvanor, deras arbetsredskapers beskaffenhet och det förhanden varande ämnet — hvilket alltsammans mycket väl kan tänka sig, om man tager i betraktande fåglarnes andliga förmögenheter. Boens prydlighet och fullkomlighet skola befinnas stå i ett omedelbart förhållande till fågelns storlek och lefnadsvanor. Gärdsmygens eller kolibrins bo är kanhända jemförelsevis icke finare än trastens, korpens och skatans. Gärdsmygen, som är mycket liflig, har långt näbb och långa ben, kan med stor lätthet bygga sitt bo af de finaste materialier samt anbringa det i häckar och busksnår, som han genomströfvar för att finna sin föda. Talgoxen, hvilken lefver i träd och murar samt söker sin föda af insekter i remnor och sprickor, drifves helt naturligt att bygga i hål, der han har skydd och säkerhet, men denna fågels stora rörlighet och utvecklade arbetsredskaper göra det för honom lätt att bygga ett för hans ägg och ungar tjenligt bo. Dufvorna deremot, som hafva en tung kropp, svagt näbb och föga utbildade klor, kunna i följd af dessa ofullkomliga arbetsredskaper endast bygga flata och enklare bon; men då de till dessas förfärdigande använda qvistar och små pinnar, som de fästa mellan starka trädgrenar, kunna de aldrig välja en ändamålsenligare bostad för dem sjelfva och deras oviga ungar. Några fåglars klor äro så ofullkomliga, att deras egare icke kunna sitta på en gren och ännu mindre bygga några bon, hvarför de också åtnöja sig med att lägga sina ägg på bara marken eller i gropformiga håligheter i träden. Äfven papegojan kan i följd af sitt krokiga näbb, sin korta hals, oviga kropp och sina ofullkomliga fötter icke bygga något bo och håller derför tillgodo med ihåliga trädstammar, ruttna trästubbar och gamla myrstackar, hvilkas beståndsdelar hon lätt kan skilja från hvarandra.

Efter det jag nu med exempel sökt belysa ifrågavarande ämne, hyllar jag således den åsigten, att en viss stående princip för bobyggnaden i allmänhet må gälla hvad den kan — hvarvid den stundom framträder klar och öfvertygande, stundom åter vacklande, alltefter som de olika arternas vanor äro starkt utpräglade eller deras byggnadssätt afvika från den allmänna regeln på grund af särskilda förhållanden. Man torde likväl emellertid invända att fåglar ej *lära* att bygga sina bon, såsom menniskan undervisas i att uppföra sina hus, och att det är allenast instinkten, som drifver hvarje fågelslägte att bygga sitt bo på samma sätt. Men att instinkten är det ensamt verkande motivet är just hvad jag gerna skulle vilja höra några bevis för. Ehuru denna punkt är af så stor vigt i förevarande fall, ha likväl aldrig några bevis derför blifvit framdragna, ja, den har blifvit på god tro antagen och det tvärtemot alla bevis; ty de fakta, som förefinnas, vittna mot den.

Man har sålunda iakttagit att i bur uppfödda fåglar aldrig bygga sina bon på samma sätt som eljest är betecknande för arten, och man har hittills icke genom trovärdiga försök öfvertygat sig om huru ett par sådana fåglar skulle bete sig med hänsyn till bobyggnad, om de helt oförmodadt lössläpptes och öfverlemnades åt sig sjelfva på en plats, der man kunde observera dem, och der vilkoren för deras bobyggnad förefunnes. Deremot har man anställt försök med hänsyn till fåglarnes sång — som man likaledes trott vara instinktmessig — och kommit till det resultatet, att fågelungar, hvilka icke hafva hört deras eget slägtes sång, ej heller hafva de, slägtets sång utmärkande kännetecken, hvaremot de lätt tillegna sig hvarje fågels sångsätt, om de uppfödas tillsammans med dem. Men för att detta experiment skall kunna lyckas, måste ungen tagas från föräldrarne mycket tidigt; får den vara endast 3-4 dagar hos dem, har den redan uppfattat tonfallen i deras sång, hvilken den sedermera söker efterhärma. Häraf framgår ju tydligen att mycket unga fåglar både kunna *höra* och *uppfatta*, hvarför det skulle vara högst besynnerligt om de i dagar och veckor skulle kunna uppehålla sig i ett bo, utan att hafva den minsta aning om de materialier, hvaraf det är gjordt, och det sätt, hvarpå det blifvit bygdt. På samma gång de lära sig flyga blifva de ju äfven hemmastadda med boet, och under deras dagliga sökande efter föda påträffa de oundgängligen de materialier, hvaraf boet består, och komma till ställen, der liknande bon finnas. Är det då så besynnerligt att de, när de sjelfva en gång bygga sitt eget bo, bilda ett som liknar det gamla? Ej heller få vi, emedan ett bo synes oss konstmessigt och fint bygdt, antaga att sådant endast kunnat utföras af en fågel med en hög grad af kunskap och skicklighet eller — för att begagna det allmänt gängse ordet — en högt uppdrifven instinkt. Man får ej glömma att detta bo är bildadt genom sammanflätning af qvist med qvist och tåga med tåga, och att de ojemnheter, som för våra ögon visa sig små, äro i fågelns stora. Med sitt lilla näbb och sina fina klor fogar han qvist till qvist och tråd till tråd, tills dess hans lilla hus tyckes oss rent af vara ett underverk, då det deremot tillkommit på ett helt naturligt och enkelt sätt.

Öfvergå vi nu till den civiliserade menniskan, betraktar man den grekiska, egyptiska, romerska, götiska och nyare arkitekturen, så skall man förmodligen tala om framåtskridande, förbättring och en förfinad smak. Man skall framhålla de stora, genom förståndet erhållna resultaterna och i en hånande ton orda om instinktens stillastående verksamhet. Men en sak får ej glömmas, den nämligen: att vilda och halfciviliserade stammar bygga lika konstlöst och instinktmessigt som fåglarne under himmelen. Äfven de ofvan anförda byggnadssätten förråda icke någon synnerlig talang — med undantag möjligen af den egyptiska pyramiden, som är allenastående — ty den grekiska byggnadsstilen med dess pelare o. s. v. är helt enkelt endast en efterhärmning af skogens smärta trädstammar och stämmer i så fall väl öfverens med åtskilliga filologiska åsigter, enligt hvilka Grekland blifvit koloniseradt af invandrare från nordvestra Indien. Öfver-

Digitized by Google

hufvud taget är den grekiska arkitekturen icke något bevis på en god byggnadskonst, hvilket redan bekräftas af dess snart inträffade förfall. Och hvari består väl den nuvarande byggnadskonsten, om ej i en efterhärmning af sina föregångare? Ännu i denna dag famla vi mellan olika former; ja, det har icke ens nationsvis lyckats oss att sätta byggnadsstilen i system, och vi stå i detta hänseende efter fåglarne, bland hvilka för boens byggande hvarje slägte har ett eget sätt, som noga är lämpadt efter dess behof och lefnadsvanor.

Allenast den omständigheten att menniskan utbreder sig öfver hela jordklotet och lefver under de mest skiljaktliga yttre vilkor talar för att hennes bostäder tillkomma under inflytande af en mängd olika förhållanden. Krig, folkvandringar, eröfringar och de olika racernas sammanblandning inverka, hvar och en samt alla tillsammans, på sättet för bostädernas uppförande. Helt annorlunda är det med fåglarne. Hvarje slägte bygger endast på vissa ställen och inrättar sitt bo i öfverensstämmelse med dessa. Men när gynsammare förhållanden erbjudas, begagna sig fåglarne deraf på samma sätt och till samma utsträckning som menniskorna. Ett slående bevis härpå är hussvalan, som bygger sitt näste på menniskans hus. I Amerika lefde t. ex. för tre århundraden sedan denna fågel i vildt tillstånd och använde då till byggnadsämnen ull och hästhår; nu deremot begagnar han bomullstråd och garn, der sådant står till buds. Och så är äfven förhållandet med en mängd andra fåglar. Den amerikanska purpursvalan håller till godo med hvilket som helst byggnadsmaterial, hon kan erhålla, och flere amerikanska arter af gärdsmygen försmå ej cigarrlådor och liknande fria bostäder, då sådana erbjudas. Wilson skall äfven hafva bemärkt att bobyggnaden går framåt bland fåglarne, då nämligen de äldste bygga de bästa boen, och man skulle med åtskilliga exempel kunna bestyrka det faktum att fåglarne i väsentlig mån förändra deras bon efter de förhållanden, som inom deras trånga krets äro herrskande.

Sammanställer man nu dessa fakta, så kommer man, tror jag, till den åsigten, att i fråga om bobyggnad fågelns andliga förmögenheter ej stå så särdeles långt efter menniskans. Fågelns byggnadskonst består, såsom menniskans, hufvudsakligen i efterhärmning och ett omtänksamt aktgifvande på de förhållanden, bland hvilka han lefver. Det är ingalunda min mening att ställa fågelns andliga förmögenheter i jemnbredd med menniskans tankekraft, då något sådant i och för sig skulle vara löjligt. Icke heller vill jag helt och hållet bestrida instinktens tillvaro — den finnes hos djuren under många bestämdt angifna former — men jag vill bekämpa den i denna enda riktning, och det just med anledning deraf att det är från denna synpunkt man vanligen definierar ordet instinkt. Har detta ord, öfverhufvud taget, någon betydelse, så måste man dermed förstå någonting medfödt som höjer sig öfver eftersinnande, syn och erfarenhet, en nedlagd drift och förmåga att skapa något visst, oberoende af alla yttre omständigheter; men hvarje uppmärksam iakttagare skall finna att fåglarne likväl, såsom menniskorna, begagna sig af omständigheterna och draga all den fördel de kunna af de erfarenhetsrön, de göra med hänsyn till deras bobyggnad. Såsom menniskan ådagalägga de en hög grad af omtanke att skydda både sig sjelfva och sina ungar.

II.

Några fågelbon.

(Efter J. G. Wood.)

Bland de särskilda bon, hvarmed vi här hafva att sysselsätta oss, vilja vi först säga några ord om den vanliga hussvalans (*Hirundo urbica*). Denna fågel förfärdigar sitt bo af ett slags lera, hvilken lätt låter bearbeta sig, när den är våt, men som genom torkning blifver tillräckligt hård och fast för att hålla ut under många år, så att det deraf gjorda boet inom sig ser födas flera generationer af svalor. Med hänsyn till valet af plats visar sig svalan vara mycket nyckfull, då man på några hus får se en hel mängd bon, men på andra åter endast få eller till och med inga. I detta hänseende har jag lagt märke till att svalan merändels bygger sitt bo mot norr, förmodligen af den orsaken att läget mot söder är ofördelaktigt för bobyggnaden, då leran, den förnämsta beståndsdelen, derigenom skulle komma att torka för hastigt. Utom lera begagnar, såsom bekant, denna fågel äfven gräs och fjädrar samt små qvistar och växtrötter för att göra sin bostad fastare och varaktigare.

Att svalan föröfrigt är en uppfinningsrik fågel, som vet att draga fördel af förhållandena, utvisar följande berättelse i "*the Zoologist*": Alldeles under taklisten på ett lågt hus hade några svalor flere gånger byggt sitt bo. Men då detsamma befann sig på endast ringa höjd från marken, hade det flere gånger blifvit förstördt genom att några okynniga gossar roat sig med att kasta sten på det. Ehuru svalorna nog skulle kunnat finna någon utväg att skydda sig mot denna förföljelse, kommo likväl husets innevånare dem tillhjelp, hvilket upptogs på bästa sätt. På det ställe, der boet setat, fastgjorde man en liten korg, och då den sköt något utom taklisten, lades ett bräde öfver den till skydd mot regnet, hvarjemte man på samma gång var nog omtänksam att göra en ingång åt de små djuren. Det dröjde ej heller länge förrän ett par svalor flyttade in i det nya boet och inredde det på bästa sätt. De började med att rundtomkring hela kanten af korgen draga en rand af deras vanliga cement, så att brädet slöt tätt intill korgen. Den lilla, på korgens sida gjorda öppningen bibehöllo de och inredde nu åt sig ett riktigt beqvämt bo, der de oantastade utkläckte den ena kullen ungar efter den andra. Men ej nog härmed. Ett par andra svalor, som sett hur väl det gått de första, beslöto att söka få det lika bra. Ofvanpå locket, som betäckte korgen och hvaröfver hvälfde sig korghandtaget, byggde de på vanligt sätt ett lerbo, der äfven de i ostörd ro alldeles öfver grannarne utkläckte sina ägg".

Meddelaren af denna notis anser med fullt skäl att svalorna vid dessa två bobyggnader läto sig ledas af deras förstånd och ej af deras instinkt. Hade de följt denna sednare, så skulle de på vanligt sätt hafva byggt sitt bo på sjelfva muren; men den omständigheten att de insågo hvilken fördel som erbjöds dem och tillgodogjorde sig den på ofvannämnda sätt tillkännagifver tydligen att de genom att bryta med det gamla hade tagit förståndet till råds och icke låtit leda sig af instinkten.

Vi vilja nu öfvergå till några andra fåglar, hvilka icke såsom svalorna vid byggandet af sina bon använda lera, utan för det mesta begagna sig af ämnen, hemtade ur växtriket. Vi börja med *stjertmesen* (*Parus caudatus*). Denna lilla vackra fågel finner man både på landet och i större parker i städerna. Han är utomordentligt liflig och orolig i sina rörelser samt lefver i flockar om 10 à 12 stycken — en samling, hvilken oftast består af föräldrarne och deras ungar. Den lilla varelsen är nämligen mycket fruktsam och bland dess ägg finnas endast sällan några rötägg. Trädgårdsvänner kunna ej nog prisa denna fågel, ty de många insekter, som förstöra frukter, grönsaker och växter, hafva svårligen en oförsonligare fiende än stjertmesen. Bladlössen, hvilka understundom ödelägga hela land af stickelbärsbuskar, äro i synnerhet stjertmesens mest omtyckta föda, och man gör sig ej skyldig till öfverdrift, om man säger att denna fågel för alla trädgårds- och fruktträdsodlare är värd så mycket guld som den väger. Det är sålunda en materiell vinst

Digitized by Google

att freda detta djur, men äfven om man afser härifrån, böra dess skönhet och liflighet samt dess utomordentligt lilla näste förmå menniskan att lemna det i fred.

Men om således landtbor och de som ega trädgårdar i städerna temligen väl känna till denna fågel, så äro likväl de jemförelsevis få, som genom egna iakttagelser hafva öfvertygat sig om hans stora nytta. Orsaken härtill är mycket enkel: de stiga ej nog tidigt upp om morgnarne. Stjertmesen i soluppgången och vid middagstiden är icke en och samma fågel. Om morgonen är han fri och obesvärad och bryr sig ej stort om menniskans nyfikenhet; ja, har man en god dubbelkikare, kan man nästan observera honom med samma lätthet som om han sutte i bur.

Men alltefter som solen stiger högre upp på himmelen och menniskan börjar syssla med sina hvardagsbestyr, blifver stjertmesen mera skygg och svår att observera än om morgonen. Kl. 6 vid denna del af dygnet lemnar han i allmänhet trädgårdarne och begifver sig utåt landsbygden, der han då som oftast träffas långt bort från menniskoboningar. Söker emellertid en trädgårdsegare att freda honom och är trädgården derjemte omgifven af murar, då vet den lilla fågeln att han ej skall blifva ofredad i sin fristad och stannar der under större delen af dagen.

Såsom förut blifvit nämndt, äro stjertmesens rörelser qvicka och lifliga och derjemte så olikartade och tätt på hvarandra följande, att en beskrifning af dem är omöjlig. Då man ser fågeln i ett träd, skulle man kunna tro honom vara oberoende af allt hvad tyngdlagar heter, och det tycks göra honom detsamma om han har hufvudet eller benen uppåt. Då och då låter stjertmesen höra ett egendomligt qvittrande, som efter hvad det synes ej står i minsta sammanhang med hans sysselsättningar eller rörelser, och i hvarje ögonblick lutar han ner hufvudet och hugger med näbbet efter någonting. Denna rörelse är betydelsefull, ty hvarje gång fågeln sålunda pickar med näbbet finnes det i trädgården en insekt mindre — vare sig denna är endast ägg, larv eller en fullt utbildad insekt. Stjertmesens näbb är synnerligen utveckladt. Å ena sidan är det så fint, att det kan uppfånga insekter, som ej äro synliga för menniskoögat, och å andra sidan är det så starkt, att dess egare ej det minsta drager i betänkande att anfalla sådana fiender, som menniskan ej går inpå lifvet utan att först besinna sig två gånger.

De små fåglarne, hvilka man sålunda ser flyga från träd till träd, som vore de på samma gång afskjutna pilar, bo i ett vackert, klotrundt bo. Huruledes de få rum derinne är svårt att fatta, ty bostadens inre är mycket inskränkt och väggarne äro fodrade med en mängd fjäder och dun.

Stjertmesens bo vexlar temligen hvad formen angår, men har vanligtvis det utseende som ofvan angifvits. Likväl är det i allmänhet icke alldeles klotrundt, utan något ovalt, och ingången befinner sig på ena sidan något öfver midten. Jag är af den åsigten att alla klotrunda bon — de må nu vara fyrfotadjurs eller fåglars — förfärdigas af åtminstone två arbetare, af hvilka den ene sysselsätter sig med boets utansida och den andra med det inre. Man har öfvertygat sig om att många djur bygga på detta sätt, och så är sannolikt förhållandet med alla. De materialier, hvaraf boet består, äro mossor, ull, hår och dylika ämnen, hvilka sammanflätas, så att de erhålla en märkvärdig fasthet. Det är särdeles betecknande, att stjertmesen, hvars bo måste vara ganska starkt, begagnar spindelns och flere larvers silkeskongkongtrådar — materialier, som äfven användas af kolibris. Boets yttre betäckning utgöres af åtskilliga lavarter, så att det i färdigt tillstånd alldeles ser ut som en naturlig utväxt på det träd eller den buske, hvari det är uppfördt, hvad också är fallet med bofinkens välbekanta näste. Sticker man in fingret genom öppningen, känner man en behaglig värme, som framkallas af de mjuka dunen, hvari de talrika äggen ligga nedbäddade — men det är icke någon lätt sak att komma derhän, ty stjertmesen bygger som oftast i törnbuskar och lägger sitt bo så långt in mellan de taggiga grenarne, att man endast med begagnande af tjocka läderhandskar och en knif kan komma åt det. Vill man derför skaffa sig ett vackert exemplar af denna fågels bon, måste man skära ut det ur busken, och det erfordras en viss grad af smak och skicklighet att hålla en medelväg mellan att bortskära för mycket, hvarigenom man skadar boet, och för litet, då betraktaren ej kan om detsamma erhålla en riktig föreställning.

En annan fågel, som bygger sitt bo på samma sätt som stjertmesen, ehuru icke med fulltut samma smak och elegans, är den vanliga *skatan*, en af våra vackraste inhemska fåglar. Man antager i allmänhet att hon är svart och hvit; men i verkligheten finnes knappast en enda svart fjäder på hela fågelns kropp, hvars fjäderbeklädnad skiftar i stålblåa, gröna och purpurröda färger, men i en så mörk ton, att de i en viss belysning tyckas vara kolsvarta. När slag- och stjertfjädrarne utbredas tillräckligt, kan man bäst urskilja de olika färgerna, och vill jag exempelvis nämna att man har mycket vackra kakelugnsskärmar, förfärdigade af skatfjädrar och hvilka lemna oss tillfälle att se de olika nyanserna framträda i deras rätta färger.

Ett skatbo är oproportionerligt stort, när man jemför det med byggmästarens storlek, hvartill orsaken förnämligast ligger i honans stora stjert, som erfordrar ett betydligt utrymme. Innantill är boet bildadt af mossa och dylika mjuka ämnen, men det yttre utgöres af starka qvistar, som vanligtvis äro genomflätade med hvassa törnen, så att det för våra händer är mycket obehagligt att komma i beröring dermed. Dessutom är öppningen i boet omgifven af törnen, så att man ej kan träda in handen genom densamma utan att få en mängd skråmor. Äggen ligga dessutom långt in i boet, och detta är så djupt, att man först måste utvidga öppningen med en knif, innan man kan införa handen.

Utom det att skatboet är sålunda förskansadt, är det nästan alltid genom sin plats skyddadt mot besök af närgångna gäster, då det i de flesta fall sitter så högt upp mellan trädgrenarne, att den som skall klättra dit upp måste ha starka nerver — för att nu icke tala om att man under en sådan klättring ofta äfventyrar lif och lemmar. Det är likväl icke alltid skatan bygger sitt bo så högt upp; då och då väljer hon ett lågt träd och ibland en buske, men i så fall kan man vara öfvertygad om att boet är så väl gömdt och befästadt, att det icke utan största svårighet kan nås.

Den allmänna gärdsmygen är så väl känd både till form och färg, att vi ej längre vilja uppehålla oss vid sjelfva fågeln, utan straxt öfvergå till dess byggnadssätt. I detta hänseende är gärdsmygen något nyckfull. I vanligaste fall ger han sitt bo en klotrund form, men då han ej tycker om att göra sig stor omak, håller han tillgodo med att bygga under tak, om så kan ske. Skall han deremot sjelf bygga taket, så är det som oftast af temligen löslig beskaffenhet. Gärdsmygens bo anträffas ofta i i hål uti murgrönklädda murar, under takåsar eller mellan furuträdens lummigaste grenar.

Medan gärdsmygen bygger sitt bo, låter han höra sin egen sång, som är så fulltonig, att man har svårt att tro den komma från en så späd varelse. Det är likväl lätt att förvissa sig härom, ty den lilla fågeln är så föga rädd, att man kan komma honom flere alnar nära, utan att han blir skrämd.

Med hänsyn till materialierna för boet är gärdsmygen ingalunda nogräknad och tyckes snarare fästa afseende vid qvantiteten än qvaliteten. Olika gräsarter utgöra största

Digitized by Google

delen af boet, som dessutom består af mossa, lavar och dylika ämnen. Vissna blad håller gärdsmygen också tillgodo med, och man påträffar mer än ett näste, som består af idel blad. Boets storlek är ovanlig i förhållande till fågelns, men hur stort omfång det än har, är det invändigt nästan uppfyldt med gräs, blad, ull m. m. Längst in är det fodradt med dun eller hår, och under detta varma täcke ligga de 5-6 ägg, som utgöra kullen och äro märkta med små, röda fläckar.

Sannolikt är att fågeln använder en sådan mängd värmande materialier för att skydda sina ungar mot väderlekens inflytande, ty man bör ihågkomma att gärdsmygen stannar hos oss hela året och om vintern bebor samma näste, som under sommaren användes till ruggningsplats. Det är ej heller ovanligt att gärdsmygen tager sin tillflykt in i husen och bygger sitt bo i hörn, på hyllor och dylika platser, och på stallskullar eller dylika ställen kan man vara viss om att vid närmare undersökning anträffa denna fågel och dess ungar.

Vi vilja afsluta denna skizz med några anmärkningar om den nordamerikanska husgärdsmygen (*Troglodytes ædon*) en fågel, som i många afseenden liknar den allmänna gärdsmygen, endast med den skilnaden att hans bo är starkare bygdt, förmodligen af den orsaken att der i landet finnes godt om ormar, som jaga fåglar. Boets inre består i allmänhet af fjäder, och dess yttre af qvistar, grenar och små pinnar, men husgärdsmygen låter sig nöja med hvad han får. ”En gammal, under taklisten fästad hatt, en tom blomkruka, en kokosnöt eller en cigarrlåda — allt är honom välkommet. Wilson anför med anledning häraf ett ganska löjligt exempel. En man, som under en het Junidag var sysselsatt med att slå gräs, hade hängt upp sin rock i ett skjul, der han sedan qvarglömde den. Då han ett par dagar derefter nedtog rocken från spiken, hvarpå den hängt, och skulle taga på sig plagget, var hela ena ärmen uppfylld med qvistar, gräs och stickor — korteligen med ett helt gärdsmygbo. De stackars små timmermännen togo sig mycket illa vid att blifva störda på detta sätt, flaxade efter mannen, då han gick ut ur skjulet, och tycktes banna honom derför att han hade förstört deras nyss byggda bo.”

Det är emellertid en lycka för den lilla fågeln att den allmänna sinnesstämningen mot honom är så gynsam, att man söker freda honom. I många trädgårdar uppsätter man åt gärdsmygen lådor på stänger — ungefär liknande våra fristående dufslag — hvarvid man ej gör öppningen större än hvad som jemt och nätt behöfves för fågeln att komma in, så att de stora fåglarne och andra objudna gäster utestängas från det lilla boet. Och man gör rätt i att vara så gästfri mot gärdsmygen, ty han är en insektätande fågel, och när han har sitt eget hem, håller han sig alltid i dess närhet till stort gagn för trädgårdens växter och frukter. Man gör emellertid bäst i att ej hafva mer än ett gärdsmygbo i sin trädgård, ty gärdsmygen är mycket krigisk af sig och tål ej någon medtäflare på sitt område. Då han bygger sitt bo, sjunger, slåss och bygger han lika friskt och drager icke i betänkande att anfalla både mesar och hackspettar samt förjagar dem ur deras bon, om dessa falla honom i smaken.

Taranteldansarne.

(Ur Allg. ”Familien-Zeitung”.)

Tarantellan utgör ännu i dag en älsklingsdans bland de lifliga italienarne, och mången resande har funnit sig road af de dansandes behagliga rörelser, utan att känna den hemska anledningen till uppkomsten af denna dans. Här möter oss en bild från den mörka natt, som så ofta fördunklar menniskoförnuftet, och låter oss kasta en djup, dess värre, ingalunda glädjande blick i samhällets innersta under medeltiden, denna tid, som ännu utöfvar en så mäktig dragningskraft på många. Må det då tillåtas oss att här något närmare sysselsätta oss med en bland de märkvärdigaste sjukdomar, för hvilka menniskoslägtet har varit utsatt.

De första upplysningarne om tarantismen eller dansraseriet, som först uppkom i Apulien och sedermera under några århundraden uppträdde i hela Italien såsom en nationalsjukdom, lemnas oss af den lärde Nicolaus Perotti, död 1480, och såsom orsak till sjukdomen uppgifver han bettet af taranteln eller vargspindeln (*Lycosa tarantula*), ett slags jordspindel, som likväl icke förekommer endast vid Tarent i Apulien, utan är allmän öfver hela Italien och äfven i Spanien. Perottis uppgift, att dessa fruktade spindlar fordom icke funnits i Italien och först under det århundrade, i hvilket han lefde, började blifva mera allmänna der, låter mindre trolig, redan derför att han talar om de besynnerliga verkningar, bettet af dessa spindlar skulle medföra, som om de vore en helt vanlig sjukdom. Hans uppgifter i sistnämda fall stämma föröfrigt temligen noga öfverens med dem från sednare tider. De som blifvit bitna af spindlarne förföllo vanligtvis i djupt svårmod och förlorade nästan helt och hållet sitt förstånds bruk, men så snart tonerna af en omtyckt melodi nådde deras öron, sprungo de upp och började, liksom fattade af något slags glädjerus, dansa samt fortforo dermed utan uppehåll, tills de nedsjönko utmattade eller halft vanmäktiga. Sjukdomen tog likväl icke alltid denna vändning. Somliga greto oupphörligt och tillbragte sina dagar i tröstlös sorg, under det att andra deremot voro ansatta af sjukliga kärleksgriller, och man berättar till och med om dem som skrattat och gråtit sig till döds.

De gamle kände mycket väl till verkningarne af de giftiga spindlarnes bett, och en mängd berättelser äro i omlopp derom, men huru utförligt de än sysselsätta sig med denna sjukdom, nämnes på intet ställe hos de gamla skriftställarne att de sjuka gripits af någon oemotståndlig lust att dansa eller att de derigenom blifvit för tillfället botade. Gariopontes, en salernitansk läkare i elfte århundradet, är den förste som talar om ett slags vansinne, hvilket tycks hafva en viss aflägsen likhet med tarantelsjukdomen; dock nämner han angående dess orsaker ingenting vidare, än att han, märkvärdigt nog, trodde den ibland härleda sig från bettet af en galen hund. Redan på den tiden tycks sjukdomsfall af dylik art förekomma till icke så ringa antal; men bland

Digitized by Google

det lägre folket ansåg man helt simpelt att de olyckliga, som råkade ut för sjukdomen, voro besatta af onda andar.

När tarantelsjukdomen först visade sig känner man icke, men sannolikt var det från medlet af 12:te till medlet af 13:de århundradet. Italien hemsöktes vid denna tid, mer än Europas öfriga länder, af fruktansvärda farsoter, som följde så hastigt på hvarandra, att det utmattade folket knappt förmådde resa sig derefter. Sålunda härjade den österländska pesten från 1119 till 1340 icke mindre än sexton gånger i Italien. Stort elände förorsakades äfven af den vederstyggliga spetälskan, som de fromma korsfararne förde med sig från det förlofvade landet. Oräkneliga offer blefvo derigenom ryckta från hus och hem och, lemnade åt sin förtviflan, dömda till ensamheten. Härtill kommo ännu andra sjukdomar, som samtliga på den tiden voro af elakartad karakter; men alla dessa lidanden, hvilka de yngre generationerna knappast erinra sig från historien, öfverträffades af digerdöden, som, omedelbart föregången af en svår hungersnöd, år 1348 på det fruktansvärdaste rasade i Italien.

Genom dylika exempellösa lidanden måste naturligtvis sinnena hos de nedslagna råka i en onaturlig, sjuklig spänning och hos de förskrämda blifva mera lättretliga, i synnerhet som presterna förträffligt förstodo att begagna sig af tillfället att genom den lättrörliga inbillningskraftens uppjagande försätta de troende i ännu större förskräckelse. Allt var på så sätt förberedt för att en obetydlig orsak, en liten skakning i sinnena, kunde framkalla en sig vidt utbredande narrsjukdom. Det var icke tarantelns bett som gjorde det osynliga anfallet, utan snarare en vidskeplig fruktan för följderna af detsamma. Denna fruktan blef så allmän, att man säkerligen mycket oftare trodde sig biten än man i verkligheten var det, eller ock tog man någon annan insekts styng för tarantelns; och det har till och med blifvit ådagalagdt, att i öfrigt förståndiga och friska personer icke kunnat värja sig för dessa bedröfliga föreställningar. Så inträffade t. ex. ännu under medlet af 16:de århundradet att den berömde Fracastero en vacker dag fann den kraftfulle förvaltaren på sin landtegendom, stönande och med åtbörder, som utvisade den högsta grad af förtviflan, kämpande med döden, sedan han kort förut blifvit stucken på halsen af en insekt, som han trodde vara en tarantel. Fracastero tillagade straxt åt honom en dryck af ättika och armenisk bolus, på den tiden det säkraste medlet mot pest, och alla animaliska förgiftningar, och liksom genom ett underverk blef den döende frisk och återfick talförmågan. Förtroendet till den skicklige läkaren segrade således här öfver den vidskepliga inbillningen, från hvilken den sjuke svårligen annars så snart blifvit befriad. Många funnos äfven på den tiden, som helt enkelt förnekade de giftiga verkningarne af tarantelns bett och förklarade den sjukdom, som år efter år försatte Italien i så stor oro, för en sjuklig inbillning, men dessa fingo dyrt plikta för sin otro, när förmätenheten dref dem till att söka bevisa sina åsigter. De kunde nämligen, när det gällde, icke frigöra sig från den allmänt rådande vidskepelsen och blefvo utan förskoning angripna af dansraseriet.

Mot slutet af 15:de århundradet spred tarantismen sig öfver Apuliens gränser, och ju mera sjukdomen utvecklade sig och blef långvarig på en ort, desto häftigare grep den omkring sig. Endast musik och dans skänkte patienten någon lindring, men botade icke sjukdomen, ty den tron var allmän, att tarantelns gift derigenom spriddes i hela kroppen och utdrefs genom porerna; men stannade blott den minsta droppe deraf qvar i ådrorna, komme denna att blifva en gnista, som oupphörligt ånyo underblåstes af musiken. Denna tro liknar således den dårens falska, hvarigenom han visserligen på fintligt sätt häfver de inbillade orsakerna till sjukdomen, men endast för en kort tid blifver qvitt sina föreställningar. Äfven "tarantanti" ansågo sig vara obotliga. Det berättas att qvinnor under 30 år uthärdat anfall af sjukdomen och fortfarit att dansa — under så lång tid hade de lefvat i den tron att tarantelns gift icke var helt och hållet utdrifvet ur deras kropp.

Under sommaren genljödo städer och byar i hela Italien af tonerna från flöjter, klarinetter och turkiska trummor, ty öfverallt befunno sig sjuka, som af våren väntade icke helsa, men lindring i sjukdomen på så sätt, att de för året blefvo befriade från sin mjeltsjuka, tills det nästa sommar på nytt spelades upp till dans. Hela skaror af musikanter genomtågade äfven under sommarmånaderna Italien från den ena ändan till den andra för att — hvarpå icke något annat exempel finnes i historien — i stort bota tarantanti i städer och byar.

Der nu någonstädes tarantellan — så kallades melodien som spelades upp för de sjuka — klingade, der saknades naturligtvis icke heller en mängd sysslolösa åhörare, och under så gynsamma omständigheter borde väl tarantismen göra stora framsteg. Men icke nog med att de sjukas antal otroligt ökades genom sådana, hvilka trodde sig hafva blifvit bitna af den giftiga spindeln eller af en skorpion; äfven en mängd nyfikna qvinnor, som trängde sig fram, drogos med i de dansandes ring, icke derför att de blifvit bitna af den giftiga spindeln, utan derför att inom dem verkade ett andligt gift, som de girigt hade insupit med ögonen; det lilla ordet "sympati" hade så kraftigt insnärjt deras sunda menniskoförstånd, att de viljelöst måste hängifva sig åt tidsfördrifvet. Smittan verkade till den grad, att icke blott italienare, utan äfven främlingar utan anseende till färg eller härkomst angrepos af denna sjukdom; ingen ålder skyddade mot inbillningen eller mot intrycket af hvad man sett. Till och med nittioåriga gubbar kastade vid tarantellans toner bort sina kryckor och började, som hade en föryngrande trolldryck genomströmmat deras ådror, att härma de vildaste dansarne. Små barn angrepos äfven af dansraseriet, och, hvad som måste väcka högsta förvåning, om det icke vore bekräftadt af tillförlitliga vittnen, icke en gång döfva personer kunde undandraga sig denna trollkrets, så berusande för sinnet verkade anblicken af de dansande.

Botandet af taratanti blef följaktligen i hela Italien en verklig folkfest, som man afvaktade med otålighet. Hustrurna spelade härvid förnämsta rollen; under hela året lade de tillsammans sparpenningar för att kunna på värdigt sätt belöna de efterlängtade musikanterna, och många åsidosatte helt och hållet sina hushållsbestyr för att icke saknas vid musiken och dansen. Denna tid af året kallades derför äfven fruarnas lilla karneval (*carnevaletta*), och de hysteriska qvinnorna kom den i synnerhet väl till pass, då dessa härvid kunde offentligt skryta med sina lidanden. Det lefnadssätt, hvartill de gifta qvinnorna i Italien äro dömda, förklarar äfven på visst sätt denna lystnad efter tidsfördrif, enär de i följd af stränga sedvänjor måste — beröfvade den skönaste af alla njutningar, umgänget med menniskor — framlefva sina dagar i ensamhet.

Icke underligt då om enformigheten och den tvungna sysslolösheten förvandlade deras glada, på sinnliga nöjen begifna natur till svårmod och framkallade betänkliga kroppsliga lidanden. Den våldsamma brytningen med trångt begränsande seder är så mycket mer ursäktlig, som deltagarne i den glada folkfesten i sjelfva verket så till vida lindrade sjukdomen för många olyckliga, att de åtminstone för den återstående delen af året befriades från krämpor och beklämning, fastän den fysiska orsaken till deras sjukdom icke häfdes. Vi sättas äfven derigenom i tillfälle att kasta en blick i de hysteriska sjukdomarnes fysiska beskaffenhet.

Hysterien, denna i så många former uppträdande ombytliga nervsjukdom, i hvilken hvarje tids ideer, vidskepelse och dårskaper afspeglat sig, måste alltid hafva i väsentlig

Digitized by Google

mån ökat de sjukas antal och äfven i icke ringa grad bidragit till sjukdomens fortfarande; men äfven om på vissa orter flera qvinnor än män stundom plägade insjukna, är dock så mycket visst att i det stora hela qvinnorna aldrig njutit det företrädet att till större antal än männen angripas af tarantelsjukdomen.

Att, liksom alltid vid svåra nervsjukdomar, äfven här hvarjehanda oförklarliga företeelser, sällsamma begär och sjukliga sinnesretningar uppstått, faller af sig sjelf. Särskildt må anmärkas att de sjuke tyckte mycket om att få handtera blanka vapen, som hade de varit fäktare, och till och med qvinnorna voro så passionerade härför, att de genom sitt beteende helt och hållet förnekade sitt köns vekhet.

På ett särdeles häftigt sätt visade sig äfven de sjukes afsky för vissa och förtjusning för andra färger. Företrädesvis tyckte de om rödt, men somliga föredrogo gult, andra svart och andra åter voro betagna i grönt, hvilket allt man enligt tidens bruk sökte förklara genom temperamenternas olikhet. Ögonvittnen omtala denna färgmani såsom någonting så utomordentligt, att de knappt kunna finna ord för att uttrycka sin förvåning. Så snart en sjuk fick se den färg han tyckte om, störtade han sig lik ett vilddjur öfver densamma, kastade lystna blickar derpå, kysste, omfamnade och smekte på allt sätt föremålet, som bar färgen, samt började derefter, då känslornas våldsamhet så småningom lade sig, antaga en förälskads smäktande utseende och under uttryck af den innerligaste längtan med tårfyllda ögon omfamna föremålet, som ville han helt och hållet försjunka i känslornas rus. Blef den sjuke på något sätt hindrad från att närma sig föremålet för sin längtan, öfverfölls han af en sådan oro och ångest, att han slutligen nedsjönk vanmäktig.

Vid åsynen af färger som de icke tyckte om råkade de sjuke deremot i det yttersta raseri, så att man endast med möda kunde afhålla dem från att sönderrifva kläderna för de omkringstående personer, som ingåfvo dem så vidriga känslor.

Icke mindre anmärkningsvärd var de sjukes längtan efter hafvet, hvilken stundom för somliga blef så stark, att de i blindt raseri störtade sig i vågorna. Andra dansade, hållande i handen ett glas vatten, öfver hvars klarhet de fröjdade sig, utan att, äfven vid de äfventyrligaste rörelser, hvarmed de gåfvo tillkänna sina känslor, spilla en enda droppe. Här hafva vi således ett tillstånd, som står i den skarpaste motsägelse till den fruktansvärda vattuskräcken.

Allt förbleknar likväl vid jemförelsen med den utomordentliga makt tonerna utöfvade, ty den var i sanning underbar och erinrar om forntidens Orpheus. Sjuka, hvilka under häftiga plågor och utan hopp om räddning vredo sig på sina läger, sprungo, då de första tonerna af melodier som gjorde intryck på dem nådde deras öron, hänryckta upp, liksom hade de fått lif på nytt och deras lidanden voro glömda. De dansade långa stunder utan att blifva trötta, tills de slutligen, öfverhöljda af svett, erforo en välgörande afmattning. Något som väckte stor förvåning var, att till och med råa landtboar utan allt sinne för musik och takt i dansen utvecklade ett så ledigt sätt, som skulle de hafva erhållit särskild undervisning deri. Så snart klarinetterna och trummorna tystnade, när musikanterna behöfde hvila, nedsjönko emellertid de sjuka, efter att förut lifligt rört sig i dansen, uttröttade till marken, och endast genom att börja dansa på nytt erforo de någon lindring i sina plågor, hvarför man äfven, på det de icke från den helsobringande dansen skulle falla tillbaka i sitt förra sorgliga tillstånd, sörjde för att några af yrseln fattade musikanter funnos, hvilka kunde aflösa de andra, då dessa tröttnade. Det berättas nämligen att många sjuka på ömkligt sätt omkommit, emedan ingen funnits, som kunnat spela upp den räddande tarantellan för dem; men enligt säkra uppgifter dogo af 1,000 sjuka endast en eller två.

Det var likväl icke all musik som utöfvade denna helsosamma verkan, utan endast vissa melodier, hvilka särskildt voro komponerade för ändamålet, och det är alldeles icke osannolikt att italienarnes mottaglighet och anlag för musik först härigenom väcktes till lif och utbildades. Ganska förståndigt tog man vid valet af dessa melodier i så hög grad hänsyn till de sjukas olika beskaffenhet, att man till och med sökte motsvarighet till synens idiosynkrasi. Så fanns det en tarantella som kallades *panno rosso* (rödt tyg) en mycket sprittande och lidelsefull musik, hopställd med vilda dithyrambiska sånger, en annan, kallad *panno verte*, blef i öfverensstämmelse med den mildare sinnesstämning den gröna färgen framkallar åtföljd af sånger om gröna fält och skogar, och för dem som tyckte om vatten sjöng man till motsvarande musik om källor, brusande vattenfall, strömmar och mera dylikt. Den långsammaste och mest omtyckta af alla melodier var *"spallatt'an"* — en ganska passande benämning, liksom skulle blott ofärdiga dansare kunnat finna nöje i den.

Det apuliska landtfolkets gammalmodiga sånger, hvilkas antal årligen tillväxte, lämpade sig i allmänhet väl för den turkiska trummans och herdepipans muntra toner; dock gjorde de sjuka stundom ganska nyckfullt sitt val bland instrumenterna, i det somliga önskade höra trumpetens smattrande ljud, andra åter det milda strängaspelet. Lika skiljaktig smak hade de i fråga om melodier, hvaraf de egde ett stort antal, ehuru, ty värr, endast helt få hafva blifvit i ursprungligt skick bibehållna till våra dagar. När de sjuka icke tyckte om en melodi, gåfvo de på handgripligt sätt sitt missnöje tillkänna; lika litet kunde de fördraga falska toner, och till och med obildade landtboar, hvilka säkerligen aldrig i sitt lif haft någon aning om melodiernas magiska kraft, visade sig härvid hafva ett så ytterst fint öra, som om de skulle varit invigda i tonkonstens innersta hemligheter.

Under sjuttonde århundradet nådde tarantismraseriet sin höjd i Italien, och nu började äfven de mera underordnade nervösa åkommorna att framträda vida allmännare än förut. Under den tid anfallen varade, vanligtvis från en till sex dagar, plågades de sjuka af hjertbeklämning och kände afsmak för all slags föda; kött och sniglar, som ansågos förvärra sjukdomen, plägade de afhålla sig från redan någon tid förut, men vin drucko alla begärligt utan att blifva upphettade eller berusade. Bristen på närande födoämnen torde i någon mån hafva varit orsaken till den stora vintörst de erforo; dock berodde det hufvudsakligen på den nervösa sjukdomen, och fastandet så väl som behofvet att stärka sig med vin medförde ingen verkan. Många sjuka kände lindring i plågorna genom att skaka och vagga kroppen, andra läto piska sig för att på så sätt genom framkallande af smärta stilla en häftig nervretning. Så småningom förlorade de krafterna, blefvo bleka och magra samt förföllo i djup melankoli, som underhölls af vistandet på kyrkogårdar och åhörandet af dödsklockornas dystra ljud.

Mot slutet af sjuttonde århundradet började dansraseriet så småningom aftaga, men det uppenbarade sig ännu fortfarande på ett så anmärkningsvärdt sätt, att Baglivi, en af den tidens berömdaste läkare, trodde sig göra vetenskapen en tjenst genom att utgifva en afhandling om detsamma. I adertonde århundradet slutligen måste tarantismen allt mer och mer maka åt sig, enär de trådar från medeltiden, som knöto sig till dess första uppenbarelse, för längesedan voro afslitna. Men desto oftare började nu bedragare uppträda, så att läkare och naturforskare, hvilka aldrig bekymrat sig om att på historisk väg lära känna sjukdomen, förvisade denna i sitt slag sällsamma uppenbarelse till villfarelsernas område och betecknade den såsom ett väl genomfördt bedrä-

Digitized by Google

geri. Bedragare hafva också funnits på detta område, men alltid har man förstått att skilja dem från de verkligen sjuka. Här och der visade sig äfven sjukdomen ännu alltjemt i sin gamla ursprungliga form; dess hufvudkännetecken, ett eget slags melankoli, som fordom utgjort den utmärkande sinnesstämningen för så många tusenden, hade nu, i en trångare krets, sin grund i enskilda motgångar.

Nu för tiden är denna märkvärdiga företeelse, som en gång upprörde hela Italien, nästan helt och hållet bortglömd af folket, men musiken, som man spelade upp för de olyckliga sjuklingarne, har gjort ett så djupt intryck på folket, att det ännu i dag, sedan sjelfva sjukdomen längesedan råkat i glömska, bibehåller tarantellan såsom en ovanlig dansmusik i raskt fortgående takt.

Scillyöarne

af

Alphonse Esquiros.

Sedan vi seglat några timmar på oceanen uppdök vid horisonten något som liknade en grupp förstenade skyar — det var Scillyöarne. Min ciceron upplyste mig att han bodde på S:t Marys och erbjöd mig att få bo hos honom. Jag tycker ej om gästgifvargårdar; hör jag under ett samtal ordet hotell, erfar jag en plågsam känsla; jag mottog derför med största tacksamhet hans anbud och vi öfverenskommo genast om vilkoren.

Under någon tid seglade vi förbi ödsliga klippor, liknande väldiga naturfästningar. Ofantligt stora stycken af sönderсplittrade granitberg tycktes liksom simma på vattenytan. Då man först ser dessa öar och holmar, tror man dem vara ur djupet uppstigna ruiner. Det oändliga hafvet, hvars vågor glittrade i den sjunkande solens strålar, röt med herrskarstämma omkring dessa skeppsbrutna landstycken. Kl. var omkr. 6 på eftermiddagen då vi inlöpte i S:t Marys hamn, hvilken omgifves af en år 1835-38 uppförd, lång och böjd fördämning. Kajen var uppfylld af menniskor, hvilka samlats, såsom jag trodde, för att helsa oss välkomna. Man tänke sig min öfverraskning, då jag här upptäckte alla Londonsmoderna! Damerna begagnade runda halmhattar och talade engelska med långt renare accent än hvad man får höra i Cornwallis. Genom en smal och skum port, liknande en fästnings, inkommer man i staden eller, såsom man här uttrycker sig, öns hufvudstad. Vi passerade några temligen väl stenlagda gator och ett stort torg, Paraden, der en tolk, som, efter hvad man berättade mig, var fransman, genast erbjöd mig sin tjenst; mannen var likväl spanjor och talade alla språk, utan att likväl vara riktigt hemmastadd i något enda af dem.

En elegant butik ådrog sig genast min uppmärksamhet. Jag gick in i den, och sedan jag försett mig med hvad jag behöfde, lemnade mig köpmannen med äkta londonsk West-End-artighet de kopparslantar jag skulle ha tillbaka i en liten papperspåse. Det kunde ej slå felt att jag icke misstagit mig om sederna bland innevånarne på Scillyöarne.

Min värds bostad var, liksom största delen af husen i Hughtown, af sten. Han var gift med en irländska, som ej plågades af hemlängtan. Då de äkta makarne skulle gå ut för att göra sina inköp, lemnade de mig hemma, hvarvid de bådo mig att, som det var lördag — den dag då man här helsar på hvarandra — taga emot de besökande. Jag kan likväl ej skryta med att man anförtrodde mig husets nycklar, ty några sådana funnos icke: rummen, skåpen, kistorna — allt stod öppet, som om man lefvat i den gyllene tidens omisstänksamma dagar.

Knappt hade jag blifvit ensam förrän det bultade på dörren åt gatan. Jag steg upp för att öppna, då i detsamma två unga flickor, två systrar, inträdde. De voro döttrar till en arrendator på ön, men hvarken i deras klädedrägt eller sätt att skicka sig kunde jag upptäcka minsta skymt af tafatthet eller brist på smak att kläda sig. Den äldsta var en storväxt och kraftigt byggd ungmö med rödblommiga kindben och dertill ett bildadt fruntimmer, ty hon hade hos en lärarinna i Hughtown lärt sig matematik, franska och historia. Ingen af dem hade någonsin varit utom ön, och likväl tärdes deras unga hjertan af en häftig åtrå att komma ut och se sig om i verlden. De talade om Penzance, liksom herdarne hos Virgilius tala om den stora staden, ”*urbem quem dicunt Romam*”, och deras föräldrar hade lofvat att året derpå taga dem med sig till fastlandet, i fall de voro riktigt snälla. Om natten, berättade de, hade man på gatorna i Hughtown endast månen och stjernorna till vägvisare, och under vintern hade man ej alltid deras ljus att tillgå.

En med gas upplyst stad tycktes dem vara ett underverk. Ehuru den äldsta läst Shakspeares alla skådespel, hade hon ingen föreställning om hur en teater ser ut.

Denna förening af bildning och obekantskap med verlden hade hos sig något särdeles intressant. De voro ofantligt förtjusta i romaner, och hade de haft vingar, tror jag att de ej ryggat tillbaka för hafvet. ”Hvem vet”, utbrast den äldsta, ”hvad som kunde hända oss i främmande land?” Med sitt ”främmande land” menade hon bestämdt England.

Åter knackade någon på dörren; det var flickornas fader. Klädd i vackra svarta kläder, hade mannen, såsom engelsmannen säger, ett respektabelt utseende. Han var stolt öfver sina döttrar, och då måttet af deras vetande för honom representerades af hvad han betalt för deras undervisning, upprepade han gerna att deras uppfostran kostat honom 60 pd st. Under tiden kommo emellertid min värd och värdinna hem. Qvällsvarden utgjordes af en ofantlig hummer, som på morgonen hade fångats i bugten. Vi skildes åt först inemot kl. 11, och då jag ännu icke vant mig vid landbacken, tyckte jag mig hela natten vara till sjös. Samma bris, som den föregående dagen hade pipit i mina öron, samma vågor, som brusat omkring skeppet, hörde jag pipa och brusa mot mina fönster — så nära var jag hafvet. S:t Marys, den största bland Scillyöarne, håller i omkrets endast 8-9 mil, och staden Hughtown, som är byggd på en smal udde, ligger långt ut i hafvet. Dess läge är vackert, men farligt, och olycksprofeter hafva spått att den en vacker dag skall bortspolas genom en öfversvämning.

Söndagsmorgonen väcktes jag af psalmsång från ett närbeläget kapell. S:t Marys har två kyrkor, den gamla och den nya. Den gamla ligger midt på ön och är en ärevördig ruin, der man då och då håller sorgegudstjenster efter de aflidna. Den nya kyrkan är en temligen stor byggnad, som uppfördes år 1837 och hvars förnämsta prydnad är dess

Digitized by Google

enkelhet. Här finnas åtskilliga dissentersekter, och *the ranters**) hafva, i synnerhet på de sednare åren, åstadkommit en verklig omskapning af befolkningens seder.

Till heder för innevånarne på S:t Marys må nämnas att inga fattiga finnas på denna ö. Kan en öbo ej längre förskaffa sig lifvets nödtorft, bispringes han af de öfriga, så att man hvarken i staden eller på landsbygden ser fattigdom i trasor. Dryckenskapen är här okänd, åtminstone bland qvinnorna. De unga flickorna hafva en stark känsla af oberoende och finna sig ej vid att vara i andras tjenst. Möjligen kunna de taga plats hos främmande, men på sjelfva ön, der alla känna hvarandra och mellan alla råder en viss jemlikhet, skulle deras sjelfkänsla såras, om de åto en annans bröd. De slå sig gerna på en eller annan färdighet, blifva sömmerskor eller modehandlerskor. Gossarne lära sig navigation i skolan och blifva i de flesta fall något mer än simpla matroser. De unga mänaen gifta sig nästan alltid med flickor från ön, men sällsynt är ej att man gör sin kur under 8 à 10 år innan bröllopet hålles, hvarvid nästan alltid inträffar att de unga tu äro fader och moder. För alla öarne finnes endast en läkare, och behöfves hans hjelp, måste han hemtas i båt 5-6 mil långt ut i hafvet från någon af de andra öarne, der han för tillfället befinner sig.

Den offentliga makten på ön representeras af en poliskonstapel, en timmerman, som egnar sig åt sitt yrke om dagen, men när mörkret inbryter, ikläder sig sin embetsdrägt samt vandrar gravitetiskt fram och tillbaka vid hamnen. Dessutom skyddas ön af ett kastell, Star Castle, hvilket är förenadt med Hughtown. Man kommer upp till detsamma uppför en brant höjd, som reser sig 110 fot öfver hafsytan; framför porten är en klocka upphängd, hvilken tjenstgör såsom stormklocka. Star Castle byggdes 1593 under Elisabeths regering. Inom kastellet finnas flera vidlyftiga byggnader, bostäder för officerarne, ett kruttorn och kaserner; det försvaras af batterier, bland hvilka det förnämsta, bestyckadt med fem kanoner, är uppfördt mot öster. Vallarne utgöra nu en vacker promenad, ur hvars fina glimmersand uppskjuta resliga ormbunkar och andra växter som trifvas på torr mark. Vid ingången mötte jag en sergeant, smärt om lifvet och ståtlig, som tycktes mig vara öfverbefälhafvaren. Då jag frågade honom hur många man han hade under sitt befäl, svarade han att för ögonblicket utgjorde han ensam hela garnisonen, men att fästningen förr haft en besättning af 10 soldater, hvarjemte han uttalade sin förhoppning att man nu, då i hela Europa talades om krig, skulle sätta fästningen på krigsfot. Tills vidare hjelptes han i sina militära åligganden af sin hustru, som förvarade nycklarne till platsen.

Scillyöarne äro grekernas Cassiterider eller Tennöarne, men likväl kan man ej upptäcka minsta spår efter några betydligare grufvor. Sannolikt är att de gamle med hänsyn till denna metall hafva förvexlat denna ögrupp med kusten af Cornwallis. Romarne begagnade Scillyöarne såsom förvisningsort. Ausonius är den förste som beskrifver dessa öar och kallar dem *Sillinæ insulæ*, möjligen bretagnarnes *sulleh* (klippor, helgade åt solen**). De eröfrades af Athelstan, den saxiske konung som först underkufvade bretonerna i Cornwallis inemot år 983. Under de inhemska krigen mellan Carl I och parlamentet höllo de i början med konungen, men besegrades år 1651 af amiral Blake och sir George Eyscue. På stranden af ön Tresco höjer sig ett dystert torn, som ännu kallas Cromwells Castle, och nästan midt-öfver detta torn reser sig en klippa, kallad Bödelön (*Hangman-Isle*), der, enligt sägnen, några upproriska soldater hängdes af de republikanska trupperna. Scillyöarne hörde i äldre tider till kronan, men lades sedermera under hertigdömet Cornwallis; efter Elisabeths tid gåfvos de såsom län åt enskilda personer mot en viss summa för hvarje gång. Den närvarande förpaktaren-guvernören heter Augustus Smith och bor på ön Tresco, som ligger ungefär midtemot S:t Marys. Hr Smiths residens består af en samling moderna byggnader, som i pittoresk oordning äro strödda om hvarandra. Vid foten af några nakna klippor ligga i en tjusande dal två sötvattensjöar, omgifna af bördiga åkerfält. Hr Smith har anlagt en trädgård på ruinerna af ett gammalt kloster, uppfördt i tionde århundradet, och slingerväxterna, som betäcka pelarne och hvalfbågarne, gifva åt det hela en romantisk anstrykning. De sällsyntaste blommor spira upp ur jordlagret ofvanpå granitgrunden och geraniebuskar resa sig flere alnar öfver de besökandes hufvuden. All den exotiska vegetationens rikedom utvecklar sig här under bar himmel. Oaktadt öarne äro blottställda för alla möjliga vindar, är deras klimat mycket mildt, och på de skyddade ställena trifvas de varma ländernas växter förträffligt. För några år sedan föll hr Smith på den tanken att acklimatisera strutsen på Tresco; han gjorde början med fyra stycken, som vuxo till och förökade sig.

Hr Smith är ett slags vice-konung, hvars myndighet, hur litet diktatorisk den än är, sträcker sig öfver alla öarne, bland hvilka endast fem äro bebodda — S:t Marys, Tresco, S:t Martius, S:t Agnes och Bryher. De öfriga, omkr. 14 till antalet, äro endast holmar, som betäckas af en klen växtlighet och besökas endast af hafsfåglarne. S:t Agnes har en kyrka, några bodar och ett vackert fyrtorn. En af de nu obebodda öarne, Simson, hade för kort tid sedan tre hus och tre hushåll, men då föräldrarne dogo, öfvergåfvo de mera ärelystna barnen deras anspråkslösa hemort. Ön S:t Helen, der man ännu träffar ruiner efter en kyrka, är endast bebodd af en flock dofhjortar och några getter, som förvildats. När en främling besöker ön, betrakta honom de skygga djuren med ängsliga blickar och fly upp bland bergspetsarne; de känna sig först då åter trygga, när de se fredstörarens båt aflägsna sig. På en annan holme lågo två åsnor, som med deras melankoliska skriande helsade de förbiseglande fartygen, liksom ville de låta förstå att de ännu icke mistat sinnet för sällskaplighet: de hade nämligen förut haft sitt hem på S:t Marys, men då de anklagades för att ha förstört inhägnaderna och gjort sig skyldiga till andra fuffens, förvisade hr Smith dem till denna ödsliga holme. I förbifarten kastade fiskrarne åt de stackars landsflyktingarne några skorpor, som de förtärde med tacksam uppsyn.

Scillyöarne äro af stort intresse för de der befintliga fornlemningarne. Både historieskrifvare och arkeologer påstå att de gamla druiderna i klipporna sågo representanter för gudomen, och de hafva väl svårligen i sådant hänseende kunnat välja någon bättre än det mörka hafvet med dess öar, hvilkas skarpa, af de vildsinta vågorna piskade sidor resa sig öfverallt i deras ensliga, dystra storhet. Jag tror icke att på något annat ställe i verlden graniten, i lika hög grad som här, antagit så besynnerliga, högtidliga och det religiösa sinnet tilltalande former. Dessa väldiga massor, dessa stenrösen, i storartad oordning kastade om hvarandra, detta hafvets brus, som upprepas af hålornas ekon, allt talar om att dessa kuster fordom måste hafva ansetts såsom ”heliga ställen”. Klipporna hafva fått särskilda namn efter deras likhet med konstens eller menniskoflitens alster. Sålunda bäres namnet ”druidens stol” af en urhålkad klippa, der det är lätt att föreställa sig att öfverstepresten tagit plats för att betrakta soluppgången. Vidare påstås att några af dessa berg blifvit bearbetade med mejseln, hvarmed man bildat rännor och bassiner för att

*) Efter orden: de besatte, med anledning af deras predikosätt.

**) Enligt andra kommer ordet af *Silya* (hafsål), med hvilken fisk innevånarne fordom drefvo handel. Viken norr om S:t Agnes heter ännu Perconger (hafsålshamnen). Ön Scilly, efter hvilken gruppen fått sitt namn, är en massiv klippa, som genom ett gapande svalg skiljes i två delar.

Digitized by Google

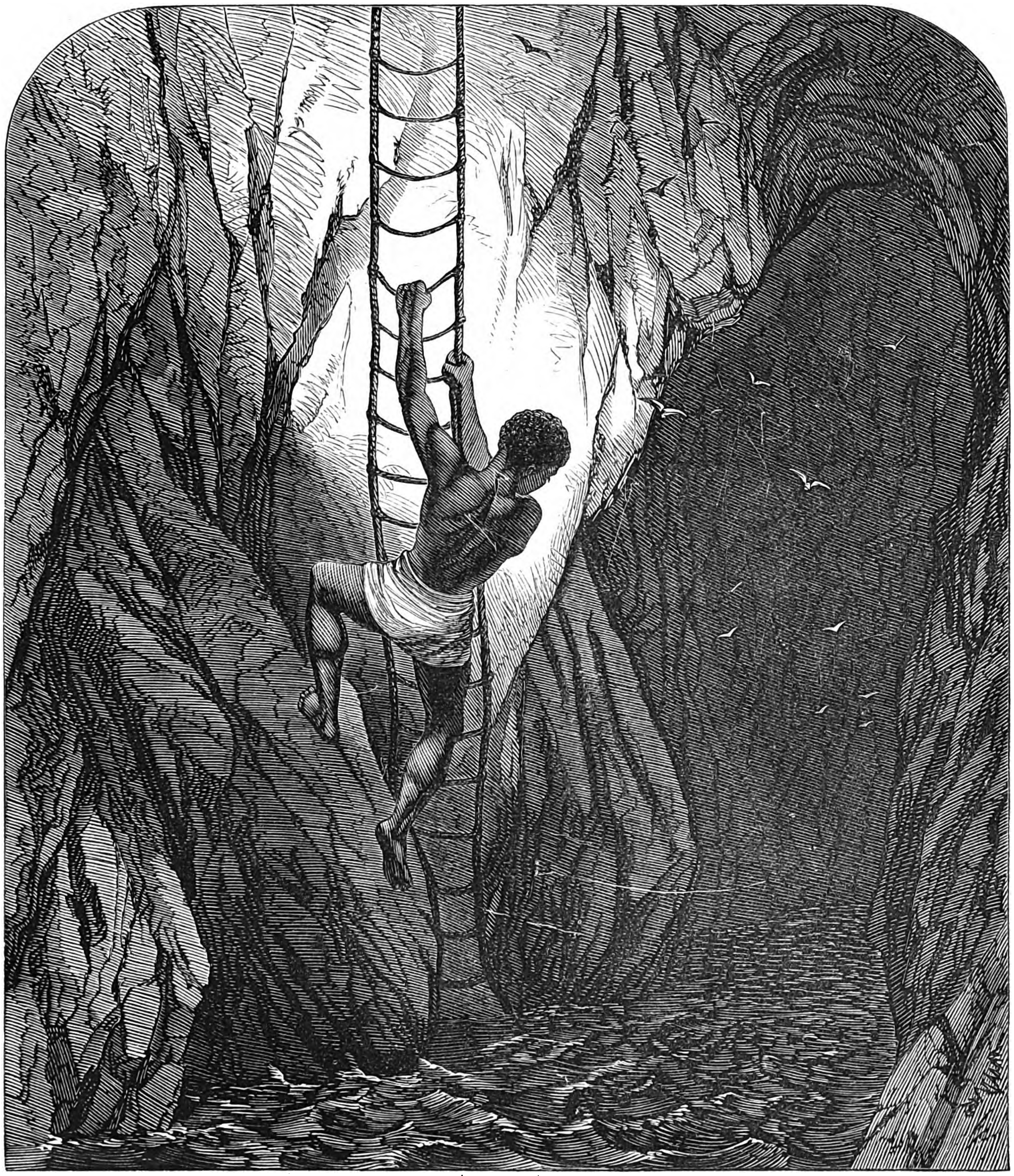

Javanska fågelbosamlare.

Digitized by Google

Digitized by Google

upphemta regnet, hvaraf man begagnade sig vid reningsceremonierna. Geologerna hafva visserligen bevisat att endast elementernas kraft frambragt dessa urhålkningar och upplöst graniten, men dessa vattenskålar hafva likväl ett besynnerligt utseende, och vägledd af måsarnes hesa skri, har jag mången gång stannat vid dessa håligheter, der fåglarne släcka sin törst. Hvad som i synnerhet ådragit sig fornforskarnes uppmärksamhet är rullstenarne, bland hvilka på S:t Marys finnes ett ypperligt exemplar. På Scillyöarne finnas också flere grafhögar, och i en stensättning, som framgräfdes för några år sedan, fann man en likkista af sten och några menniskoben. På S:t Marys har jag, alldeles bredvid ett torn, som kallas Telegrafen och hvarifrån kustvakterna kunna upptäcka allt hvad som försiggår i trakten, undersökt en gammal, under ormbunkar nästan dold stensättning, som kallas Jättegrafven. Detta minnesmärke består af tre granitblock, hvilande öfver på kant uppresta stenar och som bilda en så stor öppning, att en fullvuxen menniska kan krypa derigenom. Der på ön träffas äfven ett mycket egendomligt exemplar af hvad engelsmännen kalla *cliff-castles* (klippslott). Fornforskarne anse att de äro qvarlefvorna efter de af danskar uppförda fästningsverken, som lågo på en af S:t Marys' klintar, men allmogen, som älskar det öfvernaturliga, kallar dem för Jättens slott.

Det är likväl icke endast i bergen och naturminnesmärkena de gamla bretagnarne hafva lemnat spår efter sig; äfven åtskilliga celtiska bruk återfinnas bland innevånarnes sedvänjor: på S:t Hans dag flammar hela den midtemot Scillyöarne liggande kusten af glädjebloss. Alla fornforskare förklara enhälligt att detta bruk förskrifver sig från de gamla druiderna, hvilka trodde sig på detta sätt nedkalla himmelens välsignelse öfver jordens frukter, som nu började mogna.

Man känner sig i hög grad öfverraskad af den likhet, som fordom måste hafva egt rum mellan denna del af England och det franska Bretagne: samma menniskorace, samma språk och nästan samma klippformationer. Nu för tiden är likväl skilnaden temligen stor. Medan orubbliga dogmer, traditioner och sedvänjor höllo Frankrikes bretagnare fängslade i okunnighetens och armodets bojor, hafva celterna på andra sidan Kanalen i den religiösa och politiska friheten funnit medlen att betvinga de ogynsamma vilkor, hvarunder naturen tvingar dem att lefva. Scillyöarnes innevånare äro särdeles idoga: några egna sig åt lotsyrket, andra åt skeppsbyggeriet eller jordbruket. Det inre af S:t Marys är en vacker trädgård, som omgifves med ett väldigt bälte af klippor och bergklintar. Här påträffar man ett herrligt grönskande, väl odladt samt af bäckar och källor vattnadt landskap, som utgör en slående kontrast mot de dystraste, men med all deras vildhet storartade och herrliga utsigter. Gårdarne vittna om välstånd. Ladorna äro uppförda af sten, utan kalk och täckta med halm samt sammanhållas med rep af samma ämne. Ängarne skiljas genom mulbärshäckar, som omsvärmas af barn, med af bären rödfärgade munnar och händer. Förpaktarne ser man än färdas i vagn än till häst. Jag erinrar mig att en gång på dessa väl underhållna vägar hafva mött en gammaldags vagn, dragen af två svarta ston, som kommo mig att önska det ön varit större, så att de kunnat tillfredsställa sin lust att trafva. Straxt bredvid staden ligga nedåt sluttningen trädgårdar, som äro fördelade mellan innevånarne och der enhvar om aftonen hemtar sina grönsaker. Fruktträd trifvas endast på de ställen, som äro skyddade mot stormarne. I närheten af den gamla staden ligger en förträfflig fruktträdgård, omgifven af murar och jordvallar, hvilka blifvit uppkastade till skydd mot vegetationens fiende — hafsvinden. Der finnas äfven bland köksväxterna åtskilliga praktväxter, som eljest anträffas endast i drifhusen. Murarne äro sällan nakna, utan nästan alltid beklädda med en fet gräsart, isplantan *), som härstammar från Goda Hoppsudden och här bildar vackra häckar. Öns förnämsta produkt är emellertid potatisen, som blir tidigt färdig och förser Covent-Gardens-torget i London med den första färska potatisen för året.

Javanska fågelbosamlare.

(Med illustration.)

På en liten ö i provinsen Bagalea på Java skjuta Karang-Ballongs svartgråa klippmassor ut i hafvet. Från det inre af landet kan berget utan svårighet bestigas, men dess 200 fot höga rygg lutar ut öfver hafvet, som våldsamt brusar in under klipporna. Mot hafssidan äro bergväggarna urgräfda af otaliga klyftor, remnor och hålor, bland hvilka några befinna sig under vattenytan; vid dessa remnors och hålors väggar, som för menniskan äro nästan oåtkomliga, fästa små fåglar, tillhörande svalfamiljen — salanganerna — i milliontals sina bon, hvilka utgöras af hvita geléeartade hylsor. De små fåglarne hafva trott att oceanen skulle skydda dem mot menniskans spejande ögon och rofgiriga händer, men deruti hafva de bedragit sig, ty lockmaten är alltför frestande, då boen, i synnerhet för kinesiska gommar, äro mycket eftersökta läckerheter, som till sin vigt uppvägas nästan med guld.

Tre gånger om året insamlas dessa fågelbon. Då det stormar, är det omöjligt att komma in i hålorna, och äfven när hafvet visar sig jemförelsevis lugnt, är det ett högst vågsamt företag, men den javanska bosamlaren nedstiger på en rottingsstege utför den lutande klippväggen, tills han kommer framför öppningen till den håla, der insamlingen skall företagas. En ställning af bamburör har förut blifvit upprest och med tåg fastgjord vid hålans väggar; på denna ställning klättrar han upp och nedtager boen eller stryker ned dem med en för detta ändamål gjord skrapa, om han ej kan nå dem med händerna. Emellertid strömma vågorna oupphörligt ut och in, alldeles under honom, och om hafvet uppröres af plötsliga vindstötar och han ej i tid kan komma ut ur hålan, är han förlorad.

Men bosamlaren hotas äfven af andra faror. Icke så sällan inträffar att ställningen går sönder, hvarvid han nedstörtar och uppslukas af bränningen, liksom äfven ofta händer att nybegynnare i denna industrigren fattas af svindel, då de befinna sig på rottingsstegen, nedstörta och krossas mot klipporna eller omkomma i vågorna.

Handeln med ätbara fågelbon är icke blott en stor inkomstkälla för köpmännen på Java, utan äfven en guldgrufva för nederländska skattkammaren, som årligen af denna industri tillskyndas en inkomst af mer än 4 millioner rdr sv. Javanaren, hvars inskränkta behof så lätt tillfredsställas och som, i följd af en medfödd förnöjsamhet, känner sig belåten med sin lott, behöfver emellertid en mäktig beskyddare för att våga inlåta sig på detta farliga företag, och denna beskyddare framkallas genom öfvertrons tillhjelp. När tiden för boens insamling tillstundar, hållas på allmän bekostnad fester och frambäras gåfvor åt de talrika bergsandar, som, enligt hvad javanarne tro, bebo hålorna. Dessa gåfvor bestå af blommor, frukter, grönsaker och kött, som utläggas här och der på klipporna, så att andarne under deras ströftåg kunna finna erforderliga förfriskningar. En gudinna — i de javanska legenderna kallas hon Söderhafvets drottning — spelar en vigtig roll vid dessa ceremonier. Vid ingången

*) Botanisternas *Mesembryanthemum christallinum.* Då växten vidröres, kännes den alltid kall. Några anse att den blifvit införd från Grekland år 1727.

Digitized by Google

till det hus, der boen skola förvaras, är en präktig hvilobädd tillredd åt henne, och här tros hon hvila sina trötta lemmar, försänkt i ”jungfruliga tankar”. Medan insamlingen pågår, frambäras åt henne gåfvor hvar torsdags afton och tändas lyktor, så att hon må kunna hitta hem, hennes läger beströs med välluktande saker, och alla öfvertrons vanliga dårskaper och formaliteter användas för att öka högtidligheten och blända de stackars afgudadyrkare, af hvilkas andliga okunnighet de mera upplysta således begagna sig för att öka sitt välstånd.

Men för att förmå bosamlaren att trotsa faran användas dessutom både lifvande och förslöande medel. Aftonen före den dag, då insamlingen börjar, firas vilda orgier; musik, dans och andra bullrande förlustelser anordnas för att fördrifva alla tankar på det förestående vågspelet, och på allmän bekostnad utdelas i stor mängd Österlandets förfärliga gift, opiet. Efter att hafva intagit detta skadliga ämne, dansa offren och hängifva sig åt den mest uppsluppna glädje, tills de ej mer kunna tänka en enda redig tanke. När morgonen gryr, börjar en ny lek — och ”hästen, som plöjer för hafren, får minst af den”.

Salzburg.

(Med illustration.)

Några och trettio mil söder om Wien ligger Salzburg. En utflykt till denna stad och dess omgifningar är särdeles tacksam för turisten, då han nämligen kommer till ett verkligt alpland med många naturskönheter, leende gräsmarker, stora skogar, höga berg — Gross-Glockner, efter hvad geografien lärer oss, 12,000 fot högt — och icke obetydliga vattendrag, såsom Salza, Ems och Mur. Man befinner sig bland ett modigt och frisinnadt folk samt har tillfälle att få se en högt uppdrifven husslöjd. Slutligen kan den resande derifrån göra ett hastigt besök i det storartade Tyrolen mot sydvest, och jernvägar och andra snabba kommunikationsmedel tillåta honom att spara, om icke penningar, så åtminstone tid.

Salzburg ligger der Salza (eller Salzbach) kommer fram ur bergen och blir, i allmänhet taget, på sin vestra strand fri från deras sällskap. Staden var ursprungligen en romersk koloni; den har nu med sina tre förstäder omkr. 18,000 innevånare och är således, efter europeisk måttstock, en småstad, ehuru den hos oss skulle anses vara en betydlig stad. Dess läge är vackert med bergen i bakgrunden och bergfästningen Hohensalza eller Hohensalzburg på slätten i nordvest. Dess klimat klandras såsom varande utsatt för täta väderleksombyten; här råder naturligtvis fastlandsklimat med skarpt begränsade årstider; medeltemperaturen är ungefär densamma som Maj månads i Nordtyskland.

Ehuru visserligen Hohensalza utgör stadens egentliga strategiska tyngdpunkt, är den likväl sjelf omgifven af fästningsmurar och icke mindre än tio portar. Stadens kärna är jemförelsevis rik på arkitektoniska företeelser, ty der finnas 26 kyrkor och palatser. De rika marmorbrotten i den omgifvande trakten befordra skönheten hos byggnaderna, som till en stor del äro uppförda i italiensk stil med släta tak och marmorfaçader, t. ex. domkyrkan, hvars framsida utgöres af hvit marmor. Samma stenart användes nästan alltid på alla öppna platser i staden vid brunnar, hvilka förses med vatten från en ledning, som förskrifver sig från nionde århundradet och har att tacka en mäktig ärkebiskop för sin tillvaro. En annan kyrkofurste med samma rang sprängde i förra århundradet genom Mönchsberg den öfver 400 fot långa Neuthor, hvilket företag anses vara ett stort och berömvärdt arbete.

Salzburg kan emellertid berömma sig af någonting ännu större, ty här föddes år 1756 i huset midtför universitetskyrkan Wolfgang Amadeus Mozart — denne Tysklands son, hvaröfver det med rätta kan känna sig stolt; hans bronsstaty af Schwanthaler pryder staden. I S:t Peterskyrkan finnes äfven ett monument öfver Joseph Haydn.

Utom det kejserliga lustslottet Hellebrunn, som ligger endast 1½ mil från Salzburg, kunna stadens innevånare föra resenären till några i trakten belägna saltverk, bland hvilka i synnerhet är bekant Hallein vid Salza, med grufvor af öfver 1,200 fots djup, och der årligen tillverkas 500,000 centner salt.

Från Australien.

(Med 2:ne illustrationer.)

Lifvet i Australiens städer, i synnerhet i dem vid kusten, är så olika det i det inre af landet, att personer, som ej hafva vistats i detta sednare och vunnit någon erfarenhet om der rådande förhållanden, kunna derom göra sig en endast ofullkomlig föreställning.

Äfven de som från en stad i gamla verlden öfverflytta till någon af de stora städerna i kolonien, erhålla likväl icke något klart begrepp om det inre landets förhållanden; de få visserligen underrättelserna derom ur första hand, men det är likväl en helt annan sak än att sjelf hafva besökt dessa ställen och pröfvat på hvad det vill säga att en längre tid vistas der. Det är visserligen sannt att en stor del af befolkningen under en tidigare eller sednare period af sitt lif försökt sig som *bushmen* — så kallas de som lefva utom kolonierna — men åtskilliga, och dessa äro ej så få, finnas som i hela sitt lif ej varit utom stadsportarne eller, om så inträffat, endast högst obetydligt aflägsnat sig från desamma. Om dessa plötsligen blefve förflyttade till en eller annan vrå af *the bush* (ödebygden), hvarmed förstås det inre af landet, så skulle de säkert känna sig ganska illa till mods.

Man måste hafva särskilda anlag för att kunna lefva der, icke af den orsaken att farorna äro så stora eller svårigheterna så oöfvervinnerliga; men man måste vara i besittning af ett slags instinkt, som räddar en från att gå vilse på de ändlösa slätterna eller i de ofantliga, enformiga skogarne. Detta är den fara som är förenad med vistelsen i det inre af Australien, ty vilda djur, ett ohelsosamt luftstreck och dylika olägenheter vet man här ej af; men är denna fara den enda, så är den också desto större, och äfven den käckaste nybyggare betages af en rysning, då någon uttalar de hemska orden *lost in the bush* (förlorad i ödebygden). Den öfverallt rådande vattenbristen gör att om man der råkar komma på villovägar, denna olycka i de flesta fall är detsamma som en oundviklig död — en långsam och åtföljd af de största andliga och kroppsliga qval. Många omkomma på detta sätt; endast af de olyckshändelser, som allmänt blifva kända, kan man sluta till huru många menniskor under vandringar eller större resor genom det inre af landet försvinna för att kanhända sedan återfinnas såsom benrangel. En och annan räddas väl understundom i sista ögonblicket och återkommer till lifvet för att berätta om de qval han utstått.

För europeen mindre farliga äro infödingarne i det inre af landet. Befinnande sig på en nästan djurisk ståndpunkt, frukta de de hvite männen, och det är endast sällan de afbryta sina inbördes strider för att gemensamt anfalla någon nybyggare, om han kommer i deras granskap.

Digitized by Google

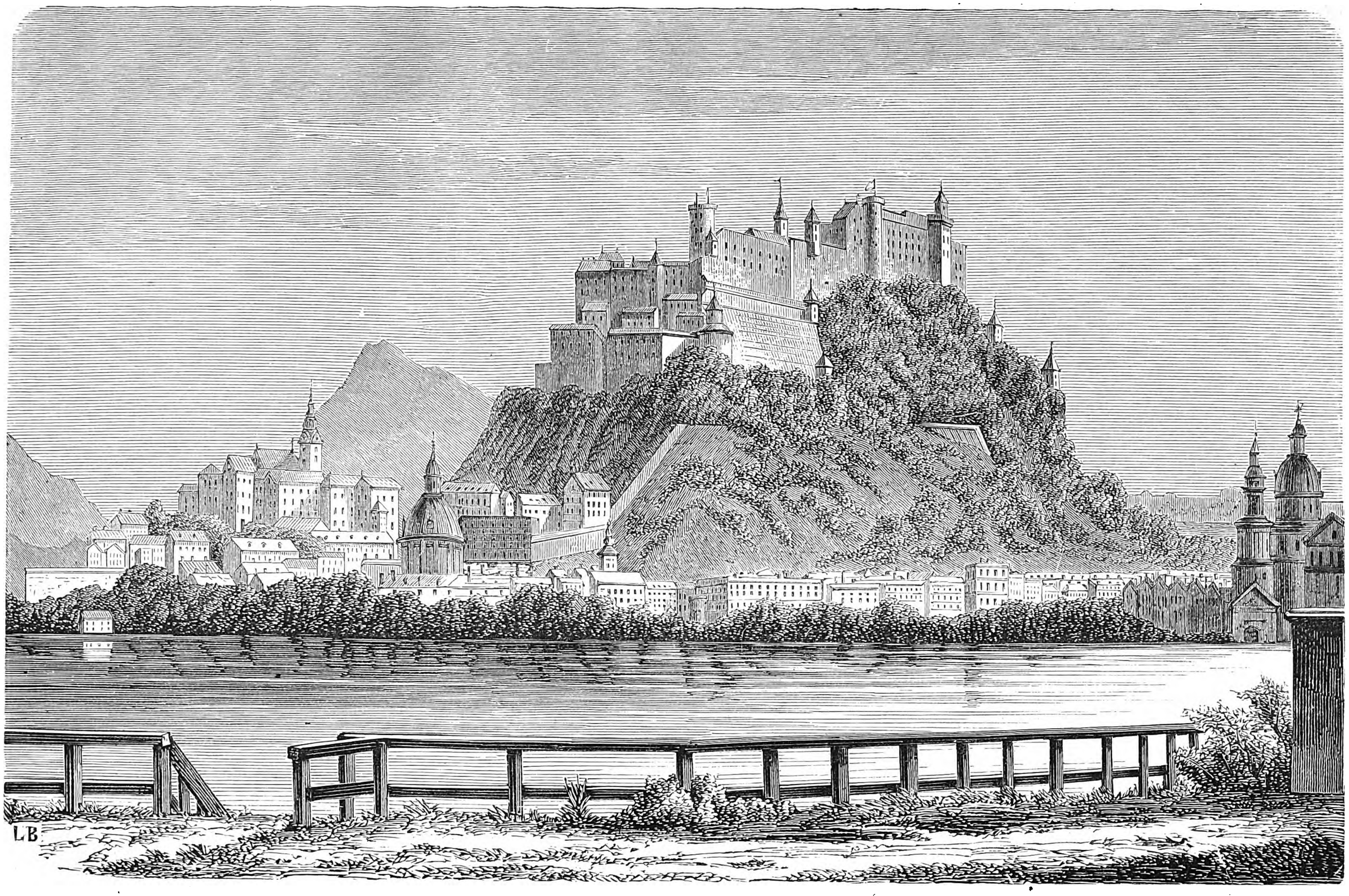

Salzburg.

Digitized by Google

Digitized by Google

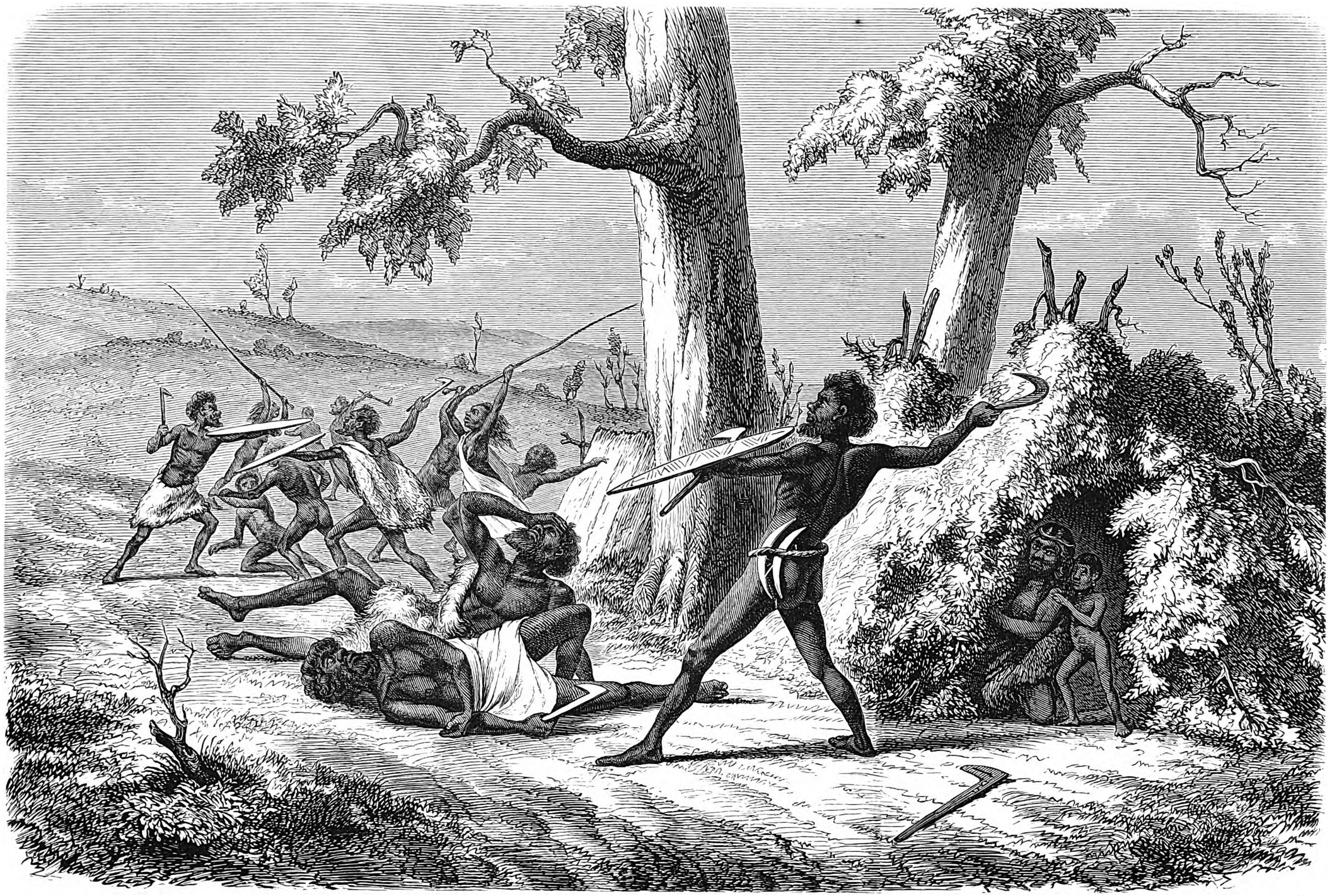

Strid mellan infödingar i Australien.

Digitized by Google

Digitized by Google

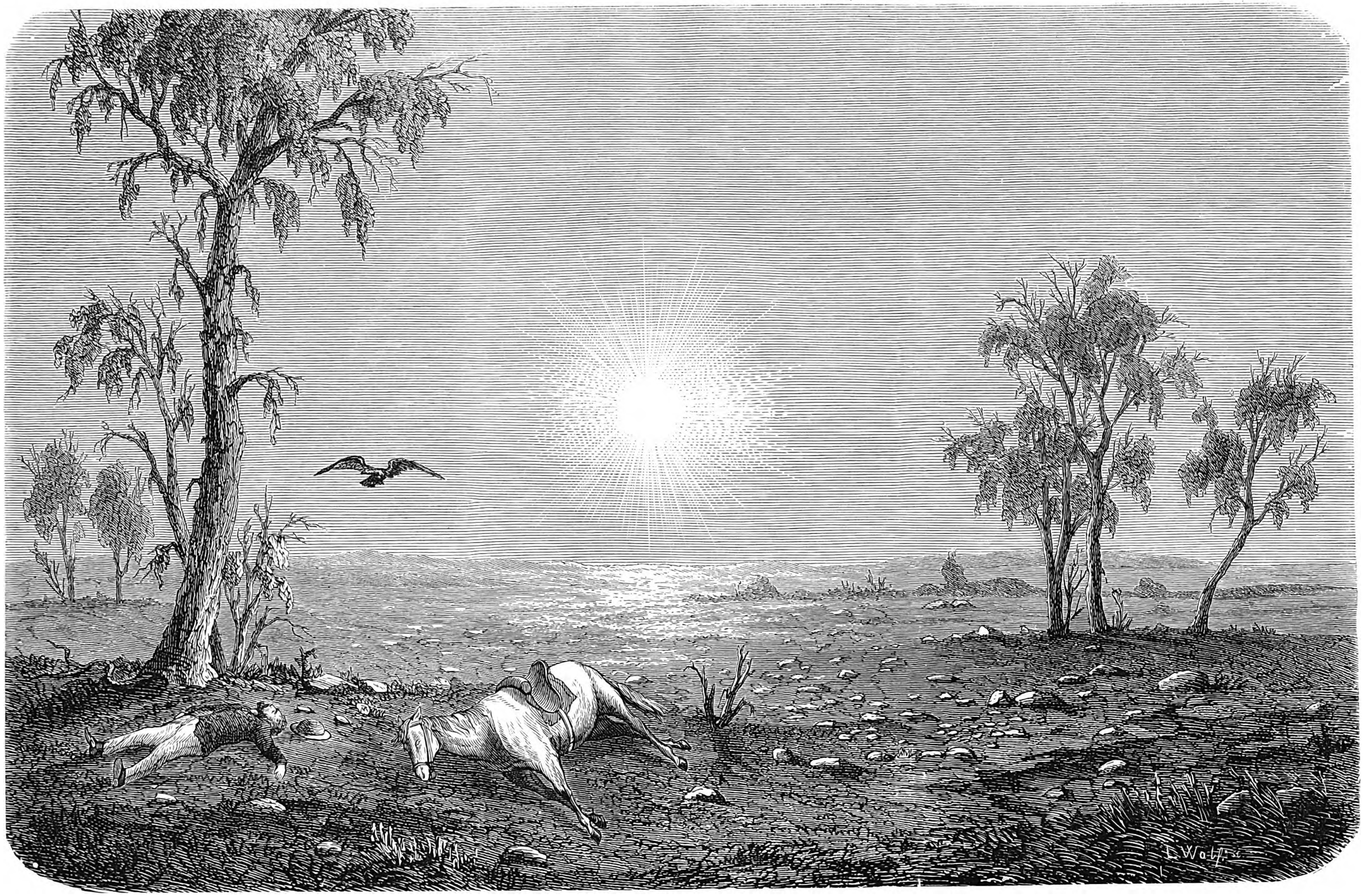

"Lost in the Bush."

Digitized by Google

Digitized by Google

Hennes förkärlek för Orienten förmådde henne att anlägga egyptisk drägt, som väl klädde den ståtliga, ljusa gestalten; hon ville endast uppassas af afrikanska tjenare och tjenarinnor, och som hon var hemmastadd med deras språk, mötte detta ingen svårighet. Hon skaffade sig till och med en ennuck till sitt skydd — eller rättare derför att de förnäma turkiska fruntimmerna bruka åtföljas af en sådan när de gå ut, liksom våra damer på sina promenader hafva med sig en betjent.

Då jag en dag promenerade i Schubrahallén, der åkdon med damer ur khedivens och paschornas harem talrikt rullade förbi husraderna, märkte jag en beslöjad dam, som helsade på mig med en vänlig rörelse med handen och med en vink. Min ledsagare, som under en följd af år lärt känna de orientaliska fruntimmernas stränga seder, blef ännu mer öfverraskad än jag; jag tänkte till en början att jag blifvit gjord till föremål för någon mystifikation på skämt, men sedan såg jag på en af medföljande slafvarne att det var fröken Tinne. Genom hr Th. v. Heuglin hade jag blifvit presenterad för den unga damen efter hennes återkomst från den stora expeditionen till Gazellströmmens område.

Fröken Tinne var då mycket nedstämd till lynnet; under resan hade hennes moster och moder dött i följd af det osunda klimatet; dessa hade åtföljt henne, emedan de nästan afgudade den unga flickan. Dessutom hade hennes lifmedikus, dr Steudner, och hennes europeiska kammarjungfrur dukat under för klimatiska epidemier. Det oaktadt sade fröken Tinne flere gånger åt mig, att hon aldrig ämnade återvända till Europa, och ej ens den omständigheten att hennes halfbroder vid ryktet om hennes ankomst till Egypten från England skyndat dit för att söka förmå henne återvända kunde rubba hennes beslut. Hon tillbakavisade ståndaktigt alla böner och omfattade med allt större ifver sin plan att låta bygga sig ett slott vid Kairo nere på Nilön Rhoda, der Ibrahim Paschas herrliga trädgårdar befinna sig. För detta ändamål lät hon tvänne skickliga byggmästare uppgöra förslager.

Vid sina byggnadsplaner ådagalade fröken Tinne att hon hade en högst excentrisk smak; ingenting var för henne nog fantastiskt, nog labyrintlikt, hvarför också den arabiska arkitekturen väl öfverensstämde med hennes ideer. Vicekonungen af Egypten, som ej tyckte om den holländska damens byggnadsförslager, sökte derför lägga hinder i vägen för dem. Fröken Tinne anförde hos honom klagomål öfver paschans Khartum obillighet, ehuru utan framgång, och sålunda strandade hennes plan att bosätta sig i Egypten. Då nästan ⅘ af landet äro vicekonungens enskilda egendom, under det en tredjedel hörer till moskeerna, så blef det ej svårt att genom en påtryckning på egendomarne från dem erhålla den för byggnadsarbetet erforderliga jordarealen. Derefter lemnade fröken Tinne Nillandet för att på ett eget ångfartyg färdas utmed Medelhafvets afrikanska kust. Under någon tid vistades hon äfven i Civita Vecchia, hvarifrån hon ofta begaf sig öfver till Rom. Det var naturligt att hon här, omgifven af Afrikas svarta söner, skulle väcka stort uppseende. I afsigt att begifva sig från Tripolis till Timbuktu, vände hon sig till den just nu från sina vandringar genom Sahara från Marocko till Tripolis återkomne Gerhard Rohlfs för att få honom till sällskap. Då denne af konungen i Preussen blifvit anmodad att åtfölja den engelska expeditionen till Abyssinien, kunde han följaktligen ej villfara fröken Tinnes begäran.

Då det för en europé är mycket svårt att hitta i de stora österländska städerna, var det endast med mycken möda jag kunde få reda på fröken Tinnes bostad i Massr Antika (det gamla Kairo).

Detta hus liknade fullkomligt en ruin. Genom långa skumma gångar uti den fönster saknande bottenvåningen kom jag, ledsagad af en liten egyptisk gosse, upp till ett slags gård, der jag kunde hemta mig något; den mörkblåa himmelen, de af solens brännande strålar öfvergjutna palmkronorna gäfvo åt den ruinlika byggnaden detta pittoreska behag, som målaren i så hög grad älskar. På fristående stentrappor, hvilka ledde upp till husets bakre delar, solade sig apor; små negerslafvar, gossar och flickor, lågo på marken, njutande af det varma solskenet; långhåriga nubiska vindthundar, dresserade för jagt på gazeller, sprungo mig till mötes, och en gammal gråhårig gubbe mottog mitt kort för att anmäla mig hos sin herrskarinna. Han återkom straxt och förde mig genom flera rymliga rum, i hvilka befunno sig stora, oordnade etnografiska samlingar, hvilka från det inre af Afrika ditskaffats af femtio kameler. Besynnerliga vapen, uppstoppade fåglar, horn af antiloper och rhinoceros, sudanska stammars redskaper lågo här kastade om hvarandra.

Fröken Tinne kom mig till mötes; hon bar en österländsk duk omkring hufvudet och en egyptisk klädning med långa vida ärmar; hennes fötter voro, enligt arabiskt bruk, gömda i stöflar af maroquin. Hennes resliga gestalt, det sköna, bleka ansigtet med dess skarpt utpräglade drag och hennes utsökta sätt måste på hvar och en göra ett angenämt intryck. Salongen, dit hon ledsagade mig, var ett gammalt harem, hvars ena vägg utgjordes af idel fönster; det oaktadt kunde man likväl icke utifrån se in i rummet, emedan utanför fönstren var anbragt ett fint skuret trägaller. Härigenom framkallades i rummet en matt dager, som åt detsamma förlänade ett mystiskt behag. Golfvet var inlagdt med marmorrutor, och rundtomkring väggarne befunno sig de österländska divanerna. Midt i rummet stod en egendomlig, låg ländstol med fantastiska sniderier. Utaf europieska möbler upptäckte jag endast ett anspråkslöst träbord, hvarpå stod en stor arabisk lanterna, hvilken ännu i denna dag begagnas hos paschorna.

För mig, såsom målare, voro besöken hos fröken Tinne derutinnan af stort intresse, att jag fick tillfälle att afteckna många slafvar från åtskilliga af Afrikas svårtillgängliga trakter. Bland flickorna utmärkte sig i synnerhet en, som var endast fjorton år gammal och tillhörde den för sin skönhet berömda Gallasstammen. Barnen skyndade att för mig blotta sina armar och bröst, så att jag skulle få beundra de skorpioner, ormar och krokodiler, hvilka på ett högst primitivt-fantastiskt sätt derpå voro inristade. De aderton, i etnografiskt hänseende märkvärdiga svarta och bruna menniskoexemplaren hade frivilligt medföljt den unga damen, emedan de i deras hemland beständigt voro utsatta för den grymma misshandling, som kommer slafvarne till del. En missionär, hvilken sett fröken Tinne i det inre af Afrika, berättade mig att hon mången gång låtit på sin kamel lägga svårt sårade slafvar och sedan sjelf under flere timmar vadat genom de djupa träsken. Under det jag ritade, satt hon, enligt arabernas bruk, på golfvet och tröttnade icke att berätta hvad hon under sina resor upplefvat.

Alexandrine Tinnes namn, som har en viss bismak af romantik, skall aldrig glömmas af dessa djerfva män, till hvilka vetenskapen står i så stor förbindelse. Hennes expedition till Ghasals (Gazellströmmens) träskregioner har varit geografien till största nytta, i synnerhet som hon åtföljdes af den bekante abyssiniske resenären Theodor v. Heuglin. Visserligen blef Gazellfloden ända till dess källsjö, Meschra el Reg, förut utforskad af Lejean, men det var genom den Heuglin-Tinneska expeditionen Meschras läge blef på vetenskapliga grunder bestämdt. Trots mångfaldiga svårigheter lyckades de resande öfvervada två stora strömmar, Djur och Kosanga, som genom en milslång träskregion utfalla i Ghasal och bestämma vattenskilnaden mellan den vestliga öfre Nilen och två gamla betydliga, till Benue eller Schari gående vattendrag, hvilka kallas Makna och Sena. Likaledes har genom denna expedition åtskilliga värdefulla upplysningar vunnits om en insjö i mellersta Afrika, hvilken kanhända öfverträffar Nyanza i storlek och ligger under 3° n. b.

Nu förblekna den unga och djerfva qvinnans ben i de solbrända ödemarkerna, hvilka så mäktigt tilltalade hennes fantasi, och dessa ben tjena jemte andra qvarlefvor af menniskor och djur, hvilka här dukat under för törst, hunger och mord, till vägledning för vandraren, som genomströfvar Saharas okända slätter.

(WILHELM GENTZ.)

Lungornas vård är en så vigtig del af barnens fysiska uppfostran, att man ej nog kan derpå fästa föräldrars och lärares uppmärksamhet. Framför allt låte man barnen erhålla undervisning i sång, ty under förnuftig ledning är denna öfning ett af de förträffligaste medel att stärka lungorna. Det är en stor villfarelse och en falsk fördom att från sångundervisning fritaga barn, som hafva svagt bröst, ty oändligt många personer med svagt eller illa utbildadt bröst hafva genom ofta upprepade och metodiska sånglektioner erhållit en 50-60 proc. starkare andhemtningsförmåga. När barnen äro tillräckligt gamla, kunna deklamation, föreläsningar och hållande af tal förenas med de vanliga kroppsöfningarne. Starkare röstexerciser äro utomordentligt helsosamma; luftens fördelning i lungorna och behofvet af ökad lufttillförsel för dessa ökas derigenom, blodomloppet i lungorna och bröstkorgen utvidgas samt befordras. Då lungorna hemta största delen af sin näring ur blodet, och då denna näring blir god eller dålig alltefter matens beskaffenhet, så är det af största vigt att magen hålles frisk och erhåller tillräcklig föda. Hos tusentals barn förskrifver sig svagheten i lungorna endast från otillräcklig eller olämplig föda. För mycken mat förstoppar och framkallar en stockning af vätskorna, förkylningar, snufva, ojemn hudutdunstning, inflammationer och nedlägger inom organismen fröet till lungsot; för litet lifsmedel eller sådana, som äro föga närande eller odugliga, uthungra lungorna, beröfva dem de erforderliga näringssafterna och göra dem härigenom olämpliga att uppfylla sina funktioner.

Det bästa sättet att förvara champagne och alla mousserande viner är att i den svalaste delen af källaren på ställningen sätta buteljerna med halsarna nedåt. Andra vinbuteljer böra deremot läggas vågrätt.

Digitized by Google

På **Alb. Bonniers** förlag har utkommit och finnes hos de flesta bokhandlare i Sverige och grannländerna:

PEHR SPARRES
Historiska Romaner.

Ny af författaren genomsedd upplaga.

II. Adolf Findling.

Detta företag, som började under förlidna året med utgifvandet af Romanen *Den siste Friseglaren*, har rönt ett välvilligt emottagande, hvilket vi hoppas skall oförminskadt äfven komma denna, nu utkommande, fortsättning af samlingen till del, helst äfven den historiska tidsmålningen,

ADOLF FINDLING
eller
Tre år under Drottning Christinas regering,

som utgör samlingens andra del, icke på många år varit i bokhandeln tillgänglig och följaktligen för det yngre slägtet hos oss torde vara en fullkomlig nyhet.

Med en sällspord enighet har tidningspressen uttalat sitt bifall om företaget att ånyo uti en vacker och billig upplaga utgifva

PEHR SPARRES **svenska historiska romaner,**

hvilka ega ett icke blott estetiskt, utan ock ett verkligt historiskt värde, då de med en på djupa studier grundad omsorgsfull trohet återge det skildrade tidehvarfvet och de uppträdande historiska personligheterna.

Sparres historiska romaner tillhöra obestridligen den delen af vår litteratur, som förtjenar att vida spridas, och borde finnas i hvarje folkbibliothek, samt läsas af folket och dess ungdom.

För att vinna detta ändamål, utgifvas de nu i en tidsenlig och *högst billig* upplaga, nemligen för ett pris af 6⅔ öre för 16-sidigt ark, eller i häften à **50 öre,** och genom en ekonomisk anordning af trycket inrymmas sålunda Adolf Findlings 3:ne band, som uti förra upplagan kostade 6: 75, på 20 ark och kommer således endast att kosta 2 R:dr.

Häftena utkomma med korta mellanrum, så att hela romanen inom några månader kan vara fullständig.

SMÄRRE - SKRIFTER
i politiska och sociala ämnen

af EDOUARD LABOULAYE.

Öfversättning.

Första Häftet: **Om gränserna för statens makt.** Pris: 1 R:dr.

Andra Häftet: **Friheten i den gamla och nyare tidens mening.** Pris: 1 R:dr.

De mindre afhandlingar och uppsatser af den frejdade Edouard Laboulaye, hvilka i öfversättning härmed öfverlemnas åt allmänheten, hafva i Paris utkommit under titlarne: "*L'Etat et ses limites*" etc., "*Etudes morales et politiques*" och "*La Liberté religieuse*".

Man har trott, att dessa afhandlingar skulle, fastän skrifna närmast med hänsyn till förhållanden i författarens fädernesland, dock erbjuda mycket af intresse äfven för andra än författarens landsmän; — att den allmänhet, som så ofta lyssnat till Laboulaye, då han med skämtet och ironien kämpat för sina älsklingsidéer, centralisationens inskränkande och rättighet för individen till sjelfstyrelse, skulle med nöje åhöra honom, då han såsom i åtskilliga af dessa afhandlingar, i annan form söker en lösning af dessa svåra frågor; och framför allt att i en tid, då, äfven hos oss, dessa frågor stå, så att säga, på dagordningen, den främsta af ifrågavarande afhandlingar, den om statsmaktens gränser, skulle vara särdeles egnad att bidraga till reda i begreppen.

Den stora menniskokärlek och den sannt kristliga anda, som äro så framstående egenskaper hos Laboulaye och som, efter hvad öfversättaren tror, i väsendtligaste mån göra hans framställningar så tilldragande, finna sitt uttryck jemväl i förevarande afhandlingar. Sitt valspråk: *Evangelium och friheten,* har han städse förblifvit trogen.

Samlingen utkommer i 3 à 4 häften, hvilka hvar för sig innehålla afslutade uppsatser.

NATURHISTORISK ATLAS
för Skolan och Hemmet,

uti 623 figurer

systematiskt ordnad af B. F. OLSSON.

Med förord af Professorn m. m. CARL J. SUNDEVALL.

Häftadt expl. 1: 75. Inb. i pappband 2: 10.

Med detta arbete erbjudes Skolan ett, som utg. vågar tro, af behofvet påkalladt materiel för den naturhistoriska undervisningens ändamålsenliga bedrifvande. Denna naturhistoriska Atlas innehåller ett ganska betydligt antal *goda, trogna* och *tydliga afbildningar* af föremål ur alla naturens riken, uppställda i systematisk följd. Vi hoppas att arbetet skall visa sig vara användbart icke allenast för *elementarläroverket*, utan äfven för *folkskolan*, och att det *billiga priset* å detsamma skall göra det möjligt för skolan att anskaffa ett större antal exemplar, hvarigenom man undviker det för lektionens fortgång störande, att planschen under lärarens framställning vandrar ur hand i hand mellan lärjungarne.

Beträffande arbetets lämplighet som skolbok och beskaffenhet för öfrigt våga vi hänvisa till följande

Utlåtande af Professorn m. m. Carl J. Sundevall.

Anmodad att lemna ett yttrande öfver denna af Hr Albert Bonnier utgifna samling af figurer för Naturhistorien, med afseende på dess användande såsom skolbok, får jag intyga, att jag anser den ganska väl tjenlig för detta ändamål, då figurerna, med ganska få undantag, äro goda och tjenliga att gifva ett riktigt begrepp om föremålens utseende, samt äro någorlunda talrika, så att de framställa typer för de flesta vid skolundervisningen behöfliga hufvudgrupper af djur samt exempel, som åskådliggöra kännetecknen för dem bland växterna.

Stockholm den 9 Augusti 1869. **Carl J. Sundevall.**

Stockholm. Alb. Bonniers Boktryckeri, 1869.

Digitized by Google

11:te & 12:te häftet. November & December 1869.

MÅNADSSKRIFT FÖR RESEBESKRIFNINGAR.

Skildringar ur Kulturlifvet m. m.

Efter utländska källor utgifven

af

C. A. SWAHN.

Elfte & Tolfte häftets innehåll:

Hågkomster från Sollerön, af Fr. R. Arosenius.
Sidentillverkningen i Frankrike, efter "Cornhill Magazine".
Skizzer från Japan, af E. Suenson. (Slut fr. föreg. häfte.)
Den franske soldaten i Sahara, efter "Revue des deux Mondes".
Hårhandeln och hårindustrien, efter "London Society".
Om ädla stenar, ur "Fra Alle Lande".
Strutsen såsom europeiskt husdjur af Wilhelm Baer.
En modegalenskap i fordna tider af Wilhelm Baer.
Brünn (med illustration).
Makarief-marknaden i Ninji-Novgorod (med illustration).
Fyrtornet på Molo nuovo vid Genua (med illustration).
Slottet Gottorp i Slesvig (med illustration).
Charing-Crossbron öfver Themsen (med illustration).
Inloppet till Marseille (med illustration).
En likprocession i Venedig (med illustration).
Rendsburg (med illustration).
Karnavalsdagarna i Buenos-Ayres.
Om böcker och bokh. i det gamla Rom.
En australisk honingsamlare.
} Smärre artiklar på omsl. innansidor.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Prenumerationspriset för hela årgången 6 R:dr.

Subskribenter, som betalt de föregående 10 häftena, erhålla detta dubbelhäfte gratis.

Eleganta Clothpermar à 1: 50 med guldtryck på framsida och rygg, till 1:sta Bandet af denna tidskrift kunna på tillsägelse i hvarje bokhandel reqvireras från **Bokb. Blomdahl** (Ålandsgatan 15) **i Stockholm** genom **Albert Bonniers Förlags-Expedition.**

Digitized by Google

Karnavalsdagarne i Buenos-Ayres

af Ferdinand Böhm.

I medlet af Mars 1868 vandrade jag långsamt genom Buenos-Ayres folkuppfyllda gator. Den glödande solen höll just på att gå ned, då ett dånande kanonskott och ett tusenfaldigt hurra öfver hela staden förkunnade att karnavalen var började. Från alla håll skallade det vilda ropet: »*Agua, agua!*», och från tak och balkonger nedstörtade väldiga vattenfall öfver de förbiflyende herrarne. Men der kommer hjelp! Stora sprutvagnar rycka in på valplatsen. På dem varseblifver man långskäggiga röda demoner, hvilka med hvisselpipor, barntrumpeter, skallror och trummor uppföra en verklig afgrundskonsert. De låta sina vagnar stanna under balkongerna och besvara störtskurarne med väl riktade vattenstrålar från sina lädersäckar och uppgifva fältropet: »ned med tvätterskorna!» — Förgäfves! Vattenstrålarne brytas fräsande mot de uppsatta skärmarne, i skydd af hvilka de skalkaktiga hafstrollen säkert taga sigte på och träffa fienden. En trumpetsignal förkunnar att man önskar sluta stillestånd. Hvilken behaglig förvandling! Konfekt, blommor och frukter, ibland äfven smycken, kastas under ömma åtbörder upp till balkongerna, från hvilka de smärta sennoritas i sina ljusa, luftiga drägter böja sig ned och låta idel blommor, kransar och slöjor regna öfver fienden. Men icke alla af dessa förtjusande projektiler uppfångas och tryckas mot karnavaldemonernas läppar. Många falla till marken, och en tät, lurande skara af svarta, bruna och gula bytingar störtar sig begärligt öfver det skimrande bytet, och först då upplöser sig det krälande nystanet, när vattnet öfversköljer detsamma. Nu infinna sig andra, såsom lokomotiver eller ångfartyg maskerade sprutor och förnya samma lek, tills solen går ned och ett kanonskott förkunnar att den första karnavalsdagen gått till ända. Nu genomströfva svärmar af masker de smala gatorna och torgen. Vid klarinettens, harmonikans, flöjtens, guitarrens och tamburinens inbördes kämpande toner springa, sjunga och dansa de i månskenet såsom spöken.

På andra dagen börjar gatustriden med färgade ägg, hvilka äro fyllda med välluktande vatten och tillslutna med brokigt vax. Från taken besvaras elden af vattenbombernas tunga artilleri. Härtill äro de i Buenos-Ayres utkommande tidningarne i Times format ett särdeles lämpligt material. Man gifver dem hastigt en påslik form, doppar dem i vatten och slungar dem, väl fyllda, på de förbigåendes och angriparnes hattar, mot hvilka de i fallet spricka sönder, och då qvällen inbryter, ser man de förnämsta gatorna öfversållade af pappersstycken, hvilka i månskenet likna snö.

Den andra dagen fortgick denna karnaval såsom en fantastisk hexsabbat. Jag befann mig på Calle de Lima, en afsides belägen gata, dit jag flytt undan det yrande tumultet, då jag i detsamma omgafs af fyra fruntimmersgestalter, af hvilka tre buro flamingoröda drägter, medan den fjerde lyste i en färgprakt, täflande med kolibrins. I ordalag, som voro nära att bedåra mitt stackars förnuft, frågade de mig hur jag mådde och gåfvo mig de ömmaste smeknamn. Den ena helsade mig såsom sin kusin Don Carlos, den andra såsom svåger Don Louis, den tredje såsom farbror Don Emilio och slutligen den fjerde såsom sin otrogne Don Juan. Finnande hennes skämt ganska pikant, kallade jag henne Carlota, Luisita, Emilia och *querida* (älskade) Juanita. Den största bland dem svängde öfver sitt hufvud en tambour de basque, hvilken hon behandlade lika skickligt som de andra sina kastagnetter.

Derjemte gnolade de alla fyra på en mycket omtyckt folkvisa och hvirflade omkring mig i de yraste ringar. Vid ett slag på tambour de basque'n stannade de plötsligen och stodo alldeles stilla. »*Adios, mascarita, adios, adios!*» sade de tre flamingos under djupa, behagfulla nigningar och dansade sedan bort, i det de uppstämde den nyss afbrutna visan samt rörde tambour de basque'n och kastagnetterna.

Men kolibrin flätade sig som en vild lian från Paranaöarne kring min hals — jag kände en smärt, ungdomligt fyllig gestalt sluta sig till mitt bröst — jag vet ej hur det kom sig — men jag böjde mig ned — en lätt kyss berörde mina läppar — den sköna hviskade »*adios!*» ... Mina tankar förvirrades, ty hon hade nämnt mitt namn; men i ett ögonblick slet sig den tjusande qvinnan ur mina armar och ilade såsom ett uppskrämdt rådjur efter de andra. Alla fyra försvunno i en fandangodansande svärm af masker. Hon var borta, den trollska sirenen!

På den sista och derför äfven vackraste karnavalsdagen rulla genom gatorna eleganta faëtons, behängda med blommor och grannlåter. Negrer i buffelkostymer, mulatter med tigerskinn omkring skuldrorna och med strutsfjädrar öfversållade nakna indianer, hvilkas koger voro späckade med pilar, tronade på kuskbockarne Faraoner, Solimaner, Bayarder och rasande Rolander galopperade på ystra hästar under sina väntande dulcineors fönster. Galonerade tjenare följde dem, likaledes till häst, och belastade med en massa dyrbara presenter, hvilka nu skulle förskaffa gifvaren en tacksam blick ur den älskades öga. Denna dag faller ej en enda blomsterbukett till marken, utan att den genast upptages, tryckes till bröst och läppar, omsorgsfullt gömmes, ty de hvita blomkalkarne gömma, utom sitt ljufliga doft, mången efterlängtad bekännelse eller löftet om ett möte. Huru trånande blickar ej den sköna, bleka sennoritan derborta efter sin stolte riddare och vinkar åt honom så länge med den hvita slöjan, tills han försvunnit bland mängden.

I nordost om Frihetsgudinnan på Victoriatorget utbredde en praktfull illumination sitt bländande ljushaf och en bacchantisk dansmusik utströmmade genom Colonteaterns på vid gafvel öppnade portar. Framför ingången syntes en rad af med lanternor försedda droskor. Balgäster i lysande drägter trängde sig genom den gapande folkmassan och fingo härvid höra både smickrande och bitande kritiker. Skrikande pierrots, harlekiner, Dulcamaror, trollkarlar, Don Quixoter, jättar och dvergar svingade sig i bacchantisk yra omkring Frihetsgudinnan, liksom man fordom dansade omkring den gyllene kalfven i öknen. En, »Punchs» vignett liknande *compadrito* i en med långa, spetsiga skört försedd saffransröd frack och med löspuckel uppväckte genom burleska infall, susande och nysande jublande bifallsstormar. Fantastiskt uniformerade skaror af »*comparsas*» genomströfvade gatorna under sång och spel samt uppvaktade bekanta familjer med serenader.

Fullmånen kastade ett mildt skimmer öfver den sista karnavalsaftonen. *Serenos* (nattväktare), i sina långa mantlar och försedda med lanternor och blindlyktor, förkunnade med ljudlig stämma att midnatten inbrutit, hvarefter de försvunno mellan de långa skuggorna från husen. En hög, beslöjad gestalt sväfvade fram till mig, lade sin arm i min och hviskade, nästan andlös:

— Caballero, rädda mig, skydda mig! Jag är förföljd!

Då gestalten i detsamma drog åt sidan den svarta slöjan, varseblef jag ett underbart skönt, blekt ansigte, hvars mörka ögon fästades på mig med ett så bönfallande uttryck, att ej ens en tanke på någon vägran kunde komma i fråga.

— Hvarifrån kommer ni? frågade jag.

— Från balen!

— Hvem förföljer er?

— Min man!

— Hvarför?

— Han vill döda mig!

— Hvart skall jag föra er?

— Till mina föräldrar!

— Till hvilken gata?

— De la Piedras!

Bäfvande vände hon sig om och darrade ännu häftigare; äfven mig föreföll det som om på ett afstånd af omkr. 20 steg någon skyndsamt förföljde oss. I ögonblicket skyndade jag om hörnet bredvid, anhöll en mot oss kommande droska, vi stego upp i densamma, droskan vände om, just som den förföljande krökte om hörnet, hästarne rusade af, ett skott smällde bakom oss och de förskräckta djuren ilade bort i sporrsträck.

Efter tio minuter voro vi framme och stego ur. Ännu lyste ljus i ett fönster; den okända sköna knackade på fönstret.

— Hvem der? frågade en röst inifrån.

— Jag, er Mercedes! Fort, öppna, öppna!

En negerflicka kom med ett ljus i handen och läste upp.

Mercedes såg på mig med en innerlig blick och hviskade ett: »Gud löne er», hvarefter hon räckte mig sin fina hand och försvann.

En röd bandros låg utanför porten. Jag hade sett den fästad vid hennes bröst, tog derför upp och gömde den i bröstfickan. — Farväl, tjusande, olyckliga Mercedes!

För upprörd att kunna begifva mig hem, styrde jag mina steg ned till hamnen. I det matta månskenet sammansmälte i fjerran stadens dunkla konturer till gråa dimmor. Klockan slog 1. La Platas vågor började rulla häftigare och kastade månskensbeglänsta rosor af skum upp på stranden och i norr försvann en lysande meteor i mörka moln.

Karnavalen var tilländagången. En efter de föregående dagarnes fröjder trött Askonsdag lät sitt varma solljus inströmma genom dörrarne och fönstren till min boning.

Då inträdde på gården den unga mulattskan Incarnacion, hvilken nu återvände från torget med en korg grönsaker på hufvudet. Utan att sätta ned korgen, berättade hon, med bägge armarne i sidorna och häftigt upprörd, i djupt beklagande ton, att för en timme sedan en ung skön qvinna blifvit af sin svartsjuke man mördad på De la Piedrosgatan, i samma ögonblick hon utträdde ur sina föräldrars hus för att begifva sig till kyrkan. O Mercedes, Mercedes!

Om böcker och bokhandlare i det gamla Rom.

(Ur "Europa")

Den meningen har varit öfverallt allmänt gängse att före den tid, då Fausts och Gutenbergs rörliga typer kommo i bruk, funnos endast få och mycket dyra böcker, hvarjemte vidare den föreställningen gjort sig gällande att litterär bildning endast kunde finnas hos några få förmögna män och de lärda, som, törstande efter vetande, ej ryggade tillbaka för besväret att för eget behof kopiera hand-

Digitized by Google

Hågkomster från Sollerön

af

Fr. R. Arosenius.

I norra ändan af Siljan ligger en ö af nära en mils längd och ½ mils bredd. Detta är *Sollerön* eller, som de gamla kallade den, *Solens ö, Solön.* Likasom Siljan i den högre stilen fått namn af *Dalarnes öga*, så har ock Sollerön blifvit benämnd *Siljans öga.* Och ser man den från fjerran, tyckes den nog göra skäl för namnet, ty den från högsta punkten af ön hvitglänsande kyrkan framblänker då som en klar och lefvande ljusblick ur den omgifvande infattningen. Denna ö synes öfver nästan hela Siljans-dalen, och säkert har ingen främling färdats genom dessa bygder utan att bland mängden af storartade naturtaflor äfven tjusats af Solöns sköna läge i den mot norr afsmalnande vik, som till största delen omgifves af de bebyggda Morastränderna. Ehuru den således ligger, som det heter, för öppen dag, är den dock nära nog att betrakta som ett *terra incognita* för dem som bo utom Siljans-dalen, ty sällan gör en långväga resande denna ö äran af ett besök. Ingen körbar väg leder dit, och fastän skummet af de frustande ånghästarne nära nog kastas upp på dess stränder, ila de dock rastlöst förbi med den mest ohöfliga likgiltighet.

Traditionen om öns första bebyggande går långt tillbaka i tiden, ända inemot hedenhös. Det säges, att fiskare från Åhl, hvilken socken anses vara den äldsta inom öfra Dallaget, efter hand utsträckte sina båtfärder efter elfven upp till Siljan, kring hvars södra del de länge nog gjorde sina fångster. Sedermera drogo de sig längre norr ut, tills de uppnådde de rika fiskvattnen kring Sollerön. Sådana resor blefvo naturligtvis långvariga, och derför uppförde fiskrarne der s. k. "eldhus" eller små stugor med eldstad uti till skydd mot oväder och till hvila efter arbetet. Den bördiga, kalkblandade jordmånen lockade snart en och annan att der för alltid nedslå sina bopålar, afröja skogen och uppodla marken. Sålunda blef denna ö redan tidigt befolkad och bebyggd. Sedermera utvidgade de sitt fiske ännu mera mot norr till nuvarande Mora strand och följde derifrån elfven upp till Orsasjön, der en ny koloni grundades i Wåmhus, hvilket namn säges härleda sig från ett gammalt ord *vamba*, som skall betyda fiskarekoja. Från Orsasjön drogo de ytterligare en half mil upp efter elfven till nuvarande Långlets by i Mora, hvilken kallades så, emedan detta var det längst bort belägna ställe, der de "letade" sina nät, och en fiskfärd dit blef ock en verklig långletning i ordets egentliga bemärkelse. Eger nu denna tradition någon grund, så följer ock deraf, att Sollerön var tidigare bebyggd än både Mora och andra norr om Siljan belägna socknar, ehuru den vid kyrkoväsendets ordnande blef lagd under Mora.

I anseende till sitt läge i öppna sjön på en mils afstånd från moderkyrkan och dess presterskap, nödgades öboarne tidigt vara betänkta på att skaffa sig ett eget bönhus, der de åtminstone vissa tider af året kunde få höra Guds ord och låta sina döda begrafvas. Redan långt tillbaka i den katolska tiden uppfördes derför ungefär midt på ön ett kapell, som helgades åt S:t Laurentius. Äfven denna anordning befanns dock snart otillfredsställande för de kyrkliga behofven. Siljan, som, då den ristar sig i vreda vågor, icke är att leka med, lade ofta så oöfverstigliga hinder i vägen, att alla kyrkliga förrättningar tills vidare måste inställas. Oroadt af dessa svårigheter, sökte derför kapellaget redan på 1600-talet att skiljas från Mora och bilda en egen församling, men både presterskapet och de öfriga Moramännen lade sig deremot. Sedan kapellaget gång efter annan fåfängt förnyat denna sin ansökan, trodde öboarne slutligen allt hopp om framgång vara ute, men slutligen kom dock en oförutsedd tillfällighet dem till hjelp. I början af 1700-talet hände nämligen en gång på den fjerde stora böndagen att Siljan upprördes af en så häftig nordanstorm, att icke ens de väldiga kyrkbåtarne, än mindre de små, kunde läggas ut i sjön, utan hela kapellaget nödgades uteblifva från den allmänna gudstjensten i kyrkan. På den tiden betraktades detta nära nog som en dödssynd och väckte stor uppståndelse. Pastor och kronobetjening togo saken om hand och läto i ovis embetsifver pliktfälla hela kapellaget. Med slug beräkning togo nu öboarne detta ofrivilliga sabbatsbrott till förevändning att ånyo upprifva den gamla frågan och skilsmessa. Som vanligt rönte de dock starkt motstånd och misströstade äfven nu om framgång. Men då uppstod inom kapellaget en klyftig och talför man, Jugen Jon Andersson, som mot vissa betingade vilkor åtog sig att hos majestätet genomdrifva saken. Förslaget antogs, och Jugen Jon begaf sig i väg, utrustad med matsäck för en längre tid.

Anländ till Stockholm, androg han genast sitt ärende hos konung Gustaf III, som mottog honom mycket nådigt, men gaf undvikande svar. Ehuru Jugen Jon märkte, att det var ugglor i mossen och att han hade mäktiga vedersakare bakom tronen, lät han dock icke afskräcka sig, utan ökade sin envisa efterhängsenhet i samma mån. Detta uttömde konungens tålamod, så att han slutligen gaf befallning, att Jugen Jon icke vidare skulle insläppas. För Jugen Jon var detta visserligen en hård knäck, men likväl ingen dödsstöt. Han tog nu sitt parti. Hela hufvudstaden blef härefter den audienssal, der han, så fort tillfälle yppades, uppvaktade konungen och utan ceremonier förnyade sin bön till dennes stora missbelåtenhet. Efter flera sådana misslyckade försök hände sig en dag, medan Jugen Jon som vanligt postade i slottshvalfvet, att de kungliga vagnarne körde fram för att föra konungen med några gunstlingar till en fest på Haga. Vipps var Jugen Jon vid vagnsdörren och ställde sig i konungens väg, då han skulle stiga upp, och förnyade under djupa bugningar den gamla visan. Förargad lät Gustaf III föra honom åt sidan, men sade derjemte: "Ja, du skall få din kyrka, blott jag slipper se dig mera i hela mitt lif". Jugen Jon svarade: "Jag tackar vördsammast och hoppas blott, att det må vara *kungsord* detta nådiga löfte, som så

Digitized by Google

många bevittnat.” Nu var intet vidare att göra, utan Jugen Jon skyndade hem med det hugnerika budskapet.

Det besannades ock snart att löftet var kungsord, ty genom kungl. resolutionen af den 8 Maj 1775 afskildes Sollerön från Mora till ett eget pastorat under namn af *Sofia Magdalena*, dåvarande drottningen till heder. Året derpå utnämnde konungen J. G. Wretlind till den nybildade församlingens förste pastor, och 1779 lades grunden till den vackra stenkyrka, som nu lik en stjerna blänker i fjerran från Siljans stränder. Denne Johan Wretlind var en så glad och rask herre, att han, under det tornbyggnaden pågick, stundom roade sig med att rida upp och ned efter byggnadsställningen. När sedan tuppen skulle uppsättas på den 1782 färdigbyggda kyrkan, blåste händelsevis sunnanvid, så att han ofrivilligt intog en föraktlig ställning mot den gamla i norr belägna moderförsamlingen, och det kringstående folket ropade derför med innerlig skadefröjd: ”O, si tuppen vänder stjerten åt Mora!” Jugen Jon Andersson, den store kyrkofadern, blef icke heller glömd. Hans bild, målad i olja, hänger ännu på väggen i sakristian och kommer troligen att hänga der, så länge ”sten hvilar på sten”.

I politiskt hänseende sammanfalla detta folks öden helt och hållet med Moramännens bragder eller förvillelser. Historien har dock icke bevarat mer än ett enda framstående namn härifrån under de gamla orotiderna, och detta står omskuggadt af ett ganska bedröfligt minne. ”Herredagsmannen Per Andersson från Sollerön” omtalas nämligen såsom en bland dem, som efter det misslyckade Dalupproret 1743 halshöggos i Stockholm, sedan han hemma blifvit mörbultad för sina fredliga tänkesätt och mot sin vilja tvungen att följa med. Det kan man kalla att blifva obehagligt ställd mellan tvänne eldar.

Sölleröfolkets ”kyrkohistoria” är dock något mera omvexlande. Bland Johan Wretlinds efterträdare skall den förste hafva varit en öfvermodig rationalist — i jordbruk, som lät bortplocka den kalkhaltiga klapperstenen från åkrarne för att få rena fält, hvilket ock lyckades så fullkomligt, att der icke växte ett strå mer, hvarför han efter några års missväxt fann större uträkning vid att återföra stenen och få säd, han som annat folk. Den andre var en man med stora vyer, men då han icke fann tillfälle att på annat sätt lägga dem i dagen, byggde han en öfvervåning i prestgården för att åtminstone få fri utsigt öfver Siljan. Den tredje hade varit brukspatron, så länge det bar sig, men efter hamrarnes fall och grufvornas undergång grep han till andans svärd och blef själasörjare här. Den fjerde var en stor experimentmakare *in spiritualibus*, stundom med, stundom utan framgång. Så t. ex. höll trolldomsväsendet på att sticka upp hufvudet bland hjorden, men i stället för att illfänas med brinnande bål, ”lade han an på deras känsla och öfvertygelse” genom att läsa ett kapitel ur Cornelius Nepos öfver Blåkulla-resenärerna, och detta med en sådan andans kraft, att både qvastar och horn fingo vara i fred. Mindre lycklig var han, då han, för att på ett mera populärt sätt bibringa sina åhörare de heliga sanningarne, en gång tog sig för att på predikstolen begagna den oblandade daldialekten. Detta tog icke skruf; folket började på samma tungomål högljudt yttra sitt missnöje, och han måste återgå till det vanliga språkbruket. De båda pastorer, som under de sista trettio åren vårdat denna församling, hafva dock varit kraftiga och allvarliga män, som uträttat mycket godt till folkets upplysning och hyfsning. Allmogens lynne är likväl ännu i dag sträft, styfsint och illmarigt. Det var en hård jordmån att bearbeta, men efter hand har den goda brådden börjat skjuta upp och lofvar goda framtidsskördar. Detta gäller egentligen den inre menniskan; den yttre vanvårdas än i dag mer än lofligt. Att döma af osnyggheten inom hus och orenligheten i kroppsligt hänseende, tyckes denna menighet betrakta vattnet såsom endast ett nödvändigt ondt, hvarmed man bör komma i så liten beröring som möjligt, utom då det gäller att dermed släcka törsten eller draga nytta deraf för sjöfarten. Knappast någon Dalsocken har en så ingrodd ”couleur de smuts” som denna. Ovanligt nog, vill den gerna följa med sjelfva helgdagsdrägten, som annars i de öfriga socknarne är utmärkt för sin renliga prydlighet. I snitten skiljer den sig obetydligt från den i Mora.

På få ställen i Dalarne äro bröllopsfesterna så troget bibehållna från fordom som på Sollerön. Såväl inom Mora som öfriga socknar kring Siljan börja både bruddrägt och andra ceremonier mer och mer försvinna, men på Sollerön bibehållas de ännu i hela sin gamla pomp och ståt. En kort framställning deraf torde derför icke sakna sitt intresse.

Här, liksom annorstädes, ingås visserligen de äktenskapliga förbindelserna dels af kärlek, dels likasom af slump, men detta gäller egentligen bland *plebejerna*. Dessa öboar hafva lika väl sina *patricier* som hvarje annat större samhälle, och dessa tillåta lika litet någon mesalliance inom sig som någonsin vår högsta aristokrati. Penningen är visserligen gradmätaren på hvars och ens samhällsställning, men den nyförvärfvade förmögenheten har icke samma värde som den ärfda. Om den ock efterhand sinat ut, är det fullt tillräckligt att höra till någon gammal rik eller ansedd slägt, och är detta något som gäller mer än uppkomlingarnes ”nysilfver”. En yngling väljer derför helst sin käresta inom sin egen samhällsställning, men det händer dock, att kärlekens vingar bära hans önskningar litet högre upp, och då fordras det goda utförsgåfvor hos den utsedde ”bönemannen” för att genomdrifva en så kinkig sak. Vid jultiden uppgöras vanligast äktenskapen, sedan kontrahenterna förut sinsemellan i tysthet gifvit hvarandra tro och lofven. Friaren beger sig då, åtföljd af sin fader, om denne lefver, eller annars af en bland faddrarne såsom böneman till den utkorades hemvist, der ärendet af bönemannen i värdiga ordalag andrages, hvarefter en grundlig öfverläggning om partiets lämplighet börjas. Merändels slutas den dock till ömsesidig belåtenhet, och detta kallas att ”*göra visst*”.

På uppmaning af en eller annan mera framstående brudgum, lyser sedan pastorn längre fram på vintern tillsammans alla dem, som det året ämna inträda i äktenskap, för att på en bestämd dag efter föregången pröfning i sin kristendom högtidligen *trolofvas* eller, som det ock heter, ”*läsa för presten*”. Det är nämligen en för denna församling egendomlig plägsed, att bröllopen hållas endast vid påsktiden. Blott när brudens rykte är satt på för högt spel, göres härifrån undantag. Det faller af sig sjelft, att då alla kontrahenterna äro åtföljda af sina fäder eller giftomän, denna samling blir ganska stor, helst det stundom händer, att dessa hymens adepter stiga till en tjugo par och derutöfver. Sedan giftomännens bifall här nu formligen blifvit lemnadt, och de unga med ja besvarat prestens förfrågan om de vilja taga hvarandra till äkta, slår han upp deras sammanlagda händer till ytterligare besegling af det ingångna förbundet. Sedan denna skärseld lyckligen blifvit genomgången, tillbringas aftonen med kalas, dans och munterhet i både brudens och brudgummens hem.

Sedan alla dessa förberedelser blifvit undangjorda, firas bröllopen 3 à 4 söndagar å rad omkring påsk, då vigseln alltid sker i kyrkan med fyra till sex brudpar hvarje gång. Fordom samlades brudskarorna i prestgården på söndagsmorgonen för att der ordna sig och beskådas, men nu sker samlingen i sockenstugan.

Brudgummarne äro klädda i blåa rockar, gula skinnbyxor, hvita halsdukar och strumpor samt tjockbottnade skor. Vid den ena af de väldiga kalfskinnshandskarne hänger en hvit näsduk, och kring hatten är fästadt ett rödt sidenband.

Digitized by Google

Bruddrägten utgör en besynnerlig blandning af egna kläder och lånta fjädrar. Den för dagen lånta klädningen af svart bombasin når den ena till knäet, den andra till fotleden, allt efter brudarnas tillfälliga längd. Bröst och hals äro betäckta med silfverstickade "glitterband" och en stor mängd löst hängande perlband i skiftande färger. Lifvet omknytes med ett bredt sidenband, och hufvudet prydes med hjerta rosor och en förgylld messingskrona, i hvilken är fästad en hög spira, utstyrd med rödt tyg och breda remsor af frasande bladguld. Händerna äro instuckna i en muff, från hvilken åt båda sidor nedhänga en mängd brokiga kattunshalsdukar, minnen af fästmannens artiga frikostighet. I denna gömmes äfven den af honom förärade psalmboken med pressade och grannt utsirade permar. Till all denna grannlåt komma slutligen röda strumpor och högklackade skor efter ortens sed.

Hvarje brud är omgifven af en lysande hedersvakt — de s. k. "braskkullorna" eller unga flickor, som taga sig särdeles väl ut i sina gröna tröjor, svarta kjortlar och brokiga kattunsförkläden. Kring hals och bröst äro de dessutom rikt behängda med stora perlband i flera hvarf och en silfverkedja med en vidfästad blank specieriksdaler eller någon annan prydnad. Hufvudet är till mer än hälften omlindadt med breda, silfverstickade glitterband, som från nacken hänga löst fladdrande efter ryggen.

Att denna lysande ståt skall locka en stor skara beundrare af båda könen, faller af sig sjelft; trängseln kring de uppradade brudparen är ock derför högst besvärande. De, som icke få rum under tak, gå visserligen miste om den förtrollande glansen af skiftande perlor och glittrande guld, men blifva dock icke helt och hållet lottlösa, ty utanför på kyrkovallen paradera "brudsvennerne" med betoffsade hästar, grannt målade selar och brokiga fällar, och sådant får man icke heller se alla dagar. Det är nämligen en omsorgsfullt bevarad plägsed att vid dessa högtidliga tillfällen begagna släddon, äfven om de skola släpas fram i bara sanden.

Men klockorna börja ringa till gudstjenst. Då anländer presten och sätter sig i spetsen för bröllopsskaran, som, med ledning af spelmännens gnisslande fioler, aftågar till kyrkan i följande ordning: 1. "brudmännen" (brudparens fäder); 2. brudgummarne; 3. braskkullorna; 4. brudarne; 5. öfriga gäster. Vid kyrkogårdsporten möter kyrkvaktaren i sin fotsida kåpa, går gravitetiskt framför presten och höjer i den inre kyrkdörren sin väldiga läderkarbas till tecken åt den i koret stående klockaren att uppstämma ingångspsalmen. Brudskaran går fram till koret, der brudparen taga plats i särskildt framsatta bänkar (de s. k. brudstolarna), och de öfriga i närmaste bänkar. Vigseln förrättas sedan enligt gällande ritual med thy åtföljande pell.

Efter gudstjenstens slut återvänder bröllopsskaran i samma ordning till sockenstugan, der brudparen undfägnas med bränvin och hvetebröd, som "brudsätorna" medfört i sina kjolsäckar. Sedan de ytterligare en stund tillfredsställt de skådelystnas nyfikenhet, ordnas slädpartierna, och hvarje bröllopslåg drager åt sitt håll med spelmannen och presten i spetsen för tåget. Ofta nog slå sig två och tre brudpar tillsammans om kalaset, hvarigenom kostnaden rätt mycket minskas.

Vid ankomsten till bröllopsgården införes man genast i gästabudsstugan, hvars ena långvägg är prydd med uppspända täcken och kolorerade taflor ur bibliska historien. Efter densamma är bordet redan dukadt och försedt med höga staplar af smörklimpar, ostar af alla slag, limpor och bränvinsflaskor. För hvarje gäst är framlagd en i trekant viken "tunnbrödskaka", som utom sin egentliga egenskap af "tilltugg" äfven får tjena såsom tallrik och servet. Brudarna jemte sina "sätor" (vanligen närbeslägtade, gifta qvinnor) intaga nu högsätet längs den dekorerade väggen, och presten har sin gifna plats vid ändan af bordet närmast den brud, af hvilken han blifvit inbjuden. Vid ett mindre bord i spiselvrån sitta brudgummarne, brudmännen och spelmannen, och der går det rundligen till i både mat och dryck. Trängseln vid stora bordet är förfärlig, ehuru der plats anvisas nästan endast åt närmaste slägtingar.

Sedan bordsbönen blifvit läst, upptagas de medförda fällknifvarna, korkarne dragas ur flaskorna, och så göres ett allmänt anfall på de uppstaplade gudsgåfvorna. Lutfisk, kål eller sötgröt äro de stående rätter, som sedan angripas, och äro alla af den kraftiga beskaffenhet, att de kräfva en eller par supar till matsmältningens underlättande. För presten ensam framsättes någon lättare mat, såsom färsk fisk, sagosoppa och fårkött, hvilka rätter bruden särskildt låtit tillaga i prestgården. Honom tillkommer dessutom förmånen att begagna tallrik, knif och gaffel. Dessa gästabud kunna med skäl kallas kärleksmåltider, ty utom det att man gruppvis äter ur samma fat, med tillhjelp af fällknifven och tummen eller de dertill framlagda träskedarne, så tillkommer det ock presten att, sedan han fått sitt lystmäte af de åt honom framsatta godbitarne, erbjuda qvarlefvorna åt bruden, som delar dem med sin brudsäta och med ett tacksamt leende besvarar denna hans artighet. Sedan nu alla, som det heter, blifvit glada och mätta, inkommer en minderåring och uppläser alla bords- och aftonböner som stå i katekesen. Till sist håller presten ett s. k. "brudtal" och uppstämmer en lämplig slutpsalm.

Efter måltiden framträder bruden med en "silfverkosa" på en tallrik och bjuder gästerna "en gång dricka", hvilken välvilja återgäldas med en penningegåfva efter hvars och ens råd och lägenhet. Under denna "skänkgång" åtföljes hon af "källarsvennen", som ur en väldig träkanna påfyller kosan åt hvarje gäst. Hon uppträder också nu i en enklare drägt, ty brudsätan har redan vid middagsbordet från hennes hufvud och bröst aftagit de band, blommor och perlor, som kunna taga skada i den allmänna trängseln. Kronan med sin högt svajande spira bibehålles dock hela första dagen. Längre fram på aftonen, då de objudna åskådarne börja samlas, utsträcker hon förplägningen äfven till dem. Nu hör det till saken, att den hon fångar måste dricka, men äfven underkasta sig den åsyftade beskattningen. Å andra sidan söker man i det längsta undandraga sig hennes trugande välvilja, och derigenom uppstå emellanåt de befängdaste uppträden. För att icke hindras i sina rörelser, uppskörtar hon kjortlarna, och så börjas den vilda jagten genom gator och öfver gårdar, öfver stängsel och fält, så länge krafterna medgifva. När mörkret inbryter, förser hon sig med bloss och fortsätter vigilansen öfver stock och sten. Visserligen gör hon emellanåt halsbrytande kullerbyttor och kan stundom äfven blifva hängande på en gärdesgård, men detta nedslår icke modet, utan ökar blott munterheten. Naturligtvis känner detta på både lungor och ben, men i mån af brudens uthållighet ökas ock vinsten, och det länder henne till mycken heder att genom denna kapplöpning inbringa en god skörd.

Dans och traktering fortgå natt och dag, så länge man står bi. Andra eller tredje dagen upplyftes spelmannen på ett väldigt träd, som under mycket stoj och skrål kringbäres i granngårdarne. Tredje eller fjerde dagen, då bröllopet afslutas, tager spelmannen plats på en stubbe, som blifvit utflyttad midtpå gården. Gästerna taga i ring och börja en högst egendomlig långdans, som består deruti, att de dansande samtidigt taga tre skutt åt sidan, hvarefter de stanna på fötterna, men vagga fram och åter med kroppen. Dessa rörelser förnyas länge och väl. Derunder gå de nygifta omkring i ringen med en bränvinsskål och bjuda de dansande turvis en sked af den läskande drycken, tills förrådet är slut. Då ger spelmannen en signal, och hela sällskapet rusar in i

Digitized by Google

dansstugan, der de höja "ungfar" och "ungmor" under väldiga hurrarop, och dermed slutas festen.

Några andra egentliga folknöjen förekomma annars icke bland dessa öboar, om man icke dit vill räkna lusteldarne Valborgsmessaftonen, då ungdomen fröjdar sig med "hornlåtar", lekar och dans. Bekransningen af "*Malins kyrka*" är dock en från fordom qvarstående plägsed, hvarmed om digerdödens härjningar inom denna församling är förenad en folksägen, som icke saknar sin romantik. Den förmäler att "*pestilentian*", som den här kallas, uppenbarade sig i skepnad af en man och en qvinna, af hvilka den förre bar en räfsa och den sednare en qvast. Pestilentian utvalde helst unga personer till sina offer, men både unga och gamla grepos af en oemotståndlig lust att deltaga i den ringdans, hvartill de inbjödos af de främmande gästerna. Dessa nöjen anställdes både inom hus och i fria luften, men slutades alltid dermed, att de dansande nedföllo döda, den ena efter den andra. Många läto väl af denna sorgliga utgång varna sig, men föllo snart offer för andra frestelser, som voro svårare att motstå, ty pestilentian utströdde med frikostig hand på vägar och stigar både mat, prydnader och bohagsting, hvilka dock alla voro så förpestade, att hvar och en, som blott vidrörde dem med handen, innan nästa soluppgång var ett lik. Under denna allmänna förödelse flydde några få personer undan till "Nordlanden", men bland de hemmavarande räddades endast tvänne gamla kloka gubbar, som icke läto fånga sig af pestilentians listigt utlagda snaror. Bland de till Nordlanden flyende fanns en fager ungmö vid namn Malin, som var vida beryktad för sin fromhet och dygd. Kort efter det hon lemnat fädernehemmet, fann hon i sin väg ett glänsande smycke med Frälsarens bild, som hon, oaktadt de andras varningar, upptog och gömde.

Då de flyende hunnit till nuvarande fäbodstället Rossberg, beslöto de att rasta der och med offer och böner söka blidka himmelens vrede samt utverka helgonens beskydd under den förestående vandringen. Malin var den som frambar offret och förestafvade bönerna, hvilket allt hon gjorde med den mest brinnande andakt. Hon hade i sin fromhet länge legat på knä vid en till altare utvald sten, men uppstod aldrig mer, ty då solen sjönk i vester, hade hennes förklarade ande lemnat denna verld. De efterlemnade betraktade henne sedan som det enda Gudi behagliga dödsoffer, hvilket kunde afvärja den hotande faran från dem sjelfva, ty alla uppnådde de Nordlanden lyckligt och väl och dröjde der i sju år. När de efter denna tids förlopp återvände till sina fordna hem, funno de ock hvarje bohagsting orubbadt qvar på den plats det hade, då pestilentian räfsade och bortsopade befolkningen.

Den flata stenhäll, på hvilken Malin frambar sina offer, ligger ännu qvar och kallas *Malins kyrka*, den nejdens vallhjon hvarje midsommar pryda med friska löf och blommor, och i en väldig fura der bredvid har ända till sednaste tider funnits inhugget årtalet 1353.

Aug. Blanche har i "En prestmans anteckningar" skildrat "*Det bästa hufvudet vid akademien*" för några tiotal år tillbaka, och ingen lär bestrida, att den, som utan att ens förlora sansningen, tål vid ett yxhugg i pannan, äfven gjort sig förtjent af en sådan titel; men vi våga nästan påstå, att äfven denna akademicus skulle fått svårt att bestå profvet i en täflan med skallarne på Sollerön. Till bevis härpå vilja vi berätta följande händelse:

En förmögen bonde, som tyckte sig ha råd att ta sig sin sup och hålla frimåndag, lyckades en gång i grannskapet af kyrkan komma öfver den lifvande vätskan och få sig en nätt florshufva. Man höll för tillfället på att tjärstryka kyrktaket, och i den högre lyftning, hvari han redan befann sig, föreföll det honom trefligt att göra den dermed sysselsatta artisten ett vänligt besök, hvarför han genom en af tornluckorna begaf sig ut på taket för att efter kammen balansera sig framåt. Detta lyckades dock icke bättre, än att han från denna svindlande höjd gjorde en kullerbytta med sådan fart, att hufvudet, som gick förut, i marken borrade ett hål af en spilkums storlek. Der låg nu den högtsträfvande mannen utan sans och blödde så häftigt ur näsa och mun, att man trodde alla inre kärl hafva brustit och att han ögonblickligen skulle gifva upp andan. Underbarligen voro dock hvarken hals, armar eller ben afbrutna. Emellertid gaf han ännu tecken till lif, och efter föregången lämplig behandling kördes han varsamt hem för att bland sin närmaste omgifning få uppgifva sin sista suck. Dagen derpå gick prosten med sorg i hjertat för att tala några tröstande ord till enkan och de faderlösa, ty att mannen allaredan då var död, tog han för afgjordt. Ytterst förvånad blef han dock, när han vid ankomsten till gården fann honom vid grinden, med "snuggan" i mun, djupsinnigt begrunda storskiftesförrättningen, som då pågick i byn. "Skall jag tro mina ögon?" sade prosten; "lefver du eller går du igen?" — "Ja, gudskelof", blef det lakoniska svaret, "men nog fick jag en dugtig skräll i går". Intagen af häpnad öfver en sådan jernnatur, återvände nu presten hem, skar en torfva af passande storlek och fyllde dermed hålet på kyrkogården, som den fallne med hufvudet uppristade. Då främlingar sedan kommo till ön och ville se kyrkan, ledsagade han dem alltid äfven till denna plats, upplyfte torfvan och berättade den underbara tilldragelsen, vanligtvis tilläggande: "Det synes häraf, att mina sockenboar icke äro några träskallar, ty en sådan skulle spruckit för en dylik smäll, men en Sollbyggares kranium bestod profvet."

Att denna befolkning varit styfsint och obändig, derpå kunna flera bevis framläggas. När några svårare dåd blifvit begångna, har den naturliga råheten vanligen blifvit sporrad af bränvinet, som alla tider igenom spelat en stor roll i folklifvet på denna ö. För omkring tjugo år sedan tilldrog sig en händelse af hemskaste beskaffenhet och väckte på den tiden allmän bestörtning. Vid en bröllopsfest hade nämligen sockenfjerdingsmannen, en högst betydande medlem af samhället, objuden och berusad infunnit sig i bröllopsgården och der med groft öfversitteri stört den allmänna glädjen. Till följd af sitt häftiga och sjelfrådiga lynne hade han redan förut ådragit sig mångas ovilja, och då han nu uppträdde med samma sinnelag, blef han snart omringad af andra berusade grälmakare, som, sedan de lockat honom ut på gatan, gjorde processen kort och på det jämmerligaste sätt slogo honom till döds. Ett par af gerningsmännen dömdes till döden, och andra till vissa års fästningsstraff, men domen mildrades genom konungens nåd. Efter denna blodiga varning tyckes en stillsammare anda vilja göra sig gällande, och man hörde icke af några gröfre våldsamheter på en längre tid; men bränvinet väckte dem dock slutligen ånyo till lif.

Länsmannen i Mora, som äfven vakar öfver ordningen på Sollerön, hade fått sig bekant att man der sysslade rätt flitigt med bränvinstillverkning i smyg, hvarför han begaf sig dit för att stäfja ofoget och näpsa de skyldiga. Han fick sig dock endast ett kok stryk för besväret och måste återvända med oförrättadt ärende. Vid ytterligare förnyade besök hotades han så allvarsamt till lif och lem, oaktadt kronofogden på allmän sockenstämma uppläst upprorsplakatet, att han icke mera vågade sig dit och fortsätta ransakningen. Nu trodde de sig äntligen vara fredade för all obehörig nyfikenhet; bränvinspannorna porlade med lust och gamman, och man gjorde sig allmänt glada dagar. Fröjdefesterna blefvo dock lika oförtänkt som obehagligt störda, ty plötsligen uppmarscherade på ön en soldatkommendering med påskrufvade bajonetter och tog utan krus qvarter i byarne,

Digitized by Google

medan kronobetjeningen ransakade i de hemliga laboratorierna. Då blef det annat ljud i skällan; men nu halp det icke att jämra sig och falla till bönboken. Somliga dömdes till fästning, andra till böter, och dessutom fingo de bekosta $\frac{1}{8}$ af kommenderingens underhåll för en månads tid. Detta var en radikalkur, som i hast afkylde den gamla berserkarandan, ty efter dessa kännbara brännsår har äfven denna menighet visat sig vara ett fogligt och laglydigt folk.

Solleröboarne äro i ekonomiskt hänseende bättre lottade än de flesta socknarnes kring Siljan innevånare. Sjelfva ön, som till största delen är uppodlad, har en bördig och kalkhaltig jordmån, och genom sitt frostfria läge lemnar den nästan alltid oskadade skördar. Den innefattar visserligen endast $\frac{1}{8}$:dels qvadratmil, men med tillägg af det hit hörande fasta landet vester om Siljan mellan Leksand och Mora, upptager hela sockenarealen en vidd af $3\frac{1}{2}$ qvadratmil. Den bebyggda delen af fasta landet utgöres endast af fäbodar, men den tillhörande jorden är så betydligt uppodlad och innefattar dessutom nästan de enda till buds stående betesmarkerna, så att befolkningen der tillbringar största delen af året. Hela vintern och våren, eller från Jultiden till Maj, äro de dock bofasta på ön, som till följd deraf är tätt bebyggd. En del fäbodar äro likväl större än byarne på ön och kunna innefatta ända till hundrade innebyggare och derutöfver. Med undantag af måhända Rättvik torde ingen socken i öfra Dalarne med egen spannmålsproduktion komma behofvet så nära som Sollerön. Derigenom är ock den nödtorftiga bergningen allmännare än annorstädes, och den sedvanliga utvandringen på "herrarbeten" nedåt landet mindre. Binäringarna utgöras egentligen af båtbyggnad och laggning. I den förra handaslöjden äro de isynnerhet särdeles skickliga. Solleröbåtarne stå i högt anseende för sin sjösäkerhet och snabbhet. Hela Siljan hvimlar af dem, och de äro äfven mycket eftersökta i andra trakter. De, som här begagnas, äro vanligen byggda för två par åror och rymma tolf till femton personer, och man kan antaga, att minst trehundra af dessa farkoster finnas, då nästan hvarje hushåll är försedt med åtminstone en sådan. Stundom kan man vid ett enda landningsställe räkna femtio till sextio båtar, och om sommaren, då folket vistas i fäbodarne, kan man ofta tro sig se en venetiansk regatta, när de kyrkbesökande i täflande fart färdas till eller från ön. Ett annat slag af dessa sjötroll äro de s. k. kyrkbåtarne med tio till tolf par åror, som rymma ända till sextio personer. Dessa äro egentligen qvarlefvor från den tid, då Sollerön sammanhängde med Mora, och begagnades då hufvudsakligen vid kyrkfärderna. Äfven vid andra tillfällen, såsom vid de årliga utvandringarne eller beväringsmanskapets mötesfärder, begagnades de ännu in i sednare tider, men sedan ångbåtarne kommo i gång, brukas de nästan aldrig. De äro ganska kostsamma att bygga och vårdas derför med mycken omsorg i särskildt uppförda båthus, hvartill hela byalag kunna hafva eganderätt. Flera af dessa kunna vara sina hundrade år gamla, och man har till och med i förstäfven på en sådan båt funnit årtalet 1718 inhugget.

I följd af folkets nomadiska lefnadsvanor faller det af sig sjelft, att ön vissa tider af året är öde och tom. De tätt sammanträngde byarna likna då mer än något jag hittills sett "*de dödas stad*". Sjelfva "pestilentian" hade icke kunnat göra dem folktommare. De enda lefvande varelser, man under den varma årstiden kan upptäcka, äro de åt sig sjelfva lemnade svinen, som söka sin föda, så godt de kunna, och i detta naturtillstånd blifva nära nog förvildade, så att man ofta nog kan råka ut för både obehag och faror under vandringen genom de härs och tvärs hvarandra korsande gatorna.

Visserligen är presten alltid här mer än vanligt afskild från umgänget med den civiliserade verlden, men under folkets vistande i fäbodarne sitter han nästan hela veckorna igenom, som en annan Robinson, på sin obebodda ö. Nog går det an om sommaren, då naturen står i sin högsta fägring, då solen är en länge dröjande gäst på himlahvalfvet, då Siljan, omsluten af majestätiska berg, är vid sitt blidaste lynne, ty då har man att fröjda sig åt lifvet i naturen, som här erbjuder lika många behag som annorstädes i Dalom, och då kan man äfven räkna på att ångbåtarne stundom tillföra en laddning glada vänner från fasta landets stränder. Men

»När härjaren går i höstdrägt fram öfver fältet,
Stormarna ryta i skyn, vågorna brytas mot strand»,

då blir det kulet och hemskt, då gäller det att inom hus kunna ega den trefnad och lycka, som öfverväga den yttre verldens brokiga hvimmel. Är man road af jagt, har man visserligen godt tillfälle dertill om hösten, då harar skutta härs och tvärs, och stora skaror af orrfågel flytta öfver från fasta landet för att i de talrika björkdungarne på ön göra sig ett godt mål af deras knoppar och andra småsaker. Men nu för tiden finnas inga *krut-prester* mer — de höra till en längesedan föråldrad skola, och således kunna icke heller dessa nöjen erbjuda någon lockande förströelse. I hvilket fall som helst har kyrkoherden dock att fröjda sig åt en väl byggd och ordnad prestgård omedelbart i grannskapet af kyrkan, som fått sitt läge "midt i byn", som det heter, och på öns högsta punkt. Vill han, af fruktan för verldens synd och flärd, se den endast på långt håll, så behöfver han blott stiga upp i tornkammaren, och han skall der finna en rik lön för sin möda, ty han har derifrån nästan hela den egentliga Siljansdalen utbredd för sitt öga, och en mera storartad horisont har man svårt att i sjelfva Dalarne påträffa.

Sidentillverkningen i Frankrike.

(Efter "Cornhill Magazine".)

Silkesodlingen förskrifver sig från Kina, der de första silkesmasklarverna skola hafva blifvit utkläckta och der spinningen liksom väfningen var känd i den förhistoriska tiden. I gamla testamentet omtalas sidentyger, och handeln med dessa drefs både af fenicier och araber. Grekerna kände äfven till silket, hvilket deremot var mindre bekant och derför dyrare i Rom, dit det lär hafva blifvit infördt från Indien. Så lunda skall Julius Cæsar hafva betalt en ofantlig summa penningar för det soltält af siden, som han lät utspänna öfver cirkus vid de allmänna spelen. Ett skålpund silke uppvägdes då med ett skålpund guld, och det berättas att kejsar Aurelianus skall hafva svarat sin gemål, då hon önskade sig en sidenkjortel: "Gudarne förbjude att jag någonsin skulle gifva så mycket guld för så litet tråd". Heliogabalus påstås

Digitized by Google

hafva varit den förste kejsaren som bar sidenkläder, och då han en gång visade sig, klädd i siden från hufvud till fot, skall han derigenom hafva framkallat större skandal än som förorsakats af hans beryktade galna upptåger.

Mot medlet af sjette århundradet eft. Kr. föd. återvände från Indien några munkar till Konstantinopel och medförde i ihåliga bamburörsköppar några silkesmaskägg, som de med stora faror undandragit kinesernas misstänksamma blickar. Kejsar Aurelianus mottog de fromma fäderna vänligt, köpte äggen och sökte på allt sätt från palatset utbreda silkesodlingen bland sina undersåtare och göra det för sina arbetare möjligt att täfla med de indiska och persiska. Från Konstantinopel utbreddes silkesodlingen öfver Grekland och dess öar; af araberna fördes den till Spanien, och genom korstågen, som i så hög grad befordrade Italiens samfärdsel med Levanten, kom den både till norra och södra Italien, der odlingen af mulbärsträdet blef allt allmännare. Efterhand utbreddes silkets odling och väfning alltmer, och "siden blef så allmänt", säger krönikeskrifvaren Mézerin, "att vid en högtidlig procession i Genua år 1347 funnos ett tusen borgare som buro sidenkläder."

Det var likväl först mot slutet af trettonde århundradet påfvarne, som då residerade i Avignon, införde silkesodlingen i Provence, hvarifrån den utbredde sig till de närliggande landskaperna, utan att likväl derigenom i någon betydligare mån utvecklas. Det var först under Ludvig XI den gjorde svaga framsteg; han inkallade arbetare från Italien, och det var med deras hjelp Guillaume Brissonet i Lyon anlade ett litet sidenväfveri, afsedt för tyger, hvari inväfdes guld- och silfvertråd. Genom ett öppet bref af den 23 December 1466 förklarade konungen fabriken berättigad att utöfva sidenväfveriyrket, och för att uppmuntra dess verksamhet befallde han att årligen bland Lyons innevånare borde utskrifvas en skatt på något öfver 6,000 rdr sv. "för att dermed skulle betalas väfstolarne, verkmästarne och materialierna till tygernas färgning". Konungen befriade dessutom hvarje arbetare, som på minsta sätt stod i någon förbindelse med väfverierna, från alla skatter och onera under de första tolf åren.

Fyra år derefter eller 1470 nedsatte sig i Tours en koloni italienska väfvare och anlade der en fabrik, som finnes qvar ännu i denna dag, och det var mot slutet af ofvannämnda århundrade det första mulbärsträdet planterades i Frankrike. Ännu år 1802 kunde man i Allan, i närheten af Montélimart i Drôme-departementet, se det första af de mulbärsträd som växte i fransk jord.

Ehuru de franska sidenväfverierna på allt sätt uppmuntrades och efterfrågan på deras fabrikater var liflig, ville de likväl ej rätt trifvas. De ifrigaste patrioter måste tillstå att de franska sidentygerna på långt när ej kunde jemföras med de från Genua kommande sammets- och sidentyger, hvari voro inväfda guld- och silfvertrådar. Den franske hofmannen kände att han, iklädd den inhemska drägten, ej tog sig någonting ut, hvaraf blef en följd att efterfrågan minskades, varorna föllo i pris och väfvarne utarmades. Sidenväfverierna i Lyon voro nära att gå under, då genom Frans I:s tronbestigning förhållandet ändrades. Denne furste var en varm vän af konsten, i hvilken form den än uppenbarade sig; det förtröt honom att de franska sidenväfverierna ej skulle kunna täfla med de italienska, och då han fann att de större privilegier, Lyons väfvare erhållit af Ludvig XI, voro för små, gjorde han genom ett edikt af den 2 Dec. 1536 de utländska sidenväfvarne så lockande anbud, att han med säkerhet kunde hoppas att dessa i stort antal skulle tillströmma från de rivaliserande orterna. Väfvarne fritogos från alla skatter, kunde ej fängslas för gäld, bodde fritt samt erhöllo dessutom tillåtelse att bära svärd — en rättighet, som vid denna tid tillkom endast adeln och följaktligen blef mycket eftersökt bland borgarklassen. Två genuesare, Stefan Turqueti och Barthol. Nariz kunde ej motstå de lockande anbuden, utan nedsatte sig i Lyon. Då de snart förvärfvade stora rikedomar, följde andra dem i spåren, och inom kort lemnade en hel skara utvandrare Italien och bosatte sig i Lyon. Dessas skicklighet och uthållighet, hvilka uppmuntrades af de följande konungarnes och ministrarnes beskydd, bragte så småningom de franska sidenväfverierna till denna höga ståndpunkt, som de sedan så väl lyckats bibehålla, att de svårligen torde öfverträffas af något annat lands.

I början hade likväl de franska fabrikerna svåra medtäflare i de genuesiska, då dessas gamla, välförtjenta rykte och de italienska sidentygernas utmärkta beskaffenhet beständigt uppväckte de franska väfvarnes bekymmer. Ordet "skydd" framhviskades, och år 1560 inlemnades till konungen en böneskrift, hvari man bad att förbud skulle utfärdas mot införseln af utländska sidentyger eller att åtminstone dessa skulle beläggas med så hög tull, att de ej blefve några farliga konkurrenter. Frans II, den dåvarande konungen, gaf ett för dessa tider (då statsekonomien ännu ej fanns och monopoler hörde till ordningen för dagen) ovanligt svar, som utvisar att han hyllade nutidens friare handelsgrundsatser. Han svarade nämligen att bästa sättet att sporra de franska fabrikanterna till större ansträngningar vore att ej förqväfva den främmande konkurrensen, hvarjemte han tillade att den franska allmänheten, om italienska sidentyger ej finge införas i landet, skulle blifva alltför mycket beroende af väfvarne i Lyon, som troligtvis derigenom skulle blifva likgiltiga och mindre lägga sig vinn om arbetet — "och dessutom", sade han, "bör det ej sägas om Frankrike, som står så högt öfver Italien i krigskonsten, att det ej vågar täfla med detta land i fredliga idrotter".

En menniskoålder sednare (1590) höjdes emellertid ånyo röster, som ropade på skydd, men denna gång fanns likväl någon grund för klagomålen: religionskrigen, som ödelagt landet, hade äfven tillintetgjort alla fredliga yrken; endast vapensmedens stod i flor. Den tidens ädlingar köpte hellre dolkar, svärd och bössor än sidenkläder; qvinnorna gömde sina smycken och sitt guld; fester och ståtliga tillställningar voro uppskjutna till härför lämpligare tider; katoliker och protestanter svärmade mera för läderkyller och stålpansar än för sidentyger, och äfven fruntimmerna hade annat att tänka på än dyrbara klädningar och annan grannlåt. Henrik IV insåg att någonting måste göras, såvida icke fabrikerna i Lyon skulle gå under; han förbjöd derför all införsel af utländska sidentyger, men ehuru denna åtgärd var ganska välkommen, gjorde den endast ringa verkan, ty vid denna tidpunkt var konungens makt ännu för svag att kunna göra befallningen åtlydd.

Tio år derefter, år 1600, blef förbudet upphäfdt på tillstyrkan af den berömde Sully. Landet hade åter fått lugn, och denne utmärkte minister sökte att på allt möjligt sätt läka såren efter inbördes kriget. De olika manufaktorierna ådrogo sig hans synnerliga uppmärksamhet, och liksom ledd af en högre ingifvelse, insåg den store mannen hvad som borde göras och gaf sidenväfverierna just den hjelp, de bäst behöfde. I trakten af Paris, Tours och Orleans samt i provinsen Poitou lät han anlägga stora plantager af mulbärsträd; samtidigt dermed skickade han till alla delar af landet frön till detta så nyttiga träd jemte små böcker, hvilka upplyste om huru fröen skulle användas och träden sedermera skötas. Han stannade likväl ej härvid; han skickade till Italien ett stort antal franska ynglingar och satte dem på statens bekostnad i lära hos italienska fabrikanter. Efter några år återvände dessa ynglingar hem såsom skickliga arbetare, rika på erfarenhet och i stånd att genom införandet af förbättringar framkalla nytt lif i sidenfabrikationen och

Digitized by Google

sålunda återgälda staten hvad hon utgifvit för deras undervisning.

Likväl återstod ännu ett framsteg att göra, innan Frankrike kunde ställa sig i jembredd med sina sidenväfvande medtäflare. Hvarken i Lyon eller Tours hade man lärt sig att åstadkomma dessa dyrbara och praktfulla tyger, i hvilka guld, silfver och silke äro i storartade mönster förenade till beundransvärda figurer. Italien och Orienten hade ännu privilegium på detta konstnärskap inom väfnadskonsten, hvars alster användes till att pryda domkyrkorna, furstliga kapeller, kungliga palatser och regenternas kröningsdrägter. Sully lät hemta arbetare från Milano, hvilket då var berömdt för dessa väfnader, men försöket misslyckades, ehuru det sedan förunnades fransmannen Claude Dangon, borgare i Lyon, att komma sitt fädernesland till hjelp. De första franska väfstolarne för dessa väfnader uppsattes år 1605, men resultatet blef dåligt. Då emellertid Claude Dangon var en ihärdig och viljefast man, uppnådde han slutligen målet för sina sträfvanden, och år 1611 kunde han för rådet i Lyon uppvisa några profver på det nya tyget; såsom en uppmuntran till fortsatta bemödanden erhöll han en gåfva af några hundrade francs. Tolf månader derefter tillerkände honom staden, med anledning deraf att han infört åtskilliga förbättringar, en pension af flere tusen francs och fem års patent på att förfärdiga och sälja figurerade sidentyger.

Den nya väfstol, som af Dangon uppfanns, åstadkom en fullkomlig omstörtning i Lyons fabriker och begagnades fortfarande, tills den i början af detta århundrade aflöstes af Jacquards. Liksom förhållandet är med allt annat här i verlden, så inträffade nu äfven i detta fall: den ena uppfinningen medförde den andra, den ena förändringen gaf upphof åt en annan, och otaliga voro de förbättringar, som i väfnadssättet infördes under årens lopp. År 1666 fick Ant. Bourget af Ludvig XIV patent på att i Lyon, S:t Etienne och S:t Chamond förfärdiga silkesflor och organsin (spunnet och tvinnadt silke), som man flere gånger, ehuru utan framgång, sökt i Frankrike tillverka. Patentet gällde för en tid af femton år, och när dessa voro tilländalupna, skulle Ant. Bourget tillverka allt det flor och organsin, som åtgick i riket, och uppsätta två tusen väfstolar.

Tre år förut, eller 1663, hade man kommit underfund med rätta sättet, hvarpå åt dessa tyger kunde gifvas en artificiell glans. Upptäckten var föröfrigt alldeles tillfällig. Då en köpman i Lyon, Octavio Mey, en dag stod försjunken i djupa tankar, införde han, utan att tänka derpå, några silkestrådar i munnen och började tugga på dem. När han tog ut dem, förvånades han öfver deras ovanliga glans, men ännu mer deröfver att de bibehöllo denna glans, sedan de torkat. Tanken att en betydelsefull hemlighet gömdes härunder slog honom genast, och då han var en man med godt hufvud, började han straxt undersöka förhållandet närmare, och resultatet blef att han uppfann en metod, hvarigenom åt tygerna kunde gifvas en större glans än den de förut haft. Metoden har under årens lopp, liksom så många andra detaljer inom väfnadskonsten, blifvit förändrad, men förfaringssättet är nu ungefär detsamma; två valsar, som kunna vridas omkring sina axlar, uppsättas några fot öfver golfvet på ett afstånd af 12-15 alnar från hvarandra. Omkring den ena af dessa valsar lindas ett stycke sidentyg, hvars längd vexlar från 50 till flere hundrade alnar; 12-15 alnar afrullas och fastgöras på den andra valsen, hvarvid iakttages att sidenstycket mellan de två cylindrarne spännes så mycket som möjligt. En arbetare betäcker sedan med lätt hand den öfversta sidan af tyget (den som i stycket blir avigsidan) med ett gummilager. På golfvet befinner sig under det utspända tyget ett slags jernväg, hvarpå en panna med glödande kol kan föras fram och tillbaka under tyget, för att derigenom torka gummit, innan det hinner sippra igenom. Det är ingalunda någon lätt sak, ty sipprar gummit genom eller hållas kolen för länge under ett ställe, förderfvas tyget, ty i förra fallet blir det fläckigt och i det sednare brändt. Det är endast bepröfvade arbetare som härvid användas, och äfven för den vanaste kan arbetet ibland misslyckas. De första 12-15 alnarne upprullas på den tomma valsen, hvarefter fortsättes på ofvannämnda sätt. Tyget med dess torkade gummiöfverdrag är nu styft och frasande, som när man hopkramar papper, hvarför det, för att åter blifva mjukt och böjligt, 6-7 gånger måste upprullas öfver två cylindrar, af hvilka den ena invändigt uppvärmes genom kol; denna enkla åtgärd är tillräcklig för att gifva nya sidentyger den glans och friskhet, vi hos dem beundra.

Under första hälften af Ludvig XIV:s regering uppnådde sidenfabrikerna i Lyon sin högsta blomstring. Den vanvettiga lyxen vid hofvet, adelns slöseri och den ändlösa raden af fester, maskrader och dylika tillställningar i förening med en förnuftig uppmuntran af den utmärkte finansministern Colbert — allt bidrog till att de franska sidenväfverierna öfverträffade alla andra nationers. Italiens lysande dagar voro förbi; Mediceerna voro döda, och det land, hvaröfver denna mäktiga, konstälskande familj regerat, var redan då, hvad Metternich år 1815 kallade det, "endast ett geografiskt begrepp". Italien hade ej längre mäktiga regenter, som kunde beskydda, eller frikostiga furstar, de der ville uppmuntra manufaktorierna; efterhand upphörde de flesta väfverierna i Genua, då deremot de franska vunno allt större rykte och åstadkommo allt värdefullare produkter, och omkring 1670 hade utförseln af siden från Lyon till Spanien, England, Tyskland och Norden stigit ofantligt.

Denna blomstring förstördes emellertid af de religionsförföljelser, som utgöra en skamfläck för den sednare hälften af den store monarkens regering. Ludvig XIV lyssnade till sina jesuitiska biktfäders, la Chaises och le Telliers, råd och beslöt att tillintetgöra protestantismen i Frankrike. De franska protestanterna voro ett både talrikt och arbetsamt samfund, som utgjorde den aktningsvärdaste delen af den industriidkande klassen och i sjelfva verket var oumbärlig för fabrikernas bestånd. En furste med den minsta politiska blick skulle hafva varit angelägen om att fästa en sådan befolkning vid fäderneslandet genom att bevilja den fri religionsutöfning, men Ludvig XIV var ingen vis furste, utan i högsta grad halsstarrig. År 1680 lät han utfärda ett dekret, hvari sidenväfverierna förbjödos att använda protestantiska arbetare eller antaga lärlingar af denna bekännelse. Genom detta obetänksamma påbud tvingade konungen Lyons fabrikanter att låta halfva antalet väfstolar stå tomma; men år 1685 satte han kronan på verket genom att tvärtemot alla förnuftiga mäns — deribland Fenelons — råd upphäfva det Nantesiska ediktet och derigenom beröfva protestanterna sista återstoden af den religionsfrihet de ännu hade qvar, och från detta ögonblick gick det raskt utför med de franska sidenväfverierna. Öfver 50,000 franska protestanter utvandrade till England, Holland och Tyskland. Lyons tiotusen väfstolar reducerades till fjerdedelen och derunder. De förföljda väfvarne togo sin industri med sig till Genf, Zürich, Crefeld, Berlin, Elberfeld och London. I sistnämnda stad nedsatte de sig i distriktet Spitalfield, der deras efterkommande ännu finnas qvar.

Först under regenten Philip af Orleans började manufaktorierna i Lyon repa sig efter de olyckliga följderna af Ludvig XIV:s bigotteri, men det skedde endast långsamt. Ett verkligt aktieraseri hade fått makt med hela franska folket i anledning af skotten Laws lockande löften om den oerhörda vinst, hans planer skulle medföra, och då allt slutligen upplöste sig till ett intet, bytte stora förmögenheter på några få ögonblick om egare. Tjenare och småfolk, som haft tur, blefvo plötsligen millionärer, och mången rik och

Digitized by Google

förmögen man, ja, hela slägter bragtes till tiggarstafven. Den naturliga följden häraf var att den penningdrygo uppkomlingen förslösade sina lätt förvärfvade penningar, hvaraf lyckligtvis en stor del hittade vägen till sidenfabrikanternas fickor, ty dyrbara kläder af siden, atlas och sammet funno lika stor nåd i den rike borgarens ögon som förut i den stolte och förnäme adelsmannens.

Ännu en gång blef det åter ett slags lif inom fabrikerna i Lyon och Tours; regenten tillät att den största och bästa bland dem fick kallas ”kunglig”, hvilket skulle vara ett slags uppmuntran, och en fabrikant, Quinson, adlades — både såsom en belöning för hans förtjenster och för att i allmänhet hedra ståndet. Dessutom befallde hertigen af Orleans att ur statskassan skulle utbetalas en betydlig summa såsom belöning åt den, som fullkomnade sjelfva väfstolarne och tygerna.

År 1744 skickade premierministern, kardinal Fleury, en berömd mekaniker, Vancauson, till Lyon för att göra sig underrättad om de brister, som vidlådde väfstolarne. Vancauson besjälades af en brinnande ifver att fullborda det honom uppdragna värfvet; han undersökte noga väfstolarne och fann snart att stora förbättringar voro af behofvet påkallade; han stannade ej härvid, utan visade hvilka förändringar voro erforderliga samt hur de skulle verkställas, hvarjemte han uppfann en ny väfstol, hvari kunde väfvas två tyger på en gång. Denna hans uppfinning förorsakade ett verkligt uppror bland arbetarne, som trodde att han ville göra allt arbete för hand öfverflödigt, hvarför de på gatan förföljde honom med stenkastning. För att hämnas konstruerade Vancauson en maskin, som kunde väfva utan biträde af menniskor, då rörelsekraften var en åsna. ”Den franske Merkurius” för år 1745 lemnar en utförlig beskrifning öfver maskinen och framhåller dess stora fördelar; men den satiriska maskinen vann ej någon synnerlig utbredning, hvartill måhända orsaken bör sökas deri, att det var större brist på åsnor än på menniskor. För de framsteg, som gjordes under sednare hälften af förra århundradet, har man i synnerhet hr Filip Lasalle att tacka, en man, hvilken, jemte det han var en skicklig väfvare, äfven vunnit ett namn såsom målare och tecknare. Han uppfann en ny maskin, hvarigenom konsten att i tyget inväfva figurer bragtes till en sådan fulländning, att man vågade inväfva två porträtter af Ludvig XV och Katarina II af Ryssland, och detta försök utföll så lyckligt, att porträtterna väckte verkliga kännares beundran och förvåning. Dessa två porträtter funnos på verldsutställningen i London 1857 och ansågos allmänt vara oupphinneliga mästerverk. Filip Lasalle var Jacquards föregångare och dog 1804.

Den franska revolutionen hotade åter sidenväfverierna med undergång; siden var ju i dessa s. k. frihetens och jemlikhetens dagar en öfverflödsvara, och de visa lagstiftarne påbjödo derför att alla mulbärsträd skulle utrotas — en befallning, som lyckligtvis icke alldeles efterkoms. Napoleon stadgade att endast franskt siden och sammet finge användas i de kejserliga palatserna och till statsdignitärernas officiella drägter. Englands afstängande från kontinenten, hvarigenom äfven dess sidentyger ej kunde afsättas utom landet, tvingade så godt som hela fastlandet att taga sina behofver från Lyon och Tours, och det är i synnerhet från denna tidpunkt de franska sidentygernas stora utbredning öfver hela Europa förskrifver sig. Vid denna tid framträdde äfven Jacquard och framkallade genom förbättrade maskiner en fullkomlig omstörtning i sidenväfverierna.

Jacquard var hvarken mekaniker eller konstnär, ja, knappt mer än en vanlig arbetare, och det är mer än sannolikt att han svårligen utan hjelp skulle hafva kunnat göra någon uppfinning; men han egde likväl ett skarpt förstånd och förmåga att upptäcka hvad som i andras arbeten var af något värde. En maskin af Vancauson, som blifvit lagd åsido och fallit i glömska, förekom honom vara särdeles väl uttänkt, och han insåg snart att den med några små förändringar kunde blifva af oberäknelig nytta. Vid denna tid var sjelfva väfningsarbetet utomordentligt inveckladt: hvarje väf fordrade två arbetare, och det var ett evinnerligt skrufvande hvarje gång silket skulle sättas in i ramarne, hvilket gjorde att sidenväfningen var en tråkig, tidsödande och kostsam operation. Jacquards väfstol gjorde den ene arbetaren öfverflödig och mekanismen var långt lättare att handtera, så att den ene väfvaren nu fick långt mindre arbete än förr, då han hade en kamrat. På utställningen i Paris år 1801 förevisades den nya maskinen för första gången, men, såsom ofta händer i dylika fall, gingo juryns vise män förbi uppfinningen utan att egna den någon närmare undersökning, och det var endast med svårighet den erhöll en bronsmedalj. Jacquard förlorade likväl icke modet — uppfinnare hafva lyckligtvis ofta ett envist sinnelag — utan uppsatte några få väfstolar i en tom flygel af ett hospital i Lyon, som han hyrde för detta ändamål, och lyckades erhålla alltmer tillfredsställande resultater. Då emellertid väfvarne vid de större fabrikerna fingo höra att man uppfunnit en maskin, hvarigenom ett mindre antal arbetare behöfdes, inrusade de i Jacquards lokal, sönderslogo väfstolarne och tvungo honom att taga till flykten för att rädda sitt lif. Sjuk till kropp och själ, tänkte han redan på att resa öfver till England, då en regeringsinspektör, som var tillstädes vid försäljningen af de sönderslagna väfstolarne (de såldes såsom gammalt jern och trä) lyckligtvis fick se dem, upptäckte deras verkliga värde och till inrikesministeriet ingaf en fördelaktig rapport om dem. Regeringen erbjöd ögonblickligen Jacquard en summa af omkr. 40 rdr för hvarje väfstol han uppsatte; år 1800 förvärfvade sig staden Lyon genom en årlig summa af 2,000 rdr rättigheten att ensam tillverka dessa maskiner. Summan var ringa, men uppfinnaren var fattig och glad att få något. År 1819 belönades hans förtjenster med Hederslegionens kors, och år 1839 kommo verkligen hans medborgare till den öfvertygelsen att han var en stor man, emedan han ledt många millioner till deras fickor, hvarför de reste en minnesvård åt honom. Den store mannen hade likväl dött redan år 1834.

Genom Jacquards uppfinning fick sidenindustrien en ny lyftning. Före revolutionen 1783 funnos i Frankrike 17,000 väfstolar, som under revolutionen nedgingo till 900 (år 1793). Under kejsardömet steg åter deras antal till 12,000. År 1825 funnos 27,000; år 1835: 40,000; år 1847: 55,000, och värdet af tillverkningen utgjorde 250 mill. francs. År 1855 var antalet 70,000 samt utgör för närvarande omkr. 80,000; men fabrikerna hafva de sista åren arbetat under ogynsamma förhållanden i följd af de sjukdomar, som angripit silkesmaskarne, och befinna sig på långt när ej i samma blomstrande tillstånd som för omkr. 10 år sedan. Orsakerna till dessa sjukdomar känner man ej, men åtskilliga vetenskapsmän söka ifrigt lösa gåtan. Att deras sträfvanden må krönas med framgång bör man hoppas för de många menniskors skull, som både i Frankrike och andra länder förtjena sitt lifsuppehälle på denna vigtiga industrigren.

Digitized by Google

Skizzer från Japan

af

E. Suenson.

(Forts. och slut fr. föreg. häfte).

III.

Yankiroo är Yokohamas allmänna förlustelseplats. Det är beläget alldeles bakom den egentliga japanska staden och på alla sidor omgifvet af kanaler, öfver hvilka blott en enda brygga leder, hvadan det är lätt för polisen att kontrollera de personer, som bo i eller besöka denna stadsdel. De talrika *djorajas* eller thehusen göra det till den vackraste och mest välbyggda delen af staden, men likt alla förlustelseställen af detta slag, visar Yankiroo sig först om aftnarne i sin rätta skepnad. Façaderna på thehusen prunka då i en efter japanska förhållanden strålande belysning. På en balustrad, som höjer sig ett par fot öfver marken och är afskild från gatan medelst ett gallerverk, ser man en rad unga flickor sitta nedhukade med sina *chibats* framför sig. De äro klädda i dyrbart siden och med en mängd guld- och silfvernålar i håret samt till den grad sminkade och målade i ansigtet och på halsen, att de snarare likna vaxbilder än lefvande varelser. Hvad som bidrager till att öka det motbjudande intryck de göra på främlingen är den nästan fullkomliga orörlighet de iakttaga, hvilken endast afbrytes af den automatiska rörelse, hvarmed de föra thekoppen till munnen eller stoppa pipan och blåsa ut ett par rökmoln. I japanarnes ögon är detta emellertid icke något frånstötande, och alla dessa utstyrda qvinnor äro bestämda att med sin skönhet, sina behag och dyrbara drägter locka manliga kunder.

Stiger man in i huset, framför hvars ingång är uppsatt ett förhänge af mörk färg, kommer man in i ett stort, med mattor belagdt rum, hvars mellersta del utgöres af en fyrkantig trädgårdsanläggning, ofvan och nedan omgifven af breda trägallerier liksom i de moriska och spanska husen, der rummen på inre sidan vetta mot planterade gårdar. Vanliga, med papper öfverdragna luckor skilja gallerierna från en rad bakom dem liggande större och mindre rum, som helt och hållet sakna möbler. En mängd kulörta papperslyktor kasta ett dämpadt, mystiskt sken öfver en talrik skara unga flickor, som, samlade i grupper omkring fyrpannorna, dricka the, röka, prata samt genom skämt och muntra infall söka ådraga sig främlingens uppmärksamhet.

I de större etablissementerna finnas ofta öfver hundrade unga flickor, af hvilka många knappast hafva trampat ut barnskorna, men så snart den första ungdomsfriskheten flytt sin kos och skrynklorna börja visa sig, blifva de vanligtvis alltid afskedade eller ock använda som *o-bassan*, i hvilken egenskap det åligger dem att hafva ett slags tillsyn öfver de unga flickorna. Dessa indelas i tre särskilda klasser: *gekos*, sångerskor, *o-doori*, danserskor och *djoras*, glädjeflickor. De två första klasserna tillhöra icke alltid etablissementet, utan få sysselsätta sig med hvad de vilja och hafva aflagt kyskhetslöfte, hvilket de strängt hålla.

Den japanska sången är icke vacker, och sångerskornas röster äro i allmänhet skärande och något snörflande, men stundom öfverraskas man likväl af att få höra ganska anslående melodier, som lätt fästa sig i minnet. Sångerskorna ackompanjera sig med en tresträngad guitarr, *samsin* kallad, men vidröra icke strängarne med fingrarna, utan anslå dem med ett plektrum af elfenben, till formen likt en gaffel. Äfven andra instrumenter begagnas, såsom stora *samsin*, ett slags kolossal harpa, hvilken den spelande lägger framför sig på golfvet och som behandlas på samma sätt som guitarren, *kotoin*, till utseendet liknande en luta, och flera andra. Det obehagligaste instrumentet är *tam-tam*, en metallgongong med ett skrällande och bedöfvande ljud; detta instrument spelar här, liksom i Kina, en stor roll vid de musikaliska nöjena.

Den japanska dansen motsvarar på intet sätt europeernas föreställning om denna konst och är i sjelfva verket icke någon dans, utan snarare en serie af en mängd olika kroppsställningar. Danserskornas långa kjortlar, som släpa på marken både fram- och baktill samt helt och hållet dölja fötterna, göra rörelserna med benen mycket tvungna. Armarne deremot spela en lifligare roll, oaktadt äfven de gömmas i vida klädningsärmar, och händerna äro oupphörligt i rörelse, än knutna, än krampaktigt utsträckta, samt utöfva i förening med de bizarra vridningarne af kroppens öfra del ett nästan magnetiserande inflytande på åskådaren. Emellanåt utföras karaktersdanser, i hvilka mimiken utgör det öfvervägande elementet och hvarvid fordras stor smidighet och skicklighet.

Jag har i Nagasaki sett en fjortonårig danserska utföra en dylik dans, af hvars innehåll jag blott uppfattade en enda episod: den lilla förtärde något som ej smakade bra och angreps af förskräckliga magplågor, hvilka hon så troget framställde genom muskelryckningarne i kroppen och ansigtets tragi-komiska uttryck af lidande, att alla åskådare oemotståndligt utbrusto i ett skallande skratt.

Musik och dans åtnjuta högt anseende i Japan och betraktas såsom oskiljaktiga från den bildade qvinnans uppfostran. Deras inlärande skall erfordra långvariga öfningar under skickliga lärarinnors handledning, och på thehusen finner man ständigt ett halft tjog för konstnärsbanan af sina föräldrar bestämda små flickor, hvilka derstädes få börja och fullfölja sina konststudier mot det att de under tiden förrätta allehanda småbestyr i huset, passa upp gästerna, biträda qvinnorna vid deras toalett, springa ärenden o. s. v. Ofta äro beklagligtvis dessa barn äfven bestämda för det mindre hederliga *gekos*-yrket.

Den japanska *gekos* åtnjuter framför sina olyckskamrater bland andra nationer den fördelen, att icke vara medveten om det tillstånd af förnedring, i hvilket hon befinner sig. Enligt japanskt sätt att se saken, är nämligen hennes yrke ett medel, jemngodt med alla andra att förtjena sitt bröd, och äfven om det icke, som en och annan författare velat påstå, är fullt ut lika aktadt, anses det dock, enligt folkets sedliga eller, rättare sagdt, osedliga begrepp, alls icke vanhederligt. Fattiga familjer, som icke äro i tillfälle att sjelfva underhålla sina döttrar, finna icke något nedsättande i att mot penningeersättning öfverlemna dem till föreståndaren för något thehus, öfvertygade om att de der skola blifva bättre födda och klädda än i hemmet. Ytterst få exempel gifvas emellertid på att man betraktat denna osedlighet såsom ett

Digitized by Google

slags affär, utan i värsta fall tycks det endast hafva varit det goda ändamål, man haft för ögonen, som helgat det fördömliga medlet. Så t. ex. finnes i staden Simonosaki ett storartadt, öfver hela landet kändt thehus, hvars qvinliga innevånare lära hafva åtnjutit och måhända ännu i dag åtnjuta allmän aktning. Det innesluter flere hundrade unga flickor och har sedan flere sekler tillbaka blifvit inrättadt af en mikados gemål, som på detta sätt anskaffa penningar till betäckande af omkostnaderna för ett olyckligt krig, i hvilket hennes man var invecklad.

Många gekos tillbringa endast vissa år på thehusen, och när deras engagement der är slut, hindrar dem ingenting från att återvända till sina familjer, hvarest de till och med stundom kunna knyta hedrande äktenskapsförbindelser. Sannolikt är det tanken på att de, om de så vilja, kunna lemna thehuset, som gör att många bland dem finna ett visst behag i att vistas der samt bibehålla helsan och det ungdomliga, muntra lynnet, ja, kanske till och med det goda hjertat och det barnsliga sinnelaget. Med lätthet fästa de sig vid sina bekanta af manliga könet, äfven bland europeerna, äro anspråkslösa och anständiga i sitt uppträdande och finna stort behag i allehanda små oskyldiga kärleksintriger. I synnerhet sätta de stort värde på att få skriftligen meddela sig med sina tillbedjare — en brefvexling, som likväl företer den egenheten att underhållas uteslutande från deras sida, och som föröfrigt säkert skulle mycket kompromettera föremålen för deras ömhet, om den fördes på ett annat språk än det japanska, hvars skriftecken lyckligtvis högst få europeer begripa. Jag har hört en japanare, som talade franska, öfversätta några af dessa epistlar, hvilka innehöllo än förebråelser för förment otrohet, än beklaganden öfver för lång frånvaro och än verkligt rörande uttryck af smärta öfver älskarens bortresa samt varma löften om att evigt minnas honom.

Yankiroo eger en japansk teater, som likväl räknar sin egentliga publik bland stadens lägre klasser och icke uthärdar någon jemförelse med de stora teatrarne i Yeddo och Osakka.

Efter att hafva sett det så föga europeiska Yankiroo, måste man förvånas, när man får höra att etablissementet uteslutande har europeer att tacka för sin tillkomst. Förhållandet är nämligen att de främmande konsulerna hos japanska regeringen väckte förslag om dess anläggande för att förekomma de slagsmål mellan matroser och japanare, som oupphörligt egde rum å de gamla näringsställena, hvilka i anseende till deras spridda läge icke kunde hållas under nog sträng polisuppsigt. Regeringen gick in på förslaget och lät anlägga qvarteret i samma stil som de liknande etablissementerna i alla Japans större städer.

Från solnedgången till fram mot midnatt är bullret och tilloppet af menniskor i Yankiroo och de angränsande gatorna så stort, att man vore frestad tro, det hela Yokohamas manliga befolkning af japanare, kineser och europeer här stämt möte med hvarandra. På bryggan, som leder öfver till etablissementet och som mina kamrater på Berget ganska betecknande hade kallat ”suckarnes bro”, stå ett par prester och nedkalla himlens välsignelse öfver de lättsinniga menniskor, som i en oafbruten ström röra sig öfver bryggan och högst sällan belöna deras ömma omsorg för vederbörandes själar med att kasta åt dem ett litet mynt, beledsagadt af ett groft skämt. På andra sidan bryggan är posterad en stark polispatrull, som noga ger akt på hvarje gående och kommande, söker aflägsna de öfverlastade och vakar öfver den främling, hvars yttre utvisar att han icke kommer dit för att roa sig, utan blott vill tillfredsställa sin naturliga nyfikenhet.

En europé, som för första gången besöker stället, måste äfven känna sig i hög grad lugnad vid tanken på att der finnes en god polisbevakning, ty hans omgifning är ingalunda egnad att ingifva honom något förtroende. Trängseln är så stor, att han lätt kan komma på den tanken att ett upplopp eger rum, hans ovanliga drägt drager allas uppmärksamhet till sig, ett och annat yttrande, som han visserligen icke förstår, men som han anser gälla sig, når på ett obehagligt sätt hans öra, och misstänksamt gifver han akt på de mörka, undersätsiga figurer, hvilka svärma omkring honom med ansigtet doldt af ett tygstycke, som endast låter se ett par svarta, flammande ögon: japanarnes vanliga sätt att göra sig oigenkänliga. En kort vistelse i Japan skingrar likväl snart alla misstankar, och man kommer underfund med att dessa mystiska figurer äro fredliga handtverkare, att bakom skynkena dölja sig ärliga, godmodiga ansigten och att de yttranden, som låta så illa i ens öron, endast äro skämtsamma infall, afsedda att framkalla munterhet, fastän, det medgifves, stundom på främlingens bekostnad.

Omkring midnatt afstannar larmet och folkträngseln, ljusen släckas i thehusen, och endast från ett och annat ställe ljuda ännu musikens bullrande toner, blandade med sång och högljudt skämt, ett tecken till att de nattliga förlustelserna ännu pågå. I det japanska qvarteret är allt mörkt och stilla, portar och fönsterluckor äro stängda och man möter ingen menniska på gatorna, med undantag möjligtvis någon gång af en hederlig borgare, som med sin hustru under armen stapplar hem från en familjefest, bärande i handen en klotrund papperslykta, å hvilken till ledning för polisen hans namn finnes anbragt i stora, svarta bokstäfver. Litet emellanåt afbrytes tystnaden af bullret från polispatrullernas stafvar, hvilket höres på en fjerdingsvägs afstånd och som, om man icke kände till polisbetjeningens skicklighet och påpasslighet, lätt kunde gifva anledning misstänka att dess uppgift snarare vore att varna än att gripa brottslingarne. Dessa patruller utgöras vanligtvis af två man, hvilka i handen bära en lång, jernbeslagen staf, den de vid hvarje steg stöta i gatan, hvarvid två å stafvens öfra ända anbragta ringar slå mot hvarandra och förorsaka ett sådant buller, att äfven den döfvaste brottsling bör kunna höra varningen och hinna taga till flykten.

För att i någon mån förekomma följderna af detta nog mycket humana förfaringssätt mot brottslingarne hållas flera af stadens gator afstängda medelst portar, som förhindra all kommunikation mellan de olika qvarteren annat än i närvaro af de vid de särskilda portarne posterade väktarne. Genom denna anordning underlättas betydligt en förbrytares gripande, förutsatt likväl att portarne verkligen hållas stängda och väktarne befinna sig på sina poster, något som olyckligtvis icke alltid är förhållandet.

Af Yokohamas tre förstäder ligger den ena söder om det europeiska qvarteret, den andra nordvest om staden, på andra sidan Yankiroo. De äro hufvudsakligen bebodda af handtverkare och fiskare samt föröfrigt temligen lika den egentliga staden, fastän husen i allmänhet äro mera oansenliga, om man undantager några stora, af pallisader och plank omgifna byggnader, hvilka tjena till kaserner för de infödda soldaterna och embetsmännen.

IV.

Den 15 Augusti högtidlighöllo vi på Berget Napoleonsdagen, som, så länge den nuvarande dynastien innehar Frankrikes tron, måste anses som nationens största högtidsdag. Den firades med ett högtidligt Te Deum, som afsjöngs i Yokohamas katolska kyrka, och på aftonen förenade officerare och manskap sig om en festmåltid, vid hvilken kejsarens,

Digitized by Google

kejsarinnans och den kejserlige prinsens skålar pligtskyldigast druckos.

Det var en festernas tid för den lilla europeiska befolkningen. Fjorton dagar sednare gåfvo chefen och officerarne på italienska korvetten ”Magenta” en tillställning för stadens honoratiores. Chefen hade haft i uppdrag att afsluta en handels- och vänskapstraktat mellan Italien och Japan och genom franska ministerns bemedling lyckats på jemförelsevis kort tid vinna sitt mål. Den europeiska kolonien helsar med glädje hvarje ny traktat, som afslutas med någon ny makt, ty ju flera stater som blifva intresserade i frågan om Japans fullständiga öppnande för den utländska handeln, ju mera tillförsigt måste den hysa för framtiden och känna sig skyddad mot de stormar, som ännu då och då störa det goda förhållandet mellan europeerna och japanarne. Den tid är äfven förbi, då de sistnämnde gjorde hårdnackadt motstånd och på allt sätt sökte hindra utlänningarne att närma sig dem, enär de lärt sig inse omöjligheten af att tillbakavisa europeernas egennyttiga vänskapsanbud och kommit derhän, att de önska se så många främmande nationer som möjligt representerade i Japan, alldenstund de i dessas inbördes afundsjuka hafva den säkraste garanti mot orättmätiga anspråk från en ensam nations sida.

Emellertid hade franska korvetten ”Laplace” från en resa i det s. k. Inhafvet återkommit till Yokohama. Jag tjenstgjorde för tillfället ombord å densamma, men motsåg med en viss längtan underrättelser från amiralskeppet, fregatten ”Guerrière”, som inom kort väntades till Japan, och å hvilken jag hoppades blifva anställd. Dessa underrättelser ankommo mycket tidigare än vi hade väntat och voro af öfverraskande natur.

Den 7 Sept. medförde nämligen paketbåten depescher från Hongkong, i hvilka amiral Roze beordrade korvetten Laplace och avisoångaren Kienchan att så fort som möjligt förena sig med hans fartyg i Chefu — en liten kinesisk hamn i Petchilibugten — samt medföra 150 man sjösoldater från det i land liggande detachementet jemte något fältartilleri och krigsmateriel. Genom enskilda bref erhöllo vi underrättelse om att det var fråga om en expedition mot Korea, hvarest grymma förföljelser egt rum mot de kristne samt icke mindre än åtta franska missionärer blifvit mördade.

Dessa nyheter väckte allmänt jubel ombord. Utsigten att få bevista ett fälttåg, om ock i ett helt och hållet okändt land, var tillräcklig att sätta blodet i ett raskare omlopp genom ådrorna och uppelda fantasien. Vår chef bestämde afgångstiden till trettiosex timmar efter mottagandet af ordern, och enhvar började med ifver arbeta på förverkligandet häraf. Minst af allt hade vi väntat en afgångsorder, och så mycket återstod att iordningställa ombord, att det föreföll oss omöjligt att blifva färdiga till den utsatta tiden, men franska marinen hyllar vid dylika tillfällen ett valspråk, som utjemnar alla svårigheter; det säger: *”débrouillez-vous!”* och hvar och en ”gör sig klar” så godt han kan. De stränga föreskrifter, hvarigenom göromålens gång på något sätt skulle kunna hindras, kastas öfver bord, all hämmande tillsyn sätter man sig öfver och på så sätt vinnes ändamålet. Efter trettiosex timmars oafbruten verksamhet under en förskräcklig oreda och ett döfvande larm inskeppade vi den 9 September i daggryningen den siste sjösoldaten, skakade hjertligt hand med dem af Bergets officerare, hvilkas oblida öde ville att de skulle stanna qvar i Japan, lättade ankar och styrde kurs på Kina. Den lilla Kienchan, som i anseende till sin höga ålder och ringa maskinkraft dåligt höll sjön, måste vi taga i släp, och under hällregn och stark dimma passerade vi Uragakanalen.

Knappt hade vi kommit ut i öppna sjön och dubblerat den höga Volcanoön, förrän vi möttes af en stark sydvestlig storm. Förgäfves sökte vi under natten arbeta oss upp mot den ihållande vinden och svåra sjögången; den lilla Kienchan stampade och krängde så våldsamt, att vi hvarje ögonblick befarade en katastrof, och då barometern derjemte befann sig i ett beständigt fallande, som ej bådade godt, funno vi oss nödsakade att följande dag söka hamn. Vi höllo åt norr för att få känning af land och upptäckte vid middagstiden Cap Idsu, med anledning hvaraf chefen beslöt sig för att anlöpa *Simoda*, en liten hamn, belägen sydvest om inloppet till Uragakanalen. Klockan 3 på eftermiddagen ankrade vi i den lilla, pittoreskt sköna hafsarmen, som utgör stadens redd, och der vi befunno oss fullkomligt skyddade för de rasande elementerna. Omgifningarne voro här hänförande. Storartade klippor, vid foten urhålkade af fantastiska grottor och hvalf, upptill betäckta med en yppig vegetation af skog och buskväxter, bergsluttningarne och dalarne voro väl odlade, samt den lilla staden log fredligt och vänligt mot oss, omgifven af en idyllisk natur.

Simoda har en kort tid varit öppet för amerikanarne, och under ett par år var till och med dess generalkonsul, hr Harris, hvars namn spelat en så stor roll i de nyare tilldragelserna i Japan, bosatt der; men efter den tiden har staden, som aldrig varit af någon betydelse för handeln, så att säga, råkat i glömska. Endast några få kinesiska junker lågo för ankar på redden, och af någon handelsverksamhet syntes intet spår, oaktadt en lång, i hafvet utbyggd stendam tycktes utvisa att det europeiska inflytandet äfven här gjort sig gällande. I Simoda förvandlades år 1854 ryska fregatten Diana till ett vrak genom en af dessa våldsamma jordbäfningar, som ständigt påminna om landets vulkaniska ursprung. Under de upprepade skalfven höjde hafsbottnen sig till den grad, att fregatten, som några ögonblick förut legat för ankar på djupt vatten, plötsligen strandade och länge blef stående på fast botten. Flera junker kastades långt upp på kusten och staden blef nästan helt och hållet ödelagd.

Då vi på eftermiddagen gingo i land för att före nattens inbrott hinna taga staden i betraktande, mottogos vi vid landningsplatsen af tre à fyra yakuniner, som på ett mycket höfligt sätt erbjödo sig att blifva våra vägvisare. Vi förstodo afsigten med denna uppmärksamhet, nämligen att under förevändning af att Simoda icke var öppet för europeer söka hindra oss från att efter behag gå fritt omkring, och vi försökte derför på allt sätt undandraga oss det besvärliga sällskapet, men våra väktare läto icke afspisa sig hvarken med goda ord eller hotelser; de bibehöllo sitt artiga, inställsamma uppförande och försäkrade oss om den oändliga glädje de kände öfver att få se franska officerare. Det återstod oss således ingenting annat att göra än att hålla tillgodo med deras sällskap, som föröfrigt denna gång icke blef så besvärligt som vanligt.

Staden har ej att uppvisa några andra sevärda märkvärdigheter än ett par ganska vackra pagoder, omgifna af kyrkogårdar, bakom hvilka böljande risfält sträcka sig ända till foten af de skogbevuxna bergen. Emedan innevånarne på en längre tid icke hade sett några europeer, väckte vi ett visst uppseende. Barnen togo skrikande till flykten och qvinnorna gömde sig i det inre af husen, under det männen skockade sig tillsammans för att betrakta oss. Godmodiga och gladlynta, som alla japanare af de lägre klasserna äro, brusto de, när vi helsade på dem med några skämtsamma åtbörder, ut i skratt och närmade sig oss för att inleda ett samtal och beundra våra uniformer. Den yngre delen af befolkningen tog härvid mod till sig för att, äfven den, tillfredsställa sin nyfikenhet, och inom kort voro vi omringade af en så stor menniskomassa, att vi utan våra yakuniners tillhjelp icke skulle hafva kommit ur stället.

Stormen fortfor visserligen ännu följande morgon, men hade gått öfver till nordvestlig, en för oss gynsam vind, och

Digitized by Google

längtande efter att få fortsätta resan, lemnade vi Simodas gästfria strand.

Chefen hade för afsigt att genom Inhafvet komma till *Simonosaki* och derifrån längs Koreasundet begifva sig till Petchilibugten. Det så kallade Indiska hafvet, på japanska *Suonada*, är ett af verldens skönaste farvatten. Omgifvet af Japans tre hufvudöar, Nippon i norr och öster, Sikok i söder och Kiusiu i vester, utbreder det sitt stilla, djupa vatten mellan förtrollande, skogbevuxna kuster, från hvilka här och der en daimios medeltidsslott speglar sina hvita murar i den klara vågen eller små vänliga byar behagsjukt titta fram ur fruktbara dalar. Hundratals småöar, betäckta med en rik vegetation, dyka likt friska blomsterbuketter upp ur vattnet. Öar och stränder draga sig stundom tillsammans och bilda smala sund, der strömmens vilda fart drifver vattnet, skummande och brusande, mot klipporna, men vika snart åter tillbaka från hvarandra för att låta elementet komma till jemnvigt i breda bassiner. Otaliga junker plöja, skyddade för storm och dyningar, de blåa vattnen och frakta kustboarnes produkter till Inhafvets förnämsta upplagsplatser, *Hiogo* och *Osakka* i öster samt *Simonosaki* och *Nogasaki* i vester.

Ki- och *Osungo*-kanalerna förena i söder Inhafvet med oceanen, den förra mellan Nippon och Sikok samt den sednare mellan Sikok och Kuisiu. I vester står det i förbindelse med Koreasundet genom det smala Simonosakisundet, hvars strida vatten brusar mellan Nippon och Kiusiu.

Den 13 September kommo vi under fortfarande storm upp i Osungokanalen; regnet öste ned i strömmar och dimman var så tät, att chefen icke vågade fortsätta kursen. Fåfängt sökte vi under aftonen finna någon ankarplats under Sikoklandet; öfverallt funnos endast bråddjup invid kusten, och vi blefvo nödsakade att tillbringa natten med småseglen uppe. Följande dag begagnade vi oss af en liten uppklarning i luften för att komma genom den sista smala passagen, som skilde oss från Inhafvet, och här fingo vi åtminstone smult vatten, men dimman var ännu så tät, att vi icke vågade oss långt framåt i det ännu alltför litet kända farvattnet, och på aftonen lade vi till vid den lilla ön Himesima, på hvars södra sida en liten vik erbjöd oss en förträfflig ankarplats.

Af det ihållande starka regnet hindrades vi från att gå i land, hvarför vi måste nöja oss med att från fartyget taga omgifningarna i betraktande. På öns vestra sida höjer sig ett ansenligt, kägelformigt berg, liknande en slocknad vulkan, och vid foten af detta presenterade en liten by sina vänliga små hus, hvilkas med papper öfverdragna luckor trots regnet hade bibehållit deras ursprungliga hvithet; bakom byn höjde sig marken åter, grön, leende och väl uppodlad som öfverallt i Japan.

Följande morgon lättade vi ankar och styrde kurs på Simonosakisundet, som fått sitt namn af hufvudstaden i furstens af Nagato besittningar, hvilka ligga på dess norra sida. Det var härifrån denna mäktige daimio med sina kanoner beherrskade sundet och, till och med trotsande de europeiska makterna, besköt deras handels- och örlogsfartyg, tills han år 1864 blef tuktad af en förenad engelsk, fransk, holländsk och amerikansk eskader, som förstörde hans batterier, tände eld på en del af staden och tvingade honom till en förödmjukande fred, hvarigenom han måste förbinda sig till att icke vidare befästa sina kuster. Men den upproriske länsfursten förhöll sig icke länge stilla; visserligen aktade han sig för att ånyo reta europeerna mot sig, men fortfor likväl att stå i spetsen för det mäktiga parti, som vid den ifrågavarande tidpunkten var missnöjdt med sakernas ställning och i synnerhet hade vändt sig med hela styrkan af sitt hat mot *taikunen*, landets verldsliga öfverhufvud. Gentemot dessa inre stridigheter förhöllo de flesta europeiska makterna sig, efter hvad det ville synas, endast som overksamma åskådare, men oaktadt de krigsskepp, som då och då visade sig på stället för att öfvervaka fredstraktatens upprätthållande, började här och der batterier, till hälften dolda af träd och buskar, att åter visa sina hotande kanongap på norra stranden af sundet. Dessa krigiska tillrustningar gällde likväl icke längre europeerna, hvilkas fartyg oantastade seglade genom sundet, men så snart ett fartyg med taikunens flagga visade sig i det smala farvattnet, utsatte det sig för faran att blifva skjutet i sank antingen från land eller från Nagatos örlogsångare, hvilka, färdiga att kasta sig öfver sitt rof, lågo för ankar vid staden Simonosaki.

Under det jag uppehöll mig i Japan, fortgick det inbördes kriget mellan de mot taikunen fientliga och vänskapligt sinnade partierna med omvexlande lycka, men utan att genom någon afgörande tilldragelse bringas närmare sitt slut. Stundom ingick man långa vapenstillestånd för att derefter låta striden flamma upp med förnyad kraft. Man tycktes hafva vapenhvila, då vi den 15 September styrde in i det vackra, på sina ställen knappt en half fjerdingsväg breda sundet. Oaktadt regnet voro vi i tillfälle att beundra de pittoreska bergen, som, betäckta af en yppig vegetation, lodrätt reste sig ur hafvet, under det mellan dem sträckte sig omsorgsfullt odlade dalgångar med byar och enstaka hus, men tyvärr var det endast norra kusten som bibehållit sin fredliga, stilla karakter. På motsatta sidan, kusten af Kiusiu, mötte oss en bild af inbördes krigets alla fasor; byarne voro till hälften uppbrända, och endast den svarta grunden utmärkte ställena, der husen stått, den andra hälften gick upp i lågor under det vi seglade förbi. Kustlandet på denna sidan lyder under fursten af Bouzen, som på den tiden slöt sig till taikunens parti, till följd hvaraf hans krigiska och fanatiska granne hade tagit sig anledning att härja och plundra den på försvar blottade kusten.

För att afvakta gynnande strömsättning stoppade vi några timmar utanför Simonosaki, som har en betydlig utsträckning längs kusten, i hvilken sundet här skär in och bildar en lång vik. Staden uppgifves ega 10-20,000 innevånare och är en vigtig stapelplats dels för de japanska produkter, som komma från Inhafvets kuster och skola föras till Europa, dels ock för de amerikanska och europeiska handelsvaror, som, kommande från den vigtiga, för främmande nationer öppna hamnen Nagasaki, äro afsedda till förbrukning inom landet. Ett af Simonosakis thehus är, som förut blifvit nämndt, berömdt öfver hela Japan; men staden lärer hysa inom sig ännu en annan märkvärdighet, nämligen en dyrbar relik, bestående af två gamla svärd, som tillhört den i Japans historia berömde Taiko-sama.

På redden lågo åtskilliga af Nagatos örlogsfartyg, af hvilka två voro ångare och de öfriga segelfartyg, alla för ofantliga summor inköpta af europeer. Från masttopparne svajade flaggor med furstens vapen, tre svarta kulor i hvitt fält, och under gafflarne den för hela Japan gemensamma flaggan, en röd sol på hvit botten, syftande på landets läge öster om Asien och på namnet "den uppgående solens rike". En från guvernören i Simonosaki utskickad yakunin kom ombord, sannolikt för att göra sig underrättad om afsigten med vår ankomst, men då han högst litet hade varit tillsammans med europeer och icke förstod den rådbråkade japanska vi talade, drog han sig tillbaka med oförrättadt ärende.

Vi lyftade ankar och styrde nedåt Kokura, en ansenlig stad vid vestra ändan af sundet på Kiusiusidan. Under sina tidigare resor i Inhafvet hade vår chef ofta plägat intaga kol här och ämnade äfven denna gång fylla sitt behof i den vägen, och vår bestörtning blef derför stor, då vi vid vår ankomst fingo se staden i lågor. Vi vandrade omkring mellan rykande ruiner och sammanstörtade hus, utan att kunna

Digitized by Google

upptäcka en enda lefvande varelse; alla innevånarne hade flytt till bergen. Misslynta och nedstämda vid åsynen af så mycket elände, återvände vi till korvetten; men hvad vi sökte hade vi emellertid funnit, ty på strandbrädden lågo uppstaplade en mängd fyllda kolsäckar, så att vi blott behöfde transportera dem ombord för att i rikt mått fylla våra kolkistor. Men olyckligtvis förefanns den svårigheten, att vi icke kände egaren till detta kolupplag och icke hade kunnat påträffa en enda japanare, som var i stånd att meddela oss upplysningar härom. Att bemäktiga oss varan utan tillåtelse föreföll oss till och med i Japan vara att gå nog mycket ogeneradt tillväga. Chefen sände då Kienchan tillbaka till Simonosaki för att förskaffa sig upplysningar om huruvida vi kunde få taga kolen eller icke. Just som den lilla avisoångaren försvann bakom en framskjutande udde, hvilken undanskymde östra delen af sundet för våra blickar, hördes ett par kanonskott, affyrade i den riktning, hvaråt ångaren försvunnit. Nogatos fientlighet och kända hat till europeerna voro ännu i friskt minne, de påminnelser om hans framfart vi hade för ögonen voro icke heller egnade att lugna oss, och vi antogo genast allmänt att skotten varit riktade mot Kienchan. Ögonblickligen lyftade vi derför ankar, gjorde klart och voro inom få minuter färdiga till strid. Vår fruktan visade sig emellertid ogrundad; då vi närmade oss Kienchan, låg den lugnt för ankar utanför staden och underrättade oss om att de aflossade skotten endast varit lösa signalskott, hvarför vi sednare på aftonen återvände till vår ankarplats. Det hade blifvit mörkt, snöblandadt regn föll fortfarande ymnigt och barometern hade sjunkit betydligt. Kiusiukusten upplystes af de brinnande byarne, i hvilka det ena huset efter det andra gick upp i lågor, hvilkas rödaktiga rök hvirflade upp mot den hotande, oväder bebådande natthimmelen. Det var i en sorglig skönhet den japanska kusten denna gång framställde sig för våra blickar.

Vid midnatt bröt ett förfärligt oväder löst, som lade sig först fram på förmiddagen. Sednare fingo vi veta att en tyfun, en af dessa ödeläggande, allt förstörande stormar, som äro en plåga för dessa farvatten, hade samtidigt dragit långsåt Japans sydliga kust och förorsakat stora olyckor; den fransk-engelska paketbåten hade nästan genom ett underverk undgått att gå förlorad i närheten af van Diemens sund. Det var tyfunen i dess nordliga utsträckning som hemsökte Simonosakisundet och förorsakade oss en orolig, sömnlös natt. Så snart ovädret påföljande dag upphört, steg barometern ögonblickligen, himlen klarnade åter upp och för första gången på flera dagar visade sig solen i hela sin glans.

Kienchan medförde till oss två junker fyllda med kol. Fursten af Nagato hade befallt att man skulle visa oss all möjlig uppmärksamhet, och med japanarnas tillhjelp verkställde vi kolinlastningen så raskt, att vi redan följande dag kunde fortsätta resan. Vi lemnade det rykande Kokura, gledo i stilla, vackert väder förbi de många grönskande öar och skär, som i vester finnas i Simonosakisundet, och hade snart förlorat ur sigte den sista blånande bergstoppen på Japans kust.

Men vi vilja icke följa Laplace på dess krigiska expedition. Under det den drager i strid, vilja vi återvända till Japan och försöka kasta en blick öfver de institutioner och särskilda egenskaper, som utmärka det folk, hvilket bebor den uppgående solens rike.

V.

Japanarnes utseende är vid första ögonkastet allt utom tilldragande. Den låga pannan, de utskjutande kindbenen, den platta näsan och de sneda ögonen väcka ett nästan frånstötande intryck; men detta viker nästa ögonblickligen för en ovilkorlig sympati, framkallad af den intelligens, som talar ur de bruna, tindrande ögonen, och af den godmodighet och jovialitet, som afspeglas i anletsdragen. Männen hafva en låg kroppsbyggnad, som hos de lägre, arbetande klasserna är stark och undersätsig, men hos de högre spenslig och ej sällan svag, då denna del af nationen endast sällan utvecklar de fysiska krafterna genom stärkande öfningar. Japanarnes hudfärg är ljus med en frisk, brunaktig nyans, hvilken ofta öfvergår till kopparrödt hos den del af befolkningen, som ständigt är utsatt för solens och väderlekens inverkan. Många hafva deremot så hvit hy som norra Europas folk, och några göra undantag från den allmänna fula typen, då de äro i besittning af ädla och fina anletsdrag, som komma en att misstänka, det kaukasiskt blod rinner i deras ådror. Att så verkligen kan vara förhållandet är icke omöjligt, när man erinrar sig det förtroliga umgänge, som för ett par århundraden sedan egde rum mellan deras förfäder och europeerna. Hvad som hos mig bestyrkt denna föröfrigt lösa förmodan, är att jag funnit jemförelsevis flere af dessa undantag hos pöbeln än inom de högre samhällsklasserna, bland hvilka de enstaka afkomlingar af urgamla adliga familjer, dem jag stundom haft tillfälle att se och hvilkas blod väl får anses såsom oblandadt, vanligtvis utmärkte sig genom en starkt utpräglad japansk fulhet. I ersättning härför har naturen gifvit dem särdeles små och välformade fötter, händer och armar, hvarför de också äro mycket angelägna om att genom hållning och rörelser fästa uppmärksamheten på dessa kroppsdelars företräden.

Den japanska rangordningen är mycket sträng och indelar folket i ett stort antal klasser, som vi för korthetens skull här vilja sammanfatta i fem hufvudgrupper: *daimioerna*, *adeln*, *de lärde*, *borgarne* och *pöbeln*.

Daimioerna äro de regerande furstar, hvilka såsom vasaller under Japans kyrkliga regent, *mikado'en*, styra rikets särskilda provinser. De utöfva i sina stater en nästan oinskränkt makt, skipa rättvisa, stifta lagar och äro endast förpligtade att åtlyda Japans gamla konstitution, den s. k. Gongensamas lag, som i åtskilliga hänseenden begränsar deras handlingsfrihet; sålunda fordrar den att de skola tillbringa sex månader af året i deras stater och de andra sex i hufvudstaden Yeddo. Under den förstnämnda perioden måste de lemna deras gemål och barn såsom gisslan åt regeringen. Det är dem förbjudet att aflägga besök i hvarandras stater och att utan regeringens samtycke ingå förbund med inre eller yttre fiender. För närvarande är det ej sällsynt att dessa stränga bestämmelser öfverträdas, och derigenom förminskas betydligt regeringens makt öfver de oroliga och egenmäktiga furstarne, hvilka anse sig i sina stater vara lika oberoende som taikunen, Japans verldslige regent, är det i sina. Den anbefallda vistelsen i Yeddo förorsakade ofantliga kostnader, som betydligt förlamade furstarnes makt och förmåga att göra motstånd; för att upprätthålla sitt anseende sågo de sig nämligen nödsakade att föra en mycket dyr hofhållning och genom öfverdådiga fester söka öfverträffa hvarandra. Kunde regeringen ej på annat sätt hålla en daimio i tygeln, så begagnade hon ett medel, hvilket sällan svek; taikunen lät underrätta fursten om, att han, i egenskap af mikadoens representant, ämnade hedra honom med ett besök, och den olycklige fursten måste då i anledning af denna oförmodade ära underkasta sig så stora utgifter för att på ett värdigt sätt kunna uppträda såsom värd, att ett sådant besök vanligtvis medförde hans ruin.

Länen gå i arf inom dessa s. k. "stora daimioers" familjer. Ehuru som oftast inträffar att äldste sonen mottager länet efter fadern, står det likväl denne sednare fritt att göra en yngre son till sin efterträdare eller skaffa sig en adoptivson, hvilken då åtnjuter samma rättigheter som

Digitized by Google

den verklige. För att arfföljden skall blifva giltig fordras visserligen mikadoens bekräftelse, men denna är ej svår att erhålla, om ansökningen åtföljes af ett tillräckligt antal gåfvor.

De stora daimioerna äro åtta till antalet. För att läsaren må kunna göra sig en föreställning om deras rikedom, vill jag här anföra beloppet af hvad några bland dem ha i inkomster, sådana dessa finnas angifna i japanska statskalendern. Fursten af Kanga har en årlig civillista af inemot 14 millioner sv., fursten af Satsuma 8—10 mill., furstarne af Owari och Moutzen 6—8 mill. hvardera o. s. v. Med dylika tillgångar kunna de underhålla härar och flottor, hvilka stundom äro regeringens öfverlägsna, och ostraffadt skulle de mången gång kunna trotsa denna, såvida hon icke vid ett inträffande krig vore säker om att finna bundsförvandter bland sina motståndares afundsjuka gelikar. När daimioerna besöka Yeddo, beledsagas de af stora beväpnade följen, liksom vore det fråga om en krigisk expedition och icke om ett fredligt besök; man påstår att dessa följen stundom uppgå till ett antal af 50,000 man, för hvilka tillräckligt utrymme finnes i daimioernas stora palatser i hufvudstaden, de s. k. *yamasker*, af hvilka hvart och ett hafva utseende af att vara en med murar och grafvar omgifven fästning.

Kärnan af adeln (*samuris*) utgöra de 344 små daimioer, hvilka mottaga sina län omedelbart af taikunen och, om de också icke i privilegier, makt och rikedom kunna mäta sig med de stora länsfurstarne, likväl bland sig räkna åtskilliga mäktiga prinsar. Till denna klass höra alla regeringens och hofvens officerare, embetsmän och agenter, äfvensom de personer, hvilka bekläda ett liknande embete hos de stora daimioerna; den vanliga benämningen på denna otaliga massa lägre embetsmän af alla slag är titeln *yakunin*. En särskild afdelning af adeln äro *loninerna*, oberoende adelsmän, hvilka i följd af förut begångna förbrytelser eller en medfödd sjelfständighetskänsla, icke vilja träda i någons tjenst, utan ströfva omkring i landet och ofta under de inre oroligheterna sluta sig till något af de olika partierna eller slå sig på plundring och andra i lagen förbjudna idrotter. Blotta namnet *lonin* kommer den fredlige japanaren att skälfva af förskräckelse och begagnas af mödrarne för att tysta de skrikande barnen.

Till de lärda höra presterskapet, vetenskapsmännen, läkarne m. fl.; det orimligt stora antalet prester och kyrkliga embetsmän gör att denna klass är mycket talrik.

Borgarne äro köpmännen och de industriidkande klasserna, åkerbrukarne, fiskrarne och sjömännen.

Pöbeln utgöres af återstoden af befolkningen, såsom dagsverkare, bärare och tiggare.

De tre första klasserna äro privilegierade och bära såsom sådana det japanska utmärkelsetecknet, det stora och lilla svärdet.

Svärdet är japanarens mest omtyckta prydnad och det enda föremål, hvarpå han nedlägger mycket penningar. Ett svärd, förfärdigadt hos någon bland de förnämsta vapensmederna, betalas ofantligt högt; vapnet behandlas med den största aktsamhet och vördnad, det går i arf från far till son, drages aldrig ur skidan annat än i största nödfall och bär ofta ett hedersnamn; den japanska historien förvarar namn på svärd, hvilka äro lika berömda som Tirfing och Angurvadel. Den största förolämpning, en japanare kan tillfoga en annan, är att, då han går förbi honom, lägga handen på sitt svärd; drager han det, uppstår en strid på lif och död — ja, i provinsen Satsuma lära hederns fordringar vara så stränga, att en klinga ej kan skåda dagsljuset utan att dricka blod. Det oaktadt är det endast sällan man hör talas om blodiga sammandrabbningar mellan beväpnade män, hvilket faktum i hög grad talar till fördel för nationens medfödda godmodighet och höflighet. Vill en japanare synnerligen hedra en främling, löser han af sig sitt svärd och räcker honom det; denna handling besvaras dermed att den andra gifver honom sin sabel, om han eger en sådan, och sedan de en stund betraktat hvarandras vapen, gifva de dem tillbaka med ett förbindligt leende; naturligtvis måste man noga akta sig för att tillfredsställa sin nyfikenhet att betrakta klingan, då det är endast det yttre man har lof att beundra.

Det stora svärdet, som föres med bägge händer, är nationalvapnet; handtaget är mycket långt och utgör ett verkligt konstverk af lackeradt trä eller, ännu vanligare, elfenben, perlemo eller metall; det är alltid prydt med fina bronssirater, midt bland hvilka finnes anbragt en liten amulett af de mest olika former. Klingan är lindrigt böjd, 3-4 fot lång och smidd af fint, utmärkt väl härdadt stål; den är mycket tung och temligen bred i ryggen, men likväl, ehuru icke konkavslipad, särdeles skarp och kan allenast genom sin tyngd tillfoga svåra sår. I stället är skidan ganska lätt, då den förfärdigas af en mycket lätt träsort och betäckes med det finaste, mångfärgade lackerarbete; liksom handtaget, är äfven skidan försedd med metallprydnader.

Det lilla svärdet, som föres med endast en hand, liknar till formen och prydnaderna det stora, men är några fot kortare än detta; bägge bäras instuckna i bältet. Japanarne påstås med så stor färdighet begagna sig af detta vapen, att de med en enda rörelse kunna draga det och tilldela motståndaren ett hugg, som klyfver dennes hufvud, derest han icke ögonblickligen ser rörelsen och kastar sig åt sidan. Europeerna betrakta derför med rätta detta vapen såsom mycket farligt och anse sig vara i sin fulla rätt, om de på stället nedskjuta den yakunin, som gör min af att vilja draga sitt svärd; dröjde de ett enda ögonblick, skulle de troligtvis sjelfva blifva offret. Man må likväl icke tro att hvarje japanare, som bär två svärd, är farlig; läkaren, presten och vetenskapsmannen begagna sådana likaväl som krigaren, och i deras fredliga händer äro vapnen ej stort farligare än en hofmans paradvärja; ofta ser det ganska löjligt ut, när man t. ex. möter en yakunins minderårig son, hvilken släpar sig fram under tyngden af ett par sablar, lika stora som sjelfva barnet.

Japanarnes klädedrägt är i högsta grad anspråkslös. De begagna företrädesvis mörka, enfärgade tyger, och endast dessas finhet och tillskärningens större eller mindre elegans äro hvad som förråder egarens fåfänga. De högre klasserna hafva närmast kroppen en lång kjortel, hvilken fasthålles omkring lifvet af ett par korta benkläder, som nå halfvägs ned på benet samt äro så vida, att de likna en underkjortel. Kjorteln, som kallas *chiramano*, är af mörk färg och slutar med ett par omfångsrika ärmar, hvilka äfven begagnas såsom fickor; ofvanpå denna bäres ett så stort antal dylika plagg, som årstidens stränghet och personens fåfänga kräfva. Framtill äro de alla öppna som en väst, så att bröstets mellersta del är blottad. Hos förnäma personer, hvilka bära *kami*-titeln — en slags prinsvärdighet — är den innersta chiramanon gjord af hvitt crêpe, och hos dem, som hafva ännu högre rang, är detta händelsen med de två eller tre innersta. Ofvanpå chiramanon bäres en vidare och kortare kjortel af svart eller grått kläde, som ibland är uppsprättad baktill, så att den ej skall vara till hinders vid ridning; på ärmarne och midtpå ryggen är egarens vapenmärke i hvitt inväfdt i tyget. Vid inträffande sträng köld ersättes detta plagg af ett längre och varmare.

De japanska hufvudbonaderna hafva de mest olika och fantastiska former, men utmärka sig samtligen genom en beundransvärd oändamålsenlighet, hvartill väl orsaken ligger i japanarnes fruktan att den på hjessan hvilande hårpiskan skall bringas i olag. Än äro dessa hattar flätade af fin halm och se ut som svampar, än förfärdigade af lacke-

Digitized by Google

radt papper, uppvikta på framsidan och betäckta med metallprydnader, än gjorda af filtaktigt, med olja bestruket papper och gående nedåt på sidorna liksom ett tak, och än bestå de helt simpelt af en cirkelrund skifva, som på ett obegripligt sätt hållas sväfvande ofvanpå hufvudet, hvarvid de fästas endast med ett par snören fram och bak. Inne i hattarne sitta två uppstoppade små kuddar, mellan hvilka finnes plats för piskan och som äro så höga, att de hindra hatten att beröra densamma; det är således endast dessa kuddar, som hvila på hufvudet, då deremot sjelfva hatten är upplyftad öfver detsamma.

De två oumbärliga svärden bäras i bältet, som fasthåller benkläderna och hvari sitta den lika oundgängliga solfjädern och medikamentsdosan; den förra är vanligtvis mycket enkel och för det mesta gjord af papper och prydd med en liten tuschritning; den sednare deremot är hos de rika arbetad med stor konst och har ofta stort värde; i en mängd små gömmor och rum ligga medikamenterna i form af pulver och piller.

Med undantag af svärden är borgarnes drägt densamma som de privilegierade klassernas, men i hvardagslag bära de endast en lång *kimono*, ett slags snäf nattrock, som om lifvet fasthålles af ett smalt bälte.

Pöbelns drägt är under den milda årstiden så lätt som möjligt; den inskränker sig till ett bälte, hvarmed väl afsigten skall vara att skyla höfterna, men som likväl ingalunda kan sägas uppfylla denna bestämmelse. Hvad som med mera skäl kan anses betäcka dessa menniskors nakenhet är stundom ett slags tatuering, anbragt på ryggen och bröstet, ja, stundom öfver hela kroppen och i skärande färger framställande eldsprutande drakar eller andra fantasiodjur. Trots elden är denna drägt emellertid icke tillräckligt varm om vintern; tatueringarne försvinna då under ett par tätt åtsittande, blåa benkläder och en kort blus af samma färg, hvarpå äro målade hvita figurer, hvilkas betydelse, om de ens äro något annat än prydnader, är mig obekant. På hufvudet bäres ett blå- och hvitrutigt tygstycke, som, då det är kallt och japanaren vill göra sig oigenkänlig, knytes omkring näsan och munnen, så att endast ögonen äro synliga. I två hänseenden likna alla japanare hvarandra från och med taikunen till den fattigaste daglönaren, och det är i hårets behandling och fotbeklädnaden. Alla äro de rakade öfver hela ansigtet och midten af hufvudet, sidohåret är tillbakastruket och förenadt med bakhåret till en piska, hvilken böjes upp i en lycka, som fasthålles af segelgarn och derefter drages framåt öfver den rakade delen af hjessan till en längd af 4-5 tum. Det fordras lång tid och mycken omsorg att ordna denna, som det tyckes, enkla frisyr, och ingen kan göra det utan biträde af perukmakarne, som derför dagen igenom gå ur hus i hus för att behandla sina klienters hufvuden. Sedan de omsorgsfullt rakat och tvättat hufvudet, ingnida de det med en pomada, hvarigenom håret blir styft och klibbigt, och sedan stryka de med tillhjelp af en mängd små instrumenter och med stor skicklighet upp det och bilda piskan, som de bearbeta, tills den blir blank och skinande som ett stycke ebenholts. Den förmögne japanaren låter frisera sig hvarje dag och finner ett stort behag i denna operation, men den fattige, som ej har råd att offra så mycken tid på sin toalett, nöjer sig med att en gång i veckan låta sitt hufvud behandlas på ofvannämnda sätt. Detta bruk att bära håret är anbefaldt genom en lag och sällan brytes häremot, likväl med undantag af läkarne och presterna, som låta raka sina hufvuden helt och hållet, samt af de personer, hvilka låta håret växa såsom ett tecken till sorg öfver någon slägtinges död.

Fotbeklädnaden är blåa eller hvita bomullsstrumpor, som nå halfvägs upp på benet och fullkomligt likna ett par vanliga sockor, om man undantager att de hafva ett särskildt rum för stortån. Detta är gjordt för att skorna bättre skola sitta qvar, ty dessa bestå endast af flätade halmsulor, som fästas vid foten medelst en rem, hvilken omsluter fotspetsen, och en som ligger mellan stortån och dennes granne. Liksom på en toffel, är det således endast främsta delen af skon eller, rättare, sandalen som fasthålles vid foten, och genom att blott skaka denna kan man befria sig från fotbeklädnaden. Detta eger rum hvarje gång en japanare beträder sitt eget eller en annans hus, och för att icke smutsa de hvita mattorna, lemnar han sina skor vid dörren och påtager dem åter, när han lemnar huset; det skulle förråda en mycket bristfällig uppfostran och en hög grad af oförskämdhet, om han uraktläte denna pligt. I början mötte det för europeerna stora svårigheter att få ha sina stöflar på, när de höllo sammankomster med de japanska myndigheterna. Dessa kunde icke uppfatta det löjliga i att en officer i full uniform gick i strumpfötterna, och vid åtskilliga tillfällen förekommos allvarsamma missförhållanden endast derigenom, att europeerna, sedan de infunnit sig på mötesplatsen, afdrogo sina stöflar och togo på sig ett par lätta skor, som mindre stötte japanarnes begrepp om det passande.

De japanska skodonen hafva den fördelen att de kosta endast några öre, men i stället blifva de snart utslitna, hvarom man har tillfälle att öfvertyga sig, när man ser den mängd deraf som ligger utkastad på gatorna och vägarne, utan att någon bekymrar sig om att taga vara på dem. Ehuru den japanska fotbeklädnaden är lätt och behaglig, blir den likväl i följd af sin form oändamålsenlig och är i ej ringa mån en orsak till den för japanaren egendomliga, osköna och "rullande" gången, liksom den äfven tvingar fotspetsarne inåt. Bärare, soldater, resande — med ett ord, alla som måste kunna fritt röra benen — fastsnöra derför bakre delen af skon vid foten såsom en sandal, hvilken åtgärd gör att deras rörelser blifva friare.

I smutsigt väglag, som det ofta inträffande regnet framkallar på de makadamiserade gatorna och vägarne, är denna fotbeklädnad alldeles olämplig och utbytes då mot ett par trätofflor, hvilka fästas vid foten på ofvannämnda sätt och på undre sidan äro försedda med två höga klotsar, som höja fötterna öfver smutsen och gifva den gående en jättelik höjd, om han af naturen är någorlunda reslig till växten.

De yakuniner, som mycket umgåtts med europeerna, börja föredraga våra skodon, införa en viss europeisk snitt i deras klädedrägt och låta ibland håret växa på hjessan, utan att likväl våga aflägga den i lagen anbefallda hårpiskan. Äfven modifieras stundom den ofvan beskrifna drägten genom de förändringar i modet, som utgå från hufvudstäderna Yeddo och Kioto; liksom Paris har sin Humann, så hafva äfven dessa städer sina storskräddare, hvilka, efter hvad de japanska dandys säga, äro de enda som förstå sig på att skära till ett plagg; här finnas likaledes skickliga perukmakare, som sälja peruker och löspiskor åt dem, hvilka årens härjande framfart eller tidig hårförlust beröfvat denna vigtiga prydnad. Ett europeiskt fabrikat, som hvarje förmögen japanare bär i sitt bälte, är ett fickur med vidhängande kedja; denna artikel är emellertid ännu så ny för dem, att de med barnslig glädje visa den för alla sina europeiska vänner och fröjdas, när man säger dem några smickrande ord om dess godhet.

Vi hafva visat att japanaren är anspråkslös i sin klädsel; och sådan är han äfven i sitt lefnadssätt. Den rikes hus är icke beqvämare inrättadt än den fattiges; skilnaden ligger endast i rummens storlek och antal, i mattornas finhet och i väggarnes konstnärliga dekorering; om än hans måltider kunna vara något öfverflödiga, äro de likväl långt ifrån att vara öfverdådiga, och hans enda i ögonen fallande lyx är det stora antalet af tjenare. Liksom daimioen på sina resor ledsagas af en här, så ha äfven adelsmannen och den välmående

Digitized by Google

borgaren med sig ett följe, hvars storlek är beroende af hans rikedom och samhällsställning. Äfven när japanaren företager mindre utflykter eller aflägger ett besök hos sina närmare bekanta, åtföljes han af talrika tjenare, hvilka bära koffertar och korgar, som innesluta hans packning; andra bära hans skor eller tofflor, andra åter hans parasoll och tobaksskrin. Är han af hög rang, ledsagas han af beväpnade yakuniner, några bettoer springa förut och röja väg, och rider han, hålla en eller flera tjenare i hästens tyglar.

Det är endast adeln som har rättighet att rida. Hästen styres med en trens; seltygen och i synnerhet sadeln utstyras ofta med mycken prakt, men stigbyglarne äro stora och omsluta hela foten såsom skor. Japanarne äro sällan goda ryttare, och orsaken ligger härtill endast i en af deras löjliga fördomar: ju högre nämligen en persons rang är, desto långsammare och högtidligare måste hans rörelser vara, och det anses oförenligt med en högt uppsatt mans värdighet att, då han sitter till häst, låta denne trafva eller galoppera. Vagnar användas aldrig såsom fortskaffningsmedel, men finnas likväl vid hofven; åtminstone ser man ibland några stora och tunga kareter på ritningar, som skola föreställa en eller annan hoffest.

För att tillryggalägga långa resor på ett så litet som möjligt ansträngande sätt begagna sig de rika japanarne af *norimonen*, ett slags bärstol, upphängd på en lång käpp, som hvilar på 6—8 bärares skuldror. Sjelfva bärstolen utgöres af en fyrkantig kur, mer eller mindre praktfullt utstyrd och på alla sidor omgifven af jalousier och gardiner, så att personen derinne kan undandraga sig mängdens blickar. För europeer är likväl detta japanarens beqvämaste fortskaffningsmedel synnerligen oangenämt, då man nödgas sitta nedhukad och med korslagda ben samt knappt har utrymme att röra en enda lem, och likväl är norimonen ingenting i jemförelse med *kanga'n*. Denna bland de lägre klasserna begagnade bärstol är mycket primitivt hoptimrad af fyra plankor, som bilda en öppen låda; den öfre, taket bildande plankan sträcker sig ut öfver lådans sidor och hvilar på tvänne handfasta bärares skuldror; på den understa sätter man sig, stöder ryggen mot den bakre och benen mot den främre och transporteras på detta sätt vägen fram under beständig fruktan för att förlora jemnvigten och falla ut ur lådan. I de bättre utrustade kangaerna äro understundom på sidorna anbragta jalousier eller oljadt papper till skydd mot solsken och regn.

Vända vi oss nu från japanarnes offentliga lif och öfvergå till deras enskilda, kunna vi endast yttra oss med största försigtighet. Huru skulle vi också efter en så kort bekantskap, som den vi hafva gjort med japanska nationen, kunna bilda en trogen och fullständig föreställning om hennes karakter och egenskaper; detta skulle falla sig svårt gentemot en fullkomligt homogen nation, men blir ännu svårare, då det är fråga om ett folk, sammansatt af så olika beståndsdelar som det japanska. Mellan de olika klasserna äro uppdragna så skarpa gränser, deras ställning inom samhället är så olika och deras intressen gå i så vidt skilda riktningar, att deras karakter får en helt olika prägel och att hvad som kan gälla med hänsyn till en del af nationen, ej eger sin tillämplighet på en annan. För att sålunda lemna en någorlunda omfattande och tillfredsställande skildring af nationens moraliska värde skulle det blifva nödvändigt att grundligt studera hvarje särskild samhällsklass, och dertill har hvarken författaren eller någon annan europé haft tid eller tillfälle, då härför fordras ett långt förtroligare umgänge och en noggrannare kännedom om förhållandena än hvad vi ännu hafva om japanarne; dessutom skulle ett försök att åstadkomma en sådan skildring, hur intressant den föröfrigt kunde blifva, gå utom gränserna för dessa skizzer. Hvad vi derför måste inskränka oss till är att, när tillfälle gifves, omtala några af de egenskaper och egendomligheter hos japanarne, som omedelbart springa främlingen i ögonen och komma honom att studsa, dels på grund af deras olikhet med de andra med japanarne beslägtade folkslagens och dels i följd af deras skiljaktighet från våra egna förhållanden.

Japanaren är till karakteren stolt och ömtålig om sin heder; han blir lätt förnärmad och glömmer ej fort en förolämpning, men är å andra sidan lika tacksam för honom bevisade tjenster. Denna alltför långt drifna hederskänsla har, i förening med hämndlystnad, framkallat det besynnerliga sjelfmord, som är kändt under namn af *hara-kiru*. Ehuru detta barbariska bruk alltmer kommer ur bruk, eger det likväl då och då ännu rum, och de politiska underhandlingarne mellan de europeiska ministrarne och den japanska regeringen hade i början till följd, att åtskilliga japanare af hög samhällsställning beröfvade sig lifvet. Den som tager sin tillflykt till hara-kiru anses rentvagen från hvarje anklagelse, som blifvit riktad mot hans heder och ära, och efter döden hålles hans minne i stor helgd. Sjelfmordet tillgår sålunda, att den ifrågavarande skär upp sin mage, i det han med sitt svärd sårar sig tvärs öfver underlifvet, och utför han denna handling efter mogen öfverläggning, sker det i hela familjens närvaro. Förut iakttogos härvid stora ceremonier och voro följderna af långt allvarsammare beskaffenhet än nu, emedan handlingen för den som utförde den var icke allenast en utväg att upprätta hans heder, utan äfven tillät honom att hämnas, om han ej på annat sätt kunde göra detta. När nämligen en person begick hara-kiru, emedan han blifvit förnärmad af en annan, betraktades denne sednare såsom feg och ärelös, om han ej följde den förnärmades exempel; saken var således en duell, i hvilken båda motståndarne måste falla. Japans historia kan uppvisa en mängd fall af hara-kiru; jag vill anföra två af de mest framstående, som finnas omnämnda hos flertalet bland de författare, som skrifvit om Japan.

En yakunin, som frambar en rätt åt taikunen, kom af ovarsamhet att vidröra en annan yakunins svärd; denne kände sig derigenom så djupt förnärmad, att han ansåg ett ögonblickligt upprättande af sin heder nödvändigt, hvarför han straxt skar upp magen på sig, i det han slungade åt förorättaren några hånfulla ord om att hans svärd ej kunde jemföras med det som utförde en sådan handling. Sedan den förste gjort hvad hans tjenst af honom fordrade, skyndade han till den döende mannen, och då han till sin stora glädje fann att denne ännu ej förlorat medvetandet, tog han i den döendes åsyn lifvet af sig sjelf för att bevisa det hans svärd ej stod efter någon annans.

Historien om de trettiofem loninerna anföres ännu i Japan såsom ett exempel på sannt hjeltemod. En förnäm japanare, som blifvit förnärmad af en fiende, tog i förtviflan sig afdaga. Trettiofem af hans vänner beslöto att hämnas hans död; de gjorde sig till loniner och sökte på allt sätt befrämja sin hämndplan. Omsider föll förnärmaren i deras händer och måste med sitt hufvud umgälla sin gerning; de trettiofem lade det blodiga hufvudet på deras väns graf, samlades deromkring i en krets och utförde alla hara-kiru såsom ett bevis på att det icke var egennytta som drifvit dem till denna handling.

Detta bruk har åtminstone en god sida, då det bidrager till att inom de högre klasserna vidmakthålla en ridderlig ton och den mest utsökta höflighet, hvilka sprida sig ned till de lägre samhällsklasserna. Japanarne äro det höfligaste folkslag under solen. Från barndomen inplantas hos dem denna kardinaldygd, och den minsta afvikelse derifrån betraktas med mycket stränga blickar. Det är icke allenast i ord, utan äfven i miner och åtbörder en den största höflighet lägges i dagen till och med bland befolkningens lägsta klasser. Möta således två bekanta hvarandra på gatan, använda de flera mi-

Digitized by Google

nuter för att utbyta höflighetsbetygelser. Helsningar mellan personer af samma rang bestå i att man flera gånger böjer hufvudet, ryggen och knäna, hvarvid händerna gnidas upp och ned på låren och en mängd sirliga talesätt framstammas mellan de sammanbitna tänderna; först när denna komedi är utspelad, ser man hvarandra rakt in i ögonen och börjar samtalet. Är den mötande en högt uppsatt person, faller den andra på knä, förer pannan till marken och förblifver i denna ställning tills den ifrågavarande personen gått förbi eller gifvit honom tillåtelse att resa sig upp. Skall en underordnad anmäla någonting för en förman, närmar han sig honom blygsamt och framsäger sitt ärende med nedslagna ögon; det skulle vara oförskämdt att betrakta honom eller höja rösten mera än till en hviskning.

Man må icke tro att alla dessa artighetsbetygelser äro uttryck för smicker eller slafviskhet och hyckleri; de äro helt enkelt höflighetsformer, dem hvarje väl uppfostrad person iakttager och som ingalunda hindra honom att fritt och oförbehållsamt uttala sin mening, om någon vill höra den. Japanaren låter sällan någon imponera på sig, ej ens de högst uppsatte personer i samhället, och jag har sett helt unga män samtala med daimioer och *gorodjoer* (medlemmar af statsrådet) på samma otvungna sätt, som när de umgås med kamrater och jemlikar. På samma gång de yngre vänjas vid att vörda åldern och rangen, på samma gång läras de också att taga vara på sitt personliga värde. Om någonting skall kunna tjena till att inom de privilegierade klasserna utveckla sjelfkänslan, så är det den ställning de intaga i det japanska samhället, hvilken ställning fullkomligt motsvarar den som i de flesta Europas stater intogs af adeln under medeltiden. Det är till en stor del denna samhällsställning och vissa klassers starkt utpräglade sjelfständighetskänsla som förklara japanarnes öfverlägsenhet öfver kineserna och alla Asiens folkslag, hvilka lyda en endas vilja och gentemot denna ej våga hafva någon egen mening. Hur mycket undertryckta åtskilliga af den japanska nationens beståndsdelar än äro, böjer sig likväl folket icke absolut under någon som helst menniska; endast en herre erkänner det utan invändning, och denne herre är gemensam för alla, för taikunen liksom för daimioen, tiggaren och daglönaren — lagen.

De högre klasserna i Japan behandla de lägre med mycken mildhet; det är endast sällan en tjenare, hur ringa han än må vara, behandlas hårdt af sin husbonde, och ofta råder mellan tjenare och husbondfolk ett vänskapsfullt och förtroligt förhållande, hvartill man i det fria Europa ej har någon motsvarighet. Den handlande delen af borgarklassen utöfvar genom sina rikedomar ett visst inflytande och kan äfven köpa sig adliga privilegier, såsom rättigheten att bära de två svärden; dessa köpmäns rikedomar måste vara ofantliga, om det är sannt hvad man försäkrat mig, nämligen att det är endast jorden som beskattas, hvarigenom således nästan endast åkerbrukaren blir den skattdragande. Hurudana föröfrigt åkerbrukarnes vilkor äro har det hittills varit europén omöjligt att få veta. Dessa tyckas vara förpaktare hos de större och mindre daimioerna och uppnå sällan en sjelfständig ställning, då deras inkomster till största delen uppslukas af utgifterna. Skatterna betalas i ris och uppgifvas i daimioernas furstendömen utgöra $\frac{1}{3}$ af skörden; inom taikunens distrikter skola de deremot vara något mindre.

Att japanarne äro ett modigt folk lider intet tvifvel; de kalla sig också sjelfva en krigisk nation. Många välja redan såsom barn krigaryrket till sin lefnadsbana och undervisas i synnerhet i begagnandet af de två nationella vapnen, det tvåhändiga svärdet och bågen; svärdet hafva vi redan beskrifvit, och bågen liknar alla andra bågar, endast med den skilnaden att den är ovanligt stor och handteras med mycken skicklighet. I de stora städerna finnas skolor, der de unga männen ha tillfälle att under skickliga lärares ledning öfva sig i huggning och bågskjutning, men dessa öfningar blifva numera för hvarje dag allt sällsyntare. Vid inträffande krig äro befälhafvarne ikädda konstfullt arbetade jernrustningar, hvilka äro långt ändamålsenligare än de europeiska rustningarne under medeltiden, då de icke utgöras af större sammansmidda delar, utan bestå af idel små, med hvarandra fastnitade jernfjell, hvarigenom rustningen blir betydligt lättare och tillåter krigaren att röra sig med större frihet. Tyvärr minskas denna fördel genom en mängd prydnader af alla slag, såsom jättelika fjäderbuskar, små flaggor o. s. v., hvarmed hjelm och rustning äro öfversållade.

Nu håller allt detta på att blifva gammalmodigt, och när japanarne en gång skola föra krig, blir det med tändnålsgevär, refflade kanoner och pansarfartyg. Flintlåsgeväret och krutet voro kända i Japan redan då europeerna för första gången ditkommo år 1543, men detta skjutvapen hade icke intill år 1858 följt med alla de förändringar, som det i Europa under denna tiderymd undergått. Det oaktadt hafva likväl japanarne vågat trotsa de öfverlägsna europeiska vapnen i Simonosakisundet och vid Kagosima samt hafva vid dessa tillfällen bevisat att deras mod, upptändt af en fanatisk patriotism, ej är att förakta, äfven af en öfverlägsen fiende. En glödande kärlek till fäderneslandet är en af nationens största dygder, och den är naturlig hos ett folk, som hittills varit afstängdt från allt umgänge med andra nationer och inom sitt eget land har alla garantier för en betryggad utkomst.

Undervisningen står i Japan på en mycket hög ståndpunkt; nästan alla kunna läsa och skrifva, men deremot äro ytterst få fullkomligt hemmastadda i sitt modersmål. För främlingen är japanska språkets inhemtande förenadt med så oöfvervinnerliga svårigheter, att det hittills icke lyckats någon europé att förvärfva sig en verkligt grundlig kännedom om detsamma. Det språk, som begagnas inom de högre klasserna, skiljer sig nämligen i väsentlig mån från det som talas bland den lägre befolkningen; den underordnade tilltalar sin förman i uttryck, hvilka äro alldeles olika dem, hvari denne yttrar sig till honom. Följden är att t. ex. en europé, som tror sig genom ofta upprepade samtal med handlande i Yokohama hafva förvärfvat en viss färdighet i språket, ofta icke förstår en bildad japanare. Det är ej heller lättare att tillegna sig skriftspråket, då detta innehåller icke mindre än tre olika alfabeter, det kinesiska och alfabeterna Katagana och Hiragana, hvilka begagnas alltefter som skrifvelsens innehåll skall förstås af de mera bildade klasserna eller af hela folket. De kinesiska bokstäfverna användas åter på tre sätt: kaisho-stilen, som brukas i poesi och böcker i allmänhet, giosho-stilen, hvilken begagnas i officiella skrifvelser, och sosho-stilen, som nyttjas vid brefvexling mellan enskilda personer.

Vetenskaperna befinna sig ej helt och hållet i deras barndom, dels på grund af japanarnes egna ansträngningar och dels i följd af bekantskapen med många europeiska, lärda arbeten, som af holländarne blifvit förda till Japan och öfversatta på landets språk. Under min vistelse der påträffade en fransk officer i en af Yeddos boklådor öfver Napoleon I en vidlyftig historia, som blifvit öfversatt från holländskan och försedd med ett mycket likt porträtt af kejsaren. I de större städerna har regeringen upprättat högskolor, der ynglingar, som vilja egna sig åt den lärda vägen, erhålla omsorgsfull handledning och der äfven meddelas undervisning i europeiska språk och vetenskaper. Nagasaki egde långt före 1858 års traktater en läkareskola, i spetsen för hvilken stod holländska läkaren vid faktoriet Desima.

På bestämda tider utgifna tidningar har man visserligen icke i Japan, men med korta mellanrum offentliggör regeringen de vigtigaste politiska tilldragelser, hon anser lämp-

Digitized by Google

liga att komma till folkets kännedom. Alla intressanta händelser, som ligga utom politikens område, spridas skyndsamt och noggrannt detaljerade samt säljas eller uppläsas af nyhetskrämare och historieberättare, omkring hvilka alltid samlas en krets af nyfikna åhörare. Japanarnes naturliga intelligens och qvickhet uppenbara sig ofta i kritiska yttranden öfver dem sjelfva och de främlingar, med hvilka de komma i beröring, liksom i karrikatyrer, utförda med rask hand och i de flesta fall mycket skarpa och träffande. Det är i synnerhet europeerna som få tjena till stoff för utöfningen af denna talang; inträffar en eller annan tilldragelse, hvari dessa spela en roll, kan man vara säker om att finna den framställd i en följd af ypperliga karrikatyrer, hvilkas upphofsman lika litet skonar sina egna landsmän som främlingen.

Humor och fallenhet för skämt äro genomgående karaktersdrag inom alla samhällets klasser, om äfven de högre dölja dem under en antagen mask af allvar, som faller, när de ej längre anse den behöflig för deras värdighets upprätthållande. De lägre klasserna lägga i detta fall inga band på sin natur; då de, med pipan i munnen, samlas omkring fyrfatet och thekitteln, hagla qvickheter och godmodigt skämt från allas läppar, utan att någon tager anstöt af dessa oskyldiga hugg; i detta hänseende äro de själafränder med fransmännen, hvilka företrädesvis genom deras goda lynne och artiga sätt vinna japanarnes hjertan. När vi om aftnarne, sedan dagens värf voro slutade, genomströfvade gatorna och funno familjerna i glädtigt samspråk församlade i husets åt gatan belägna rum, slöto vi oss ofta till dem; alltid voro vi välkomna och timmarne försvunno oförmärkt under samtal, skratt och skämt, hvarvid naturligtvis vi med vår knapphändiga kännedom om språket drogo det kortaste strået. Japanarnes älskvärdhet är så naturlig och behaglig, att man endast derför öfverser med många af deras fel.

Af egentliga laster uppenbara sig bland japanarne endast två: en alltför stor begifvenhet på sakkin och en väl långt drifven beundran för det täcka könet, men gäller likväl detta endast om de högre klasserna, och bland dem i synnerhet den talrika skara af yakuniner och embetsmän, som underhållas af regeringen och de stora daimioerna. Deras antal är så stort, att flere bland dem ofta sakna sysselsättning och förnöta tiden på thehusen, der de tillsammans med qvinnorna öfverlasta sig af rusande drycker. Det var företrädesvis detta förhållande som i början nedsatte japanarne i europeernas ögon. Vid flera tillfällen hafva druckna yakuniner föröfvat våld mot fredliga europeer, hvaraf dessa sednare tagit sig anledning att anse hela nationen såsom rå och ohyfsad, ehuru det är endast en samhällsklass, hvaröfver de haft orsak att beklaga sig. En närmare bekantskap med förhållandena har lärt dem inse sitt misstag; om de nu hafva den oturen att möta en berusad yakunin, som ställer sig i deras väg, vika de, såsom när de i Europa antastas af en öfverlastad, helt lugnt åt sidan, i stället för att, hvad förr var deras vana, genom trots framkalla en vrede, hvilken ofta kan hafva de sorgligaste följder. Ibland det japanska samhällets lägre klasser är dryckenskapen föga allmän och öfverensstämmer dessutom ej med nationens tarfliga lefnadssätt och små behofver. Detta gäller deremot icke om hennes smak för det täcka könet; ehuru lagen ej erkänner flere hustrur än en, förbjuder den likväl icke någon att ha bihustrur, och dessas antal skall hos de rike japanarne — från mikadoen och vidare nedåt — ibland vara mycket stort. De fattiga äro visserligen nödsakade att inskränka sig till en hustru, men det stora antalet thehus bevisar att dessa anstalter ega bestånd icke blott genom besök af ungkarlar, hvilka ej äro så särdeles talrika, då japanaren vanligtvis gifter sig i unga år, utan äfven genom att äkta män här söka förströelser, som tyvärr icke strida mot deras moraliska grundsatser.

Vi komma nu till en af de sorgligaste sidorna i det japanska samhällslifvet, qvinnans ställning, hvilken här, såsom i de flesta hedniska länder, är föga bättre än slafvinnans, om den också vid första påseendet tyckes vara något drägligare. Den unga flickan åtnjuter mycken frihet; hon tvingas sällan till hårdt arbete och kan, alltefter sin plats i samhället, i rikt mått tillfredsställa sina två hufvudanspråk på lifvet: att roa och kläda sig; hennes förnämsta tidsfördrif bestå i att skratta, prata, dricka the, röka tobak, göra sin toalett samt deltaga i de förlustelser, som de talrika offentliga festerna framkalla. Men med äktenskapet upphör detta fria lif, och den gifta qvinnans ställning är långt från att vara den bästa; hennes skyldigheter äro många, men hennes rättigheter få. Ofta delar hon sin mans kärlek med flera bihustrur, hvilka ingalunda anses intaga någon föraktad plats i huset, utan der innehafva samma ställning som den lagliga hustrun. Äktenskapsbrott, hvilka af lagen ej beifras, när de begås af männen, straffas hos hustrun med döden, hvarför exempel på otrohet från hennes sida äro ytterst sällsynta. Ett annat damoklessvärd sväfvar beständigt öfver japanskans hufvud, nämligen männens rättighet att skilja sig från och hemskicka henne till föräldrarne, utan att ens behöfva angifva orsaken till ett sådant förfarande; en nyck är således tillräcklig att förstöra en qvinnas hela framtid. Man förvånas öfver att detta barbariska bruk har kunnat bibehålla sig hos en så upplyst nation som japanarne, men man torde få antaga att männen högst sällan begagna sig af denna deras förfärliga rättighet.

Giftermål, grundade på verklig inbördes kärlek, äro sällsynta; kontrahenternas föräldrar och slägtingar öfverenskomma vanligtvis om förbindelsen, utan att rådfråga de unga om deras mening, och det händer understundom att parterna ej hafva sett hvarandra före bröllopsdagen. Den unga flickan medför ingen hemgift i boet; ofta måste till och med mannen gifva hennes föräldrar ansenliga gåfvor för att erhålla hennes hand, så att förbindelsen nästan får utseende af att vara ett köp, hvilket likväl icke hindrar familjen att begråta dotterns skilsmessa från hemmet och betrakta bröllopshögtidligheten som en sorgefest.

Efter att hafva inträdt i äktenskapet, egnar sig qvinnan uteslutande åt sin verksamhet såsom hustru eller husmoder; de afrakade ögonbrynen och svärtade tänderna äro tecken på att hon nu afstått från sin fordna fåfänga och behagsjuka. Inom de lägre klasserna är det henne ännu förunnadt att mottaga och aflägga besök, visa sig för männen och deltaga i det lif, som rör sig omkring henne, men hennes förnämsta göromål är likväl tillsynen öfver huset, hvilket hon håller rent och skinande som en spegel; hon visar sig flitigt i köket eller vakar öfver tjensteflickan, som der har sina göromål; hvarje morgon gör hon de dagliga uppköpen, skaffar sig och barnen kläder samt har sällan en enda timme ledig för sig sjelf. De förnäma damerna äro ej så lyckligt lottade; deras män hålla dem nästan alltid inspärrade såsom i ett harem och tillåta dem deltaga i endast få nöjen, ej på grund af svartsjuka, utan snarare af fruktan för att det skulle nedsätta deras och deras hustrurs värdighet, om dessa sednare visade sig offentligt.

De japanska qvinnorna äro på långt när ej så fula som männen. Den friska, hvita och röda huden, när den icke, såsom man i de flesta fall får se, är målad, det tjocka, svarta håret, de mörka, smäktande ögonen och lifliga anletsdragen göra dem nästan till skönheter, åtminstone i jemförelse med kinesiskorna, anamitiskorna och deras andra grannar. Deras kroppsbyggnad är liten och yppig, hals, skuldror och barm skulle kunna modelleras af en bildhuggare, händer och fötter äro välskapade och otroligt små — med ett ord, när man ser dem, känner man sig böjd att ej så

Digitized by Google

strängt bedöma japanarnes öfverdrifna svaghet för det täcka könet.

Den unga flickan är fullkomligt utvecklad vid 13-14 års ålder, men det är ej länge hon bibehåller ungdomens friskhet; redan då hon närmar sig 25-30 år, är skönheten sin kos; hyn blir skrynklig och gulbrun, anletsdragen slappas och åren gifva åt hela gestalten en oskön form. Detta tidiga förfall måste tillskrifvas det flitiga bruket af varma bad, som äfven inom de lägre klasserna går till öfverdrift. Japanarnes sinne för renlighet är starkare utveckladt än holländarnes, icke allenast hvad husen, utan äfven hvad deras egna personer beträffar. Sällan går en dag till ända, utan att de, efter slutadt arbete, begifva sig till de offentliga baden, der de tillbringa hela timmar med att tvätta sig sjelfva och sina kläder samt ge fritt lopp åt sin talförhet, ty badet är japanarens klubb, och de äro alltid säkra om att der råka bekanta. Redan på långt håll träffas örat af det förvirrade sorlet af röster, som låta höra sig från dessa ställen. Man inträder i ett lågt, af vattenånga uppfyldt rum, der en mängd personer af bägge könen, de flesta lika nakna som de kommo till verlden, bada i ett par murade bassiner, hvilka äro gräfda i jorden och fyllda med varmt vatten. Ett snöre af hampa är skiljemuren mellan de två bassinerna, och de bägge könen afkläda sig i hvarandras åsyn, utan att dervid känna någon blygsel eller deri finna någonting stötande.

Man har strängt tadlat japanskan för hennes brist på blygsamhet, och sedd från europeisk ståndpunkt, är den obestridligen stor; men den härleder sig snarare från en medfödd naivetet, än från någon verklig osedlighet. Hon har ingen anledning att dölja hvad naturen gifvit henne och hyser i detta hänseende samma åsigter, som åtskilliga primitiva folkslag, hvilka före europeernas ankomst till deras länder gingo klädda såsom våra första föräldrar i paradiset; bland dessa må först och främst nämnas qvinnorna på Otahiti, som ännu i denna dag, efter att under en följd af år hafva bekänt kristna läran, uppväcka missionärernas förtviflan, då de ej kunna fatta det syndfulla uti att bada i en mans närvaro. Det bör väl ihågkommas att japanskan aldrig söker tillfälle att afslöja sina fysiska behag, utan endast icke gömmer sig undan, när hon företager en så naturlig handling som att bada eller göra sin toalett. Helt visst är detta en stötande brist på blygsamhet, men det förefaller mig som om förebråelsen för oblyghet med ännu större skäl skulle kunna riktas mot de främlingar, som, i stället för att undvika åsynen af detta blottade tillstånd, endast alltför ofta söka begagna sig af tillfället och sedan ej draga i betänkande att för oanständighet beskylla de visserligen något tadelvärda föremålen för deras fräcka åskådande.

Många europeiska seder och bruk äro i japanarnes ögon lika stötande som deras i våra, och går man dem in på lifvet, förebrå de oss ofta för saker, hvilka, om de än icke äro så stora som det nyssnämnda, likväl i hög grad öfverraska oss. En jemförelse mellan de två folkslagens seder skulle härpå kunna gifva talrika exempel, men jag vill blott omnämna ett enda. Japanarne beskylla oss för brist på renlighet och anföra, bland andra bevis härför, det bruk vi göra af näsduken. När man i Japan vill rensa näsan, brukas små, härtill bestämda pappersbitar, hvilka bortkastas, sedan de blifvit begagnade; att vi hela dagen igenom gå med näsduken sålunda orenad i vår ficka anse de högst förunderligt, och nekas kan icke att de till en viss grad hafva rätt häruti.

Den japanska *musmeen* (ogifta flickan) är, som sagdt, i allmänhet ganska täck, men så är på långt när ej förhållandet med den gifta qvinnan. Den dag, då musmeen afstår från sitt fria, sorglösa lefnadssätt för att inträda i äkta ståndet, är det förbi med skönheten; hon måste nu afraka ögonbrynen och färga de bländhvita tänderna svarta; de förut så skälmska och smäktande ögonen förlora sitt uttryck, och man ryser hvar gång hon öppnar läpparne och visar det fula, svarta svalget. Qvinnorna tyckas känna med sig sjelfva huru fula de nu äro; hos de unga gifta qvinnor, som ännu icke hafva uppgifvit anspråken på att behaga, har jag ofta märkt att de på ett förtvifladt sätt söka sammanpressa läpparne hvar gång de le för att, så vidt som möjligt är, söka dölja deras svarta tänder.

Qvinnornas drägt består af ett större eller mindre antal kimonoer i form af en nattrock, som når ned till marken och gömmer fötterna; den är af bomull, siden eller dyrbar guld- och silfverbrokad samt af olika färger, bland hvilka den gråa, violetta och vid högtidliga tillfällen den röda äro de mest omtyckta. Klädningarne, hvilka om sommaren äro öppna halfvägs ned på bröstet, fasthållas omkring lifvet af flere breda, brokiga sidenbälten, baki hvilka äro fästade två eller tre sammanvecklade halsdukar, som nå halfvägs ned till marken; då dessa begagnas endast utom hus, så måste man antaga att de skola tjena till skydd mot kölden, men jag har aldrig sett dem lemna den hedersplats de fått sig anvisad, hvarför de sannolikt sitta der endast för syns skull. Om vintern begagna allmogens qvinnor ofvanpå dessa persedlar en kort vadderad pels, som ej genom något bälte fasthålles omkring lifvet. Fotbeklädnaden är densamma som männens.

Äfven de fattigaste japanskorna egna sitt hår en synnerlig omsorg; de bära det uppsatt ofvanpå hufvudet, der det bildar ett smakfullt monument, som likväl är nästan väl stort i förhållande till den öfriga delen af den småväxta gestalten. Det sätt, hvarpå flätorna ordnas, är så olika och inveckladt, att jag ej vågar inlåta mig på en närmare beskrifning af detsamma, men vackra äro likväl dessa flätor antingen de sakna prydnader eller deri äro instuckna röda sidenband och långa guld-, silfver- och sköldpaddsnålar, såsom bruket är vid högtidliga tillfällen. Det skulle vara omöjligt att sätta en hatt ofvanpå detta skröpliga monument, utan att bringa det i fara att nedstörta; derför gå också qvinnorna barhufvade på gatan, och kölden skall vara mycket sträng för att förmå dem att inhölja hufvudet i ett stort, svart tygstycke, hvilket skyler både ansigte, skuldror och bröst samt endast lemnar ögonen synliga. Äfven inom de lägsta samhällsklasserna begagna sig qvinnorna af smink och färg för att, som de tro, förhöja deras skönhet, men på främlingen gör denna målning, hvilken föröfrigt endast begagnas vid högtidliga tillfällen, ett motbjudande intryck.

Japanarne äro ett fruktsamt folk; öfverallt hvimlar det af barn, hvilkas frodiga ansigten, knubbiga lemmar och stojande munterhet vittna om en frisk kroppskonstitution och belåtenhet med lifvet. Kunna barnen ej ännu gå, bäras de af modern, en äldre bror eller syster på ryggen och ses noga efter; om sommaren springa dessa bytingar nakna omkring, men under vintern insvepas de i hvad huset förmår. När de blifva något större, släpper man dem lösa, och med sina kamrater tumla de då om på gatorna från morgon till afton. Ett af deras största nöjen är att leka med flygande pappersdrakar, som, då vädret är vackert, i hundradetal sväfva högt upp i luften öfver Yokohama; bodarne äro uppfyllda af dessa leksaker, som än föreställa eldsprutande odjur, än simmande menniskor, hvilka röra armar och ben, än flygande fiskar och foglar. Flickorna tycka mer om att slå boll och utveckla härvid mycken skicklighet. Japans leksaksbodar äro lika väl försedda som de i Nürnberg; äfven fullvuxna personer kunna i timtal roa sig med de simplaste leksaker, af hvilka hvar och en gömmer någon sinnrik uppfinning: dockor, som oafbrutet slå kullerbyttor, gökdosor, trollböcker, kaleidoskoper o. s. v.

Digitized by Google

På högtidsdagarne äro barnen fint klädda efter sitt kön; de små flickorna sminkas lika mycket som de fullvuxna och taga derför på sig en långt högtidligare uppsyn än eljest. Endast håret skiljer dem från de fullvuxna; hos barnen underkastas detta många olika behandlingssätt och klippningar, hvarmed man förmodligen vill befordra dess växt. Ibland är hela hufvudet afrakadt, ibland endast midten af hjessan, och resten af håret nedhänger öfver pannan, som ombindes med ett rödt band; stundom eger motsatsen rum och håret är midtpå hufvudet upplagdt i en knut, hvari sitter en konstgjord blomma.

VI.

Efter att i omkr. två månader hafva varit borta från Japan, återkom jag dit, sedan Koreaexpeditionen blifvit afslutad. Jag befann mig ombord på "la Guerrière", en vacker första klassens fregatt, der jag innehade en lika angenäm som lärorik anställning såsom adjutant åt kontre-amiral Roze.

Den 24 November ankrade vi på Nagasakis redd, som amiralen bestämt sig för att anlöpa för att gifva de sårade, han medförde från Korea, tid att hemta krafter, innan vi fortsatte resan till Yokohama. Då jag befann mig bland dessa och var fängslad vid sjuksängen, kunde jag endast genom en kanonport kasta en blick på Kiusiuöns kuster, på det hänförande inloppet och de leende omgifningar, som göra Nagasakis redd till en af de skönaste hamnar i verlden.

Vigtiga tilldragelser gjorde vår vistelse der långt kortare än från början varit ämnadt. En ny taikun hade bestigit Japans verldsliga tron, och denna händelse, som sällan eger rum utan att gifva anledning till allvarsamma oroligheter, gjorde amiralens närvaro i Yokohama önsklig. Såsom förut blifvit nämndt, regeras Japan af en kyrklig furste, mikadoen, och en verldslig, taikunen, af hvilka den sednare ursprungligen varit endast ett slags ståthållare och generalissimus åt mikadoen, men i tidens längd tillvällat sig hela den verkliga styrelsen, medan mikadoen numera är ett slags skuggkonung, som ej utöfvar minsta inflytande på ärendenas gång *). Likväl är hans stadfästelse nödvändig för att göra den nye taikunens val laggiltigt, men den är vanligtvis mycket svår att erhålla, och för att, såvidt möjligt är, förekomma partistrider under tiden mellan den förre taikunens död och den nyes utnämning, hålles den förstnämndes bortgång hemlig för folket, tills regentombytet redan egt rum.

Den nye taikunen, som förr hette Stotsbachi, men efter sitt uppstigande på tronen antagit namnet Ouësama, var adoptivson till en af Japans berömdaste daimiofamiljer, hvars hufvudman i början af europeernas vistande i landet hade stått i spetsen för det stora parti, som var fientligt sinnadt mot främlingarne, och förföljde dem med ett hat, som först upphörde med hans död. Man fruktade att Ouësama, såsom ättling af denna familj, skulle hafva ärft dessa nationalfördomar, men framtiden visade snart att denna farhåga var ogrundad samt att den nye taikunens sympatier och intressen voro i högsta grad gynsamma för de i Japan bosatta främmande nationer.

En annan sorglig tilldragelse påskyndade än mer vår afresa. Fjorton dagar efter vår ankomst till Nagasaki medförde ett kofferdifartyg underrättelsen om att största delen af Yokohama blifvit hemsökt af en häftig eldsvåda, som ödelagt största delen af det japanska qvarteret och en betydlig del af det europeiska. Alla de främmande konsulernas bostäder och många enskilda hus skulle hafva blifvit lagda i aska; den lidna skadan uppskattades till 4-5 millioner dollars, och japanarne misstänktes för att hafva anlagt elden, intagna af hat mot främlingarne. Ehuru vi ej satte någon tillit till den sistnämnda uppgiften, vidtogo vi likväl skyndsamt våra förberedelser till afsegling, och så fort de sårades tillstånd så medgaf, styrde vi söder om Japan genom Van Diemens sund kurs på Yokohama. Vår ankomst försenades af storm, och först den 18 December hunno vi vår bestämmelseort.

Vi erforo här att den misstanke, man i första hettan hyst om att elden varit anlagd af japanarne, var alldeles ogrundad; infödingarne hade lidit mycket mer genom olyckan än europeerna, men hade det oaktadt visat det största mod samt en beundrandsvärd uppoffring och kallblodighet, då de hjelpte främlingarne att rädda det vigtigaste af deras tillhörigheter. Elden hade utbrutit kl. 8 på morgonen och under fem minuter förvandlat största delen af det japanska qvarteret till ett eldhaf; de dervarande husen, hvilka, såsom läsaren redan känner, voro byggda af trä och papper, fattade eld som en bundt strykstickor, och innevånarne hunno knappt rädda sig ur husen förrän dessa voro förvandlade till askhögar. Elden hade spridt sig till norra delen af europeiska qvarteret och hotat att fullkomligt ödelägga detsamma. Genom att spränga några stora stenhus i luften hade man lyckats att för en kort tid hämma lågornas framfart, och då vinden samtidigt slog om till sydlig, hade man kunnat rädda södra delen af europeiska qvarteret samt kl. 7 på aftonen blifva herre öfver elden. Men det rasande elementet hade kräft många offer. Endast i Yankiroo, hvilket nu blott var en flack slätt, hade några och trettio unga flickor omkommit dels i lågorna och dels i vågorna. Den enda, från anstalten ledande bron hade varit för trång för de tusentals menniskor, som på denna väg sökt sin räddning, och många hade i förtviflan störtat sig i de omgifvande kanalerna, föredragande att drunkna framför att blifva innebrända.

För europeerna hade olyckan icke varit så stor, då ingen blifvit skadad och de flesta af de uppbrunna byggnaderna och varulagren varit högt assurerade; det påstods till och med att flere af köpmännen gjort goda affärer på eldsvådan. Man hade bistått hvarandra efter bästa förmåga; de som ej egde tak öfver hufvudet hade funnit skydd hos dem hvilkas hus blifvit skonade af elden, och vid vår ankomst erinrade sig många ej mer af eldsvådan än de komiska tilldragelser, hvartill den gifvit anledning.

Ehuru endast 5-6 veckor lågo mellan vår ankomst till Yokohama och den dag, då jag för första gången efter mitt tillfrisknande satte foten i land, fann jag likväl de största spåren efter branden utplånade. Inom det europeiska qvarteret voro grushögarne undanskaffade, och ehuru många tomter stodo tomma, voro likväl åtskilliga hus under byggnad. Man fruktade emellertid för att branden skulle komma att utöfva ett menligt inflytande på Yokohamas framtid, då det berättades att flere af de stora handelshusen, hvilkas byggnader nedbrunnit, ämnade uppgifva Yokohama såsom hufvudstation för deras affärsverksamhet och flytta till Osakka, Japans största handelsstad, hvilken i följd af traktaterna väntades blifva öppnad för främlingarne den 1 Januari 1868. Det franska hospitalet tronade ännu i all sin prakt; det var den sista byggnaden på *the Band* som undgått förstörelsen, tack vare dess energiske föreståndare, hvilken med en flammande brand i handen fördrifvit en skara engelska soldater, som sökt spränga hospitalet i luften.

I det japanska qvarteret rådde en rastlös verksamhet. Gatorna voro uppfyllda med bjelkar och plankor, hvilka sågades och tillhöggos af hundratals timmermän, hus växte upp ur jorden liksom genom ett trollslag, och många familjer

*) Denna regeringsmaktens delning har för närvarande blifvit kullkastad, då taikunen i inbördes kriget dukat under för sina talrika fiender bland daimioerna, af hvilka mikadoen tilldelat tre taikunens funktioner. Ännu kan likväl denna ordning icke betraktas såsom definitivt fastställd.

Digitized by Google

voro redan i ordning i sina hem, liksom om ingenting passerat. Den ena ändan af Kuriositetsgatan, hvilken nedbrunnit med alla dess dyrbara varor, reste sig nu praktfullare än någonsin med bodarne uppfyllda af nyss inkomna varor. Halfva delen af staden hade blifvit uppbyggd, och ett par månader derefter steg Yokohama i föryngrad gestalt upp ur gruset; endast Yankiroo hade undergått några förändringar och blifvit utvidgadt, så att för framtiden skulle kunna förekommas några af de olyckor, som egt rum vid denna eldsvåda.

Japanarne voro lika glada och bekymmerslösa som vanligt. De beklagade sig icke en enda minut öfver den olycka som träffat dem, och likväl hade många mistat allt hvad de egde. Med hela sin energi arbetade de på att ersätta de lidna förlusterna; alla inom familjerna sysselsatte sig oafbrutet med husens återuppbyggande; de uppförde taket, klistrade papper på dörrar och fönster, lade mattor på golfven, och så snart ett rum kunde begagnas, uppackade och ordnade man der varorna, så att handeln så fort som möjligt skulle kunna börjas. Ett i japanarens karakter anmärkningsvärdt drag är det mod och den själsstyrka, hvarmed han bär motgången; man skulle kunna tro honom vara fatalist, om han icke genom sina ihärdiga ansträngningar att åter komma på säker botten bevisade sig ej hylla turkarnes tro.

Eldsvådor äro de olyckor, hvilka oftast hemsöka de japanska städerna. Det lätt antändbara material, hvaraf husen uppföras, utsätter dessa, i synnerhet om vintern när innevånarne värma sig vid stora fyrfat, för faran att genom minsta oförsigtighet antändas, och har elden väl fattat i, griper den omkring sig som i en halmkärfve. Ofta nedbrinna hela städer under loppet af några timmar — ja, detta förhållande inträffar så ofta, att man uppgifver husens medelålder till endast femton år. Den förfärande hastighet, hvarmed elden sprider sig, gör det för husets innevånare nästan omöjligt att rädda något af sina tillhörigheter, hvarför de rika köpmännen, som ofta hafva varor af högt värde i sina bodar, låta för dessa varors skyddande uppföra små, brandfria byggnader af sten och lera, dit de hvarje afton flytta det dyrbaraste af lagret. Det är endast i en japansk stad dessa stenhusbyggnader undgå elden, då nämligen de omkringliggande husen äro af så lätt virke, att elden ej hinner upphetta magasinets stenväggar förrän träbusen äro nedbrunna.

Regeringen har gjort allt hvad i hennes förmåga stått för att hindra eldsvådors uppkomst och förmildra deras följder. Hvarje stad är indelad i distrikter, hvilkas manliga innevånare bilda släckningskompanier, organiserade på militäriskt sätt, och hvilkas anförare äro försedda med mot elden skyddande hjelmar och kläder. En mängd brandvaktsstationer äro upprättade öfverallt i staden; från en öfver husen sig högt resande stapel håller man dag och natt utkik samt tillkännagifver genom signaler och klockringning hvarifrån faran hotar samt dess utsträckning. Vid första signal skynda de kompanier, hvilka hafva sin post närmast brandstället, dit och söka släcka elden med en skicklighet och kallblodighet, förvärfvade genom nästan daglig utöfning af tjensten. Alla hus af en viss storlek skola, enligt påbud af polisen, beständigt hafva vattenkar utsatta på gatan och dessutom ega en spruta af japansk konstruktion; men sprutor och vatten kunna föga uträtta med dessa trä- och pappershus; det enda kraftiga medel, som kan hindra eldens framfart, är att rundtomkring brandstället nedrifva husen. Släckningskompanierna äro för detta ändamål beväpnade med korta, tillspetsade brandhakar, hvarmed de hugga fast i tak och väggar och inom en minut rasera de lösligt byggda husen; de närvarande taga derefter hvar sin planka eller bjelke, och inom ett ögonblick är huset bragt i säkerhet undan elden.

Under 3 ½ månad stannade vi i Yokohama. Fusi-Yama hade iklädt sig sin skinande vinterdrägt, men rundtomkring oss fortfor naturen att vara grön och leende; endast några gånger låg snö på marken under 24 timmar, och termometern sjönk sällan till nollpunkten, ehuru det stundom i Yokohama var sju grader kallt.

Juldagarne förgingo nästan obemärkta ombord på "la Guerrière", medan deremot de engelska krigsskeppen eklärerade sina kanonportar och läto redden genljuda af sång och glädje. Fransmännen hade ingen aning om våra vackra nordiska fester, som till och med då, när man befinner sig långt bort från fäderneslandet och lefver bland en helt olika omgifning och under andra förhållanden, erinra om hemmet och hvad som dermed står i sammanhang. På den franska örlogsmannen kallar en messa, uppläst af skeppets "abbé", om någon sådan finnes ombord, officerare och manskap tillsammans på Julmorgonen. I stor uniform åhör man de latinska bönerna, hvilka endast ett fåtal förstår, och derefter skyndar man sig att aflägga den besvärliga uniformen och glömma en fest, som ej erinrar någon om familj och hemland. På nyårsdagen mottog amiralen, omgifven af sin stab, officerarnes, manskapets och de i Yokohama bosatta fransmännens lyckönskningar; den äldste af hvarje deputation höll ett stelt officielt tal, som besvarades af amiralen, och dermed var högtidligheten slut.

Vårt folk tog emellertid igen skadan vid nyårets ingång genom att fira sina olika skyddshelgons namnsdagar. Hvarje klass af besättningen på de franska skeppen anser sig nämligen stå under särskildt beskydd af ett eller annat helgon, en tro, som gifver anledningar till utsväfningar och ett oordentligt lefnadssätt. "Saint Barbe" är artilleristernas patron, "Saint Maurice" sjösoldaternas; märsgastarne, som himlen ej skänkt någon egen beskyddare, hafva, utan att derpå begära påfvens bekräftelse och till stor förargelse för flottans presterskap, såsom sitt helgon antagit "Saint Epissoir" (det heliga splisshornet). Penninggåfvor, skänkta af officerare, satte manskapet i tillfälle att fira flera af dessa fester i land med mycken munterhet och drickning, tills en sorglig tilldragelse nödgade amiralen att göra slut derpå samt helt och hållet förbjuda besättningen att gå i land. En af våra underofficerare hade nämligen i land druckit så mycket, att han ej visste hvad han gjorde; med en knif i handen sprang han genom gatorna, inträngde i japanarnes hus, förolämpade qvinnorna och begick åtskilliga våldsgerningar, tills några japanare af allmogen, hvilka förlorade tålamodet, sträckte honom död till marken, i det de klöfvo hans hufvud med en brandhake. Denna i och för sig vanliga händelse, hvars sorgliga slut var väl förtjent, väckte icke desto mindre stort uppseende i staden. Den återkallade i minnet de mord, som förut, ehuru med lika giltiga grunder, blifvit begångna på europeer, och flera bland det slags folk, som i de obetydligaste saker ser förebud till annalkande stormar, trodde sig häri upptäcka ett nytt försök från japanarnes sida att förfördela europeerna. Lyckligtvis var hvarken franska ministern eller amiral Roze af denna åsigt; de öfverlemnade helt lugnt saken åt de japanska domstolarnes afgörande och erhöllo snart underrättelse om att mördarne med lifvet fått plikta för deras, öfverhufvud taget, mycket ursäktliga förbrytelse.

Dagen derpå inträffade eldsvåda i Yokohama, men endast en gång var det europeiska qvarteret allvarsamt hotadt. Elden utbröt en afton i engelska ministerns bostad, som låg på "the Band", och huset, hvilket till hälften var bygdt enligt japanskt bruk, uppslukades inom tio minuter af lågorna, men genom den hjelp, som skickades från alla de på redden liggande örlogsfartygen, hindrades den i tid att vidare gripa omkring sig. Ministern hade anordnat en illumination i anledning af en bal, som skulle börja en timme derefter, och från en af lyktorna hade eld fattat i verandan. Det förhärjande elementet spred sig så hastigt, att ministern och

Digitized by Google

hans familj knappt hade tid att rädda sig innan taket instörtade. Äfven i Yeddo voro eldsvådorna talrika; sällan gick en dag tillända, utan att vi sågo horisonten i norr rödfärgad af lågornas sken.

Då och då öfverraskades vi af jordskalf, hvilka ibland voro så häftiga, att de kändes ombord på fregatten, då de genom ankarkedjan fortplantade sig till skeppet och satte det i en darrande rörelse. Ibland läto de förnimma sig på ett långt allvarsammare sätt. Jordskalf höra i Japan till ordningen för dagen; de hafva vid åtskilliga tider anställt förfärliga ödeläggelser, men folket har, liksom sjömannen på hafvet, vant sig vid tanken på denna fara, som det ej kan bekämpa. Endast på Kiusiuön finnas fem vulkaner, som äro i verksamhet; denna landsplåga har i hög grad hämmande inverkat på byggnadskonstens utveckling, då den tvungit byggmästarne att alltid bygga på bredden och så mycket som möjligt minska husens höjd.

Ombord skulle vi icke vidare hafva skänkt jordskalfven någon uppmärksamhet, såvida icke ett annat fenomen samtidigt visat sig: Fusi-yama rökte! — Första gången vi sågo de fina rökhvirflarne höja sig öfver berget, ville vi icke tro våra egna ögon, utan antogo att det var skyar som samlat sig omkring dess topp; dagen derpå upprepades samma skådespel, och nu var det ej möjligt att tvifla längre — berget utsände verkligen rök. I land bekräftades våra iakttagelser: alla hade sett rökmolnen, och japanarne voro intagna af den största oro, då de ansågo såsom förebud till stora olyckor den omständigheten, att den för längesedan utslocknade vulkanen nu åter visade tecken till lif, men den ovanliga synen visade sig endast några få dagar och medförde inga följder. Om röken var en besynnerlig synvilla eller om en ny krater verkligen öppnat sig, erfor jag aldrig, emedan årstiden gjorde det omöjligt att bestiga berget, och då jag lemnade landet, hade japanarne derom ej anställt några undersökningar eller, om sådana egt rum, åtminstone icke bekantgjort dem.

Vi begagnade oss af vår långa vistelse i Yokohama för att i den omgifvande trakten företaga åtskilliga utflykter. Genom sin omvexlande och backiga natur, genom sina rinnande och stillastående vatten, genom sin himmel och hafvet samt genom sin rika och olikartade vegetation blir Japan ett af verldens skönaste länder. De varma och tempererade jordbältena äro här lika väl representerade: vid sidan af bamburöret, cedern, cypressen och vissa palmarter ser man eken, almen, några europeiska fruktträd och de mest varierande, alltid gröna träd, något land har att uppvisa. Ofta ströfvade vi från morgon till afton omkring i de förtjusande dälderna, hvilka, efter endast några få minuters väg från Yokohama, kommo vandraren att tro sig förflyttad långt från en stor stads prosaiska lif. På dolda stigar, som slingrade sig utför skogbevuxna sluttningar, der solstrålarne spelade mellan bladen, foglarna sjöngo öfver våra hufvuden, violerna i yppig rikedom betäckte marken och uppfyllde luften med ljufliga ångor, nedstego vi i de fruktbara dalarne. Små köpingar och enstaka bondstugor lågo spridda öfverallt på fälten, som lyste i en skiftande färgprakt. Män, qvinnor och barn arbetade uti det fria och helsade oss med glada "oheio'er", då vi närmade oss dem. Husen voro här lika leksaksaktiga, träet lika blankt och papperet lika glänsande som i staden; deras innevånare strålade af helsa och belåtenhet; det var med oskrymtad glädje unga och gamla gåfvo sig i språk med oss, visade oss de vackraste och på utsigter rikaste vägarne och förde oss genom blommande cameliabuskar till någon till hälften förfallen, hemlighetsfull pagod, hvars ärevördiga, mossbelupna Buddhabild i den landtliga ensamheten tronade i skuggan af hundraåriga ekar, hvilkas knotiga grenar gömdes under ett luftigt nät af murgröna eller ljusgröna lianer. Utefter den mera besökta Mississippivägen funno vi öfverallt thehus uppförda på de vackraste små täppor, der man kunde dricka the och castera eller äta några från kusten nyss anlända ostron, under det ögat med välbehag försjönk i åskådandet af den omgifvande, leende naturen och de glädtiga små flickor, som, med purprade kinder och af glädje strålande ögon, trängdes omkring främlingen för att utföra hans minsta önskan.

Japanarne äro fanatiska beundrare af naturen; äfven den simplaste arbetare vill gerna njuta af en vacker utsigt, under det han dricker sitt the, och för thehusens uppförande har man derför valt platser, som tillfredsställa detta begär. En förebråelse, som man kan göra deras landskaper, isynnerhet i närheten af städerna, är den, att de stundom äro något förkonstlade, och att naturen ej får i oförfalskad skepnad verka på åskådaren. Det är naturligt att i ett land, så tätt bebygdt af en idog och sträfsam befolkning, icke en enda jordfläck ligger obegagnad annat än i högsta nödfall, och vore japanarne mindre goda åkerbrukare, skulle man svårligen finna en enda jordlapp, som ej vore uppodlad. Lyckligtvis inse de nödvändigheten af att låta jorden hvila sig; på många ställen ligga stora sträckor i träde under flera år och få betäckas med ogräs och snår, hvilka, i förening med de stora ärevördiga träd, som nästan öfverallt få qvarstå på åkrarna, framkalla en behaglig omvexling i de enformiga sädes- och risfälten.

En annan förebråelse, som ej ögat, men väl luktorganerna kunna göra den japanska landsbygden, är den vedervärdiga stank, som under vissa tider af året åt äfven de mest poetiska landskap gifver en i högsta grad prosaisk anstrykning. För att göda jorden begagnar man sig nämligen af gödsel, upplöst i urin, och denna flytande massa förvaras i bergsskrefvor, der den snart öfvergår till förruttnelse och i hela den omgifvande trakten sprider en allt utom behaglig ammoniakparfym. Under de månader då jorden gödslas föres denna illaluktande sammansättning i öppna tråg ut på åkrarne, der den begagnas att vattna de unga plantorna, hvilka den gifver en kraft och utveckling, långt öfverträffande hvad våra gödningsämnen frambringa. Men lika mycket som ögat smekes af den rika vegetationen, i lika hög grad besväras näsan af den vedervärdiga lukten, och äfven den störste beundrare af naturen måste vid denna årstid fly landtlifvet och låta sig nöja med stads- eller hafsluften.

Japanarnes sinne för naturen gifver sig äfven tillkänna genom deras kärlek för trädgårdsodling. Nästan hvarje hus har en liten trädgård, hvilken ofta icke är större än ett rum och utgör ett föremål för innevånarnes ömmaste omsorg. På denna lilla fläck uppdraga de en samling vackra och sällsynta växter, som de genom en mängd upprepade konstgrepp förmå antaga de besynnerligaste former — ja, deras intresse för sällsynta växter är så stort, att de ofta betala en utländsk planta ofantligt dyrt. Äro de ej så förmögna, att de kunna hålla sig en egen trädgård, skaffa de sig till ersättning små miniatyranläggningar i en stor trälåda, der leksakspagoder, hus och broar omgifvas af yppig dvergvegetation, hvars högsta träd äro endast några tum höga.

Omkring Yokohama och i hela södra Japan är risen den förnämsta produkten; den bästa odlas i dalarne och på de lågländta, sumpiga marker, som en stor del af året stå under vatten; likväl trifves den äfven i mera torr jord, men skörden blir då mindre god och ej så riklig. Risen sås i början inom små inhägnader; när stånden uppnått en viss storlek och lifskraft, utplanteras de om våren på fälten såsom buskar, af hvilka hvar och en innehåller ett halft tjog plantor, som utsättas på omkr. 1 fots afstånd från hvarandra. Utom risen odlas många af de i Europa vanliga sädesslagen, hvete, hirs, majs, bohvete och korn, hvilka genom omsorgsfull behandling och det omtalade gödningssättet uppnå en frodighet, hvartill jag i Europa ej sett någon motsvarighet. Likaså

Digitized by Google

är förhållandet med grönsaker, bönor, bomull, hampa och tobak, hvilka äfven odlas i denna del af Japan under det thebusken och mullbärsträd, afsedda till silkesodling, företrädesvis odlas i det inre af landet. Åkerbruket bedrifves nästan uteslutande genom handkraft; jorden bearbetas med spadar och hackor samt uppkastas i fåror, hvilka äro lika regelbundna som plogfårorna på våra åkrar. Säden tröskas med slagor och rensas med tillhjelp af genom vinden drifna maskiner. Vid risens skalning begagnar man sig af stora trämortlar, hvilkas stötar sättas i rörelse med benen, händerna eller ibland med vattenkraft. Hos sädeshandlarne i städerna ser man ofta ett tjog sådana mortlar fyllda med ris, hvilken bearbetas med kolossala hammare, som regelmessigt föras upp och ned derigenom, att ett halft tjog japanare med benen tynga på den bakersta delen af hammaren och derefter släppa den, så att den med hela sin tyngd nedfaller på risen.

Lemnar man Yokohama genom norra förstaden och följer en landsväg, hvilken, i det den än närmar, än aflägsnar sig från Kanagavavikens blånande vatten, än slingrar sig uppför skogbevuxna höjder, än går genom lågländta, sumpiga risfält, uppnår man efter en timmas vandring Kanagava och Tokaidoen. Tokaidoen är Japans stora kungsväg. Den börjar i vester vid Nagasaki, genomskär Kiusiuön till Kokura, tager åter vid Simonosaki fast på en annan del af sundet och fortsättes genom hela Nippon förbi de två hufvudstäderna Kioto och Yeddo, tills den mot norr afbrytes af Sangaersundet och slutar i trakten af Hakodada på Jessoöns södra kust. Den löper således genom Japans tätast befolkade och bäst odlade provinser samt är pulsådern för all den handelsrörelse och trafik, som förena de mest skilda punkter af det stora riket; på många ställen omgifves den af köpingar, afvelsgårdar och thehus, hvilka göra att den snarare liknar förnämsta gatan i en folkrik stad än en landsväg. Vid Kanagava framkalla Yeddo och Yokohama ännu större lif än det som rör sig på de flesta andra ställen af vägen.

Ledsagad af en annan officer, företog jag i början af Februari månad en promenad på Tokaidoen, som ofta var målet för våra utflykter. Denna gång besökte vi den under särdeles gynnande omständigheter, då vi företogo vår vandring några dagar efter nyårsdagen, som här infaller på den 5 Januari och firas flera dagar å rad. Då vi vid Kanagava kommo in på vägen, öfverraskades vi af att finna den förvandlad till en ljusgrön, blomstrande allé. Framför hvarje hus hade man i stora trälådor planterat höga, smärta träd, hvilkas grenar voro behängda med brokiga band och konstgjorda blommor. Husen voro smyckade med gröna guirlander och kransar, mellan hvilka en ofantlig mängd kokta kräftor afstucko genom deras röda färg. Dessa djur hafva sannolikt i Japan symbolisk betydelse, ty de spela en stor roll vid alla de japanska festerna eller Mazouris.

En talrik menniskomassa böljade fram och tillbaka på Tokaidoen. Japanarnes eljest så mörka och anspråkslösa klädedrägt hade denna dag fått ett lifligare utseende genom en mängd brokiga färger; flickorna voro klädda i glänsande röda sidenkimonoer och strålade af glädje, smink och rismjöl; stora svärmar af yakuniner, som tittat något för djupt i sakkiglaset, blandade sig med dem och sökte att genom miner och sina granna drägter ådraga sig de skönas uppmärksamhet. Eleganta dandys till häst med tre bettoer såsom förelöpare, eller resande daimioer, hvilka, instängda i deras norimoner och ledsagade af talrika följen, kommo till eller från hufvudstaden, bragte i hvarje ögonblick befolkningen att skrikande eller skrattande vika åt sidan och de unga flickorna att blygsamt gömma sig i husen. De lägre folkklasserna trängdes omkring bodarne och de flyttbara köken, hvilka på båda sidor om vägen utställde sina aptitliga råa fiskkakor och otaliga andra läckerheter. Tungt lastade hästar, med bördorna hvilande på stora packsadlar och med halmsandaler på fötterna i stället för jernskor, läto höra sina bjellrors muntra klang, i det de under förarnes tillrop gravitetiskt rörde sig framåt i långa karavaner. Tiggarmunkar och blinda tiggare, hvilkas genomträngande och enformiga hvisslingar påminde alla att vika åt sidan för de fromma fäderna, drefvo sitt inbringande yrke; små "muskoer" (gossar), med hufvudena prydda af tuppfjädrar och utklädda till clowns, utförde taskspelarekonster och gymnastiska öfningar för hvem som ville se på dem; kringvandrande musikanter och komedianter sjöngo, spelade och mördade hvarandra på det ömkligaste sätt. Njutande af thekoppen och tobakspipan, hade innevånarne församlats i det främsta, åt vägen vettande rummet och roade sig under prat och skratt med att betrakta den ständigt vexlande folkmassan utanför. Besök mottogos och aflades, bugningar, artighetsbetygelser och lårens gnidning ville aldrig taga slut — med ett ord — vi befunno oss midt i en karakteristisk scen af det japanska folklifvet, der det störande europeiska elementet ännu icke hunnit göra sig gällande.

Hvar vi kommo ådrogo sig våra uniformer uppmärksamheten, och på några ställen betraktade man oss med häpnad. Oaktadt nämligen det första stycket af Tokaidoen i trakten af Kanagava befinner sig inom det distrikt, som europeerna hafva rätt att besöka, våga dessa sig likväl sällan till fots och obeväpnade långt fram på vägen, der de äro utsatta för många obehagliga möten. Det var här en resande daimios följe år 1862 öfverföll ett fredligt sällskap engelsmän, som voro ute på en ridtur, och mördade en hr Richardson, under det de andra endast genom en skyndsam flykt lyckades rädda sig. Ett ögonblick trodde äfven vi att vår djerfhet skulle komma att stå oss dyrt; en yakunin, som ögonskenligen var berusad, närmade sig oss med hotande uppsyn, betraktade oss envist och lade, då han var på några stegs afstånd från oss, handen på svärdfästet. Min vän, som var försedd med en käpp, satte sig genast till motvärn, under det jag, som var obeväpnad, rusade mannen in på lifvet för att hindra honom att draga svärdet. Dessa våra anfallande rörelser tycktes emellertid bringa yakuninen till besinning; han vände plötsligen åt sidan och tillät oss att obehindradt fortsätta vår väg, hvarvid vi ovilkorligen något påskyndade våra steg. Det är den enda gång jag hos en japanare spårat tecken till ovilja mot europeer, men denna händelse har likväl icke kunnat rubba min tillit till nationens milda och under vanliga förhållanden fredliga karakter.

För att hvila oss gingo vi på hemvägen in i ett af de stora thehus, som ligga på båda sidor om vägen. Man må icke förvexla dessa thehus, hvilka japanarne kalla "tjajas" med de mindre moraliska etablissementer af detta slag, som finnas i städerna och endast äro förlustelseställen. Tjajas motsvara våra gästgifvaregårdar och hoteller; de äro uppförda till de resandes beqvämlighet, och om också värden genom en skara af unga och vackra uppasserskor söker locka till sig kunder, tillåtes likväl icke något opassande skämt. Öfver en stor gård, uppfylld med bettoer, lastade hästar och kongaer, fördes vi till husets ingång, i hvilken satt ett svart förhänge. Vi sköto detta åt sidan och trädde in i ett stort, med mattor belagdt rum, hvilket på samma gång var kök, ett rastställe för fattiga resande och bostad åt den talrika tjenstepersonalen. Värdinnan kom oss tillmötes, kastade sig framstupa till golfvet och frågade hvad vi befallde. Då vi sade att vi önskade få ett rum, ledsagade hon oss genom en lång korridor till baksidan af huset, sköt upp en tapetdörr och förde oss in i ett rum, hvars öppna galleri vette utåt en vacker trädgård, hvarifrån man hade utsigt öfver Kanagavaviken samt de oräkneliga skepp och junker, som lågo på Yokohamas redd. Här slogo vi oss ned i ro, medan några festligt smyckade unga flickor inburo the, castera och tobak;

Digitized by Google

de tycktes ej hafva något mot ett gladt skämt, när den ärbara värdinnan ej höll ögonen på dem.

Vid vårt inträde hörde vi från det närbelägna rummet högljudda röster och muntert skämt, hvilket emellertid dämpades, när man märkte vår ankomst. Emellertid hade ej fem minuter gått till ända förrän den rummen åtskiljande tapetskärmen sköts åt sidan, och 3-4 japanare, hvilka, att döma efter deras klädedrägt, tillhörde borgarklassen, inträdde. De tycktes vara mycket förlägna, och först efter en mängd ödmjuka höflighetsbetygelser ryckte de fram med ärendet, som var att inbjuda oss att deltaga i deras måltid. Med glädje tackade vi för denna oväntade bjudning och togo mellan dem plats framför de låga pallar, hvarpå rätterna framsattes. Våra värdar voro resande köpmän från det inre af landet, som ämnade sig till Yeddo i affärer; de hade aldrig förr sett *todjins* (främlingar), men hade hört så mycket talas om dem, att de icke hade kunnat motstå lusten att se dem på nära håll; med ett par koppar sakki hade de stärkt sitt mod, innan de vågat inbjuda oss. Samtalet gick i början något trögt i anledning af den ömsesidiga obekantskapen med hvarandras språk, och orden måste derför ersättas med teckenspråket. I Yokohama samtalar man lätt med japanarne, emedan de äro vana vid den barbariska rotvälska, hvarpå europeerna tilltala dem; men med japanare, som aldrig hafva hört något annat språk än deras eget, blir det långt svårare att meddela sig. Dock, med hvarje kopp sakki stego våra värdars fattningsförmåga och tillförsigt, och sedan vi högtidligen försäkrat dem "*France, Nippon anasigoto*", hvarmed vi ville uttrycka att fransmännen och japanarne voro ett och samma folk, blefvo de riktigt hemmastadda med oss samt gåfvo sin munterhet och nyfikenhet fritt lopp. Då de märkte att vi ej togo illa vid oss häraf, började de på det noggrannaste undersöka såväl våra egna personer som våra kläder; vårt linne, våra rockar och stöflar uppväckte deras beundran, deremot funno de snitten på våra kläder högst besynnerlig, liksom de äfven ej tyckte om våra hårbeklädda hufvuden och min väns stora skägg. Åt vår oskicklighet, då vi skulle begagna oss af de två pinnar, hvarmed japanarne, liksom kineserna, föra maten till munnen, skrattade de hjertligt; vi brydde oss likväl icke derom, utan njöto med verkligt välbehag af de förträffliga fiskrätter, som bjödos oss; det öfriga funno vi smaklöst. Sedan japanarnes första nyfikenhet blifvit tillfredsställd, frågade de oss om många våra bruk och seder, hvarvid de ådagalade ett intresse och en omdömesförmåga, som vi icke hade tilltrott dem. Jag hoppas att vi med tiden få se en eller annan af de japanare, som hafva besökt Europa, af trycket utgifva sina reseintryck; dessa skola säkerligen gifva oss ännu kostligare upplysningar om oss sjelfva än "*Lettres persanes*". Den långt framlidna tiden nödgade oss att förr än vi önskade det lemna våra artiga värdar, från hvilka vi skildes med många bevis på ömsesidig aktning och välvilja, hvarför jag hoppas att de mottagit ett godt intryck af deras första todjin-bekantskap.

En af de mest omtyckta utflykter i trakten omkring Yokohama är ett besök i Kamakura, som ligger 2-3 mil sydvest om Yokohama. Denna heliga stad, hvilken grundlades långt tillbaka i tiden, har förut varit Japans hufvudstad, och ehuru dess blomstringstid långt för detta försvunnit, står den ännu i högt anseende för sina många tempel med dertill hörande bonzer, munkar och äfven nunnor, hvilka här tillbringa hela sitt lif i bön och sysslolöshet. Pagoderna ligga inbäddade i hemlighetsfulla och väl bibehållna trädgårdar, som på alla sidor omgifvas af djupa grafvar, vid hvilka bonzerna hålla vakt för att hindra främlingar att med deras närvaro besmitta de heliga ställena. Lyckligtvis bevakas ej templen så strängt; europeerna blifva i de flesta fall mottagna med stor välvilja af presterna.

I närheten af Kamakura finnes en kolossal Buddhabild af brons, kallad *Daibuts;* den är omkr. 25 alnar hög och föreställer guden i den vanliga sittande ställningen, med händerna i skötet och tummarne stödda mot hvarandra, ett, enligt buddhaismen, särdeles lämpligt sätt att frigöra tanken från alla jordiska band, framkalla reflektioner och höja själen till en abstrakt kontemplation. Framför gudabilden äro uppställda två rökelsekar och ett bord, hvarpå stå ett par blomstervaser; inuti är statyn ihålig och här finnes ett litet kapell, der de troende förrätta sina böner. Monumentet omgifves af träd och blomsteranläggningar samt gör ett öfverväldigande intryck, när det genom en krökning af vägen i sin majestätiska storhet plötsligen framstår för vandrarens öga.

Daibuts
eller Buddhas bronsstaty vid Kamakura.

Omkring tre mil söder om Yokohama ligger på Uragakanalens vestra sida Japans nya örlogsvarf Yokoska, dit man således kan komma både till lands och vatten. Väljer man det förra sättet att färdas, passerar man en liten täck köping, Kanasava, hvarifrån man har en förtrollande utsigt öfver en djup vattenbassin, hvilken, omgifven af höga, skogbevuxna fjällspetsar, skiljer den från Yokoska. Från hafvet skär sig här in i kusten en djup vik, som är skyddad mot alla vindar och sålunda utgör en förträfflig hamn; men bergen resa sig brant upp ur djupet och der finnes ej ens lemnad öfrig en så stor jordremsa, att på den har kunnat anläggas ett varf. Japanska regeringen lät emellertid ej afskräcka sig häraf. Då hon en gång fått i sitt hufvud att här skulle åstadkommas en örlogshamn, tänkte hon endast på att undanrödja de svårigheter, som af terrängen förorsakades. En ung fransk marin-ingeniör ställdes i spetsen för företaget; handtverkare, verktyger och maskiner efterskrefvos från Frankrike och arbetet började. Tron förflyttar berg — och här hafva japanarne under loppet af ett par år kommit bergen att försvinna. År 1867 besökte jag stället i sällskap med amiral Roze och franska ministern. Vi funno allaredan en stor areal uppröjd; kajer, dockor och stora maskinverkstäder hade blifvit anlagda, en liten ångbåt var under byggnad, medan tusentals japanare ännu höllo på att göra utrymmet större genom att spränga bort klipporna och med handkraft undanskaffa de jordhaltiga bergen. Först genom att följa detta arbete i alla dess detaljer kunde man bilda sig en riktig föreställning om de ansträngningar, som erfordrats innan allt blifvit fullbordadt. Med stora träklubbor neddrefvo arbetarne pålar i jorden, hvarigenom denna småningom sönderföll i stora klumpar, hvilka lades i korgar och fördes till de ställen, der fyllning var af nöden. I timtal kunde man betrakta arbetet och se tusentals korgar bortföras, utan att märka någon minskning i bergets omfång, och likväl var det genom detta trägna dvergarbete så stora resultater skulle vinnas.

Digitized by Google

De franska arbetarne bilda i Yokoska en icke obetydlig europeisk koloni, som står under ofvannämnde ingeniörs ledning. Regeringen har medgifvit dem att uppföra små nätta hus, några hafva fått tillåtelse att taga hustru och barn med sig, och då de erhålla hög dagspenning samt blifvit befriade från åtskilliga onera, är deras ställning lycklig och inbringande. Ett litet katolskt kapell har nyligen blifvit uppbygdt, och der samlar dagligen en fransk prest alla kolonisterna till gudstjenst.

De talrika japanska arbetarne bebo en stor köping, hvilken behagsjukt gömmer sig i en dal bakom varfvet; äfven de stå under uppsigt af för detta ändamål anställda yakuniner och kallas hvarje morgon till arbetet genom klockringning. Ingeniören gifver sina befallningar åt yakuninerna, hvilka åter meddela dem åt japanarne, hvarigenom all slags kollision mellan de båda nationerna förebygges. Japanarne äro måhända ännu dugligare arbetare än europeerna; de lära sig snart använda våra verktyger, hvilka stå långt öfver deras egna, blifva lätt förtrogna med maskinernas behandling och nöja sig ej med att blindt efterapa hvad man visar dem, utan förstå att på egen hand arbeta vidare.

Yokoska är Japans enda örlogsvarf; ett annat, hvilket likaledes förestås af fransmän, har under flera år varit i verksamhet i Yokohama; det begagnas företrädesvis att utföra maskinarbeten och är så väl organiseradt, att der tillverkas maskiner på 3-400 hästkrafter. Ett tredje varf finnes i Nagasaki och har under en följd af år förestätts af holländare. När Yokoska blir fullbordadt, skola dessa mindre etablissementer sannolikt komma att användas endast till reparationsarbeten.

Den japanska örlogsflottan befinner sig ännu i sin barndom, ehuru den räknar en mängd ångfartyg, men dessa äro till största delen gamla och dåliga skepp, hvilka inköpts från europeerna för ofantliga summor. Än äro de bestyckade med nya grofva kanoner, resultater af alla nutidens uppfinningar inom artillerivetenskapen, än med gammalt, oanvändbart artilleri, farligare för dem som handtera det än för fienden. Den tid är likväl nu förbi, då de europeiska köpmännen kunna draga japanarne vid näsan och för ruttna fartyg och odugliga kanoner tillbyta sig goda varor; nu beställer regeringen sina skepp hos de stora skeppsbyggarne i Nordamerika, England, Frankrike och Holland, der hon för närvarande har under byggnad åtskilliga fartyg, som motsvara nutidens alla fordringar. Inom kort tid skola äfven Japans egna varf vara i stånd att tillgodogöra landet dess rikedom på byggnadsmaterialier, jern och metaller samt derigenom göra uppköpen i utlandet öfverflödiga, och liksom man på tre varf börjat bygga fartyg och tillverka maskiner, så har man äfven i Yeddo tagit sig för att der fabricera refflade kanoner, gevär och pistoler.

Det är naturligtvis långt svårare att erhålla en duglig personal, än att förskaffa sig materialier, men det oaktadt har likväl den japanska flottan allaredan gjort förvånande framsteg i denna riktning, då man tager i betraktande den korta tid den funnits till. Nästan alla fartygen kommenderas af japanska sjöofficerare; artillerister, märsgastar, maskinister — alla äro de japanare. Unga karlar, hvilka önska gå in vid flottan, skickas till de europeiska krigshamnarne, der de erhålla en både praktisk och teoretisk undervisning. För att gifva den nyskapade marinen en fullkomligt militärisk organisation och ombord införa en likartad tjenst på de olika fartygen, ha från England blifvit inkallade åtskilliga sjöofficerare, som skola förestå detta varf samt organisera den japanska flottan efter europeiskt mönster, utan att likväl de infödda officerarne och befälhafvarne komma att lemna från sig kommandot.

Den franske soldaten i Sahara.

(Efter "Revue des deux Mondes".)

I.

Sedan marskalk Randon år 1857 hade underkufvat hela Kabylien, var Algeriens eröfring fullbordad, och nu utplanterades i de närmaste af Saharas oaser förposter, som skulle beskydda det dyrt förvärfvade området. Utanför denna förpostlinie, d. v. s. i sjelfva öknen, lefva nu de arabstammar, som ej velat underkasta sig Frankrikes herravälde, och det är härifrån de beständigt upprepa sina infall i Algier. Vatten och lifsmedel hafva de endast sparsamt, och våra förposters påpasslighet gör dem stort afbräck; men likväl älska de Sahara och föredraga friheten i öknen framför den civilisation, Frankrike tillbjuder dem.

Men faller det sig för araberna svårt att lefva i öknen, är det för våra soldater dubbelt besvärligt att förfölja dem. Under det att araberna känna till brunnar, om hvilkas tillvaro vi icke ega någon aning, och den dagliga ration som gifves en fransk soldat för dem räcker i åtta dagar, öfverträffa deras magra och med en knapp kost belåtna hästar våra i snabbhet, och de hitta på ställen, der vi ej finna minsta punkt att vägleda oss efter; med ett ord, de föra en naturlig tillvaro på ställen, der vi ha att kämpa mot mödor och faror.

Under expeditionerna mot söder är det mindre fienden än vattnet som spelar hufvudrollen. Frankrike är så rikt försedt med detta element, att man endast med svårighet kan föreställa sig ett land helt och hållet i saknad deraf, och det är just denna vattenbrist, som gör dessa sträckor så svåra och farliga att genomtåga. Betraktar man på kartan det stora område, som under namn af algeriska Sahara utbreder sig längs efter vår afrikanska kolonis södra gräns, så skall man se detsamma genomskuret af en mängd af dessa svarta, krökta linier, hvarmed man en gång tagit för vana att beteckna floder — här angifva de emellertid endast flodbäddar, i hvilka man träffar vatten blott under några få dagar af hela året, när starkt regn fallit uppe bland bergen. Dessa flodbäddar begränsas af branta klippor, som sakna hvarje spår af vegetation, medan deremot sjelfva botten är betäckt med busksnår af tamarinder och nerier, och här finnas på större eller mindre mellanrum de s. k. "*r'edir'er*", eller små, för karavanerna ovärderliga vattningsställen. Man får likväl icke lita på att alltid anträffa en dylik "r'edir", ty en som i dag är full kan i morgon blifva tömd af en förbitågande karavan, och det dröjer då om en längre tid innan den åter blir fylld. Det arabiska ordet "r'edir" betyder också "bedragare".

Digitized by Google

En mycket vigtig roll under dessa expeditioner spelar likaledes kamelen, utan hvilket djur största delen af Sahara sannolikt skulle för menskligheten vara ett *terra incognita*. Den hos kamelen förnämsta egenskapen är den att han under flera dagar kan undvara vatten, och hvad hans föda angår, har man ej heller något besvär att tänka derpå; något vissnadt gräs, några förtorkade rötter, som finnas i hans väg, håller han tillgodo med. Förer slumpen honom öfver en frodig gräsfläck, äter han för flera dagar, och om ogynsamma förhållanden neka honom hans vanliga magra kost, söker han i sin egen förrådskammare ett knappt mål, och snart underrättar käkarnes rörelse ryttaren om att djuret nu håller sin måltid. Såsom reskamrat är emellertid kamelen mindre angenäm genom sin motbjudande lukt och sina klagande bräkningar, men han är i stället den resandes försyn i öknen; man skulle nästan kunna tro honom hafva medvetande om de tjenster han gör menniskan, då man ser honom med lugn och majestätisk uppsyn röra sig fram öfver det brännande sandhafvet.

Skall en kolonn utrustas till en expedition, så är de härför erforderliga kamelernas anskaffande hvad man först drager försorg om; regeringen eger några, men återstoden, hvilken utgör största delen, fås från arabstammarne, som, utom den för djuren bestämda betalningen, erhålla hela bytet, hvilket uteslutande användes såsom belöning åt de infödda för deras biträde. För hvarje antal af 6-8 kameler medföljer en förare, och dennes lif är långt från att vara afundsvärdt. Under 7-8, ja äfven flera timmar om dagen följer han till fots sina djur; en skorpa och litet vatten är hvad han lefver af på hela dagen, en gammal trasig burnus tjenar honom till beklädnad, säng och täcke. Tillåtes han att sätta sig upp på en kamel, som är mindre lastad än de öfriga, så uppstämmer han en sång, innefattande 3-4 takter, den han upprepar flera timmar å rad. Då man ser honom på kamelens puckel, följande med de djurets slingrande rörelser, som förskaffat det tillnamnet "öknens skepp", gör man sig ovilkorligen den frågan, om icke bägge hafva tagit till sin uppgift att öfverträffa öknens enformighet — den ene genom sin sång och den andre genom sina långsamma rörelser. Ingen tafla kan få en bättre ram än denna; och om den nedgående, glödande solen från horisonten belyser denna resande grupp, låtande en väldig skugga falla bakom den, så är intrycket fullständigt. Det är en bild, som i sig innehåller hela öknen.

De mot fransmännen vänligt sinnade stammarne lemna dem icke allenast lastdjur, utan äfven en afdelning ryttare. De ryttare, som tillhöra samma stam, samlas omkring ett slags fälttecken och bilda hvad man kallar denna stams "goum"; de bära icke lika drägt och få rida efter sin egen smak, men lyda likväl punktligt sina anförare, hvilka skilja sig från dem genom hästarnes dyrbara remtyg. De tjenster, dessa "goum'er" göra den franska kolonien äro ovärderliga: de upptäcka fienden på flera mils afstånd, utspionera hans ställning o. s. v. — saker, som till och med den skickligaste franske kavallerist ej kan åstadkomma. Den lätthet, hvarmed de hitta vägen, är verkligen beundransvärd; äfven den minsta ojemnhet i terrängen är för dem ett kännemärke, och finnes icke någon sådan, äro tillvaron af vissa örter och den riktning, hvari dessa utbreda sig, tillräckliga att visa hvilken väg man har att följa. — Ofta har jag med förvåning sett araben hoppa af hästen, rycka upp en grästorfva ur marken, lukta på den och derefter välja en annan kosa. Om natten äro stjernorna deras vägvisare.

Hvarje "goumier" rider för sig sjelf och låter sin häst springa hur han behagar; för att frigöra djuret från allt tvång, aftager ryttaren ofta dess betsel, fastgör detta vid sadeln, och hästen fortsätter lika lugnt sin gång. Finner denne i sin väg något gräs, börjar han helt makligt afbeta detsamma, och i stället för att gifva honom sporrarne, stiger araben af, läser sina böner och rider ej vidare, förrän djuret, sedan det blifvit mätt, höjer sitt hufvud, liksom för att underrätta sin herre, att det nu står till hans förfogande. Känner araben att hästen tröttnar, stiger han af och rastar, med det tålamod som är honom eget, ofta flera timmar innan han fortsätter sin resa.

II.

I början af Mars var jag med en afdelning af min sqvadron på väg till oasen *Laghuat*, då jag under vägen genom en stafett fick order att påskynda marschen för att sluta mig till en kolonn, hvilken skulle tåga söderut, ty underrättelser hade ingått att några fientliga stammar der visat sig.

Vid vår ankomst till Laghuat erforo vi att *Si-Hamed* vågat sig ända upp till den franska förposten *Géryville* och tillfogat oss en förlust af 1 officer och 20 man, hvarefter han dragit sig tillbaka mot söder. Vår uppgift var derför att förfölja och hindra honom att förena sig med *Ben-Naceur*, som höll *Mzab* besatt. Besättningen i Géryville skulle i förening med oss afskära fienden reträtten mot vester, då det var sannolikt att han under förföljelsen skulle fly till Marokko.

Sedan alla förberedelser voro slutade, bröt karavanen upp den 25 Mars och bestod af 1,060 man infanteri, 550 kavallerister, 150 jägare, 900 "goumiers" och 1,892 kameler.

Efter tre dagsmarscher mot sydvest kommo vi till *Tadjrouna*. Alla byar i detta land likna hvarandra, men finnes bland dem någon som ser ännu mera eländig och öfvergifven ut än de andra, så är det utan tvifvel Tadjrouna: ett midt på den ofantliga sandslätten beläget stort vattningsställe, omkring hvilket gruppera sig byns små, usla hyddor, och hvarest intet träd eller minsta buske gör något afbrott i den dystra ödsligheten. De fredliga innevånarne sysselsätta sig nästan uteslutande med att odla köksväxter. Källan räcker knappt till att förse byns 200 innevånare med vatten åt dem sjelfva och deras trädgårdar, hvarför deras förtviflan var stor, då de sågo oss fylla våra fat och bortföra det vatten, hvarmed de skulle hålla växtligheten i trädgårdarne vid lif.

Straxt efter det vi lemnat Tadjrouna, påträffade vi en af de ofvannämnda flodbäddarne, hvilkens lopp vi följde i tre dagar, styrande kosan rakt mot söder. Hvarje afton uppslogos tälten vid en "r'edir", och hästarne hade här öfverflöd på gräs, hvilket de snart skulle komma att undvara en längre tid. Den 31 Mars kamperade vi på ett ställe, kalladt *Thir-el-Habschi*, der en afdelning "goumiers" fick befallning att begifva sig till Mzab för att i förening med innebyggarne i *Chambaas*, våra bundsförvandter, oroa och inbilla Ben-Naceur att kolonnen tågade mot honom. Om detta lyckades, skulle *Si-Lala*, då han fick veta att vi drogo mot Mzab, nog taga sig i akt och lemna *Oued-Gharbi*, der vi hoppades kunna öfverrumpla honom. För att emellertid gifva detta falska rykte tid att sprida sig, måste vi dröja tre dagar i Thir-el-Habschi.

Fyra långa dagsmarscher skilde oss från *Oued-Seggueur*, det närmaste ställe, der vi kunde hoppas finna vatten. Faten fylldes och tillslötos med den största omsorg. De kameler, eller rättare, dromedarer — ty det är ett fel, som genom vanan vunnit helgd, att gifva dessa djur det förra namnet — hvilka äro bestämda att fortskaffa vattnet, bära ett slags vid deras puckel fastgjord sadel. Sadeln, som fasthålles med rep af dromedarens hår, är djurets oskiljaktlige följeslagare, ty

Digitized by Google

den aftages aldrig förrän tidens härjande tand har söndergnagit repen. En dubbelsäck, likaledes af kamelhår och som ligger tvärs öfver sadeln, rymmer i hvar och en af de påslika afdelningarne en tunna vatten.

När man vill att kamelen skall lägga sig ned på marken, trycker man häftigt på hans långa hals och utstöter ett egendomligt anskri, hvilket djuret besvarar med sitt vanliga bräkande. Med en vred blick betraktar kamelen den som tvingar honom till en dylik förödmjukelse, men gifver slutligen efter, och så snart han lagt sig, hopbinder man hans ben för att hindra honom att resa sig, hvarefter lastningen företages.

Den 4 April inträffade en händelse, hvilken gjorde ett plågsamt intryck på hela kolonnen. Det var en af dessa varma dagar, som gifva ett ökenlandskap dess rätta prägel. Himlahvalfvet tycktes befinna sig så högt öfver våra hufvuden, att ehuru de brännande solstrålarne föllo rätt ned öfver oss, de likväl icke förorsakade denna tryckande känsla, som här gör värmen så outhärdlig; i våra öron hördes detta knappt förnimbara susande, hvartill jag ej kan uppgifva någon annan orsak än värmen. Redan från tidigt på morgonen påträffade vi under vägen en mängd mindre sandfält, der vinden liksom för sitt nöjes skull hade tecknat otaliga små, fina och bugtiga linier, ej olika dem vågorna framkalla i sanden på hafsstranden, och det var endast med en viss tvekan vi satte foten på dessa vackra arabesker. Plötsligen uppväxte en storm; himlen, som för några ögonblick sedan var alldeles klar, betäcktes nu med svarta skyar, och sanden upphvirflades i väldiga pelare, som i täta massor nedföllo öfver kolonnen — det var så beckmörkt, att man ej kunde se sin närmaste granne. Ljudet af fotstegen, hvilket redan förtogs af sanden, dog nu alldeles bort i stormens tjut; vi ropade, men fingo intet svar, och det enda vi hade att rätta oss efter var de svaga ljusglimter, som förorsakades af de starkaste vindstötarne och under hvilka man för ett ögonblick skymtade de otydliga konturerna af en häst eller menniska — hvilka förfärliga två timmar! Slutligen upphörde stormen och sanden lade sig åter ned på marken, bildande ännu vackrare arabesker, än dem vi på morgonen beundrat.

När vi sedan uppslogo vårt läger, hölls mönstring, och för hvarje gång ett namn uppropades, darrade vi af fruktan att ej få höra det vanliga svaret: ”här!” En gång uteblef det; man frågade den uppropades kamrater efter honom — förgäfves! Sista gången man hade sett honom var vid stormens början; han red då en eldig häst, som han tycktes hafva svårt att styra. Försedd med en kikare, besteg jag en liten kulle, hvarifrån hela slätten kunde öfverskådas. Jag betraktade uppmärksamt hvarje något mörkare punkt, i förhoppning att se den flytta sig och komma mig närmare, men ingen lefvande varelse stod att upptäcka — en dödstystnad hade efterträdt orkanen. En afdelning jägare, anförd af en officer, återvände efter två timmars fruktlöst sökande, och såsom ett sista medel upptände man ett bål på den höjd, hvarifrån jag hade undersökt slätten. ”Har han blifvit återfunnen?” var min första fråga morgonen derpå. Jag visste mycket väl att svaret skulle blifva ”nej”, ty jag hade gifvit skiltvakten order att väcka mig, i fall någonting af vigt inträffade — men då man svarade mig: ”Nej, herr löjtnant!”, kände jag i mitt hjerta liksom ett knifstygn.

Man ryser vid tanken på de känslor, som måste hafva bemäktigat sig den olycklige, då han, sedan stormen lagt sig, ej kunde upptäcka en enda lefvande varelse; man ser honom med ångestfulla blickar forska efter våra spår i sanden. Plötsligen inser han omöjligheten af att finna hvad han söker — stormen har utplånat allt. Förtviflad gifver han hästen sporrarne, och det ädla djuret spränger åstad i galopp, men beröfvar också ryttaren all utsigt till räddning, då det förer honom vilse i öknen. En half timme eller kanhända mer fortsätter han denna förtviflade ridt; han stannar och ser sig omkring — ödslighet och dödstystnad råda öfverallt. Han tager en ny riktning, stannar, spränger åter åstad och fortfar på detta sätt, tills hästens krafter börja svika; djuret störtar, och då återstå honom, i ena pistolhölstret några skorpor, och i det andra en revolver. — Man har aldrig hört något vidare om honom.

Huru sorliga och enformiga förefollo mig icke dessa fyra dagar! Ej ett träd, en buske eller ett grässtrå framkallade minsta omvexling i öknens nakenhet. En rad små höjder visade sig understundom såsom en ojemn linie vid horisonten; man bedårade sig med hoppet att finna en klyfta, en klippa — med ett ord, något som icke var den evinnerligt ändlösa slätten, men terrängens jemna och nästan omärkbara höjning förde oss till dem, en annan lika bedräglig rad af kullar visade sig ånyo i fjerran, och det var oss omöjligt att säga, om vi öfverskridit den första eller icke.

Ankomsten till bivuaken är lika litet för officerarne som för soldaten en signal till hvila; först skola lägrets gränser utstakas, hvars och ens plats bestämmas o. s. v., och dernäst måste man noga öfvervaka manskapets inqvartering och ransonernas utdelning, och i synnerhet fordrar vattenutdelningen den största uppmärksamhet från officerarnes sida. Sedan jag fullgjort min pligt, återvände jag till mitt tält, hvilket var färdigt att mottaga mig. En fältsäng, en stol och ett bord utgjorde hela bohaget, men hur godt sofver man icke på denna säng, och huru glad är man icke att få sätta sig ned vid detta simpla bord och skrifva ett bref, af de hemmavarande så efterlängtadt och för dem kärkommet! Enhvar kan lätt föreställa sig hvilken njutning det är att efter en sådan dag få göra sin toalett; min vattenration åtgick helt och hållet till att släcka min törst, hvaremot min hästs först tjenade mig till någonting som skulle föreställa tvättning, ty tvål kunde jag ej använda, då hästar härför hysa den största afsky. Vår middag var i allmänhet mycket lifvad, och matlusten gjorde att allt smakade förträffligt. Konversationen gaf timmarne vingar, och snart var klockan half 9, den bestämda softiden.

Klockan 3 rycker trumpetens smattrande ljud alla upp ur sömnens armar, och kort derefter höres ett besynnerligt sorl, hvarur man då och då urskiljer kamelernas bräkningar, arabernas skri, soldaternas gräl samt slamret af gevär och sablar. Ännu belyser solen icke lägret; det är mörka natten, men skenet från de af kameldrifvarne här och der upptända bålen är tillräckligt att vägleda en mellan de kameler, sadlar, lårar och säckar, som ligga om hvarandra på marken. Det ena tältet nedtages efter det andra, kamelerna lastas och bryta upp med en min af majestätisk dumhet. Trumpetaren blåser till uppbrott, infanteriet ordnar sig, kavalleriet sitter upp och snart är det endast glöden efter bålen, hvilkas sken redan försvagas af den uppgående solens strålar, som utvisar platsen, der lägret varit uppslaget.

Midtpå den fjerde dagen framkommo vi till köpingen *Si-el-Hadj-Eddin*, der vår öfverste af flera orsaker ansåg det bäst att vi gjorde halt: de till Mzab afskickade ”goumiererna” hade ännu icke återvändt och deras biträde var oundgängligt; man visste ingenting om fiendens ställning och hade ej tillräckligt med lifsmedel för att fortsätta en förföljelse, hvars större eller mindre långvarighet man icke kunde förutse.

Kolonnen var ej rörlig nog att kunna upphinna en ständigt flyende fiende och marscherade alltför långsamt; vi bildade derför en lättare, som bestod af tre sqvadroner och tre kompanier zouaver. Kappan och några skorpor voro allt hvad manskapet fick taga med sig, och af de bästa kamelerna sammansattes en konvoj, hvilken skulle följa oss med

Digitized by Google

vatten och lifsmedel. Återstoden af dessa sednare och packningen qvarlemnades i köpingen, som skulle försvaras af det infanteri, som ej åtföljde oss.

III.

Den 15 April bröt den lätta kolonnen upp. Den för hvarje dag stigande värmen blef nu outhärdlig; infanteriet, som var utmattadt af två dagars ansträngande marsch, kunde icke en gång få den för modets uppehållande erforderliga vattenrationen, och mot middagen började de stackars soldaterna att störta mera af törst än af ansträngning; efter en timmas förlopp voro öfver tjugofyra man ur stånd att gå längre. Och hurudana voro ändå icke dessa soldater! — Krigare, hvilka under en lång tid vant sig vid Afrikas sol, vid de pröfningar, som äro förbundna med expeditioner i öknen, zouaver med solbrända ansigten och yfviga skägg och hvilkas manliga och energiska ansigtsuttryck tillkännagåfvo att de kämpade mot plågorna till det yttersta. Ryttarne måste stiga af och låta de utmattade infanteristerna sitta upp på hästarne, men trots våra enträgna uppmaningar ville ingen af infanteriofficerarne begagna sig af våra hästar. De visste mer än väl huru mycket befälets exempel inverkar på soldaterna, och en af dem, en gammal löjtnant, hvilken tjenat sig upp från simpel soldat, svarade mig: "Om officerarne stiga till häst, finnes om en half timma icke en enda soldat på benen".

Snart måste vi likväl, i följd af manskapets utmattade tillstånd, göra halt, hvarvid vi mest beklagade oss öfver bristen på tält. Straxt efter middagen gjorde enhvar åt sig i ordning en bädd på sanden, insvepte sig i sin kappa och insomnade snart af trötthet och mattighet.

Den 17 underrättade oss en arab om att *Si-Lala* föregående dag hade uppslagit sitt läger vid "r'ediren" *Bon-Aroua* vid *Oued-Gharbi;* han åtog sig att föra oss dit på några timmar och sade att han kände till ett vattningsställe, der vi skulle få tillräckligt med vatten. Vår omkringströfvande fiende kunde ej vara långt borta från sitt läger, och skyndade vi oss, kunde vi vara säkra att träffa honom på andra sidan brunnarne. Klockan var omkr. 4 på eftermiddagen. Emedan vi icke ansågo oss kunna räkna på infanteriet, som hade marscherat sedan kl. 4 på morgonen, stannade vi på ett ställe, der detta skulle tillbringa natten, gåfvo det hvad vi hade qvar af vattenförrådet, hvarjemte de tre sqvadronerna fingo befallning att hålla sig färdiga till uppbrott inom två timmar. Då klockan slog sex och solen höll på att gå ned, bröto vi upp vid godt lynne, sedan för expeditionen uppgjorts följande program: marsch under hela natten, öfverraskning af det fientliga lägret i daggryningen, ofantlig razzia, marabouten tillfångatages, hvarefter vi skulle begifva oss till de af araben omtalade brunnarne, der vi skulle finna vatten i öfverflöd och sammanträffa med återstoden af den lätta kolonnen. — Solen hade nu gått ned, och natten, som i dessa nejder följer omedelbart på dagen, hade snart inhöljt allt i mörker; man hörde endast det af hästarnes hofvar förorsakade bullret, hvilket litet emellanåt öfverröstades af omqvädet till en visa, som allmänt sjunges bland de afrikanska jägarne. Vi voro verkligen vid godt mod, hoppet hade ånyo vaknat och kommit oss att glömma de utstånda vedermödorna, och äfven hästarne tycktes dela vår ifver.

Framemot klockan 8 uppnådde vi Oued Gharbi, hvars branta höjder nu skulle passeras; vi måste derför stiga af och leda våra hästar vid tygeln; natten var becksvart, och jag kan ej förstå huru vi kommo ned utan att någon olycka inträffade. Då vi uppnått flodbädden, satte vi oss åter upp i sadeln och redo en efter annan genom täta tamarind-dungar, hvarvid, för att ej vår ankomst skulle röjas, ingen fick röka eller sjunga.

Vid detta tillfälle uppstod, såsom ofta brukar inträffa under dylika marscher, i synnerhet om natten, plötsligen en lucka i den långa kedjan vi bildade, och jag befann mig tillika med en annan officer och hälften af min sqvadron skild från den öfriga delen af kolonnen. En timma förgick, hvarunder vi ropade och sökte våra kamrater; vi blefvo slutligen oroliga, då en arabgosse infann sig och på dålig franska underderrättade oss om att han visste hvarest öfversten var och att han, om vi ville, skulle föra oss till våra kamrater. Här fanns intet val; araben gick förut och vi följde efter.

Alltifrån det ögonblick, då vi lemnade Si-el-Hadj-Eddin, hade vi ständigt färdats mot söder, och vår förvåning blef derför stor, när vi plötsligen sågo "Stora björnen" midtför oss. Tanken på förräderi bemäktigade sig både mig och min kamrat, och instinktmessigt drogo vi våra pistoler ur hölstren; men vår fruktan var lyckligtvis ogrundad. Den förändrade riktningen i vår marsch härledde sig endast från en af flodens talrika krökningar, och vår ledsagare, hvilken förefallit oss så misstänkt, var en ung arab, som öfversten hade skickat efter oss.

Då vi upphunno kolonnen, befann sig denna vid det vattningsställe arabgossen hade omtalat, men detta var nu uttorkadt. Alla sprungo ned från hästarne och betraktade med förtviflan denna massa af tjock dy, utan att kunna vända sina ögon derifrån, liksom väntade de att i hvarje ögonblick se en klar källåder uppspringa derur. Hade vägvisaren bedragit oss, eller hade det vattningsställe, som varit fullt den föregående dagen, uttorkat under detta korta mellanrum? Hästarne, hvilka icke druckit någonting sedan den föregående dagen och under en tjugo timmars marsch ej fått mer än två timmars hvila, tycktes icke orka gå längre. Huru långt hade vi till "r'ediren" Bon-Aroua? Skulle vi finna äfven den tom, och huru skulle vi i sådant fall uppnå brunnarne vid Menzoub, som lågo sju mil mot norr? — dessa frågor tvingade sig på enhvar. Emellertid hade öfversten låtit några "goumiers" rekognoscera Bon-Aroua, och vi erforo att vatten fanns att tillgå, och att vi dit hade endast fem fjerdingsväg. Vi stego åter till häst och inemot klockan 3 uppnådde vi en "r'edir", till hälften fylld med gult och smutsigt vatten.

Den uppgående solens strålar belyste en af de mest pittoreska scener, man kan tänka sig: hästar, bundna här och der vid tamarindgrenarne; andra, som blifvit ledda till vattningsstället och endast med möda kunde styras, då de, för att släcka sin brännande törst, gingo ut i vattnet tills det stod dem något öfver bringan; soldater, grupperade omkring jernbleckskålar, i hvilka de blötte deras skorpor; kamelernas ankomst och slutligen fatens påfyllande, hvarmed fortsattes, så länge man kunde upphemta en droppe vatten. Klockan 6 begåfvo vi oss åter i väg, och hästarne, som hemtat nya krafter af det gyttjiga vattnet, trafvade muntert framåt. Efter hvad ledsagaren yttrade, skulle vi ej vara långt från fienden, och manskapet visste det — hvilket syntes af en ovanlig fasthet i lederna.

Då de första ryttarne efter en timmas ridt kommo uppför höjden och visade sig på platåen, hade enhvar väntat att få höra skott; man satte hästen i galopp för att så fort som möjligt komma upp till flodbädden och få veta hvad som var å bane, men ingenting stod att upptäcka utom den nakna, tysta öknen, och intet spår kunde skymtas af de fientliga tälten, som vi så ifrigt längtat att få se. Det var ett grymt bedrägeri, och utan att derom hafva erhållit befallning, saktade den lilla truppen af sig sjelf hästarnes galopp till ett lugnt traf. Dagen framskred, vi redo alltjemt vidare, värmen var outhärdlig och ansträngningarne började öfvermanna

Digitized by Google

oss. Samma manskap, som för några timmar sedan drömde om endast gevärseld och blodbad, klagade nu öfver törst, sår, som de möjligen skulle kunna erhålla, och den fullkomliga bristen på medikamenter. Man var i ett obekant land, vägvisaren förrådde oss kanhända, man märkte hur hästen alltmer tröttnade och man grubblade öfver hvad ens öde skulle blifva, om djuret störtade. Modlösheten ökades ännu mer derigenom att vi ej hade minsta aning om hvar vi befunno oss. Brunnarnes läge, fiendens ställning, de hvarandra motsägande underrättelser som ingingo och i synnerhet planen med expeditionen — allt detta är saker som en chef brukar behålla för sig sjelf; men den franske soldaten har svårt att finna sig i en alltför passiv ställning: han vill veta hvart han går, hvad han gör och hvarför han lider.

Tid efter annan rastade vi fem minuter för att låta hästarne hvila sig och göra det för dem som stannat efter möjligt att hinna med; man begagnade sig af dessa korta uppehåll till några ögonblicks hvila på marken i skuggan af hästarne, men då solen stod rätt öfver våra hufvuden, var skuggan så liten, att man endast kunde finna den under djurets buk. Knappt hade manskapet lagt sig ned förrän det somnade och måste väckas, när ridten skulle fortsättas.

Under 26 timmar marscherade vi utan afbrott — menniskor och djur voro utmattade. Kl. 4 gaf öfversten befallning att man skulle göra halt, trots det harmliga i att nödgas uppgifva ett, såsom vi trodde, nästan upphunnet resultat; men att fortsätta marschen skulle hafva varit att äfventyra soldaternas lif. Dylika missöden inträffa ofta under expeditionerna mot söder. Det är arabernas taktik att fly för fienden, när denne är dem öfverlägsen, och låta honom förfölja sig in i dessa dödsbringande trakter, som de sjelfva gifvit namnet "Törstens land", och der begagna de sig af minsta af fienden begångna fel — en för stor spridning af kolonnen, ett ögonblick, då vattentunnorna äro tomma — för att kasta sig öfver honom. De inlåta sig endast då i strid, när de äro säkra om segern. Vill man vinna någon riktig fördel öfver dem, finnes endast ett medel: att förfölja dem utan uppehåll, öfverrumpla dem samt ej gifva dem tid att bringa sina familjer och hjordar i säkerhet. Detta gjorde våra "goumiers"; de fortsatte sin ridt, och två timmar efter det de lemnat oss befunno de sig gentemot talrika hjordar, bakom hvilka Si-Lala hade uppslagit sitt läger. Bytet utgjordes af 400 kameler och lika många får. Så snart konvojen från Bon-Aroua upphunnit oss, utdelades vatten med största samvetsgrannhet bland soldaterna. Hvarje karl fick 1 och hvarje häst 2 litres. En skorpa till detta dyiga, stinkande vatten var allt hvad vi den dagen erhöllo.

Våra lidanden voro emellertid icke öfverståndna. Den följande dagen skulle blifva oss ännu svårare, ty hästarnes krafter aftogo alltmer, och redan på morgonen var det endast med tillhjelp af sporrarne man kunde få dem att gå vidare. Några störtade för att icke mera resa sig, andra gingo i ett eländigt tillstånd framför deras herrar, som drefvo dem framåt. Jägarne hoppades kunna fylla sina flaskor, då vi på återvägen passerade "r'ediren" Bon-Aroua, men åter bedrog man sig. Solen hade redan åstadkommit sprickor i det öfversta lagret, ur hvilket var försvunnet hvarje spår af fuktighet. Soldaterna slogos om denna stinkande dy, lade den i sina näsdukar och vredo dessa, tills de lyckades utpressa några droppar af en tjock vätska, som de drucko med begärlighet. Man kan utan öfverdrift påstå att icke en enda af oss skulle hafva återvändt till Menzoub, om ej försynen kommit oss till hjelp. Vi följde ständigt flodbädden och hade passerat det ställe, der vi stego af förleden natt. Kl. var omkr. 3. Tungan klibbade fast vid gommen, ögonlocken voro tunga, ej ett enda ord vexlades, hästarne gingo långsamt och med sänkta hufvuden; hvarje gång djuret snafvade, väcktes ryttaren genom en nervös rörelse i handen som höll tygeln, men handen sjönk straxt ned på sadeln och djuret fortsatte sin släpande gång. — Plötsligen fingo hästarne liksom nytt lif, sprängde åstad i traf med en liflighet, som vi icke hade tilltrott dem, och förde oss till ett vattningsställe, hvilket gömdes bakom några tamarinder och nerier. De sista dagarne hade vi beständigt sväfvat mellan hopp och fruktan, sorg och lidanden, men aldrig har jag bevittnat en entusiasm, liknande den som framkallades genom åsynen af det klara, friska vattnet. Hvilken förändring undergingo vi icke på få minuter — man skulle kunnat tro att en fé berört oss med sitt trollspö.

Den mest uppsluppna glädje följde nu på en nedslagenhet, som gränsat till förtviflan; den mest oinskränkta tillförsigt infann sig, och med bedröfvelse tänkte jag på att vi ej anträffat denna "r'edir" natten till den sjuttonde, ty den skulle hafva gifvit en helt annan utgång åt expeditionen.

De fyra mil, som skilde oss från Menzoub, tillryggalades hastigt, och kl. 7 på aftonen slogo vi läger i en vacker tamarindskog, jemte de två infanterikolonner, hvilka anländt straxt före oss. Den lätta kolonnen, som vi qvarlemnat vid bivouaken om aftonen den 17:de och hvars hela vattenförråd vi medtagit, hade kl. 2 på morgonen brutit upp och begifvit sig till Bon-Aroua; men den hade endast funnit några tunnor, som vi der qvarlemnat, hvarefter den straxt begifvit sig till Menzoub, dit den, plågad af en förfärlig törst, anlände först efter två dagars marsch. Bagagekolonnen, som vi qvarlemnat i Si-el-Hadj-Eddin, hade ej heller varit lyckligare. Då den på vägen till Bon-Aroua erfor att "r'ediren" var tom, hade den måst begifva sig till Menzoub, men vägen var lång, vattnet hade tagit slut och man hade sett sig nödsakad att bortskicka konvojen med kamelerna för att leta efter vatten. Man tänke sig den dödsångest, hvari dessa stackars menniskor lefde, medan de under en half dag och en half natt väntade på kamelernas återkomst. Slutligen återvände dessa i daggryningen, och först då hade man kunnat fortsätta marschen till Menzoub.

De tre dagar, vi tillbragte på detta vackra ställe, läto våra "goumiers" ej gå obegagnade förbi. Knappt hade en afdelning af dem kommit till lägret med sitt byte, förrän en annan började förfölja marabouten, upphunno honom nära femton mil från vårt läger, togo elfva fångar och 275 kameler. Kl. var 6, då vi erhöllo underrättelse härom samt en noggrann redogörelse för fiendens ställning och antal. Nu yppade sig för oss ett gynsamt tillfälle att hämnas vårt nederlag vid Bon-Aroua, men i så fall måste vi skynda oss, så att Si-Lala ej fick tid att aflägsna sig för långt från brunnarne. Öfversten gaf straxt befallning om att hästarne skulle sadlas, och liksom förra gången var kappan den enda packning som fick medtagas; vidare skulle två kompanier jägare och zouaver åtfölja oss, ridande på kameler.

Det var ganska roligt att bevittna detta besynnerliga kavalleris uppbrott, ty både ryttare och djur voro fullkomligt ovana vid hvarandra. Kamelen lade sig ned på marken och mannen satte sig upp på dess rygg, och så till vida var allt godt och väl; men nu reste sig djuret med ett par raska tag, och den olycklige ryttaren hakade sig fast vid dess puckel med de mest förtviflade och komiska åtbörder — eller satte ett annat djur åstad i traf samt rusade med ryttaren genom tjocka tamarinddungar, och då hördes skallande gapskratt, som fördubblades vid de olyckliges klagorop. Vi skrattade deråt ännu kl. 12, då i fjerran plötsligen några får hördes bräka — nu trodde vi oss slutligen hafva hunnit fiendens läger. Halt gjordes derför, och månskenet kom oss väl till pass, då vi nu vidtogo våra förberedelser till striden. Enhvar spände sin pistol och drog sabeln ur slidan, hvarefter en djup tystnad inträdde, som endast afbröts af fårens

Digitized by Google

bräkande. Då man såg ryttarne i deras hvita burnusar röra sig fram och tillbaka i mörkret, tycktes de vara fantomer. Fem minuter tillbragte vi i spänd väntan, men endast för att ännu en gång blifva bedragna. De hvita burnusarne voro våra spejare, och vi befunno oss midtemot en hjord får, vaktad af några herdar. I stället för ära och utmärkelse fingo vi endast — lamkotletter.

Månen, som hittills hade vägledt oss, gick nu ned och vi sågo oss nödsakade att göra halt, då våra vägvisare förklarade att de ej voro tillräckligt hemmastadda med trakten för att våga trotsa nattens mörker. Knappt grydde den följande dagen förrän order gafs att vi skulle stiga upp och fortsätta förföljandet, som, enligt hvad vi trodde, skulle få ett lyckligt slut. Sedan vi marscherat hela dagen igenom, anlände vi på eftermiddagen till *Ras Meharey*, Si-Lalas bivouak, som, likväl vår flyende fiende lemnat redan om morgonen — litet aska efter bålen och liken af tre kameler, hvilka redan hade angripits af förruttnelse, voro de enda spår han efterlemnat.

Våra hästar voro utmattade, vi hade ej mera några lifsmedel och för andra gången måste vi derför uppgifva hoppet att få sammandrabba med fienden; men "goumier'na", som alltid hafva nog med lifsmedel och hvilkas hästar ej veta af hvad ansträngning vill säga, fortsatte jagten. Följande morgon återvände vi till Menzoub, dit vi framkommo dagen derpå, efter att i 48 timmar hafva lefvat af vatten, som varit nästan skämdt. "Goumier'nas" försök kröntes åter med framgång, och ett rikt byte, hvaribland befann sig Si-Lalas kassa på 50,000 francs, var lönen för deras ansträngningar.

Sedan vi här rastat några timmar, begåfvo vi oss till *Benouth*, hvarvid vi hela tiden höllo oss utefter flodbädden med samma namn. Man kan ej gerna tänka sig något vackrare än denna. Stränderna voro tätt bevuxna med tamarinder och nerier, hvilka här uppnå en betydlig höjd och, då de ofvantill växa tillhopa, bilda mörka, hemlighetsfulla gångar, till hvilka solens strålar aldrig nedtränga. Talrika "r'edirer" funnos längsefter vägen, och för hvarje gång vi påträffade en sådan uraktlät ej manskapet att, tvärtemot officerarnes upprepade förmaningar, njuta af öfverflödet och vattna sina hästar; dessa, hvilka eljest såsom de flesta djur instinktmessigt ana hvad som kan skada dem, visade sig ännu oförnuftigare än menniskorna, och flere af dem dogo innan aftonen i följd af oförsigtighet. Efter 4 timmar uppnådde vi den tredje dagen Si-el-Hadj-Eddin, der öfversten förunnade oss två hvilodagar, hvilka emellertid blefvo raka motsatsen. Knappt hade vi kommit till ro förrän den fruktansvärda sirokkon började blåsa och inom kort öfvergick till fullkomlig storm. Tälten, hvilka hade blifvit uppslagna på en sandig terräng, gåfvo, efter för blåstens våldsamhet och omkullkastades det ena efter det andra, och innevånarne voro nödsakade att sofva på marken, insvepta i deras kappor, men vaknade följande morgon, öfverhöljda med ett tjockt sandtäcke. Utan att veta det genom egen erfarenhet, kan man ej göra sig en föreställning om huru plågsam sanden är; man har den öfverallt: i sin säng, i kläderna, i ögonen, mellan tänderna, i mat och dryck. Aldrig har jag klarare insett huru nära vanvettet ligger oss menniskor, och hur kort den väg är som förer äfven den starkaste till dess afgrund. Sirokkon varade i 48 timmar.

Några dagar derefter bröto vi upp, och inom kort befunno vi oss åter i kolonien efter en mödosam expedition, hvarunder den franske soldatens mod och uthållighet bestodo profvet och endast vattenbrist var orsaken till att "goumierna" ensamna inhöstade segerns lager.

Hårhandeln och hårindustrien.

(Efter "London Society".)

Håret har i alla tider varit föremål för de fåfängas synnerliga uppmärksamhet, och kunde man i ett album samla fotografiska afbildningar af de otaliga frisyrer, som från paradisets dagar intill nuvarande tid, i beständig omvexling, men alltid med anspråk på att vara de vackraste och modernaste, ådragit sig samtidens beundran och efterverldens förundran, så skulle man — på några få aktningsvärda undantag när — fatta en sorglig föreställning om mensklighetens smak och sinnet för det naturligt sköna hos den varelse, som, enligt bibelns ord, blifvit skapad till Guds beläte. Ett sådant album kan tyvärr icke erhållas, men lyckligtvis behöfva vi icke gå så långt tillbaka i tiden som till Noachs dagar för att finna onaturligheter. Hvem af oss har icke med nyfiken förvåning betraktat våra hedervärda farfäders och mormödrars ärevördiga peruker och uppåtsträfvande "tourer" och i sitt stilla sinne gladt sig åt att flydda tider och guillotinens knif bortskaffat dessa kolossala oting från menniskans hufvud; men hafva väl våra vackra, unga — eller mindre unga — läsarinnor, som stolt bära sina sammansparade månadspengar i nacken, tänkt sig att mormor, när hennes tour betraktas med ett ironiskt leende, kan höja fingret och i förebrående ton säga: "Också er, mina barn, gäller det!?" — Svårligen. Och likväl äro mormoderns ord fullkomligt sanna.

Ty hvad onatur angår, står chignonen ej det minsta efter för touren. Den sednare satt fram, och den förre sitter bak, och liksom touren för att gömmas fordrade hattar, under hvilka en anspråkslös liten familj beqvämt skulle hafva funnit skydd, likaså har chignonen, för att den skall synas, inskränkt hattarnes omfång till ett sådant minimum, att de hafva en träffande likhet med vissa afrikanska negerstammars hela garderob. Men hvad angår det antal händer, som genom båda dessa hårfrisyrer satts i verksamhet, så öfverflyglar chignonen lika mycket touren, som en svassande modedam i nittonde seklet öfverträffar våra anspråkslösa mormödrar, ty chignonen har blifvit en handelsvara, hvilken utgör en liten europeisk nödvändighetsartikel, och härmed är sagdt allt hvad som behöfver sägas.

Då vi nu närmast sysselsätta oss med denna hufvudprydnad, så är det icke derför att den i och för sig är mera oäkta än många af de alnslånga flätor och lockar nutidens damer begagna, utan emedan chignonen är den, som dels mest brukas och dels i följd deraf närmast gifvit anledning till den betydliga hårindustri, hvilken i synnerhet i Frankrikes hufvudstad sysselsätter en mängd händer och hufvuden. Förgäfves hafva männen ifrat deremot, förgäfves har hans högvördighet, erkebiskopen af New-Jersey vägrat att välsignande lägga sin hand på det läsbarns hufvud, som vanpry-

Digitized by Google

des af en chignon. Hårindustrien blomstrar ändå lika herrligt, och mycket sällsynta och utsökta chignonexemplar betalas stundom med 1,500 francs, ett pris, som i förhållande till dessa prydnaders verkliga värde är nästan fabelaktigt.

Huruvida våra inhemska hårkonstnärer eller, helt enkelt, perukmakare, sysselsätta sig med att förfärdiga chignoner vilja vi låta vara osagdt; det största antalet af denna modevara tillverkas i alla fall i Paris, som dermed förser de flesta europeiska länder. England står efter Frankrike med hänsyn till produktionen, hvartill utan tvifvel orsaken ligger deri att äfven den fattigaste engelska ej afklipper sitt hår för att sälja det; deremot begagna Albions döttrar chignonen med god smak, och det är deras grannsystrar på andra sidan Kanalen som beröfva sig deras naturliga hårprydnad för att skaffa leverantörerna en tillräcklig mängd råämne. Det är i synnerhet Bretagne som lemnar den öfvervägande qvantiteten af det hår, som årligen förarbetas i Paris, och Chateaubriand berättar med anledning häraf att Bretagnes qvinnor helt lugnt låta på vissa marknadsdagar klippa af sig deras rika hår för att utbyta det mot en indisk halsduk.

Den engelske författare, från hvilken vi lånat efterföljande upplysningar, befann sig i början af September förledet år i Bretagne, då han läste ofvanstående yttrande af Chateaubriand. Nyfiken att lära känna om den berömde skriftställarens ord ännu egde sin tillämplighet, begaf han sig till en marknad, som just då hölls på en äng, några mil från Rennes, och i Bretagne är känd under namnet: den angevinska marknaden. Han hoppades der finna hvad han sökte, men ehuru ängen var full med vagnar, kärror, tält, krämare, barn och alla slags varor, såg han likväl icke till dessa indiska tyger och halsdukar, för hvilka de bretagnska flickorna så beredvilligt skulle låta klippa af sig sina vackra, ramsvarta lockar.

Nästa dag, då trängseln var starkast, begaf han sig åter till marknaden för att finna en illustration till Chateaubriands text, men länge sökte han förgäfves. Slutligen upptäckte han i ett hörn af marknadsplatsen, under ett stort valnötträd och till hälften dold af en lerkärlsförsäljning, en af en häst dragen, tillsluten vagn, halft fylld med säckar och hvars fimmerstänger voro borttagna, medan den frånspända och vid en af hjulekrarne tjudrade hästen lugnt betade. Platsen var temligen ödslig och väl passande för ändamålet. Vagnens egare, en liten kraftigt byggd man vid omkr. 24 år, till hälften lik en bonde, till hälften en hästmånglare, satt på den ena af fimmerstängerna och hade bredvid sig en hög brokiga ylletyger. Uttrycket i hans ansigte var både listigt och oförskämdt, då han ur en liten påse framdrog ett halft dussin granna halsdukar, af hvilka han prisade hvar och en för en gammal bondhustru, som höll en barfota, tolf års flicka vid handen. Barnets hufva (*catiole*) var aftagen, och det rika, svarta håret föll i vågor ned öfver dess skuldror. Då engelsmannen närmade sig gruppen, tystnade krämaren plötsligt, men den förre hörde tydligt hustruns ord: ”En halsduk är icke nog för ett så tjockt hår”, Den lilla flickan tycktes icke hafva något att säga härvidlag; hon endast betraktade med lystna blickar de skatter, som lågo utbredda för hennes ögon.

”Min kära vän”, svarade krämaren i en klagande ton, ”jag kan verkligen icke gifva mer; jag skulle då förlora på handeln, ty jag har redan mera svart hår än hvad jag behöfver. Det är endast ljust som nu betalar sig, men då jag lofvat er halsduken, skall ni få den. Jag går ej från mitt bud; fundera på saken så länge; ni vet hvar jag finns. Den gamla svarade icke, utan hjelpte flickan att gömma det präktiga håret under hufvan, hvarefter båda aflägsnade sig.

Några ögonblick derefter vände de emellertid tillbaka. De hade nu tänkt på saken, och utan att göra något väsen af sig, satte sig krämaren på en trebent stol, tog offrets hufvud mellan sina knän, och under det han med ena handen grep om det tjocka håret, tryckte han med den andra en stor sax intill flickans hufvud. ”Herre”, utropade det stackars barnet, ni gör mig illa, klipp icke af det alltihop; låt mig blott behålla litet att fästa kammen i!” Men vår man var döf för alla böner; med ett par dugtiga tag skilde han håret från flickans hufvud, så att detta blef alldeles skalligt; derefter slog han en knut på de långa lockarne och kastade dem i en säck. Instinktmessigt förde flickan sina händer till hufvudet för att känna efter sitt hår och skyndade sedan att betäcka de återstående testarne med hufvan, medan den gamla qvinnan bland det halfva dussinet framletade den vackraste halsduken och derefter aflägsnade sig med sitt barn.

Några franska romanförfattare påstå, att när flickorna i Bretagne och Auvergne sälja sitt hår, så är det i de flesta fall under inflytandet af en eller annan tung sorg. Ingenting kan vara mindre öfverensstämmande med verkliga förhållandet. Hvad Chateaubriand berättar om de bretagnska qvinnornas försäljning af deras hår är fullkomligt sannt, och detta bruk är mycket gammalt, ja, så gammalt, att man kan säga att det ligger i blodet hos befolkningen. Sannt är visserligen att catiolen betäcker hufvudet både när håret finnes och då det är borta, men äfven om så icke vore förhållandet, skulle likväl ingen tänka något ondt om de stackars klippta lammen. I Montlucon sälja de förlofvade flickorna med deras fästmäns tillåtelse sitt hår för att skaffa sig litet penningar till utstyrsel, ja, äfven välmående landtbrukares hustrur skilja sig stundom, i ett anfall af sparsamhet, från sitt hår för att i stället skaffa sig en ny hvardagsklädning. Då bretagnskornas hår är berömdt för dess finhet, är det icke blott på högtidsdagarne hårhandlarne med sina brokiga varor fresta de sköna; under alla tider af året genomströfva de landet från by till by för att narra de många vallflickor, de möta på vägen, att sälja deras ljusgula eller svarta hår för en brokig halsduk, som på sin höjd är värd femtio öre. I städerna betala frisörerna ej sällan 14 rdr för hvarje skålpund af långt svart eller ljust hår; men då qvinnoarbete här betalas bättre än på landsbygden, göra krämarne ej så goda affärer och få vanligtvis först då de unga flickornas hår, när dessa af sundhetsbyrån uppmanas att låta afklippa det och hellre derför vilja taga 6-8 rdr än kasta det på elden. Vanligt hufvudhår betalas i allmänhet med omkr. 6 rdr, ty just det hår, som är så långt att det når nedom ryggen, väger ofta ej mer än ett skålpund, och en så riklig hårväxt hörer till undantagen. Förut, då jernvägarne ej funnos till, brukade hårkrämaren i städerna, utom halsdukar, utbjuda äfven hufvor, band, schaletter o. d. för godt hår; men nu är det endast på landet han kan hoppas göra goda affärer. Både flickorna och deras föräldrar veta mycket väl hvad värde deras hår har, och krämaren nödgas derför taga djupare ned i fickan, om han vill ha godt hår. I städerna måste han nästan alltid betala med reda penningar.

I Auvergne, midt i Frankrike, dit främlingar — och bland dem i synnerhet engelsmän — sällan komma och der det i följd häraf är mycket billigt att lefva, drifver hårkrämaren sin affärer mera uppenbart. Han kommer hvarje år till marknaderna eller de större folkfesterna för att, liksom underdoktorerna och qvacksalvarne, köpslaga med massan, som ifrigt samlar sig omkring honom. I Ambort, S:t Anthème, Arlaut, Oliargues och Riom stanna deras vagnar, prydda med trefärgade små flaggor, midtibland ägg- och smörstånden, och snart trängas bondflickorna omkring dem med fruktkorgar på armen samt ledsagade af föräldrar och fästmän, färdiga att offra sitt hår åt den högstbjudande. I Issigneaux förete ofta dessa scener en pittoresk anblick.

Digitized by Google

Hårkrämaren tager plats på en upp- och nedvänd vintunna, uppsatt på en låg ställning bredvid hans lädertält, samt uppmanar med hög röst de omkringstående flickorna att stiga upp och visa deras hår. Från alla håll tillströmma hela bygdens träskobärande bönder; qvinnorna hafva korta yllekjortlar, bomullsförkläden och en halsduk, bunden omkring hufvudet, när det är kallt, eller en stor halmhatt, då värmen är stark; männen äro iklädda korta, gräsgröna klädesjackor och bredskyggiga filthattar — och, den ena efter den andra, stiga flickorna upp på ställningen eller vintunnan för att visa sin mer eller mindre rika hårprydnad.

Hårhandlaren underkastar flickornas hår en noggrann undersökning samt gör ett bud, och antager flickan det, går hon in i tältet, hvarur hon några minuter derefter återkommer, sedan krämarens biträde afklippt hennes prydnad. De omkringståendes skratt och speglosor mottaga och ljuda efter henne, då hon skyndsamt springer sin väg; men skärselden är likväl ej värre än att de andra flickorna bära sig åt på alldeles samma sätt som den förhånade.

Ibland händer det likväl att bygdens ynglingar, hvilka just icke betrakta hårkrämaren med synnerligen blida ögon, lägga sig emellan och anfalla denne, innan han varit nog lycklig att sammanpacka sitt byte och draga sina färde. I så fall har han ingen annan utväg än att anförtro sig åt sin snabbfotade häst. Smuts, stenar och skämda ägg regna öfver honom, såsom bevis på huru afskydd han är af befolkningen, men van vid och alltid förberedd på dessa uppträden, är han som oftast försedd med en ypperlig häst, som snart bringar honom utom skotthåll, och så beger han sig af till en annan marknad.

I Normandiet begagna de flesta flickor kortklippt hår, med undantag af det i nacken, hvilket de upprulla samt så behändigt och kokett gömma under deras stora hufvor, att det är omöjligt att se om de äro utan hår eller ej. När krämaren slutat sin rundresa i provinserna, för han sina varor till Paris eller de andra stora städerna, der han säljer dem för ett pris, som vexlar från 14-60 rdr skålpundet. Fabrikanterna förarbeta sedan håret till chignoner, lockar, flätor o. d. Då författaren besökte ett af dessa etablissementer, såg han i en stor sal alla fyra väggarne från golf till tak beklädda med hyllor, hvarpå lågo öfver hvarandra uppstaplade chignoner i alla storlekar och färgskiftningar — från kolsvarta till de blondaste — och inneslutna i paketer om sex stycken, det minsta antal, som såldes af detta hus, hvilket endast dref affärerna i stort. Ett halft dussin medhjelpare expedierade de beställningar, som gjordes antingen af personligen närvarande kunder eller samma dags morgon ingått från handelshusets omkringresande ombud. I ett angränsande rum låg råmaterialet samladt i stora, på golfvet stående kar, under det en skara fruntimmer var sysselsatt med att sortera håret och afväga de qvantiteter, som erfordrades för chignonernas tillverkning. Hela stället luktade af hår. Det fanns här i alla lådor, askar och skåp, hår hängde ned från taket och på väggarne, hår låg på diskarne, stolarne, ja, till och med i sjelfva bläckhornen, hår sväfvade såsom skyar omkring i luften — med ett ord — här fanns hår utan all ända.

Största delen af det hår som skall förarbetas skickas till etablissementerna i säckar, innehållande hundrade skålpund eller så omkring. Den första process det undergår är en fullständig tvättning i kokhett vatten, hvarefter det badas i pottaska, så att fettet och smutsen aflägsnas, och sedan torkas det. Dernäst sorteras det mindre noggrannt efter dess längd och färg, och nu först företages den s. k. *eveinage*, som består deri att man åtskiljer de delar af samma hår, hvilka icke äro af alldeles lika färg; efter denna sortering sammanföras alla de olika hårstrån, hvilka äro hvarandra närmast i färg (*recarrage*); sedan vidtager en ännu noggrannare utgallring, och slutligen afdelas håret i bundtar på 2½ skålpund, för att åter genomgå en följd af operationer.

Först taga arbetarne små partier af håret om händer, inpudra det starkt med mjöl och kamma det mycket väl på jernkardor; vidare företages en ny kamning, hvarunder håret hålles tätt tillsammans, utdrages i hela sin längd och sorteras derefter. Den sista behandlingen består endast i en förnyad kamning med mycket fina kammar. Löshåret bildas nu genom att borttaga en viss del af olika hårsorter, som stå hvarandra temligen nära i färg och äro något olika hvad längden beträffar. För att tillverka en stor chignon behöfver arbetaren ofta icke mindre än trettio olika slag af hår, hvilka tagas från hufvudet på lika många qvinnor.

Många historier hafva berättats om att håret blifvit skuret af döda qvinnor och användt till chignoner, men om så sker, är det åtminstone högst sällsynt. Antaget att håret, innan det begagnas, alltid undergår en så omständlig reningsprocess som den nyssnämnda, kunna vi föröfrigt ej inse hvarför ej skulle kunna användas hår af aflidna, i synnerhet om det afklippes straxt efter döden. Fabrikanterna neka emellertid på det bestämdaste att så eger rum, ehuru de svårligen torde kunna förtälja hvarje hårs historia, och krämarne äro väl de som bäst skulle kunna lemna upplysning om hur härmed förhåller sig. Stundom lär i chignonerna finnas någon orenlighet, men pariserfabrikanterna påstå bestämdt att så ej eger rum med de franska, hvaremot de mena att detta kan vara möjligt med de ryska, då Rysslands bondqvinnor äro kända för att vara ganska osnygga. Det hår som införes till Frankrike kommer från Italien öfver Marseille, i synnerhet från Sicilien, Neapel och Kyrkostaten — en ung romersk flicka sålde sitt hår för att skaffa påfven en zouav — och dessutom från Österrike, Böhmen, Belgien och Spanien; men den långt öfvervägande delen fås från de franska provinserna Bretagne och Auvergne, Artois, Normandie, Languedoc, Poitou m. fl. Det bretagnska håret är det bästa, emedan det är utomordentligt fint, aldrig brukar läggas upp i lockar, utan alltid upprullas under de stora hufvorna, och slutligen emedan det högst sällan kammas. Håret från Auvergne är för tjockt att användas oblandadt, men deremot mycket lämpligt att nyttjas tillsammas med annat. Det spanska är i och för sig förträffligt, men för svart att brukas ensamt, hvarför det också uppblandas med annat, liksom det belgiska lingula håret, hvilket sammansättes i synnerhet med germaniskt för åstadkommande af en vacker blond chignon. Neapolitanskt hår är ej högt uppskattadt, hvilket förefaller besynnerligt, då man länge får leta efter ett så likfärgadt, långt och mjukt hår som bondflickornas på Caprea, hvaremot det ljusa germaniska, hvaraf fabriceras de guldglänsande chignonerna, tycks vara det som står högst i pris.

De långa hårstrån, som vid toaletten lossna från de parisiska damernas hufvuden och sedermera utkastas i den stora stadens soplårar, uppsamlas och försäljas af lumpsamlare. Deraf förfärdigas billiga lösflätor och löslockar. Knappast ett enda hårstrå tyckes gifvas till spillo. Det som icke är vackert till färgen förvandlas vanligtvis till svart, och till och med det som afklippes från karlars hufvuden begagnas för tillverkningen af peruker och chignoner åt vaxdockornas talrika familj.

Man har talat om löshår, hvilket skulle hafva kostat 1,000 rdr, och ehuru verkligen dylika hårprydnader blifvit betalda med så mycket, är det likväl ett undantag, som har sin orsak dels i den särskilda färgen som varit eftersökt — ljusgult — dels i den betydliga längd deraf erfordrats — 3½ fot — och dels slutligen i hårets tyngd och finhet. För att anskaffa ett sådant löshår har fabrikanten måst omsorgs-

Digitized by Google

fullt utleta de lämpliga håren bland åtskilliga hundra hufvudbeklädnader.

Då det i Paris var modernt att hafva ljust hår och damerna, i sin förtviflan öfver att ej kunna erhålla så mycket löshår som behöfdes, företogo sig att beströ sitt mörka hår med guldstoft, utställde en frisör i sitt bodfönster vid Viviennegatan ett af finaste guldtråd tillverkadt löshår, som kostade 600 rdr. Huruvida han fabricerade några flera af detta slag eller om han fick någon parisisk Freja att bära detta guldhår förmäler historien icke; för närvarande är högsta priset på löshår 160 rdr.

Bruket att begagna löshår är mycket gammalt; det förskrifver sig från den förkristna tiden, och Ovidius omtalar de germaniska slafvarnes ljusa hår, hvarmed romarinnorna sökte förhöja sina behag. Roms döttrar blygdes ej att tillstå, det de prydde sig med lånta fjädrar, utan begåfvo sig för att göra sina uppköp på ljusa dagen till de galliska hårhandlarne, hvilka hade sina bodar i närheten af musernas helgedom och under hvalfgången omkring Herkules tempel. Chignonen i egentlig mening var ej känd förrän "hårkonsten" kom på modet i medlet af åttonde århundradet. Dittills funnos endast barberare och perukmakare, af hvilka de förstnämnda endast intvålade och rakade sina kunder, medan de sednare uteslutande sysselsatte sig med hårklippning och peruktillverkning. Damerna voro derför nödsakade att låta sina kammarjungfrur kläda sig i håret. Så småningom kom likväl denna sysselsättning i händerna på de manliga "hårkonstnärerna", hvilka derigenom gjorde intrång i perukmakarnes rättigheter, då dessa sednare både klippte och lade upp håret. Det dröjde ej länge förrän en verklig storm brast lös bland perukmakarne, och dessa inledde nu en process med "coiffeurerna", hvilkas antal stigit till 1,200, samt anklagade dem för olagligt ingrepp i sina privilegier, och under flere månader gjorde den franska hufvudstaden knappt någonting annat än talade om denna sak. Coiffeurerna androgo inför rätten till sitt försvar att sysselsättningen att frisera damer var en "fri konst", som ej hade någonting att skaffa med "perukmakarehandtverket". "Vi försköna naturen och afhjelpa hennes brister", sade de. "Det är vår uppgift att bringa hårets färg och damernas hy i harmoni med hvarandra, så att det täcka könets skönhet förhöjes. Genom vår konst bli ansigtsuttrycket själfullare och hudfärgen mera genomskinlig i följd af den kontrast, som framkallas af de mörka lockarne". Det täcka könet tog ifrigt parti för "hårkonstnärerna", och dessa vunno processen; men deras framgång gjorde dem öfvermodiga och de kallade sig sjelfva *Académiens de la coiffure et de la mode*, hvilket hade till följd att de fingo sig på halsen en process med franska akademien. Denna gång förlorade de och tvungos att åtnöja sig med den blygsammare titeln "professorer", en benämning, hvilken de fingo bibehålla, då akademiens professorer ej hade någonting deremot att invända.

Nu för tiden kalla sig hårfrisörerna alltid professorer eller "konstnärer" samt hafva sina offentliga utställningar liksom andra de sköna konsternas idkare, endast med den skilnaden att de icke allenast inbjuda allmänheten att taga deras arbeten i betraktande, utan äfven visa huru dessa tillkomma. I Paris ega dessa utställningar rum i *Salle Molière* *), och på andra ställen har man följt deras exempel. Det är en förtrollande anblick att se konstnären upplösa banden, som sammanhålla lockarne, och den guldgula, bruna, blonda eller kolsvarta strömmen bölja ned utför damernas skuldror såsom silke; men efterhand tämjes den upproriska floden af frisörernas skickliga fingrar; den upprullas, krusas, brännes, parfymeras och uppläggeş slutligen à la Ludvig XIV, à la Pompadour, à la Caprice eller — men låt oss stanna här, ty hvad är frisering, chignon och löshår annat än en stor *caprice!*

*) Se omslaget af denna månadsskrifts andra häfte, artikeln »Friseringskonsten i Paris».

Om ädla stenar.

(Ur Fra Alle Lande.)

De föreställningar man gör sig om de ädla stenarnes äkthet och värde äro i allmänhet temligen obestämda och sväfvande, och det fordras äfven stor kunskap och erfarenhet för att rätt uppskatta dessa båda egenskaper. Såsom ett bidrag till kännedomen om diamanter och andra ädla stenar, har derför en berömd juvelerare i London, hr Henry Emanuel, utgifvit en bok, hvari han söker gifva allmänheten en klarare föreställning om dessa dyrbara föremål än hvad hittills varit fallet. Ur denna bok, hvari författaren gjort till sin uppgift "att skrifva alla ädla stenars historia, angifva deras värde och särskilda egenskaper samt några enkla sätt att pröfva dem", lemna vi här ett kort utdrag samt meddela på samma gång en öfversigt af diamantslipningen, med ledning af hvad en resande skrifver om Costers diamantsliperi i Amsterdam.

Med undantag af guldet finnes ingenting som i penningmarknaden framkallar större fluktuationer än en tvärt uppstående brist på ädla stenar eller en stor efterfrågan af dem; men å andra sidan är äfven deras värde i hög grad beroende af de politiska tilldragelserna. Sålunda stego under den första franska revolutionen i Paris diamanter till deras dubbla värde, och äfven i våra dagar undangömmas de ofta af sina egare såsom en räddningsplanka under hotande omständigheter. På de sednare åren ha diamanterna stigit i pris på ett ganska karakteristiskt sätt. Medan värdet af de större och sällsyntare stenarne varit konstant, betalas de mindre nu allt högre, och orsaken är helt enkelt den att i våra dagar diamanter köpas i större mängd än för hundrade år sedan, då det var endast ett fåtal som kunde uppoffra de stora summor, som erfordras för att man skall kunna komma i besittning af stora och sällsynta diamanter. Diamanternas storlek är härvid af betydelse och det är på grund af denna deras värde bestämmes. Detta stiger nämligen i samma mån som vigten qvadreras. Om värdet af en diamant på en karat är 140 rdr, så blir priset för en sten på 2 karat $2 \times 2 \times 140 = 560$ rdr. Detta som en regel; men vurmen för ädla stenar spelar naturligtvis vid prissättningen en stor roll. Såsom ett exempel härpå må omtalas diamanten "Nassao", af hvilken lord Hastings kom i besittning vid Decans eröfring och som af honom, genom Ostindiska kompaniets bemedling, såldes åt Rundell och Bridge. Denna diamant värderades till 30,000 pd st. (540,000 rdr rmt) och såldes likväl sedermera på auktion åt lord Westminster för 7,000 pund.

Ehuru ädla stenar finnas nästan öfverallt på hela jorden, äro likväl de varma länderna deras rätta hem. Här förekomma de talrikast, men likväl ingalunda i det renaste

Digitized by Google

tillstånd. För att en sten skall kunna stå högt i pris, måste den besitta många och olikartade egenskaper. Det är ej nog att den har glans, genomskinlighet och förmåga att bryta ljusstrålarne, ej nog att den är fri från fel, utan den måste äfven vara enfärgad, så att den vid slipningen får det önskade färgspelet. För att göra sig ett begrepp om diamanternas sällsynthet (= dyrbarhet) behöfver man blott anställa en jemförelse mellan arbetet och dess resultat. Såsom ett exempel, må nämnas att i Bahiaminorna användas 500 personer, och resultatet af alla dessa menniskors årliga ansträngningar är icke större än att hvar och en af dem kan bära det i handen.

I sitt råa tillstånd har diamanten icke något tilldragande yttre, hvarför man i Brasilien ej egde någon aning om värdet af de diamanter, som der anträffades: man bortkastade de fulaste exemplaren och använde de vackraste såsom spelmarker. Men då man plötsligen kom underfund med dessa stenars värde, tog regeringen ögonblickligen i besittning det distrikt, der de funnos, förklarade handeln med diamanter för ett monopol och sig sjelf såsom ensam egarinna af detsamma. Knappt hade detta skett, förrän alla menniskor i det lyckliga distriktet anställde jagt efter diamanter — ingen brydde sig mer om guldet. De fåglar, som skötos, blefvo noggrannt undersökta och innehöllo stundom diamanter, barnen funno dem ofta på vägarne efter häftigt regn, och en neger hittade en gång en diamant på fem karat, som satt mellan rötterna på en växt, hvilken han uppgräft för att derpå koka soppa. Så stor var afkastningen under de första femtio åren, att diamanterna öfver hela verlden sjönko till hälften af hvad de förut kostat. Denna utomordentligt rika skörd har emellertid upphört för längesedan. Det mest gifvande distriktet finnes för närvarande i provinsen Matto Grosso i Brasilien, bredvid staden Diamantina. Är en slaf nog lycklig att påträffa en diamant, vägande åtta karat, erhåller han friheten, men mindre fynd belönas efter omständigheterna. Stölder höra emellertid till ordningen för dagen, och trots uppsyningsmännens påpasslighet händer ofta att slafvarne gömma stenarne i sitt hår, mellan fingrarne eller tårna samt i munnen och öronen; ja, man har äfven exempel på att de lagt från sig dyrbara stenar ute på fälten i hopp att återfinna dem under natten.

För att pröfva ädla stenar har man olika sätt, och ett af de bästa erbjudes i deras förmåga att kunna repa hvarandra — eller också frånvaron af denna förmåga. Hafva vi sålunda i vår hand en rå sten och önska veta hvad slags ädelsten den är, kunna vi erfara detta genom att gnida den mot en safir. Får denna sednare ej några repor, så veta vi att stenen icke är en diamant, och om den å andra sidan frambringar en rispa i glas, kan den vara af beryll, qvarts eller bergkristall. Väga vi den sedermera och finna dess specifika vigt ej uppgå till 3,9 då är den hvarken en rubin eller safir, och blir den elektrisk genom uppvärmning, kan den t. ex. icke vara en topas. Man är således i stånd att med temligen få och enkla medel någorlunda pröfva en äkta sten, men likväl finnas så väl förfalskade stenar, att till och med kännare kunna bedragas. En engelsk dam egde sålunda en mycket sällsynt safir, som hon under sin lifstid sålde, och erhöll i dess ställe en falsk, hvilken var så väl gjord, att en juvelerare på sorghusets begäran uppskattade den till 10,000 pd st. — till stor ledsnad för de stackars arfvingarne, då de sedermera kommo underfund med bedrägeriet. Förfalskningen hade tillgått sålunda, att stenen blifvit "doublerad" d. v. s. underlagd med glas eller en värdelösare stenart, som blifvit inpassad i safiren medelst slipning utan tillhjelp af något bindemedel. Dylika förfalskningar skola föröfrigt icke vara sällsynta; ett annat sätt är att man målar eller emaljerar insidan af den metall, hvari stenen är infattad, så att hela stenen, då den insättes, erhåller den åstundade färgen. Att diamanter infattas i silfver sker som oftast för att motarbeta ett gulaktigt skimmer, som förekommer hos de billigare sorterna. Hr Emanuel fäster uppmärksamheten på ett temligen groft bedrägeri, hvilket i England begås med safirerna. Det är ingenting mer eller mindre än blått glas, som, slipadt i facetter, utföres från Birmingham — till Ceylon och derifrån såsom safirer säljes åt de resande, hvilka med ostindiska ångfartyg anlöpa denna ö. — Å andra sidan har man äfven exempel på att förmögna köpmän i Indien med stor förlust der realiserat sina lager och kommit öfver till England för att sälja diamanter, hvilka de fullt och fast trodde vara äkta, men som icke voro annat än bergkristall.

Mot alla dessa bedrägerier varnar hr Emanuel, och han nöjer sig ej med att i detta hänseende påpeka huru lätt nutiden låter narra sig, utan kritiserar äfven den aflägsna forntidens brist på förmåga att bedöma juvelernas äkthet. Sanningen af hvad som sålunda berättas om Cleopatra, nämligen att hon upplöste en äkta perla i vinättika, den hon sedan drack, vill hr Emanuel ej medgifva, ty en dylik perla, menar han, kunde endast upplösas i ett ämne, som icke allenast skulle hafva beröfvat den sköna drottningen hennes tänder, utan äfven lifvet. I allmänhet taget var den positiva kännedomen om ädla stenar ej synnerligen stor i dessa dagar, då man förnämligast tillade dem öfvernaturliga verkningar. Rubinen skulle sålunda vara ett säkert skydd mot gift, hyacinten framkalla sömn och smaragden upptäcka mened genom att skifta färg. Att safiren kunde skaffa sin egare furstegunst och krysoliten blidka de mäktiges vrede äro förmodligen de antagligaste traditionerna om ädelstenarnes moraliska makt, och de torde kanhända ega samma kraft ännu i denna dag. Och härmed vilja vi skiljas från forntiden och lemna en kort öfversigt af några bland vår tids historiska ädelstenar.

Verldens största diamant är "Braganza", som sitter i den portugisiska kronan. Den fanns i Brasilien år 1471 och väger 1,880 karat. Några betvifla att den verkligen är en diamant och mena att den är en hvit topas; men den portugisiska regeringen är alltför klok att skingra dessa tvifvelsmål genom att låta undersöka stenen.

"Mattam", diamanten som är päronformig och väger 367 karat, förskrifver sig från Landak på Borneo. Den har gifvit anledning till ett blodigt krig, men är nu i rajhans af Mattam ego. Han tror att hela hans ätts lycka är fästad vid denna diamant, och holländska regeringen bjöd honom förgäfves 50,000 pd st. för den, utom två kanonbåtar med full utrustning och ammunition.

Den berömda "Koh-i-noor" härstammar från Delhi och kom år 1526 i stormoguln Babers ego. Sedermera genomgick den åtskilliga öden, tills den vid Lahores eröfring under indiska upproret föll i händerna på de brittiska trupperna, som skänkte den åt drottning Victoria. Den vägde från första början 753 karat, men reducerades temligen tidigt genom slipning till 186 karat samt har slutligen nu blifvit färdigslipad af Coster i Amsterdam, hvarvid den i vigt förlorat 80 karat. Sålunda väger den nu endast 106 karat, men hvad den förlorat i qvantitet är en småsak mot hvad den vunnit i qvalitet d. v. s. glans och renhet.

Diamanten "Cumberland", hvilken köptes af staden London för 10,000 pund och skänktes åt segraren vid Culloden (hertigen af Cumberland), återfordrades af hannoveranska regeringen såsom varande stenens egarinna. Det är ej heller länge sedan drottningen af England afstod den åt Hannover — nu har kanhända Preussen "förvärfvat" sig den.

"Orloff"-diamanten säges hafva kommit till Ryssland på ett temligen äfventyrligt sätt. Från en indisk pagod skall den i sin tid hafva blifvit flyttad till Nadir Sahs berömda tron — så mycket vet man likväl med bestämdhet

Digitized by Google

att den bortstals af en fransman och år 1774 såldes åt kejsarinnan Katarina II för 450,000 rubel (2,028,500 rdr) i reda penningar, en årlig pension af 20,000 rubel och ett adelsdiplom. Den pryder nu den ryska spiran.

Hurukdes Pitt kom i besittning af den diamant, som bär hans namn, vet man ej riktigt. Pope insinuerar i några satiriska rader att "en ärlig faktor hade stulit den åt honom"; men i en flygskrift, hvilken Pitt utgaf för att gendrifva åtskilliga närgångna beskyllningar, försäkrar han sig hafva köpt den i Golconda. Historiskt är deremot att han sålde den till hertigen af Orleans, Frankrikes regent, för 135,000 pund och att diamanten då vägde 410 karat. Under franska revolutionen bortstals den år 1791, men blef åter under kejsardömet på ett hemlighetsfullt sätt tillställd regeringen. Den slipades då (kostnaden härför uppgick till 3,500 pund och slipningen varade två år), och Napoleon I bar den på knappen af sitt svärd.

Om den florentinska briljanten tror man att den är en af de juveler, som Carl den Djerfve förlorade i slaget vid Granson, och skall en schweizisk soldat hafva sålt den åt en prest för en spottstyfver. Den tillhör nu kejsaren af Österrike.

Såsom ett bevis på diamanters fluktuerande värde må slutligen anföras "Piggot"-diamanten, hvilken genom att bortspelas på lotteri inbragte sin egare 30,000 pund, men sedermera såldes åt Rundell och Bridge för 6,000 pund, hvarefter paschan af Egypten köpte den till dess ursprungliga värde. Hvem nu är dess egare vet man icke.

Vi hafva här talat hufvudsakligast om diamanter, men då rubinen är fullkomlig, står den i värde långt öfver alla andra ädla stenar. Om således t. ex. en ren briljant på 4 karat kostar 220 pund, så värderas en ren rubin af samma vigt till 400 pund, förutsatt att den har dufvoblodets färg. Ty här är det i synnerhet vid färgen man fäster afseende. En matt rubin af ofvannämnda storlek är ej värd mer än 12 pund. De stora rubinernas antal är mycket ringa. Man säger att konungen af Birma eger en af ett dufäggs storlek, men ännu har ingen sett denna sten. Vare härmed hur som helst, så äro rubinminorna i Birma de berömdaste i verlden, och "rubinernas herre" är en af hans birmanska majestäts många titlar.

Det skulle föra oss för långt att omtala turkosen, blodstenen, topasen, karbunkeln, agaten, ametisten och många andra ädla stenar både med hänsyn till deras värde och de många sägnerna om deras hemliga egenskaper. Vi vilja sluta med opalen, kanhända den vackraste af alla och i alla händelser den enda ädelsten, som ej kan förfalskas. Priset på opalen är, så att säga, obestämbart, då det är endast och allenast färgspelet, hvarefter detsamma beräknas. Ett vackert exemplar betalas med 1,000 pund, men i Wien finnes en opal, för hvilken förgäfves bjudits femtio gånger så så mycket. Föröfrigt lärer opalen hafva kommit ur modet på ett ganska löjligt sätt. En art af den (den mexikanska opalen) skall nämligen hafva den egenskapen att mista sin skönhet, då den kommer i beröring med vatten. Häraf begagnade sig Walter Scott i en af sina romaner, och ehuru han med den frihet som skalden har lät öfvernaturliga makter bära ansvaret för detta fenomen, tog man honom likväl på orden: ingen ville nämligen ha något att skaffa med opalerna, hvilka derför på otroligt kort tid alldeles kommo ur bruk.

När man ämnar besöka ett diamantsliperi, gör man sig naturligtvis en mängd fantastiska föreställningar om de under, man kommer att få se, och blifver derför något öfverraskad, då man finner att Costers diamantsliperi är en helt vanlig byggnad, som endast utmärker sig genom en mängd svarfstolar och driframmar. Allt hvad jag såg hade det mest hvardagliga utseende, och ingenting, hvarken hos lokalen eller arbetarne antydde att man här sysselsatte sig med något ovanligt eller att här funnos representerade ofantliga kapitaler. Enhvar gjorde helt lugnt sitt, utan att tyckas besväras af tanken på något öfvermåttan stort ansvar, och en grupp af tio karlar arbetade lika likgiltigt med diamanterna, som om det endast varit fråga om att laga en knappnål. Diamanter tycktes här icke hafva något annat värde än hvad det kostar att slipa dem. De gå ur hand i hand, och man handskas med dem, som vore de helt vanliga föremål. Den som väntar sig få höra arbetarne vidt och bredt orda om "Orloffer", "Pitter", "Koh-i-noorer" o. s. v. blir högeligen bedragen — jag hörde endast talas om ett visst lotteri och om priset på torkad ål! Arbetarne tycktes vara af bästa slag; man sade mig också att de äro högt aflönade samt att det aldrig skulle falla någon af dem in att stjäla en enda sten.

Det första intrycket, man får vid ett besök i Costers diamantsliperi, är således föreställningen om ett systematiskt och noga ordnadt arbete, men man förundrar sig ej deröfver, då man vet att det är just Coster som satt diamantslipningen i system. För tre eller 3½ århundrade sedan kände man endast till slipade indiska diamanter med fyra facetter; nu deremot har man briljanter med en mängd facetter, ehuru dervid gått förlorad en stor del af materialet. Men indierna förstå ej att behandla detta på rätta sättet, hvarför också deras diamanter icke hafva något särdeles högt värde. Konsten att slipa diamanter gick tidigt öfver i holländarnes och engelsmännens händer, men konstnärerna voro få och isolerade. Så vidt jag vet, finnas nu ej mer engelska slipare af någon betydenhet, och de holländska äro nästan alla samlade i hr Costers fabrik. Här arbetas med tillhjelp af ånga, i stället för att man förut begagnade sig af häst- och vattenkraft. Här utbilda sig arbetarne i åtskilliga grenar af slipningen, och här uppfostras lärlingarne till skickliga idkare af deras konst. I hr Costers diamantsliperi finnas modeller af alla de stora eller mera framstående diamanter han antingen slipat eller omslipat. Bland andra ser man således kopior af "Söderns stjerna", "Koh-i-noor" och "Nassac"-diamanten. De två sistnämnda äro slipade i London af Coster — den sednare är likväl blott omslipad. Endast denna omslipning kostade 1,000 pund.

Förfaringssättet vid diamanters slipning var under en lång tid en hemlighet, men nu vet hvar och en att man dervid använder pulver af diamant, kalladt diamantbord, hvartill begagnas affall och sämre eller oklarare diamanter. Icke desto mindre är sjelfva slipningsprocessen för många en gåta, och det inses lätt att den oinvigde, då han i sin hand håller en briljant samt beundrar dess regelbundna form och mångfaldiga, med matematisk noggrannhet slipade facetter, måste fråga sig sjelf hur det är möjligt att frambringa ett så utmärkt arbete. För besvarandet af denna fråga har den sista utställningen i Paris lemnat ett vigtigt bidrag, då flere af arbetets detaljer der framställdes af hr Coster jemte åtskilliga af honom gjorda nya uppfinningar och förbättringar. I stället för att inlåta mig på dessa detaljer vill jag söka gifva läsaren en öfversigt af slipningen.

Då en diamant skall slipas, genomgår den tre processer, af hvilka den första består deruti att stenen befrias från alla råa beståndsdelar och flisor. Det är ytterst sällan en diamant är fri från flisor och håligheter, och den är i allmänhet mer än alla andra ädla stenar besvärad af ett värdelöst påhäng. Den andra processen är en slipning, hvarigenom man åt stenen gifver dess ungefärliga form och på ett skizzartadt sätt anbringar några af de tillämnade facetterna. Den tredje processen består slutligen i poleringen, som gifver diamanten dess klarhet och strålglans. De två

Digitized by Google

första processerna utföras för hand, den sista med ångans tillhjelp.

När *rensaren (the splitter)* påträffar en flisa, börjar han arbetet med att intrycka diamanten i ett slags cement, hvilket har den egenskapen att blifva böjligt, när det uppvärmes, men mycket hårdt, då det får afsvalna. Detta cement anbringas i en skål med solidt skaft, som arbetaren omfattar med ena handen. I den andra tager han ett dylikt instrument, hvari sitter en diamant med en skarpt utskjutande kant. Denna för han fram och tillbaka på den råa diamanten, tills en skåra erhålles, hvari han kan införa ett fint stålblad och med ett slag få den omtalade flisan att springa af. Emellertid finnas några stenar, som ej kunna behandlas på detta sätt utan med fara för att hela stenen skadas, hvarför man till förekommande häraf använder en fin, med olja smord och med diamantpulver bestänkt sticksåg, som från stenen bortskaffar dess mindre ädla delar. Hela denna operation utföres öfver en låda med dubbel botten, hvaraf den öfre behåller de större diamantflisorna, då deremot diamantbordet nedfaller på den undre.

När diamanten sålunda är befriad från sina flisor och oädla delar, kommer den till *sliparen.* Dennes verktyger äro desamma som rensarens, och han arbetar likaledes öfver en låda med tvänne bottnar.

Efter att hafva utvalt två diamanter af ungefär samma storlek, fastsätter han dem, såsom ofvan blifvit visadt, i skålarne och begagnar nu den ena diamanten att slipa en facett på den andra, derigenom att han kraftigt gnider dem mot hvarandra. Såsom man torde inse, tager detta arbete i anspråk stor muskelstyrka, och sliparens händer äro dessutom mycket blottställda, hvarför de också äro försedda med tjocka skinnhandskar. När mannen slipat en facett, värmer han cementet öfver en liten gaslampa, vänder stenen något åt sidan, låter cementet svalna och börjar sedan arbetet med nästa facett. I allmänhet anbringar han endast hälften eller tredjedelen af det antal facetter, diamanten kommer att få, resten tillägges vid poleringen.

De flisor, som bortskaffas från de stora stenarne, äro ofta af högt värde; sålunda vet jag att affallet från en enda stor diamant uppgått till 8,000 pund. Diamantbordet tages likaledes väl vara på, men innan det användes, brännes det, för att det må skiljas från de cementpartiklar, hvarmed det genom slipningen blifvit sammanblandadt.

När diamanten kommer ur sliparens hand, har den, såsom ofvan nämndes, endast tredjedelen af det bestämda facettantalet, och dess yta är så rå och ojemn, att *poleringen* måste tillkomma för att gifva den dess rätta gestalt. Vid denna process, som, efter hvad vi nu veta, försiggår förmedelst ånga, uttages diamanten ur sin cementinfattning och insättes i en blandning af bly och tenn, som har en konisk form. Diamanten sitter i ena ändan af denna kägla, hvars andra ända gripes af en halfklotformig skål, som löper upp i en stark stam. Genom vid denna fästade tyngder tryckes diamanten ned mot en jernsvarfstols hjul, som gör 2-3,000 svängningar i minuten och ständigt mottager diamantpulver med en tillsats af olivolja för att hindra centrifugalkraften att sprida pulvret. Den tyngd som användes varierar betydligt (från 2 till 30 ℔), alltefter som facetterna skola blifva större eller mindre, men föröfrigt är metoden densamma för stora och små diamanter. Ehuru en enda arbetare i de flesta fall kan öfvervaka poleringen af flera stenar, är denna, liksom äfven slipningen, en långsam process och tager i anspråk den största påpasslighet och tålamod.

Får också den besökande i Costers diamantsliperi intrycket af ett systematiseradt handtverk, skall likväl en djupare inblick i arbetet öfvertyga honom om att han här har framför sig en konst, och dertill en mycket sällsynt konst. Antingen man fäster sig vid handkrafts- eller maskinarbetet, äro likväl arbetarens erfarenhet och skicklighet af öfvervägande inflytande. Det är svårt att säga hvilken del af slipningen är den vigtigaste. För att börja från början, har rensaren ett stort — kanhända det största — ansvar, då han, så till sägandes, är den som grundlägger hela det öfriga förfaringssättet, bestämmer hvad af stenen är ädelt eller oädelt och liksom i konturer påpekar hvad hans efterman skall utföra. Ibland har han att göra med stenar, som väga flera hundrade karat; men alltid måste han angifva den form, under hvilken stenen kan lemna egaren den möjligast största vinsten.

Sliparen kan sägas utgöra föreningslänken mellan rensaren och poleraren, och hvad som för honom är hufvudsak är starka muskler och en stor teknisk färdighet att tillslipa de råa facetterna. Ibland händer att, då han tillformat tjugotre facetter i rå form, en flisa kommer i vägen, så att arbetet måste afbrytas, men ansvaret härför faller icke på honom, utan på rensaren, hvilken borde hafva förutsett detta fall.

På *poleraren,* som lägger sista hand vid arbetet, hvilar naturligtvis ett stort ansvar. Honom tillkommer det att afpassa facetternas slipning efter diamanternas olika hårdhet. En del af stenen kan vara mindre hård än en annan (hvilket man hade tillfälle att iakttaga vid slipningen af Koh-i-noor), och låter han en mjukare yta för länge slipas, kan det inträffa att infattningen smälter och diamanten genom att vridas omkring i den förra betydligt skadas. Man vet icke hvad man skall mest beundra antingen hans grundliga uppfattning af en stor stens utarbetning eller den minutiösa noggrannhet, hvarmed han åstadkommer tjugo facetter på en sten, som ej är större än ett knappnålshufvud.

Diamantslipningen, sådan den bedrifves hos Coster i Amsterdam, måste således närmast betraktas som en konst, ehuru den är organiserad såsom ett handtverk. Understundom händer också att en eller annan arbetare med konstnärlig stolthet fördjupar sig i sitt eget verk och förälskar sig i någon diamant. En sådan kärlek, hvars uppkomst lätt fattas af den som är älskare af ädla stenar, motarbetas emellertid på fabriken så snart man blir den varse. Genom höga arbetslöner och ansenliga gåfvor för svårare slipningar söker man utestänga frestelsen, men när den det oaktadt infinner sig, får arbetaren öfvertaga ett annat och simplare göromål och fortfara dermed, tills det frestande föremålet blifvit undanskaffadt eller styrelsen är öfvertygad om att han glömt sin farliga kärlek och återvändt till sin normala, affärsmessiga tankegång.

Digitized by Google

Strutsen såsom europeiskt husdjur

af

Wilhelm Baer.

Den stora utveckling skeppsfarten i våra dagar uppnått och den i följd deraf framkallade lifliga förbindelsen mellan jordens olika folk hafva i väsentlig grad underlättat vår tids bemödanden att genomforska alla verldsdelarne, och härunder har menniskan lärt sig inse med huru frikostig hand naturen utbredt sina rikedomar af växter och djur öfver jorden; hvad hon under dessa sina ströftåg funnit kunna blifva sig till nytta, det har hon medtagit till hemmet. Sålunda finna vi på ett obetydligt område sammanförda Högasiens, Amerikas, Afrikas och Europas olika växter och djur: säd, potatis, hirs, morötter, arabiska hästar, engelsk boskap, spanska får och kinesiska svin. Men huru litet har ändock menniskan tillegnat sig af all denna rikedom, som inom djur- och växtverlden räknar arter i tusental! Jemföra vi antalet af de djur menniskan tamt och de växter hon odlar med hvad som finnes qvar i naturens riken, utgör det en så försvinnande bråkdel, att det ej lönar mödan att tala derom. Och hvad som deraf utgör grundlaget för de nu lefvande folkens välstånd hafva vi mottagit från tider, som utgöra historiens första början.

Buffons yttrande: "Menniskan skall på länge ej lära sig inse hvad naturen förmår öfver henne och hvad hon åter förmår öfver naturen" gäller ännu i våra dagar. På sista tiden har man likväl skänkt en större uppmärksamhet åt främmande djurs och växters acklimatisering. Med synnerlig förkärlek hafva de föreningar, som för detta ändamål bildats, kastat sig öfver djurriket, men några väsentliga resultater af deras bemödanden har man ej hört af.

Ett bland de få nyttiga djur, man sökt acklimatisera i Europa, är strutsen. Denna fågel bebor, som kändt är, en stor del af Afrika, men utbreder sig åt vester ej bortom de arabiska öknarne. Ehuru strutsen således är inhemsk i endast varma klimater, trifves han dock ganska väl i många af Europas länder, och frågan gällde således endast om han här skulle kunna fortplanta sig. Öfvervägande var den åsigten att detta djur ej kunde föröka sig under fångenskapen. I menagerier hade man visserligen ofta haft strutsägg under alla årstider, till och med om vintern, men några ungar hade aldrig framkommit. Men sedan man börjat gifva den stackars fågeln större frihet, så att han åtminstone kunde inbilla sig vara fri, togo försöken med strutsäggens utkläckande en sådan vändning, att hoppet om att få räkna strutsen bland Europas husdjur ej längre betraktades såsom ett vanvettigt hugskott.

Visserligen hafva de försök, som i Paris och Marseille blifvit gjorda att tämja strutsen, varit fruktlösa, men i stället har man lyckats bättre i Florens och på andra orter. De första strutsungarne utkläcktes år 1859 i furst Demidoffs zoologiska trädgård i San Donato vid Florens. Man ville på konstlad väg utkläcka ungarne i en ugn, men då man erhöll kännedom om den lyckliga utgången af försök, anställda i Hamma vid Algier, och om de försigtighetsmått som der vidtagits, öfvergick man till det der brukliga förfaringssättet utan att likväl lyckas.

Fursten hade år 1859 köpt en yngre hona, och snart varseblef man att denna och hannen voro sysselsatta med att göra i ordning ett bo åt sig. Den 17 Juni lågo tretton ägg i boet, och den 17 Augusti såg man två unga strutsar springa omkring i parken. Följande år ynglade samma hona åter och nu, liksom i Algier, med lyckligare resultat. Denna gång kommo sex unga strutsar till verlden. Ägg lågo ännu qvar i boet, men i följd af ett häftigt oväder, hvarunder blixten två gånger slog ned bredvid boet, drogo sig de gamla med ungarne tillbaka i en åt dem uppförd hydda och öfvergåfvo äggen.

Första gången öfverlemnade honan åt hannen besväret att utkläcka äggen. Hade den sednare lemnat boet för att skaffa sig föda, så infann sig honan visserligen och vände försigtigt om äggen, men aflägsnade sig derefter åter. Andra gången deltog hon i utkläckningen, men likväl i mycket mindre grad än hannen. Då en gång ett häftigt regn föll, lade sig honan bredvid hannen, liksom hade instinkten sagt henne att äggen nu behöfde mera skydd än hvad maken ensam kunde gifva.

Äfven iakttog man att strutsarne vid andra utkläckningen visade sig mindre vilda än förut. Man kunde närma sig boet, utan att den derpå sittande strutsen blef skrämd, och då honan härvid skyndade till sin make, förhöll hon sig helt stilla.

Sedermera har äfven i Spanien, i f. d. drottningens park (Buen Retiro), en struts blifvit utkläckt. Här har man likväl varit mindre lycklig, då endast en unge erhållits.

I anledning af sin jemförelsevis höga nordliga bredd (45°), sin höjd öfver hafsytan (645 fot) och proportionsvis låga medeltemperatur ($9\frac{1}{2}$° R.) måste Grenoble anses såsom en af de intressantaste orter för strutsens acklimatisering. I April 1864 hade uti dervarande acklimatiseringssällskaps zoologiska trädgård en strutshanne gräft ett $1\frac{1}{2}$ fot djupt och mer än tre fot bredt hål, hvari skulle nedläggas de ägg, om hvilkas tillkomst djuren underrättades af sin instinkt. Äggen började läggas i Maj och så fortgick det regelbundet, med ett mellanrum af två dagar, till den 6 Juni, då elfva välbildade strutsägg funnos der.

Af de elfva äggen förstördes två före utkläckningens början och af de återstående utkläcktes endast tre, och detta skedde på fyrtiondefjerde dagen sedan hannen börjat ligga på äggen (25 Maj). Dagen efter utkläckningen kröpo ungarne fram från hannen och började att med näbbet uppicka sand och en deg af hårdkokta ägg, bröd och laktuk. I början voro dessa ungar ungefärligen så stora som vildänder, hvilka de liknade äfven till det yttre; efter fjorton dagar voro de dubbelt så stora och åtföljde föräldrarne öfverallt, pickade i sanden och sprungo mellan benen på de gamla, när de märkte att dessa hittade någon föda.,

Honan, hvilken dittills ådagalagt så föga intresse för ungarne, visade sig nu såsom en i högsta grad öm moder, släppte aldrig ungarne ur sigte och skyndade genast till dem, då hon hörde deras skrik, hvilket har stor likhet med en uppskrämd kalkonunges.

År 1865 hade försöken med strutsens acklimatisering bedrifvits med framgång ända till Oktober, men då dogo, i följd af en egendomlig tilldragelse, tre ungar, hvilka voro så stora som föräldrarne. Det inträffade nämligen att strutsarnes benbyggnad kom ur led, äfven då djuren ej varit i häftig rörelse. Då man förmodade att orsaken härtill var brist på kalkämnen i lifsmedlen, så afhjelptes denna olägenhet, men likväl icke tidigt nog för att afvärja den sista olyckan.

Digitized by Google

I Madrid observerades äfven denna bräcklighet hos benen, men likväl icke i så hög grad.

Kunna således resultaterna af försöken i Grenoble ej kallas gynsamma, har man likväl icke anledning att uppgifva hoppet om strutsens acklimatisering. Ledaren af dessa försök anmärker: "Jag hyser den öfvertygelsen att de tama strutsarnes fortplantning är ett fullkomligt faktum. Deras tämjande är af intresse icke blott för vetenskapen, utan äfven för det praktiska lifvet".

Först och främst lemnar strutsen en stor mängd kött. I hans hemland är det likväl endast ungarnes kött som värderas. I Moses lag var strutskött judarne förbjudet såsom orent, och ehuru araberna ännu iakttaga detta påbud, hysa likväl några stammar i södern mindre betänklighet att förtära strutskött, äfven om det är fett. Om också i våra dagar strutsens kött icke står i högt anseende såsom lifsmedel, voro likväl läckergommarne i det gamla Rom af helt annan åsigt. Vopisius berättar att kejsar Firmus, lika ryktbar för sin skicklighet i smideskonsten som för sina mandater vid bordet, vid endast en måltid åt upp en hel struts. I synnerhet ansågs denna fågels hjerna som den största läckerhet och förtärdes derför i ofantliga qvantiteter. Så t. ex. framsattes vid ett enda gästabud för Heliogabalus en rätt af 600 strutshjernor.

Efter försöken i Grenoble förklarar man strutsens kött vara särdeles födande och välsmakande; det skall i någon mån likna harens. Man kan tillaga det på samma sätt som ox- och harkött; såsom rostbiff, hvilken ju är pröfvostenen för godt kött, lemnar det intet öfrigt att önska. Alla, som ätit det i Grenoble, hafva funnit det förträffligt.

Köttet är icke det enda ätbara af strutsen; tre liggningar gåfvo i Grenoble år 1866 45 ägg och dessa vägde tillsammans 154 ℔, så att hvarje strutsägg uppgick till omkr. 3,4 ℔. Tillagade på olika sätt, ha dessa ägg befunnits vara särdeles smakliga. Ett kokadt strutsägg har ett mycket frestande utseende; midt ur den bländande hvitan framlyser gulan såsom ett öga af ljusaste gula färg. Vid pannkakors gräddning skiljer sig strutsens ägg i intet hänseende från hönsens, och vid såsers tillagning är dess gula ypperlig.

Med afseende på strutsäggens förträfflighet öfverensstämma alla resandes omdömen med innevånarnes i denna fågels hemland. Om man afser från smaken, motsvarar ett strutsäggs innehåll 24 hönsäggs. Att döma efter äggens storlek, synes det omöjligt att på en gång förtära mer än ett, men många hottentotter uppäta likväl två efter hvarandra, ehuru de på samma gång förtära mycket fett eller smör.

Äfven strutsens vingfjädrar, så väl de svarta som de hvita, utgöra en värdefull handelsvara, och tusental af dessa oskyldiga djur falla derför offer för modet. Från södra Afrika utföras hvarje år till England ofantliga qvantiteter strutsfjädrar, hvilka uteslutande komma från republiken Transvaal och de i vester dertill gränsande områdena, ty i Capkolonien och den omgifvande trakten är strutsjagten belagd med strängt straff; derför hafva några värdshusvärdar vid Goda Hoppsudden tagit strutsuppfödningen om hand, och ehuru detta ej skett förrän på sednare tiden, har företaget likväl gått så raskt framåt, att redan nu der finnas ansenliga strutshjordar.

Om också de tama strutsarnes fjädrar äro omkr. 30 % billigare än de vildas, hafva de likväl så stort värde, att de taga uppmärksamheten i anspråk. Fjädrarne af de i Grenoble uppvuxna strutsarne såldes för 300 francs. I London betaltes i fjor 98 pd 14 sh. för fjädrarne af aderton unga strutsar, ehuru de befunno sig i mindre godt skick, då man i följd af bristande erfarenhet afplockat dem under en alldeles olämplig årstid.

Vid Cap anser man strutsskötseln lika vinstgifvande som merinofårskötseln. Äfven i Frankrike tror man att strutsskötseln skall blifva inbringande. I Grenoble utgjorde uppfödningskostnaden för hvar och en af de bägge strutsarne 80-90 francs. År 1866, som var det ogynsammaste af de tre försöksåren, inbragte fjädrarne af de bägge fåglarne 300 francs och äggen 180 francs, hvilka priser likväl voro låga.

Anmärkningsvärd är äfven strutsens snabbhet. Under vanliga förhållanden lemnar han de bästa hästar efter sig, såsom man finner uppgifvet redan i Gamla Testamentet. Under vissa omständigheter är denna snabbhet i sanning underbar, ty strutsen tillryggalägger då en mil på tre minuter. Hans fötter tyckas knappast vidröra marken och i ett enda steg tager han 14-15 fot. Om vi få tro Adamsans uppgift, så kan i Senegal en struts, som bär två ryttare, hinna om en engelsk häst. Framtidssvärmare drömma redan om en strutspost, hvilken fortskaffar bref till de aflägsnaste orter, liksom om strutsjagt på Lüneburgerheden, der en morgonridt på denna snabbfotade fågel så skall reta matlusten, att man med största lätthet förtär en *omelette à l'autruche* om 3-4 ℔.

Efter det försöken i Florens fått en så lycklig utgång, ansträngde man sig i Marseille på allt sätt att i dervarande zoologiska trädgård utkläcka strutsägg. Att man misslyckades hade väl till största delen sin orsak deruti att trädgården var för liten och för mycket besökt, då den alltid stod öppen för allmänheten. År 1861 utvalde man derför på sandfälten vid Montredon, mellan hafvet och bergen, som i sydost omkransa Marseilleviken, en plats af 5-6,000 qv.-fot och omgaf densamma med en inhägnad, hvilken likväl ej var så tät, att solstrålarne utestängdes.

Den 2 Mars ditflyttades strutsarne. Till en början tycktes deras nya bostad ej behaga dem. Under tio dagar voro de oroliga och sprungo med stora steg rastlöst omkring, men företogo sig slutligen att tillreda ett bo; ett i sanden gräfdt hål, som hade formen af en afhuggen kägla, och härmed arbetade både hannen och honan. Några timmar efter boets fullbordande lades ett ägg och derefter regelbundet ett hvarannan dag, så att den 20 April räknades fjorton ägg.

Allt gick efter önskan, och den 3 Juni såg den första ungen dagsljuset; de följande dagarne utkläcktes ytterligare tio — ett så gynsamt resultat hade man ingenstädes erhållit. En unge dog, men de andra trifdes väl; efter en månad hade de uppnått en trapphonas storlek och i Augusti en ståtlig kalkontupps.

Äfven den åsigten att strutsen i tama tillståndet är en ovig, långsam och vresig fågel har blifvit vederlagd genom de anställda försöken. I Grenoble visade de sig ej vara så dumma som man i allmänhet säger att de äro. De voro visserligen skygga, men gifves väl något djur som icke, insnört i vår barbariska civilisations band, förlorar något af sin naturliga liflighet och glädje? Likväl visade sig strutsarne kunna blifva lika läraktiga och menniskan tillgifven som de flesta af våra husdjur. Så fick t. ex. den qvinna, åt hvilken man anförtrott dem, taga upp ungarne i sina armar, utan att föräldrarne deröfver visade något missnöje, då de deremot vid åsynen af en främmande person eller djur råkade i raseri.

Sålunda har man all anledning hoppas att strutsen med tiden skall blifva en i Europa inhemsk fågel. Det dröjde 300 år innan kalkonen blef allmänt utbredd, men med strutsen bör det ej dröja så länge, då förhållandena nu äro i väsentlig grad förändrade.

Digitized by Google

En modegalenskap i fordna tider

af

Wilhelm Baer.

Ehuru blommor spelade en stor roll i den grekiska gudaläran och symboliken, så uppsvingade sig likväl icke grekernas trädgårdskötsel till samma höjd, hvarpå de öfriga sköna konsterna hos dem befunno sig. Antalet af de blommor som odlades i de grekiska trädgårdarne var derför ej synnerligen stort, men det oaktadt omnämner Aristophanes ett blomstertorg i Athen. Mest omtyckta voro violerna, hvarför äfven skalderna kalla Athen den violbekransade staden. Egendomligt nog, var det de orientaliska folkslagen, som, ehuru de icke äro några beundrare af naturens liflösa skönhet, först började i sina trädgårdar uppdraga en mängd vackra blommor. Liksom kineserna hafva varit våra lärmästare i många afseenden, så voro de det äfven i blomsterodling, hvilken konst från detta land långsamt utbredde sig åt vester.

Då Rom kom i beröring med Orienten, blef deraf äfven en följd att trädgårdsskötseln uppnådde en hög grad af utveckling i denna verldsstad; i synnerhet Lucullus hade fattat en sådan smak för österlänningarnes trädgårdar, att han från de eröfrade länderna hemförde många främmande sällsynta växter och i närheten af Bajæ, vid neapolitanska hafsviken, anlade trädgårdar, hvilka i prakt och dyrbarhet täflade med Österlandets, så att Pompejus på skämt kallade deras skapare en Xerxes i toga.

I sextonde århundradet infördes blomsterodlingen från Persien till Konstantinopel och utbredde sig derifrån vidare öfver Vesterlandet, så att vi hafva att tacka denna stad för många blommor, som nu pryda våra trädgårdar och fönster. Mera än hvad nu för tiden, då samfärdseln folken emellan blifvit i så hög grad underlättad, är fallet, voro sådana växter sällsynta och dyra, så att endast förmögna personer kunde förskaffa sig dem.

Till dessa blommor hör den nu allmänt utbredda tulpanen, hvilken för de gamla folken var alldeles obekant. Tulpanen härstammar från Taurien eller Krim, ty der funno den Pallas och marskalken af Biberstein växande vild. Under tidernas lopp har den vandrat mot vester, ty Busbek, den österrikiska ministern i Konstantinopel, varseblef den på vägen från Adrianopel till Konstantinopel, Shaw i Syrien och Chardin vid norra Arabiens gräns.

I de österländska trädgårdarne var tulpanen redan tidigt känd och omtyckt. Den har fått sitt namn i följd af dess likhet med den österländska turbanen, hvilket ord egentligen uttalas *dulbend*.

År 1559 fördes en tulpanlök från Konstantinopel till Augsburg, och sex år derefter flyttades den af den ofvannämnde Busbek till Prag.

Den stora mångfalden af färger hos denna blomma har likväl frambragts genom kultur, och denna färgrikedom öfverträffar alla andra blommors. Den ursprungliga tulpanen är helt och hållet gul, och det var endast denna man kände till före medlet af sextonde århundradet. Det oaktadt hade likväl markgrefven af Baden-Durlach, en passionerad blomsterälskare, 200 år derefter icke mindre än 3,600 afbildningar af tulpanvarieteter, och i en grefves af Pappenheim trädgårdar funnos på en gång samlade icke mindre än 500 olika tulpanarter.

Flitigast bedrefs tulpanodlingen i Holland, der städerna Amsterdam, Haarlem, Utrecht, Alkmar, Leyden och Rotterdam egnade sig deråt, men hufvudorten för tulpanodlingen och handeln med tulpanlökar var likväl Haarlem. De flegmatiska holländarne blefvo så intagna af denna fullkomligt luktlösa blommas färgprakt, att tycket för densamma öfvergick till en formlig vurm, och då handeln med tulpaner gaf en riklig vinst, bemödade sig tulpanodlarne att både hvad form och färg angick uppdraga så vackra och sällsynta exemplar som möjligt för att derigenom ännu mer stegra köplusten. Mellan åren 1634-1637 hade tulpanyrseln så utbredt sig i Holland, att den, i fall den grasserat i vår tid, djerft skulle kunna mäta sig med de nuvarande vinglerierna på börserna i Paris och Newyork.

Den högsta summa, som under denna tid af det befängdaste spekulationsraseri betaltes för en enda tulpanlök (*Semper Augustus*), var 13,000 floriner, hvilka då hade ett mycket högre värde än nu. För en "amiral Enkhingen" gafs 5,000 flor., medan "amiral Liefkenshoek" var mindre berömd och derför kostade endast 4,000. Man betalte icke blott med penningar, utan, såsom ännu i dag i Amerikas aflägsna skogsbygder, med de mest olikartade föremål, hvarpå man hade öfverflöd. Ett af de egendomligaste priser är det som bjöds för en lök af sorten *vice roi*. Det bestod nämligen af 2 laster hvete, 4 dito råg, 8 gödda svin, 12 feta får, 2 oxhufvuden vin, 4 tunnor öl, 2 tunnor smör, 1,000 ℔ ost, 1 säng med tillbehör, 1 packe kläder och 1 silfverbägare, alltsammans värdt 2,500 flor. Och allt detta för en enda blomsterlök, som nu fås för några få groschen.

År 1637 inbringade i Alkmar 120 tulpaner, hvilka såldes på allmän auktion, mer än 90,000 flor. Endast Haarlem skall på tulpanhandeln under den tiden hafva skördat öfver 10 mill. gulden.

De gamla krönikeskrifvarne berätta naturligtvis om många lyckans skötebarn, hvilka på detta besynnerliga börsspel vunno stora förmögenheter. Så skall t. ex. i Amsterdam en person under fyra månader på detta hasardspel vunnit icke mindre än 68,000 flor.; och de funnos äfven som skördade millioner. Men lyckan är, som man vet, blind, och för att gynna den ene måste hon svika den andre, då det endast är genom fleres ruin hon kan rikta ett fåtal. Låt vara att några fattiga hörde till dessa lyckans gunstlingar; men också många förmögna personer bragtes till tiggarstafven, och de fingo nu på sitt välstånds ruiner filosofera öfver alltings fåfänglighet, såsom en gång Marius på Karthagos.

Vid dessa skamlösa börsspel lät man, alldeles som det sker i våra dagar, alla minor springa. Personer, hvilka åtogo sig att leverera tulpanlökar som de icke egde, försökte att genom alla möjliga knep nedtrycka priserna till leveransdagen, på samma gång motståndarne ej hade försyn för att anlita liknande manövrer. Hade den ene eller andre öfverlistat sin motpart, måste segraren på den afgörande dagen likväl aflägsna sig med lång näsa, då hans motståndare vägrade att uppfylla sina förbindelser. För detta skamlösa vingleri satte likväl generalstaterna en gräns genom ett

Digitized by Google

beslut af den 27 April 1637, hvari de förklarade att hvarje dylik fordran skulle indrifvas på samma sätt som alla andra.

Härmed voro äfven tulpanvingleriets dagar snart räknade. Det nesliga fallet kom hufvudstupa. Priserna icke föllo, utan formligen stupade, så att en lök (*Semper Augustus*), hvilken i ena ögonblicket kostat 13,000 flor., i nästa gällde endast 50. Ett så plötsligt prisfall torde sedan dessa fasansfulla dagar svårligen bevittnats på Europas börser, dessa spekulationens tempel, dit man vallfärdar i större och andäktigare skaror än de som förr begåfvo sig till Mekka.

Hundrade år sednare fick verlden upplefva en andra upplaga af detta skådespel, men i tulpanernas ställe hade nu trädt hyacintlökarne.

Äfven dessa blommor voro obekanta för de gamla folken. Den grekiska myten berättar visserligen att hyacinten skulle hafva uppspirat ur den af Apollo dödade spartanern Hyacinthos' blod, men denna blomma är ej vår nuvarande hyacint, utan den blåa svärdsliljan. Vår hyacint härstammar, liksom tulpanen, från Orienten; den kom nästan samtidigt med den sednare i medlet af sextonde århundradet från trakten af Bagdad öfver Konstantinopel till Vesterlandet, först till Italien och derifrån till Tyskland och Holland.

Hyacinten steg aldrig så högt i pris som tulpanen. År 1730 betalte man för hyacinten *Passe non plus ultra* 1,850 flor., och för $\frac{1}{16}$ ofir, hvaraf en hel lök nu kostar endast några groschen, 275 floriner. Öfverhufvud är det ganska besynnerligt att den genom sin färgprakt ögat bestickande, men på samma gång alldeles luktlösa tulpanen så intog holländarne, att de upphöjde den till en modeblomma, då deremot hyacinten, med sitt fina och ljufliga doft och ehuru den obestridligen kan räknas till en af de skönaste bland Floras älskliga barn, först långt sednare och i en vida mindre grad trädde i förgrunden. Föröfrigt var det likaledes de enkla hyacinterna som funno nåd inför holländarnes ögon; på de dubbla satte man ej något värde, utan gaf dem i stället öknamnet "tjockhufvuden". Det var först mot slutet af förra århundradet de togos till nåder, men sedan hafva de fortfarande bibehållit sig i blomsterälskarnes gunst.

Icke utan skäl har man ofta liknat den i alla regnbågens färger prålande tulpanen, emedan den ej eger några andra företräden, vid en fåfäng menniska, hvilken icke kan dölja sitt andliga armod under ett glänsande yttre. Ännu i denna dag gäller den gamla satsen: "kläderna göra mannen", och härigenom förklaras äfven det företräde, holländarne gåfvo tulpanen framför hyacinten. Enligt det gamla ordspråket: "kaka söker maka", blef också den fåfänga tulpanen, då smekmånadens nyhet och tjusningskraft redan voro i aftagande, fransmännens älsklingsblomma under Ludvig XIII och XIV. Visserligen kallar man den sednares regering en guldålder, till hvilken Europas samtliga regenter sökte i sina stater åstadkomma en motsvarighet, men en tid, då ett helt folk, liksom dess särskilda individer, var så fullkomligt i saknad af hvarje ädlare känsla, kan historien svårligen uppvisa. Den yttre prakten betydde då allt, och likväl var den ytterst fattig, då den äkta konstnärliga anden hade vikit från densamma. Med skäl har man derför framställt tulpanen såsom en trogen bild af qvinnokönet under sjuttonde århundradet, och då man erinrar sig denna yppiga och utsväfvande tids modedockor, måste man medgifva att liknelsen är träffande.

Ännu en gång, hundrade år sednare, gjordes åter stora ansträngningar att bedåra modenarrarne. Men denna gång var det fransmännen och engelsmännen som trädde i holländarnes ställe, och den modeblomma, hvilken nu uppväckte dessa folks lidelser, var dahlian eller georginen.

Denna ännu i dag hos oss omtyckta och utbredda växts fädernesland är nya verlden — de sandiga högslätterna i Mexiko — der den, öfverlemnad åt sig sjelf, växer på fria fältet, likaledes blott såsom enkel. Redan år 1789 skickade föreståndaren för botaniska trädgården i Mexiko, Vincente Cervantes, rotknölar af tre olika arter till sin kollega, abbé Cavanillas i Madrid, der dahlian blommade för första gången 1791. Till den svenske botanikern Dahls ära erhöll växten namnet dahlia. Men då Thunberg redan gifvit en annan blomma detta namn, omdöpte Willdenow dahlian efter den berömde naturforskaren Georgi i Petersburg; emellertid hafva fransmännen, belgierna och engelsmännen blifvit den första benämningen trogna och äfven i södra Tyskland är den den vanliga.

Denna blomma kom till England vid samma tid som den infördes i Spanien, men dukade under, så att den år 1804 måste åter planteras i kungliga trädgården i Kew. Mera allmänt känd blef först dahlian efter Alex. v. Humboldts återkomst från hennes hemland, i hvilket han rest år 1803 och derifrån förskaffat sig nya frön och nya varieteter. Inom Tyskland blommade dahlian för första gången 1805 i Weimar och Leipzig. I sistnämnda stad kunde man året derpå uppvisa mer än hundra varieteter.

Georginvurmen grasserade under trettio år; äfven då var det icke den enkla, ursprungliga blomman som betaltes med öfverdrifna priser, utan trädgårdsmästarnes konstprodukter. Föga fattades att passionen var nära att uppnå samma höjd som den vanvettiga tulpanspekulationen 200 år förut. Frankrike tog denna gång galenskapens pris, då derstädes år 1838 en konstnärligt ordnad och väl bibehållen georginsäng af en vurmare betaltes med 70,000 francs (öfver 50,000 rdr). I samma land utbyttes äfven en ytterst sällsynt diamant mot en enda georgin. I England såldes år 1839 "Flickan från Bath" (en särdeles framstående varietet) för 100 pd st. (1,800 rdr).

För dahlian icke längre i våra dagar modets spira, så räknas den likväl till de allmänt utbredda praktväxter, hvilka genom sitt billiga pris äro tillgängliga för alla samhällsklasser, hvarför den också finnes öfverallt. Ännu i denna dag har den en eller annan dyrkare, som kan uppvisa hundratals varieteter, och dock äro kostnaderna för dessas åstadkommande obetydliga. England fortfar ännu att vara det land, der dahlierna hufvudsakligen odlas, och är handeln med dem ännu ganska liflig, då man bemödar sig att af denna sköna blomma, som med skäl kan kallas "höstens drottning", framkalla nya och vackra varieteter. Detsamma gäller äfven i närvarande tid om Holland med afseende på tulpanerna och i synnerhet hyacinten. Om också Haarlem, den holländska blomsterstaden, ej längre är hvad det förr varit, så bedrifves likväl der en vidsträckt odling af dessa blommor, hvilka årligen inbringa betydliga summor. Det fordna spekulationsraseriet har visserligen långt för detta fallit i glömska, men Haarlems tulpan- och hyacintlökar hafva icke desto mindre bevarat sitt rykte. Ännu i denna dag föredrager man dem framför alla andra, ehuru äfven annorstädes odlas detta slags blommor, hvilka ej stå efter de holländska i skönhet.

Ännu är blomsterodlingen i Haarlem så betydlig, att om man närmar sig staden samt har vinden mot sig, ljufliga ångor, som man med välbehag insuper, förkunna att man befinner sig i närheten af den berömda blomsterstaden. Snart varseblifver man också vidsträckta fält, hvilka, infattade i en genom hafvets närhet framkallad, ytterst saftig och frisk grönska, prunka med den mest skiftande färgprakt. Ännu fortlefver här det gamla täflingsbegäret, ty den ena trädgården öfverbjuder den andra i blommornas färgrikedom och växternas mångfald. Och äfven i staden har bibehållit sig den fordna kärleken för Floras älskliga barn, ty öfverallt återfinner man

Digitized by Google

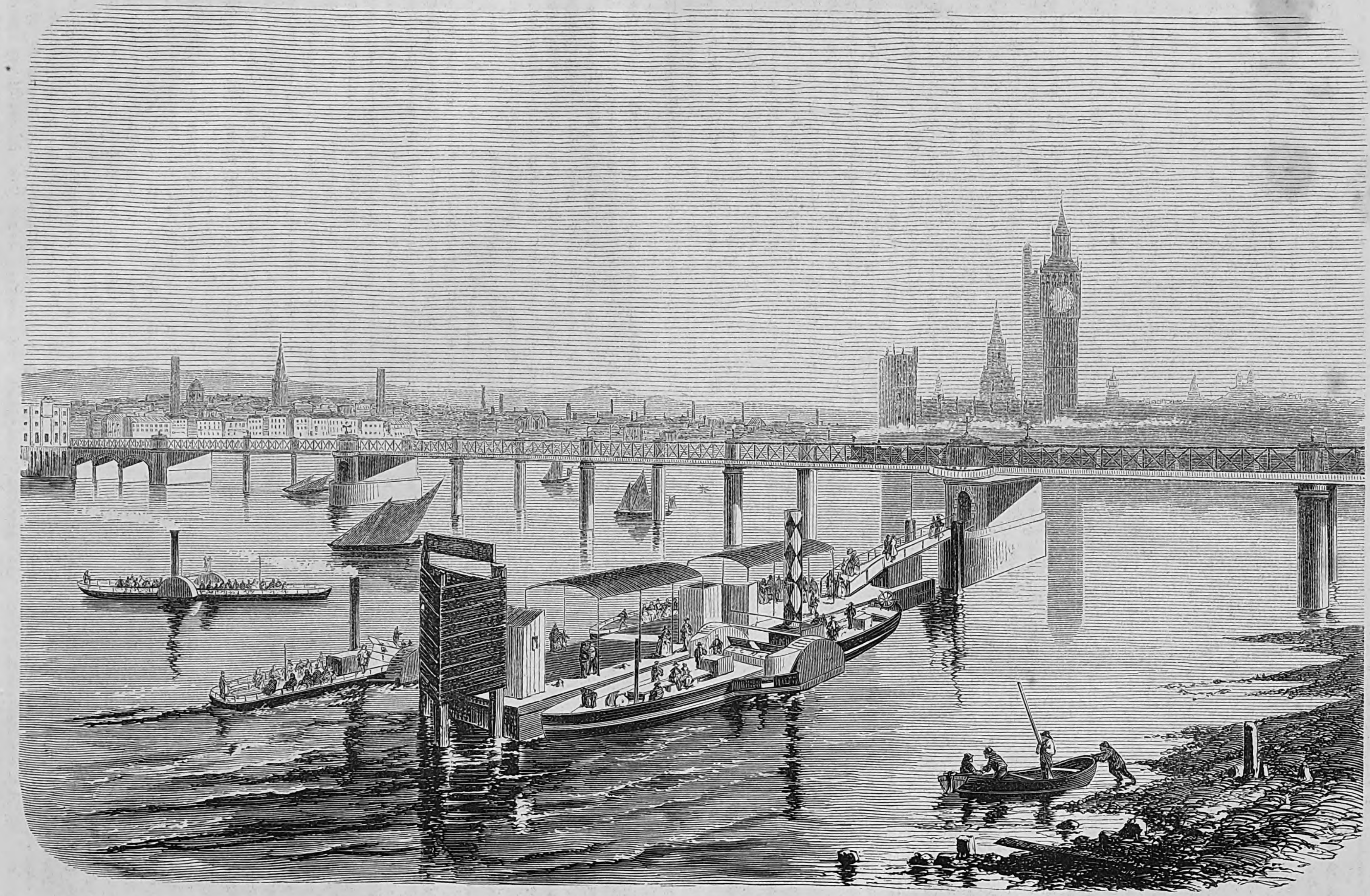

Bron öfver Themsen vid Charing-cross.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Marknad i Novgorod.

Digitized by Google

Digitized by Google

dessa i fönstren, så att man med hvarje steg tvingas att tänka på flydda tider, om också gräs växer på många gator och flera andra spår antyda att Haarlem en gång sett bättre dagar.

Genom sednare tiders ökade samfärdsel har smaken för blommor fått ny näring; nutidens kommunikationsmedel göra det för örtkännare och trädgårdsmästare möjligt att genomforska främmande verldsdelar för att upptäcka nya skönheter. Alla jordens nejder bidraga sålunda till att tillfredsställa vår smak för blommor, och ett enda år skänker oss nu flera upptäckter än förr ett helt århundrade, ehuru dessa barn från andra luftstreck blott sällan blifva en för alla gemensam egendom, utan under en längre eller kortare tid stanna hos de förmögna. I synnerhet i England betalas ibland summor, som i någon mån erinra om sjuttonde århundradets vurm för tulpanen. Sålunda betaltes för några år sedan i London på en offentlig auktion af flera dubbletter af en berömd samling orchideer 600 pd st. (närm. 11,000 rdr). Högsta priset på ett exemplar var 28 pund och det lägsta 5.

Dessa priser bevisa att i England oförsvagad fortlefver den gamla passionen för dessa praktblommor, hvilka smycka Anderkedjans djupa dalar i så stor mängd, att, såsom A. v. Humboldt säger, en målare under hela sitt lif ej skulle hinna afbilda dem alla. Kanhända har detta förorsakats af den omständigheten att vurmen för orchideer kostar mycket penningar, i synnerhet om man alltid vill hafva de nyaste och skönaste; men äfven inom blommornas stilla och poetiska verld för det nyckfulla modet ett strängt regemente och modet är, såsom vi visat, på detta område lika tyranniskt som på något annat.

Brünn.

(Med illustration.)

Denna Mährens hufvudstad, som slaverna kalla Brno, ligger der floderna Schwarzawa och Zwittawa blanda sina vågor vid foten af en platå, som är öfver 800 fot hög och på hvilken förr reste sig fästningen Spielberg, som förstördes af fransmännen år 1809. Fästningen begagnades förut såsom statsfängelse, och det var här den berömde italienaren, grefve Silvio Pellico satt inspärrad mellan åren 1822-30, under hvilken tid han skref sitt på nästan alla språk öfversatta verk *Le mie prigioni*. Då sjelfva staden omgifves af fruktbara åkerfält, herrliga träd- och vingårdar, gör den på främlingen ett godt intryck, hvilket ännu mer förhöjes, då han besöker den utmärkt vackra promenadplatsen Augarten, der militärmusik uppföres två gånger i veckan.

Brünn har för närvarande 70,000 innevånare och intager bland Österrikes städer ett framstående rum såsom en af dess mest betydande fabriksorter, då här finnas storartade läder- och klädesfabriker, hvilka sednare förse hela österrikiska monarkien med nästan allt det kläde hon förbrukar. Staden erbjuder derför om natten en egendomlig anblick med de rykande skorstenarne på dess talrika verkstäder, hvilka upplysas af tusentals gaslågor. Omkring 1 mil mot öster ligger byn Austerlitz, der Napoleon I den 2 December 1805 besegrade österrikarne och ryssarne. Brünn har utstått svåra belägringar i fordna tider, såsom år 1428 af hussiterna, och år 1645 försvarade sig staden tappert och med framgång mot Torstenson, som då förde Sveriges segrande fanor mot dess då befästade murar. Brünn bör ej heller vara oss svenskar främmande, då det skickat oss en bland nutidens förnämsta och mest begåfvade konstnärer, Wilhelmina Neruda, som der föddes.

Brünn har har nästan samma karakter som Prag; der återfinner man samma slaviska befolkning, samma katolska prägel genom de många kyrkorna och klostren, presterna och munkarne, men dess varmare, herrligare klimat förråder att man redan hunnit ett godt stycke längre mot söder.

Makarief-marknaden i Ninji-Novgorod.

(Med illustration.)

Ninji-Novgorod — eller Nedre Novgorod — är en oansenlig handelsstad midti ryska riket och har omkring 40,000 innevånare. Men en gång om året, vid Peter-Paulsmessan på hösten, sväller befolkningen ut som en svamp, när den lägges i vatten, ty här hålles då under flere veckor en stor marknad, dit folk sammanströmmar i hundratusental. Ursprungligen hölls den längre mot öster i tartarernas gamla hufvudstad Kazan, och sedermera i den lilla, en bojar tillhörande staden Makarief, men år 1817 kastade Rysslands sjelfherrskare en onådig blick på den stackars bojaren, hvars gods då indrogos till kronan, på samma gång genom en kejserlig befallning marknaden flyttades till Ninji-Novgorod, men ännu kallas den af ryssarne Makarief eller S:t Makarii marknad.

Platsen är väl vald, då den ligger midt emellan medelpunkterna för den europeiska konstfliten och den asiatiska produktionen. Omsättningen är mycket betydlig; redan tre år efter marknadens ditflyttning var den 100 mill. rubel, de ditförda varornas värde anslogs då till 150 mill. Om hösten brukar väderleken der i allmänhet vara torr och vacker, så att det är endast dammet som besvärar de resande; inträffar emellertid regn, visa sig vägarne mindre till sin fördel, då de förvandlas till en mörja, hvars djup tilltager ju närmare man kommer staden. En resande, som besökte marknaden år 1863, försäkrar att han tillbragte fyra timmar på den sista milen, då han ej kunde komma fram för de många åkdon, hvilka i långa rader arbetade sig fram till staden. Utmed vägarne äro vid denna tid uppslagna usla tält åt kossackerna, som utgöra ett slags polis, hvarför man oupphörligt ser dessa hedersmäns blanka spjutspetsar framskymta mellan löfverket. Samlingen af såväl infödingar som Österns mera ociviliserade innebyggare i deras besynnerliga och brokiga drägter blifver med hvarje ögonblick allt tätare, tills den resande kommer fram till staden, der oredan och oväsendet trotsa all beskrifning.

På den medföljande planschen, föreställande en scen från denna marknad, synes i midten en "förnäm" tartarisk köpman, som gerna vill afsluta en affär, men hvars bemödanden tillintetgöras af en listig, skäggig och thedrickande ryss, som, höjande axlarne, högtidligen förklarar att han verkligen bortskänker sina varor åt sin "lille fader"; ryssens försäkringar väcka dock så litet förtroende, att en aristokratisk, mager armenier förfärad begifver sig bort, då hans ömtåliga samvete förbjuder honom att bevittna ett dylikt lurendrejeri. I det brokiga hvimlet upptäcker man äfven kineser; en sådan bevittnar såsom ointresserad part den omtalade affären. Den handfaste karlen, som står i begrepp att kasta upp en packe på axeln, är en af de simpla tartarer, hvilka förtjena sitt dagliga bröd såsom bärare; de äro starka, handfasta individer med svart, kortklippt hår och bära alltid en liten ljusfärgad eller guldbroderad hufva på hufvudet, som af de mera lyckligt lottade prydes med en stor, luden mössa, hvilken om sommaren är alldeles öfverflödig. Till höger upptäcka vi en tiggare, sådan detta slags folk ser ut der i landet, och i bakgrunden två kossacker, som skola upprätthålla ordningen, hvilken skyldighet de full-

Digitized by Google

göra på ett tillfredsställande sätt, när deras egen fördel derigenom tillgodoses. Till venster står en tartarqvinna, med ett tunnt kläde omkring hufvudet och i en kort, med pelsverk kantad tröja, bruklig bland detta folkslag.

Fyrtornet på Molo nuovo vid Genua.

(Med illustration.)

För hvarje steg den besökande tar i Genua påträffar han vittnesbörd om dess mäktiga forntid och blomstrande nutid. Liksom i Venedig, Genuas medtäflarinna i flydda dagar, ser man äfven här öfverallt resa sig gamla, stolta palatser; men under det att de i Venedig som oftast äro färdiga att instörta och gifva en sorglig bild af denna stads förfall, utgöra de i Genua talande vittnesbörd om en lycklig generation, som ännu kan häfda den förgångna tidens glans och ära. En fri fana svajar öfver denna stad och otaliga skepp tillföra dess innevånare de aflägsnaste orters guld. Derför är det också som upplystes det hela af ett herrligt solsken: husen och menniskorna småle. I hamnen råder en verksamhet som det är ett nöje att betrakta, och på skeppsvarfven röjer sig en ifver, hvilken uppväcker vår förvåning. De mot hamnen sig sänkande gatorna äro ofta trånga och branta, men öfverallt möter man lif och rörelse. Äfven i den trångaste gränd finner guldsmeden en marknad för sina filigramsarbeten, liksom borstbindarne för sina billiga varor. Vid de stora gatorna, der palatserna resa sig och de stora köpmännen utbreda sina dyrbara varor i praktfulla bodar, är allt tilltaget i stor skala. Här ser man unga damer, som äro ute för att göra sina uppköp, med den hvita slöjan hängande nedåt ryggen, och här strömma stadens eleganter till kafeerna, hvilka i Genua stråla af en nästan furstlig prakt.

Då Columbus grubblade på sin stora tanke att upptäcka en ny verldsdel, ville han gifva sin fädernestad äran häraf, hvarför han vände sig till Genua med anhållan om hjelp, men man afvisade honom såsom en ömklig drömmare. Hvad den store mannens samtid bröt mot honom, det hafva kommande generationer sökt godtgöra genom att på ett torg vid en af stadens förnämsta gator resa en minnesstod åt den frejdade upptäckaren. På en hög piedestal står Columbus, stödjande sig på ett ankare, medan en gestalt, föreställande Amerika, knäböjer vid hans fot. Sjelfva hufvudmonumentet är omgifvet af allegoriska figurer, hvilka, liksom allt det öfriga, äro af snöhvit marmor och väl utförda.

Helt nära denna staty ligger den stora jernvägsstationen, hvarifrån man inom kort föres till den ej långt från Genua belägna park, som tillhör markiserna af Pallavicini.

Sjelfva *Villa Pallavicini* är ett underverk af marmor, till och med i det marmorrika Italien. Snön är ej hvitare än marmorn, hvaraf den stora, breda altanen förfärdigats. Och parken sedan! I timtal kan man ströfva omkring der, än åt söder, än åt öster, än åt norr. Än vandrar man under palmer, än under cedrar, än höres sorlet från en brusande fors, som störtar sig ned förbi den svårmodiga granen och björken, hvilka stå der drömmande om hemmet vid Mälarens vatten. Här reser sig en solbelyst bergsklint öfver en dal, hvarest den tropiska floran nedslagit sina bopålar, och der slingar sig vägen genom en dansk boklund. Här ligga ruinerna efter en gammal götisk borg, der lyser en romersk triumfbåge af hvit marmor fram mellan oranger och rosenbuskar. Här öppnar sig en droppstenshåla, i hvilken vi inträda; vattnet glittrar vid våra fötter och den lilla båten inbjuder till en lustfärd. Vi låta ro oss omkring i hålans dunkla sidogångar, vi föras mot ljuset — och se, båten förer oss öfver en förtjusande sjö, omkransad af blomsterbeströdda stränder. Under vägen se vi en turkisk moské; halfmånen glittrar i solskenet och kupolen glänser såsom guld. Här se vi ett kinesiskt tempel med en mängd förgyllda klockor, och der öppnar sig en förtrollande utsigt; mellan träden uppenbara sig det blåa, spegelblanka hafvet, skeppens hvimmel och i fjerran det solbelysta Genua, bredvid hvars inlopp reser sig det 488 fot höga fyrtornet på Molo nuovo, vägledande seglarne ute på hafvet in i den fredliga och trygga hamnen.

Slottet Gottorp i Slesvig.

(Med illustration.)

Detta, hvilket är det enda som nu finnes qvar af staden Slesvigs många slott under medeltiden, ligger på en liten ö i den långa Sliefjorden och är en ansenlig byggnad, bestående af fyra olika stora flyglar med en 200 alnar lång hufvudfaçad och ett 90 alnar högt torn. Det tillhörde från första början de slesvigska biskoparne och är i sin äldsta gestalt uppfördt af en bland dem i tolfte århundradet, sedan deras äldre befästade slott, Gammel-Gottorp, hvilket låg ½ mil norr om Slesvig, hade blifvit förstördt under presterskapets strider med konung Valdemar I. Genom byte mellan biskop Bondo och hertig Erik af Sönderjylland öfverlemnades Gottorp år 1268 åt den sistnämnde, hvilken lät starkt befästa detsamma, och liksom slottet förr hade varit biskoparnes residens, så blef det nu säte för de sönderjutske hertigarne af Abels ätt, hvilka beständigt lågo i fejd med Danmarks konungar. Under dessa strider blef Gottorp, såsom hertigdömets förnämsta fästning, ofta, men förgäfves belägradt, i synnerhet under de odugliga konungarne Kristoffer II och Erik af Pommern. År 1492 nedbrann slottet helt och hållet, men blef åter uppbygdt, och i början af det följande århundradet lät Fredrik I (såsom hertig) reparera såväl sjelfva slottet, i synnerhet dess vestra sida, som skall hafva varit den sista qvarlefvan från biskoparnes tid, som fästningsverken, hvilket företag fortsattes af hans son och efterträdare, konung Kristian III. En annan i Nordens historia märkvärdig man, erkebiskopen i Upsala, Gustaf Trolle, slutade i Juni 1535 sitt bullersamma lif på Gottorp, dit han sårad blifvit förd såsom fånge efter slaget vid Öxnebjerg. Vid Slesvigs och Holsteins andra delning (1544) tillföll Gottorp hertig Adolf och var sedermera (intill 1713) säte åt honom och hans efterkommande, de holstein-gottorpska hertigarne, det ryska kejsarhusets stamfäder, af hvilka de sista i Danmarks historia spelade samma sorgliga roll som Abels slägt under medeltiden och Augustenburgarne i våra dagar, enär de uppträdde såsom fiender till det land, hvarifrån de härstammade, och till de konungar, med hvilka de voro förenade genom blodets band. I December 1564 — natten efter det hertig Adolf firat sitt bröllop med prinsessan Kristina, en dotter till den under reformationstiden bekante landtgrefven Filip af Hessen — nedbrunno slottets norra och södra flyglar, men hertigen lät 1568 italienska byggmästare återuppföra dem. De holstein-gottorpska hertigarne vinnlade sig mycket om slottets försköning och fästningsverkens förbättring: sålunda lät samme hertig Adolf 1574 uppföra ett rundt torn på slottets vestra sida; under hans son Adolf Johan och dennes son Fredrik III förstärktes slottet med bastioner, och Fredrik IV lät år 1698 nedrifva slottets södra sida och återuppbygga den i dess nuvarande gestalt, hvilket arbete fullbordades 1703. Äfven vetenskapliga samlingar grundades på slottet af dessa hertigar: Johan Adolf inrättade år 1606 det berömda gottorpska biblioteket, hvilket betydligt förökades af hans efterträdare,

Digitized by Google

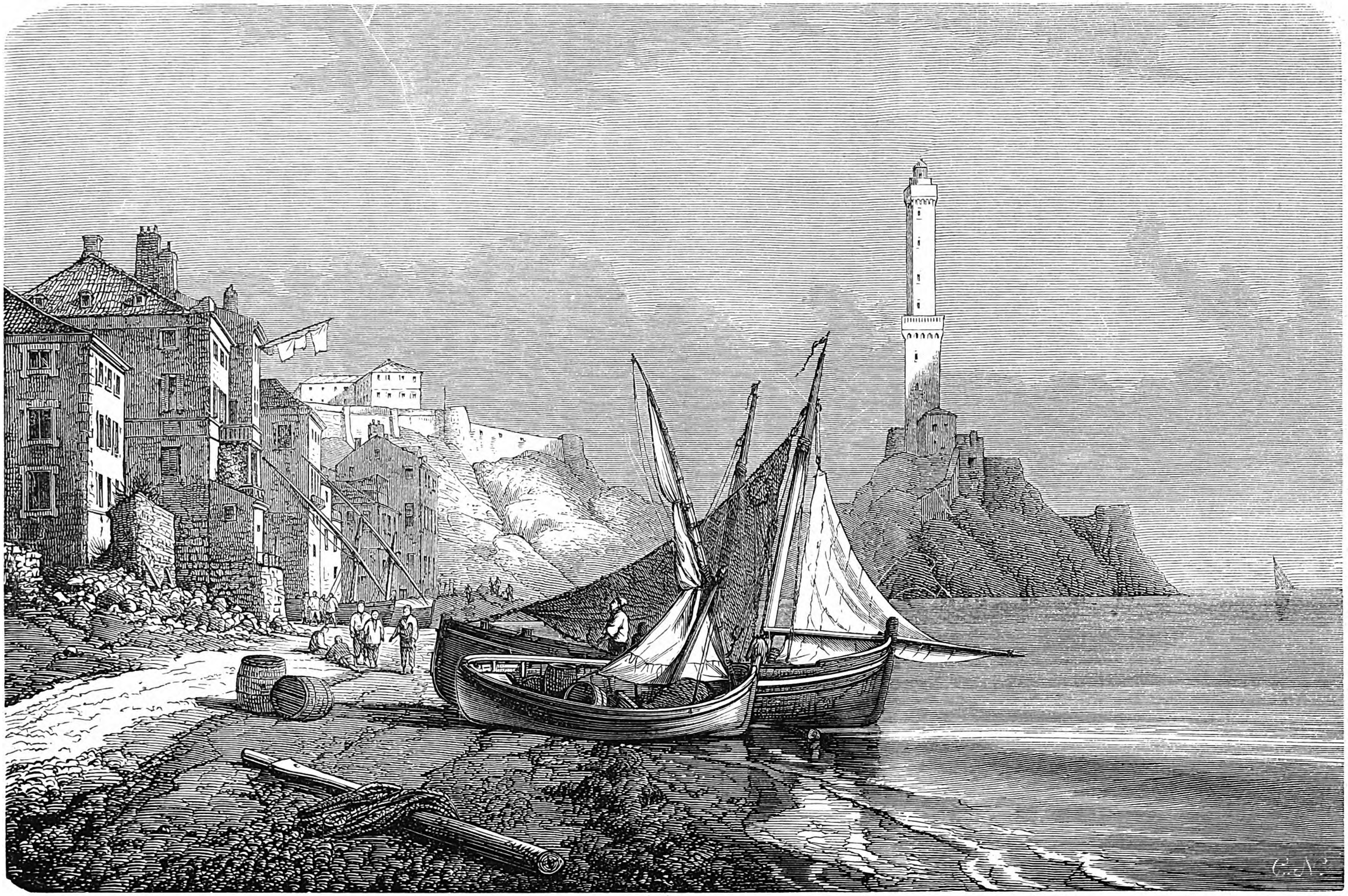

Fyrtornet i Genua.

Digitized by Google

Digitized by Google

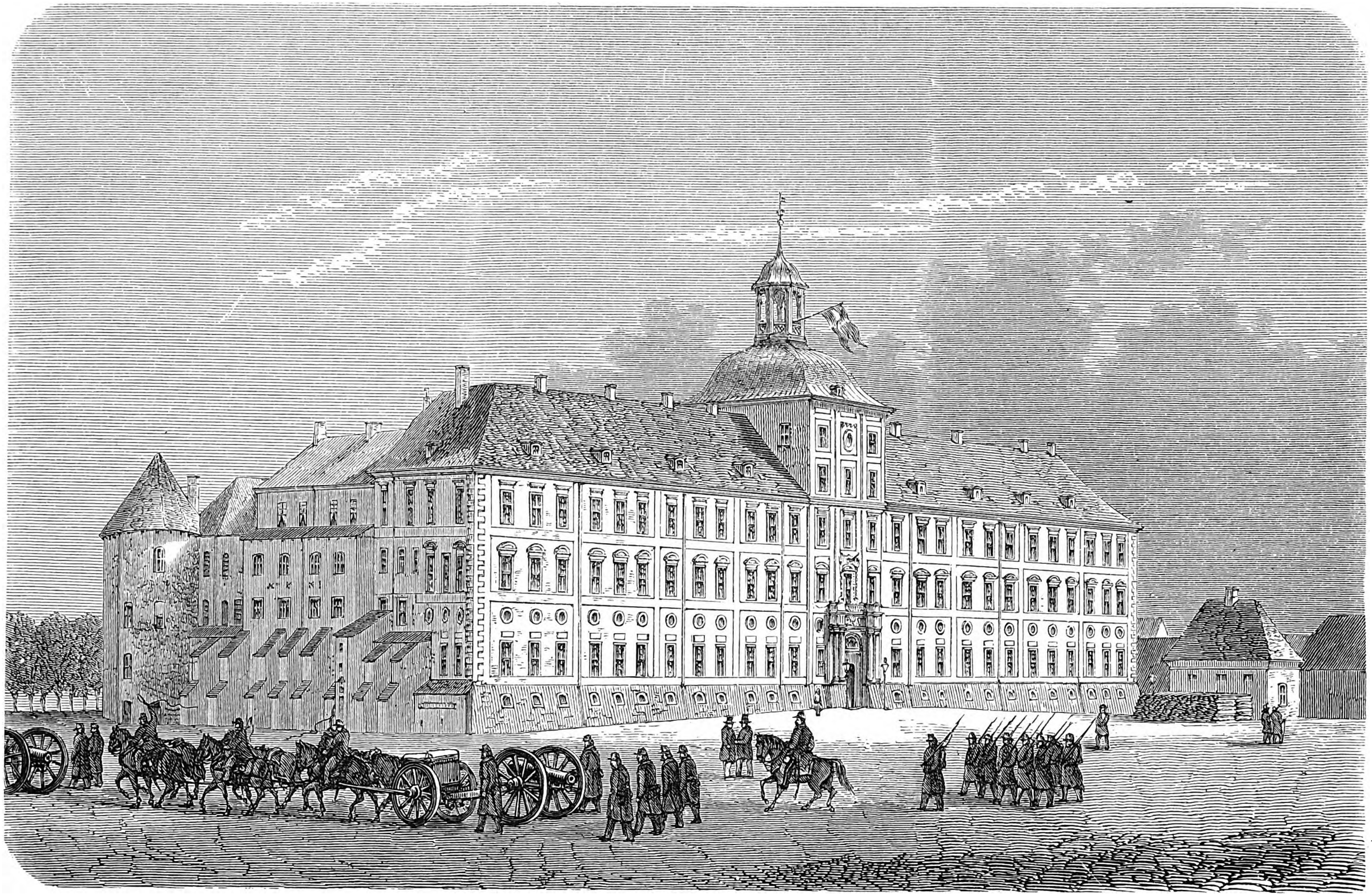

Gottorps Slott i Slesvig.

Digitized by Google

Digitized by Google

och Fredrik III bragte 1651 till stånd en naturalie- och konstkammare, som innehöll många sällsyntheter, konstfullt arbetade astronomiska instrumenter samt en mynt- och medaljsamling. Dessa saker ledo mycket under krigsoroligheterna; hvad som återstod af biblioteket och konstkammaren lät konung Fredrik III 1749 föra till Köpenhamn för att sammanslås med hufvudstadens samlingar. I slottsträdgården, kallad "Nyværk" (Neuwerk) i motsats till de äldre trädgårdarne och anlagd norr om slottet af hertig Fredrik III år 1640, funnos flere anmärkningsvärda byggnader, hvilka nu äro försvunna, nämligen Globhuset, i persisk stil uppbygdt af samme hertig under ledning af hans hofmatematiker och bibliotekarie Adam Olearius och hvarest förvarades den under åren 1654-64 förfärdigade stora himmels- och jordgloben, hvilken 1714 skickades till S:t Petersburg såsom en gåfva af konung Fredrik IV åt czar Peter; Amalienborg, ett lusthus, hvilket hertig Kristian Albreckt lät uppföra 1670, för att fira sin gemål, den danska prinsessan Fredrika Amalia, och som pryddes med väggmålningar af Jurian Owens; och slutligen karusellen och orangeriet. Under de fyra sista här residerande hertigarnes stridigheter med Danmarks konungar blef Gottorp upprepade gånger besatt af dessa sednare, och slutligen tog konung Fredrik IV den 13 Mars 1713, på grund af den hertigliga regeringens förrädiska förbindelse med Sverige, det gottorpska området i besittning, hvarefter den gottorpska delen af Slesvig, sedan kriget slutat, den 22 Augusti 1721 införlifvades med Danmark. Sedermera var slottet säte för de kungliga ståthållarne, bland hvilka den mest framstående var den om staden Slesvig så högt förtjente, med konung Fredrik V:s dotter, Louise, gifte landtgrefven Carl af Hessen från 1768 till hans död 1836, och den siste (1842-46) prins Fredrik af Augustenburg, konung Kristian VIII:s svåger, hvilken i Mars 1848 uppträdde såsom landsförrädare och ledare af det slesvig-holsteinska upproret. Gottorp var intill år 1848 säte för den år 1834 upprättade slesvig-holsteinska regeringen. Under slaget vid Slesvig hölls slottet besatt af infanteriet, hvilket, liksom hela den danska krigsstyrkan, måste vika för öfvermakten. Efter att hafva varit besatt af fienden, användes det en tid bortåt såsom lasarett och förvandlades sedermera till kaserner, hvarjemte fästningsverken raserades. Från nyårsdagen 1863 till den 7 Januari 1864 uppehöll sig Danmarks nuvarande konung på slottet, der han föddes den 8 April 1818, och utfärdade derifrån dagen efter sin ankomst den bekanta proklamationen till hären.

Charing-Crossbron öfver Themsen.

(Med illustration.)

Engelsmännen kalla Themsen *the silent highway* — den tysta stråkvägen — och den som sett den ofantliga mängd af segelfartyg, större och mindre ångbåtar, pråmar och roddbåtar, hvilka röra sig förbi hvarandra på denna pulsåder för Londons handel och trafik, skall medgifva att Themsen förtjenar detta epitet. Öfver floden äro slagna tio broar, bland hvilka de förnämsta äro London-, Soutwark-, Blackfriars-, Waterloo- och Westminsterbroarne. Mellan de två sistnämnda befinner sig Hungerford- eller Charing-Crossbron, hvarom närstående plansch gifver läsaren en föreställning.

Denna bro uppfördes, emedan man ville förena sydöstra och sydvestra bangårdarne med Charing-Cross, och när den var färdig (1862) refs den gamla Hungenfordbron, som förut innehaft samma plats, och endast dess namn fortlefver, då Londonborna kalla dess efterträdare än Hungerford, än Charing-Cross-Bridge. Themsen har här en bredd af 1,350 fot och vid högt vattenstånd ett djup af 30 fot. Bron hvilar på gjutna jernpelare, hvilka äro neddrifna i flodens botten, och öfverbyggnaden består helt och hållet af smidt jern. Bredden är öfverallt 70 fot, så att fyra jernvägsspår rymmas bredvid hvarandra, hvarjemte på båda sidor för fotgängare äro anbragta trottoarer, som hafva en bredd af sju fot. Detta storartade byggnadsföretag har utförts under ledning af ingeniör Hawkshaw, och de olika brodelarne hafva förfärdigats af maskinfabrikanterna Cochrane & komp., hvilka äfven lemnat materialet till Westminsterbron.

Inloppet till Marseille.

(Med illustration.)

När vi nordbor höra talas om Medelhafvet, är det liksom om hjertat klappade något fortare än vanligt, som om ett nytt lif genomströmmade våra ådror och vi genom våra kalla vinterdagar och snödrägtiga moln skådade dit ned till den varma solen, den klara himmelen, det mörkblå hafvet och de yppiga, gröna kuster som omgifva det. För dem, som under en vinter, då vi här hemma kläda oss i pels, hafva rest i södern eller uppehållit sig vid Italiens, Spaniens och södra Frankrikes kuster, gått med uppknäppt rock utmed de leende stränderna och tillika varit nog lyckliga att undkomma den torra, bistra mistralen — för deras inre öga står under den mörka årstiden bilden af denna herrlighet, den sköna naturen och det rörliga folklifvet såsom en dröm, åt hvars gycklande hägringar vi så gerna hängifva oss. Och för dem, som ej sjelfva sett allt detta, visar det sig kanhända i lika herrlig prakt, ty hvem har ej läst eller hört talas om allt det sköna, man på dessa ställen får skåda? Gör en resa till Medelhafvet, men res till lands, icke till sjös, ty det mäktigaste intrycket får du i förra fallet.

Vi fara då på jernvägen från Lyon utmed floden och förlora snart vinbergen med deras enformiga planteringar ur sigte. Landet blifver flackare och de höga popplarne förekomma allt sparsammare, men mulbärsträden, silkesmaskens bostad och Provences rikedom, liksom de mörkgröna olivträden, blifva allt talrikare och lummigare. I bakgrunden höja sig till venster de snöbetäckta alperna och till höger har man en vidsträckt utsigt öfver den kuperade, temligen sparsamt bevuxna terrängen. Vi passera Avignon, landskapet blifver åter bart och ödsligt, hvitt dam liksom af krita uppfyller luften och intränger i kupeerna, lägger sig öfver kläderna, i håret, smyger sig ned på halsen och in i munnen. Vi fara öfver en stor slätt, naken, sandig och öfversållad med småsten, såsom en hafsbotten, der endast några gröna fläckar ligga såsom oaser i en öken. En stor insjö, besynnerligt nog, med mycket salt vatten, utbreder sig till höger om oss, och då vi se oss omkring, utbrista vi ovilkorligen: är detta verkligen Provence, mandel- och mulbärsträdens hem, det landskap, hvarom provinsrosen gifvit oss en så tjusande föreställning? — Ja, det är Provence; men haf tålamod och det blir nog bättre. Nu rycka vi närmare den ås, mot hvilken bantåget fortfar att styra kurs; den ser mörk och föga inbjudande ut, men man kan ju icke veta hvad den gömmer i sitt sköte eller hvad som finnes på dess andra sida. Landskapet blir allt torrare, fattigare och tråkigare; den resande tröttnar — men åsen uppnås, plötsligt blir det beckmörkt och vi äro inne i tunneln.

Det berättas om en engelsman, en af dessa Albions söner som tillbringa halfva sitt lif på jernvägarne, att han aldrig steg af vid någon station, utan tillbragte flere dagar och nätter å rad i waggonerna, hvarför han naturligtvis också måste göra sin morgontoalett i dessa. Han brukade då här-

Digitized by Google

till använda den tid, då tåget passerade genom långa tunnlar, och hans ressällskap kunde således ej se hvad han hade för sig. Men en gång blef han narrad. Han trodde sig vara i en lång tunnel — hvarutinnan han alldeles misstog sig — och när bantåget plötsligt rusade ut ur denna i det klaraste morgonljus och då solen redan var högt öfver horisonten, stod vår engelsman der midt i kupén, sysselsatt med att byta om skjorta. Man tänke sig hans och sällskapets öfverraskning! En sådan otur skulle han likväl svårligen hafva råkat ut för i den tunnel vi nu passera, ty den är omkr. ¾ sv. mil lång och helt säkert den längsta i hela Frankrike. Färden i detta mörker är ej angenäm, men då tåget ilar ut i dagsljuset utbredes för den resandes öga det skönaste och mest imponerande panorama södern kan erbjuda: det mörkblå Medelhafvet med dess förtrollande kuster. Jernvägen ligger högt; under oss ha vi till venster ett fågelperspektiv af Marseille med dess hamn, dess skog af master, öarne och klipporna i hafvet, hvaribland ön If, grefvens af Monte-Christo fängelse, de hvita, på den mörkblå hafsytan spridda seglen, men framför allt de leende kuster, öfver hvilka hvälfver sig söderns sköna himmel.

Marseille, hvilket är Medelhafvets hjerta, liksom Toulon är dess svärd — med hjerta förstå vi då här den källa, hvarifrån utgå de stora pulsådrorna och hvarigenom allt blodet cirkulerar — kan egentligen icke kallas någon vacker stad hvad dess inre beträffar, utan är det dess omgifningar som äro så utomordentligt sköna; men deremot är det en liflig stad, uppfylld af ett så stort och brokigt menniskohvimmel, att man svårligen på ett så jemförelsevis inskränkt rum annorstädes finner dess motsvarighet. Gatorna äro smala, osnygga och stinkande, hotellerna dåliga och kafeerna förträffliga, hvarför den resande flyr från sjelfva staden ned till hamnen med dess friska luft. Den gamla hamnen — Marseille har nämligen två sådana — är aflång och mycket djup, beskyddas vid inloppet af två skansar och är ständigt uppfylld med skepp; en bred kaj går rundtomkring den, och svårligen får man på något ställe i Europa se en brokigare samling menniskor. Här trängas individer af alla nationer, i synnerhet Medelhafvets kustinnevånare och sjöfolk, italienare, spanjorer, greker, turkar o. s. v.; franska matroser och soldater, styrmän, gensdarmer, köpmän, en massa fruntimmer, barn, månglerskor och sjåare. Ett litet vackert torg ligger alldeles i närheten af hamnen och en bred allé leder här genom staden; på denna punkt finnas de mest besökta kafeerna, i hvilka man ser officerare och matroser, rika grossörer, soldater och arbetare sitta om hvarandra vid småborden, spelande domino, drickande absint och rökande tobak ur små pipor. Söder och vester om den gamla hamnen ligger den nya, som endast genom en smal kanal står i förbindelse med den förra, hvilken tjenstgör såsom reparationsdocka för större fartyg. Den nya hamnbyggnaden är lika stor som den gamla och skyddas mot hafvet genom en lång molo. Äfven denna hamn är ständigt uppfylld med skepp, och till och med på redden, der goda ankarplatser finnas, ser man en mängd fartyg. Här råder beständigt lif och rörelse, ångfartyg och segelskepp lätta eller kasta ankar, och taga vi i betraktande dessa goda hjelpmedel för trafiken och Marseilles gynsamma läge vid Medelhafvet, så inse vi lätt huru denna stad kunnat blifva af så stor betydelse för Medelhafshandeln.

En likprocession i Venedig.

(Med illustration.)

Canal Grande eller *Canalazzo* är, såsom hvar man vet, hufvudpulsådern för Venedigs lif. Den är för denna stad hvad Corson är för Rom, Toledogatan för Neapel, boulevarderna för Paris och Unter den Linden för Berlin. Denna kanal har formen af ett Z eller liggande S, är öfver tre fjerdingsväg lång samt 100-200 fot bred och upptager i sitt sköte alla de för Venedig egendomliga bikanalerna. På bägge sidor om densamma resa sig ståtliga marmorpalatser, kyrkor och sevärda byggnader. Den hvimlar af en massa gondoler, hvilka här föreställa de europeiska promenadplatsernas dyrbara och smakfulla ekipager. — Plötsligen tystnar sorlet; från en af de många bikanalerna svänger på den breda vattenvägen in en gondol, i hvars midt synes en fyrkantig upphöjning, öfvertäckt med ett svart bårkläde, som är märkt med ett kors på hvarje sida. Tvänne munkar med vaxljus i händerna läsa messor för den aflidnes själ, och efter följa gondoler med sörjande anförvandter. Gondolerna vika åt sidan för det högtidliga tåget, man korsar sig andäktigt, och då den hemska synen försvunnit, börjar åter det rörliga lifvet, fåfängan och lättsinnet taga ut sin rätt och njuta af lifvets korta solskensdagar.

Rendsburg.

Denna i hertigdömet Slesvig vid Eiderfloden belägna stad räknar en ganska betydlig ålder. För sin tillvaro såsom stad har Rendsburg att tacka den gamla fästningen Reinholdsburg, hvilken grefven af Holstein, Adolf III, lät uppbygga år 1200 och som, efter att hafva blifvit raserad, återuppfördes af hertig Gerhard den Store. Under det trettioåriga krigets stormiga dagar framryckte österrikarne mot Rendsburg och bemäktigade sig detsamma efter en häftig stormning år 1627. Sexton år derefter eller 1643 satte sig svenskarne i besittning af staden, men sedan dessa hade dragit bort, återtogs den af danskarne. Ännu en gång visade sig de svenska fanorna utanför Rendsburg, då nämligen öfverste Wrangel — ej att förvexla med fältmarskalken med detta i Sveriges krigshistoria så frejdade namn — flere gånger, ehuru förgäfves, sökte bemäktiga sig staden, hvilket hade till följd att han måste aftåga med oförrättadt ärende. Sista gången Rendsburgs namn förekommer i de beständiga fejderna mellan Sverige och Danmark är år 1713, då här afslöts ett stillestånd mellan de båda rikena den 16 September.

Fästningen bestod förr af tre genom Eidern skilda verk, bland hvilka ett, Altstadt, låg på en ö i floden; söder om detta låg Neuwerk och i norr Kronwerk. Altstadts och Kronwerks vallar raserades af danskarne år 1854.

Rendsburg har dessutom ett gammalt slott, två kyrkor, ett framstående klockgjuteri och berömda strumpväfverier samt vackra promenadplatser.

Den utsigt af Rendsburg, vi härmed bifoga, är tagen på holsteinsk botten, öfver öfre Eidern, och framställer ön Altstadts nordöstra sida med jernvägsbron och något af den norra slesvigska stranden. Till venster synes den ena af kyrkorna, Mariakyrkan, och nedanför den ligger stadens badhus.

Digitized by Google

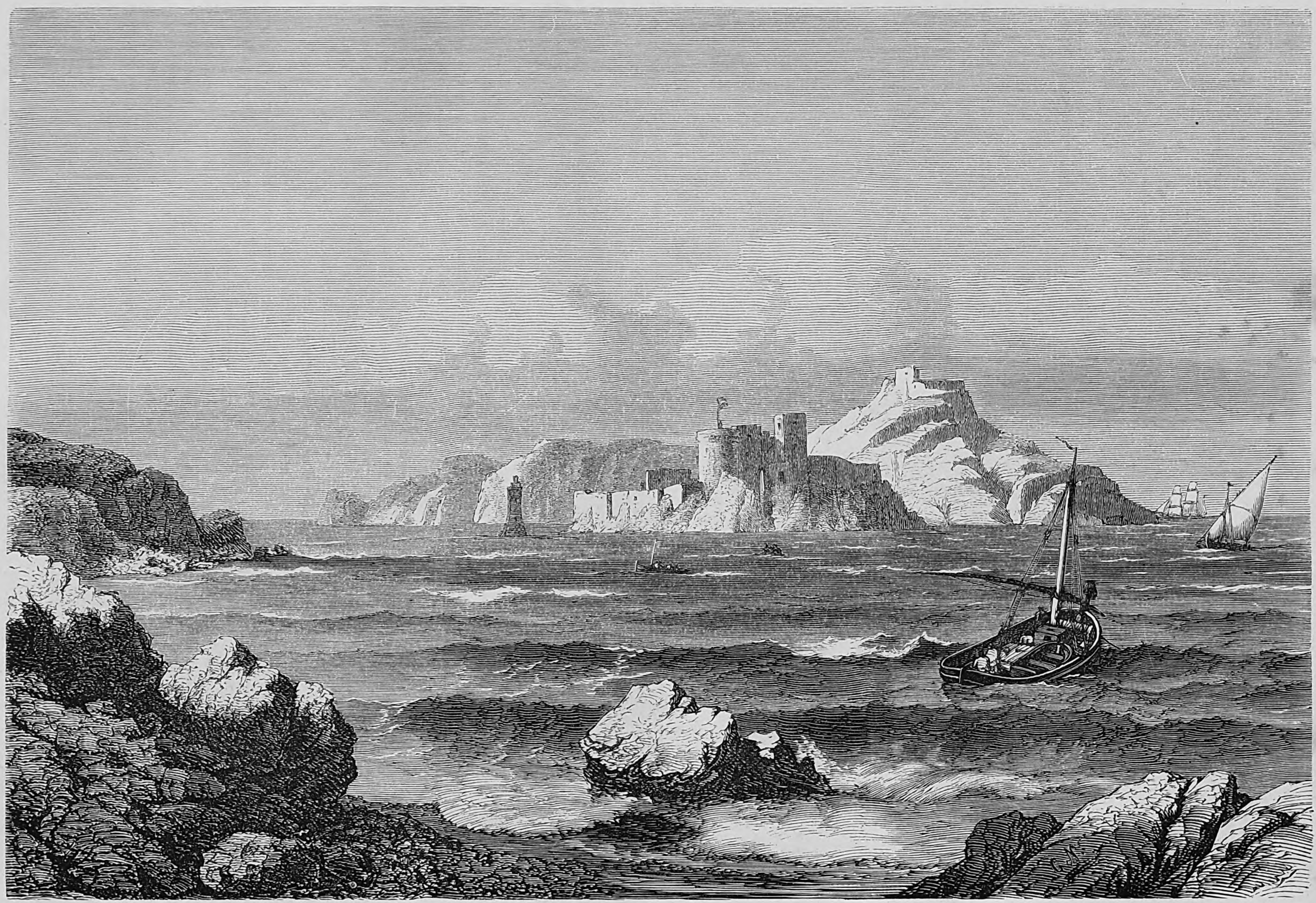

Inseglingen till Marseille.

Digitized by Google

Digitized by Google

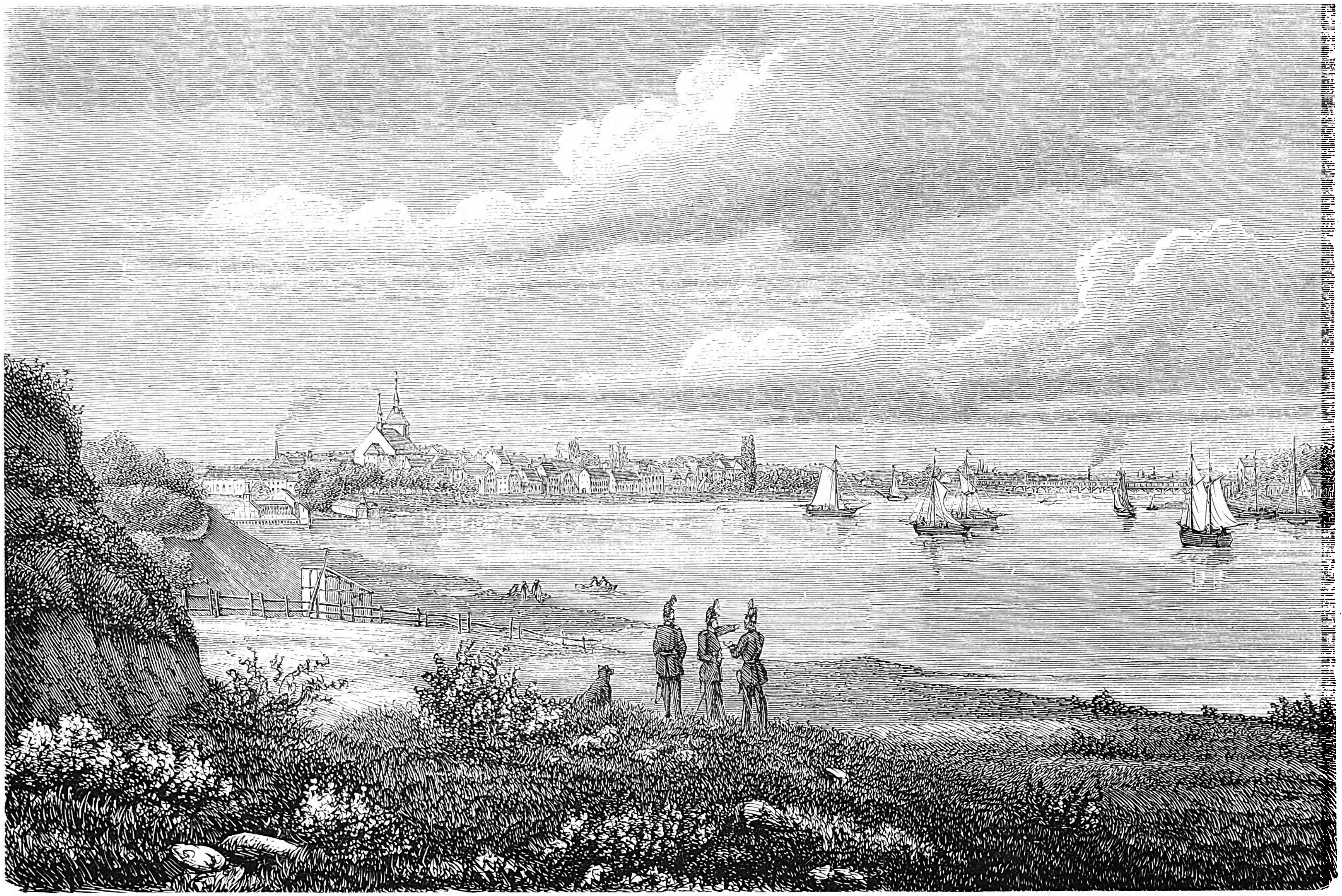

Rendsborg i Holstein.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

skrifter. Detta förhållande egde visserligen rum under medeltiden, men icke i det gamla Rom; ty om också i fordna tider ett mindre antal böcker sattes i omlopp än nu, så var likväl i Rom intresset för litteraturen lefvande och handeln med böcker särdeles liflig.

Martialis, Ovidius och Propertius berömma sig af att hela verlden känner dem. Om Rom på deras tid ej hade kunnat uppvisa flere köpare och läsare af böcker än hvad man i allmänhet antager, så skulle dessa författares ord hafva varit ett barnsligt skryt, då de säga: gamla och unga, flickor och gifta qvinnor, Rom och provinserna, senaten och lägret läsa våra skaldestycken. Horatius uttalar i en af sina satirer sin missbelåtenhet öfver att den romerska allmogen egde hans arbeten, hvaremot den i mindre grad aristokratiske Martialis gläder sig åt att hela Rom älskade, berömde och sjöng hans verser, att de funnos i hvarje bröstficka, i allas händer.

För att blifva bekant med nya arbeten behöfde man likväl icke köpa dem. I Rom funnos allmänna lånbiblioteker, der ej någon afgift erlades för lån af böcker och hvarest höllos föreläsningar, i det skalder och vetenskapsmän der föredrogo sina nya arbeten. Dessa föreläsningar blefvo snart ett oafvisligt dagligt behof. I baden och på allmänna platser förelästes hvarje dag någonting, och icke sällan öfvervoro kejsarne af politiska orsaker dessa föredrag. Plinius omtalar i ett af sina bref att under den sista månaden knappt en enda dag gått till ända utan någon föreläsning. Juvenalis berättar om Statius att han försatte hela staden i hänryckning genom att föreläsa sin Thebais, alla strömmade till, bänkarne brusto under mängden af åhörare, men skalden — fick svälta.

Säkert är att de lägre klasserna i Rom ej voro beröfvade tillfällen att befatta sig med litteraturen, ehuru man saknade en press. De hade sina böcker och tidningar. Tacitus, den bästa af alla auktoriteter, visar att man i provinserna och lägren med stor begärlighet läste tidningarne. »Enhvar vill veta», skrifver han hånande, »hvad Thraseas icke har gjort». Böcker, som hade mycken likhet med våra »i år tryckta» skrifter, voro mycket utbredda. Augustus lät en gång anställa en efterforskning af de falska Sibyllinska böckerna, af hvilka i Rom påträffades öfver tvåtusen. Inbilske herrar skrefvo vid vissa tillfällen böcker, som utdelades i Rom och provinserna. »Nu», skrifver Plinius till en vän, »skall du få höra huru Regulus förstår att sörja som ingen annan. Han har fått i sitt hufvud att på ett riktigt i ögonen fallande sätt begråta sin sons död. Han sätter bildhuggare och målare i rörelse och har författat ett sorgetal, som han icke blott offentligen föreläser, utan äfven skickar till provinserna i tusentals afskrifter.»

I den romerska bokhandeln spelade skolböckerna samma roll som de ibland göra hos oss. Då Juvenalis beskrifver huru skolpilten ännu en gång, innan han reser sig upp, under bänken hemligen genomläser de verser han skall framsäga, så finner man deraf att de romerska gossarne, liksom nutidens ungdom, hade sina skolböcker. De omtyckta romerska skalderna studerades i skolorna, och Persius berättar att alla författares diktan och traktan gick derpå ut att få sina arbeten betraktade som skolböcker. Nero, hvilken ej behöfde falla till bönboken, tillsade uttryckligen att skolungdomen skulle göra bekantskap med hans verser.

En anonym författare i Cornhill Magazine finner det säkraste beviset för tillvaron af en omfattande bokhandel deruti att hvarje hus hade sitt eget bokrum. Mången romare köpte böcker, emedan det var en modesak, och fäste sig mera vid bandet än vid innehållet. Derför drifver också Seneca gäck med vurmen för böcker, men dessas allmänna utbredning utvisar dock hvilket element litteraturen var i det romerska lifvet. Ett annat vittnesbörd härom är den omständigheten att de förmögna familjerna höllo sig särskilda slafvar, som hade hand om böckerna, afskrefvo och föreläste dem.

Då böcker voro i hvar mans hand, kunde de ej vara dyra. Den lärde fransmannen Géraud kommer i sin »Afhandling om böcker i forntiden» till den slutsatsen att priserna på dem voro lägre då än nu för tiden. Martialis meddelar ett och annat om priserna på hans egna arbeten: första boken af hans Epigrammer kostade vackert inbunden, omkr. 3 denarer (2,65), men i anspråkslösare band såldes den för halfva denna summa; trettonde boken såldes för närmare 70 öre sv., och Martialis anser att bokhandlaren kunnat sänka priset till hälften och likväl hafva sin fördel dervid. När en inbunden bok, som kostade omkr. 70 öre, kunde gifva förläggaren en vinst af mer än 100 proc, så måste omkostnaderna för densamma hafva varit mycket små.

Horatius säger att en god bok tillskyndar författaren ära och förläggaren penningar. Fick då författaren endast äran på sin del? Många hafva trott det, men så var likväl icke förhållandet. Livius blef visserligen icke så väl betald som i våra dagar Macauley eller Thiers, men fick likväl sitt författarearvode. Den öppenhjertlige Martialis bekänner hvad det var som förmådde honom att arbeta så flitigt: svält och hans vänners uppmuntringar; en bok af Epigrammerna har han ej kunnat egna så stor omsorg, emedan han ej kunde vänta längre på arvodet. Enligt Gérauds beräkning hade Martialis fått inalles 3,000 rdr för sina Epigrammer — summan är icke stor, men långt efter boktryckerikonstens uppfinning betalades mycket mindre arvoden.

Under medeltiden voro böcker sällsynta och dyrbara, men i den romerska forntiden talrika och billiga. Orsaken dertill var att de personer som afskrefvo dem voro under medeltiden munkar, men i forntiden slafvar, samt att allt slafarbete var billigt i Rom och der fanns att tillgå i öfverflöd. Hundra, ja tusentals slafvar voro sysselsatta med böckernas afskrifning; hvarje förmögnare hus hade föreläsare och afskrifvare, hvilka voro lika oumbärliga som kockar och tjenare, och äfven qvinnorna hade sina afskrifverskor. Slafvarne icke blott skrefvo efter diktamen och gjorde utdrag, utan kopierade äfven böcker, som ej funnos hos bokhandlarne.

Den romerska bokhandeln uppstod långt efter det afskrifning genom husets slafvar kommit ur bruk. Dess upphofsman säges hafva varit Atticus, en med fin smak begåfvad författare; han utbildade åtskilliga slafvar till afskrifvare och bedref sin affär i så stor omfattning, att han kunde mångfaldiga böckerna nästan lika fort som de efterfrågades; hans priser voro så billiga, att man föredrog att köpa böckerna hos honom framför att låta sina slafvar afskrifva dem. Då företaget hade framgång, fick han snart konkurrenter och sålunda blef nu handeln med böcker en särskild industri. Snart öppnades boklådor i alla Roms qvarter och pelarne öfverklistrades med bokannonser. Omtyckta författare öfverhopades af bokhandlarne med uppmaningar att gifva ut dem af deras nya arbeten som skördat bifall vid föreläsningarne. Denna öfverdrifna ifver straffade likväl ofta sig sjelf, och många böcker hade trög afsättning, men man hade ju provinserna, hvilka fingo hålla till godo med mycket som i hufvudstaden ej fann köpare.

Genom det affärsmessiga sätt, hvarpå afskrifningen bedrefs, åstadkoms ett hastigt mångfaldigande af böckerna; en slaf dikterade och en mängd andra upptecknade hvad han uppläste. Martialis berättar att hela andra boken af hans Epigrammer afskrefs på en timme; då boken innehåller 540 verser, afskrefvos således på en minut nio verser, hvaraf inses arbetet gick raskt undan.

Att sådana efter diktamen afskrifna arbeten måste innehålla en mängd fel är naturligt, hvarför också alla romerska författare klaga deröfver. Derjemte begagnades förkortningar, hvilka ledde sednare tiders afskrifvare, i synnerhet medeltidens munkar, på villospår. Under tre århundraden hafva filologerna arbetat på att bortrensa felen ur de gamla handskrifterna, men hafva likväl icke tills dato fullkomligt lyckats i sina bemödanden.

En australisk honingsamlare.

I en engelsk tidning berättar en australier följande om infödingarnes sätt att skaffa sig honing. I det inre af Australien, der läckerheter äro sällsynta, anses honing såsom höjden af all gastronomisk njutning; men äfven om den hvite innebyggaren känner till landet aldrig så väl, söker han honingen förgäfves och måste vända sig till infödingarne, om han vill förskaffa sig denna läckerhet. Deras färdighet i detta afseende hade till den grad uppväckt min häpnad, att jag för att tillfredsställa min nyfikenhet en gång frågade en af deras höfdingar hur de buro sig åt dervid. Han svarade att de passa på när bien infinna sig vid vatten för att dricka, hvarefter de följa efter dem. Då denna förklaring uppväckte min förundran, erbjöd han sig att visa mig förloppet, om jag ville följa honom. Efter att hafva försett sig med två små nät, begaf han sig till en liten vattenpöl, der han tog en mun full med vatten och sedermera lade sig ned på magen med hufvudet öfver vattnet; han förblef i denna ställning, utan att röra sig. Sålunda förflöt säkert en timme och jag började tröttna att beständigt se på en man, som, efter hvad jag kunde tycka, ej gjorde något annat än betraktade sin egen bild i vattenpölen, då på en gång ett bi surrande ådrog sig min uppmärksamhet. Det surrade öfver pölen och rundt omkring min svarta följeslagares hufvud, än på den ena, än på den andra sidan, än vid hans öron, än omkring hans näsa, men ej den minsta rörelse af honom förrådde »bijägaren». Likgiltig som en sten för allt annat än sitt syfte, gaf han först då tecken till lif, när biet sänkte sig ned mot vattenytan och genom en förändring i ljudet tillkännagaf att det ämnade dricka. Plötsligt utsprutade infödingen vattnet öfver biet, och innan detta fick tid att besinna sig, grep han det mycket behändigt vid vingarne och började behandla det för att göra det brukbart till jagten, hvilket skedde derigenom att han medelst kåda fästade en bomullstapp vid dess kropp. Han förklarade sen att biet, då han släppte det, skulle flyga hem och att bomullen dels skulle sakta biets fart och dels tydligare visa honom det lilla djuret i luften. Snart infunno sig några af stammens män och biet lösssläpptes. Det flög temligen långsamt och dess börda kom det att gifva ifrån sig ett högst besynnerligt ljud; de svarte följde efter den lille luftseglaren öfver stock och sten. Efter en halftimme uppnådde jag dem vid ett ofantligt gummiträd, i hvars topp biet försvunnit. Höfdingen klättrade straxt uppför stammen med sin stenyxa och kom straxt derefter ned med en mängd celler, af hvilka likväl endast få innehöllo honing.

Digitized by Google

ANMÄLAN.

NÄR OCH FJERRAN.

ILLUSTRERAD MÅNADSSKRIFT.

Andra årgången, 1870.

Den första årgången af vår tidskrift är nu afslutad, och innehållsförteckningen visar hurusom vi bemödat oss att lemna våra läsare ett urval af intressanta ämnen inom det område, som låg innanför den ram, vi vid början af vårt företag hade utstakat för oss.

Den ifver, som de stora kulturfolken fortfarande utveckla i fråga om upptäcktsfärder, den rikedom på väl skrifna skildringar af pågående eller fullbordade resor och de talrika utländska skrifter, som sysselsätta sig med hithörande meddelanden, gifva oss en, snart sagdt, outtömlig källa att ösa utur.

Vi äro derför äfven öfvertygade att, då vi nu anmäla en ny årgång af denna tidskrift, vi med trygghet kunna åt våra läsare utlofva en text, alltid bestående af underhållande och lärorika artiklar, som skola afhandla

nyare resebeskrifningar, skildringar af de olika folkens seder och kulturlif samt uppsatser öfver intressantare företeelser inom djur- och växtverlden.

Men på det ännu mera omvexling må inträda uti innehållet af NÄR OCH FJERRAN, ha vi beslutat att från och med 2:dra årgångens början utvidga vår plan derhän, att nu äfven komma att intagas

Porträtter och Lefnadsteckningar

af ryktbara samtida,

såväl svenskar som utlänningar, samt stundom äfven **bilder ur dagens historia,** prof af **skön konst** uti afbildningar af utmärkta taflor m. m. och uti textafdelningen artiklar af **bildande, upplysande och roande beskaffenhet uti hvarjehanda ämnen.**

Bland porträtter af ryktbara samtida, sålunda ämnade att införas i 2:dra årgången af vår tidskrift, vilja vi här nämna:

Elias Fries.	Don Juan Prim.
Anders Retzius.	Ferdinand de Lesseps.
Joh. Henr. Thomander.	Grefve Bismarck.
Joh. Fr. Höckert.	Rossini.
Fredrika Bremer.	Meyerbeer.
Adolf Tidemand.	Gustave Doré.
Christoffer Hansten.	Thackeray.

Antalet af *illustrationer* kommer äfven att ökas sålunda, att medan den nu afslutade årgången innehåller **55**, skall den för nästföljande år erbjuda sina läsare omkring **75** träsnitt.

Priset skall dock derför **icke ökas**, utan förblifver fortfarande vid förutbetalning detsamma som hittills, nemligen för hela årgången, innefattande 12 häften med tillsammans 620 spalter text samt tillhörande illustrationer, endast **6 Rdr.**

Prenumeration emottages i alla rikets boklådor samt på alla postkontor med tillägg af 50 öre i postförvaltarearvode för årgången.

Stockholm. Alb. Bonniers Boktryckeri, 1869.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

059171102603727